

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 74. ТОМ 1
ISSUE 74. VOLUME 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 5 від 30.05.2024 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 74. Том 1. – 440 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів Г.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриченко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Регістрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2024

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 5 from 30.05.2024)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2024. – Issue 74. Volume 1. – 440 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bernes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiy** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevskia** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskiyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyomenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as **Index Copernicus International**.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.apfn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@apfn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2024
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2024

ІСТОРІЯ

УДК 314.113 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-1>**Світлана АТАМАНСЬКА (ДЕРКАЧ),***orcid.org/0000-0003-0569-9896*

кандидат історичних наук,

доцент кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи
та соціально-політичних і гуманітарних дисциплінПриватного вищого навчального закладу «Європейський університет»
(Київ, Україна) *S.Atamanska@gmail.com*

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ НАСЕЛЕННЯ БУЧАНСЬКОГО РАЙОНУ) КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Статтю присвячено проблемі освіти в умовах війни на прикладі населення Бучанського району Київської області. Вивчено перші дії українців на початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну, а також проаналізовано напрямки і чинники вимушеного переміщення населення в Бучанський район Київської області. Завдяки проведеному опитуванню було з'ясовано канали комунікації українців та їхні перші відчуття, коли почули про початок широкомасштабного російського вторгнення в Україну.

У статті аналізується проблема закриття шкіл, університетів, нестабільність і небезпека яких негативно впливає на дітей та призводить до погіршення їхньої освітньої можливості. Наголошено, що під час війни освітній процес може зупинитися або значно змінюватися. З'ясовано, що діти, які живуть поблизу військової зони, не тільки змушені справлятися з небезпекою та нестабільністю, але також з психологічними та емоційними навантаженнями.

Досліджено вплив міграційних процесів на освіту, соціально-економічну ситуацію в Україні та наголошено на важливості повернення мігрантів в період повоєнного відновлення. Проаналізовано дані про переміщення людей в межах та поза межами України. Проведено дослідження нагальних потреб українців та шляхи їх задоволення. Досліджено рівень залученості українців до громадянської і волонтерської діяльності та благодійності під час нового етапу війни. Зазначено, що масштаби міграції, інформація про обсяги вимушених переміщень доволі приблизна, оскільки їхній склад та напрямки весь час змінюються.

У статті аналізується проблема активного виїзду українців за кордон та формування передумов масштабної демографічної кризи, спровокованої військовими діями. Проаналізовано дані опитування щодо розмірів фінансової допомоги, яку отримують українські вимушені мігранти в різних європейських країнах. Автором зроблено спробу розкрити можливі загрози та ризики, до яких призведе втрата трудового та інтелектуального капіталу за рахунок відтоку молодих людей за межі країни. Наголошено, що така ситуація може призвести до помітних демографічних втрат та уповільнити повоєнне відновлення населення України.

Ключові слова: війна, освіта, вимушена міграція, військова агресія, внутрішньо переміщені особи (ВПО), Бучанський район, Київщина.

Svitlana ATAMANSKA (DERKACH),*orcid.org/0000-0003-0569-9896*

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Information, Library,
Archival Affairs and Socio-Political and Humanitarian Disciplines

European University

(Kyiv, Ukraine) *S.Atamanska@gmail.com*

IMPACT OF WAR ON EDUCATION IN UKRAINE (POPULATION OF BUCHA DISTRICT OF KYIV REGION AS AN EXAMPLE)

The article is devoted to the problem of education in the conditions of war on the example of the population of Bucha district of Kyiv region. The first actions of Ukrainians at the beginning of the large-scale Russian invasion of Ukraine were studied, as well as the directions and factors of the forced displacement of the population to the Bucha district of the Kyiv region were analyzed. Thanks to the conducted survey, the channels of communication of Ukrainians and their first feelings when they heard about the beginning of a large-scale Russian invasion of Ukraine were found out.

The article analyzes the problem of closing schools and universities, the instability and danger of which negatively affects children and leads to the deterioration of their educational opportunities. It is emphasized that during the war, the educational process can stop or change significantly. It has been found that children living near a war zone are not only forced to cope with danger and instability, but also with psychological and emotional stress.

The impact of migration processes on education, the socio-economic situation in Ukraine is studied, and the importance of the return of migrants in the period of post-war reconstruction is emphasized. Data on the movement of people within and outside of Ukraine were analyzed. A study of the urgent needs of Ukrainians and ways to satisfy them was conducted. The level of involvement of Ukrainians in civic and volunteer activities and charity during the new stage of the war was studied. It is noted that the scale of migration, information on the volume of forced displacements is quite approximate, as their composition and directions change all the time.

The article analyzes the problem of active departure of Ukrainians abroad and the formation of prerequisites for a large-scale demographic crisis provoked by military actions. Survey data on the amount of financial assistance received by Ukrainian forced migrants in various European countries were analyzed. The author has made an attempt to reveal the possible threats and risks that will lead to the loss of labor and intellectual capital due to the outflow of young people outside the country. It is emphasized that such a situation can lead to significant demographic losses and slow down the post-war recovery of Ukraine's population.

Key words: war, education, forced migration, military aggression, internally displaced persons (IDPs), Bucha district, Kyiv region.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року спричинило глобальні, економічні, політичні, культурні та інтеграційні перетворення в державі. Ці процеси не минули зокрема і систему освіти в Україні. Однією з найбільш уразливих галузей стала освіта, яка не встигла стабілізуватися після випробування глобальною пандемією. Навчальні заклади, змушені адаптуватися до обмежень та загроз, стикнулися із завданням гарантувати безпеку, надійність, доступність освіти у найскладніших умовах.

З перших днів повномасштабного вторгнення цілями для ворожих обстрілів стали об'єкти освітньої інфраструктури, зокрема приміщення закладів вищої освіти. Крім того, сотні тисяч учасників освітнього процесу були вимушені змінити місто і навіть країну свого постійного проживання. В таких умовах викликом для закладів освіти стало саме збереження подальшого існування.

Проте перед закладами особливо вищої освіти постають нові виклики. Посилення впливу ринкових механізмів на освітнє середовище, жорстока конкуренція за абітурієнта між українськими та іноземними університетами зумовлюють потребу в змінах системи підготовки фахівців в Україні, спрямованих на підвищення якості та конкурентоздатності національної вищої освіти.

Аналіз досліджень. Актуальність дослідження зумовлена активними міграційними процесами в умовах російсько-української війни, які вплинули на освіту в Україні. Окремі аспекти проблеми вимушеної міграції розглянуто в сучасних працях таких науковців: (Цимбал, 2020), (Нагорняк, 2020), (Логвинова, 2020), (Клименко, 2021), (Сидоров, 2022), які проаналізували сучасні міграційні процеси в Україні останнього десятиліття, що виникли в результаті російсько-української війни.

Джерельну базу дослідження розширили польові дослідження, вибіркові обстеження, проведені в Бучанському районі Київської області. У ході польових досліджень обстежено приміські села поблизу столиці шляхом укладеного спостереження, анкетування, опитування. З червня 2022 по грудень 2023 року було проведено опитування, анкетування (онлайн, віч-на-віч, за місцем проживання або у місцях найбільшого зосередження) ВПО, сільських жителів Київської області, які переважно працюють у місті Києві. У ході польових досліджень було опитано 187 осіб віком від 18 до 75 років із Бучанського р-ну Київської області.

Автором було розроблено опитувальник для одержання відомостей про вимушену міграцію українців в умовах війни (на прикладі населення Бучанського району). Під час опитування, роздаткового інтерв'ю зібрано матеріал про особливості вимушеної міграції, проблеми з якими стикаються переселенці в країні й за кордоном та вплив війни на освіту в Україні.

Основною метою дослідження є вплив війни на освіту в Україні (на прикладі населення Бучанського району) й за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Під час повномасштабного вторгнення було знищено інфраструктуру закладів вищої освіти, відбулася втрата кадрового потенціалу, скорочення фінансування вищої освіти, виїзд українських та іноземних студентів із ЗВО. Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень закладів освіти є у Донецькій, Запорізькій, Харківській, Чернігівській та Київській областях.

У перші дні повномасштабної війни освітній процес в університетах було призупинено. Багато викладачів і студентів були змушені виїжджати до більш безпечних регіонів, так і за межі України, а дехто продовжує перебувати на тимчасово окупованих територіях. Через обстріли зазнали руйнувань

будівлі багатьох закладів освіти. Україна знову, як у 2014 році, стикнулася з проблемою переміщення університетів на підконтрольну територію. Усе це змусило адаптувати освітній процес до нових умов.

Досвід навчання під час пандемії COVID-19 дозволив швидше адаптуватися до дистанційного формату під час воєнного стану для всіх закладів освіти. Проте дистанційне навчання і далі несе ризики погіршення якості освіти та успішності, а також поглиблення наявних освітніх нерівностей. Крім цього, дистанційне навчання призводить до збільшення навантаження на учнів, студентів, вчителів, викладачів та погіршення психоемоційного стану здобувачів освітнього процесу. Станом, на кінець 2023 року можна констатувати, що українська система освіти гідно впоралася з цим непростим завданням.

Проте заклади вищої освіти одразу почали шукати форму для продовження роботи, і вже наприкінці березня 2022 року відновили заняття online-форматі. Запровадження Міністерством освіти і науки України Національного мультипредметного тесту (НМТ) та прийняття Правил прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році з урахуванням безпекової ситуації дало можливість ЗВО провести вступну компанію 2022 року у різні терміни. Поступово, там де це було можливо, почалося відновлення навчального процесу offline-форматі.

Внаслідок військової агресії Росії проти України станом на січень 2023 року було пошкоджено 1259 шкіл і це становить 11% від загальної кількості шкіл у країні. 223 школи були повністю зруйновані (Міністерство освіти і науки України. Освіта під загрозою). Половина зруйнованих і пошкоджених шкіл розташовані у Донецькій, Харківській та Луганській областях. Зокрема, у Харкові постраждала половина шкіл міста. Школи, розташовані на прифронтових і при кордонних територіях, перебувають під постійною підвищеною загрозою руйнувань внаслідок обстрілів. Разом з цим, школи у громадах, які більш віддалені від лінії фронту та кордону, також зазнають пошкоджень внаслідок ракетних атак. Внаслідок щоденних бомбардувань та обстрілів збройними силами РФ українських міст та сіл пошкоджено 1721 заклад освіти. Станом на 30.10 2023 року внаслідок бомбардувань та обстрілів зазнали 3793 закладів освіти, з них – 3428 закладів освіти пошкоджено та 365 зруйновано повністю (Профспілка працівників освіти і науки України).

Діти, які навчаються дистанційно, більше часу присвячують навчанню вдома. Умови воєнного часу також створюють додаткове навантаження на вчителів, викладачів, бо вони мають витратити більше часу на організацію навчання під час тривоги і від-

ключень електроенергії, а також виконувати роботу колеґ, які виїхали, та підтримувати учнів, студентів, які перебувають за кордоном. За результатами опитування, дистанційне навчання також стало викликом для батьків, адже їм доводиться приділяти більше часу навчанню дітей. Найбільше залучені до навчання батьки дітей із початкової та базової школи, а найменше учні старшої школи.

Всі опитані погоджуються, що повномасштабна війна спричинила освітні прогалини. Більшість учнів, студентів пропускають онлайн та офлайн-заняття через повітряні тривоги та загрози артилерійських обстрілів, а також відключення електроенергії, інтернету та мобільного зв'язку внаслідок обстрілів. Попри складні умови роботи та безпекові виклики, освітяни намагаються дотримуватися навчальних програм. Для цього вони об'єднують теми, скорочують кількість завдань для самостійного опрацювання, а також використовують асинхронне навчання.

Крім цього, освітянам бракує живого спілкування з учнями, студентами, щоб забезпечити якісне навчання й оцінювання. Батьки переважно погоджуються, що необхідні певні заходи для компенсації прогалин у знаннях і навичках їхніх дітей, зумовлених пандемією та війною, а саме додаткові групові або індивідуальні заняття з учителями або репетиторами.

Повномасштабна війна негативно вплинула на психоемоційний стан учнівства та студентства. Більшість батьків вважають, що їхні діти мають симптоми стресу, такі як погіршення сну, тривожність, труднощі з концентрацією, проблеми в комунікації з однолітками та вчителями. Діти мають високий рівень тривожності. Також учні відчувають самотність, оскільки під час вимушених канікул і дистанційного навчання дітям не вистачає спілкування з однолітками та вчителями. Значного стресу й погіршення психоемоційного стану з початком повномасштабного вторгнення зазнали і вчителі, викладачі особливо у громадах, де велися активні бойові дії.

Станом на грудень 2023 року за кордоном продовжували перебувати як учні та вчителі. Найбільше їх виїхало зі східних і південних областей, які частково перебувають під окупацією, на території яких ведуться активні бойові дії або які розташовані близько до кордону з Росією.

Втрата близьких людей, розлука з рідними, фінансові труднощі, невпевненість у завтрашньому дні, зміни освітнього середовища, постійні загрози життю і здоров'ю, які пов'язані з воєнними діями, ракетним бомбардуванням, негативно впливають на психічне здоров'я. Учасники навчального процесу долають випробування війни: вимушені пере-

рви під час занять, перехід на дистанційну та змішану форму навчання, відключення електроенергії. Повномасштабна війна погіршила доступ до освіти та поглибила освітню нерівність, негативно вплинула на якість навчального процесу, успішність студентів і емоційний стан студентів та викладачів.

Половина зруйнованих і пошкоджених шкіл розташовані у Донецькій, Харківській та Луганській областях. Зокрема, у Харкові постраждала половина шкіл міста. Школи, розташовані на прифронтових і прикордонних територіях, перебувають під постійною підвищеною загрозою руйнувань внаслідок обстрілів. Разом з цим, школи у громадах, які більш віддалені від лінії фронту та кордону, також зазнають пошкоджень внаслідок ракетних атак. У особливому фокусі були три області, на території яких відбувались активні бойові дії та які були частково окуповані, а згодом – звільнені: Київська, Чернігівська та Харківська область.

Причинами руйнувань і втрат в освітній інфраструктурі були воєнні дії, під час яких школи були безпосередньо ціллю атаки або зазнавали супутньої шкоди, а також мародерство. Руйнування відбувалися внаслідок прямого влучання снарядів або бомб, осколків та уламків снарядів і пожеж. Окрім будівель шкіл, було також знищено, пошкоджено або викрадено шкільне майно й автобуси. Тож навіть у випадках, коли приміщення та територія школи не постраждали або постраждали не дуже сильно, втрата майна обмежує повернення до очного навчання, навіть коли безпекова ситуація це дозволяє.

Таблиця 1

Кількість переміщених осіб з областей України до населених пунктів Білогородської ТГ Бучанського району Київської області (За даними Білогородської сільської ради Бучанського району Київської області, Відділ з питань соціального захисту)

Область України	Кількість осіб, які переїхали до Бучанського району з інших областей України
Донецька	1353
Київська	1198
Херсонська	600
Харківська	537
Луганська	512
Запорізька	505
Миколаївська	211
Сумська	195
Дніпропетровська	174
Чернігівська	117
Житомирська	56
АР Крим	37
Одеська	19

Майже кожен другий респондент дізнався, що почалась повномасштабна війна, від родичів або знайомих, які зателефонували, кожен третій почув вибухи та прочитав інформацію про початок війни в інтернеті. Якщо у перші дні повномасштабного вторгнення українці відчували тривогу, страх і розгубленість, то місяць потому ці відчуття змінилися ненавистю, злобою, зневагою і огидою до окупантів. Понад половина опитаних залишилися у населених пунктах, де перебували до 24 лютого, кожен четвертий – переїхав в межах України, а кожен десятий виїхав за кордон. Причинами переїзду було бажання бути у безпеці та сильні обстріли і вибухи у Київській області. Значна більшість респондентів, які були змушені виїхати зі свого населеного пункту повернулися додому.

За офіційними даними, які було надано Білогородською сільською радою, Відділом з питань соціального захисту, у період з 24 лютого 2022 року і до 13 липня 2023 року з 12 областей України (Донецька, Київська, Херсонська, Харківська, Луганська, Запорізька, Миколаївська, Сумська, Дніпропетровська, Чернігівська, Житомирська, Одеська та АР Крим) до Білогородської ТГ перемістилося 5514 осіб.

Найбільше переселилося до Білогородської ТГ з Донецької області – 1353 особи. Друге місце займає Київська область – 1198 осіб. Саме з міста Ірпінь, м. Бучі, Гостомеля та смт. Бородянка найбільше переселилося осіб до Білогородської ТГ. Третє місце займає Херсонська область – 600 осіб. Четверте місце займає Харківська область – 537 осіб, які покинули свої домівки і оселилися в одному з населених пунктів Білогородської ТГ. П'яте місце посідає Луганська область – 512 осіб вимушено переселилися до Білогородської ТГ. Більшість переселених осіб і далі проживають у Бучанському районі. Слід зазначити, що окремо було зареєстровано 189 осіб для інших ОТГ, які не проживають в Білогородській територіальній громаді.

Як зазначають жителі Бучанського району, що у них з'явилася можливість оформити та отримати грошову допомогу у розмірі 2 тис. 200 грн. від Міжнародної організації з міграції (МОМ). Це передбачено Меморандумом про взаєморозуміння між Міністерством соціальної політики України та організацією. Фінансова допомога від Міжнародної організації з міграції поширюється на всю територію України. Але це стосується окремих вразливих категорій населення: одинока мати чи батько, які отримують допомогу на дітей, жінки у зв'язку з вагітністю та пологами, особи з інвалідністю, родини з двома та більше дітьми, пенсіонери. (За результатами опитування жителів Біло-

городської територіальної громади Бучанського району).

Трохи більше мільйона українців із початку війни прийняла Німеччина. На третьому місці за кількістю українських біженців – Чехія. До десятки країн, в які від війни поїхали найбільше українців, також увійшли: Італія, Іспанія, Туреччина, Велика Британія, Франція, Словаччина, Молдова. Грошові виплати для українських біженців з 1 червня 2022 року в Німеччині видає центр зайнятості. Як повідомляють жителі Бучанського району, регулярна виплата у рамках допомоги по безробіттю становить 450 євро на місяць. Якщо українець проживає з родиною, то сума буде трохи меншою – 404 євро на особу. (За результатами опитування жителів Білогородської територіальної громади Бучанського району).

За 2022 рік і початок 2023 року відомство Київської області Бучанського району підготувало нормативні документи, створило агенство для координації збору й аналізу інформації про пошкодження, реєстр пошкодженого і знищеного майна. Унаслідок російської агресії багато пошкоджено та знищено житлових будинків. Про це повідомляють жителі сіл Бучанського району, які отримали матеріальну та соціальну допомогу від держави.

На Київщині в умовах воєнного стану в кожній громаді ведеться робота з питань соціального захисту населення. Так, у кожній громаді є відповідальні особи з догляду на дому за маломобільними самотніми людьми літнього віку й особами з інвалідністю. Вони забезпечують належні умови обігріву, харчування та надають за необхідності медичну допомогу.

Слід зазначити, що окремі родини не реєструються через несуттєву, за їхніми мірками, підтримку від держави або маючи якісь доходи чи заощадження. Також є і психологічний фактор, оскільки не всі хочуть реєструватися як ВПО через надію, що війна буде тривати не довго, і пізніше вони зможуть повернутися додому. Саме з цих причин інколи не реєструються цілі родини.

Перші хвилі переселенців прийняли центри тимчасового розміщення внутрішньо переселених осіб, які були створені на базі навчальних закладів, санаторіїв, гуртожитків Бучанського району. Частина вимушених переселенців на нових місцях знайшла роботу й винайняла житло, однак вплив внутрішньо переселених осіб спричинив суттєве зростання вартості оренди житла у багатьох областях України, а саме тому значна частка внутрішньо переселених осіб не завжди має фінансові можливості винайняти кімнату, квартиру чи будинок.

Найбільше респонденти долучалися до надання фінансової або матеріальної допомоги, майже кожен другий – підписував петиції та або політичні вимоги, кожен четвертий – долучався до волонтерської діяльності. Серед видів допомоги або волонтерської діяльності найчастіше опитаними здійснювалося розповсюдження інформаційних повідомлень про війну в Україні в соціальних мережах та на різних сайтах, збір і передача речей необхідних постраждалим, робота в гуманітарних центрах, штабах Бучанського району. Найнеобхіднішими потребами, як зазначають респонденти є допомога рідним або родичам, потреба в ліках і їжі. Кожен п'ятий – потребував психологічної допомоги. Нагальніші потреби опитані задовольняли купуючи все необхідне у магазинах, на базарах, в аптеках.

Автором було зафіксовано такі випадки, коли люди, серед яких було багато жінок старшого віку та сімей, повернулися до небезпечних районів на сході та півдні України, оскільки не змогли дозволити собі жити у спокійніших областях, де ціни на оренду житла зросли через вплив внутрішньо переселених осіб. Чимало переселенців так і лишилися жити у місцях компактного поселення. Слід зазначити, що багато закладів, які працюють у тилових регіонах, включились у програми внутрішньої мобільності, запросили на навчання студентів до себе.

Як повідомляють, жителі Бучанського району, що через недотримання гуманітарних коридорів і постійні обстріли російськими військами цивільних авто спроба виїхати з Маріуполя, Бердянська, Чернігова, Сум та інших міст коштувала життя. Багато людей розповідаючи свою історію, згадують з болем період кінця лютого 2022 року і до початку червня 2022 року, коли вони залишили житло, роботу та покинули ЗВО, де навчалися.

Одним із найбільших викликів для викладачів, стало те, що з початком війни активність студентів у навчальному процесі знизилась. Таким чином, доводиться посилювати мотивацію студентів до навчання, оскільки психологічний стан учасників процесу, а також фізична можливість продовжувати навчання не завжди є позитивною. Найбільшою проблемою студентів є концентрація уваги – часто через сирени та вибухи.

Наразі багато учасників освітнього процесу є залученими до волонтерства, працюють або перебувають у лавах Територіальної оборони Білогородської ОТГ чи збройних сил України. Студенти приєднуються до навчання і часом мають непоганий результат. Хоча варто виділити час викладачам для індивідуальної роботи з такими студентами.

Найцінніше для здобувачів вищої освіти, особливо перших курсів під час війни – це розуміюча взаємодія, спілкування. Вони постійно прагнуть аби їх почули та побачили, тому для стимулювання розумової діяльності обов'язково потрібно давати змогу виговоритися.

Під час війни, школи часто стають ціллю для нападів, що призводить до втрати життів та руйнування обладнання. Необхідно забезпечити безпеку шкіл аби захистити життя дітей та вчителів і забезпечити неперервність освітнього процесу. Освіта під час війни повинна бути доступною для всіх дітей, незалежно від їх соціального статусу та релігійної приналежності. Міграція від війни та нерівність можливостей для доступу до освіти можуть призвести до дискримінації та виключення частини дітей. Необхідно забезпечувати доступні й рівні можливості освіти для всіх дітей, щоб запобігти дискримінації та забезпечити рівні шанси для всіх дітей на майбутнє. Війна має значно негативний вплив на освіту, проте з відповідними зусиллями та підтримкою держави можна зменшити ці наслідки та допомогти дітям в майбутньому.

Війна призвела до виникнення питань доступності та безпеки освіти. Багато школярів, студентів втратили можливість долучитися до навчального процесу, а педагоги, викладачі опинилися під загрозою обстрілів викладати в регіонах, де ведуться або потенційно можуть відбуватися бойові дії. Саме такі умови потребують серйозного планування освітніх процесів та забезпечення належних умов навчання в умовах війни. Тому від резистентності вищої освіти в період воєнного стану багато в чому залежить швидкість та якість повоєнного відновлення країни, а також її подальша розбудова й інтеграція у світовий простір.

У той час було з'ясовано, що українці, котрі виїхали за кордон, шукаючи прихисток від війни, демонструють критичне ставлення до системи соціальних відносин в Європейському Союзі та зазначають низьку якість освіти, несприятливий для розвитку соціокультурний простір та невисокий рівень життя. Проте, в умовах негативного економічного стану результати міграції за кордон мають і позитивні риси, це стосується приватних грошових переказів. Українці, які влаштувались за кордоном, пересилають кошти своїм сім'ям, і цим вони сприяють розвитку державної економіки України.

Питання розвитку вищої освіти має бути і є одним із найпріоритетніших в системі загальної освітньої політики держави, оскільки від неї залежатиме підготовка здобувачів освіти, котрі потенційно спроможні будуть забезпечити розбу-

дову української державності, що набуває особливої актуальності в контексті подальшої повоєнної розбудови нашої держави.

Соціально-економічне відновлення України після завершення війни має стати безумовним пріоритетом державної політики й передбачити реалізацію цілої низки комплексних завдань. Для відродження української економіки та стимулювання інвесторів дуже важливо буде максимально відновлювати чисельність населення в Україні. Масовий вимушений виїзд українців за кордон вже вплинув на економіку України, а повернення мігрантів допоможе підняти економіку, відновити робочі місця.

На Київщині є значний ресурсний кадровий потенціал, який може забезпечити економіку регіону кваліфікованими кадрами у промисловості, в сфері обслуговування, торгівлі та в сільському господарстві. Тому сьогодні необхідна розробка та запровадження першочергових заходів щодо покращення соціально-економічних процесів розвитку села. Відбудова українських міст і сіл після війни – це важкий і тривалий процес, який потребує часу і значних ресурсів.

Висновки. Отже, вплив війни на освіту породжує низку гуманітарних і соціальних проблем. Навчальні заклади освіти зазнають бомбардувань, обстрілів та підпалів. Дітей, вчителів, викладачів убивають, травмують, викрадають або безпідставно затримують, освітні установи використовують як бази, казарми або центри затримання. Такі дії завдають шкоди учням, студентам та працівникам сфери освіти, позбавляють величезну кількість учнів та студентів їхнього права на освіту, у такий спосіб руйнуючи фундамент, на якому громади будують своє майбутнє.

В умовах війни порушується базове право людини на освіту, яка перетворюється на об'єкт військової агресії, а мішенями стають як учасники освітнього процесу, так і освітня інфраструктура. Ці фактори разом можуть суттєво ускладнити ситуацію з освітою в Бучанському районі та інших районах, що потерпають від війни. Не менш важливим є запобігання використанню шкіл у будь-яких військових цілях. Школи та університети мають залишатися безпечним місцем для навчання. Для продовження навчального процесу в умовах військових дій є багато шляхів, які освітяни можуть розглядати у відповідності до кожної конкретної ситуації. Деякі з них можуть бути підготовлені заздалегідь як частини плану дій у надзвичайних ситуаціях або план з безпеки школи.

Війна призвела до руйнування дитячий садочків, шкіл, коледжів та університетів через обстріли,

бомбардування та інші воєнні дії, а також до припинення навчального процесу, втрати доступу до освіти для десятків або навіть сотень тисяч дітей і молоді. Війна залишає глибокий психологічний слід на дітях та молоді, що прожили період конфлікту. Травми, страхи та стрес можуть перешко-

джати нормальному навчанню та розвитку. Після закінчення війни діти та молодь можуть потребувати додаткової підтримки та реабілітації, яка включає в себе психологічну допомогу, підтримку для відновлення навчального процесу та розвиток соціальних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цимбал Л.І., Біла Ю.В. Міграційний капітал України: ресурсний вимір та можливості управління/ *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 2020, Вип. 4 (27), С. 16-22.
2. Нагорняк Т., Пачос І. та Безуглий П. Міграційні процеси в сучасному українсько-польському дискурсі. *Європейський журнал досліджень трансформації*, 2020, № 8 (1), 33–48.
3. Логвинова М.О. Передумови вимушеного внутрішнього переміщення на сході України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*, 2020 Вип.12. С.7-16.
4. Клименко О. Проблема міграції дітей без супроводу дорослих. *Соціологічні студії*, 2021, 2 (19), С. 21–30.
5. Сидоров М., Ковальська О. Статусні характеристики та особливості розміщення українських військових-біженців у Німеччині (м. Констанц). *Соціологічні студії*, 2022, 2 (22), С. 20–32.
6. Міністерство освіти і науки України. *Освіта під загрозою*. <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 01.04.2024).
7. Профспілка працівників освіти і науки України. <https://pon.org.ua/novyny/10684-v-ukraini-vzhe-365-povnistu-zruinovanykh-zakladiv-osvity.html> (дата звернення: 04.04.2024).
8. За даними Білогородської сільської ради Бучанського району Київської області, Відділ з питань соціального захисту. (Отримано від 21.07.2023).
9. За результатами опитування жителів Білогородської територіальної громади Бучанського району.

REFERENCES

1. Tsybmal L.I., Bila Yu.V. (2020) Mihratsiynyi kapital Ukrainy: resursnyi vymir ta mozhlyvosti upravlinnia [Migration capital of Ukraine: resource dimension and management opportunities] *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. Eastern Europe: Economy, Business and Management, 2020, Vol. 4 (27), 16-22. [in Ukrainian].
2. Nahorniak T., Pachos I. ta Bezuhlyi P. (2020) Mihratsiyni protsesy v suchasnomu ukrainsko-polskomu dyskursi. [Migration processes in the modern Ukrainian-Polish discourse]. *Yevropeyskyi zhurnal doslidzhen transformatsii*. - European Journal of Transformation Studies, 2020, No. 8 (1), 33–48. [in Ukrainian].
3. Lohvynova M.O. (2020) Peredumovy vymushenoho vnutrishnoho peremishchennia na skhodi Ukrainy. [Prerequisites of forced internal displacement in eastern Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Heohrafichni nauky»* - Scientific Bulletin of Kherson State University. "Geographic Sciences" series, 2020 Issue 12, 7-16. [in Ukrainian].
4. Klymenko O. (2021) Problema mihratsii ditei bez suprovodu doroslykh. [The problem of migration of unaccompanied children]. *Sotsiolohichni studii*. - Sociological studies, 2021, 2 (19), 21–30. [in Ukrainian].
5. Sydorov M., Kovalska O. (2022) Statusni kharakterystyky ta osoblyvosti rozmishchennia ukrainskykh viiskovykh-bizhentsiv u Nimechchyni (m. Konstans). [Status characteristics and peculiarities of placement of Ukrainian elderly refugees in Germany (Constanz)]. *Sotsiolohichni studii*. - Sociological studies, 2022, 2 (22), 20–32. [in Ukrainian].
6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. *Osvita pid zahrozoiu*. <https://saveschools.in.ua/> [Ministry of Education and Science of Ukraine. Education is under threat] <https://saveschools.in.ua/> [in Ukrainian].
7. Profspilka pratsivnykiv osvity i nauky Ukrainy <https://pon.org.ua/novyny/10684-v-ukraini-vzhe-365-povnistu-zruinovanykh-zakladiv-osvity.html> (data zvernennia: 04.04.2024). [Trade Union of Education and Science Workers of Ukraine]. <https://pon.org.ua/novyny/10684-v-ukraini-vzhe-365-povnistu-zruinovanykh-zakladiv-osvity.html> (date of application: 04.04.2024). [in Ukrainian].
8. Za danymy Bilohorodskoi silskoi rady Buchanskoho raionu Kyivskoi oblasti, Viddil z pytan sotsialnoho zakhystu. (Otrymano vid 21.07.2023). [According to the results of a survey of residents of the Belohorod Territorial Community of Bucha district]. (Received on 07/21/2023).
9. Za rezultatamy opytuvannia zhyteliv Bilohorodskoi terytorialnoi hromady Buchanskoho raionu. [According to the results of a survey of residents of the Belohorod Territorial Community of Bucha district].

УДК 351:323.39(477)"20/21"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-2>

Ярослав БАЛАНОВСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0003-2323-5956

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри соціальних і правових дисциплін

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Черкаська область, Україна) *ya.balanovskyi@udpu.edu.ua*

Ольга ГОРБОВА,

orcid.org/0009-0003-7968-2090

аспірантка кафедри історії та археології

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

(Запоріжжя, Україна) *olga.malinka999@gmail.com*

Крістіна СИТНИК,

orcid.org/0000-0003-0891-1266

аспірантка кафедри політичних наук і права

Київського національного університету будівництва та архітектури

(Київ, Україна) *krissytnyk@gmail.com*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ З АТРИБУТИВНИМИ ВИМІРАМИ ЕЛІТИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У даній статті розглядається проблема співставлення властивостей представників державної влади з атрибутивними вимірами еліти періоду незалежної України. Обґрунтовується встановлення зв'язку між призначенням тієї соціальної верстви, яка здійснює в Україні державне управління найвищого рівня, та її сутністю за ефективністю свого функціонування. Особливу увагу приділено встановленню чітких критеріїв державної еліти. Розкривається якісна специфіка державної еліти в її історико-соціологічному вимірі. Основну увагу в статті автори акцентують на обґрунтуванні змісту поняття представників державної влади найвищого рівня – у відповідності до критеріїв їх функціональної ефективності. Виявлено, що державні правителі й державна еліта – дві якісно різні соціальні спільноти. Клас державних правителів, за критерієм його функціональної ефективності може стати елітою та набутти вимірів найкращого, але з таким самим успіхом він може їх і не набутти. Іншими словами, державні правителі, за критерієм їх функціональної ефективності можуть не мати соціальних вимірів еліти. На підставі проведеного аналізу встановлено, що українському суспільству сформувався клас державних правителів який не є державною елітою. Обґрунтовується думка про те, що наукового дослідження потребує соціальний суб'єкт який називається «український електорат», адже саме він приводить до державного управління клас правителів який є дисфункціональним чинником щодо держави управління якою здійснює цей соціальний суб'єкт. Підсумовано, що на сьогоднішній день правляча в українській державі група дуже далека від тих властивостей які трактуються атрибутивними вимірами державної еліти, тому виходячи з сучасних реалій, зокрема – російсько-української війни, варто звернути увагу на ідейні настанови визначного українського мислителя Д. Донцова щодо відродження національної еліти.

Ключові слова: державна еліта, українське суспільство, владоможці, державні правителі, «постмосковський синдром».

Yaroslav BALANOVSKY,*orcid.org/0000-0003-2323-5956**Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social and Legal Disciplines
Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) ya.balanovskyi@udpu.edu.ua***Olga GORBOVA,***orcid.org/0009-0003-7968-2090**Postgraduate student at the Department of History and Archeology
Bogdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University
(Zaporizhia, Ukraine) olga.malinka999@gmail.com***Kristina SYTNYK,***orcid.org/0000-0003-0891-1266**Postgraduate student at the Department of Political Science and Law
Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture
(Kyiv, Ukraine) krissytnyk@gmail.com*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PROPERTIES OF REPRESENTATIVES OF THE STATE AUTHORITY OF UKRAINE WITH ATTRIBUTIVE DIMENSIONS OF THE ELITE (END OF XX – BEGINNING OF XXI CENTURY)

This article examines the problem of comparing the properties of government officials with the attributive dimensions of the elite of the period of independent Ukraine. The establishment of a connection between the purpose of the social layer, which carries out public administration at the highest level in Ukraine, and its essence in terms of the effectiveness of its functioning is substantiated. Particular attention is paid to establishing clear criteria for the state elite. The qualitative specificity of the state elite in its historical and sociological dimension is revealed. The authors focus their attention in the article on substantiating the content of the concept of representatives of government at the highest level - in accordance with the criteria of their functional effectiveness. It has been revealed that state rulers and the state elite are two qualitatively different social communities. The class of state rulers, according to the criterion of its functional efficiency, can become an elite and acquire the dimensions of the best, but with the same success it may not acquire them. In other words, state rulers, by the criterion of their functional efficiency, may not have the social dimensions of an elite. Based on the analysis, it was established that a class of state rulers has formed in Ukrainian society, which is not a state elite. The opinion is substantiated that a social subject called the "Ukrainian electorate" needs proper scientific research, because it is he who brings into public administration the class of rulers, which is a dysfunctional factor in relation to public administration. It is summarized that today the ruling group in the Ukrainian state is very far from those properties that are interpreted by the attributive dimensions of the state elite, therefore, based on modern realities, in particular the Russian-Ukrainian war, attention should be paid to the ideological attitudes of the outstanding Ukrainian thinker D. Dontsov for the revival of the national elite.

Key words: *state elite, Ukrainian society, authorities, state rulers, "post-Moscow syndrome".*

Постановка проблеми. Більша частина України впродовж понад трьохсот років перебували під значним впливом Московської (Російської) держави, з її антидемократичними, імперськими проявами: царизму, імперського правління, більшовизму й сучасного рашизму. Відтак Кремлівська влада розглядала українську еліту як потенційну загрозу для власного екзистенційного існування. Така позиція мотивувала Московію до нищення всього українського всіма доступними їй методами та засобами. Особливо небезпечною для московської антиукраїнської політики вважалася українська еліта в особі її чільних духовних, національних, культурних провідників. У результаті кількості річного системного, планомірного та

різнопланового винищення української еліти, на початку існування незалежної української держави в 1991 р. українське суспільство зіткнулося з браком і загальною не сформованістю елітарного класу в соціумі. Виник певний вид державних владоможців який не і не спромігся стати державною елітою. У зв'язку із цим ґрунтовного вивчення потребує механізм приходу до державного управління суб'єкта що своїм управлінням руйнує об'єкт яким він управляє. Проголошення у серпні 1991 р. України незалежною державою не продовжилося формуванням її державної еліти. І на сьогоднішній день правляча в українській державі група дуже далека від тих властивостей які трактуються атрибутивними вимірами держав-

ної еліти. І той якісний стан суспільства загалом, і конкретні форми його виявлення потребують ретельного дослідження, у тому числі – й в соціологічному вимірі. Тому що тільки глибоке, сутнісне осмислення допоможе розкрити не тільки механізм формування державної еліти, але й розробити соціоінженерні технології деформування цього механізму і, таким чином, нівелювати «постмосковський синдром».

Аналіз досліджень. Аналіз досліджень соціокультурних вимірів еліти в українському суспільстві доводить, поняття «еліта» тут застосовується у традиційному розумінні. Вказана інтерпретація своїм підґрунтям має доробки класиків світової елітології.¹ Так, В. Парето стверджував, в усі часи люди розрізняються на меншість, що править і, більшість, якою правлять. Правителів, які займають у суспільстві вище становище характеризують і природжені набуті у генетичний спадок, і здобуті у процесі соціалізації й освіти властивості. Вченим було розроблено своєрідну типологію еліт та розкрито соціальний механізм циркуляції еліт (Pareto, 1971). При цьому, вчений був переконаний, що самодостатній розвій соціуму є можливим тільки за умов належного оновлення еліт (Парето, 2013). Інший італійський соціолог Г. Моска, дослідження здійснював приблизно у той же історичний час що й В. Парето. Він обґрунтував неминучість поділу суспільства на дві нерівні за своїми вимірами, а отже і становищем у соціальному просторі групи. Представники вищої верстви, у його термінології «правлячий клас» своїм атрибутом мусять мати здатність до управління іншими тобто, володіти організаційними здібностями. Окрім цього, на думку Г. Моски із маси правлячий клас вирізняє інтелектуальна перевага, вихована шляхетність та матеріальні статки (Mosca, 1896–1923).

Р. Міхельс досліджував соціальний механізм формування еліт. Цю проблему ним розкрито у статтях «Олігархічні тенденції суспільства. До проблем демократії» та «Основна консервативна риса партійної організації». Однак, найважливішим результатом його наукового пошуку у цій

царині вважається праця «До соціології партійної справи у сучасній демократії. Дослідження олігархічних тенденцій групового життя». Партію Р. Міхельс трактує мініатюрною моделлю суспільства. Саме тому соціальні процеси ієрархічного структурування у партіях, на його переконання є моделлю аналогічного впорядкування суспільства у цілому (Michels, 1989).

У руслі класичної елітології, традиційної інтерпретації еліти здійснюються дослідження характеристик класу правителів сформованого в Україні. Так у виданні за редакцією В. Кременя прослідковано місце національної еліти в модернізаційних процесах України. При цьому, акцентовано увагу на кореляції соціальних явищ «влада» та «еліта» та охарактеризовано еліту – як чинник самоорганізації соціуму (Кремень, Ільїн, Пролесєв, 2011). У статті В. Олещенка проаналізовано методологічні підходи еволюції політичних еліт в Україні (Олещенко, 2011). В. Маркітантов зауважив, що в складних реаліях сьогодення України, її політична еліта, в цілому, засвідчила свою нездатність долати кризові явища. Більш того, значною мірою, саме українською політичною елітою спричинений фактичний розкол України (Маркітантов, 2015: 10).

Для сучасного наукового дискурсу досить важливими є тези В. Ільницького, М. Глібіщука та В. Старки, що в сучасних умовах російської агресії проти України, неоімперська політика Кремлівського режиму не визнає за українцями права на існування як окремої політичної нації (Ільницький, Глібіщук, Старка: 19) та В. Ільницького, В. Старки й М. Галіва стосовно фактичної легітимізації російською пропагандою геноциду українців й знищення Української держави (Ільницький, Старка, Галів: 54). Оскільки саме ці виклики мають бути нині пріоритетними для державної та політичних еліти України.

У контексті соціокультурних вимірів еліти в українському суспільстві варто звернути увагу й на вчення Д. Донцова, який вважав, що в процесі формування еліти визначальну роль мають відігравати, насамперед, вимоги морального характеру, адже представники «владної касти» мають бути наділені не тільки високим культурним й інтелектуальним рівнем, а й рішучою волею до влади (Донцов, 2024: 152–153). Аналізуючи ідеї Д. Донцова, О. Баган відзначив справедливості твердження мислителя щодо того, що головною проблемою українства була залежність від російського світу. Адже російська цивілізація й імперство розмивали основу української нації, формували комплекс меншовартості (Баган, 2022: 69). А відтак українська політична й національна еліта

¹ Тут ми абстрагуємося від протоелітологічного доробку філософів і Стародавньої Греції: Платона, Аристотеля, і Стародавнього Китаю – Конфуція. Вони першими відзначили природну нерівність людей, зокрема їх поділ на правителів та тих, якими правлять, аристократів і чернь. Ними було визначено риси необхідні для успішного державного управління, проаналізовано такі системи державного правління як олігархія, меритократія, демократія, охлократія тощо.

провінціалізувалася, ставала другосортною й піддавалася дискримінації. Виходячи з концепту Д. Донцова, О. Баган вказує, що альтернативою такого нищення української еліти, серед іншого, були такі настанови: орієнтація на ідейно-психологічні засади Західної Європи; орієнтація на власні сили, дух безкомпромісності, войовничості; пробудження великої національної гідності, звертання до героїчних традицій; розвій ідеї еліти – як провідників, «аристократів»; внесення геополітичних розрахунків у боротьбу за самостійність, ставлення України в центр міжнародних змагань з російським імперіалізмом; розвій ідеї Великої України з примиренням класів і станів тощо (Баган, 1998: 151). І на думку О. Ситника, саме наявність національно-духовних поведирів могла б, значною мірою, вирішити завдання побудови незалежної держави та самодостатньої нації (Ситник, 2019: 75). Трагічні для України п одії останнього часу значно актуалізували значення багатьох ідей фундатора «вольового» націоналізму й чільного фундатора ідеї національної еліти Д. Донцова (Ситник, 2018). Згідно твердження О. Ситника та Я. Балановського, сучасна російсько-українська війна стала вирішальним етапом національно-визвольної боротьби, у ході котрої існують передумови для відродження національної еліти (Ситник, Балановський, 2022: 657–658).

Попри різнобарвність і вагомість перелічених досліджень, у цих та інших аналогічних працях не ставиться питання про наукову обґрунтованість, концептуальну доцільність позначення терміном «еліта» тієї верстви представників державної влади, які безпосередньо чи опосередковано зумовили кризовий стан держави й суспільства в Україні.

Мета дослідження є встановлення зв'язку між призначенням тієї соціальної верстви, яка здійснює в Україні державне управління найвищого рівня, та її сутністю за ефективністю свого функціонування. Відповідно, таких державних керівників й правителів безпідставно називати елітою. Іншими словами автори статті окреслюють абрис специфічного соціального явища, наявність в ієрархії соціальних страт українського суспільства такої верстви яка здійснює державне управління найвищого рівня й з цієї точки зору є найкращою, елітою. Однак, ця ж страта за результатами свого функціонування привела суспільство та державу у стан глибокої, всеосяжної кризи, а тому аж ніяк не може називатися найкращою, або елітою. Звідси, конкретними дослідницькими завданнями є: по-перше, встановлення чітких критеріїв державної еліти. По-друге, суттєвіше, глибинніше розкрити власну якісну специфіку державної еліти

в її історико-соціологічному вимірі. По-третє, обґрунтувати зміст поняття представників державної влади найвищого рівня – у відповідності до критеріїв їх функціональної ефективності.

Виклад основного матеріалу. Історично так склалося, що українське, як і будь-яке інше суспільство, характеризує власна якісна специфіка. Це означає – соціальні явища й процеси, котрі тут відбуваються своїм атрибутом мають не тільки загальні, універсальні, але й особливі, одиничні, унікальні, неповторні й притаманні тільки йому явища та процеси. Названа обставина повністю стосується досліджень того явища яке у соціології еліт, або елітології, позначається терміном «державна еліта». *Аналіз змісту цього поняття, спроба порівняти виміри перераховані у ньому із властивостями тієї соціальної верстви яка здійснює в Україні державне управління найвищого рівня переконує, вони не збігаються.*

Отже, мусимо констатувати наявність певного соціального протиріччя, – соціокультурні характеристики найвищого українського державного керівництва не є тотожними вимірам еліти у класичній інтерпретації цього соціального явища. Розбіжність між соціокультурними вимірами еліти у інтерпретації її класиками елітології й характеристиками правлячої верстви в українському суспільстві окреслює абрис специфічного соціального явища ще не описаного, не вивченого, не поясненого соціологією. Названа обставина актуалізує науковий пошук спрямований на його дослідження.

Цілком очевидно, що поняття «державна еліта» слід формулювати таким чином щоб своїми змістом та обсягом воно відповідало правилам визначення наукових понять. Ці правила, на наше переконання найчіткіше сформульовані картезіанцями А. Арно та П. Ніколь. Вони стверджують, наповнення змістом певного поняття матиме науковий характер тоді, коли процедуру дефініції характеризують такі атрибутивні виміри: 1. Потрібно, щоб визначення було загальним, тобто, щоб ним охоплювалося усе те, що визначається. 2. Потрібно, щоб визначення було таким, яке відокремлює, тобто, щоб містило виміри тільки того, що визначається. 3. Потрібно, щоб визначення було сутнісним, тобто воно створювало чіткішу і зрозумілішу ідею предмета, який визначається, і, за можливістю, дозволяло зрозуміти його природу, щоб можна було пояснити його основні властивості (Ароно, Ніколь: 166–167). Іншими словами, першою вимогою послідовники Р. Декарта називають загальність вимірів. Тобто необхідно, щоб виміри виокремлювали всю

сукупність предметів, які дослідник прагне віднести до певного класу (роду). Друга вимога зводиться до того, щоб віднесені до змісту поняття виміри стосувалися тільки того, що визначається. Отже, у змісті поняття мають бути перераховані властивості тільки того класу предметів, який визначається, але не якихось інших. Нарешті, третьою умовою без якої неможливе формулювання наукового поняття стане те, що включені до його змісту виміри мають глибше, достовірніше пояснювати сутність того, що відображається.

Стосовно до нашого конкретного випадку ці атрибути формування наукового поняття будуть сформовані так: поняття має містити повний перелік властивостей за якими із соціального контексту вирізняється предмет дослідження, у нашому разі – державна еліта; властивості предмету дослідження віднесені до змісту поняття є об'єктивними, тобто вони існують за межами свідомості дослідника і незалежно від неї. Свідомістю науковця вони тільки відображаються як суб'єктивні ідеальні образи об'єктивного першоджерела такого образу та позначаються певними термінами; властивості державної еліти, перераховані у інтенції мусять мати емпірично фіксовані форми буття; властивості включені до змісту поняття «державна еліта» мають відображати як найзагальніші, отже родові так і особливі та одиничні виміри еліти. Звідси гіпотеза, яку має підтвердити (або спростувати чинне дослідження) полягає у такому припущенні: чинне поняття «державна еліта» не містить переліку властивостей на підґрунті яких можна було б чітко, однозначно відрізнити державну еліту від правителів держави; чинне поняття «державна еліта» не називає емпірично фіксованих форм у яких об'єктивується добірність, відбірність цієї соціальної верстви; чинне поняття «державна еліта» не відображає своїм змістом власної якісної специфіки даної страти. Доведення цієї гіпотези розпочнемо із аналізу властивостей позначених цим терміном у латинській мові, історії його до соціологічного застосування, розвитку інтенції поняття «еліта». Необхідність цієї процедури пояснюється потребою відображення розвитку, динаміки, змін що відбувалися із його змістом. Таким чином можна буде прослідкувати відмінність властивостей «схоплених» у змісті поняття на різних етапах його розвитку.

Згідно визначення латинсько-українського словника термін «еліта» означає по-перше: «electus, a, um» – вибраний (multitudo); добірний відбірний (verba); кращий (electissima pessimi poetae scripta); обраний»; по-друге: «seligere,

ligo, legi, lectum» – вибирати, відбирати (selectae sententiae); iudices selecti; призначувані претором судді з кримінальних справ; dii selecti старші боги» (Литвинов: 224, 585). Тут важливо наголосити на смисловій відмінності термінів «обраний» і «відбраний», «обирати» і «відбирати». В українській мові вони хоча і близькі за звучанням, все ж мають різний смисл. Термін «обирати» застосовують у тому разі, коли мається на увазі процес вільного вибору соціальним суб'єктом із певної множини однорідних, або різнорідних предметів. Відбірний предмет характеризує те що він не тільки обраний з поміж інших, але й те що його атрибутом є певна кількість властивостей, які роблять даний предмет відбірним, надають йому певної специфіки, визначають його як добірний, кращий від інших.

Таким чином, термінами «обрання», «обирання» й «відбирання», «відбірний» позначаються, по-перше, якісно різні процеси. По-друге, обране і відбране, тобто відбірне, добірне, вишукане також якісно різні предмети. Відбірне на відміну від обраного своїм атрибутом має специфічні виміри, що встановлюються як умова відбору до сукупності відбірних. **В обраному можуть бути відсутні виміри відбірного. Атрибутом відбірного є властивості, які можуть бути відсутні в обраному.** Обране, це виокремлене із певної множини. Про якісні характеристики обраного тут не йдеться. Обране – це те що відрізняється від не обраного. Однак про те чим саме обране відрізняється від не обраного у даному випадку не вказується. Аг hoc важливо вказати на процес обирання, на факт обрання на приналежність до обраного, але про критерії, мотиви вибору обраного предмета тут не йдеться.

Констатація виокремленого курсивом факту є надзвичайно важливою для нашого дослідження. **Обраним, з різних причин, може бути те що не має вимірів відбірного, або, іншими словами, обране не завжди є відбірним, добірним і vice versa відбірне, не завжди буває обраним. Відбірне, добірне – це усе те що має виміри, що відмежовують його від звичайного, пересічного, буденного, тобто тих предметів, що добірних властивостей не мають.** Відтак, **віднесення до категорії відбірного, добірного, кращого, тобто до еліти, того що було обране але не має вимірів встановлених як добірних (кращих) буде грубою методичною помилкою.** Іншими словами, у разі віднесення обраного до відбірного (кращого) із певним класом ототожнюється предмет, який не має атрибутивних вимірів цього класу.

Здійснений вище аналіз переконує, сам факт обрання на найвищі державні посади ще не надає

обраним для виконання функцій державного управління статусу еліти. Обрані ще не мають вимірів елітності їх атрибутом є інша якісна характеристика – обрання, але не властивість кращий-найкращий.

Окреслена вище методологічна проблема не єдина. Ще однією складністю у визначенні критеріїв за якими відбувається відбір державної еліти є те, що властивості елітності мусять мати чітко визначену об'єктивну природу. Іншими словами, грубою методичною помилкою буде віднесення певного предмета до класу добірне-краще-найкраще за суб'єктивним критерієм. Адже суб'єктивні критерії можуть бути дуже далекими від об'єктивних характеристик дійсності. Тому, що об'єктивно, певний предмет може і не мати вимірів добірності, вишуканості тощо. Тобто, суб'єкт може тільки вважати предмет добірним, але вимірів кращого-найкращого він може не мати.

Узагальнення інтерпретацій змісту поняття «еліта» схиляє до наступних висновків: по-перше, поняття «еліта» у більшості випадків наповнюється найзагальнішим змістом; по-друге, чинниками специфікації еліт названо сфери суспільного життя. Іншими словами, власна якісна особливість еліт відображається через виокремлення її видів за сферами суспільного життя, наприклад, наукова, спортивна, політична тощо; по-третє, таким чином мусимо констатувати необхідність розвитку поняття «еліта».

Е. Дюркгайм стверджував, що: неможливо зробити якісь правдиві висновки про спорідненість речей та явищ унаслідок поверхового споглядання, а тому науковець не повинен брати за об'єкт свого вивчення сукупність усталених фактів, котрі відповідають уявленню побутового мислення. Він зобов'язаний самостійно окреслити поле свого пошуку, аби встановити специфічність чи однорідність явищ, які до нього належать, – адже без цього наукове трактування їх стає неможливим (Дюркгайм, 1995: 5–6). Відтак запропоновані вище виміри мають достовірніше, глибше, сутнісніше пояснювати власну якісну специфіку еліт. Тут мається на увазі таке – еліту характеризує не тільки видова, але й одинична, унікальна, неповторна особливість. А це означає – існують виміри за якими еліти будь-якого виду розрізняються на одиничні форми. Ці виміри по-перше, мають універсальну природу, тобто вони відображають власну якісну специфіку еліти у кожному із видів суспільної діяльності. Тобто, дослідникові потрібно вказати на такі критерії за якими, безвідносно до виду діяльності певного суб'єкта соціальної дії якого можна позначити добірним, відбірним, кращим.

Державне управління саме по собі є тільки одним із видів діяльності, різновидів соціальної взаємодії. Ця діяльність, за своєю соціальною природою рівнозначна іншим видам діяльності, належить до єдиного класу явищ – соціальна взаємодія. Виконавець соціальної функції – державне управління тільки через приналежність до виконавців даної функції не набуває значення «кращий», «відбірний», «добірний». У цьому ракурсі він є лише одним із виконавців функції. Тільки через ефективність її виконання, або іншими словами, якість виконання цей суб'єкт стає або кращим, або посереднім, або гіршим. Таким чином, державною елітою потрібно кваліфікувати тільки тих виконавців цієї функції (отже функції державного управління) які у її здійсненні досягають найкращих результатів, функціональна ефективність яких є максимально високою.

Визначення функціональної ефективності критерієм віднесення до категорії кращий, добірний цілком виправдано ставить питання, а у чому вона виявляється стосовно державного управління. Відповідь на це запитання може бути тільки такою, основними, найважливішими, найсуттєвішими емпірично фіксованими індикаторами ефективності державного управління є: стан економічного виробництва; державної безпеки; соціальної сфери. Позитивна динаміка показників у цих сферах суспільного життя, тобто, зростання економічного потенціалу, зміцнення обороноздатності, покращення життя громадян шляхом розвитку освіти, медицини, культури, побутового обслуговування тощо відносить виконавців функції державного управління до еліти у цьому виді діяльності. Відтак слід припустити, що державна еліта й державні правителі (владоможці) – це якісно різні соціальні явища. Державною елітою можуть стати ті державні правителі, які досягають найкращих результатів у виконанні функцій державного управління. Водночас державні правителі не завжди є кращими виконавцями функцій державного управління.

Отож, мусимо констатувати, функціональна ефективність українського державного «класу правителів» не дає жодних підстав кваліфікувати його державною елітою. Цей соціальний суб'єкт – дисфункціональний, його діяльність з управління державою стала причиною комплексного погіршення характеристик цього об'єкта. І, дійсно, економіка, обороноздатність, освіта, медицина, культура тощо зусиллями цього класу правителів не покращувалися, а, навпаки, погіршувалися. Звідси слід зробити кілька висновків.

Першим із них є таке, державні правителі й державна еліта – дві якісно різні соціальні спільності.

Клас державних правителів, за критерієм його функціональної ефективності може стати елітою та набутти вимірів найкращого, але з таким самим успіхом він може їх і не набутти. Іншими словами, державні правителі, за критерієм їх функціональної ефективності можуть не мати соціальних вимірів еліти. Другий висновок полягає у такому – в українському суспільстві сформувався клас державних правителів який не є державною елітою. Третій висновок – належного наукового дослідження потребує соціальний суб'єкт який називається «український електорат». Саме він приводить до державного управління клас правителів який є дисфункціональним чинником щодо державного управління.

В сучасних умовах російської агресії проти України, неоімперська політика Кремлівського режиму не визнає за українцями права на існування як окремої політичної нації (Ільницький, Глібішук & Старка: 19). А відтак російською пропагандою фактично легітимізовано геноцид українців й знищення Української держави (Ільницький, Старка & Галів: 54). Така ситуація ставить перед представниками державної та політичних еліти України цілу низку завдань, від вирішення котрих залежить майбутнє української нації та держави.

Висновки. Україна і українці більше трьохсот років знаходилися під владою московського царства та його правонаступників. Московські правителі вважали українськість як специфічну

соціокультурну загрозу для існування московсько-ординської соціокультурної системи. Така оцінка українськості цілком логічно мотивувала Московію до вигублювання українськості та українства усіма доступними їй методами й засобами

Українське суспільство жорстокістю та підкупом було загнане в особливий якісний пригноблений стан. Його цілком слушно буде позначити терміном «постмосковський синдром». Однією із форм виявлення цього стану є відсутність в українському суспільстві державної еліти. Проголошення у серпні 1991 р. України незалежною державою не продовжилося формуванням її державної еліти. І на сьогоднішній день правляча в українській державі група дуже далека від тих властивостей які трактуються атрибутивними вимірами державної еліти. І той якісний стан суспільства загалом, і конкретні форми його виявлення потребують подальшого, зокрема й історико-соціологічного вивчення й осмислення. Тому що тільки глибоке, сутнісне дослідження допоможе розкрити не тільки його механізм, але й розробити соціоінженерні технології деструктування цього механізму і, таким чином, нівелювати «постмосковський синдром».

Також, виходячи з сучасних реалій, зокрема – російсько-української війни, варто звернути увагу на ідейні настанови визначного українського мислителя Д. Донцова щодо відродження національної еліти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Michels R. Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens. Leipzig: Werner Klinkhardt. Stuttgart. 1989. URL: <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/50436> (дата звернення: 27.04.2024).
2. Mosca G. Elementi di scienza politica. (1^a parte: 1896 – 2^a parte: 1923). URL: https://books.google.com.ua/books/about/Elementi_di_scienza_politica.html?id=rTPiAAAAMAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 29.04.2024).
3. Pareto V. Manual of Political Economy. 1971. 504 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Manual_of_Political_Economy.html?id=qAC8AAAIAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 25.04.2024).
4. Ароно, А., Николь, П., 1991. Логика или искусство мыслить. URL: <https://libarch.nmu.org.ua/handle/GenofondUA/57469> (дата звернення: 29.04.2024).
5. Баган О. Нове дослідження з одним парадоксом. *Українські проблеми*. 1998. Ч. 1. С. 150–159.
6. Баган О. *Rossica: російська цивілізація в історіософських інтерпретаціях: нариси*. Відп. ред. Олександр Ситник. Мелітополь-Тернопіль : Науково-дослідний центр імені Дмитра Донцова; ТОВ «Видавництво Крила», 2022. 128 с.
7. Донцов Д. *Націоналізм та інші праці*. Тернопіль : Видавництво «Крила», 2024. 232 с.
8. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. 1995. URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1372596467> (дата звернення: 30.04.2024).
9. Еліта: витоки, сутність, перспектива / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролеєв [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. Київ : Т-во «Знання» України, 2011. 527 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kremen_Vasyl/Elita_vytoky_sutnist_perspektyva/ (дата звернення: 10.04.2024).
10. Ільницький В., Глібішук М. & Старка В. Як ідеологічні засади білогвардійського руху вплинули на світогляд В. Путіна. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 53 (1). С. 12–21.
11. Ільницький В., Старка В. & Галів М. Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*. 2022. № 5. С. 43–55. DOI: doi.org/10.15407/uhj2022.05.043
12. Литвинов В. Д. *Латинсько-український словник*. Київ : Українські пропілеї, 1988. 712 с.
13. Маркітантов В. Ю. Визначення поняття політична еліта у сучасній політичній науці. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2015. № 2. С. 10–18.
14. Олещенко В. М. Методологічні підходи аналізу еволюції політичних еліт в Україні. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2011. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=318> (дата звернення: 29.04.2024).

15. Парето В. Трансформация демократии. 2013. 208 с. URL: https://books.google.com.ua/books/about/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80.html?id=aRx05hQ-7vEC&redir_esc=y (дата звернення: 28.04.2024).

16. Ситник О. Идеология «вольового» націоналізму Д. Донцова як джерело формування новітньої ідентичності української нації. Матеріали V Бандерівських читань «Місія України та національні інтереси в глобалізованому світі: візія націоналістів» (9 лютого 2018 р., м. Київ). <http://dontsov-nic.com.ua/ideolohiya-volovoho-natsionalizmu-d-dontsova-yak-dzherelo-formuvannya-novitnoji-identychnosti-ukrajinskoji-natsiji/> (дата звернення: 29.04.2024).

17. Ситник О. Идеология Д. Донцова як визначне джерело розвитку Української нації та держави. *Донцовський збірник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. Вип. 1. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. С. 65–76.

18. Ситник О., Балановський Я. Идеологічні витоки російсько-української війни 2014–2022 років. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 654–660.

REFERENCES

1. Michels R. (1989) Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens [On the sociology of party systems in modern democracy. Investigations into the oligarchic tendencies of group life]. Leipzig: Werner Klinkhardt. Stuttgart. URL: <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/50436> (дата звернення: 27.04.2024) [in German].

2. Mosca G. Elementi di scienza politica [Elements of political science]. (1^a parte: 1896–2^a parte: 1923). URL: https://books.google.com.ua/books/about/Elementi_di_scienza_politica.html?id=rTPiAAAAAMAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 29.04.2024) [in Italian].

3. Pareto V. (1971) Manual of Political Economy. 504 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Manual_of_Political_Economy.html?id=qAC8AAAAIAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 25.04.2024).

4. Arono, A., Nikol', P., (1991) *Logika ili iskusstvo myslit'* [Logic or the art of thinking]. URL: <https://libarch.nmu.org.ua/handle/GenofondUA/57469> (дата звернення: 29.04.2024) [in Russian].

5. Bahan O. (1998) Nove doslidzhennya z odnym paradoksom [A new study with one paradox]. *Ukrayins'ki problemy*. №. 1. S. 150–159. [in Ukrainian].

6. Bahan O. (2022) *Rossica: rosiys'ka tsyvilizatsiya v istoriosofs'kykh interpretatsiyakh: narysy [Rossica: Russian Civilization in Historiosophical Interpretations: Essays]*. Vidp. red. Oleksander Sytnyk. Melitopol'-Ternopil' : Naukovo-doslidnyy tsentr imeni Dmytra Dontsova; TOV «Vydavnytstvo Kryla», 128 s. [in Ukrainian].

7. Dontsov D. (2024) *Natsionalizm ta inshi pratsi [Nationalism and other works]*. Ternopil': Vydavnytstvo «Kryla», 232 s. [in Ukrainian].

8. Dyurkgeym E. (1995) Sotsiologiya. Yeye predmet, metod, prednaznacheniyе [Sociology. Its subject, method, purpose]. URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1372596467> (дата звернення: 30.04.2024) [in Russian].

9. Elita: vytoky, sutnist', perspektyva [Elite: origins, essence, perspective] / V. H. Kremen', V. V. Il'yin, S. V. Proleyev [ta in.]; za red. V. H. Kremena. Kyiv : T-vo «Znannya» Ukrayiny, 2011. 527 s. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kremen_Vasyl/Elita_vytoky_sutnist_perspektyva/ (дата звернення: 10.04.2024) [in Ukrainian].

10. Ilnytskyi V., Hlibischuk M., & Starka V. (2022) Yak ideolohichni zasady bilohvardiiskoho rukhu vplynuly na svitohliad V. Putina [How the ideological foundations of the white guard movement influenced the worldview of V. Putin]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. №. 53 (1). S. 12–21. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-2> [in Ukrainian].

11. Ilnytskyi V., Starka V. & Haliv M. (2022) Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian Propaganda as an Element of Preparation for Armed Aggression Against Ukraine]. *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal*. №. 5. S. 43–55. Doi: 10.15407/uhj2022.05.043 [in Ukrainian].

12. Lytvynov V. D. (1988) *Latyns'ko-ukrayins'ky slovnyk [Latin-Ukrainian dictionary]*. Kyiv : Ukrayins'ki propileyi, 712 s. [in Ukrainian].

13. Markitantov V. Yu. (2015) Vyznachennya ponyattya politychna elita u suchasniy politychniy nautsi [Definition of the concept of political elite in modern political science]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu*. № 2. S. 10–18. [in Ukrainian].

14. Oleshchenko V. M. (2011) Metodolohichni pidkhody analizu evolyutsiyi politychnykh elit v Ukrayini [Methodological approaches to the analysis of the evolution of political elites in Ukraine]. *Elektronnyy zhurnal «Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok»*. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=318> (дата звернення: 29.04.2024) [in Ukrainian].

15. Pareto V. Transformatsiya demokratiі [Transformation of democracy]. 2013. 208 s. URL: https://books.google.com.ua/books/about/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80.html?id=aRx05hQ-7vEC&redir_esc=y (дата звернення: 28.04.2024) [in Russian].

16. Sytnyk O. Ideolohiya «vol'ovoho» natsionalizmu D. Dontsova yak dzhерelo formuvannya novitn'oyi identychnosti ukrayins'koyi natsiyi [D. Dontsov's ideology of "willful" nationalism as a source of formation of the newest identity of the Ukrainian nation]. Materialy V Banderivs'kykh chytanniyakh «Misiya Ukrainy ta natsional'ni interesy v hlobalizovanomu sviti: viziya natsionalistiv» (9 lyutoho 2018 r., m. Kyiv). <http://dontsov-nic.com.ua/ideolohiya-volovoho-natsionalizmu-d-dontsova-yak-dzherelo-formuvannya-novitnoji-identychnosti-ukrajinskoji-natsiji/> (дата звернення: 29.04.2024) [in Ukrainian].

17. Sytnyk O. Ideolohiya D. (2019) Dontsova yak vyznachne dzhерelo rozvoyu Ukrayins'koyi natsiyi ta derzhavy [D. Dontsov's ideology as a significant source of development of the Ukrainian nation and state]. *Dontsov's'kyy zbirnyk Melitopol's'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho*. Vyp. 1. Melitopol' : FOP Odnoroh T. V., S. 65–76. [in Ukrainian].

18. Sytnyk O., Balanovs'kyy Ya. (2022) Ideolohichni vytoky rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny 2014–2022 rokiv [Ideological origins of the Russian-Ukrainian war of 2014–2022]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, S. 654–660. [in Ukrainian].

УДК 94(477.83):343.264-054.5]”19”:930.2
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-3>

Лілія ГРИНИК,
orcid.org/0000-0002-4077-0128
доктор філософії,
молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,
методист
Дрогобицького наукового ліцею імені Богдана Лепкого
(Дрогобич, Львівська область, Україна) lilia_hrynyuk@ukr.net

Тарас БАТЮК,
orcid.org/0000-0003-4159-5226
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) tbatyuk@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ОПЕРАЦІЇ «ЗАПАД» НА ДРОГОБИЧЧИНІ: ДОКУМЕНТАЛЬНЕ СВІДЧЕННЯ

В умовах російсько-української війни науково обґрунтований підхід до інтерпретації та переосмислення історичних подій, що базується на репрезентативній джерельній базі, дасть можливість продуктивніше впроваджувати відповідні історичні наративи у суспільну свідомість. Мета статті – оприлюднити та критично осмислити підпільний документ із Галузевого Державного Архіву Служби Безпеки України «Звіт з виселеної акції 21.X.1947 р.» як джерело до вивчення репресивної політики радянської адміністрації на Дрогобиччині. Методологія дослідження базується на принципах науковості, об’єктивності, історизму. Використано методи зовнішньої та внутрішньої критики джерел. Наукова новизна полягає у тому, що до наукового обігу вперше вводиться досі невідомий документ про депортаційну операцію «Запад» на Дрогобиччині і здійснюється його аналіз. Висновки. Отже, практика публікації джерельних матеріалів є поширеною серед науковців. Публікований документ «Звіт з виселеної акції 21.X.1947 р.» є важливим джерелом до вивчення перебігу операції «Запад» на Дрогобиччині та репресивної політики радянської адміністрації зокрема. У ньому наведені відомості про кількість депортованих (планові показники та реалізовані), реакція місцевого населення на депортаційну операцію, форми та методи дії радянської адміністрації. На основі аналізу документа можемо стверджувати, що операцію «Запад» було реалізовано не у повній мірі. Документ зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (фонд 13, том 78, аркуш 372–391). Автор документа – невідомий. Сам документ був підготовлений 8 березня 1948 р. Зважаючи на те, що документ створений практично через півроку після операції «Запад», відомості подаються досить інформативно.

В опублікованому документі максимально збережено лексику, авторські та редакторські особливості джерел. Без змін подано власні та географічні назви. Виправленню підлягали лише найбільш очевидні граматичні одруки.

Ключові слова: депортація, «Запад», репресивна політика, радянська адміністрація, терор.

Lilia HRYNYK,
orcid.org/0000-0002-4077-0128
Doctor of Philosophy (PhD),
Researcher of the Research Sector
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Methodologist
Drohobych Bohdan Lepkyi Scientific Lyceum
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) lilia_hrynyuk@ukr.net

Taras BATIUK,
orcid.org/0000-0003-4159-5226
PhD (History), Assistant Professor,
Assistant Professor at the Department of Ukrainian History and Law
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) tbatyuk@gmail.com

IMPLEMENTATION OF OPERATION “WEST” IN DROHOBYCH REGION: DOCUMENTARY EVIDENCE

In the context of the Russo-Ukrainian War, a scientifically grounded approach to the interpretation and rethinking of historical events, based on a representative source base, will make it possible to more effectively introduce relevant

historical narratives into public consciousness. The aim of this article is to publish and critically analyze an underground document from the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine titled «Report on the Deportation Action of 21.X.1947» as a source for studying the repressive policy of the Soviet administration in the Drohobych region. The research methodology is based on the principles of scientificity, objectivity, and historicism. The methods of external and internal source criticism were used. The scientific novelty lies in the fact that a previously unknown document about the deportation operation «West» in the Drohobych region is being introduced into scientific circulation for the first time and analyzed. Conclusions. Therefore, the practice of publishing source materials is a common practice among researchers. The published document «Report on the Deportation Action of 21.X.1947» is an important source for studying the course of Operation «West» in the Drohobych region and the repressive policy of the Soviet administration in particular. It provides information on the number of deportees (planned indicators and implemented), the reaction of the local population to the deportation operation, and the forms and methods of action of the Soviet administration. Based on the analysis of the document, we can state that Operation «West» was not fully implemented. The document is kept in the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (fund 13, volume 78, sheets 372-391). The author of the document is unknown. The document itself was prepared on March 8, 1948.

In the published document, the vocabulary, authorial and editorial features of the sources are preserved to the maximum extent possible. Proper and geographical names are given without changes. Only the most obvious grammatical errors were subject to correction.

Key words: deportation, «West», repressive policy, soviet administration, terror.

Постановка проблеми. Тема репресивної політики радянської влади на західноукраїнських землях у 1940–1950-х роках перетворилася на одну з провідних в українському медійному просторі. Беззаперечно, важливу роль у зростанні інтересу українців до проблематики сталінського терору відіграло повномасштабне російське вторгнення, яке засвідчило, що історична пам'ять – це потужний інструмент протидії російській геноцидній пропаганді. Відтак науково обґрунтований підхід до інтерпретації та переосмислення історичних подій, що базується на репрезентативній джерельній базі, дасть можливість продуктивніше впроваджувати відповідні історичні наративи у суспільну свідомість. Можемо сказати, що уже розсекречено і залучено до наукового обігу масштабний комплекс джерел, проте відкриття нових документальних свідчень та їх публікація – це можливість комплексно розкрити механізми ухвалення та реалізації репресивних рішень, аналізувати їх наслідки.

Аналіз досліджень. Історіографічне осмислення проблеми операції «Запад» здійснювалося як в узагальнювальних історичних напрацюваннях (Сергійчук, 2005; Білас, 1994), так і в тих, де тема репресивної політики радянської адміністрації розглядалася більш предметно. У цьому контексті відзначимо монографічні дослідження Йосипа Надольського (Надольський, 2008), Василя Ільницького (Ільницький, 2016; 2014; 2018; Ільницький & Старка, 2022) та Тетяни Вронської (Вронська, 2008; 2009), у яких представлено загальну картину тогочасних подій. Наукові студії Миколи Галіва (Галів & Огар, 2021; Галів та ін., 2021) ознайомлюють із багатосторонньою репресивною політикою радянської адміністрації по відношенню до різних груп суспільства. Олег Бажан (Бажан, 2013) чи не перший зробив базове дослідження операції «Запад» в історичній науці.

Повоєнна депортація на регіональному рівні привертала увагу Руслани Попп (Попп, 2014; 2020), яка на основі аналізу підпільних документів безпосередньо висвітлює депортаційний процес 21 жовтня 1947 року. Лілія Гриник спробувала здійснити реконструкцію операції «Запад» крізь призму спогадів очевидців (Гриник, 2022). Найбільш всебічний огляд подій та аналіз архівних документів, з окресленої проблеми, подає Андрій Когут (Когут, 2019; 2020a; 2020b).

Практика публікації джерельних матеріалів є поширеною серед науковців (Ільницький & Галів, 2015; Ільницький, 2017; Ільницький, Кантор & Батюк, 2021).

Мета статті – оприлюднити та критично осмислити підпільний документ із Галузевого Державного Архіву Служби Безпеки України «Звіт з виселенної акції 21.X.1947 р.» як джерело до вивчення репресивної політики радянської адміністрації на Дрогобиччині.

Виклад основного матеріалу. Документ Галузевого державного архіву Служби безпеки України «Звіт з виселенної акції 21.X.1947 р.» розміщено на 20 аркушах та було укладено 8 березня 1948 року. Авторство зібраних та упорядкованих матеріалів залишається невідомим.

Повстансько-підпільний документ, який аналізуємо, добре структурований. Зі вступу стає очевидним, що автор володів інформацією про те, як здійснювалася депортаційна операція на Дрогобиччині. Відтак підтверджує факт оперативного виконання наказу МДБ СРСР № 00430 від 28 серпня 1947 року «Про виселення сімей засуджених, вбитих і тих, що перебувають на нелегальному становищі, активних націоналістів і бандитів з території західних областей України» (ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 674. Арк. 14). У документі наголошується на тому, що з кінця літа представниками органів радянської влади готувалися

списки осіб, які підлягають виселенню та проводилася розвідувальна робота щодо місця їхнього проживання та наявного майна (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 78. Арк. 372).

На початку документа подається орієнтована кількість родин, що була виселена з м. Дрогобич та міста Борислав: 150–170 та 50 відповідно (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 78. Арк. 372). Наведені свідчення можемо порівняти із Запискою по «ВЧ» авторства С. Савченка, у якій йдеться про успішне завершення операції «ЗАПАД» у Дрогобицькій області. Втім у ній вказано, що з м. Дрогобич депортовано 71 сім'ю або ж 171 особу (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 727. Арк. 61). Додамо, що за підрахунками, на основі документальної книги «Реабілітовані історією. Львівська область. Кн. 4: Дрогобицький район», вдалося поіменно встановити 216 осіб депортованих 21 жовтня 1947 року з м. Дрогобич (Реабілітовані історією, 2019: 73–195).

Узагальнити статистичну інформацію, що подається в аналізованому джерелі, можна у формі таблиці (див. табл. 1).

Автор підпільного документа наводить детальну інформацію по окремих населених пунктах Дрогобицького району. Відомості подаються уривчасто та нерівномірно, проте інформативно. Їх аналіз дає змогу підтвердити насильницькі методи проведення депортації та простежити реакцію місцевого населення на дії радянських силовиків. Варто навести у приклад ситуацію, яка панувала у Трускавці: «більша частина людей були вже приготвлені до вивозу, мали спаковані речі і напевно певну кількість харчів. Населення не плакало. Вони глумилися з большевиків, визиваючи їх бандитами, злодіями, а також говорили, що ми, які є тут, такі й будемо там» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 78. Арк. 372). Підкреслимо, що оптимістично налаштовані були не усі, хто підлягав виселенню.

Таблиця 1

Кількість депортованих дрогобиччан під час операції «Запад» на основі підпільного документа «Звіт з виселеної акції 21.X.1947 р.»

Назва населеного пункту	Усього виселено осіб	К-сть родин	К-сть чоловіків	К-сть жінок з дітьми
Трускавець	97	33	40	57
Стебник	36	12	13	23
Доброгостів	66	19	27	39
Уличне	21	5	8	13
Зимівки	20	5	9	11
Орів	320	78	132	188
Станиля	37	12	13	24
Гаї Верхні	25	10	8	17
Гаї Нижні	27	12	9	18
Далява	20	8	7	13
Михайлевичі	31	9	7	17
Липовець	3	1	0	3
Раневичі	11	2	2	9
Почасевичі	4	1	2	2
Болахівці	26	9	9	17
Модричі	21	12	6	15
Вацевичі	7	2	1	6
Старе Село	11	4	2	9
Снятинка	19	9	4	15
Воля Якубова	59	17	13	46
Лужок Долішній	55	19	18	37
Брониця	14	10	3	11
Медвежа	53	19	15	38
Лішня	15	3	4	11
Монастирок Лішнянський	4	1	1	3
Дережичі	19	4	5	14
Унятичі	51	12	16	35
Попелі	64	15	18	46
Ясениця Сільна	12	2	3	9

Так, у жительки с. Снятинка Лепак Софії, радянські військові силою відчинили двері, «вдерлися до хати, наказали їй збиратися бо поїде на Сибір за те що, її чоловік був при СС-ех. Коли вона відказувалася, що не збирається і нікуди не їде, вони їй важко за це побили, не дозволили їй нічого взяти з харчів та убрання на дорогу, викинули її на підводу і відвезли до приміщення с/ради» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 78. Арк. 387).

Зауважимо, що за інформацією, наведеною у звіті, можна встановити виконання кількісних показників операції «Запад» по Дрогобицькому районі. За вийняток сіл Раневичі та Модричі (вони збігаються), а також тих населених пунктів, у яких статистичні дані відображено частково, можемо стверджувати, що операцію «Запад» було реалізовано не у повній мірі.

Висновки. Отже, практика публікації джерельних матеріалів є поширеною серед науковців. Публікований документ «Звіт з виселенної акції 21.X.1947 р.» є важливим джерелом до вивчення

перебігу операції «Запад» на Дрогобищині та репресивної політики радянської адміністрації зокрема. У ньому наведені відомості про кількість депортованих (планові показники та реалізовані), реакція місцевого населення на депортаційну операцію, форми та методи дій радянської адміністрації. На основі аналізу документа можемо стверджувати, що операцію «Запад» було реалізовано не у повній мірі. Документ зберігається в Галузевому Державному Архіві Служби Безпеки України (фонд 13, том 78, аркуш 372–391). Автор документа – невідомий. Сам документ був підготовлений 8 березня 1948 р. Зважаючи на те, що документ створений практично через півроку після операції «Запад», відомості подаються досить інформативною

В опублікованому документі максимально збережено лексику, авторські та редакторські особливості джерел. Без змін подано власні та географічні назви. Виправленню підлягали лише найбільш очевидні граматичні одруки.

Дрогобицький район

Документ

Дня 8 березня 1947 р.

Звіт з виселенної Акції 21.X.1947 р.

Московсько-большевицьки наїзники, щоб викоринити духовні і моральні надбання українського народу, мимо арештування, побоїв, засудів і інших методів терору, стосують один з найбільших підлих методів, яка українська історія знала лише за татарського лихоліття. Вони виселяють свідомий український елемент у далекі сибірські тайги, засуджуючи цих на повільне конання в холоді і голоді при важких роботах на большевицького молоха. Таким чином вони доконують морд над українським народом, щоб легше оволодіти багатствами України.

Підготовка до виселенної акції почалася вже весною. Вже від тоді большевицьке МГБ-МВД підготовляли списки населення, при допомозі своїх секретних агентів-падлюк, призначеного на вивіз. Вже від тоді списували їхнє майно, розвідували точні дані про ті люди, чи сплять у своїх хатах, якщо так, то де, де мають поховане своє майно, а як також збирали на них більше компромітуючих матеріалів. У той час уже розносилися поголоски між населенням, що большевики приготують до вивозу населення. Такі поголоски виходили прямо з большевицьких джерел, з пратії, як нпр.: У райцентрі Мединичі, Колбаса Юхим П – секретар райкому КП/б/У, в часи пиття горілки з одим головою с/ради, сказав, що осінню буде вивіз і будуть вивозити родини підозрілих у співпраці з українськими повстанцями-революціонерами та родин, з яких члени родини є засуджені за співпрацю з укр. повстанцями-революціонерами і сидять у тюрмі.

Спочатку жовтня м[іся]ця 1947 р. вони до всіх сіл районів, крім тих, з яких не виселявали родини на Сибір, дали гарнізони, які склалися з ВВ МВС, для точного обслідування родин, яких опісля вивозили на Сибір. Ті гарнізони за час свого стаціонування на селах, стосували безнастанні засідки проти українських повстанців-революціонерів, до подання населення точних інструкцій про виселенчу акцію. Вони списували маєтковий стан родин, яких опісля вивозили, а також арештували членів тих родин, про яких не були певні, що в час вивозу їх застануть у хатах. Тих арештованих людей придержували до останнього вивозу і тоді їх долучували до родин. Щоб замаскувати підготовку виселення, вони арештували багато інших селян, яких переслухуванні звільнювали. За час свого стаціонування до дня виселення, – немов би вони – вовки надягнули овечу шкуру щоб скоріше зловити ягня .

Цей день злочинного морду наступив, саме, в день 21 жовтня 1947 р. в селах Дрогобищини, що слідує:

3 м. Дрогобич:

Виселено: 150–170 родин.

3 м. Борислав:

Виселено: 50 родин.

с. Трускавець:

Большевики квартируючого гарнізону в числі 130 чоловік ч/пагонників о 3-й годині в ночі, розділилися на групи від 5–10 чоловік кожна, розійшлися по селі і кожна з груп обступили хату родини призначеної на вивіз. В хати большевики вдерлися силою, розбивали вікна чи двері. Більша частина людей були вже приготувані до вивозу, мали спаквані речі і напечено певну кількість харчів. Населення не плакало. Вони глумилися з больше-

виків, визиваючи їх бандитами, злодіями, а також говорили, що ми, які є тут, такі й будемо там. Селян зганяли і звозили на збірний пункт біля с/ради на площу. Як уже позганяли усіх людей, наладували на грузові автомашини, якими вивезли на станцію в м. Дрогобич. На станції загнали в товарні вагони, які були занечищені худоб'ячем гноєм. На станції большевики не допускали інших людей що передавати харчі чи одіння, чи інші речі селянам, яких виселювали на Сибір. У вагонах вони співали українські революційні пісні, чим піддержували на душі наших селян, яких отрінула доля, так як їх.

З с. Трускавець мало бути виселено:

родин...33
з того мужчин...42
жінок...60 / з дітьми /
Разом...102 осіб.

Виселено:

родин...33
з того мужчин...40
жінок...57 осіб / з дітьми /
Разом...97 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 14 / до 15 років життя /.

С. Стебник:

Вночі о 4-й годині, міліція з стаціонууючого гарнізону ч/пагонники в числі 45 чоловік розділилися на групи від 5 до 8 чоловік і розішлися по селі до тих селян, щоби збирались, бо їх сьогодні вивозять на Сибір. Серед нечуваного крику большевики виводили селян із хат на подвір'я, не дали їм нічого взяти їх зі собою. Біля селян на подвір'ї одні із большевиків держали стійку, а другі вернулися в хату і грабували цінніші речі для себе. Відтак підїзджали грузові машини, на яких саджали селян. Селян відвозили на збірний пункт з якими ждали на решту селян, які мешкали ближче збірного пункту, що їх привозили на збірний пункт підводами. На збіроному пункті зібралося багато людей, які прийшли попрощатися з виселенцями і передати їм дещо на дорогу, з харчів, одягу і інше, бо большевики не давали їм нічого взяти. На збіроному пункті були вигуки в сторону большевиків, а також був і малий плач. З наших селян, які прийшли попрощатися большевики до виселенців не допускали нікого. Так стояли до 12 години дня. В часі такого стояння виселенці дуже помокли і померзи, бо в цей час падала сніжниця. Большевики о 12 годині дня повисаджували селян, що були призначені на виселення, на грузові автомашини і поїхали з ними на станцію в м. Дрогобич. В часі дороги большевики постійно стріляли в гору на пострах, боячись, щоб ніхто не кинувся на них.

При висаджуванні селян на автомашини, большевики копали ногами жінок, стариків, дітей – всіх тих, які викрикували в сторону московсько-большевицького хама.

На станції м. Дрогобич, селян загнали у вагони, які вже стояли приготовлені для населення. Вагони були товарові засмічені, були з дірами, які люди мусили затикати своїми плащами, щоб на них не падала сніжниця.

З с. Стебник мало бути виселено:

родин...12
з того мужчин...13
жінок...19
дітей...9
Разом...41 осіб.

Виселено:

родин...12
з того мужчин...13
жінок...19
дітей...4
Разом...36 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 4 / до 15 років життя /.

В дорозі на Сибір померло 3 жінки.

С. Доброгстів:

20.X.47 р. вечером, о 23 годині, приїхало 15 большевиків автомашиною з с. Стебника, між якими також було 15 істрибітелів під ком. Вариводи Степана з с. Стебника / родак / та уповноваженого по вивозці Павлова, росіянин, партійний. У повноважений большевик Павлов зо своїми гайдуками злучився з другими гайдуками, які квартирували у селі, і таки ще у вечір він розділив всіх большевиків на групи по 5 чоловік, якій опридїлив завдання завтрішнього дня. О 3-й годині ніччю большевики розішлися по селі, і кожна група обкружила хату селян, які були призначені на вивіз. Вони стукали до вікна, щоб люди відчинили двері. Ті, які не хотіли не хотіли відчинити дверей, большевики силою вивалювали двері і вікна, через які вдиралися в середину хати. Тоді сказали селянам, щоб вся родина до півтора години часу була приготована – зібрана до відїзду на Сибір, де також наказали селянам, щоб селяни забирали собі убрання і дещо з харчів, бо дорога далека – говорили вони. Котра родина на означений час не зібралася, большевики силою викидували на подвір'я босих і не одітих. В хаті селянки Котормус Марії сказали, щоб вона вибиралася з родиною, бо поїде на Сибір. Селянка почала просити большевиків, щоб дозволили їй піти до сусіди позичити хліба, бо свого вже немає, але большевики не дозволили їй піти за хлібом, а положили на ослін і били буком по спині. Відтак повикидували всіх з хати, не одітих і без куска хліба, причому говорили, що це за кару, бо селянка хотіла тікати. Всіх селян зганяли на збірний пункт біля с/ради. В тому часі в цілому селі було чути проклони в сторону большевиків, крики та плач деяких жінок. Вони також зайшли до селянина Гарасим'як Миколи та сказали йому, щоб він чим найскорше збирався. Селян їм відповів, що він є хворий і не може встати з ліжка. Большевики як скажені тупцювали ногами, причому постійно наминали згаданого селянина, щоб він збирався якнайскорше, але коли селянин з того іронічно глумився, вони прискочили до його, скинули з ліжка і вигнали з хати на подвір'я таки босого і не одітого. Поруч з людьми яких зганяли на збірний пункт коло примі-

щення с/ради, йшли їх сусіди, рідні і інші, супроводжуючи їх у далекі сибірські тайги. Вони несли для селян, яким большевики не дали взяти нічого з харчів і одержі, щоб передати їм на збірний пункт. До 3 години дня всі люди, які були призначені на вивіз, були зігнані на збірний пункт. На збірному пункті люди кричали до большевиків: «Ви нас так висвободили, що нині з наших хат викидаєте нас без куска хліба». «Ми працювали, а ви нашу працю грабуєте, злодії, рабівники». Большевики людей, які кричали, примушували мовчати. Одна частина большевиків держала стійку коло селян, а друга відійшла в хату грабувати селянське добро. Речі малі величиною, а багаті якістю меблі і сільськогосподарські реманент передавали до кооперативи: інше, як худобу, передавали для Стебницького колгоспу. О 14 годині дня з м. Дрогобича приїхало 5 грузових автомашин, на яких повисаджували людей та відвезли на станцію в м. Дрогобич. Прямо з автомашин большевики переладували селян до товарових загонів занецищених.

З с. Доброгостів мало бути виселено:
 родин...20
 з того мужчин...31
 жінок...43 / з дітьми /
 Разом...74 осіб.

Виселено:
 родин...19
 з того мужчин...27
 жінок...39 / з дітьми /
 Разом...66 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 15 / до 15 років життя /.

С. Улично:

20.X.47 р. вечером приїхало з с. Стебника 10 істрибітелів, які долучили до стаціонууючого гарнізону, який у цьому ж селі стаціонує весь час в числі 80 осіб. Уповноважений по виселенню начальник гарнізону / прізвище невідомо / всіх порозділював га групи, яким подав номер дому родини, яких мають виселювати. Ніччю о 2-й годині большевики обскочили вже хати, порозбивали вже вікна і двері, через які вдерлися в середину хат. В хатах накази селянам, щоб до одної години часу всі були приготовлені до виселення їх на Сибір. В хаті Кушнір Катерини по большевицькому наказі, згадана селянка не одягалася, як також не одягала своїх малих дітей, яких мала четверо. По годині часу большевики не зважаючи на це, що діти не одягненні, прямо голі, повикидували малих босих і голих дітей лише в сорочичках і їх маму без куска хліба і інших речей на грузову машину, яких вивезли на збірний пункт біля с/ради. Одні большевики забирали людей і відставляли на збірний пункт біля с/ради, а другі залишалися на господарствах виселюваних селян «і захватували» селянське майно, розуміється те, що краще, у свої злодійські «кармани». В часі зганяння людей на збірний пункт скрізь було чути зойкіт, плач і крики виселювальних, проклинаючи большевиків. Большевики, які зганяли людей на збірний пункт стріляли в гору на пострах, щоби тим способом стероризувати селян. На збірному пункті люди, яких большевики держали до вечора, кричали проклинаючи їх за свою кривду, а головне за те, що большевики селянам не дали одягтися та забрати певну кількість харчів. Найбільше викриків було чути таких «Ви голото большевицька, ви нам таку свободу дали, що ви з нами робите? Нашу працю нам із собою дайте взяти». Большевики старалися при допомозі МВД-вських звірств утихомирити селян. Селянку Кушнір Катерину за те, що вона кричала до них, що вони не дали їй забрати куска хліба, большевик вдарив прикладом кріса так, що селянка впала на долівку в приміщенні с/ради. Він притому кричав: «Як ще будеш ругатися, а то проколю багнетом. Ти бандитко». Коли вже зігнали всі родини на збірний пункт біля с/ради то одна частина лишалася при «охороні» населення, а друга частина пішла до решти грабити населення чи радше майно виселених людей та передавати голові кооперативи те, яке вже їм не було потрібне. Живий інвентар та сільськогосподарський реманент большевики відставили в с. Стебник до колгоспу. Вечером приїхали автомашини з м. Дрогобич, на яких повисаджували селян та відвезли на станцію в м. Дрогобич. В часі відїзду автомашин із села, виселенці прощалися, одні піддержували на дусі оставших, другі проклинали большевиків і закликали оставших не піддатися большевикам, а інші з нова зо сльозами на очах, з оставшими сестрами і братами прощалися свого рідного села. Навіть було чути рев худоби, яка не мов би також щось відчувала. На станції прямо з автомашин переладували селян у товарові вагони, де до одного вагона всаджували 40 чоловік. Сморід з нечистоти у загонах з переповнення людей. У вагонах було душно, брак повітря, а також не було навіть місця положити свої мізерні речі.

З с. Улично мало бути виселено:
 родин...7
 з того мужчин...11
 жінок...15 / з дітьми /
 Разом...26 осіб.

Виселено:
 родин...5
 з того мужчин...8
 жінок...13 / з дітьми /
 Разом...21 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 7 / до 15 років життя /.

В часі дороги не помер ніхто. Померло вже на місці в Молотовській області, де були вивезені, дві жінки і одна дівчина – замерзла.

С. Зимівки:

20.X.47 р. о 6-й годині дня прийшло 19 ч/пагонників під ком. ст. лейтенанта/ прізвище невідомо/ з с. Орова і заквартирували а приміщенні с/ради. Вечором скликали десятників та заст. голови с/ради, яких в приміщенні с/ради держали до надрана. Надраном розділилися на 4 групи, до одної долучили одного селянина – десятника, відійшли до селян, яких мали вивозити. Одна з груп зайшла під хату селянина Лукада Миколи, розбудили селянина, при чому повідомили, щоб він збирався, бо його з родиною будуть вивозити. Згаданий селянин почав просити большевиків головорізів, щоби дозволили йому відійти до сусідів позичити убрання та взуття, для своїх чотирьох маленьких дітей, які зовсім босі і обдерті, бо він до вивозки не приготовлений. Та де, большевицьких посіпак, гаспидів найбільш озвірилих у світі дикунів, не впросить. Вони не зважають на жодні слова селянина, забрали від сусіда підводу, на яку повикидували босих та напівголих дітей і долучили до їх /дітей / батьків, яких відвезли на збірний пункт біля приміщення с/ради. Друга група большевиків прийшла під хату селянки Кушнір Ганни, де на той час хата була замкнена, селяни скоріше довідалися про вивіз і залишили хату, а самі кудись скрилися. Большевики виламали двері і вікна, ввійшли в хату, а коли не застали ні кого, здемолювали все, що було в хаті. Та зо стайні забрали дві корови, яких селяни не встигли взяти. Третя група зайшла в хату селянки Василик Юстини та наказали їй, щоб вони разом з дітьми збиралася до вивозу на Сибір. Жінка відмовила, що вона не буде збиратися, тоді командант групи, сержант вдарив її по голові прикладом автомата та разом з іншими большевиками повикидували з хати напівголих і босих дітей на подвіря, до яких долучив їх маму та пігнав як худобу на збірний пункт. Сусід селянки Василик Юстини, довідався про те, що большевики забрали напівголих і босих дітей і селянку на виселення пішов до її хати, забрав убрання і доставив дітям і селянці Василик Юстині. Таким способом большевики до 12 години зганяли людей на збірний пункт люди на збірному пункті коли приміщення с/ради напівголі і босі сиділи на снігу. Батько чотирьох дітей Лукало Микола, зняв із себе куртку, яку постелив під своїх діточок, що були лише в сорочечках босі. Так просиділи селяни мов худоба до 17 години часу дня. Всі були перемокли і перемерзли з причини того тряслися немов би були хворі, бо большевики за час від 12 до 17 години мусли пограбити селянське майно, яке ще осталося в хатах. О 17 годині дня большевики повисаджували перемерзлих напівголих і босих селян на підводи, яких відставили на станцію в м. Дрогобич. Виїзд селян із села зробив враження більш болюче, більш жалісне, а рівночасно ненависне до ворога чим супроводжали б помершого на вічний відпочинок. На станції селян таки з підводи перегнали у вагони якими колись возили худобу. На станції не допускали нікого із цивільних людей, які хотіли передати дещо з одягу і харчів.

З с. Зимівки мало бути виселено:
родин...6
з того мужчин...15
жінок...15 / з дітьми /
Разом...30 осіб.

Виселено:
родин...5
з того мужчин...9
жінок...11 / з дітьми /
Разом...20 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 6 / до 15 років життя /.

В дорозі до Молотлавської області замерзло двоє малих дітей та померла одна жінка.

С. Орів:

20.X.47 р. о 1-й годині ніччю приїхали три автомашини / грузові /, на яких були 70 большевиків ч/пагонників, а піхотою прийшло ще 50 большевиків ч/пагонників. Приміщенні с /ради скликали десятників і сотників / сільська адміністрація /, яким сказали, що вони мусять ходити з ними і показувати хати про які вони будуть питати. Коли 3 години большевики розділилися на групи в числі по 5 чоловік, розішлись по селі, забирати в «ясир» українське селянство. В більшості хатах вони розбивали вікна, двері, через яких влазили в селянські хати родин, яких забірали на Сибір. У селянина Іванка Олексі трьох большевиків викидували його з хати на подвіря, а других трьох хотіли поживитися і пішли до пасіки, де розбили два вулики з яких забрали весь мід. Селянка Гіщак Теодосія, побачивши большевиків крізь вікно і у противний бік крізь вікно вискочила з хати тікаючи, думаючи, що дасться їй врятуватися перед московсько-большевицькими «висвободителями». Одначе, ні. Вона не втекла. Її большевики зловили і відставили босу і на півголу на збірний пункт біля приміщення с/ради. Цій селянці прийшов з допомогою селянин Кухар Яків / Яць /, який побачив, що її большевики забрали напівбосу і напівголу, приніс її куртку і чоботи. Але з тієї допомоги, так дорогої в той час, селянка не користалася. Большевики вирвали з рук ті речі і кинули в ріку, а селянина, що приніс їй, набили і нагнали до дому. Большевики, коли прийшли до селянина Керчей Василя, застали його хворого, який лежав на ліжку. Большевики сказали йому збиратися на Сибір, але він відповів: « убийте мене у моїй хаті, бо я нікуди не поїду, бо я хворий». Після цієї відповіді большевики винесли його з хати, поклали на підводу таки босого і в сорочці та підштанцях, якого відставили на збірний пункт. Селянина Микосовського Дмитра большевики не дали йому можливості забрати нічого ні з одяжі, ні з харчів, а убрання – власність селянина забрали для себе, а також забрали 5 м полотна та 6 л меду. В часі виселивання в цілому селі було чути крики, зойки, плач і іншого рода голоси немов би провалився світ. Деякі люди старалися випросити большевиків, щоб їх не вивозили, не знали, що «Москва сліз їх не знаєть», та вони що більше, ще з гіршою залістю знущалися над селянами. Призначених селян на вивіз большевики зганяли біля приміщення

с/ради. Призначених селян на вивіз большевики зганяли біля приміщення с/ради та клубу, які босі і напівголі сиділи чи стояли і мерзли на снігу. Коли большевики позганяли всіх вже людей, о 15 годині дня, дітей забрали на грузові автомашини, хворих на підводи, а які були здорові йшли піхотою. В часі відїзду в селі був настрій гірш похоронного. Большевики не дали попрощатися виселенцям з своїми оставшими. Останні при відїзді закликали оставших людей: «Не сумуйте, не плачте за нами, прийде ще час, що ми повернемося знову на свою рідну землю, а за ці всі знущання і кривди над нами прийде ворогові відплата». «Вороги нашої рідної землі, за що ви нас розлучаєте з ріднею. На що ви нас вивозите на Сибір». Такі проклони були через цілу дорогу, аж на станцію в м. Дрогобич. На станції заладували людей мов худобу до товарових вагонів, які були брудні і занечищені вугіллям та кайнітом.

3 с. Орів мало бути виселено:
 родин...80
 з того мужчин...140
 жінок...197 / з дітьми /
 Разом...337 осіб.

Виселено:
 родин...78
 з того мужчин...132
 жінок...188 / з дітьми /
 Разом...320 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 87 / до 15 років життя /.

С. Станія:

20.X.47 р. вечором прийшло з с. Трускавець 10 істребітелів і 6 ч/пагонників під ком. уповноваженого по вивозі селян на Сибір Середніцького, партійного. Над раном о 3 годині вони розділилися на групи і розішлися по селі забирати родин на Сибір. В хатах цих родин селянам наказали, що до одної години часу всі були приготовані до вивозу на Схід. До 7 години дня всі виселенці вже були зігнані на збірний пункт біля приміщення с/ради, яких також впускали в середину приміщення. Коли зігнали всіх людей 5 большевиків стерегти селян, а решта большевиків із істрибітелями відійшли грабити селянське добро. Вони, речі більш вартісні і малі формою забирали для себе, а хатню обстановку передавали для голови кооперативи, тобто під його опіку. Живий інвентар і сільськогосподарський реманет передавали для колгоспу в с. Стебник.

На збірному пункті виселенці виглядали сумні. Деякі з них кричали в сторону большевиків, а деякі плакали, розлучалися зі своїми рідними сторонами, зо своїми близькими і дальшими. Селяни під опікою старшого брата «ждали» до 12 години часу. О 12 годині приїхали 4 грузові автомашини, на які повисаджували всіх селян призначених на виселення та відвезли на станцію м. Дрогобич. На станції большевики селян переладували в товарові вагони, які були занечищені від вугілля та кайніту.

3 с. Станія мало бути виселено:
 родин...12
 з того мужчин...13
 жінок...26 / з дітьми /
 Разом...39 осіб.

Виселено:
 родин...12
 з того мужчин...13
 жінок...24 / з дітьми /
 Разом...37 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 4 / до 15 років життя /.

В дорозі до Молотовської області померло дві жінки.

С. Гаї Верхні:

Большевики стаціонууючого гарнізон, які були призначені для одслідування селян призначених на виселення, в жовтні місяці заарештували багато людей з яких, що були призначені на вивіз на задержали, а інших випускали. В тому часі вони, тобто большевики під ком. оперробітника по МГБ Кружалова ст. лейтинанта, знасилували 5 жінок, які слідують: Скоропад Ганна, 53 роки життя, Гук Ганна, 29 років життя, Сафіяник Параскевія, 24 роки життя, Тунську Катерину, 50 років життя, Тереску / прізвіще не відомо/, наймичка з Турківського р-ну, 21 років життя. Вищезгадані жінки не були призначені на виселення і їх звільнено, при чому, щоб затерти слід свого варварського поступування большевики хотіли застрілити, при скомбінованім трюку, вищезгадану селянку 53/літню. При тому трюку вони застрілили українця із СУЗ, від якого забрали 4 000 крб зароблених ним у селян.

20.X.47 р. вечором поїздом приїхало ще 10 ч/пагонників, які таки вечором разом із згаданими большевиками розділилися на групи по виконанні завданню слідочого дня. Другого дня над ранком о 3 годин розішлися вибирати людей презначених на вивіз. До 8 години дня зігнали вже всіх селян на збірний пункт у школу. Тоді одні з большевиків залишилися берегти селян, а другі відійшли грабувати майно тих селян. Все, що було краще вони забирали для себе, а решту за списком передавали сусідам тих хат і зробили їх за це відповідальними.

На збірному пункті большевики не дозволили передавати жодних передач для виселенців. Селян повисаджували на підводи і о 10 годині дні вирушили в дорогу. В той час біля виселених було багато інших селян, яких навіть не допускали, як одних так і других, щоб попрощатися. Селянин Лесишин Михайло, виселенець кричав до большевиків: «Що, ми будемо вас просити, щоб ви нас не вивозили-ні! На Сибіру також люди живуть та й ми не загинемо». З гурту населення було чути крики: «Смерть катам, що на веганяють з наших рідних хат! Хочуть щоб ми на Сибіру з голоду помирали, а наше майно грабують!».

На станції в м. Дрогобич загнали їх у товарові вагони занечищені різним сміттям та подіравлені до яких падала сніжниця. До одного вагона заладували 40 осіб. Селяни не мали місця де сісти чи навіть положити свої мезерні речі. Вагони замикали і забивали дошками. В замкнених вже вагонах було чути крик і плач малих дітей і жінок.

З с. Гаї Верхні мало бути виселено:

родин...11
з того мужчин...9
жінок...24 / з дітьми /
Разом...33 осіб.

Виселено:

родин...10
з того мужчин...8
жінок...17 з дітьми
Разом...25 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 4 / до 15 років життя /.

С. Гаї Нижні:

Над раном о 2-й годині з м. Дрогобич приїхало 2-і грузові автомашини на яких було 90 большевиків ч/пагонників під ком. уповноваженого по вивозці людей на Сибір Лисенка, партійний. Приїхавши до місцевого гарнізону, розділилися на 4-и групи і розішлися по присілках села Гаї Нижні. Гаї Лісові, Гаї Кут, Гаї Луцьові і Гаї Бійнич. Перед відходом на село большевики з гарнізону втптали 10 л. горілки і деякі були п'яні як свині. Група яка відійшла на присілок Гаї Люцьові обступили хату селянина Пиля Івана та почали бити його. В той час жінка згаданого селянина вискочила крізь відчинені задні двері, тікаючи від большевицької язви, але в той час большевики, які стояли на стійці чергами з автомата вбили тікаючу жінку. Вбиту жінку кинули під тин, а селянина побили, викинули на підводу без жодних харчів та одежі, якого відвезли на збірний пункт біля приміщення с/ради. Друга група большевиків, яка відійшла на присілок Гаї Кут обскочила хату селянина Паньків Василя вивалили двері через які ввійшли в хату та приказали йому негайно збиратися. Селянин запитався, куди? – большевики йому відповіли: «Ти є бандит, а твій брат знаходиться сей час в банді». Селянинові вони не дозволили взяти нічого ні з харчів, ні з одежі, а на півголого викинули на підводу та відвезли на збірний пункт. Третя група большевиків пішла на присілок Гаї Бійнич, обступила хату селянина Галелюка Миколи, розбудили його та наказали йому, щоб він разом із жінкою збирався до відїзду на Схід. Батьки згаданого селянина, старі 80 років життя у той час лежали на печі і скали, що вони з печі нігде не їдуть і не збираються. Сказали : «Можете нас повбивати тут на місці, а ми зо своєї рідної хати нікуди не виходимо». Большевики стягнули старих з печі таки у спідній білизні і викинули їх на підводу, яка стояла на повірі, а також долучили до їх дітей, жонатих, та відвезли на збірний пункт. Селяни, сусіди довідавшись, що старих забрали таки у спідній білизні без жодних харчів, принесли їм дещо з одежі та харчів. Четверта група большевиків пішла на присілок Гаї Лісові, розбудила селянина Василенко Степана та наказала йому, щоб негайно збирався до відїзду на Схід. Жінка не встигла ще одягнутися, четверо малих дітей, як большевики людоджери забрали їх / дітей / неоди́тих, таки в сорочечках і повикидували на підводу, яка стояла на подвір'ю, а також долучили до їх батьків та повезли на збірний пункт. До 8 години дня таким способом вже були зігнані на збірний пункт всі селяни призначені на виселення. В той час зішлося багато з рідних, сусідів та дальших селян, щоб попрощатися з виселенцями, та подати їм деякі харчі та одяг. Одначе большевики не допускали людей, які оставалися, до людей, які виселювали. Вони повисаджували на 13 підвод людей і під охороною 30 большевиків відїхали. В тому саме часі відїзджаючи селяни серед плачів жінок і дітей вигукували в сторону большевиків: «Смерть червоним окупантам», «Смерть червоним бандитам та грабіжникам». І так о 9 годині дня большевики відвези їх на станції в м. Дрогобич. На станції їх заладували у товарові вагони подіравлені і занечищені вугіллям та кайнітом. Зо станції вдалося втекти 14-літньому хлопцеві Паньків Володимирові, про що большевики дізналися і за це побили його батька.

Решта большевиків, які осталися в селі розішлися по хатах грабувати краще селянське добро для себе, а хатню обстановку передавали під опіку голови кооперативи, а живий інвентар та сільськогосподарський реманент відставили до колгоспу в с. Рихтичі.

З с. Гаї Нижні мало бути виселено:

родин...13
з того мужчин...11
жінок...27 / з дітьми /
Разом...38 осіб.

Виселено:

родин...12
з того мужчин...9
жінок...18 / з дітьми /
Разом...27 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 6 / до 15 років життя /.

С. Далява:

Рано о 3-й годині приїхало до села 2 автомашини, на яких було 25 ч/пагонників під ком. тс. Лейтенанта/ назвисько невідоме/ та уповноважений по вивозці населення на Сибір Оніщенко, директор маслозаводу. В селі розділилися на групи по трьох большевиків і розішлися по селі зганяти селян призначених на вивіз. Одна група большевиків розбудила селянина Пильо Івана та сказала йому, щоб негайно збирався до вивозу на Сибір, при чому допомагали йому забирати потрібні речі та говорили селянинові, щоби брав все, що лиш дасться, бо в дорозі йому придасться / це була одна група большевиків, яка за всіх большевиків ставилася досить прихильно до селян, за всіх большевиків на цілий район. Друга група большевиків зайшла до селянки Хомич Марії / якої

чоловік арештований і вивезений на Сибір, а вона вже була приготована до вивозу, сказали їй, щоб збиралася до від'їзду на Сибір. Селянка з усмішкою відповіла /іронічно/ : «Чому ви так довго не приходили? Я на вас чекаю вже від вечора». Здивований большевики подивилися один на другого, між якими один сказав: «Запекла бандерівка! Навіть до Сибіру не боїться їхати». В селянки Далявська Параскевія большевики били горшки не давали їй нічого взяти з харчів та одежі. Вони побидли її за те, що вона намагалася вийти на двір. Тоді жінка почала кричати: «Бандити, рабівники, ви прийшли знищити мій масток, на якій я працювала довгі свої літа, а мене забираєте на Сибір». За те большевики не дозволяли їй взяти зо собою дещо з харчів та одежі, її забрали на підводу і відставили на збірний пункт біля приміщення с/ради. Коли вже позганяли всіх людей, зійшлося багато місцевого населення на прашання, однак большевики не допустили до прощання одних із другими. Вони / большевики/ повисаджували селян на підводи біля яких держали стійки. В тому часі селянка Куцик Катерина, вже стара, кричала до большевиків: «Рабівники, бандити, киди ви мене стару німичну жінку забираєте?! Я не хочу згинутися на Сибіру з голоду, але хочу вмерти в своїй рідній хаті». О 14-й годині дня большевики підводами вирушили до станції м. Дрогобич. По дорозі вищезгадана 86-літня Куцик Катерина співала пісні. На станції в м. Дрогобич таки з підвод переганяли селян у товарні вагони.

Їх майно, яке залишилося у хатах, що краще забрали для себе, а хатню обстановку залишили під опіку голови кооперативи, а живий інвентар, сільськогосподарський реманент і сіно, солому та збіжжя передати до колгоспу в с. Солоньско.

З с. Далява мало бути виселено:
 родин...8
 з того мужчин...7
 жінок...15 / з дітьми /
 Разом...22 осіб.

Виселено:
 родин...8
 з того мужчин...7
 жінок...13 / з дітьми /
 Разом...20 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 2 / до 15 років життя /.

С. Михайловичі:

Над ранком біля третьої години приїхала до села одна автомашина, на якій було 30 істробітелів, в тому числі були також комсомольці з с. Дубрівляни, р-йну Меденичі, під ком. лейтенанта та уповноваженого по вивозці селян на Сибір Вивіденка. Долучившись до стаціонуєчого гарнізону, розділилися на групи і о 5 годині розішлись по селі забирати селян призначених на виселення. Вже в дорозі організували підводи для селян, на яких відвозили на станцію в м. Дрогобич. Большевицькі янечари обступали хати селян і з грокотом вдиралися до середини хати. Селянам наказали негайно збиратися до від'їзду на Схід, надаючи забирати потрібні речі із собою. В селянки Ганяк Параскевії приказали, щоб вона одягалася, бо поїде на Схід. Селянка відповіла, що немає у що вбиратися і нікуди не поїде. Тоді большевики побили за те селянку, та викинули на підводу, якій не дозволили взяти жодних харчів із собою. Селянку без жодних харчів та напівголу відвезли на збірний пункт біля приміщення с/ради. Друга большевицька група пішла під хату селянки Мілян Вірузяни, розбудили її та сказали, щоб негайно збиралася до від'їзду на Сибір. Вони до неї гримали, щоб вона не крутилася, а чим найскорше збиралася. Таким способом вони зігнали селян на збірний пункт біля приміщення с/ради. В той час зійшлося багато з рідні, сусідів та інших селян, щоби попрощатися з виселенцями та передати дещо з харчів та одежі. Виселенці від'їжджаючи, прощалися зо своїми рідними і близькими, при чому кричали: «Ми не боїмося Сибіру! На Сибіру також люди живуть. Не знаємо чого ви нас туди везете, ми і там будемо жити». А до людей, які оставалися і стояли по дальше вони кричали: «Не плачте за нами, ми там скорше можемо пережити, як ви тут» - з окликами подібних слів большевики повезли їх на станцію в м. Дрогобич.

На станції селян перегнали у брудні, занечищені і подіравлені вагони /товарові/, так як інших людей.

Селянське добро, яке осталося в хатах, большевики хатню обстановку передали під опіку голови колгоспу, худобу, сільськогосподарський реманент сіно, солому і інше, передали до колгоспу в с. Рихтичі, а кращі речі, які було можна забрати, поховали в свої «кармани».

З с. Мехайловичі мало бути виселено:
 родин...12
 з того мужчин...9
 жінок...27 / з дітьми /
 Разом...36 осіб.

Виселено:
 родин...9
 з того мужчин...7
 жінок...17 / з дітьми /
 Разом...31 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 6 / до 15 років життя /.

С. Липовець:

Ніччю о 1-й годині приїхала до села одна автомашина, на якій було 8 большевиків – ч/пагонників під ком. уповноваженого по виселенні населення на Сибір Вивіденка / згаданого вже нами в с. Михайловичі/. Вони ще таки ніччю зайшли в хату Прінди Віфрузини та накази їй збиратися, бо вона поїде з ними. Вищезгадана селянка відповіла, що вона не збирається і нікуди з ними не поїде. Тоді большевики викинули її разом з дочкою, таки не

убраних на підводу, яка стояла на подвір'ю. Двох большевиків підводою діставали їх у с. Михайлевиці. Решта большевиків, які оставалися з автомашиною до рана, рано забрали всі речі з хати на автомашину, а дві корови передали під опіку с/ради. Речі забрали в м. Дрогобич. Другого дня певно довідалися про це селяни, назбирали по між собою харчів та дещо з одежі і відвезли для селян в с. Михайлевиці. Харчі і / речі вони доручили до рук селян. Їх долучили, тобто тих селян, до селян з села Михайлевиці, яких разом доставили на станцію в м. Дрогобич. В часі від'їзду з с. Михайлевиці вони, а також багато інших селян, передавали через остальних селян поздоровлення для укр. повстанців-революціонерів.

З с. Липовець мало бути виселено:
родин...1
з того мужчин...—
жінок...5 / з дітьми /
Разом...5 осіб.

Виселено:
родин...1
з того мужчин...—
жінок...3 з дітьми
Разом...3 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 1 / до 15 років життя /.

С. Раневичі:

Ніччю приїхали до села одна автомашина, на якій було 10 ч/пагонників під ком. лейтенанта / назвисько невідоме /. В селі розділилися на дві групи, зорганізували дві підводи та підводами під'їхали біля хат селян. Розбудили селян, сказали, щоб негайно збиралися до від'їзду на Схід, при чому не дали селянам забрати відповідну кількість одежі та харчів на дорогу. Один селян Юзефів Григорій, старий 80 років життя, сказав: «Де ви мене забираєте з моєї хати? Ви краще мене вбийте таки тут на місці, а ніж я маю десь мучитися.». Тоді один з большевиків сказав: «Но што тебе вбивать, ти сам подохнеш». Коли большевики селян посадили вже на підводи, посходилися сусіди, які хотіли дещо передати з харчів та одежі, але большевики їх не допустили. Вони стріляли з автоматів вгору, чим тероризували селян. О 3-й годині дні большевики селян повезли на станцію в м. Дрогобич. У часі від'їзду селян із села, вони плакали і проклинали большевиків, але це на большевиків не діяло. На станції їх загнали у товарові вагони, занечищені, як усіх інших, яких у цей час виселявали.

З с. Раневичі мало бути виселено:
родин...2
з того мужчин...2
жінок...9 / з дітьми /
Разом...11 осіб.

Виселено:
родин...2
з того мужчин...2
жінок...9 / з дітьми /
Разом...11 осіб.

С. Почаєвичі:

Рано о 4-й годині приїхало дві автомашини, на яких було 10 большевиків – ч/пагонників і 10 ч/ армійців під ком.ст. лейтенанта/прізвисько невідоме/, і уповноважений по виселенню на Сибір, Кійка. Всі вони розділилися на 4 групи і розішлися по селі збирати селян призначених на вивірку, обступили хату та, стукаючи до вікна будили селян. З хати ніхто не відзивався / селяни повтікали скоріше /, тоді большевики виламали двері і вікна, через які вдерлися через них в середину хат, а коли не застали нікого, забрали кращі селянські речі та те, що лишилося, понищили / шафи, крісла, столи і тим подібне/, та ганялися довкруги хат курми. Це так було з двома родинами. Других дві години, большевики обступили їх хати, розбудили, їх та приказали збиратися до від'їзду на Схід. В тому числі одна селянка Волонка Марія, вийшовши на подвір'я з хати непомітно, та почала тікати від большевиків, але большевики її зловили, і разом з цілою родиною напівголою і босу, відставили на збірний пункт біля приміщення с/ради, яких держали на дворі. Як уже большевики упорядкувалися, повисаджували виселенців на автомашини, якими завезли їх на станцію в м. Дрогобич. Ще, коли виселенці стояли біля с/ради вийшло багато селян, щоб передати дещо з харчів та одежі і попрощатися, але большевики не допустили, - вони відганяли людей, які прийшли з передачами, а навіть не дозволили попрощатися. В часі виселення деякі жінки і діти плакали, нащо один большевик сказав до остальних селян : «Не плачте, незадовго і ви там туди поїдете». На станції в м. Дрогобич, большевики одну родину звільнили / причини невідомо/, а другу заладували у брудні занечищені товарові вагони.

З с. Почаєвичі мало бути виселено:
родин...4
з того мужчин...7
жінок...8 / з дітьми /
Разом...15 осіб.

Виселено:
родин...1
з того мужчин...2
жінок...2
Разом...4 осіб.

В дорозі на Сибір, на лінії Стрий – Львів, з поїзда втекло троє людей, а на Сибір поїхав лише один мужчина.

С. Болехівці:

Над ранком о 3-й годині приїхало 5 ч/пагонників під ком. Лейтенанта / прізвище невідомо/ та уповноваженого населення на Сибір, Матющенком. У селі розішлись разом із стаціонуємими большевиками, спецвідділом, розділилися на групи, та розішлись забирати селян призначених на вивіз. Розбудивши селян, наказали, щоб часу одної години всі були приготовлені до відїзду на Схід. Весь час кричали: «Давай скарей бандіти...». Під криком большевицьких людожерів селяни виходили зо своїх хат, при чому жінки і діти плакали. Вони також говорили селянам, що їм не треба багато нічого брати, бо на Сході все одержете. Як уже повиганяли людей з хати, одна частина з них кинулася у хати грабувати селянське добро,- вони ловили курей, гусей та криликів, стріляли за ними, а також на очах людей забирали краще їх майно з хат. Відтак пігнали селян, як худобу на збірний пункт біля с/ради. В тому часі зійшлося багато людей біля с/ради, щоб попрощатися зо своїми близькими і бувшими сусідами, яких большевики забрали на Сибір, а також передати харчі та дещо з одежі. Передачі передавали лише крадьком, блищн большевики не допускали. О першій годині дня повисаджували селян на підводи і відїхали з ними на станцію в м. Дрогобич. В тому часі коли селяни відїхали між відїзджачими було чути плач жінок і дітей та крик у сторону большевиків. Для постраху большевики стріляли з автоматів та крісів, а одна селянка кричала до большевиків: «Ви рабівники, куди і защо ви нас везете, ви думаете, що ми повимираємо з голоду? Ні! Не дочекаєте. Ми ще дочекаємося, ще вас вас тут будуть ще бити, як жидів». В тому часі до жінки прискочив один большевик із натягнутим автоматом, при чому кричав: «Замовчи, а той сей час убою как собаку». На станції в м. Дрогобич загнали селян у заничищені товарові вагони.

З с. Болехівці мало бути виселено:
 родин...14
 з того мужчин...11
 жінок...26 / з дітьми /
 Разом...37 осіб.

Виселено:
 родин...9
 з того мужчин...9
 жінок...17 / з дітьми /
 Разом...26 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 5 / до 15 років життя /.

С. Модричі:

Над ранком о 3-й годині приїхало два грузові автомашини, на яких було 65 большевиків ч/пагонників та 10 большевиків убраних по цивільному, які були також при зброї. В селі розділилися на групи та розійшлися по селі забирати селян призначених на вивіз. Селяни, впиралися не хотіли йти, вони били прикладами автоматів і крісів лаючи московськими вульгарними словами, чим мали на меті стероризувати селян. Вони не давали селянам нічого брати, виганяючи їх на подвір'я, а самі зайшли в хату, робили розшуки, при чому забирали менші більшякісі речі для себе. Відтак зігнали всіх селян на збірний пункт біля приміщення с/ради. Коли селян виселювали з хат, жінки і діти плакали і кричали, називаючи большевиків злодії, головорізи і т.п.. Селян заладували на автомашини, з яких при відїзді було чути вигуки одного селянина: «Не плачте люди, ми довго там не будемо, ми скоро повернемося, а день відплати приїде і то скоро». Большевики не давали йому кричати штовхаючи його прикладом автоматів. На станції в м. Дрогобич заладували їх у занечищені товарові вагони разом із селянами з с. Трускавець. У тих вагонах вони разом із селянами с. Трускавець співали українські революційні пісні, на що большевики говорили, «пождіть лише, а вам відхочеться співати, як зголоднієте».

З с. Модричі мало бути виселено:
 родин...12
 з того мужчин...10
 жінок...21 / з дітьми /
 Разом...21 осіб.

Виселено:
 родин...12
 з того мужчин...6
 жінок...15 / з дітьми /
 Разом...21 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 6 / до 15 років життя /.

С. Вацевичі:

В село заїхав гарнізон в числі 10 чоловіків ч/пагонників під ком.ст.лейтенанта / високий, волосся чорне, зачесаний вгору /, ще 14.X.47 р..

Два дні перед вивізкою большевики ходили по селі і виписували селян, яких мали вивозити на Сибір, скільки членів родини в даній сім'ї.

Над ранком, о 4-й годині большевики відїхали підводами по під хати, з яких мали вивозити селян на Сибір. З початку большевики поводитися зо селянами, лагідніше, говорили, щоби вони отворили двері добро вільно, а коли це не помагало, тоді вони на сильно вдиралися в хати селян, били їх та не дозволяли їм нічого взяти із напрацьованого майна. В громадянина Шишко Михайла, большевики виломали двері і насильно ввійшли в хату, де заявили: «Збирайтесь, бо поїдете на Сибір». Селян відповів: «Защо ви мене невинного вивозите на Сибір. Дозвольте зложити свої старі кости на тій землі, на якій я родився». «Бістро збирайся» - говорили большевики,- «твій зять бандит, а ми бандітськую сім'ю должні знищити».- Селянин на те не відзивався нічого, почали збиратися та паку-

вати в клуни дещо із свого мізрного майна. Але большевики не дозволяли їм довго збиратися, вони насильно вигнали їх з хати, викинули на підводи і відставили на збірний пункт біля приміщення с/ради. В селянки Чаповської Ганни група большевиків в числі 5 чоловік, виломали двері насильно вдерлися в хату і наказали їй сейчас збиратися, бо її вивозять на Сибір. Селянка заявила, що з хати нікуди не поїде, вона тут родилася і тут хоче вмерти, та що вона нікому злого нічого не вчинила і немає защо виїжджати на Сибір. Большевики сказали їй, що її чоловік, муж був при СС-ах, а таких вивозять на Сибір. Вона не збиралася, тоді большевики насильно витягнули її з хати і викинули на підводи разом з її двоє малими діточками та завезли її на збірний пункт біля приміщення с/ради. Жінка по дорозі на збірний пункт виривалася від большевиків, кричала називала їх: «Кати, людоїди, за що ви мене мучите, за що мучите людей, за що їх невинно вивозите на Сибір, щоби там гинули голодовою смертю. Недолюди! Бандити!». Коли зігнали вже на збірний пункт біля приміщення с/ради, забрали їх на підводи і відставили на станцію в с. Рихтичі, а відтак поїздом у м. Дрогобич на збірний пункт, на станцію. Люди обкружені довкруги большевицькими янечарами, між собою не говорили нічого лише плакали жінки відїжджаючи зо своїх рідних земель у далекі незнані сибірські тайги напевно і неменучу смерть.

З с. Вацевичі мало бути виселено: ?

Виселено:

родин...2

з того мужчин...1

жінок...6 / з дітьми /

Разом...7 осіб,

з того дітей / хлопців і дівчат / 4 / до 15 років життя /.

С. Старе Село:

Над ранком о 3-й годині приїхала з м. Дрогобич в село одна автомашина, на якій було 15 большевиків – ч/пагонників під ком.лейтенанта Грушакова / ростом високий, чорний, орлиний ніс, зачіска до гори/. Заїхали в с/раду, накази голові с/ради покликати всіх десятників. Коли вже зішлись десятники, припоручили їм скликати всіх тих люодей, яких мали вивозити. До десятників прикріпили 4 большевики і розішлись по селі. Прийшовши під хату селян, яких мали вивозити, обкружили їх та домовилися, щоби селяни вічинили двері. Але майже всюди силою розбивали двері, вдерлися в хату і зачали кричати : «Собирайсь бандито, пайльош снамі!». На запит селянина: «Куди я в ночі піду ?»- большевики почали його бити прикладами автоматів та приговорувати: «Не знаєш куди йти ? – как зайдеш у Сибір то узнаєш! Бистро собирайся с женой и ребятами!». Селянин забрав дещо на дорогу та автомашиною большевики відвезли його на збірний пункт біля приміщення с/ради. Друга автомашина поїхала по селянку Антоник Марію і, довідавшись про це селянка, що її забирають на Сибір, неначе завмерла так, що не могла ворухнутися з місця. Большевики кинулися на неї і в нелюдський спосіб почали її бити прикладами автоматів. Селянка Антоник Марія розплакалася і почала кричати: «Людоїди!- за що ви мене вивозите ? – Що ж я кому винна ? Я в цій хаті вродилась і з неї добровільно не вступлюся!». Тоді большевики на силу забрали її разом з дочкою, викинули на автомашину, якою відвезли їх на збірний пункт біля приміщення с/ради. Коли большевики автомашиною приїхали до селянина Хлопик Михайла то його жінка зомліла, а він довший час не міг промовити слова. Але большевики незважаючи наніщо, забрали селянина і його жінку на автомашину, навіть не дали йому нічого взяти з харчів чи одягу на дорогу, лише що люди покрадьки кидали їм на автомашину хто що мав. Селян автомашиною відвезли на збірний пункт біля приміщення с/ради.

По дорозі жінки йдучи, весь час кричали визнаваючи бандитами, людоїдами, та проклинали, як лише попало. Забираючи селянку Бунь Катерину, не дозволили їй нічого брати зо собою. Та її дочка, коли втратила притомність, большевики дико сміялися з її, забрали її з мамою на автомашину і відвезли на збірний пункт.

О 5-й годині ранку були вже всі люди зігнані на збірний пункт, яких зараз у тій годині большевики відвезли автомашиною на станцію в м. Дрогобич і на станції загнали їх у товарові вагони, в якому було повно худоб'ячого гною. У вагоні большевики закрутили дротом та поставили стійку яка не допускала до людей нікого, щоб передати якісь харчі та одягу. Так вони робили й з іними людьми.

З с. Старе Село мало бути виселено: ?

Виселено:

родин...4

з того мужчин...2

жінок...9 / з дітьми /

Разом...11 осіб,

з того дітей / хлопців і дівчат / 2 / до 15 років життя /.

С. Снятинка:

Вивізкою у тому селі проводив начальник гарнізону / місцевого / ст.лейтенант Тощенко Федір. Большевики поділилися на групи, по чотири в кожній групі, обкружили кожну хату тих селян, яких мали забирати, але домовившись з ними, щоби їм отворили двері, робивали їх силою. Так зробили з громадянином Савицького Івана в якого силою робили двері і казали його цілій сім'ї збиратися. Коли його рідня принесла йому харчів на дорогу і

почала пакати він сказав: «Не плачте, їм і так скоро прийде кіпець, вони не будуть мати місця на землі». Почувши ті слова большевики почали його в нелюдський спосіб бити та копати, а опісля забрали на фіру та відвезли до с/ради. В господаря Лепака Михайла, большевики виломили двері ввійшовши до хати сказали: «Збирайся старий бандито поїдеш на Сибір». Господар не відповівши на це нічого почав збиратися, а жінка і діти почали плакати. Забираючи з шафи убрання, хотів забрати також одну літру горілки, яку мав у шафі, але большевики побачивши її кинулися на господаря і хотіли її йому відібрати та господар кинув пляшку на землю, яка розбилася. Тоді большевики почали його бити прикладами автоматів і палицями, які мали при собі, а опісля викинули йому всі харчі і убрання, які він собі приготував на дорогу, а його без нічого забрали до с/ради. По дорозі говорили до нього: «Коли б ти нам був дав горілки, то того було б не було». Господар відповів їм: «Я для вас маю гноївку, а не горілку». Большевики почали його бити і так побитого привезли до с/ради. Большевики зайшовши до господаря Викрикача Андрія, казали йому збиратися, коли селянин відмовився, вони його дуже важко побили і не даючи йому нічого взяти зі собою, а силою висадили на підводу та відвезли до с/ради. До жінки селянина Сабата Василя, який є вивезений на Сибір, прийшли в ночі большевики і казали їй збиратися бо поїде на Сибір тому, що її чоловік був бандит, а ми всі такі родини вивозимо. Жінка відповіла їм що: «Ви самі бандити! З'їли мого чоловіка ще і мене хочете з'їсти!». Большевики не зважаючи на її слова насилу посадили її з дітьми на підводу і відвезли збірний пункт біля приміщення с/ради, не дали їй нічого взяти зо собою. Вони приїхали до Рупняк Катерини і почали стукати до вікна, щоби вона отворила двері. Вона отворити двері не хотіла, тоді вони силою відірвали вікно та влізли до хати. В хаті хотіли знасилувати її дочку, а коли вона зчинила крик і зачала втікати, большевики її важко за це побили. Вищезгаданій селянці большевики не дозволили нічого взяти зо собою на дорогу і так без нічого вивезли її до приміщення с/ради. У селянки Лепак Софії, большевики силою виломили двері, а вдерлися до хати, наказали їй збиратися бо поїде на Сибір за те що, її чоловік був при СС-ех. Коли вона відказувалася, що не збирається і нікуди не їде, вони її важко за це побили, не дозволили їй нічого взяти з харчів та убрання на дорогу, викинули її на підводу і відвезли до приміщення с/ради.

В 7 годині ранку всіх тих, яких большевики забрали в приміщення с/ради повисаджували на підводи і відвезли на станцію в м. Дрогобич. Прощати їх вийшли сусіди і знайомі. Мужчини, які від'їжджали трималися твердо, гордо гляділи в очі ворога, а знова жінки і діти плакали. На станції їх заладували у вагони такі, як інші.

З с. Снятинка мало бути виселено: ?

Виселено:
 родин...9
 з того мужчин...4
 жінок...15 / з дітьми /
 Разом...19 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 6 / до 15 років життя /.

С. Воля Якубова:

В с. Воля Якубова, на два дні перед вивозкою, приїхав гарнізон в числі 90 чоловік під ком.ст.лейтенанта /прізвисько невідоме/. День перед вивозкою большевиками замовили 11 підвод, які стояли готові до відїзду коло с/ради. В ночі на 21 жовтня 1947 р., о 24 годині, большевики забрали підводи і поїхали до тих селян, яких мали вивозити. Приїхавши на подвір'я, обскакували хату, а один з большевиків йшов стукати до вікон, щоби селянин відчинив двері. Приїхавши до селянина Влашкевич Катерини і наказали їй збиратися бо поїде на Сибір. Селянка почала спакувати свої речі при чому хотіла взяти з собою одну літру горілки, яку мала в хаті. Большевики побачили в селянки горілку, кинулись на неї відбирати, але вона не хотіла їм давати, кинула пляшкою об землю і сказала: «не мені, нехай не буде і для вас». Большевики почали її тоді бити і не дали їй нічого взяти з харчів та одіння на дорогу. Забрали її на підводу і доставили і доставили її на збірний пункт. Приїхавши до селянина Грицай Григорія, примушуючи його, щоби він сказав про повстанців, де квартирують, або видав криївку. Селянин відповів: «Все одно краще їхати на Сибір, а видати я не видам нічого, бо нічого не знаю». Большевики почали селянина бити по лиці, а відтак прикладами автоматів куда попало. Тоді большевики приказали селянинові збиратися в дорогу на Сибір, а харчів може взяти зо собою тільки на три дні, а коли селянин взяв більше, вони зробили на підводі перевірку і рівнож коло селянина. З підводи, що було більше харчів, покидували на землю, а коло селянина зробили обшук, знайшли 6000 крб, які забрали, не оставши для його ні копійки. Тоді селянин почав кричати на большевиків: «Ви рабівники! Ви зубранці! Відайте гроші які ви забрали, я на вас робити не можу. Ви нічого не мали і не мати не будете, бо ви тільки звикли грабувати! Видно, що не маєте їсти, коли нас вивозете на Сибір! Не бійтеся, ми звідтам також вернемося, а вас тут всіх шлях трафить! Пропадете, як сіль на воді!». Большевики на це нічого не відповіли, хоча лайка велась через дві години і то на подвір'ї Грицая. Опісля большевики забрали його на збірний пункт біля приміщення с/ради.

Коли зігнали всіх людей на збірний пункт, большевики повисаджували селян на підводи і відїхали з ними на станцію в м.Дрогобич. В часі, як тільки підводи рушили в дорогу виселенці вигукували в сторону большевиків: «Дайте нам хліба ! Грошей! Обгортки! Бо ми загинемо в дорозі». Інші селяни в той час почали кидати на підводи передачі та большевики не допустили, розганяючи селян, які оставалися в селі. В тому замішанні селянин Кулиняк Михайло пробував тікати, але його большевики зловили і, як собаку кинули на підводу, при чому його важко побили. Інші селяни все таки від підвод не відходили, а старалися передати виселенцям харчі та одужу,

яку принесли для них. Та большевики почали стріляти селянам понад голови так, що селяни муіли відступати від підвод, від селян, які від'їжджали на Сибір. Селяни, які оставалися в селі, цілою громадою відпроваджували своїх односельчан за село. Большевики на станції в м. Дрогобич загнали їх у товарові вагони, які були занечищені коров'ячим гноєм та двері вагонів позакручували дротами.

З с. Воля Якубова мало бути виселено: ?

Виселено:
родин...17
з того мужчин...13
жінок...46 / з дітьми /
Разом...59 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 2 / до 15 років життя /.

В дорозі до Молотовської області померло з голоду 4 людей, Кобрик Олекса, Кгута Степан і його жінка і Мисько Софія.

С. Лужок Долішний:

Акцію вивозу проводили стаціонуочі большевики, які по тій справі були приїхали ще 14.X.47р., в числі 80 чоловік – ч/пагонників під ком.капітана / низький, чорний, брунет/. Вони ще тиждень перед виселенням заарештували селян, яких мали вивозити, тих про які уважали, що вони можуть утекти до українських повстанців-революціонерів.

Під вечір 20.X.47р., вони скликали всіх десятників у приміщення с/ради і задержали їх до пізної ночі. В ночі вислали їх зігнати селян з підводами біля приміщення с/ради, а самі розішлися по селі зганяти селян на виселення на Сибір. Ще таки в ночі обступили хати тих селян, яких мали на списку до виселення і так ждали до рана. Рано вони хотіли в мирний спосіб забрати селян, але вони почали плакати і кричати. В селянина Гудими Андрія, його дочка лаяла большевиків : «Бандити ! Рабівники! Защо мордуєте невинних людей? Вже недовгий той час, й на вас прийде загибель ! Зникнете з лиця землі, що й сліду по вас не стане». За те большевики важко побили її та мов скажені пси виселювали людей з хати згаданого селянина. Вони забрали 70-літнього старушка таки в нічній білизні, який вже на своїх силах не ходив. Його викинули на підводу та разом з цілою сім'єю Гудимів відвезли на збірний пункт, що містився приходстві у священника. Тут згаданий немічний старик почав просити большевиків, щоби йому принесли одяг, але большевики замість задоволити його проханням, побили його палицями, при чому висловлювалися: «Що тобі вже й так нічого не треба, бо ти скоро подохнеш». У селянки Котак Тетяни сказали ці родині, що її виселяють на Сибір. Селянка почувши ті слова, зомліла, але большевики не зважаючи на це, забрали її таки в нічній білизні, викинули на підводу та доставили на збірний пункт. Таким способом большевики зігнали всіх родин – селян, які були призначені на виселення, яких доставили в м. Дрогобич на станцію

З с. Лужок Долішний мало бути виселено: ?

Виселено:
родин...19
з того мужчин...18
жінок...37 / з дітьми /
Разом...55 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 12 / до 15 років життя /.

В дорозі до Молотовської області замерзло і померло з голоду 5 осіб.

С. Бронія:

Виселенчу акцію провдив гарнізон, який в тому селі стаціонував, у числі 16 чоловік – ч/пагонників під ком. ст.лейтенанта.

День перед виселенням вони заарештували селян, яких мали вивозити, про яких думали, що можуть повтікати. В день виселення большевики розділившись на групи забирати селян вивозити на Сибір. Арештованих попереднього дня проводили у свої хати, щоби селяни забрали собі дещо на дорогу, а також таки на очах селян грабувати їх майно. Селяни побачивши, що їх майно грабоване большевиками, почали плакати і кричати: «Що будемо брати, коли ви бандити і грабіжники забрали все моє добро». Селянин Гук Марко кричав до большевиків: «Грабіжники! – забралисте мій дорібок, то застрільте мене, бо зараз мені нема чога жити», однак большевики нікому нічого не повернули, а всіх опісля завезли на збірний пункт біля приміщення гарнізону. Деякі селяни просили большевиків, щоб дозволили забрати від рідні і близьких хоча трох хліба і одежі, що принесли їм. Але большевики не дозволили на жодній передачі. Коли зігнали всіх селян, що були призначені на вивіз повисаджували їх на автомашини і відвезли на станцію в м.Дрогобич. там загнали їх у занечищені коров'ячі товарові вагони.

3 с. Брониця мало бути виселено: ?

Виселено:
 родин...10
 з того мужчин...3
 жінок...11 / з дітьми /
 Разом...14 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 2 / до 15 років життя /.

С. Медвежа:

Виселенчу акцію проводив стаціонарний гарнізон в числі 22 чоловік- ч/пагонників під ком.ст.лейтенанта Кубрак Юхима, який був кинутий на то село ще з початку місяця. На три дні перед вивізкою гарнізонники приготували погріб, позабавивши в ньому всі діри дошками та обвели колючим дротом. Вечером 20.X.27 р., Кубрак, начальник гарнізону скликав у приміщенні с/ради сільську адміністрацію, якій сказав, якщо хтось з них вийде на подвір'я той буде застрілений. О 24 годині ночі самі гарнізонники забрали від селян підводи і роз'їхалися по селі забирати селян. В часі забирання родини Ілечка Миколи, його дві дочки дуже плакали і кричали, за що большевики їх важко побили прикладами автоматів. На збірному пункті селянка Пільчак Ганна, яку большевики привели, почала просити большевиків, щоби її пустили, та питала їх: «За що мене берете!», тоді большевики почали її бити палицями, при чому говорили: «Ти знаєш чого!». «Кати червоні!- говорила вона. - Вивозите нас на Сибір, щоби ми там повмирали з голоду! Защо? Побийте нас на нашій рідній землі, щоби ми тут повмирали!». Селянці Яцуляк Марії, не дозволили її нічого взяти з харчів та одежі на дорогу, коли вона почала дуже плакати і кричати: «За що мене берете !?» - большевики, щоби вона була тихо, важко її побили прикладами автоматів.

Коли вже позганяли людей призначених на виселення, повисаджували їх на підводи при чому заборонили всяку передачу від рідні, сусідів і інших односельчан, та від'їхали на станцію в м.Дрогобич. там загнали їх брудні занечищені товарні вагони.

3 с. Медвежа мала бути виселено: ?

Виселено:
 родин...19
 з того мужчин...15
 жінок...38 / з дітьми /
 Разом...53 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 11 / до 15 років життя /.

В дорозі на Сибір помер один чоловік.

С. Лішня:

3 с. Лішня мало бути виселено: ?

Виселено:
 родин...3
 з того мужчин...4
 жінок...11 / з дітьми /
 Разом...15 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 11 / до 15 років життя /.

С. Монастирок Лішнявський:

3 с. Монастирок Лішнявський мало бути виселено: ?

Виселено:
 родин...1
 з того мужчин...1
 жінок...3 / з дітьми /
 Разом...4 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 1 / до 15 років життя /.

С. Дерезичі:

3 с. Дерезичі мало бути виселено: ?

Виселено:
 родин...4
 з того мужчин...5
 жінок...14 / з дітьми /
 Разом...19 осіб,
 з того дітей / хлопців і дівчат / 5 / до 15 років життя /.

С. Унятичі:

З с. Уятичі мало бути виселено: ?

Виселено:
родин...12
з того мужчин...16
жінок...35 / з дітьми /
разом...51 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 14 / до 15 років життя /.

С. Попелі:

З с. Попелі мало бути виселено: ?

Виселено:
родин...15
з того мужчин...18
жінок...46 / з дітьми /
Разом...64 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 18 / до 15 років життя /.

С. Ясениця Сільна:

З с. Ясениця Сільна мало бути виселено: ?

Виселено:
родин...2
з того мужчин...3
жінок...9 / з дітьми /
Разом... 12 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 4 / до 15 років життя /.

З Дрогобицького району 21 жовтня 1947 р., виселено кількість родин, які слідкують/ де немає подданих рубрик про кількість, що мали бути виселені, то з тих сіл немає даних. Дані вичерпувалися всі, які були/:

З району Дрогобич мало бути виселені: ?

Виселено:
родин...575
з того мужчин...395
жінок...746 / з дітьми /
Разом...1141 осіб,
з того дітей / хлопців і дівчат / 285 / до 15 років життя /.

В дорозі до Молотовської області померло з голоду і замерзл з морозу 18 осіб в тому числі 7 мужчин, 9 жінок і 2 дітей.

Примітка: Про виселенчу акцію немає даних із передміст Борислава, як Губичі – Борислав, Тустановичі – Борислав і Мразниця- Борислав; немає даних також із сіл: Колпець, Солець, Східниця і Рихтичі. Із с. Солонсько не виселявали нікого. Доповнення про виселення українського населення із сіл, яких немає даних, вишлеться у залучнику.

Усіх виселених українських родин, на станції в м. Дрогобич большевики держали 21 жовтня до 23 жовтня 1947 р., до 5-ої години дня. О 5-й годині дня транспорт з виселенцями вирушив у напрямку на м. Стрий. І далі у глибину тюрм народів ССРСР. Всіх виселених з Дрогобицького району большевики вивезли в Молотовську область.

На станції до одного вагона большевики заганяли від 40 до 50 осіб, внаслідок чого у вагонах не було місця. Всі вагони були товарові і занечищені худоб'ячим гноєм, вугіллям, кайнітом та іншого рода сміття, а також були подіравлені через що, падала сніжниця чи сніг і віяло холодом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 674. 157 арк.
2. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 727. 103 арк.
3. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 78. 462 арк.
4. Бажан О. Операція «Захід» – апогей депортаційних акцій радянських спецслужб на західноукраїнських землях (1940-1950-ті роки). *Реабілітовані історією. Львівська область* / упоряд.: Савчак В.М. та ін. Львів, 2014. Кн. 2. С. 127–141.
5. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр. : суспільно-політичний та історикоправовий аналіз : у 2 кн. Кн. 2. Київ : Либідь, 1994. 688 с.
6. Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.). Київ, 2009. 486 с.

7. Вронська Т. Позасудові репресії членів сімей учасників національно-визвольного руху в західних областях України (1944–1952). Харків: Право, 2008. 264 с.
8. Галів М., Огар А. Радянські репресії проти духовенства греко-католицької церкви у 1944–1947 рр. (на прикладі біографії о. Івана Котіва). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Сер. Історія*. 2021. Вип. 6/48. С. 319–341.
9. Галів М., Михаць Р., Бойчук А. Політика пам'яті щодо радянських репресій у Дрогобичі (1991–2020 рр.): за матеріалами періодичних видань. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Сер. Історія*. Вип. 8/50. С. 334–363.
10. Гриник Л. «Давай собірайсь!»: операція «Захід» на Дрогобиччині на основі спогадів та архівних матеріалів. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 50. Том. 1. С. 19–24.
11. Hnytskyi V., Kantor N. Reprisals of the Soviet administration against families of insurgents in Karpatskyi kraj of the OUN (1945–1954). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 173–180.
12. Ільницький В. Діяльність молодіжних націоналістичних організацій у Дрогобичі (1945–1952). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Спецвипуск III. С. 300–311.
13. Ільницький В. Депортаційна політика як засіб утвердження радянської адміністрації у Карпатському краї ОУН (1944 – 1954). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 2. Ч. 1. С. 106–111.
14. Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. 696 с.
15. Ільницький В., Галів М. До історії діяльності молодіжних українських націоналістичних організацій на Дрогобиччині: нове документальне свідчення. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015. Спецвипуск II. 2015. С. 475–485.
16. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. Випуск 6/48. С. 342–364.
17. Ільницький В., Старка В. *Повсякдення терору: репресивно-депортаційні заходи радянської влади на території Східної Галичини у 1944–1953 рр.* Радянські репресії у західних областях України (1939 – 1953): історія, особистості, пам'ять : колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 149–166.
18. Когут А. Депортаційна операція «Захід» у жовтні 1947 року (за документами Галузевого державного архіву Служби безпеки України). *Архіви України. Науково-практичний журнал*. Вип 4 (324). 2019. С. 118–128.
19. Когут А. Операція «Захід» у контексті радянських депортацій із Західної України 1940–1950-ті рр. Вирване коріння: дослідження, документи, свідчення. Київ, 2020. С. 51–68.
20. Когут А. Особливості депортації українського населення під час операції «Запад» (за документами ГДА СБУ): дисер. канд. іст. наук: 07.00.01, Київ, 2020. 316 с.
21. Надольський Й. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.): монографія. Луцьк: Вежа, 2008. 258 с.
22. Попп Р. Депортаційно-переселенські процеси в Дрогобицькій області (1944–1953 рр.) *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 38. С. 203–206.
23. Попп Р. Депортація населення Дрогобиччини 21 жовтня 1947 року (За матеріалами звіту ОУН). «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті»: зб. наук. праць за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 2020. С. 355–358.
24. Реабілітовані історією. Львівська область. Кн. 4: Дрогобицький район / гол. ред. Смолій В.А. Львів: «Пам'ять», 2019. 761 с.
25. Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955 рр. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.

REFERENCES

1. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (dali – HDA SBU) [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine]. F. 2. Op. 1. Spr. 674.
2. HDA SBU. F. 2. Op. 1. Spr. 727.
3. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 78.
4. Bazhan O. (2014). Operatsiia «Zakhid» - apohei deportatsiinykh aktsii radianskykh spetssluzhb na zakhidnoukrainskykh zemliakh (1940-1950-ti roky). *Reabilitovani istoriiei. Lvivska oblast [Operation «West» – the apogee of the deportation actions of Soviet special services in Western Ukraine (1940–1950). Rehabilitated by history. Lviv region]*. Lviv.Kn. 2. P. 127–141 [in Ukrainian].

5. Bilas I. (1994) Represyivno-karalna systema v Ukraini 1917–1953 rr. : suspilno-politychnyi ta istorykopravovyi analiz : u 2 kn. [Repressive-punitive system in Ukraine 1917–1953: socio-political and historical-legal analysis: in 2 books]. Book 2. Kyiv: Lybid'. 688 p. [in Ukrainian].
6. Vronska T. (2009) *Zaruchnyky totalitarnoho rezhymu: represyi proty rodin «vorohyv narodu» v Ukraini (1917–1953 rr.)* [Hostages of the Totalitarian Regime: Repressions against the Families of «Enemies of the People» in Ukraine (1917-1953)]. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy. 486 p. [in Ukrainian].
7. Vronska T. (2008) *Pozasadovi represii chleniv simei uchashnykiv natsionalno-vyzvolnoho rukhu v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (1944–1952)* [xtrajudicial repression of family members of members of the national liberation movement in the western regions of Ukraine (1944–1952)]. Kharkiv. 264 p. [in Ukrainian].
8. Haliv M., Ohar A. (2021) Radianski represii proty dukhovenstva hreko-katolytskoi tserkvy u 1944–1947 rr. (na prykladi biohrafii o. Ivana Kotiva) [Soviet repression against the clergy of the Greek Catholic Church in 1944–1947 (on the example of the biography of Father Ivan Kotiv)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats DDPU imeni Ivana Franka. Ser. Istoriiia – Problems of the humanities: a collection of scientific works of the Ivan Franko State Pedagogical University. Ser. History.* 6/48. Pp. 319–341 [in Ukrainian].
9. Haliv M., Mykhats R., Boichuk A. (2021) Polityka pamiaty shchodo radianskykh represii u Drohobychi (1991–2020 rr.): za materialamy periodychnykh vydan [The policy of memory in relation to Soviet repressions in Drohobych (1991–2020): based on periodicals]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats DDPU imeni Ivana Franka. Ser. Istoriiia – Problems of the humanities: a collection of scientific works of the Ivan Franko State Pedagogical University. Ser. History* 8/50. Pp. 334-363 [in Ukrainian].
10. Hrynyk L. (2022) «Davay sobiraysya!»: Operation «West» in Drohobych region based on memoirs and archival materials [«Let's go!»: operation “West” in Drohobych region on the basis of memories and archival materials]. *Aktuelni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivnyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current Issues of the Humanities.* 50(1), 19–24. [in Ukrainian].
11. Illnytskyi V., & Kantor N. (2018) Reprisals of the Soviet administration against families of insurgents in Karpatskyi kraj of the OUN (1945–1954). *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin.* 7, 173–180. [in English].
12. Illnytskyi V. (2017) Diialnist molodizhnykh natsionalistychnykh orhanizatsii u Drohobychi (1945–1952) [Activities of youth nationalist organizations in Drohobych (1945–1952)]. *Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych Regional Studies Collection.* Special issue III. pp. 300–311.
13. Illnytskyi V. (2014) Deportatsiina polityka yak zasib utverdzhennia radianskoi administratsii u Karpatskomu kraj OUN (1944 – 1954) [Deportation policy as a tool for the establishment of Soviet administration in the OUN Carpathian region (1944–1954)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriiia – Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Series: History.* Issue 2. Part 1. pp. 106–111.
14. Illnytskyi V. (2016) *Karpatskyi kraj OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945-1954)* [The Carpathian region of the OUN in the Ukrainian liberation movement (1945-1954)] Drohobych. 696 p [in Ukrainian].
15. Illnytskyi V., & Halyv M. (2015). Do istorii diialnosti molodizhnykh ukrainskykh natsionalistychnykh orhanizatsii na Drohobychchyni: nove dokumentalne svidchennia [To the history of activity of youth Ukrainian nationalist organizations in Drohobych region: new documentary evidence]. *Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych Regional Local History Collection, Special Issue II,* 475–485. [in Ukrainian].
16. Illnytskyi V., Kantor N., & Batiuk T. (2021). Povsiakdenne zhyttia u Drohobytskomu uchytelskomu instytuti: novyi dokument do istorii (1946–1949) [Everyday life in the Drohobych Teachers' Institute: a new document on its history (1946–1949)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats DDPU imeni Ivana Franka. Ser. Istoriiia – Problems of Humanitarian Sciences: Collection of Scientific Papers of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Series History.* 6/48, 342–364. [in Ukrainian].
17. Illnytskyi V., Starka V. (2022) *Povsiakdennia teroru: represyivno-deportatsiini zakhody radianskoi vlady na terytorii Skhidnoi Halychyny u 1944–1953 rr: Radianski represii u zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (1939 – 1953): istoriiia, osobystosti, pamiat : kolektyvna monohrafiia* [Everyday terror: repressive-deportation measures of the Soviet authorities in Eastern Galicia in 1944–1953. Soviet repressions in the western regions of Ukraine (1939–1953): history, personalities, memory: collective monograph]. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». pp. 149–166.
18. Kohut A. (2019). Deportatsiina operatsiia «Zakhid» u zhovtni 1947 roku (za dokumentamy Haluzevoho derzhavnoho arkhivu Sluzhby bezpeky Ukrainy) [Deportation operation «West» in October 1947 (according to the documents of the Sectoral State Archives of the Security Service of Ukraine)]. *Arkhivy Ukrainy. Naukovo-praktychnyi zhurnal – Archives of Ukraine. Scientific and practical journal.* 4 (324). Pp. 118–128 [in Ukrainian].

19. Kohut A (2020a). *Operatsiia «Zakhid» u konteksti radianskykh deportatsii iz Zakhidnoi Ukrainy 1940–1950-ti rr. Vyrvane korinnia: doslidzhennia, dokumenty, svidchennia [Operation West in the context of Soviet deportations from Western Ukraine in the 1940s and 1950s. Rooted roots: research, documents, evidence]*. Kyiv. Pp. 51–68 [in Ukrainian].
20. Kohut A (2020b). *Osoblyvosti deportatsii ukrainskoho naseleння pid chas operatsii «Zapad» (za dokumentamy HDA SBU): dyser. kand. ist. nauk: 07.00.01 [Peculiarities of deportation of the Ukrainian population during the operation «West» (according to the documents of the State Security Service of Ukraine): dissertation. Cand. ist. Sciences: 07.00.01]*. Kyiv. 316 p [in Ukrainian].
21. Nadolskyi Y. (2008). *Deportatsiina polityka stalinskoho totalitarnoho rezhymu v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (1939–1953 rr.): monohrafiia [Deportation policy of the Stalinist totalitarian regime in the western regions of Ukraine (1939–1953): monograph]*. Lutsk. 258 p [in Ukrainian].
22. Popp R. (2014). *Deportatsiino-pereselenski protsesy v Drohobyttskii oblasti (1944–1953 rr) [Deportation and resettlement processes in Drohobych region (1944–1953)]*. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia National University*. Vyp. 38. Pp. 203–206 [in Ukrainian].
23. Popp R. (2020) *Deportatsiia naseleння Drohobychchyny 21 zhovtnia 1947 roku (Za materialamy zvituu OUN) [Deportation of the population of Drohobych on October 21, 1947 (According to the OUN report)]*. «*Totalitaryzm yak systema znyshchennia natsionalnoi pamiaty*»: *zb. nauk. prats za materialamy vseukr. nauk.-prakt. konf – Totalitarianism as a system of destruction of national memory*»: *coll. Science. works on the materials of the All-Ukrainian. scientific-practical conf.* Lviv. Pp. 335–358 [in Ukrainian].
24. (2019). *Reabilitovani istoriieiu. Lvivska oblast. Kn.4: Drohobyttskyi raion [Rehabilitated by history. Lviv region. Book 4: Drohobych district]*. Lviv. 761 p [in Ukrainian].
25. Sergiychuk V. (2005). *Ukrainskyi zdvyh: Prykarpattia. 1939–1955 rr. [Ukrainian upheaval: Prykarpattia. 1939–1955]*. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka. 840 p. [in Ukrainian].

УДК 72.04: 726

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-4>

Петро КОТЛЯРОВ,

orcid.org/0000-0002-8917-8926

доктор історичних наук,

завідувач кафедри історії мистецтв

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *pkotl.univ@knu.ua*

Марія МЕЛЬНИК,

orcid.org/0000-0009-3984-9996

студентка II-го курсу магістратури кафедри історія мистецтв

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *mariamelnyk7920@gmail.com*

САКРАЛЬНИЙ ЖИВОПИС ЦЕРКВИ СВЯТОГО ЮРА В ДРОГОБИЧІ: СИМВОЛІКА ВІЗУАЛЬНИХ ОБРАЗІВ

У статті висвітлено деякі аспекти пов'язані із важливим для середніх віків і модерного часу сюжетом із зображенням Дерева Ессея, що представлений у розписах церкви Святого Юра. Проаналізовані основні іконографічні особливості, що були притаманні зображенням подібних сюжетів. Було звернено увагу на наявність у орнаментах церкви, в тому числі в сюжеті Дерева Ессея, квіток тюльпана, які є достатньо рідкісними у релігійній іконографії на території України. Була здійснена спроба пояснити присутність цих орнаментів торговими стосунками та культурним обміном, що здійснювалися із країнами Західної Європи, в тому числі з Нідерландами, де починаючи із XVII ст. тюльпанові мотиви отримали широке поширення у протестантському та католицькому живописі. У зв'язку з цим, було прослідковано торгіві зв'язки Дрогобича, який мав значні соляні промисли і був постачальником цього товару для багатьох західноєвропейських країн. У якості ілюстрації культурного обміну було приведено тюльпанові розписи реформатської (кальвіністської) церкви с. Четфалва (Україна). Розглянуто роль георгієвського братства у контексті стосунків між замовником і художником. У статті визначено ступінь свободи/несвободи митця у зображенні як окремих елементів композиції так і розписів загалом. У якості методологічного підходу для виявлення ролі замовника було використано концепцію Майкла Баксендолла. У статті не залишилися поза увагою економічний та культурний розвиток Дрогобича. Було звернено увагу на взаємозв'язок між економічним зростанням міста та його культурним і освітнім рівнем. Результати дослідження можуть сприяти кращому розумінню мистецьких традицій та релігійних практик місцевого населення (включно з апокрифічними), а також розкрити важливість символіки сакральних образів церкви Святого Юра у контексті культурних реалій суспільства Галичини XVII–XVIII ст.

Ключові слова: церква Святого Юра, Дрогобич, сакральний живопис, іконографія, стінопис, Дерево Ессея, тюльпани.

Petro KOTLYAROV,

orcid.org/0000-0002-8917-8926

Doctor of Historical Sciences,

Head of the Department of Art History

Taras Shevchenko Kyiv National University

(Kyiv, Ukraine) *pkotl.univ@knu.ua*

Maria MELNYK,

orcid.org/0000-0009-3984-9996

student of the 2nd year of the master's degree at the Department of Art History

Taras Shevchenko Kyiv National University

(Kyiv, Ukraine) *mariamelnyk7920@gmail.com*

SACRED PAINTING OF THE CHURCH OF ST. GEORGE IN DROHOBYCH: SYMBOLISM OF VISUAL IMAGES

The article examines the iconography of the Tree of Jesse represented in the paintings of St. George's Church. Particular attention was paid to the presence of tulips in the church's ornamentation, including the Tree of Jesse, which is

quite rare for religious iconography in Ukraine. As we suggest, the presence of tulips might be explained through the trade relations and cultural exchange with Western Europe, including the Netherlands, where the tulip motif was widespread both in Protestant and Catholic painting from the Seventeenth century onwards. In this regard, of special importance were the trade ties between Drohobych, which had significant salt production and was a supplier of this commodity to many Western European countries. The paintings featuring tulips from the Reformed (Calvinist) church in the village of Chetfalva (Ukraine) were used as an example of such cultural exchange. We, too, considered the role of the St George's Brotherhood in the context of the relationship between the customer and the artist. The article determines the degree of freedom/non-freedom of the artist in depicting both individual elements of the composition and the murals as a whole. Michael Baxandall's approach was used to identify the role of the customer in the artistic outcome.

The article also tackles the economic and cultural development of Drohobych, especially the relationship between the city's economic growth and its relation to the growth of the cultural and educational levels. The results of the study can contribute to a better understanding of the artistic traditions and religious practices of the local population (including apocryphal ones), as well as reveal the importance of the symbolism of the sacred images of St. George's Church in the context of the cultural realities of the society of Galicia in the seventeenth and eighteenth centuries.

Key words: *St. George's Church, Drohobych, sacred painting, iconography, wall painting, Essay Tree, tulips.*

Постановка проблеми. Одним із найвидатніших зразків дерев'яної сакральної архітектури та невід'ємною частиною культурної спадщини України є церква Святого Юра в Дрогобичі. Її вишукана архітектурна форма, унікальний іконостас та масштабні розписи інтер'єру привертають увагу не лише звичайних відвідувачів церкви, а й істориків, мистецтвознавців та інших дослідників культурної спадщини. Вивчення ікон і стінопису, а також історії побудови церкви, дозволяє розкрити не лише різноманіття мистецьких стилів та тематичних мотивів, що ілюструють як повсякдення, так і релігійні та моральні цінності спільноти, але й краще зрозуміти функціонування міської громади як певної спільноти, стосунки між замовниками і митцями, та роль замовника у формуванні тематичних циклів розписів.

Візуальні образи в сакральному живописі, починаючи із раннього середньовіччя, підпорядковувалися чітко визначеній структурі і канону, оскільки вони сприймалися не лише як зображеннями, а як складна система визначених сенсів і смислів, що умовно можна представити у вигляді тривірневої системи. На першому рівні вони відтворюють конкретні релігійні сюжети, персонажів і символи, знайомі глядачу. Другий рівень розкриває глибинні значення, символізуючи абстрактні релігійні поняття та ідеї. На третьому рівні візуальні образи здатні впливати на емоційний та духовний стан глядача, викликаючи почуття благоговіння, умиротворення, покаяння та інші релігійні переживання.

Тому сучасні дослідження сакрального живопису приділяють значну увагу не лише іконографічному аналізу, але й застосовують методи іконології, яка допомагає розкрити чинники, що впливають на створення релігійних сюжетів. Значну роль при цьому приділяється ролі замовника – колективного, або персоналізованого. У даному випадку ми також будемо звертатися до методичних підходів іконології, запропонованих пред-

ставником цього напрямку, англійським істориком мистецтв Майклом Баксендоллом (1933–2008).

Аналіз досліджень. Розписи церкви Святого Юра в Дрогобичі неодноразово привертати увагу дослідників своєю мистецькою цінністю, унікальністю візуальних образів та їхньої символіки. Зокрема, на українських землях у складі міжвоєнної Польщі до цієї теми звертався М. Драган (в контексті дослідження розвитку форм українських дерев'яних церков) (Драган, 1937), у радянський час – Г. Логвин (архітектура та розписи церкви Святого Юра) (Логвин, 1968), П. Жолтовський (український монументальний живопис XVII–XVIII ст.) (Жолтовський, 1988) та ін.

Сучасний етап дослідження сакрального живопису церкви Святого Юра характеризується комплексним підходом до вивчення цієї теми та різноманіттям її висвітлених аспектів. Так, дослідженню сакрального живопису храму присвячена одна із найгрунтовніших сучасних монографій створена авторським колективом у складі Л. Міляєвої, О. Рішняк та О. Садової (проблеми архітектури, малярства та реставрації) (Міляєва та ін., 2019), статті Л. Міляєвої (розписи наві церкви) (Міляєва, 2010), П. Деленкевича (особливості структури ансамблю іконостаса) (Деленкевич, 2013) та інших авторів. Особливого значення для даного дослідження набувають роботи відомого англійського історика мистецтв Майкла Баксендолла. У даній роботі ми використали його роботу «Візерунки інтенції» (Baxandall, 1985), у яких він застосовуючи методологічні підходи іконології вичерпно доводить тезу про виключну роль замовника у формуванні програми розписів.

Мета статті – на основі комплексу візуальних джерел і сучасної історіографії визначити нові елементи у сакральному живописі України XVII–XVIII ст., та прослідкувати шляхи їх міграції.

Виклад основного матеріалу. Дослідження історії церкви її архітектури і розписів має давню

історію. Ще із XIX ст. у середовищі як українських так і зарубіжних дослідників розпочалися дискусії щодо конструктивних особливостей архітектури сакральної споруди та програми розписів. Як ми зазначали, не втрапився інтерес до церкви і в XX та XXI століттях. Однак не всі проблеми вирішені і не на всі поставлені питання дані вичерпні відповіді. І це стосується, в першу чергу, причин та особливостей зведення церкви, ролі і стосунків міської громади як колективного замовника і художників, датувань і, особливо, програми розписів тощо.

Місто Дрогобич має давню, іноді складну історію. Проте, незважаючи на всі історичні негаразди і колізії впродовж століть, місто зберегло значну культурну спадщину, яка досі є його окрасою і привертає погляди дослідників. Дерев'яна церква Святого Юра (Георгія), належить до однієї із таких видатних пам'яток. Свого часу польський вчений В. Дідушицький аналізуючи архітектуру церкви зазначив, що у ній «кожен шматок дерева – це мистецьки отесаний фрагмент» (Міляєва, 2010: 53). Не випадково, що у 2013 р. храм було внесено до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО як складову частину об'єкта «Дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі та України» (Фанайлова, 2021). Але церква відома не лише своєю архітектурою. Не менш важливе враження складає живопис храму, у якому добре продумана богословська програма церковних розписів насичена пов'язаними між собою сюжетами, що за задумом авторів, повинно було зміцнювати свідомість вірян, їхню моральну стійкість та відданість православної церкві (Міляєва, 2010: 76).

Якщо торкатися питання історії церкви святого Юра, то варто зазначити, що сьогодення споруда була не першою на місці нині існуючого храму. Відомо, що до пожежі 1499 р. тут вже існувала дерев'яна церква. Можливо, саме пожежа, стала причиною перебудови церкви у 1657 р. У реєстрі георгієвського братства (підкувальників церкви) від 15 квітня 1657 р. повідомляється, що церква була зруйнована з усім, що в ній зберігається (Міляєва, 2010: 60). І хоч причини знищення церкви не вказується, однак не складно зробити висновок, що такою руйнівною силою була пожежа. Взагалі, у час дерев'яних церков, головною загрозою і одним із найбільших лих дерев'яної архітектури була не сейсміка, а вогонь. Адже дерево – це легкозаймистий матеріал, а в церквах постійно горіли свічки (живий вогонь), що нерідко й спричиняло пожежі. До цього можна додати не такі вже і рідкісні міські пожежі. Наприклад, відомо, про велику пожежу 1653 р., яка, можливо, виявилася руйнівною не лише для усього міста, але й для

церкви. Адже саме тоді Ян Казимір видав спеціальну грамоту, за якою Дрогобич на чотири роки звільнявся від сплати податків (Міляєва, 2010: 60).

Після пожежі і знищення церкви перед георгієвським братством постало питання відбудови. Відомо, що ця проблема була вирішена тим, що братство купило церкву у селі Надіїві (нині – Калуський район Івано-Франківської області). Чому братство обрало не нове будівництво, а купівлю готової церкви, пояснюється тим, що громада потребувала не лише звичних богослужінь, але й проведення різноманітних обрядів, як шлюб, хрещення, поховання. Очевидно, що громада не мала часу чекати на будівництво нової церкви, а купівлю готової ці терміни суттєво скорочувалися (Міляєва, 2019: 62).

Церква, яку жителі Надіїва погодилися продати, була розібрана і перевезена до Дрогобича у 1657 р. Щодо проблеми датування перебудови/реставрації церкви і початку її повноцінного функціонування (адже церква потребувала заміни багатьох елементів дерев'яних конструкцій, створення розписів тощо) то в історіографії не існує поки що єдиного погляду. Однак, вважається, що будівництво/перебудова, включно із розписами центрального зрубу та встановленням іконостасу завершилось у серпні 1678 р. (Міляєва, 2019: 65). Таким чином, до 1678 р. церкву було суттєво перебудовано, внаслідок чого вона набула вигляду, близького до сучасного. Наостанок зазначимо, що купівля, відбудова і оздоблення церкви відбувалося за активного сприяння пароха Василя Терлецького (Міляєва, 2019: 65). Загалом, навіть з цього короткого огляду побудови церкви, на усіх етапах проглядається визначна роль замовника церкви – у даному випадку громади і георгієвського братства. Майкл Баксендолл у своїй чудовій роботі «Візерунки інтенції» вичерпно довів, що все те, що пов'язувалося із будівництвом чи внутрішнім наповненням сакральних споруд суворо регламентувалося умовами юридичного контракту, який підписувався між замовником/замовниками і виконавцем. У цьому контракті прописувалася іконографічна схема відступати від якої художник не мав права (Baxandall, 1985: 105–137). Ми також притримуємося цієї тези при розгляді стінопису, у якому спостерігаються нетипові для українського мистецтва елементи.

Щодо внутрішнього оздоблення церкви Святого Юра, то зазначимо, що на сьогодні окрім стінопису зберігся іконостас 1659–1666 рр. авторства дрогобицького живописця Стефана Медицького (Стефана Поповича з Медики), а також стінопис роботи народних малярів (ним вкриті усі стіни

храму, окрім вітваря), виконаний у різний час впродовж останньої чверті XVII–XVIII ст. (Міляєва, 2019: 114).

У межах даної статті ми торкнемося лише одного сюжету зображеного на стінах центрального зрубу – «Дерева Ессея». А якщо бути точнішим, то сфокусуємося на квітках тюльпанів, які щедро розкидав художник по простору огорожі хору. Ім'я художника не зберіглося, проте відомо ім'я донатора – ним був братчик Григорій Проскурка, який сплатив за роботу майстру у 1691 р. (Міляєва, 2019: 114).

Спробуємо пояснити, чому нашу увагу привернули саме тюльпани. Відомо, що тюльпани до Європи потрапили з Азії. Перші тюльпани у Європі з'являються лише у XVI ст. Проте, як стверджує Анна Паворд у європейському живописі тюльпани не зустрічаються ні в XV ні на початку XVI ст. Також про них до середини XVI ст. немає згадок у трактатах ботаніків, травників та лікарів, які працювали у великих наукових центрах Європи – Монпельє, Падуї, Відні, Віттенберзі (Pavord, 1999: 241). Достеменно відомо, що загалом європейці дізналися про тюльпани лише після посольства 1555 р., яке було відправлене імператором Священної Римської імперії Карлом V до двору османського султана Сулеймана Пишного. Очолював делегацію відомий дипломат, а також колекціонер і науковець Ож'є Гіслен де Бусбек, який під час подорожей збирав відомості про історію та флору Сходу. Під час подорожі дипломата Бусбека особливо вразили великі поля тюльпанів. Вони його настільки приємно здивували, що він привіз цибулини тюльпанів до Відня, де їх і висадили у місцевому ботанічному саду. Тюльпани видко здобули велику популярність у Західній Європі, а зображення цієї квітки міцно увійшло у католицьку і протестантську традицію. Значним чином це пов'язано із «тюльпаноманією» (*нідерл. Tulpenmanie*) XVII ст., яка припинилася лише у 1637 р. Нагадаємо, що це явище мало місце у Нідерландах 1636–1637 рр. і було пов'язане із ажіотажним попитом на цибулини тюльпанів. Це явище ще у XIX ст. детально описав шотландський журналіст Чарльз Маккей у своїй роботі присвяченій психології натовпу. В першому томі Маккей дослідив три найбільші «економічні бульбашки» і серед них розглянув голландську тюльпаноманію (Маскау, 1841) Недивлячись на те, що центром тюльпаноманії був протестантський Гарлем, однак мода на тюльпани швидко поширилася і на католицькі провінції. Не минула мода на тюльпани і католицьку іконографію. Сюжети із прославленням Діви Марії і Божественного Немовляти в оточенні пишних гірлянд з тюльпанів стали звичними. Не дивно, що завдяки торговим зносинам різних регіонів Європи мода на тюльпани поширилася і

на територію сучасної України. У контексті історії європейської культурної комунікації і дослідження торговельних зв'язків цікавим є те, що на території сучасної України тюльпани в церковній іконографії зустрічаються, хоча й зрідка, не лише у православних, греко-католицьких чи католицьких храмах, але й протестантських. Показовими у цьому сенсі є розписи реформатської церкви у селі Четфалва Закарпатської області. Сама церква була збудована ще у XV ст., у типово готичному стилі. За роки Реформації споруда перейшла у власність кальвіністської (реформатської) церкви. Під час проведення ремонтних і реставраційних робіт, що розпочалися з 1753 р. були виконані розписи стелі. І хоча, як і личить реформатській церкві, стіни пофарбували у білий колір, приховавши католицькі фрески, однак, як не дивно, перекриття храму в нефі та вітварі було вкрито яскравими розписами. Зазначимо, що кальвіністська церква з самого початку категорично на сприймала жодних прикрас у храмах. Тому з XVI ст. і до сьогодні, реформатські церкви відрізняються своєю простотою і суворістю, не допускаючи у свій простір будь яких зображень. Тому церква у Четфалві є унікальною і особливою щодо внутрішнього простору. Відомий дослідник Г. Логвін зазначив: «Ці розписи становлять великий інтерес не лише як унікальна пам'ятка монументального декоративного живопису, а й як свідчення творчих зв'язків українського та угорського мистецтва» (Логвін, 1973: 123). Однак ми вбачаємо у цих розписах не тільки «свідчення творчих зв'язків українського та угорського мистецтва», але розуміємо, що вони є показовими у виявленні надзвичайно активного культурного обміну різних держав, народів і навіть релігій з територіями, які сьогодні знаходяться в межах України. Дрогобич не становить винятку. Відомо, що з середніх віків це місто завдяки соляним промислам було включено у широку міжнародну торгівлю, воно по праву вважається одним із найкрупніших центрів солеваріння на Прикарпатті (Історія Дрогобича). З 1 квітня 1460 р. Дрогобич отримав від Казимира IV підтвердження Магдебурського права. У цей же час значна частина промисловості і торгівлі перейшла в руки італійських підприємців (Міляєва, 2019: 15–16), що ще більш активувало міжнародні зв'язки і торгівлю. Дрогобич став важливим міжнародним економічним центром, що не могло не позначитися на культурних міграційних процесах. Зазначимо, що у Дрогобичі була добре налагоджена система парафіяльних шкіл, які надавали вихованцям достатньо високий рівень знань, що уможливило продовження освіти молоді заможних міщан у західноєвропейських університетах (Ісаєвич, 2004).

Отже, багаторівнева інтеграція із західноєвропейським світом сприяла не лише розширенню

торгово-ремісничої діяльності, але й сприяла культурним обмінам і культурним запозиченням. Тому не дивним, з урахуванням усіх контекстів, сприймається поява достатньо екзотичної для України XVII ст. квітки тюльпану в сюжеті Дерева Ессея. Побіжно зазначимо, що у Візантійському церковному мистецтві, на який міг орієнтуватися майстер розписів церкви св. Юра, зображення Дерева Ессея з'явилося практично одночасно із традицією Заходу, тобто, десь із IX ст. Саме з того часу можна прослідкувати цей сюжет. А ось у малярстві України, як зазначають автори монографії під редакцією Л. Міляєвої, Дерево Ессея з'являється досить пізно, лише в першій половині XVII ст. і то спочатку на сторінках друкованих книг (Міляєва, 2019: 105).

У середньовічних храмах Західної Європи цей сюжет був досить поширеним. Дерево Ессея нерідко зображували у вітражах, як це можна бачити, наприклад, у Шартрському соборі. Це найстаріший вітраж, а його виготовлення відносять до 1145 року (Reynolds, 2013). Популярність сюжету значною мірою пов'язується із зростанням культу Богородиці, яка символічно передає старозавітню Давидову спадщину Ісусу Христу – представнику Нового Завіту. Загалом, цей сюжет в середні віки стає поширеним значним чином саме тому, що візуалізуючи родовід Христа наочно переконував, що Христос є нащадком Ессея. Крім того, акцент на царській генеалогії Христа набув великого значення у зв'язку зі зростанням середньовічного культу правителя. У теологічному ж сенсі генеалогічна схема, що базувалась на старозавітній книзі пророка Ісаї, стала такою, що поєднала Старий Заповіт із Новим і підводила до розуміння доктрини божественної Трійці.

У східній традиції, якою очевидно скористався художник Дерева Ессея при розписах церкви св. Юра, більш за все, дотримувалися іконографічної схеми Діонісія Фурнографіота (1670–1744), афонського ієромонаха і теоретика іконопису: «Праведний Ессеї спить. З-під плеча його виходять три стовбури з гілками; з них два малих обвилися біля нього, а третій, великий, росте вгору, і на ньому у гіллястих кронах видно єврейські царі від Давида до Христа: перший – Давид з арфою; вище за нього Соломон із книгою закритою, вище за Соломона інші царі, по порядку, зі скіпетрами в руках; а на вершині гіллястого стовбура – Різдво Христове, і по обидва боки його, у гілках, пророки з пророцтвами дивляться і вказують на Христа) (Ермінія, 2008).

Усі зображення Дерева Ессея мають спільне походження в їх буквальному тлумаченні пророцтва Ісаї одинадцятого розділу, в якому Христос показаний як нащадок царського дому Давида: «З кореня Ессея зросте новий пагін, немов нова гілка

відросте від коренів Ессея» (Кн. Пророка Ісаї, 11.1). Загалом, в добу середньовіччя іконографія сюжету мала цілком усталений характер щодо персонажів та принципів їх зображення. Ессеї, це зазвичай могутній предок, який лежить на правому боці, а з лівого боку зі стегон, або з боку, подібно як Єва вийшла з боку Адама від ребра, виростає велетенське дерево, що піднімається вгору і веде спочатку до чотирьох царів, включаючи Давида та його сина Соломона, а потім до Діви Марії. Марія у даному випадку символізувала Єву, тому художники нерідко зображували стовбур дерева, який проростав не зі стегон, а з лівого боку Ессея, або з плеча, чи з того місця, де у Адама мало бути ребро, з якого була створена Єва (Osenasova, 2022: 113). Варто зазначити, що зазвичай у західній і східній традиціях, у подібних сюжетах використовується образ виноградної лози, який відсилав уяву глядача до слів Христа, які він сказав своїм учням на Таємній вечері: «Я є справжня лоза виноградна, а Отець Мій – виноградар» (Від Іоана 15:1); «Я є лоза, а ви – галуззя. Той, хто перебуває в Мені, а Я в ньому, дає врожай багатий» (Від Іоана 15:5).

Отже, виходячи зі слів Христа, дерево мало би зображуватися у вигляді виноградної лози, виноградного листя, виноградних квіток і виноградних грон. Однак, як ми вже зазначали, цей сюжет, окрім теологічного значення, мав зв'язок із культом середньовічного правителя тому Дерево Ессея зображуючи царські постаті, наприклад, біблійного Давида, акцентувало зв'язок божественного із сучасними правителями. Це особливо помітно, коли старозаповітні іудейські царі та Христос зображувалися з використанням геральдичних кольорів або символів, пов'язаних з королівською владою. Подібні відсилки можна побачити, наприклад, на французькій мініатюрі XII ст., де виноградна лоза розквітає геральдичними королівськими ліліями, які водночас є символами Діви Марії та Христа (Мал. 1).

У випадку зображення Дерева Ессея у церкві святого Юра у Дрогобичі (Мал. 1) художник зображує замість виноградних суцвіть тюльпанові квітки. Випадок винятковий, який складно пояснити волею художника. На жаль, ми не володіємо договором між художником і замовником, але збереглися інші типові договори, яким митці керувалися у Західній Європі. М. Бакседолл, наприклад, у своєму дослідженні приводить у якості типового договору угоду між замовником і художником П'єро делла Франческа і зазначає, що практично найдрібніша деталі сюжету прописувалися і від угоди майстер не мав права відійти. Художник «писав для людей, чії художні потреби втілювалися у тонко і прискіпливо розробленій жанровій системі» (Baxandall, 1985, 106). Тому говорити у

даному випадку, що це була лише фантазія художника, не має жодних підстав. Адже художник, не те що не мав права щось вносити у сюжет, але йому не дозволялося навіть передовірити комусь написати якусь частину сюжету. (Вахандалл, 1985: 106) Тому уведення в сюжет тюльпанових квіток варто розглядати як погоджений із замовником факт: «У такій казуальній структурі клієнт виявлявся значно більш важливим у причинно-наслідковому відношенні, ніж художник» (Вахандалл, 1985: 108). І далі Баксендолл пояснює, що клієнт, який замовив картину «був її початковою причиною», тому що створення художником картини стало безпосереднім ефектом його, замовника, бажання. «Він же був і її кінцевою причиною, бо картина була написана для нього, знаходилася потім у сфері його споживання або, в усякому разі, у сфері якою він розпоряджався» (Вахандалл, 1985: 108).

Рис. 1. Дерево Ессея. Фрагмент. Церква Святого Юра, Дрогобич

Рис. 2. Дерево Ессея. Французька мініатюра XII ст.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, розгляд історії будівництва церкви Святого Юра в Дрогобичі дало змогу з'ясувати низку важливих моментів, що розкривають не лише історичні колізії міста Дрогобича, але й глибокий зміст і духовне значення творів мистецтва, а також частково з'ясувати роль замовника (георгієвського братства, духовенства, представників міщан), а також майстрів, які займалися будівництвом церкви та художників. Зокрема, було підкреслено виключну роль замовників у створенні сюжету Дерево Ессея і те, що клієнт «був початковою причиною» розписів. Все це дозволяє загалом створити більш цілісну картину функціонування суспільства XVII–XVIII, в усій його складності.

Також було сфокусовано увагу на місці Дрогобича у загальноєвропейському контексті. Підкреслено, що місто було важливою складовою у торговельних операціях Західної і Східної Європи. Місцеве купецтво зосереджуючи в своїх руках значні фінансові ресурси витратило кошти освіти дітей, які, таким чином, мали можливість навчатися в кращих європейських університетах. Все це перетворювало Дрогобич у значний промисловий і культурний центр.

Окрім того, сакральний живопис церкви Святого Юра засвідчують унікальність і високий рівень розвитку мистецтва на Галичині в означений період. Образи розписів церкви відображають місцеві культурні особливості, що робить їх особливо важливими в контексті тогочасної української культури.

Разом з тим, потенціал ікон та стінопису церкви Святого Юра в Дрогобичі виходить далеко за межі предмету дослідження цієї статті й не обмежується вивченням окреслених нами проблем. Перспективним у контексті подальшої розробки цієї теми є поглиблене розкриття богословського змісту розписів, детальний аналіз їхнього стилю, техніки та іконографії, історичного контексту створення, вивчення життя та творчості їх авторів, а також порівняння стінопису з іншими зразками сакрального живопису того ж періоду задля визначення спільних рис і регіональних особливостей. Важливою проблемою також є вивчення шляхів проникнення образу квітки тюльпану в сакральний живопис України.

Окрім того, актуальним є дослідження питань подальшої реставрації та консервації стінопису церкви, а також дотримання належних умов їхнього експонування. Практичне значення результатів цих досліджень полягатиме у їх використанні в екскурсійній діяльності, популяризації церкви Святого Юра та її просуванні як важливого туристичного об'єкта в Україні та за кордоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bahandall M. Patterns of Intention. On the Historical Explanation of Pictures. New Haven : Yale University Press, 1985. 180 p.
2. Mackay C. Memoirs of Extraordinary Popular Delusions. Vol. London : Publisher in ordinary to Her Majesty, 1841. 724 p.
3. Ocenasova K. An Iconographic analysis of The Tree of Jesse stained glass window at Chartres Cathedral. Aberdeen : University of Aberdeen, 2022.
4. Pavord A. The Tulip. London : Bloomsbury, 1999. 241 p.
5. Reynolds E. The Development of Stained Glass in Gothic Cathedrals. JCCC Honors Journal, 2013. Vol.4: Iss. 1. Article 3.
6. Деленкевич П. Раціональний аспект структури іконостаса церкви Святого Юра в Дрогобичі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2013. № 24. С. 88–93.
7. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм. Ч. 1. Львів : Діло, 1937. 159 с.
8. Єрмінія або повчання в мальовничому мистецтві, складене ієромонахом і живописцем Діонісієм Фурноаграфіотом Посвята Богородиці та Приснодіва Марії. *Іконописна майстерня Ізограф*. URL: <https://izograf.com.ua/erminia1.html> (дата звернення: 12.01.2024)
9. Жолтовський П. Монументальний живопис на Україні XVII-XVIII ст. Київ : Наук. думка, 1988. 155 с.
10. Ісаєвич Я. Дрогобич у XVII–XVIII ст.: з джерел про побут і культуру міського населення. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2004. Вип. 8. С. 202.
11. Історія Дрогобича. *Internet archive WaybackMachine історії* : вебсайт. URL: https://web.archive.org/web/20060116003938/http://www.drohobych.net/about_Drohobych.htm (дата звернення: 14.10.2023)
12. Логвин Г. Стародавні мистецькі пам'ятки. Київ: Мистецтво, 1968. 460 с.
13. Міляєва Л. Розписи восьмикутника і бані наві церкви Святого Георгія (Юра) в Дрогобичі. *Студії мистецтвознавчі : Архітектура. Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво*. 2010. Вип. 32. С. 72–101.
14. Міляєва Л., Садова О., Рішняк О. Церква Св. Юра в Дрогобичі. Архітектура, малярство, реставрація. Київ : Майстер кн., 2019. 416 с.
15. Фанайлова О. Півтора міста, дві церкви. *Дрогобич у хвилях історії* : вебсайт. URL: <https://goo.su/DR535s> (дата звернення: 02.02.2024).

REFERENCES

1. Bahandall M. (1985). Patterns of Intention: On the Historical Explanation of Pictures. Yale University Press.
2. Mackay C. (1841). Memoirs of Extraordinary Popular Delusions. Vol. Publisher in ordinary to Her Majesty.
3. Ocenasova K. (2022) An Iconographic analysis of The Tree of Jesse stained glass window at Chartres Cathedral. University of Aberdeen.
4. Pavord A. (1999). The Tulip. Bloomsbury. 241 p.
5. Reynolds E. (2013) The Development of Stained Glass in Gothic Cathedrals. JCCC Honors Journal (4).
6. Delenkovich P. (2013). Ratsionalnyi aspekt struktury ikonostasa tserkvy Sviatoho Yura v Drohobychi [The rational aspect of the structure of the iconostasis of the Church of St. George in Drohobych] *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*. – Bulletin of the Lviv National Academy of Arts (24), 88–93. [in Ukrainian].
7. Dragan M. (1937). Ukrainski derevliani tserkvy. Heneza i rozvii form [Ukrainian wooden churches. Genesis and development of forms] Lviv : Dilo Part 1. Work. [in Ukrainian].
8. Yermynia abo povchannia v malovnychomu mystetstvi, skladene ieromonakhom i zhyvopystsem Dionisiem Furnoahrafiotom Posviata Bohorodytsi ta Prysnodiva Marii. Ikonopysna maisternia Izohraf [Erminia or instruction in the art of painting, compiled by the hieromonk and painter Dionysius Fournografiot Dedication to the Mother of God and the Ever-Virgin Mary] Icon painting workshop Izograf – URL: <https://izograf.com.ua/erminia1.html>.
9. Zholtovsky P. (1988). Monumentalni zhyvopys na Ukraini KhVII-KhVIII st. [Monumental painting in Ukraine of the 17th-18th centuries] Scientific opinion [in Ukrainian].
10. Isaevich Y. (2004). Drohobych u KhVII–KhVIII st.: z dzherel pro pobut i kulturu miskoho naselennia. Drohobyt'sky kraieznavchyi zbirnyk [Drohobych in the XVII–XVIII centuries: from Dzherel about the life and culture of the local population] Drohobitsky regional collection (8), 202. [in Ukrainian].
11. History of Drohobich [Istoriia Drohobycha] Internet archive WaybackMachine – URL: https://web.archive.org/web/20060116003938/http://www.drohobych.net/about_Drohobych.htm [in Ukrainian].
12. Logvin H. (1968). Starodavni mystetski pam'iatky [Ancient art monuments] Art. [in Ukrainian].
13. Milyaeva L. (2010) Rozpysy vosmeryka i bani navy tserkvy Sviatoho Heorhiia (Iura) v Drohobychi. Studii mystetstvovnavchi : Arkhitektura. Obrazotvorche ta dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo. [Paintings of the octagon and the nave of the church of St. George (Jura) in Drohobych. Art studios: Architecture. – Fine and decorative applied art (32), 72–101. [in Ukrainian].
14. L. Milyaeva, O. Sadova, O. Rishniak (2019) Tserkva Sv. Yura v Drohobychi. Arkhitektura, maliarstvo, restavratsiia [Church of St. George in Drohobych. Architecture, painting, restoration] – Master of books. [in Ukrainian].
15. Fanailova O. (2021) Pivtora mista, dvi tserkvy [One and a half cities, two churches] -Drohobych in the waves of history. <https://www.radiosvoboda.org/a/drohobych-istoriya-holokost-sjohodennya/31096453.html> [in Ukrainian].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 741.02:7.021(477)°06:[7.013+7.017.4]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-5>

Уляна БАЛАН,
orcid.org/0000-0003-1827-3720
старша викладачка кафедри цифрового мистецтва
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) balan.uh@knutd.edu.ua

Світлана ПАШУКОВА,
orcid.org/0000-0001-6890-1145
старша викладачка кафедри цифрового мистецтва
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) pashukova.sg@knutd.com.ua

ПРАКТИКА СКЕТЧІНГУ В УКРАЇНІ: РОЗВИТОК ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Стаття досліджує роль урбан-скетчингу в контексті української культури та сучасних викликів, зокрема, сучасному стану скетчингу та скетч-спільнот в умовах російської агресії в Україні. Автори розглядають еволюцію цього мистецького руху в Україні, починаючи з появи перших скетч-спільнот та закінчуючи сучасними трендами у використанні цифрових технологій для створення та поширення скетчів. В основу аналізу покладено результати спостережень за учасниками урбан-скетч спільнот різних міст України, їхні враження від участі у скетч-сесіях та участі у виставках. Зокрема, у статті розглядається важливість урбан-скетчингу як засобу візуальної комунікації, який дозволяє не лише відтворювати міський пейзаж, але й використовувати мистецьку візуалізацію для створення образів, що відображають соціальні проблеми та реалії країни, зокрема, наслідки війни та втрати культурної спадщини, соціальну кризу та вимушену еміграцію. Висвітлюються різні аспекти використання урбан-скетчингу як засобу соціальної активності та громадської підтримки, включаючи спільні скетч-сесії, організацію виставок та публікацію скетчів у соціальних мережах. Автори детально аналізують вплив урбан-скетчингу на популяризацію української культури в міжнародному мистецькому просторі та передачу інформації про ситуацію в Україні під час війни. Завдяки публікаціям скетчів українських митців у соцмережах, українське мистецтво стає більш помітним та привертає увагу до важливих соціальних тем. Окремо розглядається роль урбан-скетчингу у збереженні культурної спадщини та використанні його як засобу підтримки місцевих громад та мешканців. На основі аналізу досліджень та практичного досвіду учасників скетч-спільнот формулюються рекомендації щодо подальшого розвитку урбан-скетчингу в Україні та його використання як інструменту соціальної активності та культурної підтримки.

Ключові слова: скетчинг, соціальні мережі, скетч спільноти, образотворче мистецтво, візуальна комунікація.

Uliana BALAN,
orcid.org/0000-0003-1827-3720
Senior Lecturer at the Department of Digital Art
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) balan.uh@knutd.edu.ua

Svitlana PASHUKOVA,
orcid.org/0000-0001-6890-1145
Senior Lecturer at the Department of Digital Art
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) pashukova.sg@knutd.com.ua

TECHNICAL AND AESTHETIC ASPECTS OF UKRAINIAN CONTEMPORARY SKETCHING

This article explores the role of urban sketching in the context of Ukrainian culture and contemporary challenges, particularly the current state of sketching and sketch communities amidst Russian aggression in Ukraine. The authors examine the evolution of this artistic movement in Ukraine, tracing its origins from the emergence of the first sketch

communities to contemporary trends in the use of digital technologies for sketch creation and dissemination. The analysis is based on observations of participants in urban sketch communities from various cities in Ukraine, their impressions of participating in sketch sessions, and involvement in exhibitions.

Specifically, the article discusses the importance of urban sketching as a means of visual communication, allowing not only the reproduction of urban landscapes but also the use of artistic visualization to create images reflecting social issues and realities of the country, including the consequences of war and loss of cultural heritage, social crisis, and forced emigration. Various aspects of using urban sketching as a tool for social activity and community support are highlighted, including joint sketch sessions, organizing exhibitions, and publishing sketches on social media. The authors thoroughly analyze the impact of urban sketching on popularizing Ukrainian culture in the international artistic sphere and conveying information about the situation in Ukraine during the war. Through the publication of sketches by Ukrainian artists on social media, Ukrainian art becomes more visible and draws attention to important social issues. The role of urban sketching in preserving cultural heritage and its use as a means of supporting local communities and residents are also examined separately. Based on research analysis and practical experience of sketch community participants, recommendations are formulated for further development of urban sketching in Ukraine and its use as a tool for social activity and cultural support.

Key words: sketching, social networks, community sketching, visual arts, visual communication.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть практика скетчингу стає все більш помітним мистецьким явищем у світі, займаючи окреме важливе місце як в образотворчому мистецтві, так і в культурному житті суспільства. Скетчинг активно використовується та розвивається у світі, сприяючи культурному, творчому та інтелектуальному розвитку суспільства (Пашукова, Чембержі, Дубрівна, 2023). Скетчинг дає можливість виразити творчі ідеї та концепції шляхом швидких начерків. Це дозволяє митцям вільно експериментувати з формами, композицією та кольором, а також втілювати свої ідеї та відчуття. Також скетчинг є інструментом для дослідження нових ідей та концептуального проектування та може бути засобом спілкування та обміну ідеями між митцями, дизайнерами та глядачами. Через нього відбувається активна взаємодія, обговорення та співпраця, що, зокрема, сприяє формуванню мистецьких спільнот та культурного обміну. З метою глибшого розуміння цієї проблематики важливо чітко визначити ключові аспекти, які потребують аналізу та розгляду. Практика скетчингу відіграє важливу роль у спостереженні та документуванні оточуючого світу. Він дозволяє зафіксувати моменти життя, ландшафти, архітектурні деталі та інші об'єкти, що допомагає зберігати пам'ять та історію регіону. Незважаючи на потенційну важливість скетчингу як засобу мистецького виразу та дослідницького інструменту, наукові дослідження та публікації, присвячені цій темі в українському контексті, є недостатніми та потребують додаткового дослідження, і особливо зараз, в умовах війни, коли візуальна фіксація та помітність в світовому мистецькому просторі для України є важливою і ефективною складовою збереження національної ідентичності.

Аналіз досліджень. Скетчинг, який здебільшого розглядається як швидкий замальовок або

начерк з натури, давно існує у контексті образотворчого мистецтва, в якості допоміжного інструменту для основного твору. До прикладу, можна зазначити середньовічні манускрипти, які часто містять такі замальовки, що відображають оточуючу дійсність та виражають актуальні ідеї свого часу, і вони є цінним джерелом для культурологічних та історіографічних досліджень, допомагають розуміти різні аспекти життя та світогляду людей минулих епох. В своїй роботі Курилко Т. досліджує маргінальне оздоблення Псалтирів Ратленда (Add MS 42130, бл. 1260 р.) та Латтрелла (Add MS 62925, 1325-1340) створене в різні часи і аналізує на прикладі цих рисунків уявлення тогочасного суспільства, а саме політичний контекст досліджуваної спільноти, культуру, звичаї, традиції; повсякдення, особливості сприйняття навколишнього світу та відображення актуальних своєму часу та локації ідей та настроїв (Курилко, 2021).

Короткотривалий рисунок, начерк окрім допоміжної, підготовчої функції в творчому доробку митця ставав окремим самостійним свідченням обставин і подій в часи суспільної кризи, про що пише Майстренко-Вакуленко Ю. в своїх дослідженнях, присвячених фронтовим рисункам українських митців періоду другої світової війни (Maystrenko-Vakulenko, 2021) та рисункам українських художників в евакуації (1941–1945) (Майстренко-Вакуленко, 2021). Зазначаючи, що саме рисунок в кризових умовах ставав нішею, в якій митці могли проявити свою творчу індивідуальність. У фронтових начерках були зафіксовані реалії того часу, а рисунки евакуйованих художників були більш насиченими часом та емоційно глибшими, сповненими спогадів та роздумів (Майстренко-Вакуленко, 2021).

Також важливим є дослідження технічного процесу створення скетчів, які зазнають трансформацій, зокрема з глобальною цифровізацією

мистецького контенту. У своїй книзі «Мистецтво міського скетчингу» Майкл Абрамс досліджує різноманітні техніки, інструменти та підходи до скетчингу, охоплюючи як традиційні, так і цифрові методи та нагадує про те, що наша здатність використовувати руки як інструмент сприймання допомагає нам «бачити», сприймати та розуміти наше оточення (Abrams, Michael, 2021).

Андрій Нікітін у своїй статті оцінює ефективність запровадження техніки скетчингу у освітньому процесі студентів творчого напрямку, і зазначає що короткочасний рисунок є одною з важливих практичних складових розвитку творчих навичок майбутніх художників та акцентує, що вивчення та поєднання основ академічного рисунка з короткочасним рисунком є ефективним методом вдосконалення творчих навичок студентів та розкриття їхнього творчого потенціалу (Нікітін, 2020).

Важливим дослідженням для розуміння перспектив розвитку скетчингу в Україні є праця Уго Баррос Коста, Сальвадор Гілаберт Санс, Педро Моліна-Сілес, яка присвячена міжнародній урбан-скетч спільноті (Barros Costa, Hugo, 2019), адже локальні урбан-скетч спільноти є в різних містах України та підтримують комунікацію з вищезначеною міжнародною спільнотою.

Мета статті полягає у аналізі та розгляді розвитку практики скетчингу в Україні, а також в оцінці сучасного стану цього виду мистецької діяльності. Зокрема, дослідження спрямоване на вивчення історичних аспектів еволюції скетчингу в українському контексті, огляд сучасних підходів та методик використання скетчингу, а також виявлення впливу цієї практики на культурне та мистецьке середовище України. Додатково, стаття спрямована на з'ясування ролі скетчингу у формуванні національної ідентичності в контексті сучасних викликів, зокрема, в умовах війни, а також визначення перспектив подальшого дослідження цього важливого аспекту української мистецької та культурної діяльності.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі скетчинг існує як індивідуальна мистецька практика, як інструмент швидкої візуалізації ідеї митця та як суспільне явище, що виражається в створенні та розвитку скетч-спільнот як локальних, так і міжнародних. Зокрема, відомою і однією з активних організацій є Urban Sketchers, що заснована в 2009 році і діє до цього часу. Урбан скетчери – це художники, які спеціалізуються на створенні малюнків архітектурних об'єктів, вуличних краєвидів, міських пейзажів та інших аспектів міського середовища. Вони працюють безпосередньо в міському середовищі та використовують різноманітні художні техніки, такі як олівець, акварель, туш, маркери та інші, а також

графічні редактори в планшетах, для створення своїх робіт. Вони можуть працювати швидко, фіксуючи моментальні враження або докладно вивчаючи деталі міського краєвиду. Урбан-скетчинг виходить за межі простої мистецької творчості, перетворюючись у засіб сприйняття та взаємодії з міським середовищем. Урбан-скетчери подорожують, відвідуючи різні міста та регіони, щоб відобразити різноманітність міського життя та архітектурних стилів.

Урбан-скетчинг, як важлива форма візуального мистецтва, набуває все більшої популярності та визнання у всьому світі. Це не лише засіб виразу для художників та любителів малюнка, але й потужний інструмент для відображення міського середовища та його особливостей.

Україна, зі своєю багатою історією, культурним розмаїттям та містами з унікальною архітектурою, також не залишається осторонь цього процесу. Українські урбан-скетч спільноти великих міст, таких як Київ, Одеса, Харків, об'єднують як професіоналів, так і аматорів, які малюють вуличні сцени та зафіксують зміни у міському пейзажі. Це сприяє увазі до культурної спадщини міста та стимулює творчість та громадську активність. Учасники таких спільнот виявляють зацікавленість не лише у мистецькому аспекті, але й у соціально-культурному контексті міста (Fredriksson, 2023). Вони активно приєднуються до дискусій з питань міського розвитку та проявляють громадянську позицію через увагу до старої архітектури та проблем збереження міського спадку. Такий підхід відкриває нові можливості для самовираження, соціальної активності та співпраці у громадському просторі, сприяючи розвитку міської культури та ідентичності.

Перший український кемп з урбан-скетчингу, що відбувся у Харкові восени 2020 року, мав значний вплив на розвиток мистецтва та культурну інтеграцію в українському суспільстві. Впровадження такого формату, аналогічного міжнародному симпозиуму скетчерів, свідчить про розширення та зростання інтересу до урбан-скетчингу в Україні. Такі заходи мають значний потенціал у культурно-соціальній інтеграції, оскільки спонукають взаємодію між митцями з різних регіонів країни та сприяють взаєморозумінню та обміну досвідом. Участь місцевого населення у заході та їх активна взаємодія з урбан-скетчерами дозволяють відчути місто як живе та унікальне середовище, а також заохочують зацікавленість у збереженні та розвитку міської спадщини.

Ініціатива такого формату виявляється як важливий елемент формування культурної ідентичності та підтримки громадських ініціатив у сфері міського розвитку. Україна, з її багатою історією та архітектур-

ною спадщиною, стикається з потребою збереження цих цінностей в умовах змін та викликів, включаючи наслідки воєнного конфлікту. Урбан-скетч спільноти в містах України грають важливу роль у фіксації архітектурної спадщини та відображенні сучасного стану міст під час війни. Вони залучають художників, архітекторів та місцевих мешканців для створення малюнків та скетчів міського ландшафту, а також фіксують зміни, які відбуваються в архітектурі та житті міста під час конфлікту. Це допомагає не лише відтворити руйнування, а й передати емоційний стан людей, які переживають ці події.

Публікація скетчів урбан-скетч спільнот в соціальних мережах та спеціалізованих онлайн виданнях дозволяє поширити образи та інформацію про наслідки війни, залучити увагу до проблеми та спровокувати обговорення. Це надає можливість глядачам з різних країн отримати об'єктивне уявлення про те, що відбувається в містах України внаслідок російської агресії. З прикладів є публікація в офіційному зині урбан-скетчерської спільноти «Drawing Attention» статті Ніни Хащиної «Щоденник війни» з скетчами художників з України, які стали очевидцями початку російського вторгнення в Україну і фіксували це в своїх скетчах як в візуальному щоденнику (Drawing Attention, 2022).

Під час війни урбан-скетчинг перетворюється не лише на інструмент фіксації моменту, але й на засіб вираження спільного емоційного стану суспільства та підтримки духу спільноти. Він слугує для стимулювання відчуття приналежності до місця проживання, сприяючи самоідентифікації та підтримці зв'язку з архітектурною спадщиною та історією регіону. Крім того, виставки урбан-скетчів мають значний потенціал для просування світовому співтовариству інформації щодо наслідків війни та обсягів руйнувань. Вони можуть стати майданчиком для відкритої дискусії та обміну думками між художниками та глядачами, а також викликати увагу до потреб та проблем місцевих громад та їхніх мешканців.

Урбан-скетчинг, як форма візуального мистецтва, відтворює не лише спогади про міста та їхню архітектурну спадщину, але й відображає сучасні реалії, включаючи воєнні події та їхні наслідки. Україна, з її багатою культурною спадщиною та унікальними містами, є джерелом натхнення для урбан-скетчерів, які фіксують та досліджують міський пейзаж. Участь у скетчингу спільнот дозволяє не лише зберегти архітектурну спадщину, а й відобразити стан міста під час війни. Публікація скетчів у соціальних мережах та організація виставок урбан-скетчів в інших країнах створюють можливість показати світові наслідки війни та привернути увагу до проблем міст та їхніх мешканців. У такий спосіб урбан-скет-

чинг перетворюється не лише на засіб візуального вираження, але й на інструмент соціальної активності та підтримки громадських ініціатив у містах.

Наприклад, в німецькому місті Ольденбург за сприяння місцевої урбан-скетчерської спільноти в червні 2022 року була організована виставка «A look at Odessa Urban Sketching group». Ця виставка стала можливістю показати місцевим жителям захопленість одеських урбан-скетчерів своїм містом, його архітектурою, неповторним колоритом і акцентувала значимість протидії окупаційним злочинам російської армії. Експозиція включала понад 50 скетчів з Одеси, а також розповідала про становище художників. Виставка також мала благодійний характер: роботи продавались групою «Oldenburg Helps eV» з метою подальшої допомоги Україні (Urban Sketcher, 2022).

Важливо також зазначити соціальну роль скетч спільнот, яка стала ще більш актуальною з початку війни в Україні. Спільні скетч сесії, до яких можуть доєднатися всі бажаючі як, наприклад, щотижневі зустрічі київської спільноти VMIU на різних локаціях Києва на яких окрім скетчингу ще відбувається спільне обговорення поточних та майбутніх проєктів сприяє популяризації скетчингу, залучення нових учасників та глядачів та усвідомлення важливості збереження і популяризації місцевих пам'яток та локацій. Таке «живе» відтворення місця не тільки репрезентує місце чи пам'ятку яку відтворив скетчер, але і занурює глядача в світ переживань і безпосереднього відношення до зображуваного об'єкта, робить скетч емоційно ближчим і робить унікальною таку «візуальну подорож».

Окремою складовою скетчингу є публікація скетчів в соціальних мережах. З огляду на швидкий розвиток цифрових технологій та програмного забезпечення для створення мистецтва, використання планшетів та графічних редакторів дозволяє скетчерам ефективно використовувати цифрові інструменти для швидкого створення скетчів та концепцій. Публікація скетчів українських митців у соцмережах сприяє підвищенню розуміння української культури в світовому контексті та приверненню уваги до її культурної спадщини, особливо під час злочинної російської інтервенції в Україну.

Публікації у соціальних мережах сприяють можливості організації віртуальних виставок та конкурсів скетчів. Віртуальні виставки стають все більш популярними в сучасному мистецтві, особливо завдяки соціальним мережам. Ці платформи не лише дозволяють показати скетчерам свою творчість широкій аудиторії, але й стимулюють їх до креативного розвитку через конкурси, тематичні виставки та взаємодію зі спільнотою. Однією з основних пере-

ваг віртуальних виставок є їх глобальна доступність, можливість отримувати відгуки і комунікувати з аудиторією з усього світу. Це розширює їх можливості отримати повноцінний фідбек та взаємодію з різноманітними культурними контекстами. Це не лише стимулює учасників спільноти до подальшого розвитку, але й надихає на активну участь у міжнародному мистецькому співтоваристві.

Висновки. Скетч спільноти займають помітне місце у сучасному мистецтві та суспільстві України, де суспільна значимість проявилась особливо актуально з початком російської агресії в Україні. Їхні дії спрямовані на збереження та популяризацію міської культури, відображення її унікальності та

краси через мистецьке вираження. Скетч-спільноти стають майданчиком для спільного творчого процесу, а також стимулюють громадську активність та обговорення соціальних та культурних питань. Публікація скетчів у соціальних мережах розширює їхню глобальну досяжність та сприяє просуванню української культури в світовому контексті. Віртуальні виставки та конкурси скетчів стають платформою для креативного розвитку та взаємодії між мистецтвом і глядачами з усього світу. Таким чином, урбан-скетч спільноти відіграють важливу роль у підтримці культурної спадщини, відображенні сучасних реалій та підтримці духу спільноти, особливо у складних соціальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курилко Т. Середньовічна Англія в маргіналіях Псалтирів Латтрелла та Ратленда: Бакалаврська робота: (032 «Історія та археологія»). Український католицький університет. Кафедра історії; наук. кер: Н. Гонтарь. Львів: УКУ, 2021. 81с.
2. Майстренко-Вакуленко Ю. Рисунок українських художників в евакуації (1941–1945). Народознавчі зошити 2 (2021): 158.
3. Maystrenko-Vakulenko Y. Фронтний рисунок українських митців періоду Другої світової війни. Мистецтвознавчі записки 40 (2021): 57-66.
4. Нікітін А. Короткочасний рисунок як важлива складова сучасної художньої творчості. Мистецтвознавство України 20 (2020): 45-51.
5. Пашукова С., Чембержі Д., Дубрівна А. Скетчинг як ефективний інструмент творчої діяльності. Арт-Платформа. Київ: КМАЕЦМ, 2023. Вип 2, Том.8, С. 309-324.
6. Abrams M. The art of city sketching: a field manual. Routledge, 2021.
7. Barros Costa, Hugo, Salvador Gilabert Sanz, and Pedro Molina-Siles. 10 Years of Urban Sketching Imprint. Graphic Imprints: The Influence of Representation and Ideation Tools in Architecture. Springer International Publishing, 2019
8. Fredriksson C. Beyond Urban Sketching: Ethnographic Drawing as a Visual Analytical Method. Cultural Analysis, 21(1), 2023. 38-55.
9. Drawing Attention June 2022.URL: <https://urbansketchers.org/2022/05/31/drawing-attention-june-2022/> (дата звернення 02.03.2024).
10. Urban Sketcher verbinden Oldenburg und Odessa (2022) URL:https://www.nwzonline.de/oldenburg/urban-sketching-ausstellung-in-alter-maschinenhalle-oldenburg-trifft-odessa_a_51,7,4209096847.html# (дата звернення 09.03.2024).

REFERENCES

1. Kurylko T. (2021) Serednovichna Anhliia v marhinaliiakh Psaltyriv Lattrella ta Ratlenda. [Medieval England in the marginalia of Luttrell's and Rutland's Psalters] Bakalavr'ska robot: (032 «Istoriia ta arkeolohiia»). Ukrain'skyi katolytskyi universytet. Kafedra istorii; nauk. ker: N. Hontar. Lviv: UKU. 81. [in Ukrainian].
2. Maystrenko-Vakulenko Y. (2021) Rysunok ukrainskykh khudozhnykiv v evakuatsii (1941–1945). [Drawing of Ukrainian artists in evacuation (1941–1945)] Narodoznavchi zoshyty 2. 158. [in Ukrainian].
3. Maystrenko-Vakulenko Y. (2021) Frontnyi rysunok ukrainskykh myttsiv periodu Druhoi svitovoi viiny. [Front drawing of Ukrainian artists of the Second World War period] Mystetstvovnavchi zapysky 40. 57-66. [in Ukrainian].
4. Nikitin A. (2020) Korotkochasnyi rysunok yak vazhlyva skladova suchasnoi khudozhnoi tvorchosti. [Short-term drawing as an important component of modern artistic creativity.] Mystetstvovnavstvo Ukrainy 20. 45-51. [in Ukrainian].
5. Pashukova S., Chemberzhi D., Dubrivna A. (2023) Sketchinh yak efektyvnyi instrument tvorchoi diialnosti. [Sketchinch as an effective tool of creative activity] Art-Platforma. Kyiv: KMAETsM, Vyp 2, Tom. 8. 309-324. [in Ukrainian].
6. Abrams M. (2021) The art of city sketching: a field manual. Routledge.
7. Barros Costa, Hugo, Salvador Gilabert Sanz, and Pedro Molina-Siles (2019) 10 Years of Urban Sketching Imprint. Graphic Imprints: The Influence of Representation and Ideation Tools in Architecture. Springer International Publishing.
8. Fredriksson C. (2023) Beyond Urban Sketching: Ethnographic Drawing as a Visual Analytical Method. Cultural Analysis, 21(1). 38-55.
9. Drawing Attention June 2022.URL: <https://urbansketchers.org/2022/05/31/drawing-attention-june-2022/> (дата звернення 02.03.2024).
10. Urban Sketcher verbinden Oldenburg und Odessa (2022) URL:https://www.nwzonline.de/oldenburg/urban-sketching-ausstellung-in-alter-maschinenhalle-oldenburg-trifft-odessa_a_51,7,4209096847.html# (дата звернення 09.03.2024).

УДК 78.071.1 (477)+784:82.1461

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-6>

Інеса БЕРЕНБЕЙН,

orcid.org/0000-0002-3949-1201

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *i.berenbein@kubg.edu.ua*

МЕТАФОРИЧНИЙ СВІТ ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ВОКАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАЛЕНТИНА КОСТЕНКА

Розглянуто семантико-сміслову парадигму вокального циклу «12 солоспівів на вірші Лесі Українки» В. Костенка у зв'язку з метафоричним рядом поетичного періоджерела циклу. Окреслено особливості синкретичного художнього тексту як діалогу метафоричних систем. Визначено кульмінаційне і рубіжне значення вокального циклу в творчій біографії композитора. Розкрито риси стилістичної спорідненості мислення В. Костенка і Лесі Українки в аспекті неоромантичної свідомості. Наголошено на концептуальному значенні поетичної метафори в драматургії вокального циклу. Виявлено камерну часопросторову модель як спільну рису художнього часу у вербальному та музичному вимірах. Розкрито значення жанру ноктюрну «Нічка тиха...» в драматургії циклу як музично-поетичного концепту. Проаналізовано особливості музичного звукопису в інтонаційній, ладо-гармонічній, ритмічній, динамічній структурі твору. Визначено принципи інтонаційного і ритмопластичного переінтонування, особливості використання народних діатонічних ладів. Виявлено семантику міжчасся в сугестивних структурах музично-поетичного іноказання. Наголошено на ролі сугестії в творенні межового емоційно-психологічного простору. Розкрито значення метафоричних опозиційних лексем у формуванні динамічного внутрішньо конфліктного музично-поетичного тексту. Визначено конститутивність фрагменту в циклічній драматургії. Окреслено неоромантичний концепт у переосмисленні принципів програмності і циклічності. З'ясовано типологічні ознаки моноопери в драматургії циклу. Визначено художню переконливість і стилістичну органічність вербальної і музичної складової нового тексту культури. Розкрито новаторство, досконалість і переконливість музичної мови вокального циклу «12 солоспівів на вірші Лесі Українки» В. Костенка як одного з вершинних зразків української камерно-вокальної лірики 1940–1950-х років.

Ключові слова: українська вокальна лірика, метафоричний ряд, Л. Українка.

Inesa BERENBEIN,

orcid.org/0000-0002-3949-1201

PhD,

Associate Professor at the Department of Instrumental Performance Skills

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

(Kyiv, Ukraine) *i.berenbein@kubg.edu.ua*

THE METAPHORICAL WORLD OF LESYA UKRAINKA'S POETRY IN THE VOCAL WORKS OF VALENTYN KOSTENKO

The semantic and semantic paradigm of the vocal cycle "12 solos on Lesya Ukrainka's poems" by V. Kostenko is considered in connection with the metaphorical series of the poetic source of the cycle. The features of a syncretic literary text as a dialog of metaphorical systems are outlined. The culminating and boundary value of the vocal cycle in the composer's creative biography is determined. The features of stylistic affinity of V. Kostenko's and Lesya Ukrainka's thinking in terms of neo-romantic consciousness are revealed. The conceptual significance of poetic metaphor in the drama of the vocal cycle is emphasized. The chamber time-space model is revealed as a common feature of artistic time in the verbal and musical dimensions. The significance of the genre of the nocturne "Silent Night..." in the drama of the cycle as a musical and poetic concept is revealed. The peculiarities of musical sound in the intonation, harmony, rhythmic, and dynamic structure of the work are analyzed. The principles of intonational and rhythmic re-intonation, the peculiarities of using folk diatonic modes are determined. The semantics of intertemporality in the suggestive structures of musical and poetic allusion is revealed. The role of suggestion in the creation of boundary emotional and psychological space is emphasized. The significance of metaphorical oppositional lexemes in the formation of a dynamic, internally conflicting musical and poetic text is revealed. The constitutiveness of the fragment in cyclic drama is determined. The neo-romantic concept in rethinking the principles of programmatic and cyclicity is outlined. The typological features of the mono-opera in the drama of the cycle are clarified. The artistic persuasiveness and stylistic organicity of the verbal and musical components of the new text of culture are determined. The innovativeness, perfection and convincing musical language of the vocal cycle "12 Solos on Lesya Ukrainka's Poems" by V. Kostenko as one of the pinnacle examples of Ukrainian chamber vocal lyrics of the 1940s and 1950s is revealed.

Key words: Ukrainian vocal lyrics, metaphorical series, L. Ukrainka.

Постановка проблеми обумовлюється багатоаспектністю і невичерпною глибиною ліричного змісту поезії Лесі Українки. Її пророче слово, її «обнята тривогою душа» (Донцов, 1922 : 6) збурювали до життя нові форми і жанри синкретичного мистецтва – опери, балет, кіноверсії, хорові твори, солоспіви. І хоча «Музична Лесіана» має давню і насичену творчими виявами історію семантико-смысловий концепт нових музично-поетичних текстів є малодослідженим. Заразом не знайшла належного висвітлення і етико-естетична парадигма двох текстових структур в процесі нового художнього узагальнення. Маловідомий вокальний цикл «12 солоспівів на вірші Лесі Українки» Валентина Костенка (1895–1960) належить до числа рідкісних текстів культури, де вербальна і музична системи діалогізують як стилістично споріднені структури. Актуалізація дослідження семантико-смыслового змісту вокального циклу «12 солоспівів на вірші Лесі Українки» В. Костенка як синтезу двох метафоричних художніх систем аргументується органічним вписуванням поетичного іносказання Лесі Українки в інтонаційний зміст музики Валентина Костенка.

Аналіз досліджень. Питанням співвіднесеності вербальної та музичної поетики, зокрема ролі поетики Лесі Українки в камерно-вокальній творчості українських композиторів, присвячені статті Л. Хіврич, Н. Цейко, Л. Ярославич. Поетичний концепт лірики Лесі Українки досліджували Д. Донцов, Н. Данилюк, Ю. Лебеденко, Л. Лавринович, С. Романов тощо. Неоромантичний аспект творчості В. Костенка досліджувала І. Беренбейн.

Втім осмислення вокального циклу В. Костенка як нового тексту культури, його метафоричної мови, втілення поетичного іносказання в музичній драматургії, інтонаційній структурі, часопросторових вимірах – залишається поза увагою музикознавців.

Мета дослідження формулюється як намір осмислити семантико-смыслові характеристики вокального циклу «12 солоспівів на вірші Лесі Українки» В. Костенка у зв'язку з метафоричним рядом поетичного першоджерела циклу.

Виклад основного матеріалу. Розглянутий у наступності з П'ятим квартетом та оперною спадщиною митця вокальний цикл «12 солоспівів на слова Лесі Українки» (1949–1950) В. Костенка, синтезує досягнення композитора в галузі оперної драматургії і водночас засвідчує новий погляд на програмність. Поєднання у композиційній будові твору принципів циклізації романсів з елементами оперно-симфонічного мислення (розгорнуті аріозні та речитативні епізоди) наближає його до

типу моноопери. (Беренбейн, 2018 : 61) Водночас як новий синкретичний текст культури вокальний цикл В. Костенка цікавий органічністю поєднання поетичної і музичної метафоричних систем.

Динамічний стиль Лесі Українки, яка на покоління випереджала сучасність, виявився найбільш суголосним ідеям генерації митців 20–30х років ХХ століття, їх вітаїстичній енергії і духовному подвижництву. В творчій біографії В. Костенка, яка має свої закономірності розвитку, звернення до поезії Лесі Українки співпало з періодом творчої зрілості (1941–1950), гостро пережитою ситуацією морального вибору, часом фіксування філософських ідей і несподіваного арешту. Такий трагічний поворот долі ніби був вже заданий творчим провісництвом композитора, що оприявлено вербальною семіосферою першого епіграфічного солоспіву «Надія». Як відомо вірш був написаний восьмирічною поетесою під враженням від арешту рідної тітки Олени.

Написання вокального циклу стало не тільки лірико-драматичною кульмінацією творчості митця, відлунням його особистісних переживань, результатом його жанрово-інтонаційних пошуків в опануванні нових семантичних глибин філософського осмислення ідеї життя, розширенні жанрово-стилістичних обріїв у площині ліричного вислову, оперної драматургії, а і набуттям високого рівня духовної свободи і самовираження.

Тої свободи, яка піднімала особистість до своїх величних кордонів, де у сув'язі ідеального і трагічного спалахували опромінені творчістю і долею нові смисли і нові виміри часу.

Написанню вокального циклу передував період тривалого творчого мовчання, а останні три твори (симфонічна картина «Тайга», Восьмий струнний квартет і фортепіанний цикл «Проліски») були зафіксовані після повернення з таборів ГУЛАГу 1956 року. В творчій біографії митця «12 солоспівів на вірші Лесі Українки» – твір рубіжний, який синтезував надбання попередніх років і провіщував драматичне завершення творчого життєпису композитора. Рубіжність відобразилася в інтонаційній, драматургічній структурі твору, в загостреності образно-чуттєвої сфери, семантичних глибинах. Саме в поезії Лесі Українки В. Костенко знаходить той потужний величний шляхетний ідеал, той дух неспокою, ту динаміку спротиву, ту інфернальну гоголівську ніч, де народжується буття і оголюються кордони особистості – все те, що відповідало його персоналістичним ідеям, його вітаїстичній ліричній енергії і філософії. Творчість Лесі Українки стала для В. Костенка натхненною суголосною ідеєю, що оприявлювала

глибоку ліричну сутність українського неоромантизму.

Втілюючи свій задум композитор об'єднав поезії з різних поетичних циклів та окремі вірші – «Надія», «Сім струн» («Сім струн», «Колискова»), «Хвилини» («Пісня»), «Мелодії» («Знов весна», «Стояла я», «Хотіла б я піснею стати», «Не співайте», «Нічка тиха», «Дивлюсь я»), «Невільничі пісні» («І все-таки до тебе»), «Скрізь плач». Є певний ряд закономірностей поетичного лібретто, який вказує на метафоричну концепцію циклу. Якщо розглядати поетичну метафору як модель часопростору, що вводить в царину смислів, то саме метафора визначає настроєвий (новелістичний, поемний, камерний) характер циклічності. Метафора, що пов'язана з часопростором, міфом, формує і різні градації художнього часу – такі як позачасовість, міжчасся. А завдяки об'єднанню різних метафоричних образів в драматичний музично-поетичний сюжет камерний інтимний часопростір мініатюри переростає свої межі, поглиблюється, нарощує нові сенси (Лотман) і новий текст.

Створюючи 12 драматичних поем для баритона і меццо-сопрано В.Костенко переосмислює поетичну циклічність першоджерела, змінюючи послідовність поезій в поетичних циклах, вибудовуючи нову образно-драматургічну динаміку. Вона позначилась у поступовій драматизації образного змісту твору. Так, в перших шести солоспівах («Надія», «Сім струн» «Колискова», «Пісня», «Знов весна», «Стояла я...») домінують лексеми-метафори – «надія», «мрія», «доля», «весна», «туга». Відповідно ладо-тональний настроєвий план врівноважений трьома мажорними і трьома мінорними тональностями – c-moll, E-Dur, e-moll, d-moll, E-Dur, H-Dur. Інтонаційна сфера передає динаміку ліричних почуттів від туги за Україною до вітаїстичної мрії-надії, яка озветься в передостанньому солоспіві циклу «І все-таки до тебе серце лине...». Вірш «Надія» концентрує в собі мотив жертвовної любові до рідної землі, що кореспондує з різноплановою ліричною сферою всього циклу. Відповідно до поетично-метафоричної семантики вибудовується і музична драматургія твору. Інтонаційно-драматургічні, тональні та образно-поетичні арки між 11-м («І все-таки до тебе») і 1-м («Надія») та 12-м («Скрізь плач») і 8-м («Не співайте») солоспівами підкреслюють драматургічний центр циклу, який починається солоспівом «Хотіла б я піснею стати» (7).

Наступні чотири (7–10) солоспіви характеризують лексеми – «зорі», «серце», «серденько», «жаль», «туга», «журба». Але тут вже з'являються

і опозитиви в колокаціях: «яснії зорі» – «зрадливі зорі», «байдужії зорі», і що важливо, ознака концепту «миті» в колокаціях: «спалахнула далека зірниця», «серце гострим ножом пройняла». Ладотональний план тримається переважно мінорної сфери c-moll, d-moll, e-mol та перемінно-ладової e-moll – G-Dur – g-moll. Таким чином, солоспіви «Хотіла б я піснею стати», «Не співайте», «Нічка тиха», «Дивлюсь я» утворюють драматургічний центр циклу, де інтонаційна і ладотональна пластика передає складний психологічний, внутрішньо протирічливий, конфліктний світ, «...красу духового пориву, красу змагання людської душі, що прикута до землі, пнеться до неба, що любить блукати над краєм провалля, над краєм незнаного, раю чи пекла...» (Донцов, 1922 : 24). Важливим концептом творення межового емоційно-психологічного простору є музичний час. В драматургії солоспівів середнього розділу він позначається в раптових темпо-ритмічних, динамічних, інтонаційних, ладо-тональних контрастах, що формують різні часопросторові моделі в межах музичного фрагменту.

В осмисленні перетворення в музиці поетичної метафори «ночі» і «миті» в опозиціях «день-ніч», «мить – вічність», привертає увагу солоспів «Нічка тиха...». В драматургії циклу цей солоспів набуває особливого значення завдяки своїй жанровій семантиці. В першодруку вірш мав назву «Нічна мелодія», або «Nocturno». Жанр ноктюрну, пов'язаний з метафорою «ночі» і «тиші», окреслив смислове наповнення циклу і кожного з солоспівів. Таким чином, ноктюрн може розглядатися як музично-поетичний концепт твору, але вже не романтичного, а надромантичного характеру, як рух до незнаного, «рух, як вираз великої, передвічної, всеобіймаючої сили, що криє в собі всі суперечності; як та потуга, що крила в собі і тьму, і світло, доки, сепаруючі їх, не створила в раптовім творчій зусиллі наш світ» (Донцов, 1922 : 23).

Одним із засобів музичного звукопису тут є сугестивні повтори («Нічка тиха і темна була...», «Вітер сумно зітхав у саду...», «Спалахнула далека зірниця...»), які структурують музичний фрагмент і розмикають тричастинну репризну форму ноктюрну. Водночас сугестивні повтори фіксують фрагмент не лише як драматургічну структуру, а й як часову атрибуцію – мить, динамічно, агогічно виокремлюючи її як межу, вершину, перехід, після якого розвіюється картина ночі, а час стає ретроспективним. Оцінюючи опозитиви «мить-вічність» літературознавці дійшли висновку, що вони «попри полярність значень, часто сприймаються як рівноправні. У Лесиному уяв-

ленні вічність – це не безкінечний час, а неосягненна відсутність часу. Вічність та мить співвіднесені одне з одним як елементи однієї парадигми, адже мить – це лише «варіант» вічності» (Лавринович, 2010 : 63). Аналізуючи ліричну поезію Лесі Українки С. Романов відмічає особливість часопросторової моделі, яка пов'язана з лексемою «осінь»: «Осінь як пора найбільшого випрозорення світу, пограниччя життя і смерті – особливий час і стан для Лесі Українки. Це найбільше її час і її стан. Корінням звідси й те своєрідне сприйняття власного існування – дочасного, обірваного, трагічного; прочування недовгого віку, відходу на початку зрілості – тому й осінь посеред літа» (Романов, 2021 : 50). Такі особливості поетичного часопростору Лесі Українки підтверджують властиву її неоромантичній свідомості модель порогового хронотопу. І хоча в циклі не фіксується лексема «осінь», втім як стан вона оприявлюється в лексемах «сум», «жаль», «туга». «Осінь посеред літа» як ознака часопросторової моделі міжчасся споріднена з межовим камерним хронотопом, який був властивий і мисленню В. Костенка. Тому семантико-сміслова парадигма такого типу камерного вислову органічно і тонко була вписана в солоспів «Нічка тиха...» і спроектована на цикл в цілому.

Останні два солоспіви («І все-таки до тебе», «Скрізь плач») утворюють свого роду драматичну сцену, де узагальнюється ідея твору – жертвовної любові як особистісного стояння в міжчассі земного і горнього світів, оприявленні сенсів творення нового життя в набутті особистісної свободи і звільненні від духовних ланців. Тут домінують лексеми: «сльози», «туга», «жаль», «серце». Ладо-тональна сфера характеризується згущенням тьмяних фарб f-moll, b-moll.

В цілому інтонаційний звукопис відображає багатогранну ліричну сферу в різноманітних відтінках ніжності і величі – сердечний порив і тужливий сум, закоханість і самозречення, полум'яні мрії і розпач, епічну велич, духовну нескореність й мужнє прийняття долі. Досягти тонкого психологічного звукопису допомагає застосування сукупності методів ритмічного переінтонування і переакцентування поетичної ритміки. Моделюючи різні інтонаційні комплекси (інтонаційне уточнення) для виділення головного слова (або складу), «больової» точки солоспіву («Дивлюсь я...») композитор переінтонує поетичні повтори («Нічка темна», «Пісня», «Стояла я...»), та репризні проведення («Сім струн»), вводить своєрідні риторичні наголоси («Хотіла б я...»), застосовує прийоми речитації («Колискова»),

поліритмію. За такої інтонаційно деталізованої мови, яка посилює психологічну характеристику образу, деякі солоспіви сприймаються як драматичні сцени з аріозними та речитативними епізодами («Нічка темна», «Скрізь плач»). Динамізація музичного образу досягається й використанням інтонаційних алюзій. Так, в солоспіві «Не співайте композитор звертається до революційної семантики 12-го Етюд Ф. Шопена – закличної пунктирної квати, що підкреслена в басах характерною гармонічною фігурацією. Ця ж алюзія звучить і в солоспіві «Скрізь плач», створюючи драматургічний контраст скорботному монологу.

Інтонаційній мові підпорядковані в циклі й особливості ладо-гармонічного мислення: загострена ладова хроматика, альтеровані акорди субдомінантової групи, раптові зміни ладу та ладові дезальтерації, однотерцові співставлення, перервані каданси з розв'язанням у VI-й низький мінорний ступінь, аутентичні каданси з секстовим тоном, модулюючі секвенції з тоновим або півтоновим кроком, що надають вислову психологічної глибини. Водночас метафоричний ряд і поетична символіка деяких віршів визначила й особливості використання композитором народних ладів. Зокрема думного ладу (дор. зм.) в солоспівах думно-епічного змісту – «Скрізь плач», «Сім струн», «Пісня». Для більшості ж солоспівів характерно поєднання в одному інтонаційному контексті народних діатонічних ладів (фригійського, дорійського, лідійського) та хроматично ускладненої авторської мови. Так, фригійський лад характерний для солоспівів, що передають образи туги, суму («Надія», «Сім струн», «І все-таки до тебе»). Втім у солоспівах весняно-променевого настрою проявляється тенденція до підвищення ступенів звукоряду («Знов весна», «Стояла я»). Через таке образно-символічне трактування ладу посилюється інтонаційна єдність музично-поетичної мови твору та драматична експресія вислову.

Висновки. Результативність дослідження полягає в з'ясуванні метафоричного концепту вокального циклу «12 солоспівів на вірші Лесі Українки». Виявлено, що семантика поетичного метафоричного ряду визначила драматургічну ідею твору, особливості інтонаційної, ладо-тональної, динамічної, ритмо-інтонаційної структури циклу, його часопросторової моделі. Розкодування метафоричного поетичного концепту дозволило виявити жанрову модель ноктюрну як тип камерного емоційно-рухливого простору дотичного часовій атрибуції міжчасся. Як властивість художнього часопростору Лесі Українки

межовий камерний хронотоп був характерний і для мислення В. Костенка. Тому семантико-сміслова парадигма такого типу камерного вислову органічно і тонко була вписана в звукопис неоромантичного вокального циклу і визначила його переконливу художню цінність як одного з вершинних зразків української камерно-вокальної лірики 1940–1950-х років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беренбейн І.С. Неоромантичні риси творчості Валентина Костенка (на прикладі «12 солоспівів на слова Лесі Українки»). Українське музикознавство. 2018. Вип. 44. С. 58–66.
2. Донцов Д.І. Поетка українського Рісорджіменту (Лєся Українка). Львів: Вид-во Донцових. 1922. 35 с.
3. Лавринович Л.Б. Ідея вічного та часового у драматургії Лесі Українки. Жанрово-стильові аспекти творчості Лесі Українки: зб. наук. праць. наук. ред. В.І. Гуменюк. Сімферополь: Світ. 2010. С. 58–67.
4. Українка Л. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 5. Поетичні твори. Ліро-епічні твори / ред. О. Вісич, С. Кочерга; передм. С. Романов; упоряд., комент. С. Романов, О. Кицан, М. Моклиця та ін. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2021. 928 с., 24 с. іл.

REFERENCES

1. Berenbein I.S. (2018), Neoromantychni rysy tvorchosti Valentyna Kostenka (na prykladi «12 solospiviv na slova Lesi Ukrainky») [Neo-Romantic Features of Valentyn Kostenko's Work (on the Example of "12 Solo Songs to the Words of Lesya Ukrainka")]. *Ukrainske muzykoznavstvo* [Ukrainian musicology], 2018. Vyp. 44. pp. 58–66.
2. Dontsov D.I. (1922), Poetka ukrainskoho Risordzhimentu (Lesia Ukrainka [The poet of the Ukrainian Risorgiment (Lesya Ukrainka)]). Lviv: Vyd-vo Dontsovykh [Dontsov's publishing house]. 1922. 35 p.
3. Lavrynovych L.B. (2010,) Ideia vichnoho ta chasovoho u dramaturhii Lesi Ukrainky [The idea of the eternal and the temporal in Lesya Ukrainka's drama.]. *Zhanrovo-stylovi aspekty tvorchosti Lesi Ukrainky: zb. nauk. prats. nauk. red. V.I. Humeniuk* [Genre and stylistic aspects of Lesya Ukrainka's work: a collection of scientific works, edited by V.I. Humeniuk.]. Simferopol: Svit. 2010. pp. 58–67.
4. Ukrainka L.(2021) Povne akademichne zibrannia tvoriv: u 14 tomakh. Tom 5. Poetychni tvory. Liro-epichni tvory [The complete academic works: in 14 volumes. Volume 5: Poetry. Lyric and epic works] red. O. Visych, S. Kocherha; peredm. S. Romanov; uporiad., koment. S. Romanov, O. Kytsan, M. Moklytsia ta in. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky [Lesya Ukrainka Volyn National University]. 2021. 928 p., 24 p. il

УДК 378.6:7ХДАК]:[78(477.54-25):94"2022.02.24/2022.11"]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-7>

Тетяна БОЛЬШАКОВА,
orcid.org/0000-0001-7107-5083
заслужений діяч мистецтв України, професор,
декан факультету музичного мистецтва
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) bolshakova.tv28@gmail.com

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС НА ФАКУЛЬТЕТІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ХДАК ЗА УМОВ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ

У статті розкривається специфіка застосування студентоцентрованого підходу при підготовці фахівців-музикантів 1–3 рівнів вищої освіти за умов функціонування Харківської державної академії культури у прифронтовому місті.

Методологія статті поєднує окремі елементи емпіричного комплексу, зокрема спостереження, порівняння, моніторинг, а також індуктивно-дедуктивний метод та методи аналізу та синтезу, що дозволяє найбільш повно розкрити та вивчити проблему.

Метою статті є визначення проблем, які продиктовані воєнним станом в Україні (організація навчального процесу виключно онлайн, перебування багатьох здобувачів вищої освіти та частини викладачів за межами Харкова, особливості контактування викладачів, студентів та аспірантів) і пошук можливостей їх вирішення завдяки студентоцентрованому підходу до навчання.

Запропоновані шляхи вирішення проблем, пов'язаних з особливостями навчання під час війни у прифронтовому Харкові, мають бути корисними викладачам і студентам у навчальному процесі та під час проходження практики, оволодінні навичками гри на додатковому (обов'язковому) інструменті, виборі курсів за вибором тощо на факультеті музичного мистецтва Харківської державної академії культури (ХДАК). Постійне накопичення професорсько-викладацьким складом факультету досвіду поєднання онлайн та дистанційного навчання зі студентоцентрованим підходом неодноразово приносило високі результати, попри всі труднощі сьогодення, про що свідчить якісна результати атестаційних іспитів, продемонстровані студентами I та II ступенів вищої освіти, а також численні успішні захисти дисертацій аспірантами факультету музичного мистецтва в 2022–2024 рр.

Наукова новизна роботи полягає в усвідомленні проблем, з якими зіткнувся мистецький вищий навчальний заклад у роки війни, та пропозиціях щодо їх вирішення завдяки застосуванню студентоцентрованого підходу в навчальному процесі.

Практичне значення. Положення статті можуть бути використані в організації навчального процесу на факультетах музичного мистецтва та в музичних закладах вищої освіти.

Ключові слова: Харківська державна академія культури, факультет музичного мистецтва, студентоцентрований підхід у навчальному процесі, воєнні реалії, практика студентів та аспірантів, сучасні засоби комунікації.

Tetiana BOLSHAKOVA,
orcid.org/0000-0001-7107-5083
Honored Artist of Ukraine, Professor,
Dean of the Department of Music
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) bolshakova.tv28@gmail.com

STUDENT-CENTERED EDUCATIONAL PROCESS AT THE DEPARTMENT OF MUSICAL ART OF THE KHSAC UNDER THE CONDITIONS OF WARTIME REALITIES

The purpose of the article is to identify the problems dictated by the state of war in Ukraine (the organization of the educational process exclusively online, the stay of many higher education applicants and some teachers outside Kharkiv, the peculiarities of the contact of teachers, students and graduate students) and to find the possibility of solving them thanks to the student-centered approach to education.

The methodology of the article combines some elements of the empirical complex, in particular observation, comparison, monitoring, as well as the inductive-deductive method and the methods of analysis and synthesis, which allows the most complete disclosure and study of the problem.

The results. The proposed ways of solving problems related to the peculiarities of education during the war in Kharkiv near the front should be useful to teachers and students in the educational process and during their practice, mastering

the skills of playing an additional (mandatory) instrument, choosing courses for by choice, etc. at the department of musical art of the KhSAK. The constant accumulation of experience of combining online and distance learning by the teaching staff of the faculty, in combination with the student-centered orientation of education, has repeatedly brought high results, despite all the difficulties of today, as evidenced by the high-quality results of attestation exams demonstrated by students of the 1st and 2nd levels of higher education, and as well as numerous successful dissertation defenses by our graduate students in 2022–2024.

The scientific novelty of the work consists in the awareness of the problems faced by the art institution of higher education during the war, and proposals for their solution thanks to the application of a student-centered approach in the educational process.

The practical significance. The materials of this article can be used in the organization of the educational process at department of musical art and in music institutions of higher education.

Key words: Kharkiv State Academy of Culture, department of musical art, student-centered approach in the educational process, military realities, practice of students and graduate students, modern means of communication.

Постановка проблеми. В останні роки з'явилося чимало наукових розвідок, присвячених особливостям студентоцентризованого підходу в сучасній українській вищій школі – важливої сучасної прогресивної тенденції, що розповсюдилася в багатьох країнах на різних континентах і є зараз одним із найпотужніших трендів. Проте, проблеми у вищій музичній освіті, що виникли з початком повномасштабної російсько-української війни в сфері вищої освіти України і, зокрема, в прифронтовому Харкові, потребують особливих, часом неординарних рішень, які, насамперед, стосуються студентоцентризованої орієнтації навчання. Цим пояснюється актуальність даної статті.

Аналіз досліджень, присвячених проблемам студентоцентризованої орієнтації навчання, свідчить про її актуальність і своєчасність за умов вимог, що постають перед закладами вищої освіти (далі ЗВО) за умов їх діяльності в мирний час. Зокрема, ця проблема неодноразово висвітлювалася в публікаціях у наукових журналах, що індексуються в міжнародній базі даних Scopus. Так, дослідниця К. О'Коннор, зосереджується на проблемі переходу викладання від так званого «інструктивістського», зосередженого на лекціях режиму, коли фокус зосереджується на тому, що роблять викладачі, до більш орієнтованого на студента «конструктивістського» підходу, орієнтованого на активне навчання та власне конструювання знань здобувачами вищої освіти (O'Connor, 2022).

На необхідності розвитку вміння студентів-музикантів використовувати свою майстерність у суспільно активних способах наголошують авторки Л. Коутс і Дж. Хілл. Зокрема, за результатами опитування студентів-виконавців британських ЗВО, вони вважають за потрібне і корисне отримання здобувачами більшої автономії від педагогів у виборі репертуару, а також більш щільної інтеграції та узгодження академічних і виконавських курсів (Coutts, 2023).

Ще одна дослідниця, К. Бойл, після вивчення досвіду працевлаштування студентів вищих

музичних ЗВО Великобританії доводить доцільність активного залучення студентів бакалавратури ще з молодших курсів до систематичного проведення занять з опанування гри на музичних інструментах і співу з учнями загальноосвітніх гімназій (Boyle, 2023).

Іспанські дослідники П. М. С. Іглесіас, Х. Відал-Пуга та М. Р. Піно-Жусте наголошують на тому, що за умов навчання online, яким зараз активно користуються здобувачі в цій країні, самооцінка та взаємооцінка знань та умінь студентами, що навчаються в одній групі, при гарантуванні анонімності є навіть ефективнішою, ніж оцінка викладача. Таким чином, самооцінювання та взаємне оцінювання мають стати основним аспектом процесів оцінювання студента у вищій освіті (Iglesias, 2022).

Стаття китайських авторів Чжан Ле-Сан і Ліан Бо-Ва присвячена проблемі адаптації студентоцентризованого навчання музики в цій країні до специфічних культурних і матеріально-технічних умов Китаю з великими за кількістю студентів класами, в яких відбувається навчання (Zhang, 2023).

В останні роки з'явилася й низка публікацій українських учених – представників вищої школи, присвячена висвітленню проблем і завдань, пов'язаних із специфікою застосування студентоцентризованого навчання в різних освітніх галузях: медичній (Капустник, 2020), педагогічній (Біляковська, 2023), лінгвістичній (Лазоренко, 2021) тощо. У працях цих та інших авторів велика увага приділяється переформатуванню поглядів на роль і значення педагога в процесі підготовки здобувачів. До числа таких розвідок належить і ґрунтовна стаття представників галузі документознавства – вчених із Харківської державної академії культури (далі ХДАК) Н. Кушнарєнко та А. Соляник (Кушнарєнко, 2022).

Відповідно до прогресивної стратегії студентоцентризованого навчання суттєво змінюються і його очікувані результати, пов'язані із активіза-

цією самостійності студентів при виборі індивідуальної освітньої траєкторії. Водночас, нині критично бракує праць, присвячених особливостям впровадження й застосування цієї новації в творчій сфері з урахуванням величезних викликів і проблем, пов'язаних із повномасштабною російською агресією, що постали як перед Україною як незалежною демократичною державою, так і практично в усіх сферах сьогоденного життя її громадян, зокрема й у сфері отримання українською молоддю вищої мистецької освіти, адже навіть у розвідках вітчизняних учених, опублікованих вже за часів великої війни, саме цей аспект, що дуже суттєво впливає і на організацію навчального процесу, і на зміни в можливостях здобувачів отримувати необхідні знання та напрацьовувати відповідні вміння й навички та демонструвати окреслені в двох (бакалаврській і магістерській) освітньо-професійних та в освітньо-науковій програмах, не розглядаються як окрема проблема.

У низці публікацій із зазначеної проблематики чітко формулюються вимоги до сучасного професорсько-викладацького складу вищої школи, а також окреслюються зміни, що нині відбуваються або мають відбутися у ставленні сьогоденних здобувачів вищої освіти до занять як таких і, ширше, до їх особистої відповідальності за ґрунтовність отриманих ними під час навчання знань, умінь і навичок. Так, визначення ролі сучасного педагога, чітко формулюється в статті Л. Гулої, яка, зокрема, наголошує, що «...за студентоцентрованого підходу не зменшується, а змінюється роль викладача, адже він має стати для студента референтною особистістю. Сучасний викладач перетворюється на систематизатора та коректора знань, керівника студентів у процесі засвоєння нової інформації. Тепер він має забезпечити більш високий рівень набуття різних компетенцій, консультування та мотивації тих, хто навчається, з питань саме критичного відбору інформації, організації адекватних навчальних ситуацій тощо» (Гула, 2020).

Водночас, як зазначається в колективній праці науковців із Харківського національного медичного університету, сутність студентоцентрованого підходу полягає в «істотному підвищенні відповідальності студента за планування навчання, взаємодію з педагогами та іншими учасниками освітнього процесу, дослідження і оцінку результатів. Більше за те, на відміну від класичної парадигми організації навчального процесу з традиційними дидактичними методами навчання, коли переважає контроль з боку вчителя і потреба лише засвоєння академічного контенту, тепер, при студентоцентрованому підході, провідними стають

відповідальність і активність студентів, їх певна незалежність у формуванні структури та обсягу навчальної інформації, вибору форм набуття знань та видів академічного контролю» (Капустник, 2020).

Здійснений аналіз наведених вище наукових праць з проблеми студентоцентрованого підходу в навчальному процесі дає можливість стверджувати, що практично всі розглянуті в них аспекти вельми щільно або напряду стосуються особливостей його впровадження факультеті музичного мистецтва ХДАК.

Мета статті полягає у виявленні проблем, продиктованих воєнним станом в Україні (організація навчального процесу виключно online, перебування багатьох здобувачів вищої освіти і низки викладачів поза Харковом, особливості контактування педагогів, студентів та аспірантів) і пошуку можливості їхнього вирішення саме завдяки студентоцентрованому підходу в навчанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи дворічний досвід студентоцентрованого навчання на факультеті музичного мистецтва ХДАК під час повномасштабної російської агресії, відзначимо, що реалії нашого сьогодення, зокрема ті, що обумовлюють особливості функціонування закладів вищої освіти в Харкові, місті яке входить до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженому Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 22 грудня 2022 року № 309 (із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій) (Про затвердження Переліку територій, 2022) призвели до певного переакцентування завдань у процесі набуття здобувачами необхідних загальних і фахових компетентностей, визначених відповідними Стандартами вищої освіти для здобувачів I – III рівнів вищої освіти за спеціальністю 025 – музичне мистецтво (Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, 2019; Другий (магістерський) рівень вищої освіти, 2020; Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, 2022) і засобів їхнього найбільш креативного вирішення за надскладних умов, що супроводжують нині навчальний процес у нашому місті (неможливість занять offline, дуже значні обмеження в концертно-виконавській сфері, несподівані відключення електрики, перебої інтернет- і телефонного зв'язку, постійна ймовірність ракетних обстрілів, руйнацій, загибелі людей). Враховуючи те, що переважна більшість студентського контингенту факультету музичного мистецтва

Харківської державної академії культури є мешканцями Лівобережної України, насамперед Харківської, Донецької, Луганської, Сумської, Дніпропетровської, Запорізької та ін. областей, тобто саме тих регіонів, які безпосередньо стикнулися з російської агресією і окупацією територій, стає цілком зрозуміле і виправдане вже дворічне перебування значної частини студентів, деяких аспірантів і випускників ХДАК 2022–2024 рр. за кордоном, де, волею долі, багатьма з них провадиться активна творчо-волонтерська діяльність як солістів-інструменталістів і вокалістів, організаторів і керівників творчих колективів, диригентів, викладачів у місцевих загальноосвітніх і спеціальних музичних навчальних закладах тощо.

Як приклад можна навести активну виконавську і волонтерську діяльність у Швейцарії студента бакалавратури факультету музичного мистецтва ХДАК Олексія Яцюка, який є активним учасником Українського культурного центру «Prostir», організованого півтора роки тому в Люцерні. Завідувач кафедри хорового диригування та академічного співу ХДАК кандидат мистецтвознавства, доцент В. Бойко зазначає, що «з моменту заснування культурний центр “Prostir” допоміг близько 800 дорослим та дітям. Серед них є і вихованці хору “Prostir” <...>. Благодійний концерт “Харків-Бенефіс”, організований на знак солідарності з цивільним населенням героїчного міста Харкова у співпраці з Карітасом Швейцарії, Посольством України в Швейцарії, Культурно-конгресовим центром м. Люцерна та Люцернським фестивалем. Просвітницька та концертна діяльність хорового колективу Українського культурного центру “Prostir” (художній керівник та диригент – Олексій Яцюк) віддзеркалює загальні тенденції, якими позначений розвиток сучасного хорового мистецтва, що вирізняється також самобутніми рисами і має своїм підґрунтям традиції музичної культури Слобожанщини» (Бойко, 2023 : 171).

Чимало інтернет-сторінок студентів та аспірантів факультету музичного мистецтва ХДАК нині рясніють їхніми численними дописами, світлинами афіш, відеоматеріалами, відгуками у пресі про їхні потужні творчі успіхи в різних країнах, де вони вимушені перебувати. Так, прикладом організації творчого колективу і активного його залучення до концертно-волонтерських виступів є діяльність у німецькому Гамбурзі аспірантки ХДАК Катерини Жук, яка суміщає науково-дослідницьку роботу з концертно-просвітницькою. За часи вимушеного перебування в Німеччині Катерина на чолі фольклористичного гурту «Родовід» взяла участь у багатьох десятках творчих акцій, активно пропагуючи українські музичні фоль-

клорні зразки серед найрізноманітнішої аудиторії (Большакова, 2022 : 70). Аспірантка також проявила себе за кордоном як потужний науковець-фольклорист неодноразово беручи участь як у різноманітних культурно-просвітницьких заходах, що організуються українською спільнотою Німеччини, так і в міжнародних наукових конференціях. В останній час, після успішного складання іспиту з німецької мови, Катерина також розпочала педагогічну діяльність як викладач музики в загальноосвітній гімназії Гамбурга.

Активну концертно-виконавську діяльність у різних містах півдня Франції провадить інший аспірант ХДАК баяніст Олександр Мовчан, співпрацюючи з низкою провідних французьких музикантів, зокрема з усесвітньо відомим джазовим акордеоністом Рішаром Гальяно. Яскраві виступи як соліста і в складі квартету харківських гітаристів аспірант ХДАК Максим Трянов здійснює в Австрії (Грац, Зальцбург), Німеччині (Дармштадт, відзнака квартету серед близько 400 учасників міжнародних літніх курсів), а також у низці міст України (Київ, Львів, Ужгород та ін.). У Чехії (Прага, Чеське Будйовіце) постійно виступає з місцевими музикантами і займається приватною викладацькою діяльністю нещодавня випускниця факультету музичного мистецтва естрадна вокалістка ХДАК Аліса Варибрус.

Можна навести ще чимало прикладів плідної професійної діяльності вихованців факультету музичного мистецтва ХДАК за кордоном. Подібна ситуація констатується і серед студентів, які нині увійшли до категорії вимушених внутрішніх переселенців в Україні, й серед тих, хто не змінював місце мешкання. За умов від’їзду багатьох музикантів-виконавців і педагогів за межі України чи в інші області й вимушеного залишення ними місць роботи, ці молоді талановиті фахівці за часів повномасштабної російської агресії отримали можливість посісти вакантні посади музикантів-виконавців у творчих колективах, що залишилися в Україні, і викладачів та/або концертмейстерів у державних чи приватних навчальних музичних закладах, успішно суміщаючи навчання в академії з виконавською і педагогічною діяльністю.

Перелічені форс-мажорні обставини, на наш погляд, мають стимулювати суттєвий перегляд програм і вимог до проходження здобувачами I–III рівнів вищої освіти виконавської, педагогічної та науково-педагогічної практики й заповнення ними необхідної документації, адже сталі, напрацьовані десятиліттями мирного життя зв’язки академії в цій сфері, що стосуються укладення угод з навчальними й творчими установами Харкова, які

традиційно були базами проходження студентами практики, за нинішніх обставин, коли низка з них знищена агресором, решта за об'єктивних обставин функціують у обмеженому обсязі, а здобувачі вищої освіти денної форми навчання практично розпорошені по різних містах і країнах, перестали бути актуальними.

Водночас, нинішні численні факти підтвердження професійного визнання наших вихованців саме під час їхнього навчання в ХДАК в різних містах України і в багатьох країнах як потужних перспективних фахівців – музикантів-виконавців, керівників музичних колективів, диригентів, викладачів, молодих науковців можуть і мають стати запорукою залучення в подальшому до участі в обговоренні оновлених освітньо-професійних та освітньо-наукових програм низки нових іногородніх й, що важливо, іноземних стейкхолдерів – провідних музикантів України та зарубіжжя, керівників музичних освітніх закладів, відомих представників українських культурних центрів у різних країнах та ін., які нині постійно контактують зі студентами та аспірантами ХДАК і стають безпосередніми свідками якості реалізації ними на практиці програмних результатів навчання, що визначені у відповідних освітньо-професійних і освітньо-наукових програмах.

Значною є проблема технічної організації практичних групових занять (оркестровий, хоровий класи, клас ансамблю тощо), занять на додаткових музичних інструментах та на фортепіано (не для фахівців-піаністів), адже за умов, в яких зараз перебуває значна кількість здобувачів вищої освіти, вони далеко не завжди мають можливість у встановлений за розкладом час перебувати біля інструменту або в приміщенні, придатному для навчання, до того ж далеко не завжди ці «додаткові» інструменти є можливість придбати, особливо якщо студент нині мешкає в іншому регіоні України або перебуває за кордоном. У таких далеко не поодиноких випадках викладач має вимушено йти на компроміс і, поставивши перед студентами певні завдання й надавши необхідну методику оволодіння гри на інструменті, оцінювати результати самостійного опанування інструментом за надісланими йому відеоматеріалами самостійно вивчених музичних п'єс та оркестрових/хорових/ансамблевих партій.

Важливою складовою в обранні здобувачами індивідуальної освітньої траєкторії є комплекс дисциплін за вибором студентів/аспірантів, який суттєво доповнює обов'язкові дисципліни і призначений для розвитку особистих здібностей кожного споживача освітніх послуг чи то збага-

ченню знань з особисто обраної здобувачем проблематики. Нині на факультеті музичного мистецтва студенти кожного семестру (крім першого) мають можливість в обсязі, передбаченому кожною освітньою програмою, обирати значну кількість додаткових дисциплін: якщо до останнього часу з двох запропонованих дисциплін обиралася одна, то саме в останні два останні роки перелік таких дисциплін збільшився мінімум до чотирьох на кожену позицію. Ці дисципліни охоплюють всі аспекти музичної діяльності: виконавський, музично-теоретичний, музично-історичний, музично-педагогічний, музично-прикладний. Проте зараз пріоритет в обранні тієї чи іншої дисципліни визначається ступенем зацікавленості нею більшістю студентів з кожної академічної групи відповідно до певної освітньо-професійної програми. Водночас, у перспективі, за більш сприятливих матеріальних та організаційних умов навчання, передбачений варіант, коли здобувачі, що навчаються за певною освітньою програмою, зможуть обирати ту чи іншу дисципліну не простою більшістю в кожній академічній групі, а саме індивідуально. Це надасть змогу, наприклад, академічному піаністу чи скрипалю опанувати курс джазової імпровізації, вокалісту оволодіти грою на якомусь інструменті крім обов'язкового фортепіано, будь-якому інструменталісту відвідувати лекції з історії української хорової або духовної музики тощо.

Сферою можливого перегляду засад надання здобувачам необхідного комплексу загальних і фахових компетентностей при студентоцентрованому навчанні за надскладних умов, в яких вже два роки перебуває Харків, має стати безпосередній контакт викладача з кожним із студентів чи аспірантів. Цьому сприяє розмаїття можливостей спілкування, яке зараз доступне переважній більшості здобувачів завдяки телефонному зв'язку, електронній корпоративній чи, за потреби, особистій пошті, а також значній кількості інтернет-платформ, які, в чомусь дублюючи одна одну, тим не менш, надають змогу варіювати їх застосування залежно від реальних можливостей конкретного викладача і конкретного студента (аспіранта), адже не в усіх регіонах країни, що перебуває у стані повномасштабної війни, а також за кордоном, де нині перебуває певна кількість викладачів і студентів, є постійна реальна можливість користуватися якимось одним засобом зв'язку.

Отже, в нагоді викладачам і здобувачам вищої освіти, крім офіційно затвердженої в ХДАК платформи <https://meet.google.com/>, на якій відбуваються online-заняття, в нагоді постійно стають

такі платформи як Zoom, що найчастіше використовується для проведення наукових та науково-практичних конференцій, симпозіумів, круглих столів, творчих зустрічей, засідань спеціалізованих рад із захисту дисертацій тощо, Viber, де відбувається безпосереднє інтернет-листування деканату зі старостами факультету музичного мистецтва, Facebook, де розташовані сторінки деканату факультету музичного мистецтва, усіх кафедр факультету, особисті акаунти багатьох викладачів і студентів тощо. Зі здобувачами можна контактувати в Messenger, на платформах Skype, Whats App. Між собою студентська молодь також активно спілкується в соціальних мережах Instagram та X (колишній Twitter), викладає і переглядає численні відео, зокрема рекомендовані в навчальних цілях педагогами, не лише на найвідомішому YouTube, а й на платформі TikTok тощо.

Як зазначає доктор мистецтвознавства, доцент кафедри теорії та історії музики ХДАК В. Щепакін, «за наявності в студентських групах іноземних студентів, зокрема громадян Китаю, які дуже цінують рівень професійної музичної підготовки, який надають їм українські ЗВО, слід враховувати часову різницю між Україною і Китаєм, використовувати для зв'язку з ними розповсюджений в Китаї WeChat, а також те, що зважати на те, що деякі найпопулярніші в Україні інтернет-ресурси, зокрема Facebook, YouTube практично закриті в Китаї для вільного доступу. Тож, пропонуючи студентам, наприклад, посилання на якесь відео з YouTube з метою його перегляду та/або аналізу, слід урахувувати, що таке завдання китайськими студентами <...> виконано не буде за об'єктивних обставин. Викладачі мають надати студентам якомога більше різних можливостей і варіантів зв'язку з ними. <...> І, безумовно, задля покращення якості освіти студентів, не обмежувати час і засоби контактів (письмових, аудіо-, відеозв'язків) з будь-яким із здобувачів вищої освіти» (Щепакін, 2022 : 88–89).

Українським студентам постійно стає в нагоді під час усього терміну навчання Wikipedia – найвідоміша багатомовна загальнодоступна інтернет-енциклопедія, натомість у Китаї, після блокування Wikipedia цією країною в 2005 р., з'явилися дві власні електронні мережі енциклопедичного наповнення: Hudong та Baidu Baike, які за кількісними показниками оприлюднених енциклопедичних статей впевнено посідають відповідно

перше і друге місце у світі: кожна з них за об'ємом оприлюднених у них довідково-енциклопедичних матеріалів набагато більша, ніж англomовна і німецькомовна Wikipedia разом. Цей фактор також важливо враховувати при заняттях зі здобувачами з Китаю або під час ведення таких курсів, як, наприклад, «Музична культура позаєвропейських цивілізацій» тощо.

До введення вимоги щодо обов'язкового в ХДАК проведення групових занять на платформі <https://meet.google.com/>, де обмежена можливість вести запис проведеного заняття, безсумнівною перевагою занять online була можливість зберігання (за умови ведення відеозапису лекції або семінару) на відповідній платформі (Skype, Zoom та ін.) відео <...> протягом певного часу (на платформі Skype, наприклад, записане відео не видаляється протягом 30 діб) (Большакова, 2021 : 77). Натомість нині значна частина викладачів, які ведуть лекційні заняття online, викладають у стрічці <https://classroom.google.com/> конспекти або основні положення проведених лекцій, з якими мають можливість ознайомитися всі відвідувачі курсу – як ті, хто були присутні, так і ті, хто за різних обставин не мав можливості приєднатися до заняття.

Висновки. Запропоновані шляхи вирішення проблем, пов'язаних із особливостями навчання в період війни в прифронтовому Харкові, мають стати в нагоді викладачам і студентам у навчальному процесі та під час проходження ними практики, оволодіння навичками гри на додатковому (обов'язковому) інструменті, обранні курсів за вибором тощо на факультеті музичного мистецтва ХДАК. Постійне накопичення досвіду комбінування online- і дистанційного навчання професорсько-викладацьким складом факультету в поєднанні із студентоцентризованою орієнтацією навчання вже неодноразово, попри всі складнощі сьогодення, приносило високі результати, свідомством чого слугують якісні результати атестаційних іспитів, продемонстровані здобувачами I і II рівнів вищої освіти у 2022–2024 рр., а також численні вдалі захисти дисертацій нашими аспірантами за цей надскладний період.

Перспективою подальших досліджень у даній сфері має стати більш детальний аналіз конкретних зрушень і інновацій, що застосовуються в мистецькій, зокрема музичній сфері при студентоцентризованому навчальному процесі за сучасних суворих воєнних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біляковська О. О., Біницька К. М. Студентоцентризований підхід як нова парадигма якості освітнього процесу у закладах вищої освіти. *Гуманітарний форум*, 2023. Вип. 1, т. 1. С. 10–15. DOI: [https://doi.org/10.60022/1\(1\)-2GF](https://doi.org/10.60022/1(1)-2GF)

2. Бойко В. Г. Спадкоємність традицій хорової школи ХДАК у європейському культурному просторі. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матер. міжнар. наук. конф., 22–23 листопада 2023 р. У 2 ч. Ч. 2. Харків : ХДАК, 2023. С. 170–171.
3. Большакова Т. Викладачі, студенти і випускники факультету музичного мистецтва ХДАК часів російської агресії: мистецький спротив. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 57, т. 1. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-1-8>
4. Большакова Т. Теоретико-методологічні засади організації дистанційного навчання в контексті музикознавчої діяльності. *Культура України*. 2021. Вип. 73. С. 72–80. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.073.10>
5. Гула Л. Студентоцентризований підхід до організації самостійної роботи студентів у ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27, т. 2. С. 157–161. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203545>
6. Другий (магістерський) рівень вищої освіти. Ступінь «магістр». Галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 025 «Музичне мистецтво». Київ : Міністерство освіти і науки України, 2020. 14 с. (Стандарт Міністерства освіти і науки України)
7. Кушнарченко Н., Соляник А. Студентоцентризований підхід у підготовці фахівців документознавчого профілю. *Вісник Книжкової палати*. 2022. Вип. 10. С. 32–43. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.10\(315\)](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.10(315))
8. Лазоренко Л., Красненко О. Організація студентоцентризованого навчання зі студентами факультету інформаційних технологій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 2021. Вип. 2 (30). С. 42–46. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2021.30.11>
9. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією (із змінами) / М-во з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Наказ № 309 від 22.12.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 29.01.2024).
10. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь «бакалавр». Галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 025 «Музичне мистецтво». Київ : Міністерство освіти і науки України, 2019. 16 с. (Стандарт Міністерства освіти і науки України)
11. Студентоцентризоване освітнє середовище. Сучасна структура та місце здобувача / Капустник В. А., Лещина І. В., Марковський В. Д., Завгородній І. В. *Студентоцентризований навчальний процес як запорука забезпечення якості вищої медичної освіти*: матеріали ЛІП навч.-метод. конф. ХНМУ (Харків, 29 січня 2020 р.). Харків : ХНМУ, 2020. № 10. С. 3–8.
12. Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, ступінь «доктор філософії», галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 025 «Музичне мистецтво». Київ : Міністерство освіти і науки України, 2022. 14 с. (Стандарт Міністерства освіти і науки України)
13. Щепакін В. М. Дистанційне навчання за музичними освітніми програмами у воєнний час: проблеми і їх вирішення. *Мистецька освіта у міждисциплінарному вимірі*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (7–8 червня 2022 р., м. Харків). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. С. 84–89.
14. Boyle K. Students as teachers: A study of UK undergraduate music students' experiences and perceptions of instrumental and singing teaching. *Arts and Humanities in Higher Education*. 2003. DOI: <https://doi.org/10.1177/1474022231213974>
15. Coutts L., Hill J. (2023). Tertiary music students' perspectives on activist-musicianship: Approaches, challenges, and perceived role of higher music education. *Research Studies in Music Education*. № 45, iss. 3. P. 616–633. DOI: <https://doi.org/10.1177/1321103X221109518>
16. Iglesias P. M. C., Vidal-Puga J., Pino-Juste M. R. The role of self and peer assessment in Higher Education. *Studies in Higher Education*. 2022. № 47, iss. 3. P. 683–692. DOI: <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1783526>
17. O'Connor K. Constructivism, curriculum and the knowledge question: tensions and challenges for higher education. *Studies in Higher Education*. 2022. № 47, iss. 2. P. 412–422. DOI: <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1750585>
18. Zhang Le-Xua, Leung Bo-Wah (2023). Context matters: adaptation of student-centred education in China school music classrooms. *Music Education Research*. 2023. № 25, iss. 4. P. 418–434. DOI: <https://doi.org/10.1080/14613808.2023.2230587>

REFERENCES

1. Biliakovska O. O., Binytska K. M. (2023). Studentotsentrovanyi pidkhid yak nova paradyhma yakosti osvitnoho protsesu u zakladakh vyshchoi osvity. [Student-centered approach as a new paradigm of the quality of the educational process in institutions of higher education] *Humanitarnyi forum – Humanitarian forum*, 1, No. 1. 10–15. DOI: [https://doi.org/10.60022/1\(1\)-2GF](https://doi.org/10.60022/1(1)-2GF) [in Ukrainian].
2. Boiko V. (2023). Spadkoiemnist tradytsii khorovoi shkoly KhDAK u yevropeiskomu kulturnomu prostori. [Inheritance of the traditions of the Choral School of the KhSAK in the European cultural space]. *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku* : mater. mizhnar. nauk. konf., 22–23 lystopada 2023 r. – Culturology and social communications: innovative development strategies : materials of international of science conference, November 22–23, 2023. In 2 hours, Part 2. KhSAK. 170–171. [in Ukrainian].
3. Bolshakova T. (2022). Vykladachi, studenty i vypuskniky fakultetu muzychnoho mystetstva KhDAK chasiv rosiiskoi ahresii: mystetskyi sprotyv. [Teachers, students and graduates of the Department of musical art of the KhSAK during the times of Russian aggression: artistic resistance] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. – Current issues of humanitarian sciences*. 57, Part 1. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-1-8> [in Ukrainian].
4. Bolshakova T. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady orhanizatsii dystantsiinoho navchannia v konteksti muzykovednavchoi diialnosti. [Theoretical and methodological principles of distance learning organization in the context

of musicology] *Kultura Ukrainy – Culture of Ukraine*. 73. 72–80. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.073.10> [in Ukrainian].

5. Gula L. (2020). Studentotsentrovanyi pidkhid do orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv u ZVO. [A student-centered approach to the organization of independent work of students in higher education institutions] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. – Current issues of humanitarian sciences*. 27, 2. 157–161. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203545> [in Ukrainian].

6. Druhyi (mahisterskyi) riven vyshchoi osvity. Stupin “mahistr”. Haluz znan 02 “Kultura i mystetstvo”, spetsialnist 025 “Muzychne mystetstvo”. [The second (master’s) level of higher education. Master’s degree. Field of knowledge 02 “Culture and art”, specialty 025 “Musical art”]. Kyiv : Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (Standart Ministerstva osvity i nauky Ukrainy) – Kyiv: Ministry of Education and Science of Ukraine, 2020. 14 p. (Standard of the Ministry of Education and Science of Ukraine). [in Ukrainian].

7. Kushnarenko N., Solianyuk A. (2022). Studentotsentrovanyi pidkhid u pidhotovtsi fakhivtsiv dokumentoznavchoho profilii. [A student-centered approach in the training of specialists in the documentary profile] *Visnyk Knyzhkovoï palaty. – Bulletin of the Book Chamber*. 10. 32–43. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.10\(315\).32-43](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.10(315).32-43) [in Ukrainian].

8. Lazorenko L., Krasnenko O. (2021). Orhanizatsiia studentotsentrovanoho navchannia zi studentamy fakultetu informatsiinykh tekhnolohii. [Organization of student-centered training with students of the Department of Information Technologies] *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka. – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Literary studies. Linguistics. Folkloristics*. 2 (30). 42–46. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2021.30.11> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Pereliku terytorii, na yakykh vedutsia (velysia) boiovi dii abo tymchasovo okupovanykh Rosiiskoiu Federatsiieiu (iz zminamy) [On Approval of the List of Territories Where Hostilities Are Conducted or Temporarily Occupied by the Russian Federation (as amended)] / Miinisterstvo z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy. Nakaz № 309 vid 22.12.2022 r. – Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine. Order No. 309 of 12/22/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> [in Ukrainian].

10. Pershyi (bakalavrskyi) riven vyshchoi osvity. Stupin “bakalavr”. Haluz znan 02 “Kultura i mystetstvo”, spetsialnist 025 “Muzychne mystetstvo” (2019). [First (bachelor) level of higher education. Bachelor’s degree. Field of knowledge 02 “Culture and art”, specialty 025 “Musical art”]. Kyiv : Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (Standart Ministerstva osvity i nauky Ukrainy) – Kyiv: Ministry of Education and Science of Ukraine, 2019. 16 p. (Standard of the Ministry of Education and Science of Ukraine). [in Ukrainian].

11. Studentotsentrovane osvितnie seredovyshche. Suchasna struktura ta mistse zdobuvacha [Student-centered educational environment. Modern structure and location of the acquirer] (2020) / Kapustnyk V. A., Leshchyna I. V., Markovskiy V. D., Zavorodnii I. V. Studentotsentrovanyi navchalnyi protses yak zaporuka zabezpechennia yakosti vyshchoi medychnoi osvity: materialy LIII navch.-metod. konf. KhNMU (Kharkiv, 29 sichnia 2020 r.). – Student-centered educational process as a guarantee of ensuring the quality of higher medical education: materials LIII educational method. conf. KhNMU (Kharkiv, January 29, 2020). 10. 3–8. [in Ukrainian].

12. Tretii (osvitno-naukovyi) riven vyshchoi osvity, stupin “doktor filosofii”, haluz znan 02 “Kultura i mystetstvo”, spetsialnist 025 “Muzychne mystetstvo”. [The third (educational and scientific) level of higher education, the degree “Doctor of Philosophy”, field of knowledge 02 “Culture and art”, specialty 025 “Musical art”]. Kyiv : Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (Standart Ministerstva osvity i nauky Ukrainy) – Kyiv: Ministry of Education and Science of Ukraine, 2022. 14 p. (Standard of the Ministry of Education and Science of Ukraine). [in Ukrainian].

13. Shechepakin V. (2022). Dystantsiine navchannia za muzychnymy osvितnimy prohramamy u voiennyi chas: problemy i yikh vyrishennia. [Distance learning in musical educational programs during wartime: problems and their solutions]. *Mystetska osvita u mizhdystsiplinarnomu vymiri: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (7–8 chervnia 2022 r., m. Kharkiv).* – Art education in an interdisciplinary dimension: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (June 7–8, 2022, Kharkiv). Kharkiv: KhNPU named after H. Skovorody. 84–89. [in Ukrainian].

14. Boyle K. (2023). Students as teachers: A study of UK undergraduate music students’ experiences and perceptions of instrumental and singing teaching. *Arts and Humanities in Higher Education*. DOI: <https://doi.org/10.1177/14740222231213974>

15. Coutts L., Hill J. (2023). Tertiary music students’ perspectives on activist-musicianship: Approaches, challenges, and perceived role of higher music education. *Research Studies in Music Education*. 45, iss. 3. 616–633. DOI: <https://doi.org/10.1177/1321103X221109518>

16. Iglesias P. M. C., Vidal-Puga J., Pino-Juste M. R. (2022). The role of self and peer assessment in Higher Education. *Studies in Higher Education*. 47, iss. 3. 683–692. DOI: <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1783526>

17. O’Connor K. (2022). Constructivism, curriculum and the knowledge question: tensions and challenges for higher education. *Studies in Higher Education*. 47, iss. 2. P. 412–422. DOI: <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1750585>

18. Zhang Le-Xua, Leung Bo-Wah (2023). Context matters: adaptation of student-centred education in China school music classrooms. *Music Education Research*. 25, iss. 4. 418–434. DOI: <https://doi.org/10.1080/14613808.2023.2230587>

УДК 792.73:784].079(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-8>

Артем ВЕРЕЩАКА,
orcid.org/0009-0003-7205-6417
старший викладач кафедри естрадного і народного вокалу
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) Temavereshchaka@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФЕСТИВАЛІВ ЕСТРАДНОЇ ПІСНІ В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ

В статті визначено важливість розвитку фестивалів естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві. Надано визначення поняттю «музичний фестиваль» різними науковцями, що дало змогу сформулювати власне визначення музичного фестивалю естрадної пісні в сучасному українському музичному мистецтві. Також у статті графічно подано функції фестивалів естрадної пісні в українському музичному мистецтві, що підкреслює їх важливу роль у житті суспільства.

У статті окреслено проблемні питання щодо розвитку сучасних музичних фестивалів естрадної пісні, розглянуто особливості їх організації та основні завдання, які вони мають виконувати. Охарактеризовано обов'язковість того, щоб музичні фестивалі естрадної пісні носили характер свята, створювали атмосферу приємного очікування, наповнювали емоціями, а не просто проходили як змагання чи конкурс. Написання статті дозволило прийти до висновку, що музичні фестивалі відіграють важливе значення в суспільстві, виконуючи багато функцій, в тому числі: соціальну, наукову, культурну, розважальну, комунікативну, емоційно-психологічну тощо. Розроблено заходи, що прискорять розвиток сучасних музичних фестивалів естрадної пісні.

Написання статті дало змогу визначити, що сучасні фестивалі естрадної пісні в Україні мають бути спрямовані на збереження та відродження культурної спадщини та національних традицій. Держава має підтримувати бажання окремих представників суспільства об'єднуватися у волонтерські рухи, надавати допомогу в організації фестивалів естрадної музики.

У статті проведено обґрунтоване дослідження особливостей музичних фестивалів естрадної пісні в Україні, а також розроблені практичні рекомендації їх вдосконалення, що має позитивно вплинути на розвиток сучасних музичних фестивалів, підвищити популярність та рівень музичних фестивалів, а також вивести їх на міжнародний рівень.

Ключові слова: музичний фестиваль, функції, розвиток, свято, вдосконалення, фінансування.

Artem VERESHCHAKA,
orcid.org/0009-0003-7205-6417
Senior Lecturer at the Department of Popular and Folk Vocals
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) Temavereshchaka@ukr.net

PECULIARITIES OF POP SONG FESTIVALS IN UKRAINIAN MUSIC

Among the festivals in Ukraine, music festivals of pop songs are especially popular, which confirms the high relevance of the study of this issue in Ukrainian modern musical art.

The purpose of the article: to identify the specifics of pop song festivals in Ukrainian modern music art in order to develop possible practical recommendations for their effective functioning in today's conditions.

The article defines the importance of the development of pop song festivals in Ukrainian modern music. The definition of the concept of «music festival» was given by various scientists, which made it possible to formulate the own definition of a music festival of a pop song in Ukrainian modern musical art. Also, the article graphically presents the functions of pop song festivals in Ukrainian modern music art, which emphasizes their importance and significant role in the life of society.

The article outlines problematic issues related to the development of modern music festivals of pop songs, considers the peculiarities of their organization, and the main tasks they have to perform. The necessity of the fact that music festivals of pop songs should have the character of a holiday, create an atmosphere of pleasant anticipation, be filled with emotions, and not just a competition or a contest is characterized.

Writing the article made it possible to determine that modern pop song festivals in Ukraine should be aimed at the national product, preservation and revival of cultural heritage and national traditions. The state should support the desire of individual members of society to unite in volunteer movements, to provide assistance in the organization of pop music festivals.

The authors of the article came to the conclusion that music festivals play an important role in society, performing many functions, including: social, scientific, cultural, entertainment, communicative, emotional and psychological, etc. Measures have been developed that will accelerate the development of modern pop music festivals.

The novelty of the work consists in a more substantiated study of the peculiarities of pop song music festivals in Ukraine.

The practical significance of the article lies in the possibility of implementing the developed practical recommendations, which should have a positive impact on the development of modern music festivals, increase their popularity and the level of music festivals, and bring them to the international level.

Key words: music festival, functions, development, holiday, improvement, funding.

Постановка проблеми. Виклики останніх років, а саме COVID-19 і відповідні карантинні обмеження, а також повномасштабне вторгнення в Україну, дуже негативно вплинули на фестивальний рух, тому постає важливе завдання у вирішенні проблемних питань щодо розвитку фестивалів естрадної пісні в умовах сьогодення. Відповідно високої актуальності набуває питання дослідження особливостей фестивалів естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві та пошук напрямів їх вдосконалення.

Аналіз досліджень. Особливості фестивалів естрадної пісні в українському музичному мистецтві досліджували різні науковці, серед яких слід виділити: Бережник С.І., Бермес І., Кучина Н.І., Плецан Х.В., Сембрак А. тощо.

Мета статті: виявити специфіку фестивалів естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві, щоб розробити можливі практичні рекомендації для їхнього ефективного функціонування в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап існування України характеризується обмеженістю розвитку національної культури у різних сферах суспільного життя. Високий рівень напруги через військові дії на території країни, змушує людей шукати шляхи зниження тривоги, що можливе за рахунок участі у різних рекреаційних заходах. Саме отримання насолоди від мистецтва, в тому числі і музичного у змозі підняти настрій та укріпити моральний дух. Одним із популярних дозвіллевих та розважальних заходів, який може об'єднати велику кількість людей, поширити різні види виконавського мистецтва є музичний фестиваль.

Ще з стародавніх часів в культурі багатьох народів світу були відомі масові свята, які стали витоками сучасних фестивалів. З плином часу змінювались економічні, культурні, музичні, мистецькі вподобання та умови існування людства, що впливало на реформування суті фестивалів, методів, форм, тем, видів, жанрів їх проведення, менеджменту їх організації тощо. Отже, фестивалі завжди посідали важливе місце в культурному житті певного народу. В Україні серед фестивалів особливою популярністю користуються музичні фестивалі естрадної пісні, що підтверджує високу

актуальність дослідження даного питання в українському сучасному музичному мистецтві.

Історія розвитку фестивалів естрадної пісні свідчить про те, що шлях становлення естрадної музики в незалежній державі був нелегкий. Для нього характерні злети та падіння. Втім нині естрадна музика в Україні переживає етап підйому на хвилі усвідомлення могутності національної ідентичності, а також сепарації від російського музичного мистецтва.

Сучасна українська естрадна пісня гармонічно поєднує в собі національні традиції ліричної пісні з сильними сторонами світової популярної музики, зокрема джазу, року, фолку, хіп-хопу, R&B тощо. Сьогодні в естрадній музиці оновлюється фольклорна лексика, набувають популярності народні інструменти, завдяки чому естрадна музика, інтернаціональна за своєю суттю, набуває яскравого українського колориту. Завдяки вдало поставленим номерам і яскравим художнім образам концерти українських артистів перетворюються на яскраві шоу, які не поступаються виступам виконавців світового рівня.

Отже, на сучасному етапі українська естрада відповідає вимогам сьогодення, набуваючи національної індивідуальності та ідентичності, стає символом високого духовного рівня і незламності України у всьому світі. Завдяки цьому її потужний потенціал стає рушійною силою культурного розвитку сучасного музичного мистецтва в Україні.

Важливим заходом, який дозволяє культурно розвивати велику кількість людей за певними музичними уподобаннями є музичний фестиваль.

Слово «фестиваль» іншомовного походження, в перекладі з французького «festival» воно відповідає українському слову «свято», водночас, в перекладі з латинського «festivus» воно означає «масове видовище».

Н. Кучина розглядає сучасний фестиваль як поліфункціональне явище, реалізоване в культурно-оздоровчих, освітніх, культуuroохоронних та комунікаційних технологіях соціально-культурної діяльності. На думку вченої, фестивалі естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві є унікальними заходами, які надають можливість суспільству реалізувати соціальні, творчі, комунікативні потреби, які спрямовані на розвиток особистості (Кучина, 2019: 59).

Х.В. Плещан підкреслює, що фестиваль є інструментом стимулювання розвитку інтенсивності та якості культурно-мистецького життя для будь-якої країни, що визначає напрямок розвитку національного мистецтва, продукує нові ідеї, відкриває нові можливості творчої діяльності. Вчена акцентує увагу на тому, що ідея та організація фестивалю визначають його привабливість і є визначальними рисами, так музичні фестивалі мають бути унікальними, цікавими, новітніми, видовищними, насиченими, організованими на високому рівні, періодичними тощо (Плещан, 2022: 196).

Національно зорієнтовані музичні фестивалі з'явилися в Україні під час переходу від радянської тоталітарної влади до вільної та демократичної країни, що стимулювало новий етап розвитку сучасної української культури. Це виражається у відродженні національних мистецьких традицій і створенні на їх основі сучасного національного музичного мистецтва, яке в останні роки набуло популярності в світі і стало основою національної ідеї сучасності молодій державі.

Музичний фестиваль естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві – це масове видовище, свято, яке має культурно розважальний, інформативний характер та передбачає популяризацію сучасної естрадної музики, (є засобом українізації суспільства), його інтеграції та диференціації, а також інструментом глибокої релаксації слухачів. Також сучасні фестивалі естрадної пісні покликані привертати увагу до певного виду музики, надати можливість комунікації однодумців, стати платформою для прем'єри нових пісень, здібностей та вшанування історичних надбань.

Музичні фестивалі мають велику кількість функцій, які мають виконувати в суспільстві, втім в умовах сьогодення, частина з них не забезпечується за рахунок фестивалів естрадної пісні. Сформуємо комплекс функцій, які мають виконувати фестивалі естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві на рис. 1.

Представлені на рис. 1 дані свідчать, що фестивалі естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві є дуже важливими і відіграють значну роль у житті суспільства.

Музичні фестивалі дозволяють об'єднати близьких за духом людей, задовільнити їх комунікативні потреби, з іншого боку, це унікальна можливість проявити себе талановитим особистостям.

Особливої уваги слід звернути на те, що музичні фестивалі естрадної пісні мають носити характер свята, створення атмосфери приємного очікування, наповнення емоціями, а не просто змагання чи конкурс. До цього ж висновку дійшла й Н.І. Кучина, яка в своїх наукових працях зазначає, що саме переважання святкового настрою відрізняє фестивалі від конкурсів та змагань (Кучина, 2019: 62).

І. Бермес зазначає, що сьогодні музичні фестивалі є не лише формою організації музичного життя, яскравих культурних подій, а й потужним інструментом поширення різноманітних видів виконавського мистецтва, які сприяють піднесенню національної музичної культури (Бермес, 2015: 150). Важко не погодитися з думкою вченої, адже саме музичні фестивалі поєднують таку велику кількість людей за ознакою спільних музичних уподобань.

Крім того, як вважає І. Бермес, саме рівень організації та проведення фестивалів естрадної

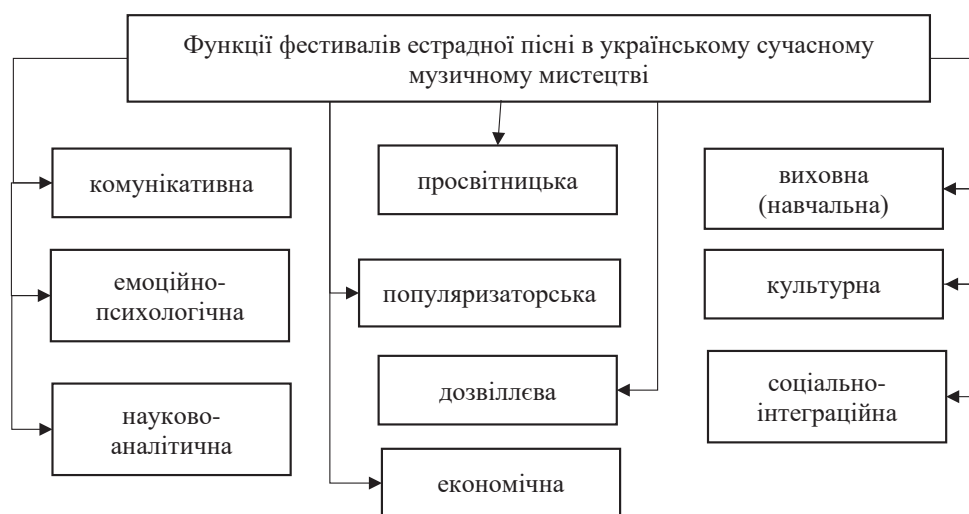

Рис. 1. Функції фестивалів естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві (Кучина, 2019: 62–63)

пісні в українському сучасному музичному мистецтві визначає їх популярність як серед учасників даного заходу, так і серед потенційних слухачів даного виду музики. Підтверджуємо дане твердження, адже саме креативність, формат, інновації, рівень спланованості, високий рівень організації фестивалю визначає його зручність для відвідувачів, можливість насолоджуватися музикою. Саме тому вчена прийшла до висновку, що підтримка та розвиток музично-фестивального руху в Україні мають стати ключовими напрямками діяльності оргкомітетів, Міністерства культури та загалом небайдужих людей, які підтримують ці культурно-мистецькі заходи (Бермес, 2015: 150).

С.І. Бережник визначає, що головне завдання музичних фестивалів полягає в активізації та актуалізації соціокультурних процесів у суспільстві. Діяльність фестивалю має стимулювати дослідження проблем розвитку музичної творчості на науково-теоретичному рівні, адже у діяльності фестивалю, як у дзеркалі, відбиваються ступінь і структура розвитку видів та жанрів музичної творчості, виявляються існуючі процеси і тенденції, які стають основою науково-методичного забезпечення музичної творчості, що може слугувати базисом прийняття серйозних управлінських рішень щодо її підтримки та розвитку (Бережник, 2019: 220).

В той же час, слід звернути увагу й на наступну думку С.І. Бережника, адже вона є дуже влучною. Він аналізує причини недостатньої креативності, браку інноваційності у сучасному фестивальному русі України. На його думку, сьогодні загальний образ українських музичних фестивалів естрадної пісні постає як трансформована копія вже відомих європейських фестивалів. Крім того, для привертання уваги більшої кількості осіб, формат українських фестивалів штучно адаптують до європейського фестивального простору, не даючи їм можливості бути унікальними, направленими на вимоги українських слухачів (Бережник, 2019: 220).

Одним із визначних музичних заходів, який значно популяризував естрадну музику в українському музичному мистецтві, був музичний фестиваль естрадної музики «Червона рута», який відбувся у 1989 році в місті Чернівці. Цей фестиваль започаткував нове розуміння української естрадної музики як популярного напрямку культурного розвитку країни.

За роки незалежності України було організовано різноманітні за напрямками та стилевими уподобаннями музичні фестивалі, серед яких виділимо: Фестиваль авторської української пісні «Оберіг» (Луцьк, 1993 рік), «Leopolis Jazz Fest» (джазовий фестиваль, який був започаткований у

2011 році), «Тарас Бульба» (рок-фестиваль, який був започаткований у 1991 році), «Таврійські ігри» (фестиваль поп-музики, який був започаткований у 1992 році). Означені музичні фестивалі є доволі популярними не лише на території України, а й за її межами. Так джазовий фестиваль «Leopolis Jazz Fest» є одним із найпопулярніших в Європі.

Організація сучасних фестивалів естрадної пісні в Україні немає достатньої уваги з боку держави, фінансування та державна підтримка знаходяться на дуже низькому рівні. Державні органи, що мають займатися просвітницькою діяльністю і популяризувати національне музичне мистецтво, як правило, не мають достатньої освіти, знань, досвіду та ідейного спрямування на відродження національної ідентичності, що в кінцевому шляхи призводить до того, що організовані заходи є не цікавими українцям.

В той час, як музичні фестивалі, які були організовані особами за ідейними спрямуваннями і покликом душі, користувались великим попитом, захватом молоді, спрямуванням її на національне відродження, бажанням співати українською, відбувалось підвищення духовно-моральних цінностей, а також зміни музичних смаків українців. Завдяки ентузіазму організаторів, що свідчить про їхній щирий патріотизм, згадані фестивалі проводилися багато років і обов'язково будуть відновлені після перемоги чи можливості забезпечити безпеку учасникам.

Наразі мають бути розглянуті всі можливості проведення фестивалів онлайн, мають бути розроблені платформи проведення таких масових свят через інтернет. Необхідним є залучення закладів, які мають бомбосховища на велику кількість людей, що дозволить об'єднати через онлайн-платформи людей з всіх міст України і при цьому не наражати на небезпеку ані учасників фестивалю, ані артистів, що виступають на ньому.

Сучасні фестивалі естрадної пісні в Україні мають бути направлені на національний продукт, збереження та відродження культурної спадщини та національних традицій. Держава має підтримувати бажання окремих членів суспільства об'єднуватися в волонтерські рухи, надавати допомогу в організації музичних фестивалів естрадної пісні.

Розвиток сучасних фестивалів естрадної пісні потребує:

- розформування неефективних державних органів, які відповідальні за цей напрямку культурного розвитку населення;
- впровадження грантів на проведення певних музичних заходів, фондів підтримки фестивального руху;

– підвищити рівень участі в виборі організаторів музичних фестивалів через голосування, так організація музичних фестивалів має відбуватися найкращими та ідейними менеджерами, які зможуть реалізувати свої креативні задуми і популяризувати національну ідею;

– розширити рівень фінансування музичних фестивалів.

Рекомендовані заходи розвитку сучасних музичних фестивалів дозволять залучити більше фінансування та участь громадян, які будуть відчувати себе частиною національного музичного мистецтва, задовольняючи свої культурні та комунікативні потреби на музичних фестивалях естрадної пісні. Крім того, за рахунок таких захо-

дів виникне можливість підвищення рівня музичних фестивалів та їх вихід на міжнародний рівень.

Висновки. Таким чином, приходимо до висновку, що фестивалі естрадної пісні в українському сучасному музичному мистецтві відіграють важливе значення в суспільстві, виконуючи багато функцій, в тому числі: соціальну, наукову, культурну, розважальну, комунікативну, емоційно-психологічну тощо. Організація фестивального руху в Україні потребує модернізації та реформування, необхідним є реорганізувати діяльність державних органів, які відповідальні за цей вид діяльності; створити фонди підтримки фестивального руху на чолі з ідейними патріотами; підвищити рівень фінансування музичних фестивалів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережник С.І. Сучасний український рок-фестиваль. Мистецтвознавчі записи. 2019. № 35. С. 292–297.
2. Бермес І. Організаційні засади музичного фестивального руху в Україні. Культурологічна думка. 2015. № 8. С. 150–155.
3. Кучина Н. І. Фестиваль як феномен культури. Культура України. 2019. № 65. С. 57–68.
4. Плецан Х.В. Фестивалі як драйвери розвитку креативних індустрій: історико-культурологічний підхід. Питання культурології. 2022. № 39. С. 194–209.
5. Сембрак А. Музичний фестивальний рух в сучасній Україні. Історичний досвід і сучасність. Матеріали XXVII наукової конференції здобувачів вищої освіти. 2021. № 40. С. 38–41.

REFERENCES

1. Berezhnyk S.I. (2019) Suchasnyi ukrainskyi rok-festyval. [Modern Ukrainian rock festival] Mystetstvoznavchi zapysy. - Art history records, 35. 292–297. [in Ukrainian]
2. Bermes I. (2015) Orhanizatsiini zasady muzychnoho festyvalnoho rukhu v Ukraini. [Organizational principles of the music festival movement in Ukraine] Kulturolohichna dumka. - Cultural thought, 8. 150–155. [in Ukrainian]
3. Kuchyna N. I. (2019) Festyval yak fenomen kultury. [The festival as a cultural phenomenon] Kultura Ukrainy. - Culture of Ukraine, 65. 57-68. [in Ukrainian]
4. Pletsan Kh.V. (2022) Festyvali yak draivery rozvytku kreatyvnykh industrii: istoryko-kulturolohichni pidkhid. [Festivals as drivers of the development of creative industries: a historical and cultural approach] Pytannia kulturolohii. - Issues of cultural studies, 39. 194–209. [in Ukrainian]
5. Sembrak A. (2021) Muzychnyi festyvalnyi rukh v suchasni Ukraini. Istorychnyi dosvid i suchasnist. [Music festival movement in modern Ukraine. Historical experience and modernity] Materialy XKhVII naukovoi konferentsii zdobuvachiv vyshchoi osvity. - Materials of the 27th Scientific Conference of Higher Education Graduates, 40. 38–41. [in Ukrainian]

УДК 75.036+75.071.1|(510):004:7.025.5
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-9>

Гао СЯОТЯНЬ,
orcid.org/0000-0001-9134-6645
аспірант кафедри теорії та історії мистецтв
Харківської державної академії дизайну та мистецтв
(Харків, Україна) *gxt737116237@163.com*

ГІБРИДНІ ВІЗУАЛЬНІ ПРАКТИКИ В НЕКАНОНІЧНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО КИТАЙСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Звертаючи увагу на морфологічні аспекти трансформації сучасного образотворчого мистецтва, можна констатувати наявність неканонічної його сфери, частиною якої є так звані «гібридні» візуальні практики.

Актуалізація появи таких практик свідчить про те, що китайське образотворче мистецтво знаходиться у фазі активної трансформації під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

Метою статті є осмислення існування гібридних візуальних практик в неканонічній сфері сучасного китайського образотворчого мистецтва.

Методологія дослідження базується на використанні морфологічного аналізу системи образотворчого мистецтва, на методах порівняльного, змістовного та формально-стилістичного аналізу. На прикладах аналізу творчості Бу Нуа, Лі Ченга, Ю Меллінга, Лю Юаня, Ву Джанда та інших виявлені ті особливості існування гібридних візуальних практик, які впливають на сучасну морфологію неканонічного образотворчого мистецтва Китаю. Охарактеризовані як соціокультурні, так і суто мистецькі чинники, які вплинули на формування нового сегменту образотворчого мистецтва Китаю.

Доведено, що комп'ютерні технології, які динамічно розвиваються в сучасному Китаю вплинули на сучасну морфологію неканонічного образотворчого мистецтва Китаю. Виявлено культурний контекст, який є активним чинником морфологічних змін неканонічного образотворчого мистецтва Китаю.

Осмислені змістовні, композиційні та технологічні рішення образної структури новітніх гібридних візуальних практик китайських художників.

Доведено, що використання цифрових технологій збагатило змістовну та формотворчу палітру неканонічного образотворчого мистецтва Китаю. Вперше визначені морфологічні особливості трансформації в сучасному образотворчому мистецтві Китаю на прикладах аналізу творчості Бу Нуа, Тан Ченга, Ю Меллінга, Лю Юаня, Ву Джанда та інших.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування для фахової мистецької освіти як в Україні, так і в Китаї. Дослідження відкриває перспективу вивчення інших морфологічних трансформацій в сучасній образотворчій сфері.

Стаття адресована студентам та аспірантам, митцям та науковцям, яких цікавить такий явище як гібридні візуальні практики в сучасному образотворчому мистецтві Китаю.

Ключові слова: *Китай, морфологія, неканонічна сфера образотворчого мистецтва, гібридні візуальні практики.*

Gao XIAOTIAN,
orcid.org/0000-0001-9134-6645
Graduate Student at the Department of Theory and History of Art
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) *gxt737116237@163.com*

HYBRID VISUAL PRACTICES IN THE NON-CANONICAL SPHERE OF MODERN CHINESE FINE ARTS

Paying attention to the morphological aspects of the transformation of modern fine art, it is possible to ascertain the presence of its non-canonical sphere, part of which are the so-called «hybrid» visual practices.

The actualization of the appearance of such practices indicates that Chinese fine art is in a phase of active transformation under the influence of both external and internal factors.

The purpose of the article is to understand the existence of hybrid visual practices in the non-canonical sphere of modern Chinese fine art.

The research methodology is based on the use of morphological analysis of the fine art system, on the methods of comparative, substantive and formal-stylistic analysis. On the examples of the analysis of the works of Bu Nua, Tan Cheng, Yu Melling, Liu Yuan, Wu Zhang and others, the features of the existence of hybrid visual practices, as they influence the modern morphology of non-canonical Chinese fine art, are revealed. Both sociocultural and purely artistic factors that influenced the formation of a new segment of fine art in China are characterized.

It is proved that computer technologies, which are dynamically developing in modern China, have influenced the modern morphology of the non-canonical fine arts of China. The cultural context, which is an active factor in the morphological changes of the non-canonical fine art of China, is revealed.

Meaningful, compositional and technological solutions of the pictorial structure of the latest hybrid visual practices of Chinese artists are understood.

It is proved that the use of digital technologies has enriched the content and form-creating palette of non-canonical fine arts of China. For the first time, the morphological features of the transformation in the modern fine art of China are defined on the examples of the analysis of the works of Bu Nua, Tan Cheng, Yu Melling, Liu Yuan, Wu Zhang and others.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application for professional art education both in Ukraine and in China. The research opens up the prospect of studying other morphological transformations in the modern art sphere.

The article is addressed to students and post-graduate students, artists and scientists who are interested in such a phenomenon as hybrid visual practices in contemporary Chinese art.

Key words: *China, morphology, non-canonical sphere of fine art, hybrid visual practices.*

Постановка проблеми. Поява гібридних візуальних практик – це проблема морфологічної відкритості та виникнення прозорості кордонів мистецтва як такого, враховуючі і образотворче мистецтво. Протягом століть Китай був доволі закритою країною, яка опікувалась чіткою морфологічною ієрархією вітчизняного образотворчого мистецтва, ієрархією, зовсім несхожою на морфологічну побудову образотворчого мистецтва Заходу. Канонічна система гохуа, яка складалась протягом століть була запорукою збереження національної ідентичності в етнічно «барвістому» Китаї. Але соціокультурні зміни в країні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. внесли свої морфологічні корективи в «закриту» систему гохуа, увівши в практику китайського образотворчого мистецтва неканонічні сюжети, формально-стилістичні особливості та технологічні прийоми. Розвиток олійного живопису в образотворчому мистецтві Китаю став початком формування неканонічної сфери образотворчого мистецтва країни. Друга половина ХХ ст. з її соціокультурними, політичними та економічними реформами стала етапом цифровізації Китаю, який продовжується і досі. Розуміючи під «гібридом» (греч. ἴβριδικά – помісь) – об'єкт, що поєднує в собі властивості інших (двох або більше) об'єктів» (<https://ua.wikipedia.org/wiki/гібрид>), гібридними візуальними практиками є практики, які створюють зображення з використанням незвичних, нетрадиційних технік та прийомів.

Саме використання комп'ютерних технологій в неканонічній сфері образотворчого мистецтва Китаю і призвело до виникнення так званих «гібридних» візуальних практик, в яких прийоми та техніки традиційного образотворчого мистецтва співіснують з цифровими технологіями.

Постановка проблеми. Після китайських реформ 1980-х років в суспільно-політичному житті країни, можна було помітити активізацію і мистецьких процесів, які стали своєрідним від-

гуком на стратегію відкритості країни світові, яку ці реформи оголошували. З початком нового століття, в Китаї почали поступово досліджувати нову морфологічну мистецьку систему, яка виникла поряд з традиційною, канонічною образотворчою системою гохуа – *систему сучасного китайського мистецтва*, яку багато хто з китайських дослідників вважав продовженням модернізації неканонічної системи олійного китайського живопису, початок якої датується 17 століттям. Саме визначення «китайське сучасне мистецтво» вже є в науковій літературі Китаю прийнятим та обґрунтованим. Втім, мало хто в Китаї звертається до сучасного китайського образотворчого мистецтва і його практик з позицій морфологічного визначення, хоч на нашу думку, саме актуалізація морфологічного дослідження цієї системи є важливою для розвитку національного мистецтвознавства на сьогодні.

Аналіз досліджень доводить, що як у світовому науковому дискурсі, так і власне вітчизняному, вже існує певний масив наукових досліджень, присвячений аналізу стану китайського сучасного мистецтва. Умовно цей масив можна поділити на кілька груп: перша – наукові розвідки китайських дослідників узагальнюючого характеру. Це монографії Гао Мінлу (高名祿, 1991), (高名祿, 1997), (高名祿, 2005), (高名祿, 2006), Дао Дзи (道子, 2001), Ван Шоучжі (王受志, 2005), Лі Сяньтіна (李庭, 1991) та інших. Друга група публікацій – це дослідження певних візуальних мистецьких практик. Китайські дослідники звернули увагу на появу перформативних практик, які містили доволі традиційні елементи, і були пов'язані зі зростанням соціально-політичної активності в країні. В роботах Цзянь Сюня (蔣勳, 2015), Шан Гана (山寒, 2007), Тан Тяня (唐田, 2012), Люй Пінтяня (劉平田, 1999), Ду Пу та Вень Ічєна (杜璞、溫逸辰, 2019), Сі Шанліна (司善林, 2010) та інших згадуються деякі аспекти виникнення перформативно-візуальних практик в Китаї як певної суспільно-художньої реакції на

трансформацію китайського суспільства. Ми згадували про ці дослідження в публікації (Гао, С., 2023).

Цікавою є робота Ван Цюфаня (王秋帆, 2002), присвячена сучасному медіа-арту Заходу та впливу його на китайське сучасне мистецтво. Гу Ченфень, Цзя Ваньлі (乘、万里, 2003) дослідили мистецтво інсталяції. Втім, дослідження цих практик було більш описовим, аніж проблемно-теоретичним. «З швидким розвитком арт-ринку трансформація художньої творчості також стикається з новими проблемами: як зрозуміти принципи та межі творчості та інновацій; як зробити творіння більш відповідним потребам часу та народу; як бачити та реагувати на нові ситуації, такі як поява модного мистецтва та цифрового мистецтва», – зазначав в своїй роботі Чжан Ін (英, 2023). Саме цифровізація повсякденного буття сучасних китайців вплинула на появу гібридних візуальних практик, в яких сучасні китайці художники поєднували традиційні образотворчі техніки та техніки комп'ютерні. Під тиском суспільного дискомфорту та динамічної сучасності народжується нова художня морфологія ефірно-комп'ютерного буття. Український дослідник І. Печеранський справедливо вказує на те, що «цифрові явища стали самостійними сутностями» (Печеранський, 2023). Посилаючись на панель під назвою “The New Aesthetic: Seeing Like Digital Devices”, яка зібрала Аарона Коупа, Бена Торретта, Джоан Макнейл, Рассела Девіса та Джеймса Брайдла, І. Печеранський звертає увагу на появу «нової естетики», актуалізованою добою цифровізації (Печеранський, 2023).

Але, розглядаючи різні аспекти цифровізації мистецтва, як ми вже вказували, мало хто з дослідників є зацікавлений в морфологічному обґрунтуванні появи цифрового мистецтва. Можна вказати на публікацію З. Алфьорової, в якій вона аналізує нову роль художника на цифровому арт-ринку (Алфьорова, 2023). Дослідниця вказує на те, що саме поява нової морфологічної системи образотворчого мистецтва докорінно змінила роль художника на сьогодні.

Метою статті є осмислення існування гібридних візуальних практик в неканонічній сфері сучасного китайського образотворчого мистецтва.

Виходячи з цього, автор ставить наступні завдання:

– виявити на прикладах аналізу творчості Бу Нуа, Тан Ченга, Ю Меллінга, Лю Юаня, Ву Джанда та інших особливості існування гібридних візуальних практик, які впливають на сучасну морфологію неканонічного образотворчого мистецтва Китаю;

– охарактеризувати як соціокультурні, так і суто мистецькі чинники, які вплинули на формування нового сегменту образотворчого мистецтва Китаю;

– довести, що комп'ютерні технології, які динамічно розвиваються в сучасному Китаю вплинули на сучасну морфологію неканонічного образотворчого мистецтва Китаю;

– виявити культурний контекст, який є активним чинником морфологічних змін неканонічного образотворчого мистецтва Китаю;

– осмислити змістовні, композиційні та технологічні рішення образної структури новітніх гібридних візуальних практик китайських художників.

Виклад основного матеріалу. Нова стадія розвитку суспільства змінила людину, поступово перетворивши її з людини медійної, «телепатичної» на так званій «множинний індивід» (лат. Multividual), особистість, яка могла «оперувати» різноманітними своїми «Я». Китайська держава зробила дуже багато для того, щоб цифровізувати повсякденне існування своїх громадян та оптимізувати економічні, соціокультурні процеси під впливом цифрових технологій. Проникнення комп'ютерних технологій в побут китайців стало частиною згадуваних реформ 1980-х років. І хоч в Китаї процеси постмодерністського характеру мало вплинули на культуру Дао Дзі (道子, 2001), тим не менш, культура повсякдення жителів великих китайських міст вплинула на появу «множинного індивіда» та була збагачена мистецтвом багаторолевого існування такої людини, враховуючи й нові набуті нею функції в царині візуального автора – глядача – користувача. Цифрове телебачення, цифрові технології у побуті, на транспорті, в системі комунікацій, тощо поступово перетворили пересічного жителя великих китайських міст (Пекіна, Шанхая та інших) на того «множинного індивіда», який міг виконувати багато соціальних ролей з новою якістю та швидкістю.

Не минули ці процеси і мистецьке середовище. Таке багатоскладове «втілення» передбачало як співтворчість у мережі Інтернет, як і методики інтегрування видовищних мистецьких дій з аудиторією шляхом втягування глядачів у процес видовища, а також – дигітальну співтворчість споживача з художником у віртуальній реальності комп'ютерних середовищ тощо. Не винятком стали і гібридні візуальні техніки, які дозволяли сучасним китайським художникам як робити цифрові ескізи до багаточисельних китайських свят та інших видовищних подій, так і комбінувати традиційні для станкового живопису зображення з комп'ютерними техніками.

Отже, на рівні загально цивілізаційних чинників, Китай та його культура відчули дію таких холістських тенденцій, як глобалізація та інформатизація повсякденного середовища і повсякденної інфраструктури. На рівні нової антропо-соціальної структури виникла орієнтованість на нові типи діяльності, а саме – утворення «псевдо» або «уявних дій»: (що психологічно відчуються як цілісність триади: того, що очікується, актуалізується, досягається). На рівні мистецької морфології почав формуватися новий сегмент образотворчого мистецтва Китаю – цифрового та мультимедійного, який став частиною морфології китайського сучасного мистецтва. Неканонічність нового сегменту підкреслювалась тим, що являла собою синтез зображальних засобів, які почали формувати візуальну естетику, розраховану на використання не тільки в офф-лайн середовищі, але й середовищі віртуальному, естетику підвищеної технічної та технологічної майстерності та ерудованості виконавця.

Перші такі зображення, виконані китайськими художниками в цифровій естетиці, з'явилися доволі рано, на початку 1970-х рр. Можна згадати роботи Teweі, Qian Jiajun, які імітували у цифровому форматі традиційні техніки китайського живопису.

Рис. 1. «Муді», Тевей, Джіан Джіаджун, 1963

Рис. 2. «Маленький головастик розшукує матір», Тевей, Джіан Джіаджун, Танг Ченг, 1961 р.

Початок 1980-х рр. став етапом захоплення китайських цифрових художників, які використовували гібридні візуальні практики імітацією зображень японської анімації, коли персонажі китайських зображень дуже нагадували персонажів японської аніме. Вплив масової кінематографічної культури не оминув таких китайських художників, як Тан Ченг, Ву Цян. І хоч їх зображення не повністю були схожі на японських анімаційних персонажів, але цей вплив відчувався.

Рис. 3. «Лулін», Тан Ченг, Ву Цян, 1982 р.

Елементи реалізму, присутні у витворах сучасних митців таких гібридних візуальних практик формують складні конотації з не-реалізмом, з «уявно-вигаданим» світом, характерним для віртуальної дійсності.

Рис. 4. «Кішка», Бу Нуа, рік створення невідомий

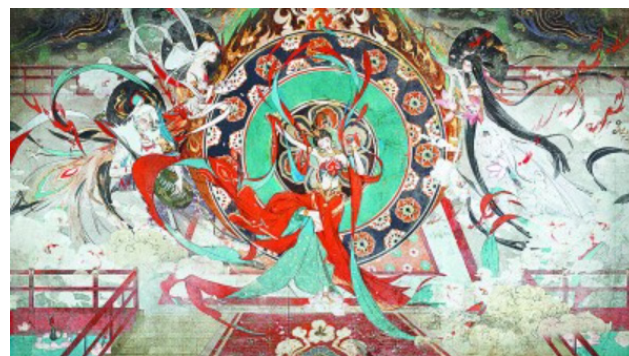

Рис. 5. «Знайомтесь, Фейтінаг», Лі Ченг, 2021 рік

Поєднання в змістовному вимірі доволі реалістичних елементів образотворчої оповідності з елементами кольорової абстракції та «неіснуючими об'єктами» стає доволі звичною художньою стратегією в гібридних візуальних практиках китайського сучасного мистецтва.

Стрижнем виразної системи новітніх гібридних візуальних практик є неканонічні засоби образотворчої виразності: пластична виразність зображення, ракурс, масштаб зображення, світло, колір, рух, що нині відчувають на собі активний вплив комп'ютерних технологій. Ритмо-пластичні і, навіть, ритмо-звукові, композиційні й інші структури такого гібридного твору складніші, аніж традиційного. Комп'ютер має можливості працювати не лише зі статичним зображенням (сканованими фотографіями або намальованими зображеннями і змодельованими об'єктами, але виявляє нову важливу характеристику – темпоральність.

Рис. 6. «Тяньюй», Лю Юань, 2020 рік

Рис. 7. «Гірський і морський Юлінг», Ву Джанд, 2020-ті рр.

Висновки. Розвиток гібридних візуальних практик в сучасному Китаї на сьогодні лише

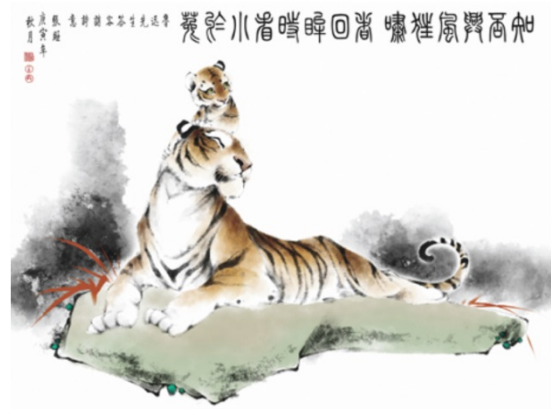

Рис. 8. «Ревун», Чжан Ванг, 2020-ті рр.

набирає обертів. Безумовно, динаміка збагачення художніх форм гібридного походження нарощується з появою технології штучного інтелекту, завдяки яким можна трансформувати будь-яке зображення. Усі ці чинники активно впливають на засоби художньої виразності, якими користується сучасний художник. Техніки та прийоми китайського станкового живопису у поєднанні з можливостями комп'ютерної графіки дозволяють розширити кордони самореалізації сучасних майстрів китайського образотворчого мистецтва та надати можливість бути представленими у віртуальному світовому середовищі. Ускладнення морфологічної структури китайського образотворчого мистецтва є об'єктивним підсумком усіх зазначених процесів. Творчість таких митців, як Бу Нуа, Тан Ченга, Ю Меллінга, Чжан Ванга, Лю Юаня, Ву Джанд та інших доводить, що зазначений сегмент китайської неканонічної образотворчої морфології проявляє тенденцію на відхід від традиційних зображальних канонів та демонструє активну індивідуалізацію гібридних візуальних практик в сучасному Китаї.

Дослідження морфологічних змін в існуючій неканонічній образотворчій системі сучасного Китаю повинні продовжуватись, адже наявність величезної кількості гідридних візуальних практик вимагає цього. Безумовна перспективність таких досліджень є вкрай важливою для сучасного наукового дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 王受之. 世界当代艺术史. 北京, 2005年.
2. 高名禄. 中国当代美术史: 1985-1986. 海, 1991年.
3. 高名禄. 中国前卫艺术. 南京, 1997年.
4. 高名禄. 孤立的方法, 孤立的现代性. 上海, 2005年. 高名禄. 墙是中国当代艺术的历史和边界. 北京, 2006年.
5. 陶子. 后现代艺术体系. 重庆, 2001年.
6. 杜璞與溫逸辰. 中國藝術文化全彩修訂本, 湖南美術出版社, 長沙, 2019.
7. 栗宪庭. 当代美术史1985-1989 - 長沙, 1991年.

8. 劉平田。新一代旅行的藝術存在。長春, 1999.
9. 司山林。中國當代藝術的道德訴求, 華東師範大學, 上海, 2010。
10. 唐天。中國美術史新版, 高等教育出版社, 北京, 2012年。
11. 蔣勳。中國藝術史、生活、閱讀、新知 三聯書店, 北京, 2015。
12. 尚幹。《中國工藝美術新史》, 高等教育出版社, 北京, 2007年。
13. Алфорова З.І. Художник на сучасному цифровому ринку: тенденції існування. *IV щорічна Міжнародна наукова конференція «Синтез мистецтв в соціокультурних процесах» (17 листопада 2023 р.)*. Національна академія мистецтв України, Національна спілка архітекторів України, Українська філія Міжнародної мережі традиційного будівництва, архітектури та урбаністики (INTBAU Ukraine). – Київ, 2023. С. 4-7.
14. Гао Сяотянь. Перформативні практики в сучасному образотворчому мистецтві Китаю: морфологічний аспект. *Актуальні проблеми гуманітарних наук*. Вип. 69, том 3, 2023.
15. Печеранский І. «Нова естетика» та ідентифікація художніх практик в цифрову епоху. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матер. міжнар. наук. конф., 22–23 листопада 2023 р. У 2 ч. Ч. 2 / Під ред. доц. Н. Рябухи та ін.* – Харків : ХДАК, 2023. – 268 с., С. 35-36.

REFERENCES

1. 王受之. (2005). 世界现代艺术史 [History of modern art in the world] 北京 [in Chinese].
2. 高名禄 (1991). 中国现代艺术史 : 1985-1986。 [History of Modern Chinese Art: 1985-1986.] 上海 [in Chinese].
3. 高名禄 (1997). 中国前卫艺术. [The art of the Chinese avant-garde.] 南京 [in Chinese].
4. 高名禄 (2006). 墙是中国当代艺术的历史和边界 [The wall is the history and boundary of Chinese contemporary art] 北京 [in Chinese].
5. 陶子. (2001). 后现代艺术体系 [Postmodern artistic system] 重庆 [in Chinese].
6. 杜璞與溫逸辰 (2019). 中國藝術文化全彩修訂本 [A full-color revised edition of Chinese art and culture] 湖南美術出版社, 长沙 [in Chinese].
7. 李祥靈. (1991). 现代美术史1985-1989 [History of modern fine art 1985-1989] 长沙 [in Chinese].
8. 劉平田 (1999). 新一代的藝術 旅行的存在 [The art of a new generation Existence of travel]. 長春- [in Chinese].
9. 司山林. (2010). 中國現代藝術的道德訴求 [The moral appeal of Chinese modern art]. 上海, 華東師範大學 [in Chinese].
10. 唐田 (2012). 新版中國藝術史 [A new edition of the history of Chinese art]. -高等教育出版社. Beijing: [in Chinese].
11. 蔣勳 (2015). 中國藝術史、生活、閱讀、新知. [History of Chinese art, life, reading, new knowledge]. 北京 : 三聯書店- [in Chinese].
12. 山寒 (2007). 新中國工藝美術史 [A New History of Chinese Arts and Crafts]. 北京 : 高等教育出版社 [in Chinese].
13. Alforova Z.I. (2023). Khudozhnyk na suchasnomu tsyfrovomu rynku: tendentsii isnuvannia. [Artist in today's digital market: trends of existence] IV shchorichna Mizhnarodna naukova konferentsiia «Syntez mystetstv v sotsiokulturnykh protsesakh» (17 lystopada 2023 r.). Natsionalna akademiia mystetstv Ukrainy, Natsionalna spilka arkhitektoriiv Ukrainy, Ukrainka filiiia Mizhnarodnoi merezhi tradytsiinoho budivnytstva, arkhitektury ta urbanistyky (INTBAU Ukraine). Kyiv, S. 4-7 [in Ukrainian].
14. Hao Siaotian (2023) Performatyvni praktyky v suchasnomu obrazotvorchomu mystetstvi Kytaiu: morfologichnyi aspekt [Performative practices in contemporary Chinese visual arts: a morphological aspect]. Aktualni problemy humanitarnykh nauk. Vyp. 69, tom 3 [in Ukrainian].
15. Pecheranskyi I. (2023). «Nova estetyka» ta identyfikatsiia khudozhnykh praktyk v tsyfrovu epokhu [«New aesthetics» and the identification of artistic practices in the digital age]. Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku : mater. mizhnar. nauk. konf., 22–23 lystopada 2023 r. U 2 ch. Ch. 2 / Pid red. dots. N. Riabukhy ta in. – Kharkiv : KhDAK – 268 s., 35-36 [in Ukrainian].

Лариса ГОРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-0613-6836

кандидат мистецтвознавства,

старший науковий співробітник, доцент кафедри музично-сценічного мистецтва

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) gorenkolarisa@gmail.com

Олена ІВАНЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2785-7728

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музикознавства та музичної освіти

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) elen-ivanenko@ukr.net

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена проблемі ідентифікації та самоідентифікації творчої особистості в системі між-дисциплінарних досліджень. Застосовано методи: системний, синергетичний, аксіологічний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, компетентнісний, діалогічний, культурологічний та мистецтвознавчий. Розглянуто роль та функції комунікативної культури в ідентифікації професійної діяльності майбутніх фахівців з музично-сценічного мистецтва в системі гуманітарних міждисциплінарних досліджень. Виділено найбільш актуальні проблеми мистецької освіти в Україні початку ХХІ ст., де музично-сценічна діяльність є формою і засобом спілкування, тому вимагає організації специфічних комунікативних форм та умов. Встановлено перспективні напрямки дослідження професійної ідентифікації та самоідентифікації майбутнього фахівця з музично-сценічного мистецтва у процесі навчально-педагогічної та концертно-виконавської діяльності. Розглянуто питання сутнісної відмінності «егалітарної». «елітарної» та «елітної» освіти, що проявляється в їх функціональній заданості, а також роль вищої мистецької освіти України у формуванні творчої особистості, її реалізації в новітніх соціокультурних умовах ринкових відносин.

Проаналізовано методи-підходи, тести і діагностика щодо творчої особистості та її характерних рис у працях провідних українських та зарубіжних вчених ХХ – початку ХХІ ст. з урахуванням міждисциплінарного контенту. Виділено градацію дослідження «творчості», що стосується творчої особистості, творчого процесу, умов творчості або поєднання цих елементів. Також охарактеризовано дослідження «творчої особистості» у кількох напрямків, а саме: інтелектуальні здібності, пізнавальний стиль, особистісні характеристики, творча індивідуальність, інноваційна культура особистості, інноваційна освіта, інноваційна особистість, інноваційна педагогіка, інноваційна педагогічна діяльність.

Запропоновано нових підхід до критеріїв ідентифікації та самоідентифікації творчої особистості, а також розробка креативної моделі для визначення організаційно-методичного забезпечення процесу навчання за напрямками: активізація творчого мислення як основа професійної діяльності; збагачення досвіду застосування комунікативної культури щодо сфери творчої діяльності; забезпечення професійної проєкції майбутнього фахівця на основі отриманих під час навчання ціннісних знань, виконавських умінь і навичок в системі міждисциплінарних досліджень.

Ключові слова: творча особистість, вища мистецька освіта, егалітарна та елітарна вища освіта, ідентифікація та самоідентифікація, комунікативна культура, мистецька педагогіка, міждисциплінарний метод-підхід.

Larisa GORENKO,

orcid.org/0000-0002-0613-6836

Candidate of Art History, Senior Researcher,

Associate Professor at the Department of Musical and Performing Arts

Kyiv Capital University named after Borys Grinchenko

(Kyiv, Ukraine) gorenkolarisa@gmail.com

Olena IVANENKO,

orcid.org/0000-0003-2785-7728

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Musicology and Music Education

Kyiv Capital University named after Borys Grinchenko

(Kyiv, Ukraine) elen-ivanenko@ukr.net

IDENTIFICATION AND SELF-IDENTIFICATION OF CREATIVE PERSONALITY AS AN OBJECT OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH

The article is devoted to the problem of identification and self-identification of a creative personality in the system of interdisciplinary research. The methods used are: systemic, synergistic, axiological, person-oriented, activity-based,

competence-based, dialogical, cultural and art-based. The role and functions of communicative culture in identifying the professional activity of future specialists in musical and performing arts in the system of humanitarian interdisciplinary studies are considered. The most urgent problems of art education in Ukraine at the beginning of the 21st century are highlighted, where musical and stage activity is a form and means of communication, therefore it requires the organization of specific communicative forms and conditions. Prospective research directions of professional identification and self-identification of the future specialist in musical and performing arts in the process of educational and pedagogical and concert and performing activities have been established. The issue of the essential difference between «egalitarian» and «elitist» education, which is manifested in their functional purpose, as well as the role of higher art education of Ukraine in the formation of a creative personality, its implementation in the latest conditions of market relations.

Methods-approaches, tests and diagnostics regarding the creative personality and its characteristic features in the works of leading Ukrainian and foreign scientists of the 20th – early 21st centuries were analyzed, taking into account the interdisciplinary content. The gradation of the study of «creativity» is highlighted, which refers to the creative personality, the creative process, the conditions of creativity, or a combination of these elements. The study of «creative personality» is also characterized in several directions, namely: intellectual abilities, cognitive style, personal characteristics, creative individuality, innovative personality culture, innovative education, innovative personality, innovative pedagogy, innovative pedagogical activity.

A new approach to the criteria for identification and self-identification of a creative personality is proposed, as well as the development of a creative model for determining the organizational and methodological support of the learning process in the areas of: activation of creative thinking as the basis of professional activity; enriching the experience of applying communicative culture in the field of creative activity; ensuring the professional projection of the future specialist on the basis of valuable knowledge, executive skills and skills acquired during training in the system of interdisciplinary studies.

Key words: *creative personality, higher art education, egalitarian and elitist higher education, identification and self-identification, communicative culture, art pedagogy, interdisciplinary method-approach.*

Постановка проблеми. Формування творчої особистості майбутніх фахівців є однією з центральних проблем системи мистецької освіти в Україні початку XXI століття. Відповідно акцентується увага на необхідності розроблення та обґрунтування організаційно-методичної, практичної, культурологічної і мистецтвознавчої моделі формування комунікативної культури творчої особистості у процесі її професійної підготовки. Розроблення цієї моделі передбачає визначення організаційно-методичного забезпечення процесу навчання за напрямками: активізація творчого мислення як основа професійної діяльності; збагачення досвіду застосування комунікативної культури щодо сфери діяльності; забезпечення професійної проєкції майбутнього фахівця на основі отриманих під час навчання ціннісних знань, виконавських умінь і навичків в системі міждисциплінарних досліджень. Ці питання об'єктивно поєднуються з принципами егалітарної та елітарної освіти в контексті становлення нового типу університетських закладів в Україні початку XXI ст. Водночас, на сучасному етапі відсутній єдиний загальновизнаний підхід щодо дослідження творчої особистості. Такий стан залежить, передусім, від трактування понять «творчість» та «особистість», а також вибір методів дослідження залежить від визнання творчості як елітарного явища, що властиве обраним особистостям або т. зв. егалітарним.

Аналіз досліджень і публікацій. У теорії та практиці вищої мистецької освіти в Україні впродовж XX – початку XXI ст. накопичено вагомий досвід, що окреслює перспективні напрями теоретичного переосмислення підготовки фахівців у

галузі музично-сценічного виконавства і мистецької педагогіки.

Актуальність цих питань відображено у працях вітчизняних і зарубіжних вчених з педагогіки, психології, філософії та естетики, культурології та мистецтвознавства, що об'єктивно підкреслює міждисциплінарний характер вищезазначеної теми. Обґрунтовано наукові ідеї теорії національної освіти (В. Андрущенко, Г. Балл, В. Галузинський, С. Гончаренко, Л. Губерський, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кремень, В. Лозова, В. Луговий, В. Лутай, Н. Ничкало, В. Огнев'юк, С. Сисоєва, Г. Філіпчук та ін.) (Андрущенко, 2007; Балл, 2015; Зязюн, 2013; Кремень, 2006; Огнев'юк, 2012; Олексюк, 2016; Сисоєва, 2001); розроблено ідеї комунікації у філософських та психологічних концепціях екзистенціалізму (М. Бубер, Ю. Габермас, М. Гайдеггер, А. Камю, А. Ленгле, Р. Мей, Ж.-П. Сартр, В. Франкл, К. Ясперс та ін.); ідеї культурософських концепцій щодо природи та функцій культури, комунікації як соціальних феноменів (В. Біблер); концептуальні положення класичної філософії, психології, педагогіки щодо діалогово-комунікативної сутності мистецтва та природи художньої творчості, розуміння художньої діяльності та спілкування як форми комунікації (Ю. Борев, Л. Виготський, Г. Гадамер, І. Корсакова, М. Киященко, О. Мелік-Пашаєв, В. Петрушин, Л. Слуцька, Г. Тарасов та ін.); розвитку продуктивної творчої комунікації (Ю. Габермас); положення теорії міжіндивідуальних взаємодій (Дж. Мід та ін.).

В системі вищої мистецької освіти України розроблено і впроваджено теоретичні положення, принципи проєктування навчально-педа-

гогічних систем і технологій (Б. Андрієвський, В. Безпалько, Л. Бергаланфі, В. Краєвський, І. Лернер, В. Лозова, С. Сисоєва та ін.); досліджено взаємозв'язок і взаємодію наукових методологічних підходів: *системний* (І. Блауберг, Н. Гузій, Н. Кузьміна, О. Пометун та ін.); *синергетичний* (В. Андреев, О. Дубасенюк, О. Князева та ін.); *особистісно зорієнтований* (Г. Балл, І. Бех, Н. Бібік, Є. Бондаревська, Г. Костюк, В. Лозова, О. Савченко, В. Семиченко, А. Хуторської, І. Якиманська та ін.); *діяльнісний* (Л. Виготський, Б. Гершунський, О. Леонт'єв, А. Маслоу, В. Сластьонін, С. Смирнов та ін.); *компетентнісний* (Н. Бібік, О. Заблоцька, І. Зимня, В. Кремень, Г. Падалка, С. Сисоєва та ін.); *діалогічний* (О. Бочкарьова, М. Бубер, І. Зимня, О. Леонт'єв, В. Франкл та ін.); *культурологічний* (В. Біблер, І. Зязюн, Г. Філіпчук та ін.); *мистецтвознавчий* (Л. Горенко, А. Зайцева, Л. Масол, О. Олексюк, А. Попков, А. Савчук та ін.); *аксіологічний* (І. Бех, В. Дряпіка, Г. Падалка, В. Огнев'юк, О. Рудницька, Г. Філіпчук та ін.); психологічні механізми комунікативної культури спілкування (Г. Балл, Л. Виготський, С. Максименко, Г. Костюк, Р. Кочюнас, К. Роджерс, І. Страхів, І. Синиця та ін.); теоретичні концепції щодо співвідношення дефініцій «культура» і «комунікація», культура спілкування й комунікативна майстерність педагога (Г. Андреева, О. Бодальов, В. Загв'язинський, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Л. Крамущенко, І. Кривонос, В. Лабунська, А. Макаренко, А. Мудрик, Л. Савенкова, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.); теоретичні концепції щодо формування культури художньо-педагогічного спілкування в сфері музичного виховання (Н. Гуральник, А. Козир, О. Михайличенко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Реброва, О. Рудницька, В. Федоришин, О. Хижна, В. Шульгіна, О. Щолокова, Д. Юнік та ін.).

Теоретичний аналіз сучасної організації теорії і практики в сфері музично-сценічного мистецтва і виконавства свідчить про наявність суперечностей. Оскільки специфіка мистецтва базується на духовно-діалогічній основі та передбачає складні, багатогранні комунікативні процеси між суб'єктами художньої комунікації (М. Бонфельд, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, С. Світайло, О. Сохор, Г. Тарасов, О. Щолокова, І. Цюрик та ін.), «інтуїтивне відчуття і свідоме ставлення з боку педагога до комунікативно продуктивного забезпечення навчально-виховного процесу, що має значення в особистісному становленні майбутнього фахівця» – цей аспект є пріоритетним для формування творчої особистості (Отич, 2009; Падалка, 2011: 143–144; Поліщук, 2007: 178–186;

Помиткін, 2013: 89–102; Щолокова, 2007). Актуальні питання щодо формування і розвитку творчої особистості, модель творчої особистості, творчі якості особистості, класифікація і структура творчої особистості, а також стадії розвитку творчої особистості висвітлено у працях С. Сисоєвої (Сисоєва, 2001: 49–52; Сисоєва, 2005: 117–142). Водночас, з огляду на зазначене, необхідним є удосконалення методичних підходів до процесу формування художньо-комунікативної культури творчої особистості, де ідентифікація і самоідентифікація визначають внутрішній потенціал майбутнього фахівця з метою застосування теоретико-методологічних основ комунікативних стратегій його професійної діяльності та формування мистецького середовища.

Мета статті. У статті аналізуються методи ідентифікації і самоідентифікації творчої творчості майбутнього фахівця в галузі музично-сценічного мистецтва і мистецької педагогіки в системі міждисциплінарних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. У процесі ідентифікації (лат. *identifico*), як дії встановлення ідентичності, проявляються усі основні дилеми наукових досліджень творчих здібностей. Важливою характеристикою творчої особистості є процес оцінки точності ідентифікації (або валідності як міри адекватності дослідницьких інструментів і методик), а сам процес встановлення та оцінювання валідності називають валідацією. В Україні проблеми прогностичної валідації в емпіричних соціологічних дослідженнях вивчають М. Бойченко, В. Волович, Н. Паніна та В. Паніотто, Р. Швай (Бойченко, 2012: 198–204; Швай, 2011: 75–78; Швай, 2014: 172–175). Як підкреслює Р. Швай, дослідження творчості пов'язані з переконанням, що креативність визначає наявність у людини не тільки пізнавальних здібностей, але також певного спектру зацікавлень та життєвої позиції особистості (Швай, 2011: 75–78). Дійсно, творча пізнавальна активність є передумовою творчої діяльності, відповідно і розвитку творчих здібностей та потенціалу особистості, який пов'язаний з проблемою становлення ідентичності, а також з концепцією епігенезу (вчення про розвиток), сутність якої розкриває у своїх працях відомий американсько-німецький психолог, соціолог і психоаналітик Ерік Гомбургер Еріксон (нім. *Erik Homburger Erikson*, 1902–1994). За Е. Г. Еріксоном, «ідентичність (від латинського *identicus* – тотожність, однаковість) – це почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, співпричетності до світу та інших людей» (Модернізація, 2011: 167–169; Інновації, 2015: 78–80; Рудницька,

2005: 278–284), тому вважав, що «ідентичність являє собою єдність особистісного і суспільного, невіддільних один від одного в житті людини, і трактує це поняття як психосоціальний феномен». Передусім, Е. Г. Еріксон виокремлює вісім стадій розвитку ідентичності, на кожній із яких людина має зробити вибір між двома альтернативними фазами вирішення вікових і ситуативних завдань розвитку. Саме завдяки цілісній ідентичності особистості, довіри до світу, самостійності, ініціативності та компетентності розв'язуються важливі завдання студентського вікового періоду – самовизначення, вибору життєвого шляху. Тому важливою проблемою педагогічного процесу має бути щира підтримка, уважне ставлення, особистісний підхід педагога-наставника до кожного студента. Адже, саме від педагога-наставника багато залежить у становленні майбутнього фахівця і творчої особистості (Gonenko, 2021: 310–312; Ivanenko, 2020: 2–5). Загалом становлення ідентичності, як і процес професійного та особистісного зростання майбутніх фахівців мистецьких дисциплін, має свої особливості, адже пов'язані з активною творчою діяльністю.

Дослідження зарубіжними вченими системи «творчих інтересів» Гілфорда – Зіммермана (Hosevar, 1981: 450–451) засвідчують, що відмінності між системою зацікавлень та особистісними характеристиками людини є багатогранними. Американський психолог, професор багатьох американських університетів Джо Пол Гілфорд (англ. *Joy Paul Guilford*; 1897–1987) займався дослідженнями інтелекту щодо пам'яті, мислення, уваги (концентрації уваги), творчості і темпераменту. Дж. Гілфорд розвивав ідеї Луїса Леона Терстоуна (Льюїса Леона Тьорстоуна, англ. *Louis Leon Thurston*; 1887–1955) – американського психолога шведського походження, професора Інституту Карнегі в Техасі, професора Чиказького університету, який займався дослідженням інтелекту. Передусім, Л. Л. Терстоун відомий як автор тестів інтелекту («IQ») та відносин, популярних методів факторного аналізу та психологічних вимірів (психометрія як наука), а також вперше заснував Психометричне суспільство і журнал «Психометрика» в Анн-Арбоні (1936 р.) – вперше ввів стандарт вимірювальної шкали («шкала типу терстоунівських»). Велику увагу Л. Л. Терстоун приділяв питанням психології творчості. Водночас, Дж. Гілфорд заперечував погляди на інтелект Чарльза Едварда Спірмена (англ. *Charles Edward Spearman*; 1863–1945) – англійського психолога, професора Лондонського і Честерфілдського університетів, члена Лондонського королівського

товариства (1924 р.), іноземного члена Національної академії наук США (1943 р.), президента Американської психологічної асоціації (1950 р.), який відомий як розробник і автор двохфакторної теорії інтелекту і техніки факторного аналізу (когнітивних тестів, які вчений назвав g-фактором – *g factor*), тобто автор моделі структури інтелекту.

Як зазначав американський психолог, професор психології Оклахомського університету Роберт Стернберг (англ. *Robert Sternberg*; нар. 1949 р.), творчі прояви визначаються такими факторами: 1) інтелектом як здібністю; 2) знаннями; 3) стилем мислення; 4) індивідуальними рисами; 5) мотивацією; 6) зовнішнім оточенням. У сучасній психології інтелектуальні та креативні здібності особистості часто розглядаються єдиним комплексом, які разом виступають підструктурою системи обдарованості. Обдарованість визначається як «індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності»; «високий рівень розвитку загальних здібностей, який визначає порівняно широкий діапазон діяльностей, в яких людина може досягнути великих успіхів» (Грищенко, 2013: 95–98; Масол: 2006; Маруфенко, 2011: 122–124; Швай, 2014: 173–175). Аналіз творчості з позицій гуманістичних психологів (А. Маслоу, К. Роджерс), то обґрунтованими є дослідження, які концентруються на самооцінці та психічній стабільності особистості. Так, Абрагам Маслоу (*Маслов*; англ. *Abraham Harold Maslow*; 1908–1970) – видатний американський психолог українського походження, засновник гуманістичної психології, батьки якого були емігрантами з Києва. Вчений вважав, що всі самоактуалізовані особистості (як наприклад, Авраам Лінкольн, Томас Джефферсон, Альберт Ейнштейн, Елеонора Рузвельт, Джейн Адамс, Вільям Джеймс, Альберт Швейцер, Олдос Гакслі і Баруха Спіноза) мають загальні характерні риси: самоповагу і повагу до інших, доброзичливість і терпимість, інтерес до навколишнього світу, прагнення пізнати себе та ін.

Інша категорія методів, яка широко використовується дослідниками творчості, створена Д. Госеваром (англ. *D. Gosevar*). Саме аналізуючи тести творчості, він ділить їх на 10 категорій: тести дивергентного мислення, дослідження зацікавлень, особистості, біографічні дослідження, оцінка вчителів, оцінка ровесників, оцінка старших, оцінка продукту, оцінка по відношенню до видатних особистостей. опис творчих зацікавлень і активності (Швай, 2014: 172–175; Hosevar, 1981: 459–460). З точки зору доктора філософії, President of the Center for Creative Learning, Inc.,

in Sarasota, Florida – Дональда Треффінгера (англ. D. Treffinger), творчість необхідно аналізувати через призму чотирьох головних характеристик творчої особистості: генерування ідей, входження в ідею, відкритість до нових ідей і прагнення їх вивчення та уміння прислуховуватися до «внутрішнього голосу». З метою повного об'єму дослідження потенціалу творчої особистості Д. Треффінгер та інші пропонують використати створену ними матрицю, яка дозволяє систематизувати оцінку творчості. Таблиця (колонки) цієї матриці містять відомі методи дослідження творчості (поведінки, описові дані, тестові дані), а стовпці – рівні творчості. Також автори виділяють чотири рівні творчості: неявна творчість (*not yet evident*), початкова творчість (*emerging*), виразна творчість (*expressing*), видатна творчість (*excelling*) (Швай, 2014: 173–176).

Безперечно, у дослідженнях особистості, незалежно від методів застосування: психометричного (тести), біографічного (опитування, аналіз даних), експериментального (вивчення функціонування особистості за різних обставин) та інших – завжди виникає питання, чи саме ці здібності, риси особистості та пізнавальні особливості є істотними для творчості. Тому, як підкреслює Р. Швай, здебільшого, дослідження творчості стосуються вивчення видатної особистості, їх особистісні характеристики, особливості пізнавального функціонування, а потім відбувається пошук цих особливостей у «звичайних» людях (праці Френка Баррона, Дональда Чарльза Маккіннона, Ганса Айзенка, Рея Нельсона-Джоунса, Говарда Гарднера, Петера Файста, Мігайя Чиксентмігаї та ін.).

Серед найбільш поширених і популярних є: тести творчого мислення Е. П. Торренса (ТТСТ – Torrance Tests of Creative Thinking), тести творчості М. Воллаха і Н. Когана (WKCT Wallach Kogan Creativity Tests), метод дослідження характеристик особистості (CPS – Creative Personality Scale), тест віддалених асоціацій С. Медніка, методи оцінки творчого продукту – узгоджена техніка оцінки творчості (CAT – Consensualna Assessment Technique) Т. Анабайл та семантична шкала оцінки творчого продукту (CPSS – Creative Product Semantic Scale) С. Бесімера і К. О'Квін (Besemer, O'Quin). Д. Гілфорд, В. Гордон, С. Меднік та П. Торренс аналізували творчість через призму функціонування пізнання: особливості дивергентного мислення, здатність до асоціації та мислення за аналогією. Модель дивергентного мислення як основи творчості пов'язана з моделлю інтелекту Д. Гілфорда. Тести на дивергентне мислення і надалі є найбільш популярними у дослідженнях

креативності (Мартиненко, 2011: 120–122; Швай, 2011: 75–76).

Окремо необхідно виділити дослідження творчості, які стосуються творчої особистості, творчого процесу, умов творчості або поєднання цих елементів. Дослідження творчої особистості також можна поділити на кілька напрямків, а саме: інтелектуальні здібності, пізнавальний стиль, особистісні характеристики, творча індивідуальність, інноваційна культура особистості, інноваційна освіта, інноваційна особистість, інноваційна педагогіка, інноваційна педагогічна діяльність (Інновації, 2015: 74–76; Пилинський, 2015: 136–139). Серед тестів для дослідження творчої особистості, на думку Р. Швай, слід виділити «Шкалу ідеєздатної поведінки» М. Ранко (Runco Ideational Behavior Scale), опитувальник творчих стилів (Creativity Styles Questionnaire) В. К. Кумара, Д. Кемплера та Е. Р. Холмана, тест творчості Абеді – Шумахера (Abedi – Schumacher Creativity Test), опитувальник «Як ви думаєте?» Р. Девіса, який був опрацьований і доповнений М. Карловською. Всі ці тести відображають психометричний підхід до творчості, який дозволяє вимірювати як творчі, так і різноманітні здібності (Павленко, 2016: 220–228; Швай, 2014: 175–176).

У своїй праці М. Кіртон (Kirton M. J. Adoptors and innovators. A description and measure // Journal of applied Psychology, 1976. № 61. P. 622–629) вчений запропонував поділ на інноваторів та адаптаторів, вивчаючи особливості творчої особистості, а також обов'язково врахувати пізнавальний стиль творчої особистості. Рівень і стиль є незалежними, ортогональними показниками, тому важливим є твердження, що творчість людини залежить від домінуючих характеристик функціонування особистості. Спостереження за учнями у процесі навчання підтверджує незалежність поділу «рівень – стиль». Індикатор М. Кіртона (Kirton Adaptation-Innovation Inventory, KAI) є тестом-опитування для визначення типу мислення адаптативного чи інноваційного (32 запитання за 3 хвилини).

Також уваги заслуговують: техніка узгодженої оцінки творчого продукту професора Гарвардської школи бізнесу, автора книги «Creativity in Context» («Креативність в контексте») Терези Амабайл; експрес-методу Д. Джонсона, тест-питальник творчої поведінки КАНЕ Станіслава Попека, автори яких керуються різними дефініціями та критеріями творчості, а також враховуються природні механізми евалюації (evaluation – процес підтвердження диплома, виданого іноземними державними установами) творчості в умовах

реального сьогодення. Як наприклад, семантична шкала оцінки творчого продукту (CPSS) С. Бесімера і К. О'Квін є спробою детального опису критеріїв, яким повинен відповідати творчий продукт та, відповідно, створення моделі для його (твору) опису. Для аналізу творчого продукту також створена матриця (CPAM – Creative Product Analysis Matrix) для оцінки творчого продукту за такими триадами параметрів: новизна, значення, стиль. Відтак у поняття новизни включено оригінальність, несподіваність; значення – логічність, цінність розуміння, можливість застосування; стилю – природність, якість виконання. В усіх вищезазначених концепціях поняття «продукт творчості» передбачає не видатні твори світового мистецтва, які мають особливе значення для людства, а про результати мислення і творчої цілеспрямованої діяльності (Швай, 2011: 25–28; Чумаченко, 2011: 229–230). Виконання цієї вимоги обумовлено специфікою самого музично-сценічного мистецтва, в якому з найбільшою силою проявляється індивідуальність як «вираженість безкінечного у кінцевому» (Горенко, 2020: 189–194; Іваненко, 2019: 65–68).

Поняття ідентифікація і самоідентифікація в системі вищої мистецької освіти відображає зміст поняття «інтелектуальна еліта». Як підкреслює французький соціолог і філософ, представник постструктуралізму, антрополог і культуролог, автор понад 30 монографій і численних статей П'єр Бурдьє (фр. *Pierre Bourdieu*; 1930–2002) у своїх дослідженнях застосував підходи і методи в сфері антропології, історії, лінгвістики, політології, філософії, естетики до вивчення таких різноманітних соціологічних об'єктів як: соціум, мистецтво, влада, безробіття, система освіти, право, наука, література, клас, релігія, спорт, мова, інтелектуали, телебачення та ін. На думку П. Бурдьє, «творчість – це своєрідна інтеграція різних теоретико-методологічних напрямків, мікро- та макропідходів» (Гриценко, 2013: 96–98; Горенко, 2021: 130–137). Передусім, П. Бурдьє прагнув синтезувати різноманітні концептуальні ідеї для розв'язання традиційних соціологічних дилем: а саме: теорії та практики, об'єктивності та суб'єктивності, соціальної структури та соціальної дії (Гриценко, 2013: 96–98). Тому, освіта стає засобом засвоєння нових стилів життя, сформування нової структури суспільства, заснованої не на вертикальній, а на горизонтальній градації. Адже поступово змінюється шкала престижу професій, вона перестає бути однозначною, а разом з тим змінюється соціальний зміст освіти.

Про актуальність нових завдань освіти (масової та елітарної) підкреслював німецький соціолог,

філософ, історик, політичний економіст Максимиліан Карл Еміль Вебер (нім. *Maximilian Carl Emil Weber*; 1864–1920), знаний як Макс Вебер (нім. *Max Weber*), ідеї якого мали значний вплив на розвиток суспільних наук ХХ ст. і М. Вебер вважається поряд із французьким соціологом і етнологом Емілем Дюркгаймом (фр. *Emile Durkheim*; 1858–1917, одним із засновників соціологічної науки. У своїх працях М. К. Е. Вебер констатував, що в західному суспільстві ХХ ст. владарює тип людини-професіонала, <..> тому університет має виховувати інтелектуальну еліту, перш за все, як професіоналів у своїй сфері і повинен забезпечити собі незалежність від держави. Як про центр виховання інтелектуальної еліти також висловлювався американський економіст, соціолог та публіцист, засновник інституційного напрямку політичної економії Торстейн Бунде Веблен (англ. *Thorstein Bunde Veblen*; 1857–1929), який викладав у Корнельському, Чиказькому, Стенфордському університетах, а також в університеті штату Міссурі. Він вперше звертає увагу на зростаючу роль нових соціальних лідерів, які за допомогою знання здобули в суспільстві певний статус і саме «знання все більше набувають рис товару» (Гриценко, 2013: 95–98; Євтух, Пелех, Матвійчук: 2015: 105–109).

У дослідження вчених ХХІ ст. актуальним постає сутнісна відмінність «елітарної» і «елітної» освіти, що проявляється в їх функціональній заданості. Обидві зазначені освіти закріплюють і відтворюють минулі знання та вміння, тобто здійснюють адаптацію індивіда до середовища та його особливостей. (Бойченко, 2012: 53–54; Бурлачук, 2017: 79–82). Водночас «елітна освіта» виступає «єдиним способом осягнення дійсності суб'єктом і колективом та унікальним механізмом закріплення, збереження і трансляції різних типів досвіду і знань» (Гриценко, 2013: 94–98; Завалко, 2011: 72–74). Щодо «елітарної освіти», то в умовах сьогодення вона є продуктивним інструментом пізнання світу, де відбувається «перекодування» особистості, функціонування згідно із «законом економії» інтелектуальних сил і репродукування творчої свідомості (Гриценко, 2013: 95–97; Козир, 2011: 84–85). Як зауважує В. Андрущенко, «європейська освіта ХХІ ст. – це поступове вирівнювання можливостей у доступі до вищої освіти кожного незалежно від місця проживання, етнонаціонального походження, конфесійної належності, майнового стану батьків та. Всі діти однакові. Усі талановиті. Усі прагнуть бути великими й знаменитими. Суспільство і держава повинні створити однакові можливості для самореаліза-

ції всіх, насамперед через освіту» (Андрущенко, 2007: 278–279).

Висновок. Вища мистецька освіти в Україні початку ХХІ ст. набуває ознак і напрямків від егалітарності, елітарності до елітності університетської освіти, адже саме освітні еліти є тими комунікативними спільнотами, які найбільшим чином впливають на визначення рівня якості освіти, оскільки вони визначають саме значення поняття «якість освіти». Щоб досягти високого рівня егалітарності та елітарності освіти, необхідно змінити загальну парадигму функціонування системи освіти в Україні. У сучасну добу інформаційних технологій та виробництв, медіа суспільства і поширення штучного інтелекту важливо створити умови для підготовки висококваліфікованого фахівця як особистості, носія креативного потенціалу, здатного самостійно вирішувати накреслені завдання, максимально наближені до практичних реалій, які породжує сучасний ринок. Водночас, творчий потенціал

і творчі можливості майбутнього фахівця (його ідентифікація та самоідентифікація) відображають індивідуальні особливості розвитку і прояв творчих якостей його особистості, а також зумовлюють його здатність до творчості. При цьому творчі можливості – це відносно самостійна, динамічна система творчих якостей особистості, пов'язана з інтелектом і умовами розвитку, яка формується, розвивається та проявляється в творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з навколишньою дійсністю. Творчі можливості майбутнього фахівця реалізуються не тільки у предметній діяльності, але й у процесі його життєдіяльності, самореалізації як засобу самоствердження, самовираження та саморозвитку. При цьому під творчим самовираженням необхідно розуміти здатність майбутнього фахівця будувати свій внутрішній світ, своє світовідчуття в цьому світі на засадах ідентифікації та самоідентифікації в системі міждисциплінарного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття: монографія; редкол.: В. Кремень (голова); АПН України, Ін-т вищ. освіти. Київ: Педагогічна думка, 2007. 350 с.
2. Балл Г. Синтез егалітарності й елітарності в опрацюванні категорії «особистість» у гуманістичній психології та педагогії. Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności: зб. наук. пр.: у 2 т. Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща-Україна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало Ф. Шльосек (заст. голови); Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка та ін. (члени редколегії). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. 662 с.; С. 187-195.
3. Бойченко М. І. Системні параметри якості вищої освіти. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти в Україні: європейський вимір; авт. кол.: В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. Київ: Педагогічна думка, 2012. 220 с.
4. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика особистості. Київ: Здоров'я, 2017. 123 с.
5. Горенко Л. І. Науково-методичні принципи формування комунікативної культури в галузі сценічного мистецтва. Соціальні комунікації і мистецтвознавство в аспекті сучасних цивілізаційних концепцій: збірник наукових праць; наук. ред.: Чебанова О.Є. У 2-х томах Т. І. Київ: КиМУ, 2020. С. 189-222.
6. Горенко Л. І. Онтологія соціальних комунікацій. Соціальні комунікації та мистецтвознавство в аспекті сучасних цивілізаційних концепцій: колективна монографія; наук. ред.: Чебанова О. Є. У 2-х томах. Київ: КиМУ, 2021. Т. 1. С. 129-155.
7. Гриценко М. В. Егалітарна та елітарна освіта в контексті становлення нового університету. Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. 2013. № 3 (додаток 2). Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». С. 94-98.
8. Євтух М., Пелех Ю., Матвійчук А. Постнекласична педагогіка: філософсько-методологічне осмислення наукового контенту. Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności: зб. наук. пр.: у 2 т. Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща-Україна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало Ф. Шльосек (заст. голови); Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка та ін. (члени редколегії). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. 662 с.; С. 104-117.
9. Завалко К. В. Освітні інноваційні процеси: гуманістичний аспект. Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін: Матеріали Всеукраїнської відкритої науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті А. Ф. Кречківського (7-9 квітня 2011 року, м. Суми). Суми: Вінніченко М. Д., 2011. С. 72-74.
10. Зязюн І. А. Філософія ціннісних відношень. Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. 2013. № 3 (50). Dodatek 1. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Т. 1. С. 22-26.
11. Іваненко О. А. Художньо-творчий розвиток учнів молодшого шкільного віку засобом інтеграції мистецтв. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво. Київ: Видавничий центр КНУКіМ, 2019. Том 2 №1. С. 60-70.

12. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять; за ред. І. В. Артёмова; уклад.: І. В. Артёмов, А. В. Шершун, С. В. Пясецька-Устич. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 160 с.
13. Козир А. В. Акмеологічні основи підготовки викладачів мистецьких дисциплін. Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін: Матеріали Всеукраїнської відкритої науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті А. Ф. Кречківського (7–9 квітня 2011 року, м. Суми). Суми: Вінніченко М. Д., 2011. С. 84-86.
14. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації. Педагогіка і психологія. 2006. № 2. С. 17-30.
15. Мартиненко Д. В. Дисципліни мистецького спрямування у вітчизняних навчальних закладах різних рівнів: історичний ракурс. Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін: Матеріали Всеукраїнської відкритої науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті А. Ф. Кречківського (7-9 квітня 2011 року, м. Суми). Суми: Вінніченко М. Д., 2011. С. 120-122.
16. Маруфенко О. В. Основні проблеми підготовки фахівців мистецьких дисциплін в системі неперервної педагогічної освіти. Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін: Матеріали Всеукраїнської відкритої науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті А. Ф. Кречківського (7-9 квітня 2011 року, м. Суми). Суми: Вінніченко М. Д., 2011. С. 122-125.
17. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.
18. Модернізація педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному освітньому просторі: монографія; автор. кол.: Н. М. Авшенюк, В. О. Кудін, О. І. Огієнко. Київ: Пед. думка, 2011. 232 с.
19. Огнев'юк В. О. Освіта – важливий індикатор сталого людського розвитку. Освітологія: витоки наукового напрямку: монографія; За ред. В. О. Огнев'юка; Авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоева, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. Київ: ВП «Едельвейс», 2012. С. 9-32.
20. Олексюк О. М. Динаміка типів наукової раціональності в розвитку мистецької педагогіки. Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі: науковий журнал. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; редкол.: Олексюк О. М. (наук. ред.), Хоружа Л. Л. (заст. наук. ред.), Бондаренко Л. А. (відп. секр.). Київ: Київ. ун-т Б. Грінченка, 2016. № 1. С. 3-8.
21. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія; за наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 752 с.
22. Павленко В. В. Тести креативності особистості: сутнісні характеристики та особливості застосування В. В. Павленко. Андрогогічний вісник. Житомир, 2016. Випуск 7. С.219-232.
23. Падалка Г. М. Формування духовності особистості в процесі мистецької діяльності: інноваційні підходи. Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін: Матеріали Всеукраїнської відкритої науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті А. Ф. Кречківського (7-9 квітня 2011 року, м. Суми). Суми: Вінніченко М. Д., 2011. С. 143-145.
24. Пилинський Я. Проблеми української освіти у контексті європейських тенденцій. Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności: зб. наук. пр.: у 2 т. Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща–Україна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. П. Андрущенко, Н. Г. Ничкало Ф. Шльосек (заст. голови); Л. Лук'янова, Л. Макаренко, О. Падалка та ін. (члени редколегії). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. 662 с.; С. 135-141.
25. Поліщук О. П. Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс: монографія. Київ: Видавець ПАРА-ПАН, 2007. 208 с.
26. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 144 с.
27. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005. 360 с.
28. Сисоева С. О. Творчий розвиток особистості в процесі неперервної професійної освіти. Неперервна професійна освіти: теорія і практика: зб. наук. пр.; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Київ, 2001. Ч. 1. С. 45–53. Бібліогр.: с. 53.
29. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум, 2005. 344 с.
30. Швай Р. І. Проблеми ідентифікації творчої особистості у процесі навчання. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна. 2011. Вип. 17: Інноваційні технології управління компетентнісно-світоглядним становленням учителя: фізики, технології, астрономія. С. 75-78.
31. Швай Р. І. Творчість, креативність та інноваційність як поняття ключової компетентності. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки. 2014. Вип. 116. С. 172-176.
32. Щолокова О. П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей. Теорія і методика мистецької освіти. Вип. 4. Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Київ, 2007. С. 19-25.
33. Чумаченко О. П. Вплив філософських концепцій творчої діяльності на розвиток мистецької освіти в сучасному культурному просторі. Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін: Матеріали Всеукраїнської відкритої науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті А. Ф. Кречківського (7-9 квітня 2011 року, м. Суми). Суми: Вінніченко М. Д., 2011. С. 228-230.
34. Gorenko L. I. Various music art as a factor in the formation of cultural values: history, modernity. Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2021. P. 309-314.

35. Ivanenko O. A. Model of art entrepreneurship & education in creative economy. *Journal of Entrepreneurship Education*, 23 (1), 2020. P. 1-8.
36. Hocevar D. Measurement of Creativity Review and Critique. *Journal of Personality Assessment*, 1981. № 45. P. 450-460.

REFERENCES

1. Andrushchenko V. (2007) *Filosofski zasady transformatsii vyshchoi osvity v Ukraini na pochatku XXI stolittia: monohrafiia*. [Philosophical foundations of the transformation of higher education in Ukraine at the beginning of the 21st century: monograph]; redkol.: V. Kremen (holova); APN Ukrainy, In-t vyshch. osvity. Kyiv: Pedahohichna dumka. 350 s. [in Ukrainian].
2. Ball H. (2015) *Syntezy ehalitarnosti y elitarnosti v opratsiuvanni katehorii «osobystist» u humanistychnii psykholohii ta pedahohitsi*. [Synthesis of egalitarianism and elitism in the processing of the category «personality» in humanistic psychology and pedagogy] *Osvita dlia suchasnosti = Edukacija dla wspolczesnosci: zb. nauk. pr.: u 2 t. Min-vo osvity i nauky Ukrainy, NAPN Ukrainy, NPU imeni M. P. Drahomanova, Komitet pedahohichnykh nauk Polskoi akademii nauk, Naukove tovarystvo «Polshcha-Ukraina», Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy, Asots. rektoriv ped. un-tiv Yevropy*; redkol.: V. H. Kremen (holova), V. P. Andrushchenko, N. H. Nychkalo F. Shlosek (zast. holovy); L. Lukianova, L. Makarenko, O. Padalka ta in. (chleny redkolehii). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. T. 1. 662 s.; S. 187-195. [in Ukrainian].
3. Boichenko M. I. (2012) *Systemni parametry yakosti vyshchoi osvity*. [System parameters of the quality of higher education] *Filosofsko-metodolohichni zasady pidvyshchennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini: yevropeyskyi vymir; avt. kol.: V. Andrushchenko (kerivnyk), M. Boichenko, L. Horbunova, I. Nadolnyi ta in.* Kyiv: Pedahohichna dumka. 220 s. [in Ukrainian].
4. Burlachuk L. F. (2017) *Psyhodiagnostyka osobystosti*. [Psychodiagnostics of personality] Kyiv: Zdorovia. 123 s. [in Ukrainian].
5. Gorenko L. I. (2020) *Naukovo-metodychni pryntsyipy formuvannia komunikatyvnoi kultury v haluzi stsenichnoho mystetstva*. [Scientific and methodological principles of formation of communicative culture in the field of performing arts] *Sotsialni komunikatsii i mystetstvoznavstvo v aspekti suchasnykh tsyvilizatsiinykh kontseptsii: zbirnyk naukovykh prats; nauk. red.: Chebanova O.Ie. U 2-kh tomakh T. I.* Kyiv: KyMU. S. 189-222. [in Ukrainian].
6. Gorenko L. I. (2021) *Ontolohiia sotsialnykh komunikatsii*. [Ontology of social communications] *Sotsialni komunikatsii ta mystetstvoznavstvo v aspekti suchasnykh tsyvilizatsiinykh kontseptsii: kolektyvna monohrafiia; nauk. red.: Chebanova O. Ye. U 2-kh tomakh.* Kyiv: KyMU. T. 1. S. 129-155. [in Ukrainian].
7. Hrytsenko M. V. (2013) *Ehalitarna ta elitarna osvita v konteksti stanovlennia novoho universytetu*. [Egalitarian and elitist education in the context of the formation of a new university] *Vyshcha osvita Ukrainy: teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys. № 3 (dodatok 2). Tematychnyi vypusk «Ievropeiska intehratsiia vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti Bolonskoho protsesu».* S. 94-98. [in Ukrainian].
8. Ievtukh M., Pelekh Yu., Matviichuk A. (2015) *Postneklasychna pedahohika: filosofsko-metodolohichne osmyslennia naukovoho kontentu*. [Post-non-classical pedagogy: philosophical and methodological understanding of scientific content] *Osvita dlia suchasnosti = Edukacija dla wspolczesnosci: zb. nauk. pr.: u 2 t. Min-vo osvity i nauky Ukrainy, NAPN Ukrainy, NPU imeni M. P. Drahomanova, Komitet pedahohichnykh nauk Polskoi akademii nauk, Naukove tovarystvo «Polshcha-Ukraina», Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy, Asots. rektoriv ped. un-tiv Yevropy*; redkol.: V. H. Kremen (holova), V. P. Andrushchenko, N. H. Nychkalo F. Shlosek (zast. holovy); L. Lukianova, L. Makarenko, O. Padalka ta in. (chleny redkolehii). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. T. 1. 662 s.; S. 104-117. [in Ukrainian].
9. Zavalko K. V. (2011) *Osvitni innovatsiini protsesy: humanistychnyi aspekt*. [Educational innovation processes: humanistic aspect] *Problemy udoskonalennia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin: Materialy Vseukrainskoi vidkrytoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj pamiaty A. F. Krechkiivskoho (7-9 kvitnia 2011 roku, m. Sumy).* Sumy: Vinnichenko M. D. S. 72-74. [in Ukrainian].
10. Ziaziun I. A. (2013) *Filosofiia tsinnisnykh vidnoshen*. [Philosophy of value relations] *Vyshcha osvita Ukrainy: teoret. ta nauk.-metod. chasopys. № 3 (50). Dodatok 1. Pedahohika vyshchoi shkoly: metodolohiia, teoriia, tekhnolohii. T. 1. C. 22-26.* [in Ukrainian].
11. Ivanenko O. A. (2019) *Khudozhno-tvorchyi rozvytok uchniv molodshoho shkilnogo viku zasobom intehratsii mystetstv*. [Artistic and creative development of primary school students as a means of arts integration] *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Muzychne mystetstvo.* Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNUKiM. Tom 2 № 1. S. 60-70. [in Ukrainian].
12. *Innovatsii u vyshchii osviti: hlosarii terminiv i poniat* (2015). [Innovations in higher education: glossary of terms and concepts] *Za red. I. V. Artomova; ukklad.: I. V. Artomov, A. V. Shershun, S. V. Piasetska-Ustych.* Uzhhorod: PP «AUTDOR-ShARK». 160 s. [in Ukrainian].
13. Kozyr A. V. (2011) *Akmeolohichni osnovy pidhotovky vykladachiv mystetskykh dystsyplin*. [Acmeological foundations of training teachers of artistic disciplines] *Problemy udoskonalennia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin: Materialy Vseukrainskoi vidkrytoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj pamiaty A. F. Krechkiivskoho (7-9 kvitnia 2011 roku, m. Sumy).* Sumy: Vinnichenko M. D. S. 84-86. [in Ukrainian].
14. Kremen V. H. (2006) *Liudynotsentryzm v osviti: suchasnyi napriam rozvytku dukhovnosti natsii*. [People-centeredness in education: the modern direction of the development of the nation's spirituality] *Pedahohika i psykholohiia. № 2.* S. 17-30. [in Ukrainian].
15. Martynenko D. V. (2011) *Dystsypliny mystetskoho spriamuvannia u vitchyznianykh navchalnykh zakladakh riznykh rivniv: istorychnyi rakurs*. [Disciplines of artistic direction in domestic educational institutions of different levels: a historical perspective] *Problemy udoskonalennia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin: Materialy Vseukrainskoi vidkrytoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj pamiaty A. F. Krechkiivskoho (7-9 kvitnia 2011 roku, m. Sumy).* Sumy: Vinnichenko M. D. S. 120-122. [in Ukrainian].

16. Marufenko O. V. (2011) Osnovni problemy pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin v systemi nepererвної pedahohichnoi osvity. [The main problems of training specialists in art disciplines in the system of continuous pedagogical education] Problemy udoskonalennia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin: Materialy Vseukrainskoi vidkrytoi naukovy-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj pamiaty A. F. Krechivskoho (7-9 kvitnia 2011 roku, m. Sumy). Sumy: Vinnichenko M. D. S. 122-125. [in Ukrainian].
17. Masol L. M. (2006) Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka: monohrafiia. [General art education: theory and practice: monograph] Kyiv: Promin. 432 s. [in Ukrainian].
18. Modernizatsiia pedahohichnoi osvity v yevropeiskomu ta yevroatlantlychnomu osvithnomu prostori (2011): [Modernization of teacher education in the European and Euro-Atlantic educational space]: monograph N. M. Avsheniuk, V. O. Kudin, O. I. Ohienko. Kyiv: Ped. dumka. 232 s. [in Ukrainian].
19. Ohneviuk V. O. (2012) Osvita – vazhlyvyi indyktor staloho liudskoho rozvytku. [Education is an important indicator of sustainable human development] Osvitolohiia: vytoky naukovoho napriamu: monohrafiia. Za red. V. O. Ohneviuka; Avt. kol.: V. O. Ohneviuk, S. O. Sysoieva, L. L. Khoruzha, I. V. Sokolova, O. M. Kuzmenko, O. O. Moroz. Kyiv: VP «Edelveis». S. 9-32. [in Ukrainian].
20. Oleksiuk O. M. (2016) Dynamika typiv naukovoi ratsionalnosti v rozvytku mystetskoj pedahohiky. [Dynamics of types of scientific rationality in the development of art pedagogy] Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi: naukovyi zhurnal. Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka; redkol.: Oleksiuk O. M. (nauk. red.), Khoruzha L. L. (zast. nauk. red.), Bondarenko L. A. (vidp. sekr.). Kyiv: Kyiv. un-t B. Hrinchenka. № 1. S. 3-8. [in Ukrainian].
21. Otych O. M. (2009) Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: teoretychni i metodychni aspekty. [Art in the system of development of the creative individuality of the future teacher of professional training: theoretical and methodical aspects] monohrafiia; za nauk. red. I. A. Ziaziuna. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. 752 s. [in Ukrainian].
22. Pavlenko V. V. (2016) Testy kreatyvnosti osobystosti: sutnisni kharakterystyky ta osoblyvosti zastosuvannia V. V. Pavlenko. [Personality creativity tests: essential characteristics and features of application V. V. Pavlenko] Androhohichnyi visnyk. Zhytomyr. Vypusk 7. S. 219-232. [in Ukrainian].
23. Padalka H. M. (2011) Formuvannia dukhovnosti osobystosti v protsesi mystetskoj diialnosti: innovatsiini pidkhody. [Formation of spirituality of the individual in the process of artistic activity: innovative approaches] Problemy udoskonalennia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin: Materialy Vseukrainskoi vidkrytoi naukovy-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj pamiaty A. F. Krechivskoho (7-9 kvitnia 2011 roku, m. Sumy). Sumy: Vinnichenko M. D. S. 143-145. [in Ukrainian].
24. Pylynskyi Ya. (2015) Problemy ukrainskoi osvity u konteksti yevropeiskykh tendentsii. [Problems of Ukrainian education in the context of European trends] Osvita dla suchasnosti = Edukacja dla wspólczesności: zb. nauk. pr.: u 2 t. Min-vo osvity i nauky Ukrainy, NAPN Ukrainy, NPU imeni M. P. Drahomanova, Komitet pedahohichnykh nauk Polskoi akademii nauk, Naukove tovarystvo «Polshcha-Ukraina», Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy, Asots. rektoriv ped. un-tiv Yevropy; redkol.: V. H. Kremen (holova), V. P. Andrushchenko, N. H. Nychkalo F. Shlosek (zast. holovy); L. Lukianova, L. Makarenko, O. Padalka ta in. (chleny redkolehii). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. T. 1. 662 s.; S. 135-141. [in Ukrainian].
25. Polishchuk O. P. (2007) Khudozhnie myslennia: estetyko-kulturolohichniy dyskurs: [Artistic thinking: aesthetic and cultural discourse] monohrafiia. Kyiv: Vydavets PARAPAN. 208 s. [in Ukrainian].
26. Pomytkin E. O. (2013) Psykholohichna diahnozyka dukhovnoho potentsialu osobystosti: [Psychological diagnostics of the spiritual potential of the individual] posibnyk. Kirovohrad: Imeks-LTD. 144 s. [in Ukrainian].
27. Rudnytska O. P. (2005) Pedahohika: zahalna ta mystetska: [Pedagogy: general and artistic] Navchalnyi posibnyk Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan. 360 s. [in Ukrainian].
28. Sysoeva S. O. (2001) Tvorchiy rozvytok osobystosti v protsesi nepererвної profesiinoi osvity. [Creative personality development in the process of continuous professional education] Nepererвна profesiina osvity: teoriia i praktyka: zb. nauk. pr. APN Ukrainy, In-t pedahohiky i psykholohii prof. Osvity; za red. I. A. Ziaziuna, N. H. Nychkalo. Kyiv. Ch. 1. S. 45-53. Bibliohr.: s. 53. [in Ukrainian].
29. Sysoeva S. O. (2005) Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: [Basics of pedagogical creativity] Pidruchnyk. Kyiv: Milenium. 344 s. [in Ukrainian].
30. Shvai R. I. (2011) Problemy identyfikatsii tvorchoi osobystosti u protsesi navchannia. [Problems of identifying a creative personality in the learning process] Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu. Seriia pedahohichna. Vyp. 17: Innovatsiini tekhnologii upravlinnia kompetentnisno-svitohliadnym stanovlenniam uchytelia: fizyky, tekhnologii, astronomiia. S. 75-78. [in Ukrainian].
31. Shvai R. I. (2014) Tvorchist, kreatyvnist ta innovatsiinst yak poniattia kliuchovoi kompetentnosti. [Creativity, creativity and innovation as concepts of key competence] Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Seriia: pedahohichni nauky. Vyp. 116. S. 172-176. [in Ukrainian].
32. Shchokolova O. P. (2007) Modernizatsiia fakhovoi mystetskoj osvity u konteksti suchasnykh humanistychnykh idei. [Modernization of professional art education in the context of modern humanistic ideas] Teoriia i metodyka mystetskoj osvity. Vyp. 4. Naukovyi chasopys NPU imeni M. Drahomanova. Kyiv. S. 19-25. [in Ukrainian].
33. Chumachenko O. P. (2011) Vplyv filozofskykh kontseptsii tvorchoi diialnosti na rozvytok mystetskoj osvity v suchasnomu kulturnomu prostori. [The influence of philosophical concepts of creative activity on the development of art education in the modern cultural space] Problemy udoskonalennia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin: Materialy Vseukrainskoi vidkrytoi naukovy-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj pamiaty A. F. Krechivskoho (7-9 kvitnia 2011 roku, m. Sumy). Sumy: Vinnichenko M. D. S. 228-230. [in Ukrainian].
34. Gorenko L. I. (2021) Various music art as a factor in the formation of cultural values: history, modernity. Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. P. 309-314.
35. Ivanenko O. A. (2020) Model of art entrepreneurship & education in creative economy. Journal of Entrepreneurship Education. 23 (1). P. 1-8.
36. Hocevar D. (1981) Measurement of Creativity Review and Critique. Journal of Personality Assessment. № 45. P. 450-460.

УДК 7.012

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-11>

Євген ГУЛА,

orcid.org/0000-0002-3559-2179

заслужений працівник освіти, професор,
в. о. завідувача кафедри графічного дизайну факультету дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) otaznichenko2016@gmail.com

Єлизавета ДЕРЕВ'ЯНКО,

orcid.org/0009-0000-1145-484X

асистент кафедри графічного дизайну
Фахового коледжу мистецтв та дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) derevyankoelizaveta777@gmail.com

Оксана МАЗНІЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-8517-4955

доцент кафедри графічного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) otaznichenko2016@gmail.com

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ФОРМОТВОРЕННЯ ЛОГОТИПІВ В УКРАЇНСЬКИХ БРЕНДОВИХ ПРОДУКЦІЯХ

Метою даної публікації являється систематизація й узагальнення відомостей щодо сучасних концепцій формотворення логотипів в українських брендovих продукціях. **Методологія.** У публікації використані такі методи дослідження: компаративний (при зіставленні різних логотипів), типологічний та описовий методи аналізу ролі логотипів у рекламі, узагальнення (для підведення проміжних і заключних підсумків дослідження, формулювання висновків), комплексний підхід (дозволив підпорядкувати усі елементи змісту та форми пропонованої статті меті й завданням дослідження). **Результати.** У статті встановлені основні концепції формотворення логотипів в українських брендovих продукціях. **Наукова новизна.** Обґрунтовані підходи до розробки маркетингової стратегії використання логотипів в українських брендах. **Практична значущість.** Висновки, отримані у статті, можуть бути використані під час підготовки навчальних матеріалів з реклами і айдентики. **Висновки.** В умовах сучасної конкурентної ринкової економіки створення унікального фірмового стилю стає критично важливим аспектом для будь-якої української компанії, що прагне вирізнитися серед численних конкурентів і здобути визнання. Розробка фірмового стилю – це складний процес, який вимагає значних зусиль і часу для інтеграції унікальних графічних елементів та інших компонентів, що дозволяють компанії виділитися на ринку. Важливість фірмового стилю не можна недооцінити, особливо в контексті рекламної діяльності. В умовах ринку, переповненого різноманітними брендами та логотипами, споживачі часто сприймають лише фрагменти інформації з того потоку, який на них обрушується. Тому, для формування стійкого образу компанії в умах клієнтів, необхідно забезпечити множинні візуальні контакти, іноді до 15–20 повторень. Цілісний і консистентний фірмовий стиль допомагає досягти цієї мети, створюючи унікальний образ, з яким аудиторія може легко ідентифікувати компанію. Фірмовий стиль і айдентика відіграють ключову роль для вітчизняних бізнесів у різних галузях, сприяючи формуванню іміджу, відмінного від конкурентів, і підвищенню ефективності рекламних кампаній. Добре продуманий фірмовий стиль не тільки створює позитивне сприйняття компанії, але й забезпечує її легке впізнавання та запам'ятовування серед цільової аудиторії.

Ключові слова: логотип, символ, символіка, дизайн, бренд продукція, реклама, маркетинг, історія, продукція, імідж, просування.

Ievgen GULA,

orcid.org/0000-0002-3559-2179

Honored Worker of Education, Professor;

Acting Head of the Department of Graphic Design, Faculty of Design

Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) omaznichenko2016@gmail.com

Yelyzaveta DEREVIANKO,

orcid.org/0009-0000-1145-484X

Assistant at the Department of Graphic Design

Professional College of Arts and Design of Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) derevyankoelizaveta777@gmail.com

Oksana MAZNICHENKO,

orcid.org/0000-0001-8517-4955

Associate Professor at the Department of Graphic Design

Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) omaznichenko2016@gmail.com

MODERN CONCEPTS OF LOGO SHAPIN IN UKRAINIAN BRANDED PRODUCTS

*The purpose of this publication is to systematize and generalize information about modern concepts of creating logos in Ukrainian branded products. **Methodology.** The following research methods are used in the publication: comparative (when comparing different logos), typological and descriptive methods of analyzing the role of logos in advertising, generalization (for summarizing the intermediate and final results of the research, formulating conclusions), a comprehensive approach (allowed to subjugate the elements of the content and form of the proposed article aims and objectives of the research). **The results.** The article sets out the main concepts of creating logos in Ukrainian branded products. **Scientific novelty.** Reasonable approaches to the development of a marketing strategy for the use of logos in Ukrainian brands. **Practical significance.** The conclusions obtained in the article can be used during the preparation of educational materials on advertising and identity. **Conclusions.** In the conditions of the modern competitive market economy, the creation of a unique corporate style becomes a critically important aspect for any Ukrainian company that seeks to stand out among numerous competitors and gain recognition. Developing a corporate identity is a complex process that requires considerable effort and time to integrate unique graphic elements and other components that allow the company to stand out in the market. The importance of corporate style cannot be underestimated, especially in the context of advertising. In the conditions of the market overflowing with various brands and logos, consumers often perceive only fragments of information from the stream that falls on them. Therefore, to form a stable image of the company in the minds of customers, it is necessary to provide multiple visual contacts, sometimes up to 15–20 repetitions. A cohesive and consistent corporate identity helps achieve this goal by creating a unified image that audiences can easily identify with. Corporate style and identity play a key role for domestic businesses in various industries, contributing to the formation of an image different from competitors and increasing the effectiveness of advertising campaigns. A well-thought-out corporate style not only creates a positive perception of the company, but also ensures its easy recognition and memory among the target audience.*

Key words: logo, symbol, symbolism, design, brand, products, advertising, marketing, history, products, image, promotion.

Вступ. Унікальний корпоративний стиль, охоплюючи візуальний образ, дизайн та корпоративні кольори, служить важливим елементом, який асоціюється з певною компанією у свідомості споживачів. Він втілює основну ідею, місію та цінності бренду, створюючи цілісний образ, який відображається у всіх маркетингових матеріалах та комунікаціях з аудиторією. Ідентичність бренду є не лише зовнішнім вираженням; вона робить сильну заяву про сам бренд, відіграючи ключову роль у формуванні корпоративної культури та маркетингових стратегій. Вона демонструє унікаль-

ність, філософію та ідеологію бренду, сприяє його впізнаваності, відрізняє від конкурентів, покращує репутацію та сприяє позитивному іміджу (Niklewicz, 2017).

Серед українських брендів вагоме місце займають заклади ресторанного бізнесу, для яких розробка унікальної ідентичності є великим викликом. Вона має бути натхненна ключовою ідеєю бренду, такою як концепція ресторану, що відокремлює його від конкурентів та визначає його ринкову частку та стійкість. Дизайн інтер'єру, включно з кухнею, є лише однією з багатьох

аспектів, які потрібно ретельно продумати для успішного запуску ресторану.

Вказана тема перебуває на стику одразу декількох дисциплін – комплексу наук про дизайн, соціальної психології, маркетингу тощо.

Аналіз попередніх досліджень. Віддаючи належне вже здійсненому в Україні протягом останніх років працям і публікаціям із проблематики логотипу (Рижова, Прусак, Мигаль, Резанова, 2017; Сбітнева, 2015; Скляренко, Ляшевський, 2010; Хмельовський, 2008), слід наголосити, що певні питання все ще перебувають поза увагою науковців. Зокрема це стосується багатьох українських брендів.

Мета статті. Метою даної публікації являється систематизація й узагальнення відомостей щодо сучасних концепцій формотворення логотипів в українських брендових продукціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальний план представляє собою детально викладений документ, який окреслює візуальний образ вашого ресторану, доповнюючи вже згадані рішення проблем. Цей план стане ключовою частиною вашого бізнес-плану, слугуючи своєрідним маяком для орієнтації в потрібному напрямку. Тенденції у вітчизняному ресторанному бізнесі можуть змінюватися, повторюючись через певні періоди. Ці зміни в основному залежать від переваг споживачів та ринкових тенденцій, тому важливо враховувати їх при плануванні розвитку (Рижова та ін., 2017).

Розробка чіткого концептуального плану є вирішальною, адже він впливає на вибір уніформи персоналу, інтер'єру, сервірування столів, логістику, розташування закладу, доступність для людей з обмеженими можливостями, парковку та багато іншого, формуючи унікальну ідентичність ресторану (Сбітнева, 2015). Важливо замислитися над тим, як заклад сприйматимуть місцеві жителі: чи буде він враховувати екологічні питання, пропонуючи багаторазові посуд та компостовані матеріали упаковки, дотримуватися дієтичних вимог, відмовлятися від замін продуктів. Відповіді на ці запитання визначатимуть ідентичність ресторану.

Концептуальний план слугуватиме як орієнтир, що дозволить українському бренду зберігати правильний курс розвитку. Для розробки ідентичності корисно відповісти на кілька ключових питань:

- Які страви пропонуються клієнтам і що вони розповідають про заклад?
- Хто клієнти? Які їх вік, стать та демографічні характеристики?
- Які унікальні риси має ресторан?
- Які цінності просуває заклад?

Фірмовий стиль може набувати різних значень, в залежності від контексту обговорення. В широкому розумінні, він представляє собою комплексний образ компанії, що формується через багаторазові взаємодії на різних рівнях. Цей стиль включає в себе не тільки логотип, але й оформлення офісного приладдя, маркетингові інструменти, зовнішню рекламу, онлайн-присутність бренду, а також манеру спілкування співробітників із клієнтами. Всі ці аспекти спільно формують унікальну ідентичність компанії, і головна задача полягає в тому, щоб з кожним контактом з брендом у споживача складалося позитивне уявлення (Хмельовський, 2008).

Так само, як і особистість людини формується протягом життя, так і імідж компанії розвивається із часом. Цей імідж стає першим і останнім, що запам'ятовується споживачами, коли вони думають про продукт або послугу. Тому необхідно, щоб дизайн фірмового стилю був яскравим, запам'ятовуваним, виразним і відображав основні принципи організації.

Зрозуміло, що комунікація та взаємодія з клієнтами, а також створена атмосфера, мають значний вплив на враження від вашої компанії. У довгостроковій перспективі, успішно розроблений фірмовий стиль сприяє росту і розвитку компанії або ресторану. Вкладення в якісний фірмовий стиль – це вкладення в майбутнє вашого бізнесу, оскільки він відображає зобов'язаність до високих стандартів і підкреслює довготривалу відданість справі.

Доцільно розглянути бренд Aroma Kava – український кавовий бренд, що нещодавно був невідомий широкому колу любителів кави. Нині цю мережу можна охарактеризувати як вітчизняний варіант Starbucks, адже її заклади розкидані майже по всіх вулицях столиці та в численних містах по всій країні.

Дизайн кафе представлений у сучасному стилі (див. рис. 1), комбінуючи мінімалізм з виразними формами, кольорами та малюнками, які привертають увагу клієнтів. Зокрема, логотип бренду створено з використанням різноманітних шрифтів та форм, і він поєднує в собі кілька кольорів: блакитний, помаранчевий і білий, що надає йому виразності та контрастності.

Брендова упаковка вирізняється своєю яскравістю (див. рис. 2). Білі візерунки лише підсилюють виразність дизайну цієї упаковки. Хоча дизайн виконаний в офіційному ключі, він все ж спонукає до позитивного настрою у споживачів.

Меню представлено у консистентному стилістичному рішенні (див. рис. 3), де застосовано графічні ілюстрації та фотографії продуктів. Використаний шрифт має лаконічний, гротесковий дизайн, що сприяє легшому сприйняттю інформації.

Рис. 1. Айдентика Aroma Kava¹Рис. 2. Фірмовий стаканчик Aroma Kava²Рис. 3. Меню Aroma Kava³

Мережа «Світ кави», розташована у Львові, включає кілька кафе. Її символіка представлена червоною графікою турки, яка має схожість з плямою, з елементами, що нагадують розлите чорнило. Таке оформлення символізує креативну сутність місця. Кав'ярня позиціонує себе як простір

¹ Джерело: <https://korrespondent.net/world/4455691-ukraynskaia-set-kofeen-Aroma-Kava-vyshla-yz-belarusy>.

² Джерело: <https://pershyj.com/p-top5-originalnih-kavovih-naroyiv-vid-aroma-kava-mi-perevirili-chi-smachno-40831>

³ Джерело: <https://aromakava.ua/novini/nove-ice-menu-v-aroma-kava>

для відпочинку, знайомств, роботи та зустрічей, де завжди витає аромат кави та свіжої випічки.

Відмітна риса логотипу – його мінімалізм, що сприяє створенню заглибленої атмосфери для гостей. Інтер'єр кафе характеризується елегантністю та рафінованістю. Фірмова упаковка мережі складається з білого пакету з червоним логотипом та етикеткою з підписом (див. рис. 4), що підкреслює натуральність продукції та доповнює атмосферу закладу.

Рис. 4. Логотип бренду «Світ кави»⁴

Кафе Yellow Place відрізняється на українському ринку завдяки своєму унікальному маркетингу та брендингу (див. рис. 5). Їхній логотип виготовлений з чорного акцидентного шрифту на жовтому тлі. Особливістю бренду є також їх підхід до комунікації з клієнтами, який характеризується як невимушений та дружній, сприяючи залученню уваги та вибудовуванню довірливих відносин.

Рис. 5. Логотип кав'ярні Yellow Place⁵

⁴ Джерело: <https://svitkavy.com/uk/>

⁵ Джерело: https://www.facebook.com/YellowPlaceKyiv/?locale=ru_RU

Дизайн упаковок кави витриманий у мінімалістичному стилі з використанням фірмових кольорів: чорного, жовтого та білого (рис. 6).

Рис. 6. Дизайн упаковки кави Yellow Place⁶

Доцільно детально проаналізувати актуальні напрямки та тренди в області брендингу і дизайну логотипів, з акцентом на новинки, які будуть в центрі уваги в Україні у 2024 році. Окремі тенденції обіцяють виняткову популярність. Трендові логотипи завжди стають предметом зацікавленості та обговорень, хоча їх застосування в конкретних проектах може варіюватись. Окремі з цих напрямків давно займають почесне місце у дизайнерському світі, тоді як інші вражають своїми неочікуваними стильовими рішеннями та дизайном, що підкреслює унікальність тієї чи іншої української компанії, або навіть цілого сектора.

Провідними трендами у дизайні вітчизняних логотипів на 2024 рік будуть:

- мінімалізм та символічність;
- використання градієнтів та насичених кольорів;
- логотипи з оригінальним шрифтовим вибором;
- ультратонкі лінії;
- ручні та нарисовані логотипи;
- контрольований хаос;
- естетика відтінків;
- ігри з негативним простором;
- ретро стилістика;
- багатошаровість;
- збалансованість;
- високі логотипи;
- футуристичний блиск;
- виразні шрифти;
- повернення гротескних елементів;
- містичні символи;
- природні мотиви.

⁶ Джерело: <https://goodwinehome.com.ua/uk/brands/143-yellow-place.html>

Устремління до спрощення в дизайні продовжує домінувати серед творців логотипів, що включає зниження їхньої складності та акцент на елементарність символів брендів. В 2024 році наголос на простоту та мінімалізм стане все популярнішим серед замовників, які вибирають обмежити палітру до двох кольорів або віддати перевагу монохромним схемам. Такий підхід передбачає відкидання зайвих елементів та складних шрифтів, неважливих для суті повідомлення. Логотипи, що містять мінімум елементів, виявляються більш привабливими та полегшують ідентифікацію. В контексті сучасного інформаційного перевантаження, важливість таких трендів полягає у наданні споживачам можливості візуального релаксу.

Однак, не кожен власник бренду готовий відмовитись від існуючих концепцій на користь мінімалістичного дизайну логотипів. В таких випадках варто звернути увагу на тренд 2022–2023 років, який залишається актуальним і в 2024 році: використання 3D-градієнтів. Ця техніка, що характеризується своєю яскравістю та впізнаваністю, дозволяє логотипам виділятися з-поміж інших. Багато відомих брендів уже застосовують градієнти у своїх символах, оновлюючи їх та додаючи динаміки та привабливості. Використання кольорових переходів дозволяє створювати захоплюючі дизайнерські рішення, при цьому зберігаючи простоту у сприйнятті візуальних ефектів.

В 2024 році, використання лише градієнтів може бути недостатнім, тому дизайнерам рекомендується застосувати комплексний підхід, включаючи різноманітні колірні рішення, методи нашарування, та техніки переходів. Такі засоби здатні зачарувати увагу аудиторії. Важливо для дизайнерів бути відкритими до експериментів з формами, палітрою, та інтенсивністю кольорів, щоб надати творам відчуття глибини. Однак важливо пам'ятати, що вибір кольорів та стилістика – це унікальний шлях кожного бренду. Хоча вибір певних відтінків може варіюватися, багато компаній прагнуть до чорно-білих або монохромних схем, а великі корпорації часто віддають перевагу яскравим та насиченим кольорам.

Привернути увагу цільової аудиторії можна також за допомогою унікальних шрифтів у дизайні логотипу. Такі шрифти можуть мати непередбачувану форму, бути виконані з орфографічними помилками або містити кольорові варіації. Важливо при цьому дотримуватись кількох основних правил:

- Текст повинен залишатись читабельним.
- Глядачі мають легко впізнавати або здогадуватись про бренд, який представляє логотип.

– Необхідно уникати курсиву, складного переплетення літер та інших елементів, що роблять текст незрозумілим (Скляренко & Ляшевський, 2010).

Більшість клієнтів бажають бачити в своїх корпоративних логотипах більше текстового вмісту порівняно з графікою чи зображеннями. Контрастні дизайни відмінно підкреслюють такий стиль. Можливим варіантом є затемнення фону з подальшим виділенням тексту, щоб він став яскравішим. Фон може бути представлений фотографією, але головне, щоб логотип був зрозумілий з першого погляду.

Тонкі лінії стали ключовим елементом для дизайну в мінімалістичному стилі, здобувши популярність з 2020 року. Вони часто використовуються у графічному дизайні з різними тонами сірого кольору, створюючи ефект малюнку, зробленого олівцем. Такий стиль легко адаптується під будь-який бренд, бізнес або ідею. У випадку, коли логотип потребує оновлення або додавання яскравих акцентів, багато провідних компаній довели, що використання тонких ліній може створити унікальний вигляд. Такі лінії виглядають шикарно та витончено на світлому тлі, ідеально доповнюючи сучасні тенденції у графічному дизайні. Варіювати дизайн можна, розташувавши назву компанії на фоні з градієнтом.

Каліграфічний стиль, що імітує рукописний текст, також залишається у тренді, дозволяючи використовувати текст і зображення для створення глибокого змісту або прихованої ідеї. У 2024 році зростає інтерес до використання карикатур та ескізів. Незважаючи на заду, що ера вільного тексту та геометричних мотивів минула, сучасний брендинг показує відновлення інтересу до цих елементів. Цей стиль має потенціал стати трендом, оскільки він дозволяє підкреслити унікальність компанії через використання ескізів, форм або стилізованих зображень, які відрізняються від стандартних дизайнерських рішень.

Логотипи не повинні слідувати суворим чи встановленим стандартам, особливо коли цільова аудиторія – це молодь, що віддає перевагу активному та інноваційному підходу до життя.

У процесі створення брендингу ключовим є використання концепції контрольованого хаосу, яка допомагає інтегрувати різноманітні елементи для формування динамічного та емоційно насиченого іміджу:

- створення вертикальних послідовностей літер;
- розсіювання літер у просторі;
- впровадження екстравагантних шрифтових форм;

– використання контрастних кольорових палітр (Niklewicz, 2017).

Важливо, щоб літери в логотипі були різноманітні за формою та розміщенням, але при цьому назва бренду залишалася зрозумілою та легко читабельною.

Багато великих компаній надають перевагу лаконічному дизайну та монохромній стилістиці, завдяки чому їх бренди завжди залишаються у фокусі уваги та легко розпізнаються великою аудиторією. Для нових компаній важливо зберегти власну унікальність, уникаючи затінення з боку конкурентів.

З 2022 року спостерігається зростаючий попит на яскраві логотипи, що є відповіддю на інтенсивну ринкову конкуренцію та прагнення клієнтів до візуального відмінності, з меншим акцентом на текстовий компонент.

Тенденції в області дизайну логотипів для 2024 року відображають повторюваність у виборі стилів, привертаючи увагу до ретро-моделей у сфері графічного дизайну. Ці знайомі дизайни є впізнаваними, легко запам'ятовуються і викликають довіру. Їхня основна вигода полягає не лише в зовнішньому вигляді, але й у створенні враження стабільності та надійності компанії. Ретро-стиль з його гумором, різнобарвними палітрами та оригінальними формами ставиться в авангард дизайну.

При виборі дизайну для свого бренду, можна звернутися до естетики 90-х, 00-х, 10-х років та інших періодів, в залежності від специфіки діяльності та цілей компанії. Для компаній, що бажають підкреслити свій багаторічний досвід, ідеально підійдуть темні пастельні кольори та ефекти, що додають глибину зображенню.

Багатошарові логотипи, що вирізняються глибиною та чіткістю ліній, стануть ключовим трендом не тільки у 2024 році, а й у майбутньому. Їхня популярність зростає завдяки геометричним формам, яскравим переходам кольорів та використанню прозорості, що дозволяє дизайнерам демонструвати креативність.

Використання контрастних деталей та комбінація різних форм сприяють створенню ідеальної багатошаровості, що можна порівняти зі стилем продуктів від Google. Стримані та гармонійні кольори зустрічаються в дизайні компаній із великою клієнтською базою, де симетричне розташування елементів, чисті шрифти та колірні комбінації підкреслюють брендовий стиль.

Новим напрямком у брендингу є високі логотипи, що пропонують вертикальні або вузькі форми, являючи собою відхід від традиційних квадратних або горизонтальних моделей. Ця есте-

тика ідеально підходить для нових або творчих компаній, що прагнуть відповідати найновішим модним тенденціям (Public relations and advertising theories: concepts and practices, 2018).

Висновки. Таким чином, в умовах сучасної конкурентної ринкової економіки створення унікального фірмового стилю стає критично важливим аспектом для будь-якої української компанії, що прагне вирізнитися серед численних конкурентів і здобути визнання. Розробка фірмового стилю – це складний процес, який вимагає значних зусиль і часу для інтеграції унікальних графічних елементів та інших компонентів, що дозволяють компанії виділитися на ринку.

Важливість фірмового стилю не можна недооцінити, особливо в контексті рекламної діяльності. В умовах ринку, переповненого різноманітними брендами та логотипами, споживачі часто сприймають лише фрагменти інформації з того потоку, який на них обрушується. Тому, для формування стійкого образу компанії в умах клієнтів, необхідно забезпечити множинні візуальні контакти, іноді до 15–20 повторень. Цілісний і консистент-

ний фірмовий стиль допомагає досягти цієї мети, створюючи уніфікований образ, з яким аудиторія може легко ідентифікувати компанію.

Фірмовий стиль і айдентика відіграють ключову роль для вітчизняних бізнесів у різних галузях, сприяючи формуванню запам'ятовуваного іміджу, відмінного від конкурентів, і підвищенню ефективності рекламних кампаній. Добре продуманий фірмовий стиль не тільки створює позитивне сприйняття компанії, але й забезпечує її легке впізнавання та запам'ятовування серед цільової аудиторії.

Означена тема безсумнівно має великі **перспективи для подальших досліджень**. Це обумовлено, у т.ч., тим чинником, що практика створення символіки українських брендів, у т.ч. у ресторанному бізнесі, досить істотно випереджає відповідні напрацювання теорії й наукової сфери. Тому доцільно інтенсифікувати відповідні наукові пошуки, направлені на висвітлення найбільш передових і цікавих практик створення логотипів українських кафе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ришова І. С., Прусак В. Ф., Мигаль С. П., Резанова Н. О. Дизайн середовища. Словник-довідник. Львів : Простір-М, 2017. 360 с.
2. Сбітнієва Н.Ф. Тенденції розвитку сучасного графічного дизайну: повернення до рукотворності. *Вісник ХДАДМ*. 2015. № 4. С. 60–66.
3. Склярєнко Н. В., Ляшевський О. В. Сутність і призначення логотипу. *Вісник ХДАДМ* : зб. наук. праць. Харків : ХДАДМ, 2010. Вип. 6. С. 91–95.
4. Хмельовський О.М. Графічний дизайн. Луцьк : Терен, 2008. 160 с.
5. Niklewicz K. We need to talk about the EU : European political advertising in the post-truth era / Konrad Niklewicz ; Wilfried Martens centre for European studies (Brussels). Brussels : Wilfried Martens centre for European studies, 2017. 68 p.
6. Public relations and advertising theories: concepts and practices / В. Oğuz Aydın, Emine Şahin a. Özlem Duğan (eds.). Berlin : Peter Lang, 2018. 423 p.

REFERENCES

1. Ryzhova I. S., Prusak, V. F., Myhal, S. P., Riezanova, N. O. (2017) Dyzain seredovyshcha. Slovnyk-dovidnyk. [Environment design. Dictionary-reference]. Lviv: Prostir-M [in Ukrainian].
2. Sbitnieva N. F. (2015) Tendentsii rozvytku suchasnoho hrafichnoho dyzainu: povernennia do rukotvornosti [Trends in the development of modern graphic design: a return to handiwork]. *Visnyk KhDADM*, 4, 60–66 [in Ukrainian].
3. Skliarenko N. V., Liashevskiy O. V. (2010) Sutnist i pryznachennia lohotypu [The essence and purpose of the logo]. *Visnyk KhDADM* [Herald of KhDADM]: zb. nauk. prats. Kharkiv : KhDADM, 6, 91–95 [in Ukrainian].
4. Khmelovskiy O. M. (2008) Hrafichnyi dyzain [Graphic design]. Lutsk : Teren [in Ukrainian].
5. Niklewicz K. (2017) We need to talk about the EU : European political advertising in the post-truth era / Konrad Niklewicz ; Wilfried Martens centre for European studies (Brussels). Brussels : Wilfried Martens centre for European studies
6. Public relations and advertising theories: concepts and practices (2018) / В. Oğuz Aydın, Emine Şahin a. Özlem Duğan (eds.). Berlin : Peter Lang

УДК 780.616.432:78.02]323.15:159.923.2(=161.2)С.Борткевич
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-12>

Любов ГУНДЕР,
orcid.org/0000-0002-2229-2724
заслужена артистка України,
доцент кафедри музики
Інституту музичного і художнього мистецтва
Пряшівського університету в Пряшеві
(Пряшів, Словаччина) liubov.gunder@unipo.sk

Ольга ФАБРИКА-ПРОЦЬКА,
orcid.org/0000-0001-5188-1491
доктор мистецтвознавства,
професор кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва
Навчально-наукового інституту мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)
професор кафедри музики
Інституту музичного і художнього мистецтва
Пряшівського університету в Пряшеві
(Пряшів, Словаччина) olga.fabryka-protska@pnu.edu.ua

ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ СЕРГІЯ БОРТКЕВИЧА ЯК ПРИКЛАД ЗБЕРЕЖЕННЯ РИС ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ЧУЖИНІ

Стаття присвячена висвітленню постаті відомого композитора української діаспори, піаніста-віртуоза Сергія Борткевича в контексті соціокультурних процесів європейського мистецтва, які вплинули на формування його музичного стилю впродовж першої половини ХХ століття. Відзначається, що зацікавленість серед науковців та виконавців до його особистості, творчої спадщини постійно зростає не лише в Україні, а й в цілому світі. Саме впродовж останніх років через складні і трагічні реалії сьогодення на території України (війну із російським агресором), перед вітчизняними вченими та музикознавцями все більш актуальним стає питання повернення вкрадених імен українських митців на Батьківщину, серед яких постать Сергія Борткевича. У розвідці розглядаються окремі сторінки біографії митця, його творчу діяльність в Україні та за її межами. Здійснюється акцент на розкритті рис ідентичності через музично-естетичний та інтерпретаційний аналіз окремого твору з фортепіанного циклу для дітей.

Акцентується увага на тому, що природне поєднання ознак неокласицизму з рисами сучасних жанрів легкої музики свідчать про синтез стилів, що свідчить про наявність ознак романтичної та імпресіоністичних музичних мов. Наявність програмних назв, відсутність «голої» інструктивності в етюдах (підкорення техніки змісту, етюд = п'еса) демонструє вірність романтичним традиціям. В мініатюрах С.Борткевича лаконізм музичного висловлювання органічно переплітається із глибокою змістовністю, різнобарв'ям фортепіанної фактури та розмаїттям її тематичних нашарувань.

Виявляється, що С. Борткевич як особистість і музикант-професіонал, сформувався в мультикультурному середовищі, більшу частину свого життя прожив на чужині поза межами своєї Батьківщини, але завжди відчував духовний зв'язок з рідним краєм, а наприкінці життя мріяв про повернення. Саме мелодизм його музики став основою, одним з найефективніших засобів створення образу дорогої серцю батьківщини, виявленням духовних цінностей автора та уособленням національних культурних коренів. Тематичне багатство, емоційна відкритість, щирість музичного висловлювання та опора на народну мелодику С. Борткевича свідчить про самобутність та неповторність музичної мови композитора, що пов'язує митця з рідною музичною культурою.

Узагальнюється та підкреслюється, що творча спадщина С. Борткевича нині перебуває в стані власного відродження у фортепіанному виконавстві України та поза її межами.

Ключові слова: музична мова, фортепіанна спадщина, композитор, піаніст, інтерпретація, виконавство, ідентичність, діаспора.

Liubov GUNDER,

orcid.org/0000-0002-2229-2724

Honoured artist of Ukraine,

Associate Professor at the Department of Music

Institute of Music and Art of Presov University

(Presov, Slovak Republic) liubov.gunder@unipo.sk

Olga FABRYKA-PROTSKA,

orcid.org/0000-0001-5188-1491

Doctor of Study of Art,

Professor at the Department of Music Ukrainian Studies and Folk Instrumental Art

Educational and Research Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Professor Department of Music

Institute of Music and Art of Presov University

(Presov, Slovak Republic) olga.fabryka-protska@pnu.edu.ua

THE CREATIVE PORTRAIT OF SERHIY BORTKEVYCH AS AN EXAMPLE OF PRESERVING THE IDENTITY TRAITS OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE ABROAD

The article is devoted to highlighting the figure of the famous composer of the Ukrainian diaspora, pianist-virtuoso Serhiy Bortkevych in the context of the socio-cultural processes of European art that influenced the formation of his musical style during the first half of the twentieth century. It is noted that the interest among scholars and performers in his personality and creative heritage is constantly growing not only in Ukraine but also in the whole world. It is in recent years, due to the difficult and tragic realities of today in Ukraine (the war with the Russian aggressor), that the issue of returning the stolen names of Ukrainian artists to their homeland, including the figure of Serhiy Bortkevych, has become increasingly relevant to domestic scholars and musicologists.

The research examines certain pages of the artist's biography, his creative activity in Ukraine and abroad. The emphasis is placed on revealing the features of identity through the musical, aesthetic and interpretive analysis of a single piece from the piano cycle for children.

It is emphasized that the natural combination of neoclassical features with the features of modern genres of light music indicates a synthesis of styles, which indicates the presence of signs of romantic and impressionistic musical languages. The presence of program titles, the absence of «bare» instructionality in the etudes (subordination of technique to content, etude = play) demonstrates loyalty to Romantic traditions. In S. Bortkevych's miniatures, the laconicism of musical expression is organically intertwined with deep meaningfulness, the variety of piano texture and the diversity of its thematic layers.

It turns out that S. Bortkevych, as a personality and professional musician, was formed in a multicultural environment, lived most of his life in a foreign land outside his homeland, but always felt a spiritual connection with his native land, and at the end of his life he dreamed of returning. It was the melody of his music that became the basis, one of the most effective means of creating an image of his dear homeland, revealing the author's spiritual values and personifying national cultural roots. The thematic richness, emotional openness, sincerity of musical expression and reliance on folk melody of S. Bortkevych testify to the originality and uniqueness of the composer's musical language, which connects the artist with his native musical culture.

The article summarizes and emphasizes that the creative heritage of S. Bortkevych is currently in a state of its own revival in piano performance in Ukraine and abroad.

Key words: *musical language, piano heritage, composer, pianist, interpretation, performance, identity, diaspora.*

Постановка проблеми. Сучасна віроломна війна Росії проти України зосереджена на знищення української культурної ідентичності. Росія намагається її нівелювати, довести імперську тезу про те, що українці не мають самобутності, тому не мають права на свою державу (Хмельовська, 2023). Впродовж останніх десятиріч українські мистецтвознавці намагаються повернути із забуття втрачені імена митців, життя і творчість яких була пов'язана з Україною, збагачувала її культурну спадщину і чия творча ідентичність до

сьогодні залишається дослідженою спорадично. Серед яскравих митців української музичної культури належить уродженець міста Харкова, видатний піаніст, композитор, диригент, педагог Сергій Борткевич.

Аналіз досліджень. Окремі сторінки багатогранної творчості Сергія Борткевича та риси національної та стильової ідентифікації митця простежено такими науковцями як О. Тимошук (Тимошук, 2011), Н. Стецюк (Стецюк, 2021), Є. Левкулич (Левкулич, 2016: 32–42; 2021),

Т. Якубов (Якубов, 2021), Зимогляд (Зимогляд, 2003) та ін.

Зокрема, заглиблюючись у його сторінки біографії та творчої спадщини загалом італійський піаніст сучасності Альфонсо Сольдано писав, що композитор С. Борткевич у своїх масштабних творах завжди зображав Україну. До речі, Перша симфонія композитора має назву «Із моєї Батьківщини». До написання творів С. Борткевича завжди надихали спогади, пов'язані з Україною (Голинська, 2017). Варто зазначити, що Є. Левкуліч, Т. Якубов, Н. Стецюк та ряд інших українських музикознавців у своїх розвідках переконливо доводять приналежність С. Борткевича до української музичної культурної спадщини.

Метою статті є комплексне висвітлення рис української ідентичності музичної культури у доробку композитора С. Борткевича, зокрема на матеріалі його двох вибраних п'єс з фортепіанних циклів для дітей «3 мого дитинства» ор. 14 та «Маленький мандрівник» ор. 21.

Виклад основного матеріалу. З історії відомо, що впродовж декількох століть держава-агресор Росія будувала свою культуру на основі вкраденої та привласненої собі творчості українських авторів. Однією з головних задекларованих фраз ворожої пропаганди є постулат про те, що не існує України як окремої незалежної держави, не існує української ідентичності, а все українське є продуктом комуністичної влади.

У повоєнні десятиліття після другої світової війни росіяни активно поширювали антиукраїнську пропаганду для того, щоб стерти наш народ і культуру з лиця землі, «...але це все через страх зізнатися собі, що їм це ніколи не вдасться, й що насправді їхня культура опиняється тепер на периферії, вона не чутлива до суспільних процесів і змін, законсервована у міфах минулого, тому й немає сучасного сміливого голосу» (Хмельовська, 2023). Українське музичне мистецтво вкотре потребує довести міжнародній спільноті свою значимість і законне місце у світовій музичній ієрархії. Відповідна тактика і стратегія у використанні української музичної культури повинна бути в авангарді інформаційного та культурного протистояння з ворогом, стати головним завданням українських митців та науковців. Спрямування зусиль у вектор непохитного утвердження мистецької ваги, самобутності багатокілової української культурної спадщини є екзистенційним завданням.

До когорти славних імен, які країна-агресор декларує як російські, належить славний харків'янин – піаніст-віртуоз, композитор, дири-

гент, педагог, поет Сергій Едуардович Борткевич (1877–1952). Про постать композитора слід говорити як про представника української, а саме, харківської фортепіанної школи початку ХХ століття¹. Світогляд Сергія Борткевича формувалася на академічних засадах збереження та поширення класичного фортепіанного доробку та виконавського прагнення до презентації світової спадщини в її стильовому й жанровому розмаїтті (Зимогляд, 2023). Концертна діяльність С. Борткевича, його виконавські інтерпретації власних фортепіанних творів свідчать про появу характерної прикмети початку ХХ століття – формування специфічної орієнтованої гілки виконавства, спрямованої на репрезентацію композиторами власних творів.

З раннього дитинства майбутній композитор виростав в музичному оточенні, вплив бабусі та виховання матері, талановитої піаністки, не могли залишити малого Сергіяка байдужим до музики. Видатні музиканти Антон Рубінштейн, Петро Чайковський, Фелікс Блуменфельд мали вирішальний вплив на вибір життєвого шляху молодого піаніста, незважаючи на вимогу батька займатися військовою кар'єрою. Сергій Борткевич здобув високопрофесійну музичну освіту, спочатку при Харківському музичному училищі (клас фортепіано – І. Слатін), згодом при Санкт-Петербурзькій консерваторії (клас композиції – А. Лядов, клас фортепіано – Карл ван Арек) та німецькому Ляйпцігу в Соломона Ядассона (клас композиції) та одного з улюблених учнів Ф. Ліста – Альфреда Рейзенауера (клас фортепіано). Впродовж студентських років, молодий Борткевич проявив себе як надзвичайно талановитий піаніст, вододіючий чудовими технічними здібностями, глибоким співучим звуком, тонким нюансуванням та змістовною інтерпретацією виконуваних творів. «Під час харківсько-петербурзького періоду життя від-

¹ Харківська фортепіанна школа на той час, рівно ж як і Київська, Одеська, Львівська, «декларували прагнення до виховання гармонійно розвиненої, інтелектуальної, універсальної творчої особистості – виконавця (соліста, ансамбліста, концертмейстера), педагога, просвітника, пропагандиста класичного доробку, національної фортепіанної спадщини...; багатовекторність творчої самореалізації піаніста, первинну орієнтацію на глибоке, осмислене, логічно обґрунтоване й одночасно творче проникнення в музичний твір за безумовної поваги до композиторського тексту й виконавської ініціативи; досягнення високого рівня професійної майстерності й постійне самовдосконалення; осягнення місії артиста як просвітника, популяризатора музичного мистецтва й організатора культурного життя» (Зимогляд, 49).

бувалося накопичення музичного, культурного та життєвого досвіду, формування особистих якостей і професійних навичок, які мали серйозний вплив на подальший розвиток творчої особистості митця» (Левкулич, 2021).

Берлінський період життя Сергія Борткевича характерний активною концертною діяльністю в різних країнах (Німеччині, Австро-Угорщині, Італії, Франції) та першими композиторськими спробами. Митець був надто самокритичний до власних творів, що призвело до їх знищення² (Левкулич, 2021).

З початком першої світової війни (1914) митець змушений був повернутися з Німеччини до батьківщини: ігноруючи перспективні пропозиції з Росії, продовжував творити нові композиції (Концерт для скрипки з оркестром оп. 22, Віолончельний концерт оп. 20, цикл дитячих фортепіанних п'єс «Маленький мандрівник» («The Little Wanderer» оп. 21), твори на поезію Поля Верлена для голосу і фортепіано оп. 23, Trois Morceaux для фортепіано оп. 24 та інші); також став натхненником та організатором фортепіанних курсів у рідному Харкові. Після перипетій з більшовицькою владою, яка запанувала в державі, митець змушений був покинути рідний край і стати емігрантом на чужині³ (Левкулич, 2021).

1920 рік став початком еміграції видатного українського піаніста-віртуоза, композитора, диригента та педагога Сергія Борткевича, яка продовжувалася до його смерті⁴ в 1952 році. Композиторський доробок митця налічує понад 74 твори, частина з яких (близько 15) нині вважається втраченими. Серед фортепіанних творів перу композитора належать: три фортепіанні концерти (Перший – В dur оп. 16, Другий – оп. 28 для лівої руки, Третій – с moll оп. 32 «Per Aspera ad Astra»), дві фортепіанні сонати, п'єси, сюїти та цикли для дітей.

Особливу увагу С. Борткевич приділив жанру фортепіанної мініатюри (30 опусів), які за визначенням Н. Стецюк, вирізняються різноплановістю гармонічної мови, що простежується в поєднанні діатоніки та «складних ароматизованих гармоній» (Стецюк, 2021, с. 19). Саме інтерпретація дитячих

циклів композитора вимагає від виконавця «недотячого» розуміння змісту творів, емоційної зрілості та серйозної фортепіанної підготовки. Заглиблюючись у музичний простір дитячої музики С. Борткевича, – потрапляємо у світ найвищих духовних цінностей національної та світової культури. Багато стилістичних інновацій Борткевича побачило світ завдяки його досвіду практикуючого піаніста та потреби в педагогічному репертуарі.

Фортепіанний цикл С. Борткевича «З мого дитинства» оп. 14 (1911). В основі фортепіанної сюїти – автобіографічні спогади композитора про своє дитинство, про рідних людей, мрії і переживання головного героя циклу співзвучні емоціям, які колись пережив і сам автор. Підзаголовок до першого видання вказує, що це «Сюїта легких фортепіанних п'єс для юнацтва». Та, як відомо, виконання творів композитора, незалежно від ремарки, вимагає від інтерпрета емоційної зрілості, артистичної та виконавської досконалості. До складу сюїти входить шість різнохарактерних п'єс, об'єднаних однією спільною думкою – спогадами. Музика С. Борткевича насичена розмаїттям емоційних станів. Продуманість фразування, природність мелодичних побудов характеризують музичну мову, її барвистість та багатство піаністичних засобів. Багатоголосся фортепіанної фактури наповнене підголосками, імітуванням, що створює враження багаторівневості (Приклад 1).

Приклад 1. П'єса №1 «З наспівів няні» (Andantino semplice, f moll).

У цьому невеличкому за розмірами творі, який має просту тричастинну форму АВА з 4-тактовим закінченням, автор використовує цитату української народної пісні «Віють вітри, віють буйні»⁵. Тема пісні звучить у терційовому викладі правої руки, супровід лівої нагадує ноктюрнову фортепіанну фактуру. Характер крайніх частин канти-

² Перший фортепіанний концерт оп. 2. був знищений автором після першого ж виконання. Лише у 1906 році Чотири п'єси для фортепіано оп. 3 були опубліковані в Ляйпцігу Даніелем Разером.

³ С. Борткевич, як професор Народної консерваторії в рідному Харкові, зазнав арешту разом з матір'ю-піаністкою, даремно доказуючи комуністичній владі, що має право викладати та концертувати в рідному місті; був для більшовиків «буржуазним елементом».

⁴ В пошуку порятунку від більшовицької влади, С. Борткевич спочатку виїжджає до Туреччини, а відтак, у 1922 році повертається до Європи (до Відня, де й помер 25.10.1952 року та був похований).

⁵ Класик нової української літератури Іван Котляревський використав пісню «Віють вітри, віють буйні» як вступну арію Наталки Полтавки в однойменній опері.

лений, в тридольному розмірі; в останніх чотирьох тактах першої частини на гармонії доміанти звучить зв'язуючий мотив до наступної частини, написаної в танцювальному характері, дводольному розмірі, в однойменному мажорі (*Allegretto grazioso*, D dur) (Приклад 2).

Приклад 2.

Фортепіанний цикл С. Борткевича «Маленький мандрівник» *op. 21* (1922) належать до програмних творів, пов'язаних спільною ідеєю та об'єднаних умовною сюжетною лінією. «Програмні мініатюри, – за висловом О. Ярошенко, – відповідно до їх жанрової специфіки, втілюють яскраво-образні характеристики чи динаміку їх розвитку, картини природи чи жанрово-побутові сценки. <...> Слухачам передається настрої, відношення автора, характер подій, певний конкретний образ» (Ярошенко, 2022: 556). Динамічні властивості музики надають яскравості, сприяють розвитку фантазії, створюють динамічну музичну інтерпретацію. Фортепіанні цикли «З мого дитинства» та «Маленький мандрівник» за своєю сюжетною лінією належать до лірико-розповідних збірок для дітей. За твердженням О. Тимошук такий тип збірок характеризується «<...> узагальнюючим характером музичних образів та вербальних програм, дидактичним типом поезики циклу, наскрізною ідеєю життєвого шляху людини і митця» (Тимошук, 2011: 5). Збірка містить 18 невеликих фортепіанних п'єс, розділених до двох зошитів і підпорядкованих спільній ідеї – подорожі до різних європейських міст та країн. У музиці циклу органічно простежуються риси західноєвропейського романтизму.

П'єса № 5 «Степ» (*Andante sostenuto, a moll*) написана у формі простого двоголосного канону; тема канону починається з інтервалу квінти, нижній голос канону вступає на четвертій долі такту в інтервалі октави. Тема у верхньому голосі звучить впродовж чотирьох тактів в основній тональності ля мінор. Друге, збагачене проведення теми звучить в тональності мінорної доміанти. Після 12 т. тема повертається до початкового свого звучання, тож можна припустити, що такий канон має передумови стати *canon perpetuus* (лат.), тобто – нескінченним⁶ або спіральним. Проте, тема

не завершується низхідним мотивом, а, ніби завишає або «віддаляється» на високому квінтовому тоні. Через акорд D7 на динаміці *pp* тема повертається до основної тональності (Приклад 3).

Приклад 3.

V. Durch die Steppe.
Par les steppes. ♣ Through the Steppes.
A travers la Steppa.

Andante sostenuto. (Canon)
legato, espressivo

Мелодія канону наспівна, вокальна, широка, про що вже свідчить перший інтервальний стрибок на ч. 5, як на початку, так і в кінці цього невеличкого мотиву, що нагадує початки багатьох протяжних народних пісень східних степових регіонів України (приклад 3). Поява у цьому короткому творі *canon perpetuus* також свідчить про образне відтворення нескінченності українських степів засобами музичної мови та виразності. Кожен з двох голосів є самодостатнім та разом з тим, одночасно доповнює один одного. Типовою рисою гармонізації українських пісень композиторами вважається прагнення чистоти, прозорості фактури, нахил до імітації хорового виконавства в інструментальних творах: заспів одним верхнім голосом з поступовим насиченням фактури, надання <...> значущості всім голосам, дотримування типового для українського народного хору голосоведення» (Золочевський, 1964: 108). На думку В. Золочевського, твір звучить, як «журлива поспівка на прозорій і теплій, як вирій, інструментовці» (Золочевський, 1964: 127). За влучним висловом М. Гоголя: «Щодо музики суму, то вона ніде не чутна так, як у них (українців. – В. Золочевський). Чи це туга за юністю, яку урвали, не дали довеселитись; чи це скарги на безпритульне становище тодішньої України... Та звуки її живуть, печуть, крають душу» (Золочевський, 1964: 127).

Сергій Борткевич недаремно вибрав для невеличкої п'єси з дитячого циклу форму канона. В жодному разі не порівнюємо форму музич-

⁶ *Canon perpetuus* (лат.) канон, у якого закінчення плавно переходить у початок.

ного твору (канон) з поняттям категорії канону як «домінування в культурі усвідомлених цінностей» (Новакович, 2007: 83). В нашому випадку це, скоріше, – гра слів. Однак, розуміючи важливість поставленого питання стосовно творчої ідентичності українського композитора Сергія Борткевича, потрібно хоча б скраю доторкнутися до теми канону як «категорії єдності, внутрішнього зв'язку, історичного характеру, традиції» (Новакович, 2007).

У дослідженні «Канон та канонічні моделі в українській музиці» М. Новакович наголошує, що «канон – це відповідність ідеалу, втілена через певну форму. <...> В семіотичному просторі української культури таким глибинним ідеалом стало утвердження поняття національної ідеї» (Новакович, 2007: 83–88). На основі багатьох наукових пошуків та досліджень, дослідниця стверджує, що «складовою категорії канону вважаємо культурний код. <...> Коли йдеться про сферу музики, то під поняттям коду слід розуміти сукупність певних музичних знаків і умов для передачі інформації» (Новакович, 2007: 87). У цьому контексті неможливо перебільшити значення української народної пісні як основи музичної мови народу, як коду, який концентрує в собі інформацію. Тому в процесі розвитку національної музики ХІХ – початку ХХ століття найповніше проявилися основоположні риси коду, скеровані на збереження національної пам'яті та її носіїв: мови, фольклору, традицій; підвищення духовного та інтелектуального рівня нації.

У невеличкій п'єсі С. Борткевича «Степ» ми не знайдемо цитату мелодії конкретної української народної пісні, але «слова Івана Франка про «безмежну меланхолію», М. Грінченка про те, що «пануючий лад – мольовий», дійсно відбивають визначальну якість української музики. Окремими музичними зразками цю істину не завжди доведеш. Але для людини, що зуміла взагалі вслухатись в нашу класичну народну пісню, ця її властивість – спонтанна й беззаперечна!» Сергій Борткевич не лише вслухався в українську пісню, він з дитинства увібрав дух української землі, красу українського слова, відчув високу духовну силу української душі та з власного досвіду, який надбав у західноєвропейській та російській музиці

виготовив дорогоцінний сплав власної музичної спадщини, який привніс до «української фольклорної основи, утворюючи таким чином новий синтез, з якого поступово народжувалась нова й самобутня культура» (Левкулич, 2016).

Висновки. Творча особистість Сергія Борткевича відзначалася широкою багатогранністю: він був композитором, концертуючим піаністом, акомпаніатором, камерним ансамблістом, диригентом, педагогом, літературним перекладачем, автором прозових та поетичних текстів.

Одним з найважливіших чинників, що визначають постать Сергія Борткевича, є його приналежність до плеяди українських фортепіанних композиторів. Він був продовжувачем традиції різних епох, що простяглася від Моцарта і Бетховена через творчість Шопена, частково Шумана, Ліста, Брамса до Скрябіна, Рахманінова, Метнера та ін. Для його стилю характерні: тяжіння до романтичної традиції – у своїй творчості він гармонійно поєднує кращі художні елементи музичної мови західноєвропейської, російської та української культур, створюючи таким чином власний індивідуальний музичний стиль.

Своєрідність музичної мови автора вводить виконавця та слухачів в образний світ незрівняної краси. Особливе, специфічне коло інтерпретаційних завдань пов'язане з яскравою образною наповненістю музики композитора, яка вимагає кропіткої творчої роботи, неприкритої емоційності та вишуканості. Підсумовуючи, безперечно варто погодитися з висловленням Євгена Левкулича, «...що унікальний, романтичний, музичний синтез виявився в тому, що Борткевич практично не використовує народні мелодії в своїх творах, спираючись виключно на власну фантазію, яка на підсвідомому рівні несла в собі фольклорний мелодизм. Проте, існують випадки, коли використання автором народних мелодій надихається спогадами, які пов'язані з домом або Батьківщиною. Навіть зарубіжні музиканти того часу підкреслювали присутність в музичній мові композитора колорит, властивий музиці південно-західного регіону Російської імперії, тобто території сучасної України» (Левкулич, 2016).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голинська О. Альфонсо Сольдано – італійський дослідник українського композитора. 2017. URL: <https://mus.art.co.ua/alfonso-soldano-italijskyj-doslidnyk-ukrajinskoho-kompozytora/>
2. Зимогляд Н. Українська національна фортепіанна школа першої половини ХХ століття. *Фортепіанне мистецтво в європейському часопросторі: колект. монографія*. Харків: Вид. ЕстетПрінт, 2023. 284 с.
3. Золочевський В. Ладогармонічні основи української музики. *Деякі питання народності*. Київ: Наукова думка, 1964. 165 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zolochevskiy_Viktor_Nykyforovych/Ladoharmonichni_osnovy_ukrainskoi_radianskoi_muzyky_Deaki_pytannia_narodnosti.pdf?PHPSESSID=896jshlvruqm19udjc8qhd9ku5

4. Левкулич Є. Питання національно-стильової ідентифікації творчості Сергія Борткевича. *Київське музикознавство*. 2016. Вип. 54. С. 32–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kmuz_2016_54_7.
5. Левкулич Є. Фортепіанна спадщина Сергія Борткевича у актуальному просторі виконавського мистецтва ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... док. філософії: 025 «Музичне мистецтво». Київ, 2021. 367 с. URL: <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/levkulych-dysertatsiya.pdf>
6. Ніколаї Г. Українська фортепіанна музика як феномен культури ХХ століття. *Arsinter Culturas*. № 0(1), 2010. С. 121–132. URL: <https://europub.co.uk/articles/-A-167059>
7. Новакович М. Канон та канонічні моделі в українській музиці. 2007. С. 83–88. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43650/08-Novakovych.pdf?sequence=1>
8. Стецюк Н. Сергій Борткевич – нова сторінка української музичної культури ХХ століття. Виконавський та стилістичний аспекти. Методичні рекомендації. Луцьк, 2021. URL: <https://naurok.com.ua/sergiy-bortkevich-nova-storinka-ukra-nsko-muzichno-kulturi-hh-stolittya-vikonavskiy-ta-stilistichniy-aspekti-238116.html>
9. Тимошук О. Фортепіанні цикли для дітей у творчості українських композиторів: образно-художній аспект: автореф. дис. ... канд. мис-ва: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Одеса, 2011. 20 с.
10. Хмельовська О. Війна точиться у тому числі й проти української культурної ідентичності. *Оксамит. Суспільство. Політика. Культура*. 2023. URL: <https://oksamyt.org/iakshcho-nasha-kultura-ne-na-chasi-to-za-shcho-my-todi-voiuemo/>
11. Якубов Т. Сергій Борткевич та його скрипкова творчість: джерелознавчий і жанрово-стильовий аспекти: дис. ... док. філософії: спец. 025 «Музичне мистецтво». Київ, 2021. 430 с. URL: <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/yakubov-dysertatsiya.pdf>
12. Ярошенко О. Сюжетність в циклічних формах музики для дітей. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. № 12-13, 2022. С. 555–560.

REFERENCES

1. Holynska, O. (2017) *Alfonso Soldano – italiyskyy doslidnyk ukrayinskoho kompozytora*. [Alfonso Soldano is an Italian researcher of the Ukrainian composer]. URL: <https://mus.art.co.ua/alfonso-soldano-italijskyy-doslidnyk-ukrajinskoho-kompozytora/> [in Ukrainian].
2. Zymohlyad, N. (2023). *Ukrayinska natsionalna fortepianna shkola pershoi polovyny XX stolittya* [Ukrainian national piano school of the first half of the 20th century]. *Fortepiannie mystetstvo v yevropeyskomu chasoprostori: kolekt. monohrafiya*. Kharkiv: Vyd. EstetPrint, 2023. 284 s. [in Ukrainian].
3. Zolochevskyy, V. (1964). *Lado-harmonichni osnovy ukrayinskoyi muzyky* [Lado-harmonic basics of Ukrainian music]. *Deyaki pytannya narodnosti*. Kyiv: Naukova dumka. 165 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zolochevskiyi_Viktor_Nykyforovych/Ladoharmonichni_osnovy_ukrainskoi_radianskoj_muzyky_Deiaki_pytannya_narodnosti.pdf?PHPSESSID=896jshlvruqm19udjc8qhd9ku5 [in Ukrainian].
4. Levkulych, Ye. (2016). *Pytannia natsionalno-stylovoi identyfikatsii tvorchosti Serhiia Bortkevycha* [The issue of national-stylistic identification of Serhii Bortkevych work]. *Kyivske muzykoznavstvo*. Vyp.54. Pp. 32–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kmuz_2016_54_7 [in Ukrainian].
5. Levkulych, Ye. (2021). *Fortepianna spadshchyna Serhiia Bortkevycha u aktualnomu prostori vykonavskoho mystetstva XX – pochatku XXI stolittia* [Serhii Bortkevych piano heritage in the current space of performing arts of the 20th – beginning of the 21st century]: *dys. ... dok. filosofii: 025 «Muzychne mystetstvo»*. Kyiv. 367 с. URL: <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/levkulych-dysertatsiya.pdf> [in Ukrainian].
6. Nikolai, H. (2010). *Ukrainska fortepianna muzyka yak fenomen kultury XX stolittia* [Ukrainian piano music as a cultural phenomenon of the 20th century]. *Arsinter Culturas*. № 0(1). Pp. 121–132. URL: <https://europub.co.uk/articles/-A-167059> [in Ukrainian].
7. Novakovych, M. (2007). *Kanon ta kanonichni modeli v ukrainskii muzytsi* [Canon and canonical models in Ukrainian music]. Pp. 83–88. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43650/08-Novakovych.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
8. Stetsiuk, N. (2021). *Serhii Bortkevych – nova storinka ukrainskoi muzychnoi kultury XX stolittia* [Serhiy Bortkevych – a new page of Ukrainian musical culture of the 20th century]. *Vykonavskiyi ta stylistychnyi aspekty. Metodichni rekomendatsii*. Lutsk. URL: <https://naurok.com.ua/sergiy-bortkevich-nova-storinka-ukra-nsko-muzichno-kulturi-hh-stolittya-vikonavskiy-ta-stilistichniy-aspekti-238116.html> [in Ukrainian].
9. Tymoshchuk, O. (2011). *Fortepianni tsykly dlia ditei u tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv: obrazno-khudozhnii aspekt* [Piano cycles for children in the works of Ukrainian composers: visual and artistic aspect]: *avto-ref. dys. ... kand. mys-va: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Odessa, 2011. 20 s. [in Ukrainian].
10. Khmelovska, O. (2023). *Viina tochytsia u tomu chysli y proty ukrainskoi kulturnoi identychnosti* [The war is also being waged against Ukrainian cultural identity]. *Oksamyt. Suspilstvo. Polityka. Kultura*. URL: <https://oksamyt.org/iakshcho-nasha-kultura-ne-na-chasi-to-za-shcho-my-todi-voiuemo/> [in Ukrainian].
11. Yakubov, T. (2021). *Serhii Bortkevych ta yoho skrypкова tvorchiist: dzhereloznavchyi i zhanrovo-stylovyi aspekty* [Serhiy Bortkevych and his violin work: source studies and genre-stylistic aspects]: *dys. ... dok. filosofii: spets. 025 «Muzychne mystetstvo»*. Kyiv. 430 s. URL: <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/yakubov-dysertatsiya.pdf> [in Ukrainian].
12. Yaroshenko, O. (2022). *Siuzhetnist v tsyklichnykh formakh muzyky dlia ditei* [Plot in cyclical forms of music for children]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky»*. № 12-13. Pp. 555–560. [in Ukrainian].

УДК [75.03.026.046.3:272-526.62-312.47:615.852](477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-13>

Андрій ДЕМ'ЯНЧУК,
orcid.org/0000-0002-3399-4537
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри театрознавства та акторської майстерності
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) andriy.demyanchuk@lnu.edu.ua

ІСТОРІЯ ЧУДОТВОРНОГО ОБРАЗУ ПРЕСВЯТОЇ ДІВИ МАРІЇ ЗЦІЛЕННЯ ХВОРИХ ТА ЙОГО КОПІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто історію чудотворного образу Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих, а також його копії на землях України. Цей чудотворний образ відомий як Пресвята Діва Марія Непорочно Зачата, а також, як Мати Божя Тартаківська від місця походження цього образу.

Для розкриття теми застосовано комплексний підхід, а саме: історичний, мистецтвознавчий і теологічний. За допомогою використання методів історичного та мистецького аналізу досліджено історію образу, час та місце його створення тощо. Встановлено, що типологія чудотворного образу відноситься до іконографії образів Діви Марії Непорочно Зачатої (*Immaculata Conceptio*) створеного на основі слів зі Святого Письма (Откровення 12.1), а також приналежність цього образу до Богородичного циклу.

Цей тип зображення був поширений у західно-європейському сакральному мистецтві в епоху Ренесансу та Бароко. Прикладом можуть слугувати образи доби Ренесансу і Бароко, які намалювали відомі художники: Ель Греко, Дієго Веласкес, Пітер Пауль Рубенс, Бартоломе Мурільйо та інші.

Образ був відомий і оточений великим культом з початку XVIII ст., а у 1777 р. після висновку церковної комісії його визнано чудотворним.

Чудотворний образ Матері Божої Зцілення Хворих (*Obraz Matki Bożej Uzdrawienia Chorych*) відомий, як образ Матері Божої Непорочно Зачатої Лукавецької з Тартакова (*Cudowny Obraz Matki Bożej Niepokalanie Poczętej Łukawieckiej z Tartakowa*) зберігається у Лукавецькій парафії у Польщі. Цей образ намальований олійними фарбами на полотні прикріпленому на дошку на початку XVII ст. невідомим автором, який належав до італійської школи малярства.

Про чудотворний образ Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої (Матері Божої Тартаківської) та його копії писали відомі дослідники: Тадеуш Кукіз (*Tadeusz Kukiz*, 2000), Януш Пулнар, Марцін Ян Гораздовський (*Janusz Pulnar, Marcin Jan Gorazdowski*, 2012), Агата Дворжак (*Agata Dworzak*, 2013), Ганна Відацка (*Hanna Widacka*, 2007) та ін.

8 січня 2004 р. у приватній каплиці Ватикану Папа Римський Йоан Павло II коронував копію чудотворного образу Матері Божої Тартаківської, а 15 травня 2004 р. була проведена його інтронізація до костелу Святого Архангела Михаїла в Тартакові (Україна). 4 липня 2020 р. Митрополит Львівський Архієпископ Мечислав Мокшицький оголосив храм Святого Архангела Михаїла в Тартакові Санктуарієм Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих (Декрет 04.07.2020).

Ключові слова: історія, чудотворний образ, Пресвята Діва Марія Зцілення Хворих, Мати Божя Тартаківська, Римо-Католицька Церква, Україна.

Andrii DEMIANCHUK,
orcid.org/0000-0002-3399-4537
Candidate of Study of Art (PhD in History of Arts), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theater Studies and Acting
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine) andriy.demyanchuk@lnu.edu.ua

THE HISTORY OF THE MIRACULOUS IMAGE OF THE BLESSED VIRGIN MARY, HEALTH OF THE SICK AND ITS COPY IN UKRAINE

The article explores the history of the miraculous Image of the Blessed Virgin Mary, the Health of the Sick, and its copies in Ukraine. This miraculous image is known as the Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived, and also as the Mother of God of Tartakiv from the place of origin of this image.

A comprehensive approach was applied to reveal the topic: historical, art-historical, and theological. Using the methods of historical and artistic analysis, the history of the image, the time and place of their creation, etc. were investigated. It has been established that the typology of the miraculous image refers to the iconography of the images of

the Virgin Mary Immaculately Conceived and created based on the text of the Holy Scriptures (Revelation 12.1), as well as belonging of this image to the Virgin cycle.

This type of image was widespread in Western European sacred art in the Renaissance and Baroque periods. An example is the Renaissance and Baroque images painted by famous artists: El Greco, Diego Velázquez, Peter Paul Rubens, Bartolome Esteban Murillo, and other artists.

The image has been known and surrounded by a large cult since the beginning of the eighteenth century, and in 1777, after the conclusion of the church commission, it was recognized as miraculous.

The miraculous Image of the Mother of God Healing the Sick (Obraz Matki Bożej Uzdrawienia Chorych) is known as the image of Our Lady of the Immaculate Conception of Lukavets from Tartakiv (Cudowny Obraz Matki Bożej Niepokalanie Poczętej Łukawieckiej z Tartakowa) is kept in the parish of Lukavets in Poland. This image was painted with oil paints on a canvas attached to a board in the early seventeenth century by an unknown author from the Italian school of painting.

Well-known researchers have written about the miraculous image of the Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived (Mother of God of Tartakiv) and its copies: Tadeusz Kukiz (2000), Janusz Pulnar, Marcin Jan Gorazdowski (2012), Agata Dworzak (2013), Hanna Widacka (2007), and others.

On January 8, 2004, in a private chapel of the Vatican, Pope John Paul II crowned a copy of the miraculous image of the Mother of God of Tartakiv. On May 15, 2004, it was enthroned in the Church of St. Archangel Michael in Tartakiv (Ukraine). On July 4, 2020, Metropolitan Archbishop Mieczyslaw Mokrzycki of Lviv declared the Church of St. Michael the Archangel in Tartakiv the Sanctuary of the Blessed Virgin Mary, the Health of the Sick (Decree 04.07.2020).

Key words: *history, miraculous image, the Blessed Virgin Mary, the Health of the Sick, Our Lady of Tartakiv, Roman Catholic Church, Ukraine.*

Постановка проблеми та аналіз досліджень.

Образ Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих, який у світі відомий, як Мати Божа Тартаківська та його копії потребують подальших наукових досліджень, зокрема, визначення їх іконографічного типу та стилістичних особливостей, поширення культу цього образу на землях України та Польщі.

Важливі історичні відомості про чудотворний образ Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої, відомий як образ Матері Божої Тартаківської та його копії писали відомі польські та українські дослідники, зокрема: Тадеуш Кукіз «Образ Матері Божої Тартаківської (у костелі в Лукавці біля Любачева)» (Kukiz, 2000: 169–177); Януш Пулнар, Марцін Ян Гораздовський «Богородиці, завжди вірні. Марійні санктуарії Кресів південно-східних» (Pulnar & Gorazdowski, 2012); Агата Дворжак «Урочистості XVIII століття за участю чудотворного образу Матері Божої Тартаківської. Внесок у функціонування локальних марійних санктуаріїв у Речі Посполитій» у багатотомному виданні «Стан дослідження полікультурної спадщини колишньої Речі Посполитої». т. 5 (Dworzak, 2013: 143–160); Ганна Відацка «Чудотворний образ в костелі тартаківському» (Widacka, 2007), а також на сайті Римокатолицької Церкви в Україні, сайті Костели і каплиці України та ін.

Науковий контекст зумовлений збором і узагальненням наявних теоретичних матеріалів у вітчизняній та зарубіжній літературі, популяризацією сакрального мистецтва, зокрема, чудотворного образу Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих відомого як Матері Божої Тартаківської та її копій у науковому середовищі України та світу.

Мета статті – розглянути історію та стилістику чудотворного образу Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих (Матері Божої Тартаківської) та її копії, встановлення іконографічного типу та виявлення місць культу цієї ікони на теренах Польщі та України.

Виклад основного матеріалу. Образ Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих, який у світі відомий як Мати Божа Тартаківська походить з села Тартаків, яке у 1685 р. отримало привілеї містечка (Бучек, 2004: 274).

З історії заснування парафії у Тартакові відомо, що перший дерев'яний костел, який не зберігся, був побудований ще у 1487 р. На початку XVII ст., а саме у 1603 р. за кошти надані родиною Тшцінських було збудовано новий однонавний, в романському стилі мурований костел, з трьома вежами (Pulnar, 2012: 29). Відомо також, що розписи в інтер'єрі костелу в Тартакові почав виконувати відомий львівський маляр Станіслав Строїнський, а в 1778 р. працю продовжив його учень Томаш Гертнер. Цікавою була тематика поліхромії, яка на стінах мала марійний характер, а на стелі були зображені події з історії міста Тартаків та самого костелу (Pulnar, 2012: 29). На зламі XIX–XX ст. завдяки старанням пароха о. Міхала Левартовського та за фінансової підтримки Збігнева Ланкронського костел було розширено та прибудовано з боків каплиці. Оновлення поліхромії проводив Теофіл Копистинський (Kukiz, 2000: 173).

З історії чудотворного образу Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої відомо, що він був намальований згідно італійського взірця на початку XVII ст.

Цей образ спочатку зберігався в каплиці замку Потоцьких у Тартакові, а після пожежі, яка від-

булася в палаці о. Станіслав Кухарський переніс його до костельної плебанії, а пізніше його розмістили на головному вівтарі у храмі. У 1765 р. з 9 по 24 березня вірні спостерігали незвичні речі: з очей Пресвятої Діви Марії потекли криваві сльози (Pulnar, 2012: 31). Ці події були зафіксовані у церковній хроніці, а також і те, що багато людей, які мали важкий перебіг недуг в чудесний спосіб були оздоровлені (Бучек, 2004: 274; Відновлення санктуарію..., 2020). В цей період часу, зі свідчень очевидців, над храмом з'являлося яскраве сяйво, яке попереджало людей про наближення нещастя, що наближалося. У 1768 р. і до 1770-х рр. у місті Тартаків та околицях лютувала епідемія чуми (Pulnar, 2012: 31–33). «Люди коментували, що Мати Марія плакала через занепад моральності в Польщі, інші проголошували про наближення нещастя (пізніше епідемію чуми в 1768-1770 рр. і розділення Польщі вважали такими)» (Kukiz, 2000: 170). Незвичні події, що відбулися у 1765 р. спричинилися до того, що чудотворний образ Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої став об'єктом великого культу на землях Західної України та Польщі. Численні чуда, які звідбувалися біля цього образу, та їхню правдивість перевірила спеціальна єпископська комісія з Холму. За результатами перевірки було зафіксовано вісімдесят три чуда, які відбулися через заступництво Пресвятої Діви Марії (Pulnar, 2012: 33).

На підставі висновків авторитетної комісії з 5 березня 1777 р. образ визнано чудотворним» (Бучек, 2004: 274; Відновлення санктуарію...). А 1 квітня 1777 р. Холмський ординарій, єпископ Антоній Окецький (Antoni Okęcki), підписав декрет про правдивість фактів, після чого чудотворний образ Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої був інтронізований у храмі. 8 вересня 1779 р. чудотворний образ Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої, який підтримували фігури різьблених ангелів, було розміщено на головному вівтарі цього храму у срібній рамі у ніші захищеної склом. У верхній частині його вкривала дорога завіса та образ Святого Архангела Михаїла, ймовірно привезеному з Вільно (Kukiz, 2000: 171; Бучек, 2004: 274; Pulnar, 2012: 31). Біля чудотворного образу були розміщені сотні подячних вотів із золота, срібла, коралів, перлів та бурштину, які були промовистим свідченням отриманих ласк та чудесних оздоровлень (Pulnar, 2012: 33). У 1791 р. парафія Тартаків, яка належала до Холмської, пізніше Перемишльської єпархії, була приєднана до Львівської архієпархії (Kukiz, 2000: 171). У 1794 р. львівський єпископ Каєтан Кіцький (Kajetan Kicki) освятив костел надавши йому титул Святого Архангела Михаїла (Pulnar, 2012: 29).

У костелі біля головного вівтаря були розміщені меморіальні таблиці на згадку пароха, о. Августина Косткевича та о. Яна Кузневича, які поширювали культ Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої у чудотворному образі. Зазначимо, що о. Августин Косткевич автор праці «Історичний опис образу Непорочно Зачаття Діви Марії в тартаківському парафіяльному костелі» <...> («Historyczne opisanie obrazu Niepokalanego Poczęcia Maryi Panny w kościele parafialnym tarlakovskim <...>», надрукованому в Почаєві близько 1778 р. (Kukiz, 2000: 171).

Цікавим є факт, що з 1871–1872 рр. вікарієм у Тартакові був о. Зигмунт Гораздовський – Святий Католицької Церкви, канонізований 2005 р., майбутній засновник Згромадження Сестер Святого Йосифа у 1884 р. (Святий Зигмунт Гораздовський; Тартаків). Візитацію о. Зигмунта Гораздовського до Тартакова описує сестра Данута Сіута: «Після короткого привітання парох повів нового вікарія до костелу з XVII ст., щоб передусім показати йому чудотворний образ Пресвятої Діви Марії, який там знаходиться <...>» (Kukiz, 2000: 172). Парох доповів о. Зигмунту, що «У книзі *in folio* перелічено чотириста сім чудесних ласк та зцілень, які були здійснені, і близько трьохсот вотивних пожертв, що підтверджують отримані благодаті. Декрет про визнання образу чудотворним був оголошений під звуки гармат», – продовжував парох. Однак о. Зигмунт був цілком зосереджений на змісті образу» (Kukiz, 2000: 172).

Відомий польський дослідник Тадеуш Кукіз подає цікавий факт, а саме те, що з внутрішньої сторони товстого муру, який оточував костел та цвинтар було шістдесят ніш з фресками, на яких було зображено чудеса, здійснені через заступництво Матері Божої Тартаківської. У 1930-х рр. розпис на штукатурці, який внаслідок кліматичних умов та пошкоджень був знищений, «стараннями о. Станіслава Темпінського та Стефанії і Яна Урбанських, спадкоємців Ланцкоронських, копії фресок були намальовані на полотні та прикріплені до стінних ніш. У ці роки на фасаді храму, у верхній панелі, було розміщено велику копію чудотворного образу, виконану стараннями вікарія о. Вільгельма Крзака. Під образом був напис: «Бог тебе бачить, час втакає, смерть наближається, вічність чекає» (Kukiz, 2000: 173). Невтішна доля чекала на мешканців та власників палацу в Тартакові від радянської влади. «Остання власниця, донька родини Урбанських Марія, була депортована союзними до Сибіру в 1940 р. і померла, а в Тартакові було створено колгосп імені Чапаєва...» (Kukiz, 2000: 173).

У 1944 р. Сестри Службниці рятуючись від переслідування рдянської влади перевезли чудотворний образ до генерального дому в Дембіці у Польщі. У 1961 р. Львівський архієпископ Євгеній Базяк перевіз чудотворний образ до Кракова, а у 1965 р. апостольський адміністратор у Любачові, єпископ Ян Новіцький передав цей образ Лукавецькій парафії. У 1991 р. відбулася знаменна подія, а саме, коронація чудотворного образу Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої, яку провів у Любачові Папа Римський Йоан Павло II під час чергового паломництва до Польщі (Pulnar, 2012: 34; Matka Woża Tartakowska...) (Рис. 1).

Типологія образу Матері Божої Тартаківської іконографічно відноситься до Діви Марії Непорочно Зачатої (*Immaculata Conceptio*) та належність до Богородичного циклу. Цей тип зображення був поширений у західно-європейському сакральному мистецтві в епоху Ренесансу та Бароко. Прикладом можуть слугувати образи, які намалювали відомі майстри: Ель Греко, 1580–1585; Дієго Веласкес, 1618–1620; Пітер Пауль Рубенс, 1628–1629; Бартоломе Мурільйо, 1678 та інші. Слід зауважити, що ці та інші художники створили багато варіантів та інтерпретацій образів Непорочного Зачаття, що відображали їхню стилістику та погляди (Непорочне зачаття Діви Марії).

Образ Матері Божої Тартаківської намальований олійними фарбами на полотні прикріпленому на дошку на початку XVII ст., невеликого розміру 80 × 58 см., ймовірно італійської школи початку XVII ст. (Kukiz, 2000: 169; Widacka, 2007).

Іконографія цього образу вирізняється оригінальним сюжетом взятим зі Святого Письма «І знамення велике видно було на небі – жінка, одягнена в сонце, і місяць під стопами її, а на голові її вінець із дванадцяти зірок» (Откр. 12.1).

Пресвята Діва Марія Непорочно Зачата зображена у молитовній позі зі складеними долонями. Одягнена в білу довгу сукню з вузькими рукавами та золотою облямівкою навколо ший. Плащ синього кольору накинутий на праве плече, прикриває спину і боки, підкладка золотисто-червоного (бурштинового) кольору. Непокрита голова Пресвятої Діви Марії ледь похилена в покорі, погляд зосереджений. Обличчя має витончені і делікатні риси: високе чоло, тонкі брови, прямий маленький ніс і маленький рот. Повіки Пресвятої Богородиці ледь прикриті, а погляд спрямований вниз. Довге розпущене хвилясте волосся золо-

тисто-коричневого кольору спадає на спину Непорочної Діви.

Над Непорочною Дівою видніється образ Бога Отця, а під її ногами – мертвий крилатий дракон, з яблуком, що викотилося з його пащі. Обабіч постаті Діви Марії, на золотистому тлі, зображені біблійні символи: праворуч – Небесні Врата, Неопалима Купина та Вежа Давидова, а ліворуч – Лілії серед терня, Дерево Життя та Дзеркало Правосуддя над природним ландшафтом (Kukiz, 2000: 169; Historia i opis Cudownego obrazu Matki Bożej Łukawieckiej) (рис. 1–2).

Рис. 1. Чудотворний образ Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої – Матері Божої з Таракова

Рис. 2. Вота біля чудотворного образу Матері Божої

Відомо, що цей образ реставрував Станіслав Філіп (Stanisław Filip) у 1961 р. в Кракові та у 1990 р. в Ярославі внісши певні зміни, що видно, якщо порівняти сучасний стан з гравюрами 1778 р. та XIX ст. (Dworzak, 2013: 146, notatka 4) (рис. 3–4).

Рис. 3.

Рис. 4.

Матір Божа Тартаківська: Гравюра Адама Гочемського, гр.чв. XVIII ст.; Національна бібліотека у Варшаві (ręcina Adama Goczemskiego, XVIII w.; Biblioteka Narodowa) (Див.: Widaska, 2007, il.); Літографія М. Яблонського (M. Jabłońskiego), XIX ст., у колекції Інституту Історії Мистецтв Університету Ягеллонського (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, IHS UJ) (Див.: Dworzak, 2013: 148, il. 6.)

Зображення, яке виконане за допомогою технічного процесу гравірування на мідній пластині представляє Пресвяту Діву Марію в зоряному німбі, «що стоїть у легкому контрапості на півмісяці та топче закрученого спіраллю дракона. Із кулястих і важких хмар, ніби зроблених із твердої матерії, визлядає з розведеними руками Бог Отець. Унизу привертають увагу два гербові картуші в стилі рококо з Пілавою Потоцьким та Кончицею Мніщовою, що стосуються подружжя – Станіслава Щенсного Потоцького (1751–1805) та Юзефи Амалії Мніщувни (1752–1798) (Stanisława Szczęsnego Potockiego (1751–1805) i Józefy Amalii Mnischówny (1752–1798)» Гравюру виконав вірменський художник-графік Адам Гочемський, який працював у лаврі Отців Василиян в Почаєві в 1770–1784 рр. (Widaska, 2007) (Рис. 3).

Зауважимо, що історію Матері Божої Тартаківської детально описав парох парафії Анджей Габріель Косткевич у праці під назвою «Левні відомості про Образ Непорочного Зачаття Діви Марії в парафіяльному костелі Тартакова», виданий у друкарні Отців Василиян у 1778 р. (Widaska, 2007). Гравюра цього образу була надрукована під протекцією Станіслава Потоцького, сина Франциска Салезія. Ким був намальований цей образ і коли, ніяких відомостей через його давність немає. Цілком ймовірно, що у 1727 р. цей образ був в палаці Тартакова. 9 березня 1765 р. на образі виступили краплі крові та світлі потоки, які засвідчили о. Косткевич та інші вірні (Widaska, 2007).

Образ кілька разів відмивали, так як він був дуже «запорошений і вкритий кіптявою, що його майже не було видно...». Проте при ньому відбува-

лися особливі благодаті та чуда. Понад вісімдесят таких свідчень записав о. Косткевич. У 1776 р. Холмський єпископ Окецький (Окецькі) призначив духовну комісію, яка підтвердила надзвичайне явище. У червні 1777 р. образ був визнаний чудотворним, що підтверджує Декрет виданий єпископом (Widaska, 2007). Чудотворний образ розмістили у головному Вівтарі Святого Розарія. У 1944 р. Сестри Службниці перевезли чудотворний образ до Польщі. А з 1965 р. – зберігається в костелі Пресвятої Діви Марії Королеви Польщі в Лукавці поблизу Любачова (Widaska, 2007).

Про великий культ Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої в Тартакові свідчить і друкowana «Пам'ятка Великих Відпустових Місій у Тартакові», які відбувалися з 10 вересня по 19 листопада 1938 р. («Pamiętka Wielkich Misji Odpustowych w Tartakowie (10.IX – 19.XI.1938)»). На лицевій стороні зображено чудотворний образ Матері Божої Тартаківської, а на звороті «Молитва до Чудотворної Матері Божої Тартаківської про смерть щасливу» (Чудотворний образ Тартаківського костелу) (рис. 5).

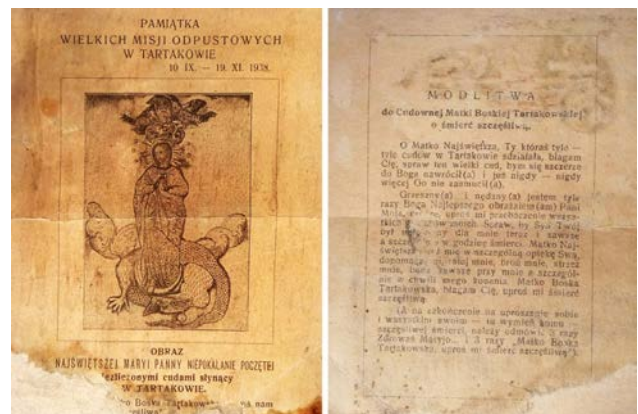

Рис. 5. Пам'ятка Великих Відпустових Місій у Тартакові (10 вересня – 19 листопада 1938) («Pamiętka Wielkich Misji Odpustowych w Tartakowie (10.IX – 19.XI.1938)»). З колекції Павла Бугая (Див.: Чудотворний образ Тартаківського костелу)

Цінними є медалики Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої в Тартакові, які також свідчать про великий культ Матері Божої Тартаківської (Див.: Чудотворний образ Тартаківського костелу).

У листопаді 2003 р. костел у Тартакові передали римо-католицькій громаді. На прохання Кардинала Мар'яна Яворського, який прагнув відновити культ чудотворного образу Матері Божої Цілительки Хворих (Тартаківської) було намальовано його копію (Pulnar, 2012: 34). Особистий секретар Папи Римського Йоана Павла II отець-прелат Мечислав Мокшицький пожертвував корони для образу та осо-

бисто зайнявся підготовкою та перебігом церемонії освячення та коронації копії чудотворного образу. 8 січня 2004 р. у приватній каплиці після Святої Меси Папа Римський Йоганн Павло II коронував копію чудотворного образу Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої (Матері Божої Тартаківської). Урочисту Святу Месу зі Святішим Отцем співслужили: Кардинал Маріан Яворський, Архієпископ Станіслав Дзівіш, отець-прелат Мечислав Мокшицький, отець-прелат Станіслав Корнага, о. Олег Саламон та священники Львівської дієцезії, які навчалися в Римі: о. Анджей Легович, о. Пьотр Малий, о. Леон Саламон, о. Ян Ших, о. Міхал Чоровський. Після освячення та коронації копія чудотворного образу повернулася у Львівську Архідієцезію на вівтар Тартаківського костелу (Pulnar, 2012: 34–35) (рис. 7–8).

Рис. 7–8. Коронація копії чудотворного образу Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої (Матері Божої Тартаківської); Коронована копія чудотворного образу Пресвятої Діви Марії Непорочно Зачатої з Тараківа (Див.: Historia i opis Cudownego obrazu Matki Bozej Lukawieckiej)

15 травня 2004 р. Митрополит Львівський Кардинал Мар'ян Яворський у співслужінні єпископів Мар'яна Бучека, Леона Малого і священниками деканату Жовква провів інтронізацію копії чудотворного образу Матері Божої Цілительки Хворих. На урочистість прибула делегація парафії Лукавець, де перебуває оригінал образу, а також велика кількість греко-католиків та православних з навколишніх сіл. Цікавим є те. Що копію чудотворного образу було виконано за кошти парафіян з Лукавця (Інтронізація образу Тартаківської Матері Божої).

6 липня 2019 р. Архієпископ Мечислав Мокшицький очолив відпустові урочистості на честь чудотворного образу Матері Божої Цілительки Хворих та провів повторну інтронізацію копії цього чудотворного образу. У святкуванні взяли участь мешканці Тартаківа, парафіяни, священники, черниці і вірні Римо-Католицької, Греко-Католицької та Православної Церков, численні паломники з України та з-за кордону, які пройшли урочистою процесією разом образом Пресвятої Діви Марії від православної церкви, де її зустріли та привітали,

аж до костелу Святого Архангела Михаїла (Відпуст та повторна інтронізація..., 2019).

4 липня 2020 р. Митрополит Львівський Архієпископ Мечислав Мокшицький очолив урочисту Святу Месу та оголосив храм Святого Архангела Михаїла в Тартаківці Санктуарієм Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих (В Україні з'явився санктуарій Богородиці Зцілення Хворих, 2020). Урочисту Святу Месу з Митрополитом Львівським співслужили єпископ-помічник Едвард Кава, настоятель о. Казимир Шалай, духовенство зі Львова та Жовківського деканату (Відновлення санктуарію..., 2020).

Під час урочистості було виголошено свідчення молодої жінки при надії, якій лікарі не давали шансів стати матір'ю про зцілення за посередництвом Матері Божої Тартаківської. Митрополит Львівський Архієпископ Мечислав Мокшицький наголосив на важливості турботи про хворих та людей похилого віку, а також просив допомагати і всіляко підтримувати медичний персонал, працівників служби охорони здоров'я (В Україні з'явився санктуарій Богородиці Зцілення Хворих). Митрополит Львівський Архієпископ Мечислав Мокшицький встановив архідієцезіяльний День молитви за хворих та працівників служби охорони здоров'я, який припадає у кожен першу суботу місяця липня (Відновлення санктуарію..., 2020).

На завершення зачитано Акт відання Божій Матері Зцілення Хворих усіх хворих та страждених просячи заступництва у Пресвятої Діви Марії (В Україні з'явився санктуарій Богородиці Зцілення Хворих, 2020) (Рис. 9).

Рис. 9. Митрополит Львівський Архієпископ Мечислав Мокшицький оголосив храм Святого Архангела Михаїла Санктуарієм Матері Божої Зцілення Хворих (Див.: В Україні з'явився санктуарій Богородиці Зцілення Хворих. Фото: Сергій Якубовський)

Висновки. Чудотворний образ Матері Божої Зцілення Хворих відомий, як образ Матері Божої

Непорочно Зачатої з Тартакова, зберігається у Лукавецькій парафії у Польщі. Цей образ початку XVII ст. належить до італійської школи малярства.

Встановлено, що іконографія образу представляє Пресвяту Діву Марію Непорочно Зачату (догмат про Непорочне Зачаття Пресвятої Діви Марії затвердив Папа Римський Пій IX у 1854 р.). Цей тип зображення був поширений у західно-європейському сакральному мистецтві Ренесансу та Бароко. Прикладом можуть слугувати образи відомих худож-

ників: Ель Греко, Дієго Веласкеса, Пітера Пауля Рубенса, Бартоломе Мурільйо та інших.

Образ був оточений культом з початку XVIII ст. У 2004 р. Папа Римський Йоан Павло II коронував копію чудотворного образу Матері Божої Тартаківської, після якої проведено його інтронізацію до костелу в Тартакові (Україна). А у 2020 р. храм Святого Архангела Михаїла в Тартакові був оголошений Санктуарієм Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відновлення санктуарію Пресвятої Діви Марії Зцілення Хворих в Тартакові. *Костели і каплиці України*. 2020. 06 липня. URL: https://rkc.lviv.ua/news_view-Vidnovlennya_sanktuariyu_Presvyatoi_Divu_Marii_Zcilennya_Xvorux_v_Tartakovi-ua
2. Відпуст та повторна інтронізація образу Матері Божої у Тартакові на Львівщині. *Костели і каплиці України*. 2019. 6 липня. URL: <https://rkc.in.ua/index1.php?m=n&f=a201907&p=20190706a>
3. Інтронізація образу Тартаківської Матері Божої. *Костели і каплиці України*. 2004. 15 травня. URL: <https://rkc.in.ua/index1.php?m=n&f=a200405&p=20040515a>
4. Непорочне зачаття Діви Марії. *Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Непорочне_зачаття_Діви_Марії
5. Святий Зигмунт Гораздовський. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. URL: <https://rkc.org.ua/duhovnist/svyati-ta-blazhenni/svyatyj-zygmunt-gorazdovskyj/>
6. Тартаків. Костел св. Архангела Михаїла (1603). Санктуарій Божої Матері Зцілення Хворих (2020). Львівська обл., Червоноградський р-н. URL: https://rkc.in.ua/index.php?m=k&p=lvsottmh_
7. Чудотворний образ Тартаківського костелу. *Красназавчю-туристичний портал. Krystynopol.info*. 2023. 20 грудня. URL: <https://www.patreon.com/posts/chudotvornii-95006275>
8. Якубовська В. В Україні з'явився санктуарій Богородиці Зцілення Хворих. *Credo*. 2020. 6 липня. URL: <https://credo.pro/2020/07/268635>
9. Dworzak A. XVIII – wieczne uroczystosci z udzialem cudownego obrazu Matki Boskiej Tartakowskiej. Przyczynek do funkcjonowania lokalnych sanktuariów maryjnych w Rzeczypospolitej. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej. t. V. / [red. Wojciech Walczak, Karol Łopatecki]*. Białystok, 2013. Pp. 143–160.
10. Historia i opis Cudownego obrazu Matki Bożej Łukawieckiej. *Sokal – historia i dzień dzisiejszy miasta i rejonu*. URL: <http://www.sokal.fora.pl/ilkowicze-tartakow-komarow-i-okolice,4/historia-i-opis-cudownego-obrazu-matki-bozej-lukawieckiej,330.html>
11. Kukiz T. Obraz Matki Boskiej Tartakowskiej (w kościele w Lukawcu k. Lubaczowa). *Madonny kresowe i inne obrazy sakralne z Kresow w diecezjach Polski (poza Śląskiem)*. Warszawa, 2000. Cz. 1. Pp. 169–177.
12. Matka Boża Tartakowska Uzdrowicielka Chorych. *Sokal – historia i dzień dzisiejszy miasta i rejonu*. 2007. 25 Maj. URL: <http://www.sokal.fora.pl/sanktuaria-na-kresach,12/matka-boza-tartakowska-uzdrowicielka-chorych,77.html>
13. Matka Boża Tartakowska Uzdrowicielka Chorych. *Sokal – historia i dzień dzisiejszy miasta i rejonu*. URL: <http://www.sokal.fora.pl/sanktuaria-na-kresach,12/matka-boza-tartakowska-uzdrowicielka-chorych,77.html>
14. Pulnar J., Marcin Jan Gorazdowski. Bogurodzicy zawshe wierni. Sanktuaria Maryjne Kresów Południowo-Wshodnich. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu. Sandomierz, 2012. 248 s.
15. Widacka H. Cudowny obraz w kościele tartakowskim. *Pasaż Wiedzy. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie*. 2007. 23 sierpnia. URL: https://www.wilanow-palac.pl/cudowny_obraz_w_kosciele_tartakowskim.html

REFERENCES

1. *Vidnovlennia sanktuariiu Presvyatoi Divy Marii Ztsilennia Khvorykh v Tartakovi* (2020) [Restoration of the sanctuary of the Blessed Virgin Mary of the Healing of the Sick in Tartakov]. *Kostely i kaplytsi Ukrainy*. 06 lypnia. URL: https://rkc.lviv.ua/news_view-Vidnovlennya_sanktuariyu_Presvyatoi_Divu_Marii_Zcilennya_Xvorux_v_Tartakovi-ua [in Ukrainian].
2. *Vidpust ta povtorna intronizatsiia obrazu Materi Bozhoi u Tartakovi na Lvivshchyni* (2019) [Dismissal and re-enthronement of the image of the Mother of God in Tartakov, Lviv region]. *Kostely i kaplytsi Ukrainy*. 6 lypnia. URL: <https://rkc.in.ua/index1.php?m=n&f=a201907&p=20190706a> [in Ukrainian].
3. *Intronizatsiia obrazu Tartakivskoi Materi Bozhoi* (2004) [Enthronement of the Image of the Mother of God of Tartakov]. *Kostely i kaplytsi Ukrainy*. 15 travnia. URL: <https://rkc.in.ua/index1.php?m=n&f=a200405&p=20040515a> [in Ukrainian].
4. *Neporochne zachattia Divy Marii* [Immaculate Conception of the Virgin Mary]. *Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Neporochne_zachattia_Divy_Marii [in Ukrainian].
5. *Sviaty Zyhmunt Horazdovskiy* [Saint Zygmunt of Horazdovsky]. *Rymsko-Katolytska Tserkva v Ukraini*. URL: <https://rkc.org.ua/duhovnist/svyati-ta-blazhenni/svyatyj-zygmunt-gorazdovskyj/> [in Ukrainian].
6. *Tartakiv. Kostel sv. Arkanhela Mykhaila (1603)* [Tartakov. Church of St. Archangel Michael (1603)]. *Sanktuarii Bozhoi Materi Ztsilennia Khvorykh (2020)*. *Lvivska obl., Chervonohradskiy r-n*. URL: https://rkc.in.ua/index.php?m=k&p=lvsottmh_ [in Ukrainian].

7. *Chudotvornyi obraz Tartakivskoho kostelu* (2023) [The Miraculous Image of the Tartakiv Church]. *Kraieznavchoturystychnyi portal*. Krystynopol.info. 20 hrudnia. URL: <https://www.patreon.com/posts/chudotvornii-95006275> [in Ukrainian].
8. Yakubovska, V. (2020). *V Ukraini z'явились sanktuarii Bohorodytsi Ztsilennia Khvorykh* [The Sanctuary of the Mother of God, Health of the Sick appeared in Ukraine]. *Credo*. 6 lipnia. URL: <https://credo.pro/2020/07/268635> [in Ukrainian].
9. Dworzak, A. (2013). *XVIII – wieczne uroczystosci z udzialem cudownego obrazu Matki Boskiej Tartakowskiej. Przyczynek do funkcjonowania lokalnych sanktuariów maryjnych w Rzeczypospolitej* [18th century celebrations with the participation of the miraculous image of Our Lady of Tartaków. Contribution to the functioning of local Marian sanctuaries in the Republic of Poland.]. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej. t. V.* / [red. Wojciech Walczak, Karol Łopatecki]. Białystok. Pp. 143–160. [in Polish].
10. *Historia i opis Cudownego obrazu Matki Bożej Łukawieckiej* [History and description of the Miraculous Image of Our Lady of Lukavets]. *Sokal – historia i dzień dzisiejszy miasta i rejonu*. URL: <http://www.sokal.fora.pl/ilkowicze-tartakow-komarow-i-okolice,4/historia-i-opis-cudownego-obrazu-matki-bozej-lukawieckiej,330.html> [in Polish].
11. Kukiz, T. (2000). *Obraz Matki Boskiej Tartakowskiej (w kościele w Łukawcu k. Lubaczowa)* [Image of Our Lady of Tartakiv (in the Lukavets Church near Lubachiv)]. *Madonny kresowe i inne obrazy sakralne z Kresow w diecezjach Polski (poza Śląskiem)*. Warszawa. Cz. 1. Pp. 169–177. [in Polish].
12. *Matka Boża Tartakowska Uzdrowicielka Chorych*. (2007). [Our Lady of Tartakiv, Health of the Sick]. *Sokal – historia i dzień dzisiejszy miasta i rejonu*. 25 Maj. URL: <http://www.sokal.fora.pl/sanktuaria-na-kresach,12/matka-boza-tartakowska-uzdrowicielka-chorych,77.html> [in Polish].
13. *Matka Boża Tartakowska Uzdrowicielka Chorych* [Our Lady of Tartakiv, Health of the Sick]. *Sokal – historia i dzień dzisiejszy miasta i rejonu*. URL: <http://www.sokal.fora.pl/sanktuaria-na-kresach,12/matka-boza-tartakowska-uzdrowicielka-chorych,77.html> [in Polish].
14. Pulnar, J. & Marcin Jan Gorazdowski (2012). *Bogurodzicy zawsze wierni. Sanktuaria Maryjne Kresów Południowo-Wschodnich* [The Theotokos are always faithful. Marian Sanctuaries of the Southeastern Borderlands]. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu. Sandomierz, 2012. 248 s. [in Polish].
15. Widacka, H. (2007). *Cudowny obraz w kościele tartakowskim* [The Miraculous Image of the Tartakiv Church]. *Pasaż Wiedzy. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie*. 2007. 23 sierpnia. URL: https://www.wilanow-palac.pl/cudowny_obraz_w_kosciele_tartakowskim.html [in Polish].

УДК 7.01 Теорія та філософія мистецтва
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-14>

Валентина ДРОТЕНКО,
orcid.org/0000-0002-6582-652X
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,
доцент кафедри філософії
Національного університету «Львівська політехніка»
(Дрогобич, Львівська область, Україна) drvaliv@gmail.com

СТИЛІ І СТИЛІСТИЧНІ МОДУСИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ У ВІЗУАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

Головну ідею дослідження окреслено терміном «постмодернізм», що означає і світовідчуття кризової епохи, і певну добу в історії світового мистецтва, і особливий спосіб організації художньої реальності. У статті йдеться про необхідність виявлення стилів і стилістичних норм постмодернізму у візуальному мистецтві на противагу стилістиці модернізму та авангардизму. З метою увиразнення стилістики постмодернізму проаналізовано суттєві характеристики його основних напрямків у візуальному мистецтві. Зазначено, що різноманітність тенденцій і напрямків постмодернізму відображає специфічність художнього процесу, у якому домінують прийоми колажу, імагінаційних образів та імерсії. Визначено, що символами переходу від модернізму до постмодернізму у візуальному мистецтві стали роботи у стилі поп-арт Енді Воргола та Джеймса Розенквіста. Крім того, інсталяція, акціонізм, перформанс, як суттєві способи реалізації концептуальності мистецтва, яскраво відтворені у роботах Джозефа Кошута та Іва Кляйна. Правдоподібність образів і деталізація зображень, імітація межі між мистецтвом і реальністю, конфлікт між емоційним інтелектом та формальною довершеністю, творення краси зі зла, увиразнення індивідуального стилю та задуму регенерації особистості – ознаки, котрі притаманні власне постмодернізму і репрезентовані у творах фотореалізму (гіперреалізму), нового реалізму та неоекспресіонізму. Стилї постмодернізму виникли на основі модернізму, але водночас через власне протиставлення взаємовідношенню «модернізм VS авангардизм», як «заперечення заперечування». Доцільно вважати, що перехідними формами від модернізму до постмодернізму виявляються поп-арт і концептуалізм, а власне постмодерністськими стилями постають фотореалізм (гіперреалізм), новий реалізм та неоекспресіонізм.

Ключові слова: постмодернізм у візуальному мистецтві, поп-арт, концептуальне мистецтво, фотореалізм (гіперреалізм), новий реалізм, неоекспресіонізм.

Valentyna DROTENKO,
orcid.org/0000-0002-6582-652X
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology
and Political Science named after Prof. Valeriy Skonyi
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Lviv Polytechnic National University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) drvaliv@gmail.com

STYLES AND STYLISTIC MODES OF POSTMODERNISM IN VISUAL ART

The main idea of the study is outlined by the term «postmodernism». It has in mind both the world outlook of the crisis epoch, and a certain era in the history of world art, and a special way of the organization of artistic reality. The article describes the need to show the styles and stylistic norms of postmodernism in visual art as the opposite to the stylistics of modernism and avant-garde. In order to make the stylistics of postmodernism more expressive, the essential characteristics of its main directions in visual art are analyzed. It is noticed that the variety of trends and directions of postmodernism reflects the specificity of the artistic process. The techniques of collage, imaginative forms and immersion predominate in this process. It is determined that Andy Warhol and James Rosenquist's works in the pop-art style became symbols of the transition from modernism to postmodernism in visual art. Besides, installation, actionism and performance are vividly reproduced in Joseph Kosuth and Yves Klein's works as they are the essential ways of the realization of art conceptuality. The plausibility of images and the detailing of pictures, the imitation of the boundary between art and reality, the conflict between emotional intelligence and formal perfection, the creation of beauty from evil, the expression of individual style and the idea of regeneration of the personality are the features that are intrinsic in postmodernism

itself and are represented in the works of photorealism (hyperrealism), new realism and neo-expressionism. The styles of postmodernism arose on the basis of modernism, and also through their own opposing to the relationship «modernism VS avant-garde» as «denial of objection». It is rightly to consider that pop-art and conceptualism are transitional forms from modernism to postmodernism, and photorealism (hyperrealism), new realism and neo-expressionism appear as postmodern styles.

Key words: *postmodernism in visual art, pop-art, conceptual art, photorealism (hyperrealism), new realism, neo-expressionism.*

Постановка проблеми. Парадигма Постмодерну – це різноманітність дослідницьких напрямків, які активно вивчають окремі аспекти культури, суспільства та проблему ідентичності. Термін «постмодернізм» вперше зафіксовано в роботі В. Паннвіца «Криза європейської культури» (1917). Художні тенденції постмодернізму чітко проявили себе у 1960–70-х роках, коли відбулося означення позицій модернізму та авангардизму та виявлення стилістичних відмінностей модернізму – авангардизму та постмодернізму.

Вважають, що візуальне мистецтво постмодерну виникає у межах «сучасного мистецтва» у Європі в 1914 році та в Америці у 1962–1968 роках. Завершення періоду постмодерного мистецтва датують кінцем 1980-х років, коли художні практики почали звертатися до впливу глобалізації та нових медіа. Терміном «сучасне мистецтво» позначають мистецтво з 1950-х років у традиціях пізнього модернізму та авангардизму. Деякі митці постмодернізму протиставляють власну творчість «сучасному мистецтву», відкидаючи його естетику. Окремі критики постмодернізму, навпаки, стверджують, що «постмодерне» мистецтво слід класифікувати як «підсектор» сучасного. Між тим постмодернізм відкидає головні сюжетно-тематичні картини модернізму (авангардизму), стирає межі між формами мистецтва і порушує жанрові умовності. У постмодерністському мистецтві всі позиції є нестабільними. Іронія, пародія та гумор, плюралізм і різноманітність стали його визначальними рисами.

Жиль Дельоз і П'єр-Фелікс Гваттарі помітили нові визначення краси в постмодерністському мистецтві. Як зазначає Браян Масумі, на переконання Дельоза й Гваттарі «навмисний абсурдизм постмодернізму означає відрив умов істини від позначення істинного та фальшивого. Продуктивне функціонування умов істини неможливо відрізнити від розповсюдженого абсурду. Абсурд інсценований постмодерністами, як пародія чи іронічний піддрив правди. І пародія, й іронія приховано зберігають істину. Зрештою, постмодерністський абсурд полягає в тому, щоб зберегти істину, щоб знову і знову її висміювати, виводячи за дужки її об'єктивну прив'язку» (Massumi, 2002: 15–16) Чи це так?

Актуальність дослідження зумовлена потребою виявити стильові і стилістичні модуси постмодернізму у візуальному мистецтві на противагу стилістиці візуальності «модернізму VS авангардизму».

Аналіз досліджень. На переконання Умберто Еко постмодернізм – це не фіксоване хронологічне явище, а духовний стан, підхід до роботи. Тому будь-яка епоха має власний постмодернізм. У. Еко зазначає, що авангард деформує минуле, руйнує і скасовує образ, сягає абстракції до потворності, до чистого полотна, до дірки в полотні, до спаленого полотна. Але настає межа, коли авангарду (модернізму) далі йти нікуди, оскільки ним вироблена метамова, що описує його власні неймовірні тексти (тобто концептуальне мистецтво). Постмодернізм – це відповідь модернізму: якщо минуле неможливо знищити, бо його знищення веде до німоти, його треба переосмислити – іронічно, без наївності. Іронія, метамовна гра, висловлювання у квадраті. Тому якщо в системі авангардизму для того, хто не розуміє гри, єдиний вихід – відмовитися від гри, то у системі постмодернізму, можна брати участь у грі, навіть не розуміючи її, сприймаючи її цілком серйозно (Еко, 2021).

У «Дослідженні епохальних змін естетичної модерності» Ганса Роберта Яусса йдеться про те, що вся європейська культура постає у вигляді циклічних протистоянь «старого та нового» у притаманному їй своєрідному історичному вигляді, як триваюча *Querelle des Anciens et des Modernes*. Ця нескінченна суперечка в ході свого руху від старого до нового стилю, від однієї художньої доби до іншої, від колишнього авангарду до наступного оживає щоразу заново. Однак теперішній постмодерн, якщо він і справді покликаний позначити якийсь епохальний поріг, вперше в історії естетичного модернізму здатний породити відчуття розриву між старим і новим – і саме у формі «ніколи більше» (Jauss, 1989).

На думку Д. В. Затонського, постмодернізмові притаманна певна циклічність, він виникає у різні періоди розвитку культури внаслідок специфічної еклектичності традиційного і новаторського, що властиво для зміни будь-якої епохи. Спираючись на концепцію Г. Р. Яусса, Затонський формулює питання: чи не виявиться, що історія мистецтв

складається з безлічі «модернізмів» і «постмодернізмів», які по черзі один одного змінюють? Як своєрідний екстремізм форми, художній модернізм 1910–20-х років виконував нагальні завдання і відчував себе при цьому «провокаційно» новим. «У контексті своєї епохи він справді був новаторською, екстремістською, відчайдушною силою, спробою відстояти Мету і Прогрес. Визначення «Modern-(ismus)» він ні в кого не запозичив, а «вигадав» його для себе сам, виходячи зі щирого переконання у своїй безперечній «первісності». Постмодернізм завжди перебував поза екстремістсько-утопічною традицією. Постмодернізм, як зазначає Яусс, здійснив нове усвідомлення епохи завдяки оберненому назад погляду. На його переконання, коли модерністська і постмодерністська епохи час від часу змінюють одна одну, тоді «назад» у певному сенсі означає і «вперед» (Затонський, 2000: 42).

У пропонованому дослідженні вважаємо за доцільне виходити з тези Д. Затонського, що модернізм буває то «космічним», то «хаотичним». «Постмодерністське світовідчуття і «космічне», й «хаотичне» ніби одночасно. Джеймс Джойс навіть вигадав у зв'язку з цим дивне слово «хао-космос», яке представляє світобудову водночас як деяку систему, і як абсурд. Проте вловити чи вгадати перехід від одного до іншого під силу ніяк не науці, а можливо лише мистецтву. Тому і до постмодернізму мислимо хоч якось підібратися лише через «лазівку» мистецтва, причому саме постмодерністського. Або, точніше, через зіставлення постмодерного з модерністським» (Затонський, 2000: 253–254).

Мета статті: окреслити суттєві характеристики основних напрямків постмодернізму у візуальному мистецтві, щоби уявити його стилістику.

Виклад основного матеріалу. Концепція постмодернізму як культури нового художнього змісту, а зовсім не занепаду й вичерпності, сформувалася під впливом філософії постструктуралізму і деконструктивізму (Р. Барт, Ж. Дерріда, М. Фуко, Ю. Крістева, Ж. Бодрийяр, Ж. Дельоз). Вперше його концептуальна новизна виявилася наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років у США і була пов'язана з формуванням принципу іронічного синтезу минулого і теперішнього, високого і низького у мистецтві та з полімужинністю естетичних смаків. У 1970-х роках постмодернізм означено у країнах Західної Європи концепцією Умберто Еко щодо іронічного прочитання минулого, метамови та психології творчості. З кінця 1970-х років постмодернізм поширюється в країнах Східної Європи. Теоретики постмодернізму Жак Лакан і

Жак Дерріда висунули ідею деконструкції як основного принципу аналізу тексту. Деконструкція ідентична перекоструюванню, а отже, нескінченність світу визначає множинність інтерпретацій, багатозначність, відкритість, рухливість, творче ставлення до традицій. Серед естетичних категорій постмодернізму виокремилися невизначеність, фрагментарність, втрата власного «Я», відсутність канонів, неоднозначність. Різноманітність тенденцій, напрямків і течій постмодернізму у візуальному мистецтві відобразила специфічність художнього процесу, у якому домінували прийоми колажу, імагінаційних образів та імерсії.

Колаж дозволяє митцям поєднувати різні елементи, текстури та зображення з різних джерел для створення нових, незвичайних комбінацій, що передають певний зміст та викликають певні емоції. Колаж може приймати різні форми та стилі, від абстрактного до реалістичного, від сюрреалістичного до декоративного.

Імагінаційні образи дозволяють розширити межі можливого для вираження творчої візії митця через створення уявних світів на основі несподіваних асоціацій, використання метафор і фантазій, що відображають складні емоції й переживання, химерні ситуації, вигадані створіння й персонажі.

Імерсія – це досвід занурення у контекст мистецтва, коли глядач/читач стає частиною мистецького твору завдяки використанню різноманітних технологій – віртуальної або доповненої реальності, звукових ефектів, інтерактивних інсталяцій та перформансів.

Символами переходу від модернізму до постмодернізму у візуальному мистецтві стали роботи у стилі поп-арт. Приміром, використана Енді Ворголом техніка серійності у зображеннях персонажів і сюжетів масової культури, та великоформатні колажі Джеймса Розенквіста, які поєднували елементи реклами, поп-культури, політики, відображаючи розмаїття й хаос сучасного світу. Загалом до постмодернізму відносять поп-арт, концептуальне мистецтво, фотореалізм (гіперреалізм), новий реалізм, неоекспресіонізм.

Мистецький напрям і художній стиль поп-арт сформувався у 1950-х–60-х роках в Сполучених Штатах Америки та Великій Британії. Жан-Франсуа Ліотар вважає, що саме живопис поп-арту після часів авангарду став головним носієм нових ідей піднесеного у сучасному мистецтві (Lyotard, 2004: 107–119).

До художників поп-арту належать Енді Воргол, Рой Ліхтенштейн, Клас Ольденбург, Роберт Раушенберг, Джеймс Розенквіст. Енді Воргол зна-

менитий яскравими іконами поп-арту, зокрема, портретами знаменитостей (Воргол, 1968). Рой Ліхтенштейн знаний імітацією коміксів (Ліхтенштейн, 1962). Клас Ольденбург звісний публічними інсталяціями великих м'яких скульптур-копій повсякденних предметів (Ольденбург, 1962). Роберт Раушенберг відомий застосуванням технік колажу та асамбляжу (Раушенберг, 1963). Джеймс Розенквіст відомий створенням імагінаційних образів (Розенквіст, 1964).

Стиль поп-арт не містить складних концептуальних ідей. Його розквіт збігся з поширенням телебачення, глянцевого журналізму і початком епохи масового споживання. Гламур, мінімум деталей, максимум кольору – невід'ємні риси стилю поп-арт. Цей стиль здатний вражати, захоплювати, чіпляти увагу глядача. Насичені кольори і незвичайні форми наповнюють простір енергією, а повторюваність елементів задає тон і ритм сучасного життя.

Концептуальне мистецтво засноване на деконструкції того, що робить витвір мистецтва «мистецтвом», котре покликане протистояти тим, хто його переглядає, та щоб спровокувати суперечку. Концептуально такі витвори стверджують, що мистецтво не проявляється із внутрішнього змісту самого об'єкту, а створюється глядачем, який оглядає й аналізує його. Концептуалізм визнає існування концептів як особливої форми пізнання дійсності, що об'єднує процес творчості і процес його дослідження. Твори концептуального мистецтва не мають функціонального призначення і реалізуються як чистий художній жест, вільний від будь-якої пластичної форми, демонструючи лише можливість виникнення мистецтва. Концептуалізм втілюється в самих різних формах – від фотографії або креслення, до розгорнутих інсталяцій і тривалих у часі перформансів. Середовище, у якому демонструються твори концептуалізму і частиною якого вони є, – це вулиця, дорога, поле, ліс, гори, морське узбережжя тощо. Тривимірний об'єкт, інсталяція, акціонізм, перформанс – основні способи реалізації концепту. Форми і слова, позбавлені сенсу, або мовчання і пустота простору – це ті засоби, через які концептуалісти намагаються відзначити можливість існування в культурі просторів, вільних від ідеології. Безцільна гра, як важливий компонент концептуального мистецтва, активізує життя і підтверджує людське існування. Адже «мистецтво як ідея» виникає й існує тільки як продукт людського життя.

Класикою концептуалізму стала композиція Джозефа Кошута «Один і три стільці», яка зображує сам стілець, його фото і статтю з тлумачного

словника щодо терміну «стілець» (Кошут, 1965). Концептуальні твори художника-акціоніста Іва Кляйна теж залишили яскравий слід у сучасному мистецтві. Саме у його творчості зароджується перформанс та концептуалізм. Будучи провідним митцем французького художнього руху *Nouveau Réalisme* (Новий реалізм), він створив знамениті монохромні полотна, котрі отримали високу оцінку за використання одного-єдиного як основного кольору – синього, що став відомий як *International Klein Blue* (ІКВ). Ів Кляйн знаний сміливими експериментальними техніками. Це роботи, у яких він послуговувався оголеними жіночими моделями як живими пензлями, покриваючи їх синьою фарбою й лицюючи полотнами для створення зображення. Цей різновид робіт художник назвав антропометрією (Кляйн, 1962).

Постмодерний фотореалізм (або гіперреалізм) пов'язаний з імітацією фотографій. Термін «фотореалізм» запропонував арт-дилер Луї Майзель. Слід зауважити, що «фундаментальна концепція гіперреалізму, також відомого як фотореалізм, полягає в тому, щоб створити скульптуру або картину, яка виглядає як фотографія. Іноді у таких роботах вражає те, що художник може ідеально передати навіть найдрібніші деталі зображення» (Jose Art Gallery, 2024). Оригінальним фотореалістом визнано Бена Шонцайта, відомого картинами неперевершеної досконалості. Використання аерографа та поліестерового полотна дозволило художнику створити ідеально відтворені реалістичні композиції (Шонцайт, 1975). У стилі фотореалізму працювали також художники Роберт Бехтл, Чарльз Белл, Ральф Гоїнгс, Чак Клоуз.

Мистецтво фотореалізму Роберта Бехтла, зосереджене на сценах повсякденного життя і прагне перетворити буденність на захоплюючу, магічну ауру (Bechtle, 1968). Чарльз Белл створив роботи, темою яких стали вінтажні іграшки, що привносили у буденність мальовничу велич і дивовижність (Белл, 1973). Ральф Гоїнгс відомий своїми надміру скрупульозними зображеннями у навмисне об'єктивній манері (Гоїнгс, 1965). Візуальний художник-портретист Чак Клоуз створив масові фотореалістичні та абстрактні автопортрети та портрети інших людей (Клоуз, 1968).

Новий реалізм кінця ХХ століття здійснює повернення до реалізму та репрезентації повсякденності, але з новими підходами і поглядами на сучасність. Використовуючи різноманітні художні техніки і матеріали, художники нового реалізму об'єкти звичайного життя перетворюють на мистецькі об'єкти та інсталяції. На думку найвідомішого митця нового реалізму Демієна Хьорста,

«Мистецтво – це завжди винахідництво, і ми всі відчайдушно прагнемо винайти краще майбутнє та винести урок з минулого» (Хьорст, 2009). Творчість Демієна Хьорста – інсталяції, скульптури, живопис, малюнки – це спроба зруйнувати кордони між мистецтвом, наукою та поп-культурою. У квітні 2009 року PinchukArtCentre представив виставку «Реквієм» – величну ретроспективу творчості Демієна Хьорста від початку 1990-х років до сьогодення, що виявила усю різноманітність арт-досвіду митця. Хьорст досліджує напруженість і невизначеність, як основу людського досвіду. Кохання, бажання, віра та боротьба життя зі знаннями про смерть митець досліджує нетрадиційним і несподіваним способом. За словами Екхара Шнайдера, «у творах Хьорста завжди співіснують конфліктуючі духи високої емоційності та байдужого відсторонення», проте «митцю завжди вдається контролювати потенційний конфлікт між емоційним наповненням та формальною завершеною, навіть у критично гострих творах» (José Art Gallery, 2009).

Неоекспресіонізм сформувався як реакція проти концептуального мистецтва 1970-х років. Митці повернулися до зображення впізнаваних об'єктів, зокрема людського тіла, надмір емоційно використовуючи яскраві кольори. Дженні Севіль – британська художниця, відома своїми масштабними живописними зображеннями оголених жінок, що піддавалися фізичним змінам та втручанням. Вважають, що роботи Дженні Севіль – це «проекти відновлення особистості» Авторка підкреслює, що «Людське сприйняття тіла настільки гостре й пізнавальне, що найменший натяк на тіло може викликати впізнання» (Севіль, 2020). Її

роботи оригінально поєднують інтелектуальне й емоційне. Цікавим є бачення й усвідомлення мисткині щодо сприйняття тіла в історії живопису від Тіціана і Рубенса до Анрі Матісса і Пабло Пікассо.

Висновки. Постмодернізм – це рефлексія унікальності мистецтва, зокрема, його тлумачення, як своєрідної перлини в культурному контексті, яку можна переглядати й переосмислювати у різних аспектах. Як такий, він відкрив нові можливості діалогу візуальних і словесних форм художньої культури. Порівняно зі стилістикою минулого виявив її багатомірність і багатозначність. Постмодернізм видає себе по-різному у мистецтві, філософії та інших сферах культури, проте йому властиві декотрі загальні риси – визнання різноманітності перспектив і тлумачень; багатозначність змісту та його інтерпретацій; еклектика технік, стилів і жанрів; іронія та гібридизація; фрагментарність і трансформація.

Особливого статусу набула категорія «симулякр» як образ відсутньої дійсності, «копія», що не має оригіналу в реальності, репрезентація чогось, що насправді не існує. Категорія прекрасного отримала деструктивний зміст. Його семантика і символіка виявилися у такий спосіб: безсистемність, безладність форми – різомі; асиметричність, алогічність алгоритму – лабіринт; парадоксальність, іронічність естетичного – потворне.

Художні течії постмодернізму виникли на основі, але водночас через власне протиставлення взаємовідношенню «модернізм VS авангардизм», як «заперечення заперечування». Його перехідними формами доцільно вважати поп-арт і концептуалізм, а власне постмодерністськими – фотореалізм (гіперреалізм), новий реалізм та неоекспресіонізм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белл, Ч. Роботи. https://arhive.com/uk/artists/8622~Charl'z_Bell/works (дата звернення: 20.04.2024).
2. Воргол, Е. Твори. <https://www.wikiart.org/uk/endi-vorgol> (дата звернення: 20.04.2024).
3. Гоїнгс, Р. Твори. <https://www.wikiart.org/uk/ralf-goyings> (дата звернення: 20.04.2024).
4. Еко, У. Ім'я рози. Нотатки на полях «Імені рози». Постмодернізм, іронія, цікавість. Харків: Фоліо, 2021. <https://www.yakaboo.ua/ua/im-ja-rozi-2338820.html> (дата звернення: 20.04.2024).
5. Затонський Д. В. Модернізм і постмодернізм: Думки про одвічне коловертання витончених і невитончених мистецтв. Харків: Фоліо, 2000. 256 с. <https://d.eruditor.link/file/1376682/> (дата звернення: 20.04.2024).
6. Картини у стилі фотореалізму. José Art Gallery. <https://joseartgallery.com/uk/painting/photorealism-hyperrealism> (дата звернення: 20.04.2024).
7. Клоуз, Ч. Твори. <https://www.wikiart.org/uk/chak-klouz/all-works> (дата звернення: 20.04.2024).
8. Кляйн, Ів. Твори. <https://www.wikiart.org/uk/iv-klyayn> (дата звернення: 20.04.2024).
9. Кошут, Дж. Роботи художника. https://arhive.com/uk/artists/84513~Dzhozef_Koshut (дата звернення: 20.04.2024).
10. Ліхтенштейн, Р. Твори. <https://www.wikiart.org/uk/roy-likhtensheteyn> (дата звернення: 20.04.2024).
11. Ольденбург, К. Твори. <https://www.wikiart.org/uk/klas-oldenburg> (дата звернення: 20.04.2024).
12. Раушенберг, Р. Твори. https://artsandculture.google.com/entity/m01sj_s?hl=uk (дата звернення: 20.04.2024).
13. Розенквіст, Дж. Твори. <https://www.wikiart.org/uk/dzheyms-rozenkvist/all-works/text-list> (дата звернення: 20.04.2024).
14. Севіль, Дж. Твори мистецтва. <https://gagosian.com/artists/jenny-saville/> (дата звернення: 20.04.2024).
15. Хьорст, Д. «Реквієм». <https://pinchukartcentre.org/ua/exhibitions/8826> (дата звернення: 20.04.2024).
16. Шонцайт, Б. Твори. <https://www.artsy.net/artist/ben-schonzeit> (дата звернення: 20.04.2024).

17. Bechtle, R. Photorealist Painter of the Everyday Middle Class, Dies at 88. <https://www.kqed.org/arts/13886895/robert-bechtle-photorealist-painter-of-the-everyday-middle-class-dies-at-88> (дата звернення: 20.04.2024).
18. Jauss, H. R. Studien zum Epochenwandel der aesthetischen Moderne, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989. https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi=31290587555&searchurl=an%3Dhans%2Brobert%2Bjauss%26sortby%3D20%26tn%3Dstudien%2Bepochenwandel%2B%25E4sthetischen%2Bmoderne&cm_sp=snippet-_srp1-_title1
19. Lyotard, J.-F. Anamnesis Of the Visible/ *Theory, Culture and Society, Vol. 21(1)*, 2004. С. 107–119. <https://doi.org/10.1177/0263276404040483>
20. Massumi, B. A Shock to Thought: Expression after Deleuze and Guattari. London and New York: Routledge, 2002. https://monoskop.org/images/8/85/Massumi_Brian_ed_A_Shock_to_Thought_Expressions_After_Deleuze_and_Guattari.pdf

REFERENCES

1. Bell, Ch. (1973). Tvory. [Works]. https://arhive.com/uk/artists/8622~Charl'z_Bell/works (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
2. Vorhol, E. (1968). Tvory. [Works]. <https://www.wikiart.org/uk/endi-vorgol> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
3. Hoinhs, R. (1965). Tvory. [Works]. <https://www.wikiart.org/uk/ralf-goyings> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
4. Eko, U. (2021). Imia rozy. Notatky na poliakh «Imeni rozy». Postmodernizm, ironiia, tsikavist. [The name of the rose. Notes in the margins «Names of Roses». Postmodernism, irony, curiosity]. Kharkiv: Folio. <https://www.yakaboo.ua/ua/im-ja-rozi-2338820.html> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
5. Zatonskyi D. V. (2000). Modernizm i postmodernizm: Dumky pro odvichne kolovertannia vytonchennykh i nevytonchennykh mystetstv. [Modernism and postmodernism: Thoughts on the eternal rotation of sophisticated and unsophisticated arts.]. Kharkiv: Folio, 256 s. <https://d.eruditor.link/file/1376682/> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
6. Kartyny u styli fotorealizmu. José Art Gallery. <https://joseartgallery.com/uk/painting/photorealism-hyperrealism> (date of access: 20.04.2024) [in Ukrainian]
7. Klouz, Ch. (1968). Tvory. [Works]. <https://www.wikiart.org/uk/chak-klouz/all-works> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
8. Kliain, Iv. (1962). Tvory. [Works]. <https://www.wikiart.org/uk/iv-klyayn> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
9. Koshut, Dzh. (1965). Roboty khudozhnyka. [Works of the artist]. https://arhive.com/uk/artists/84513~Dzhozef_Koshut (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
10. Likhtenshtein, R. (1962). Tvory. [Works]. <https://www.wikiart.org/uk/roy-likhtensheteyn> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
11. Oldenburh, K. (1962). Tvory. [Works]. <https://www.wikiart.org/uk/klas-oldenburg> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
12. Raushenberh, R. (1963). Tvory. [Works]. https://artsandculture.google.com/entity/m01sj_s?hl=uk (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
13. Rozenkvist, Dzh. (1964). Tvory. [Works]. <https://www.wikiart.org/uk/dzheyms-rozenkvist/all-works/text-list> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
14. Sevil, Dzh. (2020). Tvory mystetstva. [Artworks]. <https://gagosian.com/artists/jenny-saville/> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
15. Khorst, D. (2009). «Rekviem». [«Requiem»]. <https://pinchukartcentre.org/ua/exhibitions/8826> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
16. Shontsait, B. (1975). Tvory. [Works]. <https://www.artsy.net/artist/ben-schonzeit> (date of access: 20.04.2024). [in Ukrainian]
17. Bechtle, R. (1968). Photorealist Painter of the Everyday Middle Class, Dies at 88. <https://www.kqed.org/arts/13886895/robert-bechtle-photorealist-painter-of-the-everyday-middle-class-dies-at-88> (date of access: 20.04.2024).
18. Jauss, H. R. (1989). Studien zum Epochenwandel der aesthetischen Moderne, Frankfurt am Main: Suhrkamp. https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi=31290587555&searchurl=an%3Dhans%2Brobert%2Bjauss%26sortby%3D20%26tn%3Dstudien%2Bepochenwandel%2B%25E4sthetischen%2Bmoderne&cm_sp=snippet-_srp1-_title1
19. Lyotard, J.-F. (2004). Anamnesis Of the Visible/ *Theory, Culture and Society, Vol. 21(1)*, 107–119. <https://doi.org/10.1177/0263276404040483>
20. Massumi, B. (2002). A Shock to Thought: Expression after Deleuze and Guattari. London and New York: Routledge. https://monoskop.org/images/8/85/Massumi_Brian_ed_A_Shock_to_Thought_Expressions_After_Deleuze_and_Guattari.pdf

УДК 75.058(072)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-15>

Ольга КАЛЕНЮК,

orcid.org/0000-0001-9618-6433

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) *konlyair@gmail.com*

Олександра ПАНФІЛОВА,

orcid.org/0000-0002-5161-3363

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) *alka11@meta.ua*

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ СУЧАСНОГО ДЕКОРАТИВНОГО ЖИВОПИСУ ВОЛИНИ

Стаття розкриває особливості створення творів декоративного живопису українськими митцями на сучасному етапі. Метою статті є ознайомлення зі стилістичними та композиційними особливостями виконання декоративного живопису сучасних митців, з'ясування нових тенденцій, які використовують сучасні волинські художники. Визначено, що декоративний розпис у творах станкового характеру набуває рис декоративного живопису, оскільки він акумулює в собі композицію з високим ступенем виразності і декоративності. Визначено, що декоративність є невід'ємна частина образотворчого мистецтва й основним художнім засобом декоративного живопису за допомогою якого створюється форма і втілюється зміст. Проаналізовано композиційні прийоми, які застосовуються в декоративному живописі у роботі з різними матеріалами. Виокремлені сучасні художники Волині, які активно працюють в контексті декоративного живопису. Доведено, що український декоративний живопис на сучасному етапі розвивається в контексті тенденцій, які застосовуються у світовій мистецькій практиці та наповнений символікою, характерною для української мистецької спадщини ідентифікуючи українське мистецтво. В дослідженні використано методи аналізу та синтезу, системного підходу, які допомогли здійснити узагальнення джерельної бази, проаналізувати суть визначеної проблеми, її теоретичний та практичний бік. Увага зосереджена на художньо-стилістичних особливостях декоративного живопису. Визначено ознаки, які може мати декоративне живописне зображення в процесі побудови виразної композиції. Розглянуто стилістику творчості волинських митців останніх років, зокрема Катерини Ганейчук, Тетяни Ядчук-Богомазової, Наталії Мелесь, Анни Попової, Ольги Кучми та інші.

Наукова новизна статті полягає у визначенні поняття «декоративний живопис» та його меж застосування в образотворчому мистецтві та приналежності до даного виду живопису сучасних волинських художників. Виокремлено принципи створення композиції в декоративному живописі художниками на сучасному етапі та його особливості – синтез з іншими матеріалами та використання інноваційних технологій.

Ключові слова: декоративний живопис, композиція, стилізація, сучасні художники, синтез.

Olga KALENIUK,

orcid.org/0000-0001-9618-6433

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of the Fine Arts
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) *konlyair@gmail.com*

Oleksandra PANFILOVA,

orcid.org/0000-0002-5161-3363

PhD in Arts,
Associate Professor at the Department of the Fine Arts
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) *alka11@meta.ua*

ARTISTIC AND STYLIST PRINCIPLES OF MODERN DECORATIVE PAINTING IN VOLYNYM

The article explores the peculiarities of creating works of decorative painting by Ukrainian artists in the contemporary stage. The aim of the article is to familiarize readers with the stylistic and compositional features of contemporary

artists' execution of decorative painting, to identify new trends used by modern artists from Volyn. It is determined that decorative painting in easel works acquires the characteristics of decorative painting, as it accumulates a composition with a high degree of expressiveness and decorativeness. It is noted that decorativeness is an integral part of visual art and the main artistic tool of decorative painting used to create form and embody content. The compositional techniques applied in decorative painting with various materials are analyzed. Modern artists from Volyn who actively work in the context of decorative painting are singled out. It is proven that Ukrainian decorative painting at the contemporary stage develops in the context of trends applied in global artistic practice and is filled with symbolism characteristic of Ukrainian artistic heritage, identifying Ukrainian art. The research utilizes methods of analysis and synthesis, a systemic approach, which helped to generalize the source base, analyze the essence of the identified problem, its theoretical and practical aspects. Attention is focused on the artistic and stylistic features of decorative painting. The characteristics that decorative painting imagery can have in the process of constructing expressive composition are determined. The stylistics of the creative work of Volyn artists in recent years are considered, in particular, those of Kateryna Haneychuk, Tetiana Yachuk-Bogomazova, Natalia Meles, Anna Popova, Olha Kuchma, and others. The scientific novelty of the article lies in defining the concept of "decorative painting" and its boundaries of application in visual art and belonging to this type of painting by contemporary Volyn artists. The principles of composing in decorative painting by contemporary artists and its particularity – synthesis with other materials and the use of innovative technologies are highlighted.

Key words: decorative painting, composition, stylization, contemporary artists, synthesis.

Постановка проблеми. Сучасне мистецтво є нерозривною частиною української культури. А його складова, декоративний живопис, відкриває перед митцями нескінченні можливості для творчості та вираження сучасних тенденцій в мистецтві. На сучасному етапі набуває нової актуальності поняття «декоративний живопис» України, що розвивається в контексті тенденцій, які застосовуються у світовій мистецькій практиці. Огляд живописних та композиційних прийомів, які сьогодні застосовують художники є актуальним для висвітлення теми декоративного живопису як нового поняття у живописі, який межує з розписом на різних матеріалах, станковим живописом застосовуючи композицію з високим ступенем виразності та декоративності. В контексті даної теми важливим є виокремлення художників у різних регіонах України, які працюють в декоративному живописі, зокрема на Волині. Важливим також є відображення у декоративному живописі знаків і символів, які є носіями традиційної української мистецької спадщини та ідентифікатором української нації.

Метою нашої статті є визначення меж поняття декоративного живопису, ознайомлення з композиційними особливостями виконання декоративного живопису у творчості сучасних митців, з'ясування стилістичних тенденцій тенденцій у виборі концептуальних тем волинськими художниками. Методологія дослідження: використано методи аналізу та синтезу, системного підходу, які допомогли здійснити узагальнення джерельної бази, проаналізувати суть визначеної проблеми, її теоретичний та практичний бік.

Наукова новизна статті полягає у визначенні поняття «декоративний живопис», його меж застосування в образотворчому мистецтві та приналежності до даного виду живопису сучасних волинських художників. Виокремлено принципи створення композиції в декоративному живописі художниками

на сучасному етапі та його особливість – синтез з іншими матеріалами та використання інноваційних технологій.

Аналіз досліджень. Проблемою дослідження сучасного мистецтва займається чимало вітчизняних науковців, проте тема сучасного декоративного живопису залишається не розкритою. Публікації найчастіше присвячені окремим персоналіям або ж проведеній виставці. До ґрунтовних наукових праць останніх років, присвячених сучасному декоративному мистецтву, можна віднести монографію «Сучасне українське декоративне мистецтво: збереження національної своєрідності в умовах глобалізації» (2019), де в контексті побіжно розкрито тему сучасних декоративних розписів, однак сучасний декоративний живопис залишився поза увагою науковців.

Виклад основного матеріалу. Декоративний живопис (від лат. «desoco») – прикрашаю, оздоблюю) акумулює в собі декоративну композицію з високим ступенем виразності і декоративності засобами колориту, композиційно-пластичних прийомів, застосовуючи принципи узагальненості та стилізації. Ми розглядаємо поняття «декоративний живопис» як станковий твір, що формується з застосуванням прийомів декоративної композиції, виконується на різних матеріалах з застосуванням відповідних традиційних та сучасних технічних прийомів. Актуальними є також використання українських знакових образів-символів, які наділені яскравими національними характеристиками, доповнені колоритними етнічними топосами, відтворюючи ментальні риси українців.

В цьому контексті також варто розглянути поняття «декоративізація» як художній прийом, заснований на наданні композиційно-пластичному ладу стилізованого характеру з елементами умовності, орнаментальності і метафоричності. Використання цього прийому вимагає особливого міфопоетичного ставлення до дійсності (Пічкур, 2021: 218).

Основною метою декоративної композиції прийнято вважати досягнення її максимальної виразності та емоційності з частковою або повною відмовою від достовірності зображення. Особлива увага приділяється простору, колориту, стилізації, деформації та/або абстрактному трактуванню об'єктів чи образів. Часто, для підсилення емоційного впливу на глядача, використовуються контрастні поєднання, локальні кольори, підкріплені тональною яскравістю чи насиченістю.

Декоративні елементи містять символи, що передають зміст в узагальненому естетичному вигляді (Смоляр, 2021: 26).

Декоративність – невід'ємна частина мистецтва і є основним художнім засобом декоративного живопису, за допомогою якого створюється форма і втілюється зміст. Це певна якість художньої форми, що підвищує її емоційну виразність. Ще декоративність можна розглядати як форму вираження краси, властивість, яку набуває митець у своїх творах в процесі трансформації реалістичних форм. У результаті, в більшості художників виникає індивідуальна форма викладу, що відрізняє їх твори від решти митців, формується так званий почерк, стиль художника, що дозволяє бути впізнаваним.

Важливу роль в декоративному живописі відіграє колір. Адже, створюючи художній образ засобами кольору митець апелює не лише до своїх емоцій та переживань, він задіює кольорову семантику (кольоровий символізм) (Печенюк 2010: 9). Серед основних властивостей кольору якими оперує художник є кольоровий тон, насиченість та світлота.

При створенні декоративних композицій, митцями часто використовується метод творчої стилізації, який передбачає створення реального об'єкта у вигляді художнього символу. Художник, керуючись основним творчим методом і виразним засобом декоративного мистецтва, творчо переосмислює існуючі об'єкти природи і навколишнього світу. Основним завданням художника в даному процесі є створення нового художнього образу, що має підвищену виразність і декоративність. Достовірно новим можна вважати те, чого немає в природі і в навколишньому світі (Пархоменко, 2020: 73).

Існують два способи художнього бачення при організації композиції:

- Зосередження уваги на окремому предметі як домінанті всієї композиції і сприйняття решти тільки по відношенню до нього. У цьому випадку навколишнє середовище бачиться так званим бічним зором і деформується, підкоряючись центру уваги і працюючи на нього.

- Бачення в цілому, без виділення окремого предмета, при цьому будь-які деталі втрачають свою

самостійність. У такій композиції немає ні головного, ні другорядного це єдиний ансамбль.

Декоративне живописне зображення в процесі побудови виразної композиції може мати такі ознаки:

- Зміна пропорцій між предметами або всередині одного предмета, порушення просторової перспективи, або повна її відсутність.

- Перетворення форми через посилення найбільш характерного (переробка, заломлення), суміщення узагальнених і деталізованих образів, тому що один об'єкт краще виділяється, контрастуючи з іншим.

- Частково або повністю відмова від об'ємної форми предметів (поєднання обсягу і площини, або плоске силуетне зображення).

- Пошук нових колористичних гам: виявлення декоративно-експресіоністичним можливостей кольору, використання активних поєднань основних кольорів, виявлення фактур, локальних колірних плям, присутність чорного або кольорового контуру.

- Орнаментация площини, наближення до площинного рішення простору, тобто, всі частини, деталі, лінії об'єкта сплітаються в єдиний орнаментальний візерунок.

- Аналітичний підхід або творча інтерпретація природи, тобто спосіб зображення предметів, розкладання його на найпростіші елементи, показуючи внутрішню структуру предмета (1).

- Використання оптичних ілюзій.

Серед сучасних волинських художників, які працюють в декоративному живописі з яскравою впізнаваною стилістикою, різним трактуванням форм, образів, філософських сенсів можна відзначити Катерину Генейчук, Тетяну Ядчук-Богомазову, Оксану Свіжак, Ольгу Кучму, Оксану Свіжак, Андрія Горбала, Олену Бурдаш, Володимира Марчука, Лілію Стельмах, Світлану Костукевич та ін.

Кожен з художників має свій почерк і впізнавану манеру візуальної подачі, включаючи різні матеріали і техніки. Зокрема, Катерина Генейчук, Тетяна Ядчук-Богомазова працюють із тканиною, маневруючи з фактурою, кольором, пластикою полотна. Катерина Ганейчук, використовуючи домоткане полотно, левкас, скло втілює у свої твори духовно-сакральні сенси через площинність трактування образів, високий рівень стилізації через кубістичні форми, як спосіб виведення елементів картини на знаковий рівень.

Тетяна Ядчук-Богомазова втілює образно-пластичні ідеї оперуючи філософськими категоріями через абстрактні форми і символи, про що свідчать назви її творів – «Знаки в образі і часі», «Відображення», «Імпульс», «Вертикалі і горизонталі».

Збагачує новими оригінальними засобами виразності декоративний живопис і Олена Бурдаш,

демонструючи такі підходи в декоративній композиції як поєднання різних точок зору, передачі умовної форми через лінії і декоративні елементи, втілюючи медитативно-фантазійні образи на ґрунті філософського світосприйняття.

Яскравим представником декоративного живопису сакральної тематики є Наталія Мелесь. Художниця через сакральні засоби та традиційні елементи формотворення доносить розуміння культурних та історичних сенсів.

Ольга Кучма також оперує характерними для декоративного мистецтва засобами вираження у живописному творі, а саме: зміна пропорцій образів, часткова відмова від об'єму та особлива тільки художниці притаманна стилізація яка надає особливої казковості і автентичності образам.

Декоративний живопис застосовує складну композиційну структуру втрачає суто декоративне, прикрашальне значення, і стає об'єктом станкового твору, що несе глибокі сенси. В цьому контексті декоративність лише підсилює закладений зміст твору і звучання використовуваних елементів. Знаковість та символіка української вишивки, ткацтва різби по дереву, традиційні колористичні поєднання, традиційні технічні прийоми, а також предмети побуту, українського народного одягу що використовуються художниками у композиції декоративної живописної картини, несуть в собі смислове навантаження дозволяючи ідентифікувати приналежність твору до українського образотворчого мистецтва. Разом з тим, такі елементи надають індивідуальності твору, визначаючи митця та підсилюють їх виразність.

Культура візуальної комунікації, протесту та інформаційного поля є важливим аспектом сучасного життя. Вона відображається повною мірою в декоративному живописі. Повномасштабна війна докорінно змінила життя України. Чи не найбільш гостро відреагували на війну українські митці.

Фактично всі види мистецтва, які комунікували з суспільством, трансформувалися під час війни. Зокрема, флешмоби і перфоменси, які колись використовували для мистецьких сенсів, наразі несуть інше навантаження. Декоративний живопис сучасних українських митців також висвітлює тему війни і її наслідків. Ще активнішою стає у творах українська символіка та знаковість, яка має на меті популяризацію усього «українського» та виокремлення від російського мистецького простору.

Аналізуючи сучасний декоративний живопис, варто виокремити ще одну його особливість, його синтез з іншими матеріалами та використання інноваційних технологій. Включення в декоративний живопис природніх та штучних матеріалів, цікавих колористичних поєднань, електронних ресурсів, використання простору у трактуванні експозиції твору, використання таких елементів як світло, музика, рух відкривають нові можливості у розвитку декоративного живопису.

Висновки. Підсумовуючи художньо-стилістичні принципи в декоративному живописі, варто відзначити, що його різновиди яскраво представляє творчість волинських митців. Кожен є унікальним в манері відображення і творчість кожного з них ґрунтується на особистісних переконаннях і сенсах, в залежності від яких і вибирається та чи інша манера виконання, прийом, матеріал тощо. Збагачуючи даний напрямок своїм особистісним відношенням до візуального сприйняття і відображення дійсності, сучасні волинські митці володіють особливим світосприйняттям, ґрунтованим на ментальності регіону, особистісному досвіді і індивідуальності сприйняття. Тонко відчуваючи тенденції сучасного мистецтва, вони намагаються творити в дусі часу не виключаючи внутрішні переживання і вплітаючи в палітру сучасного мистецтва традиційні елементи української спадщини, власний досвід і творчу манеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пархоменко Д.М. Поняття «стилізації» в декоративній композиції. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/other/53nov2020/18.pdf> (дата звернення 15.01 2024)
2. Печенюк Т. Колорознавство: підручник. К.: Грані-Т, 2010. 192 с.
3. Пічкур М. Теорія і практика композиції : навч. посібник. Харків: ПромАрт, 2021. 248 с.
4. Смоляр О. Сучасний монументально-декоративний живопис у дизайні громадського інтер'єру готелів м. Києва. URL: http://aphn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_3/6.pdf

REFERENCES

1. Parkhomenko D.M. (2020) Poniattia «stylizatsii» v dekoratyvni kompozitsii [The concept of stylization in decorative composition] URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/other/53nov2020/18.pdf>
2. Pecheniuk T. (2010) Koloroznavstvo: pidruchnyk. [Colorology: tutorial] Kyiv: Hrani-T.. 192. [in Ukrainian].
3. Pichkur M. (2021) Teoriia i praktyka kompozitsii : navch. posibnyk. [Theory and Practice of Composition: Textbook] Kharkiv: PromArt. 248. [in Ukrainian].
4. Smoliar O. (2021) Suchasnyi monumentalno-dekoratyvnyi zhyvopys u dyzaini hromadskoho interieru hoteliv m. Kyieva [Modern monumental and decorative painting in public interior design of Kyiv hotels] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Actual questions of humanities, 36. 3. 23-31. [in Ukrainian].

Євгеній КАЛКАТОВ,
orcid.org/0009-0006-3410-3069

аспірант
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) kalkatovy@gmail.com

ВЗАЄМОВПЛИВ ВИСОКОЇ МОДИ ТА STREET STYLE

Світу моди властива постійна трансформація і модернізація, зумовлені специфікою цього виду творчої діяльності і безупинним міксуванням і модифікацією стилів. Найбільшу увагу у цьому контексті привертає синергія вуличного одягу та Високої моди – на першій погляд двох абсолютно різних стилів, які, утім, не просто визначально вплинули один на одного, а спровокували справжню революцію стилю, що зруйнувала традиційні конвенції основної моди і змусила переосмислити суть розкоші, ексклюзивності та ультрасучасності. **Мета статті** – виявити та узагальнити взаємовплив Високої моди і Street Style з 60-х років XX ст. до сьогодення, визначивши їх особливості на сучасному етапі розвитку індустрії моди. **Наукова новизна** полягає у всебічному аналізі взаємовпливу Високої моди і Street Style на прикладі колекцій відомих кутюр'є, виявленні особливостей їх взаємодії у сучасних умовах. **Результати дослідження.** Підкреслено, що взаємозв'язок між вуличним одягом і Високою модою став результатом поступової еволюції, спричиненої творчою співпрацею, а головне – соціокультурними чинниками і зміною споживчих уподобань у суспільстві. Привабливість і зростаюча популярність вуличного одягу і, зрештою, його перетворення на глобальне явище спонукали Високу моду прийняти філософію Street Style, започаткувавши таким чином нову епоху моди, натхненної спортом і контркультурою XX століття. Бездоганне поєднання цих контрастних елементів і становить суть сучасної моди. **Висновки.** Підсумовано, що Висока мода асоціюється з розкішшю та ексклюзивними дизайнерськими брендами, Street Style – це динамічний і водночас надзвичайно масовий рух, представники якого через вибір одягу виражають свою індивідуальність. Їхній синтез революціонував модний ландшафт, зробивши його більш інклюзивним і різноманітним.

Ключові слова: Висока мода, Street Style, дизайнер, кутюр'є, субкультура.

Yevhenii KALKATOV,
orcid.org/0009-0006-3410-3069

Postgraduate student
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) kalkatovy@gmail.com

THE INTERACTION OF HAUTE COUTURE AND STREET STYLE

The world of fashion is characterized by constant transformation and modernization, due to the specificity of this type of creative activity and the constant mixing and modification of styles. In this context, the greatest attention is attracted by the synergy of streetwear and Haute Couture - at first glance, two completely different styles, which, however, did not just have a decisive influence on each other, but provoked a real style revolution, which destroyed the traditional conventions of mainstream fashion and forced a rethinking of the essence of luxury, exclusivity and ultra-modernity. **The purpose of the article** is to identify and generalize the mutual influence of High Fashion and Street Style from the 60s of the XX century. to the present, having determined their features at the current stage of the development of the fashion industry. **The scientific novelty** consists in a comprehensive analysis of the mutual influence of High Fashion and Street Style on the example of the collections of famous couturiers, revealing the peculiarities of their interaction in modern conditions. **Research results.** It is emphasized that the relationship between streetwear and Haute Couture is the result of a gradual evolution caused by creative collaboration, and most importantly – by socio-cultural factors and changing consumer preferences in society. The appeal and growing popularity of streetwear, and eventually its transformation into a global phenomenon, led high fashion to adopt the philosophy of Street Style, thus ushering in a new era of fashion inspired by sports and the counterculture of the 20th century. The perfect combination of these contrasting elements is the essence of modern fashion. **Conclusions.** In summary, Haute Couture is associated with luxury and exclusive designer brands, Street Style is a dynamic and at the same time extremely mass movement, whose representatives express their individuality through the choice of clothing. Their synthesis revolutionized the fashion landscape, making it more inclusive and diverse.

Key words: High fashion, Street Style, designer, couturier, subculture.

Постановка проблеми. Світу моди властива постійна трансформація і модернізація, зумовлені специфікою цього виду творчої діяльності і безупинним міксуванням і модифікацією стилів. Найбільшу увагу у цьому контексті привертає синергія вуличного одягу та Високої моди – на перший погляд двох абсолютно різних стилів, які, утім, не просто визначально вплинули один на одного, а спровокували справжню революцію стилю, що зруйнувала традиційні конвенції основної моди і змусила переосмислити суть розкоші, ексклюзивності та ультрасучасності. Street Style, натхненний скейтбордингом, хіп-хопом та ін., став втіленням автентичності та самовираження і маніфестував прагнення до формування унікальної ідентичності, що ґрунтується на комфорті та невибагливій індивідуальності. У свою чергу Висока мода, haute couture, протягом тривалого часу асоціювалася виключно з престижними будинками моди, відомими своїм ретельно виготовленим одягом, розкішними матеріалами та екстравагантними показами на подіумах. На відміну від Street Style, Висока мода достатньо жорстко регламентована і спеціально орієнтована на вищій соціальний клас: «щосезону дизайнери високої моди повинні представляти в Парижі колекцію щонайменше з 35 речей, включаючи денний і вечірній одяг; кожен будинок повинен мати мінімум 20 штатних працівників; дизайнери також повинні створювати індивідуальні проекти для приватних клієнтів» (*Streetwear vs. High Fashion*, 2022).

Взаємозв'язок між вуличним одягом і Високою модою став результатом поступової еволюції, спричиненої творчою співпрацею, а головне – соціокультурними чинниками і зміною споживчих уподобань у суспільстві. Привабливість і зростаюча популярність вуличного одягу і, зрештою, його перетворення на глобальне явище спонукали високу моду прийняти філософію Street Style, започаткувавши таким чином нову епоху моди, натхненної спортом і контркультурою ХХ століття. Бездоганне поєднання цих контрастних елементів і становить суть сучасної моди, яка «охоплює всі форми самоідентифікації в модному середовищі, включаючи як стиль вулиць, так і так звану високу моду, створену дизайнерами та кутюр'є» (Кущик, 2020: 77). Дослідження взаємовпливу високої моди і Street Style сьогодні є актуальним як для розвитку індустрії моди, так і для створення особистого індивідуального образу.

Аналіз досліджень. Походження і розвиток Street Style розкриваються, в основному, у публікаціях публіцистичного характеру, а також частково і у наукових працях українських та

зарубіжних дослідників. Проте питання взаємовпливу Високої моди і Street Style досліджуються лише фрагментарно. Варто виокремити працю Н. Чупріної «Визначення критеріїв взаємовпливу високої та вуличної моди у формуванні актуального модного образу в індустрії моди» (2016), в якій авторка здійснила спробу виявити критерії взаємовпливу Високої моди і Street Style, проте праця присвячена, насамперед, визначенню художньо-образної характеристики основних модних тенденцій 60-х років ХХ ст. та їх впливу на формування індустрії моди сучасності, зосередивши увагу на формуванні актуальних проєктних образів у дизайні костюма. Дослідниця Х. Лозинська у праці «Молодіжний костюм у європейській моді 1990-х років» (2010), досліджуючи генезу терміну «молодіжна мода», особливо увагу звертає на один з її проявів – «моду вулиць, її виникнення, становлення течії, джерела натхнення дизайнерів» (Лозинська, 2010: 95). Зокрема, Х. Лозинська наводить приклади запозичення ідей вуличної моди такими відомими дизайнерами Високої моди, як Ів Сен-Лоран і Вів'єн Вествуд (Лозинська, 2010: 97). І. Гардабхадзе у статті «Фактори впливу молодіжних субкультур на соціально-комунікативну функцію костюму» (2017), досліджуючи вплив на вуличну моду різних субкультур 60–90-х років ХХ ст., констатує, що на певній стадії розвитку субкультура активно впливає на вуличну моду, формуючи новий напрямок «стріт-стайл» (Гардабхадзе, 2017: 277). Проте авторка лише частково торкається питання впливу вуличного стилю на Високу моду. Питання взаємодії субкультур і сучасної моди, особливості соціокультурних феноменів сучасної моди висвітлює М. Вороніна (2018). Історичні передумови формування, колекції дизайнерів та основні напрями стилю мод в одязі, зокрема, вплив стилю «Mods» на формування одягу водіїв скутерів у 1950–1970-х роках, розглядають О. Колосніченко та К. Крічлоу (Kolosnichenko & Chrichlow, 2020). Інша дослідниця І. Кущик у праці «Мода в контексті символічного простору культури» (2020) частково акцентує увагу і на взаємовплив Високої моди і вуличної моди.

На увагу заслуговують й статті Ш. Джейн та Ф. Мейлінга. Зокрема, Ш. Джейн (Jain, 2022), вивчаючи Street Style та його значення в індустрії моди, як і багато інших авторів, наголошує, що «вуличний» підхід до стилю та моди ґрунтується на індивідуальних особливостях, а не лише на її поточних тенденціях. У свою чергу Ф. Мейлінг (Maling, 2020) розглядає еволюцію Street Style, починаючи лише з 1980-х років, роблячи при

цьому наголос на скейтбордистських брендах та діяльності дизайнерів вуличного одягу. Найбільш ґрунтовною працею, присвяченою безпосередньо Street Style, є книга американського антрополога і письменника, до кола інтересів якого входить дослідження моди та антимиоди, ідентичності та соціології стилю, Т. Полемуса «Street Style: від тротуару до подіуму» (Polhemus, 1994). Проте, досліджуючи еволюцію вуличної моди та її вплив на міську культуру, автор більшу увагу зосереджує на описі костюмів різних субкультур протягом 1940–1990-х років і лише фрагментарно розкриває вплив вуличного стилю на модні тенденції.

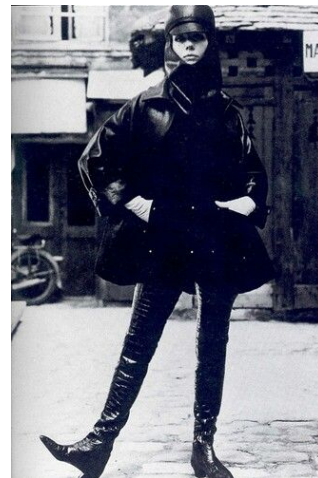
Отже, зважаючи на майже відсутність ґрунтовних праць з проблематики формування Street Style в українській науковій думці, нагального теоретичного осмислення потребує, зокрема, й питання взаємовпливу Високої моди і Street Style з 60-х років ХХ ст. до сьогодення.

Мета статті – виявити та узагальнити взаємовплив Високої моди і Street Style з 60-х років ХХ ст. до сьогодення, визначивши їх особливості на сучасному етапі розвитку індустрії моди.

Виклад основного матеріалу. «Street Style» (у пер. з англ. «вуличний стиль») вважається явищем ХХ ст., хоча, на думку більшості дослідників, він існував завжди і був частиною людської культури. Однак жодного його впливу на моду не існувало аж до кінця Другої світової війни. Вважається, що такі ікони моди, як Крістіан Діор та П'єр Бальмен зробили свій внесок у свободу дослідження вуличного стилю (Jelonjic, 2023). «Street Style» є одним із проявів молодіжної моди, тісно пов'язаний з музичними течіями, нетрадиційними видами спорту, різними соціальними та політичними рухами, що виникали у молодіжному середовищі, насамперед, з середини 60-х років ХХ ст. Це модний стиль, що бере свій початок з альтернативних сфер життєдіяльності, і включає стилі, які контрастують зі світом Високої моди. На думку дослідниці Н. Чупріної, одним із досягнень цього періоду «необхідно назвати взаємодію Високої моди і моди вуличної, на стику яких одержали розвиток нові напрями дизайну костюма, формування моди для масового споживача, індустріалізацію і демократизацію моди» (Чупріна, 2016: 76). На тлі цього модні зміни сприймалися як інновації. «З того часу альтернативна мода, або так звана антимиода, постійно і настирливо влітається в творчість модельєрів “haute couture” і навпаки – часто висока естетика реалізується через “вуличну моду”» (Чупріна, 2016: 76).

На думку дослідниці Х. Лозинської, «ідеї та елементи антимиоди трансформувалися і вливалися

в офіційну моду, <...> часто з'являлися на подіумах у колекціях відомих дизайнерів» (Лозинська, 2010: 97). Видатні кутюр'є почали запозичувати ідеї «на вулиці». Першим, хто спробував зблизити моду з антимиодою, вважається Ів Сен-Лоран, який втілював ідею вуличної моди в основу своєї весняно-літньої колекції «Бітнік», використавши різноманітні елементи костюмів молодіжних субкультур, яку представив у 1960 році (Рис. 1). Короткі мотоциклетні куртки та костюми поверх трикотажних водолазок, норкові пальто з трикотажними рукавами – образ, навіяний молодими тусовщиками. Багатьох ці образи збентежили настільки, що власники будинку Dior усунули Сен-Лорана з посади, що спонукало кутюр'є разом з П'єром Берже заснувати власну марку – так з'являється бренд Yves Saint Laurent (*Революціонер фешн-індустрії*, 2019). Значно пізніше цю колекцію «Бітнік» назвуть уніформою авангарду. «Жіночий смокінг, блузи з спадаючими рукавами, сукні та жакети у стилі сафарі, ботфорти – ось далеко не повний список fashion-винаходів Іва Сен-Лорана, які пройшли перевірку десятиліттями та епохами» (20 знаменитих дизайнерів, 2022).

(<https://www.pinterest.it/pin/723672233852633417/>)

(<https://museeyslparis.com/en/biography/les-annees-dior>)

Рис. 1. Із колекції Іва Сен-Лорана «Beatnik» 1960 року

Завжди тримав руку на пульсі соціокультурних подій відомий кутюр'є Карл Лагерфельд. Хоча, як вважають, він і дав друге життя модному Будинку Chanel, проте мав і власний бренд. Вуличні стилі Карла Лагерфельда випромінюють його видатну персону з невиразним, військовим впливом і додаванням креативного та сучасного лаку. За твердженням самого К. Лагерфельда, «у цій колекції є легке рокерське відчуття, яке є дуже сексуальним, шикарним, молодіжним і надзвичайно привабливим» (*Karl Lagerfeld Street Styles*, 2014). Форми стрункі та огортають силует, їх вирізняють вузькі брюки, які носять із скульптурними піджаками та піджаками для схуднення та спідницями-дубами. Це стильний міський образ для дня та ночі. Чорний домінує в колекції з яскравим контрастом білого. Це завжди неперевершене поєднання. Полірований вініл, шкіра, люрекс і шовк підкреслюють витвори рідким світлом і стильним саявом. Дизайнерські образи прикрашені шифоном, бісером, паетками та кристалами, що додає їм привабливості і привертає увагу. Фірмові аксесуари Lagerfeld є модними: лаковані пов'язки на

голову, чорні шкіряні рукавички без пальців, шовкові нарукавники, бюстє в стилі, ремені на талії та лаковані чоботи на платформі (*Karl Lagerfeld Street Styles*, 2014) (Рис. 2).

Інша відома британська дизайнерка Вів'єн Вествуд, бунтарка за природою, вважається піонеркою панк-моди в 70-х роках ХХ ст. і натхненником романтичного шику на початку 80-х ХХ ст. (Шулкіна, 2021). Вона почала адаптувати свої ідеї для подіумних показів, «відчувши, що ці ідеї, вже звичні для прихильників вуличної моди, можуть стати сенсацією на подіумі» (Лозинська, 2010: 97). Коли панк-мода стала мейнстримом, Вествуд зрозуміла, що їй потрібна нова перспектива. На своєму першому подіумному показі у 1981 році Вів'єн представила «колекцію під назвою Pirates – лінійку, що започаткувала новий романтичний образ, панівний у субкультурах 80-х. Це був антидинастичний стиль, ціла суміш історичних відсилань, змішана в одному вбранні» (Шулкіна, 2021) (Рис. 3).

Вів'єн Вествуд продовжувала і надалі використовувати елементи вуличного стилю у своїх колек-

Рис. 2. Karl Lagerfeld Street Styles (<https://bcr8tive.com/karl-lagerfeld-street-styles/>)

Рис. 3. Vivienne Westwood «Pirates», 1981
(<https://www.pinterest.com/pin/vivienne-westwood-pirates-aw-1981--680043612485368823/>)

ціях. На її показах мод фігурували куртки-косухи, рвані джинси, картаті спідниці та футболки зі сло- ганами (20 знаменитих дизайнерів, 2022). При- клади образів з різних її колекцій наведені у Рис. 4.

На початку 90-х років XX ст. стиль «нео-панк» знову з’являється на подіумах вже у трактуванні відомого італійського кутюр’є Джанні Версаче (Гардабхадзе, 2017: 284) (приклади із його колек- цій наведено у Рис. 5). Під впливом вуличного стилю він докорінно змінив гардероб; головним революційним атрибутом стали легінси: «саме з його подачі колись спортивний одяг перетворився на повсякденний (а в деякі періоди навіть на атри- бут розкоші)» (20 знаменитих дизайнерів, 2022).

Однією з перших у свої колекції почала вкладати глибокі соціокультурні смисли та символи і Міучча Прада. «Сьогодні вже більшість брендів вдається до сторителінгу та колекцій-маніфестів. Але законо- давцем цього симбіозу моди, культури та соціальних процесів була і є саме Міучча Прада» (20 знамени- тих дизайнерів, 2022). Інший бренд – Гуссі, хоча і не

відмовився від своїх класичних аксесуарів та взуття, проте теж намагається враховувати новітні віяння вуличної моди, особливо з приходом ексцентрич- ного Алессандро Мікеле. «Цьому дизайнеру вда- лося переконати не лише акціонерів Будинку Гуссі, а й увесь світ у тому, що кардигани, ніби з шафи, сандалії, взуті поверх шкарпетки, і окуляри на пів- обличчя в роговій оправі – це саме те, що сьогодні називається “мода та стиль”» (20 знаменитих дизай- нерів, 2022). Деякі сучасні дизайнери все частіше експериментують, враховуючи вплив діджиталізації на сферу одягу. Зокрема, вже понад 10 років Ніколя Жеск’єр «створює вбрання, яке подобаються і футу- рологам, і героїням стрітстайлу» (20 знаменитих дизайнерів, 2022).

Поступово рафіновані ідеали краси, втілені в образах Високої моди, та ідеали, що зародилися в молодіжному середовищі, злилися в єдине ціле, трансформували загальноприйняті зразки краси. Дизайнери, беручи за основу зовнішні типізовані риси образів прихильників субкультур, створюю-

Рис. 4. Із колекцій Вів’єн Вествуд (<https://www.pinterest.com/pin/vivienne-westwood-pirates-aw-1981--680043612485368823/>)

Рис. 5. Gianni Versace. Із колекцій початку 90-х рр. XX ст. (<https://ar.pinterest.com/roksolana777/versace/>)

ють перспективні колекції, на які в подальшому орієнтуються фабричні і мас-бренди (Гардабхадзе, 2017: 288). У результаті до кінця ХХ ст. з'являється новий феномен – культ молодості. На думку дослідниці І. Гардабхадзе, «використання елементів образів представників субкультур у моделях сучасного молодіжного одягу сприяє підвищенню їх художньо-естетичних якостей, а конвергенція елементів-носіїв тенденцій моди з елементами образів представників субкультури дозволяє вирішити актуальну проблему сучасного фешн-дизайну у задоволенні специфічного попиту цільової аудиторії, оскільки гармонізує елементи молодіжного костюму з особливостями сприйняття одягу споживачами молодшої вікової групи» (Гардабхадзе, 2017: 289–290). Як зазначає інша дослідниця Х. Лозинська, «вулична мода, що поширилася в субкультурах як протест проти офіційної, переходила в подіумні колекції дизайнерів. Сьогодні вулична мода є дуже поширеним явищем і джерелом ідей для офіційної моди» (Лозинська, 2010: 99). Причому, вуличний стиль колись вважався «проявом бунтарства та нонконформізму, та сьогодні це один з мейнстримних трендів, якому легко наслідують навіть світові знаменитості» (*Вулична мода у світі зірок*, 2024). Варто зауважити, що естетичний ідеал цього часу, що сфокусувався в молодіжному костюмі, поширився і на інші вікові категорії. Зрештою, сформувався образ людини нового тисячоліття. Як зазначив дослідник Ш. Джейн, вулична мода із соціальної практики, прийнятої соціокультурною групою, поступово переросла у важливу частину індустрії

високої моди, яка часто поєднує тенденції вуличної моди як джерела впливу (Jain, 2022).

Сучасні дизайнери свідомо орієнтуються на практичну вуличну моду і використовують її ідеї в сезонних колекціях (Лозинська, 2010: 97). Вплив вуличного одягу на сучасну моду незаперечний. Сьогодні елементи вуличного одягу можна побачити практично в усіх аспектах моди. Стиль вулиць дедалі більше дефілює на подіумах. Деякі відомі дизайнери навіть створюють спеціальні колекції Street Style і представляють їх під час показів мод. Подіумні покази часто черпають натхнення з вуличних фотографій, графіті, хіп-хоп культури та молодіжних субкультур як минулого, так і сучасності, що призводить до створення колекцій, які відчувають себе автентичними, актуальними та відображають сучасне суспільство. Такі дизайнери, як Александр Ванг, Рік Оуенс і Раф Сімонс та ін. відомі тим, що наповнюють свої колекції елементами вуличної культури, додаючи яскравості та енергії своїм презентаціям на подіумі (*Вуличний одяг на подіумах*, 2024).

Особливо результати взаємовпливу Високої моди і Street Style в останні роки можна прослідкувати під час проведення сезонних Тижнів моди у Нью Йорку, Лондоні, Мілані, Парижі – як на подіумах, так і на вулицях серед гостей: дизайнери надихають на модні експерименти та втілення сміливих і часом екстраординарних стильних задумів (*Street Style*, 2024). Приклади Street Style на Тижнях моди наведено у Рис. 6.

Сьогодні Street Style тісно переплітається з безліччю брендів вуличного одягу, які стали куль-

Christian Dior Street Style
(<https://www.pinterest.com/pin/christian-dior-street-style-outfit-ideas--299770918960698187/>)

Christian Dior Street Style
(<https://insider.ua/street-style-najstilnishi-gosti-pokazu-dior/>)

Roberto Cavalli Street Style
(<https://www.pinterest.com/pin/447263806719108189/>)

Prada Street Style
(<https://depositphotos.com/photos/prada-street.html>)

Рис. 6. Приклади Street Style на сезонних Тижнях моди (2018–2024)

товими. Такі бренди, як Billionaire Boys Club, Columbia, Fjallraven, PLEASURES, Rains, The North Face та інші стали синонімами естетики вуличного одягу, співпрацюючи з художниками та дизайнерами для створення нових колекцій. Athleisure, стиль, що поєднує спортивний одяг із повсякденним одягом, є показовим прикладом впливу вуличного одягу. Такі бренди, як Off-White, Y-3 та Fear of God, підняли вуличний одяг на нову висоту завдяки своєму унікальному дизайну та інноваційним матеріалам (*Streetwear History*, 2024). Останні кілька років стиль високої вуличної моди процвітає. Наприклад, співпрацюють такі відомі модні компанії, як Louis Vuitton та Supreme (McQuenzie, 2020). Отже, це означає, що злиття двох різних світів моди можливе. Інші галузі моди стрімко ростуть через властиву їм атмосферу вуличної та високої моди. «Ці колаборації розмивають межі між модою та вуличною культурою, ще більше зміцнюючи вплив вуличної моди на fashion-індустрію» (*Вулична мода*, 2023).

Street Style є також об'єктом дослідження тренд-гантерів – «спеціалістів, які відстежують процес формування актуальних напрямів у моді, обґрунтовують нові модні віяння, структурують їх і виокремлюють панівні» (Чупріна, 2016: 98). Результати їхніх досліджень допомагають сучасним дизайнерам прослідковувати новітні тренди.

Аналіз взаємодії Високої моди і Street Style свідчить також, що в сучасних умовах зміни відбуваються не лише у Високій моді, але й самому вуличному стилі. «Вуличний» підхід до стилю та моди в першу чергу ґрунтується на індивідуальності, а не зосереджений лише на поточних модних тенденціях. Вуличний стиль важливий ще й тому, що дає змогу людям виражати свій особистий стиль і креативність за допомогою вибору моди. Завдяки методам вуличної моди людина може продемонструвати свою різнобічну індивідуальність, а також використовувати субкультурні та поєднуючі стилі чи тенденції. Це саме собою є перформансом, оскільки він створює простір,

де особистість можна розкрити через процес одягання. Вуличний стиль – надзвичайно відомий, модний, швидкий і захоплюючий бік моди, який змінив багато способів створення та дотримання моди (Jain, 2022). Вулична мода – це стильно, комфортно та практично. Street Style вирізняється універсальністю і, найімовірніше, затримується на подіумах надовго.

Висновки. Висока мода та Street Style – це дві історично різні, але взаємопов'язані сфери світу сучасної моди. Висока мода асоціюється з розкішшю та ексклюзивними дизайнерськими брендами, Street Style – це динамічний і водночас надзвичайно масовий рух, представники якого через вибір одягу виражають свою індивідуальність. Їхній синтез революціонував модний ландшафт, зробивши його більш інклюзивним і різноманітним. Street Style став не просто відображенням смаків і уподобань широкої публіки, а джерелом натхнення для дизайнерів і прогнозистів модних тенденцій, вплинув на бренди та колекції по всьому світу. Те, що колись вважалося субкультурою, тепер стало помітним елементом на подіумах Тижнів моди у таких великих містах, як Нью-Йорк, Париж, Лондон і Мілан. Дизайнери високого класу все частіше співпрацюють з брендами вуличного одягу, поєднуючи естетику розкоші з міським впливом. а бренди класу люкс включили повсякденні речі (толстовки, кросівки та футболки з малюнками) у свої лінії, підкреслюючи комфорт і доступність. Інфлюенсери Street Style відвідують престижні модні заходи, сприяючи усе більшому стиранню меж між Високою модою та Street Style. Завдяки їхньому поєднанню та взаємопроникненню, мода стала демократичнішою, різноманітнішою та доступнішою, припускаючи більше творчості та самовираження, а також означаючи значну зміну динаміки fashion-індустрії.

Результати дослідження потребують подальшого розвитку у напрямі визначення векторів взаємовпливу Високої моди і Street Style в сучасних умовах у різних країнах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вороніна М. В. Взаємодія молодіжних субкультур і сучасної моди. *Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну*. 2018. № 1. С. 80–91. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-7951.1.2018.146816>
2. Вулична мода у світі зірок та знаменитостей. *Pre-Party*. 2024, 28 берез. URL: <https://cutt.ly/ww7DZiqw> (дата звернення: 05.04.2024).
3. Вулична мода: що її характеризує? *ELLE*. 2023, 02 жовт. URL: <https://cutt.ly/Pw7DZc3n> (дата звернення: 15.02.2024).
4. Вуличний одяг на подіумах: вулична мода у світових колекціях. 2024, 28 берез. URL: <https://www.0532.ua/list/469520> (дата звернення: 05.04.2024).
5. Гардабхадзе І. Фактори впливу молодіжних субкультур на соціально-комунікативну функцію костюму. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*. 2017. Вип. 37. С. 277–292. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.37.2017.155653>

6. 20 знаменитих дизайнерів, які вплинули на моду. Від Коко Шанель до Демни Гвасалія. *ELLE*. 2022, 29 січ. URL: <https://elle.ua/moda/fashion-blog/20-znamenitih-dizayneriv-yak-vplinuli-na-modu/> (дата звернення: 20.03.2024).
7. Кущик І. В. Moda в контексті символічного простору культури. *Культура і сучасність*. 2020. № 1. С. 73–78.
8. Лозинська Х. Молодіжний костюм у європейській моді 1990-х років. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2010. Вип. 21. С. 94–99.
9. Революціонер фешн-індустрії та геній свого часу: як жив і творив Ів Сен-Лоран. *Прямий*. 2019, 01 серп. URL: <https://cutt.ly/Hw7DZlY2> (дата звернення: 15.03.2024).
10. Чупріна Н. В. Визначення критеріїв взаємовпливу високої та вуличної моди у формуванні актуального модного образу в індустрії моди. *Культура і сучасність*. 2016. № 2. С. 72–76.
11. Шулкіна М. Що Вів'єн Вествуд зробила для світу моди. *VOGUE*. 2021, 08 квіт. URL: <https://vogue.ua/article/fashion/persona/chto-viven-vestvud-sdelala-dlya-mira-mody-44194.html> (дата звернення: 10.03.2024).
12. Jain S. A. Street Style and Its Importance in Fashion Industry. *Textile Learner*. 2022, Sept. 4. URL: <https://textilelearner.net/street-style-and-its-importance-in-fashion-industry/> (дата звернення: 20.02.2024).
13. Jelonic A. The Evolution of Street Style: How It Became the Ultimate Fashion Trend. *Baggizmo*. 2023, Nov. 20. URL: <https://getbaggizmo.com/the-evolution-of-street-style/> (дата звернення: 05.03.2024).
14. Karl Lagerfeld Street Styles. *Bcr8tive*. 2014, Aug. 24. URL: <https://bcr8tive.com/karl-lagerfeld-street-styles/> (дата звернення: 05.03.2024).
15. Kolosnichenko O., Chrichlow K. The 'Mods' Style Influence on the Formation of Scooter Drivers' Clothing in the 1950s-1970s. *Актуальні проблеми сучасного дизайну : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2020, 23 квіт. Київ : КНУТД, 2020. Ч. 1. С. 115–118.*
16. Maling F. What Is Streetwear? Its History and Evolution. *GREY Journal*. 2020. URL: <https://greyjournal.net/play/style/defining-streetwear-and-its-evolution/> (дата звернення: 15.02.2024).
17. McQuenzie L. The Influence of Street Style on Fashion. *Catwalk Yourself*. 2020, May 29. URL: <https://www.catwalkyourself.com/fashion-news/the-influence-of-street-style-on-fashion/> (дата звернення: 10.02.2024).
18. Polhemus T. *Street Style: from Sidewalk to Catwalk*. London : Thames and Hudson, 1994. 144 p.
19. Street Style : Які образи обирали гості тижня моди в Парижі. *Elle*. 2024, 06 берез. URL: <https://cutt.ly/5w7DZ2Q7> (дата звернення: 02.04.2024).
20. Streetwear History : Streetwear Fashion Over The Years. *СВУМ*. 2024. URL: <https://cutt.ly/qw7DXtCZ> (дата звернення: 15.03.2024).
21. Streetwear vs. High Fashion: What's the Difference? *Daniel-Patrick* 2022, Jan. 26. URL : <https://daniel-patrick.com/blogs/news/streetwear-vs-high-fashion> (дата звернення: 15.03.2024).

REFERENCES

1. Chuprina N. V. (2016). Vyznachennia kryteriiv vzaiemovplyvu vysokoi ta vulychnoi mody u formuvanni aktualnogo modnoho obrazu v industrii mody. [Determination of the criteria for the mutual influence of high and street fashion in the formation of a current fashion image in the fashion industry] *Kultura i suchasnist. - Culture and modernity*, 2. 72–76. [in Ukrainian].
2. Hardabkhadze I. (2017). Faktory vplyvu molodizhnykh subkultur na sotsialno-komunikatyvnu funktsiiu kostiumu. [Factors of influence of youth subcultures on the socio-communicative function of the costume] *Visnyk KNUKiM. Seriiia «Mystetstvoznavstvo»*. - Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Art history, 37. 277–292. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.37.2017.155653> [in Ukrainian].
3. Jain S. A. (2022, Sept. 4). Street Style and Its Importance in Fashion Industry. *Textile Learner*. URL: <https://textilelearner.net/street-style-and-its-importance-in-fashion-industry/> [in English].
4. Jelonic A. (2023, Nov. 20). The Evolution of Street Style: How It Became the Ultimate Fashion Trend. *Baggizmo*. URL: <https://getbaggizmo.com/the-evolution-of-street-style/> [in English].
5. Karl Lagerfeld Street Styles (2014, Aug. 24). URL: <https://bcr8tive.com/karl-lagerfeld-street-styles/> [in English].
6. Kolosnichenko O., Chrichlow K. (2020). The Mods Style Influence on the Formation of Scooter Drivers Clothing in the 1950s-1970s. *Aktualni problemy suchasnoho dizainu: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 2020, 23 kvit. - Actual problems of modern design: materials of the International science and practice conference, Kyiv, 2020, April 23. Kyiv: KNUITD, 1. 115–118.* [in English].
7. Kushchuk I. V. (2020). Moda v konteksti symbolichnoho prostoru kultury. [Fashion in the context of the symbolic space of culture] *Kultura i suchasnist. - Culture and modernity*, 1. 73–78. [in Ukrainian].
8. Lozynska Kh. (2010). Molodizhnyi kostium u yevropeiskii modi 1990-kh rokiv. [Youth suit in the European fashion of the 1990s] *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv. - Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 21. 94–99. [in Ukrainian].
9. Maling F. (2020). What Is Streetwear? Its History and Evolution. *GREY Journal*. URL: <https://greyjournal.net/play/style/defining-streetwear-and-its-evolution/> [in English].
10. McQuenzie L. (2020, May 29). The Influence of Street Style on Fashion. *Catwalk Yourself*. URL: <https://www.catwalkyourself.com/fashion-news/the-influence-of-street-style-on-fashion/> [in English].
11. Polhemus T. (1994). *Street Style: from Sidewalk to Catwalk*. London: Thames and Hudson. 144 p. [in English].
12. Revoliutsioner feshn-industrii ta henii svoho chasu: yak zhyv i tvoryv Iv Sen-Loran. (2019, 01 serp.). [A revolutionary of the fashion industry and a genius of his time: how Yves Saint Laurent lived and created]. *Priamyi*. URL: <https://cutt.ly/dw7DX6ot> [in Ukrainian].

13. Shulkina M. (2021, 08 kvit.). Shcho Vivien Vestvud zrobyla dlia svitu mody [What Vivienne Westwood has done for the world of fashion]. VOGUE. URL: <https://vogue.ua/article/fashion/persona/chto-viven-vestvud-sdelala-dlya-mira-mody-44194.html> [in Ukrainian].
14. Street Style : Yaki obrazy obyraly hosti tyzhnia mody v Paryzhi. (2024, 06 berez.). [Street Style: What images were chosen by the guests of the fashion week in Paris]. ELLE. URL: <https://cutt.ly/5w7DZ2Q7> [in Ukrainian].
15. Streetwear History: Streetwear Fashion Over The Years (2024). CBYM. URL: <https://cutt.ly/sw7DXJG0> [in English].
16. Streetwear vs. High Fashion: What's the Difference? (2022, Jan. 26.). Daniel-Patrick. URL: <https://daniel-patrick.com/blogs/news/streetwear-vs-high-fashion> [in English].
17. 20 znamenitykh dyzaineriv, yaki vplynuly na modu. Vid Koko Shanel do Demny Hvasalii (2022, 29 sich.). [20 famous designers who influenced fashion. From Coco Chanel to Demna Gvasalia]. ELLE. URL: <https://elle.ua/moda/fashion-blog/20-znamenitih-dizayneriv-yak-vplynuli-na-modu/> [in Ukrainian].
18. Voronina M. V. (2018). Vzaiemodiiia molodizhnykh subkultur i suchasnoi mody [Interaction of youth subcultures and modern fashion]. Demiurh: idei, tekhnolohii, perspektyvy dyzainu. - Demiurge: ideas, technologies, design perspectives, 1. 80–91. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-7951.1.2018.146816> [in Ukrainian].
19. Vulychna moda u sviti zirok ta znamenytostei. (2024, 28 berez.). [Street fashion in the world of stars and celebrities]. Pre-Party. URL: <https://cutt.ly/xw7DXWmq> [in Ukrainian].
20. Vulychna moda: shcho yii kharakteryzuie? (2023, 02 zhovt.). [Street fashion: what characterizes it?]. ELLE. URL: <https://elle.ua/elle-decoration/vulichna-moda-shcho-ii-harakterizue/> [in Ukrainian].
21. Vulychnyi odiah na podiumakh: vulychna moda u svitovykh kolektsiakh (2024, 28 berez.). [Streetwear on the catwalks: street fashion in global collections]. URL: <https://www.0532.ua/list/469520> [in Ukrainian].

УДК 783.6; 78.089.8; 314.743
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-17>

Ганна КАРАСЬ,
orcid.org/0000-0003-1440-7461
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри методики музичного виховання та диригування
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) hanna.karas@pnu.edu.ua

Уляна КОНВАЛЮК,
orcid.org/0000-0003-4920-0065
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри виконавського мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) uliana.konvaliuk@pnu.edu.ua

НОТОВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САКРАЛЬНОЇ МУЗИКИ В ДІАСПОРІ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОСТІ І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Оскільки нотні видання є основною формою збереження і передачі художніх цінностей у музичному мистецтві, то дослідження їх продукування в українській діаспорі складає науковий інтерес. Метою нашої розвідки є з'ясування інституцій, які займалися друком та поширенням нотних видань духовної музики, ареали їх розміщення, типологія видань сакральної музики, постаті видавців, упорядників та композиторів, які продукували їх. Українська сакральна музика, яка була фактором збереження духовності і національно-культурної ідентичності, друкувалася представниками діаспори впродовж ХХ ст. у різних країнах світу і за різних обставин. В першу чергу найбільш популярними були різноманітні церковні співаники, колядники, які масово видавалися і перевидавалися. Оскільки більшість церковних хорів діаспори мали скромні виконавські можливості, найчастіше для них укладалися збірники літургійної та паралітургійної музики, які тематично об'єднували твори різних композиторів. Їх друкувала як православна, так і греко-католицька українські церкви. Осередками нотодрукування були: Колегія св. Йосафата в Римі, у Канаді – Є. Турула, видавництво Д. Ковча, у США – Науково-Богословський Інститут УПЦ у Баунд-Бруку (під редагуванням і впорядкуванням В. Завітневича). Упорядниками збірників сакральної музики виступали З. Лисько (Нью-Йорк), І. Трухлий, С. Чичула, М. Федорів (всі три – у Чикаго), А. Гноєвий (Міннеаполіс), о. прот. Андрій Двораківський (Нортгемптон) – всі у США, А. Гнатишин – у Відні (Австрія), А. Ситник (Аделаїда, Австралія) та інші.

Серед композиторів діаспори, які працювали в жанрах церковної музики і чий твори друкувалися, були: О. Кошиць, А. Гнатишин, М. Федорів, Ю. Фіяла, З. Лавришин, С. Спех та інші, а також священослужителі (о. І. Заяць). В центрі їх уваги – українські церковні співи візантійського обряду, які дбайливо зберігалися у своїй справжній ритуальній чистоті.

Духовна музична література композиторів діаспори розвивалася у трьох напрямках: 1-ий репрезентував авторські твори, власні композиції на канонічні тексти. Це насамперед циклічні форми церковного обряду (Літургія, Панахида, Вечірня, Утреня, Вінчання, Молебень); 2-ий – це обробка старовинних одноголосих богослужбових мелодій (тропарів, гласів); 3-тій – паралітургійна творчість: циклічні паралітургійні форми (хорові концерти), паралітургійні твори (пісні до Божої Матері, принагідні пісні до церковних святих і свят, фольклоризована духовна спадщина (колядки, щедрівки, псалми, канти).

Ключові слова: нотні видання, нотовидавництво, сакральна музика, композитори, українська діаспора, духовність, національно-культурна ідентичність.

Hanna KARAS,
orcid.org/0000-0003-1440-7461
Doctor of Arts, Professor,
Professor at the Department of Music Education and Conducting Methods
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) hanna.karas@pnu.edu.ua

Uliana KONVALIUK,
orcid.org/0000-0003-4920-0065
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Performing Arts
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) uliana.konvaliuk@pnu.edu.ua

SHEET MUSIC PUBLICATIONS OF UKRAINIAN SACRED MUSIC IN THE DIASPORA AS A FACTOR IN PRESERVING SPIRITUALITY AND NATIONAL-CULTURAL IDENTITY

Sheet music publications are the Main form of the preserving and transmitting of artistic values in the art of music. The study of their production in the Ukrainian diaspora is of scientific interest. The purpose of our research is to find out

the institutions that were engaged in the printing and distribution of sacred music editions, the areas of their distribution, the typology of sacred music editions, and the figures of publishers, compilers, and composers who produced them.

The Ukrainian sacred music, which was a subject of preserving spirituality, national and cultural identity, was published by representatives of the diaspora during the twentieth century in diverse countries and under different circumstances. There were the widely popular various church singers and carols, which were extensively published and reprinted.

Since most church choirs in the diaspora had modest performance capabilities, they often compiled collections of liturgical and paraliturgical music that thematically combined works by different composers. They were published by Ukrainian Orthodox, Greek Catholic churches. The centers of music publishing were: The College of St. Josaphat in Rome, in Canada – E. Turula, D. Kovch's publishing house, in the USA – The Scientific and Theological Institute of the Ukrainian Orthodox Church (UOC) in Bound Brook (edited and compiled by V. Zavitnevych). The compilers of collections of sacred music were Z. Lysko (New York), I. Trukhlyi, S. Chychula, M. Fedoriv (all three in Chicago), A. Hnoevyi (Minneapolis), Father Archpriest Andrii Dvorakivskiy (Northampton) – all in the USA, A. Hnatyshyn – in Vienna (Austria), A. Sytnyk (Adelaide, Australia) and others.

Among the diaspora composers who worked in the genres of church music and whose works were published were: O. Koshyts, A. Hnatyshyn, M. Fedoriv, Y. Fiyala, Z. Lavryshyn, S. Spekh, and others, as well as sacred ministers (Father Priest Zayats). They focus on Ukrainian church chants of the Byzantine rite, which have been carefully preserved in their original ritual purity.

The spiritual and musical literature of diaspora composers developed in three directions: The first represented original works, their own compositions on canonical texts. These include primarily the cyclical forms of church rites (Liturgy, Memorial Service, Vespers, Matins, Wedding, Prayer Service); the second aspect is the arrangement of ancient monophonic liturgical melodies (troparions, hymns); the third is paraliturgical creativity: cyclic paraliturgical forms (choral concerts), paraliturgical compositions (songs to the Mother of God, occasional songs for church saints and holidays), and folklorized spiritual heritage (carols, shchedrivky is a type of Ukrainian folk song traditionally sung during the Christmas season. It could be translated as «christmas carols», psalms, cantos).

Key words: sheet music publications, music publishing, sacred music, composers, Ukrainian diaspora, spirituality, national and cultural identity.

Постановка проблеми. Неодмінною умовою розвитку музичної культури є видавнича та ното-видавнича справа, адже нотні видання є основною формою збереження і передачі художніх цінностей у музичному мистецтві. Знаходячись у статусі національної меншини в будь-якій країні проживання, українці переборювали ряд труднощів для налагодження випуску нотної та музикознавчої літератури в діаспорі. Цією справою займалися різноманітні видавництва і книгарні, а також спеціалізовані музичні видавництва. Українська сакральна музика друкувалася ними впродовж ХХ століття у різних країнах світу і за різних обставин. В першу чергу найбільш популярними були різноманітні церковні співаники, колядники, які масово видавалися і перевидавалися.

Аналіз досліджень. Згадки про окремі видавництва та видання сакральної музики знаходимо у публікаціях діаспорних авторів П. Божика (Божик, 1927), М. Дитиняк (Дитиняк, 1998), В. Завітневича (Завітневич, 1960), С. Мудрого (Мудрий, 1984), С. Наріжного (Наріжний, 2008), Р. Придаткевича (Придаткевич, 1973). Постаті видавця Якова Оренштайна присвячене дослідження І. Монолатія (Монолатій, 2015). Про особистість упорядника багатьох видань сакральної музики Василя Завітневича написана книга Т. Миронюка (Миронюк, 2011). На основі багатьох джерельних матеріалів у монографії Г. Карась найбільш повно розкрита ця проблематика (Карась, 2012).

Мета статті – з'ясування інституцій, які займалися друком та поширенням нотних видань

духовної музики, ареали їх розміщення, типологія видань сакральної музики, постаті видавців, упорядників та композиторів, які продукували їх.

Виклад основного матеріалу. Книгарні стали першою інституцією не тільки продажу нотної літератури, але і її продукування. «Руська книгарня» у Вінніпезі (Канада) була заснована у 1907 році Франком Доячком, у 1920-х роках вона була перейменована на «Українську книгарню» (Божик, 1927: 77). Її каталог на 1920 рік, виявлений нами в Державному архіві Чеської Республіки, засвідчує широкий вибір співаників з українськими народними та церковними піснями, Літургії на мішаний хор, вокальну та хорову літературу (для різних видів хорів) українських та зарубіжних композиторів (Каталог, 1920). Перша українська книгарня у центрі Нью-Йорка була відкрита у 1918 році під назвою «Січовий Базар», у 1927 році перейменована на «Сурму». Її засновник і власник – Мирон Сурмач, перетворив її на культурний центр, де часто збиралися музиканти. У Пітсбургу працювали книгарні «Говерля» і «Дністер». Особливо активно стали створюватися українські книгарні після Другої світової війни. У Нью-Йорку постали «Говерля» (власник Сидір Чарторійський) та «Арка» (заснована в 1950 році), яка існує до сьогодні. В цей час своє видавництво і книгарню з Аргентини до Чикаго переніс М. Денисюк і успішно працював довгі роки. Після його смерті книгарню у 1976 році перебрала парафія св. Володимира й Ольги, і вона діяла до кінця 1990-х років під назвою «Ставропі-

гія». До початку ХХІ століття існували книгарні «Українського видавництва» в Чикаго (до 2003), «Калина» у Баффало, «Сян» у Бостоні, «Українська книгарня» та «Український базар» у Детройті та інших містах. Працювали книгарні також при видавництвах українських газет. Українські книгарні в Америці (Нью-Йорк, Філадельфія, Клівленд, Чикаго, Пітсбург) продавали насамперед книги, видані у США та Канаді, а також в Галичині, на Наддніпрянщині та в Західній Європі. Поряд з книжковою продукцією тут пропонували широкий вибір нотної літератури, періодики та грамофонних платівок, а ще це були важливі українські культурні установи.

Серед відомих музичних видавництв української діаспори: Київ; Берлін; Ляйпціг – Музичне видавництво «Україна» (засновник Яків Оренштайн); у Відні (Австрія) – Бориса Тищенка, Загальноукраїнська культурна рада, Й. Дерра (Musikverlag Josef Dorr), А. Робічека; у Нью-Йорку – «Українська музична бібліотека», «Українська музична накладня» (засновник М. Гайворонський), «Українське Музичне Видавництво» (засноване 1929 року на чолі із М. Гайворонським, Л. Мишугою, Д. Галичиним, М. Сурмачем та ін.; проіснувало багато років, видання музичних творів відзначалося високою якістю) (Придаткевич, 1973: 186), «Свобода» (книгарня і видавництво – засновані у Скрантоні в 1904 році, перенесені до Нью-Йорку у 1906 році), «Говерля» (створена 1951 року М. С. Чарторійським), «Сурма», «Арка», видавництво Українського Музичного Інституту; у Вінніпезі (Канада) – «Музична накладня» М. Пасічняка; у Мельбурні (Австралія) – «Байда», «Арка»; у Великій Британії – «Українська Видавнича Спілка»; у Саскатуні (Канада) – «Українська Книгарня», у Вінніпезі (Канада) – «Український голос», «Осередок української культури й освіти», «Українська книгарня» (від 1907), у Німеччині – «Українське слово», «Дніпрова хвиля», «Сучасність», «Україна»; в Аргентині – «Українська книгарня».

Музичне видавництво «Українська накладня» (Київ; Берлін; Ляйпціг – засновник Яків Оренштайн), яке поширювало свою продукцію у США та Канаді, у 1920-х роках видало хорові твори О. Кошиця, К. Стеценка, у т. ч. релігійні.

Яків Оренштайн (1875–1942) – український видавець єврейського походження, громадсько-культурний і політичний діяч в Галичині і на Наддніпрянській Україні, засновник і власник видавництва «Галицька накладня» в Коломиї (з 1903) та «Української накладні» в Берліні і Ляйпцигу (1919–1932), які видавали універсальну бібліо-

теку під назвою «Загальна Бібліотека» (всього 230 томів), в т. ч. музичні твори (Монолатій, 2015). Він видає духовні твори О. Кошиця – «Співи на службі Божій Літургії», «Релігійні канти та псалми українського народу», «Українські колядки та щедрівки», «Українські колядки» (Дод.1: 24, 26–28), К. Стеценка – «Українські колядки та щедрівки» (Дод.1: 51).

Унікальними були випадки нотодруку в таборах для інтернованих після Першої світової війни. У таборі Олександрова Куявського (Польщі) Братство св. Покрови здійснило видання на шапірографі для задоволення релігійних потреб емігрантів, в т. ч. Вечірню та Ранню – псалми для дяка, текст для релігійних пісень (Наріжний, 2008: 36–37).

«Українська книгарня» В. Ляшкевича та С. Тарасюка, заснована у 1929 році в Буенос-Айресі (Аргентина), в 1935 році пропонує збірники та пісенники: «Коляди і щедрівки», «Церковні і відпустові пісні» (Одинока, 1935: 7).

«Українське Музичне Видавництво» у Баффало впродовж 1954–1975 рр. друкує вокально-хорові та фортепіанні твори Осипа Залеського (біля 30-ти випусків), серед них – солоспіви та колядки для співу у супроводі фортепіано (Дод.1: 21).

Духовні твори композитора і диригента церкви с в. Варвари у Відні Андрія Гнатишина неодноразово публікувалися видавництвами в Австрії – Й. Дерра (Musikverlag Josef Dörr), А. Робічека, Б. Тищенка та у США – «Сурма», Нью-Йорк (Дод.1: 12–17).

Українська Вільна Академія Наук у США в 1970 році здійснила повне видання духовних творів О. Кошиця під упорядкуванням Зеновія Лиська (Дод.1: 25).

Активно займалося видавничою діяльністю «Українське музичне товариство Альберти» (Едмонтон, Канада). У 1986 році тут надруковано збірку для фортепіано «Колядки і щедрівки» В. Барвінського, у 2000-му – спільно з Національною бібліотекою ім. В. Вернадського, Національною музичною академією ім. П. Чайковського (Київ) – духовну музику А. Веделя (Дод.1: 2).

Дванадцять духовних хорових концертів та Літургія св. Іоанна Золотоустого були підготовлені до друку, зредаговані при збереженні автентичності авторського тексту Володимиром Колесником. Для доступності творів чужомовним виконавцям під нотами підготовлено транслітерацію текстів. Видання містить статті: Тетяни Гусарчук про композитора А. Веделя та його творчість, переклад цієї статті англійською мовою В. Сергійчук і В. Мішалова, статтю В. Колесника про інтер-

претацію творів А. Веделя та її переклад англійською В. Мішалова. М. Дитиняк вважає, що «це видання – визначне явище у процесі відродження музичних скарбів минулого. Воно сприятиме формуванню нового, більш об'єктивного уявлення про творчість видатного композитора і ширше про музично-історичний процес в українському мистецтві XVIII ст. Воно уможливить доступ до цінної музики виконавців і дослідників, поставить ім'я Артема Веделя поруч з іменами видатних композиторів світу, одночасно сприятиме популяризації української культури та дасть поштовх до піднесення духовності національної свідомості й гордості нашого народу за свою культуру» (Дитиняк, 1998: 140).

Ще одним активним осередком друкування нотної літератури є «Український Музичний Фестиваль» у Торонто, який видає «Коляди і щедрівки для фортепіано» та «10 церковних пісень» для шкільних хорів і фортепіано в обробці Марти Кравців-Барабаш (Дод.1: 23; 29).

Оскільки більшість церковних хорів діаспори мали скромні виконавські можливості, найчастіше для них укладалися збірники літургійної та паралітургійної музики, які тематично об'єднували твори різних композиторів. Їх друкувала як православна, так і греко-католицька українські церкви. Від 1935 року в Колегії св. Йосафата в Римі діє «Читальня» як гурток студентів. Проведення концертів мало на меті привчати семінаристів до спільної праці та публічних виступів. З 1937 року студенти вже мають свою невеличку друкарню і за допомогою циклостилю друкують в т. ч. збірку догматів з нотами, «Службу Божу» О. Кошиця для чоловічого хору, у 1959-му перевидають «Напівник церковний», укладений о. О. Дзеровичем (Мудрий, 1984: 189–190).

У повоєнній Німеччині, у так званій таборовий період, українці видрукували нотні видання духовного змісту. Це: Літургія М. Леонтовича, Служби Божі, «Гласовий роспів Києво-Печерської Лаври», співаник духовних пісень, колядки (Дод.1: 11; 18; 19; 32; 66).

До тридцятиріччя Української Греко-Православної Церкви в Канаді прот. В. Слюзар видає церковні пісні для академій (Дод.1: 65). У 1970-х роках в Канаді світ побачили Літургії для мішаного хору М. Леонтовича і К. Стеценка (Дод.1: 33; 42; 50), в той час як в Україні вони була надруковані лише в 1990-х роках, «Служба Божа» прот. І. Заяця (Дод.1: 44), «Служба Божа» і «Панахида» Зеновія Лавришина (Дод.1: 30; 68).

На відзначення 150-річчя смерті Д. Бортнянського видавництво Д. Ковча надрукувало його

35 концертів (Дод.1: 20). До цього ювілейного видання було додано музикознавчу статтю П. Маценка та резюме англійською мовою сестри Ювеналії Марії Канюк. Це був перший том задуманого тритомного видання (другий том – 10 двохорових концертів, третій – літургійні пісні), однак, щодо двох інших томів нам не вдалось з'ясувати їх випуск.

Науково-Богословський Інститут Української Православної Церкви у Баунд-Бруку (США) в 1970-х роках здійснив ряд видань під редактуванням і впорядкуванням Василя Завітневича (1899–1983), що складають золотий фонд української духовної музики (Миронюк, 2011). В першому томі антології української пісні «Колядки і щедрівки» вміщено обробки М. Лисенка, М. Леонтовича, О. Кошиця (Дод.1: 1). Масштабним було видання збірника Літургійних співів, який присвячувався Тисячоліттю хрещення України-Руси (Дод.1: 22) і представляє антологію української Служби Божої: вміщено Літургії та її складові пісенні частини видатних українських композиторів XVII–XIX ст. (М. Березовського, А. Веделя, Д. Бортнянського, П. Турчанинова, О. Львова), представників нового напрямку духовної музики XX ст. (М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, О. Кошиця, Г. Давидовського, Я. Яциневича, П. Козицького, С. Людкевича, Г. Павловського, В. Новохатського, О. Завадського). Це розширене і доповнене попереднє видання під його редакцією (Дод.1: 48). В. Завітневичем упорядковані та видані також малопоширені в друці Всеношна (представлена двома частинами – Вечірня та Утреня), співи Постової Тріоди, Великої Суботи та Пасхи, канти і псалми (Дод.1: 5; 9; 10; 47; 49; 53). Щодо Всеношної, то, як писав упорядник у передмові до видання, це теж була перша спроба систематизації та випуску друком українського церковного співу в найкращих зразках його партесної музики з «восьмигласієм». Тексти творів було взято з перекладів УАПЦ в Україні, перевірених і відредагованих Комісією видання богослужбових книг Науково-богословського інституту УПЦ у США (Завітневич, 1960: 2–3). У двох виданнях «Співів з Постової Тріоди» редактор-упорядник мав на меті якнайповніше представити співи Страсного Тижня, відтворити найкращі зразки постового церковного співу, композиційно оформленого в Київському наспіві, наспіві Києво-Печерської Лаври, а також у творах українських композиторів. Під упорядкуванням В. Завітневича було видано панахиду К. Стеценка (Дод.1: 38). Ця своєрідна антологія складає золотий фонд української духовної хорової музики протягом трьох століть.

Значна частина хорової літератури друкувалася для потреб церковних хорів. Часто це були літургичні цикли різних композиторів. У США їх укладали Іван Трухлий (Дод.1: 35), Степан Чичула (Дод.1: 34), Анатоль Гноєвий (Дод.1: 6; 7; 37; 39: 41; 52), о. прот. Андрій Двораківський (Дод.1: 8; 36; 40) та інші.

Часто, композитори діаспори самостійно друкували свої релігійні твори. Так, Василь Безкоровайний у США друкує «Коляди і щедрівки на мішаний хор» (Дод.1: 4), Степан Спех з Німеччини укладає «Архиєрейську Божественну Літургію» у двох редакціях (Дод.1: 45; 46). Надзвичайно продуктивно у сфері церковної музики працював Мирон Федорів із США. Свої цикли він друкував у Філадельфії, Чикаго. Його перу належать дві «Служби Божі» (1967, 1982), «Єрусалимська утрєня», написана для хору «Славута» при церкві св. Миколая в Чикаго (1971), «Воскрєсна утрєня» (1967), «Велика Вечірня з Литією» (церковна ораторія) (1986), «Збірник співів Закарпатської Церкви» (1982), «Літургійні хорові твори для чоловічого хору», «Коляди», «Українські релігійні пісні» (Дод.1: 54–64) та інші.

Підготовка до святкування Тисячоліття Хрещення України зумовлювала творчість композиторів. Серед них канадські композитори – Джордж Фіала, який пише до цього ювілею «Millennium Liturgy. Літургія на Тисячоліття Хрещення України» (Дод.1: 67) та Зеновій Лавришин «Служба Божа. Літургія для мішаного хору», яка вийшла друком в «Бібліотеці української духовної музики.

У пам'ять 1000-ліття Хрещення Руси-України» (Дод.1: 31). Іноді керівники хорів були ініціаторами таких видань (Дод.1: 3). На пошану Патріархові Київському Мстиславу з нагоди 50-ліття Його Хіротонії і Апостольського служіння діаспора в Австралії підготувала збірку літургійних і церковних пісень (Дод.1: 43).

Висновки. Впродовж ХХ ст. у різних країнах поселення, незважаючи на об'єктивні труднощі, українці створювали різноманітні інституції для друкування нотної літератури. Її видавництво було зумовлене великим попитом на хорову літературу, яка домінувала над іншими видами, а також забезпечувала діяльність церковних хорів. Окремі зразки цієї продукції є унікальними, оскільки в Україні не видавалися, не перевидувалися і почасти є маловідомими. Для них характерне оригінальне художнє оформлення, висока якість друку. Основні музичні видання діаспори сакрального змісту не втратили свого значення донині і є актуальними як для дослідників, так і для виконавців. Українці в діаспорі зуміли зберегти і примножити сакральну музику, яка на рідній землі в умовах тоталітарного атеїстичного режиму була під забороною. Широка видавнича діяльність діаспори, яка активно пропагувала українську музику, відіграла важливу роль у поширенні музичної культури як серед еміграційного середовища, так і місцевого населення країн поселення, стала важливим фактором їх духовного збагачення, пробудження творчого потенціалу, фактором збереження національної і культурної ідентичностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божик П. Церков українців в Канаді: Причинки до історії українського церковного життя в Бритійській Домінії Канаді, за час від 1890–1927. Вінніпег: Канадський Українець, 1927. 335 с.
2. Дитиняк М. Українське музичне товариство. *Західноканадський збірник*. Ч. 3 / упор. Я. Славутич. Едмонтон, Канада, 1998. С. 128–140.
3. Завітневич В. Передмова. *Вєношина: Партитура, част.1: Вечірня* / [ред. і упор. В. Завітневича] / Науково-Богословський ін-т УПЦ в США, Музичний відділ. Нью-Йорк, 1960. С. 2–3.
4. Карась Г. В. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.
5. Каталог Руської книгарні та українського видавництва у Вінніпегу (1920 р.). *Центральний державний Архів у Празі* (SUAP). Ф.1484 (UM), картон № 17, інв. №. 427.
6. Миронюк Т. Василь Завітневич – український церковний диригент США. Київ–Чернівці : [б. в.], 2011. 502 с.: іл.
7. Монолатій І. Вічний Жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2015. 464 с.
8. Мудрий С. Нарис історії української папської колегії св. Йосафата в Римі= Storia del Pontificio Collegio Ucraino di san Giosafat a Roma / Sofron S. Mudryj. Рим: Вид-во оо. Василіан, 1984. 197 с.
9. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. Вид. 2-ге, репринтне / відп ред. О. Купчинський. Львів–Кент–Острог, 2008. 372 с.
10. [Б. п.]. Одинока в Аргентині українська книгарня. *Українське слово*. Буенос-Айрес, 1935. 6 жовт., Ч. 40 (386). С. 7.
11. Придаткевич Р. Д-р Лука Мишуга і українська музика в Америці. *Лука Мишуга*: зб. / зредагував Антін Драган. Джерзі Сіті – Нью Йорк: Вид-во «Свобода», 1973. С. 173–193.

REFERENCES

1. Bozhyk P. (1927) *Tserkov ukrainsiv v Kanadi: Prychynky do istorii ukrainskoho tserkovnoho zhyttia v Brytiiskii Dominii Kanadi, za chas vid 1890–1927* [Church of Ukrainians in Canada: Background to the history of Ukrainian church life in the British Dominion of Canada, from 1890 to 1927]. Vinnipeg: Kanadskyi Ukrainets. 335 s. [in Ukrainian].

2. Dytyniak M. (1998) *Ukrainske muzyczne tovarystvo* [Ukrainian Music Society]. Zakhidnokanadskiyi zbirnyk. Ch. 3 / upor. Ya. Slavutych. Edmonton, Kanada. S. 128–140. [in Ukrainian].
3. Zavitnevych V. (1960) *Peredmov* [Preface]. Vsenoshna: Partytura, chast.1: Vechirnia / [red. i upor. V. Zavitnevycha] / Naukovo-Bohoslovskiyi in-t UPTs v SShA, Muzychnyi viddil. Niu-York. S. 2–3. [in Ukrainian].
4. Karas H. V. (2012) *Muzychna kultura ukrainskoi diaspory u svitovomu chasoprostori XX stolittia* [Musical culture of the Ukrainian diaspora in the global time-space of the 20th century]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Tipovit. 1164 s. [in Ukrainian].
5. *Kataloh Ruskoj kniharni ta ukrainskoho vydavnytstva u Vinnipehu* (1920 r.) [Catalog of the Russian Bookstore and Ukrainian Publishing House in Winnipeg (1920)]. Tsentralnyi derzhavnyi Arkhiv u Prazi (SUAP). F.1484 (UM), karton № 17, inv. №. 427. [in Ukrainian].
6. Myroniuk T. (2011) *Vasyl Zavitnevych – ukrainskyi tserkovnyi dyryhent SShA* [Vasyl Zavitnevich is a Ukrainian church conductor in the US]. Kyiv–Chernivtsi : [b. v.]. 502 s.: il. [in Ukrainian].
7. Monolatii I. (2015) *Vichnyi Zhyd z Kolomyi. «Ukrainets» Moiseievoho vyznannia Yakiv Saulovych Orenshtain* [Eternal Jew from Kolomyia. «Ukrainian» of Moses' recognition Yakiv Saulovich Orenstein]. Ivano-Frankivsk: Lileia NV. 464 s. [in Ukrainian].
8. Mudryi S. o. (1984) *Narys istorii ukrainskoi papskoi kolegii sv. Yosafata v Rymi* [Essay on the history of the Ukrainian papal collegium of St. Jehoshaphat in Rome] = Storia del Pontificio Collegio Ucraino di san Giosafat a Roma. Rym: Vyd-vo oo. Vasylian. 197 s. [in Ukrainian].
9. Narizhnyi S. (2008) *Ukrainska emihratsiia: kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymi viinamy* [Ukrainian emigration: the cultural work of the Ukrainian emigration between the two world wars]. Ch. 1. Vyd. 2-he, repyntne / vidp red. O. Kupchynskiyi. Lviv–Kent–Ostroh. 372 s. [in Ukrainian].
10. [B. p.] (1935) *Odynoka v Arhentyni ukrainska kniharnia* [A lonely Ukrainian bookstore in Argentina]. *Ukrainske slovo*. Buenos-Aires. 6 zhovt., Ch.40 (386). S. 7. [in Ukrainian].
11. Prydatkevych R. (1973) *D-r Luka Myshuha i ukrainska muzyka v Amerytsi* [Dr. Luka Myshuga and Ukrainian music in America]. Luka Myshuha: zb. / zredahuvav Antin Drahan. Dzherzi Syti – Niu York: Vyd-vo «Svoboda». S. 173–193. [in Ukrainian].

ДОДАТОК 1

Нотографія видань духовної музики

1. Антологія української пісні. Т. 1. Колядки. Щедрівки / [ред. і упор. В. Завітневича]. Нью-Йорк: Вид-ня Української православної церкви в США, 1967. 668 с.
2. Артем Ведель. Божественна Літургія святого Іоанна Золотоустого та 12 духовних концертів / під ред. Володимира Колесника. Київ; Едмонтон; Торонто, 2000. 384 с. [Шедеври Української Класичної Хорової Музики].
3. Архирейська Божественна Літургія св. Йоана Золотоустого на мішаний хор. Чикаго: Українська Католицька Єпархія св. Отця Миколая, хор «Славута», 1988. 40 с. (Видано з нагоди 1000-річчя Християнства в Україні).
4. Безкоровайний В. Коляди і щедрівки на мішаний хор. Buffalo, N. J. (USA), [Б. п.]. 8 с.
5. Велика Субота і Пасха / Зред. і впор. В. Завітневич [Науково-Богословський ін-т УПЦ в США. Музичний відділ]. Нью-Йорк, 1964. 207 с.
6. Великодні Служби. Північна. Рання години. Літургія (Антифони) / упор. А. Гноєвий. Міннеаполіс, Мінн., 1977. 8 с.
7. Вечірня Страсної П'ятниці. Партитура. Перший випуск. Партитура третій випуск / упор. А. Гноєвий. Міннеаполіс, Мінн., 1977. 30 с.
8. Вінчання на мішаний хор в українській і англійській мовах / зібрав і написав о. прот. А. Двораківський. Нортгемптон, Па. (США), 1967. 41 с.
9. Всеношна: Партитура, част.1: Вечірня / [ред. і упор. В. Завітневича] / Науково-Богословський ін-т УПЦ в США, Музичний відділ. Нью-Йорк, 1960. 264 с.
10. Всеношна: Партитура, част. 2: Утреня / [ред. і упор. В. Завітневича] / Науково-Богословський ін-т УПЦ в США, Музичний відділ. Нью-Йорк, 1961. 267 с.
11. Гласовий респів Київсько-Печерської Лаври українською мовою. Аранжував о. Петро Будний: партитура. Штудгарт: Вид-во «Пісня», 1946. 56 с.
12. Гнатишин А. Божественна літургія (Die Gottliche Liturgie)6 для триголосного хору а cappella: Kirchenslawisch. Deutsch, 1998. 141 с.
13. Гнатишин А. Літургічні пісні. Жіночий або молодечий хор. Служба Божа. Різні композитори. Додаткові пісні / зібрав і до тексту в укр. народній мові приробив С. Чичула. Чикаго, 1980. 28 с.
14. Гнатишин А. Молебень до Христа-Чоловіколюбця (Andacht zu Christus dem Menschenfreund) – для мішаного хору а cappella. Відень. 6 с.
15. Гнатишин А. Співаймо. Jugendlieder: пісні для української молоді у дво і трьох-голосному укладі в супроводі фортепіано: репертуар на національні релігійні свята. Musicverlag Josef Dorr Wien V, MCMLXXIV. 55 с.
16. Гнатишин А. Українські коляди – для мішаного хору = Ukrainische Wiehnachtslieder. Відень, 1991. 48 с.
17. Гнатишин А. Українські церковні пісні на всі свята для мішаного хору / передмова – о. Софрон Мудрий, організатор видання. Відень – Рим, 1986. 113 с.
18. Да ісравітса: о тебе радується [співаник]. Munich-Passing: Візитатура і адміністрація Греко-католицької церкви в Німеччині, 1946. 15 с.

19. Дві Служби Божі на мішаний хор / упор. О. Плешкевич. [Б. м., б. в.], 1947. 32 с.
20. Дмитро Бортнянський. 35 концертів. Духовні твори. Том. 1: Партитура. Ювілейне видання у 150-річчя смерті 1825–1975. Торонто, Канада: Видав Д. Ковч, 1974. 291 с.
21. Залеський О. Коляди, колядки, щедрівки для співу і фортепіяна. Баффало: Укр. муз. вид-во, 1965. 16 с.
22. Збірник літургійних співів присвячений тисячоліттю Української Православної церкви / [зредатував і впорядкував В. Завітневич]. Бавнд Брук, Нью-Джерзі: Видання УПЦ в США, 1979. 467 с.
23. Коляди і щедрівки для фортепіяну укладу М. Барабаш. Ukrainian Christmas carols easy piano arrangements by M. Barabash. Вид-во: Український музичний фестиваль. Ukrainian music festival]. Торонто: PRUT, 1975. 35 с.
24. Кошиць О. Релігійні канти та псалми українського народу: На мішаний хор [a capella] / Аранжував Ол. Кошиць. Київ; Ляйпціг: Україна. Українська Накладня, [1918–1920]. 30 с.
25. Кошиць О. Релігійні твори / за ред. Зіновія Лиська = Koshetz, Olesksander. Religious music / edited by Zenowij Lysko. Нью-Йорк: УВАН у США, 1970. 736 с.
26. Кошиць О. Співи на службі Божій Літургії Святого отця нашого Івана Золотоустого: Присвячую Вічній пам'яті незабутнього Ореста Івановича Левицького, члена Української Академії наук / Музику склав Олександр Кошиць (на підставі старовинного українського церковного співу). Київ; Ляйпціг: Україна. Українська Накладня; Львів: Книгарня Наук. Тов. ім. Шевченка; Berlin: Українська Накладня; Winnipeg Man: Ukrainiska Knyharnia i Nakladnia, [1922–1923] (Stich und Druck von C. G. Roder G. m. b. H. Leipzig). 49 с.
27. Кошиць О. Українські колядки: Для мішаного хору [без супр.] / Аранжував Ол. Кошиць. Київ; Ляйпціг: Україна. Українська Накладня; Львів: Книгарня Наук. Тов. ім. Шевченка; Berlin: Українська Накладня; Львів: Т-во «Промісвіт», [1921] (Stich und Druck von C. G. Roder G. m. b. H. Leipzig). 19 с.
28. Кошиць О. Українські колядки та щедрівки: Для жіночого або дитячого хору [без супр.] / Аранжував [з передмовою] Ол. Кошиць. Київ; Ляйпціг: Україна. Українська Накладня, [1918–1923]. 19 с.
29. Кравців-Барабаш М. 10 українських церковних пісень для триголосого дівочого хору з фортепіяном. Торонто, 1977.
30. Лавришин З. Служба Божа на сопран, альт і бас. Торонто: Накладом автора, 1978. 27 с.
31. Лавришин З. Служба Божа. Літургія для мішаного хору. Торонто, 1988. 64 с. [Б-ка української духовної музики. У пам'ять 1000-ліття Хрещення Руси-України].
32. Леонтович М. Літургія. Майнц-Кастель, Скитальщина: Українська Автокефальна Православна Церква, 1947. 21 с.
33. Леонтович М. Літургія для мішаного хору й народу. Вінніпег: Конс. УГПЦ, 1973. 32 с.
34. Літургійні пісні. Мішаний хор. Різні композитори. Служба Божа. Додаткові пісні до Служби Божої. Чин Винчання. Чин Похорону. Воскресна Утрень. Пісні на сцену. Принагідні пісні / зібрав і до тексту в укр. народні мови приробив С. Чичула. 4-е, дещо змінене вид. Шикаго, 1979. 240 с.
35. Літургія (скорочене видання) : збірка професора Івана Трухлого / ред. і видавець д-р Василь Трухлий = Liturgical hymns : from the collection of professor Ivan Truchly / Dr. Vasil Truchly, editor. Чикаго: Фондація Катерини Здорик, 1991. 260 с.
36. Літургія заупокійна. Муз. о. Н. Кумановського / зібрав і написав митр. прот. А. Двораківський. Нортгемптон, Па, 1972. 56 с.
37. Молебні за Київським напівом. 1. Загальний. 2. Державних свят і Новорічний. 3. Шкільний. 2-й випуск / упор. А. Гноєвий. Міннеаполіс, Мін., 1976. 44 с. [упорядковано відповідно вживання: УПЦ св. Арх. Михаїла, Міннеаполіс].
38. Панахида. Музика К. Стеценка / передмова В. Завітневича [УПЦ у США]. Нью-Йорк: Видання музичної секції Науково-Богославського ін-ту, 1953. 24 с.
39. Панахида і похорон за Київським напівом / упор. А. Гноєвий. Міннеаполіс, Мін., 1989. 71 с.
40. Панахида – Літія на чоловічий хор в українській мові / зібрав прот. о. А. Двораківський. [Б. р., б. м.]. 28 с.
41. Постова Вечірня. Випуск перший / упор. А. Гноєвий. Міннеаполіс, Мін., 1978. 27 с. [упорядковано відповідно вживання].
42. Прокіміни 8-ми гласів Київського розспіву. Обр. К. Стеценка. Вінніпег (Канада): Накладом Консистоїї Української Греко-Православної Церкви в Канаді, 1972. 7 с. [Всеукраїнський ювілейний комітет для відзначення 50-ліття проголошення автокефалії Української Православної Церкви 1921 р. Музичне видання комітету за редакцією д-ра Павла Маценка. Ч. 1].
43. Ситник А. Збірник Літургійних і церковних пісень. Аделаїда (Австралія): SlavicMusoft, 1991. 94 с.
44. Служба Божа св. Івана Золотоустого на мішаний хор. Музика прот. І. Заяця. Саскатун (Канада): Музична Накладня Української Книгарні, 1963. 60 с.
45. Спех С. Архиерейська Божественна Літургія Св. Йоана Золотоустого українською мовою на мішаний хор. Мюнхен, 1979. 103 с.
46. Спех С. Божественна Літургія Св. Йоана Золотоустого українською мовою на мішаний хор. Друге видання. Мюнхен, 2009. 102 с.
47. Співи з Постової Тріоди: Партитура / [ред. і упор. В. Завітневич] / Науково-Богословський ін-т УПЦ в США, Музичний відділ. Нью-Йорк, 1960. 112 с.
48. Співи на Літургії: Партитура / [ред. і упор. В. Завітневич] / Науково-Богословський ін-т УПЦ в США, Музичний відділ. Нью-Йорк, 1963. 399 с.
49. Співи Постової Тріоди: Партитура / [ред. і упор. В. Завітневич]. Видання УПЦ в США [Науково-Богославський інститут УПЦ в США. Музичний відділ], 2-ге вид, доп. і випавлене. So. Bound Brook, N.J., 1978. 196 с.
50. Стеценко К. Служба Божа. Літургія для мішаного хору й народу. Музика Кирила Стеценка. Вінніпег (Канада): Накладом Консистоїї Української Греко-Православної Церкви в Канаді, 1972. 53 с.

51. Стеценко К. Українські колядки та щедрівки : Для мішаного й однородного хору [без супр.] / [Упоряд., обр.] К. Стеценко. К.; Ляйпціг: Україна. Українська Накладня, [1920–1923]. 15 с.
52. Страсті (партитура). Третій випуск / упор. А. Гноєвий. Міннеаполіс, Мін., 1980. 56 с.
53. Українські канти і псалми. Нью-Йорк: Музична секція Науково-Богословського інституту Української православної церкви в США, 1953. 25 с.
54. Федорів М. Воскресна Утрєня на мішаний хор. Заранжовано за укр. церковним напівом. Чикаго: В-во Єпархії св. О. Миколая в Чикаго, 1967. 36 с.
55. Федорів М. Дві Служби Божі Ф-дур і Г-дур на чоловічі хори. Філадельфія, 1984. 52 с.
56. Федорів М. Єрусалимська утрєня у Велику П'ятницю на мішаний хор. Чикаго, 1971. 48 с.
57. Федорів М. Єрусалимська утрєня (у Велику П'ятницю) на мішаний хор. Друге видання. Філадельфія, 1982. 46 с.
58. Федорів М. Збірник літургичних співів Закарпатської Церкви Візантійського обряду для мішаного хору. Філадельфія, 1982. 108 с.
59. Федорів М. Служба Божа для міш. хору F-dur. 2-ге вид. в укр. мові. Філадельфія, 1982. 29 с.
60. Федорів М. Служба Божа G-dur на міш. хор. Філадельфія, 1982. 68 с.
61. Федорів М. Служба Божа для мішаного хору in G-dur. Подана за українським народним наспівом. Чикаго: Вид-во Єпархії св. о. Миколая, 1967. 35 с.
62. Федорів М. Служба Божа F-dur для мішаного хору. Філадельфія, 1982. 30 с.
63. Федорів М. Українські релігійні пісні на хори мішані, чоловічі й жіночі. Ч. I. Шікаго: Видання О. О. Василян, 1960. 52 с.
64. Федорів М. Українські релігійні пісні на хори мішані, чоловічі й жіночі, сольові й інструментальні. Ч. II. Шікаго: Видання О.О. Василян, 1960. 55 с.
65. Церковні пісні для академій / зібрав прот. В. Слюзар з нагоди Тридцятьлітнього ювілею Української Греко-Православної Церкви в Канаді. 1918–1948. Вінніпег, Ман.: Видання консисторії Української Греко-Православної Церкви в Канаді, 1948. 13 с.
66. Christmas song book: prepared for Displaced Persons og Germany. [Germany]: World's YMCA/YWCA; 1947. 64 p.
67. Fiala G. The Millennium Liturgy. Літургія на Тисячоліття Хрещення України: рукопис. Канада, 1986. 120 p.
68. Panakhyda. Composed by Zenoby Lawryshyn. Toronto: The Bohdan Cirka Foundation, 1984. 20 p.

УДК 793.31 (477) "19" (09)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-18>**Сергій КАЧУРИНЕЦЬ,**
*orcid.org/0009-0006-3910-348X**заслужений артист України,
доцент кафедри хореографії**Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Хмельницький, Україна) kachurinec@ukr.net***Люція ЦИГАНЮК,**
*orcid.org/0000-0002-0998-9906**доктор філософії,**доцент кафедри музикознавства, інструментальної підготовки
та методики музичної освіти**Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Хмельницький, Україна) tsiganuk46lyutsiyka@gmail.com*

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КУЛЬТУРА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (НА ПРИКЛАДІ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ)

У статті розглянуто українську народну культуру радянської доби, проаналізовано вплив тоталітарного режиму на формування українського хореографічного мистецтва у межах ідеологічних норм та політичних директив. Окреслені стратегічні напрямки діяльності радянської системи щодо спотворення самої національної ідеї в українській культурі і, зокрема, народній хореографії які включали політичне цензурування й різноманітні обмеження, популяризацію «пролетарської культури», заниження естетичної цінності та мистецької глибини українського народного танцю, депортацію українських хореографів до Сибіру, репертуарне поневолення народних колективів, підміну «етнічно-культурних» знаків, на яких базується народний танець псевдо-українською хореографією, придушення будь-яких виразних проявів національної самосвідомості та культурної ідентичності. Звернено увагу на спроби українських митців зберегти автентичність української культури й відновити її краці традиції в умовах радянського суспільства.

Запропоновано історичну ретроспективну періодизацію розвитку українського народного танцю в період радянської епохи, яка включає такі етапи: адаптація до ідеологічних рамок (1920-ті роки), стандартизація (1920–1930), ідеологічний контроль (1930–1940), піднесення патріотичних мотивів (1939–1945), повсюдна русифікація (1946–1964), повільна десталінізація (1965–1984), відновлення самобутності (1985–1991).

Розкрито значний внесок у розвиток народної хореографії українських балетмейстерів М. Болотова, М. Вантуха, В. Верховинця, Є. Вігільова, П. Вірського, К. Голейзовського, В. Глушенкова, О. Гомона, Г. Дихти, В. Литвиненка, О. Сегая, Б. Степаненка, М. Трегубова, Я. Чуперчука, Л. Якобсона. З'ясовано, що навіть в умовах утисків і переслідувань українська народна танцювальна культура зберегла свою сутність, проросла крізь згубну діяльність тоталітарного режиму, вибудувала власну теоретичну основу та лексику, розширила танцювальні форми та їх різновиди, канонізувала сценографію, досягла популярності, здійснила вагомий внесок у світову культуру.

Ключові слова: ідеологія, політика, радянська епоха, українська культура, українська народна хореографія, українські балетмейстери.

Serhii KACHURYNETS,
*orcid.org/0009-0006-3910-348X**Honored Artist of Ukraine,**Associate Professor at the Department of Choreography
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy**(Khmelnyskyi, Ukraine) kachurinec@ukr.net***Liutsiia TSYHANIUK,**
*orcid.org/0000-0002-0998-9906**Doctor of Philosophy,**Associate Professor at the Department of Musicology,
Instrumental Training and Methods of Music Education**Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
(Khmelnyskyi, Ukraine) tsiganuk46lyutsiyka@gmail.com*

UKRAINIAN FOLK CULTURE OF THE SOVIET PERIOD (ON THE EXAMPLE OF FOLK CHOREOGRAPHY)

The article examines the Ukrainian folk culture of the Soviet period, analyses the influence of the totalitarian regime on the formation of Ukrainian choreographic art within the limits of ideological norms and political directives. The

author outlines the strategic directions of the Soviet system's actions to distort the very national idea of Ukrainian culture and, in particular, folk choreography, which included political censorship and various restrictions, the popularisation of «proletarian culture», and the understatement of the aesthetic value and artistic depth of Ukrainian folk dance, deportation of Ukrainian choreographers to Siberia, repertoire subjugation of folk groups, substitution of «ethnic and cultural» signs on which folk dance is based with pseudo-Ukrainian choreography, suppression of any expressive manifestations of national consciousness and cultural identity. Attention is paid to the attempts of Ukrainian artists to preserve the authenticity of Ukrainian culture and restore its best traditions in the Soviet society.

A historical retrospective periodization of the development of Ukrainian folk dance during the Soviet period is suggested, which includes the following stages: adaptation to the ideological system (1920s), standardization (1920-1930), ideological control (1930-1940), rise of patriotic motives (1939-1945), post-war Russification (1946-1964), slow de-Stalinisation (1965-1984), renewal of identity (1985-1991).

The article reveals the significant contribution to the development of folk choreography of Ukrainian choreographers M. Bolotov, M. Vantukh, V. Verkhovynets, E. Vihilov, P. Virskyi, K. Goleizovskyi, V. Hlushenkov, O. Homon, G. Dykhta, V. Lytvynenko, O. Sehal, B. Stepanenko, M. Tregubov, Y. Chuperchuk, and L. Jacobson. It has been found out that even under conditions of oppression and persecution, Ukrainian folk dance culture preserved its identity, withstood the disastrous actions of the totalitarian regime, built its own theoretical framework and vocabulary, expanded dance forms and their varieties, canonized scenography, achieved popularity, and made a significant contribution to the world culture.

Key words: *ideology, politics, Soviet period, Ukrainian culture, Ukrainian folk choreography, Ukrainian choreographers.*

Постановка проблеми. В історії культури України період радянської епохи займає особливе місце. Він вбирає в себе не просто 70 років колонізації нашої країни, а черговий період винищення української нації, намагання перетворити український народ в безголове стадо, підпорядковане імперським амбіціям східного сусіда. Про всі «здобутки» радянської влади в Україні в період з 1920 по 1991 роки потрібно говорити надзвичайно голосно саме сьогодні, коли Україна піддається черговим тортурам і винищенню її народу. Ми, українці, маємо знати та пам'ятати нашу історію, пронести цю пам'ять крізь віки і передати нащадкам, щоб більше ніхто не мав невиправданих сподівань щодо адекватних, ба навіть дружніх відносин між Україною і росією.

Через горнило радянського господарювання в Україні пройшла незліченна кількість українського народу, та найвідчутніші втрати маємо серед української еліти, людей освічених, думуючих, знаючих, які склали інтелектуальне і духовне ядро нації. Надзвичайно важкий вплив радянська влада справила на українську культуру – значна частина українських культурних діячів емігрувала за кордон, кого вдалося – зламали, залякали, змусили не просто замовчати, а працювати на цю згубну систему, усіх інших просто знищили. Ці усі процеси більш-менш рівномірно торкалися усіх видів мистецтв, про що зараз є багато історичних та наукових розвідок, але чомусь в них мало фігурує хореографічне мистецтво. Між тим, українські хореографи на рівні з музикантами, літераторами, художниками, представниками театрального та кіно мистецтв намагалися чинити творчий опір в умовах ідеологічних обмежень та зберегти, наскільки це було можливо, автентичність та глибину українського народного танцю.

Аналіз досліджень. Наукові інтереси щодо розвитку української народної хореографії у часи радянської епохи відображають багатоаспектний підхід до цієї проблеми. В. Стебловський характеризує та аналізує зміни у хореографічних традиціях та репертуарі внаслідок ідеологічного тиску (Стебловський, 1930). Ю. Станішевський розглядає стратегії та спротив українських хореографів проти ідеологічного тиску (Станішевський, 2016). А. Гуменюк відзначає роль ідеології у формуванні нових хореографічних творів, що відображали ідеологічні концепції радянського суспільства (Гуменюк, 1980). Т. Луговенко досліджувала вплив політичних подій та режиму на фінансування, організаційну структуру та діяльність хореографічних колективів, в тому числі народних аматорських та професійних ансамблів (Луговенко, 2018). Попри велику кількість наукових та історичних досліджень української культури в період радянської доби, саме хореографічне мистецтво чомусь залишається осторонь багатьох розвідок і потребує подальшого наукового аналізу.

Мета статті – проаналізувати українську народну хореографію у часи радянської епохи.

Виклад основного матеріалу. Період радянської епохи історично відзначається початком утворення Радянського Союзу у 1922 році, який наступив після революції та Громадянської війни в росії. Однак точне визначення завершення радянської епохи є предметом полеміки серед істориків і може варіюватися залежно від інтерпретації подій. Однією з ключових дат, якою відзначають кінець радянської епохи є 25 грудня 1991 року, коли провідні держави СРСР підписали Біловеські угоди, що офіційно оголосили про розпад СРСР та незалежність колишніх радянських республік, зокрема і України. Таким чином, радянська епоха охоплює період тривалістю приблизно 69 років, від 1922 до 1991 року.

Українська культура в період радянської епохи переживала різноманітні періоди. У 20–30 роки відбувався так званий процес українізації, який був досить неоднозначним і мав свої приховані мотиви, але характеризувався загальною культурною піднесеністю і появою плеяди нових талантів.

У післяреволюційний період українська народна хореографія розвивалася в лоні театрального мистецтва. Спочатку український театр був «заселений» російськими артистами, в тому числі і балетмейстерами, які вибудовували репертуарну політику згідно свого, російсько-радянського розуміння. Відбуваються постановки опер О. Бородіна «Князь Ігор», балету Ф. Шопена «Мрії», балету І. Гютеля «Азіадзе, оперети І. Кальмана «Сільва» та Ж. Оффенбаха «Прекрасна Єлена» та багато інших, однак, оминаються українські репертуарні зразки, що не задовольняло очікування української еліти, тому виникла гостра потреба у виробленні основ національного стилю в українському музичному театрі та українізації репертуару (Історія української музики, 1992: 458).

Першим кроком на шляху вирішення проблеми створення українського національного музичного театру стали постановки опер С. Манюшка «Галька» та М. Аркаса «Катерина» у Харкові, які мали величезний успіх, та усе ж в них був зроблений значний акцент на специфіці драматичного мистецтва, а музична драматургія залишилася на другорядних позиціях. А саме поштовхом для розвитку українського музичного театру стала опера М. Лисенка «Тарас Бульба», поставлена у 1924 році також у Харкові. Проте вона, не заперечуючи безперечну цінність цієї постановки, відзначалася потребою подальшого доопрацювання і лібрето і партитури. Та усе ж, ці перші спроби втілити український репертуар в театральному мистецтві окреслили готовність мистецької спільноти до розв'язання проблеми створення саме українського театру. Тому у 1925 році відбулося засідання Відділу мистецтва Головополітосвіти (П. Козицький, І. Туркельтауб, В. Вольський та інші), на якому були сформульовані плани роботи (включаючи розробку кошторису та репертуару) для українського Державного оперного театру, що розпочав свою діяльність через декілька місяців (Історія української музики, 1992: 462).

У 1926 році на посаду балетмейстера Одеського театру призначають радянського експериментатора Касьяна Голейзовського (1892–1970). Саме він у постановці спектаклю радянського композитора О. Рябова «Сорочинський ярмарок», увів українську народну хореографію у якості ілюстрації народності сюжету. Проте, уся ця «народ-

ність» трактувалася згідно радянської ідеології, костюми відповідали образам селянства і пролетаріату, музика і хореографія послуговувалися відтворенню процесів колективізації і спільної праці.

Касьян Голейзовський заснував в Одесі експериментальну майстерню хореографії «Фабрика сучасного танцю». Центр виступав платформою для нових пошуків вираження творчості танцівників, зокрема Миколи Болотова та Павла Вірського. Вони працювали над створенням нових хореографічних творів, вивчали різноманітні техніки та експериментували з формами. За словами українського театрознавця Юрія Станішевського: «естетичний ідеал Голейзовського полягав у органічному поєднанні класики з вільною пластикою і фольклорними мотивами. У своїх роботах він вперше в балеті використовував конструктивні установки, що надавало можливість об'ємно показати людську постать» (Станішевський, 2016). Однак офіційна ідеологія класифікувала його новаторські пошуки як «формалізм», що призвело до втрати можливості працювати в театральному середовищі.

Попри намагання зробити хоч якийсь вигляд українізації в означений період, радянська влада робила усе, щоб художні вияви української культури привести до якогось стандартного знаменника згідно своєї ідеології. Так, досить невдоволено був прийнятий балет «Червоний мак» Р. Глієра в постановці Василя Тихомирова та Льва Лащиліна (1927), нищівній критиці піддався балет «Золота доба» Д. Шостаковича у постановці Євгена Вігільова та Леоніда Якобсона (1930). Балетмейстерів звільнили з театру, оскільки їхню роботу вважали «ідеологічно шкідливою вправою західної еротики» (Коробков, 1931: 21). Зате балет «Есмеральда» Ц. Пуні у постановці Василя Тихомирова (1931) отримав позитивні відгуки критики через антирелігійне спрямування лібрето.

У 1931 році балетмейстером Василем Литвиненком та хореографом-фольклористом Василем Верховинцем був поставлений балет М. Веріківського «Пан Каньовський», у якому сценічна композиційна структура, танцювальна лексика та форми класичної хореографії поєднані з елементами українського народного танцю. В. Верховинець представив новаторське використання національної фольклорної музики та ідею класової боротьби. Саме цей балет можна вважати справжнім початком розвитку української народної хореографії.

Василь Верховинець ще до початку радянської епохи відзначився створенням особливих сценічних образів, включаючи Петра в «Наталці

Полтавці» М. Лисенка та Андрія в «Запорожці за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського у театрі Садовського (1906–1915). Його творчість в царині української хореографії відзначалася успішними постановками із застосуванням українських народних танців, а також науковими працями, серед яких виділяється «Теорія українського народного танцю» (1919). Після постановки балету «Пан Каньовський» у цьому ж році, В. Верховинець в Полтаві заснував жіночий колектив вокально-театралізованого співу «Жінхоранс». Ансамбль супроводжував власний спів ритмічними хореографічними рухами для створення певного художнього образу. Новий жанр театралізованої пісні базувався на традиціях українських пісень-діалогів, ігрових пісень, а також на елементах народного танцю (Гуменюк, 1980: С. 31–32).

У 20–30-х роках хореографи намагалися впровадити елементи українського народного танцю в балет, особливо у танцювальних сценах опер («Галька», «Запорожець за Дунаєм», «Катерина»). Однак цей творчий напрям опинився під пильним контролем «совєтів», які впливали на зміст і форму вистав, адаптуючи їх до вимог ідеології соціалістичного реалізму. Радянська ідилія привносила класовий аспект в український народний танець та характеризувала його як сільський, і навіть примітивний, в порівнянні з більш «висококультурним» російським класичним балетом.

Врешті-решт, процес українізації 20-х років завершився «розстріляним відродженням». У період з 1933 року розпочалися чистки, репресії, утиски і приниження української культури. Всі досягнення в галузях, які були спрямовані на національні цінності були визнані ворожими, націоналістичними – так радянська влада намагалася боротися з величезним прагненням українців до свободи і незалежності. Так, у 1927, 1932 та 1937 роках Василя Верховинця заарештовували за участь у «контрреволюційній діяльності». У 1938 році, як «ворога народу», його стратили за активну боротьбу проти Радянської влади.

Соціально-політичні трагедії, що сталися в Україні у 1930-х роках, зокрема голодомор 1932–1933 років і перша хвиля репресій 1937 року, відображаються у виразному використанні народних хореографічних елементів та образів у творчості балетмейстера Павла Вірського. Він, як послідовник В. Верховинця, втілює тяжкі перипетії того часу у своїх хореографічних композиціях, зокрема в танцювальних сценах опери «Тарас Бульба». До прикладу, видозмінені віртуозні техніки та акробатичні трюки «Козачка» презентують

вражаючу театралізацію та досконалу інтерпретацію народного танцю.

Поширення «пролетарської культури» чиновниками поступово призвело до позбавлення сценічності та мистецької глибини українського народного танцю. Сталінська формула культури «соціалістична за змістом і національна за формою» визначила партійно-державну стратегію на наступні десятиліття, спрямовану на виховання мас у дусі інтернаціоналізму та зміцнення диктатури пролетаріату. В цих умовах хореографи шукали баланс між вираженням національної ідентичності та відповідністю офіційним стандартам, що спонукало їх до створення самодіяльних танцювальних колективів (ансамбль пісні і танцю «Донбас», 1937; ансамблю пісні і танцю «Подільянка», 1938; Гуцульський ансамбль пісні і танцю, 1939 та інші).

Всесоюзний фестиваль народного танцю (Москва, 1936) відзначився участю аматорських колективів. Захід сприяв створенню нових та розвитку існуючих професійних колективів (Державний ансамбль народного танцю СРСР, керівник І. Мойсеєв). Самодіяльні колективи почали орієнтуватись на професійний рівень як у виконавській майстерності, так і у виборі тем нових творів, що привело до домінування ідеї «зразковості» професійного ансамблю і послабило самотність художньої самодіяльності. Тогочасні події коментували як «перехід танцю у «партійну» стадію розвитку згідно з лєнінською теорією «партійності» мистецтва. При цьому український танець залишався в межах народницьких традицій, але з орієнтацією на «інтернаціоналізм». Створення самодіяльних ансамблів народного танцю та «зразково-показових» професійних колективів сприяло поширенню «радянської людини» у танцювальному мистецтві» (Нариси української популярної культури, 1998: 647–648).

Отже, у 1937 році на професійну арену у місті Києві виходить Державний ансамбль танцю УРСР під керівництвом Павла Вірського (1905–1975) та Миколи Болотова (1904–1955). У дебютній програмі ансамблю балетмейстери ввели яскраву театралізацію фольклорних танців та збагатили традиційну лексику українського танцю елементами класичної хореографії. Для створення колоритних сюжетних картин («Українська сюїта», «Запорожці»), майстри народного танцю зверталися до історії народу. Незважаючи на величезний успіх, реакція радянських ідеологічних органів була неоднозначною. В епоху репресій проти українського націоналізму, ансамбль став символом протистояння. Його успіх на найбільших сценах країни

виявився протилежним до очікуваного результату радянської політики (Реша, 2018).

Всесвітньовідомий балетмейстер П. Вірський протягом усього свого життя змушений був пристосовувати свої творчі плани до вимог «культурних керівників» та підпорядковуватися їхнім інтересам у формуванні концертних програм, орієнтованих на «експорт». Український хореограф змушений був контролювати власну діяльність в постійній присутності сторонніх спостерігачів у колективі, особливо під час закордонних гастролей, які відслідковували кожну його дію, слово та звітували до відповідних інстанцій.

Друга світова війна призвела до того, що український народний танець трансформувався у засіб виявлення патріотичних почуттів, національної ідентичності, підтримки духу воїнів та цивільного населення. Часто відбувалися волонтерські концерти для військових. Так, Ансамбль пісні і танцю при Червонофлотському театрі морських сил Чорного і Азовського морів провів понад 1,5 тис. концертів у зоні бойових дій (перед захисниками Новоросійська, Одеси, Перекопу, Севастополя, Туапсе), в містах Румунії та Болгарії (Слонченко, 2008).

У період 1939–1945 років з'явилася низка армійських Ансамблів пісні і танцю, зокрема Київського і Одеського військових округів, а також Академічний ансамбль пісні й танцю МВС України. Їхнє створення мало на меті виховувати особовий склад в армійських частинах у дусі патріотизму та любові до Вітчизни через хореографічне й музичне мистецтво. Важливою постаттю у формуванні та становленні цих ансамблів був Павло Вірський, який працював над театралізованими сюжетами з елементами українських народних танків. У період Другої світової війни ці ансамблі не тільки продовжували виступати, але й виконували важливу функцію підтримки духу воїнів, а після війни здобули широку популярність серед військової та цивільної аудиторії.

Професійні хореографи, які воювали на фронті, продовжували свою творчу діяльність в умовах війни. Так, Олександр Сегаль у складі Ансамблю пісні і танцю Південно-Західного фронту (керівник П. Вірський) в Берліні 1945 року поблизу Бранденбурзьких воріт взяв участь у святковому концерті. Фронтвик та балетмейстер Григорій Дихта, після поранення у 1944 році очолив балетну групу Чернівецького ансамблю пісні і танцю «Буковина». Відкликаний з фронту Борис Степаненко займався сольною роботою у Київських виставах балетмейстерів Галини Березової, Вахтанга Вронського, Федора Лопухова.

Після Другої світової війни радянська влада виявила занепокоєння щодо ідеологічних втрат, спричинених війною та контактами з західними країнами. Большевики були обурені втратою ідеологічної єдності серед мільйонів приєднаних до СРСР через анексії. Під керівництвом Й. Сталіна виконання завдання з відновлення ідеологічної «чистоти» було покладено на А. Жданова (партійний діяч), який активно виступав проти будь-яких проявів лібералізації культурного життя. «Ждановщина» сприяла активному вихвалянню російської культури, акцентуванні уваги на тому, що будь-чий досягнення мали своїх російських попередників. Зауваження Й. Сталіна про можливу депортацію всіх українців до Сибіру (якби їх було менше), несло негативні наслідки. Згадане в липні 1946 року звинувачення українських комуністів у недостатній увазі до ідеологічної підготовки в галузях науки, літератури і мистецтва свідчило про наближення політичних репресій в Україні.

Так, у 1947 році за запрошенням Львівського обласного відділу культури український балетмейстер Ярослав Чуперчук (1911–2004) при Львівському Будинку народної творчості створює Ансамбль пісні і танцю «Чорногора» (пізніше «Галичина»). Репертуар ансамблю охоплював народні танці західних регіонів країни (Бойківщини, Буковини, Гуцульщини, Лемківщини та Покуття). Колектив стає активним популяризатором народного мистецтва на всесоюзних та республіканських фестивалях. Ярослав Чуперчук ставить народну хореографію до драматичної вистави «Олекса Довбуш» (драматичний театр імені Марії Заньковецької, 1947), знімається у фільмі «Карпатські візерунки» (1948).

У 1949 році за активну націоналістичну діяльність Ярослава Чуперчука арештовують та відправляють у спецпоселення в Читинську область (Сибір) під нагляд органів МВС. У вигнанні балетмейстер із засуджених політсудом «бендерівців» організовує ансамбль народного танцю та знову активно пропагує українське на фестивалях народного мистецтва. За таку «зухвалу» організацію українських націоналістів Ярослава Чуперчука засуджують на п'ять років позбавлення волі. Після смерті «вождя» у 1958 році балетмейстера звільнили з тюремного заточення як педагога-фольклориста (Всеосвіта).

Репертуарне поневолення народних колективів та його русифікація характеризувалися змінами у концертних програмах, де заохочувалися російські танці, а українські народні твори практично виключалися. Згадаємо творчість Шахтарського ансамблю пісні і танцю («Донбас») з 1946

по 1964 роки, який у повоєнні роки поповнював репертуар творами радянського композитора Зиновія Дунаєвського (художній керівник колективу з 1937 по 1969 роки). В енциклопедії сучасної України знаходимо підтвердження русифікації репертуарної політики ансамблю: «У цілому репертуар ансамблю налічує понад 300 хореографічних творів. <...> Особливою гордістю хореографічного репертуару ансамблю є легендарна «Калинка»; серед символічних номерів виступають постановки «Донбаські хлопці», «Моряки Азовської флотилії», «російський танець», «Донський козацький танець», «Берізка», «Як за Кальміус-рікою», танці національностей, що проживають на Донбасі, та багато інших» (Кічак, 2008).

У 1966 році Микита Хрущов висловив промову, яка спричинила помітні позитивні зрушення у житті країни, ослаблення ідеологічних настанов та початок ери «відлиги» в культурному середовищі. Новий політичний керманіч публічно визнав велику кількість жертв сталінського терору які були незаконно репресовані. Першими, кого посмертно визнали невинними і відновили добре ім'я, стали Василь Авраменко та Василь Верховинець. Відновлення доброго імені почало відображати культурну незалежність країни, а зусилля української інтелігенції свідчили про збереження всенародної сили їхніх танцювальних ідей.

В період 1965–1984 років в розвитку української народної хореографії спостерігаються дві відмінні художні системи. Перша – «офіційні танці» соціалістичного реалізму які базуються на принципах естетики штампу. В цьому контексті постановки здійснюються на «соціальне замовлення» (урочистості, ювілеї) здебільшого підпорядковані ідеології часу. Друга система – «народне протиставлення» яке впроваджується Мирославом Вантухом (нар. 1939) та його школою, ґрунтується на принципах превалювання непрограмної хореографії, навіть у традиційних «монументальних» формах, таких як опери. В цьому контексті розвивається творчість балетмейстерів, які представляють український авангард.

У 1964 році Мирослав Вантух при Львівському Палаці культури заснував ансамбль народного танцю «Юність», розробив для колективу три концертні програми: «Танці українські», «Танці народів СРСР» та «Танці народів світу» (Всеосвіта). На сценічних майданчиках «Юність» впізнавали за танцювальними номерами М. Вантуха – «Гімн праці», «Гопак», «Запорозжці», «Козачок», «Ми всі за мир», «Рушничок», «Танець з бубнами», «Українське вітання», «Черемха». Балетмейстер активно популяризував український народний танець на

всесоюзних конкурсах. У 1980 році М. Вантух очолив Національний заслужений академічний ансамбль народного танцю України ім. П. Вірського, який сьогодні є яскравим еталоном виконання української народно-сценічної культури.

70-ті роки ХХ ст. позначені численними постановками української народної хореографії на музику українських композиторів. Наприклад, Олексій Гомон (1938–2003), який у 1976–1980 роках був головним балетмейстером Державного заслуженого ансамблю пісні і танцю «Донбас» поставив вокально-хореографічні сюїти на музику І. Іващенко «Вас вітає Україна», на музику Є. Досенка «Дзвони Хатині», на музику І. Шамо «Побратими» та інші. Балетмейстер Одеського театру опери та балету Микола Трегубов (1912–1997) здійснив низку балетних постановок з елементами народної хореографії українських композиторів, зокрема М. Скорульського «Лісова пісня», Ю. Русінова ««Дюймовочка», Б. Буєвського «Пісня синього моря» (перша постановка 1966). Ярослав Чуперчук екранізував українську народну хореографію у кінофільмах Київської кіностудії імені Олександра Довженка, зокрема «Олекса Довбуш» (режисер В. Іванов, композитор В. Гомоляка), «Іван Франко» (режисер Т. Левчук, композитори Б. Лятошинський та М. Колеса), «Зоря над Карпатами» (режисер Т. Левчук, композитор В. Гомоляка) та інші.

За ініціативою М. Горбачова в 1985 році розпочалася кампанія перебудови, яка висвітлила демократичний стиль управління, гласність та плюралізм поглядів. В Україні політична реформа перебудови гальмувалася правлінням В. Щербицького (керівник уряду УРСР). Чорнобильська трагедія 1986 року спричинила хвилю боротьби проти тоталітаризму, за право господарювати на рідній землі та відродження української ідентичності.

У період 1985–1991 років професійні танцювальні колективи стали активно використовувати можливості «гласності». Відкриття кордонів дозволило їм представляти свою творчість на міжнародній арені, зміцнюючи вплив української хореографії та сприяючи культурному обміну між націями. Так, у 1987 році Академічний ансамбль танцю України імені Павла Вірського був удостоєний орденом Дружби народів. Колектив у той період успішно представляв українську культуру у багатьох країнах світу, включаючи Австрію, Англію, Андорру, Аргентину, Бельгію, Бразилію, Венесуелу, В'єтнам, Грецію, Данію, Італію, Іспанію, Канаду, Китай, Корею, Кубу, Португалію, США, Францію, Швейцарію, Японію та інші.

Розширення народного репертуару новими хореографічними постановками вражало глядачів регіональними темами. Активна реакція українських балетмейстерів на соціальні зміни зумовили їхню роль у відновленні популярності української хореографії. Наприклад, балетмейстер Ансамблю пісні і танцю «Подільянка» (сьогодні «Козаки Поділля») Володимир Глушенко (з 1974 по 1982 роки) змінив підхід до концертних номерів. На сцені з'явилися вокально-хореографічні композиції, цілі театралізовані дійства, де одночасно задіяний балет, хор і оркестр. Сценарії до цих постановок писав сам балетмейстер. На основі подільського фольклору здійснено низку хореографічних постановок, які досі є в репертуарі сучасного колективу: «Варварка», «Василечки» (обидва – 1975), «Луг» (1977), «Кивак» (1979), «Дударі» (1981), «Краков'як», «Плескач», «Подільський гопак», «На лузі», «Вечорниці» (1983), «Купальські ігри», «Горщик каші», вокально-хореографічні композиції «Нивами подільськими» (1985), «Красо України, Поділля...» (1987), «Шевченкіана» (за творами Т. Шевченка, 1989) та народна опера

«Вічний етап» за мотивами легенд і переказів про Устима Кармелюка (лібрето П. Гірника, 1992; музика М. Балеми) (Качуринець, 2019: 212).

Розпад Радянського Союзу у 1991 році та занепад комуністичної системи позначили настання нового етапу в історії розвитку української народної хореографії, що суттєво вплинув на геополітичні, суспільні, економічні та культурні процеси світового співтовариства та сприяв формуванню нової інтелектуальної еліти нації.

Висновки. Отже, українська народна хореографія в період радянської епохи знаходилася під тиском тоталітарного режиму, що значно ускладнювало її розвиток. Радянська влада використовувала народну хореографію як засіб пропаганди комуністичної ідеології, що спричинило політичний контроль над творчим процесом, який змінював зміст, форму та інтерпретацію народних танців. Проте, навіть в таких важких умовах політичного тиску, українські балетмейстери змогли зберегти та навіть примножити національні традиції української народної хореографії, зумівши не тільки «вижити», але й виявити творчість та винахідливість в умовах тоталітарного режиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуменюк А. Хореографічна діяльність В. М. Верховинця. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 1. С. 31–32.
2. Всеосвіта. Українські видатні хореографи різних років. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100bcua-dd08.doc.html> (дата звернення 25.02.2024).
3. Історія української музики: у 6 томах / ред. колегія: М. В. Беляєва (голова) та інші; Історія української музики: 1917–1941. Київ: Наукова думка, 1992. Т 4. 613 с.
4. Качуринець Л. В. Поетапність становлення і розвитку хореографічної підготовки в Академічному ансамблі пісні і танцю «Козаки Поділля». *Наукові записки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. Вип. 176. С. 210–217.
5. Кічік В. Г. Донбас Заслужений ансамбль. Енциклопедія Сучасної України. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. URL: <https://esu.com.ua/article-20772> (дата звернення 25.02.2024).
6. Коробков М. На зламі. *Радянське мистецтво*. Київ, 1931. № 9. С. 21.
7. Луговенко Т. Становлення народного танцю в системі художньої самодіяльності Радянського союзу у 20-х–30-х роках ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 38(1). С. 117–126.
8. Нариси української популярної культури / О. Грищенко [та ін.]; Український центр культурних досліджень, Інститут культурної політики. К., 1998. 760 с.
9. Слонченко Ю. М. Ансамбль пісні і танцю Чорноморського флоту. Енциклопедія Сучасної України. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. URL: <https://esu.com.ua/article-22727> (дата звернення 28.02.2024).
10. Стебловський В. В. Нам потрібен новий танок. *Радянське мистецтво*. Київ, 1930. № 23–24. С. 9–11.
11. Станішевський Ю. О. Голейзовський Касян Ярославович. Енциклопедія Сучасної України. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-25203> (дата звернення 18.02.2014).
12. Pecha. Вірський. 05.07.2018. URL: <http://virsky.kiev.ua/2018/07/05/272/> (дата звернення 19.02.2014).

REFERENCES

1. Humeniuk A. (1980). Khoreohrafichna diialnist V. M. Verkhovynetsia [Choreographic activity of V. M. Verkhovynets] *Narodna tvorchist ta etnografia – Folk Art and Ethnography*, 1. 31–32. [in Ukrainian].
2. Vseosvita. Ukrainski vydatni khoreohrafy riznykh rokiv [Ukrainian outstanding choreographers of different years] Retrieved from: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100bcua-dd08.doc.html> [in Ukrainian].
3. Istoriiia ukrainskoi muzyky: u 6 tomakh (1992) / red. kolehiia: M. V. Beliaieva (holova) ta inshi Istoriiia ukrainskoi muzyky: 1917–1941 [History of Ukrainian Music: 1917–1941] / Ed. Board: M. V. Belyaeva (chair) and others. T 4. 613 p. [in Ukrainian].

4. Kachurynets L. V. (2019). Poetapnist stanovlennia i rozvytku khoreohrafichnoi pidhotovky v Akademichnomu ansamblі pisni i tantsiu «Kozaky Podillia» [The Gradual Formation and Development of Choreographic Training in the Academic Ensemble of Song and Dance ‘Cossacks of Podillya] *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka – Scientific Notes of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University*, 176. 210–217. [in Ukrainian].
5. Kichik V. H. (2008). Donbas Zasluzhenyi ansambl. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [The Donbas Distinguished Ensemble. Encyclopedia of Contemporary Ukraine]* K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy – K.: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-20772> [in Ukrainian].
6. Korobkov M. (1931). Na zlami [At the Turning Point] *Radianske mystetstvo – Soviet Art*, 9. 21. [in Ukrainian].
7. Luhovenko T. (2018). Stanovlennia narodnoho tantsiu v systemi khudozhnoi samodiialnosti Radianskoho soiuzu u 20-kh–30-kh rokakh XX stolittia [The Development of Folk Dance in the System of Artistic Amateur Activities in the Soviet Union in the 1920 s-1930 s] *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka – Scientific Notes of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University*, 38(1). 117–126. [in Ukrainian].
8. *Narysy ukrainskoi populiarnoi kultury (1998) / O. Hrytsenko ta inshi [Essays on Ukrainian Popular Culture]* Ukrainyskyi tsentr kulturnykh doslidzhen – Ukrainian Center for Cultural Studies, Instytut kulturnoi polityky – Institute of Cultural Policy. 760. [in Ukrainian].
9. Slonchenko Yu. M. (2008). Ansambl pisni i tantsiu Chornomorskoho flout. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Black Sea Fleet Song and Dance Ensemble. Encyclopedia of Modern Ukraine]* K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy – K.: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-22727> [in Ukrainian].
10. Steblovskiy V. V. (1930). Nam potriben novyi tanok [We need a new dance] *Radianske mystetstvo – Soviet Art*, 23-24. 9–11. [in Ukrainian].
11. Stanishevskiy Yu. O. (2006). Holeizovskiy Kasian Yaroslavovych. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Holeizovskiy Kasian Yaroslavovych. Encyclopedia of Modern Ukraine]* K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy – K.: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-25203> [in Ukrainian].
12. Pecha (2018). Virskiy [Virskiy] 05.07.2018. Retrieved from: <http://virsky.kiev.ua/2018/07/05/272/> [in Ukrainian].

УДК 7.036 +76.03/.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-19>**Роман КИКТА,***orcid.org/0009-0003-1166-5462*

викладач відділу скульптури

Львівського державного коледжу декоративного і ужиткового мистецтва імені Івана Труша

(Львів, Україна) *sculptorromankyta@gmail.com*

ГРАФІКА МИХАЙЛА ДЗИНДРИ: ОБРАЗНО-ТЕМАТИЧНІ ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ

Досліджено образно-тематичні та художні особливості графічних творів М. Дзиндри 1980-х – початку 2000-х рр. в контексті еволюції творчості митця. Встановлено, що образно-пластичними особливостями графічних робіт майстра є взаємозв'язок із властивим йому скульптурним формотворенням, помітний у виразних силуетах, монументальності та узагальненнях, асоціативності, конституюванні образів на межі фігуративності та абстракції. Виявлено, що спільною характеристикою скульптурного та графічного доробків художника є художньо вмотивовані дисонанси та збереження зв'язку із оточуючим світом при абстрактності форми. Продемонстровано, що особливістю графіки М. Дзиндри є синестезія графічних і колірних засобів виразності, подібно до «кольоропластики» скульптурних творів митця.

Відзначено, що розгляд графічних робіт М. Дзиндри у контексті художніх процесів ХХ ст. підтверджує їх інспірованість творчим методом кубізму, помітну у зображенні тривимірного тіла як суміщення площин.

Здійснено диференціацію графічних творів М. Дзиндри за «семантичним базовим текстом», предметними мотивами та формальними рішеннями на кілька типологічних груп й розкрито особливості кожної із них. Зокрема охарактеризовано асоціативні «портрети»; зображення людської постаті; жіночі образи, інтерпретовані в ліричному чи іронічному реєстрах; твори, присвячені «єдності – протистоянню» чоловічого та жіночого начал; композиційні групи і твори з асоціативно інтерпретованим сюжетом; композиції – потоки асоціацій, що опосередковано відсилають до тих чи інших явищ, ситуацій, подій; абстрактні композиції вільної форми, засновані на пластично самоцінній драмі ліній, плям і площин.

Відзначено, що технічними особливостями робіт М. Дзиндри є застосування олійної пастелі, пастелі та комбінованих авторських технік – пастелі, фломастера, гуаші, кулькової ручки та олівця.

Ключові слова: графіка М. Дзиндри, образно-тематичні особливості, художні особливості, інтеграція скульптурного формотворення, змішані авторські техніки.

Роман КУКТА,*orcid.org/0009-0003-1166-5462*

Lecturer at the Sculpture Department

Ivan Trush Lviv State College of Decorative and Applied Arts

(Lviv, Ukraine) *sculptorromankyta@gmail.com*

GRAPHICS OF MYKHAILO DZYNDRA: FIGURATIVE, THEMATIC AND ARTISTIC FEATURE

The figurative, thematic and artistic features of M. Dzyndra's graphic works of the 1980s – early 2000s are studied in the context of evolution of the artist's creativity. It is defined that the figurative and plastic peculiarities of the master's graphic works are the relationship with his peculiar sculptural form creation, visible in expressive silhouettes, monumentality and generalizations, associativeness, the constitution of images on the border of figurativeness and abstraction. It is revealed that the common characteristic of the artist's sculptural and graphic works are artistically motivated dissonances and preservation of connection with the surrounding world despite the abstractness of the form. It is demonstrated that a feature of M. Dzyndra's graphics is the synesthesia of graphic and color means of expression, similar to the "color plasticity" of the artist's sculptural works.

It is highlighted that the study of graphic works of M. Dzyndra in the context of artistic processes of the 20th century confirms their inspiration from the creative method of Cubism, visible in the depiction of a three-dimensional body as a combination of planes.

M. Dzyndra's graphic works are differentiated according to the "semantic basic text", subject motifs and formal solutions into several typological groups, and the peculiarities of each of them are revealed. In particular, associative "portraits" are characterized; the image of a human figure; female images interpreted in lyrical or ironic registers; works dedicated to "unity – opposition" of male and female principles; compositional groups and works with an associatively interpreted plot; compositions – streams of associations that indirectly refer to certain phenomena, situations, events; free-form abstract compositions based on a plastically self-important drama of lines, spots and planes.

It is noted in the study that the technical features of M. Dzyndra's works are the use of oil pastel, pastel and combined author's techniques – pastel, felt-tip pen, gouache, ballpoint pen and pencil.

Key words: M. Dzyndra's graphics, figurative and thematic features, artistic features, integration of sculptural form creation, combined author's techniques.

Постановка проблеми. Творчість Михайла Дзиндри (1921–2006) – скульптора, живописця, графіка, архітектора, випускника Львівської мистецько-промислової школи і слухача Мюнхенської академії мистецтв, учня Андрія Коверка, Богдана Мухіна, Івана Севери – одне з найбільш самобутніх явищ українського образотворчого мистецтва кінця 1960-х – початку 2000-х років, в якому досвід світового модернізму, інспірації Олександра Архипенка та власні формотворчі експерименти поєдналися з актуалізацією прадавніх архетипів, етнокультурних образів й форм.

Вагомим складником творчого спадку М. Дзиндри є графіка – оригінальна за художньою мовою, заснована на сміливих експериментах та інтеграції принципів скульптурного формотворення.

Частина графічних творів М. Дзиндри – ліногравюр і виконаних в авторських змішаних техніках – має станковий характер, інші створені як ескізи, проте за пластичною завершеністю набувають значення самостійних робіт. Відзнакою графічних композицій скульптора є побудова художнього образу на межі фігуративності та абстракції, використання образних і формотворчих можливостей матеріалів, лаконізм виражальних засобів, виразність силуетів, експресивний ритм ліній і площин.

Аналіз досліджень. Попри безумовну художню значущість, графічні твори М. Дзиндри практично позбавлені розгляду в українських та емігрантських мистецтвознавчих виданнях. Підґрунтям їх наукового вивчення слугують студії творчості скульптора, переважно у форматах художньо-критичних нарисів, вступних статей до каталогів, згадок у річизці ширших мистецтвознавчих питань.

Хронологічно первинний корпус мистецтвознавчих рефлексій доробку М. Дзиндри утворюють публікації представників української еміграції, сучасників і колег митця. Так, у художньо-критичних есе Юрія Соловія охарактеризовано інспірації, художні особливості окремих скульптурних робіт майстра, еволюцію його творчих пошуків у ділянці круглої пластики (Соловій, 1978: 29–33). Аналогічну проблематику висвітлено у статтях Богдана Бойчука (Бойчук, 1973: 4; Бойчук, 1992: 2). У нарисі І. Федішин, що вийшов друком у часописі «Сучасність», проаналізовано скульптурні твори, експоновані 1971 року в кетскільській садибі митця (Федішин, 1972: 113–114). У контексті інституціоналізації творчих пошуків українських художників в еміграції діяльність М. Дзиндри побіжно розглянуто у публікаціях С. Гординського (Гординський, 2015: 237; Гординський, 2015: 675) та Б. Певного (Певний, 2005: 351–353). У праці І. Кейвана «Українські

митці поза Батьківщиною» М. Дзиндру охарактеризовано як представника молодшої генерації «митців на скитальщині», який почав виявляти свій талант (Кейван, 1996: 14, 38). Викладено біографію майстра, проаналізовано його окремі скульптурні роботи, виставкову активність та участь у мистецьких об'єднаннях у Німеччині та США (Кейван, 1996: 14).

Етапним у мистецтвознавчому осмисленні творчості скульптора став час повернення на Батьківщину на початку 1990-х років. Так, у статті Є. Шимчук до каталогу виставки творів М. Дзиндри у Львівській картинній галереї у квітні – травні 1995 року охарактеризовано життєвий шлях, коло інспірацій творчості майстра та еволюцію його художніх шукань (Шимчук, 1995: 3). Ємні мистецтвознавчі студії скульптурних робіт М. Дзиндри містить нарис Н. Космолінської «Музей – у подарунок Львову» (Космолінська, 2005: 30). У статті Ю. Волощак «Брати Дзиндри родом із Демні» (Волощак, 2013: 19–23) наведено порівняльний аналіз доробків братів Михайла, Євгена, Степана Дзиндр. Еволюцію творчості М. Дзиндри та образно-пластичні особливості його окремих скульптурних композицій досліджено у статті Ю. Круп'як (Круп'як, 2013: 88–93).

У праці Г. Новоженець «Образотворче мистецтво української діаспори 1940-х – 1970-х років: поліваріантність художнього досвіду» (Новоженець, 2015) охарактеризовано участь художника в емігрантській полеміці про роль традицій і новацій у мистецтві (Новоженець, 2015: 184), інспірації його творчості (Новоженець, 2015: 185), особливості художньої мови, еволюцію образно-пластичної концепції (Новоженець, 2015: 162, 166, 169, 171, 187–188), щоправда поза розглядом графічних робіт.

У книзі «Будьмо знайомі – Михайло Дзиндра» (Дзиндра, 2010) наведено біографію майстра, репрезентовано світлини його скульптурних і графічних творів й висвітлено історію створення «Музею модерної скульптури Михайла Дзиндри». У мемуарній праці С. Дзиндри «Довга дорога додому» (Дзиндра, 2021) на основі спогадів М. Дзиндри та матеріалів родинного архіву окреслено етапи життя і діяльності скульптора та розуміння ним творчих завдань. Публіцистичні характеристики творчості митця містить нарис А. Немет (Немет, 2019). «Пластику архітектурної форми» у доробку М. Дзиндри розглянуто у статті С. Дзиндри, що вийшла друком у журналі «Образотворче мистецтво» (Дзиндра, 2023: 48–49).

У 2000-х – 2020-х роках творчість скульптора одержала висвітлення в узагальнюючих мисте-

цтвознавчих виданнях. Так, у п'ятому томі «Історії українського мистецтва» М. Дзиндру згадано як представника «нефігуративно-знакових» творчих рухів, що інтегрували світовий художній досвід другої половини ХХ ст. (Історія, 2007: 811–812). Як продовжувача кубістичних формотворчих пошуків та яскравого представника української мистецької еміграції майстра охарактеризовано у працях О. Голубця (Голубець, 2001: 122; Голубець, 2012: 135; Голубець, 2020: 69).

Єдиною спробою системних аналізу та візуальної репрезентації доробку М. Дзиндри є каталог-монографія Б. Мисюги, де опріч скульптурних розглянуто графічні роботи митця (Мисюга, 2001: 319–341). Зокрема науковцем підкреслено художню самодостатність поліхромної станкової графіки та естампів художника та їхній зв'язок із проблематикою скульптурних шукань (Мисюга, 2001: 321–322, 337). Відзначено властиві графічним композиціям М. Дзиндри різноманітність пластичних рішень, виразність колористики та силуетів, «гармонізацію ритмічних рядів, фактур, різновидів форм» (Мисюга, 2001: 321–322). Підкреслено закоріненість у натурних спостереженнях дзиндрівського абстрактного формотворення та образів, локалізованих на межі фігуративності та абстракції (Мисюга, 2001: 327, 331, 337).

Загалом аналіз літератури, присвяченої творчості М. Дзиндри, засвідчує відсутність в українському мистецтвознавстві спеціального наукового дослідження графічного доробку митця. Так, поглибленого мистецтвознавчого розгляду потребують образно-тематичні та художні особливості графічних робіт скульптора. Актуальними питаннями наукових студій є типологізація графічних творів М. Дзиндри за співвідношенням «семантичних базових текстів», предметних мотивів і формальних рішень та визначення їхнього місця у творчому доробку майстра.

Мета статті – розкрити образно-тематичні і художні особливості графічних творів Михайла Дзиндри в контексті еволюції творчості митця.

Виклад основного матеріалу. Станкова поліхромна графіка та естампи посідають помітне місце в доробку М. Дзиндри 1980-х – 2000-х років. Переважна їх частина зберігається у приватній збірці дружини скульптора С. Дзиндри, решта перебуває у приватній власності інших осіб. Усього за два десятиліття художником було створено понад 800 графічних композицій, за семантикою, предметними мотивами та особливостями формальних рішень диференційованих на кілька типологічних груп.

Іл. 1. Без назви, 2000, змішана авторська техніка, 29,5x19,5. Приватна збірка С. Дзиндри

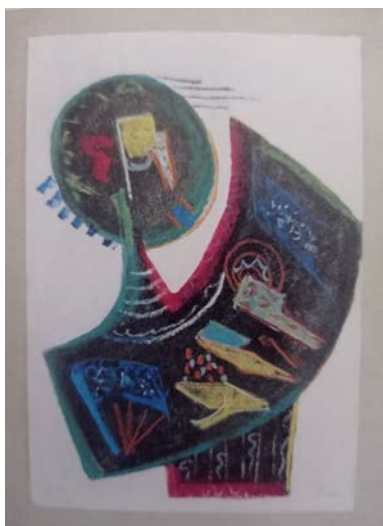
Чільне місце з-поміж дзиндрівських графічних образно-асоціативних композицій, в яких узагальнені візуальні форми відсилають до об'єктів, явищ, процесів оточуючої дійсності та корелюють зі спектром почуттів, посідають *портрети* – від сповнених відлунь предметності, гротескних і ліричних, до заснованих на відчитанні образу з зіставлень силуетів, ліній, площин. Так, збереження зв'язку із дійсністю при узагальненості зображення характерне для виконаного у змішаній техніці (гуаш, масляна пастель, кулькова ручка) портрета 2000 року (Іл. 1) із сумним чоловічим ликом. Засобом художньої виразності слугує, імовірно, інспірована П. Пікассо деструкція видимого, підпорядкована відтворенню емоційного стану та істотних рис. Водночас, на відміну від визначного іспано-французького митця, М. Дзиндра зберігає скульптурну цілісність форми, виразно репрезентованої на світло-сірому тлі.

Іл. 2. Без назви, 2001, олійна пастель, 30x21. Приватна збірка С. Дзиндри

Гротескність і паралелізм між людським обличчям та фітоморфними формами властиві зображенню сумного, дивакуватого чоловіка (2001)

(Іл. 2) зі схожою на кабачок подовженою головою, хвилястими пасмами волосся, носом-паличкою, вустами-галочкою та кумедними вирячкуватими очима на рожево-блакитному тлі. Доброзичливий гумор уподібнює зображення шаржу та рельєфним «гротескним маскам» М. Дзиндри 1973–1999 років. Як і в інших графічних роботах скульптора, творенню образу слугує контур, що окреслює площини, заповнені м'яким пастельним штрихом.

Іл. 3. Без назви, без датування, олійна пастель, 44x31. Приватна збірка

«Динамічний» композиційний принцип покладений в основу зображення без дати і назви (Іл. 3) із головою-кулею і плечовим поясом – вигнутим прямокутником. Семантичне поле роботи розширюють віяло, ледь упізнаване люстерко, гребінь, абрис будівель, що формують прустівський, орієнтований на пошуки «втраченого часу», синкопований хронотоп і «життєвий світ». Засобом абстрагування від емпірики та розкриття присутнього слугує зведення людського тіла до геометричних фігур. Експресивності зображенню додає контраст білого аркуша, чорного тону постаті, пульсуючого смарагдово-кармінного контуру й дрібних яскравих елементів, що утворюють мерехтливий «перехресний ритм».

Візуалізація образів пам'яті, підсвідомого характерна для графічної композиції 1999 року із асоціативно відтвореним профілем й перетином ліній та плям, з яких зринають образи будинків, краєвидів, вітрил. Образно-пластичною особливістю твору є віддзеркалення в поєднаннях спектрально протилежних тонів і майже музичній «монодії» жовтого повноти почування, думки, життя. Увиразненню колірних зіставлень слугують чорні контури та біле, просякнуте світлом тло.

Іл. 4. Без назви, 2000, олійна пастель, 27,8x21,5. Приватна збірка С. Дзиндри

«Галерея» графічних портретів М. Дзиндри містить низку жіночих образів – іронічних або ж вишукано естетизованих. До останніх відносимо виконане у змішаній техніці (пастель, фломастер, олівець) жіноче зображення (Іл. 4) із легким граційним нахилом голови, пелюстком-капелюхом, мигдалевидним оком і тонкою шиєю, схожою на рослинне стебло. Рафіновану жіночність відтворює диференційований діагональний ритм геометризованих форм. Життєву силу і таємницю, асоційовані з жіночим началом, віддзеркалено в поєднанні смарагдових і вохристих барв. Ліричній інтерпретації образу слугують плавність ліній та заповнення площин «повітряними», легкими штрихами пастелі, з-під яких просвічує тло.

Іл. 5. Без назви, 2000, олійна пастель, 30x22. Приватна збірка С. Дзиндри

Кумедний, оповитий ніжним та іронічним авторським ставленням образ зустрічаємо в аркуші з жіночим зображенням з головою форми неправильного прямокутника, паличкою носом і широко розплющеними очима, що здивовано і настрахано, з дитячою безпосередністю, вдивляються в світ (Іл. 5). Творенню комічного та сумного образу слу-

гують синьо-зелені барви заповнених прозорим штрихом геометричних площин. Як Всесвіт, сповнений смутком, сприймається блакитно-сіре тло. З геометричними формами контрастують об'ємно модельовані груди, які відсилають до «палеолітичних венер». Етнокультурним маркером композиції є хвилястий орнамент, що нагадує декор народного вбрання. Оригінальна та цілісна, свідомою деформацією натури робота перегукується із кубістичними знахідками П. Пікассо. Показове образно-пластичне суголосся графічного зображення рельєфним портретам М. Дзіндри (1999) й скульптурному «Портрету» 1972 року.

У низці зображень комічний ефект засновано на контрасті фантазійного та буденного, як в аркуші 2001 року із примхливої форми жіночим погруддям та підвісною електролампю у верхньому правому куті.

До жіночих портретів, локалізованих на межі фігуративності та абстракції, належить аркуш 2004 року (пастель, олійна пастель, фломастер, перо) зі сріблястим профілем, що нагадує бюст Нефертіті (бл. 1350 р. до н. е.). Засобами творення художнього образу слугують плавний пружний силует і контрасти: притишено-помаранчевого і сріблястого, прямих і хвилястих ліній, площин і крапок, меандрів, безконечників-хвиль. Характерними ознаками пізніх графічних творів М. Дзіндри є опрацювання тла м'якими пастельними штрихами, що тонально поєднує його із зображенням, і локальні світлотіньові розтяжки – натяки на об'єм. Особливістю твору є можливість його відчитань як зображень жіночого профілю або ж танцюючої постаті у сріблястій сукні з помаранчевим шлейфом і буфами.

Чільне місце у графічному доробку М. Дзіндри посідають асоціативні зображення *поодиноких людських постатей*, утворених з геометричних елементів або ж «відчитуваних» у нашаруваннях площин.

Іл. 6. Без назви, 2001, олійна пастель, 44x31. Приватна збірка

Так, динамічний композиційний принцип покладено в основу роботи 2001 року (Іл. 6) з фігурою, утвореною нашаруванням орнаментальних фрагментів, схожих на народні килими чи ліжники. Асоціації із танцем викликають експресивний абрис та консолідована центральною віссю різновекторність динамічних площин. Тональний і ритмічний диференціації слугують барвисті дрібні елементи на чорному тлі. Формотворенню архаїчних культур суголосять монументальність і чорно-коричнево-вохристій колорит.

Іл. 7. Без назви, 2000, змішана авторська техніка, 20,5x27. Приватна збірка С. Дзіндри

Утверджені у філософській думці ХХ ст. у працях М. Фуко, Е. Тоффлера, Е. Фромма, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі концепти техногенної цивілізації та «людини-машини» відлунують у зображенні людської постаті (2000) (Іл. 7), схожій на кам'яну брилу чи механізм. Образу суголосить твердження Ж. Ламетрі, що «всі ми лише машини з людськими обличчями». Показові перегуки роботи з «архitekтурною пластикою» М. Дзіндри, насамперед із образами зруйнованих будівель, що утілюють сум, самотність, згасання життя. Особливістю зображення є «прозоре», наче акварельне тонування площин олійною пастеллю, що викликає відчуття примарності й туги. Образною виразністю позначена асоційованість сіро-рожевого тла із пустою у всесвітній імлі.

Тему «людини-механізму», «одновимірної людини» Г. Маркузе розвинуто в аркуші 2004 року з чоловічком зі зневоленим прямокутною дошкою геометризованим тілом, схожим на гвинт. Засобами виразу художньої ідеї слугують зведення форм людського тіла до найпростіших геометричних об'ємів, знеособленість, механічність руху, глухий коричневий колір, жорсткий чорний контур.

Іл. 8. Без назви, 2001, змішана авторська техніка, 35,5x28. Приватна збірка С. Дзиндри

Екзистенційну кризу та руйнацію відтворено в атектонічній комбінації прямокутників у композиції 2001 року (Іл. 8). Відчуття меланхолії, самотності, безвиході, відчаю посилюють експресивний «рваний» контур, грубі білі мазки на темному тлі, поєднання глибоких синіх і чорних тонів.

Іл. 9. Без назви, 2000, змішана авторська техніка, 28x20,5. Приватна збірка С. Дзиндри

Іронічне осмислення зображуваного характерне для аркуша з комбінацією абстрактних форм, що нагадує естрадного музиканта під час гри. Особливістю твору є контраст прямих і вигнутих ліній, горизонталей та діагоналей, великих кольорних плям і дрібних графічних елементів, темних фіолетового, синього, чорного і світлих коралових кольорів. Зі скульптурним доробком М. Дзиндри роботу споріднює використання «негативного простору», пластична самоцінність окреслених фігурою абстрактних площин. Іронія та мотив

гри присутні в постаті-опудалі з уподібненими палицям, розташованими навхрест руками і тілом та інтригуювальним відтворенням масті карти пік (Іл. 9).

Іл. 10. Без назви, 2001, змішана авторська техніка, 33,5x28. Приватна збірка С. Дзиндри

На зверненні до *архаїчних культур* засноване зображення «неолітичного» чоловіка (2001) (Іл. 10), схоже на програмну скульптуру М. Дзиндри «Печерна людина» (1970). Засобами графічної виразності в творенні «первісного» образу слугують ламаний силует, схематичне зображення тіла, позбавлені нюансувань коричневий і чорний кольори, брутальність штрихів, хаотичне нагромадження ліній та форм.

Іл. 11. Без назви, 2001, змішана авторська техніка, 30x43. Приватна збірка С. Дзиндри

До графічних творів М. Дзиндри *ліричного реєстру* належить композиція 2001 року (Іл. 11) із помаранчевою абстрактною постаттю, що вигином пружних ліній нагадує вітрило – символ сміливості, свободи, пригод. Образ увиразнює асоціюваність лівої трапецієвидної зеленої площини із крилом та відтворення єдності зі стихіями життєствердним поєднанням помаранчевих, жовтих, червоних, зелених, синіх тонів. Гармонійності та

урівноваженості зображенню надають розташування фігури на центральній осі аркуша, замкнутість вигнутих ліній, що утворюють вісімку, урівноваженість лівої і правої зелених площин. Експресивні ноти у композицію вносить «пульсування» впевненого гнучкого контуру з переходами від чорного до синього, червоного та карміну. Ефект мерехтливої поверхні, властивої й скульптурним творам майстра, створюють сітчасті перетини ліній, нанесених пензлем у тон тлу.

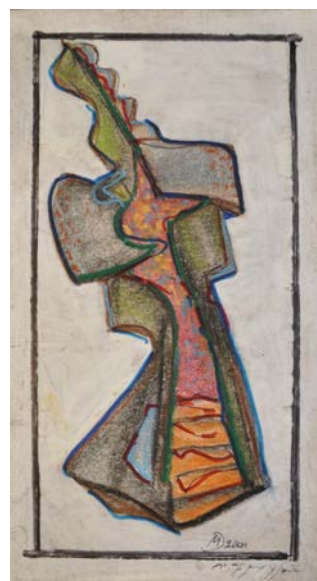

Іл. 12. Без назви, 2001, змішана авторська техніка, 42x30,5. Приватна збірка С. Дзиндри

Одним із найбільш лірично-зворушливих графічних образів М. Дзиндри є сумний та беззахисний ангел (Іл. 12) на асоційованому із метафізичним світлом біло-сірому тлі. Образ небесного, «горнього» творять блакитні, сріблясті, сині тони й мерехтлива фактура, сформована хвилястими лініями та міриадами експресивних штрихів. На сакральну семантику зображеного вказує Всевидяче око – символ Божественної всеприсутності, всебачення, всезнання. Показовою є поширеність образів сумних і кумедних, з ніжною іронією відтворених ангелів, у скульптурному доробку митця («Ангел», 1971; «Старий ангел», 1973).

Принадгідно відзначимо, що звернення до цього та інших сакральних мотивів поєднує творчість М. Дзиндри з шуканнями інших сучасних українських художників в царині скульптури, живопису, декоративно-ужиткового мистецтва, для яких іконографічно усталені релігійні образи слугують виразу екзистенційних змістів, осмисленню історії, сьогодення, майбутнього у спектрі новаційних форм.

Іскристою енергією, іронією та ніжністю сповнені зображення жіночих постатей, численні у доробку митця. Зокрема життєствердне начало утілено в танцюючих жіночих фігурах, окресле-

Іл. 13. Без назви, 2000, змішана авторська техніка, 26x12. Приватна збірка С. Дзиндри

них пружними лініями або побудованих із геометричних площин. Характерною рисою образів є розкриття теми лаконічними засобами: домінантним рухом чи абрисами тіл. Так, у роботі 2000 року (Іл. 13) запальний ритм народного танцю відтворено контрастом гнучкого нахилу асоціативно відтвореної постаті та вертикального прямокутного формату у чорному контурному обрамленні. Колективне начало народного танцю візуалізує «відкритий» назовні абрис, що надає виразності окресленим фрагментам світлого тла. Прикметне сприйняття жіночої фігури як однієї з багатьох у хороводі та зображеного руху як ланки між попередніми й наступними у цілісному малюнку танка. Концентрацію життєвої енергії у танцювальній дії відтворено зростанням тонально-колірної інтенсивності від периферії до центру – від світло-сірого тла до умброво-сірого та оливкових й коралових плям. Виразності колірним площинам, заповненим м'яким широким штрихом, надають активні та тонкі чорно-синьо-блакитний і червоний контури. «Етнокультурним маркером» зображення сприймаються хвилясті орнаментальні смуги традиційного народного вбрання.

Гротескність властива постаті танцюючої жінки, схожої на пластику Океанії або ж одушевленний механізм (Іл. 14). Особливістю зображення є зумисна «незугарність і незграбність», відзначена І. Федішин у скульптурних творах митця (Федішин, 1972: 14). Примітивність, наївність фігури підкреслює «збіднене» поєднання

Лл. 14. Без назви, 2006, олійна пастель, 48x34.
Приватна збірка С. Дзиндри

чорного, оливкового, жовтого кольорів. Показове вловлювання М. Дзиндрою «домінантної ноти» руху при імперсональності обличчя та форм.

Лл. 15. Без назви, 2001, змішана авторська техніка,
21x12. Приватна збірка

Перегуки з пластикою Трипілля простежуються в аркуші 2001 року (Лл. 15) із монументальною жіночою постаттю, наче сповитою німотою віків. Так, із трипільською скульптурою зображення споріднюють імперсональність, узагальненість, увиразнення форм орнаментальними смугами, акцентування пов'язаних із плідністю статевих ознак. Засобами художньої виразності слугують вісімкоподібний вертикальний ритм зменшуваних об'ємів, кармін орнаментики, чорний контур, вохристо-зелені барви, асоційовані з давниною століть.

Лл. 16. Без назви, 2001, змішана авторська техніка,
35,5x28. Приватна збірка С. Дзиндри

Наскрізною темою творчості М. Дзиндри є зображення *чоловічої та жіночої постатей*, мотив залюбленості, єдності та відмінності протилежних начал. До них належить, зокрема, композиція 1987 року (Лл. 16) із діагонально розташованими фігурами, що утілюють вітальну стихію танку. Показова інтерпретація скульптором танцю як знаково-символічного комплексу, пов'язаного зі «сміслотвірними засадами людського життя»: еротизмом, родючістю, смертю і воскресінням, «циклічністю та ритмами космосу (макрокосму) і людини (мікрокосму)» (Кіндер, 2002: 50–51). Протистояння чоловічого й жіночого та динаміку світового коловороту відтворюють контрасти прямих і хвилястих ліній та насичених кольорних плям. Зі скульптурним доробком М. Дзиндри роботу пов'язує «викресання» гнучких граней зіставлених об'ємів і площин.

Плинний мелодійний ритм притаманний графічній композиції без назви і датування, в якій поєднані *чоловічий і жіночий профілі* зринають із перетину наче акварельних, світлоносних жовтих, жовто-зелених, сіро-зелених й блакитних кольорних площин. Експресивності зображенню надає динаміка контуру та навскісних ліній, що розходяться угору, а пластичної єдності – колірнотональне чергування плям. Привертає увагу інтерпретація білого як світла – символу благополуччя, любові, життя.

Показово, що асоціативно присутній у проаналізованих графічних роботах мотив залюбленості, буттєвої єдності присутній у численних скульптурних творах митця («Він і вона», 1970; «Залюблені», 1971; «Поцілунок», б/р; «Поцілунок», 1974; «Двоє», б/р; «Він і вона», 1992).

Іл. 17. «Три королі», 2001, олійна пастель, 38x29.
Приватна збірка

Іл. 18. Без назви, 2000, олійна пастель, 28x33.
Приватна збірка

Чільне місце у графічному доробку М. Дзиндри посідають різноманітні за образно-тематичним наповненням *зображення людських груп*. Прикладом є «Три королі» (2001) (Рис. 17) з узагальненими ритмізованими чорно-зеленавими прямокутниками, що нагадують абрисы людських фігур. Засобом виразності в композиції слугує епічна монументальність, у розумінні М. Дзиндри – синонім закінченості мистецького вислову, формотворчий принцип, неодноразово актуалізований у скульптурних роботах митця («Колядники», 1973; «Родина мертвим», 1982 та ін.). Формуванню казкового хронотопу, образу старовинного королівства, що зустрічається й в скульптурних композиціях майстра («Король», б/р; «Королева», 1967; «Король і королева», 1974; барельєф «Король», 1976), сприяють зіставлення глибоких, насичених, звучних барв.

Особливістю образно-пластичної мови аркуша є зведення видимого до присутнього, відображене в геометризації форм. Так, постаті редуковано до прямокутників, одну із голів окреслено колом, риси обличчя – впевненим кольоровим штрихом. Включенню у скульптурні твори майстра навколопредметного простору відповідає образне навантаження наче сповненого таїною сіро-білого тла. Наскрізною характеристикою творчості М. Дзиндри, притаманною й аналізованій графічній роботі, є майстерне застосування контрастів великих і дрібних елементів, темних колірних плям і світлих енергійних штрихів.

Прикладом графічних художніх рішень з пластичною домінантою статички та актуалізацією етнокультурних традицій є композиція 2000 року (Іл. 18) з трьома геометризваними фігурами на орнаментованому чорному тлі, що нагадує народні

килими. Тематичним підґрунтям зображеного є *коляда* – прадавній звичай обходів сусідських обійсть, переважно у переддень Різдва, з виконанням величально-поздоровчих пісень (колядок) і виголошенням речитативних формул (віншівок) із побажаннями злагоди, миру, добра. На звернення майстра до означеного мотиву вказує зображення зірки – атрибуту обрядодій. Зв'язок із колядницькими обходами, що традиційно здійснювались у сутінках, ознаковує чорне тло. Із колядними зернинами і хлібом асоціюються дрібні завитки, із ритуальною гілкою і деревцем – навскісні динамічні штрихи. До символіки води відсилають білі та золотаві еліптичні м'які лінії, до семантики підземної, земної і небесної сфер, Дерева життя, благополуччя, продовження роду (Причепій, 2020: 117) – ланцюжки ромбів із крапками всередині, що наче зійшли з народних килимів.

Пластичною особливістю роботи є контрасти: примхливої форми чорного тла і прямокутного формату; чіткості абрисів й м'якості окремих штрихів; статички геометризваних постатей та експресії дрібних декоративних елементів; глибокого чорного та яскравих червоних, жовтих, зелених, синіх тонів. Хорове начало народної святкової стихії відлунує у мерехтливій вібрації барв. Фактуру народних килимів імітують виконані олійною пастеллю чіткі, пастозні, повітряні, тонкі і широкі експресивні штрихи.

Показові формотворчі (контрасти, виразність силуету) та тематичні перегуки аркуша зі скульптурними творами М. Дзиндри 1970-х – 1980-х років. Так, у скульптурній групі «Колядники» (1972) застосовано ритмізацію схожих, проте відмінних за масштабом геометризваних постатей, які завдяки фігурці дитинчати творять

самодостатній, сповнений таємничості, обрядосвіт. Виразність силуету, контраст великих об'ємів і дрібних деталей, чітка ритміка, що відтворює хорову народну стихію, притаманні композиції «Колядники» 1973 року.

Іл. 19. «Цигани», 2002, змішана авторська техніка, 27,8x21,5. Приватна збірка С. Дзиндри

Осмислення людської громади як єдиного родового тіла характерне для композиції «Цигани» (2002) (Іл. 19), де утіленню образного задуму слугує чіткий ритм розташованих наче в перспективному скороченні, на архітектурних стереобатах, різномасштабних постатей-колон. Гротескного характеру зображенню надають голови із хвилястими пасмами, волоссям дибки, люлькою, вирячкуватими очима, контрастні щодо чіткої архітектоники постаментів і тіл. Об'єднанню та диференціації композиції підпорядковано ритм вертикальних і горизонтальних, різної інтенсивності, ліній, півмеандрів і безкінечників, помаранчевих, жовтих, блакитних плям. Привертає увагу застосування аналогічного принципу ритмічної організації багатфігурних композицій у низці дзиндрівських скульптурних робіт («Хористи», 1976; «Танок», 1977).

Особливостями графічних пошуків майстра є взаємозв'язок зі скульптурним формотворенням, виявлений у використанні гнучкої силуетної лінії, динамізмі, монументальності, контрасти форм, руху та спокою, внутрішній диференційованій тектоніці при зовнішній цілісності, тонкій пластичній драматургії, образній асоціативності абстрактних робіт. Актуальними для характеристики графічних творів художника є властиві його скульптурним роботам «поєднання комунікативності та абстракції», інтерпретативна відкритість,

збереження зв'язку з присутніми якостями оточуючого світу при абстрактності форми (Соловій, 1978: 4), відлуння кубістичного формотворення, художньо вмотивований дисонанс елементів (Мисюга, 2001: 6, 29).

Відзнакою графічного спадку М. Дзиндри є не лише відображення скульптурного досвіду, а й пошук у процесі виконання графічних композицій нових скульптурних ідей, художніх засобів, форм. Посутньою для характеристики особливостей графічного доробку М. Дзиндри є міжвидова художня *синестезія графічних і колірних засобів виразності*, подібно до «кольоропластики» скульптурних робіт митця.

Припускаємо інспірованість низки графічних творів М. Дзиндри творчим методом кубізму, зокрема пластичними знахідками П. Пікассо: зображенням тривимірного тіла як суміщення площин, деформацією форм, їх перетворенням в геометричні блоки, гіперболізацією і деструкцією об'ємів, їх розсіченням на площини та грані.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що образно-пластичними особливостями графічних творів М. Дзиндри є взаємозв'язок зі скульптурним формотворенням, помітний у виразності силуетів; експресивності; узагальненні; контрастах форм, руху та спокою, великих площин і дрібних деталей; внутрішній пластичній диференційованій при зовнішній цілісності; асоціативності; конституюванні образів на межі фігуративності та абстракції. Спільною характеристикою скульптурного та графічного доробків митця є художньо вмотивовані дисонанси, використання художніх можливостей «внутрішнього простору», відкритість до різноманітних відчитань. Важливою характеристикою графічних робіт М. Дзиндри є міжвидова синестезія графічних і колірних засобів виразності, подібно до «кольоропластики» скульптурних творів митця.

Відзнакою творчості М. Дзиндри є пошук у процесі виконання графічних композицій нових скульптурних ідей, художніх засобів, форм. Посутньою для характеристики особливостей графічного доробку М. Дзиндри є міжвидова художня синестезія графічних і колірних засобів виразності, подібно до «кольоропластики» скульптурних робіт митця.

Засадничою характеристикою графічних творів майстра є їх станковий характер, набуття кожною з композицій значення самодостатнього художнього твору.

Розгляд графічних робіт М. Дзиндри у контексті художніх процесів ХХ ст. підтверджує їх інспірованість кубізмом, помітну у зображенні триви-

мірних тіл як суміщення геометризованих форм і площин.

За семантикою та предметними мотивами графічні аркуші майстра поділяються на асоціативні «портрети»; зображення людської постаті; жіночі образи, інтерпретовані в ліричному чи іронічному реєстрах; твори, присвячені «єдності – протистоянню» чоловічого і жіночого начал; композиційні групи з асоціативно інтерпретованим сюжетом, зокрема народних обрядодій.

Особливостями графічних портретів М. Дзіндри є геометризація з метою виявлення присутнього; паралелізми між антропоморфними, фітоморфними і зооморфними образами; звернення до архаїчних скульптурних форм; конкретизація образних характеристик за посередництвом дрібних елементів; візуалізація суб'єктивного в образах пам'яті.

У зображенні поодиноких людських постатей провідного значення набувають мотив руху або ж монументальна статика. Важливими у творенні образів є етнокультурні традиції, стилізовані орна-

ментика та народний стрій. Провідними мотивами жіночих зображень є акцентування на примхливості та витонченості, м'яка іронія та гротеск.

Засобами образно-пластичної виразності у зображенні парних чоловічої і жіночої постатей є злиття або ж контрастне протиставлення колористики й форм.

У відтворенні людських груп провідного значення набуває ритм узагальнених об'ємів і просторових цезур. Образною відзнакою робіт є осмислення громади як єдиного родового тіла, візуалізація хорового начала народного життя.

Технічними особливостями робіт є застосування олійної пастелі, пастелі, комбінованих авторських технік – пастелі, фломастера, гуаші, кулькової ручки та олівця.

Перспективи подальших наукових студій полягають у всебічному дослідженні творчості М. Дзіндри у контексті українського та світового образотворчого мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Б. Ліс скульптур Михайла Дзіндри. *Свобода*. 1973. № 192. С. 4.
2. Бойчук Б. Музей Михайла Дзіндри у Львові. *Свобода*. 1992. № 75. С. 2.
3. Волошак Ю. Брати Дзіндри родом із Демні. *Галицька брама*. Львів : Центр Європи, 2013. Ч. 10–12. С. 19–23.
4. Голубець О. Магія третього виміру. Скульптурна пластика кінця ХІХ – початку ХХІ століття. Львів : видавництво ТзОВ «Колір ПРО», 2020. 143 с.
5. Голубець О. М. Мистецтво ХХ ст. : український шлях : монографія. Львів : «Колір ПРО», 2012. 200 с.
6. Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом : монографія. Львів : Академічний експрес, 2001. 172 с.
7. Гординський С. 20-та виставка ОМУА. *Святослав Гординський про мистецтво / упор. Х. Березовська*. Львів : АПРІОРИ, 2015. С. 674–677.
8. Гординський С. Мюнхенська образотворча виставка (від окремого звітодавця). *Святослав Гординський про мистецтво / упор. Х. Березовська*. Львів : АПРІОРИ, 2015. С. 236–239.
9. Дзіндра С. Архітектоніка у творчості Михайла Дзіндри. *Образотворче мистецтво*. 2023. № 1–2. С. 48–49.
10. Дзіндра С. Будьмо знайомі – Михайло Дзіндра : скульптура, графіка. До 90-річчя з дня народження. Львів : б. в., 2010. 76 с.
11. Дзіндра С. Довга дорога додому. Львів : Простір-М, 2021. 84 с. іл.
12. Історія українського мистецтва : У 5-ти тт. / гол. ред. Г. Скрипник, наук. ред. Т. Кара-Васильєва. Т. 5 : Мистецтво ХХ ст. Київ : НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2007. 1048 с.
13. Кейван І. Українські митці поза Батьківщиною. Едмонтон – Монреаль : Clio Editions, 1996. 226 с.
14. Кіндер К. Р. Танець як знаково-символічний комплекс. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія : Мистецтвознавство. Вип. 7. Київ, 2002. С. 49–55.
15. Космолінська Н. Музей – у подарунок Львову. *Галицька брама*. 2005. № 124–126. С. 30–31.
16. Круп'як Ю. І. Михайло Дзіндра : невідоме ім'я в сучасній українській скульптурі. *Вісник КНУКіМ*. Серія : Мистецтвознавство. 2013. Вип. 28. С. 88–93.
17. Мисюга Б. Скульптура Михайла Дзіндри : каталог-монографія. Львів : Вид-во «Лілея-НВ», 2001. 343 с.
18. Немет А. Михайлові Дзіндрі – 100. *Youre Art*. URL : <https://supportyourart.com/stories/lvivskyj-modernizm-myhajlovi-dzyndri-100/> (дата звернення : 20.01.2023).
19. Новоженець Г. Образотворче мистецтво української діаспори 1940–1970 років : поліваріантність художнього досвіду. Львів : Вид-во «Кальварія», 2015. 280 с.
20. Осадча О. А. Репрезентація християнської традиції в українському мистецтві другої половини ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства. Спеціальність 17.00.05 – «Образотворче мистецтво». Львівська національна академія мистецтв МОН України. Львів, 2020. 242 с.
21. Певний Б. Перші п'ятнадцять років. Досвід об'єднання митців-українців в Америці. *Майстри нашого мистецтва*. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук в США, видавнична група «Сучасність», 2005. С. 341–362.
22. Причепій Є. М. Ромб і косий хрест в архаїчній символіці й народних геометричних орнаментах. *Культурологічна думка*. 2020. № 17. С. 116–129.
23. Скульптура Михайла Дзіндри : каталог творів виставки в Львівській картинній галереї (квітень – травень 1995 року) / вступ. ст. Є. Шимчук. Флорида – Львів : видавництво «Шлях Перемоги», 1995. 16 с.
24. Соловій Ю. Будьте знайомі : Михайло Дзіндра. *Про речі більші, ніж зорі*. Мюнхен : Сучасність, 1978. С. 29–33.
25. Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців / АН України, Ін-т народознавства. Київ : Наукова думка, 1993. 240 с.
26. Федішин І. Скульптор Михайло Дзіндра. *Сучасність*. 1972. № 1 (133). С. 113–114.

REFERENCES

1. Boichuk. B. (1973) Lis skulptur Mykhaila Dzyndry. [Forest of sculptures of Mykhailo Dzyndra]. *Svoboda*. – Freedom. No. 192. 4. [in Ukrainian].
2. Boichuk. B. (1992) Muzei Mykhaila Dzyndry u Lvovi. [Museum of Mykhailo Dzyndra in Lviv]. *Svoboda* – Freedom. No. 75. 2. [in Ukrainian].
3. Voloshchak Yu. (2013) Braty Dzyndry rodom iz Demni. [The Dzyndra brothers come from Demnia village]. *Halyska Brama*. Lviv: Tsent Yevropy – Galician Gate. Lviv: Center of Europe, Ch. 10-12, 19-23. [in Ukrainian].
4. Holubets O. (2020) Mahiia tretoho vymiru. Skulpturna plastyka kintsia XIX – pochatku XXI stolittia [Magic of the third dimension. Sculpture plastics of end 19th - beginning 21st century]. Lviv : vydavnytstvo TzOV «Kolir PRO». – Kolir PRO publishing house, LLC. 143. [in Ukrainian].
5. Holubets O. M. (2012) Mystetstvo XX st.: ukrainskyi shliakh: monohrafiia. [Art of 20th century: Ukrainian way: monograph]. Lviv: Kolir PRO. – Kolir PRO publishing house, LLC. 200. [in Ukrainian].
6. Holubets O. (2001) Mizh svobodoiu i totalitaryzom: monohrafiia [Between freedom and totalitarianism: monograph]. Lviv : Akademichnyi ekspres. – Academic Express. 172. [in Ukrainian].
7. Hordynskiy S. (2015) 20-ta vystavka OMUA. Sviatoslav Hordynskiy pro mystetstvo, upor. Kh. Berezovska. [20th exhibition of the UAAU. *Sviatoslav Hordynskiy on art*] compiled by Kh. Berezovska, Lviv : APRIORI. 674-677. [in Ukrainian].
8. Hordynskiy S. (2015) Miunkhenska obrazotvorcha vystavka. Sviatoslav Hordynskiy pro mystetstvo, upor. Kh. Berezovska. [Munich art exhibition. *Sviatoslav Hordynskiy on art*] compiled by Kh. Berezovska. Lviv: APRIORI. 236–239. [in Ukrainian].
9. Dzyndra S. (2023) Arkhitektonika u tvorchosti Mykhaila Dzyndry [Architectonics in the work of Mykhailo Dzyndra]. *Obrazotvorche mystetstvo*. – Fine Art. No. 1-2, 48–49. [in Ukrainian].
10. Dzyndra S. (2010) Budmo znaiomi – Mykhailo Dzyndra : skulptura, hrafika. Do 90-richchia z dnia narodzhennia [Let's be acquainted - Mykhailo Dzyndra: sculpture, graphics. Dedicated to the 90th anniversary of birthday]. 76. [in Ukrainian].
11. Dzyndra S. (2021) Dovha doroha dodomu [Long way home]. Lviv: Prostir-M, illustr. 84. [in Ukrainian].
12. Istoriiia ukrainskoho mystetstva (2007) [History of Ukrainian art]: U 5-ty tt. / hol. red. H. Skrypnyk, nauk. red. T. Kara-Vasyliieva. T. 5 : Mystetstvo XXst.: NAN Ukrainy, IMFE im. M.T. Rylskoho – In 5 vols. / main ed. H. Skrypnyk, scient. ed. T. Kara- Vasyliieva. vol. 5: Art of 20th century: National Academy of Sciences of Ukraine, M.T. Rylskiy Institute of art studies, folkloristics and ethnology, 1048. [in Ukrainian].
13. Keivan I. (1996) Ukrainski myttsi poza Batkivshchynoiu [Ukrainian artists outside Motherland]. Edmonton - Montreal: Clio Editions. 226. [in Ukrainian].
14. Kinder K.R. (2002) Tanets yak znakovy-symvolichnyi kompleks [Dance as sign and symbolic complex] *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv*. Serii : Mystetstvoznavstvo – Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Art History. Edit. 7. 49-55. [in Ukrainian].
15. Kosmolinska N. (2005) Muzei – u podarunok Lvovu [The museum is a gift to Lviv]. *Halyska brama*. – Galician Gate. No. 124–12. 30-31. [in Ukrainian].
16. Krupiak Yu. I. (2013) Mykhailo Dzyndra : nevidome imia v suchasni ukrainskii skulpturi [Mykhailo Dzyndra: an unknown name in modern Ukrainian sculpture]. *Visnyk of KNUKiM*. Serii : Mystetstvoznavstvo – Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Art history. Edit. 28. 88-93. [in Ukrainian].
17. Mysiuha B. (2001) Skulptura Mykhaila Dzyndry : kataloh-monohrafiia [Sculpture of Mykhailo Dzyndra: catalog-monography]. Lviv : Vyd-vo «Lileia-NV» - “Lileia-NV” publishing house, 343. [in Ukrainian].
18. Nemet A. (appl. date: 20.01.2023) Mykhailovi Dzyndri – 100 [Mykhailo Dzyndra is 100]. *Youre Art*. <https://supportyourart.com/stories/lvivskiy-modernizm-myhajlovi-dzyndri-100/> [in Ukrainian].
19. Novozhenets H. (2015) Obrazotvorche mystetstvo ukrainskoi diaspory 1940–1970 rokiv: polivariantnist khudozhnoho dosvidu [Fine art of the Ukrainian diaspora during 1940–1970: polyvariety of artistic experience]. Lviv: Vyd-vo «Kalvariia» – “Kalvariia” Publishing House. 280. [in Ukrainian].
20. Osadcha O. A. (2020) Rerezentatsiia khrystyianskoi tradytsii v ukrainskomu mystetstvi druhoi polovyny XX–pochatku XXI stolittia [Representation of the Christian tradition in Ukrainian art of 2nd half of 20th - beginning of 21st century] dus. kand: mystetstvoznavstva. Spetsialnist 17.00.05. «Obrazotvorche mystetstvo». Lvivska natsionalna akademiia mystetstv MON Ukrainy. - thesis. art history candidate. Specialty 17.00.05 - «Fine Art». Lviv National Academy of Arts of Ministry of Education and Culture of Ukraine. 242. [in Ukrainian].
21. Pevnyi B. (2005) Pershi piatnadtsiat rokiv. Dosvid obiednannia myttsiv-ukraintsiv v Amerysi [First fifteen years. The experience of the union of Ukrainian artists in America]. Maistry nashoho mystetstva. Niu-York : Ukrainska vilna akademiia nauk v SShA, vydavnycha hrupa «Suchasnist» – *Masters of our art*. New York: Ukrainian Free Academy of Sciences in USA, “Modernity” publishing group. 341–362. [in Ukrainian].
22. Prychepii Ye. M. (2020) Romb i kosyi khrest v arkhainii symvolitsi y narodnykh heometrychnykh ornamentakh. [Rhombus and oblique cross in archaic symbolics and folk geometric ornaments]. *Kulturolohichna dumka*. – Cultural thought. No. 17. 116–129. [in Ukrainian].
23. Skulptura Mykhaila Dzyndry (1995): kataloh tvoriv vystavky v Lvivskii kartynni halerei (kviten – traven 1995 roku) vstup. st. Ye. Shymchuk, vydavnytstvo «Shliakh Peremohy» – [Sculpture of Mykhailo Dzyndra: catalog of exhibition works in Lviv Art Gallery] (April - May 1995) introduction art. E. Shymchuk. Florida - Lviv: « The Way of Victory» publishing house. 16. [in Ukrainian].
24. Solovii Yu. (1978) Budte znaiomi : Mykhailo Dzyndra. *Pro rechi bilshi, nizh zori* [Be acquainted: Mykhailo Dzyndra. *About things bigger than the stars*]. Suchasnist – Munich: Modernity. 29–33. [in Ukrainian].
25. Stelmashchuk H. (1993) Tradytsiini holovni ubory ukraintsiv [Traditional headdresses of Ukrainians] AN Ukrainy, In-t narodoznavstva. Kyiv: Naukova dumka – Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Folklore. Scientific thought. 240. [in Ukrainian].
26. Fedyshyn I. (1972) Skulptor Mykhailo Dzyndra [Mykhailo Dzyndra - Sculptor]. *Suchasnist*. – *Modernity*. No. 1 (133). 113–114. [in Ukrainian].

УДК 008:312.421 (Мистецтвознавство)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-20>

Світлана КИСЛА,
orcid.org/0000-0002-7088-4062
заслужена артистка України, доцент,
доцент кафедри академічного співу
Київської муніципальної академії музики імені Р.М. Глієра
(Київ, Україна) *kysla_natalja@ukr.net*

Анна АРЕФ'ЄВА,
orcid.org/0000-0003-4619-9281
кандидат філософських наук,
докторантка кафедри етики та естетики
Державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) *anna.arefieva@gmail.com*

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ: ОБРАЗИ ПОСТРЕФЛЕКСІЇ В СЦЕНІЧНІЙ ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ

Актуальність проблеми обумовлена необхідністю визначити творчість композиторів ХХ століття як певну сценічну пострефлексію, орієнтовану на збереження традицій синтезу мистецтв, що були сформовані в контексті діяльності композиторів, хореографів, художників в Парижі. Мета дослідження – реконструювати образні настанови здійснення оперних творів, симфоній в контексті полістилістики творчості С. Прокоф'єва, Д. Шостаковича, А. Шнітке, Є. Станковича. Методологія дослідження презентована компаративним та системним методами, що дає можливість здійснити порівняльний аналіз творчості композиторів початку та середини ХХ століття. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що здійснений порівняльний аналіз синтетичних систем сценічного синтезу в Парижі початку ХХ століття та тоталітарної і посттоталітарної реальності культуротворення. Художня культура надзвичайно трансформується на початку ХХ століття, формується в рамках стилю модерн, авангарду, постмодерну. ХХ століття позначилося формуванням гострих трансформативних спонук в музикологічній рефлексії. Так, починають осмислювати досвід формування мистецтва модерну, авангарду, постмодерну в контексті мультикультуралізму та глобалізації культури. Втім, культурна глобалізація не зводиться до процесів інтеграції засобів, типів формотворення та ін. Формуються новітні поетичні, образні системи і новітні надсистемні регулятиви осмислення особистості митця в нескінченному просторі культурного всесвіту. Висновки. Художній образ як диво імагінації є пріоритетним культурним артефактом, стає надзвичайно важливим на початку ХХІ століття як феномен синтетичного бачення світу, адже він також був пріоритетним і на початку ХХ століття. Ця еквівалентність, подібність масштабів, завдань трансформації художньої свідомості свідчить про те, що досвід звернення до могутніх імпульсів культуротворчості, пов'язаних з культурними інституціями синтезу мистецтв, стає не просто інтерпретативним простором (реаліями, схемами, системами, коридорами, маркерами чи форматами художнього мислення сьогоденних процесів глобалізації культури), адже і шляхом визначення самої суті музичної культури як динамічної цілісності.

Ключові слова: музична культура, синтез мистецтв, сценічна творчість, пострефлексія, художній образ.

Svitlana KISLA,
orcid.org/0000-0002-7088-4062
Honored Artist of Ukraine, Associate Professor,
Associate Professor at the Academic Singing Department
R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) *kysla_natalja@ukr.net*

Anna AREFYEVA,
orcid.org/0000-0003-4619-9281
Candidate of Philosophical Sciences,
Doctoral student of the Department of Ethics and Aesthetics
Mykhailo Drahomanov State Pedagogical University
(Kyiv, Ukraine) *anna.arefieva@gmail.com*

MUSICAL CULTURE AS A SYNTHESIS OF THE ARTS: IMAGES OF POST- REFLECTION IN THE STAGE CREATIVITY OF COMPOSERS

The relevance of the problem is due to the need to define the work of composers of the 20th century as a certain stage post-reflection, focused on preserving the traditions of the synthesis of arts, which were formed in the context of the

activities of composers, choreographers, and artists in Paris. The purpose of the research is to reconstruct the figurative instructions for the performance of opera works, symphonies in the context of the polystylistics of the works of S. Prokofiev, D. Shostakovich, A. Shnitke, and E. Stankovich. The research methodology is presented using comparative and systematic methods, which makes it possible to carry out a comparative analysis of the work of composers of the beginning and middle of the 20th century. The scientific novelty of the study is that a comparative analysis of synthetic systems of stage synthesis in Paris at the beginning of the 20th century and the totalitarian and post-totalitarian reality of cultural creation was carried out. Artistic culture was transformed tremendously at the beginning of the 20th century, formed within the framework of modern, avant-garde, and postmodern styles. The 20th century was marked by the formation of acute transformative impulses in musicological reflection. Thus, they begin to understand the experience of the formation of modern, avant-garde, and postmodern art in the context of multiculturalism and the globalization of culture. However, cultural globalization is not reduced to the processes of integration of means, types of formation, etc. The latest poetics, figurative systems and the latest suprasystemic regulations of understanding the personality of the artist in the infinite space of the cultural universe are being formed. Conclusions. The artistic image as a miracle of imagination is a priority cultural artifact, becoming extremely important at the beginning of the 21st century as a phenomenon of a synthetic vision of the world, because it was also a priority at the beginning of the 20th century. This equivalence, similarity of scales, tasks of transformation of artistic consciousness indicates that the experience of addressing the powerful impulses of cultural creation associated with cultural institutions of art synthesis becomes not just an interpretive space (realities, schemes, systems, corridors, markers or formats of artistic thinking today's processes of globalization of culture), after all, by defining the very essence of musical culture as a dynamic integrity.

Key words: musical culture, synthesis of arts, stage creativity, post-reflection, artistic image.

Постановка проблеми. Засадою синтезу мистецтв в сценічному просторі виступає поетика як музичний інструментарій творчості композитора. Поетика як творчий, системотворчий і, будемо говорити, завершений простір конструювання і створення твору є інтегративною дисципліною для композиції та виконавського мистецтва. Власне поетику І. Стравінський розуміє за грецьким зразком, як творення. В свої промові в Кембриджському університеті на кафедрі поезики, де його запросили читати лекції, композитор говорить: «Я не буду забувати, що знаходжусь на кафедрі поезики. Ні для кого з вас не секрет, що поезика в буквальному сенсі слова визначає роблення твору. Дієслово «*poesis*», з котрого походить слово «поетика» означає ні що інше, як робити (to make). Поетика античних філософів не пропускає ліричних виливів за рахунок природного хисту та сутності прекрасного. Одне і теж слово «*poesis*», означає не що інше як «витончені» мистецтва і прикладні, воно відноситься до науки і до вивчення певних правил ремесел. Тому поезика Арістотеля постійно повертається до понять індивідуальної роботи, розположення і структури» (Стравінський, 1982).

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема сценічного синтезу мистецтв в естетичному вимірі досліджувалася в роботах М. Бахтіна, Ю. Легенького, С. Лифаря, П. Паві, І. Стравінського та ін. В музикологічних дослідженнях слід виділити роботи Р. Станкович-Польської, О. Зінькевич, А. Мухи. Проте синтез мистецтв як пострефлексія композиторів є ще маловизначеним.

Мета дослідження – реконструювати образні настанови здійснення оперних творів, симфоній в контексті полістилістики творчості С. Прокоф'єва, Д. Шостаковича, А. Шнітке, Є. Станковича.

Виклад основного матеріалу. Ми використовуємо категорії «музична культура», «пострефлексія» для того, щоб знайти синтагматику, тобто рознесення в різних національних культурних локусах еквівалентних феноменів, осмислити їх в реаліях тої рефлексії, яка виникає після «Музичної поезики» І. Стравінського, формується в рамках художнього синтезу М. Равеля, К. Дебюссі, С. Прокоф'єва, Д. Шостаковича, А. Шнітке, Є. Станковича та ін.

Виникає реальність інтерпретації художньої цілісності твору. Так, якщо горизонталь та вертикаль в музиці розуміються досить метафорично, а інколи неадекватно, то варто намагатись розуміти під горизонталлю не просто кантилену (мелодичність, часовість, відмінювання образних констеляцій), а певний екстенсивний вимір мелодизму. Під вертикаллю частіше всього розуміють поєднання звуків, співзвуччя, акорди, що домінують в творі. Ми будемо бачити вертикаль більш широко – як певну тектоніку. Горизонталь – це екстенсивна метрика виходу у простір, його захоплення, що характерно для всіх глобалізаційних інтенцій культури, а вертикаль – це інтенсивна метрика, духовна інтенсифікація звучної матерії. Вертикаль – це синхронний образ. Така синхронія та діахронія синтетичного музичного образу є важливою, щоб зрозуміти зовнішній та внутрішній сценізм музики.

Звернемося до творчості провідних композиторів ХХ століття, які опікувалися сценічним синтезом мистецтв, в контексті художнього мислення формували феномен пострефлексії постмодерного типу, зокрема до Д. Шостаковича, А. Шнітке, Є. Станковича. Так, Д. Шостакович в опері «Ніс» дає архетипи, концепти, філософську вертикаль музичної, синтетичної метрики синтезу мистецтв,

дає образ тої справжньої сакральності, яка маркується в низових карнавальних формах. Кістяк лібрето здійснив сам Шостакович, але йому допомагав ще один лібретист – Євгеній Зам'ятін. Фактично, ми бачимо, що власне із твору Гоголя взята його семантична та міфологічна сутність. Але сценічна тканина опери, образна розгортка драматичної події рефлектує інші гоголівські твори: «Шинель», «Весілля», «Записки божевільного», «Мертві душі».

Всеволод Мейерхольд, на якого орієнтувався Дмитро Шостакович, не міг взяти цю партитуру у роботу, бо був зайнятий іншою роботою. Нам важко сказати, які б образи чикали цей твір, але він вбачається в рамках супрематонів Малевича, світу супрема як антисвіту, позбавленого предметності, світу, який волає, викидає світ «харчовиків» і говорить про більш глобальний, тотальний вимір людського буття. Опишемо персонажі твору як синтетичні сценічно-музичні конструкти.

Платон Кузьмич Ковальов – баритон, Іван Якович, циркульник – бас, Просков'я Йосипівна, дружина Івана Яковича, – сопрано, квартальний наглядач – тенор, лакей графині – баритон, чиновник з газетної експедиції – бас, вісім двірників, які дають об'яву – басы, поліцейські – басы та тенори, супроводжуючі – без співу, дама, що його супроводжує – без співу, пан, що проводить, – без співу, батько – бас, мати – сопрано, перший син – тенор, другий син – баритон, Петро Федорович – тенор, Іван Іванович – баритон, стара бариня – контральто, приживалки (6–8 людей) – сопрано, торговка – сопрано, доктор – бас, Яричкін – тенор, штаб-офіцерша – меццо-сопрано, її донька – сопрано, сім панів – басы і тенори, старий – тенор, перший, що прибув – тенор, другий, що прибув – бас, спекулятор – бас, заслужений полковник – тенор, перший франт – тенор, другий франт – бас, дехто – бас, вісім студентів – басы і тенори, почтенна дама – меццо-сопрано, перший син почтенної дами – бас, другий син почтенної дами – бас, перший знайомий Ковальова – бас, другий знайомий Ковальова – тенор, третій знайомий Ковальова – бас, булочник – бас, гайдук – бас, привратник поліцмейстра – тенор, виїзні – бас, кучер – бас, знайомий Івана Яковича – без співу, дама похилого віку – без співу, тоненька дама – без слів, торговка, що продає манишки – без слів, пожежники – без слів, люди, що моляться, ті, що від'їжджають, проводжають, обивателі, поліцейські, євнухи – хор.

Вже така величезна машинерія абсурдних персонажів і не менш абсурдно прикріплених до них голосів або мовчазного дискурсу інтервалів,

в яких проривається сутність події, вражає своїм інструменталізмом, який композитор тут же ідентифікує як гротескний образ.

Якщо взяти духові і інші складові оркестру, то ми їх перерахуємо, щоб дати паралельний ряд – інструментальний. Дерев'яні духові: флейта, флейта-піккало, контральтова флейта in G, гобой, англійський рижок in F, кларнет in B, кларнет-піккало in C, кларнет in A, бас-кларнет in B, фагот. Мідні духові: валторна in F, труба in B, тромбон. Ударні: трикутник, бубен, кастаньети, барабан, трещітка, тарілки, великий барабан, тамтам, дзвіночки, дзвінок, ксилофон, флексатон. Струнні: домбри малі, домбри альтові, дві балалайки, дві арфи, скрипки перші і другі, альти, віолончелі, контрабаси. Клавійні: фортепіано.

Шостакович, без сумніву, був прекрасним геральдично налаштованим композитором, а його композиції як єднання позицій *compositio* (диспозитив як єднання позицій і транспозитив як перехід з однієї позиції на іншу) створює ту синтагматику обміну місць, де виникає образ гідної людини, яка має місце в бутті, і ця людина пише музику.

Сьома симфонія написана Шостаковичем під час війни, зазвучала в Америці завдяки італійському диригенту Тоскані, потім вона звучала дуже багато. Фактично, це була інша іпостась опери «Ніс», однак, вже не геральдично-метафорична трансформація музично-сценічного образу в контексті гротескної поетики гоголівського типу, а ораторія перемоги. Ораторія великих духів, образ не антисистеми, а системи народної величі духовного упокоїння над будь-якою боротьбою, битвою і над будь-яким змаганням.

Це і почули, і не почули. Цькування композиторів було одним із тих скажених, сценічних, кровавих театрів, де засуджували «ворогів народу». І те, що Шостакович сидів один в ряду в Спілці Композиторів – це теж сценічна реальність тих часів, це теж мізансцена, це теж театр. Однак, композитор намагається якось увійти в світ партійно-непартійних алітерацій звуків, подій – і, зрештою, йому це вдається. Він міг все.

Коли Шостакович виступав на одному із симпозіумів на Заході, йому задавали багато питань, зокрема, чому він в своїх політичних виступах буквально цитує слова владних ідеологів, міфологеми соцреалізму. Де ж він справжній? В його музиці чи у вербальному дискурсі? Шостакович казав: «І там, і там». Йому не вірили, освістували, лише Ігор Стравінський сказав: «Що ви хочете від людини? Він не вільний». Але ні, – Шостакович був духовно вільним, стояв над бар'єрами, все те,

що він створював, – це була одна велика сцена. Останню роботу «Танки. Пісні смерті», оркестрований твір Мусоргського, партитуру композитор передав дружині Шнітке. «Тринадцята симфонія», яка була прямою, майже ідеологічною відповіддю тоталітаризму, не була поставлена. В. Ростропович вивіз партитуру творів Шостаковича за кордон і Філадельфійський симфонічний оркестр зіграв її. «П'ятнадцятий квартет» – це найвищий філософський твір, який вже не є геральдично-метафоричним, він не приховує сенс за лісами інструментів та семантичними побудовами, які можна лише реконструювати. Це вже відповідь прямим текстом. Це той сценізм, який, фактично, не міг здійснитися ніде. Адже Шостакович не змінював своєму принципу імпліцитного дискурсу геральдики і своєї модельно-проектної ретроспекції, яку можна назвати неоміфологічною інтерпретацією творчості Гоголя. Ми бачимо, однак, що вже в «Четвертій симфонії» та в останньому квартеті, він говорить від свого імені.

Якщо порівнювати «Сталевий скок» С. Прокоф'єва і оперу «Ніс», то у них дуже багато схожого: карнавальність, кантеленість, достатньо складна драматична режисура. Так, хор в Ісаакіївському соборі – це авангардний, якщо не постмодерний артефакт. Сценічний синтез формується як пострефлексія – після однієї вистави виникає інша, паралельна.

Ми не дарма звернулися до цих авторів, щоб показати, як поєдналися початок і кінець століття в одній системі пострефлексії, яка сформувалася як діалог з музичними образами початку ХХ століття у Франції з музичними концепціями, сценічними інсталяціями, музичними домінантами синтезу мистецтв більш пізніх часів. Якщо говорити, що паралельно існував світ А. Шенберга, Нововіденської школи, світ першого і другого авангарду, як це зараз номінують, то, звичайно, Шнітке був тим стилістом, синтезатором, який міг поєднати і створити свій особливий сплав, а те, що він створив, композитор зазначив як «полістилістику».

Алюзії, натякання є не просто перенесення з одного простору в інший, але своєрідні, як пише Шнітке, гібриди, тобто ті конструкції, які є гетерохронічними, поєднують різночасові елементи з гетеротопічними, тобто поєднують простір різних систем, різних елементів музикування. Тобто ідеться про свідому еkleктику, яка стає гіпереклектикою, більше того, – принцип еkleктизму як поліморфізм, стає космоморфізмом, тобто в побудові якого вже не можна розшукати вертикальну засаду.

Виникає «діагональ» в музиці. Втім, цей образ діагоналі імпліцитно втілює метафору К. Мельні-

кова в архітектурі – «діагональ, що танцює». Це чудовий приклад осмислення хореїчного виміру сучасної полістилістики. Полістилістика і є діагональ, що танцює. Діагональ, яка розсувається в ритмічних, метричних констеляціях, конструкціях, можна ще краще сказати, – інсталяціях, які мають чітко пластичний, візуальний образ. Це образ танку, а танок, на відміну від танцю, – це вже сакральна система витанцювання сенсу, образу, абсолюту, духу. Проте, цей образ не має душі, він бездушний. Чому? Тому, що він механістичний по суті, його ціннісні вектори розмиті, діалектичні, доповнюючі тенденції до повернення єдиної органічної форми виявляють еkleктику новітнього музичного простору.

Шнітке в одному з інтерв'ю писав, що бувають такі теми, якими займаєшся все життя і боїшся, що так і не встигнеш їх закінчити. Фауст – це його головна тема і незадовго до закінчення останньої опери «Історія доктора Іоганна Фауста», – опера в 3 актах с прологом та епілогом, лібретто Йорга Моргенера и Альфреда Шнітке до «Народної книги» Іоганна Шписа. Музика одноіменної кантати увійшла в 3-й акт. Прем'єра 22 липня 1995 року в Гамбургському оперному театрі, – композитор цю оперу здійснив як певний акорд або фінал власних філософських роздумів.

Є. Станкович написав всього одну оперу, в якій немає вокальних партій. Композитор вважає, що ця робота виникла випадковою в його житті (Станкович-Польська, 2005). Втім, у Львові відбулося вже двадцять прем'єр Є. Станкович стверджує: «В Дніпропетровську опера йде теж, але як варіант. Там теж гарний колектив, дуже талановитий диригент і балетмейстер. Адже вони сильно досить переробили подію під своє бачення. У Львові теж все перероблено, але сценічно. Зовсім інші символи у Вовкуна, сучасні, але музика від першої і до останньої ноти залишилася такою, якою була. Постановка ближче до авангардної, сучасної...»

Скажу чесно, – не чекав. Завдяки Вовкуну, який, до речі, давно хотів ставити оперу, я навіть цього і не знав. Сіренко теж давно хотів. Вовкун зробив сучасну трактовку, мені подобається. Хочу зробити наголос, що справа, однак, не в мені. Фольклор (я несу відповідальність), має елементи, яким біля двох тисяч років. Фольклор вижив, не дивлячись на війни, на викорінення, на усіякі голодомори – вижив саме як український фольклор. Якщо автентичний мелос витримав таке, то витримає і інше. Унікальний грудний спів, викладення мелодики, особливо у центральній Україні. Чому? Тому що західна Україна (моя) більш обмежена через словацький, польський впливи.

Я колись казав, якщо ви хочете ідентифікувати народ, вивчить фольклор. Це – єдине, де все збереглося від «а» до «я». Фольклор існував ще до княгині Ольги. Я цим займався багато років, дивився і вивчав історичні дані, тому що на пустому місці не можна писати» (Походзей, 2019: 5).

Фактично вся музична рефлексія ХХ століття – це проблема фаустівського питання, питання добра і зла поза межами етики землі і хліба, в рамках етики мистецтва, коли людина вільна, коли всі максими універсальні. Не можна урівняти добро і зло, не можна скотитися до нового зороастризму, але фаустівський комплекс не дає спокою нікому, піддає сумніву всі твори. Всі інструменталізації голосів і сценічних подій свідчать, наскільки цей простір можливий і актуальний, потрібний в сьогодні.

Можна говорити, що людська сутність Фауста, душа, яка шукає себе, шукає у внутрішній боротьбі засади і сама засадничість цього світу піддається сумніву. Так, інтонаційна зламність найкраще за все передається струнними інтенціями і свободи темперацій, скрипка як виразник духу фаустівської робінзонади стає інструментом близьким до людського голосу, взагалі, до логосу, який можна зрозуміти в християнському розумінні як антитеза диявольської спокусливої реальності.

Шнітке побачив фаустівський міф постфактум, як пострефлексією вимученого, віджившого свій час ХХ століття. Шостакович приховав цей мотив за фактурою гоголівських героїв, які співають дивними голосами. У Станковича герої зовсім не співають, не мають власного голосу – це теж своєрідна пострефлексія на фаустівську тему.

Отже, можна стверджувати, що вийти на метапозицію поза межами добра і зла неможливо, і будь-яка діалектика, яку нав'язує чи то Ніцше, чи то вона артикулюється вустами Томаса Манна, так чи інакше, стосується диявольської реальності спокусливого блюду. Єдиний вихід – це розімкнути коло звичайного, естетичного виміру музичного буття, вийти на іншу сцену, прийти в інше місце, де можливе божество. Потрібно побачити з іншого світу домівку музики як такої, яка розгортається як образ, як цілісність буття, як каяття, як молитва, як творчість. Ці інтроверсії не є простими, звичайно, вони походять від автентичного християнського співу, пошуку образу в автентичному християнському просторі, коли автори звертаються до релігійних творів, а водночас до своєрідних паралелізмів, які формуються як світський еквівалент тієї благої вістки, що визначається в Середньовіччі як еквівокація, двоосмисленість буття з позиції Абсолюту і з позиції реальної людської онтології існування.

Сергій Прокоф'єв – це мандрівник, паломник, який здійснює прощу між світами різних культур, його танцювальна хореїчна цютність і образ є надзвичайно важливими як артефакти самоздійснення, але за цим стоїть найважливіший вимір, який можна зазначити як деконструкцію. Пошук нових пригод – пластичних, хореографічних, музичних – розгубленість на шляху вічного подорожування. Париж, Америка, Росія, Солнцівка, сьогоднішній Донбас визначають маршрут його духовних мандрів. І водночас – це гра, яка зазвучала по-різному. «Сталевий скок» – це певне «загравання» з владою, адже «Ромео і Джульєтта» – трагічна маска століття.

Пострефлексія музичного нонконформізму і взагалі той синтез, який створили Дмитро Шостакович і Альфред Шнітке – це два модуси, два полюси прочитування європейського досвіду. Якщо Дмитро Шостакович буквально паралельно створив антисвіт тоталітаризму в ранній опері «Ніс», розбудувавши інструментально-геральдичні образи волі під маскою блазнів, то Прокоф'єв педалює тему блазня як антисистеми. Цей діалог як протоцілісність сміхової слов'янської культури набуває ознак музичних синтезів у взаємодії гетерохронії та гетеротопії сценічного простору, де багато часів і багато просторових відсилок створюють алюзії, натякання, які можна концептуально визначити як певну систему музичного нонконформізму. Але це не лише моральні алюзії, а естетичний пошук тотальної сцени, одної, великої, сцени європейської культури, яка формується як танок, новітня сакральна, ритуальна подія. Кантилена, розгорнута по горизонталі як мелодика танцю і, навпаки, вертикаль діалогу культур структурована акордами, співзвуччями, мізансценами, позами, жестами, кубістичним силуетом хореографічних інтенцій.

Висновки. Образ синтезу мистецтв проходить наскрізною лінією у вербальній рефлексії Стравінського в його «Хроніці», «Музичній поетиці», «Діалогах». Така іманентна рефлексія над музичною практикою перетворюється в рефлексію в інше, коли свій досвід потрібно донести всім іншим не лише в плані педагогічної системи, а в контексті розсіювання великих образів музики ХХ століття. Стравінський стверджував, що музику можна зрозуміти тільки музикою, музика виражає тільки те, чим вона є, вона не може змагатися з словом, танком, з чимось іншим. І водночас ми розуміємо, що в музиці звучать голоси всіх інших мистецтв, музична поетика несе в собі вербальний, танцювальний, навіть, скульптурний і архітектурний простір. Все це і стало тою проблемою, яку не можна формалізувати, визначити набір стилів та жанрів, тому і обрана парадигма синтезу мистецтв стає предметом філософської рефлексії композиторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зінкевич О. С. Дискусійні питання мультикультурних процесів. *Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського*. Науковий журнал. № 1. 2008. С. 82 – 89.
2. Легенький Ю. Г. Сценічний простір як феномен культури. *Культура в контексті практичних форм буття людини*. Ніжин. Видавець М.М. Лисенко, 2022. С. 367– 381.
3. Муха А. І. Формування і розвиток естетико-творчого напрямку досліджень в українському музикознавстві другої половини ХХ століття. *Культурологічні проблеми української музики: (наукові дискурси пам'яті академіка І. Ф. Ляшенка)*. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2002. С. 25–32.
4. Походзей С. Інтерв'ю з Євгеном Станковичем. Травень 2019 рік. *Архів Є.Походзея*.
5. Станкович-Спольська Р.С. «Цвіт папороті» Євгена Станковича: проблема жанру: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 – Музичне мистецтво. Київ. 2005. 18 с.
6. Bakhtine M. Les genres du discours, dans *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard, 1984. 408 p. URL: <https://www.gallimard.fr/Catalogue/GALLIMARD/Bibliotheque-des-Idees/Esthetique-de-la-creation-verbale>
7. Lifar, S. Serge Diaghilev. His life, his work, his legend. Цифрова бібліотека «Київ», доступний 16 серпня 2023 р. URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/639>.
8. Pavis P. *Dictionare of the theatre : terms, concepts and analysis*. Toronto, Buffalo, and London : University of Toronto Press, 1998. 498 p.
9. Stravinsky I. Poetia Musicl. Nacid en Oraniesbaum, (Gan Petexsbuxgo, Rasa) el 18 de junio de 1982. URL: https://monoskop.org/images/e/ee/Stravinsky_Igor_Poetica_musical.pdf

REFERENCES

1. Zinkevych, O. (2008). Diskusiini pyttannia multykulturnykh protsesiv [Discussion issues of multicultural processes]. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P.I. Chaikovskoho*. Naukovyi zhurnal. № 1. S. 82 – 89. [In Ukrainian].
2. Lehenkyi, Yu. (2022). Stsenichniy prostir yak fenomen kultury [Scenic space as a phenomenon of culture]. *Kultura v konteksti praktychnykh form buttia liudyny*. Nizhyn. Vydavets M.M. Lysenko. S. 367– 381. [In Ukrainian].
3. Mukha, A. (2002). Formuvannia i rozvytok estetyko-tvorchoho napriamku doslidzhen v ukrainskomu muzykoznavstvi druhoi polovyny KhKh stolittia [Formation and development of the aesthetic and creative direction of research in Ukrainian musicology of the second half of the 20th century]. *Kulturolohichni problemy ukrainskoi muzyky: (naukovi dyskursy pamiaty akademika I. F. Liashenka)*. Kyiv : NMAU im. P. I. Chaikovskoho. S. 25–32. [In Ukrainian].
4. Pokhodzei, Ye. (2019). Interviu z Yevhenom Stankovychem [Interview with Yevhen Stankovich]. Traven 2019 rik. *Arkhiv Ye.Pokhodzeia*. [In Ukrainian].
5. Stankovych-Spolska R. (2005). «Tsvit paporoti» Yevhena Stankovycha: problema zhanru [«Fern Flower» by Yevhen Stankovich: the problem of the genre]: avtoreferat dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand.mystetstvoznnavstva : spets. 17.00.03 – Muzychne mystetstvo. Kyiv. [In Ukrainian].
6. Bakhtine, M. (1984). Les genres du discours, dans *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard. URL: <https://www.gallimard.fr/Catalogue/GALLIMARD/Bibliotheque-des-Idees/Esthetique-de-la-creation-verbale>
7. Lifar, S. (2023).Serge Diaghilev. His life, his work, his legend. Tsyfrova biblioteka «Kyiv», dostupnyi 16 serpnia. URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/639>.
8. Pavis, P. (1998). *Dictionare of the theatre : terms, concepts and analysis*. Toronto, Buffalo, and London : University of Toronto Press.
9. Stravinsky, I. (1982). Poetia Musicl. Nacid en Oraniesbaum, (Gan Petexsbuxgo, Rasa) el 18 de junio de 1982. URL: https://monoskop.org/images/e/ee/Stravinsky_Igor_Poetica_musical.pdf

УДК 792.82

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-21>**Дарина КІРИК,***orcid.org/0000-0001-8391-2029**аспірантка кафедри режисури та хореографії факультету культури і мистецтв
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) Daryna.Kirik@lnu.edu.ua*

УКРАЇНСЬКИЙ РАДЯНСЬКИЙ БАЛЕТ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІДЕОЛОГІЇ БІЛЬШОВІЗМУ

Упродовж останніх століть історії культура українського танцювального мистецтва пройшла доволі тернистий та надзвичайно важкий еволюційний процес становлення та розвитку. В складних умовах жорсткої цензури, встановленої царським режимом, заборонялася українська мова, національна ідентичність, культурна спадщина, не визнавалася окремішність українського народу, відбувалося тотальне стирання та знищення національних ознак й насильна русифікація.

Після завершення Першої світової війни більшовики шляхом ідейного обману декретами про мир та землю, чого найбільше прагнули робітничо-селянські маси, зуміли захопити владу, що й стало початком реалізації злочинних задумів та планів тоталітарного правління. Важливе місце більшовицькі лідери відводили створенню «нової» пролетарської культури, у якій спочатку не було місця балетному мистецтву, адже його розглядали як прояв буржуазної культури. У той же час балетне мистецтво – це яскрава та самобутня сторінка історії кожного народу. В середовищі українців, які на початку ХХ століття заявили світу про своє прагнення до волі та незалежності, балет опирався на багатогранне, неповторне та унікальне джерело національної танцювальної культури.

Поступовий вплив ідеології радянської влади на український класичний балет від початку 20-х років ХХ століття знайшов своє конкретне відображення у державній політиці, низці творів радянських (перш за все, російських) композиторів, різних ідейно-ідеологічних конструкціях управління культурною, реаліях творчого процесу, репресіях, політизовано-пролетарському змісті балетних вистав і ін.

В умовах розгулу тоталітаризму більшовицька влада перетворила балетне мистецтво на дієвий інструмент для пропаганди в суспільстві радянських ідеалів, політичних ідей, викривлених національних стереотипів, уніфікацію національної культурної спадщини, у якій стиралися національні грані, ідентичність та ментальність українського народу.

Ключові слова: мистецтво, культура, балет, класична хореографія, радянський балет.

Daryna KIRYK,*orcid.org/0000-0001-8391-2029**Postgraduate student at the Department of Directing and Choreography
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) Daryna.Kirik@lnu.edu.ua*

UKRAINIAN SOVIET BALLE: A CONTEMPORARY PERSPECTIVE THROUGH THE PRISM OF BOLSHEVISM

Over the past centuries, the culture of Ukrainian dance has undergone a tumultuous and incredibly challenging evolutionary process of formation and development. In the harsh conditions of strict censorship imposed by the tsarist regime, the Ukrainian language, national identity, and cultural heritage were prohibited, and the distinctiveness of the Ukrainian people was not recognized. There was a total erasure and destruction of national symbols and forced Russification.

Following the end of World War I, the Bolsheviks, through ideological deception and decrees promising peace and land, managed to seize power, marking the beginning of the implementation of totalitarian rule. Bolshevik leaders assigned great importance to the creation of a «new» proletarian culture, initially excluding ballet as a manifestation of bourgeois culture. However, ballet is an integral and unique aspect of every nation's history. Among Ukrainians, who proclaimed their desire for freedom and independence at the beginning of the 20th century, ballet drew upon a multifaceted, unique, and unparalleled source of national dance culture.

The gradual influence of Soviet ideology on Ukrainian classical ballet from the early 1920s found specific reflection in state policies, a series of works by Soviet (primarily Russian) composers, various ideological constructs in cultural management, the realities of the creative process, repression, and the politicized-proletarian content of ballet performances, among other factors.

In the rampant totalitarianism, the Bolshevik government transformed ballet into an effective tool for propagating Soviet ideals, political ideas, distorted national stereotypes, and the unification of the national cultural heritage, which blurred national boundaries, identity, and the mentality of the Ukrainian people.

Key words: art, culture, ballet, classical choreography, Soviet ballet.

Постановка проблеми. Українське національне балетне мистецтво, як вагома складова частина, сформованих упродовж багатьох віків надбань світової хореографічної культури, в роки незалежності України отримало не тільки можливості потужного розвитку та становлення, але й змогу вивчення сторінок свого минулого. Суспільна роль, місце та значення балетного мистецтва в добу існування СРСР було переключене відповідно до більшовицьких директив, наказів, постанов та рішень. Тому не випадково вивчення історії балетного мистецтва в контексті статусу незалежної України і подій сучасності вимагає об'єктивної й незаангажованої оцінки, що є одним із пріоритетних напрямів у прагматичному розвитку науки.

Аналіз досліджень. Дослідження національного балетного мистецтва має важливе значення для вивчення творчості народу. Аналіз культурних досягнень та здобутків попередніх поколінь сприяє кращому розумінню й пізнанню багатогранної національної спадщини, об'єктивному розумінню складних етапів її розвитку під дією різних чинників. Перші публікації про історію балетного мистецтва у міжвоєнний період появилися ще в радянські часи. Проте це, здебільшого, були тенденційні, ідейно заангажовані праці, схильні до політичних положень комуністичної ідеології.

Проте згодом, в часи, так званого, розвинутого соціалізму, появилися перші критичні праці, у яких автори намагалися менш більш реально оцінити еволюцію балетного мистецтва у перші десятиліття існування радянської влади. Серед них відзначимо окремі статті Марії Загайкевич (Загайкевич, 1978) та Юрія Станішевського (Станішевський, 1986). Вони були надруковані вже після публічного викриття культу особи Сталіна, реалізації ідей хрущовської відлиги, у постдесидентський період, що сприяло появі в ЗМІ перших паростків суспільної демократії. Однак, у зазначених роботах лише побіжно проаналізовано проблему становлення та особливості розвитку балетного театру України.

В роки незалежності України і, особливо, останнім часом з'явилося чимало аналітичних наукових публікацій, присвячених аналізу балетних творів радянської доби. Чи не найбільшу увагу дослідників привернула «Лілея» у постановці Г. Березової (праці В. Володько, Д. Дегтяр, Є. Коваленко, О. Мерлянової, О. Плахотнюка, О. Щербакової та ін.). Автори праць піднімають різні аспекти сценічного викладу балету. Київська дослідниця Аліна Підлипська в монографії

«Концептуально-сміслові поле балетної критики в радянській Україні 1920–1930 рр.» зазначає, що цей період став предметом активної полеміки у питанні «корисності» тих чи інших класиків або творів класичного мистецтва. Авторка зауважує історичний характер поняття «вulgарний соціологізм» в радянському мистецтвознавстві у 1920-х–1930-х рр., що яскраво проявився в прагненні тлумачити історію, зокрема, балетного мистецтва, крізь призму класової боротьби та більшовицької ідеології (Підлипська, 2021: 120).

Метою статті є висвітлення особливостей та характерних тенденцій стану й розвитку балетного мистецтва в умовах існування тоталітарної більшовицької влади в Україні у 20–50 роках минулого століття.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво – це специфічна галузь людської культури, в якій за допомогою знаків через конкретні образи світу виражаються певні його сенси. Завдяки мистецтву відбувається комунікація крізь час і простір, відтворення світогляду різних культур і епох (Шинкарук, 2002: 380–381). Відтак, можна сказати, що мистецтво є віддзеркаленням дійсності і воно піддається впливу різних чинників, в тому числі релігійних, виробничих, соціокультурних, політичних, національних, психологічних, що загалом слугує основою формування нових потреб та особливостей поведінки людини в суспільстві.

Художньо-творча спадщина того чи іншого митця має конкретне підґрунтя в історико-культурному досвіді людства. Але у той же час політика, яка тісно пов'язана з культурою, мала і має великий вплив на мистецтво на багатьох соціальних рівнях. Тому не випадково, досліджуючи культуру радянського періоду, ми бачимо потужний ідеологічний вплив проросійської радянської влади, як на українське хореографічне мистецтво в загальному, так і на життя й діяльність окремих балетмейстерів.

В часи СРСР існували приховані та відкриті ідеологічні конструктиви влади, спеціальні відділи, які не просто контролювали, але й глибоко проникали у складові мистецьких творів, скеровуючи їх ідейний зміст у побутуюче пробільшовицьке русло пропаганди і агітації. Тим самим влада викривляла реальність та диктувала певну модель дійсності в балетах, поставлених в радянській Україні у ХХ столітті. Варто зауважити, що у різних політичних системах погляд на балетне мистецтво формувався через призму соціально-політичних ідей пануючої влади. Історично населення українських земель дуже довго піддавалося ідеологічному впливу Росії, спо-

чатку, як складова Російської імперії, а пізніше, як невід’ємна частина СРСР.

Після більшовицького перевороту у жовтні 1917 і аж до 1950 року в УРСР відбулося багато подій, які вплинули на мистецтво, включаючи балет. Не слід забувати, що Перша світова війна принесла на українські землі розруху, великі матеріальні й людські втрати, економічні збитки, формувала складні суспільні умови існування, що загалом вплинули на реальний стан та розвиток мистецтва. Війна створила суспільну нестабільність і перешкоди для реалізації культурних проєктів, включаючи балет. Наслідки невдалих воєнних дій Росії на фронті сприяли поваленню панівного царського режиму, що стало початком боротьби різних політичних сил за владу, яка перейшла у громадянську війну.

Як засвідчила історія, свою боротьбу за народні маси більшовики проводили шляхом обману і лукавства, публічно проголосивши «Декрет про мир», «Декрет про землю», що доповнювалося активною пропагандою загальнонародної власності на заводи, фабрики, підприємства, банки, транспорт, природні ресурси і тим самим переманили на свою сторону робітничо-селянські маси. Захоплення військово-політичної, адміністративної та іншої влади сприяло більшовикам у поступовій реалізації злочинних планів. Важливою подією на шляху асиміляції росіянами іншомовного населення стало проголошення 30 грудня 1922 року більшовицькою владою закону про укладення Федеративного договору між республіками, що засвідчило про створення СРСР (Берест&Козак, 2014: 173, 190–191, 196–202).

Період 20–30 років ХХ століття – це складний час різних експериментів влади, у яких простежується тотальний наступ та її відступ, численні перегини й помилки, пошуки «ворогів народу» за невдачі партійних лідерів, періодичні репресії, примусова колективізація, голодомори 20-х та 30-х років, удосконалення ідеології і багато іншого. Водночас відбувалася консолідація більшовицької влади, формування ідеологічних постулатів на тлі громадського невдоволення та жорстокої суспільної боротьби.

У творчому мистецтві в зазначений період балетний театр в Україні пройшов далеко не простий процес становлення та розвитку. Акцент був зроблений на розширенні палітри рухів, форм та вдосконаленні технічних навичок виконавців, як у народному так і класичному танці. Навіть у складних умовах існування цей час відзначився зростанням професіоналізму балетмейстерів (Петрик, 2018: 232–235).

Дослідниця М. Загайкевич в своїй книзі «Драматургія балету» зазначала, що після бурхливих дебатів, які відбувалися в перший рік радянської влади, сформувалася думка про те, що балет має бути доступним для робітничо-селянських мас і повинен відігравати провідну роль у пролетарській культурі. Це було важливо, оскільки в Росії балет мав давні глибокі корені в імператорських театрах і вважався проявом високого рівня «аристократизму». Тому питання куди віднести балет (до пролетарського чи буржуазного мистецтва) більшовики активно мусували після встановлення радянської влади (Загайкевич, 1978: 87).

Далеко не простим суспільним явищем 20-х років ХХ ст. став процес українізації (коренізації), який проводився під проводом та контролем РКП(б) – ВКП(б). Він був спрямований на послаблення та придушення національних визвольних рухів українського народу, зміцнення влади комуністів в Українській радянській республіці. Політика більшовиків передбачала використання українських кадрів у радянських партійних, громадських установах й організаціях з метою розширення впливу ідеології комуністичної партії на українське суспільство за допомогою української мови та підтримки пролетарських елементів у національній культурі. У підсумку українізація отримала трагічне завершення (Берест&Козак, 2014: 204–205).

Не менш трагічними сторінками історії українського народу стало проведення індустріалізації та колективізації. І хоча політика колективізації застосовувалася у багатьох регіонах СРСР, її впровадження в Україні набуло надзвичайної жорстокості, що відповідало ознакам геноциду українського народу. Організаційні процеси більшовиків на селі завершилися масовим антропогенним голодомором на початку 20-х рр. ХХ ст., в період 1932–1933 рр. та після закінчення Другої світової війни (Берест&Козак, 2014: 200–204).

Щоб приховати свої злочини повсюдно відбувалися пошуки «ворогів народу», а в плані ідеології – активно пропагувалося введення соцреалізму в драматичне, художнє, театральне, оперне, балетне та інше мистецтво, яке мало слугувати ідеології радянської влади. Не випадково наприкінці 30-х – початку 40-х років минулого століття в СРСР основною тенденцією стало створення нового жанру балету, який поєднував в собі хореографію та драматичну сюжетну лінію, що отримало назву «хореодрама».

Друга світова війна (1939–1945 рр.) принесла для України нечувані матеріальні втрати, біди, горе, розруху. Українські землі стали ареною жор-

стоких кровопролитних боїв між більшовиками і німецькими нацистами. Війна забрала та покалічила мільйони невинних жертв, знищила соціально-побутову, виробничу, транспортну інфраструктуру. Багато артистів емігрувало за кордон, але частина з них опинилася на фронтах війни. Тому в балетних трупах для повноцінних постановок катастрофічно не вистачало кадрів.

Після війни більшовики продовжили пошуки «ворогів народу». Особливе місце вони відводили Україні. Спочатку це стосувалося керівництва республіки, а згодом поширилося на культуру, науку, інтелектуалів та інтелігенцію. Своїх жертв більшовицькі прислужники звинувачували у нацизмі, націоналізмі, зрадництві та інших гріхах. Тепер репресії поширили не тільки на свідоме українство, але й на кримсько-татарське населення, єврейських літераторів та митців, яких звинувачували у низькопоклонстві перед Заходом.

Щоб відвернути увагу від недолугості свого правління більшовики активно пропагували міфи про нечувані трудові подвиги й досягнення, побутуючий у окремих місцях соціалістичний реалізм, безтурботне комуністичне майбутнє. Активно проходила політизація мистецтва – явище, коли політична ідеологія та влада активно впливали на творчий процес. Тому не випадково балетні постановки того часу активно пропагують більшовицьку політичну ідеологію, відображають естетику комуністичної верстви. Вагомим засобом контролю та впливу на культуру стала цензура, яка поширилася на всі види мистецтва і в тому числі на балет. Представники влади отримали виняткове право знімати виставу з показу, якщо вона не відповідає ідеології більшовицької партії.

Одним із пріоритетних ідеологічних завдань мистецтва став соцреалізм. Служіння ідеям комунізму, героїзація радянської дійсності, висвітлення позитивних сторін життя трудящих обов'язково мали пропагувати мистецькі твори, які пропонували широким масам суспільства. Невід'ємною складовою частиною більшовицької політики був патріотизм. Мистецтво мало спонукати та надихати громадян до різних патріотичних вчинків. Досить дієвими у виховному процесі видавалися заполітизовані подвиги та поступки простих червоноармійців, матросів, міліціонерів, прикордонників, комуністів, комсомольців і навіть піонерів.

Дослідниця Аліна Підлипська стверджує, що поняття «партійність» у мистецтві, перш за все, передбачало активну участь у будівництві комуністичного майбутнього, а не лише ідеологічну вірність. Важливо, що мистецтво не просто відображало ідеологію, але також було наступальним

і активним засобом у просуванні більшовицьких ідей. Мистецтво мало слугувати суспільним питанням, які постають перед соціалістичним суспільством. А щодо «народності» в мистецтві, то це означало, що художні твори повинні відображати соціальні прагнення, ідейні сподівання та волю всього народу. Певну протилежність до цього поняття мав термін «космополітизм» і «буржуазний націоналізм» (Підлипська, 2021: 270). В той час держава жорстко контролювала фінансування мистецтва, що обмежувало творчу свободу митців й спрямовувало їхню діяльність у відповідності до політичної лінії СРСР.

В період Голодоморів та Великого терору багато талановитих митців зазнало репресій. Їх твори та імена безслідно зникали. М. Загайкевич ще в радянські часи писала, що чимало українських митців, створюючи національне балетне мистецтво, обмежувалися використанням досягнень російської хореографії, але й це іноді ставало причиною тиску з боку влади. Серед російських артистів, хореографів, вихованців балетних шкіл Москви і Ленінграда, які періодично вливалися в українські театральні трупи, було чимало активних прихильників експериментального театру. Наприклад, у Київ для постановки «Червоного маку» (1928) скерували російського артиста М. Дісковського, який наполегливо відстоював необхідність докорінних змін балетного репертуару (Загайкевич, 1978: 95).

Балет «Червоний мак» було створено у 1927 році на відзначення десятої річниці існування радянської влади. Перша його постановка авторства В. Тихомірова та Л. Лаціліна на музику Р. Глієра відбулася в Москві. Свою назву балет отримав від імені головної героїні Тао Хоа, що в перекладі з китайської мови означало червоний мак. Прем'єра балету відбулася 14 червня 1927 року у Великому театрі Союзу ССР. Компартійна еліта з піднесенням сприйняла постановку і в тому ж році балет поставили у Харкові, а у 1928 р. – на Київській сцені. «Червоний мак» у виставі символізував свободу, а сам балет оповідав історію боротьби пригнобленого китайського народу.

Вже в роки незалежної України О. Касьянова в статті «Червоний мак» Рейнгольда Глієра у видозмінах жанру балетної драми» зауважила, що західні танці у третьому акті балету символізували розваги буржуазії, а «Яблучко», запозичене з вуличного сороміцького танцю, перетворили на символічний образ радянського моряка, готового завжди прийти на допомогу. Цей символ став претечею образу народних мас, який формувався у жанрі радянського драмбалету 1930–1950-х років (Касьянова, 2015: 85).

У балеті простежується тенденція просування більшовицьких ідей на світове панування. Оскільки балет виконувався лише до того часу поки не погіршилися стосунки між КНР і СРСР. Тому можна припустити, що він слугував не лише як засіб культурного вираження соціальних трансформацій того часу, а й як – втілення ідеології. Варто зауважити, що лібретто «Червоного маку» переробляли тричі. Це свідчило про політизацію вистави в руслі більшовицьких постанов. У 1949 р. у балеті з'явився новий персонаж – палкий натхненник народно-визвольного руху на ім'я Ма Лічен (Касьянова, 2015: 87).

В першому номері журналу «Радянська музика» за 1936 рік зазначено, що передові статті газети «Правда» ставили перед українськими композиторами та музикознавцями завдання розгорнути нещадну ідейну боротьбу проти формалізму, трюкацтва, зарозумілості, вульгарного натуралізму, грубого схематизму в музичній творчості та творити музику радянську, ідейно-насичену, масову, народну (Підлипська, 2021: 275).

У 1939 році в Україні російський хореограф В. Нахабін поставив балет «Марійка» за сценарієм В. Галицького. У творі автор рекламував активне й квітуче життя колгоспної молоді, її невтомну боротьбу з ворогами Радянської влади, що відповідало політиці та ідейним директивам більшовицької партії. Проте балет був дуже далеким від побутуючих реалій і тому не затримався на сцені довго, так само, як і тематично подібні йому балети «Партизанські дні», «Щастя» та ін.

Дуже часто заідеологізовані балетні вистави російських авторів демонстрували на українських сценах. Конкретним прикладом може стати балет «Світлана». Вперше він був поставлений у Москві в 1939 році на музику харківського композитора Д. Клебанова в хореографічній інтерпретації російських балетмейстерів М. Попка, Л. Поспехіна та О. Радунського. Після закінчення Другої світової війни вистава опинилась на українській сцені. У 1947 р. її в Харкові поставив П. Йоркін, а в 1948 р. у Львові – М. Цейтлін. Ідейна хореографія твору на українських сценах майже не відрізнялась від московської, адже жодних істотних змін в драматургічну концепцію твору постановники не вносили. Отже, складалася традиція перенесення вистав без змін з російських сцен на українські.

Менш-більш вдалою спробою показати український національний балет стала героїко-національна вистава «Лілея», яку в 1940 році на музику К. Данькевича, за лібретто В. Чаговця та у постановці Г. Березової показали на сцені Київської опери (тоді – Київського державного

ордена Леніна академічного театру УРСР імені Т.Г. Шевченка). У виставі йдеться про кохання молодої дівчини Лілеї та сміливого сільського парубка Степана. Однак молодят розлучив князь, який наказав взяти Лілею до свого палацу, а Степана – двірським холопом. Степан рятується втечею на Запорозьку Січ, а Лілея опиняється серед волелюбних і пристрасних циган. Друга дія розкриває життя Лілеї в циганському таборі, який для неї стає тимчасовим притулком. У третій дії Лілею розшукують посланці князя і вона змушена втікати від погоні. Втомлена Лілея засинає і у сні зустрічається з нещасними поневоленими дівчатами, яких злі сили перетворили на русалок. Після пробудження Лілеї її чекає зустріч з Степаном, який осліп в турецькому полоні. У фіналі четвертої дії звучить героїчна революційна пісня про боротьбу за щастя.

Таким чином, гостра соціальна тематика, масові героїчні сцени стали типовим прообразом для радянського балетного театру 30-х - початку 40-х рр. ХХ ст. Саме ці характерні риси відзначаються сучасними критиками в балеті «Лілея». Домінуючими серед них є класовий характер драматичного конфлікту, пропаганда ідей революційно-визвольного руху, героїзація образу народних мас тощо (Дегтяр, 2013: 58).

Можна зауважити, що чимало революційних й прагматичних ідей, характеристик персонажів автори запозичили з творів Т. Шевченка «Катерина», «Княжна», «Утоплена», «Тополя» та ін. Також помітною стає тенденція симбіозу у використанні творів українських та російських письменників, що часто слугували літературною основою для лібретто балетів, які ставили в Україні. Для прикладу можна навести балет «Данко», створений і поставлений в 40-х роках минулого століття за мотивами оповідань М. Горького «Макар Чудра» та «Старуха Ізергіль». Типовим прикладом є балет «Весняна казка», підготовлений за мотивами п'єси російського драматурга О. Островського «Снігуронька» і поставлений у Харківському театрі в 50-х роках ХХ ст.

В умовах панування більшовицького тоталітаризму українські балетмейстери найчастіше зверталися до творів українських авторів кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли Україна знемагала під російським ярмом. Таким чином, митці ніби працювали в умовах віддаленості у часі від подій. А новітні образи з української літератури майже не потрапляли на балетну сцену, адже ключовим змістом українського балету радянської доби було поширення та утвердження більшовицьких ідей серед широких верств населення.

Висновки. У часи існування СРСР український радянський балет розвивався в чітко окреслених політичних й ідеологічних рамках, регламентованих більшовицькими верховодами. В Україні відбувалися лише ті нові постановки, які схвалювала влада. Паралельно в українському мистецтві активно насаджувалася російська мова й культура.

В українські навчальні, професійні, аматорські та інші культурно-освітні заклади скеровували російських артистів й постановників, випускників російських хореографічних шкіл. Для більшовицької партії з часом радянський балет перетворився у потужний ідеологічний інструмент,

при допомозі якого образно підкреслювали переваги соціалістичного ладу, здобутки й досягнення колективізації, індустріалізації, культурної революції та нещадної боротьби з «ворогами народу».

Іноді виражене політичне антинаціональне забарвлення отримувало використання у балетних виставах творів російських композиторів, письменників, поетів, перенесення вистав без елементарних змін з російських сцен на українські, що позбавляло українське балетне мистецтво національної ідентичності, колориту, автентичності, можливості незалежного розвитку і елементарно підсилювало процес стирання національних ознак та русифікацію населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берест Р., Козак Г. Історія України : конспект лекцій. Львів : Гал. вид. спілка, 2014. 336 с. URL: http://www.ukrbook.net/litopys/Knigki/2015/Lk_20_2015.pdf(дата звернення: 24.11.2023).
2. Дегтяр Д. Відображення тенденцій розвитку радянського балету 1930-х - початку 1940-х років у «Лілей» К.Данькевича – Г.Березової. Вісник КНУКІМ. 2013. № 29. С. 54–59.
3. Загайкевич М. Драматургія балету : монографія. Київ : Наук. думка, 1978. 257 с.
4. Касьянова О. «Червоний мак» Рейнгольда Глієра у видозмінах жанру балетної драми. *Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського*. 2015. № 3. С. 83–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chasopys_2015_3_12(дата звернення: 31.10.2023).
5. Петрик О. Внесок Олега Сталінського у розвиток українського балетного театру. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 4. С. 232–235. URL: <http://journals.urau.ua/visnyknakkkim/article/view/153059>(дата звернення: 12.12.2023).
6. Підлипська А. Концептуально-сміслові поле балетної критики в Радянській Україні 1920–1930-х років : монографія. Київ : Ліра-К, 2021. 382 с.
7. Станішевський Ю. Балетний театр Радянської України 1925-1985: шляхи і проблеми розвитку : монографія. Київ : Муз. Україна, 1986. 240 с.
8. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. С. 380–381.

REFERENCES

1. Berest R., Kozak H. (2014) *Istoriia Ukrainy : konspekt leksiiv*. [History of Ukraine: lecture notes] Lviv : Hal. vyd. spilka, 336 s. [in Ukrainian]
2. Dehtiar D. (2013) *Vidobrazhennia tendentsii rozvytku radianskoho baletu 1930-kh - pochatku 1940-kh rokiv u «Lilei» K. Dankevycha – H. Berezovoi*. [Reflection of trends in the development of Soviet ballet of the 1930s - early 1940s in «Lileya» by K. Dankievych and H. Berezova] *Visnyk KNUKIM*. № 29. S. 54–59. [in Ukrainian]
3. Zahaikevych M. (1978) *Dramaturhiia baletu : monohrafiia*. [Dramaturgy of Ballet] Kyiv : Nauk. dumka, 257 s. [in Ukrainian]
4. Kasianova O. (2015) «Chervonyi mak» Reinholda Hliiera u vydozminakh zhanru baletnoi dramy. [«Red Poppy» by Reinhold Glière in the transformation of the ballet drama genre] *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P.I. Chaikovskoho*. № 3. S. 83–90. [in Ukrainian]
5. Petryk O. (2018) *Vnesok Oleha Stalinskoho u rozvytok ukrainskoho baletnoho teatru*. [Contribution of Oleh Stalin to the development of Ukrainian ballet theater] *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. № 4. S. 232–235. [in Ukrainian]
6. Pidlypska A. (2021) *Kontseptualno-smyslove pole baletnoi krytyky v Radianskii Ukraini 1920–1930-kh rokiv : monohrafiia*. [Conceptual and semantic field of ballet criticism in Soviet Ukraine of the 1920s-1930s] Kyiv : Lira-K. 382 s. [in Ukrainian]
7. Stanishevskiy Yu. (1986) *Baletnyi teatr Radianskoi Ukrainy 1925-1985: shliakhy i problemy rozvytku : monohrafiia*. [Ballet Theater of Soviet Ukraine 1925-1985: Paths and Problems of Development] Kyiv : Muz. Ukraina. 240 s. [in Ukrainian]
8. Shynkaruk V. (2002) *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk*. [Philosophical Encyclopedic Dictionary] Kyiv : Abrys. S. 380–381. [in Ukrainian]

УДК 783.4:78.071.1Кошиць]:781.1](477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-22>

Марія КОВАЛЬ,
orcid.org/0000-0002-9795-9706
аспірантка творчої аспірантури кафедри хорового диригування
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) marichka_koval@yahoo.com

ПЕРШОДЖЕРЕЛО В «БОГОРОДИЧНИХ ДОГМАТАХ» ОЛЕКСАНДРА КОШИЦЯ: МОДЕЛЬ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

У розвідці розглядається етап музично-теоретичного опрацювання циклу «Богородичних Догматів» О. Кошиця, завданням якого є створення підґрунтя для формування виконавської концепції. Цикл належить до особливого типу музичного твору, власне, такого, що має першоджерело. Основною складністю подібного твору є сполучення у ньому як єдиному цілому різних мовно-стилістичних явищ, у даному разі, богослужбових монодичних піснеспівів та багатоголосного авторського тексту, які належать різним системам музичного мислення. Їх узгодження та бути усвідомлені характеристики кожної з задіяних систем. На цьому етапі постає проблема розуміння, насамперед, першоджерела. У панорамі аналітичних підходів та індивідуальних методик, що виявилася у дослідженнях, в яких спеціально або дотично аналізуються піснеспіви першоджерела твору О. Кошиця, провідною є тенденція застосування до них засобів та прийомів пануючої теорії аналізу музичних творів, що склалася історично на матеріалі багатоголосної, насамперед, інструментальної музики і є цілком чужою для монодичного, зокрема, гімнографічного матеріалу. Спостерігається також не оформленість наукового інструментарію музично-теоретичного аналізу саме монодичних піснеспівів. Монодичні піснеспіви належать різним співацьким традиціям, які відрізняються одна від одної власними закономірностями упорядкування як системи у цілому, так і окремих піснеспівів. Тому **метою** даної розвідки є створення моделі музично-теоретичного аналізу монодичних догматиків – першоджерела «Богородичних Догматів» О. Кошиця на засадах системи, до якої вони належать. Підсумками наукового дослідження є: у статті охарактеризовані основні елементи системи Осмогласся, до якої належать монодичні Догматики першоджерела, зміст Догматиків та їх функція у корпусі піснеспівів та у порядку відправи; визначено зміст поняття поспівки як провідного елемента системи; запропоновано розгорнутий зразок поспівкового аналізу догматику (тобто, аналітичного визначення комплексу застосованих поспівок), а також модель послідовного аналізу піснеспіву – виявлення його синтаксису, архітектоніки, функції комплексної дії поспівок та взаємодії вербально й музичного рядів у структуруванні піснеспіву і у висвітленні його змісту.

Ключові слова: музично-теоретичний аналіз, першоджерело, монодичний піснеспів, система Осмогласся, поспівка, поспівковий аналіз, аналітична модель.

Mariia KOVAL,
orcid.org/0000-0002-9795-9706
Postgraduate student of Creative Postgraduate Studies at the Choral Conducting Department
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) marichka_koval@yahoo.com

THE PRIMARY SOURCE OF “THE DOGMAS OF THE VIRGIN MARY” BY OLEKSANDR KOSHYTS: MUSICAL AND THEORETICAL ANALYSIS PATTERN

The study presents the musical and theoretical analysis of “The Dogmas of the Virgin Mary” cycle by Oleksandr Koshyts as a stage of creating the basis for the development of a performance concept. The cycle belongs to a special type of musical work that has a primary source. The main difficulty of such a musical work is the combination of various linguistic and stylistic phenomena, liturgical monodic chants and polyphonic author’s texts which belong to different systems of musical thinking. Their harmonization and achievement of artistic integrity is a common problem for this type of musical work that’s why the characteristics of each of the systems involved must be realized. At this stage the problem of understanding a primary source arises. Analytical approaches and individual methods in the researches, which contain intentional or accidental analysis of primary source hymns of Oleksandr Koshyts’s musical work, demonstrate the leading tendency to apply the means and methods of the prevailing theory of musical work analysis which has developed historically on the material of polyphonic, primarily instrumental music and it is not typical to monodic hymnographic material. There is also a lack of a well-developed scientific toolkit for musical and theoretical analysis of monodic hymns. Monodic hymns belong to different singing traditions. They differ from each other by their own patterns of ordering both the system as a whole and individual hymns. Therefore, the purpose of this study is to create a musical and theoretical analysis pattern of monodic dogmatics which are the primary source of “The Dogmas of the Virgin Mary” by Oleksandr Koshyts on the basis of the system to which

they belong. The results of scientific research are as follows: the article describes the main elements of the Osmoglas system, which includes the monodic Dogmatics of the primary source, the content of Dogmatics and their function in hymn corpus and in the order of church worship; the content of the concept chanting as a leading element of the system is determined; the detailed model for chant analysis of dogmatics (the analytical definition of the chant series) and the model of a consistent chant analysis – its syntax, architectonics, complex effect of chanting, the interaction of verbal and musical lines in the structuring of the hymn and in the presentation of its content is offered.

Key words: *musical and theoretical analysis, primary source, monodic hymn, Osmoglas system, chant, chant analysis, analytical model.*

Постановка проблеми. Обрання теми для наукової розвідки обумовлено задумом творчого проекту: здійснення концертного виконання циклу «Богородичних Догматів» видатного українського композитора ХХ століття Олександра Кошиця, у творчій спадщині якого значну роль відіграють хорові твори з царини духовної музики: це п'ять Літургій, вісім Догматів та вісімдесят два окремих твори (на різні тексти та у різних жанрах).

У тяжінні до духовної теми творчості О. Кошиць не є самотньою постаттю в композиторському середовищі. Світ української музичної культури з давніх давен накопичував скарби духовного пізнання всесвіту, що не втрачає значимості та актуальності до сьогодні. Догматики О. Кошиця, безумовно, виконують високу місію духовного твору, ще й завдяки тому, що є справжніми перлинами музичного мистецтва.

Особливість даної розвідки полягає у тому, що вона є частиною роботи – наукового обґрунтування творчого проекту, та присвячена питанням музично-теоретичного опрацювання художнього твору, яке є етапом створення засад для усвідомлення та формування виконавської концепції.

Проблематика статті визначається тим, що цикл «Богородичних Догматів» О. Кошиця, – це твір, в основі якого лежить музичне першоджерело. Твори, які мають першоджерело, належать до особливого типу духовних творів. Їх виникнення відбулося цілком природно як відповідь на потреби оздоблення святкового, урочистого богослужіння: до головного голосу, який співав монодичну мелодію богослужбового піснеспіву додавався один, згодом більше голосів, які супроводжували головну мелодію. Це був шлях становлення багатоголосся у *однорідному мовно-стилістичному музичному середовищі*. З часом першоджерело залишилося представником системи монодії, а багатоголосся набуло розвитку і напрацювало власні засоби внутрішнього улаштування, внаслідок чого змінилися його мовно-стилістичні характеристики і зникла функціональна залежність від монодичного першоджерела. Воно втратило неодмінність, багатоголосся стало від нього вільним, богослужбовий піснеспів перетворився на художній твір, а твір, у якому засто-

совувалося першоджерело, постав спеціальним художнім завданням, загальною *проблемою* якого є художнє узгодження в єдиній композиції різних, за природою та внутрішнім устроєм, явищ. Перед О. Кошицем, безумовно, постало те ж саме художнє завдання із тією ж самою *загальною проблемою*.

Обрання богослужбових піснеспівів Богородичних Догматиків, власне, монодичних пояснив та обґрунтував сам композитор. У листі з 7-го лютого 1940 року до П. Маценка він написав: «Щодо мене, то, на жаль, я не маю під руками двох власних Ірмолоїв, які залишив у Києві, – один рукопис з ХVІІІ ст., другий – як видно з першодруку, можливо, київський, а може, почаївський, зроблений «набором» нотами, різаними, як видно, на дереві. Тож я використовував матеріали з «Гласопісниця» Дольницького 1894 р., якого старанно перевірів з Львівським Ірмолоєм 1904 року (передрук 1700 року), та з вищезгаданого Рукописного Ірмолоя письма Георгія Мельниковича-Тяпечького, с. Тяпче біля Болехова й Гошева в Галичині з 1732 року, а також з Октоїха (хорового) Києво-Печерської Лаври від 1910 року – тепер унікалом <...> Отже, маю на руках документи, український характер яких поза дискусією. З ними звів я Догмати Знаменні, *вжиті мною*, і бачу, що мелодії є ті ж самі цілком (курсив мій – М. К.). Коли й бувають які розходження, то здебільшого, в широті мелодії та у вартості окремих нот, що більше свідчить про переписувачів та розшифрувальників знамені. Іноді опущено окремі речення, але все, починаючи від кістяка мелодії, має тип, характер, нахил один і той самий. Отже, на мою думку, мої мелодії треба вважати як один з «ізводів» Старознаменного наспіву, рівноцінний і узгоджений з українськими Ірмолоями, цебто визнати їх українськими за змістом і походженням» (Головащенко М., 2007: 383). Дійсно, монодичні догматики, обрані О. Кошицем, цілком співпадають з «Обходом Знаменного Пенія», що робить першоджерело доступним для науковців.

Аналіз наукових досліджень. Ознайомлення з науковими дослідженнями, в яких, дотичне до основної їх теми, приділяється увага до «Богородичних Догматів» О. Кошиця або до монодичних

догматиків як таких (Калуцка, Пархоменко, 2012, Ткаченко, 2016; Тесля, 2016 тощо), виявило не оформленість наукового інструментарію музично-теоретичного аналізу саме монодичних піснеспівів, а також розмаїття аналітичних підходів та індивідуальних методик, провідною тенденцією в яких є застосування засобів та прийомів усталеної теорії аналізу музичних творів, що склалася історично на матеріалі *багатоголосної, насамперед, інструментальної* музики і є *цілком чужою* для матеріалу монодичного.

Виникла серйозна наукова проблема, суттю якої є не адекватність методики аналітичного дослідження природі внутрішнього улаштування того явища, що вивчається. Ця *спеціальна проблема*, а саме, – розуміння засад аналітичного дослідження першоджерела, – є центральною у даній розвідці.

Теоретичну базу даного дослідження, відповідно до системної приналежності монодичних догматиків, складають наукові позиції праць з галузі медієвістики: Прилепи О. (монодичні піснеспіви Києво-Печерської співацької традиції: 2006: 175; 2007: 50; 2008: 158), Шевчук О. (київський розспів: 1989: 16; 2003: 36; 2007: 28), Чижик І. (поспівкова система Октоїху: 2000: 158; 2006: 60).

Метою даної розвідки є створення моделі музично-теоретичного аналізу монодичних догматиків – першоджерела «Богородичних Догматів» О. Кошиця, на засадах системи, до якої вони належать. Базовими на шляху її досягнення є уявлення про зміст Богородичних догматиків, їх місце і значення у відправі, статус у корпусі богослужбових піснеспівів, особливості їх внутрішнього оформлення.

Викладення основного матеріалу. Під кутом зору виявлення властивостей першоджерела, провідними, у даному дослідженні, обрані питання змісту та внутрішнього улаштування. Це ті параметри, які насамперед мають враховуватися у «похідному» від першоджерела авторському творі.

У питанні змісту, в загальному сенсі, дослідники вирізняють кілька груп піснеспівів, а саме: піснеспіви *догматичного* змісту, у яких в образно-поетичній формі викладаються положення християнського віровчення; піснеспіви *історично-оповідального* характеру; піснеспіви *морально-дидактичного* змісту; піснеспіви *споглядального* характеру; *гімни* – як прославлення та як молитовне звернення; *піснеспіви*, які супроводжують певні дії священників та у *поетичній формі розкривають символічний зміст* цих дій. На формування змісту певного піснеспіву впливають, як вихідні умови, його місце й функція у системі корпусу піснеспівів та у структурі відправи.

Богородичні Догматики належать до групи «богородичних» у системі піснеспівів та до першої групи стихир у структурі недільної великої вечірні – стихир на «Господи воззвах», у функції завершального піснеспіву. «Богородичен» – це пісня на честь Пресвятої Богородиці, прославленням якої завершується у відправі кожна група пісень. Кожна відправа має кілька груп пісень, відповідно, – кілька богородичних, і кожен богородичен має власний текст, чим пояснюється їх велика кількість. Вісім Богородичних Догматиків – це окрема група стихир серед богородичних, яка суттєво від них відрізняється, насамперед, у питанні змісту. А саме, – ці пісні характеризуються ознаками одночасно усіх перелічених змістових груп, тобто, вирізняються універсальністю: як у *догматичних* піснеспівах, – Догматиках, в кожному з них викладаються певні положення віровчення у такий спосіб, що вісім догматиків у сукупності надають повне вчення за важливішим з догматів – догматом втілення, тобто, явлення Сина Божого на землі як сина земної матері. Як богородичні вони є *гімнами*, тому що призначені прославленню Божої Матері. Як такі, що висвітлюють події священної історії у перспективі їх історичного розвитку та у системі зв'язків прообразів Старого заповіту із їх проявленням у доленосних подіях Нового заповіту, Догматики є *історико-оповідальними* і *споглядальними* піснеспівами. І, нарешті, *під час співу Догматиків відбувається символічна дія* – вхід, який вважається найважливішим священним обрядом вечірні. Отже, зміст Догматиків сягає рівню світогляду і тим самим підіймає їх над усією рештою богородичних, які є більш конкретизованими за змістом та, як прославлення Богородиці, мають лише ознаки групи гімнів. Те, що вісім догматиків сполучаються у єдиному циклі поетапного викладення змісту повного вчення за догматом втілення, теж суттєво відрізняє догматику від інших богородичних, які є відокремленими один від одного. Цикл догматиків виходить за межі однієї відправи, тому що кожен з догматиків належить одному з восьми гласів і співається лише в одній відправі. Як завершальний, підсумковий піснеспів першої групи пісень – стихир, у відправі Догматик виконує ще і функцію репрезентації гласу, тому у статуті упорядкування богослужіння називається «Богородичен перший гласу». Відповідно до такого значення, він співається протягом тижня кожного дня як завершальний першої групи стихир, якщо в даний день немає свята. Внаслідок цього цикл догматиків сполучає різні часові виміри: час протікання однієї відправи та восьми-тижневий час звершення одного

«гласового стовпу», – тобто, послідовного тижневого панування чергового гласу, і функціонує як чинник утворення макро-циклу Осмогласся. А зміст кожного догматику доповнюється значенням символу розгортання подій священної історії у часі та набуває нової ваги. Цей вимір виходить за межі того, що саме сприймається безпосередньо під час виконання циклу Богородичних Догматів, але його усвідомлення впливає на формування відчуття високого змісту, піднесеності музичної події у цілому і у кожному з догматиків окремо.

Ключ для вирішення *питання внутрішнього улаштування* Догматиків криється у гласовій системі Осмогласся, яка є загальним канонічним законом упорядкування богослужіння. Система Осмогласся має суто музичну підсистему, але теж загальну – канон музичного Осмогласся. Вісім музичних гласів, на відміну від іхосів (гласів) греко-візантійської та модусів латинської звуковисотних систем, не мають власних звукорядів у обсязі октави. Дванадцяти-ступеневий звукоряд є спільним для усіх гласів та має семантичну природу, внаслідок чого він є одним з чинників формування змісту піснеспіву. Як вивили музикознавчі дослідження, повнота вираження змісту досягається у піснеспіві тісною взаємодією вербального та музичного складників у сукупності, що доводиться й аналітикою даної розвідки. Гласи відрізняються один від одного комплексами мелодичних формул. Мелодичні формули називаються «поспівками», і кожна поспівка має власну назву.

Музичний Догматик, за умов походження, належить до гімнографічної монодії богослужбового призначення у співацькій традиції давньої української православної Християнської Церкви, тобто він є не художнім твором, а співацькою формою інтонування (озвучування) богослужбового тексту. Тексти майже усіх Догматиків містять розгорнуте викладення положень віровчення, що потребувало відповідної, за складністю, співацької «мови» й форми. Вживання складної співацької «мови» було можливим, завдяки високому рівню розвиненості засобів письмової фіксації напівів. Для розспівування тексту окремого піснеспіву, зокрема, Догматику, з комплексу поспівок даного гласу використовується деякий їх набір, придатний, слушний для донесення змісту певного вербального тексту. Можна припустити, що найвдаліші варіанти подібних композицій були колись у давнину визнані, канонізовані та письмово зафіксовані у рукописах. Поспівки є цілісними мелодичними утвореннями і як такі, виконують у піснеспіві усі необхідні функції у вираженні змісту богослужбового тексту а також у формоут-

воренні, тобто, забезпеченні експонування, розвитку, логічного завершення. Як відомо, для того, щоб матеріал набув здатності формотворення, необхідно, щоб він повторився хоча б один раз. Повторне проведення може бути точним або варіантним, проте, має бути таким, що пізнається.

У монодичному піснеспіві, зокрема, у Догматиках музичний ряд, мелодична його лінія складається з ланцюжку поспівок, за принципом так званої центонної – «клаптикової» – композиції. Кожна поспівка є синтаксичною одиницею і, як така, характеризується цілісністю, тобто, у структурному аспекті, має повноту вираження етапів структурування: мелодичний зворот початку руху, далі фазу розгортання мелодії – моменту динамізації, енергетичної активності, яка змінюється заспокоєнням руху, спаданням енергії та кінцевим завершальним зворотом (мелодичним кадансом). Часовий обсяг поспівки вимірюється, у-середньому, межами одного дихального акту: спокійний вдих і проспівування поспівки протягом видоху, без будь-якого напруження, ніби єдиною дихальною хвилею. Є зовсім маленькі поспівки, вони самостійні, проте, як правило, включаються до складу середньої поспівки і утворюють її варіант. Тобто, в оформленні поспівки як цілісної синтаксичної одиниці діють загальні природні закономірності структурування будь-яких процесуальних процесів. Більшість поспівок має на завершенні низхідний мелодичний хід, ритмічне гальмування руху та його зупинку на великій тривалості. Але є, так звані, «серединні поспівки», які мають ознаки цілісної оформленості, проте, в них відсутні кадансова формула та кінцева ритмічна зупинка. Є також спеціальні засоби – сполучні звороти, які скорочують заключну довгу тривалість, та за рахунок звільненого часу утворюють перехід до наступної поспівки. Є висхідні дуже динамічні заключні звороти-зліти, необхідні для оформлення вершин кульмінаційного характеру, із зупинкою на верхівці. Тобто, працюють найприродніші, звичайні, майже, простіші закономірності та засоби підтримки та структурування інтонаційного струму. Стилістичними рисами мелодичного розгортання є цілковите переважання руху по секундах, дрібно-мотивність мелодичних чарунок, переважання середнього обсягу простору для руху.

В формоутворенні взаємодія поспівок керується також загальними закономірностями функціонування, серед яких провідною є пара дій: повторення та оновлення. Ця пара є необхідною як у аспекті визначення ролі поспівкового матеріалу у формотворенні, так і в оформленні архітектоники піснес-

піву, тобто, розділів та частин композиції. Цілком переважає варіантність матеріалу, точна повторність якого є, скоріш, винятком, ніж правилом. Варіантність поспівок обумовлена їх природою: найпростішим чинником тут є взаємодія мелодичної формули із умовами її підтекстовки, а, напевно, найскладнішим – родинний принцип співвідношення поспівок у словниковому комплексі гласу, тобто, їх групування за ознакою близькості мелодико-ритмічного матеріалу. Словниковий комплекс гласів, відповідний до «Октоїху Знаменного Пенія», відзеркалений у зібранні поспівок, створеному протоієреєм В. Металловим та оприлюдненому. У словнику поспівки не мають підтекстовки, тобто є мело-ритмічними формулами. Вони стають повноцінними поспівками, лише коли отримують конкретний текст у піснеспіві – підтекстовуються. Внаслідок різної кількості складів слів у текстових фразах, для яких обирається певна мелодична формула, у «живому» музичному тексті утворюються варіанти однієї й тієї ж самої поспівки. Як правило, зміни відбуваються на початку, перед основним наспівом поспівки, а саме, – застосовуються додаткові елементи: від одного-трьох речитативних звуків до цілого сегменту даної поспівки або вживаних у даному гласі сегментів певних поспівок, які призначені власне для додаткових, допоміжних елементів. Подібні додаткові елементи здатні набувати самостійної ваги, що визначається контекстуально, зокрема, їх повторністю протягом піснеспіву. Поширеним є і зворотній варіант: коли вилучаються один-два з початкових звуків поспівки. Часом зустрічається точна відповідність повної поспівки до її (словникової) формули, і це також є одним з її варіантів. Тобто, повна поспівка має підтекстовку; вона може бути дещо скороченою у порівнянні із формулою, або різного ступеню розширеною, або точно співпадати із нею. Отже, мелоритмічна формула поспівки, за суттю, є моделлю для утворення варіантів повної поспівки.

Внаслідок варіантної різноманітності поспівок потрібно більш широке поняття для позначення синтаксичної одиниці монодичного піснеспіву, яке охоплює собою усі форми їх варіантів. Таким поняттям є «мело-рядок»: слово «рядок» позначає собою вербальну складову поспівки, а «мело» (частина слова) – музичну складову. Мело-рядок може бути складнішим за розширену форму, зокрема, складатися з двох поспівок. Вони можуть сполучатися за рахунок помітного обсягу спільної частини або «перетікати» одна в одну, тобто, модулювати. За спільністю музичного матеріалу, мело-рядки можна позначити однаковими літерами. Якщо до складу мело-рядку входять дві

поспівки, то їх потрібно позначати різними літерами та додатковими знаками між літерами виразити спосіб їх взаємодії: знаком «+» сполучення поспівок, знаком стрілки модуляцію. На основі розташування та співвідношення літер визначаються розділи та частини композиції. Розглянемо питання виявлення форми догматику на прикладі Догматику першого гласу «Всемирную славу»:

Текст	Поспівка	Темат. елемент
1. Всемирную славу	Рожек з хамілою (67)	(а)
2. от человек прозябшую	Долинка (83)	(б)
3. і Владику рождшую	Виправка перемітна (33)	(в)
4. небесную дверь воспоім Марію Діву	Кулизма скамейна (76)	(г)
5. безплотних піснь	Возносець (30)	(д)
6. і вірних удобреніє	Кулизма скамейна (76)	(г ¹)
7. Сія бо явися	Пригласка перемітна (15)	(е)
8. небо і храм Божества	Кулизма середня (59)	(ж)
9. Сія прегражденіє	Ометка (64)	(а ¹)
10. вражди, розрушивши	Долинка (47)	(б ¹)
11. мир введе	Возносець (30)	(д ¹)
12. і царствіє отверзе	Кулизма скамейна (76)	(г ²)
13. Сію убо імуце	Пригласка перемітна (15)	(е)
14. віри утвержденіє	Кулизма середня (59)	(ж)
15. поборника імами	Пригласка перемітна+ Возносець (15+30)	(е+д ¹)
16. із нея рождшагося Господа	Кимза+Кулизма скамейна (9+В76)	(г ³)
17. Дерзайте убо +	Пастела (23)	(з)
18. + дерзайте людіє Божіі	Пастела (23)	(з)
19. ібо той побідит враги	Пригласка з тряскою +Возносець (20+30)	(е+д ¹)
20. яко всесилен	Кулизма скамейна (76)	(г)

Вербальний текст подається тут у тому викладенні, якого надав церковно-слов'янському текстові О. Кошиць в своїх «Богородичних Догматах». Номери поспівок вказані за зібранням Металлова.

Якщо розташувати ряди літер з урахуванням їх повторень, то проявляється структура у цілому:

а	б	[в]	г	д	г ¹	е	ж
а ¹	б ¹			д ¹	г ²	е	ж ¹
е + д ¹			г	[з]	е ¹⁺	д ¹	г

у першому ряді літер (з першого по восьмий мело-рядки) відбувається відбір мелорядків, що

можна вважати експозицією, першою частиною. Третій мело-рядок проводиться одноразово, але його участь у оформленні експозиційної частини доволі значна. Це приклад розширеної поспівки у складі мело-рядку, де поспівці «Виплавка перемітна» передусе додатковий елемент – початковий зворот іншої поспівки першого гласу «Задівець». Обидві частини мело-рядку співвідносяться як дві невеликі хвилі, спрямовані до найвищого звуку поспівки, причому, друга хвиля, у співвідношенні із першою, є динамічним розвитком, на енергії якого вдруге сягає вершини, де перша хвиля ще не утрималася, і закріплюється на досягнутій вершині висхідним кадансом. Можна припустити, що дана поспівка була обрана з-за активного висхідного руху та висхідного ж кадансу, який і завершується найвищим її звуком У масі кадансових зворотів суттєво переважає низхідний рух до останнього звуку (у першому гласі, наприклад, з двадцяти різних кадансових зворотів п'ять висхідних), тому поспівки із завершальним висхідним рухом, як правило, окрім структурної функції, виконують ще семантичну, – коли засоби музичного ряду висвітлюють та поглиблюють зміст ряду вербального. У даному разі зміст вербального тексту останнього з трьох перших мело-рядків, які у сукупності утворюють початкову фазу експозиції, поступово розкривається у їх послідовності: Всемірною Славу (Богородицю) – от чоловік прозябшую – і Владику рождшую. Мелодія першого мелорядку дрібними мотивами кружляє у вузькому діапазоні кварта у середньому регістрі. Мелодія другого рядку з середнього регістру спадає уступама у нижній регістр, – ніби образ сходження чистої душі до земного світу, щоб прорости у ньому землею дівчинкою («от чоловік прозябшую»). Мелодичні хвилі третього рядку, які полинають до вершини та сягають її, висвітлюють піднесеність події та її (надзвичайну) вагомість: «і Владику рождшую», – тобто, дівчинка-людина народила Владику. Далі до виявлення важливих елементів змісту долучаються ще й засоби упорядкування форми. Так, привертає до себе увагу утворення, майже у середині експозиційної частини, локальної три-частинної побудови через повторення мелорядку «g», яким оточується та виокремлюється мело-рядок «d». Адже, сенсом такої побудови є акцентування серединного мело-рядку на словах «Безплотних піснь», що розспівуються поспівкою «Возносець». Навіть назва поспівки – «Возносець» – долучається до втілення змісту вербального тексту, тим більше, музичний ряд. Це поспівка вищого регістру, складається з двох хвиль підйому та завершується

висхідним кадансом, як і у «Виплавці», але, по відношенню до неї, підіймається з середнього у вищий регістр, – на новий рівень піднесення: «Владику рождшая» стає Піснею Янголів. Мелорядки «g» та «g'» – варіанти поспівки «Кулизма скамейна», – теж мають вагоме значення: як оточення, вони є засобом вирізнення середини. За висотним же розташуванням, «Кулизма скамейна» сполучає у собі середній та верхній регістри і тому створює перехід від рівню «Виплавки» до рівню «Возносець» на словах: «Небесную Двер воспоім Марію Діву», тобто, від «Владику рождшую» («Виплавка» з висхідним кадансом), підхоплює сходження до вершини «Безплотних піснь» («Возносець» з висхідним кадансом). «Кулизма скамейна» складається з трьох сегментів – ритмічних варіантів одного мотиву, змістом якого є рух: вгору – наниз, внаслідок чого мелодія тричі сягає вершини, але не утримується на ній. Лише у «Возносець» вершина закріплюється, тому серединний мело-рядок «d» стає кульмінацією експозиційного розділу, першою кульмінацією у Догматику. Бачимо, що ієрархічне співвідношення вершин, яке було усередині єдиної поспівки «Виплавки», суттєво масштабується і виражається вже у взаємодії двох окремих поспівок. А у третьому мелорядку (другий варіант «Кулизми», «g'») повертається низхідний рух, динамічне напруження спадає, чим врівноважується енергія сходження. Це відповідає фразам вербального тексту: «Безплотних піснь» (Янголів піснь, світ Небесний) «і вірних удобреніє» (Окраса християн, світ земний). Музична тричастинна форма зони кульмінації логічно завершується. У експозиційному розділі залишаються ще два мело-рядки: перший з них, – «e», утворюється поспівкою «Пригласка перемітна», який передусе додатковий звук (для зайвого складу тексту), та другий мело-рядок «je» із поспівкою «Кулизма середня», однією з найдавніших у поспівковому словнику музичного Осмогласся. Для того, щоб зрозуміти значення цієї поспівки у Догматику, необхідно знати, що вона виконує лейтмотивну функцію у корпусі піснеспівів парних першого та п'ятого гласів, внаслідок того, що її вербальна складова сполучена із провідними образними сферами та основними «тематичними блоками» ново-заповітних піснеспівів: Воскресенською та Богородичною догматикую, із прообразами ново-заповітних подій у Старому Заповіті, із доленосними для людства темами. У межах окремих піснеспівів нею вирізняються ключові слова вербального тексту. У даному разі, їй передусе «Пригласка перемітна «e». Мелодична хвиля високої поспівки «Пригласки перемітної»

утворює арку до попереднього «Вознося» і тим одразу сполучає зміст тексту «Пригласки» «Сія бо явися» та тексту «Вознося» «Безплотних пісню», а саме: Ця Діва явися Піснею Безплотних. А мело-рядок із поспівкою «Кулизма скамійна» та тестом «небо і храм Божества» низхідним каскадом хвиль охоплює усі регістри – від верхнього до глибин нижнього, у обсязі майже повної октави, причому, її завершальний мотив відсилає до другого мело-рядку «б» з його текстом «від чоловік прозябшую» (від людей народжену). У такий спосіб, відбувається узагальнення: земна дівчинка – Безплотних пісня – явися небом та храмом Божества. Символічними та сакральними словами останньої поспівки експозиційного розділу завершується утворення образу Богородиці. Отже, у взаємодії цих двох останніх мело-рядків засобами мелодичного руху, співвідношення висотних зон, смислових арок між мело-рядками узагальнюється зміст тексту усієї експозиції та завершується упорядкування її форми, а текст «Кулизма середньої» набуває функції ключового. «Кулизма середня» двічі звучить у Догматику, вдруге – знов у парі із «Пригласкою перемітною» та знов на завершенні тепер вже середнього розділу, у якому розкривається роль святої постаті Богородиці та значення священної події народження Сина Божого на землі. Текст цих мело-рядків на завершенні серед-

нього розділу: «Сію бо імуці» «е» (Пригласка) та «Віри утвердження» «ж» (Кулизма), – теж має значення висновку та ключових слів на «Кулизмі». У цілому, ключовими словами цього Догматику є: Небо, храм Божества, віри утвердження.

Наведений аналіз експозиційної частини Першого Догматику демонструє значення і роль поспівок у формоутворенні та у втіленні й розкритті змісту вербального тексту.

Висновки. Отже, підсумками наукового дослідження є: 1) охарактеризовані основні елементи системи Осмогласся, до якої належать монодичні Догматики першоджерела; зміст Догматиків та їх функція у корпусі піснеспівів та у порядку відправи; 2) визначено зміст поняття поспівки як провідного елемента системи; визначено властивості явища поспівки як мело-ритмічної формули (рівень загального) та як текстового варіанту в контексті піснеспіву (рівень конкретного); 3) запропоновано розгорнутий зразок поспівкового аналізу догматику (тобто, аналітичного визначення комплексу застосованих поспівок); 4) запропоновано модель послідовного аналізу піснеспіву – виявлення його синтаксису, зокрема, синтаксичної одиниці «мело-рядку» у співвідношенні із поспівкою, а також архітектоники; 5) розкрито механізми комплексної дії поспівок, взаємодії вербального та музичного рядів у структуруванні піснеспіву, та у висвітленні його змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головащенко М. Феномен Олександра Кошиця. Київ: Музична Україна, 2007. 588 с.
2. Калущька Н. Б., Пархоменко Л. О. Олександр Кошиць: мистецька діяльність у контексті музики ХХ сторіччя. Київ: Фенікс, 2012. 416 с.
3. Прилепа О. П. Семантичне поле «поспівкового словника» Києво-Печерського Ірмологіону. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Вип. 69: Теоретичні та практичні аспекти смислоутворення. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. С. 175-179.
4. Прилепа О. П. Поспівка як чинник самобутності вітчизняних гласових молитвоспівів. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Вип. 61: Старовинна музика: сучасний погляд. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2007. Кн. 3. С. 50-57.
5. Прилепа О. П. Історично усталені форми поспівок у Києво-Печерській традиції. Науковий вісник Національної музичної академії України. Вип. 78: Мистецтвознавчі пошуки: Збірник наукових статей та есе, прив'язаний ювілею Ніни Олександрівни Герасимової-Персидської. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2008. С. 161-171.
6. Тесля Т. М. Музично-поетичні виміри піснеспівів Вечірні (на матеріалі українських ірмологіонів XVI–XVIII ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. Спеціальність 17.00.03. Музичне мистецтво. Львів: ЛНМА ім. М. В. Лисенка, 2016. 278 с.
7. Ткаченко А. І. Українська сакральна монодія в сучасній композиторській творчості. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. Спеціальність 17.00.03. Музичне мистецтво. Львів: ЛНМА ім. М. В. Лисенка, 2012. 266 с.
8. Чижик І. О. Мелодичний аспект поспівкового комплексу Осмогласся у ното-лінійному Октоїху. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Вип. 41: Старовинна музика: сучасний погляд: зб. наук. праць. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. Кн. 2. С. 80-86.
9. Чижик І. О. Символіка простору в піснеспівах знаменного розпіву. Мистецтвознавство України: зб. наук. праць. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2000. Вип. 1. С. 158-164.
10. Шевчук О. Ю. До питання про самобутність київського розпіву (за матеріалами нотних рукописів кінця XVI–XVIII ст.). Українська музична культура сучасності у міжнародних зв'язках: зб. наук. праць. Київ: КДК ім. П. І. Чайковського, 1989. С. 16-45.

11. Шевчук О. Ю. Структурні ознаки системи осмогласся. Студії мистецтвознавчі: зб. наук. праць. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2003. № 4. С. 36-48.

12. Шевчук О. Ю. Олександр Кошиць і наука про давньоукраїнський церковний спів. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Вип. 57. Олександр Кошиць і час: збірка статей. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2007. С. 28-42.

REFERENCES

1. Holovashchenko M. (2007) Fenomen Oleksandra Koshytsia [The phenomenon of Oleksandr Koshyts]. Kyiv: Muzychna Ukraina. 588 p. [in Ukrainian].

2. Kalutska N. B., Parkhomenko L. O. (2012) Oleksandr Koshyts: mystetska diialnist u konteksti muzyky XX storichchia [Oleksandr Koshyts: the artistic working in the context of 20th century music]. Kyiv: Fenix. 416 p. [in Ukrainian].

3. Prylepa O. P. (2006) Semantychne pole «pospivkovoho slovnyka» Kyievo-Pecherskoho Irmolohionu [The semantic field of the chant's dictionary in the Kyiv-Pechersk Irmology]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho – Scientific herald of UNMA named after P. I. Tchaikovsky, 69, 175-179. [in Ukrainian].

4. Prylepa O. P. (2007) Pospivka yak chynnyk samobutnosti vitchyznianskykh hlasovykh molytvospiviv [The chant as a factor of originality of Ukrainian choral music]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho – Scientific herald of UNMA named after P. I. Tchaikovsky, 61, 3, 50-57. [in Ukrainian].

5. Prylepa O. P. (2008) Istorychno ustaleni formy pospivok u Kyievo--Pecherskii tradytsii [Historically stable forms of chants in the Kyiv-Pechersk choral singing tradition]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho – Scientific herald of UNMA named after P. I. Tchaikovsky, 78, 161-171. [in Ukrainian].

6. Teslia T. M. (2016) Muzychno-poetychni vymiry pisnespiviv Vechirni (na materialy ukrainskykh irmolohioniv XVI–XVIII st.) [Music and poetic dimensions of Vesper's church songs (based on the material of Ukrainian irmologies of the XVI–XVIII centuries)]. PhD Thesis. Lviv. 278. [in Ukrainian].

7. Tkachenko A. I. (2012) Ukrainska sakralna monodiia v suchasni kompozytorskii tvorchosti [Ukrainian sacred monody in the modern composer practice]. PhD Thesis. Lviv. 266. [in Ukrainian].

8. Chyzhyk I. O. (2006) Melodychnyi aspekt pospivkovoho kompleksu Osmohlassia u noto-liniinomu Oktoikhu [The melodic aspect of the Osmoglas complex of chants in the note-lined Octoechos]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho – Scientific herald of UNMA named after P. I. Tchaikovsky, 41, 2, 80-86. [in Ukrainian].

9. Chyzhyk I. O. (2000) Symvolika prostoru v pisnespivakh znamennoho rozpivu. [The symbolic of the space in the Znamenny chants] Mystetstvoznavstvo Ukrainy: zb. nauk. prats – The Art Science of Ukraine: coll. of science papers. Kyiv: UNTAM named after P.I. Tchaikovsky. 1. 158-164. [in Ukrainian].

10. Shevchuk O. Iu. (1989) Do pytannia pro samobutnist kyivskoho rozpivu (za materialamy notnykh rukopysiv kintsia XVI–XVIII st.). [To the question about originality of the Kyiv monodic chant (based on scores of the end XVI–XVIII st.)] Ukrainska muzychna kultura suchasnosti u mizhnatsionalnykh zviyazkakh: zb. nauk. prats – Ukrainian modern music culture in the international relationships: coll. of science papers. Kyiv. 16-45. [in Ukrainian].

11. Shevchuk O. Iu. (2003) Strukturni oznaky systemy osmohlassia. [Structure signs of the Osmoglas system]. Studii mystetstvoznavchi: zb. nauk. prats. – Art Science studios: coll. of science papers. Kyiv. 4, 36-48. [in Ukrainian].

12. Shevchuk O. Iu. (2007) Oleksandr Koshyts i nauka pro davnoukrainskyi tserkovnyi spiv. [Oleksandr Koshyts and the science about ancient Ukrainian church singing]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho – Scientific herald of UNMA named after P. I. Tchaikovsky, 57. 28-42. [in Ukrainian].

УДК 792.02:[821.161.2-31Top:159.922.76-058.6]](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-23>

Дмитро КОНИК,
orcid.org/0000-0002-6608-5356

аспірант першої кафедри акторського мистецтва та режисури драми
Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого
(Київ, Україна) adimakonik@gmail.com

ТЕМА ДИТИНСТВА У ТРИЛОГІЇ В. НЕСТАЙКА «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ» ПРИ РОБОТІ НАД ІНСЦЕНІЗАЦІЄЮ РОМАНУ

Досліджено теми дитинства у творі В. Нестайко «Тореадори з Васюківки» задля подальшого створення інсценізації та початку репетиційного процесу над виставою за мотивами даного твору.

Проаналізовано тему дитинства у контексті сучасної війни та крізь призму явища «втраченого дитинства» українських дітей та підлітків у зв'язку з російсько-українською війною.

Внаслідок практичного та теоретичного дослідження обґрунтовано метод акторсько-режисерського репетиційного процесу для подальшої роботи над виставою «Тореадори з Васюківки».

Охарактеризовано досвід відомих режисерів театру та викладачів акторської майстерності при їхній роботі з «темою» до та під час репетиційного періоду. Сформовано ідею здійснення інсценізації трилогії.

На основі аналізу та репетиційного процесу вистави, надана змістовна характеристика акторської та режисерської роботи над інсценізацією теми дитинства в трилогії В. Нестайка «Тореадори з Васюківки».

Складено образ письменника (на основі твору якого була здійснена інсценізація дитячого пригодницького роману) за принципом дослідження його емоційної біографії. Враховано емоційну та біографічну складову автора, що суттєво вплинуло на кут зору на його прозовий твір, а також на подальшу інсценізацію.

Розроблено тренажно-репетиційний метод, що уникає необхідності роботи над ролями, а натомість виводить на перший план особистість студентів-акторів. Перевірено на практиці ідею митців-абстракціоністів щодо моделі мистецького сприйняття «суб'єкт-суб'єкт», яка в свою чергу привела до виникнення акторсько-режисерського постдраматичного театру.

Рекомендовано напрями подальших досліджень через апробацію універсального та емпіричного досвіду дитинства різних митців для трансформування їхніх набутих емоційно-духовних знань у художні твори, розвиток та впровадження у театральну постановку роботи з темами (з урахуванням усіх принципів свободи, імпровізації та структурованого хаосу під час акторського тренінгу та режисерсько-акторських репетицій).

Ключові слова: Всеволод Нестайко, «Тореадори з Васюківки», дитинство, тема, репетиція, інсценізація.

Dmytro KONYK,
orcid.org/0000-0002-6608-5356

Postgraduate student at the first Department of Acting and Drama Directing
I.K. Karpenko-Karyi Kyiv National University of Theatre, Cinema and Television
(Kyiv, Ukraine) adimakonik@gmail.com

THE THEME OF CHILDHOOD IN V. NESTAYKO'S TRILOGY "TOREADORAS FROM VASYUKIVKA" WHILE WORKING ON THE NOVEL'S ADAPTATION

The themes of childhood in V. Nestayko's work «Toreadoras from Vasyukivka» are studied in order to further create a staging and begin the rehearsal process for a play based on this work.

The article analyzes the topic of childhood in the context of modern warfare and through the prism of the phenomenon of «lost childhood» of Ukrainian children and adolescents in connection with the Russian-Ukrainian war.

As a result of the practical and theoretical research, the method of actor-director rehearsal process for further work on the play «Toreadoras from Vasyukivka» is substantiated.

The experience of well-known theater directors and acting teachers in their work with the «theme» before and during the rehearsal period is characterized. The idea of staging the trilogy was formed.

On the basis of the analysis and rehearsal process of the play, the author provides a substantive characterization of the actor's and director's work on the staging of the theme of childhood in V. Nestayko's trilogy «Toreadoras from Vasyukivka».

The image of the writer (on the basis of whose work the children's adventure novel was staged) is created on the principle of studying his emotional biography. The emotional and biographical component of the author is taken into account, which significantly influenced the angle of view of his prose work, as well as the subsequent staging.

A training and rehearsal method has been developed that avoids the need to work on roles and instead brings the personality of student actors to the fore. The idea of the abstract artists about the model of artistic perception «subject-subject» is tested in practice, which in turn led to the emergence of the actor-director postdramatic theater.

Directions for further research are recommended through testing the universal and empirical childhood experience of various artists to transform their acquired emotional and spiritual knowledge into works of art, development and implementation of theme work in theatrical productions (taking into account all the principles of freedom, improvisation and structured chaos during acting training and director-actor rehearsals).

Key words: *Vsevolod Nestayko, «Toreadoras from Vasyukivka», childhood, theme, rehearsal, staging.*

«Я пишаюся, що не вийшов із дитинства і зберіг дитячу душу. Це підтримує мене в нашому жорстокому світі і дає сили творити»
В. Нестайко

Постановка проблеми. З поновленням гарячої фази війни, яка кожне століття виникала на українській землі проти українського народу та його незалежності, знову постає страшною реальністю сьогодення феномен «втраченого дитинства». Дитячі книги, як ніякий інший вид мистецтва, здатні активізувати дитячу уяву та занурити своїх читачів у дитяче сприйняття світу: вільне, сміливе, допитливе, пригодницьке, уважне і всеосяжне, безкомпромісне, добре, людяне, смішне, повне любові. Кожна нація потребує свого національного дитячого письменника, який створював би книги з урахуванням історії, менталітету, побуту, гумору, культури та свідомості своєї нації. Такий автор стає народним, а його твори – важливою частиною культури. В Україні є такий письменник, прізвище якого, напевно, назвуть першим у списку майже всі українці, це – В. Нестайко.

Суспільство в усі часи потребує дитячих книг. Але бувають часи, коли дитяча література стає не просто частиною виховання особистості, не просто цікавою та захоплюючою розвагою, а рятівною та терапевтичною потребою. У житті людини трапляються свої особисті життєві потрясіння: хвороби, втрати, психологічні кризи, побутові труднощі. Задля емоційної, філософської, духовної витримки, люди, зокрема діти, звертаються до мистецтва і світла у мистецтві. Дитяча література – це приклад найсвітлішого мистецтва.

Однак, є всезагальні потрясіння, спільні, національні. Одним із прикладів таких національних життєвих потрясінь суспільства є війна. І, в такому разі, потреба у світлі стає кричущою та всезагальною. А, отже, дитяча література (як найсвітліше мистецтво) стає національною потребою, а тим паче, якщо це твори національного автора. Нині книги В. Нестайка стають певними «ліками» як для дітей і підлітків, що читають їх вперше, так і для дорослих, які читали їх у своєму дитинстві. Цей автор, як ніхто, може вивести до світла, навіть у часи війни, адже він сам є людиною зі «втраченим дитинством», «втраченим дитинством» через Другу світову війну. Він знав би про що писав, якби

писав про війну, проте він пропонує читачам мир, і сила цього миру вражає й досі. Це мир за який варто боротися, це мир який перемагає смерть. Світи В. Нестайка прекрасні і потрібні сучасному поколінню українських дітей та підлітків. Але безумовним вінцем його творчості є трилогія «Тореадори з Васюківки». Саме цей дитячий пригодницький роман, у часи повномасштабного російського вторгнення, автор статті вирішив інсценувати та втілити на театральній сцені навчального театру.

Аналіз досліджень. Роман Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки» учні вивчають та обговорюють на уроках з української літератури. Відповідним чином, на допомогу вчителю, опубліковано розробки фахівців з педагогіки, в яких піднімаються питання щодо понять дитячої дружби, комічних ситуацій, почуття романтизму та пригодництва, що в сутності своїй є надважливим духовним скарбом дитинства (Вірич, 2008), (Возняк, 2008), (Ніколашина, 2014), (Овдійчук, 2015), (Савченко, 2013), (Ситченко, 2011).

Заслуговує на увагу дослідження Лідії Лимаренко з обґрунтування репетиції в студентському театрі, як однієї із основних форм навчально-виховного процесу підготовки майбутніх акторів в тому числі (Лимаренко, 2012), що відповідає філософії розвитку вітчизняної культурно-мистецької освіти в контексті входження України в загальноєвропейський освітній простір (Безгін та ін., 2019).

Проте комплексного дослідження теми саме дитинства роману «Тореадори з Васюківки» для подальшого викладенні її у театралізованій постановці відсутнє, що і спонукало до даної розробки спадщини В.Нестайка.

Мета статті – дослідження теми дитинства у творі В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» задля подальшого створення інсценізації та початку репетиційного процесу над виставою за мотивами даного твору. Дослідження передбачає аналіз досвіду відомих режисерів театру та викладачів акторської майстерності при їхній роботі з «темою» до та під час репетиційного періоду, а також залучення отриманих знань до процесу нашої інсценізації та творчої репетиційної роботи.

Методологією дослідження стало застосування загальнотеоретичних та спеціальних підходів та наукових методів: мистецтвознавчого та культурологічного підходів; системного та ком-

паративного аналізу, моделювання, узагальнення, формалізації та абстрагування.

Наукова новизна. Науковою новизною статті є дослідження теми дитинства у дитячому романі В. Нестайко «Тореадори з Васюківки» у контексті сучасної війни та кризь призму явища «втраченого дитинства» українських дітей та підлітків у зв'язку з російсько-українською війною.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, тема дитинства у «Тореадорах» розкрита автором у певній філософії, яка проголошує кожному людину – «божественною» дитиною, а дитинство – часом, коли людина найбільше чує весь свій золотий потенціал, який в неї закладено. Саме тому в дитинстві формуються масштабні і вільні дитячі мрії, а людина навіть не замислюється про те, чи гідна вона цих мрій і чи рівна вона цим масштабам. Адже відповідь у дитини очевидна – звичайно, так. У дитинстві формуються ідеали та з'являються моральні орієнтири, які дають людині внутрішній камертон гідності, з яким вона готова до великих життєвих звершень. Головною з ознак «божественної» дитини – є свобода мислення, творчості, фантазії, віри, наявність сильної мети та здійснення сильних вчинків. Це ж саме можна сказати, до речі, і про митців (зокрема акторів), адже справжній митець – це доросла дитина, яка зберегла «божественні» якості і нагадує про них іншим людям через свою творчість. У дитинстві кожен із нас чує у собі героя, тобто людину, яка здатна почати шлях, вийти за поріг і вирушити до свого надзавдання.

На шляху героя одразу ж починають з'являтися перешкоди, провокації, страхи, спокуси, випробовування і різного роду провідники. Все це детально описано у книзі Джозефа Кемпбелла «Тисячолікий герой», яка не дарма є настільною книгою у Голлівуді (Joseph Campbell «The hero with a thousand faces» 1949). «Герой – людина, що сама досягла смирення. Але смирення перед чим? Оце ж і є питання, яке ми маємо поставити собі, і це також загадка, розгадка якої скрізь і всюди є тою найпершою метою, чесною та історичним подвигом героя.» (Кемпбелл, 2020: 22). Наявність героя та початок його шляху стає причиною всього того, що можна вкласти у слово «пригоди». «У лівій зверху написав «Пригоди» (це хороше, це для мене, ти знаєш, у житті головне, заради цього я й на острів висадився, бо без пригод моє життя – не життя, особливо на острові). У правій половині написав зверху «Неприємності» (що ж поробиш, як трапляються).» (Нестайко, 2010: 126–127). Пригодами насичене життя усіх героїв, пригодами насичений роман «Тореадори з Васюківки». Як

тільки божественна людина робить перший крок – світ починає з ним складний і фундаментальний діалог, аби герой зміг пройти усі рівні дорослішання та, зазнавши трансформації, з «богоподібного» став «напівбогом» і змінив світ навколо себе на краще.

Побутує дивовижна думка, що на світі є два головних почуття, з яких виростають всі інші, – любов і страх. Саме страх, а не ненависть є антонімом до слова «любов». Тому що любов є першопричиною усього прекрасного і доброго у світі, а страх – це першопричина всього злого і всього поганого. По Дж. Кемпбеллу та по З. Фрейду, саме в дитинстві ми набуваємо наших головних страхів, які впродовж життя можуть віддаляти нас від нас прекрасних, від того потенціалу, з яким ми народилися. Одне із головних завдань шляху – позбутися полону страху. Автор статті ставить питання – чи є такий страх, який би об'єднував усіх людей? Загальноприйнята філософська відповідь каже нам, що це страх смерті. Автор пропонує свою відповідь і каже, що це страх, що нас не будуть любити (що, свого роду, також є смертю, смертю ще за фізичного життя).

Тут можна згадати мультфільм «Коко» (2017, США, Disney, Pixar), який відкриває глядачам мексиканську традицію святкування Дня мертвих та вшанування живими померлих людей, і показує життя душ у потойбічному світі, які назавжди зникають, у випадку, якщо ніхто серед живих їх не любить і вже не згадує. За життя, людина може боятися, що її не любитимуть, чи не полюблять, чи розлюблять, чи недолублять, може боятися нелюбові до себе від рідних, коханих, друзів, вчителів, знайомих, малознайомих, зовсім незнайомих і від самих себе. Зі страху, що світ нас не любить і не приймає, може народитися гордіня, заздрість, роздратування, лінь, апатія, депресія, насилля, жорстокість до себе та до інших. Одне із завдань мистецтва донести до людей, що їх люблять, і таким чином подолати їхній найнебезпечніший страх, нагадати, їм що їх завжди є кому любити, приймати, а якщо вони у це не вірять чи не відчують цього, то дати їм досвід того, що їх завжди любитиме митець, автор, і він ніколи не залишить на самоті. У нашому випадку, тим хто передає любов і укріплює в читачах відчуття прийняття та ніжності, є Всеволод Нестайко, який рефлексуючи на тему свого втраченого дитинства, самому собі й усім нам дарує головні закони дитячого життя – любов, свобода, «великі» і «малі» вчинки.

Герман Гессе у книзі «Деміан» писав: «Те, що змусило вас злетіти, – це велике надбання людського роду, яке живе в кожному з нас. Це відчуття

зв'язку з витокami будь-якої сили, але від нього нам швидко стає лачно. Воно здається неймовірно небезпечним. Тому більшість воліє відмовитися від польоту і пересуватися просто хідником, як це диктують звичні правила» (Гессе, 2017: 123). У своїй книзі «Далекі межі людської природи» видатний американський психолог ХХ ст. Абрагам Маслоу (засновник гуманістичної психології), досліджуючи людський страх перед величним самопочуттям та вірою у свої можливості, ввів у свій професійний словник поняття «комплексу Іони» (Maslow, 1973).

Лжепророк Іона – герой зі Старого Заповіту, якому Бог доручив проповідувати у язичницькому місті Ніневія, аби врятувати 120000 жителів Ассирійської столиці від духовної смерті. Але Іона відмовився від цього покликання з декількох причин, зокрема і тому, що не вважав себе гідним цієї великої місії. Іона сів на корабель, щоб відплисти у далеке місто і заховатися там. Проте корабель потрапив у шторм і Іона опинився у відкритому морі. Його проковтнув кит. Іона три дні і три ночі провів у чорному череві кита (це метафора нашого стану, в якому ми опиняємося, коли біжимо від самих себе і свого прекрасного покликання). На третій день Іона помолився Богу і розкався. Кит виплюнув пророка на берег і той таки проповідував у Ніневії та врятував місто від загибелі.

Отже, Абрагам Маслоу стверджує, що кожен з нас народжується з почуттям власної величчї та з готовністю до прекрасних сміливих дій. Але впродовж життя більшість людей відмовляється від цього, обираючи зону комфорту, йдучи на компроміси зі своєю совістю та погоджуючись на менше, оскільки зневіряються в собі, не люблять себе, бояться трудитися та втрачають в собі відчуття героя. Психолог визначає «комплекс Іони» або ж «невроз власної нікчемності» як свідому відмову від свого покликання, своїх мрій, своєї любові та власного щастя.

У «Тореадорах з Васюківки» автор на кожній сторінці говорить про вогонь, що горить у дітях, дає підстави вірити, що у них цей вогонь з дорослішанням не згасне та нагадує нам, читачам, про наш власний вогонь, якому не можна зраджувати. Діти у романі витримують ту золоту витончену середину між творчою знахабнілістю і гордовитою пихою та скорочують мости між мріями і діями. Для них виникнення ідеї є автоматичним запуском її реалізації.

Йоган Гейзінга у книзі «Homo ludens», тобто «людина, яка грає» досліджує антропологію людини із homo sapiens в людину, принципи існування якої побудовані на грі (Huizinga, 1960).

Сучасні люди самі вирішують, потрапляти їм у стихію гри чи ні. У грі важливими є: віра, азарт, невідомість, правила, радість, фантазія, імпровізація, інтуїція, набуті навички, талант та майстерність, партнерство, сміливість, цілісність, початок та кінець, бажання досягнення цілі, навчання, самовіддача, змагання, конкуренція, безпека та відсутність руйнації. Homo ludens – це в першу чергу діти. Діти і митці (у нашу дослідженні це актори). Саме тому ми вважаємо, що матеріал «Тореадори з Васюківки» є ідеальним простором для навчання акторів-студентів акторської майстерності у театральному університеті, який закладає основи для їхнього творчого професійного шляху в стихії чистої гри. А також цей матеріал несе ефект пробудження внутрішньої дитини у читачах, тому і вистава замислюється як важливий досвід шляху до homo ludens як для творців вистави, так і для її глядачів.

Твір розпочинається з невдачі – ідея побудувати метро провалилася у прямому сенсі. Ява і Павлуша (головні герої роману) засипають яму під свинарником і журяться. «Але довго журитися ми не вміємо.

– Слухай, – раптом каже Ява, – а давай зробимо... підводного човна» (Нестайко, 2010: 16). Невдача не зупиняє їх ні на мить. Дитяча енергія створення чогось нового переходить у новий проєкт і хлопці одразу ж беруться за нову гіпермасштабну справу. Біжучи до річки робити підводного човна, вони чують у колодязі цуцика. Без вагань хлопці рятують собаку, а сам процес спуску у колодязь перетворюється на гру в криниченавтів (знову ж таки Homo ludens): «Галльо! Криниченавт Ява? Як себе почуваете? – Атлічно! Пульс нормальний. Невагомості нема. Тиск триста атмосфер. Прийняв на борт потерпілого товариша Собакевича» (Нестайко, 2010: 18). А після порятунку: «Ми побігли до річки. Підводний човен з плоскодонки навечно потону в забутті...» (Нестайко, 2010: 19).

Хоча гіпермасштабні плани, які легко з'являються у думках, легко можуть і забутися або перерости у інші не менш захопливі задуми, проте є незмінна константа – гіперболізація власної значимості та надважливості своїх вчинків (особливо у Яви): «Історія нам не пробачить. Мені хочеться сказати, що історії до лампочки ми з Явою, у неї є й поважніші справи, та я не наважуюсь. У Яви надто серйозне обличчя.

– Ну, тоді про всяк випадок – прощай! – зітхаю я.

– Прощай! – зітхає Ява, і ми стримано, по-солдатському обіймаємось. Хоч двері відчинені і можна спокійнісінько собі зайти, проте ми ліземо

через вікно – де ви бачили, щоб герої на небезпечну операцію ходили через двері!» (Нестайко, 2010: 52). Жити з відчуттям, що на тебе щомиті дивиться увесь світ, надзвичайно корисно, проте за умови, що ти приймаєш той факт, що кожна інша людина не менш вагома та особлива ніж ти, і що кожна людина так само живе під пильним поглядом світу, як і ти. А якщо цього не розуміти, можна (в кращому випадку) наштовхнутися на розчарування, коли: «Прийде завтрашній день, і ми дізнаємося, що трохи забагато на себе взяли, трохи переоцінили свою роль у житті суспільства» (Нестайко, 2010: 346), або (у гіршому випадку) стати тираном.

Хлопців закономірно спіткають розчарування у власній всемогутності, що, в першу чергу, пов'язано з лінню до навчання, або ж з тим, що час на навчання приноситься в жертву в ім'я великих справ. «Ех, учителі-вчителі, завпеди і директори! Хіба вони розуміють що-небудь у шпигунах, у героях! Хіба вони розуміють, як же ж ото хочеться затримати справжнього шпигуна і стати героєм?! Щоб про тебе писали в газеті, передавали по радіо, а то й по телевізору. Хіба вони розуміють!» (Нестайко, 2010: 61). І вслід за цим йде гірка відплата: «Зрозумів, що на одному завзятті, на отому: «Ми все-таки хлопці хоч куди! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці!» – далеко в космос не залетиш. А щоб щось петрати, треба вчитися, вчитися і вчитися. І тут я згадав, що за кілька днів – екзамен. Перший у моєму житті екзамен, про який я через усі оті шпигунські справи зовсім забув» (Нестайко, 2010: 61).

Подібне трапилося і з репетиціями вистави, коли, під час прем'єри, Ява і Павлуша забули текст і втекли зі сцени: «І тоді раптом ми зрозуміли, що для того, щоб домогтися успіху, треба передусім довго-довго і наполегливо працювати (як працював Коля Кагарлицький). Ця стара і така відома істина, яку повторювали, вбивали, втокмачували протягом усього нашого життя нам у голови і батьки, і вчителі, і дитячі письменники і про яку завжди так легковажно думалося: «А, то для дурнів, для неспособних!» – ця стара істина раптом дійшла до нас. Дійшла до самого дна душі. Дійшла так, як доходили правила з математики: раз – і все ясно. Довго з сумом будемо думати ми про жорстоку невблаганність цієї істини» (Нестайко, 2010: 346–347).

А коли хлопці зустрічають приклад гармонійного поєднання фізичної активності, зразкового навчання та вільної фантазії, вони здивовані: «Мені чомусь завжди здавалося, що всі оті розуменькі зразкові школярі, які майструють діючі

моделі атомних криголамів та літаків, обов'язково повинні бути хирляві, заморені, в окулярах. І обов'язково дивакувати. А тут перед нами стояв нормальний кирпатенький хлопчина – мускулистий, засмаглий, з усього видно, тренований. Яюсь більше уявлявся він на спортивному майданчику, серед галасливої ватаги розхристаних хлопців, ніж заглиблений у переплутані тельбухи якогось чудернацького радіоприймача» (Нестайко, 2010: 147–148).

Оскільки вільне дитинство – це шлях героя, то на цьому шляху неможливі зупинки, паузи, очікування: «Але як я не люблю чекати, коли б ви знали! Найбільша для мене мука – стояти в черзі. Краще вже дві години вчити уроки, ніж півгодини стояти в черзі. Ох, як я не люблю чекати!» (Нестайко, 2010: 434). А як тільки з'являється можливість перевести свій внутрішній рух у зовнішній: «Мене враз огорнула гаряча хвиля рішучості. Після стількох днів вимушеної бездіяльності і нудьги душа моя прагла гострих відчуттів і дії» (Нестайко, 2010: 516), «І знову мені здалося, наче я їду в справжній бій, вриваюсь у захоплене ворогом рідне село. І таке мене охопило бойове завзяття, що від нетерплячки я аж підстрибувати почав.» (Нестайко, 2010: 461). Зупинити героя може лише смертоносний відчай: «Безвихідь одразу знеслює мене. Добре битися можна лише тоді, коли є надія на перемогу, а коли цієї надії нема... Мене вже стягнуто, і воскреслий Будка вже навалився на мене і з усією люттю за свою поразку товче мене головою об землю» (Нестайко, 2010: 262).

Але оскільки шлях – це про трансформацію героїв та їхній ріст як особистостей, то зони відчаю можуть бути корисні, адже лише помилки, невдачі та труднощі спонукають до змін. Успіх не може нас нічому навчити, адже він невилонимий і залежить від стількох факторів, що прорахувати його математично неможливо. Він більший за людський фактор, і несе на собі відбиток певного осяяння, яке християни називають «присутністю Святого Духа». Успіх корисний тим, що дає нам віру і його можливість, дає орієнтири для напрямку зусиль. Успіх свідчить наживо про реальне існування втілення, тим самим даруючи щастя і надію. Натомість невдача може навчити багатьом речам, адже у ній дійсно відображається людський фактор, який при уважному вивченні може вказати на конкретні помилки і причини їх виникнення, тим самим навчити нас їх більше не повторювати: «От як паршиво виходить! – з гіркою шепочу я. – Хочемо стати героями, а тільки те й робимо, що брешемо, обманюємо, обдурюємо... Лише за один день скільки! Артиста обдурили,

обікрали, міліцію з ніг збили, троячку протринькали, тітці брехали, дядькові брехали, навіть... милостиню взяли. Невже для того, щоб стати героєм, треба стільки брехати і стільки нечесних вчинків робити? Якщо так, тоді весь той наш героїзм нічого не вартий! Якийсь брехунячий героїзм. А справжні герої передусім чесні, шляхетні люди. Кармелюк, Довбуш, граф Монте-Крісто, капітан Немо, Котигорошко... Ніколи вони не брехали. А ми – брехуни й злодюги» (Нестайко, 2010: 227–228).

У стресовій критичній ситуації проявляються усі найгірші та усі найкращі якості людей. Усе життя є ніби підготовкою до тієї миті, коли ми мусимо приймати рішення та робити вчинки. Саме в дитинстві закладаються ті чесноти, які зможуть врятувати нас та оточуючих у вирішальний час: «У хвилину страшної небезпеки чогось завжди хочеться бути шляхетним!» (Нестайко, 2010: 305), «Ну, слово честі! Хлопці заздрять тобі несамовито. Карафолька аж зелений ходить. Він теж так старався у герої вийти, так старався. Аж черевики десь у воді загубив. І ставника сам собі під оком поставив, десь об одвірок гепнувся від ентузіазму... А Коля Кагарлицький свою курточку нейлонову заграничну, знаєш, розпанахав зверху донизу. І навіть оком не зморгнув. Отак у розпанаханій до самісінького вечора таскав людські речі. А Антончик ледь не потонув. Він же, знаєш, плаває погано, а поліз у кошару вівці рятувать» (Нестайко, 2010: 489). А якщо чесноти проявить інший, то зріла людина радітиме цим звершенням не менше ніж своїм: «І вперше я подумав про це без заздрості, а зі щирою радістю. І я вперше відчув, яке це чудове почуття – гордість за друга» (Нестайко, 2010: 513).

Отже, приступаючи до інсценізації ми зосереджуємо свою увагу на темі дитинства. Наш тренажний метод підштовхує нас до створення інсценізації не до репетиційного процесу, а під час. Режисеру вистави та автору інсценізації важливим є тема «втраченого дитинства», що «нависає» над темою дитинства у романі «Тореадори з Васюківки». Нас цікавлять паралелі особистісного досвіду В. Нестайка та паралелі з героями його творів з нашим сьогоденням, з нашою боротьбою за мир, з нашим досвідом війни та нашим дитинством, зокрема «втраченим дитинством» багатьох українських дітей.

У дитячому романі про дитинство, актори мають побачити своє дитинство, свій зв'язок з тими темами, що насичують роман. Аби усвідомити, що кожна історія Яви і Павлуші, як і кожна історія актора чи актриси, є вікном до підсвідомості кож-

ного глядача і читача, а, отже, є не індивідуальним, особистим досвідом, а досвідом загальним, архаїчним та вічним. Немає «маленьких» історій чи «маленьких» людей, а є лише наше сприйняття їх саме такими. І це неприпустима помилка. Любов та емпатія – це перше, що варто розбудити в акторах. І в даному випадку слід розпочати з любові до самого себе, свого дитинства, першого дому, свого становлення як особистості, свого досвіду дружби, своєї свободи фантазії та пригодницького духу, свого бажання творити, та, звісно ж, з любові до своїх батьків, і до колосальної події – їхньої зустрічі. Саме з етюдів на ці підтеми ми розпочинаємо тренажно-репетиційний процес. «Репетиційна робота повинна створювати клімат, у якому актори відчують себе вільними робити все, що вони можуть привнести у виставу. Тому на перших етапах репетиції все відкрито і я взагалі нічого не нав'язую» (Brook, 2019: 3). «Режисер постійно провокує актора, стимулює його, ставить запитання та створює атмосферу, в якій актор може копати, пробувати та досліджувати. І, роблячи це, він перевертає, як окремо, так і разом з іншими, всю тканину п'єси» (Brook, 2019: 4).

Безумовно ми маємо творче передчуття майбутньої вистави, а тому всі ідеї, вдалі етюди, тренажні вправи уважно відбираються та підпорядковуються режисером генеральній думці, яка полягає у побудові (шляхом тренінгу з акторської майстерності) автобіографічного сценічного дійства, яке б розвивалося по думці паралельно з основними темами та сюжетами «Тореадорів...» і починалося б з етюдів на зустріч батьків акторів-учасників даної вистави, виходило б в етюди на їхнє народження, затим в етюди на тему дитинства, дитячих мрій, дитячих страхів, дружби, першого кохання та першого поцілунку, а потім у тему війни. Працюючи з акторами режисер намагався слідувати творчим принципам Леся Курбаса, зокрема тим, які стосуються акторської ролі у створенні вистави: «Не майстер той актор, у якого натура, його «натуро», його індивідуальна звичка беруть гору над тим образом, який повинен бути на сцені. Вся майстерність якраз у тому, щоб ідею, яка поставлена завданням, вивести, виявити у своєму матеріалі без залишку, побороти матеріал, підпорядкувати його певному завданню; а завдання це – певна ідея, певний образ» (Курбас, 2022: 162).

Маючи, на початку творчого процесу, певне уявлення майбутньої вистави ми розуміємо, що реальний репетиційний період здатний вносити свої корективи, уточнення, підказки до першого режисерського бачення. Набуваючи певної худож-

ньої репетиційної цінності варто застерігатися від режисерських чи акторських «прийомів», адже, якими б хорошими чи вдалимими вони не були б, вони завжди залишатимуться у вимірі нетворчого відкриття. ««Режисерська концепція» – це образ, який передує першому дню роботи, тоді як «почуття напрямку» кристалізується в образ у самому кінці процесу» (Brook, 2019: 5).

Висновки. Внаслідок практичного та теоретичного дослідження було обрано метод акторсько-режисерського репетиційного процесу для подальшої роботи над виставою «Тореадори з Васюківки». Після детального розбору сюжету, ми виділили десятки тем, які підіймаються у романі. Ми зосередили нашу увагу на темі війни та темі дитинства. Маючи страшну реальність сьогодення ми можемо розглядати ці дві теми як одну – «дитинство і війна». Дитинство – це час коли ми знаходимо себе, а вихід з дитинства – час, коли можна себе втратити та почати жити не своє життя, будучи не собою (тими «собою», яким ми би хотіли бути, але не наважилися). Під час дорослішання, нам на поміч приходить мистецтво, наше власне дитинство, а також чудові книги про дитинство. А війна – це те, що руйнує. Зокрема руйнує дитинство. З 2014-го року до сьогодення, війна з росією змусила тисячі дітей тікати з власних будинків, сотні дітей було вбито (точних офіційних даних ми ще не маємо, однак справжня кількість жертв значно перевищує офіційні цифри, бо до страшної статистики, яку веде Україна, не входять дані з тимчасово окупованих територій), тисячі поранено, десятки тисяч дітей отримали психологічні травми, велика кількість дітей залишилася сиротами, або втратила когось зі своїх родичів чи друзів, у багатьох дітей батьки воюють у лавах ЗСУ, десятки тисяч дітей були насильно вивезені у віддалені регіони росії, багато дитячих мрій зруйнувала війна, війна забрала мирне дорослішання та, власне, саме дитинство.

Подібний досвід пережив автор «Тореадорів...». Працюючи над виставою «Тореадори з

Васюківки» ми впровадили акторсько-режисерську роботу з темою війни та дитинства і виводували ідею у полі пересікання цих двох явищ. Як війна впливає на дитину чи підлітка? Що неповнолітня людина може протиставити реаліям війни? Як дорослішати та чим рятуватися під час величезних екзистенційних потрясінь? Як від-рефлексувати досвід війни, втрати, жаху, самотності? Як не перестати чути в собі дитину, героя, «божественний» задум? Як, будучи сучасним поколінням українських акторів, юним акторам-учасникам вистави зокрема, відповідати реаліям війни та яке місце зайняти у культурному протистоянні? Яке місце у цій боротьбі займає дитячий роман «Тореадори з Васюківки»? Усі ці питання покликаний поставити наш репетиційний процес вистави, під час якого акцент направлений на етюдну та тренажну роботу з темами.

В результаті дослідження, було проведено аналіз досвіду відомих режисерів театру та викладачів акторської майстерності при їхній роботі з «темою» до та під час репетиційного періоду. Отримані знання були залучені до процесу нашої інсценізації та творчої репетиційної роботи. Імпровізаційно-етюдно-тренажним шляхом пішли наші репетиції, на яких досліджувалися усі творчі інтуїції акторів та режисера, що пов'язані з В. Нестайком, «Тореадорами з Васюківки», темою дитинства та нашим особистим емоційно-біографічним досвідом. Саме таким чином, відбувається інсценізація великого прозового тексту, найпотрібніші частини якого входять до тексту вистави, доповнюючись власними текстами акторів та режисера.

Перспективою подальших досліджень є апробація універсального та емпіричного досвіду дитинства різних митців та трансформування їхніх набутих емоційно-духовних знань у художні твори. Вивчення явища рефлексії митців, зокрема у акторській та режисерській галузі. Розвиток та впровадження у театральну постановку роботу з темами (з урахуванням усіх принципів свободи, імпровізації та структурованого хаосу).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безгін О. І., Кузнецова І. В., Успенська О. Ю. Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли : монографія. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2019. 208 с.
2. Вірич Н. Духовні скарби дитинства (особливості стилю трилогії В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»). *Література. Фольклор. Проблеми поетики* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 31, ч. 1. С. 493-502.
3. Возняк І. Нема нічого кращого за дружбу!: Вивчення повісті Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки». *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах*. Київ, 2008. № 2. С. 26-27.
4. Гессе Герман. Деміан. Харків : Фоліо. 2017. 224 с.
5. Кемпбелл Джозеф. Тисячолікий герой. Львів : Terra Incognita. 2020. 416 с.
6. Курбас Лесь. Філософія театру : Харків-Київ : Основи : Олександр Савчук. 2022. 920 с.
7. Лимаренко Л. Репетиція як форма навчально-виховного процесу у студентському театрі. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Київ, 2012. Вип. 4. С. 161-169.

8. Нестайко В. З. Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів. Нова авторська редакція з новими епізодами. Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». 2010. 543 с.
9. Ніколашина Т. І. Комічні ситуації у трилогії «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Філологія. Літературознавство.* Миколаїв, 2014. Т. 240, Вип. 228. С. 63-66.
10. Овдійчук Л. Всеволод Нестайко – майстер пригодницької прози. *Українська література в загальноосвітній школі.* Київ, 2015. № 2. С. 10-12.
11. Савченко А. Незвичайні пригоди звичайних школярів. Урок за повістю «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка. *Українська література в загальноосвітній школі.* Київ, 2013. № 11. С. 32-34.
12. Ситченко А. Виховуємо романтиків. Матеріали до уроків з вивчення повісті В. Нестайка «Тореадори з Васюківки». 6 клас. *Українська література в загальноосвітній школі.* Київ, 2011. № 3. С. 21-26.
13. Brook Peter. *The Shifting Point: Forty Years of Theatrical Exploration, 1946-87*, London : Bloomsbury Academic. 2019. 216 p.
14. Huizinga Johan. *Homo ludens; a study of the play-element in culture.* Boston: Beacon Press. Second printing. 1960. URL: <https://merton.bellarmino.edu/files/original/b0899cfad820ab8ad7033952b7a022ba1d7cab9d.pdf>.
15. Maslow Abraham H. *The Farther Reaches of Human Nature.* Penguin Books. 1973. 440 p.

REFERENCES

1. Bezghin O. I., Kuznietsova I. V., Uspenska O. Yu. (2019) Khudozhnia kultura i mystetska osvita Ukrainy: suchasni proiavy i smysly : monohrafiia. [Artistic culture and art education of Ukraine: modern manifestations and meanings : a monograph], 208. [in Ukrainian].
2. Virych N. (2008) Dukhovni skarby dytynstva (osoblyvosti styliu trylohii V. Nestaika «Toreadory z Vasiukivky»). [The spiritual treasures of childhood (peculiarities of the style of V. Nestayko's trilogy «Toreadoras from Vasyukivka»)] *Literatura. Folklor. Problemy poetyky : zb. nauk. prats – Literature. Folklore. Problems of poetics : a collection of scientific works*, 31, 1, 493-502. [in Ukrainian].
3. Vozniak I. (2008) Nema nichoho krashchoho za druzhbu!: Vyvchennia povisti Vsevoloda Nestaika «Toreadory z Vasiukivky». [There is nothing better than friendship! A study of Vsevolod Nestayko's «Toreadoras from Vasyukivka»] *Dyvoslovo: Ukrainka mova y literatura v navchalnykh zakladakh – Divoslovo: Ukrainian language and literature in educational institutions*, 2, 26-27. [in Ukrainian].
4. Hesse Herman (2017) Demian. [Demian], 224. [in Ukrainian].
5. Kempbell Dzhozef (2020) Tysiacholykyi heroi. [The hero with a thousand faces], 416. [in Ukrainian].
6. Kurbas Les (2022) Filosofiia teatru. [Philosophy of the theater], 920. [in Ukrainian].
7. Lymarenko L. (2012) Repetytsiia yak forma navchalno-vykhovnoho protsesu u studentskomu teatri. [Rehearsal as a form of educational process in student theater]. *Osvita oroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy – Adult Education: Theory, Experience, Prospects*, 4, 161-169. [in Ukrainian].
8. Nestaiko V. Z. (2010) Toreadory z Vasiukivky. Trylohiia pro pryhody dvokh druziv. Nova avtorska redaktsiia z novymi epizodamy. [Toreadoras from Vasyukivka. A trilogy about the adventures of two friends. New author's edition with new episodes], 543. [in Ukrainian].
9. Nikolashyna T. I. (2014) Komichni sytuatsii u trylohii «Toreadory z Vasiukivky» V. Nestaika. [Comic situations in V. Nestayko's trilogy «Toreadoras from Vasyukivka»]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]. Ser. : Filolohiia. Literaturyznavstvo – Scientific works [of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex]. Series: Philology. Literary studies*, 240, 228, 63-66. [in Ukrainian].
10. Ovdiiichuk L. (2015) Vsevolod Nestaiko – maister pryhodnytskoi prozy. [Vsevolod Nestayko is a master of adventure prose] *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli – Ukrainian literature in secondary school*, 2, 10-12. [in Ukrainian].
11. Savchenko A. (2013) Nezvychaini pryhody zvychainykh shkoliariv. Urok za povistiu «Toreadory z Vasiukivky» V. Nestaika. [Unusual adventures of ordinary schoolchildren. A lesson based on the story «Toreadoras from Vasyukivka» by V. Nestayko]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli – Ukrainian literature in secondary school*, 11, 32-34. [in Ukrainian].
12. Sytchenko A. (2011) Vykhovuiemo romantykiv. Materialy do urokiv z vyvchennia povisti V. Nestaika «Toreadory z Vasiukivky». 6 klas. [Educating romantics. Materials for lessons on studying V. Nestayko's novel «Toreadoras from Vasyukivka». 6th grade]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli – Ukrainian literature in secondary school*, 3, 21-26. [in Ukrainian].
13. Brook Peter (2019) Perelomnyi moment: Sorok rokiv teatralnykh poshukiv, 1946-87. [The shifting point: Forty years of theatrical exploration, 1946-87], 216.
14. Huizinga Johan (1960) Homo ludens: doslidzhennia ihrovoho elementu v kulturi. [Homo ludens: a study of the play-element in culture]. Boston: Beacon Press. Second printing. URL: <https://merton.bellarmino.edu/files/original/b0899cfad820ab8ad7033952b7a022ba1d7cab9d.pdf>.
15. Maslow Abraham H. (1973) Daleki mezhi liudskoi pryrody. [The farther reaches of human nature], 440.

УДК 7.01:111.852:741.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-24>**Тарас КОПАНСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0003-0878-8050**аспірант кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва й архітектури
(Київ, Україна) taras.kopanskyi@naoma.edu.ua***Наталія СЕРГЕЄВА,***orcid.org/0000-0002-9677-7548**кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри графічних мистецтв
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) sn_design@ukr.net*

ЕСТЕТИКА КІБЕРПАНКУ У МИСТЕЦТВІ КОМІКСІВ: ВИТОКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІЗУАЛЬНОЇ МОВИ

У статті розглянуто джерела естетики кіберпанку, які сприяли трансформації та еволюції візуальної мови коміксів. Дослідження впливу зосереджено на ключових творах графічних романів, а також на футуристичних особливостях зображуваного, технологіях та соціальних проблемах, які сформували уявлення про кіберпанк, який згодом віднайшов своє відбиття й у інших видах мистецтва – літературі, кіно, відеоіграх.

Стаття висвітлює важливі аспекти жанру «кіберпанк», започатковані графічними новелами, зокрема, аналізується вплив творів видатних комікс-художників на формування образів й атмосфери наповнення твору, що задають загальний стилістичний тон. Також у статті розглядаються та систематизуються стильові домінанти, які відзначаються у коміксах і використовуються у інших мистецьких проявах. Проблема, порушена в статті, полягає у важливості розуміння як загального походження та значення естетичного напряму «кіберпанк», так і окремо кіберпанк естетики коміксів, враховуючи повернення актуальності цього жанру за останні роки.

Дослідження творів і авторських рішень комікс-художників відбувається в контексті історичного, соціального та культурного аспектів, які сприяли формування синтезу та поширенню кіберпанк стилістики в мистецтві коміксу. Тож, для досягнення поставленої мети були використані методи історичного, історично-порівняльного та візуального аналізу стилістики та мови графічних романів у жанрі кіберпанку.

Результати представленого дослідження вказують на важливий внесок коміксів у подальше формування кіберпанк естетики та розкривають динаміку розвитку цієї стилістики в сучасній історії мистецтва. Окреслення ключових особливостей візуального змісту та взаємозв'язків між графічними творами коміксів та стилістикою кіберпанку дозволяє акцентувати увагу на значенні даного дослідження у подальшому вивченні культурної та мистецької динаміки світу графічних наративів.

Ключові слова: кіберпанк, естетика, візуальна мова, мистецтво коміксу.

Taras KOPANSKYI,*orcid.org/0000-0003-0878-8050**Postgraduate at the Department of Theory and History Art
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) taras.kopanskyi@naoma.edu.ua***Nataliia SERHEIEVA,***orcid.org/0000-0002-9677-7548**PhD in Art history, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Graphic Arts
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) sn_design@ukr.net*

CYBERPUNK AESTHETICS IN COMIC ART: ORIGINS AND FEATURES OF VISUAL LANGUAGE

The article examines the sources of cyberpunk aesthetics that contributed to the transformation and evolution of the visual language of comics. The study of influence focuses on key works of graphic novels, as well as the futuristic features

of the depicted, technologies and social issues that shaped the notion of cyberpunk, which later found its reflection in other art forms – literature, cinema, video games.

The article highlights important aspects of the “cyberpunk” genre, initiated by graphic novels, in particular, it analyzes the influence of works by outstanding comic artists on the formation of images and atmosphere of the work, setting the overall stylistic tone. The article also examines and systematizes the stylistic dominants that are noted in comics and used in other artistic manifestations. The problem raised in the article lies in the importance of understanding both the general origin and meaning of the “cyberpunk” aesthetic direction, and separately the cyberpunk aesthetics of comics, given the return of relevance of this genre in recent years.

The study of works and authorial decisions of comic artists takes place in the context of historical, social and cultural aspects that contributed to the formation of synthesis and spread of cyberpunk stylistics in comic art. Therefore, to achieve this goal, methods of historical, historical-comparative and visual analysis of the stylistics and language of graphic novels in the cyberpunk genre were used.

The results of the presented study indicate the important contribution of comics to the further formation of cyberpunk aesthetics and reveal the dynamics of the development of this style in the modern history of art. Outlining the key features of the visual content and interrelationships between graphic comic works and cyberpunk stylistics allows us to emphasize the importance of this study in the further study of the cultural and artistic dynamics of the world of graphic narratives.

Key word: cyberpunk, aesthetics, visual language, comic art.

Постановка проблеми. Кіберпанк, як жанр фантастики, сформувався у другій половині 20-го століття і в подальшому став важливою складовою сучасної попкультури. Проявляючись спочатку у літературі, кіно, а згодом і у коміксах, його естетика допомагала висловити обурення відносно зростання технологічної залежності та деструктивного впливу корпоративних гігантів на людство. Напрямок кіберпанку залишається актуальним та цікавим й для сучасного сприйняття. Швидкі технологічні зміни, цифрова революція та стан суспільства роблять цей жанр дедалі важливішим для нашого розуміння світу.

Мистецтво коміксів, як візуальний носій змісту, характеризується потужним впливом на сприйняття аудиторії та формування її ціннісних поглядів. Дослідження витоків естетики кіберпанку у світі коміксів має важливе значення для більш глибокого розуміння розвитку самого феномену кіберпанку, а також для встановлення його зв'язків з іншими жанрами та напрямками в сучасному мистецтві.

Аналіз досліджень свідчить, що становлення та еволюція коміксів відбувалися під впливом культурних, історичних та соціальних контекстів, а також під впливом глобальних тенденцій у сучасному мистецтві. Загальній історії європейського коміксу присвячено низку досліджень таких авторів як: Ф. Дзанеттін, П. Лефевр, Н. Кон, Ф. В. Лент, С. Кастальді.

З 1980-х років комікс стає більш диверсифікованим, з'являються нові жанри та напрямки – історичний комікс, науково-фантастичний комікс, альтернативний комікс тощо. В цей самий період зароджується і новий піджанр фантастики «кіберпанк», якому присвячують свої розвідки: Г. Дж. Мерфі, Л. Шмайнк, Ш. Вінт, Н. Лабарр, С. Джойс та інші. З погляду культурології кібер-

панк розглядали: Л. Маккаффері, Д. Слассер, Т. Шиппі, С. Т. Браун.

Варто зазначити, що важливий внесок у розвиток кіберпанку і фантастики в цілому належить журналу «Metal Hurlan», який з'явився у 1974 році і мав широку популярність завдяки своєму незвичайному стилю і візії. Передусім, це: візуальна експресія, глибокі філософські та соціальні коментарі, характерні для кіберпанку. Американська версія журналу «Heavy Metal» стала ще більш популярною, особливо серед аудиторії, зацікавленої в науковій фантастиці. Історії та обкладинки «Heavy Metal» вражають своїми візуальними ефектами, кібернетичними та механічними мотивами, які в подальшому стали невід'ємною частиною естетики кіберпанку. Впливу, який здійснив цей журнал на американську культуру присвячені дослідження Н. Лабарр та А. Ролланд.

Проте, до цього часу немає цілісного й глибокого аналізу еволюції естетики кіберпанку у коміксах, розгляду її впливу на культуру і суспільство. Важливо розуміти, які специфічні риси жанру відтворюються у візуальному мистецтві коміксів, і як це впливає на сприйняття та інтерпретацію сучасних аудиторій. Також важливо визначити, які тенденції кіберпанку в коміксах можна простежити в останні роки, і як ця естетика адаптується до нових викликів технологічного розвитку та соціокультурних змін.

Метою цієї статті є вивчення походження та розвитку естетики кіберпанку в мистецтві коміксів, а також виявлення ключових рис та визначення впливу цієї естетики на культуру й сучасну ідентичність.

Виклад основного матеріалу. Як вже було зазначено, кіберпанк є жанром або ж піджанром наукової фантастики, який виник у 1980-х роках і характеризувався зображенням антиутопічного

футуристичного світу (Cyberpunk. Encyclopedia of Science Fiction, 2024). Він фокусується на поєднанні «низького життя» з «високими технологіями», де футуристичні наукові та технологічні досягнення, такі як штучний інтелект та кіберпростір, співіснують із деградацією суспільства, антиутопією або ж розпадом (A short guide to cyberpunk science fiction, 2024). Це широкий культурний феномен, який наразі охоплює літературу, кіно, музику, мистецтво та інші форми творчої виразності.

Слово «*кіберпанк*» походить від поєднання слів «кібернетика» та «панк», що вказує на синергію між технологічним розвитком та антиутопічною, антиавторитарною культурною атмосферою. За своєю суттю, жанр «кіберпанк» являє собою конвергенцію декількох основних культурних течій кінця 20-го століття – постмодернізму, кіберкультури та внутрішнього футуризму наукової фантастики. Синтезуючи ці потужні сили, кіберпанк створив особливу естетичну чуттєвість, яка стимулювала життєві роздуми про зв'язок між технологією, суспільством і особистістю в епоху карколомних змін.

Постмодерні ознаки кіберпанку прослідковуються у його відмові від тоталізованих грандіозних наративів та комфорті деконструювання реальності на фрагментовані суб'єктивні переживання (DeAndrea W.L., 1994). Прийняття кіберпанком симулякрів, злиття засобів вираження та синтетичного досвіду також перегукуються з фіксацією постмодерної теорії на гіперреальному медіа-симуляційному існуванні. Кіберпанк екстраполював утопічний і антиутопічний потенціал кіберкультури в захоплюючі наративні світогляди. Проте основи кіберпанку залишаються закріпленими в соціальних екстраполяціях класичної наукової фантастики. Гіперболічні, але гостро обґрунтовані інтерполяції жанру міських соціотехнічних тенденцій у бачення майбутнього продовжують традицію наукової фантастики щодо залучення аудиторії в інтимні філософські гіпотетики. Наукова фантастика, з ідеєю «Що, якби...» в основі, розширює свідомість і спонукає кіберпанк до радикального переміщення сучасних реалій у надихаючі оригінальні уявлення. Тож, одним із ключових аспектів *естетики кіберпанку* є відображення впливу технологій на візуальний ландшафт суспільства. Міста в кіберпанк-творах часто зображуються як мегаполіси, заповнені хмарочосами, неоновими вивісками, рекламними екранами та складними механізмами (Person L., 1999). Цей урбаністичний пейзаж підкреслює велич технологій, але також може здаватися гнітючим і відчуженим.

Візуальна мова естетики кіберпанку часто звертається до футуризму, конструктивізму та інших напрямків, які роблять акцент на геометричних формах, контрастах та динамізмі. Це надає можливість підкреслити штучність та механістичність зображуваного світу. Яскравим прикладом визначального впливу футуризму на еволюцію жанру кіберпанку є концептуальні роботи відомого художника Сіда Міда, що активно співпрацював над візуальним втіленням елементів у фільмі «Той що біжить по лезу», який здобув славу як перший «чистий» представник кіберпанк-творів у кінематографі. Сам художник надихався журналом «Métal Hurlant», як і режисер цього фільму Рідлі Скот (Sammon P. M., 1996). Створення кіберпанком візуального контрасту між сяючими неоновими вивісками та темними брудними вулицями акцентувало розрив між багатством та бідністю, високими технологіями та деградацією суспільства. Це не лише передало високий технологічний рівень, але й підкреслило асоціації з комп'ютерною графікою та цифровим середовищем. Штучність та механістичність світу кіберпанку виражаються через вибір матеріалів, форм та текстур. Метал, скло, пластик та інші сучасні матеріали створюють відчуття холоду та бездушності, підкреслюючи технологічну реальність світу, де існує постійна взаємодія людини та машин.

Важливу роль у естетиці кіберпанку відіграє також тема кіборгізації. Зображення людей з механічними імплантами та кібернетичними тілами підкреслює розмиття меж між людиною та машиною. Тож, одним з ключових у тематиці кіберпанку є питання про межі людської природи. Кібернетичні модифікації тіла, штучний інтелект та віртуальна реальність розмивають межі між людиною та машиною. Ця тема змушує замислюватися над тим, що саме робить нас людьми, і чи можемо ми залишатися людьми у світі, де технології стають все більш досконалими.

Кіберпанк-комікси мають ряд своїх *візуальних та стилістичних особливостей*, які відрізняють їх від інших жанрів. По-перше – це темна гама, де переважають чорний, сірий, синій та зелений кольори. Вона створює атмосферу гнітючості, безнадійності та небезпеки. Друге – висока контрастність і неонове освітлення. У коміксах в стилістиці «кіберпанк» часто використовуються разом чорні та яскраві, насичені кольори. Неонові вивіски є своєрідним повторюваним мотивом, де створення штучного сяйва на брудному міському пейзажі підкреслює силуети персонажів.

Ще однією важливою особливістю є деталізація. Кіберпанк-комікси часто містять безліч дета-

лей, таких як: механізми, кібернетичні імпланти, складні архітектурні споруди. Деталізація робить світ кіберпанку більш реалістичним та переконливим, підсилює теми щодо інтеграції людини і машини та стирання межі між ними. Мода в цих коміксах є злиттям футуристичної та панк-естетики, поєднанням витонченого вбрання кіберпанку із бунтарськими та контркультурними елементами. Архітектурні ж деталі відіграють вирішальну роль у передачі атмосфери. Мегаполіси, які характеризуються високими хмарочосами, голографічною рекламою та занепадом, є необхідним тлом.

Тематика кіберпанку несе в собі багатий спектр тем для роздумів. Кіберпанк досліджує як позитивні, так і негативні наслідки технологічного прогресу, зосереджуючись на соціальній нерівності, дегуманізації та екологічній катастрофі. Кіберпанк не цурається темних сторін людської природи, зображуючи злочинність, жорстокість та аморальність. Проте, він також показує персонажів, які борються за свободу та справедливість, протистоять деспотичним режимам та соціальній несправедливості.

Персонажі кіберпанку – це не лише герої чи лиходії. Це також складні та неоднозначні особистості, часто антигерої, які борються за виживання в жорсткому світі. Хакери, користуючись знаннями та навичками для зламу комп'ютерних систем, стають рушіями змін. Вуличні самураї, володіючи бойовими мистецтвами та кібернетичними імплантами, борються за свої переконання. Штучний інтелект, який може бути союзником або ж ворогом людства, стає одним із ключових факторів майбутнього (Carter С., 2020).

Дещо пізніше характерною рисою у кіберпанку проявить себе японоцентризм – явище, якому властива надмірна увага до Японії та японської культури (Brown S. T., 2010). Через економічне та технологічне домінування Японія протягом ХХ століття стала світовим лідером у галузі електроніки та робототехніки. Це і зробило її логічним центром для кіберпанк-історій, які досліджують вплив технологій на суспільство. Міська естетика Токіо та інших японських міст зі своїми неоновими вивісками, хмарочосами та жвавим життям стали візуальним кодом кіберпанку. Також і деякі аспекти японської культури, такі як: самурайська етика, синтоїзм та буддизм знайшли своє відображення в тематиці кіберпанку (Carter С., 2020). Зрештою, кіберпанк став дуже популярним жанром і в самій Японії, де було створено чимало манги, аніме, відеоігор та інших творів у цій стилістиці, що свідчить про те, що японська культура виявилася сприйнятною до тем кіберпанку.

Зародження естетики кіберпанку можна простежити й у коміксах 1970-х років. Це дослідження тем, які згодом стануть центральними для кіберпанку – небезпека технологій, дегуманізаційний вплив корпоративної влади, можливості модифікації тіла. До перших та найвагоміших коміксів у прото-кіберпанк жанрі можемо віднести два твори: «*The Long Tomorrow*» (1977, Ден О'Беннон, Мебіус) та «*Judge Dredd*» (1977, Джон Вагнер, Карлос Езкерра).

Комікс «*The Long Tomorrow*» (Довге завтра) описує один з епізодів життя приватного детектива Піта Клаба, який отримує замовлення забрати коробку особистих речей із камери зберігання у метро на 199-му рівні. Виконання цього завдання стає для героя небезпечною пригодою, де він стикається із жорсткою конкуренцією за таємничий вміст коробки. Оповідання поєднує у собі елементи детективного жанру з антиутопічною візією майбутнього. Воно відрізняється використанням футуристичного художнього стилю, який допоміг визначити візуальну стилістику кіберпанку та стати своєрідним попередником цього жанру. Спільними із кіберпанком елементами можна вважати: *антиутопічний міський сеттинг* – зображення гнітючих, технологічно розвинених міст, де панує нестримна соціальна нерівність; *соціальний коментар* – дослідження суспільної критики щодо безконтрольної корпоративної влади, невідповідності багатства, погіршення навколишнього середовища та впливу технологій на людство; *вплив нуару* – натхнення з класичного фільму нуар, включаючи такі елементи, як запеклі детективні наративи, морально неоднозначні персонажі та цинічний погляд на суспільство (Gillis S., 2005). Сувора колірна палітра, чіткі геометричні форми у поєднанні з психодельчно роздутою архітектурою, високі споруди та вертикальні тунелі-магістралі, летючі автомобілі та залиті неоновим світлом міські пейзажі – створюють темну й доволі гнітючу атмосферу.

Дебютна історія «*Judge Dredd*» (Суддя Дредд) – перша, яка встановлює місце подій у величезному футуристичному місті з шосе, високотехнологічним транспортом та злочинними угрупованнями. Ця розповідь зосереджується на законі та порядку, які підтримує елітна поліція за назвою «Судді». Суддя Дредд, найвідоміший із цих правозахисників, уособлює абсолютну справедливість у місті, охопленому злочинністю та корупцією. Одягнений у шолом і уніформу, які приховують його обличчя та особистість, Дредд є бездоганим правоохоронцем, обвинувачем і суддею свого антиутопічного світу. Цей тоталітарний режим суддів

разюче нагадує авторитарні уряди, які часто описуються в кіберпанк-літературі. Всупереч тому, що перший випуск коміксу «Суддя Дредд» має деякі спільні ідейні риси з кіберпанком, у ньому ще відсутні такі основні елементи, як: кібернетичні вдосконалення, хакерство та специфічна естетика. Натомість варто відзначити його схожість з посткіберпанковим жанром – атомпанком, характерною складовою якого є постапокаліптичний бекграунд (Steampunk G., 2023).

На початку 1980-х жанр кіберпанку кристалізувався – з'явилися інші канонічні роботи, кіберпанк почав змінюватись, поширюватись і популяризуватись. З кожним новим художником, режисером, письменником з'являються нові дрібні деталі, що надалі приведуть до розгалуженої системи похідних жанрів, сформувавшись за допомогою чи всупереч і які можна виділити частинкою слова «панк» (Duggan A. E., Haase D., Callow H. J., 2016).

Журнал-антологія «*Metal Hurlant*», який з'явився у 1974 році і, в якому був виданий комікс «The Long Tomorrow», також відіграв велику роль у розвитку естетики кіберпанку. Він представляв широкий спектр можливостей для сценаристів, художників науково-фантастичних і фантастичних історій, включно із багатьма творами кіберпанку. Ці твори вражали світ своїми складними візуальними образами, кінематографічною естетикою та сюрреалістичними сюжетами, а сам журнал кинув виклик уявленню про те, якими мають чи можуть бути комікси (Beaty B., (1999). Художниками коміксів журналу були Жан Жіно (Мебіус) і Філіп Друїс. «*Metal Hurlant*» здобув шанувальників у багатьох країнах, ставши одним із перших прикладів успішного «дорослого» коміксу, який досліджував глибинні теми. Візуальна мова та естетика журналу мали вплив на кіно, анімацію та інші форми мистецтва.

Французький художник Мебіус і його комікс «Довге завтра», а також журнал «*Metal Hurlant*», співзасновником якого він був, забезпечили вирішальну візуальну та тематичну основу, яку надалі використовували і синтезували інші художники жанру кіберпанку (Pordzik R., 2009). Забезпечивши творчий форум для художніх і наративних експериментів, «*Métal Hurlant*» каталізував зсув естетичних меж і тематичних амбіцій наукової фантастики. Його глибоко вражаюча творчість

намітила шлях контркультури до провокаційних гіперкапіталістичних пейзажів майбутнього кіберпанку.

Висновки. Критичний аналіз творчості піонера коміксу Мебіуса, зокрема його визначної роботи «Довге завтра», дозволяє характеризувати її своєрідним естетичним вибухом, від якого випромінювався весь всесвіт майбутнього кіберпанку. Мебіус створив перше повністю цілісне та захоплююче бачення, яке синтезувало основні візуальні та філософські особливості того, що швидко розвинулося у всеосяжний жанр. Внесок Мебіуса в розвиток естетики кіберпанку полягає в його інноваційному та образному мистецтві. «Довге завтра» познайомило читачів із футуристичним мегаполісом, який показував високі хмарочоси, літаючі автомобілі та розкидані міські пейзажі, залиті неоновим світлом.

Детальні та захоплюючі ілюстрації Мебіуса створили візуальну мову, яка в подальшому стала синонімом жанру «кіберпанк». Прискіплива увага до архітектурних і технологічних деталей створювала відчуття реалізму в середовищі, запрошуючи читачів вивчати цей футуристичний світ і занурюватися в нього. Мебіус досліджував розмиті межі між людьми та машинами, що надалі постійно повторюється в кіберпанку. Представлені у коміксах вдосконалені, з кібернетичними протезами кінцівок й нейронними інтерфейсами персонажі стирають межу між людством і технологіями. Саме ці елементи передвістили поширення ідеї кібервдосконалених індивідів та етичні питання інтеграції технологій у людське тіло – теми, які стануть помітними в пізніших творах кіберпанку. Поєднання у коміксі «Довге завтра» високотехнологічних, антиутопічних міських пейзажів і елементів нуару заклало основу для багатьох пізніших творців кіберпанку – Вільяма Гібсона, Рідлі Скотта та ін.

Важливість розуміння походження та значення кіберпанку як естетичного напрямку у світі коміксів зростає у сучасному світі, де технології відіграють все більш значущу роль. Жанр кіберпанку не лише зображує футуристичні світи, але й пропонує способи осмислення та рефлексії над динамікою розвитку техногенної цивілізації. Вивчення генезису та еволюції естетики кіберпанку дає можливість краще зрозуміти як сучасне мистецтво, так і суспільство в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cyberpunk. *Encyclopedia of Science Fiction* : веб-сайт. URL: <https://sf-encyclopedia.com/entry/cyberpunk> (дата звернення 11.04.2024).
2. A short guide to cyberpunk science fiction. *FirstDraftPro* : веб-сайт. URL: <https://www.firstdraftpro.com/blog/a-short-guide-to-cyberpunk-science-fiction> (дата звернення 11.04.2024).
3. DeAndrea W.L. *Encyclopedia Mysteriosa*. NY : MacMilan, 1994. pp. 153–154.

4. Person L. Notes Toward a Postcyberpunk Manifesto. *Slashdot* : веб-сайт. URL: <https://news.slashdot.org/story/99/10/08/2123255/notes-toward-a-postcyberpunk-manifesto> (дата звернення 11.04.2024).
5. Sammon P. M. Future Noir: The Making of Blade Runner. Dey Street Books, 1996. 464 p.
6. Carter C. Top 50 Cyberpunk Characters of all Time. *Gamers Decide* : веб-сайт. URL: <https://www.gamersdecide.com/articles/best-cyberpunk-characters> (дата звернення 11.04.2024).
7. Brown S. T. Tokyo Cyberpunk: Posthumanism in Japanese Visual Culture. New York : Palgrave Macmillan, 2010. URL: <https://dokumen.pub/tokyo-cyberpunk-posthumanism-in-japanese-visual-culture-1nbped-978-0-230-10360-3-978-0-230-11006-9.html>.
8. Cooper B. The Hypermodern Highway to Hell. *Medium* : веб-сайт. URL: <https://medium.com/the-abs-tract-organization/the-hypermodern-highway-to-hell-1d3a6441b540> (дата звернення 11.04.2024).
9. Gillis S. The Matrix Trilogy: Cyberpunk Reloaded. London: Wallflower Press, 2005. 195 p.
10. Steampunk G. What is Atompunk: A Clear Definition. *SteamPunk Tribune* : веб-сайт. URL: <https://steampunktribune.com/what-is-atompunk> (дата звернення 11.04.2024).
11. Duggan A. E., Haase D., Callow H. J. Folktales and Fairy Tales: Traditions and Texts from around the World, 2nd Edition [4 volumes]: ABC-CLIO, 2016. С. 834–835.
12. Beaty B. Positive signs: ten worthy translation projects. *Comics magazine*. № 210. С. 125–129.
13. Pordzik R. Futurescapes: Space in Utopian and Science Fiction Discourses. *EPDF* : веб-сайт. URL: <https://epdf.tips/futurescapes-space-in-utopian-and-science-fiction-discourses-spatial-practices.html> (дата звернення 11.04.2024).

REFERENCES

1. Cyberpunk. (2024) Encyclopedia of Science Fiction: website. URL: <https://sf-encyclopedia.com/entry/cyberpunk>
2. A short guide to cyberpunk science fiction. (2024) FirstDraftPro : website. URL: <https://www.firstdraftpro.com/blog/a-short-guide-to-cyberpunk-science-fiction>
3. DeAndrea W.L. (1994) Encyclopedia Mysteriosa. NY : MacMilan. pp. 153–154.
4. Person L. (1999) Notes Toward a Postcyberpunk Manifesto. *Slashdot* : website. URL: <https://news.slashdot.org/story/99/10/08/2123255/notes-toward-a-postcyberpunk-manifesto>
5. Sammon P. M. (1996) Future Noir: The Making of Blade Runner. Dey Street Books. 464 p.
6. Carter C. (2020) Top 50 Cyberpunk Characters of all Time. Gamers Decide : website. URL: <https://www.gamersdecide.com/articles/best-cyberpunk-characters>
7. Brown S. T. (2010) Tokyo Cyberpunk: Posthumanism in Japanese Visual Culture. New York : Palgrave Macmillan. URL: <https://dokumen.pub/tokyo-cyberpunk-posthumanism-in-japanese-visual-culture-1nbped-978-0-230-10360-3-978-0-230-11006-9.html>
8. Cooper B. (2020) The Hypermodern Highway to Hell. Medium : website. URL: <https://medium.com/the-abs-tract-organization/the-hypermodern-highway-to-hell-1d3a6441b540>
9. Gillis S. (2005) The Matrix Trilogy: Cyberpunk Reloaded. London: Wallflower Press. 195 p.
10. Steampunk G. (2023) What is Atompunk: A Clear Definition. SteamPunk Tribune : website. URL: <https://steampunktribune.com/what-is-atompunk>
11. Duggan A. E., Haase D., Callow H. J. (2016) Folktales and Fairy Tales: Traditions and Texts from around the World, 2nd Edition [4 volumes]: ABC-CLIO. С. 834–835.
12. Beaty B. (1999) Positive signs: ten worthy translation projects. *Comics magazine*. № 210. С. 125–129.
13. Pordzik R. (2009) Futurescapes: Space in Utopian and Science Fiction Discourses. EPDF : website. URL: <https://epdf.tips/futurescapes-space-in-utopian-and-science-fiction-discourses-spatial-practices.html>

УДК 7.05:659.126]:338.484(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-25>

Ксенія КОРОКНАЙ,
orcid.org/0009-0008-2625-2552
викладач кафедри графічного дизайну
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) k.koroknai@kubg.edu.ua

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ПРОЕКТУВАННІ ВІЗУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ АЙДЕНТИКИ ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ

В даній статті розглядаються сучасні тенденції розробки айдентики, зокрема спрямованої на популяризацію географічних об'єктів. Як такі, можна розглядати не тільки міста, а й території без окремого чіткого адміністративного межування: гірські хребти, вершини, регіони, райони і т.д. Зі збільшенням швидкості обміну інформацією та розвитком транспортної інфраструктури графічний дизайн стикається з новими викликами. Споживач стає все менш сприйнятливим, його важче здивувати. Глибина міжособистісних контактів завдяки тривалим карантинним обмеженням знижується, а інтенсивність, за рахунок соціальних мереж в разі підвищується. Стрімко змінюється спосіб життя і пріоритети людини, втрачається стабільність. Бренд здатен створити ілюзію стабільності, об'єднавши в собі масу на перший погляд непоєднаних і різноликвих об'єктів чи понять одним слоганом, цінностями, чи виокремити об'єкти з ряду однорідних, акцентуючи на їх унікальності. Сучасний бренд пропонує споживачеві в більшій мірі комплекс цінностей та переконань, ніж інформаційну характеристику. Споживач починає бачити в ньому можливість до самоідентифікації, самовираження, самоповаги. Вибір на користь певного бренду дозволяє споживачеві відчувати свою приналежність до певної групи чи причетність до певних явищ, подій. Пандемія внесла свої корективи в розвиток міжнародного туризму, але разом з тим дала поштовх розвитку локального туризму. В публікації окреслені рушійні сили, що спонукають дизайнерів активніше працювати в напрямку пошуку національної ідентичності. Однією з таких була революція 2014 р. На законодавчому рівні Україна взяла курс на політику декомунізації. Остаточно важливість такого кроку стала беззаперечною для більшості громадян з початком повномасштабної війни. Саме цей момент можна вважати переломним в поверненні до автентичних топонімів. Колоніальний спадок повинен остаточно припинити своє існування на теренах України, що вже закріплено на законодавчому рівні. Окремо виділяються складові візуальної комунікації, такої, як шрифт, колір, графіка. Досліджуються передумови активного впровадження брендингу територій в Україні. За рахунок аналізу досвіду інших країн та попередніх вітчизняних напрацювань з'явилася можливість окреслити ключові фактори, які повинні враховувати дизайнер під час роботи над айдентикою для топонімів. Враховуючи нечітке визначення цього молодого в українському дизайні терміну, в даній публікації підкреслюється його принципова відмінність від вужчого поняття «фірмового» стилю. Поряд з інформативністю повинна виступати не менш важлива іміджева складова. Графічна частина, в свою чергу зафіксує їх в візуальних символах. Брендінг територій – це не короточасний проект, а стратегія. Це стосується і забезпечення підтримки послідовного розвитку образотворчої складової, як його невід'ємної частини.

Ключові слова: географічний об'єкт, туристичний бренд, фірмовий стиль, шрифт, декомунізація, локальна ідентичність.

Kseniia KOROKNAI,
orcid.org/0009-0008-2625-2552
Lecturer at the Department of Graphic Design
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) k.koroknai@kubg.edu.ua

CONTEMPORARY CHALLENGES IN DESIGNING THE VISUAL COMPONENT IDENTITY OF TOPONYMS OF UKRAINE

This article examines modern trends in the development of identity, aimed at the popularization of geographical objects. As such, it is possible to not only consider cities, but also territories without a separate clear administrative demarcation: mountain ranges, peaks, regions, districts, etc. With the acceleration of information exchange and the development of transport infrastructure, graphic design faces new challenges. The consumer is becoming less receptive, it is harder to surprise him. Due to the long quarantine restrictions, the depth of interpersonal contacts has decreased, but their intensity is increasing many times thanks to social networks. The pandemic made adjustments to the development of international tourism, but at the same time, there was impetus to the development of local tourism. The publication outlines the driving forces that encourage designers to work more actively in the search for a national identity. The revolution of 2014 was one of these forces. At the legislative level, Ukraine has adopted a policy of decommunization. Ultimately, the

importance of such a step became undeniable to most citizens with the onset of full-scale war. It is this moment that can be considered a turning point in the return to authentic toponyms. The colonial legacy must finally cease to exist on the territory of Ukraine, which has already been established at the legislative level. The components of visual communication, such as font, color, graphics, are separately highlighted. The prerequisites for the active implementation of territory branding in Ukraine are being studied. Thanks to the analysis of the experience of other countries and previous domestic developments, it became possible to outline the key factors that should be considered by the designer when working on identity for toponyms. Taking into account the vague definition of this young term in design, this publication proves its fundamental difference from the narrower concept of "brand" style.

Key words: *geographic object, tourist brand, corporate style, font, decommunization, local identity.*

Постановка проблеми. Пандемія 2019 р., викликавши закриття кордонів для міжнародного туризму, тим самим збільшила потік внутрішніх туристів. Значна частина спілкування і робочих процесів перейшли в он-лайн формат, а з початком повномасштабної війни ці тенденції набули ще більш вираженого характеру. Також необхідно врахувати зростаючу кількість переіменованих топонімів в рамках політики декомунізації, що розпочалася після революції 2014 р.

Зростання частоти та падіння глибини міжособистісних комунікацій створює нові виклики в переосмисленні дозвілля та подорожей. Виникає потреба присутності презентації в мережі бренду окремих територій. В той же час інтенсивність споживання візуального контенту робить людину менш сприйнятливою і вимагає його розробників пошуку нових рішень.

Аналіз досліджень. Брендинг територій, як окреме поняття, вперше в наукових джерелах використав в 2022 р. Саймон Анхольт (Anholt, 2007). Йому ж належить і визначення «національного бренду». Він вважав, що «Основним рушієм конкурентної ідентичності є глобалізація». Брендування топонімів зараз починає активно розвиватися і мало вивчене у вітчизняній науковій літературі. Його варто досліджувати на перетині дизайну з маркетингом (Божко, Чистіков, 2019), (Голіус та ін., 2021), (Удріс-Бородавко, 2023), (Швец, 2021), (Anholt, 2007), (Струтинська, 2015), (Ладонько, 2023), топонімією (Янко, 1998). Частіше досліджується в контексті туризму, економічних наук.

Мета статті – дослідити причини потреби оновленні існуючих та розробки нових вітчизняних брендувань топонімів. Окреслити фактори, що повинні впливати на формування візуальної складової їх айдентики.

Виклад основного матеріалу. Якщо раніше тема брендингу стосувалася здебільшого міст-мільйонників з великим потоком туристів, то на сьогоднішній день ми вже говоримо не про брендинг конкретного міста, а про брендинг макро та мікротопонімів. Як праобраз графічного оформлення в монархічному суспільстві можна вважати геральдику. В наближене за змістом до сучасного,

брендування міст в західній культурі зародилося задля рекрутингу сільського населення та стимуляції економічного зростання ще в сер. І. Як спадок минулого століття, Україна отримала на своїх територіях тисячі ніяк історично не обгрунтованих нав'язаних, найменувань з графічними знаками, яким зазвичай не вистачало змісту для того, щоб бути символами.

Топонім (від грец. τόπος – місце, місцевість) – власна назва будь-якого географічного об'єкта (м.Ужгород, гори Карпати, вул. Вознесенський узвіз, гора Ловачка та ін). Вивчає їх походження, значення та функціонування топоніміка. Наявність різних видів геогр. об'єктів зумовлює поділ топонімів на види: мікротопонім, макротопонім, гідронім, ойконім, оронім та ін. (Янко, 1998). Географічні назви на карті України з'являлися поступово, їх зародження тісно пов'язане з культурою народів, які населяли території. Зміни історичних умов, війни, великі переселення, відкриття, обов'язково позначаються на топонімії: виходять із вжитку старі назви, деякі з них частково або й повністю перекриваються новими. Міграційні й політичні рухи сприяють перенесенню топонімів на нові ареали, формуванню географічних назв відповідно до характерних особливостей середовища. Топоніми України, як важлива частина мовної системи трансформуються під постійним міжмовним, та міждіалектним впливом. Тому топонімію слід розглядати як хронологічне нашарування, що розкриває умови формування нації. Назви географічних об'єктів зумовлюються не тільки соціально-політичними факторами, а й естетичними, меморіальними мотивами. Специфіка неймінгу топонімів полягає у тому, що вони вміщують в собі не тільки лінгвістичну інформацію, користуючись отриманими даними заповнювати прогалини в дослідженнях етногенезу. Доцільно розглядати тільки комплексне дослідження географічних назв, звертаючись до суміжних дисциплін.

Фірмовий стиль – це набір графічних, типографських, словесних, звукових, сталих елементів, що забезпечують візуальну і змістову єдність товарів (послуг), а також усієї інформації, спрямова-

ної фірмою, як на споживача, так і на внутрішню корпоративну культуру. Основними цілями фірмового стилю можна назвати ідентифікацію товарів і засвідчення зв'язку з фірмою, формування позитивного іміджу фірми, підтримку образу, зазначеного в бенд-стратегії, виділення із загальної маси аналогічних на ринку.

Все частіше в ЗМІ зустрічається термін «айдентика», але поки не має чіткого визначення у вітчизняних наукових джерелах. Найчастіше його оторожують з фірмовим (чи корпоративним) стилем, але це не зовсім коректно. Айдентика в перекладі з англ. «Identity» означає «ідентичність», індивідуальність, справжність, тобто ознаки, які забезпечують впізнаваність і включає в себе ті ж категорії, що і фірмовий стиль, але застосовується до ширшого спектру об'єктів брендингу. В графічному дизайні використовується на означення елементів візуальної комунікації бренду. Оскільки поняття візуальної комунікації бренду вийшло за рамки фірмового чи корпоративного стилю, і зараз застосовується не тільки для фірм, з метою більш чіткого окреслення цього розширеного поняття знадобився новий термін і ним стала «айдентика».

Починаючи з Революції гідності 2014 р. помітно зростає кількість переіменувань топонімів, установ, фірм. 9 квітня 2015 року Верховною Радою ухвалено пакет законів про декомунізацію (Закон України, 2015). Після набуття чинності 22 травня закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 15.05.2015 р. розпочався період зміни символіки, знесення пам'ятників та перейменування географічних назв (Закон України, 2023). Але особливо різких змін карта України зазнає з початком повномасштабного вторгнення 2022 року. Війна остаточно переконала більшість українців у важливості подібних змін.

Оскільки візуальними складовими топонімічної айдентики незмінно залишаються шрифт, колір, композиція в просторі, залежно від ситуації додається графічний зображувальний елемент, тому розглянемо особливості їх застосування в умовах сьогодення детальніше.

В останнє десятиліття на території України почав активніше розвиватися шрифтовий дизайн. Це зумовлено наростаючою потребою до використання саме вітчизняних шрифтових гарнітур в брендуванні. Шрифтам повертають втрачені історичні ознаки, що поступово стиралися після примусового переходу на «Громадянський» шрифт Петра I (часткова зміна і навіть скасування певних графем) та зовсім зникли або втрапили ідентифікацію, як українські, після

десятиліть панування радянської влади. Свою справу також зробила російська монополія на розробку кирилиці під час масової появи ПК у 90-ті та нульові роки. Хоча з російськими студіями співпрацювали українські шрифтові дизайнери і не тільки, отриманий в результаті продукт позиціонувався на ринку, як російський. Вагомий внесок в популяризацію вітчизняних розробок і відмови від зросійщення сьогодні робить дизайнер і активіст Богдан Гдаль. З останніх помітних досягнень ми бачимо заміну написів на станціях метро «Площа Українських Героїв», «Звіринецька», а також робота над розробкою літер для станції «Почайна». Важливо звернути увагу саме на проєктницьку складову його діяльності. Впродовж десятиліть знаковою фігурою був і залишається Василь Чебаник, розробник культового шрифту «Рутенія», який вже став основою для розробок молодшого покоління шрифторобів (приклади накреслень від студії «Щедрик»). Також в шрифтовому дизайні України розвиваються більш уніфіковані варіанти гарнітур. Як найбільш знакових, можна виділити таких сучасних шрифтовиків: Віктор Харик, Андрій Шевченко, Геннадій Заречнюк, Дмитро Растворцев, Кирило Ткачов, Лук'ян Турецький. Саме завдяки цим персоналіям вітчизняне шрифторобство поступово стає здатним задовольняти наростаючі потреби в якісних шрифтових гарнітурах, що нічим не поступаються західним зразкам. Інформація про важливість розвитку даного напрямку в дизайні охоплює все ширше коло українців.

Колір в даному випадку стає найбільш вразливим до критики параметром, через що страждає в першу чергу. Найбільше протиріч пересічного споживача пов'язані саме з кольоровою палітрою, оскільки саме її коментують найпершою, як найпростішою для аналізу. Поки незмінно даний параметр залишається слабким місцем. Нажаль інклюзивність в наш час ще не стала одним з ключових формуючих факторів. Спостерігається певна схожість вибору кольорової палітри в зразках айдентики різних регіонів, що зумовлюється бажанням посилити їх універсальність та яскравість. Такий підхід, навпаки, зменшує впізнаваність. Тому є сенс застосування складних кольорових схем та обмеженої кольорової гами, дослідженні його локального символізму, закладеного в колорит.

Порівняно з вітчизняними зразками минулих десятиліть прослідковується рух в бік лаконічності, спрощення форм. Разом з тим все більше уваги приділяється ритму, частішають випадки відмови від базових геометричних форм на користь пошуку самобутньої пластики.

Також починають з'являтися брендування для мікротопонімів: гірських хребтів, району міста і

т.д. Яскравим прикладом зародження цих мікро-процесів є Підзамче в м. Львів.

Найпопулярнішим способом вибору візуального образу топонімів в Україні на сьогодні є відкритий конкурс. За його результатами жителі, а також команда професійних журі разом з представниками місцевого самоврядування, обирають переможця. Нажаль, спостерігається тенденція до непослідовності у використанні розробок обраних таким чином. В зв'язку з цим необхідно на законодавчому рівні врегулювати даний процес. Як це можна спостерігати у випадку затверджених державних символів України. Повинен бути розроблений єдиний алгоритм, який можна було б застосовувати у всіх подібних ситуаціях на території України, що спростило б впровадження змін в підходах до візуальної презентації місцевості в культурному, спортивному чи бізнес-туризмі, а також самоідентифікації місцевого населення. Такий алгоритм повинен передбачати можливість використання альтернативного образу, але фіксувати послідовність застосування затвердженого, задля збереження цілісності.

Висновки. Отже, українські топоніми – це не просто словесні позначення географічних територій, а живе свідчення складних історичних процесів, за якими стоять долі різних мовних груп. Вони достойні подальшого вивчення і все частіше потребують популяризації. Брендинг наших територій – це довгостроковий проект, стратегія, що стосується також забезпечення підтримки послідовного розвитку образотворчої складової. Доцільною буде подальша робота розширенням віртуальної презентації міст, що не обмежується логотипом і навігаційною графікою, а включає VR екскурсії чи віртуальні музеї, інтегрованість в масову культуру, гра на випередження, стосовно споживачів рекламних матеріалів дитячого віку. Ключовими елементами айдентики є шрифт, логотип і, за наявності, графічна складова.

Під час аналізу сучасних тенденцій розробки графічних та типографських компонентів візуалу топонімів, встановлено важливість врахування таких пунктів:

- результати ретельного аналізу вже існуючих знаків і символів місць, подій, явищ, що історично сприяли розвитку даного регіону;
- результати вивчення матеріальних і нематеріальних цінностей місцевості, що мають потенціал, але на даний момент є менш медійними;
- звернення до візуальних стилів, що історично сформувалися та переважають в даній місцевості;
- лаконічність та водночас варіативність;
- автентичність шрифтів;
- універсальність та символізм у використанні кольору, а також обов'язкова розробка чорно-білого варіанту (оскільки економічні чинники часто вимагають саме його використання);
- відсутність будь-якого зв'язку з країною-агресором;
- уникнення прив'язки до персоналії (як часте явище неоднозначного трактування їх внеску, щодо інших територій чи народів);
- забороні використання релігійної символіки, чи такої, яку можна з нею сплутати, враховуючи різноманітність віросповідання;
- толерантності до всіх етносів і національностей, що населяли чи населяють ці території;
- читабельність та інклюзивність;
- універсальність в застосуванні на різних носіях з подальшою детальною інструкцією щодо розміщення на різних носіях та за різних умов;
- відмова від орієнтації на чітко визначений образ потенційного туриста;
- загальна відповідність стратегії розвитку.

Багатовекторність підходу в розробці візуальної складової туристичного бренду має на меті сформувати образ унікального місця, яке варто відвідувати і вивчати. Такий підхід повинен передбачати розробку графічних, шрифтових, відео та комбінованих частин образу, що супроводжуються чіткими інструкціями щодо їх застосування. Залученість жителів до реалізації бренд-стратегії розвитку повинна стати невід'ємною частиною їх соціальної та культурної реалізації, що неодмінно послужить стимулом до об'єднання, створення доброзичливої атмосфери, і разом з цим принесе інвестиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко Т.О., Чистіков О.П. Традиційний геометричний орнамент як базис проектування сучасної айдентики в Україні. Дизайн-освіта як галузь креативних індустрій : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18-19 квітня 2019 р. Київ: КНУКіМ, 2019. С. 76-81.
2. Бренд-менеджмент: теорія і практика : навч. посібник / уклад.: І. В. Струтинська. Тернопіль : Принт-офіс, 2015. 204 с. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/7116/6/Navchalno_metodychnyj_pidruchnyk.pdf
3. Карпенко О. П. Топонім. Українська мова : енциклопедія. Київ, 2000. С. 637.
4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Брендменеджмент» для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 028 Менеджмент соціокультурної діяльності галузі знань 02 Культура і мистецтво / укл.: Л. С. Ладонько. Чернівці: НУЧК, 2023. 124 с.

5. Методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Візуальні комунікації у дизайні» (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної форми навчання зі спеціальності 022 – Дизайн) / уклад.: В. А. Голіус, А. Г. Зінченко, Л. А. Звенігородський, О. М. Левадний. Харків : ХНУМГ, 2021. 26 с.
6. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 24.04.2024).
7. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів : Закон України від 21.03.2023 р. № 3005-IX : станом на 26 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (дата звернення: 24.04.2024).
8. Удріс-Бородавко Н. С. Графічний дизайн з українським обличчям. Київ : ArtHuss, 2023. 206 с.
9. Швец І. В. Популяризація дизайн-коду в контексті культурної трансформації міста Києва. Дизайн після епохи постмодерну: ідеї, теорія, практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 15 – 16 квітня 2021 р. Київ: КНУКіМ, 2021. С. 49-50.
10. Янко М. Т. Топонімічний словник України : словник-довідник. Київ : Знання, 1998. 432 с.
11. Anholt S. Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. Palgrave Macmillan, 2007. 160 p.

REFERENCES

1. Bozhko T.O., Chystikov O.P. (2019) Tradytiiniyi heometrychnyi ornament yak bazys proektuvannia suchasnoi aidentyky v Ukraini. [Traditional geometric ornament as a basis for the design of modern identity in Ukraine] *Dyzain-osvita yak haluz kreatyvnykh industrii : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv: KNUCA. 76-81. [in Ukrainian].
2. Strutynska I. V. (Ed). (2015) Brend-menedzhment: teoriia i praktyka : navch. posibnyk. [Brand management: theory and practice: training. manual] 204. Retrieved from: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/7116/6/Navchalno_metodychnyj_pidruchnyk.pdf [in Ukrainian].
3. Karpenko O. P. (2000) Toponim. [Toponym.] *Ukrainska mova : entsyklopediia. – Ukrainian language: an encyclopedia*. Kyiv. 637. [in Ukrainian].
4. Ladonko L. S. (2023) Konspekt leksii z navchalnoi dystsypliny «Brendmenedzhment» dlia studentiv drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 028 Menedzhment sotsiokulturnoi diialnosti haluzi znan 02 Kultura i mystetstvo. [Synopsis of lectures on the academic discipline “Brand Management” for students of the second (master’s) level of higher education in the specialty 028 Management of socio-cultural activities of the field of knowledge 02 Culture and art] 124. [in Ukrainian].
5. Holius V. A., Zinchenko A. H., Zvenihorodskiy L. A., Levadniy O. M. (Eds.) *Metodychni rekomendatsii do provedennia praktychnykh zaniat ta orhanizatsii samostiinoi roboty z navchalnoi dystsypliny «Vizualni komunikatsii u dyzaini» (dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity dennoi formy navchannia zi spetsialnosti 022 – Dyvain) – Methodological recommendations for conducting practical classes and organizing independent work in the educational discipline “Visual communications in design” (for applicants of the first (bachelor’s) level of full-time higher education in the specialty 022 – Design*. Kharkiv: KNUUE. 26.
6. Law of Ukraine on the condemnation of the communist and national socialist (nazi) totalitarian regimes in ukraine and prohibition of the propaganda of their symbols № 317-VIII. (2015, April 14). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine on the condemnation and prohibition of propaganda of russian imperial policy in ukraine and decolonization of toponymy № 3005-IX. (2023, march 21). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> [in Ukrainian].
8. Udris-Borodavko N. (2023) Hrafichniy dyzain z ukrainskym oblychchiam. [Graphic design with a Ukrainian face] Kyiv: ArtHuss, 206. [in Ukrainian].
9. Shvets I. V. (2021) Populiaryzatsiia dyzain-kodu v konteksti kulturnoi transformatsii mista Kyieva. [Popularization of the design code in the context of the cultural transformation of the city of Kyiv.] *Dyzain pislia epokhy postmodernu: idei, teoriia, praktyka : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Design after the postmodern era: ideas, theory, practice: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv: KNUCA. 49-50. [in Ukrainian].
10. Yanko M. T. (1998) Toponimichnyi slovnyk Ukrainy : slovnyk-dovidnyk. [Toponymic dictionary of Ukraine: reference dictionary.] Kyiv : Znannia, 432.
11. Anholt S. (2007) Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. Palgrave Macmillan, 160.

Мар'ян КОРОЛЬ,
orcid.org/0000-0003-3890-2459

аспірант
Львівської національної академії мистецтв
(Львів, Україна) m.m.korol@ukr.net

МАПИ МІСТА ОЛЕГА КАПУСТЯКА: СЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА КОМПОЗИЦІЙНА СТРУКТУРА

Проаналізовано творчість львівського скульптора Олега Капустяка, який є активним учасником міжнародних скульптурних симпозиумів а також групових та персональних виставок. У дослідженні розглянуто дві скульптурні композиції автора: «Мапа Міста» та «Чорна карта міста Анджея Струмїла», які входять до серії творів «Мапа Міста». Ці скульптури є прикладом новаторських пластичних пошуків, які привертають увагу дослідників мистецтва а також є джерелом натхнення для молодшої генерації мистців.

Досліджено, що дані композиції виконані на різних міжнародних скульптурних симпозиумах. У матеріалах дослідження з'ясовано, що формат скульптурного симпозиуму створює обставини, до яких мистець повинен адаптуватись, і це впливає на висловлювання автора. Визначено, що саме завдяки таким обставинам створено концепцію «Мапа Міста», яка розвинулась у інших творах скульптора сформувавши серію робіт. У цьому контексті процес роботи в камені аналізується у ситуаційном аспекті, спираючись на досвід автора та його вміння інтерпретувати. Представлено уявлення про те, як ситуація може впливати на конструювання форми.

У досліджених композиціях простежується використання символів, також авторська система передачі значень їх у пластичну мову. Для глибшого розуміння візуального впливу використано семіотичну модель Чарльза Пірса, за допомогою якої аналізуються іконічні, індексні знаки, а також конотативні значення. Знаковий потенціал скульптур, через які передається повідомлення від автора до реципієнта, простежується у їх формі, кольорі та графіці. Пояснюється семантичний зв'язок між значеннями, які передаються в скульптурі та процесом їх створення на скульптурному симпозиумі. Розглядаються конкретні композиційні аспекти, такі як форма, пропорції, баланс, ритм та повторення, кольорова гама, лінії та напрямки.

У статті використовується мистецтвознавчий метод, який включає комплексне поєднання формального, іконографічного, семіотичного видів аналізу для розкриття значення і смислу мистецьких творів.

Ключові слова: скульптурний симпозиум, скульптор Олег Капустяк, візуальна семіотика, українська скульптура, композиційний аспект.

Maryan KOROL,
orcid.org/0000-0003-3890-2459

PhD student
Lviv National Academy of Arts
(Lviv, Ukraine) m.m.korol@ukr.net

OLEG KAPUSTYAK'S CITY MAPS: SEMIOTIC ANALYSIS AND COMPOSITIONAL STRUCTURE

The creative work of Lviv sculptor Oleg Kapustyak, who is an active participant in international sculptural symposium as well as group and personal exhibitions, was analyzed. The study considered two sculptural compositions of the author: «City Map» and «Black Map of City by Andzhei Strumil», which are part of the series of works «City Map». These sculptures are an example of innovative plastic searches that attract the attention of art researchers and are also a source of inspiration for a young generation of artists.

The study reveals that these compositions were created at different international sculpture symposiums. The research materials clarify that the format of the sculpture symposium creates circumstances to which the artist must adapt, influencing the expression of the author. It is determined that it is thanks to these circumstances the concept of «City Map» was developed, which evolved into other works of the sculptor, forming a series of works. In this context, the process of working in stone is analyzed in the situational aspect, based on the author's experience and his ability to interpret. Provides an idea of how a situation can affect form design.

The analyzed compositions show the use of symbols and the author's system of conveying their meanings into plastic language. To deepen the understanding of the visual impact, the semiotic model of Charles Peirce is used, which analyzes iconic, indexical signs, as well as connotative meanings. The number of potential signs in sculptures, through which messages are transmitted from the author to the recipient, is traced in their form, color, and graphic design. The semantic connection between the meanings conveyed in sculpture and the process of their creation at a sculpture symposium is explained. Specific compositional aspects are discussed, such as form, proportions, balance, rhythm and repetition, color palette, lines, and directions.

The study uses the art history method, which includes a complex combination of formal, iconographic, semiotic types of analysis to reveal the meaning and meaning of artistic works.

Key words: sculpture symposium, sculptor Oleg Kapustyak, visual semiotics, Ukrainian sculpture, compositional structure.

Постановка проблеми. Скульптура, окрім функції естетичного задоволення, увіковічення та фіксування історичних подій має властивість втілювати символічне значення. Через скульптурну форму ці значення передаються не лише у вигляді прямих зображень, але й за допомогою абстрактних мотивів або стилізованих форм. Також скульптура може передавати інформацію та відображати ідеї або культурні аспекти. Таким чином вона є засобом комунікації та передачі інформації. У скульптурній практиці завжди ведуться пошуки, експерименти і однією із таких практик є скульптурний симпозиум.

Скульптурні композиції О. Капустяка є конкретним досвідом створення їх на скульптурному симпозиумі. Цей формат мистецької практики є диференційованим від студійного виконання скульптури. На симпозиумі створюються обставини для мистця, до яких він повинен адаптуватися і це впливає на процес виконання скульптури, створення її концепції а також кінцевий результат. Ці обмеження характеризуються такими показниками як, встановлений ліміт часу на виконання скульптури, вид матеріалу та його розмір, умови праці. Встановлено, що такі фактори можуть спонукати до пришвидшення темпу роботи, експресивного виконання, репрезентації композиції на стадії «незавершеності» твору, стилізації а також пошуку нових пластичних форм.

Скульптура О. Капустяка розглядається як твір мистецтва, що є об'єктом або знаком, через який автор пробує зберегти значення, увіковічнити їх. За допомогою семіотичного аналізу спостерігається і аналізується певна організація символів у творі, яку можливо приписати намірам прославити досвід або діяча або певної події. Знакова система у скульптурі репрезентується за допомогою абстрактних мотивів, поєднаних в єдину цілісну пластичну систему. Усі вони мають зв'язок із референтом і належать до винайденої нової пластичної форми автора.

Аналіз досліджень. Творчість О. Капустяка аналізується у працях дослідників, таких як Бірюльов Ю., Голубець О., Єфімова А., Лисенко Л., Протас М., Одрехівський В., Собкович О., Троценко Г. Дослідники описують автора, як перспективного мистця, який робить нові пошуки в царині скульптури а також впливає на її розвиток в Україні. Також зустрічаються публікації із оглядом виставкової діяльності художника та його участі в скульптурних симпозиумах, акцентуються культурологічні процеси. Для поглибленого розуміння форми та виразності ідеї враховано теоретичні праці німецького скульптора та теоретика

Адольфа Гільдебрандта, який розвивав концепцію пластичної форми.

Окрему групу становлять фундаментальні праці, які розвинули семіотику як науку. Це такі науковці як: Чарльз Пірс, Ролан Барт, відомий дослідженням структури та інтерпретації візуальних творів, Умберто Еко, який розвивав семіотичну теорію кодів, значення та комунікації. Взятю до уваги діяльність дослідника проблем значення в мистецтві скульптури Омера Емре. Також про залучення до мистецтва та семіотику на практиці пише Мікаель О'Тул. Автор досліджує взаємозв'язок між індивідуальним сприйняттям та інтерпретацією. У наукових публікаціях Гері Шапіро зосереджується на семіотичному аналізі мистецтва, розглядаючи співвідношення між намірами художника, інтерпретацією твору та природою знакового відношення, щоб розкрити природу мистецтва як знаку.

В цілому фіксується невелика кількість праць із семіотичним аналізом скульптурних композицій. До прикладу науковець Сергій Крук стверджує, що «...у візуальній семіотиці все ще відсутній комплексний метод аналізу скульптури, демонструючи, що скульптури мають особливий пластичний знак – масу». (Крук 2019: 91)

Мета статті – проаналізувати скульптурні композиції «Мапа Міста» та «Чорна Мапа міста Анджея Струміло», простежити знаковий потенціал і сформовані ним конотації а також композиційну структуру. Даний підхід має прийняти форму семіотичної теорії, здатної пояснити кожен функцію знаків, які взаємопов'язані однією пластичною мовою.

Виклад основного матеріалу. Олег Капустяк – видатний український скульптор, реставратор (Стельмащук, 2012). Він є активним учасником скульптурних симпозиумів, а також міжнародних та вітчизняних виставок. Дослідниками мистецтва його творчість розглядається у контексті актуальності соціокультурних проблем (Протас, 2012), розвитку української скульптури кінця XX – початку XXI ст. (Голубець, 2019), новаторських пошуків (Собкович, 2017), проблем інтермедіальності (Одрехівський, 2017). Науковці фіксують характерні ознаки його творчості:

- використання однієї лаконічної форми для подальшої трансформації;
- зосередження уваги на контрасті фактур;
- впізнавану стилістичну манеру виконання;
- звернення до теми пошуку людини, природи, соціального становища;
- скульптор дотримується власного стилю, зафіксує особисті пошуки, удосконалює їх,

наповнюючи символізмом (його композиції є різноплановими, в яких простежується постмодерністичне бачення, а також апелювання до класичної пластики);

– з огляду ідейного та композиційного аспекту творчого процесу автор аналізує історичні джерела, соціальні контексти, тексти теоретиків мистецтва.

У дослідженні аналізуються твори, котрі виконані лише на скульптурних симпозиумах. На матеріалах дослідження встановлено, що є різницю між тим як створюється скульптурна композиція в звичайних умовах (наприклад у майстерні) та в умовах «нестандартних». Ця відмінність простежується у наступних аспектах:

1. Відведений час на виконання. Встановлені часові рамки спонукають до пришвидшеного темпу виконання роботи.

2. Художня теорія. Імпровізаційний підхід а також підстави для спонтанного прийняття рішення, можливий відхід від ескізу, експресивний стиль;

3. «Завершеність» твору. Час впливає на те, на якій стадії автор завершує роботу. Характерною особливістю композиції на симпозиумі часто буває «незавершеність» твору. Спостерігається тенденція збереження маси каменю, використання техніки «non-finito», використання різноманітності фактур (обумовлюється використання такої, що краще сприймається на відкритому просторі), характерна фрагментарна деталізація.

4. Експозиція. Скульптури, котрі виконані на скульптурному симпозиумі синхронізуються із навколишнім середовищем. Скульптура виконується виключно для екстер'єру, який має вплив на експозицію твору. Відкритий простір впливає на побудову композиції, її експонування, сприйняття, круговий огляд та співвідношення між масою та деталями (враховується момент «повітряної перспективи»).

5. Адаптації композиції до маси каменю. Через обмежений ліміт часу ескізні композиції формуються у тих пропорціях, в яких знаходиться матеріал. Це робиться для того, щоб менше матеріалу «відсікати» і більше часу було для опрацювання моделі.

6. Твердість матеріалу впливає на побудову композиції та технічну обробку.

До прикладу для твердих порід каменю характерні узагальнення та цілісність форми. Таким чином ескіз композиції створюється під форму каменя.

7. Техніка «прямого висікання», тобто віднімання маси, дає можливість узагальнювати

форму, зробити її більш цілісною, композиційно формувати її віз загальних мас до деталей.

8. Умови конкуренції створюють додаткову напругу або навпаки мотивацію, що може мати вплив на кінцевий результат.

9. Середовище та обставини. Умови, до яких повинен адаптуватися скульптор, серед яких: вплив навколишнього середовища, погодні умови, умови освітлення та температури повітря.

10. Темп виконання роботи. Обмежений час спонукає до швидкого реагування та пришвидшення роботи в камені.

Саме за таких обставин була створена перша із циклу творів композиція «МАПА МІСТА», де автор приймав участь у «4-му Міжнародному скульптурному пленері "Teatr"» у м. Суwalkи, Польща, 2017 р. Мистецька подія була приурочена 300-річчю міста Суwalkи. Завданням для скульпторів було в короткий термін виконати композиції із масивних гранітних «брил» каменю. Художник створив скульптуру, що відображає «збережену» природню масу каменю розміром 160x150x100 см. По периметру каменю вирізьблена «врізана» контрформою абстрактна структура ліній, які нагадують топографічну карту міста. Саме такими графічними засобами автор у короткий термін вирішив передати значення і пластично трактувати задум, щоб дати відповідь на тему симпозиуму.

У цій композиції вперше через масу та графічну структуру було використано символи, які мали відповідність до заданої теми, а також мали своє конотативне значення. Через масу передається значення могутності давнього міста, його непохитності. А графічними засобами передається топографія міста, його внутрішня структура, що вказує на розбудову. Цим автор підкреслює, що кожне місто має власну неповторну топографію, неповторну побудову, композицію, перетин вулиць, що по собі є унікальним урбаністичним процесом.

Такий «експеримент» став поштовхом для створення ідеї, яку автор трактує наступним чином: «...мапа міста – це як обгортка до цукерки. Я загортаю геометрією мапи об'єми. Що інша форма, то несподіваний образ. Плеската мапа зникає бо з'являється нова геометрія просторів. Створюється певна інтрига у тому, що мапа об'єкту реального змінюється на мапу об'єкту ірреального...» (URL: <https://m17.kiev.ua/painters/world-map-kapustiak-oleh/>).

Наступна робота скульптора «Чорна карта міста Анджея Струміло» була створена на міжнародному скульптурному симпозиумі у PARK3020

у парку сучасної скульптури, с. Стрілки, Львівська обл., 2020 р. Ця композиція, із чорного граніту висотою 280 сантиметрів, стала продовженням розвитку та вдосконалення власної ідеї. Даний витвір присвячений смерті польського художника Анджея Струміло, який працював у галузі графіки, фотографії і скульптури. Цей митець відомий тим, що виступав за захист природи і культурних цінностей, відстоював право фотографії на незалежність серед образотворчого мистецтва. У своїх світлинах автор висвітлював архітектуру Америки з нестандартних ракурсів, робив композиційні пошуки. На формування скульптури вплинули такі думки автора: «...Я сам будучи палким любителем природи і безпосереднього контакту з нею, бачу чіткий процес зміни або доповнення природної природи штучним середовищем, створеним людиною. Ця продукція має з часом стати предметом роздумів і узагальненням митця...» (URL: <https://andrzejstrumillo.com/fotografia>).

Представлена до уваги паркова скульптура репрезентується як вертикальна композиція, яка складається із трьох блоків прямокутної форми та постаменту. Кожен елемент має різні пропорції прямокутної форми. Завдяки різноманітності форм, скульптура є зрівноваженою та збалансованою. Кожен окремий елемент, окрім постаменту відображає рельєфну композицію, насичену деталями, вирізьблених контр-формою. У творі присутні поєднання гладкої, полірованої та рельєфної фактури. Завдяки природним властивостям каменю, скульптура поєднує в собі блискучий чорний колір та матовий сірий відтінок. Пластична мова вказує на те, що це абстрактна композиція. У ній спостерігається акцентування радше на фрагменті аніж на цілісному сприйнятті.

Цю скульптуру можна розглядати як інтерпретацію карти міста через призму абстрактної геометричної форми. Аналізуючи форму композиції можна побачити, як рельєф нагадує урбаністичну карту. Однією із художніх особливостей цієї скульптури є використання геометричних форм у рельєфній пластичності, які є урізноманітненими. Дані композиційні елементи не повторюються і не вказують на точне відтворення карти. Абстрактні мотиви автор узагальнює та виділяє найхарактерніші структурні елементи. Вони компонується за геометричним принципом, таким же як і формуються вулиці міст. Цей мотив був інспірований із чорної топографічної карти міста. Скульптурна конструкція в цілому нагадує архітектурний будинок, хмарочос. Геометричні мотиви є впізнавані і їх можна ідентифікувати. Таким чином композиція нагадує свій референт, має певну структурну подібність.

Дана скульптура містить в собі певні конвенції, коли автор в процесі семіозису відправляє своєму адресату певне послання. Таким чином створена система позначень формує процес комунікації. Комунікаційний процес пояснюється як зв'язок глядача із системою значень, що передає скульптор.

Митець намагається передати послання, використовуючи для цього пластичну композиційну структуру. Карта у скульптурі використовуються як індекс, як основний композиційний елемент. Топографічна карта для людини є зрозумілою, тому автор апелює саме до неї. У композиції колір теж використовується як знак. Скульптор використав чорний колір полірованого граніту як конотацію до чорно білих фотографій А. Струміло.

У цій скульптурі мапа міста є головним знаком – індексом, який використовується для створення побудови форми. Завдяки використанню такого індексу, відбувається перенесення значення від мапи міста до скульптури, що створює новий сенс. Референтом можна вважати мапу міста, яку автор використовує як основу для створення тривимірної форми.

Абстрактне зображення карти, що у даному випадку має конотативні значення, можуть бути пов'язані із ідеєю просторового трансформування та зміни звичайних стереотипів. Також скульптуру можна розглянути як метафору – «мапа як обгортка до цукерки» – що може вказувати на складність і непередбачуваність у взаємодії з міським середовищем.

Денотат – вказує на карту, яка має певні географічні характеристики, розміри та форму, а також як символ міського середовища.

Таким чином скульптура стає реакцією на урбаністичні зміни в суспільстві, є спробою автора привернути увагу глядачів до проблематики.

У скульптурі елементи композиції асоціюються із геометричними формами міста, такими як хмарочоси, квартали вулиць, що перегукуються із фотографіями А. Струміло. Масивність каменю підкреслює сенс, запропонований візуальною подібністю. Також використання геометричних форм та рельєфної пластики може вважатися спробою скульптора відтворити відчуття міського простору, відобразити ритм. Форма символізує індивідуальну структуру побудову міста, відображення індивідуальності міста. Про це А. Струміло висловив таку думку: «...мої карти – це не лише 100% документація деяких міських будівель, а й об'єкти, вирвані з плану міста, які мене оточують і заважають...» (URL: <https://m17.kiev.ua/painters/world-map-kapustiak-oleh/>).

Ще один тісний зв'язок скульптурна композиція має з творчістю скульптора та теоретика Адольфа Гільдебранта. У його аналітичній теорії пишеться про те, що «... малюнок був початковою точкою у створенні скульптури. Він був інструментом, який використовували для виявлення форми. Малюнок був вираженням нашої потреби відтворити внутрішню суть того, що ми бачимо, і він дозволяв нам розробляти форму з урахуванням різних кутів огляду. Скульптура виникла тоді, коли малюнок був повернутий в тривимірний простір» (Hildebrand, 1908: 68–69). Таким чином, для О. Капустяка як і для А. Гільдебранта малюнок став ключовим елементом у процесі створення скульптури.

Висновки. Скульптури О. Капустяка дають можливість дослідникам краще зрозуміти способи, за якими у форматі скульптурного симпозиуму вибудовуються композиції у мистець-

кому просторі. Вивчення цих процесів дозволяє зробити висновки про те, як вони впливають на створення ідей та пошуку нових форм. Результати дослідження показують, що скульптурний симпозиум відіграє ефективну роль у формуванні та позначенні символів, а вивчення семіотичних та композиційних аспектів цих робіт також розширює розуміння символіки в мистецтві та створення нових композиційних рішень у сучасній скульптурі. За допомогою експерименту, формат скульптурного симпозиуму демонструє унікальність такої мистецької практики, за допомогою якого збільшується використання методів передачі інформації, комунікації, пошуків пластичних форм. На відміну від фігуративного мистецтва, скульптура О. Капустяка в основі має контекстуальний ґрунт, у який глядач потрапляє як суб'єкт переживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 18181 Голубець О. Українська скульптура кінця ХХ – початку ХХІ століть: ефект дифузії. *ВІСНИК ЛНАМ*. Випуск № 41. 2019. С. 4-10.
2. Ділі Д. Основи семіотики : Частина 2 / Перекл. з англ. та наук. ред. Карась А. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
3. Капустяк О. Персональний вебсайт. URL: <https://www.kapustyaksculpture.com/works/>
4. Лисенко Л. Українська скульптура у пошуках нової образності. *Мистецтвознавство України* : Науковий збірник / Частина 13. 2013. С. 22-32.
5. Одрехівський В. Українська скульптура ХХІ століття: проблеми інтермедіальності та жанрово-видового синтезу. *ВІСНИК ЛНАМ*. Випуск № 31. 2017. С. 97-113.
6. Протас М. Аспекти генезису скульптурних симпозиумів Європи та України. *Художня культура. Актуальні проблеми*. / Науковий Журнал Частина № 8. НАМ України. Інститут проблем сучасного мистецтва, 2012. С. 57-109.
7. Собкович О. Скульптура 2016. Огляд подій. *Образотворче мистецтво*. 2017. № 1. С. 12-14.
8. Стельмашук Г. Капустяк Олег Володимирович : Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: Дзюба І., Жуковський А., Железняк М. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. URL: <https://esu.com.ua/article-9518> (дата звернення 03.05.2024 р.)
9. Чумаченко О. «Entertainment» в образотворчому мистецтві України ХХ–ХХІ століття як форма акумуляції соціокультурного досвіду. *Культура і сучасність* : альманах. 2022. № 1. С. 148-153.
10. Eco U. A theory of semiotics. Indiana University press / Bloomington. Published by arrangement with Bompiani, Milan. 1979. P 351.
11. Emre O. A study on the problem of meaning in the art of sculpture. *Journal Journal of Architecture, Engineering & Fine Arts*. 2023 5(2): 147-158
12. Erman O., Boran B. Evaluation of sculptural installations in urban space: the proposal of a semiotic model. *Pedagogical Journal of the University of Chukurov/T*. 44. № 2. 2015 S.170-190.
13. Hildebrand A. Das problem der Form in der bildenden Kunst. Getty Research Institute. Strassburg: Heitz & Mündel, 1908. S. 164.
14. Kruk S. (2019) The mass: A neglected plastic sign of sculpture. *Punktum*. International journal of semiotics. № 5. 2019. P. 91-118.
15. M17 contemporary art center. URL: <https://m17.kiev.ua/painters/world-map-kapustiak-oleh/> (Дата звернення: 03.05.2024)
16. O'Toole M. The language of displayed art. Fairleigh Dickinson University Press. Rosewood Drive, Danvers. 1994 P. 116
17. Shapiro G. Intention and interpretation in art : a semiotic analysis. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 33, № 1. 1974. P. 33-42.
18. Strumillo A. URL: <https://andrzejstrumillo.com> (Дата звернення: 03.05.2024р)

REFERENCES

1. Holubets O. (2019) Ukrainiska skulptura kintsia XX – pochatku XXI stolit: efekt dyfuzii. [Ukrainian sculpture of the late 20th - early 21st centuries: the effect of diffusion] *VISNYK LNAM*. Vyp. 41. - *HERALD LNAM*. Edition № 41. P. 4-10. [in Ukrainian].
2. Dili D. (2000) Osnovy semiotyky : Chastyna 2.[Fundamentals of semiotics: Part 2] Perekladeno z anhliiskoi ta naukovyi redaktor Karas A. Lviv : Arsenal - Transcript. from English and science. ed. Karas A. Lviv: Arsenal. P. 232. [in Ukrainian].

3. Erman O., Boran B. (2015) Evaluation of sculptural installations in urban space: the proposal of a semiotic model. *Pedagogical Journal of the University of Chukurov/T.* 44. № 2. S.170-190.
4. Kapustiak O. Personalnyi vebsait.[Personal website] URL: <https://www.kapustyaksculpture.com/works/> (contact date 03.05.2024) [in Ukraine].
5. Lysenko L. (2013) Ukrainska skulptura u poshukakh novoi obraznosti. [Ukrainian sculpture in search of a new imagery] *Mystetstvoznavstvo Ukrainy : Naukovyi zbirnyk / Chastyna 13 - Art history of Ukraine: Scientific collection / Part 13.* P. 22-32 [in Ukrainian].
6. Odrekivskiy V. (2017) Ukrainska skulptura XXI stolittia: problemy intermedialnosti ta zhanrovo-vydovoho syntezu. [Ukrainian sculpture of the XXI century: problems of intermediality and genre-specific synthesis] *VISNYK LNAM. Vypusk № 31. - HERALD LNAM. Edition № 31.* P. 97-113. [in Ukrainian].
7. Protas M. (2012) Aspekty henezysu skulpturnykh sympoziumiv Yevropy ta Ukrainy. [Aspects of the genesis of sculptural symposia in Europe and Ukraine] *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy. / Naukovyi Zhurnal Chastyna № 8. NAM Ukrainy. Instytut problem suchasnoho mystetstva. - Artistic culture. Actual problems /Sciences. Journ. Part №.8. NAA of Ukraine. Institute of Contemporary Art Problems.* P. 57-109. [in Ukrainian].
8. Sobkovych O. (2017) Skulptura 2016. Ohliad podii. [Sculpture 2016. Overview of events] *Obrazotvorche mystetstvo. № 1. - Fine arts. № 1.* P.12-14. [in Ukrainian].
9. Stelmashchuk H. (2012) Kapustiak Oleh Volodymyrovych : Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Kapustyak Oleg Vladimirovich: Encyclopedia of Modern Ukraine] Redkol.: Dziuba I., Zhukovskyi A., Zhelezniak M. Kyiv :Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. - Editorial team.: Dziuba I., Zhukovskyi A., Zheleznyak M. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012. URL: <https://esu.com.ua/article-9518> (contact date 03.05.2024)
10. Chumachenko O. (2022) v obrazotvorchomu mystetstvi Ukrainy XX-XXI stolittia yak forma akumulatsii sotsiokulturnoho dosvidu. [«Entertainment» in the fine arts of Ukraine of the XX-XXI century as a form of accumulation of sociocultural experience] *Kultura i suchasnist : almanakh. № 1. - Culture and modernity: almanac. № 1.* P. 148-153. [in Ukrainian].
11. Eco U. (1979) A theory of semiotics. Indiana University press / Bloomington. Published by arrangement with Bompiani, Milan. P 351.
12. Emre O. (2023) A study on the problem of meaning in the art of sculpture. *Journal Journal of Architecture, Engineering & Fine Arts.* 5(2): 147-158
13. Hildebrand A. (1908) Das problem der Form in der bildenden Kunst. [The problem of form in the visual arts] Getty Research Institute. Strassburg: Heitz & Mündel. - Getty Research Institute. Strassburg: Heitz & Mündel, 1908. P. 164. [in Germany].
14. Kruk S. (2019) The mass: A neglected plastic sign of sculpture. *Punktum. International journal of semiotics.* № 5. P. 91-118.
15. M17 contemporary art center. Website. URL: <https://m17.kiev.ua/painters/world-map-kapustiak-oleh/> (contact date: 03.05.2024)
16. O'Toole M. (1994) The language of displayed art. Fairleigh Dickinson University Press.Rosewood Drive, Danvers. P. 116
17. Shapiro G. (1974) Intention and interpretation in art : a semiotic analysis.*The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 33, № 1. P. 33-42.
18. Strumillo A. Website. URL: <https://andrzejstrumillo.com> (contact date : 03.05.2024)

Лл. 1. Олег Капустяк. «Мапа Міста». Граніт, 160x150x100 см. «4-ий Міжнародний скульптурний пленер “Teatr”» у м. Сувалки, Польща, 2017 р.

**Лл. 2. О. Капустяк. «Мапа Міста». Граніт. Сувалки, Польща, 2017 р.
Фото із сайту: <https://dwutygodniksuwalski.pl/konczy-sie-plener-rzezbiarski/>
(Дата звернення: 29.04.2024 р.)**

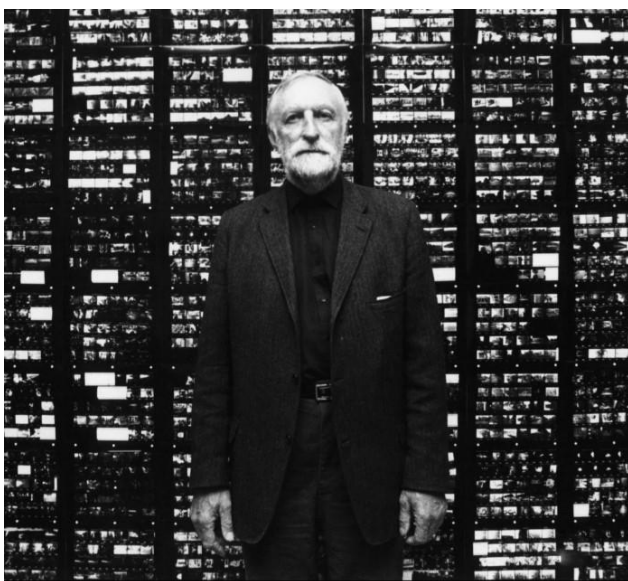
Лл. 3. О. Капустяк. «Чорна карта міста Анджея Струмїла». Гранїт, вис. 280 см, PARK3020 парк сучасної скульптури, с. Стрїлки, Львївська область, 2020 р.

Лл. 4. О. Капустяк. «Чорна карта міста Анджея Струмїла». Гранїт, вис. 280см, PARK3020 парк сучасної скульптури, с. Стрїлки, Львївська область, 2020 р.

Лл. 5. Топографїчна карта міста, концепція. Фото згенероване AI

Лл. 6. Анджея Струмїло. Фото з сайту: <https://andrzejstrumillo.com/en/newyorkcity-1982-1984> (Дата звернення: 29.04.2024 р.)

Лл. 7. Фото А. Струмїло. Фото з сайту: <https://andrzejstrumillo.com/en/newyorkcity-1982-1984> (Дата звернення: 29.04.2024 р.)

УДК 792.57: 78.036.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-27>**Ірина КУРИЛЯК,**

orcid.org/0000-0001-5951-8208

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри хорового та оперно-симфонічного диригування
Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка
(Львів, Україна) kuryliak.iryuna@lnma.edu.ua

Анастасія ЧУБІНСЬКА,

orcid.org/0009-0001-9758-7498

студентка III курсу факультету музикознавства, композиції, вокалу та диригування
Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка
(Львів, Україна) chatrenatanna@gmail.com

Віталій БАРАН,

orcid.org/0009-0005-0256-3637

студент I курсу магістратури факультету музикознавства, композиції, вокалу та диригування
Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка
(Львів, Україна) labuh97@gmail.com

СУЧАСНІ ВОКАЛЬНІ ТЕХНІКИ ТА ЇХ ПРОНИКНЕННЯ В АКАДЕМІЧНИЙ СОЛЬНИЙ СПІВ

У статті досліджується проникнення сучасних вокальних технік в академічний сольний спів, що є наслідком культурної глобалізації та взаємопроникнення музичних жанрів. Це явище найбільш яскраво проявляється у феномені «класичного кросоверу» – поєднанні елементів академічної музики з популярними жанрами. Авторка класифікує різноманітні сучасні вокальні техніки, які використовуються виконавцями академічного співу, такі як белтинг, гроулінг, скет, вібрато, субтон, обертонове співання та фрай. Ці прийоми запозичені з поп-музики, року, металу та джазу і дозволяють розширити виразні можливості академічних творів та збагатити їх емоційну палітру. У дослідженні розглядаються мотиви виконавців у використанні нетрадиційних вокальних технік, серед яких – прагнення до новаторства, експериментування, залучення молоді аудиторії. Проте інтеграція цих прийомів у класичну традицію викликає неоднозначну реакцію музичної спільноти, де одні вбачають загрозу автентичності жанру, а інші вітають його оновлення. Авторка аналізує потенційні позитивні та негативні наслідки проникнення сучасних вокальних технік в академічний спів. З одного боку, це сприяє розширенню емоційного діапазону, залученню нової аудиторії та актуалізації класичного жанру. З іншого боку, існує ризик порушення балансу між традицією і новаторством, спотворення жанру та втрати автентичності виконання. У висновках наголошується на необхідності збереження основ академічної вокальної школи та збалансованого поєднання класичних і сучасних підходів під керівництвом досвідчених педагогів. Лише за такої умови інтеграція новітніх вокальних технік матиме позитивний вплив на академічний сольний спів, збагачуючи його новими виразними засобами та зберігаючи непересічну цінність у контексті культурного різноманіття. Загалом, стаття розкриває актуальну проблематику трансформацій у сфері вокального мистецтва та окреслює перспективи його майбутнього розвитку.

Ключові слова: академічний сольний спів, вокальна техніка, класичний кросовер.

Iryna KURYLYAK,

orcid.org/0000-0001-5951-8208

Candidate of Arts, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Choral and Opera Symphony Conducting

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy

(Lviv, Ukraine) kuryliak.iryana@lnma.edu.ua

Anastasiia CHUBINSKA,

orcid.org/0009-0001-9758-7498

3rd year student of the Faculty of Musicology, Composition, Vocals and Conducting

Lviv National Mykola Lysenko National Music Academy

(Lviv, Ukraine) champenamanna@gmail.com

Vitalii BARAN,

orcid.org/0009-0005-0256-3637

1st year master's student at the Faculty of Musicology, Composition, Vocals and Conducting

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy

(Lviv, Ukraine) labuh97@gmail.com

MODERN VOCAL TECHNIQUES AND THEIR PENETRATION INTO ACADEMIC SOLO SINGING

The article explores the penetration of modern vocal techniques into academic solo singing, which is a consequence of cultural globalisation and the interpenetration of musical genres. This phenomenon is most clearly manifested in the phenomenon of 'classical crossover' – a combination of elements of academic music with popular genres. The author classifies various modern vocal techniques used by performers of academic singing, such as belting, growling, scatting, vibrato, subtonal singing, overtone singing, and fry. These techniques are borrowed from pop music, rock, metal and jazz and allow to expand the expressive possibilities of academic works and enrich their emotional palette. The study examines the motives of performers in using non-traditional vocal techniques, including the desire for innovation, experimentation, and attracting a young audience. However, the integration of these techniques into the classical tradition provokes an ambiguous reaction from the music community, where some see a threat to the authenticity of the genre, while others welcome its renewal. The author analyses the potential positive and negative consequences of the penetration of modern vocal techniques into academic singing. On the one hand, it helps to expand the emotional range, attract a new audience, and actualise the classical genre. On the other hand, there is a risk of disturbing the balance between tradition and innovation, distorting the genre and losing the authenticity of performance. The conclusions emphasise the need to preserve the foundations of the academic vocal school and a balanced combination of classical and modern approaches under the guidance of experienced teachers. Only in this way will the integration of the latest vocal techniques have a positive impact on academic solo singing, enriching it with new expressive means and retaining its outstanding value in the context of cultural diversity. In general, the article reveals the actual problems of transformations in the field of vocal art and outlines the prospects for its future development.

Key words: *academic solo singing, vocal technique, classical crossover.*

Постановка проблеми. Світ вокального мистецтва постійно розвивається та трансформується, відображаючи зміни у суспільстві, культурі та мистецькій експресії. Протягом багатьох десятиліть академічний сольний спів вважався оплотом традиційних вокальних технік, заснованих на класичних підходах та методиках. Однак, у сучасному музичному мистецтві ми стаємо свідками проникнення нових вокальних технік у царину академічного співу, що відкриває нові горизонти для творчої інтерпретації та емоційного вираження (Антонюк, 2008; Дрожжина, 2008).

Цей процес синтезу різних стилів та підходів є наслідком глобалізації культури, взаємопроникнення жанрів та постійного пошуку нових шляхів

самовираження митців. Сучасні вокалісти прагнуть розширити свій інструментарій, експериментувати з новими вокальними прийомами та привнести свіжі акценти у класичний репертуар. Це може включати елементи джазової імпровізації, використання нетрадиційних прийомів звукоутворення, таких як гроулінг, вібрато чи скет, а також впровадження електронних ефектів та обробки голосу.

Проникнення сучасних вокальних технік в академічний сольний спів викликає жваві дискусії в музичних колах. Деякі прихильники класичної традиції вбачають у цьому загрозу для чистоти та автентичності академічного вокального мистецтва. Водночас інші вітають ці новації як шлях до оновлення та збагачення жанру, що робить його

більш привабливим для сучасної аудиторії та відкриває нові можливості для творчої самореалізації виконавців.

Актуальність дослідження сучасних вокальних технік та їх проникнення в академічний сольний спів можна обґрунтувати наступними чинниками: *відображення культурних трансформацій*: вокальне мистецтво, як і будь-яке інше мистецтво, є дзеркалом культурних змін у суспільстві. Дослідження взаємодії традиційних та сучасних вокальних технік дозволяє зрозуміти, як мистецтво реагує та адаптується до нових культурних реалій та естетичних уподобань; *розширення творчого потенціалу*: інтеграція різноманітних вокальних технік відкриває нові можливості для творчої експресії та інтерпретації творів. Це дозволяє виконавцям розкрити нові грані музичних композицій та передати більш глибокі емоційні відтінки; *збагачення академічної вокальної традиції*: проникнення сучасних вокальних прийомів у академічний спів може збагатити та оновити цю класичну форму мистецтва, зробивши її більш доступною та привабливою для сучасної аудиторії; *міждисциплінарний характер*: це дослідження має міждисциплінарний характер, оскільки торкається не лише вокальної педагогіки та виконавської майстерності, але й культурології, естетики, музикознавства та інших суміжних галузей; *актуальність для музичної освіти*: результати дослідження можуть мати практичне значення для удосконалення методів викладання вокалу та підготовки майбутніх виконавців, здатних працювати в різних стилістичних напрямках.

Таким чином, вивчення сучасних вокальних технік та їх інтеграції в академічний сольний спів є актуальним та важливим для розуміння процесів трансформації музичного мистецтва, розширення його творчого потенціалу та збагачення музичної освіти.

Об'єкт дослідження. Процес інтеграції сучасних вокальних технік в академічний сольний спів.

Предмет дослідження. Сучасні вокальні техніки та їх вплив на академічну вокальну традицію.

Мета дослідження. Проаналізувати проникнення сучасних вокальних технік в академічний сольний спів та визначити їх вплив на розвиток цього жанру.

Завдання дослідження: визначити та класифікувати різні сучасні вокальні техніки, що використовуються у виконанні академічного сольного співу; виявити джерела походження цих технік та їхній зв'язок з різними музичними жанрами та стилями; дослідити мотивацію виконавців у використанні нетрадиційних вокальних прийомів в академічному репертуарі; проаналізувати реакцію музичної спіль-

ноти та аудиторії на поєднання класичного та сучасного вокального виконання; оцінити потенційний вплив сучасних вокальних технік на розвиток академічного сольного співу та його майбутнє; розглянути можливі виклики та ризики, пов'язані з надмірною інтеграцією сучасних вокальних прийомів у класичну традицію; запропонувати рекомендації щодо збалансованого та доцільного використання сучасних вокальних технік в академічному співі.

Це дослідження допоможе глибше зрозуміти трансформації, що відбуваються у сфері вокального мистецтва, та оцінити майбутні перспективи розвитку академічного сольного співу у контексті сучасних музичних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень. Теорія співу ґрунтується на комплексі теоретичних і практичних досягнень науки (музичної естетики, теорії та історії музичного виконавства, музичної педагогіки та психології тощо) і широкого кола гуманітарних наук (історії, фонетики, орфоєпії, акустики, фізики, біофізики, фізіології, нейрофізіології, анатомії, медицини, психології тощо).

Деякі психологічні аспекти співу досліджувалися біофізиками (В. Морозов, Г. Котляр), медиками (Ю. Фролов, Л. Дмитрієв), психологами (В. Дранков, І. Данова), музикознавцями та вокальними педагогами (Д. Аспелунд, Д. Свтушенко, О. Зданович та ін.).

Виклад основного матеріалу. Вокальна творчість поєднана з усіма сторонами психічного життя людини. Як відомо, кожну людину характеризують індивідуальні психічні властивості особистості: інтереси, завдатки, нахили, здібності, темперамент, характер. Так само і кожен співак поєднує в собі своєрідним чином інтереси та нахили, має різні за ступенем здібності та таланти, вирізняється особистісними рисами характеру та темпераментом. Ці якості виробляються людиною протягом усього процесу життя і в своєму поєднанні складають її індивідуальність.

Кожна діяльність може відбуватися за наявності умінь та навичок у виконавця, що й складають техніку даного виду діяльності. У співі, як і в інших видах мистецтва, виконавська техніка набуває надзвичайно великого значення. Тож, чим вищий рівень вокальної техніки та сценічної майстерності співака, тим менше вони займають вокаліста під час співу, тим краще він може зосередитися на творчому процесі. Крім досконалості володіння технікою співу, вокаліст повинен опанувати (особливо в оперній сфері) акторською майстерністю, оскільки лише в їх поєднанні прихована можливість повноцінного втілення творчих спрямувань співака-актора. Тож, ступінь володіння всіма різними музично-сценічними виразними засобами – мімікою, тілом – зна-

чною мірою впливає на проходження творчого процесу створення вокально-художнього образу у виконавця.

Як мистецтво виконавське за своєю природою, спів завжди передбачає наявність творчого елемента. Співак під час виконання вокального твору не механічно переводить літературно-музичний текст в звуки голосу, а завжди по-своєму відтворює твір, тобто переживаю його, тією чи іншою мірою «проводить його через себе», залежно від своєї майстерності, здібностей, темпераменту. В будь-якому випадку – це процес творчий, який породжує щось нове і вирізняється неповторністю, оригінальністю, а іноді суспільно-історичною унікальністю. У вокальній творчості – нове, – це створення яскравих образів, які вражають глядача, слухача своєю глибиною узагальнення та осягнення.

Для творчих особистостей характерні такі властивості, як – здатність бачити речі під незвичним кутом зору, виходячи за межі звичайних уявлень; багатство почуттів, фантазії та інтуїції; сильна воля та працелюбність, що допомагають досягти поставленої мети тощо. Творчу натуру вирізняють також витонченість і глибина переживань.

У сучасному музичному ландшафті спостерігається тенденція до взаємопроникнення і синтезу різних стилів та жанрів. Це породжує нові цікаві явища, одним з яких є класичний кросовер – напрям, що поєднує елементи академічної музики з популярними жанрами. Саме в контексті класичного кросоверу найбільш яскраво проявляється проникнення сучасних вокальних технік в академічний сольний спів (Даценко, 2013).

Протягом тривалого часу академічний вокал розвивався у руслі класичних традицій, використовуючи усталені техніки звукоутворення та манери виконання. Однак в останні десятиліття, під впливом культурної глобалізації та змішування стилів, виконавці почали експериментувати з нетрадиційними вокальними прийомами, запозиченими з інших жанрів (Закрасняна, 2017).

Сучасні вокальні техніки, такі як белтинг, гроулінг, скет та інші, принесені в академічний спів з поп-музики, року, металу та джазу, дозволяють розширити виразний потенціал класичних творів. Виконавці прагнуть збагатити емоційну палітру своїх інтерпретацій, привернути увагу молоді аудиторії та розкрити нові грані творчого самовираження.

Поєднання академічної вокальної традиції з сучасними техніками і не є безпроблемним процесом. Воно викликає жваві дискусії серед музикантів, де одні вбачають у цьому загрозу для автентичності жанру, а інші відстоюють право на новаторство. Проте, незважаючи на суперечки, класичний кро-

совер невпинно набирає популярності, ставши своєрідним мостом між академічним та популярним музичним мейнстримом (Ластовецька, 2016).

У цій статті ми розглянемо різноманітні сучасні вокальні техніки, що проникають в академічний сольний спів, їхні витoki та вплив на розвиток жанру. Ми також проаналізуємо мотивацію виконавців у використанні нетрадиційних прийомів, реакцію музичної спільноти та потенційні виклики і перспективи цього явища.

Класичний кросовер – це порівняно новий напрям у сучасній музичній культурі, який полягає у поєднанні елементів академічної музики та популярних жанрів, таких як поп, рок, джаз та інших. Цей феномен набув значного поширення в останні десятиліття, ставши своєрідним мостом, що з'єднує академічну традицію з сучасними музичними тенденціями.

Одним з ключових аспектів класичного кросоверу є використання нетрадиційних для академічного співу вокальних технік. Виконавці почали експериментувати з такими прийомами, як белтинг (потужне звучання голосу в грудному регістрі), гроулінг (низьке вібруюче гарчання), скет (імпровізаційне вокальне «наспівування» на різні склади) та іншими. Ці техніки запозичені з різних популярних жанрів, зокрема поп-музики, року, металу та джазу.

Інтеграція сучасних вокальних технік в академічний сольний спів відбувається з різних причин. По-перше, виконавці прагнуть розширити свої виразні можливості та збагатити емоційну палітру класичних творів. По-друге, це робиться з метою залучити нову, більш молоду аудиторію, яка виросла на популярній музиці. По-третє, деякі митці просто бажають експериментувати та досліджувати нові шляхи творчого самовираження (Ластовецька, 2016).

Проте застосування нетрадиційних вокальних прийомів в академічному співі не є безпроблемним. Воно викликає жваві дискусії у музичних колах, де прихильники класичної традиції вбачають у цьому загрозу для автентичності та чистоти жанру. Водночас прибічники кросоверу відстоюють право на новаторство та свободу творчості.

Незважаючи на суперечки, класичний кросовер невпинно набирає популярності, а його представники, такі як Сара Брайтман, Андреа Бочеллі, Кеті Келлі та інші, збирають багатотисячні аудиторії по всьому світу.

1. Класифікація сучасних вокальних технік в академічному сольному співі:

- Белтинг (потужне грудне звучання);
- Гроулінг (низьке вібруюче гарчання);
- Скет (імпровізаційне «наспівування» на склади);

- Вібрато (коливання висоти та гучності звуку);
- Субтон (прийом співу шепотінням);
- Обертонове співання;
- Фрай (гортанний крик).

2. Джерела походження технік:

- Белтинг, гроулінг, фрай – рок, метал;
- Скет – джаз, соул;
- Обертонове співання – горловий спів народів Сибіру та Центральної Азії.

Це дослідження демонструє, що проникнення сучасних вокальних технік в академічний сольний спів є складним і неоднозначним процесом, який відкриває нові творчі можливості, але також вимагає обережності та збереження класичних традицій.

Висновки. Дослідження проникнення сучасних вокальних технік в академічний сольний спів виявило низку важливих аспектів цього явища. По-перше, було встановлено, що виконавці запозичують різноманітні нетрадиційні прийоми з інших жанрів, таких як поп-музика, рок, метал та джаз. Серед них – белтинг, гроулінг, скет, вібрато, субтон, обертонове співання та фрай. Ці техніки дозволяють розширити виразний діапазон і збагатити емоційну палітру класичних творів.

По-друге, основними мотивами виконавців у використанні сучасних вокальних технік є прагнення до новаторства, експериментування з новими

формами самовираження, а також бажання залучити молоду аудиторію, яка виросла на популярній музиці. Проте інтеграція нових прийомів в академічну традицію викликає неоднозначну реакцію в музичній спільноті, де одні вбачають у цьому загрозу для автентичності жанру, а інші вітають оновлення та актуалізацію академічного співу.

Дослідження показало, що проникнення сучасних вокальних технік може мати як позитивний, так і негативний вплив на академічний сольний спів. З одного боку, це сприяє розширенню емоційного діапазону виконавців, залученню нової аудиторії та оновленню класичного жанру. Проте, з іншого боку, існує ризик порушення балансу між традицією та новаторством, спотворення жанру через надмірну стилізацію та втрати автентичності виконання.

Отже, ключовим завданням у цьому процесі є збереження основ академічної вокальної школи та збалансоване, виважене поєднання класичних та сучасних підходів. Виконавцям слід опановувати нові техніки під керівництвом досвідчених педагогів, дотримуючись принципів вокальної гігієни. Лише за такої умови проникнення сучасних вокальних технік в академічний сольний спів матиме позитивний вплив, збагачуючи цей жанр новими виразними засобами та зберігаючи його непересічну цінність в епоху культурного різноманіття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. Г. Культурологічний зміст українського вокального мистецтва. Часопис НМАУ імені П. І. Чайковського. 2008. No 1. С. 29–41.
2. Даценко А. С. Сольний спів: метод. реком. для студ. спец. «Музичне мистецтво» спеціалізації «Академічний вокал». Луганськ : Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2013. 61 с.
3. Дрожжина Н. В. Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Держ. у н-т мист. ім. І. П. Котляревського. Харків, 2008. 186 с.
4. Закрасняня Ж., Остапенко Л., Гробець Т. Академічний вокал та рок музика: шляхи перетину. Молодий вчений. Херсон, 2017. No11 (51). с. 548–551. – Режим доступу. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/132.pdf>
5. Ластовецька Т. М. Формування навичок вокального академічного звукоутворення в майбутніх фахівців музичного мистецтва. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. Суми : Сумський держ. університет ім. А. С. Макаренка, 2016. No2 (8). с. 171–182.

REFERENCES

1. Antoniuk, V. H. (2008). Kulturolohichniy zmist ukrainskoho vokalnoho mystetstva. [Culturological Essence of Ukrainian Vocal Art]. *Chasopys NMAU imeni P. I. Chaikovskoho*. No 1. S. 29–41.
2. Datsenko, A. S. (2013). Solnyi spiv: metod. rekom. dlia stud. spets. «Muzychne mystetstvo» spetsializatsii «Akademichnyi vokal». [Solo singing: method recommended for students of «Musical art» specialization «Academic vocal»]. Luhansk : Nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, 61 s.
3. Drozhzhyna, N. V. (2008). Vokalne vykonavstvo v systemi muzychnoho mystetstva estrady: [Vocal performance in the system of musical art of the stage]. dys. ... kand. mystetstvosnavstva: 17.00.03. Derzh. u n-t myst. im. I. P. Kotliarevskoho. Kharkiv, 186 s.
4. Zakrasniana, Zh., Ostapenko, L., Hrobets, T. (2017). Akademichnyi vokal ta rok muzyka: shliakhy peretynu. [Academic vocal and rock music: crossings]. *Molodyi vchenyi*. Kherson, No11 (51). s. 548-551. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/132.pdf>
5. Lastovetska, T. M. (2016). Formuvannia navychok vokalnoho akademichnoho zvukoutvorennia v maibutnikh fakhivtsiv muzychnoho mystetstva. [Formation of skills of vocal-academic sound formation in future specialists in musical art]. *Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia*. Sumy : Sumskiy derzh. universytet im. A. S. Makarenka, No2 (8). s. 171–182.

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-28>

Айсель Акіф кизи АДЖАЛОВА,

orcid.org/0009-0005-2967-8493

старший науковий співробітник

Інституту рукописів імені Мухаммеда Фізулі Національної академії наук Азербайджану
(Баку, Азербайджан) ayselacalova@yahoo.com

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА КОПІЯ «ДИВАНА» КЕМАЛЯ УММІ

Багато бібліотек світу зберігає «Диван» Кемалю Уммі, одного з турецьких суфійських поетів XV століття. Об'єктом нашого дослідження є єдина в Азербайджані копія "Дивана" Кемалю Уммі. У процесі дослідження не зустріли жодної інформації про існування азербайджанського рукопису в жодному з турецьких джерел, до яких ми зверталися. Азербайджанський-бакінський рукопис був переписаний Хуснаддіном бін Бахаеддіном в 1291/1874 на замовлення Абдуссалама Суфі Кібсагі. Хоча ця робота є одним із чудових зразків турецької суфійської літератури, азербайджанська рукописна копія досі не досліджувалась. Водночас такі поети, як Кемаль Уммі, у Радянському Союзі залишалися осторонь дослідницької роботи через тиск на релігію та тюркізм.

У статті вивчено рукопис поета, що зберігався в Інституті рукописів імені Мухаммеда Фізулі НАНА, вивчено життя та творчість автора, а також проведено порівняння копій «Дивана» в Азербайджані та Туреччині. Ми маємо єдину копію рукопису поета, що збереглася до наших днів, що вказує на його зв'язок з Азербайджаном. При вивченні мови його віршів ми звернули увагу на низку важливих особливостей. Той факт, що мова поета настільки багата і водночас близька до народної, змусив нас докладно розглянути цю тему. У цей розділ ми включили найчастіше використовувані (архаїчні слова) давньотюркські слова, топоніми, прислів'я та висловлювання. Інформація про нову азербайджано-Бакінську копію «Диван» Кемалю Уммі детально представлена в цій статті. Ми сподіваємося, що ця інформація буде цікаво сприйнята дослідниками Кемалю Уммі в Туреччині та інших країнах.

Метод дослідження: Для систематичної реалізації цілей та завдання дослідження було використано такі методи дослідження. 1. Загальнонаукові методологічні принципи: історичність, логічність, системність, послідовність, аналіз тощо. 2. Загальнофілософські методологічні принципи: філософський закон, категорії, теорії.

Новизна статті: Єдиний рукопис Кемалю Уммі, що зберігався в Інституті рукописів НАНА, досі не був досліджений. Ми спробували хоча б частково розкрити релігійно-суфійські терміни у творі. У цій статті читачеві подано його рукописну спадщину, ідейно-змістовну характеристику віршів шляхом залучення їх до дослідження.

Висновок: "Диван" Кемалю Уммі, будучи твором XV століття, займає важливе місце у вивченні історії турецької мови. Як відомо з нашого дослідження «Дивана» та з літературних джерел, до яких ми зверталися, на додаток до своєї багатой турецької мови, він є талановитим і вправним поетом, здатним створювати джінаси не тільки з арабськими та перськими висловлюваннями, а й з тюркськими словами. Цю дослідницьку роботу у майбутньому ми думаємо представити широкій читацькій аудиторії як книги.

Ключові слова: Кемаль, Суфізм, Диван, Рукопис, Література.

Aysel Akif gizi ADJALOVA,

orcid.org/0009-0005-2967-8493

Senior Researcher

Institute of Manuscripts of Azerbaijan National Academy of Sciences after named Muhammad Fuzuli
(Baku, Azerbaijan) ayselacalova@yahoo.com

AZERBAIJANI COPY OF KEMAL UMMI'S "DIVAN"

Many libraries around the world contain the "Divan" of Kemal Ummi, one of the Turkish Sufi poets of the 15th century. The object of our research is the only copy of Kemal Ummi's "Divan" in Azerbaijan. During the research, we did not find any information about the existence of the Azerbaijani manuscript in any of the Turkish sources that we consulted. The Azerbaijani-Baku manuscript was rewritten by Husnaddin bin Bahaeddin in 1291/1874 by order of Abdussalam Sufi Kibsagi. Although this work is one of the fine examples of Turkish Sufi literature, the Azerbaijani manuscript copy has not been examined until now. At the same time, poets such as Kemal Ummi remained away from research work in the Soviet Union due to pressure on religion and Turkism.

The article examines the poet's manuscript, stored at the Muhammad Fuzuli Institute of Manuscripts of ANAS, studies the life and work of the author, and also compares copies of the "Divan" in Azerbaijan and Turkey. We have the only copy of the poet's manuscript that has survived to this day, indicating his connection with Azerbaijan. When studying the

language of his poems, we noticed a number of important features. The fact that the poet's language is so rich and at the same time close to the folk language forced us to consider this topic in detail. In this section we have included frequently used (archaic words) ancient Turkic words, toponyms, proverbs and sayings. Information about the new Azerbaijani-Baku copy of Kemal Um̄mi's "Divan" is presented in detail in this article. We hope that this information will be received with interest by Kemal Um̄mi researchers in Turkey and other countries.

Research method: To systematically implement the goals and objectives of the study, the following research methods were used. 1. General scientific methodological principles: historicity, logic, systematicity, consistency, analysis, etc. 2. General philosophical methodological principles: philosophical law, categories, theories.

Novelty of the article: The only manuscript of Kemal Um̄mi, stored at the Institute of Manuscripts of ANAS, has not been studied to date. We tried to at least partially reveal the religious-Sufi terms in the work. This article presents the reader with his handwritten heritage, the ideological and content characteristics of the poems by involving them in research.

Conclusion: "Divan" by Kemal Um̄mi, being a work of the 15th century, occupies an important place in the study of the history of the Turkish language. As we know from our research on the Divan and from the literary sources we consulted, in addition to his rich Turkish language, he is a talented and skillful poet, capable of creating jinas not only with Arabic and Persian expressions, but also with Turkic words. In the future, we are thinking of presenting this research work to a wider readership in the form of a book.

Key words: Kemal, Sufism, Divan, Manuscript, Literature.

Вступ. Кемаль Уммі, який вважається однією з важливих постатей класичної турецької поезії XV століття, вважається одним із перших суфійських поетів свого часу, який має перший «Диван» в Анатолії (Шен, 2020: 132). «Диван» Уммі зберігається у багатьох бібліотеках світу. Рукопис, що зберігається в Інституті рукописів імені Мухаммеда Фізулі НАНА, написаний в 1291/1874 на замовлення Абдуссалама Суфія Кібсагі Хуснаддіном бін Бахаеддіном чорним чорнилом, почерком насх з елементами шикесте на папері російського виробництва. Сторінки 82b–89a містять текст та примітки, написані Афзаладдіном ібн Моллою Омаром аль-Бугарі. «Диван» включає 144 твори Уммі, серед яких мунаджат, касида, газелі, нати, маснаві та божественні гімни. Вірші розташовані над алфавітному порядку, а розкидані. Єдина копія, про яку йдеться, є нашим об'єктом дослідження. У ході нашого дослідження в жодному з використаних нами турецьких джерел ми не знайшли інформації про існування рукопису в Азербайджані.

Хоча робота містить чудові зразки турецької суфійської літератури, вона була опублікована в Туреччині Хаяті Явузар тільки один раз під назвою «Диван» Кемалі Уммі (Дослідний текст) (Yavuzer, 1997). Рукопис, отриманий нами в Азербайджані, досі не вивчений.

«Диван» включає два маснаві, одне з яких називається «Сорок Армаганов» в 199 бейта, духовно-морального повчального змісту, що відображає релігійні погляди та ідеї (Um̄mi, 2020: 35a). З наступних рядків ми приходимо висновку, що поет написав цей твір під кінець життя. Так, В. М. Коджатюрк також зазначає, що «Кемаль Уммі написав цю книгу з більш досконалою мовою та виразом, під кінець свого життя» (Kocaturk, 1964: 281).

Qəflətılə geçdi ömrüm ahü vah,
Saçım aq, yüzüm qara, işim günah.
(Um̄mi, 2020: 37a)
(перекл. Життя моє пройшло в невігластві,
на жаль,
Волосся посивіло, не виправдав себе,
діяння мої грішні).

Короткий зміст твору такий: «До пророка Мухаммеда прийшов чоловік і попросив його допомогти йому в молебні про власну смерть, щоб позбутися тягарів світу. У той же час він просить допомоги, щоб якнайшвидше померти. Але пророк нагадує йому, що бажати смерті заборонено. Однак, бачачи, що співрозмовник дуже наполегливий, він повідомляє йому, що на цьому шляху десять точок опор, на кожній точці опори по чотири посвячення, і перераховує ці посвячення один за одним. Опори показані як Азраїл, могила, Мункар-Накір, Мізан (Мерило), Сират, Малік, Різван, Джебраїл, Расулуллах, Хак Таала. У кожній з цих десяти показаних точок опор є чотири посвячення. Кемаль Уммі пояснює ці десять точок опор і посвячень, цитуючи різні аяті та хадиси, в такий спосіб.

1-а точка опори Азраїлу:
не порушувати прав рабів божих, не вмирати у боргах
не зберігати обов'язок поклоніння
пам'ятати про смерть
любити Бога
Друга опора Могила: залишити плітки
захищати себе від сечі
читання «Корану».
здійснювати нічну молитву
3-я опора Мункар-Накір:
бути чесним
відмовитися від перелюбу
не пліткувати

ставитися до людей з повагою заради Бога
Четверта опора Мізан: безпомилкові чисті дії
не завдавати нікому шкоди
бути добродушним
сказати багато разів Субханаллах і
порахувати вервиці
5-а опора Сират: бути прощаючим
є менше
продовжувати молитися разом із народом
слухатися
6-а опора Малик: боятися Бога і багато
плакати.
благодійність
каятися
робити добро батькам
7-а опора Різван: бути терплячим
бути вдячним
витратити своє багатство в ім'я Бога
бути надійним
8-а опора Джебраїл: менше є
менше говорити
менше спати
багато каятися
9-а опора Расуллаллах: любити пророка
слідувати Його суннам
любити ахлі-бейт
любити оточення
10-а опора Хак Таала: підкорятися наказу
заперечувати заборону
радити людям
бажати іншим того ж, чого бажаєш собі

Інший маснаві, що складається з розповіді про Хазрат Анаса, є Хазирей-Кудс, що дійшла до нас у вигляді хадіса, записаного у формі вірша (Ummi, 2020: 40a). Райський Кудс є місцем на небесах, де віруючі побачать красу Бога. За змістом твору Бог наказує Різвану, воротарю райської брами, прикрасити і підготувати місце для того, щоб побачити своїх пророків і вартових у Райському Кудсі. У ньому сімдесят тисяч дверей, і біля кожної двері свій ключ. Усіх жителів раю було запрошено, щоб побачити «Джамалуллах». Св. Пророк в'їжджає туди верхи на Бураку. Поет описує, що його оточують усі пророки, мученики, вірні та праведні. Він згадує, що Хазрат Адам знаходиться праворуч, Хазрат Абу Бакр – між ними, Хазрат Ібрагім – ліворуч від нього, Хазрат Омар – посередині, Хазрат Осман – позаду нього, а Алі в руках із Прапором Слави знаходиться перед ним. Таким чином, великим натовпом вони просуваються у бік Райського Кудса. Там кожен побачить Божу красу через «Завіси величі». Всі інші завіси будуть опущені. Краса тут небувала. За наказом Божим

пророка Давида звели на осяяний мінбар, де почав читати «Забур». Потім Хазрат Мухаммед піднявся туди і прочитав суру Рахман. Нарешті, Бог бажає зняти «Завісу величі», що розділяє Його з жителями раю, і дає можливість побачити «Джамалуллах» без завіси. Після цього він заявляє, що виконає свою обіцянку дарувати їм вічне життя в раю.

У дисертації «Філологічне та текстологічне дослідження «Дивана» Кемаля Уммі», над якою ми зараз працюємо, ми ще раз розглянули життя та творчість поета, оскільки він не відомий в Азербайджані, та порівняли рукописні копії «Диван», наявні в Азербайджані та Туреччині. Той факт, що до нашого часу зберігся єдиний рукописний екземпляр і приналежність поета до релігійної гілки Халватія, що виникла з села Авахіль Шемахинського району Азербайджану і заснована бенкетом Омаром Авахілі, підтверджує думку його зв'язку з Азербайджаном.

Первинні відомості про життя Кемаля Уммі дано в «Тазкіреї-Шуара» Кастамонлу Латіфі (Latifi, 1314: 286). Крім того, короткі відомості про поета представлені у відомих книгах «Османські автори» М. Т. Бурсали (Bursali, 1333: 152–153), «Історія османської поезії» Гібба (Gibb, 1958: 411), «Історія турецької літератури» В. М. Коджатюрка (Kocaturk, 1964: 281), Н. С. Банарлі, а також у Тюркську мову та енциклопедії (Banarli, 1987: 239). Порівняно повну інформацію ми знайшли у «Менагібі Кемаль Уммі», написаному Дервішем Ахмедом. У творі говориться, що поет тривалий час жив у Болу, і там знаходиться його текке (суфійський монастир) та гробниця. Згідно з оповідями, почутими Дервіш Ахмедом зазначається, що поет прийшов з Хорасана і походив з гілки Огузов. Особливий інтерес викликає близькість Кемаля Уммі з Хаджі Байрамом Велі. Хаджі Байрам Велі та Кемаль Уммі були сучасниками. Між ними було велике кохання. Записано таким чином, «що не було й дня, щоб Хаджі Байрам Велі не побачив його обличчя, не поцікавився самопочуттям або не передав би привіт» (Ahmed, 1783: 2a).

Ми дотримуємося думки, що своєрідність поета як вираз поваги до Пророка Мухаммеда через те, що він надавав цінності більше внутрішньому, а не зовнішньому, і знанню, а не науці (Korpuhi, 1993: 274) Тому що, коли ми розглядали «Диван» поета, ми стали очевидцями того, що він взяв це прізвисько зі скромності. Так, він написав маснаві з тлумаченнями хадісів, створив вірші з поясненнями багатьох аятів і хадісів турецькою мовою, розповів про іранських діячів, таких як Аттар, Санаї, Саді, які творили перською мовою, і, нарешті, представив багатство турецької мови у

виразі його арузом та іншими віршованими формами – є яскравим прикладом його глибоких знань щодо всього перерахованого.

Аналізуючи мову віршів «Диван», ми відзначили дуже тонкі моменти. Той факт, що мова поета настільки багата, що свої лірико-філософські ідеї він висловлює в дуже простій, просторічній манері, змусив нас виділити цій темі спеціальний розділ. У цьому розділі ми докладно розглянули давньотюркські слова, топоніми, прислів'я та приказки, що часто вживаються (архаїчні слова). Продовжуємо вивчати слова окремо з погляду їхнього значення. У майбутньому ми думаємо подати читачам цю дослідницьку роботу у вигляді книги.

З погляду вивчення турецької мови твір поета, чия поетична мова настільки багата, дуже цінна. Так, крім стародавніх тюркських слів, він дуже вміло використовував у своїх віршах арабські та перські слова. Серед них нашу увагу привернули цитати з «Корану» та хадиси, як «Агісна йа гіясал мустагісін!», «Неджіна мімма нахаф». Бурсали Тахір зазначив у своєму творі, що «Диван» Кемалья Уммі так само цінний з погляду історії турецької мови, як і «Диван» Ашика Юнуса (Юнуса Емре) (Bursali, 1333: 152–153). У книзі В. М. Коджатурка «Історія турецької літератури» ми зустріли такі висловлювання: «Мова дуже багата. Часто зустрічаються власні та архаїчні тюркські слова» (Kocaturk, 1964: 281). Погляди Н. С. Банарлі щодо мови та стилю поета аналогічні переліченим вище (Banarli, 1987: 239). «Диван» містить не лише османського, а й лексичні елементи татарського, уйгурського та чагатайського діалектів. Особливої цінності цього твору надають і слова, які ми зустрічаємо у тюркських писемних пам'ятках, які можна назвати архаїчними словами. Як приклад ми можемо показати таке:

Бай-багатий (Ummi, 2020: 446); тапу-служба (9, 28a); айруг-другий, різний (Ummi, 2020: 406); гангі-який (Ummi, 2020: 396); тонанмак-одягати, вбиратися (Ummi, 2020: 42a); ушбу-це, Ось це (Ummi, 2020: 66a); тому-пекло (Ummi, 2020: 68a); бігі-кібі-подібно (Ummi, 2020: 806); ситмаг-відламати, луснути (Ummi, 2020: 176); ірішмек-дістатись, досягти (Ummi, 2020: 786); дирлік-життя, життя (Ummi, 2020: 176); явлаг-зовсім, надмірно (Ummi, 2020: 126); татлураг-близький до солодкого (Ummi, 2020: 42a); тазитар-новий, свіжий (Ummi, 2020: 41a); гатирак-твердий (Ummi, 2020: 37a) і т.д.

Як ми знаємо, на думку суфіїв, будь-яку ідею слід пояснювати так, щоб її могла зрозуміти інша сторона. В іншому випадку ви не зможете показати їм істини світу або вселяйте протилежні думки. На наш погляд, на основі цих ідей поет створив такий

глибокий і філософський, але водночас простий, відкритий для публіки твір. Він виявляє смиренність, кажучи, що цей талант він отримав від свого шейха та дервішів.

Як ми знаємо, на думку суфіїв, будь-яку думку слід пояснювати так, щоб її могла зрозуміти протилежна сторона. В іншому випадку не можна буде показати їм істини світу або, навпаки, будуть нав'язані думки, що суперечать. На наш погляд, ґрунтуючись на цих принципах поет створив такий глибокий і філософський, але водночас простий, відкритий для широкої публіки твір. Він виявляє скромність, кажучи, що цьому вміню він навчився у свого шейха та дервішів.

Кожному добре відомий той факт, що на думку поета, який дотримується суфійського світогляду, написання віршів є засобом досягнення мети. Вони роблять це не заради гордості чи слави. Уммі також відбив свою занепокоєння подібним до «Диван», ніби діючи на перекір суфійської моральності. Однією з головних переваг «Диван» є традиційне вираження своїх думок у релігійно-філософських віршах у простій та доступній формі, аналогічній зразкам народної творчості. Поет, близький до народного духу, у деяких своїх віршах підкреслює, що був під впливом поетів того ж періоду (сучасників). Від нашої уваги не вислизнуло, що Кемаль Уммі, як і інші суфії, для ясної та плавної передачі своїх думок використав засоби художньої виразності, які часто зустрічаються в класичній літературі. Такі звернення, як «ей», «ол», «чу», «ей дерига», «ілахи», «вели», «захи» в «Диван» Уммі, надають жвавість поетичної мови поета і, в той же час збагачують його. Звернення іноді носять лише звернення до будь-кого, а іноді спрямовані на посилення загального змісту двовіршя:

Ey qafili bi hasil Ölüm var
Aç gözünü ol hazır bidar ölüm var.
(Ummi, 2020: 14b)
(перекл.: О, неосвічений у всьому, є смерть,
Розкрий очі і будь готовий, є смерть)

У наступному двовірші нашу увагу привернули рядки, написані в формі запитання:

Vəsf ilə anladasızımı dadını
Şuna kim, hiç yemədi ömründə bal?
(Ummi, 2020: 20a)
Чи можете ви з хвалою описати смак
Людині, яка жодного разу в житті
не їла меду?

Прислів'я і приказки мудрого і повчального характеру, що є основою поезики Кемалья Уммі,

зустрічаються майже на кожній сторінці рукопису, навіть іноді вірш повністю складається з настанов. Думка відомого тюрколога Тофіга Гаджієва про мову Хатаї: «Поет наближає поетичну мову до народної мови таким чином, що ритм і розмір всього вірша нагадують пропозицію живої мови,... природність розмовної мови стає атрибутом вірша» (Насієв, 1976: 138), правильно було б застосувати і до віршів Уммі. Так, на основі повсякденного способу життя поета та накопиченого за багато років життєвого досвіду склалося чимало мудрих висловів та афоризмів:

Ki saqın almayasın ahını dərvişlərin
(Ummi, 2020: 73a)
Bir dost var isr düşçən doqsan doqquz gibi
(Ummi, 2020: 81a)
(перекл.: Ніколи не ображай дервішів
Якщо є один друг, також є дев'яносто
дев'ять ворогів)

Все це є показником поваги Кемаля Уммі до народу та законів середовища, в якому він живе. Він рекомендує не шукати мирських благ та стримувати бажання. Нагадуючи про важливість благодійності та добрих справ у житті людини, поет так висловлює прислів'я «Що посієш, те й пожнеш»:

Xeyir et ki dünya axirətin tərsidir
Nər qul nə toxum əkərsə yarın anı biçər
(Ummi, 2020: 78a)
(перев.: Роби добро, адже потойбічний світ
відбиває земну
Кожен пожне те, що посіє)

Крім того, одним із аспектів, що об'єднують людяність у віршах, є художній вираз суджень, що впливають із способу життя та досвіду людей, віри та переконань у реальних життєвих подіях та доведених у результаті випробувань та поглядів.

Atana uy ya dədən etdigin et
Ya da uyub olma saqın na xələf
(Ummi, 2020: 61b)
(перекл.: Наслідуй свого батька
або роби як предок
Не слідуй ворогові, не будь зрадником)
Цікаво й те, що для висловлення певної
думки релігійно-містичним змістом, він
висловлює так, звичайним способом:
Eu gafıl uyan uyqudan nicə yatarsan dur der
Toğrı yola gir ol Naqqa nəzdik ol andan
(Ummi, 2020: 63a)
(перекл.: О неосвічений, прокидайся,
як можеш ти спати?
Встань на правильний шлях, будьте близьким
до Аллаха, не віддаляйся від Нього).

Однією з причин унікальності та винятковості віршів Кемаля Уммі є вмiле використання синонімів, антонімів та омонімів. Омоніми, схожі за написанням і вимовою, але різні за змістом, забезпечили грайливість сенсу і виразність художньої мови, створюючи у віршах джинаси, що римуються. Роль семантичної групи слів, яка мала тут місце, незаперечно з погляду наочного виявлення та вивчення художності творчості Уммі та рівня його народності. Наприклад, давайте розглянемо двовірш, де слово «Яр» вживається в різних значеннях:

Yara yara dərd eylədi mahza bizi yara,
Yara qanı yarar iş ol Yara yarayası
(Ummi, 2020: 76b)
(перев.: Саме ця рана нас кинула в смуток,
Якщо кров із рани буде цілющою для
закоханого, нехай струмує –
у цьому немає нікого шкоди).

Дорого – цінність, ціна/яскравість, краса (Ummi, 2020: 53б); лоб-лоб на обличчі/відображення (Ummi, 2020: 52а); створює – нещасний, сумний/створити (Ummi, 2020: 52а) та ін. подібні приклади можна показати.

У «Диван» поета ми також зустрічаємо синоніми того самого змісту, але різних за складом звучання груп слів. Звичайно, це також послужило більш емоційної та ефективною передачі думки, позбавивши мову твору одноманітності та повторів. І тут від нашої уваги не вислизнув момент, що Уммі іноді дає турецьке слово передає турецькою мовою, а іноді дає синонім турецьких слів їх арабськими та перськими варіантами, як би пояснюючи їх значення у вірші: рутаб-хурма (Ummi, 2020: 42а); ду-два (Ummi, 2020: 5а); Рабб-Господь (Ummi, 2020: 71а); шевг-насолода (Ummi, 2020: 67а); джахан-мир (Ummi, 2020: 66б); мудж-таба-обраний (Ummi, 2020: 29б).

Антоніми – слова протилежні за змістом одне одному, надають ефектного та контрастного змісту змісту твору, а також створюють цікаві відтінки у художньому стилі. Основна мета вживання антонімів у віршах обумовлюється визначенням контрастних відмінностей між ними в оцінці тієї чи іншої події. Деякі з них є антонімами, наприклад, внутрішнє-зовнішнє (Ummi, 2020: 66б); м'який-жорсткий (Ummi, 2020: 32а); друг-ворог (Ummi, 2020: 70б); тлінний-вічний (Ummi, 2020: 67б); складний-легкий (Ummi, 2020: 52б); добро-зло (Ummi, 2020: 70а).

У нашій літературі є країни, священні міста та топоніми, назви яких часто згадуються зі своїми особливостями. Вони також відбито у творчості суфійського поета. У його віршах Індія опису-

ється з погляду багатства. У вірші, що нагадує про важливість помірності бажань, він каже, що якщо віддати душі все майно Ірану та багатства Індії, їй все одно буде недостатньо. Він показує такі священні міста, як Мекка-Бата, Медіна-Яшріб, Кудс, зі своїми старими і новими назвами, бажаючи, щоб вони були приводом для наших молитов, і згадує молитву, пов'язану пророком Мухаммедом в одному місці (Um̄mi, 2020: 496). Турі-Сіна згадується в одному рядку як місце, де пророк Мойсей розмовляв з Богом (Um̄mi, 2020: 52a). Гора Джуді згадується разом із Ноевим потопом. Ноїв ковчег зупинився на горі Джуді після потопу (Um̄mi, 2020: 5a). Назва гори Савалан, розташованої на півдні Азербайджану, неподалік міста Ардебіль, відзначається при згадці Уммі про свого вчителя Шейх Алі Ардебілі.

У «Диван» Кемаля Уммі ми також зіткнулися зі святими числами, які зустрічалися в релігійній та суфійській літературі. Трійки, сімки, сороковини, триста великих (Um̄mi, 2020: 75a); два світу (Um̄mi, 2020: 5a); сім мазхабів (Um̄mi, 2020: 29a); сім кіл пекла (Um̄mi, 2020: 51a); чотири пори

року (Um̄mi, 2020: 31a); сім шарів неба (Um̄mi, 2020: 31a) та інші ми можемо навести як приклади.

Висновок. Виявивши Бакінську копію «Диван» суфійського поета Кемаля Уммі, який є важливим представником турецької суфійської літератури XV століття, ми своїм аналізом представили цю копію як джерело іншим дослідникам Уммі. У той же час ми виявили зв'язок Кемаля Уммі з Азербайджаном. Ми дійшли висновку, що це буде перспективне джерело з погляду вивчення багатства мови поета та історії давньотюркської мови у майбутньому.

«Диван» Кемаля Уммі, будучи твором XV століття, займає важливе місце у вивченні історії турецької мови. Як відомо з нашого дослідження «Дивана» та з літературних джерел, до яких ми зверталися, на додаток до своєї багатой турецької мови, він є талановитим і вправним поетом, здатним створювати джинаси не тільки з арабськими та перськими висловлюваннями, а й з тюркськими словами. Цю дослідницьку роботу у майбутньому ми думаємо представити широкої читацької аудиторії як книги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aşık Ahmed, Menakıb-ı Kemal Üm̄mi, 1783, 66.
2. Banarlı N.S. Resimli türk edebiyatı tarihi, İc., İstanbul: Yedigün neşriyatı, 1987, 508 s.
3. Bursalı Tahir. Osmanlı Müellifleri, c.I., İstanbul, h.1333, 406s.
4. Gibb E.I. W. A history of Ottoman poetry. Vol I, Londra, 1958, 454s.
5. Kastamonlu Latifi tezkiresi, İstanbul 1314, s 371.
6. Kocatürk V.M. Türk edebiyatı tarihi. Ankara, Edebiyat yayınevi, 1964, 856s.
7. Köprülü F. Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. Ankara: Türk Tarih kurumu basımevi, 1993, 415s.
8. Şen Yasin, Üm̄mi Kemal biyografisine ve menkıbelerine katkılar, sayı-39, 2020, s.132
9. Üm̄mi Kamal “Divan” B-391 AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.
10. Yavuzer H. Kemal Üm̄mi Divanı: inceleme metin. Ankara: 1997, 694s.
11. Hacıyev Tofiq Azərbaycan ədəbi dili tarixi (təşəkkül dövrü), Bakı, ADU nəşriyyatı, 1976, 152s.

REFERENCES

1. Ahmed, Aşık (1783) Menakıb-ı Kemal Üm̄mi, [Ahmed, Aşık. Menakib-i Kemal Um̄mi], 66s. [in Turkish]
2. Banarlı, Nihad (1987) Resimli türk edebiyatı tarihi, c.I, [Banarlı, Nihad. History of Turkish Literature with Illustrations, vol.1], Yedigün neşriyatı, İstanbul, 508s. [in Turkish]
3. Bursalı, Tahir (h.1333) Osmanlı Müellifleri, c.I, [Bursalı, Tahir. Ottoman Authors, vol.1], İstanbul, 406s. [in Turkish]
4. Gibb, E.I. W. (1958) A history of Ottoman poetry, Vol I, London 454s. (in English)
5. Kastamonlu Latifi tezkiresi, [The tazkiras of Latifi of Kastamonu], (1314), İstanbul, 371s. [in Turkish]
6. Kocatürk, Vasfi Mahir (1964) Türk edebiyatı tarihi, [Kocatürk, V.M. History of Turkish literature], Edebiyat yayınevi, Ankara, 856s. [in Turkish]
7. Köprülü, Fuat (1993) Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, [Köprülü, Fuat. The first Sufis in Turkish literature], Türk Tarih kurumu basımevi, Ankara, 415s. [in Turkish]
8. Şen, Yasin (2020) Üm̄mi Kemal biyografisine ve menkıbelerine katkılar, sayı 39 [Şen, Yasin. Contributions to the biography and legends of Um̄mi Kemal, issue 39], 132s. [in Turkish]
9. Üm̄mi, Kamal (2020) “Divan” B-391, [Üm̄mi, Kamal. “Divan” B-391], AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu [in Turkish]
10. Hayatı, Yavuzer. (1997) Kemal Üm̄mi Divanı: inceleme metin, [Yavuzer, Hayatı. Divan of Kemal Um̄mi: review text], Ankara, 694s. [in Turkish]
11. Hacıyev, Tofiq (1976) Azərbaycan ədəbi dili tarixi (təşəkkül dövrü), [Hacıyev, Tofiq. History of Azerbaijani literary language (formation period)], ADU nəşriyyatı, Bakı, 152s. [in Azerbaijani]

UDC 8.81.11.81'32

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-29>

Iryna BASARABA,

orcid.org/0000-0002-3209-9119

PhD in Philology,

Instructor at the Foreign Languages Department

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

(Khmelnyskyi, Ukraine) irynaborovyk2017@ukr.net

Iryna BETS,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Senior Instructor at the Foreign Languages Department

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

(Khmelnyskyi, Ukraine) irchikan79@ukr.net

Yurii BETS,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Senior Instructor at the Foreign Languages Department

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

(Khmelnyskyi, Ukraine) yuzhm75@i.ua

CURRENT TRENDS IN THE RECOGNITION AND DECODING OF PHRASEOLOGICAL UNITS

The article defines that one of the key problems in natural language processing is the recognition of phraseological units. The authors argue that automatic phrase recognition is a rather complex task that requires a combination of linguistic knowledge, machine learning algorithms, and computer technology. Rule-based approaches are one of the most common methods for identifying and categorizing phraseological units in natural language processing. These methods operate on a set of predefined rules to detect and extract phrases from text using syntactic and semantic patterns. The article notes that one of the main advantages of machine learning methods in phrase detection is their ability to effectively cope with the complexity and variability of natural language. According to the authors, rule-based approaches to phrase recognition are mostly implemented in the form of software that can be integrated into various NLP tools and platforms, such as: Natural Language Toolkit (NLTK); Stanford CoreNLP, where CoreNLP is a set of NLP tools; Apache OpenNLP: OpenNLP (an open source NLP library); GATE: General Architecture for Text Engineering (GATE) (an open-source platform for building NLP applications); spaCy: (a Python-based NLP library that includes a rule-based search engine for identifying phrases in text). The authors identify different types of rule-based approaches that can be used for phrase recognition, including pattern matching, rule induction, and decision trees. However, one of the main challenges is the creation of a comprehensive set of rules that can accurately identify and classify all possible phraseological units in a given language, which can be particularly difficult for languages with complex grammatical structures or large vocabularies. The authors argue that a significant advantage of machine learning methods in phrase detection is their ability to effectively cope with the complexity and variability of natural language.

The paper identifies the basic principles that guide how machine learning approaches work for phrase recognition. These include: Unsupervised Learning, neural networks, Deep Learning.

Key words: *phraseological units, phrases, machine learning approaches, rule-based approaches, natural language.*

Ірина БАСАРАБА,
orcid.org/0000-0002-3209-9119
доктор філософії в філології,
викладач кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної служби України
(Хмельницький, Україна) irynaborovuk2017@ukr.net

Ірина БЕЦ,
orcid.org/0000-0001-8241-5493
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної служби України
(Хмельницький, Україна) irchikan79@ukr.net

Юрій БЕЦ,
orcid.org/0000-0002-2679-3788
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної служби України
(Хмельницький, Україна) yuzhm75@i.ua

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗПІЗНАВАННЯ ТА ДЕКОДУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

В статті визначається, що однією з ключових проблем в обробці природної мови є розпізнавання фразеологічних одиниць. Автори стверджують, що автоматичне розпізнавання фразеологізмів є достатньо складним завданням, що потребує сукупності лінгвістичних знань, алгоритмів машинного навчання та обчислювальної техніки. Підходи, що базуються на правилах передбачені заздалегідь (Rule-based approaches), є одними з найпоширеніших методів визначення та категоризації фразеологічних одиниць у обробці природної мови. Ці методи оперують набором заздалегідь визначених правил для виявлення та виокремлення фраз з тексту, використовуючи синтаксичні та семантичні шаблони. В статті зазначається, що однією з головних переваг методів машинного навчання у визначенні фраз є їхня здатність ефективно впоратися зі складністю та змінністю природної мови. На думку авторів підходи на основі правил для розпізнавання фраз переважно реалізуються у вигляді програмних, що можуть бути інтегровані в різні інструменти та платформи NLP, такі як: Natural Language Toolkit (NLTK); Stanford CoreNLP, де CoreNLP - це набір інструментів NLP; Apache OpenNLP: OpenNLP (бібліотека NLP з відкритим вихідним кодом); GATE: General Architecture for Text Engineering (GATE) (платформа з відкритим вихідним кодом для створення NLP-додатків); spaCy: (бібліотека NLP на основі Python, яка включає пошуковик на основі правил для ідентифікації фраз у тексті). Автори визначають різні типи підходів на основі правил, котрі можна використовувати для розпізнавання фразеологічних одиниць, зокрема зіставлення зі зразком, індукція правил і дерева рішень. Проте однією з головних проблем визначається створення всеосяжного набору правил, які можуть точно ідентифікувати та класифікувати всі можливі фразеологічні одиниці в певній мові, що може бути особливо складно для мов зі складною граматичною структурою або великим словниковим запасом. Автори стверджують, що вагомою перевагою методів машинного навчання у визначенні фраз є їхня здатність ефективно впоратися зі складністю та змінністю природної мови.

В статті визначаються основні принципи, які керують тим, як підходи машинного навчання працюють для розпізнавання фраз. До таких відносяться: Unsupervised Learning, нейронні мережі, Deep Learning.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, фрази, підходи машинного навчання, rule-based approaches, природна мова.

Problem statement. In recent years, much attention has been paid to the study of natural language processing, as the development of technology and artificial intelligence has made it possible to develop systems capable of analyzing and understanding human speech. One of the key problems in natural language processing is the recognition of phraseological units that are multi-word expressions that have a fixed meaning and are used in a certain context. Phraseological units are an integral part of language, and their recognition

is critical for many natural language processing applications, such as text mining, information retrieval, and machine translation.

Automatic phrase recognition is a challenging task that requires a combination of linguistic knowledge, computing, and machine learning algorithms. Many existing automatic phrase recognition systems are rule-based, i.e. they rely on manually created rules to identify and extract these expressions. However, these systems can be limited in their ability to recognize

new and context-dependent phraseological units, and their development and maintenance requires significant manual effort.

Analysis of recent research and publications.

Linguists pay attention to various aspects of the study of phraseological units, including theoretical, stylistic, lexicographic, methodological and practical. However, there is a lack of attention to the synthesis, processing and improvement of methods and means to prevent the loss of meaning in the array of phraseological units in order to ensure authenticity in interlingual transformation.

The analysis of foreign and domestic scientific works on the problems of translation of phraseological units shows that S. Denysenko, L. Skrypnyk, Yu. Firsova, L. Bulakhovskyi, A. Denysova, M. Kovalchuk, L. Komar, V. Telia, I. Bekhta have been engaged in generalizing the issues of phraseology theory. Among foreign linguists, it is worth noting W. J. Ball, F. Boers, M. Callies, Ch. Bally, H. Colston, A. P. Cowie, A. Cutler, S. Fiedler, Ch. Fernando et al.

Despite considerable research by domestic and foreign experts, the problem of recognizing and identifying phraseological expressions in the text remains unresolved.

Thus, *the purpose of the article* is to summarize the existing methods of recognizing and decoding phraseological units using an automation element.

Presentation of the main research material.

It is generally accepted that phraseological units, also known as polysyllabic expressions, are groups of words that form a single semantic unit or have a fixed and idiomatic meaning. These units are a fundamental aspect of natural language and are widely used in everyday communication. Phraseological units are important to consider when processing natural language because their meaning cannot be fully understood by simply analyzing the individual words that make up the unit. Instead, it is necessary to understand the meaning and function of the whole unit (Wilson, 2016: 44).

The study of phraseology is an important part of linguistics and natural language processing, as it helps to understand the complex structure of language and the ways it is used in communication (Cowie, 2007: 324). In recent years, there has been a growing interest in the study of phraseological units, and several approaches to their identification, categorization, and analysis have been proposed.

In English, there are different types of phrases, each of which has its own unique characteristics and functions. Here are some of the most common types:

1. Idioms. An idiom is a phrase whose meaning cannot be derived from the literal meaning of its

constituent words. Idioms are widely used in everyday speech, and they can be either fixed or flexible. Fixed idioms are those that have a certain structure and cannot be changed, such as “kick the bucket” or “break a leg”, while flexible idioms are those that can have some variations in structure, such as “spill the beans” or “let the cat out of the bag”.

2. Lexical Collocations. A collocation is a pair or group of words that often occur together and form a natural combination. Unlike idioms, collocations have a more transparent meaning that can be understood from the individual meanings of the words. Examples of phrases: “heavy rain”, “make a decision” or “take a shower” (Hoey, 2005: 247).

3. Proverbs. Proverbs are short, memorable statements that express a general truth or advice. They are often used to provide guidance or to reinforce social norms. Proverbs tend to have a fixed form and often have a rhyme or rhythm that makes them easier to remember. Examples of proverbs: “Actions speak louder than words”, “When in Roma, do as the Romans do” or “Don’t judge a book by its cover”.

4. Fixed Expressions. Fixed expressions are phrases that have a certain structure and meaning and cannot be changed. They are often used to convey a certain idea or achieve a certain effect. Examples of stable expressions are “How do you do?”, “Goodbye” and “Thank you very much”.

5. Formulaic Language. Formulaic language is a variety of wordy expressions that are commonly used in certain contexts or situations. Formulaic language includes routine expressions such as greetings and farewells, as well as speech acts such as apologies, requests, and compliments. Formulaic language can also include ready-made patterns, such as “If you are X, then you are Y” or “X is not only Y, but also Z”. (Williams, 2018: 68)

6. Phrasal Verbs. Phrasal verbs are verbal phrases that consist of a verb and one or more particles (prepositions or adverbs). They often have a figurative meaning that cannot be derived from individual words. Examples of phrasal verbs: “take off”, “put up with”, and “run into”.

7. Binomials. Binomials are pairs of words that are connected by a conjunction and function as a whole. They are often used to express contrast or emphasis. Examples of binomials: “black and white”, “thick and thin”, “odds and ends”.

8. Discourse Markers are words or phrases used to indicate the relationship between sentences or clauses. They are often used to indicate a change of topic, to show contrast, or to express the speaker’s attitude or position. Examples of discourse markers include “however”, “moreover”, “on the other hand” and “in my opinion” (Granger, Meunier, 2008: 705).

One of the most common approaches to identifying phraseological units is corpus linguistics, which involves analyzing large collections of texts to identify common patterns and structures (Clark, Fox, Lapin, 2008: 82). Other approaches include rule-based methods, statistical methods, and hybrid methods that combine different approaches. However, to summarize the role of phraseological units in a text, we can identify the following:

1. Improving communication: Phraseological units play an important role in improving communication and making language more effective. They allow speakers and writers to convey complex ideas and meanings in a concise and more accurate way, reducing the need for long explanations.

2. Cultural relevance: Many phraseological units have cultural significance and are often used in literature, art, and other media. Understanding these units is important for gaining insight into the culture and history of a language.

3. Humor and irony: Idiomatic phrases are often used for humor and irony, adding depth and complexity to language. For example, the phrase “It’s raining cats and dogs” is a phraseological unit used to describe heavy rain, but it can also be used to create a somewhat comical effect.

4. Expression of emotions: Phraseological units are often used to express emotions, conveying the mood and tone of the speaker. For example, the phrase “It’s a piece of cake” is used to create an atmosphere of lightness and simplicity, while the phrase “It’s the end of the world” expresses disappointment.

5. Marketing and advertising: phraseological units are often used in advertising and marketing to create slogans and catchphrases that are easy to remember. For example, the phrase “Just do it” is a world-famous slogan used by Nike to promote its products.

6. Linguistic variation: The use of phraseological units varies across social groups and regions, creating linguistic diversity and variation. Understanding these differences is crucial for effective communication and building strong relationships with people from different backgrounds.

In summary, phraseological units play a vital role in language and communication, increasing efficiency, adding depth and complexity, while conveying cultural meaning and emotion. Understanding them can help improve language understanding and production, as well as contribute to the development of natural language processing tools and techniques (Clark, 2019: 57).

Rule-based approaches for phrase recognition are among the most common methods for identifying and categorizing phraseological units in natural language processing. These methods rely on a set

of predefined rules to identify and extract phrases from text based on syntactic and semantic patterns. Rule-based approaches are widely used in various natural language processing tasks, including machine translation, text classification, and information retrieval (Jurafsky, Martin, 2019: 178).

There are several different types of rule-based approaches that can be used for phrase recognition, including pattern matching, rule induction, and decision trees. Pattern matching involves searching for certain syntactic or semantic patterns in the text and identifying phrases based on these patterns. Rule induction involves the automatic generation of rules based on a set of training data, while decision trees use a set of rules organized in a hierarchical structure to classify text (Grishman, 2008: 583).

Rule-based approaches to phrase recognition are mostly implemented as software rather than hardware. These programs can be integrated into various NLP tools and platforms, such as:

1. Natural Language Toolkit (NLTK): NLTK is a widely used platform for building NLP applications in Python. It includes modules for rule-based phrase recognition, such as the RegexpParser module.

2. Stanford CoreNLP: CoreNLP is a suite of NLP tools developed by Stanford University. It includes a rule-based parser for identifying phrases in text that can be used for tasks such as named entity recognition and sentiment analysis.

3. Apache OpenNLP: OpenNLP is an open source NLP library that includes a rule-based parser for identifying phrases in text. It can be used for tasks such as recognizing named objects, tagging parts of speech, and identifying main links.

4. GATE: General Architecture for Text Engineering (GATE) is an open source platform for building NLP applications. It includes a rule-based Gazetteer tool for identifying specific phrases and entities in a text.

5. spaCy: spaCy is a Python-based NLP library that includes a rule-based search engine for identifying phrases in text. It can be used for tasks such as named entity recognition, dependency parsing, and sentence segmentation (Struhl, 2010: 290).

In general, rule-based approaches to phrase recognition remain an important area of research in the field of natural language processing. Despite their limitations, they offer a flexible and powerful tool for automating language processing tasks and can be highly effective if adapted to a specific task or subject area (Johnson, 2019: 113).

In recent years, the development of deep learning algorithms, such as neural networks, has led to significant progress in machine learning approaches

for phrase recognition. Deep learning algorithms are based on artificial neural networks that are designed to mimic the structure and functions of the human brain. These algorithms are capable of learning from very large data sets and can automatically identify and extract features from raw data, making them highly effective for natural language processing tasks. In addition, machine learning approaches for phrase recognition are increasingly being used in social media data analysis, where the ability to recognize and isolate phrases and idiomatic expressions is essential for understanding and analyzing the mood and tone of user-generated content.

Machine learning approaches for phrase recognition are a type of natural language processing technique that uses algorithms to identify and extract phrases or idiomatic expressions from text. These algorithms are based on statistical models and use large data sets to train the system to recognize patterns and identify phrases with a high degree of accuracy. Using machine learning for phrase recognition has become increasingly popular in recent years due to the growing demand for accurate and efficient natural language processing tools.

One of the key advantages of machine learning approaches to phrase recognition is their ability to cope with the complexity and variability of natural language. Traditional rule-based approaches require a large set of manually created rules and templates to identify phrases, which can be time-consuming and difficult to maintain. Machine learning algorithms, on the other hand, can automatically learn from data and identify patterns that may not be immediately obvious to human analysts. A significant advantage of machine learning methods in phrase detection is their ability to constantly adapt and improve over time. Gradually adding more data allows the system to learn to recognize new phrases and adapt to changes in speech. This makes machine learning approaches to phrase detection very scalable and efficient in handling large amounts of text.

There are various principles that guide how machine learning approaches work to recognize phrases. Here are some examples:

1. **Supervised Learning.** In supervised learning, the algorithm is trained on a labeled dataset where each phrase is labeled with a corresponding category. The algorithm learns to recognize patterns in the data and creates a model. This model can then be used to predict the category of new phrases.

2. **Unsupervised Learning.** In unsupervised learning, the algorithm is provided with an unlabeled data set and is tasked with finding patterns or similarities in the data. The algorithm groups similar phrases based on their features and creates a model. This model can then be used to identify new phrases that belong to the same category.

3. **Neural networks** are a type of machine learning algorithm that is modeled after the structure and function of the human brain. They consist of layers of interconnected nodes that process and analyze data. In phrase recognition, neural networks can be trained to identify patterns in text and classify phrases accordingly.

4. **Deep Learning.** Deep learning is a type of machine learning that uses neural networks with many layers to analyze and process data. Deep learning algorithms can be trained to recognize complex patterns in text and detect subtle nuances in language that may not be obvious to other machine learning approaches.

Conclusions. Thus, machine learning approaches to phrase recognition have become an important tool for natural language processing tasks. They have significant advantages over traditional rule-based approaches, including the ability to cope with the complexity and variability of natural language, adapt and improve over time, and process large amounts of text. As the demand for accurate and efficient natural language processing tools continues to grow, the use of machine learning approaches for phrase recognition is likely to become even more widespread and important in the coming years.

BIBLIOGRAPHY

1. Clark A., Fox C., Lappin S. *The Handbook of Computational Linguistics and Natural Language Processing*. Wiley-Blackwell, 2008. P. 82.
2. Clark A. *Role of Phraseology in Second Language Acquisition* (Part of the publication: *Conference Materials: International Conference on Language Teaching and Learning*, 2019. Pp. 55-68.
3. Cowie A. P. *Phraseology and Culture in English*. Oxford: Clarendon Press, 2007. P. 324.
4. Dan Jurafsky, James H. Martin *Speech and Language Processing: An Introduction to Natural Language Processing. Computational Linguistics and Speech Recognition*, 2019. Pp. 175-195.
5. Granger S. Meunier F. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. John Benjamins, 2008. P. 705.
6. Grishman R. *Computational Linguistics: An Introduction*. Coling, 2008. P. 583.
7. Johnson R. *Deep Learning Approaches for Sentiment Analysis*. (Part of the publication: *Conference Materials. Proceedings of the European Conference on Machine Learning and Principles and Practice of Knowledge Discovery in Databases*. Dublin, 2019. Pp. 102-117.

8. M. Hoey *Lexical Priming: A New Theory of Words and Language*. Routledge, 2005. P. 247.
9. Struhl S. *Practical Text Analytics: Interpreting Text and Unstructured Data for Business Intelligence. Techniques, tools, and methodologies for extracting meaningful insights from text data*. Vol. 4, No. 3, 2010. Pp. 285-294.
10. Williams A. *Phraseology in Translation: Challenges and Strategies*. (Part of the publication: Conference Materials). *Proceedings of the International Conference on Translation Studies*. Barcelona, 2008. Pp. 67-80.
11. Wilson K. *Lexical Semantics and Word Embeddings*. (Part of the publication: Conference Materials): *Empirical Methods in Natural Language Processing*. Hong Kong, 2016. Pp. 42-55.

REFERENCES

1. Clark A., Fox C., Lappin S. (2008) *The Handbook of Computational Linguistics and Natural Language Processing*. Wiley-Blackwell. 82.
2. Clark A. (2019) *Role of Phraseology in Second Language Acquisition* (Part of the publication: Conference Materials): *International Conference on Language Teaching and Learning*. 55-68.
3. Cowie A. P. (2007) *Phraseology and Culture in English*. Oxford: Clarendon Press. 324.
4. Dan Jurafsky, James H. Martin. (2019) *Speech and Language Processing: An Introduction to Natural Language Processing Computational Linguistics and Speech Recognition*. 175-195.
5. Granger S. (2008) Meunier F. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. John Benjamins. 705.
6. Grishman R. (2008) *Computational Linguistics: An Introduction*. Coling. 583.
7. Johnson R. (2019) *Deep Learning Approaches for Sentiment Analysis*. (Part of the publication: Conference Materials). *Proceedings of the European Conference on Machine Learning and Principles and Practice of Knowledge Discovery in Databases*, Dublin. 102-117.
8. M. Hoey (2005) *Lexical Priming: A New Theory of Words and Language*. Routledge. 247.
9. Struhl S. (2010) *Practical Text Analytics: Interpreting Text and Unstructured Data for Business Intelligence. Techniques, tools, and methodologies for extracting meaningful insights from text data*. Vol. 4, No. 3. 285-294
10. Williams A. (2018) *Phraseology in Translation: Challenges and Strategies*. (Part of the publication: Conference Materials). *Proceedings of the International Conference on Translation Studies*, Barcelona. 67-80.
11. Wilson K. (2016) *Lexical Semantics and Word Embeddings*. (Part of the publication: Conference Materials): *Empirical Methods in Natural Language Processing*, Hong Kong. 42-55.

Марія БІЛОКОПИТОВА,
orcid.org/0000-0003-3817-245X
викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) bilokopytova.m@duan.edu.ua

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ *CAN* ТА *COULD* В СУЧАСНІЙ ГРАМАТИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ця стаття зосереджена на глибокому аналізі модальних дієслів *can*, *could* та *be able to* в контексті сучасної англійської мови, показує їхнє значення та використання в різних мовних ситуаціях. Однак, українці часто постають перед труднощами при застосуванні модальних дієслів через відсутність аналогічних граматичних категорій у рідній мові. Метою статті є розібратися з труднощами, що обумовлені численними відмінками та нюансами, які модальні дієслова несуть в англійській мові, від здатності та дозволу до можливостей і зобов'язання. Проведене дослідження показало, що модальні дієслова в англійській мові є основними засобами вираження модальності, і відображають відношення мовця до ситуації. Модальність може бути висвітлена через різні граматичні форми, але найуживаніші серед них — модальні дієслова, які включають такі слова як *can*, *could*, *may*, *might*, *shall*, *should*, *will*, *would*, *must*. При розширенні цього списку зустрічаємо також напівмодальні дієслова (*semi-modals*): *need (to)*, *ought to*, *dare*, *used to*, *be able to*, *have (got) to* та *had better*. В статті продемонстровано, що ці дієслова не змінюються за часом чи особами та використовуються з неозначеною формою дієслова. У роботі розглядається визначення контекстних відмінностей між цими модальними дієсловами для правильного застосування їх значень в різних мовних ситуаціях. В статті аналізуються типові помилки, які виникають при вживанні цих дієслів, особливо серед носіїв англійської як другої мови. На основі обговорення наукових робіт чинних досліджень, стаття пропонує чіткі рекомендації щодо вживання *can*, *could*, *be able to* у різних часах і контекстах, що має значення для практичного застосування в мовленні та навчанні. В ході ретельного дослідження були проаналізовані різні форми модальних дієслів, і освітлено їхні основні модальні значення: фізична можливість, загальна здатність, впевненість, обов'язок, порада, наказ, прохання, припущення, пропозиція, запрошення, заборона та теоретична можливість тощо. Стаття чітко диференціює використання цих модальних значень у різних контекстах і демонструє це за допомогою прикладів. Це дослідження сприяє глибшому розумінню модальності в англійській мові та є важливим для лінгвістів, мовних науковців, вчителів англійської мови та учнів, що прагнуть удосконалити свої граматичні навички.

Ключові слова: модальність, модальні дієслова, ймовірність, можливість, дозвіл, *can*, *could*.

Mariia BILOKOPYTOVA,
orcid.org/0000-0003-3817-245X
Lecturer at the Department of Foreign Languages
Alfred Nobel University
(Dnipro, Ukraine) bilokopytova.m@duan.edu.ua

ANALYSING THE USAGE OF THE MODAL VERBS *CAN* AND *COULD* IN CONTEMPORARY ENGLISH GRAMMAR

This article focuses on an in-depth analysis of the modal verbs *can*, *could* and *be able to* in the context of modern English, showing their meaning and use in different language situations. However, Ukrainian speakers often face difficulties when using modal verbs due to the lack of similar grammatical categories in their native language. The purpose of the article is to deal with the difficulties caused by the many shades and nuances that modal verbs carry in the English language, from ability and permission to opportunity and obligation. The study showed that modal verbs in the English language are the main means of expressing modality and reflect the speaker's attitude towards the situation. Modality can be expressed through various grammatical forms, but the most commonly used among them are modal verbs, which include words such as *can*, *could*, *may*, *might*, *shall*, *should*, *will*, *would*, *must*. When expanding this list, we also meet semi-modal verbs: *need (to)*, *ought to*, *dare*, *used to*, *be able to*, *have (got) to* and *had better*. The article demonstrates that these verbs do not change in tense or person, and are used with an indefinite form of the verb. The paper considers the definition of contextual differences between these modal verbs for the correct application of their modality meanings. The article analyses typical errors that occur when using these verbs, especially among speakers of English as a second language. Based on the discussion of scientific works from current research, the article offers clear recommendations for the use of *can*, *could*, and *be able to* in different tenses and contexts, which is important for practical application in speech and learning. In the course of a thorough study, the various forms of modal verbs were analysed,

and their main modal meanings were elucidated: physical possibility, general ability, certainty, obligation, advice, order, request, assumption, suggestion, invitation, prohibition and theoretical possibility, etc. The article differentiates the use of these modal meanings in different contexts and demonstrates this with examples. This research contributes to a deeper understanding of modality in English and is important for linguists, language scholars, English language teachers, and students trying to improve their grammar skills.

Key words: modality, modal verbs, probability, possibility, permission, can, could.

Постановка проблеми. Україна впевнено крокує в Європейський Союз, а це означає, що англійська мова буде незамінною на всіх рівнях спілкування. Вивчення її тонкостей та нюансів покращить здатність молодого покоління вільно опанувати одну з основних мов у світі. Важкість граматики англійської мови полягає в відмінностях бачення ситуацій носіями, а відповідно і вживання певних конструкцій. Модальні дієслова є складною темою, тому що в українській мові таку граматичну категорію не виокремлюють в певний розділ підручників, звідси й полягає важкість перенесення значень українських форм вираження модальності англійською. Своєю чергою англійські модальні дієслова окрім їх кількості, ще мають багато відтінків і значень для різних життєвих ситуацій. Це все призводить до плутанини під час вивчення. У цій роботі ми розберемо усі тонкощі вживання модальних дієслів, їх модальні значення, ситуації, в яких їх доцільно замінити на інші форми тощо.

Аналіз досліджень. Лінгвістичний аналіз в англійській мові відіграє важливу роль. Мова жива і постійно змінюється. За останні декілька десятиків років англійська мова набула значно більшого впливу, а отже і кількість людей, які її вивчають збільшилася. Це сприяло утворенню нових діалектів, сленгових слів, а також відобразилося на граматиці. З погляду розвитку мови, грамика змінюється найменше і повільніше за лексичний або фонетичний склад мови. Однак, зміни, які набувають масового розповсюдження, стають новою нормою і закріплюються в підручниках.

Тема модальності широко розкривається в підручниках з граматики як вітчизняних, так і британських авторів. Вивчаючи мову маємо володіти глибоким розумінням норм та відтінків значення модальних дієслів. Використання *can* та *could* часто плутають не тільки на початкових етапах навчання, але й на високих рівнях, де своєю чергою їхній спектр модальності розширюється значно більше, що викликає труднощі у підборі правильного дієслова. (Hinkel, 1995:328). Багато науковців сходяться на тому, що модальність відіграє комплексний підхід до розуміння структури мови та її функцій. Інші зосереджуються на методах розпізнавання та донесення їх до учнів (Hoуe, 1997:315; Leech, 2005:266; Palmer, 2001:183). Бібер

показує, що серед розподілу основних модальних дієслів ключові позиції займає *can* та його варіативні форми *could* та *be able to*. Також автор наголошує на тому, що такі модальні дієслова частіше використовуються в усному дискурсі, аніж у письмовому. З його роботи можна простежити закономірність частоти перенесення модальних дієслів учнями до академічних жанрів (Biber, 1999:234).

Дослідження, проведені Карретео, зосереджуються на прагматичному вживанні модальних дієслів у розмовній англійській мові. Вони вказують на те, що *can* часто використовується для вираження можливостей та здатностей в теперішньому часі, тоді як *could* і *be able to* застосовуються для опису загальних здатностей у минулому або для вказівки на одноразові дії, які відбулися чи могли б відбутися (Carretero, 2002:12). Враховуючи вищенаведені дослідження, ця стаття має на меті додатково проаналізувати та систематизувати використання модальних дієслів *can*, *could*, та *be able to* та забезпечити ясні та обґрунтовані рекомендації для мовців та викладачів.

Мета статті. Основною метою даного дослідження є аналіз використання модальних дієслів *can* та *could* в сучасній англійській мові, з особливим акцентом на відмінності в їхньому застосуванні порівняно з формою *be able to*. У цій статті будуть продемонстровані конкретні приклади вживання поданих модальних дієслів, визначені правила, за якими слід розмежовувати значення модальності та пояснення, які можуть допомогти уникнути поширених помилок. До значень модальності віднесемо фізичну здатність, можливість, дозвіл та інші нюанси вживання цих модальних дієслів у різних часових аспектах та стилях мовлення.

Додатково, дослідження покликане висвітлити роль модальних дієслів у формуванні граматично правильних конструкцій, що є особливо важливим для вивчення англійської мови як другої іноземної. Результати цього дослідження мають на меті збагатити академічні знання в галузі прикладної лінгвістики та забезпечити мовців надійними рекомендаціями для покращення їхньої мовної компетенції.

Виклад основного матеріалу. В сучасній англійській мові одним з основних сегментів граматики, який відіграє ключовий аспект у вислов-

лювання модальності, є модальні дієслова. Така граматична категорія, як модальність, як пише у своїй роботі Ньюбрук, може бути висвітлена різними засобами, а саме модальними прислівниками (probably), модальними прикметниками (it's advisable to ...), модальними іменниками, лексичними дієсловами (I forbid you to ...), модальними конструкціями, умовними реченнями та інтонацією. Попри це, найуживанішим методом її передачі наразі слугують модальні дієслова. Висловлення відношення мовця до ситуації виходить далеко за рамки лексичних значень дієслів. Різноманіття модальних дієслів, які налічує новітня англійська граMATика, варіюється залежно від сучасних тенденцій, манери спілкування, сприйняття носіями тощо (Newbrook, 2007:215).

Цитуючи Свона, можна зазначити, що модальні дієслова це група допоміжних дієслів (auxiliaries) (Swan, 2015:58). Наразі більшість відомих авторів, таких як Манн, Г'юїнгс, Гуде, виділяють наступні дев'ять основних модальних дієслів: can, could, may, might, shall, should, will, would, must (Mann, 2012:70; Hewings, 2009:30; Gude, 2012:154). Вони мають лише одну форму, а саме не змінюються за часами або за особами, а після них йде неозначена форма дієслова без частки to (bare infinitive). Звертаючись до дослідження Манна, можна відзначити, що при розширенні цього списку зустрічаємо також напівмодальні дієслова (semi-modals): need (to), ought to, dare, used to, be able to, have (got) to та had better (Mann, 2012:70). Останні два можуть змінюватися за часом і особою, також можуть комбiнуватися з модальними дієсловами, утворюючи фрази, наприклад might have to. Еванс пише, що модальні дієслова не мають форми present participle (найближчий граматичний еквівалент в українській мові буде дієприкметник), за винятком need, dare та have to (Evans, 2002:28).

Цікаво відзначає Свон у своїй роботі, що could, might, should та would зазвичай не використовуються як форми минулого часу від can, may, shall та will (хоча таке зустрічається в непрямій мові), а найчастіше вживається задля менш конкретного відтінку значення, порівняймо: «Can I have your pen? (direct request)» та «Could I have your pen? (less direct, more polite)» (Swan, 2015:59). Сайд надає переконливі аргументи щодо уживання could та інколи would be able to в умовних речення з посиланням на теперішній або майбутній час: «I could phone you in the evening if that would be helpful» (Side, 2011:49). Could та was able to можуть стояти у речення після wish, щоб позначити гіпотетичну здатність (hypothetical ability): «I wish I could skate». У минулому часі гіпотетична

здатність передається умовним реченням другого типу з конструкцією could/would + past participle: «Even if you had packed your bags in advance, we couldn't have caught the train», «Even if he'd read the whole book, he wouldn't be able to find the answer». Також наведемо приклад із could в значенні дозволу у непрямій мові: «Jane said I could buy one ice cream».

Новітні теорії в області лінгвістики підкреслюють наявність все більшої кількості модальних значень конкретних дієслів, до них відносять: здатність, можливість, дозвіл, прохання, необхідність, обов'язок, та ін. Обговорюючи працю Ньюбрука, варто відзначити, що модальність це відношення мовця до ситуації, яке додає тонкості до усного та письмового дискурсу (Newbrook, 2007:215). Згідно зі Своном, усі значення можна умовно поділити на дві основні групи (Swan, 2015:58):

– впевненість (certainty), що в англomовному середовищі передається словами certain, possible, probable, чи impossible, наведемо приклади: «You must be tired», «It can't be true», «We might go to London in June»;

– зобов'язання та свобода (obligation and freedom), що використовується для порад (advice), вказівок (instruction), прохань (request), припущень (suggestion), пропозицій (offer) або запрошень (invitation), як от: «Can I have a coffee», «You should go to a doctor», «Would you like to join us for a drink?».

Найскладнішими вважають дієслова, які мають багато значень модальності, і можуть використовуватися у різний спосiб залежно від контексту. Яскравим прикладом таких модальних дієслів є can та його варіація could. Розглянемо усі нюанси використання цих дієслів на прикладах з поясненнями, починаючи від найбільш уживаних і закінчуючи винятками та випадками їх використання для високих рівнів граматики.

Як демонструє Гуде у своїй роботі, першим значенням модального дієслова can є фізична здатність (ability): «He can speak French but he has trouble pronouncing French names». Для позначення здатності в минулому або майбутньому часах використовуються форми could та be able to (Gude, 2012:154). Але, виходячи з аналізу, який провів Г'юїнгс, треба уникати вживання be able to у ситуаціях, коли щось відбувається наразі «Watch me, George, I can do a handstand (not ... I am able to do a handstand)» (Hewings, 2009:31). До цього правила відносяться і пасивні конструкції: «Dogs can be kept in specialised shelters (not Dogs are able to be kept in specialised shelters)». У своїй роботі Сайд звертає увагу на вживання be able to в фор-

мах інфінітива та герундію: «I would like to be able to sing like her», «I like doing exactly what my heart tells me». Нерідко замість дієслова be можна побажати seem або feel: «We don't seem able to perform the project in time» (Side, 2011:49).

Зазначимо, що could можемо застосовувати для загальної здатності (general ability) лише в минулому: «When I was a child I could swim». Модальне значення здатності за словами Гейнса в інших часах передається за допомогою be able to і має відповідно форми am/is/are able to, will be able to, was/were able to, have/has been able to, had been able to для часів present, future, past, present perfect, past perfect (Haines, 2011:178). Стосовно теперішнього часу, як бачимо вище, обидві форми можливі, але частіше використовується can: «Jessica can play basketball very well», «Jessica is able to play basketball very well». Спираючись на дані, представлені в роботі Г'юїнгса, конструкція be able to є більш формальною і використовується в офіційному дискурсі: «The hotel is able to accommodate hundreds of visitors. (= more formal)», «This hotel can accommodate a lot of people. (= less formal)» (Hewings, 2009:30). Також Гейнс зазначає, що для здатності, яка була набута під час навчання, використовуємо can: «Can you dance the waltz?». Гарним аналогом в цьому реченні може виступати конструкція know how to: «Do you know how to dance the waltz?» (Haines, 2011:178).

В контексті дослідження Гопкінса стає зрозумілим, що модальне дієслово can також застосовується для позначення регулярності дій, або для передачі слова sometimes: «People can do funny things when they are happy (= people sometimes do funny things)» (Hopkins, 2008:109). Дослідження модальності з погляду Мерфі відкриває нам інші нюанси дієслова can, наприклад вірогідність (possibility), або коли щось дозволено (allowed): «We can see the desert from our kitchen window», «If you don't have a pan, you can use mine» (Murphy, 2005:52).

Конструкція to be able to є синонімічною для значення модальності дозволу (permission): «They could do whatever they wanted (= they were allowed to do whatever they wanted)». На противагу, як аналізує Родерік, в одноразових ситуаціях/випадках (one specific situation/occasion), які відбувалися в минулому, вживається was/were able to: «We were able to read a book while travelling in Greece» (Roderick, 2013:177). Зауважимо, що в такому випадку вживання could є неправильним з погляду граматики, до того ж незрозумілим для носіїв мови: «The police were able to find out who he was (not ~~The police could find out~~)». В ситуаціях, які несуть негативний відтінок можна застосовувати обидві конструкції wasn't/weren't able to та

couldn't: «Peter couldn't resist staying home during the football game», «John wasn't able to use his cell phone in the mountains». Так само працює з запитаннями: «Were you able to / Could you find your phone?».

Зіставляючи підходи, описані Мерфі, для порівняння візьмемо наступні дві ситуації (Murphy, 2005:52):

1. Mike was an excellent tennis player when he was younger. He could beat anybody (= he had the general ability to beat anybody).

2. Mike and Pete played tennis yesterday. Pete played very well but Mike managed to beat him (= he managed to beat him in this particular game).

Посилаючись на Манна, модальне дієслово could може використовуватися для одноразового випадку в поєднанні з дієсловами стану (state verbs), такими як see, hear, smell, taste, feel (verbs of sense), а також believe, remember, understand, decide (verbs of thinking): «I could see that she was tired», «As soon as I walked into the room, I could smell gas», «When we arrive at the point of destination, we could hear the birds singing» (Mann, 2012:70). Наведемо додаткові вислови для вираження прохань: «Do you mind if I use your pencil?», «Is it OK if I close the door?». Цікавий аспект підсвічує Гуде, зазначаючи, що після фраз the only thing/place/time та після all (у значенні «єдина річ»), використовується could: «All we could see was a marvellous landscape» (Gude, 2013:155).

Що стосується вживання can у комбінації з speak та play, то різниця між наявністю чи відсутністю модальності майже відсутня. Наступні речення це демонструють: «I (can) speak Chinese quite well», «Can/Does anybody here play the guitar?». Ще одним прикладом використання can/could є типовість або звичність ситуації, чи звичний характер: «A female chimpanzee can live up to 50 years», «It could get humid in Japan during the rainy season». Г'юїнгс підкреслює, що could також може використовуватися для подій в минулому, які могли бути: «It could be a very tough discussion» (Hewings, 2009:25)

У Мерфі читаємо, що у випадках, коли дія нереальна, можемо вживати could: «I am so tired, I could sleep for a week. (not ... ~~I can sleep for a week~~)». Коли ставимо питання про ймовірність чогось, можемо вжити фразу be likely to: «What time are you likely to arrive?» (Murphy, 2005:53). Для вищих рівнів у заперечувальних реченнях для позначення низької ймовірності додають слова only, hardly або never: «This person can hardly be described as polite», «He could never be accused of being lazy». Щоб припустити, що щось не сталося, часто вживають допоміжні прислівники almost, just, nearly: «I could nearly touch my feet».

Гопкінс робить висновок, що в ситуаціях, коли людині щось вдалось, незалежно від часу, вищезгадані модальні дієслова можна замінити конструкцією *manage to*: «Have you managed to finish your work yet?». Ця заміна робиться, коли щось складно досягти або виконати. Також її можна використовувати в усіх часах: «Apparently he's been able to build a house» (Hopkins, 2008:108). Підтримуючи думку Свона, можна згадати про альтернативні фрази, такі як *to succeed in*: «After five years of studying they succeeded in passing the exam». Також варто звернути уваги на українську побудову речення за допомогою дієслова «могти» в минулому часі «Я зміг знайти хорошу роботу минулого місяця», коли в англійській мові при перекладі опускається модальне дієслово «I found a good job last month (not I could find)» (Swan, 2015:59).

Модальне значення заборони (prohibition) є найбільш звичним для заперечення *can't*: «In my country, you can't drink until the age of 21». Еванс у своїй роботі підкреслює, що заперечення *can't* застосовується в значенні припущення (assumption/deduction) та впевненості або невпевненості (certainty або uncertainty) і рівноцінно фразам *don't think / don't suppose*: «She can't be at home», «I don't think she's at home» (Evans, 2002:30). Наведемо приклади висловлювання здатності або ймовірності за допомогою конструкцій *it + be + certain/likely/probable/possible/impossible*: «It is possible that it will rain in the evening».

Для того, щоб утворити логічний висновок (logical deduction) стосовно минулого, використовуємо конструкцію *can't have + past participle*: «Jack can't have played football yesterday. He broke his left leg last week» або *couldn't have + past participle*: «It couldn't have been an interesting film, the trailer was so boring». Аналогічно, для того, щоб утворити припущення стосовно минулого, у якому людина невпевнена, застосовується конструкція *could have + past participle*: «Kate didn't show up for the meeting. I suppose she could have forgotten about it». Дану конструкцію можна віднести до значення теоретичної можливості (theoretical possibility): «The tourists could have found the way out of the forest (= it is possible but we don't know if they did or not)». Г'юїнгс також пропонує для просунутих учнів значення критики (criticism) та роздратування (annoyance): «You could have lost the keys while running around the yard» (Hewings, 2009:25).

Гуде зазначає, що *can* використовується в значенні дозволу (permission), у більш формальних ситуаціях може бути замінено на *may*: «Can/May I ask you a question?» (Gude, 2012:154). Більш ввічливою формою у питальних реченнях вважається

could, але відповідь на запитання має бути з *can*: «Could I open the window? – Yes, you can». За методологією Родеріка, *could* може використовуватися в значенні пропозиції (suggestion) або рекомендації (recommendation): «You could look this word up in the dictionary» (Roderick, 2013:177). В ситуаціях, коли щось відбувається час від часу, також виступає *could*: «These cakes can sometimes be stale (= on some occasions)». Ньюбрук наводить інші вирази для значення модальності дозволу: «He lets me be myself», «The policeman gave me permission to enter» (Newbrook, 2007:215).

Як аргументує Гейнс у своїй праці, коли ми говоримо про фізичну здатність, як добре ми щось виконуємо, то використовуємо конструкції *be good (brilliant, etc.) / bad (terrible, etc.) at + noun* або *gerund*: «Sarah has never been good at sports», «Jacob is very bad at running» (Haines, 2001:178). З іншого боку, для позначення здібностей (aptitude або capacity) для виконання чогось, можна брати *be capable of + -ing*: «He is certainly capable of hitting the highest note». Вираз *be able to* можна замінити дієслівно-іменниковим словосполученням у формальному мовленні: «Jane has the ability to sense the feelings of others».

Ньюбрук вказує на значення модальності нагоди або вільного вибору (opportunity або free choice) для різних часів: «You can eat whatever you want (present)», «You could always do it later (future)», «They could visit any country without problems (past)» (Newbrook, 2007:215). Вільний вибір може передаватися також наступними фразами: «It's up to you to decide», «It's your choice whether you do it or not», «You're free to do whatever you like», «Peter will have the opportunity to travel around the world».

Висновки. У цій роботі ми розглянули одну з найактуальніших тем сучасної англійської граматики, дали визначення модальності, а також окреслили основні модальні дієслова та їх класифікації. Було проведено ґрунтовне дослідження використання різних форм таких модальних дієслів як *can*, *could* та *be able to*, висвітлено їхні основні значення модальності: фізична здатність, загальна здатність, впевненість, зобов'язання, критика, прохання, припущення, пропозиція, запрошення, заборона, теоретична можливість та ін. Стаття добре розмежовує різні випадки використання цих модальних значень в різних випадках, які супроводжувалися прикладами. Вивчення модальності є без сумніву одним з найцікавіших аспектів граматики, а спроби її класифікації в майбутньому можуть змінюватися відповідно до нових тенденцій розвитку мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E. The Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman, 1999. 1204 c.
2. Carretero M. «The influence of genre and register on epistemic modality in spoken English: a preliminary study.» Estudios Ingleses de la Universidad Complutense, 2002. 11-41 c.
3. Evans V. CPE use of English 1 for the revised Cambridge proficiency examination: student's book. Express Publishing, 2002. 352 c.
4. Gude C., Stephens M. CAE Result: Student's Book. Oxford: Oxford University Press, 2012. 183 c.
5. Gude K., Duckworth M., Rodgers L. Cambridge English Proficiency Masterclass: Student's Book. Oxford: Oxford University Press, 2013. 189 c.
6. Haines S., Stewart B. First Certificate Masterclass: Updated for the Revised FCE Exam. Student's Book. Oxford: Oxford University Press, 2011. 191 c.
7. Hewings M. Advanced Grammar in Use: A self-study reference and practice book for advanced learners of English. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 294 c.
8. Hewings M. Cambridge Grammar for CAE and Proficiency: Self-Study Grammar Reference and Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 296 c.
9. Hinkel E. «The Use of Modal Verbs as a Reflection of Cultural Values.» TESOL Quarterly, 29(2), 325-343 cc., 1995.
10. Hopkins D., Cullen P. Cambridge Grammar for IELTS with Answers: Self-Study Grammar Reference and Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 258 c.
11. Hoyer L. Adverbs and Modality in English. London: Longman, 1997. 334 c.
12. Leech G. Meaning and the English Verb. 3rd ed. Harlow: Longman, 2005. 334 c.
13. Mann M., Taylor-Knowles S. Destination C1 & C2: Grammar and Vocabulary. Macmillan, 2012. 312 c.
14. Murphy R. English Grammar in Use: A Self-Study Reference and Practice Book for Intermediate Students of English with Answers. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 377 c.
15. Newbrook J., Wilson J. New Proficiency Gold Coursebook: New Edition for the Revised CPE Exam. Pearson Longman, 2007. 240 c.
16. Palmer F.R. Mood and Modality. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 260 c.
17. Roderick M., Nuttall C., Kenny N. Proficiency Expert Coursebook. Pearson, 2013. 206 c.
18. Side R., Wellman G. Grammar and Vocabulary for Cambridge Advanced and Proficiency: Fully Updated for the Revised CPE. Harlow: Longman, 2011. 288 c.
19. Swan M., Walter C. Oxford English Grammar Course: Advanced. Oxford: Oxford University Press, 2015. 348 c.

REFERENCES

1. Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). The Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman, 1204 p.
2. Carretero, M. (2002). «The influence of genre and register on epistemic modality in spoken English: A preliminary study.» Estudios Ingleses de la Universidad Complutense, 11-41 pp.
3. Evans, V. (2002). CPE use of English 1 for the revised Cambridge proficiency examination: Student's book. Express Publishing, 352 p.
4. Gude, C., & Stephens, M. (2012). CAE Result: Student's Book. Oxford: Oxford University Press, 183 p.
5. Gude, K., Duckworth, M., & Rodgers, L. (2013). Cambridge English Proficiency Masterclass: Student's Book. Oxford: Oxford University Press, 189 p.
6. Haines, S., & Stewart, B. (2011). First Certificate Masterclass: Updated for the Revised FCE Exam. Student's Book. Oxford: Oxford University Press, 191 p.
7. Hewings, M. (2013). Advanced Grammar in Use: A self-study reference and practice book for advanced learners of English (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 294 p.
8. Hewings, M. (2009). Cambridge Grammar for CAE and Proficiency: Self-Study Grammar Reference and Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 296 p.
9. Hinkel, E. (1995). «The Use of Modal Verbs as a Reflection of Cultural Values.» TESOL Quarterly, 29(2), 325-343 p.
10. Hopkins, D., & Cullen, P. (2008). Cambridge Grammar for IELTS with Answers: Self-Study Grammar Reference and Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 258 p.
11. Hoyer, L. (1997). Adverbs and Modality in English. London: Longman, 334 p.
12. Leech, G. (2005). Meaning and the English Verb (3rd ed.). Harlow: Longman, 334 p.
13. Mann, M., & Taylor-Knowles, S. (2012). Destination C1 & C2: Grammar and Vocabulary. Macmillan, 312 p.
14. Murphy, R. (2005). English Grammar in Use: A Self-Study Reference and Practice Book for Intermediate Students of English with Answers (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 377 p.
15. Newbrook, J., & Wilson, J. (2007). New Proficiency Gold Coursebook: New Edition for the Revised CPE Exam. Pearson Longman, 240 p.
16. Palmer, F. R. (2001). Mood and Modality (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 260 p.
17. Roderick, M., Nuttall, C., & Kenny, N. (2013). Proficiency Expert Coursebook. Pearson, 206 p.
18. Side, R., & Wellman, G. (2011). Grammar and Vocabulary for Cambridge Advanced and Proficiency: Fully Updated for the Revised CPE. Harlow: Longman, 288 p.
19. Swan, M., & Walter, C. (2015). Oxford English Grammar Course: Advanced. Oxford: Oxford University Press, 348 p.

Ольга ДЕМЧУК,

orcid.org/0000-0003-2031-0092

аспірантка кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»
(Острог, Рівненська область, Україна) *olha.demchuk@oa.edu.ua*

ТОПОС АМЕРИКИ Й ОБРАЗ ІНШОГО В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВАСИЛЯ МАХНА

У статті за допомогою імагологічного методу досліджено функціонування етнообразів у межах простору США на прикладі поетичних текстів Василя Махна, зосереджено увагу на проблемі національної ідентичності письменника та її впливі на творчість автора. Космополітичне світобачення й відкритість до світу репрезентовано в поезії письменника, основою якої стала поетика нового номадизму, долання кордонів інших країн, розширення світогляду й аксіологічної системи за допомогою мандрів, репрезентація іміджів «свого» й «чужого», або ж «іншого». У науковій студії простежено роль переїзду Василя Махна з України до Америки, мандрівного стилю життя письменника, знайомства з різними географічними, політичними, історичними, культурними середовищами у встановленні етноідентичності автора й відтворенні авто- й гетероіміджів у поетичних текстах письменника. У статті також досліджено особливості імаготворення гетерообразів у межах американської топографії, проаналізовано вплив простору на репрезентацію іміджів «іншого», охарактеризовано локуси США в рецепції Василя Махна.

У роботі доведено, що автор ідентифікує себе українцем. Відповідно образ представників української нації у розвідці марковано як автоімідж («своє»), а образи інших націй – гетероімідж («чуже/інше»). Зазначено, що провідним мотивом американського надтексту постає екзистенційна загубленість, що впливає на сприйняття простору США й образу «іншого» в ньому. У науковій розвідці обґрунтовано, що ліричного героя супроводжує відчуття відчуженості, оскільки на теренах «своєї» країни він уже давно став чужинцем для представників рідної нації, а в координатах гетеропростору ще не почувається «своїм». Засвідчено намагання зжитися з «чужим» і привичаїтися до локусів США, зокрема Нью-Йорку, з метою віднайти власний дім буття.

Окрім американського етнообразу, у науковій студії також проаналізовано представників інших національностей, репрезентованих у тексті, найяскравішими з яких є китайці, мексиканці, євреї. Досліджено декораційні авторські елементи імаготворення, які полягають у використанні яскравих символів, що слугують ідентифікатором різних національностей.

Ключові слова: імагологія, «своє–інше–чуже», простір, етнообраз, ідентичність, безгромадянство.

Olha DEMCHUK,

orcid.org/0000-0003-2031-0092

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Language and Literature
National University of Ostroh Academy
(Ostroh, Rivne region, Ukraine) *olha.demchuk@oa.edu.ua*

THE AMERICAN TOPOS AND THE IMAGE OF OTHER IN THE VASYL MAKHNO'S POETRY

The article investigates the functioning of ethno-images within the space of the USA in the poetic texts of Vasyl Makhno with help of imagological method, focusing on the problem of the writer's national identity and its influence on the author's creativity. The cosmopolitan worldview and openness to the world are represented in the poetry of the writer, based on the poetics of a new nomadism, overcoming the borders of other countries, expanding the worldview and axiological system through travels, representing images of «own» and «alien» or «other». The study analyzes the role of Vasyl Makhno's relocation from Ukraine to America, the nomadic lifestyle of the writer, acquaintance with various geographical, political, historical and cultural environments in establishing the author's ethno-identity and reproducing auto- and hetero-images in writer's poetic texts. The article also explores the features of hetero-image formation within the American topography, analyzes the influence of space on the representation of «other» images and characterizes the loci of the USA in the reception of Vasyl Makhno.

The work demonstrates that the author identifies himself as Ukrainian. Accordingly, the image of representatives of the Ukrainian nation in the reconnaissance is marked as auto-image («own»), while images of other nations are hetero-images («alien/other»). It is noted that the leading motif of the American subtext is existential loss, which affects the perception of the space of the USA and the image of «other» within it. The scientific investigation substantiates that the lyrical hero is accompanied by a sense of alienation, as on the territory of «own» country, he has long become a stranger

to representatives of the native nation, and in the coordinates of the heterospace, he still does not feel «his own». Attempts to assimilate with the «other» and to accustom oneself to the loci of the USA, especially New York, are witnessed in order to find one's own home of being.

In addition to the American ethno-image, the scientific study also analyzes representatives of other nationalities represented in the text, the most prominent of which are Chinese, Mexicans and Jews. The article investigates the decorative authorial elements of image formation, which consist of the use of vivid symbols serving as identifiers of different nationalities.

Key words: *imagology, «own–other–alien», space, ethno-image, identity, groundlessness.*

Постановка проблеми. Сучасне літературознавство тяжіє до вивчення проблематики простору як категорії впливу на само- чи етноідентичність людини, аксіологічну систему індивіда, його світоглядні орієнтири. Глобалізаційні тенденції й розвиток мобільності соціуму актуалізують питання взаємодії *свого* й *чужого/іншого*, відкриття й розуміння історичних, географічних, культурних, етнічних тощо кордонів. Актуальності набуває імагологія, котра вивчає відтворення й конструювання етнообразів у текстах. Національні іміджі, з якими автор ідентифікує себе, постають самообразами, або ж автообразами чи автоіміджами, представників інших етносів у тексті маркують гетерообразами або гетероіміджами. Однак межа між ними часто відносна, позаяк гетеро- й автообрази здебільшого невіддільні: вони є відображенням одне одного та побудовані на протиставленнях, де *чуже*, або ж *інше*, репрезентують у світлі *свого*, а *своє* у світлі *чужого* (Лірсен, 2011: 371). Розрізнення категорій етнообразів ускладнюється у випадку міграцій чи перебування автора в стані безgruntяства. У зв'язку з цим у центрі літературознавчих студій опиняються письменники, основою творчості яких стали геопоетичні й імагопоетичні тенденції, пізнання світу за допомогою мандрівок, відкриття *свого* й *чужого*, питання становлення тожсамості, у тому числі й етнічної. До таких авторів зараховуємо й Василя Махна, поета часопростору, творчому стилю якого притаманні «мандри всередині власних поезій» (Рубчак, 2007: 7).

Аналіз досліджень. Науково-методологічною базою цієї розвідки стали праці дослідників проблемати простору, зокрема Кеннета Вайта, Зигмунда Баумана, Гастона Башляра, Марка Оже та інших. Окрім того, серед дослідників, що стали основоположниками теорії й методології імагології можемо виокремити Маріуса-Франсуа Гюяра, Манфреда Беллера, Гюго Дизерінка, Жана-Марі Карре, Джоєпа Лірсена, Данієля Анрі Пажо. Серед вітчизняних дослідників різні аспекти імагології досліджували Юрій Барабаш, Василь Будний, Наталія Горбач, Тетяна Денисова, Мирослава Іванишин, Наталія Кіор, Юлія Ковальчук, Дмитро Наливайко, Ярослав Поліщук, Ірина Пупурс, Вікторія Якимович та інші.

Різні аспекти творчості Василя Махна студіювали Іван Андрусак, Тарас Антипович, Роман Гром'як, Тамара Гундорова, Андрій Дрозда, Олеся Калинюшко, Ігор Котик, Світлана Кочерга, Оксана Луцишина, Ігор Набитович, Йоханан Петровський-Штерн, Марія Ревакович, Богдан Рубчак, Остап Сливинський. Утім, жодна з наукових праць дослідників не зосереджена повністю на вивченні національних іміджів у межах американської топографії в поетичній творчості Василя Махна, що й робить наш доробок **актуальним**.

Мета статті полягає в дослідженні іміджів *чужого/іншого* в координатах простору США, характеристики американських топосів у перцепції Василя Махна, аналізі авторського творення гетерообразів на прикладі поезій письменника.

Із метою дослідження зображення національних іміджів у текстах українського автора провідним методом обрано імагологічний. Також у розвідці використано геопоетичний аналіз, за допомогою якого розглянуто репрезентацію американської топографії. Окрім того, залучено елементи герменевтичного аналізу, порівняльно-типологічного й психологічного методів.

Виклад основного матеріалу. Твори Василя Махна займають чільне місце як в українському літературному процесі, так і в світовому, оскільки його тексти перекладені англійською, німецькою, польською, румунською, чеською мовами тощо. Вражає й жанрова розмаїтість творчого доробку Василя Махна, який характеризується резонансністю й актуальністю. Наприклад, дебютна збірка оповідань автора «Дім у Бейтінг Голлов» (2015) стала Книгою року ВВС – 2015, перший і поки що єдиний роман письменника «Вічний календар» (2019) було номіновано на Книгу року ВВС – 2019, Шевченківську премію – 2021, премію Центральної Європи «Ангелус» 2022 року, відзначено українсько-єврейською літературною премією «Зустріч» 2020 року. Збірки есеїв, зокрема «Околиці та пограниччя» (2019), «Уздовж океану на ровері» (2020), «З голосних та приголосних» (2023), ставали номінантами різноманітних премій, серед яких «Книга року ВВС» чи «Зустріч». Однак левову частку творчого доробку Василя Махна складають поезії, позаяк автор дебютував

1993 року як поет (збірка «Схима») й відтоді впевнено посів вагоме місце в літературному світі.

Ліричний герой Василя Махна – людина світу, пілігрим, *homo viator*, який перебуває в перманентному пошуку себе, власної ідентичності, дослідженні нових географічних і культурних кордонів *свого* й *чужого*, що суголосно світогляду й мандрівному способу життя самого письменника. Простір США фігурує в текстах Василя Махна не випадково, адже вже з 2000 року письменник проживає в Нью-Йорку. Переїзд із України (рідної Тернопільщини) до Америки став причиною дискусій дослідників щодо національної ідентичності автора й впливу її на перцепцію й зображення етноіміджів у поезії Василя Махна, диференціацію авто- й гетерообразів. Олексій Сінченко стверджує, що «справжнє буття можна верифікувати лише до наявності державної нації» (Сінченко, 2015: 166). Натомість Олеся Калинюшко вважає, що відчуття виникнення безґрунтяства чи екзистенційного бездомів'я не пов'язане виключно зі зміною країни проживання, а радше залежить від самоусвідомлення особистості: «В сучасному мобільному суспільстві людина, яка покинула свою вітчизну, не обов'язково є емігрантом, якщо не перестає ідентифікувати її зі своїм домом...» (Калинюшко, 2016: 131). Дискусійним тут постає означення емігранта, оскільки в твердженнях дослідниці під цю категорію підпадають люди, яким немає куди повертатися через політичне вигнання чи воєнні дії. Однак формально емігрантом називають особу, яка змінила країну в пошуках нового дому. Окрім того, у постколоніальному дискурсі «письменник-емігрант перестає бути лише жертвою вигнання, а й починає сам займати активну позицію як у суспільстві Іншого, так і на власній батьківщині» (Сиваченко, 2013: 289). Отож національна приналежність є, насамперед, категорією метафізичною, складником мікрокосму людини, внаслідок чого авторська (само)етноідентичність залишається домінантною в сприйнятті та репрезентації національних образів у текстах. Тамара Гундорова наголошує, що Василь Махно «свідомо зараховує себе до української літератури, з якою пов'язав себе ще у тернопільський період, і пише українською мовою. Регулярно з'являються його книги в Україні. І це при тому, що Махно двома ногами стоїть на Американському континенті і свідомо культивує свій імідж глобального поета...» (Гундорова, 2019: 3). Питання національної ідентичності автора порушували також Юрій Барабаш, Андрій Дрозда, Світлана Кочерга, Марія Ревакович та інші, але жоден із дослідників не заперечив приналежність автора до українського етносу. Відповідно іміджі українців у

текстах Василя Махна класифікуємо як автообрази, а інші національності – гетерообрази.

Тотожно письменникові ліричний герой у текстах автора здебільшого перебуває в стані загуленості, що супроводжується пошуком власної ідентичності, місця осілості, котре би відчувалося домом. Відчуття бездомів'я пов'язане з відторгненням у середовищі *своїх*, адже там ліричного героя сприймають як чужинця: «– кажуть у Штатах він пафос / – ну тачка бабло прибамбаси / – їсть зелений фалафель / – по фіт йому і на фіт... / – ніколи не був він нашим» (Махно, 2019: 308). Флер відчуженості простягається до американської топографії, яка постає в авторській рецепції позбавленою кисню: «ось дорога – Long Island Rail Road / це повітря мені забиває рот» (Махно, 2019: 373). Простір *чужого*, серед якого опинився індивід, змінивши місце проживання, стає в його сприйнятті «порожнечою – своєрідним антипростором» (Рубчак, 1996: 93), перетворюється в *не-місце* (за Марком Оже). Остап Сливинський наголошує, що образ дороги є «тимчасовою неналежністю до жодного місця, таким коротким перебуванням у кожній точці простору, що воно не дає влитися у цей простір, хоч ненадовго з ним ототожнитися» (Сливинський, 2013: 75). Лейтмотив транзитності відлунує в американському надтексті Василя Махна: «ця країна чужа – вона корабель між двох океанів / до правого борту прилипла рослина нью-йорк» (Махно, 2019: 120). Автор у своїх поезіях прямо називає Америку *чужою*, чим підкреслює атмосферу екзистенційного бездомів'я.

Почуття відчуження впливає й на сприйняття образів *іншого* в межах простору США, оскільки пізнання *чужих* топосів відбувається також за допомогою взаємодії з етносом, який функціює в тих межах. Імідж американця набуває переважно деструктивних, метушливих, байдужих рис: ««Учора – кажу – повертав на Грлілі наліво / й водійка якій мабуть дах від спеки нагріло / на швидкості мчалась услід як шалена хортиця / і з лівого боку черкнула сріблясту обшивку / потрощивши дзеркало бампер відхилену шибку / й ударом погнуло передню ресорну ключицю»» (Махно, 2021: 55). Агресивність у зображенні образу американки є маркером неприйняття *чужого*.

Найчастіше в поезії Василя Махна фігурує нью-йоркський топос, оскільки, за словами Тамари Гундорової, «Махно знає і бачить Нью-Йорк як чужинець. Водночас він, подібно до інших ньюйоркчан <...>, вкорінюється в Нью-Йорк, освоює його локуси та ландшафти, будує свій дім буття» (Гундорова, 2019: 4). Відповідно відтворення топо-

графії США переплетене з інтенціями пізнати її семантику, асимілюватися під рутинну повсякденність гетеропростору, призвичаїтися до чужого: «тутешній ландшафт – мов яструб – в сизій імлі; щоденник слів / укладений за абеткою мови; решта: приготування кави – запис витрат / споглядання пагорбів – і риб-летунів, що голкою часу живають дні...» (Махно, 2019: 74). Таким чином, відтворення простору Америки в поетичних текстах Василя Махна набуває дуальних характеристик, внаслідок чого творення гетерообразів побудовано не лише у чорно-білому світлі. Із часом індивід, котрий із певних причин потрапляє в чуже собі середовище, так чи так адаптується під нього з метою побудувати там життя й віднайти домівку не лише як фізичний прихисток, а й метафізичну категорію. Отож конфлікт ліричного героя з простором та етносом змінюється на бажання прийняти *іншого* й себе в координатах побуту *іншого*: «сусід вертається додому з двома псами / вони щасливі як і їх господар / набігались ротвейлери вздовж поля / я прилаштовую для літа світ і столик / й сорти трави для власного городу» (Махно, 2021: 131). Залученість у рутину *іншого*, спостереження за ним дають можливість, хоча й тимчасово, відчутти американський простір *своїм*.

Окрім іміджу американця, у межах топосів США в поезії Василя Махна серед місцевих *Chinatown*s або вуличок Брукліна фігурують також інші етнообрази, оскільки просторам Америки характерна полікультурність, пов'язана з колонізаторським минулим, міграційними й глобалізаційними процесами. Наприклад, іміджі китайців у поезіях Василя Махна зображено як нижчий робочий клас відповідно до соціотипу вихідців із Азії: «жінки які звикли мокнути у болоті рисових полів / стійко переносять неприсмний запах / банок з-під пива і кока-коли / які можна відшукати завжди у великих пластикових / сміттярках» (Махно, 2019: 175). Подібно до азійських мігрантів, як робітничий клас, репрезентовано й мексикан-

ців: «вантажники носять фрукти залежно від попиту й цін / і кавуни смугасті схожі на тигрів з боків / а гарбузи галувинські – на голлівудських дів / вантажники-мексиканці – на олімпійських борців» (Махно, 2019: 93). Утім, автор не вбачає в представниках гілки мігрантів невдах, він радше висловлює розуміння до них, засвідчуючи свою повагу до стійкості китайських жінок чи олімпійської тілобудови мексиканців.

Фантасмагоричних елементів сповнені поезії, які відтворюють світ хасидів у межах американського простору: «хасиди – мов чорна смородина – обліпили гілля синагог / вони виноград арамейський – уманська глина і клей / дратва якою живе темні слова юдей» (Махно, 2019: 93). Василь Махно використовує яскраві культурні коди (арамейський виноград, синагоги тощо), які стають ідентифікаторами етносу, під час творення образу євреївства.

Висновки. Отже, простір Америки в поезіях Василя Махна стає метафізичним втіленням стану відчуженості й тимчасової загубленості ліричного героя. Перцепція топографії США впливає на репрезентацію іміджів *іншого*. Відтворення американських образів набуває дуальних характеристик, які коливаються між анархічністю й майже домашнім затишком. Перехід від зображення гетероіміджів американців як деструктивних і метушливих до спокійних мешканців Нью-Йорка, поглинутих власною рутинною, свідчить про намагання прийняти простір *іншого*, зжитися з ним. Окрім того, у межах теренів США Василь Махно відтворює образи не лише американської нації, автор також змальовує іміджі мігрантів, серед яких можемо виділити китайців і мексиканців, а також євреїв.

Проблематика імаготворення Василя Махна заслуговує подальшого вивчення, зокрема на прикладі європейських та азійських поетичних надтекстів, а також – у різножанровій спадщині письменника, яка є концептуально імагологічною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гундорова Т. Василь Махно, або Як стати американським поетом : вступна стаття. *Махно В. Поет, океан і риба: вибрані вірші (1993–2018)*. Харків : Фоліо, 2019. С. 3–14.
2. Калинюшко О. Мандри як еміграція: літературний персонаж у пошуках самоідентичності (збірка оповідань Василя Махна «Дім у Бейтінг Голлов»). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2016. № 1. С. 127–132.
3. Лірсен Дж. Імагологія: історія і метод. *Літературна компаративістика*. К. : Стило, 2011. Вип. IV. Ч. II. С. 362–375.
4. Махно В. Одновітрильний дім. Львів : ВСЛ, 2021. 144 с.
5. Махно В. Поет, океан і риба : вибрані вірші (1993–2018). Харків : Фоліо, 2019. 496 с.
6. Рубчак Б. Кам'яні баби чи Світовид? *Світовид*. 1996. № 11 (23). С. 89–100.
7. Рубчак Б. Мандрівник, іноді риба : вступна стаття. *В. Махно. Cornelia Street Café: Нові та вибрані вірші*. К. : Факт, 2007. С. 7–22.

8. Сиваченко Г. Імагологічні інтенції в емігрантологічному дискурсі. *Слово, яке тебе обирає. Збірник на пошану професора В. Моренця*. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. С. 286–294.
9. Сінченко О. «Безгрунтність» як екзистенціальна проблема в повісті «Без ґрунту» В. Домонтовича й «Еней та життя інших» Юрія Косача. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2015. Вип. 6. С. 159–167.
10. Сливинський О. Інтелектуал, волоцюга, мандрівник. *Критика*. 2013. № 3–4. С. 74–79.

REFERENCES

1. Hundorova T. (2019) *Vasyl Makhno, abo Yak staty amerykanskyim poetom : vstupna stattia*. [Vasyl Makhno, or How to become an American poet]. Makhno V. *Poet, okean i ryba : vybrani virshi (1993–2018)* - Makhno V. *Poet, ocean and fish : collection of poetry (1993–2018)*. Kharkiv : Folio. 3–14 [in Ukrainian].
2. Kalyniushko O. (2016) *Mandry yak emihratsiia: literaturnyi personazh u poshukakh samoidentychnosti (zbirka opovidan Vasyliia Makhna «Dim u Beiting Hollov»)* [Wanderings as an emigration: literary character in the search of selfidentity (V. Makhno's collected stories «The House in Baiting Hollow»)]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii «Filolohichni nauky. Literaturyznavstvo»* - Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Philological sciences. Literary studies.1 (326). 127–132 [in Ukrainian].
3. Leerssen J. (2011) *Imaholohiia: istoriia i metod* [Imagology: history and method]. *Literaturna komparatyvistyka - Literary comparative studies*. K. : Stylos, IV, II, 362–375 [in Ukrainian].
4. Makhno V. (2021) *Odnovitrylnyy dim* [The One-sail House]. Lviv : VSL. 144[in Ukrainian].
5. Makhno V. (2019) *Poet, okean i ryba : vybrani virshi (1993–2018)* [Poet, Ocean and Fish]. Kharkiv : Folio. 496 [in Ukrainian].
6. Rubchak B. (1996) *Kam'iani baby chy Svitovydy?* [Kurgan stelae or Svitovydy?]. *Svitovydy - Svitovydy*, 11 (23). 89–100 [in Ukrainian].
7. Rubchak B. (2007) *Mandrivnyk, inodi ryba : vstupna stattia* [Traveler, sometimes a fish]. V. Makhno. *Cornelia Street Café: Novi ta vybrani virshi - V. Makhno. Cornelia Street Café: New and selected poems*. K. : Fakt. 7–22 [in Ukrainian].
8. Syvachenko H. (2013) *Imaholohichni intentsiyyi v emihrantolohichnomu dyskursi* [Imagological intentions in emigrant discourse]. *Slovo, yake tebe obyryaye. Zbirnyk na poshanu profesora V. Morentsya - The word that chooses you. Collection in honor of Professor V. Morenets*. K. : Publishing House of Kyiv Mohyla Academy. 286–294 [in Ukrainian].
9. Sinchenko O. (2015) «*Bezgruntianstvo*» yak ekzystentsialna problema v povisti «*Bez gruntu*» V. Domontovycha y «*Enei ta zhyttia inshykh*» Yuriia Kosacha [«Groundlessness» as an existential problem in the novel «Without ground» by V. Domontovych and «Enei and life of others» by Yuri Kosach]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. : Filolohichni nauky - Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Philological sciences*, 6. 159–167 [in Ukrainian].
10. Slyvynskyy O. (2013) *Intelektual, volotsyuha, mandrivnyk* [An intellectual, a vagabond, a traveler]. *Krytyka - Critics*, 3–4. 74–79 [in Ukrainian].

UDC 811.161'32]:004.032.26:004.055:004.423.46
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-32>

Oleksii DOVHAN,
orcid.org/0000-0002-6728-818X
PhD in Philology,
Doctoral student at the Department of Slavic, Romance and Oriental Languages
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) oleksiivdovhan@gmail.com

WORKING WITH LINGUISTIC MARKERS AND ITS ROLE IN TEXT ANALYSIS BY ARTIFICIAL NEURAL NETWORK CONCERNING CLEANROOM METHOD

The article argues that the development of the cleanroom method concerning modern linguistic research produces its further genesis, providing new opportunities, algorithms, vision, etc. of the usual processes (analysis, processing, representation, etc. of textual data). It is emphasized that training neural network models according to the above methodology contributes to the understanding of the peculiarities of the existence, genesis, and other features of the language poly system, which results in the deepening of the modern innovative methodology of working with data.

Accordingly, the use of the above makes it possible to localize, track the dynamics, analyze, etc., language poly systems with different degrees of distribution, which produces the identification of gaps in traditional methods of modeling the latter. An important advantage of updating the cleanroom method is the ability to identify and avoid possible fluctuations of sense arising from the influence of cultural, social, etc. perceptions on the modeling process.

Thus, the actualization of this methodology opens up several new perspectives for the study of linguistic phenomena, the dynamics of language functioning, the development of language technologies, and so on. This is because the cleanroom method contributes to ensuring the objectivity, accuracy, validity, representativeness, etc. of modern linguistic research. In turn, this becomes an important step in the organic development of modern science (in particular, linguistics), producing a change in its approaches, methods, etc. without losing its traditional achievements.

Thus, the prospect of applying the cleanroom method to work with artificial neural networks is to improve existing models that are productive for use in a) language technologies (speech recognition, machine translation, etc.); b) distance education (the latter is extremely relevant due to the Russian-Ukrainian war, which has forced some pupils and students to study remotely at home or even in shelters); c) language analysis (in fact, the entire innovation block that brings modern humanities research, which is common for Ukrainians, closer to digital humanities, which is common for Europeans), etc.

Key words: sense, neural network modeling, linguistic markers, artificial neural networks, cleanroom method.

Олексій ДОВГАНЬ,
orcid.org/0000-0002-6728-818X
кандидат філологічних наук,
докторант кафедри слов'янських, романських і східних мов
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) oleksiivdovhan@gmail.com

РОБОТА З МОВНИМИ МАРКЕРАМИ ТА ЇЇ РОЛЬ В АНАЛІЗІ ТЕКСТУ ШТУЧНОЮ НЕЙРОННОЮ МЕРЕЖЕЮ ЩОДО МЕТОДУ «ЧИСТОЇ КІМНАТИ»

У статті стверджується, що розвиток методу «чистої кімнати» щодо сучасних лінгвістичних досліджень продукує їх подальшу генезу, забезпечуючи нові можливості, алгоритми, бачення тощо сучасних процесів (аналізу, обробки, репрезентації тощо текстових даних). Підкреслено, що навчання нейромережових моделей за вищезазначеним методом сприяє розумінню особливостей побутування, генези та іншого мовної полісистеми, наслідком чого стає поглиблення сучасної інноваційної методології роботи з даними.

Відповідно, використання вищезазначеного дозволяє локалізувати, відстежити динаміку, проаналізувати тощо мовні полісистеми з різним ступенем поширення, що продукує виявлення лагун традиційних методів моделювання останніх. Важливою перевагою актуалізації методу «чистої кімнати» є можливість виявлення та уникнення можливих флуктуацій смислу, які виникають через вплив культурних, суспільних тощо уявлень на процес моделювання.

Отже, актуалізація цього методу відкриває низку нових перспектив для дослідження мовних явищ, динаміки функціонування мов, розвитку мовних технологій та іншого. Це пов'язано з тим, що метод «чистої кімнати» сприяє забезпеченню об'єктивності, точності, валідності, репрезентативності тощо сучасних мовних досліджень. Своєю чергою, це стає важливим кроком органічного розвитку сучасної науки (зокрема, лінгвістики), продукуючи зміну її підходів, методів та іншого без втрати традиційних надбань.

Таким чином, перспективою застосування методу «чистої кімнати» щодо роботи з штучними нейронними мережами є удосконалення наявних моделей, які продуктивні для застосування у: а) мовних технологіях (розпізнавання мови, машинний переклад тощо); б) дистанційній освіті (остання є вкрай актуальною через російсько-українську війну, через яку частина учнів та студентів змушені навчатися у віддаленому форматі вдома, або навіть в укриттях); в) мовному аналізі (власне, весь інноваційний блок, який наближає сучасні гуманітарні дослідження, узвичаєні для українців, до цифрових гуманітарних наук, звичних для європейців) тощо.

Ключові слова: смисл, нейромережеве моделювання, мовні маркери, штучні нейронні мережі, метод «чистої кімнати».

Statement of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks. The modifications of modern linguistic science under the influence of digitalization processes are manifested, first of all, in the transformations of approaches to the study of certain phenomena of the language poly system. In turn, the above-mentioned changes entail the need to use new tools, corresponding changes (adaptation) of the methodology, and the original genesis of the basic concept of sources (e.g., artificial neural networks (ANNs)) of such research, understanding of its parameterization, etc.

At the same time, it is natural that the actualization of innovative tools leads to a restructuring of the entire algorithm of the above work. Thus, if we choose the aforementioned artificial neural networks (ANNs) as the core tool for the latter, which are mostly used here to operate with the probabilities of occurrence of certain words, phrases, sentences, etc. in a given context through analysis, then the entire range of their actualization should be taken into account. We are talking about parameterization features: *type* (deep neural networks, recurrent neural networks, etc.), *training* (deep and machine learning) and *retraining* (if necessary), *analysis of results*, *correction* (if necessary), and *obtaining results*. The latter should be pre-validated and represented in a certain way, and, of course, reliable and reproducible.

The most common application of artificial neural networks (ANNs) is predicting the occurrence of the next element (the above probabilities) in a sentence, which an average person can do using available data sets: background knowledge, language national worldview, etc. In the case of updating this toolkit, we are talking about working at the level of certain words without regard to previous configurations. Thus, we are talking about updating the frequency of use (e.g., the unigram model), or taking into account the above combinations (e.g., the n-gram language model).

Characteristically, in the second case, large language models are mostly used: *character language model* (predicts occurrences by character) and *statistical language model* (calculates the probability of occurrence of certain word combinations based on large corpora). The latter is related to their representativeness and productivity in the context of

textual analysis, in particular, working with senses in different environments (including political Internet discourse) (Zhao, 2024).

The above is the parameterization features of updating innovative tools: a statistical language model can be created using several machine learning algorithms. Instead, *the n-gram language model* calculates the probability of occurrence of a certain word relative to N previous words, *the Markov chain* updates the probability of occurrence of certain words relative to those analyzed earlier, and *the recurrent neural network (RNN)* localizes the chance of occurrence of a lexical unit by taking into account the entire series of previous ones, etc. Such a wide range of applications allows us to assert the productivity of large language models in natural language processing. First of all, we are talking about generation (e.g., writing a text of a certain style, topic, etc.), processing (e.g., reading and paraphrasing, answering questions about the content, etc.), and representation of textual data (e.g., the type of information presented: texts, graphs, tables, drawings, etc.).

Naturally, the core of the above-mentioned text data processing (neural network modeling of linguistic units) is the consideration of *linguistic markers*. In this context, they are words, phrases, or distinctive structural features of sentences that are representative of the context. For example, the frequency of use of a certain construction (word, phrase, etc.) can be a sign of text data generation using an artificial neural network (ANN). Also, the use of certain words, phrases, sentences, etc. may be a sign of the actualization of a particular communication strategy or tactic. In particular, it may be the actual repetition of a question without a direct answer to it, indicating the importance of the problem and emphasizing the need to solve it (manipulative techniques common in political discourse and political Internet discourse).

Thus, the above shows the special role of these markers in the process of analyzing textual data with an artificial neural network (ANN). The point is that linguistic markers are pivotal in comprehending the specifics of sense construction in such data. First of all, their role is determined by actualizing the identity of semantics, syntax, etc. (in turn, working with context, etc.). For example, the actualization of

word sequences, and the specifics of the relationship between them with the extrapolation of the frequency of use of certain constructions is productive in the case of recurrent neural networks. Whereas deep neural networks calculate the peculiarities of semantic relations between words, localizing contextual specifics, etc., allowing one to comprehend the actualized senses and their parameterization.

Therefore, the use of linguistic markers for textual analysis in the context of neural network modeling will significantly increase the efficiency, accuracy, representativeness, predictability, reproducibility, etc. of its results. First of all, the above correlates with the specifics of textual data analysis (syntax, semantics, etc.), which, in turn, allows us to position language markers as pivotal in the neural network modeling of linguistic units. This is related to the development of more efficient, accurate, valid, etc. natural language processing systems.

Analysis of the latest research and publications that initiated the solution of this problem and on which the author relies. The problem of the originality of work with linguistic markers and its role in the analysis of artificial neural network (ANN) text about the cleanroom method (CM) is complex. The aforementioned property of the latter leads to the poly-interpretability of its research on the dynamics, specifics of deployment, possible empirical realizations, etc. in several works (mostly interdisciplinary, related to the digital humanities). These works are characterized by a special discursiveness, which, in turn, constitutes the specificity of the analyzed issues.

First of all, the aforementioned property is determined by the production of an original process of actualization in terms of linguistic analysis, machine, and deep learning, data science, as well as reverse engineering, etc. In turn, this suggests the need to use modern system optimization methodology in the context of linguistic research. That is, we are talking about the deployment of such research within the framework of formal methods, incremental implementation in terms of statistical quality control, and statistical testing.

The study of the specifics of the chatbot functioning designed to simulate human conversation and answer user queries is presented in the study by T. Goh et al. (Goh, 2024). In the analyzed study, the authors point out the inefficiency of the vast majority of such bots, arguing that they can only answer predefined questions. The researchers emphasize that the purpose of the paper is to develop and create a chatbot for the Faculty of Information Science & Technology (FIST) of Multimedia University that facilitates the study life of FIST students. The

researchers position the originality of the chatbot they have developed in that they use the methods of the aforementioned natural language processing to obtain input data that can be used to train a neural network model (a multilayer perceptron model). We are talking about tokenization, lemmatization, and the “bag of words” model. First of all, this allows the chatbot to understand the intentions of users by analyzing their questions, which, in turn, makes it possible to process a wide range of student requests regarding the above-mentioned faculty.

The study of the possibilities of automating sign language (a visual-manual modality designed to exchange data using gestures, postures, and movements) through the implementation of systems that can convert it into text is presented in the study by V. Durdi et al. (Durdy, 2024). The authors note that automation of sign language helps to overcome the communication barrier between people with disabilities and others. The researchers emphasize that their attention was focused on a hand gesture recognition system that has an accessible, understandable method of interacting with a computer in real-time. The system was implemented in the Jupyter Notebook environment using convolutional neural networks (CNN), which showed good results for each of the studied datasets.

The detection of hate speech in social networks in the example of X is presented in the study by I. Abasan, E. Setiawan (Abasan & Setiawan, 2024), in which the authors present the developed system for localizing the above data. The basis for this system is hybrid deep learning (HDL) and solo deep learning (SDL) with the mentioned convolutional neural networks (CNN) and bidirectional gated recurrent unit (Bi-GRU) algorithm. The researchers have built four artificial neural network models (CNN, Bi-GRU, CNN+Bi-GRU, and Bi-GRU+CNN), and the term frequency-inverse document frequency (TF-IDF) has been updated to extract the analyzed linguistic features, while FastText is used to expand the features (minimize irrelevant lexis).

The specifics of natural language processing (in particular, sentiment analysis) in terms of updating deep and machine learning algorithms in the context of Monkeypox analysis of Arabic-language text data are presented in the study by H. Gharaibeh et al. (Gharaibeh, Mamlook, Emhamed, Samara, Nasayreh, Smadi, ... & Abualigah, 2024). The authors note that their goal was to develop an accurate, efficient neural network model capable of classifying the above data into sentiment categories. The scientists emphasize that they used machine learning algorithms (Support Vector Machines, Naive

Bayes, and Random Forest), as well as deep learning methods (recurrent neural networks and transformer models). In addition, the researchers believe that the actualization of hyperparameter optimization methods used to fine-tune the above models is productive. According to the authors, hyperparametric optimization helped to select the optimal configuration of neural network models, which, in turn, increased the accuracy of their results and reduced the need for retraining.

The originality and complexity of the analysis of vision-based deep neural networks are discussed in the study by R. Mangal et al. (Mangal, Narodytska, Gopinath, Hu, Roy, Jha, & Păsăreanu, 2024), in which the authors propose to use new emerging multimodal, vision-language, foundation models (VLMs) as a basis for studying the prospects of technical vision models. The researchers describe the logical language of Conspec specifications, which is designed to facilitate their writing in updated terms and was tested using a map built by the researchers. The specificity of the latter was to actualize the connections between the internal representations of a given vision model and the aforementioned multimodal, vision-language, foundation model. This approach, according to the authors, was productive in verifying the properties of natural language in the context of this type of neural network model.

The problems of the above deep learning are discussed in the study by F. Aguirre et al. (Aguirre, Sebastian, Le Gallo Song, Wang, Yang, ... & Lanza, 2024), which presents the latest approaches to the creation of hardware-based memristive artificial neural networks (HBMANNs). The authors describe in detail the parameterization, principles of operation, design options, etc., noting the peculiarities of their actualization. The researchers focus on the process of data validation and the tools required to accurately assess the performance metrics of the above models. The researchers emphasize that they aimed to present a comprehensive overview of materials and methods related to memristive artificial neural networks (MANNs).

The problem of the existence of large language models (LLMs) about recommender systems (RS) is presented in the study by Z. Zheng et al. (Zheng, Chao, Qiu, Zhu, & Xiong, 2024), where the cornerstone of the use of the former is presented – the need for rich textual information to achieve the proper result (in particular, displaying the historical sequence of user behavior). The authors see the solution to the above problem in the framework they have developed for using large language models for text-rich sequential recommendation (LLM-TRSR). The researchers

propose to segment the above data (historical user behavior) first, and then use an LLM-based summarizer to summarize these user behavior blocks. This approach has allowed us to successfully apply convolutional neural networks (CNNs) and recurrent neural networks (RNNs) models in modeling user behavior, introducing two unique summarization techniques: respectively hierarchical summarization and recurrent summarization.

The study of L. Messeri and M. Crockett (Messeri, & Crockett, 2024) is devoted to the use of innovative tools in modern scientific research, in which the authors reflect on the genesis of scientific activity through the prism of digitalization changes. The scientists note that a potential threat to the modern scientific community is the formation of monocultures with an established set of techniques and methods, regardless of possible alternative approaches. According to the researchers, the above-mentioned trend produces a loss of innovation in scientific activity and a tendency to make mistakes. The latter is associated with the use of artificial intelligence tools, which, in their opinion, will produce an increase in the volume of existing research without a deep understanding of the cause-and-effect relations between them.

The correlations of deep neural network (DNN) operation with human cognitive and conceptual processing in terms of the impact on the latter language poly systems are discussed in the study by P. Nguyen, M. Henningsen-Schomers, F. Pulvermüller (Nguyen, Henningsen-Schomers, & Pulvermüller, 2024). In the analyzed study, the authors use a brain-constrained deep neural network model of category formation and symbol learning, with the help of which scientists study the specifics of its internal mechanisms at the neural circuit level. The researchers claim that in one series of simulations, the neural network model was given similar patterns of neural activity indexing instances of objects and actions that belong to the same categories. The authors emphasize that biologically realistic Hebbian learning produced the formation of specific neurons (the latter were distributed in different parts of the network) and cellular assembly patterns of “common” neurons (responding to all category instances), which are network correlates of conceptual categories. It is noteworthy that in two separate sets of simulations, the artificial neural network (ANN) studied the same patterns along with symbols for individual instances (“proper names” (PN)) or symbols that correlate with classes of instances that share common features (“category terms” (CT)).

M. Carreiras et al. (Carreiras, Quiñones, Chen, Vázquez-Araujo, Small, & Frost, 2024) continue

to investigate the connection of an individual's primary experience in the context of the specifics of chemosensory processing and/or modulating how sensory data correlate with the semantic network (SM). Using a combination of diffusion-weighted images and fMRI (activation and connectivity), the authors analyzed the brain's response to wine tasting between a professional (sommelier) and ordinary connoisseurs. Scientists focused on sensory neural circuits responsible for taste and/or those responsible for language and memory. Using mediation analysis, the researchers demonstrated a correlation between fractional anisotropy and behavior, noting the dependence of the former on the latter's features. The authors found functional differences between sommeliers and ordinary connoisseurs that actualize the sensory chain of taste and areas involved in semantic operations. The former is representative of the ability to differentiate sensory processing, while the latter is representative of the professional's ability to actualize relevant sensory data and transform them into complex verbal descriptions. The enhanced synchronization between the above seemingly independent circuits indicates that the sommelier combines these descriptions with previous semantic data to optimize his/her ability to distinguish subtle differences in the characteristics of the drink (wine).

The specifics of the development of computational neural network models of visual and linguistic processes (image description) are covered in the study by E. Takmaz (Takmaz, 2024), in which the author bases his work on several cognitive sciences and psycholinguistics. The scientist aims to present the correlation between non-linguistic modalities and the language poly system concerning artificial neural networks (multimodal natural language processing). The researcher organizes his work in two parts: a) modeling human gaze in language use (production and comprehension), where he focuses on the genesis of neural network models for generating image descriptions using eye tracking data, estimates variations in human signals during the above activity, and predicts human reading behavior based on the above eye tracking; b) modeling communication strategies in referential tasks in visually grounded dialogue, where it builds neural network models for quantifying, generating, recognizing, and adapting utterances in referential tasks localized in visual and conversational contexts (visuo-linguistic processes). In turn, the results obtained are relevant for the development of research on cross-modal processes (in particular, the actualization of artificial neural networks (ANNs)) and vice versa.

The originality of sociocultural paradigms and their correlation with the genesis of artificial neural networks (ANNs) is presented in the study by L. Zhao (Zhao, 2024), in which the author analyzes innovations and improvements in painting techniques of generative adversarial network (GAN). The scientist focuses on the one-dimensional midpoint substitution method and the dichotomous method to generate the rock outline in creating a painting, combining the above with the parameterization of the generative adversarial network (GAN). The latter is used by the researcher to localize the style migration model of modern painting creation techniques and morphological language.

Thus, the analysis of the historiography on the subject of the article has shown the originality of the work with linguistic markers and its role in the analysis of artificial neural networks (ANNs) text and revealed several gaps in existing research. In particular, despite the pivotal role of this process, we note the lack of a comprehensive study of its use in terms of analysis, processing, and representation in the context of the digital humanities. In addition, there is a noticeable tendency to refuse to use innovative tools due to ethical norms, prejudices, etc., which can be considered a kind of sinister valley effect. The above naturally leads to the focus of our research on filling these gaps, in particular, on studying the peculiarities of actualizing linguistic markers in the context of text analysis and the cleanroom method (CM) to avoid apophaticizing the outlined issues.

Identification of previously unresolved parts of the general problem to which this article is devoted. The exponential development of information technologies (in particular, artificial neural networks (ANNs)) has led to their active involvement in conducting, planning, and validating, etc. scientific research. In the context of the above, modern linguistic science is marked by a certain fluidity of its boundaries: the latter are mostly associated and localized in the context of the digital humanities. In turn, this leads to the integration of such works, and their focus on grants, research projects, etc. Despite the above, the selection, phasing, and relevance of certain tools remain debatable, as the selection of approaches, methods, tools, etc. is open under such conditions.

We see the way out of this situation in the actualization of the cleanroom method (CM) (Clean Room Design, 2024), which we will discuss in detail below, which, in turn, will "remove" some of the problems associated with the use of the above-mentioned artificial neural networks (ANNs). First and foremost, we are talking about the accuracy, objectivity, representativeness, validity, etc. of their results, which, in turn, will improve natural language

processing (in particular, sentiment analysis), machine translation, generation, analysis, and visualization of text data, its recognition, etc.

Formulation of the article's objectives (statement of the task). *The purpose* of the article is to consider the originality of the work on linguistic markers and its role in the analysis of artificial neural networks (ANNs). *The subject* is the specifics of the above-mentioned work on the cleanroom method (CM) as an innovative tool of linguistic science. In turn, the aforementioned purpose and subject of the study allowed us to formulate its *tasks*:

1. To highlight the theoretical achievements of neural network modeling of linguistic units (text data analysis) and extrapolate their specificity to work with linguistic markers.

2. To analyze the algorithms, methods, approaches, etc. of text analysis using artificial neural networks (ANNs) and to highlight its features.

3. To present the work with linguistic markers as a determinant of neural network modeling of linguistic units concerning the cleanroom method (CM) and outline the prospects of its use for modern linguistic research (including within the digital humanities).

Presentation of the main research material with full justification of the scientific results obtained.

Today, digitalization processes are becoming increasingly widespread: e-government, the concept of the state in a smartphone, etc. are being actively developed on a Ukrainian basis. The latter, in the first place, is becoming increasingly important for modern linguistic research, which is relevant in several areas (deep and machine learning, machine translation, etc.). At the same time, a specific feature of social services commissioning for research in general (including linguistic research) is its practical orientation (recall the aforementioned digital humanities) (Durdi, 2024).

Notably, modern information technologies are characterized by a special specificity: they are integrated by nature, as they are focused on user requests rather than on a specific subject area (which was typical for many research studies). Thus, they are not limited, which naturally leads to a change in modern scientific research: the latter is increasingly integrated, telling a holistic story of the analyzed issue, not limited to a specialty. In this regard, artificial neural networks (ANNs) are illustrative, as their work seems to be concentrated around a certain functionality: for example, it is convenient for linguists and other specialists to divide them into certain updated types, which, in turn, are productive in working with data types. For example: the aforementioned deep neural networks, recurrent neural networks, etc., which are commonly used to work with text data, analyze it, and so on.

However, the very functioning of such networks demonstrates the need for openness about the tools used by modern researchers. For example, on April 18 this year, Meta Platforms released early versions of the Llama 3 large language model and image generator. It seems clear that such a model is of interest to linguists and can be used in certain studies, but this article is about something else. We are talking about the specifics of the aforementioned image generator, which, like the Google search engine, produces query results in the process of formulating and correcting them. The latter demonstrates a powerful system of language data processing, which, in our usual approach, would not have been actualized, since its parameterization does not seem to include our subject field (Gharaibeh, Mamlook, Emhamed, Samara, Nasayreh, Smadi, ... & Abualigah, 2024).

In turn, there is a certain paradox here: no science can cover all the options for interpreting the use of innovative tools, which, moreover, are constantly changing. The solution to this situation, in our opinion, is a seeming departure from the subject field, which is carried out to return it. Thus, the software development methodology comes to the aid of modern linguists who aim to effectively, representatively, qualitatively, etc. actualize artificial neural networks (ANNs) (in particular, neural network modeling of linguistic units) in their research (Aguirre, Sebastian, Le Gallo, Song, Wang, Yang, ... & Lanza, 2024).

We are talking about the use of a specific cleanroom method (CM) (Overview of Clean Room Software Engineering, 2024), which is designed to eliminate several possible errors, shortcomings, etc. in the process of working with artificial neural networks (ANNs). The essence of the aforementioned method is strict inspection, the purpose of which is to build the correct process of interaction between the developer (researcher) and his product (in this case, an artificial neural network (ANN)). Of course, the use of the latter has a certain algorithm, specifics, etc., which are not the purpose of this research paper (but are reflected in many previous ones).

The cleanroom method (CM) is an element of software reverse engineering, which is a special approach to development aimed at creating a specific software product. The main difference between this approach and the conventional ones is that Quality Assurance (QA) is updated at each stage of development, while in the standard approach it is used only at the end. The peculiarity of the proposed approach is also the isolation of the developer from the background knowledge of the internal workings of the system or the updating of certain tools (Clean Room Design, 2024). Such isolation is intended to

provide a “clean” result, not contaminated by the influence of the external environment (in this case, the noosphere), which is marked by the dynamics of human-mind interaction.

In the context of linguistics, the above method means avoiding the use and consideration of existing neural network models, algorithms, frameworks, datasets, etc., as well as knowledge about the language poly system. Researchers fill in the gaps by developing neural network models based solely on the input data for analysis, processing, and representation. This avoids the influence of previous work experience on the actual preparation, course, and results of the study, which could potentially distort them (Zheng, Chao, Qiu, Zhu, & Xiong, 2024).

We consider the cleanroom method (CM) to be the most productive for training neural network models designed to perform certain specific tasks (text classification, machine translation, speech recognition, etc.). In this case, only the data from the analyzed language poly system in the current state, i.e. without taking into account diachrony, is updated in the process of training these models. Thus, the stages of using the cleanroom method (CM) in linguistics may look like this (see Fig. 1).

Let’s take a closer look at the milestones outlined in Figure 1: yes, they are pivotal in the development of the above cleanroom method (CM). In particular, they are:

1. *A formal specification* allows you to capture the current state of the product using a state model that reflects its responses to the stimuli used.

2. *Step-by-step development* consists of localizing the stages of the entire process of working with the neural network model, each of which is verified by the cleanroom method (CM) independently for each such element.

3. *Structural programming* consists of a clearly defined number of control structures and abstractions of the analyzed text data (e.g., in Python).

4. *Static verification* – checking the neural network model by the static method of strict inspection (it is important that testing is not performed for modules or separate elements (e.g., individual network layers)).

5. *Static testing* is carried out using statistical methods that allow to assess the reliability of the neural network model. As shown in Figure 1, statistical tests are based on an operational profile, which should be developed in parallel with the creation of a neural network model specification.

Thus, the actualization of the cleanroom method (CM) for training neural network models designed to perform certain specific tasks (text classification, machine translation, speech recognition, etc.) is planned in such a way as to ensure strict inspection of the work and results. Instead, the specification of a neural network model is represented by a state model, which gradually acquires the desired parameterization through a series of successive models. It is noteworthy that the aforementioned inspection of the neural network model should be combined with a clear vision of the causal relations since retraining will take time and lead to the localization of the solution to a particular natural language processing task (Takmaz, 2024).

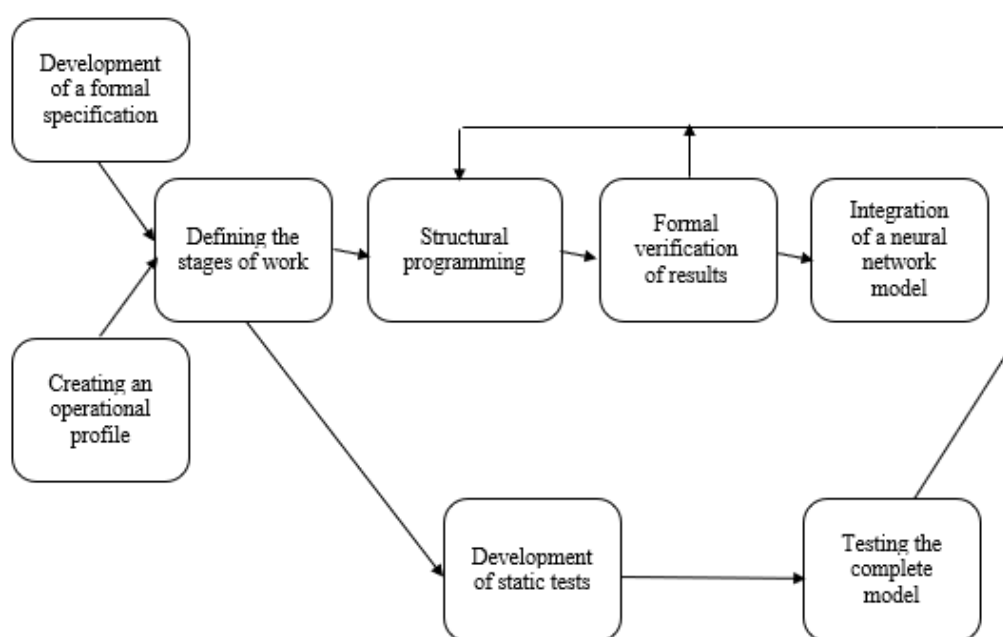

Fig. 1. The process of updating the cleanroom method in linguistics

At the same time, updating the aforementioned methodology will avoid many mistakes, significantly reduce time, etc., and optimize linguistic research. For example, thanks to the use of the cleanroom method (CM), most defects, learning errors, etc. are detected during the development process. First of all, this will save the researcher time for testing and correcting errors (e.g., the aforementioned relearning). Thus, the use of this method in modern linguistic research on neural network modeling of linguistic units, text analysis, etc. correlates with the quality, accuracy, and validity of the results of this process. In turn, this approach will ensure the objectivity, representativeness, speed, etc. of neural network models, which is crucial for their actualization in linguistic research.

Conclusions from this study and prospects for further research in this area. Thus, the development of the cleanroom method (CM) produces further genesis of linguistic research, providing new opportunities, algorithms, visions, etc. regarding the conventional processes (analysis, processing, representation, etc. of textual data). Also, training neural network models using the cleanroom method (CM) contributes to the understanding of the peculiarities of the existence, genesis, and other features of the language poly system, which results in the deepening of the modern innovative methodology of working with data.

So, the use of the above-mentioned approach allows us to localize, track the dynamics, analyze, etc. language polysystems with different degrees of distribution, which produces the identification of gaps in traditional methods of modeling the latter. An important advantage of updating the cleanroom method (CM) is the ability to identify and avoid possible fluctuations of sense that arise due to the influence of cultural, social, etc. perceptions on the modeling process. For example, this may include the spread of stereotypes, prejudices, etc. that the neural network model learned during its training and that were not taken into account by the researcher. For the sake of objective coverage of the problem, we note that any methodology (including the cleanroom method (CM)) is not universal, requiring flexibility of approach. That is why, naturally, the best results for modern linguists will come from the integration of the tools they use, where the above method is combined

with others to obtain comprehensive and objective results of neural network modeling.

Nevertheless, the actualization of this method opens up many new perspectives for the study of linguistic phenomena, the dynamics of language functioning, the development of language technologies, and so on. This is because the cleanroom method (CM) contributes to ensuring the objectivity, accuracy, validity, representativeness, etc. of modern linguistic research. In turn, this becomes an important step in the organic development of modern science (in particular, linguistics), producing changes in its approaches, methods, etc. without losing its traditional achievements.

Fundamentally unresolved aspects of the functioning of the approach in modern linguistics are:

1. The impossibility of developing an optimal way to isolate researchers from the existing achievements in the field in general (in particular, in the analyzed problem).

2. The problem of datasets, which each researcher solves individually, putting certain aspects of the problem under study as the cornerstone (accordingly, we can talk about representativeness only in the context of the spectrum of the problem's reflection in the data).

3. The fundamental openness of the issue of the influence of input data on the work of the neural network model, which is related to the previous aspect: e.g., stereotypes in datasets, etc. are not always the result of researchers' miscalculations, as they can be part of the problem under analysis (in particular, in the case of studying expressive texts, etc.).

4. The appropriateness of updated metrics for assessing the quality of models can also be positioned spectrally, since some standard metrics (e.g., accuracy or training losses) are not always representative of the actual performance of a neural network model, etc.

The perspective of applying the cleanroom method (CM) to work with artificial neural networks (ANNs) is to improve existing models that are productive for use in a) *language technologies* (speech recognition, machine translation, etc.); b) *distance education* (the latter is extremely relevant due to the Russian-Ukrainian war, which has forced some pupils and students to study remotely at home or even in shelters); c) *language analysis* (in fact, the entire innovation block that brings modern humanities research, which is common for Ukrainians, closer to digital humanities, which is common for Europeans), etc.

BIBLIOGRAPHY

1. A Campus-based Chatbot System using Natural Language Processing and Neural Network / T. J. Goh et al. *Journal of Informatics and Web Engineering*. 2024. Volume 3, № 1. P. 96–116. <https://doi.org/10.33093/jiwe.2024.3.1.7> *Journal of Informatics and Web Engineering* : website. URL: <https://goo.su/gVj0l> (date of application: 30.04.24).

2. A Novel Method for Recognizing Hand Gestured Sign Language Using the Stochastic Gradient Descent Algorithm and Convolutional Neural Network Techniques / V. B. Durdi et al. *International Journal of Intelligent Systems and Applications*

- in Engineering*. 2024. Volume 12, № 7. P. 529–538. *International Journal of Intelligent Systems and Applications in Engineering* : website. URL: <https://goo.su/U1rw8Sy> (date of application: 30.04.24).
3. Abasan I. G. B. J., Setiawan E. B. Empowering hate speech detection: leveraging linguistic richness and deep learning. *Bulletin of Electrical Engineering and Informatics*. 2024. Volume 13, Issue 2. P. 1371–1382. <https://doi.org/10.11591/eei.v13i2.6938> *Bulletin of Electrical Engineering and Informatics* : website. URL: <https://goo.su/yj65bmp> (date of application: 30.04.24).
4. Arabic sentiment analysis of Monkeypox using deep neural network and optimized hyperparameters of machine learning algorithms / H. Gharaibeh et al. *Social Network Analysis and Mining*. 2024. Volume 14, Article 30. P. 1–18. <https://doi.org/10.1007/s13278-023-01188-4> *Springer Link* : website. URL: <https://goo.su/0BUPN> (date of application: 30.04.24).
5. Clean Room Design. *DevX*: technology glossary. website. URL: <https://goo.su/P3gvV> (date of application: 30.04.24).
6. Formal Concept-based Analysis of Neural Networks via Vision-Language Models / R. Mangal et al. *arXiv* : website. URL: <https://goo.su/Bo6t6O1> (date of application: 30.04.24).
7. Hardware implementation of memristor-based artificial neural networks / F. Aguirre et al. *Nature Communications*. 2024. Volume 15. Issue 1. <https://doi.org/10.1038/s41467-024-45670-9> *Nature Communications* : website. URL: <https://goo.su/8tEZgl9> (date of application: 30.04.24).
8. Harnessing Large Language Models for Text-Rich Sequential Recommendation / Z. Zheng et al. *arXiv* : website. URL: <https://goo.su/F1bqd> (date of application: 30.04.24).
9. Messeri L., Crockett M. J. Artificial intelligence and illusions of understanding in scientific research. *Nature*. 49–58. <https://doi.org/10.1038/s41586-024-07146-0> *Nature* : website. URL: <https://goo.su/5p8LhvD> (date of application: 30.04.24).
10. Nguyen P. T., Henningsen-Schomers M. R., Pulvermüller F. Causal influence of linguistic learning on perceptual and conceptual processing : A brain-constrained deep neural network study of proper names and category terms. *Journal of Neuroscience*. 2024. Volume 44, Issue 9. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.1048-23.2023> *The Journal of Neuroscience* : website. URL: <https://goo.su/DwRlyA8> (date of application: 30.04.24).
11. Overview of Clean Room Software Engineering. *GeekForGeeks* : website. URL: <https://goo.su/glOsLQ6> (date of application: 30.04.24).
12. Sniffing out meaning: Chemosensory and semantic neural network changes in sommeliers / M. Carreiras et al. *Human Brain Mapping*. Volume 45, Issue 2. <https://doi.org/10.1002/hbm.26564> *Wiley* : online library. URL: <https://goo.su/qAoifF> (date of application: 30.04.24).
13. Takmaz E. Visual and Linguistic Processes in Deep Neural Networks: A Cognitive Perspective : doctoral thesis, Universiteit van Amsterdam. Amsterdam, 2024. 227 p. *EPrints* : repository software. URL: <https://goo.su/ytR9u> (date of application: 30.04.24).
14. Zhao L. Analysis of the Technique and Morphological Language of Modern Painting Creation Based on Generative Adversarial Networks. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*. 2024. Volume 9, Issue 1. <https://doi.org/10.2478/amns-2024-0279> *Sciendo* : website. URL: <https://goo.su/pK6p> (date of application: 30.04.24).

REFERENCES

1. Goh, T. J., Chong, L. Y., Chong, S. C., & Goh, P. Y. (2024). A Campus-based Chatbot System using Natural Language Processing and Neural Network. *Journal of Informatics and Web Engineering*, 3(1), 96–116.
2. Durdi, V. B., Kiran, A., Rao, A., Bhat, S. S., Santhosh, B., & Kumar, M. (2024). A Novel Method for Recognizing Hand Gestured Sign Language Using the Stochastic Gradient Descent Algorithm and Convolutional Neural Network Techniques. *International Journal of Intelligent Systems and Applications in Engineering*, 12(7s), 529–538.
3. Abasan, I. G. B. J., & Setiawan, E. B. (2024). Empowering hate speech detection: leveraging linguistic richness and deep learning. *Bulletin of Electrical Engineering and Informatics*, 13(2), 1371–1382.
4. Gharaibeh, H., Mamlook, A., Emhamed, R., Samara, G., Nasayreh, A., Smadi, S., ... & Abualigah, L. (2024). Arabic sentiment analysis of Monkeypox using deep neural network and optimized hyperparameters of machine learning algorithms. *Social Network Analysis and Mining*, 14(1), 1–18.
5. Clean Room Design. *DevX*: technology glossary. website. URL: <https://goo.su/P3gvV> (date of application: 30.04.24).
6. Mangal, R., Narodytska, N., Gopinath, D., Hu, B. C., Roy, A., Jha, S., & Păsăreanu, C. (2024). Formal Concept-based Analysis of Neural Networks via Vision-Language Models. *arXiv*: website. URL: <https://goo.su/Bo6t6O1> (date of application: 30.04.24).
7. Aguirre, F., Sebastian, A., Le Gallo, M., Song, W., Wang, T., Yang, J. J., ... & Lanza, M. (2024). Hardware implementation of memristor-based artificial neural networks. *Nature Communications*, 15(1). URL: <https://goo.su/8tEZgl9> (date of application: 30.04.24).
8. Zheng, Z., Chao, W., Qiu, Z., Zhu, H., & Xiong, H. (2024). Harnessing Large Language Models for Text-Rich Sequential Recommendation. *arXiv*: website. URL: <https://goo.su/F1bqd> (date of application: 30.04.24).
9. Messeri, L., & Crockett, M. J. (2024). Artificial intelligence and illusions of understanding in scientific research. *Nature*, 49–58.
10. Nguyen, P. T., Henningsen-Schomers, M. R., & Pulvermüller, F. (2024). Causal influence of linguistic learning on perceptual and conceptual processing: A brain-constrained deep neural network study of proper names and category terms. *Journal of Neuroscience*, 44(9). URL: <https://goo.su/DwRlyA8> (date of application: 30.04.24).
11. Overview of Clean Room Software Engineering. *GeekForGeeks* : website. URL: <https://goo.su/glOsLQ6> (date of application: 30.04.24).
12. Carreiras, M., Quiñones, I., Chen, H. A., Vázquez-Araujo, L., Small, D., & Frost, R. (2024). Sniffing out meaning: Chemosensory and semantic neural network changes in sommeliers. *Human Brain Mapping*, 45 (2). URL: <https://goo.su/qAoifF> (date of application: 30.04.24).
13. Takmaz, E. (2024). Visual and Linguistic Processes in Deep Neural Networks: A Cognitive Perspective (Doctoral dissertation, Universiteit van Amsterdam). 227 p.
14. Zhao, L. (2024). Analysis of the Technique and Morphological Language of Modern Painting Creation Based on Generative Adversarial Networks. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*, 9(1). URL: <https://goo.su/pK6p> (date of application: 30.04.24).

УДК 37016:81.161.2:81'232:81'232:81'373.7(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-33>

Тетяна ЄВТУШИНА,

orcid.org/0000-0001-6561-5880

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна) ievtushyna@ukr.net

Ліліана ПРОКОПЕНКО,

orcid.org/0000-0003-1821-7016

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна) lilianaprokopenko@gmail.com

Лілія ЗОСИМОВА,

orcid.org/0009-0008-6734-8278

учитель української мови і літератури

Одеської приватної школи I–III ступенів «Веда»
(Одеса, Україна) zosimova2018@gmail.com

КОМПЕТЕНТНІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ УЧНІВ 7 КЛАСУ ЗА ПРОЄКТОМ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»

У статті розглянуто компетентнісно орієнтоване навчання фразеології учнів 7 класу за проєктом «Інтелект України».

Зазначено, що навчання за програмою «Інтелект України» прогресивне й ефективно завдяки продуманості, інтегрованості, професіоналізму, творчості, патріотизму, результативності. Відповідно на поліфункціональних уроках української мови учні співпрацюють із різними партнерами в парі, групі, команді; виконують різні соціальні ролі; беруть на себе відповідальність за власні рішення та їхнє виконання; поглиблюють базові вміння та навички для спілкування українською мовою в життєво важливих для свого віку й актуальних для сучасного суспільства сферах і ситуаціях спілкування.

З'ясовано, що мовна змістова лінія уроків української мови в 7 класі передбачає окрему тему «Фразеологія». Крім того, протягом навчального року майже на кожному поліфункціональному уроці наявна словникова робота з фразеологізмами, інтеграція знань та навичок.

Досліджено, що компетентнісно орієнтована система роботи із засвоєння фразеологізмів учнями 7 класу за проєктом «Інтелект України» має такі особливості: у висновках до уроків учням надано мінісловники фразеологізмів, конкурси «Найрозумніший», «Готуємося до ЗНО», укладання речень із вивченими фразеологізмами. Помічено, що семикласники пізнають самотніть української мови й національну неповторність українців за допомогою експресивних можливостей фразеологізмів, складниками яких є такі навчальні одиниці: дієприкметники, дієприслівники, прислівники, прийменники, сполучники, вигуки. Крім того, діти переконаються на уроках української мови, що у фразеологізмах відображено навколишню природу українців, багатство рослинного і тваринного світу, зовнішній та внутрішній світ людини.

Наголошено, що, як показує досвід, учням-інтелективцям 7 класу до вподоби засвоювати семантику сталих висловів за допомогою проєктної роботи та проблемних ситуацій: зашифрувати за допомогою жестів; створити презентації фразеологізмів; відвідати мовне конструкторське бюро; укласти словникові статті з історичними довідками на планшетах; доповнювати тексти вправ вивченими фразеологізмами; застосовувати міжпредметні зв'язки тощо.

Ключові слова: фразеологізм, компетентнісно орієнтоване навчання, проєкт «Інтелект України», поліфункціональні уроки, учні 7 класу.

Tetiana YEVTUSHYNA,

orcid.org/0000-0001-6561-5880

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Methodology

Training of Professional Disciplines

South Ukrainian National K.D. Ushinsky Pedagogical University

(Odesa, Ukraine) ievtushyna@ukr.net

Liliana PROKOPENKO,

orcid.org/0000-0003-1821-7016

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Methodology

Training of Professional Disciplines

South Ukrainian National K.D. Ushinsky Pedagogical University

(Odesa, Ukraine) lilianaprokopenko@gmail.com

Lilia ZOSIMOVA,

orcid.org/0009-0008-6734-8278

Lecturer of Ukrainian Language and Literature

Odesa Private School of I–III degrees “Vyeda”

(Odesa, Ukraine) zosimova2018@gmail.com

COMPETENCE-ORIENTED TEACHING OF PHRASEOLOGY 7TH CLASS STUDENTS UNDER THE “INTELLECT OF UKRAINE” PROJECT

The article deals with the competence-oriented teaching of phraseology of 7th grade students under the «Intellect of Ukraine» project.

It is noted that training under the «Intellect of Ukraine» program is progressive and effective due to thoughtfulness, integration, professionalism, creativity, patriotism, and effectiveness. Accordingly, in multifunctional lessons of the Ukrainian language, students cooperate with various partners in a pair, group, team; perform various social roles; take responsibility for their own decisions and their implementation; deepen basic skills and skills for communication in the Ukrainian language in areas and situations of communication that are vital for their age and relevant for modern society.

It was found that the language content line of Ukrainian language lessons in the 7th grade provides for a separate topic «Phraseology». In addition, during the school year, almost every multifunctional lesson includes vocabulary work with phraseological units, integration of knowledge and skills.

It has been investigated that the competence-oriented system of work on the acquisition of idioms by 7th grade students under the «Intellect of Ukraine» project has the following features: mini-dictionaries of idioms, competitions «The Smartest», «Preparing for the external examination», putting together sentences with learned idioms are provided in the conclusions to the lessons. It was noticed that seventh-graders learn the uniqueness of the Ukrainian language and the national uniqueness of Ukrainians with the help of expressive possibilities of phraseological units, the components of which are the following educational units: adjectives, adverbs, prepositions, conjunctions, exclamations. In addition, children are convinced during Ukrainian language lessons that the idioms reflect the surrounding nature of Ukrainians, the richness of the plant and animal world, the external and internal world of man.

It is emphasized that, as experience shows, 7th grade intellectual students like to learn the semantics of fixed expressions with the help of project work and problem situations: to encrypt with the help of gestures; create presentations of phraseological units; visit the language design bureau; compile dictionary articles with historical references on tablets; supplement the texts of the exercises with learned phraseology; apply interdisciplinary connections, etc.

Key words: *phraseology, competence-oriented learning, the «Intellect of Ukraine» project, multifunctional lessons, 7th grade students.*

Постановка проблеми. Фразеологізми – релевантний пласт сучасної української мови. Вони репрезентують дух і красу мови, витворену народом-творцем упродовж століть. Вивчення фразеологізмів потребує нових методик, підходів, проєктів. Сучасне суспільство диктує свої вимоги до шкільної освіти. Нині існує попит на комунікативну особистість, яка вільно, комунікативно

доцільно й правильно використовує фразеологічні засоби в різних видах мовленнєвої діяльності. Тому навчання фразеології сучасної української мови повинно бути компетентнісно орієнтованим.

Аналіз наукових досліджень. В українській лінгводидактиці ХХІ століття спостерігаємо появу творчих проєктів стосовно впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес

основної та профільної школи: світовий досвід та українські перспективи компетентнісного підходу в сучасній освіті (Н. Бібік, Н. Голуб, О. Маленко); компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному процесі (М. Пентиліук); комунікативна компетенція і мовна здатність як складники національно-мовної особистості (Т. Груба); компетентнісний та особистісно-діяльнісний підходи до навчання синтаксису в умовах реалізації концепції НУШ (С. Єрмоленко); методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту (З. Бакум, Н. Бондаренко, О. Горошкіна, С. Караман Л. Попова); концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі (Н. Голуб); формування граматичної компетентності учнів 8–9 класів у процесі вивчення синтаксису (Т. Кушнір); лексикографічна компетентність сучасного учня старшої школи на засадах дослідницького підходу (С. Омельчук); формування синтаксичної компетентності учнів на засадах інноваційних освітніх підходів (В. Сидоренко) та ін. Дослідники наголошують, що «потреба в утвердженні компетентнісної парадигми зумовлена урахуванням соціальних викликів і запитів особистості» (Методика, 2020: 4). Це допоможе подолати розрив між здобутими знаннями, набутими вміннями й навичками учнів і практичною діяльністю, якою передбачено розв'язання різноманітних життєвих завдань (Груба, 2019: 189). Проте релевантність компетентнісного підходу потребує уточнення, урізноманітнення та впровадження, зокрема за проектом «Інтелект України».

Мета статті – дослідити особливості компетентнісно орієнтованого навчання фразеології учнів 7 класу за проектом «Інтелект України». Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: схарактеризувати навчально-методичне забезпечення вивчення фразеології учнями 7 класів за проектом «Інтелект України»; уточнити параметри засвоєння фразеології учнями 7 класів за проектом «Інтелект України»; урізноманітнити вивчення фразеологізмів української мови з метою увиразнення мовлення учнів 7 класів за проектом «Інтелект України».

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх п'ятнадцяти років у закладах загальної середньої освіти набирає обертів упровадження навчання за науково-педагогічним проектом «Інтелект України». Провідна мета курсу української мови в основній школі за цим проектом – плекати майбутню інтелектуальну еліту нації; забезпечити мовний і мовленнєвий розвиток дитини,

належного рівня комунікативної компетентності; формування глобальних знань про рідну мову, її закони, систему виражально-зображальних засобів; розширенні лінгвістичної обізнаності учнів, прилученні їх до національної історії та культури (Українська мова, 2021: 1). Подання, засвоєння, систематизація, узагальнення та закріплення знань за проектом «Інтелект України» проводяться в новій нестандартній формі. Робота над словом як структурним елементом морфологічного рівня органічно поєднана з матеріалами інших розділів. Характеризуючи частини мови за лексичними й морфологічними ознаками, синтаксичною функцією, за входженням до структури фразеологізмів і впливом на його значення, за особливостями словозміни та словотворення, вивчаючи норми вимови слів і їхній правопис, учні набувають навичок грамотного усного і писемного мовлення. Програму орієнтовано на високий рівень знань і всебічний розвиток дитини. Розроблено таким чином, що завдяки щомісячним комплексам зошитів разом із численно впорядкованою наочністю та відеоматеріалами, зображенням на плакатах і телеекрані об'єкти вивчення доступні, цікаві, захоплювальні; учні швидко розуміють, як виконувати завдання, часто в пригоді стають алгоритми виконання вправ; система спеціальних вправ розвиває пам'ять, увагу, дивергентне та критичне мислення. Це нова якість освіти, новий підхід до навчання.

Компетентнісна освіта за пропонованою програмою втілює в життя основні положення компетентнісного підходу та продовжує процес формування в учнів ключових і предметних компетентностей. Відповідно на поліфункціональних уроках української мови учні співпрацюють із різними партнерами в парі, групі, команді; виконують різні соціальні ролі; беруть на себе відповідальність за власні рішення та їхнє виконання; поглиблюють базові вміння та навички для спілкування українською мовою в життєво важливих для свого віку й актуальних для сучасного суспільства сферах і ситуаціях спілкування (Українська мова, 2021: 6).

У межах нашої статті пропонуємо зосередитися на практичному втіленні компетентнісного підходу в 7 класі.

За програмою мовна змістова лінія уроків української мови в 7 класі містить окрему тему «Фразеологія», на яку відведено разом із темою «Лексикологія» 10 годин після декількох годин на повторення вивченого в попередніх класах. У змісті навчального матеріалу автори проекту наголошують, що семикласники ґрунтовно засво-

юють фразеологізм та його лексичне значення; узагальнюють приналежність прислів'їв, приказок, крилатих виразів та афоризмів до фразеології в широкому розумінні цього поняття; фразеологізми як члени речення. Серед очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів передбачено, що учні розкривають значення фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих висловів; визначають стилістичну роль фразеологізмів у художніх і науково-публіцистичних текстах; доречно використовують у власному мовленні вивчені фразеологізми; користуються словниками різних типів; складають та розігрують діалоги за певною ситуацією (Українська мова, 2021: 31).

Також у мовній змістовій лінії передбачено вивчення фразеологізмів і крилатих висловів із прислівниками під час опрацювання теми «Прислівник». Очікувані результати містять загальні вимоги лише до опанування безпосередньо прислівників (Українська мова, 2021: 33). Привабливим і беззаперечним у змістовій лінії навчальної програми з української мови для 7 класу є наявність теми про найуживаніші фразеологізми, прислів'я, приказки з вигуками. В очікуваних результатах навчально-пізнавальної діяльності учнів – доречно використовувати вигуки у власному мовленні.

Спочатку розглянемо вересневе опанування окремої теми «Фразеологія». Знаковими є перші сторінки друкованого зошита №1. Зокрема, рубрика «Школа професора Гранослова» пропонує прочитати й запам'ятати прислів'я, що допоможуть учням стати успішною людиною: *Наука для людини як сонце для життя; Навчання і труд поруч ідуть; Науки ні вода не затопить, ні вогонь не спалить; Вік живи – вік учись; Хто знання має, той мур зламає; Грамоти вчиться завжди пригодиться* (Українська мова, 2022а: 6). Користуючись експресивним потенціалом фразеології, для увиразнення мовлення школярів надалі варто використовувати такі види роботи: скласти прислів'я чи приказки за ключовими словами; поєднати частини фольклорних перлин; пояснити наявні в них орфограми та пунктограми; доповнити зміст; написати твір за прислів'ям; дібрати прислів'я із синонімами чи антонімами; дібрати з певною частиною мови; зробити вибірку тематичних прислів'їв чи приказок. Ці вислови ефективні в навчальному процесі, оскільки образно та лаконічно транспортують життєвий досвід багатьох поколінь. Це немовби звіт правил для щоденного користування людиною. Вони переважно надають рекомендації, застерігають, схвалюють, засуджують, повчають. У цьому школярі також переко-

нуються у прислів'ях-ключачах до домашніх вправ: *Краще гірка правда, ніж солодка брехня* (Українська мова, 2022а: 21). На основі цього ключового речення доречно перепитати в учнів, чи ввібрали прислів'я оцінне ставлення до дійсності, її сприйняття і відображення на основі власного життєвого досвіду. Це підтверджує думку К. Ушинського, що словесні скарби рідної мови безсмертні.

Домашнє завдання до першого вересневого уроку містить завдання: з'ясуй і напиши значення фразеологізмів, введи один із них у речення: *альфа і омега, ні холодно ні жарко, спуститися з неба на землю* (Українська мова, 2022а: 10). Самостійність виконання домашнього завдання та сформованість компетентнісного підходу до самоосвіти перевіряє наступного уроку конкурс «Найрозумніший» (Українська мова, 2022а: 13).

Третій поліфункціональний урок «Групи слів за походженням: власне українські й запозичені слова» передбачає, крім нового матеріалу, згадати правила «9», редагувати лексичні та граматичні помилки, пояснити значення фразеологізмів у *свинячий голос* – «пізно», *нишпорити очима* – «шукати» (Українська мова, 2022а: 17–18). Практичний досвід переконує, що малюнок терапія сприяє полегшенню пізнавальної діяльності учнів, усвідомлюючи значення таких фразеологізмів. До речі, паралінгвальний фразеологізм *нишпорити очима*, як і інші, спонукає наголосити, що друкований зошит-підручник з української мови за проектом «Інтелект України» нині стає інструментом управління освітньою діяльністю семикласників. Це навігатор в інформаційному потоці проекту, засіб залучення суб'єктів освітнього процесу до інформаційного середовища.

Тренувальні вправи наступних повторюваних уроків увиразнюють мовлення учнів 7 класу за допомогою таких фразеологізмів: *п'яте колесо до воза* – «щось зайве, непотрібне»; *стріляний птах* – «досвідчена людина»; *таке, що і в борці не кришать* – «нісенітниця»; *майстер на всі руки* – «людина, яка багато вміє»; *горобина ніч* – «ніч із сильною тривалою грозою» (Українська мова, 2022а: 64). Тести в конкурсах «Найрозумніший» передбачають установити відповідність фразеологізму з його відповідним значенням. Додаткові завдання, особливо в класах із поглибленим вивченням мов, сконструювати текст із вересневими фразеологізмами активізує пізнавальну діяльність школярів, формує здатність практично діяти, застосовувати знання в життєвих ситуаціях.

Висновки й домашнє завдання сьомого уроку «Активна й пасивна лексика» містять пізнавальний матеріал про застарілі слова у фразеологізмах: *бай-*

дики бити – «ледарювати»; *узяти в шори* – «підпорядкувати своїй волі»; *проти рожна перти* – «іти наперекір»; *датися в помки* – «надовго запам'ятати» (Українська мова, 2022а: 42–43).

Завершенням вересня є традиційна підготовка до ЗНО, у якій достатньо уваги приділено фразеологізмам. У цьому переконуємося в текстових завданнях щодо згадування значення чи встановлення відповідності між фразеологізмом і його значенням; не новими, але ефективними є тести на поєднання компонентів фразеологізмів (Українська мова, 2022а: 71).

Як бачимо, значну увагу приділено міфілогічним і паравербальним фразеологізмам. За допомогою вчителя семикласники помічають, що таким одиницям властиві національно-мовні ознаки, відображені у значеннях, компонентному складі, структурі, специфіці вживання. Відмінність цих фразеологізмів від інших – релевантна співвіднесеність між буквальним значенням компонентів і цілісним значенням. Вербалізуючи такі фразеологізми, учні спостерігають дві площини значення. Така ознака дає змогу розтлумачувати двоплановість семантичної структури невербальної номінації фразеологізму: наявність значенневих компонентів структури паралінгвальних фразеологізмів «передбачає об'єктивні знання учнів, полегшує зберігання образного змісту фразеологізмів» (Демиденко, 2014: 134–135).

Візьмемо для прикладу декілька уроків української мови, проведені в жовтні за зошитом частина 2. Мовна змістова лінія передбачає в цей час вивчення дієприкметника як особливої змінної форми дієслова. В очікуваних результатах навчально-пізнавальної діяльності учнів зазначено, крім суто навичок відрізняти дієприкметники від прикметників, знаходити дієприкметники й дієприкметникові звороти в тексті, складати речення з дієприкметниковими зворотами, виправляти в реченнях помилки на вивчені правила тощо, «використовувати фразеологізми, крилаті вислови, до складу яких входять дієприкметники, у власних висловлюваннях» (Українська мова, 2021: 32).

На першому ж уроці цю вимогу реалізовано. Зокрема, у чотирихвилинному конкурсі «Найрозумніший» запропоновано пояснити значення фразеологізму *датися в помки* (Українська мова, 2022б: 3); висновки до уроку пропонують рубрику «Цікаве мовознавство про дієприкметники у фразеологізмах». Під час підбиття підсумків, релаксації учні опановують значення шести фразеологізмів: *бачити смаленого вовка, білими нитками шитий, наче у воду опушений, не ликом шитий,*

стоїть мов у укопаний, стріляний птах (Українська мова, 2022б: 4). Демонстраційні відеоматеріали забезпечують швидкий темп усвідомлення значення фразеологізмів. А їхній експресивний потенціал дають змогу увиразнити мовлення учнів-семикласників завдяки введенню в діалоги нових фразеологізмів. Перевіряючи наступного уроку домашнє завдання, доцільно в ігровій формі згадати не готові фразеологізми, а за ключовими дієприкметниками відтворити фразеологізми, увівши їх у текст певної тематики; обрані учні-експерти пояснюють комунікативну доречність використання фразеологізмів у мінітекстах. Таким чином учитель зможе організувати навчальний процес, якщо застосує метод взаємоперевірки та демонстрації на інтерактивній дошці домашнього завдання щодо правопису дієприкметників та виконання тестів.

На другому жовтневому уроці учні увиразнюють своє мовлення за допомогою таких нових фразеологізмів: *лежачий хліб, підскочив як ужалений, побудований на піску, утоптаний у багноку, як заведений* (Українська мова, 2022б: 9). І, звичайно, в конкурсі «Найрозумніший» традиційне закріплення значення опрацьованих на попередньому уроці не всіх, а двох фразеологізмів: *бачити смаленого вовка, стріляний птах*. Проте, на нашу думку, ефективнішим буде не пояснення значення, а укладання невеликих речень із цими фразеологізмами за допомогою слів чи малюнків, особливо якщо за плечима в учнів «Розвивальне навчання» в початкових класах.

Третій урок «Активні й пасивні дієприкметники. Творення пасивних дієприкметників» не передбачає засвоєння нових фразеологізмів. Але автори проєкту доречно пропонують визначити правильне тлумачення фразеологізму *прикусити язик* у тестовій формі конкурсу «Найрозумніший»: а) ненароком укусити язик; б) замовкнути; в) поранити язик; г) утомитися (Українська мова, 2022б: 13). Для вдосконалення комунікативної компетентності учнів пропонуємо в завданні б вставити в текст вивчені фразеологізми в 5–7 класах, прокоментувавши зміни в текстовому оформленні (Українська мова, 2022б: 12). Це пропонуємо зробити мінікомандами.

На четвертому уроці «Не з дієприкметниками. Дієприкметниковий зворот» передбачено пояснення значення фразеологізмів *лежачий камінь* та *утоптаний у багноку* під час виконання умов конкурсу «Найрозумніший». Проте учням, які навчаються за проєктом із першого класу, можна запропонувати на вибір таке типове завдання змінити: розгорнути сторінку зошита електронно в

планшеті й доповнити тексти вправ 8 і 9 з творів Лесі Українки фразеологізмами з тесту (Українська мова, 2022б: 17).

У жовтні семикласники на уроках української мови також багато приділяють уваги доречним завданням «Говорімо українською правильно» та «Цікава фразеологія». під час вивчення дієприкметника. Зокрема, після загального ознайомлення в 6 класі з дієприкметником як змінною формою дієслова, у 7 класі уроки побудовано таким чином, що школярі мають змогу бездоганно вивчити морфологічну, синтаксичну та культуромовну релевантність дієприкметників. Адже на поліфункціональних уроках учні працюють із вправами, побудованими за матеріалами поезії чи прози відомих митців художнього слова.

За начальною програмою з української мови для 7 класу (Українська мова, 2021: 27–35) у жовтні передбачено засвоєння сімнадцяти нових фразеологізмів (Українська мова, 2022б: 4; Українська мова, 2022б: 9; Українська мова, 2022б: 24). Їхніми структурними компонентами є дієприкметники, серед яких лише один активний: *лежачий хліб* – «легко здобутий прожиток» (Українська мова, 2022б: 9). Інші шістнадцять фразеологізмів містять у своєму компонентному складі пасивні дієприкметники. Вони виражають ознаку предмета, на який діє інший предмет, утворені здебільшого від основи інфінітива перехідних дієслів доконаного й недоконаного виду за допомогою суфіксів -н, -ен, -єн, -т: *білими нитками шитий* (Українська мова, 2022б: 4); *не ликом шитий* (Українська мова, 2022б: 4); *не в тім'я битий* (Українська мова, 2022б: 24); *як облитий холодною водою* (Українська мова, 2022б: 24).

Фактичний матеріал уможливує не лише ґрунтовно виразити мовлення семикласників, а й розглянути субстантивацію дієприкметників. Висновки до першого, другого та четвертого жовтневих уроків переконують, що автори проєкту схильні долучити до активного вжитку учнів 7 класу фразеологізми порівняльної конструкції із субстантивованими формами дієприкметників. Наприклад: *наче у воду опущений* (Українська мова, 2022б: 4); *стоять мов укопаний* (Українська мова, 2022б: 4); *підскочив як ужалений* (Українська мова, 2022б: 9); *як заведений* (Українська мова, 2022б: 9); *як облитий холодною водою* (Українська мова, 2022б: 24).

Наприклад, на п'ятому уроці учні мають змогу не лише в наведених реченнях підкреслити дієприкметникові звороти, визначити означувані слова, поставити потрібні розділові знаки, а й підсумувати виконану роботу, використавши

фразеологізми з дієприкметниками *ділити шкуру небитого ведмедя, за зачиненими дверима, ні в тім'я битий, ломитися у відчинені двері, незагоєна рана, як облитий холодною водою* (Українська мова, 2022б: 24).

На домашні завдання уроків розвитку мовлення, підготовки до самостійних і контрольних робіт проєкт «Інтелект України» пропонує традиційно важливий різновид тренувальних вправ «Готуємося до ЗНО». Із шести аркушів один – це завдання з фразеологізмами, що передбачають ефективну реалізацію очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів за програмою проєкту (Українська мова, 2022б: 52). Ефективним методичним доповненням до інтелективських завдань є здійснити взаємоперевірку виконаних тестів із коментарем. Практика проведення уроків доводить, що це спрацьовує, діти з неймовірною старанністю виконують такі завдання. Але це зумовлено не лише зверненням уваги на перспективність навчальних знань, а й змогою неймовірного самовдосконалення: перевірка своєї пам'яті, критичного мислення, увиразнення мовлення. Експресивні можливості фразеологізмів із вивченими дієприкметниками дають змогу засвоїти значення вивчених протягом жовтня мовних одиниць на поліфункціональних уроках, активно використовуючи їх у комунікації. За бажанням на додатковий бал, який в електронному щоденнику дітей буде висвітлено як домашній чи класний тест/ розвиток зв'язного мовлення, пропонуємо пройти інтерактивний тест чи самостійно укласти в парі, запропонувати виконати укладені творчі фрагменти тренувальних вправ однокласникам.

У листопаді-грудні семикласники увиразнюють мовлення за допомогою шістнадцяти фразеологізмів із компонентами-дієприслівниками, тлумачення яких розміщено у висновках до уроків. Сформована комунікативна компетентність дає змогу використовувати вивчені фразеологізми зі структурним компонентом-дієприслівником у контрольному письмовому стислому переказі розповідного тексту про виконання певних дій (Українська мова, 2022в: 11). Послідовність підготовки до переказу тексту дуже детально поєднано з чатом порад і відеофрагментами, що забезпечує якісний письмовий переказ тексту. Увиразнюють мовлення школярів, крім того, конкурси «Найрозумніший» (Українська мова, 2022в: 26) та повторення з підготовкою до ЗНО (Українська мова, 2022в: 46). Учні конструюють фразеологізми, з'ясовують їхнє значення, вводять у речення, інтерактивно узагальнюючи. За допомогою такої

навчальної роботи моральні цінності, вчинки оточення, стосунки між людьми – усе це поглинають школярі. Експресивні можливості фразеології унаочнює пізнавальний досвід народу-творця, його морально-етичні, соціально-естетичні, художні та виховні ідеали.

У другому півріччі учні 7 класу на поліфункціональних уроках української мови вдосконалюють свої комунікативні навички за допомогою фразеологізмів, структурним компонентом яких є такі мовні одиниці: прислівники, прийменники, сполучники, частки, вигуки. До речі, словникова робота й детальне тлумачення вкрай потрібні під час усвідомлення деяких фразеологізмів: *через дорогу навприсядки* – «не мати прямих родинних стосунків» (Українська мова, 2023: 63). Конкурси «Найрозумніший», домашні завдання, комунікативно-творчі сторінки на повторення в кінці зошитів передбачають увиразнення комунікативної компетентності учнів за допомогою, наприклад, використання фразеологізмів у сторітелінгу (Українська мова, 2023: 75). Повторюючи вивчене, доповнюємо роботу над фразеологією тренуванням за допомогою флешкарток та інших інтерактивних застосунків. Такий концентричний принцип викладання української мови за проектом «Інтелект України» сприяє системності знань учнів, поступовому їх розширенню з урахуванням вікових особливостей.

Крім того, вправи-конкурси на кращого ілюстратора вивчених у 7 класі фразеологізмів сприяють увиразненню мовлення учнів за допомогою графіки, застосування мови тіла та значення фра-

зеологізмів. Наприклад, клас ділимо на декілька мінікоманд. Перша «Арт» малює на дошці ілюстрації до фразеологізмів; друга «Мовна мозаїка» готує словесний опис фразеологізму, щоб клас відгадав; третя «Пантоміма» показує жестами зміст фразеологізму, який клас розшифровує.

Нині ефективними є міжпредметні зв'язки. Тому в межах повторення за проектом можна згадати з учнями 7 класу їхню одну з улюблених літературних казок – «Мишка» Б. Лепкого. Наприклад: *«Добув ящик, відчинив і ...очі йому пішли в стовп, брови підлізли вгору, волосся дубом стало»*. Ампліфікація дієслівних фразеологізмів *очі йому пішли в стовп, брови підлізли вгору, волосся дубом стало* природно взаємодіє з динамічним акцентуванням присудків наведеного речення. Повчальність такого фразеологічно навантаженого речення полягає в інтерпретації торжества правди і справедливості.

Також, зауважимо, що наш досвід роботи переконує, що дітям подобається мінікомандами й індивідуально укладати інтерактивні тести з вивченими фразеологізмами, словники фразеологізмів на планшетах із пропонуванням цікавих історичних фактів. У пригоді – уроки аналізу самостійних і контрольних робіт, узагальнення вивченого.

Висновки. Отже, компетентісно орієнтоване навчання фразеології учнів 7 класу за проектом «Інтелект України» не лише пропонує учням певні знання, а й виховує мовну особистість, здатну комунікативно доречно використовувати всі мовні засоби, зокрема фразеологізми, в різних мовленевих ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Груба Т. Л. Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови (профільний рівень) : дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук зі спец. 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2019. 547 с.
2. Демиденко Г. Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокультурі : монографія. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2014. 175 с.
3. Методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту : методичний посібник / Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.
4. Українська мова : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, що працюють за науково-педагогічним проектом «Інтелект України» 5-9 класи / Гавриш І. В., Семихат Н. В., Дроф'як С. М., Новожилова Н. В. 2021. 54 с.
5. Українська мова. 7 клас : зошит з друкованою основою : у 9 ч. Ч 1 / І. В. Гавриш, Н. В. Семихат, С. М. Дроф'як, Н. В. Новожилова. Харків : Інтелект України, 2022. 74 с.
6. Українська мова. 7 клас : зошит з друкованою основою : у 9 ч. Ч 2 / І. В. Гавриш, Н. В. Семихат, С. М. Дроф'як, Н. В. Новожилова. Харків : Інтелект України, 2022. 56 с.
7. Українська мова. 7 клас : зошит з друкованою основою : у 9 ч. Ч 3-4 / І. В. Гавриш, Н. В. Семихат, С. М. Дроф'як, Н. В. Новожилова. Харків : Інтелект України, 2022. 48 с.
8. Українська мова. 7 клас : зошит з друкованою основою : у 9 ч. Ч 8-9 / І. В. Гавриш, Н. В. Семихат, С. М. Дроф'як, Н. В. Новожилова. Харків : Інтелект України, 2023. 56 с.

REFERENCES

1. Hrubá T. L. (2019) *Metodyka formuvannia movnoi osobystosti starshoklasnyka na urokakh ukrainskoi movy (profilnyi riven)* [The method of formation of the language personality of a high school student in Ukrainian language lessons

(professional level)]: dys. na zdobuttia nauk. stup. dokt. ped. nauk zi spets. 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (ukrainska mova). Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. Kyiv. 547. [in Ukrainian].

2. Demydenko H. (2014) Paralinhvalni frazeolohizmy v ukrainskii etnokulturi [Paralingual phraseology in Ukrainian ethnoculture]: monohrafiia. Kryvyi Rih : NPP ASTERIKS. 175. [in Ukrainian].

3. Metodyka kompetentnisno oriientovanoho navchannia ukrainskoi movy uchniv litseiu na rivni standartu (2020) [Methodology of competence-oriented teaching of the Ukrainian language for lyceum students at the standard level]: metodychnyi posibnyk / Horoshkina O. M., Bondarenko N. V., Popova L. O. Kyiv : KONVI PRINT. 128. [in Ukrainian].

4. Ukrainska mova (2021) [Ukrainian language]: navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity, shcho pratsiuiut za naukovo-pedahohichnym proiektom «Intelekt Ukrainy» 5-9 klasy / Havrysh I. V., Semykhat N. V., Drof'iak S. M., Novozhylova N. V. 54. [in Ukrainian].

5. Ukrainska mova. 7 klas (2022) [Ukrainian language. 7th grade]: zoshyt z drukovanoiu osnovoiu : u 9 ch. Ch 1 / I. V. Havrysh, N. V. Semykhat, S. M. Drof'iak, N. V. Novozhylova. Kharkiv : Intelekt Ukrainy. 74 [in Ukrainian].

6. Ukrainska mova. 7 klas (2022) [Ukrainian language. 7th grade]: zoshyt z drukovanoiu osnovoiu : u 9 ch. Ch 2 / I. V. Havrysh, N. V. Semykhat, S. M. Drof'iak, N. V. Novozhylova. Kharkiv : Intelekt Ukrainy. 56. [in Ukrainian].

7. Ukrainska mova. 7 klas (2022) [Ukrainian language. 7th grade]: zoshyt z drukovanoiu osnovoiu : u 9 ch. Ch 3-4 / I. V. Havrysh, N. V. Semykhat, S. M. Drof'iak, N. V. Novozhylova. Kharkiv : Intelekt Ukrainy. 48. [in Ukrainian].

8. Ukrainska mova. 7 klas (2023) [Ukrainian language. 7th grade]: zoshyt z drukovanoiu osnovoiu : u 9 ch. Ch 8-9 / I. V. Havrysh, N. V. Semykhat, S. M. Drof'iak, N. V. Novozhylova. Kharkiv : Intelekt Ukrainy. 56. [in Ukrainian].

УДК 78.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-34>

Антон ЄРЕЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-9641-0113

здобувач кафедри історії музики та музичної етнографії
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової
(Одеса, Україна) *anton.yeretskyu@icloud.com*

МУЗИЧНИЙ МОТИВ ЯК ОСНОВА МУЗИЧНОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У дослідженні розглядаються фундаментальні аспекти музичної композиції, особлива увага приділена ролі мотиву як базової будівельної одиниці музичного твору. Арнольд Шенберг у своєму трактаті «Основи музичної композиції» ідентифікує інтервали та ритми як основні характеристики мотиву, наголошуючи на їх значущості у створенні запам'ятовуваної музичної форми. Аналіз підтверджує важливість інтуїтивного підходу у творчому процесі та необхідність детальнішого розгляду структури мотиву, його початку та закінчення, а також складових частин.

У статті також використані положення гештальтпсихології – для глибшого розуміння процесів сприйняття та ідентифікації мотивів, виходячи з властивою людському сприйняттю тенденції групувати елементи за принципами просторового або концептуального зближення. Професор Brent Auerbach розглядає процес сприйняття музики як універсальний, підкреслюючи схожість між сприйняттям музики та іншими видами сприйняття.

Аналіз подальших музичних творів, таких як «Скерцо» з Другої симфонії Шумана та «Prélude à 'L'après-midi d'un faune'» К. Дебюссі, вказує на різноманітність ритмічних структур та їх вплив на ідентифікацію мотиву. Особливу увагу приділено «інформаційній гравітаційності» мотиву, що є важливим для розуміння того, як мотиви організовуються та взаємодіють у музичному творі.

Підкреслено важливість розгляду взаємодії пульсу та ритму у формуванні змісту мотиву, пропонуючи ідею хроноартикуляційного дисонансу як центрального елемента мотиву.

Інтенціональність в музиці розуміється як ключовий фактор, що дозволяє слухачам «бачити за межами нот» і знаходити глибший зміст у музичних фразах і зв'язках. Інтенціональність, як внутрішня спрямованість свідомості на об'єкти, події або ідеї, розкривається через здатність до емоційного занурення та інтерпретації музики, перетворюючи музичний досвід на динамічний процес, що активізує свідомість слухача.

Хроноартикуляційні дисонанси, що виникають у результаті взаємодії пульсу та ритму, розглядаються як важливий механізм у створенні музичного інтересу та емоційної відповіді. Ці моменти дисонансу вводять в музику напруженість і контраст, що дозволяє вийти за межі простого аудіального враження.

Визнається важливість артикуляції в музичному виконанні, та її роль у створенні зв'язку між виконавцем та слухачем за допомогою інтенціональності.

Ключові слова: музичний мотив, сприйняття музики, ритмічна структура, гештальтпсихологія, інтенціональність у музиці, хроноартикуляційний дисонанс, інформаційно-гравітаційні центри в музиці.

Anton YERETSKY,

orcid.org/0000-0002-9641-0113

PhD candidate at the Department of Music History and Musical Ethnography
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music
(Odessa, Ukraine) *anton.yeretskyu@icloud.com*

THE MUSICAL MOTIVE AS A FOUNDATION OF MUSICAL LANGUAGE THEORETICAL ASPECTS

The study examines the fundamental aspects of musical composition, focusing particularly on the role of the motif as the basic building block of a musical work. Arnold Schoenberg, in his treatise “Fundamentals of Musical Composition,” identifies intervals and rhythms as the main characteristics of the motif, emphasizing their significance in creating a memorable musical form. The analysis highlights the importance of an intuitive approach in the creative process and the need for a more detailed examination of the motif’s structure, its beginning and end, and its components.

The research also delves into Gestalt psychology concepts for a deeper understanding of perceiving and identifying motifs, based on the natural tendency of human perception to group elements by principles of spatial or conceptual proximity. Professor Brent Auerbach discusses the perception process of music as universal, emphasizing the similarity between perceiving music and other types of perception.

Further analysis of musical works, such as “Scherzo” from Schumann’s Second Symphony and “Prélude à 'L'après-midi d'un faune'” by Debussy, points to the diversity of rhythmic structures and their impact on motif identification. Particular attention is given to the “informational gravity” of the motif, which is crucial for understanding how motifs are organized and interact within a musical piece.

The analysis underscores the importance of considering the interaction between pulse and rhythm in forming the content of the motif, proposing the idea of chrono-articulatory dissonance as the central element of the motif. This approach allows for a deeper exploration of the complexity of musical language, going beyond traditional music understanding.

The study also focuses on the concept of intentionality in music, viewing it as a key factor that allows listeners to "see beyond the notes" and find deeper meaning in musical phrases and connections. Intentionality, as the inward orientation of consciousness towards objects, events, or ideas, is revealed through the ability for deeper emotional immersion and interpretation of music, transforming the musical experience into a dynamic process that activates the listener's consciousness.

Chrono-articulatory dissonances, arising from the interaction of pulse and rhythm, are considered an important mechanism for creating musical interest and emotional response. These moments of dissonance introduce tension and contrast into music, contributing to a richer and deeper perception of music beyond mere auditory sensation.

Significant attention is also given to the importance of articulation in musical performance and its role in creating a connection between performer and listener through intentional interaction. The absence of articulation can lead to a loss of depth and emotional richness in music, highlighting the necessity of understanding music as a means of expression that requires active intentional participation from the performer.

The research turns to the idea of the eidolon in the context of music as the ideal image of the work formed by the performer before performing, requiring not only technical proficiency but also the ability to convey this inner content to the listener. This process makes the musical experience multifaceted and emotionally rich.

Key words: musical motive, music perception, rhythmic structure, Gestalt psychology, intentionality in music, chrono-articulatory dissonance, informational gravitational centers in music.

Постановка проблеми. У сучасному музикознавстві актуальним залишається питання визначення сутності та структурних особливостей музичного мотиву. Незважаючи на значний теоретичний фундамент, закладений класиками музичної композиції, такими як Арнольд Шенберг, існують розбіжності у поглядах на мотив як основну будівельну одиницю музичної тканини. Виникає необхідність глибшого аналізу музичного мотиву через призму сучасних психологічних та феноменологічних теорій, з метою розширення розуміння його ролі у музичному процесі.

Аналіз досліджень. Розгляд досліджень у галузі психології сприйняття та музикознавства, зокрема праць Арнольда Шенберга, гештальтпсихології та сучасних праць, в яких аналізуються музичні мотиви, демонструє різноманітність підходів до цього явища. Спостерігається тенденція до узагальнення та абстракції у розумінні музичного мотиву, що вимагає інтеграції знань з різних дисциплін для створення комплексного підходу до його аналізу.

Метою даної статті є узагальнення існуючих теоретичних підходів до аналізу музичних мотивів та розробка інтегрованої моделі, яка б враховувала психологічні, феноменологічні та музикознавчі аспекти у формуванні та сприйнятті мотивів у музиці. Особлива увага приділяється вивченню внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на розуміння та інтерпретацію музичного мотиву.

Арнольд Шенберг у своєму фундаментальному дослідженні «Основи музичної композиції» відокремлює мотив як основну будівельну одиницю музичної тканини. Він зазначає, що «особливостями мотиву є інтервали та ритми, поєднані для створення запам'ятовуваної форми чи контуру, який зазвичай передбачає притаманну гармонію» (Schoenberg,

1978: 8). Одже, чи це визначення мотиву залишає місце для додаткових інтерпретацій?

Можливо, А. Шенберг залишає деталізацію мотиву на розсуд композитора, підкреслюючи важливість інтуїції у творчому процесі. Але нас цікавить наступне: як саме ми розуміємо де починається і де закінчується мотив? І якою є структура мотиву взагалі?

Для глибшого розуміння того, як ми сприймаємо та ідентифікуємо мотиви, можна звернутися до досвіду гештальтпсихології, зокрема до праці Джорджа В. Хартмана «Гештальт-психологія: огляд фактів і принципів». Автор роботи вказує на природну тенденцію людського сприйняття групувати елементи на основі їх просторового або концептуального зближення. Це спонукає до думки, що наше розуміння мотиву у музиці також може ґрунтуватися на подібних принципах сприйняття.

Професор Brent Auerbach з Массачусетського університету наголошує універсальний характер сприйняття музики, вказуючи на схожість останнього з іншими видами сприйняття. Втім, ця точка зору може здатися занадто узагальненою, оскільки індивідуальні відмінності у сприйнятті можуть відігравати ключову роль.

Ритмічний візерунок мотиву може нагадувати, але може і значно відрізнятися від «візерунка Хартмана».

Розглянемо, як приклад, другу частину, Скерцо, Другої симфонії Р. Шумана, яка підтверджує закономірність, наведену Аурбахом, оскільки мотив складається з безперервних шістнадцятих нот. Тобто в цьому випадку ми маємо безперервний рух і розуміння, де є початок і кінець мотиву, що дійсно нагадує процеси, описані у праці Джорджа В. Хартмана.

Але ритм у музичному творі може бути значно складнішим. Так, наприклад, в *Prélude à «L'après-midi d'un faune»* К. Дебюссі мотив у флейти соло, з якого починається твір, демонструє доволі складну ритмічну послідовність. Якщо у прикладі з симфонією Р. Шумана ми маємо повноцінну гармонічну та хроноартикуляційну фактуру, яка допомагає нам зрозуміти початок і кінець мотиву, то в творі Дебюссі звучить лише соло флейти. В цьому випадку ми можемо порівнювати оркестрову фактуру та соло виконання бо мова іде про різницю сприймання та ідентифікацію хроноартикуляційної будови музики.

Однак, попри зовнішню схожість візерунка Хартмана та, у нашому випадку Скерцо з Другої симфонії Шумана, варто зазначити, що кожне повторення мотиву виступає як окрема одиниця, а не як єдиний мотив, що розкривається через оркестрове втілення та структурну незалежність кожної частини. Також, і це особливо важливо зазначити, розумінню кордонів мотиву сприяє оркестровий акомпанемент з його гармонічною та хроноартикуляційною будовою. Тобто ми не можемо виключати з рівняння такі складові частини як, наприклад, акомпанемент з його багаточисловою та складною будовою. Ця особливість підкреслює складність визначення мотиву в музиці, де кожен елемент вносить свій вклад у загальну композицію, але може мати власну ідентичність.

Цей аналіз також вказує на важливість індивідуального підходу до аналізу музики, де інтуїція та особистий досвід грають не менш важливу роль, ніж теоретичні знання.

Аналогія з «візерунком Хартмана», де геометрично пропорційні крапки розташовані таким чином, що закономірність знаходиться майже інтуїтивно, відображає один із можливих аспектів сприйняття музичних мотивів. Це підкреслює, наскільки важливими є ритм та його варіації у формуванні нашого розуміння музики.

В Скерцо Другої симфонії Шумана ми бачимо пряме втілення принципу, який підтримує теорію професора Ауербаха. Шістнадцяті ноти, що йдуть безперервним потоком, створюють візерунок, який, здається, легко сприймається та інтерпретується. Однак, ритмічна структура музичного мотиву може мати значно більшу складність, і сприйматися складніше, як видно на прикладі мотиву для флейти соло, який розкривається протягом перших чотирьох тактів в «*Prélude à «L'après-midi d'un faune»*» Дебюссі.

Ретельний розгляд аргументів, які висунув Ауербах, разом з детальним аналізом процесу сприйняття музичних мотивів, веде нас до важ-

ливого висновку: процес ідентифікації музичних мотивів далеко виходить за межі простого групування звуків або ритмічних патернів, і залучає численні когнітивні здібності.

Один з ключових моментів, на який ми хочемо звернути увагу, це важливість гравітаційних центрів у музиці. Вони не обов'язково пов'язані з конкретними звуками або нотами, а скоріше з відчуттям важливості або акценту, яке може варіюватись залежно від контексту та інтерпретації. Це відчуття може змінюватись залежно від того, як складаються мотиви та як вони взаємодіють між собою.

Проведемо експеримент. Уявімо собі ситуацію, що людина, яка має професійну музичну освіту, ніколи не чула Дев'яту симфонію Л. Бетховена, та вирішила її послухати. На наш погляд, шанс того, що ця людина відразу вгадає, що другі та віолончелі мають пульсацію з секстольних шістнадцятих, наближається до нуля, якщо не дорівнює йому. Скоріш за все, вона буде сприймати цей пульс, як більш звичну дуольну пульсацію. І саме тут візерунок Хартмана підходить для описання того, що відбувається, найкраще.

Але ситуація різко змінюється, коли перші скрипки зіграють мотив перші два рази у третьому та четвертому тактах із затактами у другому та третьому. Реципієнт миттєво відчує, де само розташована важка доля. Подальше, третє повторення мотиву він вже сприймає, знаючи, де та що очікувати. Тобто вона починає розуміти та відчувати сітку важких долей. На наш погляд, саме в такому сенсі «візерунок Хартмана» може бути застосований як аналогія та пояснення до процесу ідентифікації музичного мотиву. Іншим досвідом є те, що регулярне тактування вигідно відрізняються від, скажімо, музики мензуральної традиції саме тим, що має передбачуваність, що є доказом того ж самого принципу Хартмана.

Процес, який ми описали, без сумніву, підкреслює складність музичного сприйняття, підтверджуючи, що аналіз музики вимагає не лише знань теорії музики, але й розуміння психології сприйняття та здатності до глибокого аналітичного мислення. Усе це свідчить про необхідність продовження досліджень у цій галузі, з метою розширення нашого розуміння музики та способів її сприйняття.

Артикуляція у музичному виконанні не лише розмежує частини композиції, але й відкриває глибший зв'язок між виконавцем та слухачем через інтенціональну взаємодію. Це взаємодія впливає з глибин нашої свідомості, де інтенціональність, за Е. Гуссерлем, визначає спрямованість свідомості на об'єкти свого досвіду. Через це

ми не просто сприймаємо музику як послідовність звуків, а відчуваємо її, надаючи зміст та емоційне забарвлення.

Викладання музики на початкових рівнях часто фокусується на технічних аспектах виконання, проте, як показує досвід, відсутність артикуляції може призвести до зникнення глибини та емоційної насиченості музики. Це демонструє важливість розуміння музики не лише як послідовність звуків, а як засобу вираження, який вимагає інтенціональної участі виконавця.

Ейдос, у контексті музики, виступає як ідеальний образ твору, який виконавець формує у своїй свідомості перед виконанням. Цей процес не лише вимагає технічної майстерності, але й глибокого емоційного занурення в музику та здатності передати цей внутрішній зміст слухачеві. Таким чином, інтенціональність та артикуляція стають мостом між внутрішнім світом виконавця та сприйняттям слухача, роблячи музичний досвід багатограним та емоційно насиченим.

Таке глибоке розуміння музики, засноване на феноменологічному підході, вказує на необхідність інтегрувати в музичну освіту не лише навчання техніці та теорії, а й розвиток здатності до інтенціональної емоційної виразності. Це дозволить виконавцям не просто відтворювати музику, але й створювати її знову з кожним виконанням, забезпечуючи неповторність та особистісну унікальність музичного досвіду.

Повертаючись до думок Шенберга, знаходимо наголос на важливості того, щоб мотив залишався в пам'яті. Автор виокремлює декілька ключових характеристик, які сприяють цьому аспекту:

Тривалість звучання. Важливо, щоб мотив був настільки коротким, щоб його легко можна було запам'ятати. Це забезпечує його впізнаваність при повтореннях у музичному творі, яка допомагає слухачу пов'язати між собою різні частини композиції.

Відмінність від іншого матеріалу. Мотив повинен чітко відрізнятися від музичного матеріалу, що звучить до і після нього, а тож фону, якщо такий присутній. Це підкреслює унікальність мотиву і сприяє його ідентифікації слухачем.

Образно-емоційне навантаження. Певний характер мотиву дозволяє не лише його запам'ятовувати, але й відчувати йдучий від нього емоційний посил.

Отже, А. Шенберг підкреслює важливість створення мотиву, який можна запам'ятати, спираючись на показники тривалості, відмінності і виразності як ключові інструменти для його ідентифікації та емоційного сприйняття у музичному творі.

Ці характеристики мають ключове значення для нашого розуміння того, як композитор інтенційно формує мотив. Основна властивість мотиву, на яку покладається композитор, – це його спроможність відрізнятися від іншого музичного контенту. Така ідентифікація не тільки зрозуміла, але й життєво важлива, оскільки саме мотив служить переносником музичної ідеї.

Б. Ауербах виокремлює ланцюжок сприйняття мотиву, який включає етапи: мотив → рух → емоція. Цікавою є не тільки звукова, але й значеннєва схожість слів «рух» (motion) та «емоція» (emotion) в англійській мові, що підкреслюється дослідником. Він навіть наводить визначення слова «емоція» з Оксфордського словника 1330 року як «щось, що змушує кров рухатися», що символічно підкреслює вплив мотиву на внутрішній стан слухача та його здатність викликати емоційну реакцію через сприйняття руху в музиці (Auerbach, 2021: 11).

Згідно з думкою Ауербаха, мотив спонукає до відчуття руху, яке, у свою чергу, провокує емоційну відповідь. Погоджуючись з вченим, розширимо зазначений ланцюжок ще однією ланкою, яка, на нашу думку, має бути останньою – інтерпретацією. Сприйняття мотиву не лише викликає емоцію, але й запускає процес її розуміння і осмислення, який залежить від множини особистісних факторів, таких як життєвий досвід, настрої, освітній рівень, досвід сприйняття музики та ін. Цей процес, хоч і складний, є фундаментальним для глибокого розуміння музичного твору та його впливу на слухача.

Інтерпретація може спонукати до виникнення нових ідей, образів, асоціацій в результаті знаходження можливих зв'язків із життєвим досвідом. Вона також охоплює вербалізацію вражень, даючи словесні назви та визначення музичним явищам, а зокрема, емоціям та відчуттям, які вони викликають у слухача. Цей момент, коли після того, як прозвучала музика, ми «розповідаємо історію», відрізняє музичну мову від вербальної. У вербальній мові, навпаки, спочатку відбувається сприйняття інформації, за яким слідує емоційна реакція.

Відчуття руху в музиці глибоко пов'язане зі стабільною ритмічною структурою та виразною ієрархією метричних акцентів. Аналізуючи мотив, важливо враховувати епоху, до якої належить композитор, оскільки кожний історичний період має свої особливості, цілі та техніки, які впливають на музичне вираження. В якості прикладу можна розглянути другу частину Концерта «Весна» (RV269) А. Вівальді з циклу «Пори року» і порівняти її з другою частиною Серенади для струнних (op. 20) Е. Елгара, щоб виявити, як змінився підхід до

мотиву в період між цими двома композиторами. У Вівальді мотив, розміщений в метричній структурі 3/4, охоплює два такти, тоді як у Елгара, знаходячись в структурі 2/4, мотив розширюється до двох з половиною тактів, і демонструє нерівномірність чергування тривалості нот – при умові, що осьова пульсація і першому і в другому випадках залишається одною й той самою. Це вказує на еволюцію в розумінні та використанні музичного простору та часу. А саме, осьова пульсація, яка зародилась ще в часи музики мензуральної традиції, в музиці періодах романтизму стає частиною фактури. Хоча не завжди вона виражена через звукове втілення, ми її відчуваємо.

Одним з ключових аспектів слухацького сприйняття композиції є тривалість мотиву(-ів), оскільки остання впливає на запам'ятовуваність і впізнаваність музичного матеріалу твору в цілому. Хоча ми не можемо встановити максимальну довжину мотиву, ми можемо визначити мінімальну.

Візьмемо, наприклад, четвертну ноту *mi* першої октави. Чи може це бути мотивом? Чи має ця нота будь-яке значення? Очевидно, що ні. Але якщо ми поєднаємо її з нотою *fa* тієї ж октави, чи можемо ми назвати це мотивом? Практика показує, що так. І підтвердженням цьому слугує музика до кінострічки «Щелепи» Джона Уільямса. Отже, маємо мотив, що складається з двох нот. Вважаємо, що це мінімальна кількість нот для мотиву. Важко уявити мотив, який складається з однієї ноти, хоча з часом такий мотив може з'явитися.

Іншим прикладом може слугувати мотив із першої частини Дев'ятої Симфонії Бетховена. Починаючи з затакту і закінчуючи третім тактом, ми бачимо короткий мотив, який складається з двох нот. Саме на повторенні цього мотиву збудований перший розділ першої частини.

Отже, сутність мотиву не обов'язково залежить від його складності або довжини, але від його здатності викликати впізнавані емоційну або інтелектуальну реакції у слухача.

Мотив не обов'язково потребує складності чи довгого розвитку, щоб мати значення або впливати на нас. Він може бути простим, як дві ноти, але нести в собі емоційний вантаж або ідентифікувати певну атмосферу чи настрій. Це відкриває широкі можливості для композиторів у різних жанрах музики, підкреслюючи універсальність та гнучкість музичної мови.

В нашій дискусії ми вводимо новий термін «інформаційна гравітаційність», який допомагає зрозуміти, як працює музичний мотив. Ця ідея виходить з того, що кожен мотиви в музиці має інформаційне навантаження, яке в свою чергу має

міцний зв'язок з хроноартикуляційною побудовою музичної тканини. Ми вважаємо, що цей термін особливо корисний для аналізу та обговорення музичних мотивів, дозволяючи нам краще оцінити їхню роль у структурі музичного твору.

Важливо відзначити, що «інформаційна гравітаційність» пропонує більш абстрактний погляд на музичні структури, дозволяючи музикологам та композиторам мислити про мотиви не лише як про послідовність нот або ритмів, але як про складні системи з внутрішніми відносинами та ієрархіями. Ця концепція може допомогти в глибшому розумінні, як мотиви взаємодіють один з одним, як вони розвиваються та трансформуються в процесі музичного твору.

Розуміння цієї «гравітаційної» сили в мотиві також може надати інсайти щодо того, як слухачі сприймають і інтерпретують музику. Воно вказує на можливість того, що наше сприйняття музики не тільки лінійно «відслідковує» ноти чи ритмічні фігури, але й активно шукає центри «гравітації», які допомагають нам організувати музичний матеріал у нашій свідомості. Це, в свою чергу, впливає на наше загальне розуміння музичних творів, їхню структуру та емоційний вплив.

Концепція конституювання в музиці, особливо у контексті взаємодії пульсу та ритму, відіграє ключову роль у тому, як ми розуміємо та інтерпретуємо музичні твори. Здатність свідомості не просто сприймати, а й активно формувати музичний досвід дозволяє нам відчути музику на багато глибших рівнях, ніж просто акустичне звучання.

Пульс у музиці служить як уявний фундамент, що структурує ритмічний вимір твору, надаючи йому порядок і вимірюваність. Однак, пульс не є суто «механічним» явищем, він існує як динамічний компонент, що змінюється залежно від інтерпретації виконавця, контексту твору, і навіть внутрішнього стану слухача. Це перетворює пульс з фіксованої величини в гнучкий і інтерактивний аспект музичного досвіду.

Ритм, у свою чергу, є виразом часового розміщення музичних подій у рамках пульсу, створюючи унікальні патерни та структури, які сприймаються як музика. Взаємодія між пульсом та ритмом виробляє хроноартикуляційні дисонанси – моменти, коли очікування сприйняття розходиться з актуальним звучанням, створюючи напруженість, контраст або навіть гармонію в межах музичного твору.

Ці моменти дисонансу не лише сприяють емоційній глибині та складності музики, але й відкривають шлях для особистісного досвіду та інтерпретації. Музика, таким чином, перестає бути

статичним об'єктом і перетворюється на динамічний процес, що залучає та активізує свідомість слухача. На нашу думку це саме той рух, про який говорить Б. Ауербах.

Інтенціональність, одна з базових характеристик нашої свідомості, грає ключову роль у сприйнятті та інтерпретації музичного мотиву, особливо в контексті хроноартикуляційних дисонансів. Це поняття описує здатність нашої свідомості бути спрямованою на об'єкти, події, або ідеї, навіть якщо вони не присутні безпосередньо в нашому фізичному середовищі. У музичному контексті інтенціональність дозволяє нам «бачити за межами нот», знаходити глибший зміст у музичних фразах і зв'язках, які можуть не бути очевидними на перший погляд.

Хроноартикуляційні дисонанси, які виникають в результаті взаємодії пульсу та ритму, є важливим засобом для створення музичного інтересу та емоційної відповіді. Інтенціональність дозволяє нам відчувати ці дисонанси як музичні моменти, які викликають напруження, розрядку, або інші емоційні реакції. Це сприяє багатшому, глибшому сприйняттю музики, що перевищує просте аудіальне враження.

Інтенціональність і конституювання є не просто пасивними характеристиками нашого сприйняття музики. Вони активно формують музичне повідомлення яке ми або надсилаємо або отримуємо.

Висновки. Дослідження підкреслило складність та багатогранність музичного мотиву як фундаментальної одиниці музичної мови. Встановлено, що мотив має бути аналізований не тільки з

точки зору його музично-теоретичних характеристик, а й через його сприйняття та вплив на слухача. Важливу роль у формуванні мотиву відіграють як звуковисотні показники, так і ритм. Завершальна частина дослідження підкреслює необхідність інтеграції в музичну освіту не лише навчання техніці та теорії, а й розвитку здатності до інтенціональної емоційної виразності. Такий підхід дозволить виконавцям створювати музику знову з кожним виконанням, надаючи кожній інтерпретації неповторність та особистісну унікальність. Врахування феноменологічного підходу в музичній освіті може збагатити досвід виконавців та слухачів, глибше залучаючи їх у процес музичної комунікації та сприйняття. Музика – це не лише акустичний феномен, а складний інтерактивний процес, що включає різноманітні когнітивні та емоційні аспекти сприйняття та взаємодії. Інтенціональність та конституювання, пульс та ритм, а також інформаційна гравітаційність в мотивах – це ключові елементи, які дозволяють глибше розуміти музичні твори та їх вплив на слухача. Цей аналіз розкриває значення музичного мотиву не тільки як структурного елемента, але й як носія емоційного та інтелектуального змісту, що сприяє багатогранному сприйняттю та взаємодії в рамках музичного досвіду. Виходячи з цього, подальші дослідження в області музикології та психології сприйняття музики можуть відкрити нові горизонти для розуміння музики як універсальної мови емоцій та ідей, що з'єднує виконавців та слухачів у спільному культурному та емоційному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Auerbach, B. *Musical Motives: A Theory and Method for Analyzing Shape in Music*, Oxford University Press. 2021. 366 с.
2. Babbitt, Milton. *The Collected Essays of Milton Babbitt*. Princeton University Press, 2003. 544 с.
3. Brett, P. *The Rhetoric of Motive in the Music of William Byrd*. University of California Press. 2006. 272 с.
4. Brover-Lubovsky, B. *Tonal Space in the Music of Antonio Vivaldi*. Indiana University Press. 2008. 357 с.
5. *Cambridge Studies in Opera. Wagner's Motives and the Musical Narrative*. Cambridge University Press. 2000. 22(1). С. 35-58
6. Caplin, William E. *Classical Form: A Theory of Formal Functions for the Instrumental Music of Haydn, Mozart, and Beethoven*. Oxford University Press, 1998. 320 с.
7. Dreyfus, L. *Bach and the Patterns of Invention*. Harvard University Press. 2004. 288 с.
8. Dunsby, J. *Schoenberg: Pierrot Lunaire*. Cambridge University Press, 1992. 84 с.
9. Forte, A. *The Structure of Atonal Music*. Yale University Press. 1973. 224 с.
10. Haimo, Ethan. *Schoenberg's Transformation of Musical Language*. Cambridge University Press, 2006. 430 с.
11. Hartman, George W. *Gestalt Psychology: A Review of Facts and Principles*. The Ronald Press Company New York, 1935. 325 с.
12. Hepokoski, James and Warren Darcy. *Elements of Sonata Theory: Norms, Types, and Deformations in the Late-Eighteenth-Century Sonata*. Oxford University Press, 2006. 680 с.
13. Husserl, Edmund. *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology*. Springer Science & Business Media, 2013. 157 с.
14. Husserl, Edmund. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, First Book: General Introduction to Pure Phenomenology*. Springer Science & Business Media, 2012. 401 с.
15. Husserl, Edmund. *The Shorter Logical Investigations*. Routledge, 2002. 508 с.
16. Husserl, Edmund. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Northwestern University Press, 1970. 405 с.

17. Journal of Music Theory. Motivic Analysis and Schenkerian Interpretation, Yale University Press. 1986. 30(2). C. 273-297.
18. Society for Music Theory. Music Theory Spectrum. Motives in Western Music, Oxford University Press. 2010. 32(1). C. 124-143.
19. Neumeyer, David. The Music of Paul Hindemith. Yale University Press, 1986. 294 c.
20. Rahn, Jay. A Theory for All Music: Problems and Solutions in the Analysis of Non-Western Forms. University of Toronto Press, 1983. 268 c.
21. Reti, Rudolph. The Thematic Process in Music. Macmillan, 1951. 362 c.
22. Schoenberg, A. Theory of Harmony. University of California Press. 1983. 440 c.
23. Sokolowski, Robert. Introduction to Phenomenology. Cambridge University Press, 2000. 238 c.
24. Voto de, M. Debussy and the Veil of Tonality: Essays on His Music. Pendragon Press, 2004. 224 c.

REFERENCES

1. Auerbach, B. (2021). Musical Motives: A Theory and Method for Analyzing Shape in Music, Oxford University Press.
2. Babbitt, Milton. (2003). The Collected Essays of Milton Babbitt. Princeton University Press.
3. Brett, P. (2006). The Rhetoric of Motive in the Music of William Byrd. University of California Press.
4. Brover-Lubovsky, B. (2008). Tonal Space in the Music of Antonio Vivaldi. Indiana University Press.
5. Cambridge Studies in Opera. (2000). Wagner's Motives and the Musical Narrative. 22(1). C. 35-58. Cambridge University Press.
6. Caplin, William E. (1998). Classical Form: A Theory of Formal Functions for the Instrumental Music of Haydn, Mozart, and Beethoven. Oxford University Press.
7. Dreyfus, L. (2004). Bach and the Patterns of Invention. Harvard University Press.
8. Dunsby, J. (1992). Schoenberg: Pierrot Lunaire. Cambridge University Press.
9. Forte, A. (1973). The Structure of Atonal Music. Yale University Press.
10. Haimo, Ethan. (2006). Schoenberg's Transformation of Musical Language. Cambridge University Press.
11. Hartman, George W. (1935). Gestalt Psychology: A Review of Facts and Principles. The Ronald Press Company New York.
12. Hepokoski, James and Warren Darcy. (2006) Elements of Sonata Theory: Norms, Types, and Deformations in the Late-Eighteenth-Century Sonata. Oxford University Press.
13. Husserl, Edmund. (2013). Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology. Springer Science & Business Media.
14. Husserl, Edmund. (2012). Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, First Book: General Introduction to Pure Phenomenology. Springer Science & Business Media.
15. Husserl, Edmund. (2002). The Shorter Logical Investigations. Routledge.
16. Husserl, Edmund. (1970). The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy. Northwestern University Press.
17. Journal of Music Theory. (1986). 30(2). 273-297. Motivic Analysis and Schenkerian Interpretation, Yale University Press.
18. Music Theory Spectrum (2010). Motives in Western Music, Oxford University Press. 2010. 32(1). C. 124-143.
19. Neumeyer, David. (1986). The Music of Paul Hindemith. Yale University Press.
20. Rahn, Jay. (1983). A Theory for All Music: Problems and Solutions in the Analysis of Non-Western Forms. University of Toronto Press.
21. Reti, Rudolph. (1951). The Thematic Process in Music. Macmillan.
22. Schoenberg, A. (1983). Theory of Harmony. University of California Press.
23. Sokolowski, Robert. (2000). Introduction to Phenomenology. Cambridge University Press.
24. Voto de, M. (2004). Debussy and the Veil of Tonality: Essays on His Music. Pendragon Press.

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-35>**Ольга ЄФРЕМОВА,***orcid.org/0009-0005-1861-5147*аспірант кафедри англійської філології
Маріупольського державного університету
(Київ, Україна) *o.yefremova@mu.edu.ua***ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ПЕНЕЛОПИ У РОМАНАХ МАРГАРЕТ ЕТВУД
ТА КОСТАСА ВАРНАЛІСА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

У сучасній літературі, особливо у контексті феміністичного дискурсу, відбувається активне переосмислення міфологічних сюжетів з точки зору жіночих персонажів. Ми ставимо перед собою завдання проаналізувати образ Пенелопи, яка відома як взірць смиренності та вірної дружини, у контексті двох літературних творів: роману «Пенелопіада» Маргарет Етвуд і повісті «Щоденник Пенелопи» Костаса Варналіса. У статті проаналізовано трансформацію образу Пенелопи від класичного міфу до сучасної літератури та її вплив на уявлення про жіночість, владу та взаємини у суспільстві.

Попередні дослідження підкреслюють, що образ Пенелопи відіграє ключову роль у відображенні різних аспектів жіночого досвіду та соціокультурних трансформацій. Порівняльний аналіз романів Маргарет Етвуд і Костаса Варналіса виявляє їхні різні підходи до цього образу та використання різних літературних стратегій. Обидва твори дозволяють краще розуміти, як відбувається трансформація образу Пенелопи та як ця трансформація відображає сучасні уявлення про жіночість.

Історична перспектива показує, що образ Пенелопи завжди залишався актуальним і використовувався письменниками для вираження різних цінностей та ідеалів, привертаючи увагу до різноманітних аспектів жіночого досвіду та суспільних проблем свого часу. Романи Маргарет Етвуд і Костаса Варналіса мають на меті розхожі послони, до яких приходять читач у кінці твору, але ж таки знайти схожі риси та мотиви інтерпретації образу «вірної дружини», в обох творах. Наприклад, Маргарет Етвуд використовує відомий образ вірної дружини та сумлінної господині, щоб привернути увагу до проблем гендерної нерівності та виразити маніфест жіночності. В той самий час, у романі Костаса Варналіса образ Пенелопи виступає як провідний маяк для суспільства, привертаючи увагу до більш глобальних історичних та політичних проблем свого часу.

Ключові слова: трансформація образу, феміністична інтерпретація, деміфологізація, міф про Пенелопу, роман, соціальна роль.

Olha YEFREMOVA,*orcid.org/0009-0005-1861-5147*phD student at the English Philology Department
Mariupol State University
(Kyiv, Ukraine) *o.yefremova@mu.edu.ua***TRANSFORMATION OF PENELOPE'S IMAGE IN THE NOVELS OF MARGARET
ATWOOD AND KOSTAS VARNALIS: A COMPARATIVE ASPECT**

In contemporary literature, particularly within the context of feminist discourse, there is an active reevaluation of mythological narratives from the perspective of female characters. We aim to analyze the portrayal of Penelope, known as an exemplar of humility and faithful wife, in the context of two literary works: Margaret Atwood's novel "The Penelopiad" and Konstantinos Varnalis's novella "Penelope's Diary." The article examines the transformation of Penelope's image from classical myth to contemporary literature and its impact on perceptions of femininity, power, and societal relations.

Previous studies underscore the pivotal role of Penelope's image in reflecting various aspects of the female experience and sociocultural transformations. A comparative analysis of Atwood's and Varnalis's novels reveals their different approaches to the portrayal and the using of distinct literary strategies. Both works offer insights into how the transformation of Penelope's image reflects contemporary understandings of femininity.

From a historical perspective, the image of Penelope has consistently remained relevant and been employed by writers to express diverse values and ideals, drawing attention to various aspects of the female experience and societal issues of their time. The novels by Margaret Atwood and Konstantinos Varnalis aim to provoke similar reflections, leading readers to contemplate shared conclusions by the end of each work. Despite their differences, both authors manage to depict common traits and motifs in their interpretation of the "faithful wife" archetype. For instance, Margaret Atwood utilizes the well-known image of the faithful wife and diligent housewife to highlight issues of gender inequality and articulate a manifesto of femininity. Similarly, in Konstantinos Varnalis's novel, Penelope serves as a guiding beacon for society, drawing attention to broader historical and political issues of the time.

Key words: transformation of the image, feminist interpretation, demythologization, the myth of Penelope, novel, social role.

Постановка проблеми: у постмодерністській літературі сучасності, ангажованій феміністичним дискурсом, активно набирає популярності тенденція переосмислення міфологічних сюжетів з позиції жіночих персонажів. На відміну від інших літературних та культурних інтерпретацій, у центрі знайомого міфологічного сюжету міститься жінка, а відомі сюжети набувають нового сенсу. Героїні класичних міфів тепер отримують право голосу, свої власні цілі, ідеї, мрії та бажання, хоча основна сюжетна лінія базового міфу зберігається, і все, що відбувається в оригінальному міфі, відбувається і в його феміністичній інтерпретації.

Метою дослідження є аналіз образу Пенелопи у романах М. Етвуд та К. Варналіса. У нашому подальшому дослідженні мова піде саме о тієї Гомерівській Пенелопі, яка є взірцем смиренності, очікування та прототипом справжньої вірної дружини. Найпопулярнішою інтерпретацією та прикладом деміфологізації всесвітньовідомого міфу є роман Маргарет Етвуд «Пенелопіада», в якому авторка рішучим жестом виводить другорядну героїню на перший план, дає їй «право голосу», але при цьому «не відбирає» основні риси характеру Пенелопи. Твір стає своєрідним маніфестом жіночності, емансипації та фемінізму, таким чином забувається спірний образ Пенелопи відомого грецького автора Костаса Варналіса, який своєю повістю «Щоденник Пенелопи» ще у першій половині ХХ століття представив світові дружину Одиссея зовсім в іншому войовничому, жорстокому, жадібному світі.

У контексті літературних творів Маргарет Етвуд і Костаса Варналіса стає очевидним, що образ Пенелопи відіграє ключову роль у відображенні різних аспектів жіночого досвіду та соціокультурних трансформацій. Попри те, що обидва автори спираються на одне й те ж міфологічне джерело – «Одіссею» Гомера, їхні твори «Пенелопіада» та «Щоденник Пенелопи» відображають цей образ у різних контекстах та з використанням різних літературних стратегій. Порівняльний аналіз цих творів дозволить краще розуміти, як відбувається трансформація образу Пенелопи від стародавнього міфу до сучасної літератури та як ця трансформація відображає сучасні уявлення про жіночість, владу та взаємини у суспільстві.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Образ жінки в античній літературі детально розглядає у своїх статтях О.В. Гальчук (Гальчук, 2021), а риси постмодерністської поетики роману М. Етвуд проаналізовано у статті С. Ленської (Ленська, 2021). Такі дослідники, як Н. О. Якубовська (Якубовська, 2004), Christina-Panagiota Manolea

(Christina-Panagiota Manolea, 2016) займалися аналізом образу Пенелопи в роботі грецького письменника Костаса Варналіса.

Виклад основного матеріалу. Кожна історія має свій початок, тож доцільним буде перш за все розглянути образ класичної Пенелопи, з якою нас знайомить Гомер. Міф про Пенелопу та Одиссея існував ще до часів Гомера, але основоположним є епічна поема Гомера «Одіссея», з нарративом якої ми знайомі сьогодні. Беручи до уваги традицію, ми можемо дивитися на гомерівський епос як на ранню форму рецепції – як історії, що виходить за межі тексту. Творчість Гомера справила великий вплив на літературу протягом століть, зміцнюючи свою всюдисущість у літературному світі.

Міф про Пенелопу й Одиссея, так саме як і сам епос, принаймні спочатку, є чоловічим нарративом – як з погляду відображених світоглядів, так і з боку авторського погляду (Simsone, 2010: 47). Що стосується аудиторії епосу, незалежно від того, чи є аудиторія лише чоловічою, чи жіночою, думки також розділяються. Однак Пенелопа, ткаля і вірна дружина, яка терпляче чекає повернення чоловіка з 20-річної війни, стала загально-визнаним і архетипним персонажем літератури (Clayton, 2004: 81). Таку саму характеристику дає О.В. Гальчук: «До жіночих масок, які втілюють «моральне» зараховуємо такі типи, як жінка-берегиня роду і жінка-помічниця героя... Знаковою серед моральних ідеалів є образ Пенелопи. Адже впродовж 20 років вона береже не тільки дім, а і світ Одиссея, місце, де він знайде остаточні відповіді на питання «Хто я?» (Гальчук, 2021: 21).

В «Одіссеї» Пенелопа зображена як втілення ідеальної дружини і часто згадується як *περίφρων* (мудра) Пенелопа. Перший випадок, коли цей епітет приписується Пенелопі, відбувається, коли оповідач описує її прибуття на зібрання після того, як заграла пісня про повернення ахейців із Трої. Згодом і оповідач, і інші персонажі часто використовують цей епітет, щоб описати характер Пенелопи. Однак особливо похвала походить від тіні Агамемнона (Homer, 1919: 196–97), який говорить про славу (*κλέος*), яку Пенелопа заслуговує своєю цнотливістю.

В епосі Пенелопа виконує кілька соціальних ролей: вона – дружина Одиссея, яка також бере на себе роль правительки під час відсутності свого чоловіка; вона дочка, мати, сестра і невістка. Однак в очах залиціальників вона в першу чергу розглядається як вдова знаменитого Одиссея, бажана наречена, яка принесе значне придане за свій новий шлюб чи то з боку батька, чи то з боку сина – оскільки шлюб у Гомера є обов'язком

чоловіка, суспільства. В епосі Пенелопі пропонується можливість обрати собі в чоловіки одного із залицяльників. Однак, перш ніж Пенелопа прийме рішення, приклади Олени та Клітемнестри вже були розказані, і відомо, що відбувається, коли жінка віддає перевагу іншому чоловікові за відсутності свого чоловіка. Пізніше, коли Одисей повертається, вбиває всіх залицяльників і з його дому лунає оманлива весільна музика, коментарі перехожих відображають очікування суспільства, що Пенелопа не повинна знову виходити заміж, не дочекавшись повернення Одисея: «Так, справді хтось одружився з королевою, до якої сватаються багато. Вона була жорстокою, і не мала серця зберегти великий дім свого одруженого чоловіка до кінця, навіть доки він не прийде» (Homer, 1919: 149–151).

Пенелопа має малий спектр можливості впоратися з ситуацією, в якій вона опинилася, оскільки її дії обмежені рішеннями, прийнятими для жінки, таким чином, Пенелопа стає зразком для наслідування ідеальної дружини. Вже в «Іліаді» Гектор описує ідеальну дружину героя – вона повинна сидіти вдома, займатися ткацтвом, піклуватися про господарство та дітей і Пенелопа в «Одіссей» втілює цю роль дружини ідеалістичного героя. Крім того, вона бере на себе роль члена аудиторії, вона є жертвою конфлікту та героїчною оплакувачкою свого відсутнього чоловіка (Foley, 2005: 117). Її емоції можливо виразити лише в приватному просторі, і це обмеження часто підкреслюється персонажами чоловічої статі. Пенелопа здебільшого ізольована у своїй кімнаті, за винятком служниць. Вона епізодично взаємодіє з іншими персонажами, і часто згадується її переміщення до та з інших кімнат.

Розділення чоловічого та жіночого світів і рух туди-сюди без будь-якого досягнення узгоджується з характерним мотивом плетіння Пенелопи. Ткання та розплітання, до яких Пенелопа звертається, щоб відкласти шлюб з одним із залицяльників і яке є найбільшою хитрістю Пенелопи, за допомогою якої вона здобуває популярність (Foley, 2005: 111), асоціюється з приватною сферою жінки. Це служить їй засобом впоратися зі своїми стражданнями й відстрочити майбутні зміни. Мотиви ткацтва, жіночої домашньої праці та контрасту між домом і зовнішнім світом (сферою чоловіків) також є повторюваними темами в рецепції Пенелопи.

У феміністичній літературі (зокрема, починаючи з фемінізму 2-ї хвилі), дослідження вірності й невірності є постійною темою, особливо в контексті гендерних ролей, зображених в епосі. У епосі Пенелопа протиставляється двом іншим персонажам троянського циклу: невірній і вбивчій Клітемнестрі та красивій, але невірній Єлені, доньці Зевса. Тривале очікування та непохитна

відданість Пенелопи своєму чоловікові постійно відзначаються на тлі цих двох невірних дружин. Таким чином, пізніше в цей спосіб її вірність і тверезість стали визначальними якостями її характеру, зробивши її парадигмою добродісної дружини (Cohen, 1995: 96).

Різниця між сферами чоловіків і жінок очевидна в протилежних судженнях про чоловічу та жіночу невірність. Тема жіночої невірності, поширена всюди в епосі використовується для вихваляння вірності Пенелопи через зіставлення, представляючи її як єдину прийнятну поведінку для жінки. На відміну від цього, чоловіча невірність не розглядається, підкреслюючи існування подвійних стандартів. Це підкреслює наявність різних очікувань і норм для чоловіків і жінок.

Основні характеристики очікуваної поведінки Пенелопи у житті – мовчазність та покірність – стануть причиною для Маргарет Етвуд перерозповіді її історію у «Пенелопіаді», опублікованій у 2005 році.

На момент викладу подій Пенелопа знаходиться в царстві Аїда. Авторка використовує цікавий сюжетний хід, надаючи слова вже мертвій героїні, точніше, її душі у царстві Аїда. Цей стан, який саме дозволяє їй знати та розповідати про свою власну Одиссею, з першого рядка. «Тепер, коли я мертва, я знаю все. Це те, що я сподівалася, що станеться, але, як і з багатьма моїми бажаннями, це не збулося. Я знаю лише кілька фактів, яких я не знала раніше. Смерть – занадто висока ціна, яку доводиться платити за задоволення цікавості» (Atwood, 2005: 8). У «Пенелопіаді» атмосфера мовчання в минулому згадується кілька разів. Дії та реакції Пенелопи свідчать, наскільки вона була безголосою. Завжди тримаючи щось у руках, щоб допомогти собі вдавати, що вона не чує будь-яких неприпустимих зауважень, і, відповідно, що їй не потрібно давати відповіді, часто плачучи й приховуючи своє обличчя за вуаль, Пенелопа, за Етвуд, представляє себе як ту, хто ніколи не розповідав свої власні історії або не приймав свої власні рішення, не руйнуючи намірів інших, навіть коли вона хотіла і діяла протилежним чином. Так відбувається, коли вона приховує своє обличчя в момент, коли виходить з дому, щоб поїхати до Ітаки, з новим чоловіком. Вона ховає факт, що сміялася з батька-просителя, який колись намагався кинути своє дитя в море (Atwood, 2005: 25–26). Вона діє в мовчанні, як належить, розповідаючи, що потрібно робити. Загалом, ця Пенелопа – це більше жінка, яка не висловлює своєї незгоди.

У цьому гібридному жанрі, складеному з розділів у першій особі, а також інших, представлених хором служниць (вперше вони мають голос!), головною фокусною точкою є тема переповідання історії, розкриття того, що ще не було розказано. Пенелопа розповідає свою власну історію, тоді як

дванадцять служниць дають уявлення про своє життя (і смерть) поруч з нею. Маргарет Етвуд, іншими словами, обрала перерозповідати історію Пенелопи поруч з історією дванадцяти повішених служниць, досліджуючи два види мовчання з офіційного сюжету, співаного поетом. Як каже Емілі Хаузер, Етвуд досліджує свідомість Пенелопи щодо її запізнілості в Одиссеї, одночасно створюючи нестійкість самого тексту через тонке розгортання голосу її служниць, що породжує сумнів у надійності голосу Пенелопи як наративації – насправді, вона могла бути збережена як зразкова дружина в Одиссеї, оскільки служниці були вбиті й досі залишалися безголосними. «Пенелопіада» таким чином і підтверджує, і підриває «Одиссею» Гомера, в русі, що демонструє важливість (і складність) спілкування з класичними текстами і, водночас, відхиляє традиційні моделі однобічного впливу (Hauser, 2018: 110–111).

Знову ж за словами Хаузер, у «Пенелопіаді» Етвуд, образ цноти Пенелопи може бути пов'язаний з самою «Одиссеєю». Кожне спростування її зради передується літературним посиланням: «пісні кажуть...»; «найбільш дивні версії»; «деякі пісні навіть не вартують витраченого на них повітря»; «різні коментатори вказують». Іншими словами, виражаючи свою шлюбну відданість Одиссею, ця Пенелопа прагне зберегти свою текстуальну відданість давній поемі (Hauser, 2018: 119).

Зовсім «інша» Пенелопа зустрічає нас в романі відомого грецького письменника Костаса Варналіса. Варналіс одним із перших дав слово героїні «Одиссеї» у повісті «Щоденник Пенелопи» (вперше опублікована у 1946 році). Пенелопа Варналіса розважлива, амбіційна, використовує залишений чоловіком трон, щоб встановити в країні жорсткий тоталітарний режим.

Важливо розуміти, у який час був створений текст: спочатку нацистська окупація Греції у період Другої світової війни, а потім англійська інтервенція та громадянська війна. Повість Варналіса – це не лише художнє, а й соціальне висловлення проти головних подій ХХ століття: окупантів, колабораціоністів, тоталітарних режимів.

Пенелопа Варналіса є вперта, впевнена в собі, амбіційна, жорстока й незалежно від обставин зберігає бездушний спокій. Свій щоденник вона починає з необхідності діяти: «Відсьогодні переді мною розкривається новий світ. Творцем цього світу і його вождем буду я сама. Писати може кожен, діяти набагато важче» (Βαρνάλης, 1946: 47). Вона бере життя у свої руки відразу, як тільки корабель з Одиссеєм відпливає. Вона нічого не втрачає, навпаки: «Сама. І нарешті я – це Я. Досі я була королевою, але водночас лише тінню Одиссея. Нареченою, молодою дружиною, матір'ю <...>, я жила в нього в долоньці, як безколірна травинка, що виросла з-під каменю, без сонця і пові-

тря» (Βαρνάλης, 1946: 24). Вона активна, розумна, амбіційна і відразу ставить перед собою велику мету: її воля повинна розповсюдитися по всій державі. Спочатку вона встановлює порядок у палаці, де без господаря все розбито, потім, об'єднавшись з архонтами, очолює країну. Зіштовхується з класичним конфліктом влади і народу. Починається Троянська війна, Одиссей, виїжджаючи, фактично грабує країну, забравши запаси і транспорт, крім того, біда не приходить одна: в країні немає врожаю, і народ голодує. Пенелопа боїться зовнішньої загрози, поки Ітака знаходиться в такому слабкому положенні. Вона не прагне правити. Спочатку ніхто не сприймає її серйозно, через те, що вона відривається на власні інтриги та проблеми. Пенелопа – палка молода жінка, яка навіть не намагається зберігати вірність Одиссею. Цікаво, що це не лише фантазія Варналіса: він доводить до логічного завершення образу пізньоантичної літератури. Так, у грецького письменника III ст. до н.е. Ликофрона Пенелопа – «розпусна лисиця», яка вступала в інтимний зв'язок з усіма нареченими, народила від них бога Пана і розтратила майно Одиссея. Варналіс по-своєму трактує цю версію: королева домовляється зі служницею Меланфо, що під її ім'ям і в її кімнаті проведе ночі з усіма претендентами на її руку, щоб зрозуміти, чи є серед них достойний. Звичайно, ніхто достойний не знаходиться. Пенелопа в щоденнику називає цей епізод своєю «великою жертвою» і стверджує: «Вийшла я з неї ще більш бездоганною, ніж раніше. В п'ятдесят разів цнотливіше» (Βαρνάλης, 1946: 105).

Як і інші автори, Варналіс зачіпає проблему передачі та спотворення інформації. Пенелопа зустрічається з автором «Одиссеї», але нічого доброго про його пісні не думає: «От і до нас прийшов найбільший, як кажуть, поет наших часів. Гомер! <...> У мене ж немає найменшого бажання його слухати. Набридли мені ці бродяги. Вони всі брешуть» (Βαρνάλης, 1946: 83). Гомер розповідає про те, як він пише свої поеми, як вигадує події, залишаючи без коментарів підлість та неприємні вчинки героїв: «За брехню господарі платять, а народи їм вірять» (Βαρνάλης, 1946: 84). Не бажаючи слухати казки, сама цариця готова використовувати цей інструмент для своїх цілей: «Складуть міф і пісню про те, що Пенелопа була першою чесною жінкою в усі віки» (Βαρνάλης, 1946: 48). Вона щедро нагороджує співців, слухає пісні, які співає народ на площах, - щоб вловлювати настрої, придушувати незадоволення.

Закінчуючи повість, Варналіс, майже нічого вже не зашифровуючи, розповідає про окупацію. Царська родина в повному складі втікає, країну руйнують загарбники, архонти зговорюються з ними: на цій точці оповідання остаточно відходить від грецького міфу, переходячи в Грецію

1940-х років. Міфологічні імена та назви потрібні тепер лише для позначення реальних явищ. Переживши смутні часи, Пенелопа повертається на батьківщину, щоб стати диктатором. До кінця роману вона повністю втрачає особистісні риси, якими володіла на початку повісті: вона вже не жінка, яку залишив чоловік і яка мучиться страхом перед проблемами, переживає кохання, не слабка людина, емоційна, нерішуча. Вона мов переростає все це, стаючи втіленням абсолютної влади.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що дві Пенелопи із творів Етвуд та Варналіса цілком протилежні особи, які не мають спільних рис, але все ж таки дещо спільне маємо можливість визначити. По-перше – це стиль подачі інформації, манера оповідання тексту. Обидва романи написані у стилі мемуарів, в яких головна героїня розповідає події свого життя, пишучи щоденник, такий стиль дозволяє максимально занурити читача у події, стати до нього ближче, в цей спосіб читач відчуває себе довіреною близькою особою.

По-друге, яскравою схожістю характеру та образів Пенелопи Варналіса та Етвуд є, власне, їх ставлення до сестри Єлени – зневажливе, нена-

висне. Наприклад, так говорить Пенелопа Маргарет Етвуд про свою сестру: «За всі неприємності та страждання, які Єлена спричинила стільком людям, які не можна навіть перелічити, вона заслуговувала як мінімум на добру прочуханку» (Atwood, 2005: 47). Твори відомих письменників Костаса Варналіса та Маргарет Етвуд мають яскравий відтінок негативу до цариці Спарти, можливо саме цей авторський жест підкреслює звичайну, жіночу рису характеру – заздрість, яку властива кожній жінці, попри її походження, силу характеру та статусу.

Образ Пенелопи завжди був і залишається актуальним у всі часи. Письменники використовують його для підкреслення, вираження своїх цілей, які можуть бути абсолютно різними. Так, Маргарет Етвуд використовує відомий закоренілий образ вірної дружини та сумлінної господині, щоб звернути увагу суспільства на проблеми гендерної нерівності, маніфест жіночності. Своєю чергою «старший» роман Костаса Варналіса привертає нашу увагу до більш глобальних у той час історичних та політичних проблем, де образ Пенелопи стає провідним маяком для суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальчук О. Жінка-персонаж і жінка-автор в античній літературі: спроба типології. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. Вип. 45. С. 20-24.
2. Ленська С. Постмодерністська поетика роману М. Етвуд «Пенелопіада». *Філологічні науки*. 2021. Вип. 34. С. 5-12.
3. Якубовська Н. Гомерівська традиція в контексті літератури ХХ століття: Чернівці: Рута. 2004. 38 с.
4. Atwood M. *Penelopiad*. Edinburgh-New York-Melbourne: Canongate, 2005. 82 p.
5. Christina-Panagiota M. Ancient Greek literary and philosophical traditioniv Kostas Varnalis' The true Apology of Socrates and The Diary of Penelope. *Littera Antiqua*. 2016. Vol. 11. P. 60-90.
6. Clayton B. A penelopean poetics. *Reweaving the Feminine in Homer's Odyssey*. Oxford: Lexington Books, 2004. 141 p.
7. Foley P.H. *Reflections of women in antiquity*. London: Routledge, 2005. 420 p.
8. Homer. *The Odyssey*. Cambridge: Harvard University Press, 1919. 465 p.
9. Hauser E. "There is another story": writing after the Odyssey in Margaret Atwood's The Penelopiad. *Classical Receptions Journal* Vol 10, Iss. 2, 2018. P.109-126.
10. Simsons B. Iztēles ģeogrāfija. *Mītiskā paradigma 20. gadsimta fantāzijas prozā*. Riga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010. 215 p.
11. Βαράλης Κ. Το ημερολόγιο της Πηνελόπης. Κορυδαλλού. Αθήνα, 1947. 146 σ.

REFERENCES

1. Halchuk, O. (2021). Zhinka-personazh i zhinka-avtor v antychnii literaturi: sprobа ty polohii [Woman-character and woman-author in ancient Greek and Roman literature: an attempt at the typology]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, 45, 20-24 [in Ukrainian].
2. Lenska, S. (2021). Postmodernistska poetyka romanu M. Etvud «Penelopiad» [Postmodern Poetics of M. Atwood's Penelope]. *Filolohichni nauky – Philological sciences*, 34, 5-12 [in Ukrainian].
3. Yakubovska, N. (2004) *Homerivska tradytsiia v konteksti literatury XX stolittia [The Homeric Tradition in the Context of XX Century Literature]*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
4. Atwood, M. (2005). *Penelopiad*. Edinburgh-New York-Melbourne: Canongate [in English].
5. Christina-Panagiota, M. (2016). Ancient Greek literary and philosophical traditioniv Kostas Varnalis' The true Apology of Socrates and The Diary of Penelope. *Littera Antiqua*, 11, 60-90 [in English].
6. Clayton, B. (2004). *A penelopean poetics. Reweaving the Feminine in Homer's Odyssey*. Oxford: Lexington Books [in English].
7. Foley, P.H. (2005). *Reflections of women in antiquity*. London: Routledge [in English].
8. Homer. (1919). *The Odyssey*. Cambridge: Harvard University Press [in English].
9. Hauser E. (2018). *There is another story: writing after the Odyssey in Margaret Atwood's The Penelopiad*. *Classical Receptions Journal* Vol 10, Iss. 2, 109-126 [in English].
10. Simsons, B. (2010). *Iztēles ģeogrāfija. Mītiskā paradigma 20. gadsimta fantāzijas prozā [Geography of the imagination. The Mythic Paradigm in 20th Century Fantasy Prose]*. Riga: LU Akadēmiskais apgāds [in Latvian].
11. Βαράλης, Κ. (1947). *Το ημερολόγιο της Πηνελόπης* [The diary of Penelope]. Αθήνα [in Greek].

УДК 811.111:371

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-36>

Оксана ЗУБЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5435-5817

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) xenazov@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЧИТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ЗДОБУВАЧІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття стосується проблематики професійно-орієнтованого читання, адже читання дозволяє навчатися новому та розширювати знання. Воно допомагає вдосконалювати мовні навички, включаючи розуміння тексту, розширення словникового запасу, покращення граматики та орфографії. Через читання людина навчається аналізувати, оцінювати та критично мислити, що розвиває здатність робити обґрунтовані висновки. Мета статті – полягає в аналізі методів та стратегій, що сприяють ефективному формуванню та розвитку навичок професійно-орієнтованого читання англійською мовою у студентів закладів вищої освіти, які навчаються на немовних спеціальностях. Об'єктом дослідження є процес навчання читання англійською мовою здобувачами вищої освіти. Предметом дослідження – зміст і комплекс вправ для формування вмінь професійно-орієнтованого читання англійською мовою у студентів немовних спеціальностей. Професійно-орієнтоване читання – це навичка читання з подальшим розумінням та аналізом текстів, що стосуються конкретної професійної галузі. Це вміння не лише розуміти основний зміст тексту, а й виокремлювати ключову інформацію, розпізнавати та аналізувати специфічну термінологію та поняття, що використовуються у відповідній професійній сфері. Робота над текстом відбувається у три етапи: передтекстовий етап, де виконання завдань спрямоване на подолання мовних і смислових труднощів; етап безпосереднього читання, що передбачає презентацію та читання як автентичного, так і адаптованого тексту, і має на меті представити максимальну кількість інформації з тексту з подальшим формування мовних навичок і мовленнєвих умінь; післятекстовий етап, що передбачає контроль розуміння прочитаного. Навички професійно-орієнтованого читання англійською мовою є важливими для успішної професійної діяльності, оскільки більшість професійних завдань вимагають здатності швидко засвоювати та аналізувати інформацію з різних джерел. Завдяки професійно-орієнтованому читанню студент вдосконалює свої професійні навички, вчиться застосовувати теоретичні знання на практиці та оволодіває навичками, необхідними для успішної роботи в обраній сфері. Знання та розуміння професійних тем англійською мовою дозволяє здобувачам освіти стати більш конкурентоспроможними на ринку праці, а також забезпечує їх здатність адаптуватися до змін у сучасному світі.

Ключові слова: професійно-орієнтоване читання, текст, англійська мова, здобувач, заклад вищої освіти.

Oksana ZUBENKO,

orcid.org/0000-0001-5435-5817

*Senior Lecturer at the Department of Professional Foreign Languages
Vasyl Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) xenazov@gmail.com*

DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY-ORIENTED ENGLISH READING SKILLS OF STUDENTS WITH NON-LINGUAL SPECIALIZATIONS

The article deals with the problems of professionally oriented reading because reading allows to learn new things and expand the knowledge. It helps improve language skills, including text comprehension, expanding vocabulary, and improving grammar and spelling. Through reading, a person learns to analyze, evaluate, and think critically, which develops the ability to draw informed conclusions. The purpose of the article is to analyze the methods and strategies that contribute to the effective formation and development of professionally oriented reading skills in English among students of higher education institutions with non-lingual specializations. The object of the research is the process of learning to read in English by students of higher education. The subject of the research is the content and set of exercises for the formation of professionally oriented reading skills in English among students of non-lingual specializations. Professionally oriented reading is the skill of reading with further understanding and analysis of texts related to a specific professional field. This is the ability not only to understand the main content of the text but also to highlight key information, and recognize and analyze specific terminology and concepts used in the relevant professional field. Professionally oriented reading takes place in three stages: the pre-text stage, where the tasks are aimed at overcoming linguistic and semantic difficulties; the stage of reading, which involves the presentation and reading of both authentic and adapted text, and aims to present the maximum amount of information from the text with the subsequent formation of language skills and speaking skills; the

post-text stage, which involves control of reading comprehension. Professionally oriented reading skills in English are essential for successful professional activities, as most professional tasks require the ability to quickly absorb and analyze information from a variety of sources. Thanks to professionally oriented reading, the student can improve professional skills, learn to apply theoretical knowledge in practice, and acquire the skills necessary for successful work in the chosen field. Knowledge and understanding of professional topics in English allows students to become more competitive in the labor market and also ensures their ability to adapt to changes in the modern world.

Key words: *professionally oriented reading, text, English, student, the institution of higher education.*

Постановка проблеми. В епоху цифровізації читання залишається важливою навичкою, яка допомагає людям адаптуватися до швидко змінюючого світу та розвиватися в особистому та професійному планах. Через читання людство отримує інформацію з різних джерел – від книг та журналів до веб-сайтів та соціальних медіа. Це дозволяє навчатися новому та розширювати знання. Читання допомагає вдосконалювати мовні навички, включаючи розуміння тексту, розширення словникового запасу, покращення граматики та орфографії. Через читання людина навчається аналізувати, оцінювати та критично мислити, що розвиває здатність робити обґрунтовані висновки. Читання вимагає концентрації та уваги, що сприяє покращенню когнітивних навичок.

В сучасному світі інформаційний обмін відбувається на міжнародному рівні. Читання англійськомовних джерел дозволяє здобувачам вищої освіти отримувати свіжу та актуальну інформацію з різних галузей знань. Вміння працювати з англійськомовними джерелами надає конкурентну перевагу на ринку праці, особливо в галузях, де іноземна мова є важливою. Читання англійською мовою допомагає відкривати нові культури, погляди та перспективи, що сприяє освітньому та культурному розвитку людини.

Аналіз досліджень. Дослідження формування навичок читання англійською мовою ведуть вчені з усього світу. Так, Дж. Дьюї (John Dewey) досліджував роль читання в процесі навчання та розвитку і висловлював думку про важливість формування навичок критичного мислення через читання, П. Фрейре (Paulo Freire) – методи викладання читання, Дж. Грімс (Jeanne Chall) – розвиток навичок читання та способи покращення читацької грамотності, Л. Робб (Laura Robb) – стратегії викладання читання, розвиток навичок розуміння тексту та підвищення мотивації до читання, К. Гудман (Kenneth Goodman) – процеси читання та розвиток навичок читання.

Серед вітчизняних науковців відомі праці Л. Лазоренко та В. Шовкового (професійно орієнтоване навчання англійської мови студентів як предмет лінгвометодичних досліджень), А. Красулі та В. Кравченка (формування навички дигітального читання), О. Жулик та О. Соловйової

(інтерактивні методики формування навичок читання англійською мовою), С. Гедз (формування навичок читання англійської мовної наукової літератури студентів-магістрів немовних спеціальностей), О. Галапчук-Тарнавська та І. Міщук (формування навичок читання автентичних текстів на уроках англійської мови), О. Резунова (шляхи формування навичок читання у студентів під час підготовки до складання ЄВІ з англійської мови), І. Нікітчук (формування навичок читання у процесі вивчення англійської мови).

Однак питанню формування умінь професійно-орієнтованого читання англійською мовою студентами закладів вищої освіти приділено зовсім мало уваги. Англійська мова є однією з найпоширеніших мов у світі, є мовою культурного обміну та взаєморозуміння між різними країнами та культурами, тому володіння нею є ключовим для комунікації, освіти та професійного розвитку що аргументує актуальність нашого дослідження.

Мета статті – полягає в аналізі методів та стратегій, що сприяють ефективному формуванню та розвитку навичок професійно-орієнтованого читання англійською мовою у студентів закладів вищої освіти, які навчаються на немовних спеціальностях. Об'єктом дослідження є процес навчання читання англійською мовою здобувачами вищої освіти. Предметом дослідження – зміст і комплекс вправ для формування вмінь професійно-орієнтованого читання англійською мовою у здобувачів немовних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Процес читання і результат його – вилучення інформації – мають величезне значення в комунікативно-суспільній діяльності людей. Ця форма письмового спілкування забезпечує передачу досвіду, накопиченого людством у різних областях життя, розвиває інтелект, загострює почуття, навчає, розвиває, виховує. Саме ці вміння дозволяють людині ефективно орієнтуватися в зростаючих інформаційних потоках, а також вибудовувати власну освітню траєкторію з врахуванням своїх індивідуальних потреб та зростаючих можливостей сучасної системи освіти (Єременко, 2018: 6).

Ф. Сміт (Frank Smith) у науковій праці “Understanding Reading” описує психолінгвістичні особливості навчання читання як виду мовленне-

вої діяльності. Процес сприймання і розуміння тексту пов'язаний з мисленням і пам'яттю. Під час читання читач виділяє в тексті окремі ланки і синтезує ці ланки в єдине ціле. Сприймання інформації та її осмислення в ідеалі повинні відбуватись одночасно (Smith, 2004).

Важливим психологічним компонентом процесу читання є механізм імовірнісного прогнозування, що проявляється на смислового та вербальному рівнях. Сислове прогнозування – це вміння передбачити зміст тексту і зробити правильне припущення подальший розвиток подій по заголовку, першому реченню та іншим сигналам тексту. Вербальне прогнозування – вміння за початковими літерами вгадати слово, за першими словами вгадувати синтаксичну побудову речення, за першою пропозицією – подальшу побудову абзацу. Розвитку прогностичних умінь сприяють висування гіпотез і система очікувань читача, що приводить у дію безперервну побудову структури знань у голові читача, що активізує його фоніві знання, мовний досвід. Процес підготовки свідомості сприйняття інформації спонукає читача згадувати, здогадуватися, припускати, тобто, включати здібності своєї довгострокової пам'яті, свого особистого та соціального досвіду. При читанні необхідні два види інформації: візуальна (з надрукованого тексту) та невізуальна (розуміння мови, знання даного предмета, явища, загальна здатність у читанні та знання про світ). Чим більше невізуальної інформації у читача, тим менше йому треба візуальної інформації і навпаки. Коли людина починає читати швидко, вона починає більше покладатися на те, що вже знає і менше на друкований текст (Муха, 2023).

Одним із основних завдань навчання іноземній мові є формування автоматичних навичок читання з безпосереднім отриманням інформації з прочитаної літератури, що у більшості випадків неможливо без перекладу. При навчанні читання первинне значення має опанування структурної сторони тексту. Текст, як система мовного продукту носіїв іноземної мови, представляє особливу цінність як систематизований зразок функціонування мови і є однією із основних навчально-методичних одиниць навчання (Gilmore, 2019: 299).

Перша задача при навчанні читання полягає в тому, щоб навчити сприймати графічні образи слів і пов'язувати їх з відповідними звуковими та рухомоторними образами. Необхідність встановлення таких зв'язків та їх закріплення в пам'яті обумовлена важливою особливістю читання. Значення мовних одиниць, які сприймаються при читанні, стають зрозумілими для лише в тому випадку,

якщо графічні образи цих одиниць (слів, словосполучень, граматичних ознак) переводяться при зовнішньому або внутрішньому проговорюванні в образи мовномоторні. Адже мовний знак існує в пам'яті як звуко-мовномоторний образ, безпосередньо пов'язаний з його значенням. В тому, що це саме так, можна переконались, якщо спостерігати, як читають рідною мовою люди, які погано вміють читати. Вони проговорюють текст пошепки, рухають губами. Це означає, що вони не можуть зрозуміти слова рідної мови, поки їх графічні образи не будуть переведені в мовномоторні. Цю особливість сприймання письмового тексту потрібно враховувати на початковому етапі навчання читання іноземною мовою. Для того, щоб міцно зв'язати в пам'яті графічні образи мовних знаків з їхніми мовномоторними образами, потрібно оволодіти технікою читання, а для цього необхідно виконати велику кількість вправ у голосному читанні слів, словосполучень, речень, побудованих за стереотипними синтаксичними схемами, а також текстів (Єременко, 2018: 10).

Читання – особливий вид мовної діяльності, це процес одночасного сприйняття та розуміння письмового тексту. Це глибоко внутрішній процес, що полягає в інтерпретації тексту, яка має на увазі словесне, предметне та смислове розуміння. Розуміння тексту полягає в предметній і мовній компетенції (Кожедуб, 2010).

Навчання читання є складним і тривалим процесом, у якому розрізняють основні дві стадії: підготовчу стадію та стадію зрілого читання. Підготовча стадія характерна для початкового і середнього етапів навчання і передбачає формування техніки та елементарних умінь читання. Таким чином найпершим завданням при навчанні читання – це навчити сприймати графічні образи слів і пов'язувати їх із відповідними звуковими образами. Варто наголосити, що навчання техніки читання пов'язане не лише із відтворенням іноземних букв, їх сполучень і слів, а й з формуванням здатності виокремлювати з тексту наголошені слова, сполучення слів, синтагми, і, спираючись на це, забезпечувати необхідне інтонаційне оформлення речень. Стадія зрілого читання має на меті навчити учнів здобувати інформацію з нового тексту. Зріле читання ґрунтується на раніше сформованих навичках та елементарних умінь. Звичайно це самостійне читання про себе. В практиці навчання іноземних мов розрізняють такі види зрілого читання: • читання з метою здобуття повної інформації з тексту, тобто ґрунтовне, вивчаюче; • читання з охопленням основного змісту тексту, тобто ознайомлюючи; • читання з метою пошуку

необхідної інформації або вибіркоче, переглядове. Головною методичною вимогою до зрілого, або осмисленого читання є організація на розуміння прочитаного (Єременко, 2018).

Професійно орієнтоване читання іноземною мовою, як комунікативне уміння та засіб спілкування, є не лише важливим видом мовленнєвої діяльності, але і необхідним видом мовлення в професійній діяльності спеціаліста. Якась частина понять і образів, пов'язаних з майбутньою професією, формується на заняттях з іноземної мови, і перш за все через оволодіння професійно орієнтованим термінологічним мінімумом, який є надзвичайно важливим для читання професійних текстів (Колісниченко, 2018).

Г. Барабанова зазначає, що перед студентами в процесі вивчення іноземної мови за допомогою професійно орієнтованої літератури стоять наступні завдання – отримання інформації, яка б доповнювала та поглиблювала навчальний матеріал, що засвоюється студентами в процесі вивчення профільних дисциплін навчального плану; формування необхідних навичок щодо подальшого самостійного читання літератури за фахом (Барабанова, 2005: 76).

Вважаємо, що професійно-орієнтоване читання – це навичка читання з подальшим розумінням та аналізом текстів, що стосуються конкретної професійної галузі. Це вміння не лише розуміти основний зміст тексту, а й виокремлювати ключову інформацію, розпізнавати та аналізувати специфічну термінологію та поняття, що використовуються у відповідній професійній сфері.

Навички професійно-орієнтованого читання є важливими для успішної професійної діяльності, оскільки більшість професійних завдань вимагають здатності швидко засвоювати та аналізувати інформацію з різних джерел. Це передбачає читання професійної літератури, наукових статей, технічної документації, звітів, електронних ресурсів тощо.

Практична цінність читання фахової літератури, що відображає сферу професійних інтересів майбутнього спеціаліста, полягає також в тому, що робота над спеціальною літературою сприяє становленню мовленнєвих умінь (Колісниченко, 2018).

Залежно від комунікативних завдань, які ставить перед собою читач, та відповідних їм прийомів читання у зарубіжній методиці виділяють шість видів читання: пошукове (reading to search for simple information), ознайомлювальне (reading to skim quickly), вивчаюче (reading to learn from

texts), інтегруюче (reading to integrate information), критичне (reading to critique texts and reading to write) та читання задля загального розуміння (reading for general comprehension) (Choi & Nunan D, 2018).

Зазвичай виділяють три етапи роботи з будь-яким текстом: 1) дотекстовий етап (етап антиципації); 2) текстовий етап, який передбачає перевірку розуміння змісту прочитаного; 3) післятекстовий етап, що полягає в перевірці основних деталей тексту, його аналізі та оцінці. Існує велика кількість різноманітних видів читання, в основу яких покладені різні принципи, наприклад, рівень поінформованості. Традиційно виділяють такі: 1) ознайомлювальне читання, яке націлене на розуміння тексту в цілому та визначенні його основної ідеї; 2) переглядове читання, у процесі якого відбувається попереднє знайомство з твором через прочитання передмови, анотації та окремих його фрагментів; 3) поглиблене читання, яке передбачає роботу над текстом, шляхом повторного прочитання цілого тексту або його окремих частин, із метою аналізу та оцінки; 4) аналітико-критичне читання, що має на меті коментування та рецензування уривків наукового тексту (Гедз, 2018: 40).

На думку А. Гілмор, навчання професійно-орієнтованого читання має включати такі етапи:

- передтекстове введення мовного матеріалу для формування тематичного термінологічного мінімуму;
- самостійне читання автентичного навчального тексту;
- навчальне аудиторне читання тексту, що супроводжується серією текстових вправ для розуміння змісту прочитаного;
- робота над функціонально-композиційною структурою тексту з метою анотування тексту (Gilmore, 2019: 301).

Наш практичний досвід дозволив виділити наступні елементи у структурі професійно-орієнтованого читання студентів немовних спеціальностей:

1. Передтекстовий етап, що передбачає виконання кількох завдань (Pre-reading activities). Такі завдання мають на меті подолати мовні і смислові труднощі.

Вважаємо за доцільним проводити на цьому етапі дискусію або мозковий шторм (brainstorming activity), що допоможе зосередити увагу студентів на певній тематиці. Наприклад, 1. *There are words from the text. Try to guess in what context they may be used.* 2. *Predict the contents of key words and visualize them.* 3. *Read the title. What do you expect to read about?* 4. *Have you ever read anything*

connected with the topic from the text? 5. Read the first two paragraphs of the text. Identify the sentence containing the topical idea. 6. Answer any questions provided before reading the text. 7. Predict the content based on key-words. 8. Examine any pictures and determine their connection to the text. 9. Guess the meaning of words from the context.

Варто використовувати наочність на першому етапі, адже наочні матеріали, такі як картинки, схеми або відео, можуть привертати увагу студента до теми читання, зробити її більш цікавою та привабливою. Наочність може допомогти створити контекст для професійно-орієнтованого тексту, допомагаючи зрозуміти основну тему, ключові поняття та зв'язки між ними. Використання наочності перед читанням може допомогти уточнити попередні знання та виробити очікування щодо того, що буде розглянуто в тексті. *Наочність* стимулює інтерес до теми читання, що може позитивно вплинути на мотивацію студентів закладів вищої освіти для подальшого вивчення тексту.

Основними цілями та завданнями дотекстового етапу є необхідність створення рівня мотивації учнів; активізація наявних фонових знань та досвіду, у тому числі мовленнєвого, мовного та кроскультурного характеру; по можливості скорочення мовленнєвих, мовних і соціокультурних труднощів, підготувати учнів до адекватного сприйняття складних у мовленнєвому та мовному відношенні і важливих для змісту окремих моментів тексту, використовуючи завдання випереджачого характеру (Ніколаєва, 2002: 328).

2. Етап безпосереднього читання, що передбачає презентацію та читання тексту. Він має на меті представити читачу максимальну кількість інформації із самого тексту з подальшим формування мовних навичок і мовленнєвих умінь

Тексти можуть бути як автентичні, так і адаптовані до рівня володіння англійською мовою. Читання автентичних текстів відображає реальне спілкування та використання мови в конкретних ситуаціях. Це дозволяє студентам отримати реальне уявлення про те, як виглядає мовлення в різних контекстах. Читання автентичних текстів допомагає засвоювати нові слова та вирази, які використовуються в реальному мовленні, включаючи ідіоми та фразеологізми. Такі тексти відображають культурні аспекти та норми, що допомагає краще розуміти менталітет та спосіб життя інших країн або культур. Ознайомлення з автентичними текстами дозволяє студентам закладів освіти підготуватися до реальних ситуацій спілкування, підвищуючи їхню впевненість та компетентність в мовленні.

Адаптовані тексти можуть бути спеціально підібраними для рівня знань та навичок читання здобувача освіти, що допомагає поступово підвищувати його рівень мовленнєвої компетенції. Для початківців адаптовані тексти можуть бути менш інтенсивними, що дозволяє зосередитися на розвитку основних навичок розуміння мови без перевантаження новими словами або складними конструкціями. Адаптовані тексти можуть бути більш цікавими та зрозумілими для читача, що сприяє підвищенню мотивації для вивчення мови. Читання таких текстів дозволяє розвивати навички читання: пошук ключової інформації, розуміння загального змісту та аналіз тексту, з урахуванням рівня складності.

Важливу роль в роботі над оригінальними текстами спеціального характеру відіграє навчання впізнанню та розумінню інтернаціональних слів без допомоги словника. Навчати цьому потрібно регулярно і плановірно, зважаючи на розподілення всіх інтернаціональних слів на групи: – слова з повним збігом значень у двох мовах (таких слів у професійно-орієнтованих текстах приблизно 87 %); – слова з частковим збігом значень у двох мовах (таких слів – 10 %); – слова з повною розбіжністю значень у двох мовах (таких слів – 3 %) (Мусічук, 2014).

Робота зі словником у процесі читання професійно-орієнтованих текстів є також дуже важливою. Першою необхідною умовою швидкого пошуку потрібних слів є добре знання алфавіту, яке виробляється в процесі виконання спеціальних вправ. Другою умовою є вміння визначити основну форму слова. І, нарешті, третьою, але не менш важливою умовою швидкого й умілого користування словником є вибір саме того значення слова, яке потрібне в цьому випадку. Основним помічником у цьому є контекст (Мусічук, 2014).

Другий етап також передбачає виконання певних завдань. Наприклад, 1. Define the main idea. 2. Select the necessary details. 3. Summarize what you read. 4. Quickly review the text and select the main scientific facts. 5. Find the answers to the questions. 6. Find and read the description of the event/action/process. 7. Order the paragraphs according to the importance of the topic. 8. Summarize the text with the help of the words from the list. 9. Replace the words from the text with synonyms, antonyms, and give their definitions. 10. Find true / false statements. 11. Match the headings with the paragraphs in the article. 12. Find the corresponding sentence, missed in the text.

Для визначення теми тексту, можливими є наступні завдання: 1. Without reading the text,

indicate the structural component in which it is expressed. 2. Read this part of the text, name the topic. 3. In the series of headings, underline the one taken from the message about ... 4. Distribute the headings according to the specified topics. 5. Say whether the topic is expressed in the title of the text. 6. Identify the structural component of the text that contains the topic (introductory part, main part).

Виконання завдань на другому етапі формує вміння знаходити рішення в непередбачуваних ситуаціях, спонукає до спілкування та дискусії.

3. Післятекстовий етап, що має на меті контроль розуміння прочитаного (comprehension check).

Завдання, що можуть бути корисними на завершальному етапі: 1. *What questions are considered in the text.* 2. *what problem arises from the content.* 3. *Think about a few questions about the text and ask them.* 4. *Confirm the point of view presented in the text using your own example.* 5. *Express your opinion about the text.* 6. *Give examples, facts similar to those described in the article.* 7. *Think about how and where you can use the information from the text.* 8. *Retell the text to your partner.* 9. *Think about proverbs which convey the idea of the text.*

Особливе місце на завершальному етапі належить дискусії, адже це процес обміну думками, ідеями та аргументами між учасниками з метою досягнення спільного розуміння певної проблеми, теми або питання. У дискусії кожен студент може висловити свої погляди, вислухати точки зору інших людей та спільно шукати оптимальні рішення або вирішення проблем. Дискусія сприяє збагаченню знань через взаємний обмін досвідом та інформацією. Це важливий інструмент для розв'язання суперечок, розвитку нових ідей та сприяння розвитку демократичного та відкритого суспільства. Розпочати дискусію допоможуть початки речень: *Let's begin/start with ..., As far as I'm concerned ..., As far as I know ..., Let me say..., I want to share my ideas...,* продовжити: *That's very well, but..., It goes without saying..., I must admit that..., Without any hesitation..., The way I see it... та закінчити (We've focused on/looked at/ examined..., Therefore..., That brings me to the end of my presentation, Let's recap, shall we? To sum up...).*

Підсумок (Summarising) – може бути дуже ефективним для узагальнення та розуміння змісту тексту. Це дозволяє визначити основні ідеї кожного абзацу та побудувати лаконічне резюме. Такий підхід стимулює аналітичне мислення та навички узагальнення інформації.

Післятекстовий етап має на меті розвиток різноманітних мовних та комунікативних навичок, а

також використання тексту як мовної опори допомагає у розвитку навичок в усному та писемному мовленні здобувачів вищої освіти. Читання та аналіз тексту може послужити основою для створення власних висловлювань, рефератів, есе або усних виступів. Завершальний етап допомагає у розвитку навичок роботи з інформацією, систематизації та узагальнення отриманих даних, а також їх подальшого використання в комунікації.

Вважаємо, що для успішного оволодіння читанням професійно-орієнтованих текстів, необхідно підбирати тексти у відповідності з мовною підготовкою студентів немовних спеціальностей та їхніми інтересами. Тексти повинні бути цікавими та доступними з лексичної точки зору, а також містити актуальну проблему розвитку людства.

Висновки. Важливість професійно-орієнтованого читання полягає у здатності здобувача освіти ознайомлюватися зі спеціалізованими текстами англійською мовою, які стосуються обраної галузі або професії. Важливість читання автентичних текстів полягає в тому, що вони допомагають реалістично познайомитися з мовою та культурою, підвищують рівень мовленнєвої компетенції студентів немовних спеціальностей та готують до ефективного спілкування в реальних ситуаціях. Читання адаптованих текстів є важливим етапом у процесі вивчення мови для початківців, оскільки вони дозволяють засвоювати мовленнєві навички поступово, з кожним новим рівнем складності. Через професійно-орієнтоване читання студент вдосконалює свої професійні навички, вчиться застосовувати теоретичні знання на практиці та оволодіває навичками, необхідними для успішної роботи в обраній сфері. Це допомагає збільшити рівень експертизи та поглибити знання в обраній сфері, а також сприяє розвитку критичного мислення та аналізу, оскільки вимагає вміння оцінювати та розуміти інформацію з різних джерел, визначати достовірність та значущість отриманих даних. Знання та розуміння професійних тем англійською мовою дозволяє здобувачам освіти стати більш конкурентоспроможними на ринку праці, а також забезпечує їх здатність адаптуватися до змін у сучасному світі.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у детальному вивченні та розширенні теоретичних основ формування читацької компетентності студентів, що включає аналіз існуючих стратегій читання професійно-орієнтованих текстів та їх адаптацію до потреб здобувачів вищої освіти немовних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: монографія. К.: Фірма «Інкос», 2005. 315 с.
2. Буданова Л. Г., Внукова К. В., Семенова Л. В., Чемоданова М. Ф. Англійська мова. Розвиток навичок читання, розуміння та перекладу наукових текстів за фахом: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти та викладачів. Харків: НФаУ, 2019. 35 с.
3. Галапчук-Тарнавська О. М., Міщук І. М. Формування навичок читання автентичних текстів на уроках англійської мови в основній школі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 6(74), червень. С. 165–167.
4. Гедз С. Формування навичок читання англійської мовної літератури студентів-магістрів немовних спеціальностей. *Актуальні питання іноземної філології*. 2018. № 9. С. 38–45.
5. Єременко Т. Є., Трубіщина О. М., Лук'яненко І. О., Юмрукуз А. А. Навчання читання англійською мовою студентів мовних факультетів: навч. пос. з курсу методики викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 201 с.
6. Кожедуб Л. Г. Формування у майбутніх філологів німецькомовної компетенції в читанні на основі інтерпретації художніх текстів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2010. 260 с.
7. Колісниченко Н. А. Професійно орієнтоване читання як вид мовленнєвої діяльності у сфері професійного спілкування. 2018. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1184/36.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Мусійчук С. М. Розвиток навичок професійно-орієнтованого читання на заняттях з іноземної мови у немовних ВНЗ. 2014 URL: <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/918/917>.
9. Муха В. І. Розвиток умінь читання англійською мовою учнів старшої школи: курсова робота. Київ: Київський національний лінгвістичний університет, 2023. 42 с.
10. Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. К.: Ленвіт, 2002. С. 328–350.
11. Gilmore A. Materials and authenticity in language teaching. *Routledge Handbook of English Language Teacher Education* / edited by S. Walsh, S. Mann. Abingdon, Oxon: Routledge, 2019. P. 299–318.
12. Choi J., Nunan D. Language learning and activation in and beyond the classroom. *Australian Journal of Applied Linguistics*. 2018. №1(2). P. 49–63. DOI: 10.33099/2617-1775/2023-01/.org/10.29140/ajal.v1n2.34.
13. Smith F. *Understanding Reading: A Psycholinguistic Analysis of Reading and Learning to Read* (6th Edition). 2004. URL: https://archive.org/stream/UnderstandingReading-FrankSmith/frank-smith-reading_djvu.txt.

REFERENCES

1. Barabanova H. V. (2005) *Metodyka navchannia profesiino-orientovanoho chytannia v nemovnomu VNZ* [Methodology of teaching professionally oriented reading in a non-language university]: monohrafiia. K.: Firma «Inkos», 315 s. [in Ukrainian].
2. Budanova L. H., Vnukova K. V., Semenova L. V., Chemojanova M. F. (2019) *Anhliiskamova. Rozvytok navychok chytannia, rozuminnia ta perekladu naukovykh tekstiv za fakhom* [Development of reading, comprehension and translation skills of scientific texts by profession]: metodychni rekomendatsii dlja zdobuvachiv vyshchoi osvity ta vykladachiv. Kharkiv: NFaU [in Ukrainian].
3. Halapchuk-Tarnavska O. M., Mishchuk I. M. (2019) *Formuvannia navychok chytannia avtentychnykh tekstiv na urokakh anhliiskoi movy v osnovnii shkoli* [Formation of reading skills of authentic texts in English lessons in primary school]. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiiia»: seriiia «Filolohiia»*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 6(74), 165–167 [in Ukrainian].
4. Hedz S. (2018) *Formuvannia navychok chytannia anhlo-movnoi naukovoi literatury studentiv-mahistriv nemovnykh spetsialnostei* [Formation of reading skills of English-language scientific literature of master's students of non-linguistic specialties]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*, 9, 38–45. [in Ukrainian].
5. Ieremenko T. Ye., Trubitsyna O. M., Lukianchenko I. O., Yumrukuz A. A. (2018) *Navchannia chytannia anhliiskoiu movoiu studentiv movnykh fakultetiv* [Teaching students to read in English at language faculties]: navchalnyi posibnyk z kursu metodyky vykladannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity. Pivdenoukrajnskyi natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni K. D. Ushynskoho. Odesa [in Ukrainian].
6. Kozhedub L. H. (2010) *Formuvannia u maibutnykh filolohiv nimetskomovnoi kompetentsii v chytanni na osnovi interpretatsii khudozhnykh tekstiv* [Formation of German-speaking competence in reading in future philologists based on the interpretation of artistic texts]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 / Kyivskyi natsionalnyi lnhvistychnyi universytet. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kolisnichenko N. A. (2018) *Profesiino orientovane chytannia yak vyd movlennievoi diialnosti u sferi profesiinoho spilkuvannia* [Professionally oriented reading as a type of speech activity in the field of professional communication]. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1184/36.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
8. Musiichuk S. M. (2014) *Rozvytok navychok profesiino-orientovanoho chytannia na zaniattakh z inozemnoi movy u nemovnykh VNZ* [Development of professionally oriented reading skills in foreign language classes at non-language universities]. URL: <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/918/917> [in Ukrainian].
9. Mukha V. I. (2023) *Rozvytok umiv chytannia anhliiskoiu movoiu uchniv starshoi shkoly* [Development of reading skills in English of high school students]: kursova robota. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi lnhvistychnyi universytet [in Ukrainian].
10. Nikolaieva S. Yu. (2002) *Metodyka vykladannia inozemnykh mov u serednykh navchalnykh zakladakh* [Methodology of teaching foreign languages in secondary schools]: pidruchnyk. K.: Lenvit [in Ukrainian].
11. Gilmore A. (2019) Materials and authenticity in language teaching. In S. Walsh & S. Mann (Eds), *Routledge Handbook of English Language Teacher Education*. Oxon: Routledge.
12. Choi J., Nunan D. (2018). Language learning and activation in and beyond the classroom. *Australian Journal of Applied Linguistics*, 1(2), 49–63. DOI: 10.33099/2617-1775/2023-01/.org/10.29140/ajal.v1n2.34.
13. Smith F. (2004) *Understanding Reading: A Psycholinguistic Analysis of Reading and Learning to Read* (6th Edition). URL: https://archive.org/stream/UnderstandingReading-FrankSmith/frank-smith-reading_djvu.txt.

УДК [81'27:316.77]:004.77

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-37>

Олена ІЛЬЄНКО,

orcid.org/0000-0002-6353-9332

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова
(Харків, Україна) lenailiyenko@yahoo.com

Тетяна МИХАЙЛОВА,

orcid.org/0000-0001-6110-6405

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова
(Харків, Україна) tet.milh@ukr.net

Людмила ШУМЕЙКО,

orcid.org/0000-0003-2410-3867

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова
(Харків, Україна) ludmyla.shumeiko@gmail.com

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ В СУЧАСНІЙ КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ

Статтю присвячено розгляду сучасної комунікативної ситуації, аналізу змін, які відбуваються у структурі комунікативної ситуації за сучасних умов, що позначені бурхливим розвитком інформаційних технологій і появою штучного інтелекту. Подано характеристику комунікативної ситуації, роз'яснено причини та особливості розширення комунікативних можливостей у сучасному світі, характеристику відправників та одержувачів інформаційних повідомлень.

Установлено, що за сучасних умов спілкування набуває нових форм за допомогою комп'ютерних технологій (соціальні мережі Facebook, LinkedIn, месенджери тощо), яке характеризується розподіленням учасників спілкування у часі й просторі, надає можливість багатосторонньої комунікації, тобто полілогу, розширюючи їхні комунікативні можливості. З появою штучного інтелекту (ШІ) розширилися технологічні можливості та умови спілкування. Значно змінилися складники комунікації, оскільки вона все більше стає опосередкованою, зміст інформаційних повідомлень стає більш прагматичним. Змінюються канали зв'язку, з'являються нові коди.

Схарактеризовано особливості і функції відправника інформації як елемента комунікативної ситуації. Відправником інформації стає не тільки людина, але й машина, спеціально запрограмовані комп'ютерні програми (боти), здатні ініціювати та підтримувати спілкування з іншими особами чи ботами, імітуючи людину на основі досвіду спілкування.

Підтверджено важливість популярних офіційних чат-ботів у різних галузях соціального життя під час публічних кризових ситуацій. Відзначено не тільки позитивну роль ботів в інформуванні населення щодо безпеки, здоров'я, допомоги, але й негативне значення: якщо комунікацію побудовано неправильно, вона може стати тригером та рушієм кризи. Підтверджено неможливість штучного інтелекту дотримуватися етосу, урахувати емоційний стан відправника, культурний і соціальний контекст, що впливають на спосіб і повноту передавання повідомлення.

Отже, сучасні технології все наполегливіше розвиваються в напрямку пристосування штучного інтелекту до умов людського спілкування. Завдяки здатності штучного інтелекту постійно вчитися й удосконалюватися наближається той час, коли чат-боти стануть для сучасної людини не просто високоінтелектуальним, а й емпатичним співрозмовником. Нові можливості комунікації і спілкування нададуть величезний матеріал і зумовлять перспективи подальшого наукового дослідження процесів комунікації.

Ключові слова: спілкування, комунікативна ситуація, інтернет-середовище, штучний інтелект, чат-бот.

Olena ILYENKO,

orcid.org/0000-0002-6353-9332

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Philology and Translation
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) lenailyenko@yahoo.com*

Tetiana MYKHAILOVA,

orcid.org/0000-0001-6110-6405

*Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) tet.mikh@ukr.net*

Lyudmyla SHUMEIKO,

orcid.org/0000-0003-2410-3867

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) ludmyla.shumeiko@gmail.com*

STRUCTURAL AND SEMANTICAL CHANGES IN MODERN COMMUNICATIVE SITUATION

The article focuses on consideration of the modern communicative situation, the analysis of the changes occurring in the structure of the communicative situation under modern conditions, which are marked by a rapid development of information technologies and the emergence of artificial intelligence. A brief description of the communication situation is given, the reasons and features of the expansion of communication opportunities in the modern world are explained as well as the characteristics of the senders and recipients of information messages and their pragmatic goals.

It is argued that under modern conditions, communication acquires new forms with the help of computer technologies (social networks like Facebook, LinkedIn, messengers), which are characterized by a separation of communication participants in time and space providing an opportunity for multilateral communication, i.e. polylogue, expanding their communication capabilities.

The emergence of artificial intelligence (AI) has expanded technological capabilities and communication conditions of communication. The components of communication have changed significantly: communication is becoming increasingly mediated, the content of messages is becoming more pragmatic. Communication channels change, new codes appear.

The features and functions of the sender of information as an element of the communicative situation are characterized. In the modern communicative situation, the sender of information is not only a person, but also a machine, specially programmed computer programs (bots) capable of initiating and maintaining communication with other people or bots, imitating a person based on the communication experience. Researchers note not only the positive role of bots in informing the population about safety, health, and assistance, but also the negative value: if communication is constructed in correctly, it can become a trigger and driver of a crisis.

The impossibility of artificial intelligence to adhere to the ethos, to take in to account the emotional state of the sender, the cultural and social context, which affect the method and completeness of the message transmission, has been confirmed.

Generally, modern technologies are increasingly and persistently developing in the direction of adapting artificial intelligence to the conditions of human communication. Due to the ability of artificial intelligence to constantly improve, the time is approaching when chatbots will become not just a highly intelligent, but also an empathetic interlocutor for modern humans. New possibilities of communication and intercommunication will provide significant material for study and determine the prospects for further scientific research of the communication processes.

Key words: *communication, communicative situation, Internet environment, artificial intelligence, chatbot.*

Постановка проблеми. Комунікативні процеси все більше охоплюють глобальне суспільство загалом й окрему особистість зокрема, тому поняття комунікації нині стає все більш актуальним. Теорія комунікації і процесів її здійснення розроблена науковцями багатьох галузей знань (див., наприклад, (Beniger, 1990), але швидкі інформаційно-комунікативні трансформації сучасного світу зумовлю-

ють нові питання, які потребують свого вирішення. На часі розв'язання проблем, пов'язаних з особливостями комунікації в соціальних мережах, структурно-семантичними змінами в сучасній комунікативній ситуації, застосуванням штучного інтелекту, функціонуванням чат-ботів тощо.

Аналіз досліджень. Базові поняття теорії комунікації викладені в працях таких філософів

і лінгвістів, як Платон, Аристотель, М. Гайдеггер, Ю. Габермас, П. Рікер, Е. Левінас, М. Холідей, Дж. Остін, Дж. Сьорль, Г. Почепцов та ін. Сучасні науковці (Ф. Бацевич, А. Краснякова, В. Ковпак, О. Марків, І. Мудра, О. Селіванова та ін.) намагаються досягнути більш конкретні питання, пов'язані з викликами сьогодення: комунікація за умов поширення інформаційних технологій, зміна каналів зв'язку в комунікативному процесі, його середовища і учасників, форм спілкування тощо.

Мета статті – проаналізувати зміни, які відбуваються в структурі комунікативної ситуації за сучасних умов, позначених бурхливим розвитком інформаційних технологій і появою штучного інтелекту.

Оскільки *об'єктом* нашого дослідження виступає комунікативна ситуація в цілому, для досягнення мети передусім ставимо такі *завдання*, серед яких – коротка характеристика комунікативної ситуації, роз'яснення причин та особливостей розширення комунікативних можливостей у сучасному світі, прагматичних цілей відправників інформаційних повідомлень, характеристику відправників та одержувачів інформаційних повідомлень.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що комунікація в широкому розумінні передбачає передання інформації, певного досвіду за допомогою різних сигналів і кодів, найдосконалішим із яких в еволюційному значенні визнано людську мову. Проте варто виділити також й інші сигнали і коди, а саме: невербальні коди та сигнали, зокрема цифрові.

Комунікативна ситуація виступає формою комунікативного процесу та має такі компоненти: умови спілкування, наявність його учасників, тобто відправника й одержувача інформації, їхні соціальні взаємовідносини, комунікативну інтенцію відправника інформації та вибір ним відповідної форми (Бацевич, 2004; Ганніченко, 2017; Мартинова, 2010).

Дослідниця О. Мартинова зазначає, що «комунікативна ситуація поєднує часові, просторові та предметні умови спілкування» (Мартинова, 2010:125). Говорячи про умови спілкування, здебільшого виділяють пряме й опосередковане спілкування. Пряме спілкування означає безпосередню взаємодію його учасників тут (в одному просторі) і зараз (в одному часі). Опосередковане спілкування має на увазі наявність посередника, яким може бути інша людина або певний канал, який в історії людської цивілізації мав і набуває різноманітних форм (архітектура, скульптура, живопис, книги, радіо, телебачення, Інтернет тощо) (Бацевич, 2004). Так само, як історичний розвиток люд-

ства був позначений переважно опосередкованим спілкуванням, так і за сучасних умов цей процес продовжується, набуваючи нових форм з допомогою комп'ютерних технологій. Слід зауважити, що нинішні умови швидкісних процесів життя, інформатизації та розповсюдження соціальних мереж усе більше підштовхують людей до опосередкованого спілкування (соціальні мережі Facebook, LinkedIn та ін., месенджери тощо), яке характеризується розподіленням учасників спілкування в часі й просторі, надає можливість багатосторонньої комунікації, тобто полілогу, розширюючи їхні комунікативні можливості. Полілог стає найпоширенішою формою сучасного спілкування. Із цим поняттям корелюють поняття «відправник» та «одержувач інформації»: найчастіше йдеться не про одного одержувача інформації, а про певну аудиторію. Також можна говорити і про множинність інформаційних каналів, які застосовуються і відправником, й одержувачем інформації.

Дослідниця О. Т. Марків вважає, що в комунікативному мережевому середовищі ми спостерігаємо асиміляцію форм мовлення (монолог-діалог-полілог); надіслані повідомлення в соціальних мережах, блогах зумовлюють мультирольову й міжособистісну визначеність відносин учасників і розвиток політематики в одній дискурсивній події. У соціальних мережах за умов полілогу комунікація взагалі не характеризується просторово-часовою вираженістю, адже будь-який пост, повідомлення, блог можуть супроводжуватися вербальними коментарями чи графічними реакціями, зробленими пізніше. Мережевий полілог як комунікативне явище часто ініціюється з допомогою маніпулятивних засобів (флейму, тролінгу, спаму тощо); він може актуалізуватися й новими зацікавленими дописувачами (Марків, 2017:38–39).

Однак варто зауважити, що полілоги в інтернет-середовищі за умови грамотного керівництва та контролю стають більш конструктивними та структурованими, запускають механізми суб'єкт-суб'єктної взаємодії, зумовлюють трансформацію комунікативних інтернет-практик (Краснякова, 2019:233).

Схарактеризуємо насамперед особливості й функції відправника інформації як елемента комунікативної ситуації. Оскільки процес комунікації починається тоді, коли один відправник (людина) вирішує повідомити якийсь факт, ідею або іншу інформацію одержувачеві (іншій людині). Надсилаючи інформацію, він обирає відповідний канал і засоби, за допомогою яких її можна передати, а також створює й кодує повідомлення таким чином,

щоб його міг зрозуміти одержувач. Сучасні ефективні відправники намагаються пристосовувати своє повідомлення до поглядів і досвіду одержувача. Інформація, яку надсилають, важлива для відправника, адже він вважає, що її можна використати для досягнення певних цілей. Тобто відправник має таку конкретну прагматичну мету, як, наприклад, поділитися нею, переконати когось або отримати відповідь. Слід зазначити, що в сучасному віртуальному просторі будь-яка людина, структура, машина може бути відправником інформації. При цьому людина й машина можуть конструювати свою власну віртуальну ідентичність, набувати нових віртуальних облич, скільки завгодно варіювати власні самопрезентації.

Отже, як бачимо, технологічні зміни сучасної цивілізації змінюють характер спілкування загалом – відправником інформації може виступати людина, яка входить у прямий контакт з іншою особою або декількома людьми за допомогою телефону чи інших телекомунікаційних засобів, у такий спосіб відбувається пряме спілкування (хоча воно розділене в просторі, але є одночасним). Відправником інформації стає також машина, спеціально запрограмовані комп'ютерні програми, так звані боти, здатні ініціювати й підтримувати спілкування з іншими особами чи ботами, імітуючи людину на основі досвіду спілкування. Нині боти виконують здебільшого функції автоматизації рутинного спілкування як відправники і як одержувачі інформації. Боти останнього покоління використовують передові багатопланові нейронні мережі. Розмовні чат-боти здатні покращувати взаємодію з користувачами і в соціальних мережах, і на ігрових платформах, вони надають інформацію, яка може допомогти споживачам приймати рішення. Розробники комп'ютерних програм для таких чат-ботів намагаються досягати персоналізації в пропозиціях певного контенту та рекомендацій у соціальних мережах. Часто метою розроблення таких ботів є бізнес-мета й формування цільової аудиторії (Ваховська, 2023; Ганніченко, 2017).

Загалом, усе більше й більше застосовують боти в різних галузях соціального життя. Дослідниці І. Мудра та О. Кухарська доводять користь ботів у ЗМІ (Мудра, 2021), а науковці В. Ковпак і К. Таточенко визначили важливість популярних офіційних чат-ботів під час публічних кризових ситуацій, а саме: під час локауту, спричиненою пандемією ковіду, та військової агресії російської федерації проти України 2022 року (Ковпак, 2022). Ідею прагматичної користі чат-ботів у кризових ситуаціях підтримує й інша вітчизняна дослідниця А. Краснякова (Краснякова, 2019).

Про амбівалентну роль соціальних мереж у кризових ситуаціях під час війни пише А. Чуприна. На думку авторки, з одного боку, за таких умов виникає потреба інформування населення з нагальних питань щодо безпеки, здоров'я, термінової допомоги та ін. Дослідниця твердить, що, з іншого боку, неправильно побудована комунікація в соціальних мережах сама по собі може стати тригером і рушієм кризи (Чуприна, 2022).

Чат-боти були розроблені для того, щоб відповідати на прості запитання, подавати інформацію у спрощеному вигляді, фактами. Вони надають обмежені відповіді, але не можуть відповісти на складні запитання, побудовані з багатьох частин, або на запитання, які вимагають прийняття рішення. Але такі «штучні співрозмовники» успішно виконують свої функції інформування, попередження, запрошення тощо і не передбачають зворотного зв'язку.

Варто зазначити, що існують і чат-боти, здатні імітувати людське спілкування за допомогою технологій штучного інтелекту і машинного навчання (AI/ML). Вони можуть надавати відповіді на запити від імені служби підтримки клієнтів. Існують також високоінтелектуальні чат-боти (Amazon Alexa зокрема), які можуть спілкуватися з людьми майже природно. Найвідомішим і найпопулярнішим нині є ChatGPT by OpenAI. Список чат-ботів на основі штучного інтелекту репрезентований, наприклад, у «Списку найкращих чат-ботів зі штучним інтелектом 2023 року», у якому коротко схарактеризовані можливості кожного з них (Асті, 2023).

Технологічно деякі чат-боти здатні перетворити текст у мовлення, автоматично розпізнавати мовлення й обробляти природну мову для того, щоб імітувати людське спілкування. Чат-боти є реалізацією штучного інтелекту (ШІ). Сьогодні технології ШІ здатні кодувати письмовий текст, усну мову, невербальні жести або різні символічні форми. ШІ здатен не лише надавати інформацію, а й імітувати реальну розмову, вітаючись із користувачем, використовуючи фрази на підтримку тощо. У роботі "Understanding Management" Richard Daft and Dorothy Marcic називають цей процес матеріальним формулюванням ідеї ("tangible formulation of the idea") (Daft Richard, 2016).

Українські дослідники вже активно звертають увагу на прикладні можливості штучного інтелекту (Ваховська, 2023; Могельницька, 2023).

Подальший стрімкий розвиток штучного інтелекту не викликає сумнівів, і це спричинило певні побоювання урядів з приводу його застосування. Європейський парламент прийняв Artificial

Intelligence Act (13.03.2024), який вводить певні обмеження щодо його застосування для зменшення ризиків, створення можливостей боротьби з дискримінацією та забезпечення прозорості (Artificial Intelligence Act, 2024). Нині сумніви з приводу спілкування зі штучним інтелектом залишаються через його нездатність образно мислити, розуміти або навіть симулювати людські емоції.

До речі, науковці справедливо розмежовують поняття комунікації і спілкування. Наприклад, Ф. Бацевич твердить, що спілкування є ширшим поняттям, оскільки складається з комунікації, перцепції та інтеракції (Бацевич, 2004:27). Машина залишається засобом комунікації, а не спілкування, навіть попри те, що має у своєму арсеналі різноманітні емодзі, смайлики, гіфки тощо. Володіння такими кодами (на нашу думку, тут спрацьовує поняття *етосу*, запровадженому соціологом Максом Вебером (Вебер, 1994)), робить комунікацію більш афективною і певною мірою покращує цей процес. Важливість *етосу* підкреслено і в книзі "Confident Public Speaking" D. Sellnow. Дослідниця вважає, що, оскільки слухачам часто важко відокремити повідомлення від відправника, хороші ідеї можуть бути легко відкинуті, якщо відправник не створить *етос* через зміст, спосіб подання та структуру (Sellnow, 2005).

Під час комунікативного процесу слід урахувати емоційний стан відправника, який впливає на спосіб передавання повідомлення. Важливим також є врахування культурного й соціального контексту: культурне походження відправника і його аудиторії може впливати на стиль і зміст спілкування та, відповідно, його сприйняття. Тому, на нашу думку, необхідна адаптивність комунікативного повідомлення на основі зворотного зв'язку й контексту.

Ключові характеристики комунікації передбачають кодування повідомлення у форму, зрозумілу одержувачу, вибір відповідних каналів для зв'язку та врахування контексту для забезпечення ефективного передавання інформації. Чіткість висловлювань відправника, намір і здатність адаптуватися до аудиторії забезпечують успішне спілкування. Ключову роль відправника для досягнення прагматичних цілей спілкування в бізнес-середовищі визнають і зарубіжні фахівці (Buddy Krizan, 2010).

Одержувач інформації також є важливим складником у комунікативній ситуації. Саме від його сприйняття повідомлення залежить її успіх: чи було досягнуто прагматичну мету, чи можлива подальша комунікація. Якщо під час прямого контакту між учасниками комунікації можлива негайна зворотна реакція, то в мережевій комунікації вона, по-перше, відтермінована в часі, по-друге, може не сфор-

муватися взагалі. Ретельний аналіз одержувачем повідомлення відправника є обов'язковим для правильного розуміння змісту й отримання бажаних (прагматичних) результатів, оскільки оцінка аудиторією мовця значною мірою визначає сприйняття ними певної форми спілкування.

У процесі комунікації, особливо в процесі опосередкованої комунікації, репутація відправника важлива для забезпечення достовірності інформації й підтвердження його (чи її) заяв і висловлювань. Уміння одержувачів інформації аналізувати джерела її походження і фільтрувати її актуалізували питання медійної грамотності й критичного мислення. Як і дослідниця А. Краснякова, ми шкодуємо про те, що полілоги в інтернет-середовищі не завжди є конструктивними, оскільки в процесі інтерактивної взаємодії в Інтернет-просторі користувачі застосовують як конструктивні, так і деструктивні комунікативні практики (Краснякова, 2019). Погоджуємось і з думкою науковців, які наголошують на необхідності дотримання етичних норм під час спілкування в Інтернеті, адже «створивши нове середовище – Інтернет, у якому комп'ютери – основний інструмент комунікації, людство змушене створити в ньому й норми поведінки. У цьому середовищі, кожен, хто занурюється в кібернетичний простір, зобов'язаний дбати не лише про себе, але й про оточуючих – про людей, із якими «спілкується», про інформаційні ресурси, із яких отримує дані або інформацію або ж робить доступними власні. Тому, користуючись будь-якою свободою, слід пам'ятати, що вона обмежується свободою інших людей» (Мартинюк, 2010).

Висновки. Із появою штучного інтелекту (ШІ) розширилися технологічні можливості та умови спілкування. Відбулися значні зміни в складниках процесу комунікації: вона стає все більше опосередкованою, а зміст інформаційних повідомлень – більш прагматичним. Змінюються канали зв'язку, з'являються нові коди. В умовах перевантаження інформацією перед відправником інформації постає багато завдань, зокрема щодо ключових складників усього процесу (вибір цільової аудиторії, належне оформлення повідомлення, володіння сучасними кодами, дотримання етичних норм та ін.). У зв'язку з налагодженням ботів як інформаційних помічників у віртуальному медіапросторі сучасні технології все наполегливіше розвиваються в напрямі пристосування штучного інтелекту до умов людського спілкування. Завдяки здатності штучного інтелекту постійно вчитися й удосконалюватися наближається той час, коли чат-боти стануть для сучасної людини не просто високоінтелектуальним, а й емпатичним співроз-

мовником. Нові можливості комунікації і спілкування, що вже в найближчому майбутньому будуть пропонувати технології штучного інтелекту, нададуть величезний матеріал і зумовлять перспективи подальшого наукового дослідження процесів комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асті Н., М'якін Д. 20+ найкращих чат-ботів зі штучним інтелектом 2023 року: ChatGPT та альтернативи. 2023. URL: <https://mpost.io/uk/best-ai-chatbots/> (дата звернення: 30.04.2024)
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 342 с.
3. Ваховська О. В. Applications of computational linguistics. Прикладні аспекти комп'ютерної лінгвістики: навч.-метод. посібник. Київ: ВЦ КНЛУ, 2023. 136 с.
4. Вебер Макс. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Онови, 1994. 261 с.
5. Ганніченко Т. А. Комунікативна ситуація як форма організації процесу спілкування. *Психолого-лінгвістичні особливості педагогічного спілкування*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 13 квітня 2017 р. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А., 2017. С. 81–85.
6. Ковпак В. А. Офіційні чат-боти Telegram, Viber як засоби публічних кризових комунікацій / В. А. Ковпак, К. П. Таточенко. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 33 (72). № 5. Ч. 2. 2022. С. 211–217.
7. Краснякова А. О. Модерація полілогу як алгоритм трансформації комунікативних інтернет-практик. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2019. Випуск 1. С. 228–233.
8. Марків О. Т. До питання полілогу в мережевій комунікації. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 37–44. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13505/Markiv%20O.%20T..PDF?sequence=1> (дата звернення: 30.04.2024)
9. Мартинова О. М. Особливості моделювання комунікативної ситуації засобами англійської прози. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 51. Серія: Філологічні науки. 2010. С. 125–127.
10. Мартинюк В. М. Морально-етичні норми спілкування в мережових комунікаціях. 2010. URL: https://ethics-ua.blogspot.com/p/blog-page_5317.html (дата звернення: 30.04.2024)
11. Могельницька Л. Роль лінгвістичних корпусів в обробці природної мови. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/78-1.pdf> (дата звернення: 30.04.2024)
12. Мудра І. Чат-боти як інструмент для популяризації матеріалів ЗМІ / І. Мудра, О. Кухарська. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*: журналістика. №2 (2), 2021. С. 69–75.
13. Чуприна А. Роль соціальних мереж у кризових ситуаціях в умовах війни. Ліга. Блоги. 2022. URL: <https://blog.liga.net/user/achupryna/article/45924> (дата звернення: 30.04.2024)
14. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law / Yasmina Yakimova, Janne Ojamo. 2024. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law> (дата звернення: 30.04.2024)
15. Beniger, J. R. Who Are the Most Important Theorists of Communication? *Communication Research*. 1990. Volume 17/ Issue 5. P. 698–715. URL: <https://doi.org/10.1177/009365090017005006> (дата звернення: 30.04.2024)
16. Buddy Krizan A. C., Merrier Patricia, Joice P. Logan, Schreiner Williams Karen. *Business Communication*. Cengage Learning, 2010. 736 p.
17. Daft Richard, Marcic Dorothy. *Understanding Management*. Cengage Learning, 2016. 752 p.
18. Sellnow Deanna D. *Confident Public Speaking*. Thomson. Wadsworth, 2005. 461 p.

REFERENCES

1. Asti N., Miakin D. (2023) 20+ naikrashcheykh chat-botiv zi shtuchnym intelektom 2023 roku: ChatGPT ta alternatyvy [20+ Best AI Chatbots of 2023: ChatGPT and Alternatives]. 2023. URL: <https://mpost.io/uk/best-ai-chatbots/> (data zvernennia: 30.04.2024) [in Ukrainian].
2. Batsevych F. S. (2004) *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]*. Kyiv: Akademiia, 2004. 342 s. [in Ukrainian].
3. Vakhovska O. V. (2023) Applications of computational linguistics. Prykladni aspekty kompiuternoї linhvistyky [Applications of computational linguistics. Applied aspects of computational linguistics]: navch.-metod. posibnyk. Kyiv: VTs KNLU, 2023. 136 s. [in Ukrainian].
4. Veber Maks. (1994) *Protstantska etyka i dukh kapitalizmu [Protestant ethics and the spirit of capitalism]*. Kyiv: Osnovy, 1994. 261 s. [in Ukrainian].
5. Hannichenko T. A. (2017) *Komunikatyvna sytuatsiia yak forma orhanizatsii protsesu spilkuvannia. Psykholoho-linhvistychni osoblyvosti pedahohichnoho spilkuvannia [Communicative situation as a form of organization of the communication process. Psychological and linguistic features of pedagogical communication: a collection of materials All-Ukrainian. science and practice Conf., Cherkasy National University named after B. Khmelnytskyi, April 13, 2017.]: zbirnyk materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf., Cherkaskyi nats. un-t im. B. Khmelnytskoho, 13 kvitnia 2017 r. Cherkasy : Vyd-vo Chabanenko Yu. A., 2017. S. 81–85.* [in Ukrainian].
6. Kovpak V. A. (2022) *Ofitsiyni chat-boty Telegram i Viber yak zasoby publichnoyi kryzovoyi komunikatsiyi [Official chat bots Telegram, Viber as means of public crisis communications]* / V. A. Kovpak, K. P. Tatchenko. *Vcheni zapysky*

- TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka. [Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism]. Volume 33 (72). № 5. Part 2. Tom 33 (72). № 5. Ch. 2. 2022. S. 211–217. [in Ukrainian].
7. Krasniakova A. O. (2019) Moderatsiia polilohu yak alhorytm transformatsii komunikatyvnykh internet-praktyk [Polylogue moderation as an algorithm for the transformation of communicative Internet practices.]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Psykholohichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological sciences.]. 2019. Vypusk 1. S. 228–233. [in Ukrainian].
8. Markiv O. T. (2017) Do pytannia polilohu v merezhevii komunikatsii [To the question of polylogue in network communication]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2017. S. 37–44. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13505/Markiv%20O.%20T..PDF?sequence=1> (data zvernennia: 30.04.2024) [in Ukrainian].
9. Martynova O. M. (2010) Osoblyvosti modeliuvannia komunikatyvnoi sytuatsii zasobamy anhlo movnoi prozy [Peculiarities of modeling the communicative situation by means of English prose]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. Vyp. 51. Serii: Filolohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr State University. Vol. 51. Series: Philological sciences]. 2010. S. 125–127. [in Ukrainian].
10. Martyniuk V. M. (2010) Moralno-etychni normy spilkuvannia v merezhevnykh komunikatsiakh [Moral and ethical norms of communication in network communications]. 2010. URL: https://e-ethics-ua.blogspot.com/p/blog-page_5317.html (data zvernennia: 30.04.2024) [in Ukrainian].
11. Mohelnytska L. (2023) Rol linhvistychnykh korpusiv v obrobttsi pryrodnoi movy [The role of linguistic corpora in natural language processing]. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/78-1.pdf> (data zvernennia: 30.04.2024) [in Ukrainian].
12. Mudra I. (2021) Chat-boty yak instrument dlia populiaryzatsii materialiv ZMI [Chat bots as a tool for popularizing media materials] / I. Mudra, O. Kukharska. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»: zhurnalistyka [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University: journalism]. № 2 (2), 2021. S. 69–75. [in Ukrainian].
13. Chupryna A. (2022) Rol sotsialnykh merezh u kryzovykh sytuatsiakh v umovakh viiny [The role of social networks in crisis situations in war conditions.]. Liha. Blohy [League. Blogs]. 2022. URL: <https://blog.liga.net/user/achupryna/article/45924> (data zvernennia: 30.04.2024) [in Ukrainian].
14. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law (2024) / Yasmina Yakimova, Janne Ojamo. 2024. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law> (data zvernennia: 30.04.2024)
15. Beniger, J. R. (1990) Who Are the Most Important Theorists of Communication? Communication Research. 1990. Volume 17. Issue 5. R. 698–715. URL: <https://doi.org/10.1177/009365090017005006> (data zvernennia: 30.04.2024)
16. Buddy Krizan A. C. (2010), Merrier Patricia, Joice P. Logan, Schneiter Williams Karen. Business Communication. Cengage Learning, 2010. 736 p.
17. Daft Richard (2016), Marcic Dorothy. Understanding Management. Cengage Learning, 2016. 752 p.
18. Sellnow Deanna D. (2005) Confident Public Speaking. Thomson / Wadsworth, 2005. 461 p.

УДК 811.581

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-38>

Наталія КОЛОМІЄЦЬ,

orcid.org/0000-0002-0171-6938

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *natalia.kolomiiets@knu.ua*

Марія МАКОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-7831-6510

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *m.makovska@knu.ua*

Діана МІТЬКО,

orcid.org/0009-0005-4045-7755

магістр кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *dianamitko2001@gmail.com*

КОНЦЕПТ «РОЗВИТОК» У КИТАЄМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено особливості вербалізації концепту «розвиток» у промовах китайських політичних діячів, проаналізовано характерні риси китаємовного політичного дискурсу, розглянуто та класифіковано лексеми на позначення цього концепту. Політика завжди була складною сферою відносин у суспільстві і відіграла визначальну роль у житті нації і кожної людини, оскільки метою політики є керування суспільством. Політика тісно пов'язана з мовою. Дослідження мови політики в Китаї почалося в ХХ столітті й досі розвивається. Для Китаю, китайської культури й народу як для однієї з найдавніших цивілізацій в світі постійний розвиток є визначальним фактором у долі нації. Відповідно, поняття «розвиток» є одним із ключових у китаємовному політичному дискурсі, а саме в текстах політичних промов відомих китайських політичних діячів, класифікація способів вербалізації за тематичним принципом та виявлення їх частотності. Під час виконання дослідження ми використовували загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: метод наукового узагальнення, метод індукції та дедукції, аналізу та синтезу, метод суцільної вибірки, метод порівняльного аналізу, описовий метод, типологічний та статистичний методи. Дослідивши тексти політичного дискурсу, ми можемо стверджувати, що на сучасному етапі його розвитку вербалізація концепту «розвиток» актуалізується в таких лексемах-номе-нах: 展 (1128 разів), 发 (1050 разів), 进 (200 разів), 改 (142), 变 (114), 长 (72), 高 (67), та 升 (47). Лексико-семантична структура концепту «розвиток» поділяється на такі семантичні групи: «розвиток, еволюція» (вербалізатори з цієї групи трапляються 1054 рази), «зміни, трансформації» (211 разів), «збільшуватися, зростати» (208 разів), «рух уперед або вгору, підйом» (161 раз), «розгортати» (77 разів), «покрайувати» (77 разів), «прогрес» (67 разів), «процвітання» (49 разів), особливі політичні реалії «мирний розвиток» (17 разів) та «стійкий розвиток» (59 разів). На підставі цих ознак ми розподілили лексеми-вербалізатора за відповідними тематичними групами.

Ключові слова: концепт, розвиток, політичний дискурс, китайська мова.

Natalia KOLOMIETS,

orcid.org/0000-0002-0171-6938

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Languages and Literatures of the Far East and Southeast Asia
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv National University
(Kyiv, Ukraine) natalia.kolomiets@knu.ua*

Mariia MAKOVSKA,

orcid.org/0000-0002-7831-6510

Candidate of Philological Sciences,

*Assistant at the Department of Languages and Literatures of the Far East and Southeast Asia
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv National University
(Kyiv, Ukraine) m.makovska@knu.ua*

Diana MITKO,

orcid.org/0009-0005-4045-7755

*Master at the Department of Languages and Literatures of the Far East and Southeast Asia
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv National University
(Kyiv, Ukraine) dianamitko2001@gmail.com*

THE CONCEPT OF “DEVELOPMENT” IN CHINESE-SPEAKING POLITICAL DISCOURSE

The article examines the peculiarities of the verbalization of the concept of «development» in the speeches of Chinese political figures, analyzes the characteristic features of the Chinese-speaking political discourse, examines and classifies lexemes denoting this concept. Politics has always been a complex sphere of relations in society and played a decisive role in the life of the nation and every person, since the purpose of politics is to manage society. Politics is closely related to language. The study of the language of politics in China began in the 20th century and is still developing. For China, Chinese culture and people as one of the oldest civilizations in the world, continuous development is a determining factor in the nation's destiny. Accordingly, the concept of «development» is one of the key concepts in Chinese political discourse. The purpose of the study is to find out the ways of verbalizing the concept of «development» in the Chinese-speaking political discourse, namely in the texts of political speeches of famous Chinese political figures, to classify the ways of verbalization according to the thematic principle and to identify their frequency. During the research, we used general scientific and special methods of cognition: the method of scientific generalization, the method of induction and deduction, analysis and synthesis, the method of continuous sampling, the method of comparative analysis, descriptive method, typological and statistical methods. Having studied the texts of the political discourse, we can state that at the current stage of its development, the verbalization of the concept «development» is actualized in the following lexemes-nomenes: 展 (1128 times), 发 (1050 times), 进 (200 times), 改 (142), 变 (114), 长 (72), 高 (67), and 升 (47). The lexical-semantic structure of the concept «development» is divided into the following semantic groups: «development, evolution» (verbalizers from this group occur 1054 times), «changes, transformations» (211 times), «increase, grow» (208 times), «forward or upward movement» (161 times), «deploy» (77 times), «improve» (77 times), «progress» (67 times), «prosperity» (49 times), special political realities «peaceful development » (17 times) and “sustainable development” (59 times). On the basis of these features, we divided the lexemes of the verbalizer into appropriate thematic groups.

Key words: *concept, development, political discourse, Chinese language.*

Із політичним дискурсом ми стикаємося кожного дня. Основними мотивами та рушіями цієї сфери спілкування є влада та боротьба за неї. Серед цілей політичного дискурсу можна виділити такі: досягнення суспільної згоди, прийняття та пояснення політичних стратегій, підтримка позицій або їх руйнування, нав'язування певної ідеології масовій свідомості тощо. Основні функції політичного дискурсу такі: маніпулятивна; функція переконання; інформативна; аргументативна; створення переконливої картини кращого майбутнього (Клименко, 2009).

До особливостей політичного дискурсу можна віднести наступні: 1) усі соціальні складові полі-

тичного дискурсу розглядаються як учасники відносин домінування та підкорення; 2) у політичному дискурсі мовець навмисно апелює не до розуму, а до емоційно-чуттєвої сфери реципієнтів, у якості аргументів використовуючи культурні цінності, традиції, історичні приклади. Зважаючи на це, політичному дискурсу властива виражена емоційність; 3) мова в політичному дискурсі спрямована на завоювання влади та її перерозподіл, тому є основним інструментом цієї сфери; 4) комунікативні стратегії реалізуються шляхом нечіткості меж комунікативного простору, масовості комунікації та інших прагматичних прийомів здійснення

впливу; 5) дискурс спрямований на майбутнє, яке важко перевірити; 6) театралізація мовлення в політичному дискурсі, зумовлена полемічністю, спрямованою на звернення реципієнтів на свій бік та навіювання негативного ставлення до опонента; 7) агресивність мовлення, що пов'язано з концепцією ієрархії та володарювання.

Тексти політичного дискурсу зазвичай належать до публіцистичного стилю, тому, з огляду на стильову приналежність, вбирають у себе такі особливості: використання власних назв політичного характеру (топоніми, антропоніми, назви міжнародних угод, програм, організацій тощо); підвищена ідіоматичність; активна персональність (апелювання до конкретних проблем реципієнтів); емоційно-забарвлена лексика; спрощений синтаксис для легшого розуміння посилу реципієнтами; суспільно-політична і термінологічна лексика; використання веньянізмів.

За Б. Ю. Нечипоренко, політичному дискурсу в Китаї притаманний тоталітарний компонент, який характеризується певними лінгвістичними властивостями: декларативність (необґрунтованість, узагальненість тверджень, спрямованих на емпіричну сферу реципієнта); слогановість (використання знайомих формулювань з метою збільшення довіри реципієнта); штамповість (офіційність викликає довіру); метафоричність (вибудовування потрібних асоціацій); зсув аксіологічних цінностей (певні теми не можна критикувати, як-от КПК, інші – схвалювати, до прикладу, самостійність Тайваню) (Нечипоренко, 2013). Окрім цього, китайському політичному дискурсу притаманна схильність до канонів, тобто політичні діячі у своїх промовах використовують історичні факти, цитати мудреців або стародавні традиції, конфуціанські поняття, що має привернути реципієнтів до мовця (Касьян, 2010).

Населення Китаю є першим у світі за кількістю, та водночас у КНР бракує природних ресурсів. Вперше концепція сталого розвитку була прийнята в 1989 році як програма ООН щодо захисту довкілля, а згодом «Порядком денним на XXI століття в Китаї» від березня 1994 року було ухвалено стратегію сталого розвитку.

Згадана стратегія охоплює екологічну, економічну та соціальну складові. «В основу стратегії покладено захист природних ресурсів і довкілля, її основна умова – стимулювання економічного розвитку, а головна мета – покращення та підвищення якості життя людей» (Коломієць, 2019). Таким чином, стратегія сталого розвитку спрямована до того, щоб підтримувати всебічний розвиток у державі для сучасного суспільства, водночас

підключуючись про наступні покоління. Найяскравішою особливістю шляху розвитку КНР є прагнення сталого розвитку, інновацій та технологічного розвитку. Світова практика в осмисленні сталого розвитку полягає в тому, що комплексна система взаємодії суспільства й навколишнього середовища протягом тривалого часу мала регулювати себе самостійно, визначаючи гармонійний і врівноважений хід розвитку. В умовах посиленої індустріалізації та підвищення навантаження на довкілля в КНР проблеми на цьому шляху заострилися. Для конкретних регіонів концепція сталого розвитку реалізується з урахуванням інтересів різних суб'єктів, різних масштабів, різних рівнів, структур і функцій. Цай Лінь та Лі Шисінь розділили систему сталого розвитку на 5 підсистем: система підтримки виживання, система підтримки розвитку, система підтримки довкілля, система соціального розвитку та система інтелектуальної підтримки. Формування «сталості» регіону має залежати від сукупного розвитку п'ятих систем. Таким чином, китайський досвід забезпечення екологічно стійкого розвитку формується з початку 1990-х рр.

Про важливість та актуальність поняття сталого розвитку можна також судити, виходячи з досліджуваних виступів китайських політичних діячів, де словосполучення 可持续发展 («сталі розвиток») повторюється 59 разів.

Отже, дослідивши виступи китайських політичних діячів та доступні джерела, видається можливим підсумувати: поняття «стратегії сталого розвитку» є надзвичайно актуальними для такої визначної держави, як Китай. Через недостатню кількість природних ресурсів із порівняно надмірною чисельністю населення Китай перебуває на шляху сталого розвитку, що дозволить суспільству розвиватися, завдаючи меншої шкоди довкіллю.

Зміст концепту є об'єктивованою інформацією про концепт. «Історично сформовані у свідомості народу поняття, уявлення, оцінки й асоціації <...> утворюють зміст досліджуваного концепту. Коли концепт того чи того об'єкта або стану активізується у свідомості індивіда в процесі розумової або мовної діяльності, сама людина не замислюється над складовими елементами його структури або його змістом, і, лише оперуючи цим концептом як одиницею знання, ми починаємо виокремлювати його конкретні характеристики» (Єрмоленко, 2001).

Структуру концепту визначають як діядну, тобто таку, що містить у своєму складі ядро і периферію. Ядро, переважно – ключова лексема, – є ядром поля концепту. Периферія – це абстрактні

поняття, похідні від ядерних (Селіванова, 2008). У китайській мові ядром концепту «розвиток» є лексема 发展.

З'ясувати специфіку уявлень китайського народу про концепт «розвиток», визначити його місце в китайській мовній картині світу допоможуть слова, кліше, фразеологізми та аналіз кількості та сполучуваності елементів концептуального поля. Варто зауважити, що в процесі аналізу концептуального поля ми не виявили широкого арсеналу синонімів, фразеологізмів, стійких словосполучень на позначення концепту «розвиток». Ключовим словом, ядром концепту, як уже було зазначено, виступає лексема 发展. Відповідно, дана лексема також виступає основним номеном-вербалізатором концепту «розвиток» у сучасному китаємовному політичному дискурсі.

Розгляньмо визначення слова «розвиток» у китайських словниках. «Онлайн-словник китайської мови» (在线汉语词典) та «Онлайн-словник китайських ієрогліфів Сінхуа» (在线新华字典) визначають слово «розвиток» у такий спосіб: 1. Зміна речей від малого до великого, від простого до складного, від низького рівня до високого – напр., *закони соціального розвитку, стан справ досі розвивається, поступовий розвиток*. 2. Розширення (організації, масштабів тощо) – напр., *промисловість розвивається*. 3. Зростання, прогрес – напр., *розвиток від бутона до квітки*.

Китаємовні джерела визначають «розвиток» як філософський термін на позначення процесу руху та зміни речей від малого до великого, від простого до складного, від низького рівня до високого та від старого матеріалу до нового. Причиною розвитку речей є універсальність зв'язку речей, а джерелом розвитку речей є внутрішня суперечливість речей, тобто їхні внутрішні зв'язки.

Людство споконвіків прагне до розвитку. Але спочатку має бути зрозуміло: якого саме «розвитку» ми прагнемо. Це вимагає поглибленого розкриття відтінків поняття «розвиток». Розвиток речей полягає в оптимізації елементів і структур між собою і спорідненими речами в процесі взаємодії, перетворенні та єднанні, удосконаленні функції пристосування до середовища, перетворенні речей і сприянні гармонії, а також у підвищенні цінності існування (Ведернікова, 2017).

Хоча ядром концептуального поля, основною лексемою-номеном є слово 发展, необхідно виокремити морфемно-ієрогліфи зі значенням «розвиток» у сучасній китайській мові. У процесі аналізу доступних лексикографічних матеріалів нами було виявлено, що в китайській мовній картині світу концепт «розвиток» реалізується через ряд

морфем, що більшою або меншою мірою вербалізують даний концепт, несуть його смисл, асоціативні або конотативні відтінки. До таких морфем відносимо 展, 进, 变, 发, 升, 改, 高 та 长.

Звернімося до словника Сінхуа (在线新华字典) для з'ясування значень кожної з морфем. Так, ієрогліф 展 (zhǎn) має такі значення: 张开, 舒张开: 展开. 展示. 展玩. (Розгортати, розширювати: запускати, розкривати, спостерігати); 延缓, 放宽期限: 展延. 展期. (Відтягувати, давати додатковий час: відтермінувати); 察看, 省视: 展墓. (Ретельно досліджувати, перевіряти: відвідувати могили предків); 陈列: 展品. 展销. (Виставляти, перераховувати: експонат, виставляти на продаж); 施行, 发挥 (能力) : 展拜. 开展. (Здійснювати, розвивати (здібності): кланятися в ноги, реалізувати); 古同“辗”, 辗转. (Змушувати хитатися з боку в бік); 姓. (Прізвище).

Отже, основне значення – «розгортати, розширювати», яке також є на периферії концептуального поля «розвиток».

Знаходимо такі визначення лексеми 进 (jìn): 向前或向上移动、发展, 与“退”相对: 进取. 进击. 进驻. 进行. (Просуватися вперед, розвиватися, протилежно до «відступати»: прагнути вперед, атакувати, зайняти територію, проводити); 入, 往里去: 进见. 进谒. (Входити, заходити всередину: здійснити візит, отримати аудієнцію); 吃, 喝: 进食. 进餐. (Їсти, пити: споживати їжу, їсти); 收入或买入: 进账. 进货. (Прибуток, придбати, закуповувати: стаття прибутку, закуповувати товар); 奉上, 呈上: 进言. 进奉. (Надавати, піднести, піднесення: висловлювати думку, здійснювати підношення); 旧式房院层次. (Номер двору в будинках старого типу).

Звернімося до словника для з'ясування дефініції морфемі 变 (biàn): 性质状态或情形和以前不同; 变化; 改变: 变调. 变革. 变更. (Зміна стану або властивості, ситуації: зміна тону, перетворення, переворот, модифікація); 变成: 沙漠~良田. 后进~先进. (Ставати: пустеля стає родючою землею, молодь стає прогресивною); 使改变: ~废为宝. (Змінювати, спричиняти зміни: перетворювати сміття на скарб); 能变化的; 已变化的: ~数. ~态. (Здатний до змін; змінений: змінна величина, метаморфоза); 变卖: ~产. (Розпродавати: розпродавати майно); 变通: 通权达~. (Пристосуватися до обставин: бути гнучким); 有重大影响的突然变化: 事~. 政~. (Раптово змінитися під суттєвим впливом: інцидент, політичний переворот); 指变文. (Бяньвень). 姓. (Прізвище).

Оскільки зміни безпосередньо пов'язані з розвитком, є його корінням та джерелом, тому це

поняття також становить ядро концептуального поля «розвиток».

Словникові визначення ієрогліфа 发 (fā): 交付, 送出: 分~。~放。~行 (批发)。(Передавати, відсилати: розподіляти, надавати, випускати оптом); 放, 射: ~射。百~百中。焕~。(Випускати, стріляти: пускати стрілу, влучно стріляти, випромінювати); 表达, 阐述: ~表。阐~。(Висловлювати, пояснювати: публікувати, розкривати сенс); 散开, 分散: ~散。(Розподіляти, випромінювати: розсіювати); 开展, 张大, 扩大: ~展。~扬。(Розвиватися, перебільшувати, розширювати: розвиток, розгортатися); 打开, 揭露: ~现。~掘。(Відкривати, виявляти: виявити, відшукати); 产生, 出现: ~生。~愤。奋~。(Створювати, виникати: з'явитися, натхненно взятися, стрімко піднятися); 食物因发酵或水浸而膨胀: ~面。(Розбухнути в результаті бродіння або консервування – про їжу: замісити тісто); 显现, 显出: ~病。~抖。~慄。(Виявити, проявитися: захворіти, тремтіти, боятися); 开始动作: ~动。(Почати рух: пускати в хід); 引起, 开启: 启~。~人深省。(Спричиняти, активізувати: надихати, привести до тями); 公布, 宣布: ~布。~号施令。(Оголосити, опублікувати: видавати в друк, видавати накази); 量词, 用于枪弹、炮弹。(Рахівне слово для патронів, снарядів).

Хоча значення «розвиватися, розширювати» не є основним, однак також є одним із тлумачень ієрогліфа 发。

Визначення лексеми 升 (shēng) за словником在线新华字典 такі: 由低往高移动。(Рух від низького до високого); 向上, 高起, 提高: 升华。升值。提升。(Рухатися вгору, виситися, підійматися: звеличуватися, дорожчати, висувати); 容量单位。(Одиниця потужності, одиниця об'єму); 量粮食的器具, 容量为斗的十分之一。(Інструмент для зважування зерна об'ємом 1/10 доу).

Оскільки розвиток – це результат руху вгору, вперед, то ієрогліф 升 входить у концептуальне поле, так само як і ієрогліфи 高, 长。

До лексеми 改 (gǎi) знаходимо такі визначення: 更换; 变更: 改变。更改。改革。改善。(Оновлювати, змінювати: переміна, змінювати, реформувати, покращувати); 纠正。(Виправляти); 修订。(Вносити правки); 姓。(Прізвище).

Словникові тлумачення ієрогліфа 高 (gāo): 由下到上距离大的, 与“低”相对: ~峰。~空。~原。(Той, що розташований високо, протилежний до «низького»: пік, вись, плоскогір'я); 高度: 他身~一米八。(Зріст, висота: Він 1.80 м на зріст); 等级在上的: ~级。~考。(Високого рівня: вищий

ступінь, Гаокао – єдиний державний іспит для вступу до ВНЗ у КНР); 在一般标准或平均程度之上: ~质量。~消费。~价。~档。~手。~能物理。(Вищий за загальні стандарти або середній рівень: високоякісний, високий рівень споживання, висока ціна); 声音响亮: 引吭~歌。(Гучний звук: голосно співати); 敬辞, 称别人的事物: ~见。~论。~堂。(Формула ввічливості для того, що належить іншим: Ваша пропозиція, Ваша думка, Ваші батьки); 热烈、盛大: ~昂。兴~采烈。(Натхненний, урочистий: підніматися, радіти); 显贵, 道德水平高: 崇~。清~。~风亮节。~尚。~雅。~洁。(Благородна людина з високими моральними якостями: благородний, чистий, шляхетність і душевна чистота); 宗族中最在上之称: ~祖。(Людина, найвища в родовій ієрархії: старший у роду); 酸根或化合物中比标准酸根多含一个氧原子的: ~锰酸钾。(Кислотні радикали або сполуки, вміст яких на один атом кисню більше, ніж стандартні кислотні радикали: перманганат калію); 姓。(Прізвище).

Лексема 长 (zhǎng) має такі 5 визначень: 生长, 成长。(Рости, виростати, формуватися); 增加。(Збільшувати(-ся)); 排行第一的。(На початку списку, на першому місці); 辈分高或年纪大。(Старший у роду або за віком); 领导人; 负责人。(Керівник, відповідальна особа).

Ця лексема також входить до концепту «розвиток», оскільки пов'язана з цим поняттям через перше та друге значення, і значення розвитку чітко видно з контексту, у якому вживається ця лексична одиниця в політичних промовах.

Отже, згідно з дослідженнями, концепт має ядро і периферію, що становить його діадну структуру. Ядро є ключовою лексемою, що вербалізує концепт, а на периферії – похідні від ядра, які певним чином розкривають, розширюють концепт. У нашому випадку ядром є лексема 发展。Ми дослідили визначення цієї лексеми, запропоновані китайськими словниками, після чого також виявили тлумачення словниками основних лексем-ієрогліфів, які становлять ядро та периферію концепту «розвиток».

Для даного дослідження з метою з'ясування вербалізації концепту «розвиток» у сучасному китаємовному політичному дискурсі нами було проаналізовано політичні виступи за 2021 рік Генерального секретаря ЦК Комуністичної партії Китаю, голови КНР Сі Цзіньпіна (习近平), міністра закордонних справ КНР Ван Ї (王毅), віце-міністра закордонних справ Се Фена (谢锋), прем'єра Держради КНР, члена постійного комітету політбюро ЦК Компартії Китаю Лі Кецяна (李克强), заступника міністра закордонних справ

КНР Ло Чжаохуея (罗照辉) (讲话全文). Таким чином, ми дослідили вербалізацію концепту «розвиток» у сучасному китаємовному політичному дискурсі.

Концепт – категорія ширша та глибша, ніж поняття, він складається з багатьох слів, представляти його потрібно як сукупність або ланцюжок широкого набору слів, які б певною мірою висвітлювали смисл концепту. Нами було залучено широкий арсенал додаткових слів-понять, які містять у собі або вказують на смисл концепту, семантичні конотації, асоціативні параметри тощо, що дає змогу наблизитися до комплексного висвітлення смислу концепту «розвиток».

Для виявлення слів, які актуалізують експліцитну вербалізацію концепту «розвиток» у китаємовному політичному дискурсі, ми проаналізували усі доповіді голови КНР Сі Цзіньпіна та інших вищезазначених політичних діячів КНР шляхом суцільної вибірки слів, які певним чином відображають поняття «розвиток», і у складі більшості з яких наявні лексеми-номени 展, 进, 变, 发, 升, 改, 高 та 长. Для встановлення значення кожного ієрогліфа ми зверталися до «Онлайн-словника китайських ієрогліфів» (在线汉语字典), «Онлайн-словника ієрогліфів Сінхуа» (在线新华词典) та «Сучасного китайського словника» (汉语现代词典).

У процесі аналізу було виявлено, що найпродуктивнішою лексемою-номеном на позначення концепту «розвиток» є лексема 展 (повторюється 1128 разів), 发(1050), наступні – 进(200 разів), 改(142), 变(114), 长(72), 高(67) та лексема 升 (47).

З метою побудови лексико-семантичної структури концепту «розвиток» ми дослідили політичні виступи за 2021 рік вищезазначених китайських політичних діячів, виокремили 42 мовні одиниці, що вербалізують концепт розвиток, і об'єднали їх у тематичні групи. Усі мовні одиниці дуже близькі за значенням, а семантичні межі умовні, однак ми намагалися якнайточніше об'єднати лексеми в групи за конотативними відтінками.

Першу й найбільшу групу складають мовні одиниці з семантичним значенням «розвиток, еволюція» (1054 рази): 发展, 发达, 升华, 演进, 再接再厉. До цієї групи увійшли ті мовні одиниці, що є найбільш наближеними до ядра концептуального поля (发展, 发达), чим і завдячують своїй частотності, і ті, що не мають іншого яскраво вираженого конотативного відтінку. Таким чином, слово 演进 означає «розвиток, еволюція», у той час як інших мовних одиниць з подібним значенням під час дослідження не було виявлено, тому створити окрему семантичну групу «еволюція» не видається можливим.

У процесі дослідження було виявлено такі частотні вислови: 发展中国家 (країни, що розвиваються), 发达国家 (розвинені країни), 得到升华 (азнати підйому), 加速演进 (прискорити еволюцію) та інші.

Семантична група «зміни, трансформації» (211 разів): 改进, 转变, 变革, 改革, 改变, 变化. До цієї групи входять двоскладові лексеми з морфемою 改 та/або 变 (обидві означають «зміни, змінювати»). Також у двох лексемах ці морфеми окремо поєднуються з морфемою 革 («змінювати, реорганізовувати»), утворюючи значення «радикальна зміна, перетворення».

До того ж, у процесі аналізу промов голови КНР Сі Цзіньпіна та інших китайських політичних діячів, було виявлено такі фрази, де зміни стосуються розвитку, покращення, як-от: 改进知识分子工作 (вдосконалити роботу інтелігенції), 产业变革迅猛发展 (докорінні зміни та бурхливий розвиток підприємств), 改革的宝贵经验总结好 (загалом неоціненний досвід реформування позитивний), 脱贫攻坚的阳光照耀到了每一个角落, 无数人的命运因此而改变 (сонце боротьби з бідністю освітло кожен куточок – і зміни прийшли в численні людські долі).

«Збільшуватися, зростати» (208 разів): 增长, 提高, 提升, 拓展. Оскільки часто розвиток пов'язаний зі збільшенням певних ресурсів, підвищенням різних показників та розширенням, наприклад, галузей, програм, ці лексеми опосередковано входять до концептосфери «розвитку». Сюди ми віднесли слова з морфемами «збільшувати, підвищувати, підносити» та лексеми 拓展 (розширювати + розгортати). Натрапляємо на такі вислови з цими лексемами: 经济增长 (економічне зростання), 提高认识和工作水平 (підносити рівень розвитку суспільної справи), 拓展友好合作 (розширювати дружню співпрацю), 提升卫生医疗合作水平 (підвищувати рівень співпраці у сфері охорони здоров'я та медицини).

Наступну семантичну групу складають мовні одиниці з конотативним відтінком «рух уперед або вгору, підйом» (трапляються 161 раз): 进展, 先进, 前进, 进程, 向上, 进取, 增进, 勇往直前, 一往无前, 突飞猛进, 迈进, 渐进, 奋进, 向前, 奋发, 奋发向上. Як бачимо, більшість лексем, що входять до цієї групи, складаються з морфеми 进 («рухатися вперед, просуватися, вдосконалюватися»). Решта містять морфеми 前 («вперед») або 上 («вгору»). Лексема 奋发 не має вищезазначених морфем, однак морфеми «піднімати (дух)» та «випускати, розкривати» в поєднанні дають семантичний відтінок «стрімке піднесення».

Цю групу ілюструють такі вислови з промов китайських політичних діячів: 锐意进取 (стрімко просунути вперед), 历史进程 (хід розвитку історії), 继续前进 (продовжувати рух вперед), 朝着目标迈进 (прогресувати в напрямку мети), 向上向善的正能量 (позитивна енергія прагнення кращого) тощо.

«Розгортати» (77 разів): 开展, 开辟. Ці лексеми з морфемою 开 (запускати, відкривати) у складі означають розвиток шляхом розгортання плану, програми, стратегії тощо. Розгляньмо такі вислови: 开展国际抗疫合作 (розгортати міжнародну протиепідемічну співпрацю), 开展传统医学合作开辟新路径 (розгортати співпрацю в традиційній медицині та прокладати нові шляхи), 开展东西部协作 (розвивати кооперацію між Сходом і Заходом). Як бачимо, ці дієслова переважно поєднуються з такими об'єктами, як «співпраця», «кооперація», «шлях», «дорога».

Групу «покрещувати, вдосконалювати» (77 разів) переважно складають лексеми з морфемою 改 («змінювати»), менше – 善 («гарний, добрий»): 改进, 改善, 完善. Також до складу групи входить чен'юй 自强不息 (букв. *безперервно самовдосконалюватися*), вислів 长本事 (збільшувати + уміння, навички) та лексема 修养 (відточувати + виховувати).

Група «прогрес» (67 разів) складається з лексем 进步 («прогрес», просуватися вперед + крокувати), 先进 («провідний, прогресивний», вперед + просуватися вперед). Часто бачимо такі вирази: 先进个人和先进集体 (провідні особистості та провідні колективи), 永葆先进性 (назавжди зберегти прогресивність), 先进性教育活动 (провідні освітні заходи), 人类进步事业 (прогресивні справи людства), 发展进步的前途 (перспективи розвитку та прогресу).

До семантичної групи «процвітання» (49 разів) входять односкладові лексеми 昌, 盛 та лексеми 旺盛 (процвітаючий, бурхливий), 繁荣, 强盛. Так, знаходимо прислів'я 顺之则昌, 逆之则亡 (хто з нами – процвітає, хто проти нас – помирає); вислови 旺盛生命力 (бурхлива жага до життя), 国家强盛 (країна процвітає), 繁荣发展 (розквіт і розвиток, процвітати).

Окрему семантичну групу становлять поняття «мирний розвиток» 和平发展 (17 разів) та «ста-

лий розвиток» 可持续发展 (59 разів), які являють собою реалії, характерні для Китаю, специфіки китайської політики та економіки.

Отже, до основних функцій політичного дискурсу відносять маніпуляційну, сугестивну, інформативну. Основною метою є переконання, навіювання негативного ставлення до опонента для завоювання та утримання влади, а також нав'язування певної ідеології. Політичний дискурс має такі властивості: усі його соціальні складові є учасниками відносин домінування та підкорення; апелює до емоційно-чуттєвої сфери; мова як основний інструмент; спрямованість на майбутнє; театралізація та полемічність мовлення. Китайський політичний дискурс характеризується декларативністю, слогановістю, штамповістю, метафоричністю та зміщенням аксіологічних цінностей, що зумовлено тоталітарним елементом дискурсу. З метою досягнення поставленої мети в текстах політичного дискурсу використовують певні лінгвістичні засоби, зокрема кліше та мовні штампи, ідіоматичні одиниці, емоційно-забарвлену, книжну лексику.

Таким чином, ми виокремили слова, які є ядром або периферією концепту «розвиток» у сучасному китаємовному політичному дискурсі і об'єднали їх у семантичні групи. Відтак, такі морфеми актуалізують концепт «розвиток» у китаємовному політичному дискурсі: 展 zhǎn (повторюється 1128 разів), 发 fā (1050 разів), 进 jìn (200 разів), 改 gǎi (142), 变 biàn (114), 长 cháng (72), 高 gāo (67), та 升 shēng (47).

Усі лексеми та фразеологічні одиниці ми розподілили за такими дев'ятьма семантичними групами за спадною частотністю: «розвиток, еволюція» (1054 рази), «зміни, трансформації» (211 разів), «збільшуватися, зростати» (208 разів), «рух уперед або вгору, підйом» (161 раз), «розгортати» (77 разів), «покрещувати, вдосконалювати» (77 разів), «прогрес» (67 разів), «процвітання» (49 разів), особливі поняття китайського політичного дискурсу «мирний розвиток» (17 разів) та «сталий розвиток» (59 разів). Найбільша кількість із 42 окремих мовних одиниць-вербалізаторів концепту «розвиток» входить у тематичну групу «рух уперед або вгору», а саме 16 мовних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ведернікова Т. В. Дискурсологія тексту: історія та перспективи. 2017. URL: <https://cutt.ly/gGDbLPV>. (дата звернення 30.12.2023)
2. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор А. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – 2001. 223 с.
3. Касьян В. І. Філософія. Відповіді на питання екзаменаційних білетів: навчальний посібник. 5 видання. Київ – Знання. – 2010.

4. URL:https://pidru4niki.com/18421120/filosofiya/kategoriyi_ruh_rozvitok_filosofiyi. (дата звернення 25.11.2023)
5. Клименко І. Теоретичні засади лінгвістичного аналізу політичного дискурсу. Лінгвістичні студії : збірник наукових праць Української преси. Вип. 19. 2009. С. 182–186.
6. Коломієць Н. В., Маковська М. А. Семантична структура концепту «мир» у китаємовному політичному дискурсі. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 26, том 2, 2019. С. 50 – 57.
7. Нечипоренко Б. Ю. Сугестивна функція кліше і мовних штампів в політичному дискурсі китайських ЗМІ. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – №1. – С. 25-27.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. 在线汉语大词典 URL: <https://cidian.bmcx.com>. (дата звернення 26.11.2023)
10. 在线新华字典 URL:<http://xh.5156edu.com>. (дата звернення 26.11.2023)
11. 讲话全文 URL:<https://www.fmprc.gov.cn>. (дата звернення 20.11.2023)

REFERENCES

1. Viediernikova T. V. (2018) Dyskursolohiia tekstu: istoriia ta perspektyvy.[Text discourse: history and perspectives]. URL:<https://cutt.ly/gGDbLPV>. [in Ukrainian].
2. Yermolenko S. Ya., Bybyk S. P., Todor A. H. (2001) Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv. [Ukrainian language. A brief explanatory dictionary of linguistic terms] 223 s. [in Ukrainian].
3. Kasian V. I. (2010) Filozofia. Vidpovidi na pytannia ekzamenatsiinykh biletiv: navchalnyi posibnyk. 5 vydannia. [Philosophy. Answers to exam ticket questions: study guide. 5th edition]. Kyiv – Znannia. – Kyiv - Knowledge.
4. URL:https://pidru4niki.com/18421120/filosofiya/kategoriyi_ruh_rozvitok_filosofiyi. [in Ukrainian].
5. Klymenko I. (2009) Teoretychni zasady linhvistychnoho analizu politychnoho dyskursu. Linhvistychni studii: zbirnyk naukovykh prats Ukrainskoi presy. [Theoretical foundations of linguistic analysis of political discourse. Linguistic studies: a collection of scientific works of the Ukrainian press]. 19. 182–186. [in Ukrainian].
6. Kolomiiets N. V., Makovska M. A. (2019) Semantychna struktura kontseptu «myr» u kytaiemovnomu politychnomu dyskursi. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. [Semantic structure of the concept “peace” in Chinese-speaking political discourse. Current issues of humanitarian sciences] 26, 2. 50 – 57. [in Ukrainian].
7. Nechyporenko B. Yu. (2013) Suhestyvna funktsiia klishe i movnykh shtampiv v politychnomu dyskursi kytais'kykh ZMI. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka.[The suggestive function of clichés and language stamps in the political discourse of the Chinese mass media. Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University] №1. 25-27. [in Ukrainian].
8. Selivanova O. O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]– Poltava: Dovkillia-K. 716.
9. Zaixian Hanyu cidain [online Chinese dictionary] URL: <https://cidian.bmcx.com>. [in Chinese]
10. Zaixian Xinhua zidian [online dictionary Xinhua] URL: <http://xh.5156edu.com>. [in Chinese]
11. Jianghua quanwen [Full text of speech] URL: <https://www.fmprc.gov.cn>. [in Chinese]

Леся КРАВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-3148-2474

доктор філологічних наук,

професор кафедри зарубіжної літератури та полоністики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *lesya_kravchenko58@ukr.net*

Марина ШУТІЙ,

orcid.org/0009-0002-7851-8419

студентка I курсу магістратури гуманітарного факультету

Мукачівського державного університету

(Мукачево, Закарпатська область, Україна) *Shutii.M@mail.msu.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ-ДИСПУТІВ ТА УРОКІВ-СЕМІНАРІВ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано аспекти проведення інноваційних видів занять: уроків-диспутів та уроків-семінарів із зарубіжної літератури у старших класах. Ми увиразнили, що такі заняття корелюють із віковими, психологічними особливостями старшокласників: розвитком критичного, творчого мислення з попереднім аналізом, синтезом, узагальненням інформації. Диспути та семінари готують старшокласників до самостійної аналітичної роботи, реалізації ідей та пошуково-дослідної діяльності у творчому форматі, що потрібно для власної реалізації у подальшому житті випускників ліцею/гімназії, а також це є підготовка до таких же видів роботи у вищих навчальних закладах.

Також нами увиразнено роль таких занять із зарубіжної літератури саме в парадигмі старшої школи: це можливість поєднати культурологічний, біографічний, мовно-стилістичний підходи в інтерпретації твору з окресленням цілісної картини світу того часу та показом актуальності доробку автора сьогодні. У статті надані й практичні приклади проблемних тематик для організації диспутів та семінарів в 10–11 класах відповідно до навчальної програми із зарубіжної літератури для закладів середньої освіти (2022 року). Варіанти тем уроків-диспутів скеровані у вигляді запитань з можливістю зайняти учнями одну з позицій, а для уроків-семінарів сформовані проблемні запитання, які потребують різновекторного дослідження домінант. Зазначено, що проведення диспутів доцільне більше під час вивчення епічних, драматичних творів, а ліричні – ефективніше практично опрацьовувати на семінарах (хоча і під час таких занять можна детальніше з'ясувати глибини творів всіх інших родів, жанрів літератури). Надано у статті також варіації проведення семінарів з культурологічними складниками, що розширюють світогляд старшокласників у напрямку мистецтвознавства різних епох, стилів з можливістю здійснення подальшої самостійної якісної інтерпретації не лише літературних доробків, але й шедеврів кінестетичного, аудіального, візуального мистецтва.

Ключові слова: урок-диспут, урок-семінар, методика викладання зарубіжної літератури, старша школа, нетрадиційні уроки.

Lesia KRAVCHENKO,

orcid.org/0000-0002-3148-2474

Doctor of Philological Sciences,

Professor at the Department of Foreign Literature and Polonistics

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *lesya_kravchenko58@ukr.net*

Maryna SHUTII,

orcid.org/0009-0002-7851-8419

student of the 1st year of the master's degree of the Faculty of Humanities

Mukachevo State University

(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) *Shutii.M@mail.msu.edu.ua*

FEATURES OF LESSONS-DISPUTES AND LESSONS-SEMINARS ON FOREIGN LITERATURE IN UNIVERSITIES

In the article, we analyzed the aspects of conducting innovative types of classes: lessons-disputes and lessons-seminars on foreign literature in senior classes. We noted that such classes are correlated with the age and psychological characteristics of high school students: the development of critical, creative thinking with preliminary analysis, synthesis, and generalization

of information. Debates and seminars prepare high school students for independent analytical work, implementation of ideas and search and research activities in a creative format, which is necessary for their own realization in the future life of lyceum/gymnasium graduates, but also is preparation for such types of work in higher educational institutions.

We also outlined the role of such classes in foreign literature specifically in the high school paradigm. It is important to combine cultural, biographical, linguistic and stylistic approaches in the interpretation of the work with the reproduction of a complete picture of the world of that time and showing the relevance of the author's work to this day. In the article, we also provided practical examples of problematic topics for organizing debates and seminars in grades 10–11 in accordance with the curriculum on foreign literature for secondary education institutions (2022). We gave options for the topics of the debate lessons in the form of questions with the opportunity for students to take one of the positions, and for the seminar lessons we formulated problematic questions that require a multi-vector study of dominants. We also outlined that it is more appropriate to conduct debates during the study of epic, dramatic works, and to work on lyrical works more effectively in seminars (although during such classes it is possible to find out in more detail the depths of works of all other kinds and genres of literature). The article also provides variations of conducting seminars with cultural components that expand the worldview of high school students in the direction of art studies of different eras and styles with the possibility of further independent qualitative interpretation of not only literary works, but also masterpieces of kinesthetic, auditory, and visual arts.

Key words: a lesson-dispute, a lesson-seminar, the method of teaching foreign literature, high school, non-traditional lessons.

Постановка проблеми. Сучасна освітня система передбачає у старших класах (поки в 10–11 класах, пізніше – 10–12) профілізацію, що наближає учнів до майбутньої вибраної професії та готує їх до навчання в університеті. Також в парадигмі цієї освітньої структури передбачається застосування інноваційних технологій. Домінують форми інтерактивного навчання з вкрапленням пошуково-дослідної діяльності, що скеровують старшокласників до навчання в університеті. Зокрема, такими видами роботи є дискусія та семінари, які розвивають аналітичне мислення, урізноманітнюють процес активною діяльністю учнів з розвитком комунікативних навичок. Під час навчання дисципліни «Зарубіжна література» важливим є ефективне застосування таких методів на уроках із залученням культурологічного, компаративного складників наповнення матеріалу та міждисциплінарного підходу. Тож важливим є увиразнення особливостей застосування таких видів роботи на заняттях з літератури з точки зору методики.

Аналіз досліджень. Дослідження уроків-диспутів та уроків-семінарів здійснюється науковцями в парадигмі нетрадиційних занять, зокрема це простежуємо в доробках таких методистів, як О. Савченко, О. Киричук, Г. Костюк, В. Давидов та ін. У загальній методологічній науці розкривається семінар як емоційно-ціннісна складова покращення пізнавальної діяльності учнів, також С. Єфремов (С. Євремов, 2011) локально окреслює організацію семінарів у шкільному навчальному процесі. Щодо окремо уроків-диспутів наукові доробки не простежуються. У методиці викладання зарубіжної літератури семінари та диспути увиразнені також як інноваційні нетрадиційні заняття, що притаманні старшій школі,

адже передбачають достатньо високий рівень критичного мислення, навичок комунікації, терпіння, вмінь опрацьовувати різної складності наукові джерела тощо, та простежуються у загальнометодичних працях О. Орлової (О. Орлова, 2021), Л. Удовиченка (Л. Удовиченко, 2022), Ф. Штенбука (Ф. Штенбук, 2007). У парадигмі діалогової структури такі заняття номінує А. Богосвятська (А. Богосвятська, 2013). Однак окремих скерувань щодо проведення уроків-семінарів та уроків-диспутів із зарубіжної літератури в 10–11 класах не простежується, тому цей аспект потребує детальніших опрацювань.

Мета нашої статті полягає в окресленні особливостей організації диспутів та семінарів на уроках зарубіжної літератури в парадигмі структури старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Інтерактивна діяльність на уроках зарубіжної літератури зараз є основною формою організації занять, що перейшла зі статусу «нетрадиційної» у «традиційну». Важливим є паралельне скерування в груповій роботі проблемності й самостійної науково-дослідної діяльності. Форма уроків-диспутів та семінарів є одними з найпродуктивніших таких видів уроків у старшій школі, адже вони дозволяють підвищити активність, мотивацію учнів, а також максимально долучають здобувачів освіти до діяльності на заняттях в університеті.

Диспут та семінар націлені на практичну роботу школярів та розвиток вмінь аналізу, синтезу, узагальнення, диференціації інформації з перетворенням її на власні інтерпретовані переконання.

Урок-диспут (з лат. – «переконання») – це суперечка, яка передбачає зіткнення відмінних думок з метою розв'язання певної проблеми (Ф. Штенбук, 2007).

Використання диспутів в освіті сягає ще часів Давньої Греції, де пізніше ця практика перейшла до організації судових процесів, однак сьогодні знайшла нове життя в навчальній парадигмі. На відміну від дискусії, що передбачає вибір лише однієї позиції як такої, що перемогла за аргументацією з певного спірного питання, під час диспуту учасники навчального процесу обговорюють різні грані поставленої ситуації та знаходять зв'язки з минулими знаннями, увиразнюють можливі шляхи обернення проблеми в певне дослідження: лінгвістичного, культурологічного, соціокультурного начала та можуть об'єднувати дихотомічні сторони питання. На таких заняттях кожен учень висловлюється та водночас деякі інші учасники займають позиції опонентів, рецензентів. Під час рефлексії домінантно узагальнюють основні пункти підсумку рецензенти, але у цьому процесі беруть участь межево й усі інші старшокласники.

Під час проведення диспуту на уроках зарубіжної літератури текстуальний аналіз, порівняно з такою, наприклад, формою, як бесіда, є, безумовно, більш ефективним, тому що вимагає від учнів досконалого знання тексту і, щонайголовніше, навичок самостійного обґрунтування власних думок з приводу аналізованого твору (Ф. Штенбук, 2007).

Діяльність на такому уроці скерована щодо одного проблемного питання, відповідь на яке може бути різною та дозволить учням зайняти певну позицію, її змінити, якщо аргументовано буде надана причина видозміни у своїх переконаннях, об'єднати позиції в одну синтезовану відповідь.

Ефективніше проводити уроки-диспути при вивченні епічних, драматичних творів. Так, наприклад, в 10-му класі можна організувати цей вид заняття з наданням таких тематик, як «“Божественна комедія” Данте Аліг'єрі – це філософсько-алегоричний твір чи лише політично-культурний маніфест часів Данте?», «Мистецтво і життя: чи може мистецтво змінити світ?» з опрацюванням твору «Портрет Доріана Грея» О. Уайльда, щодо твору Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес» можна надати тематики «Влада і краса: чи дійсно краса веде до щастя і влади?», «Зовнішність і сутність: чи можна судити про людину за її зовнішністю?», а під час глибокого осягнення однойменного твору Н.Р.М. Геймана можна надати питання «Чи зробила Кораліна правильний вибір, повернувшись у свій світ, чи їй краще було б залишитися в Іншому світі?».

Щодо 11-ого класу, то можна скерувати такі теми для диспуту, як «Людина і сенс життя: чи можливо знайти щастя?» на основі «Фауста» Й.В. Гьоте, «Влада і людина: чи можливо збе-

регти себе в жорстокому світі?» на прикладі твору «1984» Дж. Орвелла, «Чума – це хвороба тіла чи духу?» за однойменним романом А. Камю, «Модель однієї країни чи світу розкривається у творі «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Г. Бюллія».

Питання не передбачають під час диспуту обрання в кінці лише однієї правильної сторони медалі, а дозволяють всесторонньо проінтерпретувати образне, символічне, психологічне, метафоричне наповнення твору та дійти до багатозначного висновку (з опонуванням).

Щодо уроку-семінару, то його методисти виокремлюють, як такий, що «складає самостійне, переважно у позаурочний час, здобування учнями знань з використанням різноманітних джерел і наступним колективним обговоренням у класі наслідків цієї роботи» (Ф. Штенбук, 2007). Можливий на такому занятті поділ на групи старшокласників, що вивчають локально один з аспектів питання: історичного (історики/хроністи), культурологічного (культурологи), соціального (соціологи), філософського (філософи) та ін. Застосовувати такий вид заняття доцільно при вивченні усіх епічних, ліричних та драматичних творів, на відміну від диспуту.

У 10-му класі можна організувати семінари на такі теми, як «Мо Янь «Геній»: відображення внутрішнього світу протагоніста як віддзеркалення сучасних соціокультурних викликів», «“Кава з кардамоном”: Відтворення та розгортання теми особистої трансформації через культурні пристрасті та кулінарні ноти», «Що символізує блакитний птах в однойменній п'єсі-феєрії М. Метерлінка?», «Гротеск та сатира – ключі до розкриття сенсу твору «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер» Е. Т. А. Гофмана», «Прояви об'єктивізму в романі «Пані Боварі» Г. Флобера».

В 11-му класі надамо приклади таких можливих семінарів, як «Чому Ф. Кафка перетворив Грегора Замзу саме на жука?», «Чи живе Всесвітнє зло в кожному з нас?» в аспекті розгляду роману А. Камю «Чума», «Голуб та червоний хрест – різні грані одного начала?» (на основі поезії «Міст Мірабо» І. Апполінера), «Трансцендентність в «Сонетах до Орфея» Р. Рільке», «Роль чайної церемонії у творі «Тисячі журавлів» Я. Кавабати», «Феномен істини в оповіданні «Скляний равлик» М. Павича».

Також семінари на уроках зарубіжної літератури можуть бути, окрім прямого діалогу з твором, локально біографічного характеру щодо певних письменників або ширшого – культурологічного. Наприклад, це може бути перегляд та обговорення

фільмів, вистав, що були поставлені за мотивами художніх творів («Матінка Кураж і її діти», 1955, «Чума», 2014, «Портрет Доріана Грея», 2009 та ін.); документальних фільмів про життя та творчість письменника; картин та скульптур для розкриття сенсорного наповнення творів через образні асоціації (наприклад, при вивченні повісті-притчі «Старий і море» Е. Гемінгвея – однойменні картини В. Сімакова, «Рибалки на морі» В. Тернера, зображень до тексту різних художників), портретів письменників; прослуховування музики, яка дотична до життя самого письменника (спів гімну Оксанії Дж. Орвеллом), наповнення художніх творів (наприклад, при вивченні «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Г. Бьоля, «Фути смерті» П. Целана – «Вогняний замок» Д. Мійо, «Мелодія» М. Скорика). Ця діяльність передбачає також інтерпретацію інших видів мистецтва синтезовано із художнім твором, життям письменника, духом епохи. Так розширюється світогляд старшокласників та розвивається вміння самостійно диференціювати доробки різних епох, авторів, інтерпретувати складні символічні структури у всіх видах мистецтва.

По суті, семінари є художніми майстернями, адже пріоритетно практична робота з нанизуванням теорії індуктивним характером фокусує увагу учнів на проведенні самостійної аналітичної, інтерпретаційної, творчої роботи під скеруванням вчителя. Важливою є групова та індивідуальна з наступним обговоренням робота над перекладами, особливо лірики, що розвиває в старшокласників асоціативне, образне мислення, дозволяє їм краще усвідомити версифікаційну складову поезій та попрактикуватись у їхній самостійній креації.

Ефективними методами на уроках-диспутах та семінарах будуть евристична бесіда з наданням вчителем правил толерантної комунікації на таких заняттях; творче читання, стилістичний експеримент під час роботи з текстом; режисерське, творче коментування під час перегляду інших видів мистецтва, що дотичні до вивченого твору; частково-пошуковий (під час пошуку, опрацювання науково-критичних джерел) та дослідницький методи (в підсумковому проєкті наукового характеру з власними інтерпретаційними заувагами).

Важливим є також етап підсумків, на яких визначаються найпереконливіші аргументи, формується основний висновок з усіх виступів учнів, надаються напрямки наступних мікродосліджень та порад щодо креації творчого доробку як наслідку увиразнення своєї інтерпретації. Наслідком проведених диспутів чи семінарів власне на уроці може бути створення кроссенсів, каліграм, інтелектуальних карт, сенканів та схем. А далі учні можуть

створити мультимедійні презентації, сформувати відеоматеріал або будь-який інший творчий проєкт в аспекті популяризації певних культурологічних засад із літературними номінативами.

Робота старшокласників на таких заняттях передбачає вміння комунікувати, висловлювати власні думки, ідеї, залишатись на своїх позиціях, аргументувати їх та толерантно дискутувати.

Дещо схожою до попередніх видів діяльності є конференція, однак вона передбачає повністю запланований хід проведення, а диспути та семінари мають лише гнучкий план занять з можливістю відхилень із з'ясуванням питань, які виникли безпосередньо під час обговорення, або надання дотичних інтерпретаційних зауваг до твору. Водночас диспути та семінари не мають бути затягнені у часі, а чітко організованими та динамічними.

Особливо важливими є такі види діяльності на заняттях із зарубіжної літератури, адже вони стимулюють творчий потенціал: диспут та семінар дозволяють на практиці детальніше розглянути авторську інтенцію, мотиви протагоністів, образосимволічну канву твору, опрацювати переклади, їх проаналізувати та в кінцевому результаті – перетворити власну інтерпретацію певного моменту твору у будь-якому творчому вияві: мультимедіа, аудіо, відеоформаті.

Висновки. Узагальнимо, що уроки-диспути та уроки-семінари націлені на детальніший текстовий аналіз творів, поєднання біографічного, культурологічного підходів при інтерпретації доробку письменника як складника певної епохи та актуальних досі номінативів твору.

Уроки-диспути більше скеровані на аналітичний розв'язок проблемного запитання (з основними двома протилежними напрямками та можливим нейтралітетом), а уроки-семінари відображаються пріоритетно практичною, творчою діяльністю в аспектах роботи зі стилістикою, версифікацією, образним наповненням творів та обговорення проблемного питання з різних сторін, без поділу учнів на опонентів, рецензентів, однак з можливістю надання групам локального завдання історичного, літературознавчого, мистецького, культурологічного характерів з пізнішим синтезуванням знань.

Такі види занять покращують комунікативну, інформаційно-цифрову компетентності, розвивають естетичний смак, вміння інтерпретувати твори різних епох та простежувати їхню символічну канву. Також така діяльність є близькою до університетської та вчить учнів самостійності у пошуково-дослідницькій роботі, покращує критичне, асоціативне, творче мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богосвятська А. Урок світової літератури як діалог. *Зарубіжна література*, 2013. № 7-8. С. 77-83.
2. Сфремов С. Роль семінарського заняття у навчальному процесі середньої та вищої шкіл. *Проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. № 3. С. 49-51.
3. Орлова О. Методика навчання зарубіжної літератури: навч.-метод. посіб. для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» філологічних спеціальностей педагогічних закладів освіти. Полтава: ПНПУ, 2021. 109 с.
4. Удовиченко Л. Методика навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти. Навчальний посібник для підготовки до атестації студентів-філологів. Київ, 2022. 121 с.
5. Штейнбук Ф.М. Методика викладання зарубіжної літератури в школі: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 316 с.

REFERENCES

1. Bohosviatska A. (2013) Urok svitovoi literatury yak dialoh. [A lesson in world literature as a dialogue] *Zarubizhna literatura*. № 7-8. pp. 77-83. [in Ukrainian].
2. Iefremov S. (2011) Rol seminarshkoho zaniattia u navchalnomu protsesi serednoi ta vyshchoi shkil. *Problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. [The role of seminar classes in the educational process of secondary and higher schools] № 3. pp. 49-51. [in Ukrainian].
3. Orlova O. (2022) Metodyka navchannia zarubizhnoi literatury: navch.-metod. posib. dlia pidhotovky zdobuvachiv osvithnoho stupenia «bakalavr» filolohichnykh spetsialnostei pedahohichnykh zakladiv osvity. [Methods of teaching foreign literature: a teaching and methodical manual for the preparation of «bachelor» degree holders in philological specialties of pedagogical educational institutions] Poltava: PNP. 109 p. [in Ukrainian].
4. Udovychenko L. (2022) Metodyka navchannia zarubizhnoi literatury v zakladakh zahalnoi serednoi osvity. [Methods of teaching foreign literature in institutions of general secondary education] Navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do atestatsii studentiv-filolohiv. Kyiv. 121 p. [in Ukrainian].
5. Shteinbuk F.M. (2007) Metodyka vykladannia zarubizhnoi literatury v shkoli: navchalnyi posibnyk. [Methodology of teaching foreign literature at school: study guide] Kyiv : Kondor. 316 p. [in Ukrainian].

УДК 378:316

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-40>

Оксана КРАЙНЯК,

orcid.org/0000-0003-2233-0791

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

(Дніпро, Україна) *oxanakraynyak@gmail.com*

Євгенія ІЖКО,

orcid.org/0000-0002-3971-7813

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

(Дніпро, Україна) *essizhko@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ АКТИВНИХ ТА ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Наведено результати аналізу ролі активних та інтерактивних методів педагогічної взаємодії в системах дистанційного навчання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю проектування змісту освітніх програм професійної підготовки з використанням дистанційних освітніх технологій у контексті діяльнісної парадигми освіти, орієнтованої на підвищення її ефективності та якості. Авторами виявлено педагогічні умови систем дистанційного навчання для реалізації активних та інтерактивних методів навчання. Охарактеризовано роль учасників дистанційного навчання з погляду активного типу педагогічної взаємодії. Розглянуто сутність найбільш поширених активних та інтерактивних методів педагогічної взаємодії, визначено їх переваги та недоліки. Обґрунтовано необхідність комплексного вибору активних та інтерактивних методів педагогічної взаємодії для здійснення результативного полілогічного взаємозв'язку на відстані учнів із педагогами та один з одним. Доведено, що ефективна модель дистанційного навчання передбачає активну позицію всіх учасників педагогічної взаємодії, оскільки в іншому випадку дистанційне навчання набуває форми традиційної моделі заочного навчання та самостійного вивчення матеріалу, при цьому студент стає автономною та ізольованою фігурою освітнього процесу. У зв'язку з цим потрібна спеціальна підготовка педагогів до реалізації активних та інтерактивних методів у системі дистанційного навчання через курси підвищення кваліфікації. Додатково можна звернутися до важливості інноваційних підходів у підготовці педагогічних кадрів, спрямованих на впровадження активних та інтерактивних методів у дистанційну освіту. Розробка спеціалізованих курсів, що охоплюють сучасні методики викладання та взаємодії зі студентами в онлайн середовищі, може значно підвищити якість дистанційного навчання.

Ключові слова: активні та інтерактивні методи, педагогічна взаємодія, дистанційне навчання, дистанційні освітні технології, педагог, інформаційно-комунікаційні технології.

Oksana KRAINIAK,

orcid.org/0000-0003-2233-0791

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Philology

Oles Honchar Dnipro National University

(Dnipro, Ukraine) *oxanakraynyak@gmail.com*

Yevheniia IZHKO,

orcid.org/0000-0002-3971-7813

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Philology

Oles Honchar Dnipro National University

(Dnipro, Ukraine) *essizhko@gmail.com*

PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF ACTIVE AND INTERACTIVE METHODS OF LEARNING DURING DISTANCE LEARNING

The results of the analysis of the role of active and interactive methods of pedagogical interaction in distance learning systems are presented. The relevance of the study is determined by the need to design the content of educational programs

of professional training using distance educational technologies in the context of the activity paradigm of education, focused on increasing its efficiency and quality. The authors identified the pedagogical conditions of distance learning systems for the implementation of active and interactive learning methods. The role of distance learning participants is characterized from the point of view of the active type of pedagogical interaction. The essence of the most common active and interactive methods of pedagogical interaction is considered, their advantages and disadvantages are determined. The need for a complex selection of active and interactive methods of pedagogical interaction for effective polylogical communication at a distance between students and teachers and with each other is substantiated. It has been proven that an effective model of distance learning involves the active position of all participants in the pedagogical interaction, because otherwise distance learning takes the form of a traditional model of distance learning and independent study of the material, while the student becomes an autonomous and isolated figure in the educational process. In this regard, special training of teachers is needed to implement active and interactive methods in the distance learning system through professional development courses. In addition, it is possible to refer to the importance of innovative approaches in the training of pedagogical personnel aimed at the implementation of active and interactive methods in distance education. The development of specialized courses covering modern methods of teaching and interaction with students in an online environment can significantly improve the quality of distance learning.

Key words: active and interactive methods, pedagogical interaction, Distance Learning, distance educational technologies, teacher, information and communication technologies.

Постановка проблеми. Сьогодні однією з найпоширеніших форм здобуття освіти є дистанційне навчання (ДОН) як новий формат реалізації освітнього процесу, спосіб переходу від репродуктивної до активної парадигми освоєння знань, до освіти, що базується на конструктивній спільній діяльності всіх учасників навчального процесу. Необхідність впровадження дистанційних освітніх технологій (ДОТ), активних та інтерактивних методів педагогічної взаємодії визначається ціловою програмою розвитку освіти на 2016–2020 рр., державними освітніми стандартами вищої освіти та підкріплюється характером змін у суспільстві та в системі освіти. Це пов'язано з підвищенням вимог до якості та ефективності освітнього процесу, персоналізацією навчання та індивідуалізацією освітніх технологій, інтенсивним розвитком ІКТ, впровадженням гнучких електронних моделей отримання освітніх послуг. Основна тенденція соціальних і освітніх реформ, що відбуваються, виражена в ідеї створення глобального відкритого інформаційно-комунікаційного освітнього середовища, ядром якого є Internet-технології, у створенні умов для навчання студентів роботи в режимі самоосвіти, задоволення особистісних потреб у знаннях, що дозволяють їм адаптуватися в сучасному світі. «Позитивні перетворення у суспільстві не можуть бути досягнуті у рамках традиційної моделі навчання. Для здійснення цілей освіти, висунутих на цьому етапі, необхідна зміна фундаментальних засад навчання, розробка ефективних навчальних стратегій». У цьому сенсі сьогодні стратегічним ресурсом розвитку освіти розглядають ДОТ, оскільки вони дозволяють зробити педагогічну взаємодію між викладачем та студентами більш доступною, вільною та психологічно комфортною, а також забезпечити вирішення повного зведення дидактичних завдань, зокрема, надати

учням широкий доступ до інформації, можливість самостійно освоювати навчально-методичні матеріали в інтерактивному режимі з використанням засобів віртуальної візуалізації та інтерактивного контенту, виконувати практичні завдання, використовувати вправи-тренажери, обмінюватися інформацією та брати участь в обговоренні проблеми з іншими учасниками освітньої взаємодії, отримувати підтримку та консультацію викладача. форми контролю знань ДОТ реалізуються на різних етапах навчання для підтримки навчального процесу завдяки потужному функціоналу систем ДОН, які дозволяють забезпечити цілісність навчального процесу та наступність усіх його етапів. Системи ДОН пов'язують усі елементи дидактичних комплексів, створюють єдність інформаційної основи та програмно-апаратного середовища, інтенсифікують навчальний процес, активізують пізнавальну діяльність студентів, реалізують у процесі самостійної роботи учнів з елементами дидактичного комплексу індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу, дозволяють здійснювати оперативний контроль над знаннями, формування умінь та навичок, вести статистику успішності, діагностувати рівень підготовки кожного учня, об'єктивну та змістовну поінформованість викладача. Наприклад, найбільш поширеними такими системами є Blackboard, Moodle, WebCT та ін, які передбачають підтримку всього технологічного ланцюжка організації та супроводу навчання за допомогою інтернет-технологій, у тому числі проведення аналізу ходу навчального процесу. Розміщені на їх основі електронні освітні ресурси є «комплексними засобами навчання, що поєднують у собі теоретичну, практичну та контролюючу частини, які дозволяють здійснювати безперервний дидактичний та інтегруючий дидактичні, методичні, ергономічні, психологопедагогічні особливості навчання».

Оцінка якості організації ДН традиційно визначається такими організаційно-методичними показниками, як доступність та повнота мережевих електронних навчально-методичних комплексів з дисциплін, що вивчаються, актуальність представленого навчального матеріалу, можливість отримання знань у процесі активного самонавчання, наявність методичних вказівок по роботі з електронними навчальними матеріалами, завдань за всіма формами контролю (поточного, проміжного, підсумкового) (Уклад, 2002: 136).

Аналіз досліджень. Показники ефективності реалізації ДН та його результатів доповнюються такими характеристиками, як зручність форми подання інформації, необмеженість спілкування з викладачами, зручність та наочність сприйняття технології ДН, можливість індивідуального графіка навчання, затребуваність дистанційної форми навчання. Проте за всіх своїх перевагах нерідко ДО орієнтовано використання пасивних технологій, які передбачають одностороннє вплив педагога, що є головним організатором навчального процесу, розподіляє роботу, ставить цілі, контролює дії всіх учнів. Засоби навчання та технології, що використовуються, прив'язуються до застарілих дидактичних концепцій, де основою будь-якої технології є освоєння матеріалу та його контроль (Карпук, 2005: 72). Тим часом для якісної освіти більшою мірою характерні активні та інтерактивні методи навчання, які дозволяють будувати навчальний процес відповідно до вимог сучасної концепції освіти, що ґрунтується на діалоговій концепції, коли акцент робиться на розумінні та взаєморозумінні учасників освітнього процесу. Таким чином, виявляється суперечність між очевидною необхідністю використання активних та інтерактивних методів педагогічної взаємодії у ДО та недостатньою розробленістю психолого-педагогічних, технічних умов, основними серед яких виступають методи та засоби, що сприяють оптимізації та здійсненню інтерактивної взаємодії за допомогою інтернет-технологій. У зв'язку з цим очевидним є висновок про те, що проблема активної та інтерактивної педагогічної взаємодії між викладачем та студентами в системі ДН, його природа, сутність, функціональні та організаційні особливості його організації потребують додаткового опрацювання. Особливої уваги вимагає формування готовності самих педагогів до використання практично активних та інтерактивних методів в ДО (Максимчук, 2008: 390). Незважаючи на те, що більшість викладачів мають високий рівень ІКТ-компетентності, в сучасних умовах цього виявляється недостатньо. Досвід впровадження у педагогічну практику ДОТ показує, що сьогодні важливим завданням розвитку

педагогічної освіти стає формування у викладачів не лише ІКТ-компетентності, а й нового способу виконання педагогічних дій, що ґрунтуються на зміні характеру взаємин між викладачами та студентами. Основу освітнього процесу з використанням ДОТ складає цілеспрямована та контрольована інтенсивна самостійна робота тих, хто навчається у зручний для них час за наявності спеціалізованих засобів навчання. При цьому специфіка навчально-методичного супроводу самостійної роботи студентів в системі ДН полягає у створенні інтерактивного зворотного зв'язку, за допомогою якого учні можуть контролювати свій прогрес у досягненні цілей навчання і яка втілюється через контрольні завдання та тести, дискусії з проблемних питань дисциплін, що вивчаються, форуми для організації навчального співробітництва учнів, відкриті дискусії обговорення найбільш актуальних проблем, проведення групових досліджень та виконання спільних проєктів. Таким чином, організація навчального процесу за допомогою ДОТ потребує активної навчально-пізнавальної діяльності студентів з матеріалами мережевих курсів, а це у свою чергу передбачає і активну діяльність викладача, який повинен вміти працювати в умовах розподіленого часу, бути готовим до ефективного спілкування та активного обміну інформацією з учнями для забезпечення своєчасного зворотного зв'язку, ґрунтуватися на педагогічній взаємодії на засадах різноманіття та ефективності дидактичного арсеналу; партнерства, співпраці з учнями, пошуку індивідуального підходу до кожного, «принципів реалізації практиологічної моделі організації дослідницької діяльності студентів – принципи системності, комунікативності, комплексності, гуманізації, діалогічності, активності» (Поліщук, 2006: 424).

Мета статті полягає, у вивченні того, як ефективно застосовувати активні та інтерактивні методи навчання під час дистанційного навчання. Стаття, ймовірно, розглядає методи та стратегії, які можна використовувати для залучення учнів до навчання, сприяючи їх активному взаємодії та збереженню уваги під час віддаленого навчання.

На наш погляд, ДО продемонструє вищі результати, якщо ґрунтуватиметься на використанні активних та інтерактивних методів педагогічної взаємодії учнів та викладачів. Ряд авторів змістовно розводять ці поняття: «...активні форми навчання передбачають використання методів, спрямованих насамперед на самостійне оволодіння студентами знаннями в процесі активної пізнавальної діяльності, а інтерактивні форми навчання орієнтовані на широку взаємодію викладача (реального чи віртуального) та студентів, а також студентів один з одним». «Активні форми

навчання передбачають використання такої системи методів, яка спрямована головним чином на викладачем готових знань та його відтворення, але в самостійне оволодіння студентами знань у процесі активної пізнавальної діяльності. Вони націлені на вироблення у свідомого ставлення до навчання, прагнення самостійно мислити, знаходити свій підхід до вирішення проблеми, бажання самостійно отримувати знання. Активні методи навчання стимулюють пізнавальну діяльність учнів, будуються переважно на діалозі, передбачають вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми, характеризуються високим рівнем активності учнів». Інтерактивні методи навчання «орієнтовані на широку взаємодію викладача (реального чи віртуального) та студентів, а також студентів один з одним; припускають моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, загальне вирішення питань на підставі аналізу обставин та ситуації. Важливою є спільна робота, яка потребує вміння співпрацювати в команді, знаходити вихід із неординарних ситуацій». У сучасній педагогічній літературі ці терміни стоять в одному семантичному ряду і часто вживаються як взаємозамінні; одні й самі методи називаються то активними, то інтерактивними. У деяких дослідженнях методи інтерактивного навчання є різновидом методів активного навчання. «У першому випадку передбачається активна педагогічна взаємодія між викладачем та учням на навчальному занятті, суб'єктна позиція останнього у навчанні; у другому – педагогічна взаємодія пронизує навчальний процес як у вертикалі (викладач-слухач), і по горизонталі (слухач-слухач)». Інтерактивні методи розглядають як сучасну форму активних методів. До методів активного навчання відносять ділові та рольові ігри, аналіз конкретних ситуацій, вирішення ситуаційних завдань, кейсів, метод мозкового штурму, метод проєктів, портфоліо, проблемну лекцію, лекцію вдвох, лекцію із задалегідь запланованими помилками, евристичну бесіду, самостійну роботу з літературою, дискусії, колективну розумову діяльність, ТРВЗ). До методів інтерактивного навчання автори відносять «групові дискусії, роботу з інтерактивним навчальним матеріалом, індивідуальні або групові консультації, спілкування електронною поштою, в чаті, різні види інтерактивного контролю знань (телеконференції, онлайн-тести, групові проєкти, індивідуальні файли із завданнями), надання зворотного зв'язку студентам у процесі навчання, можливості повторного звернення до навчальних матеріалів». Водночас інші автори до інтерактивного навчання відносять також «ділові та рольові ігри, дискусії, диспути, аналіз конкретних ситуа-

цій, бесіди, а також лекції з елементами дискусій, проблемним викладом матеріалу, дослідження, практикуми. Важливе значення має робота у малих групах, лабораторно-дослідницькі роботи, проєкти, евристичне навчання, проблемно-пошукове навчання тощо» (Софій, 2004: 128). Як видно з наведених прикладів, у науковій літературі немає чіткої класифікації, що показує, що являють собою активні та інтерактивні методи, одні й самі методи відносять як до активних, так і до інтерактивних. Незважаючи на різні тлумачення авторами цих понять насамперед ми звертаємо увагу на дидактичний потенціал активної та інтерактивної педагогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу, основним завданням якого є фасилітація, тобто напрямок процесу обміну інформацією; виявлення різноманіття точок зору студентів, звернення до їхнього особистого досвіду; підтримка активності студентів; поєднання теорії та практики; взаємозбагачення досвіду; оптимальне сприйняття та засвоєння навчального матеріалу». Доказом розуміння педагогами значимості використання у системі дистанційного навчання активних та інтерактивних методів є результати проведеного нами опитування викладачів вузу, яким пропонувалося відповісти на питання про те, що, на їхню думку, дають заняття, що проводяться в активних та інтерактивних формах порівняно з традиційно прийнятими методами роботи. Респонденти при виборі декількох варіантів відповіді відзначали більш активну роботу з навчальним матеріалом (78 %), підвищення інтересу до навчання (67 %), краще засвоєння матеріалу (53 %), формування усвідомлених практичних навичок (43 %), формування комунікативних умінь та навичок (19 %), відсутність видимих змін (2 %). Отримані переважно позитивні відповіді підтверджують розуміння педагогами очевидної необхідності оволодіння методикою реалізації активних та інтерактивних методів у сучасній освіті, у тому числі у дистанційному навчанні. Однак не можна заперечувати той факт, що аналіз теоретичних розробок з питання, що розглядається, дає підстави стверджувати, що досліджень, спрямованих на організацію такого виду взаємодії в дистанційному навчанні, сьогодні недостатньо, методи та засоби активної та інтерактивної взаємодії в дистанційному навчанні вивчені мало, тоді як про діяльність того, хто навчається в системі ДН, свідчать як про новий вид діяльності, що відповідає вимогам сучасного соціуму. Крім того, викладачеві в системі ДН не завжди зрозумілими виявляються нові супервізійні ролі, що актуалізували себе – інформатора-експерта (на етапі створення матеріалів електронних навчальних курсів, відстеження результатів процесу навчання); орга-

нізатора-фасилітатора (на етапі визначення активної взаємодії учнів); консультанта-координатора (на етапі відповідей на запитання студентів та постановки нових пізнавальних завдань). Основне значення у дистанційному навчальному процесі набуває полілогу між викладачем та студентом, а також між студентами. Автори відзначають важливу роль активних та інтерактивних методів у розвитку інтелектуальних та творчих здібностей учнів, їх саморозвитку та самоосвіти, у розвитку креативності. Зазначається, що «активні та інтерактивні методи навчання, сучасне осмислення їх сутнісних характеристик неможливе без усвідомлення необхідності застосування інформаційних технологій, електронних підручників, інтерактивних засобів навчання (інтерактивна дошка), які забезпечують активний обмін інформацією між користувачем та інформаційною системою в режимі реального часу. Використання інтерактивних засобів спрямоване на взаємодію користувача з комп'ютером», воно «дозволяє учням керувати

ходом навчання, регулювати швидкість вивчення матеріалу, повертатися більш ранні етапи».

Висновки. Безсумнівно, питання використання активних та інтерактивних технологій ДО потребують подальшого вдосконалення та розвитку, але вже зараз отримані результати дозволяють позитивно впровадити їх у методіку організації педагогічної взаємодії у дистанційному навчанні. Додаткової уваги вимагає розробка методичного супроводу організації активної навчальної діяльності дистанційного процесу навчання в єдиному інформаційно-освітньому середовищі, створеному на основі мережевих систем дистанційного навчання, спеціалізована підготовка викладачів для системи дистанційного навчання на курсах підвищення кваліфікації в режимі дистанційного навчання, підготовка та проведення циклу семінарів для тьюторів із забезпечення використання активних методів дистанційного навчання. Для освоєння нових методів роботи в інформаційно-освітньому середовищі навчання може проводитись на практичних прикладах роботи у віртуальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інноваційні технології навчання в системі підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Одеса: ОРІДУ УАДУ, 2002. 253с.
2. Інтерактивні методи навчання: [навч. посібник]. / За ред. П.Шевчука і П.Фенриха. Щецін, Вид-цтво WSAP, 2005. 170 с.
3. Карпук В.І. Курси дистанційного навчання . Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 72 с.
4. Максимчук Б. А. Актуальність формування валеологічної компетентності майбутніх педагогів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. Вінниця. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського, Ін-т магістратури, аспірантури, докторантури, Ін-т математики, фізики і технологій освіти ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, Ін-т проф.-техн. освіти, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання. Київ ; Вінниця, 2008. Вип. 20. С. 390–394.
5. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: [Монографія] / За ред. Н.Г.Ничкало. Тернопіль: ТНПУ, 2006. 424 с.
6. Софій Н.З. Про сто і один метод активного навчання. Київ.: Крок за кроком, 2004. 128 с.
7. Уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід роботи. Київ. : А.П.Н., 2002. 136 с.

REFERENCES

1. Innovatsiini tekhnolohii navchannia v systemi pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtziv (2002) [Innovative learning technologies in the system of training and updating the qualifications of civil servants]. Odesa: ORIDU UADU. 253s. [in Ukrainian]
2. Interaktyvni metody navchannia (2005): [navch. posibnyk] Shchetsin, Vyd-tstvo WSAP. 170 s. [in Ukrainian]
3. Karpuk V.I. (2005) Kursy dystantsiinoho navchannia[Distance learning courses]. Lviv: LRIDU NADU 72 s. [in Ukrainian]
4. Maksymchuk B. A. (2008) Aktualnist formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy [The relevance of the formation of valeological competence of future teachers. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems.] : zb. nauk. pr. Vinnyts. derzh. ped. un-t im. Mykhaila Kotsiubynskoho, In-t mahistratury, aspirantury, doktorantury, In-t matematyky, fizyky i tekhnolohii osvity ; In-t ped. osvity i osvity doroslykh, In-t prof.-tekhn. osvity, In-t inform. tekhnolohii i zasobiv navchannia. Kyiv; Vinnytsia. Vyp. 20. S. 390–394. Fakhove vydannia. [in Ukrainian]
5. Polishchuk V. A. (2006) Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv v umovakh neperervnoi osvity [Theory and methodology of professional training of social teachers in conditions of continuous education]: [Monohrafiia] / Za red. N.H.Nychkalo. Ternopil: TNPU. 424 s. [in Ukrainian]
6. Sofii N.Z. (2004) Pro sto i odynd metod aktyvnoho navchannia [About one hundred and one methods of active learning]. Kyiv: Krok za krokom. 128 s. [in Ukrainian]
7. Uklad. O. Pometun, L. Pyrozhenko (2002) Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid roboty [theory, practice, work experience]. Kyiv.: A.P.N. 136 s. [in Ukrainian]

UDC 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-41>

Svitlana MAKUKHINA,

orcid.org/0000-0001-6269-8406

Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities

Kherson State Agrarian and Economic University

(Kherson, Ukraine) makukhina.svetlana@gmail.com

THE USE OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING

The article reveals the problem of using modern digital technologies in the process of teaching a foreign language in the academic learning environment. One of the most pressing problems in foreign language teaching methods is the search for effective teaching tools. The author notes that access to new sources of information changes the educational process, filling it with new elements that can be used to develop students' individual abilities, unlock their potential, improve the level of language training and develop skills. The paper substantiates the relevance of using digital technologies in the education system, provides a review of digital tools for the foreign language classroom, tested in the learning process, as well as the description of their didactic and methodological potential for the increased efficiency of teaching a foreign language. The article analyzes the advantages and disadvantages of using digital technologies, which is extremely important, especially for a modern foreign language teacher, since it allows you to understand which specific information technology is suitable for achieving certain educational goals. The article describes the pros and cons of using digital technologies. It should be noted that vocabulary underlies both receptive and productive activities. That is why studying the content of the lexical aspect of speech and analyzing the effectiveness of introducing Internet resources into the process of developing lexical skills is the goal of this study. Through Internet resources, a person-centered approach to learning is implemented, individualization and differentiation of learning is ensured, taking into account the abilities of students, their level of learning, inclinations and creative potential. The article provides the analysis of Internet resources that seem to be the most effective in the formation of lexical skills, i.e. Nearpod, Baamboozle, Educandy, Quizlet, Edpuzzle, Wordwall, Learning.Aps, Games to learn English and Kahoot.

Key words: *digital technologies, foreign language, independent work, online platforms, educational process.*

Світлана МАКУХІНА,

orcid.org/0000-0001-6269-8406

старший викладач кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук

Херсонського державного аграрно-економічного університету

(Херсон, Україна) makukhina.svetlana@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розкрито проблема використання сучасних цифрових технологій у процесі вивчення іноземної мови в академічному навчальному середовищі. Однією з найактуальніших проблем методики навчання іноземних мов є пошук ефективних засобів навчання. Автор зазначає, що доступ до нових джерел інформації змінює навчальний процес, наповнюючи його новими елементами, які можна використовувати для розвитку індивідуальних здібностей студентів, розкриття їх потенціалу, підвищення рівня мовної підготовки та розвитку навичок. У статті обґрунтовано актуальність використання цифрових технологій у системі освіти, подано огляд апробованих у процесі навчання цифрових засобів для кабінету іноземної мови, а також описано їх дидактичний і методичний потенціал для підвищення ефективності навчання. іноземна мова. У статті розглянуто переваги та недоліки використання цифрових технологій, що є надзвичайно важливим, особливо для сучасного вчителя іноземної мови, оскільки дозволяє зрозуміти, яка саме інформаційна технологія підходить для досягнення тих чи інших освітніх цілей. Зазначено, що лексика лежить в основі як рецептивної, так і продуктивної діяльності. Саме тому в статті приділено увагу вивченню лексичного аспекту мовлення та аналізу ефективності впровадження Інтернет-ресурсів у процес формування лексичних навичок. Через Інтернет-ресурси реалізується особистісно орієнтований підхід до навчання, забезпечується індивідуалізація та диференціація навчання з урахуванням здібностей учнів, їх рівня навченості, нахилів і творчого потенціалу. У статті проведено аналіз інтернет-ресурсів, які визнаються найбільш ефективними у формуванні лексичних навичок, використовують елементи гейміфікації, та інструменти для організації спілкування та спільної роботи у навчальному процесі а саме Nearpod, Baamboozle, Educandy, Quizlet, Edpuzzle, Wordwall, Learning.Aps, Games to learn English та Kahoot.

Ключові слова: *цифрові технології, іноземна мова, самостійна робота, онлайн платформи, освітній процес.*

Problem setting. The most important professional pedagogical task today is the choice of a modern approach to teaching and organizing an effective educational process using innovative and traditional methods. In the context of globalization, the development of information technology leads to the formation of new ways of using the Internet. Recently, modern education has taken a course towards developing the skill of independent learning activities among students. The role of the teacher is that he must organize active learning that goes beyond the textbook, and also discover and develop the creative potential of each student, which would be used by the latter outside the classroom.

Analysis of recent researches and publications. Most domestic researchers in the field of foreign language teaching methods especially noted the effectiveness of using modern educational digital technologies for the development of communication skills and oral monologue and dialogic speech skills, the subject competence of students at non-linguistic universities, as well as for creating a “didactic basis for linguistic multicultural education”.

The purpose of the study is to identify the potential of modern digital technologies for use in the foreign language educational environment of a non-linguistic university and to develop methodological recommendations for their integration into educational activities for organizing classroom and independent work of students.

Presentation of the main material. Digitalization ensures fundamental transformations in all spheres of public life and puts forward serious demands on the modern Ukrainian education system: the use of effective digital tools by teachers in the educational process; personalization of learning (help with learning difficulties, choice of educational route, variety of educational materials), eliminating overload of teachers with routine work related to reporting, monitoring, checking students’ work. In recent decades, the digital transformation of educational institutions through the introduction of modern digital technologies has contributed to solving problems that are difficult to cope with using traditional technologies (Grabe, Stoller, 2011: 145). So we can talk about:

- overcoming the lack of educational resources available for teaching;
- development and implementation of abilities and talents, as well as support for gifted students;
- achieving sustainable learning results by a group of weak or lagging students;
- synthesis of intellectual, emotional, volitional and motivational processes to involve students in the educational process;

- mastery of modern digital educational resources in the context of their application, free choice from a wide range of digital tools; reforming teaching methods (interactive, game, project, competitive and other methods);

- mitigating the overload of teachers in order to create opportunities to use the freed-up time for educational and creative work.

It should be noted that in the context of digitalization, the educational environment makes it possible to build an individual educational trajectory for a modern student, who must be fluent in a foreign language, as this ensures professional intercultural communication, communication with like-minded people around the world and the implementation of their ideas and projects. The foreign language educational space plays an important role in adequately meeting the needs and demands of a new student or a “digital format” student and in demonstrating emergent properties in relation to modern conditions, since the digital environment is a kind of trigger, and teaching students a foreign language should conceptually meet the university’s digital transformation strategy (Pun, 2014: 36). In teaching a foreign language at a university, a central role is given to the formation of a foreign language educational environment in the context of digitalization, which will allow students to get closer to real situations of business communication in a foreign language during professional and social interaction. In addition, students will have access to learning materials anytime and anywhere. Therefore, the problem of choosing the most effective digital technologies with teaching, monitoring and demonstration functions that are organically integrated into the teaching of a foreign language, intensifying the process of students mastering foreign language communicative competencies is still relevant. At the same time, foreign language teachers need to navigate in all the variety of modern digital resources and know the advantages and disadvantages of certain digital educational platforms. Unlike most university disciplines, a foreign language as an academic subject is aimed at mastering linguistic means of communication, practical mastery of the language and involves the creation of an artificial language environment for students with the variable inclusion of a variety of digital learning technologies in new areas of teaching a foreign language (Bull, Ma, 2001: 176). Digital teaching tools for foreign languages are one of the most important elements of the process of digitalization of education and are considered as a symbiosis of technological and communicative elements. Students actively work with the resources of the digital learning environment

and at the same time they learn to work with video materials, computer animation, sound, static images and texts (Болюбаш, 2009: 18). In our opinion, the prospect of implementing the digitalization of the educational system opens up in improving the educational and material base, increasing the level of methodological support, and acquiring relevant experience by teachers themselves.

It should also be noted that there are pros and cons of using digital technologies.

Among the positive aspects of using digital technologies and resources are:

- 1) use of a variety of material available for study;
- 2) the possibility of forming an individual educational trajectory;
- 3) a wide variety of Internet resources in combination with various libraries and databases;
- 4) formation of activity and independence of students at all levels of the educational process;
- 5) conducting independent testing and evaluating the results of mastering the studied material.

It is necessary to mention some “disadvantages” of digital educational resources and technologies.

- 1) loss of social communication, which becomes mediated through the use of technology;
- 2) a high degree of fatigue when working with gadgets, and a negative effect on the senses, increasing the load on the central nervous system;
- 3) information dependence on the Internet resources and gadgets.

In our opinion, knowledge of these “pros” and “cons” is extremely important, especially for a modern teacher, since it allows us to understand which specific information technology is suitable for achieving certain educational goals. It should be noted that the number of educational Internet resources that are used in the process of learning foreign languages is increasing every day.

Let’s look at some Internet resources for foreign language learning:

The American educational platform Baamboozle is a constructor for creating various educational games that are in many ways similar to quizzes. Baamboozle does not require student registration; to work independently, students only need to have a link to pre-prepared assignments. The “Play” mode allows you to organize an exciting game for students in teams. Another advantage is that one set of cards allows you to play a large number of times, and the games will differ from each other.

The Educandy Internet platform has appeared recently, but many already agree that using this site makes it easier to study LC. Educandy offers various tools for working with vocabulary material. The

bright design of the games and the variety of operating modes make the Educandy resource stand out among others. To use the resource, no lengthy preparation is required. It is possible to work with the material via the link; student registration is not required. Educandy offers effective vocabulary exercises.

Quizlet is an American online language learning application that was released in 2007. Currently, Quizlet is one of the most popular Internet resources for learning English through various learning tools, games and tests. The main advantage of the Quizlet Internet resource is the variety of modes for learning vocabulary, as well as their ease of use. The tasks are universal and suitable for students of all ages and different skill levels.

The Kahoot Internet resource is currently one of the most popular learning tools, both in our country and abroad. The resource can be used not only in teaching a foreign language; the possibilities of its use allow you to create quizzes in other academic subjects, as well as interdisciplinary testing. The game’s bright design and sound can have a positive impact on students’ learning motivation. The competitive moment allows students to be involved in activities. The ability to independently create quizzes allows you to use the resource when working on various lexical topics.

Word Wall is an online resource that is a repository of tools for working in a lesson or individually. Bright and animated design of tasks with the ability to check immediately after completing an exercise. A variety of exercises makes the process of learning vocabulary interesting and productive for students.

Edpuzzle is a popular Internet resource designed for working with video files. The online resource not only plays videos, but also allows you to include a number of tasks and exercises that will contribute to the effective acquisition of new knowledge, while the teacher has full control over students’ understanding of what they heard and saw. An interesting assignment format can have a positive effect on learning motivation.

Games to Learn English offers a range of vocabulary practice games. The library presents all the main topics of English lessons in secondary school. The resource is suitable for independent use as homework for lexical training. The exercises can be used for group work.

The Internet resource LearningApps.org is an effective tool for teaching vocabulary because it offers a wide variety of templates for working in the classroom and individually. The site is designed to work not only in foreign language lessons, but also in any other subjects. A large number of templates allows you to diversify vocabulary learning, while making

it effective. The teacher independently fills out the templates, thereby adapting the exercises to the topic and the level of language proficiency of the students. The platform's library stores ready-made exercises on topics that can also be used in the classroom.

The digital educational environment, which is currently used in almost all universities to implement the educational process, helps to increase the efficiency of teaching a foreign language based on a mixed format, which is associated with the specifics of this discipline (Горун, 2020: 54). For example, maximum use of audiovisual materials for the purpose of developing lexical and grammatical knowledge and practicing the skills of correct pronunciation of words in a foreign language is carried out using a whole range of tools offered by the Moodle electronic learning environment. This educational platform is a way to implement distance learning, and also allows you to integrate multimedia educational resources into the educational process. Moodle is information content for students, in which each course of the discipline has a single structure: program, thematic blocks, resources for ongoing monitoring and intermediate certification. Moodle's interactive tools can be used by teachers to develop teaching materials around a specific topic. Interactive Moodle elements include Glossary, Assignment, Book, Lecture, and Hot Question. The toolkit of the "Test" element, used to monitor students' mastery of the lexical and grammatical component of language competence in the process of learning a foreign language, allows you to develop several types of questions in tasks (multiple choice; true/false; matching; short answers). The student is given several attempts to complete the test with a time limit set by the teacher. In our opinion, an automated assessment system ensures student self-control and also facilitates the teacher's work, which is one of the most important didactic opportunities of the environment (Давиденко, 2005: 42).

By using innovative teaching methods, including tools such as videos and interactive quizzes, teachers can create a learning experience that is not limited solely to traditional written materials. On various online platforms it is possible to create an original

training course using digital technologies for both classroom and independent work of students. It should be noted that working with digital technologies in the classroom requires preliminary preparation of students and the necessary conditions for their perception of specific educational material (Тесцова, Лопата, 2023: 72). Use of digitally supported educational materials is possible within 45–60 minutes for podcasts and 15–20 minutes for presentations. Elements of a multimedia course are introduced into the educational process as a means of presenting new educational and methodological material, monitoring or assessing knowledge, and also as an interactive workspace, a personalized learning tool, and a training system to improve oral and written speech skills in foreign language classes and reflection. Due to the variety of specific teaching situations, language teachers are faced with the problem of what methods to use to conduct everyday teaching sessions. Digital technologies open up prospects for teachers that require a revision of the content of teaching, rethinking the effectiveness of methods of its organization and presentation of educational material. Thus, students change the nature of acquiring knowledge and skills, develop memory and problem-solving skills.

Conclusions. The use of various types of modern digital tools in teaching a foreign language at a university increases the content of the lesson and the interest of students in the material being studied. Educational podcasts, multimedia presentations and other tools that allow you to cover as much information as possible in different graphic forms make each lesson dedicated to the development of lexical and grammatical material, speaking and discussion of professional topics more vivid, exciting, varied and memorable. Therefore, one of the important and pressing problems is successful mastery of modern digital tools and materials by teachers and students in practice. Digital learning technologies have enormous didactic and methodological potential. We associate the prospects for further research of the problem with the need for serious pedagogical research and methodological developments so that these potential possibilities have become reality.

BIBLIOGRAPHY

1. Grabe W., Stoller, F.L. Teaching and researching reading. *New York : Pearson Education*, 2011. 291 p.
2. Pun M. The use of multimedia technology in English language teaching: a global perspective. *Crossing the Border: International Journal of Interdisciplinary Studies*. 2014. № 1(1). P. 29–38.
3. Bull S., Ma Y. Raising learner awareness of language learning strategies in situations of limited resources. *Interactive Learning Environments*. 2001. № 9(2). P. 171–200.
4. Болубаш Н. М. Використання сучасних інформаційних технологій у професійній підготовці економістів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5 (13). С. 13–19.

5. Горун Г. Використання нових інформаційних технологій на заняттях з англійської мови. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей : збірник наукових статей*. 2020. С. 53–59.

6. Давиденко Ю. Є. Використання інформаційно-комунікативних технологій для мовної освіти. *Іноземні мови*. 2005. № 3. С. 40–41.

7. Тесцова, О., & Лопата, І. Роль цифрових технологій у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. № 204. С. 71–76.

REFERENCES

1. Grabe W., Stoller, F.L. Teaching and researching reading. New York : Pearson Education, 2011. 291 p.

2. Pun M. The use of multimedia technology in English language teaching: a global perspective. *Crossing the Border: International Journal of Interdisciplinary Studies*. 2014. № 1(1). P. 29–38.

3. Bull S., Ma Y. Raising learner awareness of language learning strategies in situations of limited resources. *Interactive Learning Environments*. 2001. № 9(2). P. 171–200.

4. Boliubash N. M. Vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi ekonomistiv. [Use of modern information technologies in economists' Vocational training] *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. 2009. № 5 (13). S. 13–19. [in Ukrainian].

5. Horun H. Vykorystannia novykh informatsiinykh tekhnolohii na zaniattiakh z anhliiskoi movy. [The use of new information technologies in English language lessons] *Aktualni problemy navchannia inozemnykh mov dlia spetsialnykh tsilei : zbirnyk naukovykh statei*. 2020. С. 53–59. [in Ukrainian].

6. Davydenko Yu. Ye. Vykorystannia informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii dlia movnoi osvity. [The use of information and communication technologies in language education] *Inozemni movy*. 2005. № 3. S. 40–41. [in Ukrainian].

7. Testsova, O., & Lopata, I. (2023). Rol tsyfrovyykh tekhnolohii u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [The role of digital technologies in the process of foreign language learning] *Naukovi zapysky. Seria: Filolohichni nauky*. 2023. № 204. S. 71–76. [in Ukrainian].

UDC 808:659.3 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-42>**Yuliia MASLOVA,***orcid.org/0000-0002-5568-8282**PhD, Associate Professor;**Associate Professor at the Department of Document Studies and Information Activities**National University "Ostroh Academy"**(Ostroh, Ukraine) yuliia.maslova@oa.edu.ua***Viktoriia ULIANOVA,***orcid.org/0000-0002-2821-1833**PhD,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes**Odesa I.I. Mechnikov National University**(Odesa, Ukraine) ulyanova.viktorija@onu.edu.ua*

NEWSPAPER DISCOURSE AS LINGUISTIC AND COGNITIVE MODELLING OF THE LANGUAGE WORLD PICTURE

The newspaper discourse is a unique phenomenon within the socio-cultural context that plays a significant role in shaping the language picture of the world. The article emphasises the relevance of studying newspaper discourse from the point of view of linguistic and cognitive theory and its persuasive influence on the language picture of the world. The lingo-cognitive approach allows us to consider language as a means of cognition and construction of reality. In the context of newspaper discourse, this approach is manifested through the analysis of linguistic structures that shape the perception of social events and phenomena. Metaphorical constructions, frame models, narrative structures – all these elements perform the function of cognitive modelling, influencing the formation of mental pictures in the minds of the recipient. Newspaper discourse not only reflects but also actively shapes social norms, values, and ideologies. Through the choice of topics for news items and articles, the specifics of information presentation, language style and other discursive strategies, newspapers contribute to the construction of certain social narratives. Such modelling has a significant impact on the collective consciousness, encouraging reflection on current social issues and contributing to the formation of public opinion. Therefore, newspaper discourse is a modern synergistic field for studying the mechanisms of linguistic and cognitive modelling, which allows us to analyse how social reality is structured through language. The analysis of linguistic and cognitive aspects enables a critical approach to the interpretation of media texts, identifying hidden layers of meaning and assessing potential ideological and manipulative strategies. Thus, a deep understanding of newspaper discourse contributes to the formation of critical thinking, which is an integral part of the competence of an educated person in the information society. It not only represents various cultural perspectives but also promotes mutual understanding between cultures. The linguistic and cognitive analysis of newspaper texts can reveal how language and discourse practices reflect cultural characteristics and identities, thereby facilitating cultural dialogue. Newspaper discourse is also an important source for studying the processes of language dynamics. It records linguistic innovations, and changes in vocabulary, style and grammar; thus reflecting social transformations and language development.

The linguistic and cognitive approach provides a deeper understanding of how these changes affect the perception of reality and the formation of a linguistic picture of the world. The study of this topic contributes to the development of critical thinking, media literacy and intercultural competence, which are the keys to adapting to the challenges of the modern information society. The linguistic and cognitive analysis of newspaper discourse opens up new perspectives for understanding the mechanisms of social reality formation and cultural dialogue.

Key words: *world picture, linguistic and cognitive modelling, newspaper discourse, newspaper text.*

Юлія МАСЛОВА,

orcid.org/0000-0002-5568-8282

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційно-документних комунікацій
Національного університету «Острозька академія»
(Острог, Україна) *yuliia.maslova@oa.edu.ua*

Вікторія УЛЬЯНОВА,

orcid.org/0000-0002-2821-1833

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
(Одеса, Україна) *ulyanova.viktoria@onu.edu.ua*

ГАЗЕТНИЙ ДИСКУРС ЯК ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Газетний дискурс – це унікальний феномен у межах соціокультурного контексту, що виконує вагомую роль у формуванні мовної картини світу. У статті наголошено на актуальності вивчення газетного дискурсу з погляду лінгвокогнітивної теорії та його персуазивному впливі на мовну картину світу. Лінгвокогнітивний підхід дозволяє розглядати мову як засіб пізнання та конструювання реальності. У контексті газетного дискурсу, цей підхід виявляється через аналіз мовних структур, які формують сприйняття соціальних подій та явищ. Метафоричні конструкції, фреймові моделі, нарративні структури – всі ці елементи виконують функцію когнітивного моделювання, впливаючи на формування ментальних картин у свідомості реципієнта. Газетний дискурс не лише відображає, але й активно формує суспільні норми, цінності та ідеології. Через вибір тем для заміток та статей, специфіку подання інформації, мовний стиль та інші дискурсивні стратегії, газети сприяють конструюванню певних суспільних нарративів. Таке моделювання має значний вплив на колективну свідомість, спонукаючи до рефлексії над актуальними соціальними питаннями та сприяючи формуванню публічної думки. Відтак, газетний дискурс – це сучасне синергетичне поле для дослідження механізмів лінгвокогнітивного моделювання, яке дозволяє аналізувати, як через мовні засоби відбувається структурування соціальної реальності. Аналіз лінгвокогнітивних аспектів дозволяє критично підходити до інтерпретації медійних текстів, виявляти приховані змістові шари та оцінювати потенційні ідеологічні та маніпулятивні стратегії. Таким чином, глибоке розуміння газетного дискурсу сприяє формуванню критичного мислення, що є невід’ємною частиною компетентності освіченої особистості в інформаційному суспільстві. Лінгвокогнітивний аналіз газетних текстів може виявити способи, за допомогою яких мовні засоби та дискурсивні практики відображають культурні особливості та ідентичності, сприяючи культурному діалогу. Газетний дискурс також є вагомим джерелом для вивчення процесів мовної динаміки. Він фіксує мовні інновації, зміни в лексиці, стилістиці та граматиці, відображаючи тим самим суспільні трансформації та розвиток мови. Лінгвокогнітивний підхід дозволяє глибше розуміти, як саме ці зміни впливають на сприйняття реальності та формування мовної картини світу. Вивчення цієї теми сприяє розвитку критичного мислення, медіаграмотності та міжкультурної компетентності, що є ключовими для адаптації до викликів сучасного інформаційного суспільства, відкриваючи нові перспективи для розуміння механізмів формування соціальної реальності й культурного діалогу.

Ключові слова: картина світу, лінгвокогнітивне моделювання, газетний дискурс, газетний текст.

In the modern world, newspaper discourse plays a significant role in shaping public opinion and the linguistic picture of the world. At the same time, it not only transmits information but also influences the cognitive processes of readers, modelling their perception of reality. In the context of globalisation and the dynamic development of the media space, newspaper discourse is acquiring new forms and functions, which requires a deeper understanding of its impact on the cognitive structures of public consciousness. There is a need for a detailed analysis of the linguistic and cognitive mechanisms through which the language of newspapers influences the formation of ideas about the world

in different social groups. The main aspect of the study is to identify the specifics of linguistic and cognitive modelling in newspaper discourse and its impact on the readers' linguistic picture. This involves analysing the lexical, syntactic, and stylistic means to create certain frames, metaphors, and narratives. Particular attention should be paid to how newspaper discourse explicates and constructs social, political, cultural, and economic realities, and how readers perceive and interpret these models. The research is interdisciplinary, combining knowledge from linguistics, cognitive science, social psychology, media communication, and other related disciplines.

An important aspect is the analysis of the impact of digital technologies on the evolution of newspaper discourse and its effect on cognitive perception, which includes the study of new formats of newspaper communication, such as online platforms, social networks, podcasts, blogs, and understanding of their role in shaping the linguistic picture of the world. Given the dynamics of globalisation processes and the evolution of media technologies, newspaper discourse is adapting to the new communicative conditions of our time, resulting in the emergence of new forms and functions that necessitate a deep analytical understanding of its impact on the cognitive structure of society.

Newspaper discourse has always been an object of active scientific research in many fields. The concept of discourse and the communicative approach to its study can be found in the works of G. Pocheptsov, O. Selivanova, K. Serazhym, Y. Maslova, T. van Dijk, I. Shevchenko, O. Morozova, and others. The linguistic and stylistic aspect of the study of newspaper discourse is covered by the works of A. Zahnitko, O. Popkova, L. Tyshakova, O. Khoroshun, M. Navalnaya, and others. The issues of linguistic objectification of various concepts in media discourse have been studied by A. Vezhbytka, O. Zadorozhna, V. Zusman, L. Kompantseva, T. Kosmeda, M. Pimenova, M. Skab, V. Starko, Y. Stepanov, T. Romanova, V. Ulianova, and others. Attention is focused on the concept of the “language world picture” and the significant role of a person, language and the outside world in its construction in the works of such researchers as S. Polubelov, V. Zhayvoronok and others. The problem of linguistic and cognitive modelling is highlighted in the works of I. Biskub, T. Kremeneva, T. Fesenko.

The linguistic and cognitive modelling of the language picture of the world is an important area of cognitive linguistics that focuses on how language reflects and shapes human perception of the world and explores the interaction between linguistic structures and cognitive processes, analysing how people conceptualise reality through language. George Lakoff, one of the most famous researchers in cognitive linguistics who developed the theory of metaphorical thinking and studied how metaphors shape our perception of the world, noted that metaphor is the main mechanism by which not only abstract concepts are realised, but also the ability to think abstractly is ensured (Lakoff, 1980: 149). His research emphasises that metaphor is primarily an unconscious structure that helps us understand complex abstract concepts with the help of more concrete concepts with a simpler structure (Lakoff, 2006: 232). Metaphorical mappings are distinguished by their versatility: some

are universal, and others are common or culturally specific (Lakoff, 1993: 245). George Lakoff argues that metaphor is prevalent not only in language but also in the way we think and behave, suggesting a deep relationship between language and cognition. This theory suggests that abstract concepts and ideas are understood through more concrete, familiar experiences through metaphorical projections. Ronald Langacker, the founder of cognitive grammar, studies how language structures reflect cognitive processes, an approach that “views language as a system of symbols that reflects our knowledge of the world and experiences” (Langacker, 1987: 97). Daniel Sperber and Deirdre Wilson developed the theory of relevance, which conceptualises language as an effective means of communication with a focus on maximising the cognitive benefits for communicators, which helps to understand the pragmatic potentialities of language and the way we use it to achieve our goals in different contexts (Sperber & Wilson, 1995). Researcher O. Semenov in his work “The Role of Metaphor in Language and Philosophy: An Analysis of Metaphorical Thinking in the Ukrainian Language” notes that “the study of the linguistic features of different peoples and their interaction with cognitive processes can contribute to a better understanding of the mechanisms of thinking and worldview” (Semenov, 2022: 94). It is also worth paying attention to E. Fedorenko’s research “Neurobiology of Language: From Basics to Complexity” (2020), in which the researcher studies “the neurobiological foundations of language, analysing how the brain processes language structures and interacts with language at different levels” (Fedorenko, 2020: 121). Scholars have used a wide range of methods, from detailed analysis of linguistic structures to experimental investigation of cognitive processes, to explore how we conceptualise our experiences through language.

Linguistic and cognitive modelling is an interdisciplinary field that brings together linguistics, psychology, cognitive science, sociology, anthropology and cultural studies. This approach allows for a comprehensive study of how language affects cognitive processes and social interaction, as well as how linguistic and cognitive structures reflect and influence cultural dynamics. In the era of globalisation and digital technologies, understanding the mechanisms of linguistic and cognitive modelling is of particular relevance. Analysing the linguistic pictures of the world created by the media, social networks and other digital platforms allows us to identify how modern identities, social interactions and cultural trends are shaped. It also opens up opportunities for critical analysis of language manipulation and its impact on public opinion. One of

the challenges of linguistic and cognitive modelling is the need to develop methodologies that would allow for accurate measurement and analysis of the impact of language on cognitive processes and cultural practices.

Newspaper discourse as linguistic and cognitive modelling of the language picture of the world is of great interest to linguistics and cognitive sciences, reflecting the specific ways in which language structures and transforms our perception of social reality. The linguistic and cognitive modelling of the language picture of the world is the process by which language is used to structure, organise and reproduce our perception of the world. This approach is based on the idea that cognitive processes, such as perception, thinking and understanding, are closely related to linguistic structures and explications in a text. At the centre of linguistic and cognitive modelling is the notion that language not only represents reality, but also actively shapes the concepts and categories through which we interpret the world around us. The concept of “world picture” is complex and includes “three main components: world-view, world perception and world-view” (Polubelova, 2017: 3). Therefore, the process of linguistic and cognitive modelling involves the formation of linguistic means used to conceptualise, categorise and communicate experience and knowledge about the world.

Newspaper discourse, as an important mass medium, plays an important role in this process, as it forms a certain cognitive framework through which readers perceive events, personalities and social phenomena. The linguistic picture of the world in newspaper discourse is formed through the choice of vocabulary, stylistic devices, metaphors and narrative structures, which together create a certain image of reality. Such linguistic elements allow us to build specific cognitive models that influence the way readers interpret the information presented.

Metaphor is a powerful tool for cognitive modelling, as it allows for the transfer of meaning from one conceptual domain to another, thereby creating new associations and connections. In newspaper discourse, metaphors are often used to create emotional resonance or to conceptualise complex social and political processes in a more accessible and understandable way. Our conceptual system, within which we perceive the world and form relationships with it, is metaphorical in nature. This means that metaphors are not only stylistic or rhetorical devices used in language to achieve a certain effect, but they are fundamental to our understanding and conceptualisation of the world.

For example, when we talk about “high goals” or “coming through a tough time”, we use spatial

metaphors to make abstract concepts of success and hardship understandable. In this way, metaphor serves as a bridge that allows us to understand and express abstract ideas through more familiar, concrete images. Conceptual metaphor theory has significant implications for understanding cognitive processes. It emphasises that our ability to think abstractly is based on metaphorical processes. This indicates that metaphor is not just a linguistic elocution, but also a clear disposition in the structuring of our concepts and categories, as it has a persuasive influence on our perception, conclusions, and actions.

Framing in newspaper discourse means the use of certain linguistic constructions and contexts that define the framework for interpreting events, ideas, or characters. This allows the media to direct the audience’s attention to certain aspects of reality while ignoring or minimising others. Framing can influence the formation of public opinion by emphasising specific meanings, emotions, and evaluations that are in line with the interests or ideology of the media.

The cognitive effects that newspaper discourse has on readers include changes in perceptions, ideas, and attitudes towards objects of reality. Due to the persuasive influence of certain language patterns, the audience develops stable cognitive schemes that form an understanding of social phenomena. Thus, newspaper discourse not only informs but also models the way of thinking of its target audience. After all, knowledge about society creates the basis of the linguistic picture of the world, which is expressed in the lexicon, phraseology and grammatical structures of the language. Vocabulary is an important element in shaping and defining the characteristics of the language picture of the world. The emergence of new words and expressions in a language is closely related to social life and events. As social conditions change, so does the lexical composition of the language. This ability of language to reflect constant changes in the world proves its adaptability, dynamism, and flexibility.

The analysis of newspaper discourse as a linguistic and cognitive modelling of the language picture of the world faces challenges related to the abundance of linguistic data and its multidimensionality. At the same time, the application of modern methods of linguistic and cognitive analysis, including corpus-based research and cognitive modelling, opens up new perspectives for a deeper understanding of how language affects cognitive processes and social behaviour. Thus, language serves as a tool for social identification and differentiation. An individual’s identity is also shaped by linguistic and cognitive processes, as self-identification and recognition by

others depend on linguistic expression and perception. How we talk about ourselves, and our country, what stories we tell about our lives, and how others interpret these linguistic expressions have a significant impact on our understanding of our own identity. The cognitive mechanisms through which language impacts our perception and thinking include attention, memory, analogy, inference, and categorisation. Through these processes, we selectively focus on certain aspects of information, store and retrieve knowledge, make connections between different ideas and objects, draw conclusions based on available information, and organise our experiences into understandable categories.

Through a comprehensive approach that includes the analysis of metaphors, framing, narratives and other linguistic means, it is possible to identify how newspaper discourse shapes the linguistic picture of the readers' world, their understanding, and attitude to topical social issues of a certain period (for example, war). Such an analysis is important for understanding the impact of the media on the formation of identity, public opinion and cultural norms in modern society.

Newspaper discourse and linguistic and cognitive modelling of the language picture of the world are interrelated concepts that play a significant role in the study of language and cognition. This relationship is realised through the mechanisms of media content influence on the formation and reproduction of social knowledge, perceptions, identities and cultural codes. Newspaper discourse represents a complex system of linguistic, textual and socio-cultural practices that transmit information, reflect reality and shape public opinion. It is part of a broader media landscape where certain images of the world are constructed through language, social events are covered, facts are interpreted and opinions are expressed. The newspaper discourse not only informs the reader but also influences his or her perception of reality, forming certain thought patterns, types of identity and world-view.

Linguistic and cognitive modelling of the language picture of the world, on the other hand, focuses on the study of how language reflects and structures human perception of the world. This area studies the mechanisms by which linguistic units and structures are organised into a system of knowledge about the world around us, creating a unique language picture of the world for each language community. Linguistic and cognitive modelling includes the analysis of semantic fields, metaphors, conceptual categories and other linguistic tools that allow people to categorise experience, generalise knowledge and develop new ideas.

Newspaper discourse plays a significant role in reflecting and shaping the linguistic picture of the world of readers due to the following features:

Table 1 highlights various aspects of the influence of newspaper discourse on the formation of the readers' linguistic picture of the world. The analysis demonstrates that newspapers not only broadcast information, but also actively shape the perception, attitudes, and understanding of reality among their audience through certain *special mechanisms*:

- selection and focusing of information indicates the process of selecting events and information for publication, which not only reflects but also influences the information space that shapes readers' perceptions of the world;
- language and stylistics play a key role in conceptualising and interpreting events, using vocabulary, metaphors, and stylistic figures to form a certain perception of reality;
- the repetition and consolidation of frames help to consolidate certain ideas and stereotypes in the minds of readers, influencing their perception of social reality;
- intertextuality and dialogicity reveal the links between newspaper texts and other forms of cultural and media discourse, enriching and broadening readers' understanding of various aspects of reality;
- agenda-setting emphasises the role of newspapers in identifying key topics and issues that society should pay attention to, thereby shaping public opinion;
- identity formation points to how newspapers contribute to defining and strengthening individual and collective identities through the presentation of symbols, stories, and images;
- emotional impact focuses on the ability of newspapers to evoke emotional responses through language and visuals, which influences the emotional perception of information by readers;
- reflecting and broadcasting cultural values highlights the role of newspapers in strengthening cultural identity and heritage by publishing materials reflecting national traditions, history, art and other aspects of culture.

Each of these aspects of newspaper discourse plays an important role in shaping the linguistic picture of the world of readers, influencing their understanding of society, politics, culture and their own identity. Through these mechanisms, newspapers not only inform the public but also actively participate in the education of public opinion, shaping social norms and cultural values. Thus, analysing these aspects allows us to understand how media content can influence the way people perceive the world around them and

Table 1

Peculiarities of newspaper discourse in reflecting and shaping the language picture of the readers' world

Selection and focus of information	Newspapers selectively present information and focus on certain events, facts, and personalities, which affects which aspects of reality are visible to readers. This choice is not accidental and often reflects certain ideological, political, economic or cultural priorities of the editorial staff. In this way, newspaper discourse shapes the perception of what is important in the world at large.
Language and style	The choice of vocabulary, metaphors, syntactic constructions and stylistic figures in newspaper discourse represents a certain conceptualisation of events and phenomena. Language is used not only to describe reality, but also to interpret and evaluate it. The metaphors and frames used by the author in newspaper texts can form specific ways of perceiving and understanding social reality.
Repeat and consolidate frames	Frequent repetition of certain topics, words, and phrases helps to consolidate the relevant frames in the minds of readers, which leads to the formation of stable associations, stereotypes, and perceptions.
Intertextuality and dialogicity	Newspaper discourse does not exist in isolation, but enters into a dialogue with other media texts, cultural products, and public discourses. Through intertextual references, citations, allegories, and references to well-known cultural codes, newspaper discourse enriches and expands the linguistic picture of the world of its readers, ensuring its multidimensionality and multifacetedness. This aspect allows readers to establish connections between different information flows, historical events and cultural phenomena, creating a comprehensive and deep understanding of the present.
The agenda of public attention	Newspapers not only report the news but also shape the agenda of public attention, indicating which events and issues are worth paying special attention to. By focusing on certain topics, newspapers influence the prioritisation of public debate, thereby modelling a linguistic picture of the world in which some aspects become more important than others.
Formation of identity	Newspaper discourse also contributes to identity formation, both at the individual and collective levels. Through the presentation of certain symbols, stories, myths and images, newspapers help readers identify with certain social, national, cultural or political groups, promoting a sense of belonging and community.
Emotional impact	Due to the use of emotionally charged vocabulary and the battle of narratives, newspaper texts can evoke various emotions - from sympathy and admiration to anger and indignation, which affects the perception of information and the formation of attitudes towards events. The authors deliberately bring up emotionally charged topics that can evoke strong feelings in readers. Such publications may cover humanitarian crises, tragedies, stories of personal heroism or betrayal, social conflicts etc. The presentation of materials related to these topics is aimed at attracting the attention of the audience and evoking an emotional response. Photographs, infographics, and other visual materials accompanying newspaper articles also play a significant role in shaping emotional reactions. Visual content can evoke emotions much faster and more intensely than text, allowing readers to "see" events through their eyes, which increases emotional engagement.
Support for debate and discussion	Newspapers are a long-standing platform for public debate and discussion, providing an opportunity for different voices to be heard. The press publishes articles, interviews, expert columns, and letters from readers, which facilitates the exchange of opinions and ideas, and the coverage of different views on current issues. This stimulates public dialogue and helps identify problems and find ways to solve them.
Reflecting and transmitting cultural values	Newspapers play an important role in transmitting cultural values, traditions and norms, which helps to strengthen cultural identity. They publish materials covering national holidays, historical events, prominent personalities, literature, art, music and other aspects of culture. This allows readers to better understand and appreciate their cultural heritage and contributes to the preservation of cultural diversity.

what ideas and values become dominant in the public consciousness. This emphasises the importance of a critical approach to the consumption of media products and the ability to analyse and evaluate the information being expressed.

The correlation between newspaper discourse and linguistic and cognitive modelling of the language picture of the world is that newspaper discourse is one of the means of forming and modifying the language picture of the world. Through the choice of topics, vocabulary, stylistic figures and other linguistic means, newspaper texts not only reflect existing social narratives but also actively participate

in their formation and rethinking. They influence the cognitive processes of readers, contributing to the reassessment of already-known facts, the establishment of new knowledge and, ultimately, the change of the linguistic picture of the world. Thus, newspaper discourse functions not just as a mirror of society, but as an active participant in the process of cognitive modelling of reality.

On the other hand, the linguistic and cognitive modelling of the linguistic world picture allows us to better understand how newspaper discourse influences the formation of world-view attitudes. The study of metaphors, narratives, and other linguistic means used

in media texts opens up the possibility of analysing how specific modes of expression affect the perception of information by readers, and how cognitive schemes and stereotypes are formed and transformed.

This interconnection between newspaper discourse and linguistic and cognitive modelling emphasises the need for an integrated approach to analysing media texts. On the one hand, it is important to consider media messages as a product of social processes, cultural norms and ideological orientations. On the other hand, it is necessary to pay attention to the impact of these texts on the cognitive structure of readers' perception of the world, understanding that language not only reflects but also actively shapes our reality.

Thus, newspaper discourse and linguistic and cognitive modelling of the linguistic world picture interact as two sides of the same process – the formation and reproduction of socio-cultural reality through language. This emphasises the importance of media texts in modern society and the need for a critical approach to their analysis, taking into account both their content and their impact on the perception and thinking of the audience. Prospects lie in the further development of interdisciplinary research, including the use of modern technologies, such as machine learning and natural language processing, to better understand the interaction between language, thinking and culture.

BIBLIOGRAPHY

1. Біскуп І. П. Лінгвокогнітивне моделювання знань. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 8. С. 51–54.
2. Бондаренко О.К., Ульянова В.О., Миронова Л.А. Особливості вербалізації уявлення про сучасну українську жінку у періодичних виданнях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023, № 59, Том 1. С. 42–45.
3. Лукач М.О. Типи лінгвістичних моделей та їх застосування для розв'язання лінгвістичних задач. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 770 : Інформаційні системи та мережі. С. 143–153.
4. Маслова Ю. П. Пареміологічні одиниці в сучасному газетному дискурсі України воєнного періоду: прагматичний ефект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА. Вип. 17(85), 2023 С. 298–302.
5. Маслова Ю. П. Персуазивність газетного дискурсу сучасної України воєнного періоду. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 18(86). С. 33–36.
6. Мацьків П.В. Мовна картина світу в контексті суміжних наукових понять. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*, № 7. 2017. С. 115–118.
7. Полубелова С. Г. Поняття картини світу, її види та особливості. *Житомирський державний університет імені І. Франка*. 2017. URL: niiif.org.ua/File/17sgppks.pdf
8. Семенов О. Роль метафори в мові та філософії: *Аналіз метафоричного мислення в українській мові*. 2022. 100 с.
9. Ульянова В.О. Мовна особистість української жінки радянських і пострадянських часів (на матеріалі періодичних журнальних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2020. 20 с.
10. Федоренко Е. Нейробиологія мови: від основ до складності. Київ: Видавництво «КМ Академія». 2020
11. Cognitive linguistics: basic readings / edited by Dirk Geeraerts. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2006. 485 p.
12. Lakoff G. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.
13. Lakoff George. *The Contemporary Theory of Metaphor. Metaphor and Thought: in A. Ortony (ed.)*. 2 nd edition. Cambridge University Press, 1993. P. 202–251.
14. Lakoff George. *Women, fire, and dangerous things*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1990. 614 p.
15. Lakoff George. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 276 p.
16. Lakoff George. *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-century Politics with an 18th -century*. New York: Viking (Penguin Group), 2008. 292 p.
17. Langacker, R. W. *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*, Vol. 1. Stanford, CA: Stanford University Press. 1987.
18. Sperber, D., & Wilson, D. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell. 1995.

REFERENCES

1. Biskub I.P. (2014). Lingvokohnitivne modelyuvannya znan. [Linguocognitive modeling of knowledge]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya "Filolohiya"* – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Philology", 8, 51–54. [in Ukrainian]
2. Bondarenko O., Myronova L., Ulianova V. (2023). Osoblyvosti verbalizatsii uyavlennya pro suchasnu ukrayinsku zhinku u periodichnykh vydannyakh [Peculiarities of verbalization of the idea of a modern Ukrainian woman in periodicals]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiya – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology*. 2023, № 59, Tom 1. p. 42–45. [in Ukrainian]
3. Fedorenko, E. (2020). Neyrobiolohiya movy: vid osnov do skladnosti. [Neurobiology of language: from basics to complexity]. Kyiv: Vydavnytstvo "KM Akademiya" – Kyiv: KM Academy Publishing. [Ukrainian]

4. Geeraerts, D. (Ed.). (2006). *Cognitive linguistics: basic readings*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter
5. Lakoff, G. (1990). *Women, fire, and dangerous things*. Chicago and London: University of Chicago Press.
6. Lakoff, G. (1993). The Contemporary Theory of Metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and Thought* (2nd edition, pp. 202–251). Cambridge University Press.
7. Lakoff, G. (2008). *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-century Politics with an 18th-century Brain*. New York: Viking (Penguin Group).
8. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
9. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
10. Langacker, R.W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*, Vol. 1. Stanford, CA: Stanford University Press.
11. Lukach M.O. (2013). Typy linhvistychnykh modelei ta yikh zastosuvannya dlya rozvyazannya linhvistychnykh zavdan. [Types of linguistic models and their application for solving linguistic tasks]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. № 770: Informatsiyni systemy ta merezhi – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. № 770: Information Systems and Networks, 143–153. [in Ukrainian]
12. Maslova Y. (2023). Paremiolohiyeni odynytsi v suchasnomu hazetnomu dyskursi Ukrayiny voyennoho periodu: prahmatychnyy efekt. [Phraseological units in modern newspaper discourse of Ukraine during the war period: pragmatic effect]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiya"*. Seriya "Filolohiya" – Scientific Notes of National University "Ostroh Academy". Series "Philology", 17(85), 298–302. [in Ukrainian]
13. Maslova Y. (2023). Persuasivnist hazetnoho dyskursu suchasnoyi Ukrayiny voyennoho periodu. [Persuasiveness of newspaper discourse in modern Ukraine during the war period]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiya"*. Seriya "Filolohiya" – Scientific Notes of National University "Ostroh Academy". Series "Philology", 18(86), 33–36. [in Ukrainian]
14. Matskiv P. (2017). Movna karta svitu v konteksti sumizhnykh naukovykh poniat. [Worldview in the context of adjacent scientific concepts]. *Naukovyi visnyk DDU imeni I. Franka*. Seriya "Filolohichni nauky" – Scientific Bulletin of Ivan Franko Drohobych State University. Series "Philological Sciences", 7, 115–118. [in Ukrainian]
15. Polubielova S. (2017). Ponyattya kartyny svitu, yiyi vyd ta osoblyvosti. [The concept of worldview, its types, and features]. *Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet imeni I. Franka – Zhytomyr Ivan Franko State University*. URL: nniif.org.ua/File/17sgppks.pdf. [in Ukrainian]
16. Semenov O. (2022). Rol metafory v movi ta filosofii: Analiz metaforychnoho myslennya v ukrayinskiy movi. [The role of metaphor in language and philosophy: Analysis of metaphorical thinking in the Ukrainian language]. [in Ukrainian]
17. Sperber D., & Wilson D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
18. Ulianova V. O. (2020). Movna osobystist ukrayinskoyi zhinky radianskykh i postradyanskikh chasiv (na materialy periodichnykh zhurnalnykh vydann) [Language personality of Ukrainian woman in Soviet and post-Soviet times (based on periodical journal publications)]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 ; Odeskyy natsionalnyy universytet im. I. I. Mechnykova – Author's abstract of dissertation ... candidate of philological sciences, Odesa, 20 p. [in Ukrainian]

ПЕДАГОГІКА

UDC 378.147:005.336.2:811.124:[615.1:001.4]
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-43

Inna APONENKO,

orcid.org/0000-0003-1682-4218

PhD in Philology,

Senior Lecturer at the Department of Language Training and Humanities
Dnipro State Medical University
(Dnipro, Ukraine) innaaponenko738@gmail.com

Inna LOSHCHYNOVA,

orcid.org/0000-0003-1757-5495

PhD in Philology,

Senior Lecturer at the Department of Language Training and Humanities
Dnipro State Medical University
(Dnipro, Ukraine) averami@gmail.com

INTRODUCTION OF COMPETENCY-BASED APPROACH AND ACTIVE TEACHING METHODS IN TEACHING THE LATIN LANGUAGE AND MEDICAL TERMINOLOGY

One of the most important tasks of educational reform in Ukraine is the application of a competency-based approach in teaching disciplines at institutions of higher education. This approach requires that lecturers possess competency-based teaching methods and understand the trends in the new Ukrainian educational system. Currently, higher education is undergoing a methodological reconstruction of the teaching process, focused on personal development of students and the formation of key competencies.

The implementation of a competency-oriented approach in the practice of medical education involves the development of special forms of learning organization that take into account the personal characteristics of students, the use of individual and differentiated approaches, as well as the application of project-research methods. Case methods are among the most effective for enhancing teaching, aimed at placing students in decision-making situations and stimulating their interest in the learning process through work in problematic and communicative situations.

This article aims to explore the implementation of the competency approach in teaching Latin, using case methods and interdisciplinary connections to stimulate motivation and activity of students during classes. In the process of studying pharmaceutical terminology in Latin courses, students develop communication skills and teamwork skills, using the Team-based learning method, which has practical characteristics in medical settings.

The use of active and interactive learning methods, such as case methods, allows the lecturer to create comfortable conditions for students, stimulates a quality and productive learning process, and promotes independent analysis of acquired knowledge and skills. This approach not only sparks interest in Latin but also lays the foundation for sustainable academic growth of learners.

Key words: *competency approach, the Latin language, pharmaceutical terminology, case method, Team-based learning, active and interactive learning methods.*

Інна АПОНЕНКО,

orcid.org/0000-0003-1682-4218

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету
(Дніпро, Україна) innaaponenko738@gmail.com

Інна ЛОЩИНОВА,

orcid.org/0000-0003-1757-5495

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету
(Дніпро, Україна) averami@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ Й АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ ТА МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Однією з найважливіших задач реформи освіти в Україні є застосування компетентісного підходу при викладанні дисциплін у закладах вищої освіти. Цей підхід вимагає, щоб викладачі володіли методами компетент-

нісного навчання та розуміли тенденції в новій українській освітній системі. В даний час вища школа проходить методологічну перебудову навчального процесу, орієнтовану на особистісний розвиток студентів і формування ключових компетентностей.

Впровадження компетентно-орієнтованого підходу в практику медичної освіти передбачає розробку спеціальних форм організації навчання, що враховують особистісні особливості студентів, використання індивідуального та диференційованого підходу, а також застосування проектно-дослідницьких методів. Кейс-методи є одними з найефективніших для активізації викладання, орієнтовані на поставлення студентів у ситуації прийняття рішень та стимулювання їхньої зацікавленості в навчальному процесі через роботу в проблемних та комунікаційних ситуаціях.

Ця стаття має на меті дослідити впровадження компетентнісного підходу при викладанні латинської мови, використовуючи кейс-методи та міждисциплінарні зв'язки, стимулюючи мотивацію та активність студентів під час занять. У процесі вивчення фармацевтичної термінології на курсах латинської мови студенти розвивають комунікаційні навички та навички роботи в команді, використовуючи метод *Team-based learning*, що має практичний характер у медичних установах.

Застосування активних та інтерактивних методів навчання, таких як кейс-методи, дозволяє викладачу створити комфортні умови для студентів, стимулює якісний і продуктивний навчальний процес, сприяє самостійному аналізу отриманих знань та навичок. Такий підхід не тільки викликає інтерес до латинської мови, але й закладає основу для сталого академічного росту здобувачів освіти.

Ключові слова: компетентнісний підхід, латинська мова, фармацевтична термінологія, кейс-метод, *Team-based learning*, активні й інтерактивні методи навчання.

Problem statement. The most urgent task of the Ukrainian education reform is the implementation of a competency-based approach in teaching disciplines at higher education institutions, particularly in the system of higher medical education. It involves lecturers mastering competency-based teaching methods, understanding the trends of the new Ukrainian education (Aponenko, 2019: 22). Society needs educated doctors capable of making responsible decisions considering possible consequences. Today demands mobile, constructive professionals who have a strong sense of responsibility for the fate of people and the country. All this has become a prerequisite for significant transformative processes in the domestic education sector (Aponenko, 2020: 3). At the present stage, a methodological restructuring of the higher education teaching process is underway, aimed at the personal development of students and the formation of their key and subject competencies.

The introduction of a competency-oriented approach into the practice of higher medical education requires the search for special forms of organization and the application of personality-oriented, individualization, differentiation, and project-research methods. Fundamentally, as A. Podorozhna writes, for a student to not merely adopt a position of learning where academic material is presented in a ready-made form, but rather a position of search and creative understanding of knowledge. Therefore, according to the researcher's observations, the case method (situation analysis method) is one of the most effective teaching activation methods (Podorozhna, 2017: 93). The case method (Case study) was developed by English researchers M. Shewer, F. Ediey, and K. Yates. This practice was first applied in 1910 in teaching management disciplines at Harvard Business School, which is well known for its innovations. The

purpose of the case method is to put students in a situation where they need to make decisions (Case method). Emphasis is placed on students' independent learning based on collective efforts. The role of the educator is reduced to observation and managing the discussion, working directly with students. This method focuses on developing students' interest in the process of acquiring knowledge in problem situations and in communication situations, which is particularly important in learning a foreign language (Podorozhna, 2017: 93).

Research Analysis. The theory of competency-based approach in education is presented not only in the works of foreign scholars from the 1980s (R. Bader, D. Mertens, B. Oscarsson, A. Shelten), but is also being developed by contemporary researchers (G. Raven, A. Schenker, D. Richen, Marion F. Scott). The prospects of the competency-based approach in modern Ukrainian education have been studied by I. Bekh, N. Bibik, A. Bogosvyatska, O. Lokshyna, O. Ovcharuk, L. Parashchenko, O. Pometun, S. Trubacheva, S. Shamshura, and others. Regarding the integration of case methods in foreign language learning, A. Podorozhna, O. Kolodnytska, I. Vorona, L. Baydak, and others have written (Podorozhna, 2017: 93–96; Kolodnytska, Vorona, 2019: 126–130; Baydak: 1).

Objective of the Work. To investigate the implementation of the competency-based approach in teaching Latin to students under the condition of combining the lecturer's motivation for learning and self-development with the active involvement of students in classes, utilizing case methods and interdisciplinary connections.

Delivery of the main material. Despite the special status of Latin as the "international language of medicine", many consider the study of Latin to be

unnecessary. You may ask: why do we need Latin when we see it on the schedule? "After all, this language is dead (as it has no living speakers: people for whom Latin was native have been absent for over one and a half thousand years), no one speaks it!" Today it is the only actively used Italian language, despite being considered dead.

However, Latin is present in our lives latently. Often, we do not pay attention to the Latin shell of familiar and habitual words. In modern Ukrainian language, 27% of words are of Latin origin (operation, symposium, consensus, university, laboratory, exam, etc.). All these words have enriched the Ukrainian language, becoming not just understandable but also familiar.

And today, knowledge of Latin (at least its basics) is essential for anyone who wants to consider themselves cultured. But Latin is the most crucial for modern medical professionals. Medical terminology is one of the vast and complex systems of terms. It comprises several hundred thousand words and phrases. Of interest to medical students are terms denoting various emotional and mental states. For example, ambivalence (from Latin *ambo* – both and *valentia* – strength) – a mental state of duality, the coexistence of conflicting feelings, assertiveness (from English to *assert* – "to assert, defend" derived from Latin *asserere* – "to assert") – the ability of a person to confidently assert their interests, behave confidently, without restricting the rights of others, and so on (Loshchynova, 2021: 444).

Latin serves as a means of intercultural and professional communication in medicine. As a discipline of the humanities, it lays the foundation for scientific knowledge and specialized terminology. Latin occupies a prominent place in the naming of diseases, pathological conditions, methods of examination, and treatment of patients (Bulat, Lysunets, Didyk: 205).

Thus, most Latin terms (such as *arthritis*, *gastritis*, *stenosis*, *anaemia*, etc.) have become internationalisms. Even when equivalents exist in the native language, doctors prefer transliterated substitutes of Latin origin. All organs and body parts have their Latin designations. The same applies to the names of drugs: each plant has its "scientific-standardized" designation (Shubkina, 2021: 110).

In professional communication, a future doctor must formulate their recommendations and diagnoses using purely "international" vocabulary, expressions, and idioms, which shape their idiolect. Most European languages include interpretations of purely Latin expressions, leading to the emergence of paremic variants such as: Latin – *De gustibus et*

coloribus non est disputandum (Ukrainian – *Смаку різняться*) – English – *Every man to his taste / There is no accounting for taste / Tastes differ*; Latin – *Amicus optima vitae possessio* (Ukrainian – *Вірний приятель – то найбільший скарб*) – English – *A friend in need is a friend indeed / They are rich who have true friends* (Shubkina, 2021: 112).

However, the humanities training of future professionals should not be limited to just grammatical or terminological material. It is also necessary to acquaint oneself with history and ancient culture. In this case, students should establish connections and origins of modern cultures with antiquity themselves (Pylypiv, Myslovska, 2003: 80).

By applying active and interactive teaching methods, the lecturer creates comfortable conditions, stimulates a qualitative and productive process of student involvement, and encourages them to independently analyze the level of acquired knowledge and skills for their continuous development. Such an approach arouses interest and love for studies, the subject, and the "eternal" language, laying the foundations for the sustainable academic growth of students.

Interactive methods have a specific, predictable goal – to create comfortable learning conditions where each student feels their own success and intellectual ability. Students learn to work in teams, independently seek answers to questions, argue them, and defend their own point of view. These requirements are met by case methods. Dnipro State Medical University proposed to all departments to implement the use of case methods in teaching not only fundamental medical and clinical disciplines but also humanitarian ones. Today requires a restructuring of approaches to organizing the learning process of students because modern education, both distance and offline, increasingly recommends broader implementation of teaching strategies based on active, student-centered teaching methods – *Team-based learning*, *Problem-based learning*, *Case-based learning*. Moreover, emphasis is placed on the use of case methods in various departments and fields:

- *Team-based learning* – most effective in teaching fundamental disciplines;
- *Problem-based learning* – most conducive to forming clinical argumentation, differentiation, diagnosis;
- *Case-based learning* – the most effective method in clinical education.

In the Latin language classes for studying pharmaceutical terminology, students develop and implement communicative competence – the ability to work in groups. In this case, *Team-based learning*

is proposed as a case method. Because the study of Latin in medical educational institutions primarily has a practical nature, even when classes are conducted in shelters during air-raids alarm. The group is divided by the lecturer into teams. Each team receives a task regarding the completion of a prescription form, with special attention given to its Latin part. Students choose a team leader who manages the process, assesses the work of their team, and only then submits the task for discussion and verification to the educator, who observes and provides hints. Thus, we can speak of the following advantages of the *Team-based learning* method: modernity, visualization, teaching others (under such conditions, material acquisition occurs at almost 90% level), and during evaluation, universalization is applied – the team's level is assessed based on its weakest link.

Therefore, students demonstrate acquired prior knowledge, skills in working with textbooks, notes, evaluating their own educational-cognitive activity, ability to help others, and identify their achievements and shortcomings.

Equally complex is the process of studying pharmaceutical terminology in the Latin language course for foreign students. Foreign students, who in most cases study in a distance format due to the introduction of martial law in Ukraine, both in Ukrainian and English languages, typically lack associative understanding of this subject. Pharmaceutical vocabulary is of particular interest because it vividly and clearly demonstrates cognitive and communicative competencies, as well as the interaction of linguistic and extra linguistic factors. Thus, when studying the names of plants and medicinal preparations, foreign students, together with the Latin and medical terminology teacher, often draw such an analogy: Latin ↔ the Ukrainian language ↔ the English language ↔ the native language (if necessary). By applying such translations, interdisciplinary connections are implemented during classes ("The Ukrainian language by professional direction", "The English language", "Biology", "Pharmacology"), as the correct organization of student work ensures an increase in their academic achievements.

Planning, management, and control by the teacher are important components of organizing work, so it is necessary to mention the principles of using visual methods in classes. Visual aids (in this case, tables and presentations, and if possible, video content) help achieve tasks such as mobilizing student activity, increasing the potential for involuntary memorization of material, and expanding the scope of material assimilation and its systematization.

Another effective method is "*brainstorming*", where students are asked to write a prescription within the given pharmaceutical task. This type of exercise can also be applied as a case method (*Team-based learning*), which stimulates critical thinking and analytical abilities of students and can be applied in familiarizing them with topics such as "Structure of a prescription" and "Rules for constructing the Latin part of prescription lines" (Aponenko, 2019: 23). Thus, the main task facing both domestic and foreign students when studying the section of Latin pharmacy is to master the basics of terminology in order to understand the names of medicinal products, know the names of medicinal plants, the rules for prescribing prescriptions, especially their Latin part, and so on.

It is through active engagement directed by the teacher that students acquire the necessary knowledge, skills, and abilities for their professional activities and develop creative abilities.

Conclusions. The process of modernizing competency-based approaches in medical higher education institutions, which involves personalized learning and upbringing of students, contributes to the development of both key and subject-specific competencies.

By employing active and interactive teaching methods, including case methods, the teacher creates comfortable conditions, stimulates a qualitative and productive process of student involvement, and encourages them to independently analyze the level of acquired knowledge and skills for their continuous development. Such an approach fosters interest and passion for studying the discipline of "The Latin language and medical terminology" laying the groundwork for sustainable academic growth among students.

BIBLIOGRAPHY

1. Апоненко І. М. Використання активних методів у процесі навчання іноземних студентів. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів* : матеріали XXII міжвузівської наук.-практ. конф. Дніпро, 2020. С. 3–4.
2. Апоненко І. М. Використання компетентнісного підходу при викладанні латинської мови студентам-іноземцям медичних ВНЗ на початковому етапі. *Новітні чинники впливу на розвиток особистості майбутніх фахівців системи охорони здоров'я* : матеріали XIX міжнародної наук. конф. Київ : КМУ, 2019. С. 22–23.
3. Байдак Л. І. Використання кейс-методу (Case Study) у навчанні іноземній мові студентів нефілологічних спеціальностей. URL: https://www.google.com/url?sa=QEA4Sin_h3d_&opi=89978449 (дата звернення: 08.04.2024).

4. Булат Л. М., Лисунець О. В., Дідик Н. В. Сучасні інтерактивні технології викладання клінічних дисциплін у студентів стоматологічного факультету медичного вишу. *Актуальні проблеми сучасної медицини. Вісник УМСА*. Том 15. Вип. 1 (49). С. 202–206.

5. Кейс-метод (Case Study) як форма інтерактивного навчання. URL : <https://naurok.com.ua/keys-metod-case-study-yak-forma-interaktivnogo-navchannya-4586.html> (дата звернення: 01.04.2024).

6. Kolodnytska O. D., Vorona I. I. Using Project-based learning to teach Latin and Greek medical terminology. *Медицина освіти*. 2019. №2. С. 126–130. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjb88TDkaSFAXUOxQIHHfeAAMwQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Ffojs.tdmu.edu.ua%2Findex.php%2Fmed_osvita%2Farticle%2Fdownload%2F10353%2F9926&usg=AOvVaw0TCkyLKXtTQMopixRCdv1l&opi=89978449 (дата звернення: 08.04.2024).

7. Лощинова І. С. Сучасні терміни, що походять від латинських слів. *Topical tendencies of science and practice : The XII International Science Conference, December 07–10, 2021, Edmonton, Canada*. P.444–445.

8. Пилипів О. Г., Мисловська Л. В. Культурологічний аспект викладання латинської мови в системі університетської освіти. *Вища освіта України*. 2003. № 4. С. 80–84.

9. Подорожна А. О. Інтегрування кейс-технологій в курс дистанційного навчання англійській мові майбутніх інженерів-педагогів. *Scientific. Journal Virtus*. 2017. № 19. С. 93–96. URL : https://www.researchgate.net/publication/332642740_INTEGRUVANNA_KEJS-TEHNOLOGIJ_V_KURS_DISTANCIJNOGO_NAVCANNA_ANGLIJSKIJ_MOVI_MAJBUTNIH_INZENERIV-PEDAGOGIV (дата звернення: 08.04.2024).

10. Шубкіна К. А. *Invia est in medicina via sine lingua Latina*. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів : матеріали XXIII всеукр. наук.-практ. конф., Дніпро, 2021*. С. 110–113.

REFERENCES

1. Aponenko I. M. (2020) Vykorystannia aktyvnykh metodiv u protsesi navchannia inozemnykh studentiv. [Use of active methods in the process of foreign students' teaching] Aktualni problemy navchannia inozemnykh studentiv. Materialy XXII Mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. - Current problems of foreign students' teaching. Interuniversity scientific-practical conference. 3-4. [in Ukrainian].

2. Aponenko I. M. (2019) Vykorystannia kompetentnisnogo pidkhodu pry vykladanni latynskoi movy studentam-inozemtsiam medychnykh VNZ na pochatkovomu etapi. [Using the competence-based approach in teaching Latin to foreign students of medical universities at the initial stage] Novitni chynnyky vplyvu na rozvytok osobystosti maibutnikh fakhivtsiv systemy okhorony zdorovia: materialy XIX Mizhnarodnoi naukovo konferentsii. - The latest factors influencing personality development of future health care professionals: International scientific-practical conference. 22-23. [in Ukrainian].

3. Baidak L. I. Vykorystannia keys-metodu (Case Study) u navchanni inozemnoi movi studentiv nefilologichnykh spetsialnostei. [The use of the case study method in teaching foreign languages to students of non-philological specialties]. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjb88TDkaSFAXUOxQIHHfeAAMwQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Ffojs.tdmu.edu.ua%2Findex.php%2Fmed_osvita%2Farticle%2Fdownload%2F10353%2F9926&usg=AOvVaw0TCkyLKXtTQMopixRCdv1l&opi=89978449 (Accessed: 08.04.2024). [in Ukrainian].

4. Bulat L. M., Lysunets O. V., and Didyk N. V. Suchasni interaktyvni tekhnolohii vykladannia klinichnykh dystsyplin u studentiv stomatolohichnoho fakultetu medychnoho vyshu. [Modern interactive teaching technologies in clinical disciplines for students of the dental faculty of a medical university] Aktualni problemy suchasnoi medytsyny, Visnyk UMSA - Current Problems of Modern Medicine. Bulletin of UMSA, 15. Issue 1 (49). 202-206. [in Ukrainian].

5. Keys-metod (Case Study) yak forma interaktyvnogo navchannia. [Case Study Method as a Form of Interactive Learning]. URL : <https://naurok.com.ua/keys-metod-case-study-yak-forma-interaktivnogo-navchannya-4586.html> (Accessed: 01.04.2024). [in Ukrainian].

6. Kolodnytska O. D., Vorona I. I. (2019) Using Project-based learning to teach Latin and Greek medical terminology. *Medychna osvita. - Medical education*, 2. 126-130. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjb88TDkaSFAXUOxQIHHfeAAMwQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Ffojs.tdmu.edu.ua%2Findex.php%2Fmed_osvita%2Farticle%2Fdownload%2F10353%2F9926&usg=AOvVaw0TCkyLKXtTQMopixRCdv1l&opi=89978449 (Accessed: 08.04.2024).

7. Loshchynova I. S. (2021) Suchasni terminy, shcho pokhodiat' vid latyns'kykh sliv. [Modern terms derived from Latin words]. *Topical tendencies of science and practice : The XII International Science Conference*. P.444–445. [in Ukrainian].

8. Pylypiv O. H., Myslovska L. V. (2003) Kulturolohichni aspekt vykladannia latynskoi movy v systemi universytetskoj osvity. [Cultural Aspect of Teaching Latin in the System of University Education] *Vyshcha osvita Ukrainy. - Higher Education in Ukraine*, 4. 80-84. [in Ukrainian].

9. Podorozhna A. O. (2017) Intehruvannia keys-tekhnolohii v kurs dystantsiynogo navchannia anhliiskii movi maibutnikh inzheneriv-pedahohiv. [Integrating case technologies into the distance learning course of English for future engineer-educators] *Scientific. Journal Virtus*, 19. 93-96. URL : https://www.researchgate.net/publication/332642740_INTEGRUVANNA_KEJS-TEHNOLOGIJ_V_KURS_DISTANCIJNOGO_NAVCANNA_ANGLIJSKIJ_MOVI_MAJBUTNIH_INZENERIV-PEDAGOGIV (Accessed: 08.04.2024). [in Ukrainian].

10. Shubkina K. A. (2021) *Invia est in medicina via sine lingua Latina*. Aktualni problemy navchannia inozemnykh studentiv: Materialy XXIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. - Current problems of foreign students' teaching: Interuniversity scientific-practical conference. 110-113. [in French].

УДК 37.013

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-44>

Іван АТМАЖОВ,

orcid.org/0000-0002-5879-1170

кандидат медичних наук,

доцент кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

(Ізмаїл, Одеська область, Україна) *atmazovi@gmail.com*

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Серед багатьох кризових явищ, що притаманні сучасному суспільству, однією з найбільш гострих є екологічна криза. Ця проблема стала глобальною, оскільки успішність її розв'язання визначає не лише долю природи, а й майбутнє існування людства. Необхідність відновлення гармонійних відносин між людиною та природою ставить перед сучасним суспільством складні завдання. Один із ключових аспектів цього відновлення – створення могутньої системи виховних впливів. Ці впливи мають на меті гармонізацію мислення та формування правильного емоційно-ціннісного ставлення сучасної людини до світу, навколишнього середовища та природи загалом.

Сучасна концепція сталого розвитку, схвалена Всесвітньою комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку в 1983 році, включає комплекс заходів, спрямованих на задоволення потреб сучасного суспільства, зберігаючи при цьому навколишнє середовище і ресурси, щоб не порушити можливість майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Освіта щодо навколишнього середовища і сталого розвитку людини займає важливе місце у справі виховання особистості. Система екологічної освіти є одним з інструментів, що забезпечує реальну підготовку до життя та формування бачення світу, базованого на гармонійних відносинах у системі «природа–суспільство–людина». Сучасна глобальна екологічна проблематика ставить перед суспільством нагальне завдання формування екологічної свідомості вже з раннього віку. Дошкільний вік є ключовим періодом у становленні особистості, коли формуються цінності, установки та навички, що визначатимуть майбутнє ставлення людини до природи. Педагогічні та психологічні аспекти виховання в цьому віці відіграють вирішальну роль у розвитку екологічно свідомої особистості. Дослідження цих аспектів дозволить визначити оптимальні підходи та методи виховання, спрямовані на формування в дітей поваги до природи, відповідального ставлення до оточуючого середовища та глибокого розуміння важливості збереження екологічної рівноваги. У статті розглянуто основні аспекти педагогічного та психологічного впливу на формування екологічної свідомості в дошкільників, а також висвітлено ключові аспекти та принципи цього процесу.

Ключові слова: екологічне виховання, педагогічні та психологічні аспекти, свідомість, виховання, виховання дошкільників.

Ivan ATMAZHOV,

orcid.org/0000-0002-5879-1170

Candidate of Medical Sciences,

Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Special Education

Izmail State University of Humanities

(Izmail, Odesa region, Ukraine) *atmazovi@gmail.com*

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF PRESCHOOLERS' ENVIRONMENTAL EDUCATION

Today, among the many crises inherent in our society, one of the most acute is the ecological crisis. This problem has become global, as its resolution not only determines the fate of nature but also the future existence of humanity. The need to restore harmonious relations between humans and nature poses complex tasks for modern society. One key aspect of this restoration is the creation of a powerful system of educational influences. These influences aim to harmonize thinking and cultivate the correct emotional and moral attitude of contemporary individuals towards the world, the environment, and nature as a whole.

The modern concept of sustainable development, endorsed by the UN World Commission on Environment and Development in 1983, encompasses a set of measures aimed at meeting the needs of contemporary society while preserving the environment and resources to ensure the ability of future generations to meet their own needs. Environmental education and sustainable development play a significant role in human development. Each new concept requires a review of the education system, as the environmental education system is one of the tools that provide real preparation for life and the formation of a worldview based on harmonious relationships within the “nature-society-human” system. The modern global environmental issues pose an urgent task for society to cultivate environmental awareness from an early age. The

preschool age is a key period in personality development, during which values, attitudes, and skills are formed that will shape an individual's future relationship with nature. Pedagogical and psychological aspects of upbringing at this age play a crucial role in the development of environmentally conscious personalities. Researching these aspects will help identify optimal approaches and methods of education aimed at instilling in children a respect for nature, a responsible attitude towards the environment, and a deep understanding of the importance of preserving ecological balance. This article explores the main aspects of pedagogical and psychological influence on the formation of environmental awareness in preschoolers, as well as highlights the key aspects and principles of this process.

Key words: *environmental education, pedagogical and psychological aspects, awareness, upbringing, preschool education.*

Постановка проблеми. Можемо визначити потребу у виявленні найбільш ефективних педагогічних та психологічних підходів для формування екологічної свідомості в дітей дошкільного віку. У контексті сучасних екологічних викликів, таких як загроза забруднення довкілля, знищення біорізноманіття та зміна клімату, основна проблема полягає в розробленні ефективних методів і стратегій виховання, що сприяють розвитку в дітей усвідомлення важливості та необхідності збереження природного середовища. Сучасна екологічна освіта пережила значні зміни. Проте стало очевидно, що недостатньо придбати певний обсяг екологічних знань, необхідно також мати чітку етико-екологічну позицію щодо відповідальності діяльності людини. Усі навчальні та виховні заходи природничого характеру мають бути екологічно орієнтованими та спрямованими на розвиток інтелектуальної та духовної сфер особистості. Це дозволить не лише підготувати дітей до системного наукового сприйняття світу та існуючих екологічних проблем, але й до усвідомлення потреби в його вивченні та активних заходах з охорони природи.

Дитинство в дошкільному віці вважається найбільш чутливим періодом для усвідомлення власної співвідносності з живою природою, розуміння власної ролі в збереженні та збільшенні її різноманітності. У Базовому компоненті дошкільної освіти відзначено, що до кінця дошкільного періоду в дітей повинні сформуватися основні концепції екологічного мислення, базові навички в області природничо-екологічної компетентності та позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи (Базовий компонент, 2012). Зміст цього документа спрямовує сучасних педагогів у виборі та розробленні відповідних завдань і методик для роботи з дітьми, призначених не стільки для накопичення певної кількості екологічних знань та елементарних уявлень про навколишнє середовище, скільки для відкриття перед ними основних принципів «науки життя». Ця наука сприяє розвитку почуття власної гідності у вихованців та усвідомленню власної відповідальності за свої дії, поведінку та взаємовідносини в навколишньому середовищі.

Аналіз досліджень. Вплив природи на формування особистості розглянуто в працях Я. Коменського, Д. Локка, Й. Песталоцці, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Видатні дослідники даної проблеми, як-от С. Дерябко, Н. Пустовіт, В. Ясвін, підкреслюють необхідність формування екоцентричного типу екологічної свідомості як ключового регулятора поведінки людей у природі. Натомість Н. Горобаха, Н. Глухова, Н. Кот, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Рижова стверджують, що основи екологічного виховання закладаються ще в дошкільному віці. Вони підкреслюють, що екологічна свідомість є ключовою складовою частиною екологічної культури, а формування її засад – головною метою екологічного виховання дітей дошкільного віку. Науковці єдині в думці, що основна мета екологічного виховання дошкільнят полягає у формуванні основ екологічної культури. Це означає, що вони визнають необхідність свідомого та правильного ставлення дитини до природи, розуміння себе як її частини й усвідомлення тісної взаємозалежності між станом довкілля та здоров'ям і життям кожного з нас.

Мета статті – розгляд та аналіз педагогічних та психологічних аспектів, які впливають на формування екологічної свідомості в дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Дошкільний період є критичним етапом у житті дитини, оскільки саме тоді формуються основи її особистості. Цей період характеризується особливою чутливістю та вразливістю дитини до навколишнього середовища, а також до впливу оточуючих людей та подій, відбувається інтенсивний процес відкриття світу, дослідження нових речей та набуття вмій і навичок. Зміст дошкільного періоду є ключовим для формування особистості, оскільки саме тоді закладаються основи моральних, етичних та соціальних цінностей, які визначаються не лише через навчання та інструкції, але й через спостереження, взаємодію з оточуючим середовищем та власний досвід. Діти на цьому етапі вчаться сприймати світ навколо себе, розвивати емоційну і соціальну компетентність, установлювати від-

носини з однолітками та дорослими. Цінності, які закладаються в дошкільному віці, мають велике значення для подальшої життєвої траєкторії особистості. Вони визначають моральні принципи, погляди на світ, ставлення до себе та інших людей, їх вплив може бути довготривалим і навіть необоротним.

Питання екології та екологічної свідомості стають дедалі більш актуальними в сучасному світі. Якість взаємодії людини з навколишнім середовищем породжує безліч питань і виявляє ряд протиріч. З одного боку, існує потреба в ефективному використанні наявних природних ресурсів для задоволення потреб суспільства. Однак, з іншого боку, наростає усвідомлення необхідності раціонального та гуманного підходу до цього процесу з метою збереження нашої планети для майбутніх поколінь. Це викликає серйозні обговорення і потребу в розробленні ефективних стратегій та політик, спрямованих на збалансований розвиток, що забезпечує гармонію між людиною та природою.

Історично сформувалося так, що природні ресурси розглядалися як нескінченні, їх часто експлуатували та руйнували без жодної необхідності. Заклики до «підкорення природи» мали свої наслідки, які ми розуміємо тепер у довгостроковій перспективі. Сьогодні обережне та відповідальне ставлення до природи є безумовною необхідністю. Зростаюча увага до екологічних питань та розвиток екологічного мислення в майбутніх поколіннях стають нагальною потребою в наш час (Фортунатів, 2016).

Згідно з М. Мусієнко, екологічне виховання полягає в тому, щоб уособити в людині усвідомлене розуміння оточуючого середовища, викликати в неї почуття відповідальності за свої дії, що впливають на природу, підтримувати турботливе ставлення та розумне використання її ресурсів (Мусієнко, 2004).

Культура особистості в екологічному контексті визначає спосіб, яким вона взаємодіє з природним середовищем і втілює відповідну поведінку у сфері охорони природи. Одним із ключових елементів екологічної культури є екологічна свідомість, що включає постійну мотивацію до ініціативних дій стосовно природи та розумне, відповідальне ставлення до неї. Ця свідомість проявляється через різні аспекти особистості, такі як розум, почуття, мотивація, інтереси та особисті погляди, що впливають на її вчинки та дії.

Важливим аспектом, що визначає екологічну грамотність дошкільнят, є їх поведінка в природному середовищі, здатність регулювати її відповідно до законів довкілля, не завдаючи йому

шкоди та не порушуючи його природних зв'язків. Екологічно обґрунтована позиція визначається рівнем знань і уявлень дітей про норми та правила поведінки в природі, наявністю навичок практичної природоохоронної діяльності в природному середовищі, а також усвідомленням необхідності його збереження та розвитку. Така поведінка дитини проявляється в її вчинках стосовно природи, постійному заохочуванні до ініціативних природоохоронних дій та вмінні обмежувати власні імпульсивні бажання для забезпечення нормального існування інших живих істот.

Чим раніше в дитини закладено усвідомлення цінності природи, тим більш органічно будуть розвиватися екологічні традиції, екологічне мислення та принципи раціонального природокористування. Це можна розглядати як утилітарний аспект екологічної освіти та виховання, оскільки таке ставлення сприяє збереженню природних ресурсів та створенню сталого способу життя. Проте варто враховувати й моральний аспект, який показує, що розуміння та гуманне ставлення до природи є не лише елементом моральних цінностей, але і складовою частиною світогляду. Саме наше ставлення до природи та всього живого визначає нашу внутрішню культуру та духовність, впливаючи на формування особистості та співіснування зі світом навколо нас.

Зрозуміло, що в молодшому дошкільному віці діти часто діють спонтанно, не завжди усвідомлюючи можливі наслідки своїх дій. Переходячи в старший вік, дошкільнята вже здатні пояснити свої дії та вчинки, вони прагнуть наслідувати дорослих і потребують схвалення за своїми вчинками. На цьому етапі їх діяльність стає більш різноманітною та активною, збільшується їхній досвід, зростає мотивація до пізнання, що спрямовує поведінку дітей у природному середовищі. Крім того, старші дошкільнята усвідомлюють моральні норми та правила поведінки, відповідно, оцінюють свої власні якості та розуміють важливість своїх дій для оточуючого середовища. Це у свою чергу спонукає дітей старшого дошкільного віку до позитивних вчинків, зроблених із власної ініціативи, а не просто за вимогою дорослих. За систематичного та цілеспрямованого виховного впливу старший дошкільник здатен контролювати свою поведінку, дії та вчинки, дотримуючись моральних норм.

Дитячі садки та школи відчувають потребу сучасного суспільства в тому, щоб молодше покоління освоювало норми та цінності екологічної культури. Вони відповідають на цей запит, спонукаючи дітей розвивати в собі почуття поваги та

любові до природи, що мотивує їх ставитися до неї не лише як до ресурсу, але і як до живого та вразливого об'єкту. Підвищення обізнаності дітей про навколишнє середовище стає одним із пріоритетних напрямів у роботі з дітьми різного віку. Чим раніше почати формування екологічної культури, тим більш цілеспрямованим буде цей процес і тим ефективніше він буде впливати на майбутнє ставлення дітей до природи та навколишнього середовища (Савицька, Сорочинська, 2022).

Дитина вбирає корисні та шкідливі навички на підсвідомому рівні шляхом наслідування. Старші друзі для неї є значущим авторитетом. Залучення дітей різного віку до спільних заходів, таких як екологічне виховання, сприяє кращому усвідомленню істинних принципів збереження природи. Злагоджена співпраця шкільних волонтерів із вихованцями дитячих садків у сфері екологічної освіти стає можливою лише за умови, що самі підлітки володіють екологічною культурою. Це означає, що вони розуміють та переймаються екологічними проблемами, які є загальними для всієї планети, а також демонструють молодшому поколінню красу природного світу та допомагають їм будувати гармонійні відносини з навколишнім середовищем.

Знання та практичні навички, які діти здобувають через взаємодію з природними об'єктами, відіграють важливу роль в їхньому розвитку. Ця взаємодія сприяє формуванню реалістичного розуміння природних явищ, розвиває допитливість, навички спостереження та логічного мислення. Вона дозволяє дітям відкривати нові знання про оточуючий світ, експериментувати та досліджувати, а також розвивати в них повагу до природи та її значення. Такий підхід до навчання сприяє повному розвитку особистості та формуванню ключових навичок, які необхідні для успішної адаптації в сучасному світі.

Щодо методів пізнання природи найбільш поширеними є спостереження та експериментування, які мають велике педагогічне значення, якщо діти володіють відповідними навичками. Ці навички включають вміння планувати дії, фіксувати результати, узагальнювати отримані дані, робити висновки і дотримуватися правил безпеки. Знання про природу закріплюється і уточнюється під час ігрової, мовленнєвої та образотворчої діяльності. Взаємозв'язок між дитиною та природним світом формується через уважне ставлення до об'єктів, які потребують допомоги та заохочення у сфері природоохоронних заходів. Наприклад, старші дошкільнята разом із дорослими можуть виготовляти годівниці для птахів, допомагати тваринам узимку або висаджувати

лікарські рослини. Виявлено, що така діяльність має значний виховний ефект, оскільки спонукає дітей розвивати ціннісне ставлення до природи, що базується на їхній власній екологічній активності, а не лише на виконанні інструкцій або прохань дорослих. Застосування прямого спілкування дітей з елементами природи та природними явищами сприяє виникненню в них позитивних емоцій. Під час такої взаємодії з природними об'єктами у дошкільнят розвивається емоційно-ціннісне ставлення до них. Ж. Юзвак розглядає два аспекти цього процесу: емоційний (вираження радості, захоплення, здивування, бажання звернути увагу до об'єкта, згадування про нього з часом) та пізнавальний (розвиток естетичного сприйняття, здатність самостійно виділяти об'єкт серед інших, висловлення суджень щодо об'єкта та його властивостей).

Екологічне світосприйняття, вплетене в систему гуманістичного погляду на світ, представляє собою цілісне усвідомлення дитиною природного середовища, її самої та свого місця в ньому. Це специфічне розуміння організації світу, що базується на загальних знаннях про навколишнє середовище та ідеальних переживаннях щодо моральних та естетичних аспектів взаємодії з природою. Це також постійні настанови для практичних дій, які визначають програми поведінки дитини в її взаємодії з природою. Екологічна свідомість дітей нерозривно пов'язана з якістю їхніх ціннісних орієнтацій на взаємодію з природою. З огляду на важливість виховання правильної культури ставлення дошкільнят до природи необхідно враховувати впливовий аспект формування їх свідомості – розвиток естетичного сприйняття світу. Почуття його краси може значно вплинути на поведінку дитини в природі, що виступає ключовим фактором в естетичному, моральному та екологічному вихованні.

Висновки. Отже, процес екологічного виховання передбачає створення основ екологічної культури, яка складається з різних компонентів. Серед них – екологічні знання й уявлення, які в дітей формуються через навчання та спілкування з природою. Також важливим елементом є переживання, які вони відчувають, вступаючи у взаємодію з навколишнім середовищем. До цього додається позитивне емоційно-ціннісне ставлення дітей до природи, яке виникає в них під час сприйняття її краси. Не менш важливою є екологічно доцільна поведінка та діяльність у природі, яка базується на правилах та принципах збереження природних ресурсів. Слід підкреслити важливість урахування психологічних особливостей та педагогічних методів у процесі формування екологіч-

ної культури в дітей дошкільного віку. Це включає розуміння їхнього сприйняття природи, формування позитивних емоційних зв'язків з навколишнім середовищем, розвиток екологічної свідомості та виховання практичних навичок для збереження природних ресурсів. Застосування відповідних педагогічних підходів та методів сприяє ефективному формуванню екологічної культури, що відображається у ставленні дітей до природи та їхній поведінці в навколишньому середовищі.

Екологічне виховання є ключовим аспектом діяльності вихователів у дошкільних закладах, де вони виступають як не лише посередники в передачі знань, а й прикладом для наслідування. Організація діяльності дітей повинна сприяти їх власним відкриттям, розв'язанню проблемних завдань та взаємодії з природними об'єктами, щоб вони могли отримувати нові знання про навколишній світ, розуміти його красу й унікальність, а також дбати, охороняти та збільшувати його цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер. : А. М. Богуш. Київ, 2012. 26 с.
2. Екологія дошкільця. Сталий розвиток. Система роботи з дітьми дошкільного віку / Л. Атаманенко, Г. Волкова, Т. Науменко та ін.; упорядн. В. Семизорова, О. Духновська. Київ: ВГ «Шкільний світ», 2017. 96 с.
3. Мусієнко М. М. Екологія. Тлумачний словник. Київ : Либідь, 2004. 376 с.
4. Пустовіт Н. А., Колонькова О. О., Пруцакова О. Л. Формування екологічно доцільної поведінки школярів : наук.-метод. посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 140 с.
5. Савицька Д. О., Сорочинська О. А. Формування основ екологічної культури в дітей віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Сучасні тенденції та концептуальні шляхи розвитку освіти і педагогіки [зб. наук. пр.] : матеріали III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. 2022. С. 815.
6. Сухар В. Л. Ознайомлення з природним довкіллям. Старший дошкільний вік. Харків: Видавництво «Ранок», 2017. 208 с.
7. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Навчально-методичний посібник для організації роботи з екологічного виховання в закладах дошкільної освіти / Н. М. Джура, М. Ю. Пристайко, І. В. Шкодин, Л. А. Хом'як. Львів, 2022. 60 с.
8. Фортунатів А. А. Екологічна освіта учнівської молоді у вищих навчальних закладах України та Японії. *Вестн. Чернівецького держ. ун-ту*. 2016. № 4 (93). С. 137–138.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy (2012) [The fundamental component of preschool education in Ukraine.] / nauk. ker. : A.M. Bohush. Kyiv: Vydavnytstvo. 26. [in Ukrainian].
2. Ekolohiia doshkillia. Stalyi rozvytok. Systema roboty z ditmy doshkilnoho viku. (2017) [Ecology of preschool education. Sustainable development. System of work with preschool-age children] / L. Atamanenko, H. Volkova, T. Naumenko ta in.; uporiadn. V. Semyzorova, O. Dukhnovska. Kyiv: VH «Shkilnyi svit». 96. [in Ukrainian].
3. Musiienko M.M. (2004) Ekolohiia. [Ecology] Tlumachnyi slovnyk. Kyiv : Lybid. 376. [in Ukrainian].
4. Pustovit N. A., Kolonkova O. O., Prutsakova O. L. (2014) Formuvannia ekolohichno dotsilnoi povedinky shkoliariv. [Forming environmentally conscious behavior in schoolchildren]: nauk.-metod. posibnyk. Kirovohrad: Imeks-LTD. 140. [in Ukrainian].
5. Savytska D. O., Sorochynska O. A. (2022) Formuvannia osnov ekolohichnoi kultury v ditei viku v umovakh zakladu doshkilnoi osvity. [Forming the fundamentals of ecological culture in children within the framework of preschool education institutions] Suchasni tendentsii ta kontseptualni shliakhy rozvytku osvity i pedahohiky [zb. nauk. pr.] : materialy III mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii. 815. [in Ukrainian].
6. Sukhar V. L. (2017) Oznaiomlennia z pryrodnyim dovkilliam. Starshyi doshkilnyi vik. [Exploring the natural environment. Older preschool age.] Kharkiv: Vydavnytstvo «Ranok». 208. [in Ukrainian].
7. Formuvannia pryrodnycho-ekolohichnoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku. (2022) [Developing natural and ecological competence in preschool-aged children.] Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia orhanizatsii roboty z ekolohichnoho vykhovannia v zakladakh doshkilnoi osvity / N. M.Dzhura, M. Yu. Prystaiko, I. V. Shkodyn, L. A. Khomiak. Lviv. 60. [in Ukrainian].
8. Fortunativ A.A. (2016) Ekolohichna osvita uchnivskoi molodi u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukraini ta Yaponii. [Ecological education of students in higher educational institutions in Ukraine and Japan] Vestn. cherepivets. derzh. untu. № 4 (93) 137-138. [in Ukrainian].

УДК 37.015.3:159.95

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-45>**Світлана БАДЕР,***orcid.org/0000-0002-9225-423X*

докторка педагогічних наук,

професорка кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) svetmira23@meta.ua**Марія ПОЧИНКОВА,***orcid.org/0000-0002-1383-7470*

докторка педагогічних наук,

професорка кафедри початкової освіти

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) pochinkovam@gmail.com

КРИТЕРІЙ І РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ¹

Трансформаційні процеси, що відбуваються у сучасному суспільстві вимагають від особистості розвинутих умінь щодо роботи із значним потоком інформації, здатності аналізувати, узагальнювати інформацію, критично її осмислювати. Ситуація загострилась в умовах повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію суверенної України, коли реальна військова загроза поєднується з ментальною війною, неочевидною пропагандою та фейками з боку РФ. Саме тому, формування критичного мислення громадян в сучасних умовах є своєрідною візією українського суспільства в умовах сьогодення.

Стаття присвячена науковому обґрунтуванню її характеристики критеріїв, показників і рівнів сформованості критичного мислення особистості, що надалі відкріє можливість для вдалого моделювання системи розвитку критичного мислення громадян.

Автори аналізують сутність категорії «критерій», характеризуючи представлену дефініцію як мірило, сукупність показників, за допомогою яких можна здійснити вимірювання того чи того явища, феномену та перевірити ефективність і результативність його сформованості або розвиненості.

Визначено й схарактеризовано такі критерії розвиненості критичного мислення особистості: мотиваційний (позитивне ставлення до критичного мислення, цілеспрямованість у досягненні мети; позитивний емоційний стан особистості під час роботи з інформацією; ціннісне ставлення до власної думки, а також до думки, позиції іншої людини); когнітивний (наявність знань про поняття критичного мислення, його структуру, можливості, призначення, власний стиль мислення; наявність знань про раціональні й ефективні методи навчання та самонавчання, самоконтролю та самокорекції діяльності й мислення); комунікативний (усвідомлення ролі мови і мовлення в процесі мислення і спілкування з іншими суб'єктами; висловлення власних думок, з опорою на аргументи та докази в усній і писемній формі, зокрема з використанням смислових та графічних організаторів; уміння вести бесіду з дотриманням правил спілкування), діяльнісний (застосування знань щодо критичного мислення для вирішення проблем; використання знань про критичне мислення, його зміст і правила під час повсякденної, освітньої, професійної діяльності тощо; застосування операційних умінь з контролю розумової діяльності); рефлексивний (здатність приймати виважені рішення, здатність до оцінки власних думок і процесу розмірковування та до думок інших; уміння висувати та створювати власні ідеї на підставі аналізу отриманої інформації).

Ключові слова: критичне мислення, критерій, показник, рівень, критерій і рівні сформованості критичного мислення.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/002.

Svitlana BADER,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

*Professor at the Department of Early and Preschool Child Development
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) svetmira23@meta.ua*

Mariia POCHYNKOVA,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Primary Education
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com*

CRITERIA AND LEVELS OF FORMATION CRITICAL THINKING OF PERSON

The transformational processes taking place in modern society require the individual to have developed skills in working with a significant flow of information, the ability to analyze, summarize information, and critically interpret it. The situation has worsened in the conditions of a full-scale invasion of the aggressor country on the territory of sovereign Ukraine, when a real military threat is combined with mental warfare, non-obvious propaganda and fakes on the part of the Russian Federation. That is why the development of critical thinking of citizens in modern conditions is a peculiar vision of Ukrainian society in today's conditions.

The article is devoted to scientific substantiation and characteristics of criteria, indicators and levels of formation of critical thinking of an individual, which will in the future open an opportunity for successful modeling of the system of development of critical thinking of citizens.

The authors analyze the essence of the "criterion" category, characterizing this definition as a yardstick, a set of indicators that can be used to measure this or that phenomenon, and to check the effectiveness and efficiency of its formation or development.

The following criteria for the development of a person's critical thinking are defined and characterized: motivational (positive attitude to critical thinking, goal-orientedness; positive emotional state of the individual when working with information; valuable attitude to one's own opinion, as well as to the opinion, position of another); cognitive (availability of knowledge about the concept of critical thinking, its structure, possibilities, purpose, own style of thinking; availability of knowledge about rational and effective methods of learning and self-learning, self-control and self-correction of activities and thinking); communicative (awareness of the role of language and speech in the process of thinking and communication with other subjects; expressing one's own opinions, relying on arguments and evidence in oral and written form, in particular using semantic and graphic organizers; the ability to conduct a conversation in compliance with the rules of communication), operational (application of knowledge about critical thinking to solve problems; use of knowledge about critical thinking, its content and rules during everyday, educational, professional activities, etc.; application of operational skills to control mental activity); reflective (the ability to make balanced decisions, the ability to evaluate one's own thoughts and the process of reflection and the opinions of others; the ability to put forward and create one's own ideas based on the analysis of the information received).

Key words: *critical thinking, criterion, indicator, level, criteria and levels of formation of critical thinking.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство проживає найбільш складні і непроті часи, що обумовлено повномасштабним вторгненням країни-агресора на територію незалежної України, стрімкими трансформаційними процесами в соціально-політичний, економічній галузях тощо. Тотальна інформатизація сприяє тому, що більшість громадян України мають постійний доступ до інформації з будь-якого гаджета, що, з одного боку, спрощує процес отримання інформації, з іншого – перетворює її в суцільний нефільтрований потік, який складно систематизувати, усвідомити та співвіднести з вже існуючими знаннями. Це призводить до появи феномену ХХІ ст. – так званої «інформаційної» або «ментальної» війни, коли країна агресор має можливість попу-

ляризувати вигідну для неї інформацію, активно проводити пропаганду, запускати різні чутки й фейки з метою знищення української нації не лише на фізичному, а й на духовному рівні.

Саме тому, стратегічним завданням нашої країни є розвиток критичного мислення громадян, починаючи з дошкільної ланки освіти, й завершуючи самоосвітою. Це сприятиме вдалому й критичному аналізу будь-якої інформації, здатності особистості робити самостійні висновки, спираючись на свій досвід та думку.

Аналіз досліджень. Проблема визначення критеріїв сформованості критичного мислення особистості може розглядатися в декількох площинах: визначення теоретико-методологічних засад формування критичного мислення особистості;

формування сутності і структури критичного мислення особистості; розкриття змісту поняття «критерій» у педагогічних дослідженнях; визначення критеріїв критичного мислення особистості. Усі окреслені аспекти були предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Так, теоретико-методологічні засади формування мислення, зокрема й критичного мислення особистості представлено в доробках Т. Бартел, Н. Басова, І. Бех, Дж. Браус, М. Варлаков, Т. Воропай, Д. Вуд, І. Горохова, О. Дубасенюк, Д. Дьюї, Н. Іванова, Л. Елдер, Л. Києнко-Романюк, Г. Костюк, В. Кремень, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Макінстер, М. Марусинець, С. Метьюз, Р. Пол, О. Пометун, К. Поппер, В. Самнер, В. Саулія, Г. Соріна, Дж. Стіл, Ч. Темпл, С. Терно, О. Тягло, Г. Ущаровська, Д. Халперн, П. Фачіоне, А. Фішер, У. Х'юїт, Дж. Чеффі, В. Ягоднікова та ін.

Сутність і структура критичного мислення докладно розкрита в роботах Р. Бойл, Т. Воропай, Дж. Дьюї, Л. Києнко-Романюк, А. Кроуфорда, М. Ліпмана, Д. Макінстера, С. Метьюза, Р. Паула, О. Пометун, В. Саул, І. Сущенко, С. Терна, О. Тягла, Д. Халперн та ін.

Зміст поняття «критерій», його визначення, вимоги до визначення докладно репрезентовано в дослідженнях українських дослідників: В. Биков, С. Гончаренко, В. Кремень, З. Курлянд, В. Курило, О. Фурс, В. Ягупов та ін.

Критерії визначення рівнів сформованості критичного мислення особистості, їх наповнення, були предметом дослідження вітчизняних науковців: О. Богуш (визначення стану сформованості критичного мислення у курсантів вищих військових навчальних закладів); В. Білоус (методи визначення рівня сформованості критичного мислення дітей молодшого шкільного віку), О. Колесова (діагностика сформованості критичного мислення майбутніх економістів); С. Симоненко, О. Грек (дослідження рівня сформованості критичного мислення як компонента інформаційно-психологічної безпеки студентів), Л. Ткаченко (дослідження рівня сформованості критичного мислення майбутнього вчителя початкової школи) та ін.

Не зважаючи на доволі ґрунтовне дослідження сутності проблеми формування критичного мислення особистості у науковому полі, все ще відсутні чіткі критерії, показники та рівні сформованості критичного мислення особистості загалом. Адже у науковій літературі можемо здебільшого знайти відповідні критерії й рівні, що стосуються здобувачів вищої освіти. Натомість, важливо узагальнити та уніфікувати їх.

Отже, **мета статті** – визначити та схарактеризувати критерії й рівні сформованості критичного мислення особистості.

Виклад основного матеріалу. Визначення критеріїв пов'язано з компонентами критичного мислення особистості, які докладно були розкриті в одному з наших попередніх досліджень (Бадер, Починкова, 2023): мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, діяльнісний, рефлексивний. Кожен з цих компонентів має горизонтальну структуру: особистісний, мисленнєвий, інформаційний, операційний блоки. Ці блоки в межах компонентів є взаємопов'язаними, як і, власне, компоненти.

Спираючись на оновлену таксономію освітніх цілей Блума-Андерсон, за доцільне вважаємо визначити такі рівні сформованості критичного мислення особистості: елементарний, репродуктивний, конструктивний, продуктивно-творчий. Більш докладно зміст кожного рівня відображено в критеріях сформованості критичного мислення. Зауважимо, що елементарний рівень відповідає таким рівням таксономії: елементарний рівень – знання, репродуктивний – розуміння, застосування, конструктивний – аналіз, оцінка, продуктивно-творчий – створення.

У психологічній та педагогічній літературі представлено різні підходи до тлумачення та виділення критеріїв і показників рівнів сформованості того чи того явища. Теоретичні аспекти цієї проблеми репрезентовано в доробках таких дослідників, як: В. Биков, С. Гончаренко, В. Кремень, З. Курлянд, В. Курило, О. Фурс, В. Ягупов та ін.

На початку традиційно звернемось до академічного тлумачного словника: «Критерій – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» (Словник, 1973). У словнику іншомовних слів знаходимо близьке тлумачення: «Критерій – мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікацій» (Критерій).

На окрему увагу заслуговує визначення цього поняття в педагогічній теорії, де його тлумачать як: «система цільових функцій, що відображають цільові і змістово-технологічні вимоги» (Кремень, Биков, 2014: 8); «мірило оцінки, судження; як необхідну та достатню умову прояву або існування явища чи процесу» (Курлянд); «ознаку, на основі якої здійснюється оцінка, визначення чогось; судження, оцінки якогось явища» (Савченко, 2004); «ті якості явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці» (Курило, 1999: 36).

Звернемо увагу на позицію В. Ягупова й О. Фурса щодо сутності поняття «критерії» у загальному вигляді: «це важлива й визначальна

ознака певного досліджуваного явища, яка характеризує його різні якісні аспекти, сприяє з'ясуванню його сутності, допомагає конкретизувати основні прояви та їх більш-менш об'єктивно оцінити» (Ягупов, Фурс, 2018: 117); що ж стосується педагогічної науки, то В. Ягупов наголошує, що критерії практично визначають зміст і перебіг навчально-пізнавальної діяльності студентів та безпосередньо встановлюють її результативність (Ягупов, 2002).

Своєю повнотою нам імпонують загальні вимоги до критеріїв, що були визначені В. Ягуповим і О. Фурсом на підставі аналізу наукової літератури, до таких вимог належать: «об'єктивність, тобто відображення ознак, притаманних предмету, який досліджується, незалежно від свідомості та волі суб'єкта дослідження; відображення суттєвих ознак предмета діагностики: стійкість і постійність досліджуваних ознак; зв'язок із цілями, завданнями, функціями та змістом конкретного дослідження; безпосередній зв'язок між метою і кінцевим результатом досліджуваного явища» (Ягупов, Фурс, 2018: 117).

Оскільки формування критичного мислення особистості ми вважаємо педагогічним феноменом, то вважаємо за доцільне звернути увагу на зауваження С. Гончаренка щодо визначення критеріїв і показників дослідження саме певного педагогічного явища: «слід урахувати якість знань, яка передбачає співвідношення видів знань (закони, теорії, прикладні, методологічні, оцінювальні знання) з елементами змісту освіти й тим самим з рівнями їх засвоєння (Гончаренко, 2000: 17).

Отже, під критерієм розумітимемо як мірило, сукупність показників, за допомогою яких можна здійснити вимірювання того чи іншого явища, феномену та перевірити ефективність і результативність його сформованості або розвиненості.

Ураховуючи обидві позиції щодо висунутих вимог до критеріїв і проєктуючи їх на наше дослідження, зазначимо, що критерії мають відповідати таким вимогам: відображати основні закономірності формування критичного мислення особистості; якісні показники сформованості критичного мислення особистості повинні перебувати в тісній взаємодії з кількісними; ґрунтуватись на наукових засадах теорії і технології розвитку критичного мислення особистості, які дозволять виявити рівень його сформованості; бути співвіднесеними з кінцевою метою дослідження: сформованістю критичного мислення особистості.

Зробимо також зауваження про співвідношення рівнів і критеріїв сформованості критичного мислення особистості. Так, Т. Шепеленко під рівнем

сформованості розуміє сукупність показників, які визначають ступінь прояву критеріїв, їх узгодженість (Шепеленко, 1998: 9). Тож можемо зіставити критерії сформованості критичного мислення особистості з якісними характеристиками, а рівні – відповідно, з кількісними.

Уважаємо за доцільне виокремити такі критерії сформованості критичного мислення особистості, що будуть співзвучні з компонентами, виокремленими в структурі критичного мислення: мотиваційний, когнітивний, комунікативний, діяльнісний, рефлексивний.

Мотиваційний критерій є відображенням мотиваційно-ціннісного компонента та об'єднує мотиваційний і ціннісний аспекти. Сюди ми віднесли такі показники: позитивне ставлення до критичного мислення; цілеспрямованість у досягненні мети; наявність позитивного емоційного стану під час роботи з інформацією; ціннісне ставлення до власної думки, а також до думки, позиції, погляди партнера, процесу мислення.

Когнітивний критерій можна співвіднести з пізнавальним компонентом, що містить знання про критичне мислення, його механізми, сутнісні характеристики.

Це критерії визначають такі показники:

– володіння певною сумою знань, зокрема і професійних;

– наявність знань про поняття критичного мислення, його структуру, можливості, призначення, власний стиль мислення;

– наявність знань про раціональні й ефективні методи навчання та самонавчання, самоконтролю та самокорекції діяльності й мислення.

Комунікативний критерій не співвідноситься з певним компонентом, проте показники цього критерію присутні практично в кожному компоненті структури критичного мислення. Крім того, як ми уже не одноразово зазначали, що критичне мислення тісно пов'язане з мовою і мовленням та проявляється під час говоріння, читання та письма.

Цей критерій проявляється в таких показниках:

– усвідомлення ролі мови і мовлення в процесі мислення і спілкування з іншими суб'єктами;

– висловлення власних думок, з опорою на аргументи та докази в усній і писемній формі, зокрема з використанням смислових та графічних організаторів;

– уміння вести бесіду з дотриманням правил спілкування.

Діяльнісний критерій співвідносний з діяльнісним компонентом і передбачає перевірку застосування критичного мислення у повсякденній діяльності, освітній чи професійній.

Цей критерій характеризують такі показники:

- застосування знань щодо критичного мислення для вирішення проблем, зокрема професійного спрямування;
- використання знань про критичне мислення, його зміст і правила під час повсякденної, освітньої, професійної діяльності тощо;
- застосування операційних умінь з контролю розумової діяльності.

Дещо розширимо цей показник і зазначимо, що до таких умінь ми відносимо: операційні вміння з контролю розумової діяльності: 1) уміння бачити проблему, діалектичний зв'язок між суперечностями; 2) доводити – добирати прийняті, відповідні та несуперечливі аргументи; 3) знаходити контраргументи; 4) помічати факти, що суперечать власній думці; 5) обґрунтовувати; 6) оцінювати – вибирати одну з альтернатив, усвідомлювати обмеження, що накладаються на висновок (істинність висновку за певних умов); 7) уміння спростовувати (фальсифікація); 8) узагальнювати; 9) будувати гіпотези; 10) робити висновки.

Рефлексивний критерій співвідносний з рефлексивним компонентом. Цей критерій можна перевірити за допомогою таких показників:

- здатність приймати виважені рішення (перш ніж приймати рішення, розглядати різні гіпотези, відкидаючи неправдиві, хибні, догматичні тощо, приймати рішення помірковано, виважено, урахувавши різні варіанти вирішення «задачі»);
- здатність до оцінки власних думок і процесу розмірковування та до думок інших; уміння висувати та створювати власні ідеї на підставі аналізу отриманої інформації.

На основі схарактеризованих критеріїв і показників, маємо можливість визначити рівні сформованості критичного мислення особистості – елементарний, репродуктивний, конструктивний, продуктивно-творчий. Розкриємо зміст критеріїв і показників відповідно до рівнів сформованості.

Елементарний рівень сформованості критичного мислення особистості констатуватиметься у респондентів у разі таких проявів:

- за *мотиваційним* критерієм: респондент має низький рівень задоволеності основною діяльністю (роботою, навчанням тощо); обґрунтовує необхідність основної діяльності соціальними вимогами; тільки говорить про бажання домогтися чого-небудь, але не робить ніяких спроб, не докладає зусиль; часто буває стомленим, слабким, має невеличкий запас життєвих сил / замкнутий, часто схильний до внутрішніх тривог, уникає частого спілкування з людьми / замкнута, схильна до внутрішніх тривог людина / схильна до внутріш-

ньої кризи / втомлена від необхідності підтримувати когось; власні думки більш важливі, ніж думки інших, але не йдеться про ціннісні орієнтації; ціннісне ставлення до думок, позицій, поглядів партнера відсутнє;

- за *когнітивним* критерієм: має лише поверхові уявлення про поняття «критичне мислення», його структуру, можливості, призначення, власний тип мислення; не володіє знаннями про раціональні й ефективні методи навчання і самонавчання, самоконтролю та самокорекції діяльності й мислення або володіє лише уривчастими відомостями;

- за *комунікативним* критерієм: не усвідомлює ролі мови й мовлення в процесі мислення, вважає ці аспекти окремими, не взаємоумовленими; не висловлює власні думки або висловлює без опори на аргументи та докази в усній і писемній формі, без використання смислових та графічних організаторів; під час бесіди переважно не дотримується правил спілкування або дотримується тільки за вказівкою викладача;

- за *діяльним* критерієм: майже відсутні знання щодо критичного мислення як засобу вирішення проблем, зокрема професійного спрямування; не використовує знання про критичне мислення під час професійної підготовки й професійної діяльності; не застосовує операційні вміння з контролю розумової діяльності;

- за *рефлексивним* критерієм: не може приймати виважені рішення (припускається хиб, спирається на догматичні розмірковування та неправдиві гіпотези); не може оцінювати власні думки й процес розмірковування; лише констатує отриману інформацію, не висуває і не створює власні ідеї.

Репродуктивний рівень може бути зафіксований під час таких проявів з боку опитуваних:

- за *мотиваційним* критерієм: респондент має середній рівень задоволеності навчанням чи професійною діяльністю; усвідомлює необхідність навчання для побудови майбутнього життя чи професійної діяльності; намагається досягти поставлених цілей за ступенем власних можливостей; любить поринути в себе / досягти успіху без подолання труднощів / нормальна адаптація до життя; власні думки важливі, які іноді ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях, а іноді їх не враховує; не завжди толерантний; іноді припускається нав'язування своїх думок;

- за *когнітивним* критерієм: володіє уривчастими відомостями про поняття «критичне мислення», його структуру, можливості, призначення, власний тип мислення; володіє знаннями про раціональні та ефективні методи навчання й самонавчання, самоконтролю та самокорекції діяльності й мислення та застосовує їх періодично;

– за *комунікативним* критерієм: усвідомлює роль мови і мовлення в процесі мислення, вважає ці аспекти взаємообумовленими, але пояснити їх значення не може; висловлює власні думки іноді з опорою на аргументи та докази, більш успішно в одній з форм: усній чи писемній, без використання смислових та графічних організаторів; під час бесіди іноді дотримується правил спілкування;

– за *діяльнісним* критерієм: у респондентів наявні знання щодо критичного мислення як засобу для вирішення проблем, зокрема професійного спрямування; іноді використовує знання про критичне мислення, його зміст і правила під час навчання, професійної підготовки та професійної діяльності; іноді застосовує окремі операційні вміння з контролю розумової діяльності;

– за *рефлексивним* критерієм: респондент може приймати виважені рішення, однак припускається хиб, іноді спирається на догматичні розмірковування та неправдиві гіпотези; оцінює власні думки і процес розмірковування, але припускається певних хиб; намагається зрозуміти отриману інформацію, однак не висуває і не створює власні ідеї.

Конструктивний рівень може бути засвідчено під час фіксації таких проявів з боку опитуваних:

– за *мотиваційним* критерієм: респондент має достатній рівень задоволеності навчанням чи професійної діяльністю; усвідомлює необхідність навчання й позитивно до нього ставиться; здатен досягти поставлених цілей; нормальна адаптація до життя / весела людина, яка любить життя; має достатній рівень толерантності, власні думки ґрунтуються на цінностях;

– за *когнітивним* критерієм: володіє знаннями про поняття «критичне мислення», його структуру, можливості, призначення; володіє знаннями щодо власного типу мислення; володіє ефективними методами навчання й самонавчання, самоконтролю та самокорекції діяльності й мислення та застосовує їх у процесі освітньої діяльності;

– за *комунікативним* критерієм: усвідомлює роль мови й мовлення в процесі мислення, вважає ці аспекти взаємообумовленими, може пояснити їхній взаємозв'язок; висловлює власні думки з опорою на аргументи та докази в усній та писемній формах, використовує смислові та графічні організатори; під час спілкування дотримується правил;

– за *діяльнісним* критерієм: у респондентів наявні знання щодо критичного мислення як засобу для вирішення проблем, зокрема професійного спрямування, і вони епізодично застосовуються; намагається використовувати знання про критичне мислення, його зміст і правила під час професійної підготовки та професійної діяльності;

застосовує окремі операційні вміння з контролю розумової діяльності з певними хибками;

– за *рефлексивним* критерієм: респондент приймає переважно виважені рішення, однак припускається поодиноких хиб; оцінює власні думки і процес розмірковування, без помилок; намагається аналізувати й оцінювати отриману інформацію, робить спроби щодо висунення і створення власних ідей.

І, нарешті, найвищий – **продуктивно-творчий** – рівень сформованості критичного мислення особистості характеризується такими проявами:

– за *мотиваційним* критерієм: респондент має високий рівень задоволеності навчанням чи професійною діяльністю; усвідомлює необхідність навчання, позитивно до нього ставиться, розуміє необхідність навчання для майбутньої професійної діяльності та важливості професійної діяльності для життя; досягає поставлених цілей; не боїться перешкод / товариська людина; думки ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях; проявляє високу толерантність;

– за *когнітивним* критерієм: володіє знаннями про поняття «критичне мислення», його структуру, можливості, призначення й активно використовує під час освітнього процесу, у процесі квазіпрофесійної діяльності, у процесі професійної діяльності; добре орієнтується у власному типі мислення й використовує його переваги; володіє ефективними методами навчання й самонавчання, самоконтролю та самокорекції діяльності та мислення й активно застосовує їх у процесі освітньої або професійної діяльності, що призводить до виникнення нових ідей;

– за *комунікативним* критерієм: усвідомлює роль мови і мовлення в процесі мислення, вважає ці аспекти взаємообумовленими, може пояснити їхній взаємозв'язок; висловлює власні думки з опорою на аргументи та докази в усній та писемній формах, активно використовує смислові та графічні організатори, на їх основі може створити новий продукт; під час спілкування завжди дотримується правил;

– за *діяльнісним* критерієм: у респондентів наявні знання щодо критичного мислення як засобу для вирішення проблем, зокрема професійного спрямування, і вони постійно застосовуються; активно використовує знання про критичне мислення, його зміст і правила під час професійної підготовки та професійної діяльності; активно застосовує операційні вміння з контролю розумової діяльності;

– за *рефлексивним*: респондент приймає виважені рішення (з опорою на істинні гіпотези, від-

киданням догматичних аспектів розмірковування тощо); адекватно оцінює власні думки і процес розмірковування, а також думки інших; не тільки аналізує й оцінює отриману інформацію, але й висуває та створює власні ідеї.

Висновки. Отже, нами визначено й схарактеризовано такі критерії розвиненості критичного мислення особистості: мотиваційний (позитивне ставлення до критичного мислення, цілеспрямованість у досягненні мети; позитивний емоційний стан особистості під час роботи з інформацією; ціннісне ставлення до власної думки, а також до думки, позиції іншої людини); когнітивний (наявність знань про поняття критичного мислення, його структуру, можливості, призначення, власний стиль мислення; наявність знань про раціональні й ефективні методи навчання та самонавчання, самоконтролю та самокорекції діяльності й мислення); комунікативний (усвідомлення ролі мови і мовлення в процесі мислення

і спілкування з іншими суб'єктами; висловлення власних думок, з опорою на аргументи та докази в усній і писемній формі, зокрема з використанням смислових та графічних організаторів; уміння вести бесіду з дотриманням правил спілкування), діяльнісний (застосування знань щодо критичного мислення для вирішення проблем; використання знань про критичне мислення, його зміст і правила під час повсякденної, освітньої, професійної діяльності тощо; застосування операційних умінь з контролю розумової діяльності); рефлексивний (здатність приймати виважені рішення, здатність до оцінки власних думок і процесу розмірковування та до думок інших; уміння висувати та створювати власні ідеї на підставі аналізу отриманої інформації).

Перспективи подальших розвідок убачаємо у моделюванні системи формування критичного мислення громадян з метою її подальшого запровадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер С. О., Починкова М. М. Структура критичного мислення особистості. *Інноваційна педагогіка*. 2023. №62. Т. 1. С. 91-97. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.18>.
2. Гончаренко С. У. *Методика як наука*. К. ; Хмельницький : Вид-во ХГПК, 2000. 30 с.
3. Кремень В. Г., Биков В. Ю. Інноваційні завдання сучасного етапу інформатизації освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. № 37. С. 3–15. URL: <https://vspu.edu.ua/science/art/a153.pdf>.
4. Критерій. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CA%F0%E8%F2%E5%F0%B3%E9> (дата звернення: 23.02.2020).
5. Курило В. С. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 35–39.
6. Курлянд З. Н. Особливості педагогічного процесу у вищому навчальному закладі. *Педагогіка вищої школи* : навч. посіб. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/50271-14-osoblivost-pedagogchnogo-protsesu-u-vischomu-navchalnomu-zaklad.html>. (дата звернення: 15.04.2019).
7. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді у позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Луганський нац. пед. ун-т. Луганськ, 2004. 43 с.
8. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.
9. Шепеленко Т. Л. Формування комунікативних умінь студентів економічного університету в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології. Київ, 1998. 16 с.
10. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
11. Ягупов В. В. Фурс О. Й. Особливості діагностування психічної саморегуляції у майбутніх фахівців екстремальних видів діяльності. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2018. № 1 (12). С. 116–123.

REFERENCES

1. Bader S. O., Pochynkova M. M. (2023). Struktura krytychnoho myslennia osobystosti. [The structure of critical thinking of an individual.]. *Innovatsiina pedahohika*. №62. T. 1. S. 91–97. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.18>. [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. U. (2000). *Metodyka yak nauka*. [Methodology as a science]. K. ; Khmelnytskyi : Vyd-vo KhHPK. 30 s. [in Ukrainian].
3. Kremen V. H., Bykov V. (2014). Yu. Innovatsiini zavdannia suchasnoho etapu informatyzatsii osvity. [Innovative tasks of the modern stage of informatization of education]. *Suchasni informatsiini tekhnolornii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. № 37. S. 3–15. URL : <https://vspu.edu.ua/science/art/a153.pdf>. [in Ukrainian].
4. Kryterii. Slovyk inshomovnykh sliv. [Criterion. Dictionary of foreign words.]. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CA%F0%E8%F2%E5%F0%B3%E9> [in Ukrainian].

5. Kurylo V. S. (1999). Modeliuvannia systemy kryteriiv otsinky rozvytku osvity v rehioni. [Modeling of the system of criteria for evaluating the development of education in the region]. *Pedahohika i psykholohiia*. № 2. S. 35–39. [in Ukrainian].

6. Kurliand Z. N. Osoblyvosti pedahohichnoho protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi. [Peculiarities of the pedagogical process in a higher educational institution.]. *Pedahohika vyshchoi shkoly* : navch. posib. URL : <https://westudents.com.ua/glavy/50271-14-osoblivost-pedagogchnogo-protsesu-u-vischomu-navchalnomu-zaklad.html>. [in Ukrainian].

7. Savchenko S. V. (2004). Naukovo-teoretychni zasady sotsializatsii studentskoi molodi u pozanavchalnii diialnosti v umovakh rehionalnoho osvithnoho prostoru [Scientific and theoretical principles of socialization of student youth in extracurricular activities in the conditions of the regional educational space] : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.05 / Luhanskyi nats. ped. un-t. Luhansk. 43 s. [in Ukrainian].

8. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. (1973). [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] / AN Ukrainskoi RSR, In-t movoznav. im. O. O. Potebni ; redkol. : I. K. Bilodid (holova) ta in. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. T. 4: I–M / red. tomu: A. A. Buriachok, P. P. Dotsenko. 840 c.

9. Shepelenko T. L. (1998). Formuvannia komunikatyvnykh umin studentiv ekonomichnoho universytetu v protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin [Formation of communicative skills of students of the University of Economics in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]. : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Instytut pedahohiky i psykholohii. Kyiv. 16 s. [in Ukrainian].

10. Yahupov V. V. (2002). Pedahohika [Pedagogy] : navch. posibnyk. Kyiv : Lybid. 560 s. [in Ukrainian].

11. Yahupov V. V. Furs O. Y. (2018). Osoblyvosti diahnostuvannia psykhičnoi samorehuliatcii u maibutnikh fakhivtsiv ekstremalnykh vydiv diialnosti [Peculiarities of diagnosing mental self-regulation in future specialists of extreme types of activities] *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*. № 1 (12). S. 116–123. [in Ukrainian].

УДК 81'243:378.147:811.111
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-46>

Марія БІЛОКОПИТОВА,
orcid.org/0000-0003-3817-245X
викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) bilokopytova.m@duan.edu.ua

Карина ОСТРОВСЬКА,
orcid.org/0009-0008-6749-5374
викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) ostrovaska.k@duan.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ГРАМАТИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Дана стаття містить поглиблене дослідження викликів і стратегій, пов'язаних з викладанням граматики англійської мови студентам немовних спеціальностей. У дослідженні розглядається застосування різних методик викладання, зокрема індуктивного та дедуктивного підходів у контексті викладання англійської мови. Спираючись на принципи аудіолінгвістики та біхевіоризму, дослідження проливає світло на ефективні методи для полегшення засвоєння мови та розуміння граматики серед учнів з різною академічною підготовкою. У статті підкреслюється важливість адаптації викладання мови до потреб здобувачів немовних спеціальностей, які можуть потребувати спеціалізованих підходів для засвоєння складних граматичних понять. Індуктивний підхід, який характеризується наведенням конкретних прикладів перед введенням загальних правил, пропонує практичний метод контекстуалізації граматики в рамках реального використання. І навпаки, дедуктивний підхід, який передбачає представлення граматичних правил з подальшим виконанням вправ на їх застосування, забезпечує структуровану основу для вивчення лінгвістичних принципів. Це дослідження надає цінну інформацію щодо оптимізації викладання англійської мови для студентів немовних спеціальностей, висвітлюючи педагогічні стратегії, які сприяють оволодінню мовою та її розумінню. Інтегруючи теоретичні засади аудіолінгвістики та біхевіоризму у викладання мови, викладачі можуть підвищити ефективність викладання граматики та сприяти підвищенню мовної компетенції серед різних груп студентів. Результати цього дослідження мають практичне значення для розробки навчальних програм і навчальних планів, пропонуючи рекомендації щодо того, як найкраще адаптувати методи викладання мови до конкретних потреб і стилів навчання здобувачів нелінгвістичних напрямків.

Ключові слова: англійська мова, викладання, граMATика, граMATика англійської мови, індуктивний підхід, дедуктивний підхід, комунікативний підхід, аудіолінгвізм, біхевіоризм.

Mariia BILOKOPYTOVA,
orcid.org/0000-0003-3817-245X
Lecturer at the Department of Foreign Languages
Alfred Nobel University
(Dnipro, Ukraine) bilokopytova.m@duan.edu.ua

Karyna OSTROVSKA,
orcid.org/0009-0008-6749-5374
Lecturer at the Department of Foreign Languages
Alfred Nobel University
(Dnipro, Ukraine) ostrovaska.k@duan.edu.ua

PECULIARITIES OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES

This article provides an in-depth study of the challenges and strategies associated with teaching English grammar to non-language students. The study examines the use of different teaching methods, including inductive and deductive approaches in the context of teaching English. Drawing on the principles of audiolinguistics and behaviourism, the study sheds light on effective methods for facilitating language acquisition and grammar comprehension among learners with different academic backgrounds. The article emphasises the importance of adapting language teaching to the needs of

non-linguistic learners who may require specialised approaches to learn complex grammatical concepts. The inductive approach, which is characterised by giving specific examples before introducing general rules, offers a practical method of contextualising grammar in real-world use. Conversely, the deductive approach, which involves presenting grammatical rules followed by exercises in their application, provides a structured framework for learning linguistic principles. This study provides valuable insights into optimising the teaching of English to non-language students by highlighting pedagogical strategies that promote language acquisition and comprehension. This study provides valuable insights into optimising the teaching of English to non-native speakers by highlighting pedagogical strategies that promote language acquisition and comprehension. By integrating the theoretical foundations of audiolinguistics and behaviourism into language teaching, teachers can improve the effectiveness of grammar teaching and promote language competence among different groups of students. The findings of this study have practical implications for the development of curricula and syllabi, offering recommendations on how best to adapt language teaching methods to the specific needs and learning styles of non-linguistic learners.

Key words: English language, teaching, grammar, English grammar, inductive approach, deductive approach, communicative approach, audiolinguistics, behaviourism.

Постановка проблеми. У сучасному світі знання англійської мови є ключовим фактором для успішного міжнародного спілкування в будь-якій галузі. Правильне використання граматики допомагає студентам висловлювати свої думки чітко і точно в письмовій та усній формі під час взаємодії з колегами та партнерами з різних країн.

Вивчення граматики англійської мови відіграє важливу роль у процесі освоєння цієї мови з кількох причин. Перш за все, воно допомагає зрозуміти правила побудови речень, що забезпечує ясність і точність вираження думок. Правильне використання граматики також сприяє ефективній комунікації, допомагаючи передавати свої думки точно і зрозуміло, а також усуває непорозуміння і неправильне тлумачення змісту. У письмових текстах вона є основою для чіткого та правильного викладення думок, роблячи текст більш професійним та збільшуючи його читабельність. Розуміння граматичних конструкцій також допомагає краще сприймати розмовну чи письмову англійську, полегшуючи спілкування з носіями мови. Крім того, знання граматики надає впевненості у використанні мови, що стимулює активне спілкування та розвиток мовних навичок. Таким чином, вивчення граматики англійської є важливим кроком до досягнення вільного та грамотного володіння цією мовою.

Викладання граматики англійської мови студентам нелінгвістичних спеціальностей може зіткнутися з проблемами, такими як недостатня мотивація, складність матеріалу та обмежений час на вивчення. Для подолання цих проблем викладачі можуть використовувати різноманітні методики, включно з інтерактивними вправами та контекстуальними завданнями, щоб зробити вивчення граматики цікавішим і практичнішим для студентів нелінгвістичних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка нелінгвістичної освіти полягає в тому, що мова розглядається не як мета, а як засіб і об'єкт,

що знадобиться протягом майбутньої кар'єри, відповідно здобувачі-нефілологи не сприймають англійську на рівні з профільними дисциплінами. Також слід брати до уваги факт, що серед студентів немовних факультетів частіше зустрічаються люди природньо несхильні до вивчення мов.

Навчання граматиці – це методи, тобто систематичні способи викладання граматики, які використовуються, щоб допомогти здобувачам розвинути компетентність у незнайомій граматиці. Такі методи включають опис та аналіз певних форм і структур мови. Навчання граматики також включає навчальні посібники, вправи та різновид мови, яку використовує викладач на занятті, що називається «розмова вчителя» (Mesthrie, Swann, Deumert, Deumert, William, 2009). Крім того, навчання граматики допомагає студентам усвідомити специфічні та «правильні» мовні властивості (Ruin, 1996). Отже, граматичне навчання можна визначити як методику викладання, що допомагає здобувачам звернути увагу на граматичні особливості.

Попередні дослідження щодо викладання граматики показали, що існують дискусії щодо процесу викладання та вивчення граматики англійської мови. Веббе (Webbe, 2004:19) стверджує, що граматику не слід викладати, але вона має бути засвоєна студентами через щоденне спілкування та використання англійської мови. Цей підхід називається індуктивним і підтримується комунікативною методикою викладання мови (Richards, Rogers, 2002). Прихильники цього підходу стверджують, що граматика може бути «підхоплена» (засвоєна) здобувачами природним шляхом без вивчення граматичних правил. Отже, індуктивний підхід підтримує прямий метод та аудіолінгвізм, як методику викладання та вивчення граматики на заняттях з англійської мови. Інші стверджують, що для ефективного вивчення граматики потрібно спочатку вивчити правила граматики (дедуктивний підхід). Існує потреба у вивченні правил, оскільки вивчення правил дозволяє створювати нові речення у мові. Селінкер (Selinker,

1992) повідомляє, що викладання і вивчення граматичних правил може запобігти скам'янінню помилок, які можуть мати місце при вивченні другої мови, оскільки учні знають граматичні правила і не допускають неточного використання граматики. Цей дедуктивний підхід у вивченні граматики призводить до появи методу викладання граматики, який може бути застосований і використаний у викладанні граматики на заняттях з англійської мови. Метод викладання, який передбачає вивчення правил граматики – це граMATИКО-перекладний метод, який передбачає їх вивчення на початку заняття, і граMATИКА викладається на заняттях з англійської мови в явній формі, а не в прихованій.

Лонг (1991) представив новий тип навчання граматики під назвою «фокус на формі», де комунікативний підхід поєднувався з формальним навчанням. Він мав на увазі, що викладання не повинно проводитися з фокусом на формі, тобто коли хтось явно фокусується на формі та лінгвістичних особливостях, а з фокусом на формі, тобто виховувати граMATИЧНІ особливості, коли студенти роблять граMATИЧНІ помилки або запитують про них. Хінкель та Фотос (Hinkel, Fotos, 2002:5) пояснили, що цей вид навчання ґрунтується на відмінності між явною інструкцією щодо граMATИЧНИХ форм (наприклад множина з літерою s у слові “jobs” і однина без літери s – “job”) і є сфокусованим на значенні вживанням форми слова таким чином, що студент повинен помітити, а потім обробити цільову граMATИЧНУ структуру в суто комунікативному плані.

Усі підходи мають свої переваги та недоліки. Вибір методу викладання граматики значною мірою залежить від контексту навчання та викладання. Ефективність викладання та вивчення граматики значною мірою також залежить від викладачів, студентів та методів викладання граматики, які використовують освітяни.

Метою статті є дослідження унікальності викликів та ефективності стратегій, що пов'язані з викладанням граматики англійської мови студентам нелінгвістичних спеціальностей. Також ця стаття прагне надати практичні поради та педагогічні рекомендації, які можуть покращити викладання та вивчення граматики англійської мови в нелінгвістичних академічних контекстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для викладача англійської у нелінгвістичних спеціальностей важливість розуміння підходів у викладанні граматики англійської мови полягає у здатності ефективно передавати ці знання студентам, які мають різні рівні мовної підготовки та різні мети вивчення мови.

Згідно з Девідом Кристал (Crystal, 2003:191), дедуктивний підхід до навчання граматики – це прямий і чіткий спосіб ознайомлення здобувачів з граMATИЧНИМИ структурами «зверху-вниз». Викладачі використовують граMATИЧНІ інструкції для логічного обґрунтування, чіткого пояснення та демонстрації граMATИЧНИХ правил від загальних до конкретних застосувань. Очікується, що здобувачі свідомо розвиватимуть необхідні мовні навички. Тому заняття зазвичай починаються з того, що викладач представляє правило, а потім студенти застосовують його на практиці. Зрештою, здобувачі відтворюють потрібний зразок. Наприклад, пояснення правила про те, як і коли вживати артиклі. Неозначений артикль: a/an – змінює неозначені або невизначені іменники. Означений артикль: the – вживається з конкретними або визначеними іменниками. Далі наводяться приклади, наприклад, a girl, an animal, the people, the Beatles. Після демонстрації викладача здобувачі практикуються і відтворюють зразок, щоб вивчити і застосувати загальне правило (там само). Хармер (Harmer, 2001:31) охрестив дедуктивний підхід трьома літерами П: презентуй, практикуй, продукуй (ППП).

Біхевіористський підхід ґрунтується на переконанні, що люди народжуються без вбудованого розумового змісту. Тому виховання з його зовнішніми стимулами та підкріплення через автоматичні процеси допомагають у подальшому здобувачам розвивати навички, заповнюючи їхній порожній мозок визначеним змістом без когнітивної активності. Таким чином, біхевіористський підхід базується на практиці, умовному повторенні та реакції студента з метою вироблення бажаних (механічних) звичок. (Thorndyke, 2005:4).

Отже, дедуктивні підходи до навчання граматики орієнтовані на правила і не зосереджуються на значенні/функції та контексті комунікативної ситуації. На протипагу цьому, індуктивні підходи до навчання граматики йдуть «знизу вгору», тобто виводять граMATИЧНІ структури імпліцитно. Студенти відкривають для себе граMATИЧНІ закономірності в процесі навчання з різних джерел. Біхевіористський підхід у навчанні граматики англійської мови базується на принципах психології поведінки, зокрема на ідеї, що навчання має бути спрямоване на зміну конкретних поведінкових привичок і навичок.

Висновки. Теорії навчання граматики з часом зазнали значних змін через тривалу та постійну дискусію про роль граматики на заняттях з англійської мови, як другої іноземної. Дискусія сприяла появі суперечливих ідеологій, методів та принципів. Тим не менш, навчання граматики спочатку було розро-

блено на основі двох основних підходів: 1) структуралізм, який полягає в аналізі елементів граматики, зосереджуючись на тому, щоб зробити учнів граматичними експертами; 2) біхевіоризм, який зосереджується на спостережуваній поведінці.

Застосування принципів аудіолінгвістики та біхевіоризму стало ключовим у розробці ефективних стратегій викладання мови. Використовуючи слухову стимуляцію, усну практику та біхевіористські методи, такі як повторення та позитивне підкріплення, викладачі можуть створити захоплююче та цікаве навчання, яке закріплює граматичні правила та сприяє вільному володінню мовою.

Важливість адаптації методів викладання мови до унікальних потреб студентів немовних спеціальностей важко переоцінити. Індуктивний підхід, з його акцентом на прикладах з реального світу, що передують загальним правилам, пропонує прагматичну основу для контекстуалізації граматики в повсякденному використанні. І навпаки,

дедуктивний підхід забезпечує структуру через представлення граматичних правил з подальшими вправами на практичне застосування, що відповідає різним стилям навчання та вподобанням.

Зрештою, це дослідження підкреслює важливість інтеграції теоретичних засад аудіолінгвістики та біхевіоризму у процесі викладання мови. Таким чином, викладачі можуть оптимізувати ефективність викладання граматики та сприяти підвищенню мовної компетенції серед здобувачів немовних факультетів. Результати дослідження мають практичне значення для розробки навчальних планів і програм, пропонуючи індивідуальні рекомендації щодо адаптації методів викладання мови до конкретних потреб і профілів навчання немовних студентів. Це дослідження робить цінний внесок у сферу мовної освіти, просуваючи інклюзивні та ефективні підходи до викладання граматики англійської мови для різних груп студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Crystal D. The Cambridge encyclopedia of the English language. (2nd edn.). Cambridge. *Cambridge University Press*. 2003. P. 191.
2. Harmer J. How to teach English. An introduction of English language teaching. England. *Pearson Education Limited*. 2001. P. 31.
3. Hinkel E., Fotos. S. From theory to practice: A teacher's view. In S. Fotos. & E.Hankel (Eds.), *New perspectives on grammar teaching in second language classrooms*. London. *Erlbaum*. 2002. pp. 1-12.
4. Long M. Focus on form: A design feature in language teaching methodology. *Foreign language research in cross-cultural perspective* Amsterdam, Philadelphia. *John Benjamins Publishing Company*. 1991. Pp. 39-52.
5. Mesthrie Rajed, Swann J., Deumert A., Deumert L., William L. *Introducing sociolinguistics*. (2nd edn.). Philadelphia. *John Benjamins*. 2009. P. 99.
6. Richards J., Rodgers T. *Approaches and Methods in Language Teaching*. (5th edn.). *Cambridge Language Teaching Library*. 2002.
7. Ruin I. *Grammar and the advanced learner. On learning and teaching a second language*. Uppsala. *Uppsala University*. 1996.
8. Selinker L. *Interlanguage. Product Information International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. *Longman Group UK Limited*. 1972. Pp. 209-241.
9. Thornbury S. *How to teach grammar*. England. *Pearson Education Limited*. 2005. P. 14.
10. Webbe S. *An Introduction to English Grammar, on an Analytical Plan: Adapted to the Use of Students in Colleges and the Higher Classes in Schools and Academies*. *Kessinger Publishing*. 2004. P. 19.

REFERNCES

1. Crystal D. (2003) *The Cambridge encyclopedia of the English language*. (2nd edn.). Cambridge. *Cambridge University Press*. P. 191.
2. Harmer J. (2001) *How to teach English. An introduction of English language teaching*. England. *Pearson Education Limited*. P. 31.
3. Hinkel E., Fotos. S. (2002) *From theory to practice: A teacher's view*. In S. Fotos. & E.Hankel (Eds.), *New perspectives on grammar teaching in second language classrooms*. London. *Erlbaum*. pp. 1-12.
4. Long M. (1991) *Focus on form: A design feature in language teaching methodology*. *Foreign language research in cross-cultural perspective* Amsterdam, Philadelphia. *John Benjamins Publishing Company*. Pp. 39-52.
5. Mesthrie Rajed, Swann J., Deumert A., Deumert L., William L. (2009) *Introducing sociolinguistics*. (2nd edn.). Philadelphia. *John Benjamins*. P. 99.
6. Richards J., Rodgers T. (2002) *Approaches and Methods in Language Teaching*. (5th edn.). *Cambridge Language Teaching Library*. 2002.
7. Ruin I. (1996) *Grammar and the advanced learner. On learning and teaching a second language*. Uppsala. *Uppsala University*.
8. Selinker L. (1972) *Interlanguage. Product Information International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. *Longman Group UK Limited*. Pp. 209-241.
9. Thornbury S. (2005) *How to teach grammar*. England. *Pearson Education Limited*. P. 14.
10. Webbe S. (2004) *An Introduction to English Grammar, on an Analytical Plan: Adapted to the Use of Students in Colleges and the Higher Classes in Schools and Academies*. *Kessinger Publishing*. P. 19.

УДК 627: 374.03

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-47>**Оксана БОРОВЕЦЬ,***orcid.org/0000-0003-1891-8568*

кандидат біологічних наук,

доцент кафедри здоров'я людини та фізичної терапії

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

(Рівне, Україна) *Borovetsorsanaoksana@ukr.net***Олена СІРМАН,***orcid.org/0000-0003-1478-7498*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри здоров'я людини та фізичної терапії

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

(Рівне, Україна) *sirmanolena@ukr.net***Ірина ПОТАШНЮК,***orcid.org/0000-0003-1801-7538*

доктор педагогічних наук,

професор кафедри здоров'я людини та фізичної терапії

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

(Рівне, Україна) *irina_val05@ukr.net*

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН КАРДІОРЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті висвітлений вплив занять фізичною культурою на функціональний стан серцево-судинної, дихальної та нервово – м'язової системи школярів. У статті здійснюється аналіз функціонального стану серцево-судинної, дихальної та нервово-м'язової системи школярів у процесі фізичного виховання.

Показано, що сучасний стан фізичного та психічного здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів викликає серйозне занепокоєння.

Зазначено, що різке погіршення стану здоров'я дітей у період навчання в школі є об'єктивним підтвердженням недостатньої ефективності і недосконаlosti заходів щодо збереження та зміцнення здоров'я школярів. Серед різних вікових груп школярів часто спостерігаються прояви психічної втоми та функціональних порушень, які часто не відповідають гігієнічним вимогам щодо організації навчального процесу.

За даними попередніх досліджень, серед учнів молодшої вікової групи ознаки стомлення зустрічаються у 66,3%, серед середньої – 59,2%, старшої – 53,7%. Єдиною можливістю нейтралізувати негативний вплив шкільних факторів ризику психосоматичних захворювань і функціональних відхилень є раціональне використання фізичного навантаження (ФН) на уроках фізичного виховання (ФВ), що в свою чергу призводить до підвищення функціональних можливостей організму учнів.

Показано, що значна кількість наукових досліджень останніх років присвячена вивченню дозування ФН дітей шкільного віку та профілактики розумової втоми під час навчання у школі, яка є наслідком тривалої напруженої роботи мозку.

Аналіз науково-методичної літератури з проблем гігієни дитинства і організації ФВ та аналіз діяльності ЗНЗ свідчить, що саме фізична культура є важливим чинником системі освіти та вихованні учнів, формування в них основ здорового способу життя, розвитку позитивних моральних і вольових якостей, прагнення до фізичного удосконалення, що призводить до покращення успішності учнів, зберігання та зміцнення їх здоров'я, підвищення резервів фізичної підготовленості та малорухомого способу життя.

Однак дозування ФН на уроках ФВ та його оздоровчий вплив на організм учнів з позицій профілактики втоми та розвитку функціональних та соматичних порушень, залишається на сьогодні дискусійним.

Ключові слова: серцево-судинна, дихальна та нервово-м'язова система.

Oksana BOROVETS,

orcid.org/0000-0003-1891-8568

Candidate of Biological Sciences,

Associate Professor at the Human Health and Physical Therapy Department

Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities

(Rivne, Ukraine) Borovetsorsanaoksana@ukr.net

Olena SIRMAN,

orcid.org/0000-0003-1478-7498

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Human Health and Physical Therapy

Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities

(Rivne, Ukraine) sirmanolena@ukr.net

Irina POTASHNYUK,

orcid.org/0000-0003-1801-7538

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Human Health and Physical Therapy

Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities

(Rivne, Ukraine) irinaval05@ukr.net

FUNCTIONAL STATE OF THE CARDIORESPIRATORY SYSTEMS OF STUDENTS IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION

The article highlights the impact of physical education on the functional state of the cardiovascular, respiratory and neuromuscular systems of schoolchildren. The article analyzes the functional state of the cardiovascular, respiratory and neuromuscular systems of schoolchildren in the process of physical education.

It is shown that the current state of physical and mental health of students of general educational institutions causes serious concern.

It is noted that the sharp deterioration of children's health during schooling is an objective confirmation of insufficient effectiveness and imperfection of measures to preserve and strengthen the health of schoolchildren. Manifestations of mental fatigue and functional disorders are often observed among schoolchildren of different age groups, which often do not meet the hygienic requirements for the organization of the educational process.

According to previous studies, signs of fatigue are found in 66.3% of students of the younger age group, 59.2% of middle school students, and 53.7% of senior students. The only possibility to neutralize the negative impact of school risk factors for psychosomatic diseases and functional deviations is the rational use of physical exertion in physical education lessons, which in turn leads to an increase in the functional capabilities of the students' body.

It is shown that a significant amount of scientific research in recent years is devoted to the study of the dosage for school-aged children and the prevention of mental fatigue during schooling, which is a consequence of long-term intense work of the brain.

The analysis of the scientific and methodological literature on the problems of childhood hygiene and the organization of preschools and the analysis of the activity shows that it is physical culture that is an important factor in the education system and the upbringing of students, the formation in them of the foundations of a healthy lifestyle, the development of positive moral and willful qualities, the desire for physical improvement, which leads to improvement of students' academic performance, maintenance and strengthening of their health, increase of reserves of physical fitness and a sedentary lifestyle.

However, the dosage of lessons and its health-improving effect on the body of students from the standpoint of preventing fatigue and the development of functional and somatic disorders remains debatable today.

Key words: *cardiac, vascular, respiratory, neural, muscular systems.*

Постановка проблеми. В різних періодичних виданнях та сучасних наукових працях явно прослідковується спад фізичного розвитку та фізіологічних можливостей організму школярів порівняно, із 90-ми роками ХХ та початку ХХІ століття. Актуальність вирішення цих питань викликана необхідністю вивчення функціонального стану організму у взаємозв'язку з рівнем фізичного розвитку і працездатності учнів молодших класів,

які віддзеркаляються пізніше у старших класах та подальшій трудовій діяльності.

Аналіз останніх робіт засвідчив значну кількість досліджень та публікацій провідних вітчизняних вчених на означену тематику. Так, наприклад М. Філоненко стверджує, що система освіти у закладах освіти має бути надійним підґрунтям високого рівня розумової працездатності та інтелектуального розвитку учнів у процесі навчання,

з залученням їх до систематичних занять фізичними вправами і спортом, формуванням потреб у фізичному розвитку та самовдосконаленні для забезпечення здоров'я і довголіття (Філоненко, 2022: 334).

Неловкіна-Берналь стверджує, що чинна система фізичного виховання у ВОЗ є недостатньо ефективною щодо вищезазначених складових. При цьому, науковці даного напрямку вказують, що рівень фізичної підготовленості, як один з основних чинників впливу на фізичний розвиток учнів в останні роки знижується та оцінюється переважно на «задовільно» і «незадовільно». Серед основних причин, які обумовлюють низький рівень фізичного розвитку учнів є: недостатнє обґрунтування системи фізичного виховання у ЗВО; низький рівень фізичного стану учнів; зниження інтересу та мотивації у учнів до традиційної форми організації занять із фізичного виховання, гіподинамія, нервово-емоційне напруження, розумові перевантаження, як наслідок, великий відсоток пропусків занять із фізичного виховання (Неловкіна-Берналь, 2020: 14).

Як вказує Шиян Б.М. вище наведені причини, зокрема гіподинамічний режим навчання, викликає комплекс функціональних розладів, які поширюються на функції систем кровообігу, дихання, опорно-рухового апарату та призводять до порушення обміну 132 речовин. На даний час, патології внутрішніх органів, у результаті дефіциту рухової активності є загально визнаним фактом. Перш за все починає страждати серцево-судинна система. У результаті виникає явище погіршення перенесення функціональних навантажень, що призводить до істотного зменшення енерговитрат, накопичення в організмі надлишку поживних речовин та збільшення маси тіла. Підтвердженням даного збільшення є дані ВООЗ, де вказується, що серед учнів старших класів, спостерігаються тривожні тенденції в перевищенні норми маси тіла. Близько 39,0% хлопців та 36,0% дівчат знаходяться на вище середньому та високому рівнях за нормативною таблицею ВООЗ, що є наслідком зниження фізичної активності в процесі навчання (Шиян, 2014: 240).

В роботах М. Філоненко зазначається, що недостатня фізична активність на початковому етапі навчання має негативний вплив і на формування вузькогрудості, як чинника фізичного розвитку, що надалі позначається на функціонуванні кардіореспіраторної системи їх організму. Враховуючи масштабність та екстраполяцію даної динаміки, на думку більшості фахівців в галузі фізичної культури та спорту однією з актуальних

проблем удосконалення фізичного розвитку учнів завжди було програмно-нормативне забезпечення системи фізичного виховання у закладах освіти (Філоненко, 2022: 325).

Мета статті – аналіз науково-методичних літературних джерел з проблеми оцінки функціонального стану різних органів і систем організму, адаптаційних можливостей, а також фізичного розвитку та працездатності школярів у процесі фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Можливість виконання роботи в основному залежить від функціональних можливостей кардіореспіраторної та нервово-м'язової системи. Використані в роботі літературні дані були отримані в основному на прикладах підлітків. Одним із найбільш вивчених показників серцевої діяльності в дітей та підлітків, є частота серцевих скорочень. В дітей спостерігається більша частота пульсу, ніж у дорослих, у зв'язку з відносно високим обміном речовин, швидким скороченням м'язів та меншим впливом на них блукаючого нерва. Частота серцевих скорочень у дітей 7–10 років за даними різних авторів знаходиться в межах 74–82, 14–15 років – 72–85 і в 16–17 років – 70–77, що є наближеними до характерних цифр для дорослих людей – 62–72 удари в хвилину. Достатньо встановлено, що одним із факторів зменшення частоти серцевих скорочень в стані відносного спокою є тривале застосування фізичних навантажень. Більш низька частота пульсу відмічена у дітей з більш розвинутою скелетною мускулатурою (Неловкіна-Берналь, 2020: 14).

Одним із найбільш важливих показників роботи серця є також ударний та хвилинний об'єм крові, які, як показав ряд досліджень, відіграють вагомий роль в забезпеченні організму киснем та енергетичними речовинами. Вивчення показників ударного та хвилинного об'єму крові виявило їх помітне зростання з віком.

Якщо взяти до уваги величину систолічного об'єму крові, то неможливо не відмітити той факт, цей показник визначається наявністю периферичного опору кровотоку.

Таким чином, отримані дані характеризують вікові особливості діяльності серця, залежність цих показників від рівня фізичного розвитку та рухової активності дітей та підлітків, факторів зовнішнього середовища. Окрім цього, необхідність таких досліджень передусім обумовлюється потребами правильної організації трудового та фізичного виховання дітей та підлітків, які проживають в різних побутових умовах (Геруш, 2012: 35).

Артеріальний тиск є важливим показником гемодинаміки. Вивченню рівня артеріального тиску присвячено велику кількість досліджень. Аналізуючи дані артеріального тиску з першого дня життя до 17 років встановлено, що у процесі росту і розвитку дітей та підлітків, він підвищується і в 16–18 років досягає величин, властивих дорослій людині. Окрім зазначеної закономірності збільшення рівня артеріального тиску з дорослим за останні роки спостерігається підвищення рівня систолічного і діастолічного артеріального тиску у всіх вікових групах дітей та підлітків. Зміни артеріального тиску у дітей та підлітків, очевидно, зумовлені також впливом і інших факторів (Волосовець, 2019: 12).

Робота усієї системи кровообігу спрямована на врівноваження діяльності організму із зовнішнім середовищем. Стан судинного тонузу забезпечує підтримку внутрішньо-судинного тиску та кровообігу, а також пристосувальний перерозподіл крові в організмі.

Таким чином, на основі вивчених літературних даних можна сказати, що найважливіші показники роботи серця знаходяться в тісній залежності один від одного, а також від фізичного розвитку школярів.

Однак, вивчення окремих показників, що характеризують роботу серця, ні в якій мірі не дозволяють судити про його стан. Лише комплексна характеристика вивчених величин роботи серця, судинної та дихальної систем у співставленні їх із рівнем фізичного розвитку та факторами зовнішнього середовища, можуть дати більш повне уявлення про гемодинамічні процеси в організмі (Шиян, 2014: 240).

У процесі росту та розвитку дітей та підлітків життєвий об'єм легень, дихальний та хвилиний об'єм дихання збільшується. Встановлено що ємкість легень залежить від віку, статі, росту, ступеня фізичної підготовленості. Разом із збільшенням життєвої ємкості легень, помітне збільшення і резервного об'єму вдиху, що призводить до створення умов для більш ефективного пристосування легеневої вентиляції для задоволення метаболічних потреб організму.

За даними ряду авторів з віком частота дихання зменшується, а дихальний об'єм збільшується. У хлопчиків за період з 7 до 17 років кількість дихальних рухів зменшується від 23 до

17 разів в хвилину. Глибина дихання в хлопчиків у віці 7–10 років в середньому дорівнює 216 мл., в 12–14 років – 250 мл., 15–17 – 344 мл.

Наявні в літературі дані, свідчать про те, що хвилиний об'єм дихання в дітей молодшого шкільного віку порівняно невеликий (Шиян, 2014: 240).

Встановлено, що систематичне заняття спортом призводить до збільшення швидкості поетапного надходження кисню, підвищенню економічності та ефективності кисневих режимів організму підлітків.

Низький рівень рухової активності негативно впливає на розвиток функцій дихання у молодших школярів. Аналіз літературних джерел виявив незначну кількість робіт, в яких вивчався функціональний стан дихальної системи у дітей різних вікових груп (Неловкіна-Берналь, 2020: 14).

Дослідження основних властивостей вищої нервової діяльності в комплексі із іншими показниками, які характеризують функціональний стан вегетативних систем, дає можливість об'єктивно встановити ступінь працездатності людини. Достатньо відомо, що на рівень функціонального стану нервової системи можуть впливати заняття фізичною культурою та спортивні тренування, при цьому підкреслюється важливість зважання на властивості нервової системи у процесі підготовки та відбору спортсменів, оцінки рівня їх тренуваності.

Дослідженнями встановлено, що функціональні показники кардіо-респіраторної та центральної нервової систем залежать від статі, віку, фізичної підготовленості, умов проживання (Волосовець, 2019: 12).

Висновки. Більш ефективно та економічно функціонує кардіореспіраторна система в учнів 3 класу: період відновлення серцево-судинної системи в учнів 3 класу більш короткий ніж в учнів 4 класу. Адаптаційні можливості до фізичних навантажень школярів 3 класу більш високі.

Ефективність підвищення функціонального стану кардіореспіраторної системи та рівня працездатності та моторики забезпечується раціональною організацією позакласних та домашніх занять. Розвиток механізмів адаптації функціональних систем в учнів 3 класу, що призводить до розвитку економізації функцій організму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філоненко М. М. Психолого-педагогічна готовність викладача ВМНЗ в інноваційних умовах освіти. *Гуманітарний вісник*. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». 2022. Дод. 1 до вип. 27. Т. II (35). К.: Гнозис. С. 333–339.
2. Геруш І. В., Гайдуков В. А., Букадару Ю. С., Маритчин І. М. Дистанційні технології навчання як одна з інноваційних технологій у навчальному процесі. *Медична освіта*. 2012. № 3. С. 35–37.

3. Неловкіна-Берналь О. А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості студентів медичних спеціальностей. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. Ч. 1. № 10 (197). С. 12–21.
4. Волосовець О. П. Питання якості освіти у контексті впровадження засад Болонської декларації у вищій медичній школі. *Медична освіта*. 2019. № 2. С. 12–16.
5. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Ч.І. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 272 с.

REFERENCES

1. Filonenko M. M. (2022) Psykholoho-pedahohichna hotovnist vykladacha VMNZ v innovatsiinykh umovakh osvity. [Psychological and pedagogical readiness of a teacher of higher educational institutions in innovative conditions of education]. *Humanitarian Bulletin. Thematic issue «Higher education in Ukraine in the context of integration into the European educational space.»* pp. 333–339. [In Ukrainian].
2. Herush I. V., Haidukov V. A., Bukataru Yu. S., Marytchyn I. M. (2012) Dystantsiini tekhnolohii navchannia yak odna z innovatsiinykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi. [Distance learning technologies as one of the innovative technologies in the educational process]. *Medical education*. pp. 35–37. [In Ukrainian].
3. Nelovkina-Bernal O. A. (2020) Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi spriamovanosti studentiv medychnykh spetsialnoston. [Pedagogical conditions of formation of professional orientation of students of medical specialties]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University*. pp. 12–21. [In Ukrainian].
4. Volosovets O. P. (2019) Pytannia yakosti osvity u konteksti vprovadzhennia zasad Bolonskoi deklaratsii u vyshchii medychnii shkoli. [The issue of quality of education in the context of implementation of the principles of the Bologna Declaration in higher medical school]. *Medical education*. pp. 12–16. [In Ukrainian].
5. Shyian B.M. (2014) Teoriiia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv. [Theory and methods of physical education of schoolchildren] Ch.I. -Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan, pp. 272. [In Ukrainian].

УДК 378.091:811.111'373.46]:[37.013.42-051:159.954]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-48>

Катерина БРОВКО,
orcid.org/0000-0001-8572-9316
доктор філософії,
старший викладач кафедри іноземних мов і методик їх навчання
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) k.brovko@kubg.edu.ua

СУЧАСНІ ОНЛАЙН-СЕРВІСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядаються сучасні онлайн-сервіси як засіб формування пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови (ІМ). Акцентовано увагу на особливостях використання ІКТ як засобу формування пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови. Науково обгрунтовано та аргументовано авторську позицію, що активне вживання ІМ в засобах масової інформації, в Інтернеті створює сприятливу дидактичну й поза дидактичну ситуацію. З метою більш детального розгляду особливостей формування пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення іноземної мови засобами ІКТ, наведено приклади застосування різноманітних онлайн-сервісів, додатків та застосунків, онлайн-ігор, тощо, під час проведення семінарських та практичних занять з іноземної мови (Emoji World, Voki, Flipgrid, Google Docs, Google Forms, Zoom, Hangouts, Cisco Webex, Skype, Tik-Tok, Viber, Telegram, Instagram, Facebook, Miro.com, Bubble.us, Canva, PlayPosit, Power Point, Prezi, Slides, Movie Maker, ToonDoo, WhiteboardFox, Powtoon, Jamboard, Padlet, Talking Photos). Виявлено освітні можливості та дидактичні переваги щодо використання окреслених онлайн-сервісів у формуванні пізнавальної спрямованості студентів університету в процесі вивчення ІМ. Представлено автентичні приклади виконання студентами університету завдань під час практичних та семінарських занять з ІМ з метою формування пізнавальної спрямованості студентів та підвищення рівня вмотивованості до вивчення ІМ. Доведено, що використання ІКТ під час навчання студентів університету ІМ сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, різноманіттю дидактичного інструментарію з урахуванням різних каналів сприйняття інформації.

Ключові слова: пізнавальна спрямованість, студенти, університет, іноземна мова (ІМ), ІКТ.

Kateryna BROVKO,
orcid.org/0000-0001-8572-9316
Doctor of Philosophy,
Senior Lecturer at the Foreign Languages and Methodology Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) k.brovko@kubg.edu.ua

MODERN ONLINE SERVICES AS A MEANS OF FORMING THE COGNITIVE ORIENTATION OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

The article considers modern online services as a means of forming the cognitive orientation of university students in the process of learning a foreign language (FL). Attention is focused on the peculiarities of using ICT as a means of forming the cognitive orientation of university students in the process of learning a foreign language. The author's position that the active use of FL in mass media and on the Internet creates a favorable didactic and non-didactic situation is scientifically substantiated and argued. For a more detailed consideration of the features of the formation of the cognitive orientation of university students in the process of learning a foreign language using ICT, examples of the use of various online services, applications and applications, online games, etc., during seminar and practical classes on a foreign language (Emoji World, Voki, Flipgrid, Google Docs, Google Forms, Zoom, Hangouts, Cisco Webex, Skype, Tik-Tok, Viber, Telegram, Instagram, Facebook, Miro.com, Bubble.us, Canva, PlayPosit, PowerPoint, Prezi, Slides, Movie Maker, ToonDoo, WhiteboardFox, Powtoon, Jamboard, Padlet, Talking Photos). The educational opportunities and didactic advantages of using the outlined online services in the formation of the cognitive orientation of university students in the process of studying FL have been revealed. Authentic examples of tasks performed by university students during practical and seminar classes on FL are presented to form students' cognitive orientation and increase the level of motivation to study FL. It has been proven that the use of ICT during the education of students of the University of FL contributes to the activation of the educational and cognitive activity of future specialists, the variety of didactic tools, taking into account different channels of information perception.

Key words: cognitive orientation, students, university, foreign language (FL), ICT.

Постановка проблеми. Дедалі більшої актуальності набуває питання поєднання традиційних і мультимедійних методів навчання, зокрема щодо подальшого використання в освітньому процесі додатків для мобільних телефонів, демонстрації відео на плазмових екранах телевізора та проектора та індивідуального використання мобільних додатків. На сьогоднішній день дистанційне навчання майже повністю замінило традиційні методи навчання через пандемію COVID-19 і як наслідок запровадження карантинних заходів, а також розгортання повномасштабної війни на теренах України. Різке зростання інтересу до методології дистанційного навчання викликало низку нових питань і викликів, пов'язаних, зокрема, зі змінами в освітньому процесі та у когнітивних здібностях та успішності студентів університету (Ismail, Mohamed Kassem, 2022; Palamar, Brovko, Semerikov, 2023). Незважаючи на слабкі сторони та проблеми, онлайн-викладання та вивчення іноземної мови пропонує ряд можливостей. Перехід до онлайн-викладання іноземної мови створив альтернативний засіб для викладання іноземної мови, який надав студентам університету можливість практикувати іноземну мову через додаткові медійні засоби (Kamal, Zubanova, Isaeva, Movchun, 2021: 355).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження є положення та висновки теорій і концепцій українських та зарубіжних науковців, присвячених різноманітним аспектам проблеми формування пізнавальної спрямованості студентів університету під час вивчення ІМ засобом ІКТ. Зокрема, порушенню таких питань, як: застосування ІКТ в навчанні іноземної мови студентів в умовах дистанційної форми навчання та вивчення ефективності їх використання (К. Бровко (Brovko, Durdas, Sопova, 2023; Brovko, Bakhov, Zhdanova-Nedilko, Onats, Kostenko, 2023), А. Дурдас (Durdas, Kostenko, Mostytska, 2021), Н. Кошарна (Kosharna, Terletska, Chahrak, Nazarenko, Vovchasta, 2021), А. Ераслан (Erarslan, 2021), М. Камаль (Kamal, Zubanova, Isaeva, Movchun, 2021: 355) та ін.); пізнавального інтересу у викладанні іноземної мови (К. Бровко (Brovko, Bakhov, Zhdanova-Nedilko, Onats, Kostenko, 2023), А. Дурдас (Durdas, Kostenko, Mostytska, 2021), С. Ізмаїл (Kamal, Zubanova, Isaeva, Movchun, 2021: 355) та ін.). важливості використання засобів ІКТ на заняттях з іноземної мови (А. Бадан, Н. Оніщенко (Badan, Onishchenko, 2021), П. Гонсалес-Вера (P. González-Vera, 2021) та ін.); вивченню особливостей ефективного застосування медіа засобів у навчанні ІМ (К. Бровко (Brovko, Bakhov, Zhdanova-Nedilko, Onats,

Kostenko, 2023), А. Бадан (Badan, Onishchenko, 2021) та ін.); активізації пізнавальної спрямованості студентів університету до вивчення ІМ засобами ІКТ (Р. Альсавайєр (Alsawaier, 2018), К. Хушбу (Khushboo, Nafis, 2020) та ін.).

Мета статті полягає в дослідженні впливу сучасних онлайн-сервісів на процес формування пізнавальної спрямованості студентів університету під час вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. В контексті окресленої проблеми дослідження слушною є думка Т. Цепко та Г. Андросюк (Цепко, Андросюк, 2022) про те, що сьогодні активне вживання іноземної мови в засобах масової інформації, в Інтернеті «створює сприятливу дидактичну й поза дидактичну ситуацію...Позааудиторна «прив'язаність» студента до гаджетів дає змогу з допомогою доцільних настанов скерувати студента до якомога частішого перебування в англійській комунікації». Сучасна молодь комунікує між собою за допомогою мережі Інтернет, сучасних гаджетів, соціальних мереж, відеоплатформ, месенджерів. Студенти активно користуються і споживають інформацію медіа, спілкуються в Інтернет-мережі, відправляють фото та відео з мобільних телефонів, коментують новини та публікації, завантажують музику та відеокліпи, ілюстрації та необхідні тексти. Молоді люди покоління Z здобувають знання завдяки інтуїції, шляхом спроб та помилок. Варто зазначити, що вони є технологічно грамотними особистостями, вирізняються багатозадачністю та можуть дуже швидко переключатися з одного завдання на інше. У такий спосіб відсилка до теорії поколінь дає розуміння викладачу, як навчати іноземних мов сучасну молодь, відповідно до їх запитів та звичок сприймати інформацію; які візуальні, слухові, когнітивні та поведінкові аспекти варто задіяти в освітньому процесі; прогнозувати матеріал та засоби навчання для максимально ефективного налагодження процесу формування пізнавальної спрямованості студентів університету засобами ІКТ під час вивчення іноземної мови.

З метою більш детального розгляду особливостей формування пізнавальної спрямованості студентів університету під час вивчення іноземної мови засобами ІКТ, слід виокремити приклади застосування різноманітних онлайн-сервісів, додатків та застосунків, онлайн-ігор, тощо, під час проведення семінарських та практичних занять з ІМ.

Одним з не менш ефективних та захоплюючих студентів університету до вивчення англійської мови є онлайн-застосунок Emoji World в якому

ності студентів університету є створення мультиплікаційних коміксів (Movie Maker, ToonDoo, WhiteboardFox, Powtoon, Jamboard, Padlet).

Слід також виділити такий інструмент для навчання англійської мови як створення Gif-анімації та застосування додатку для мобільних пристроїв Talking Photos, адже це є безперечно чудовою мовною практикою з ряду причин, а саме: *автентичність матеріалів* (студенти університету можуть записувати аудіо-коментарі на англійській мові, описуючи свої фотографії, події або емоції. Це дає їм можливість вдосконалити свої навички в усному мовленні та відточити свої виразні засоби); *розширення словникового запасу*: говорячи про фотографії, студенти можуть натрапляти на нові слова та вирази, що розширює їхній

словниковий запас та допомагає їм вивчати нові слова в контексті.

Висновки. Резюмуючи усе вищесказане, слід зазначити, що використання ІКТ під час навчання студентів університету ІМ сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, різноманіттю дидактичного інструментарію з урахуванням різних каналів сприйняття інформації, досягненню конкретно визначеної мети освітнього процесу, зокрема навчальної, розвивальної та виховної, мотивації до навчання, врахування їхніх освітніх потреб, створення сучасного освітнього середовища та онлайн-простору навчання, організації інноваційного освітнього процесу, інтеграції, диференціації, індивідуалізації та інших аспектів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бровко К.А., Дурдас А.П., Сопова Д.О. Вивчення ідіоматики англійської мови засобом ІКТ як детермінанта розвитку креативності та пізнавального інтересу студентів. Науковий журнал «Педагогічні науки: теорія та практика». 2023. № 2, С. 17–23.
2. Цепко Т.А., Андросюк Г.Л. Сучасні тенденції у викладанні англійської мови у закладах вищої освіти. Київ, 2020. 43 с.
3. Alsawaier R. The Effect of Gamification on Motivation and Engagement. The International Journal of Information and Learning Technology. 2018. № 35(1). P. 56–79.
4. Badan A., Onishchenko N. Multimedia technologies in foreign language learning under pandemic. CEUR Workshop Proceedings. 2021. Vol. 2. P. 642–656.
5. Brovko Kateryna, Bakhov Ivan, Zhdanova-Nedilko Olena, Onats Olena, Dmytro Kostenko A diagnosis of the levels of development of higher education students' cognitive activity in the process of learning a foreign language using ICT during practical classes. Rev. EntreLinguas, Araraquara. 2022. Vol. 08, No. esp. 2, e022053, PP 1-14. E-ISSN: 2447-3529. DOI: <https://doi.org/10.29051/el.v8iesp.2.17310>.
6. Durdas A., Kostenko O. & Mostytska L. Modern approaches to teaching foreign languages at French universities. Continuing Professional Education: Theory and Practice. 2021. No2. PP.86–91. URL: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2021.2.12>.
7. Erarslan A. English language teaching and learning during Covid-19: A global perspective on the first year. Journal of Educational Technology & Online Learning. 2021. Vol. 4(2). PP. 349–367.
8. González-Vera P. Building bridges between audiovisual translation and English for specific purposes. Iberica. 2021. (41). P. 83–102.
9. Ismail S., Mohamed Kassem M, Revisiting Creative Teaching Approach in Saudi EFL Classes: Theoretical and Pedagogical Perspective. World Journal of English Language. 2022. Vol 12. P. 142. DOI: doi.org/10.5430/wjel.v12n1p142.
10. Kamal M., Zubanova S., Isaeva A., Movchun V. Distance learning impact on the English language teaching during COVID-19. Educ Inf Technol (Dordr). 2021. Vol. 1–13. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10588>.
11. Khushboo K., Nafis M. Attitude of the International Students Towards Integrating ICT in Foreign Language Learning: A Case Study. Advances in Intelligent Systems and Computing. 2020. Vol. 2. P. 685–695.
12. Svitlana Palamar, Kateryna Brovko & Semerikov Serhiy Enhancing foreign language learning in Ukraine: immersive technologies as catalysts for cognitive interest and achievement. X International Conference «Information Technology and Implementation». ICon-MaSTEd2023. November 20-21. 2023. P. 69-81, Kyiv, Ukraine.
13. Kosharna N., Terletska L., Chahrak N., Nazarenko O., Vovchasta N. Changes in the methodology of teaching foreign languages at higher educational institutions under current conditions. «Laplace Em Revista (International)». 2021. Vol. 192. PP. 1621–1628. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.08.166>.

REFERENCES

1. Brovko K.A., Durdas A.P., Sopova D.O. (2023). Vyvchennia idiomatyky anhliiskoi movy zasobom IKT yak determinanta rozvytku kreatyvnosti ta piznavalnoho interesu studentiv [Study of English idiomatics using ICT as a determinant of the development of students' creativity and cognitive interest]. Naukovyi zhurnal «Pedagogichni nauky: teoriia ta praktyka», 2, 17–23 [in Ukrainian].
2. Tsepko T.A., Androsiuk H.L. Suchasni tendentsii u vykladanni anhliiskoi movy u zakladakh vyshchoi osvity [Current trends in English language teaching in higher education institutions]. Kyiv. 2020. 43 p. [in Ukrainian]
3. Alsawaier R. (2018). The Effect of Gamification on Motivation and Engagement. The International Journal of Information and Learning Technology, 35(1), 56–79

4. Badan A., Onishchenko N. (2021). Multimedia technologies in foreign language learning under pandemic. CEUR Workshop Proceedings, 2, 642–656
5. Brovko Kateryna, Bakhov Ivan, Zhdanova-Nedilko Olena, Onats Olena, Dmytro Kostenko (2022). A diagnosis of the levels of development of higher education students' cognitive activity in the process of learning a foreign language using ICT during practical classes. Rev. EntreLínguas, Araraquara, 08, 2, e022053, 1-14. E-ISSN: 2447-3529. DOI: <https://doi.org/10.29051/el.v8iesp.2.17310>
6. Durdas A., Kostenko O. & Mostytska L. (2021). Modern approaches to teaching foreign languages at French universities. Continuing Professional Education: Theory and Practice, 2, 86–91. URL: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2021.2.12>
7. Erarslan A. (2021). English language teaching and learning during Covid-19: A global perspective on the first year. Journal of Educational Technology & Online Learning, 4(2), 349–367
8. González-Vera P. (2021). Building bridges between audiovisual translation and English for specific purposes. Iberica, (41), 83–102
9. Ismail S., Mohamed Kassem M. (2022). Revisiting Creative Teaching Approach in Saudi EFL Classes: Theoretical and Pedagogical Perspective. World Journal of English Language, 12, 142. DOI: doi.org/10.5430/wjel.v12n1p142
10. Kamal M., Zubanova S., Isaeva A., Movchun V. (2021). Distance learning impact on the English language teaching during COVID-19. Educ Inf Technol (Dordr), 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10588>
11. Khushboo K., Nafis M. (2020). Attitude of the International Students Towards Integrating ICT in Foreign Language Learning: A Case Study. Advances in Intelligent Systems and Computing, 2, 685–695
12. Svitlana Palamar, Kateryna Brovko & Semerikov Serhiy (2023). Enhancing foreign language learning in Ukraine: immersive technologies as catalysts for cognitive interest and achievement. X International Conference «Information Technology and Implementation». ICon-MaSTEd2023. November 20-21, 69-81, Kyiv, Ukraine
13. Kosharna N., Terletska L., Chahrak N., Nazarenko O., Vovchasta N. (2021). Changes in the methodology of teaching foreign languages at higher educational institutions under current conditions. «Laplace Em Revista (International)», 192, 1621–1628. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.08.166>

УДК 374.7.091.2:7.012]:001.89

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-49>**Анатолій БРОВЧЕНКО,***orcid.org/0000-0001-8772-0999*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дизайну

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *brovchenko_a@ukr.net***ДИЗАЙН-ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ПРОБЛЕМА**

У статті висвітлюються результати досліджень проблеми формування підсистеми дизайн-освіти дорослих в Україні. В ній вказується, що неінституалізована неформальна освіта дорослих є гнучкішою за формальну і вона стає своєрідним освітнім трендом у світі. Вона швидко реагує на потреби дорослих і ринку праці; дає людині право вибору – де, коли, в якому обсязі та в який спосіб отримувати необхідні знання, уміння, досвід. Дані досліджень засвідчують, що в Україні сформувався ринок неформальної дизайн-освіти і вона є найбільш затребуваною і ефективною. Дизайнери надають їй перевагу через більшу відповідність потребам ринку. Автор вважає, що ключовим і ефективним складником такої освіти має стати мережа дизайн-центрів освіти дорослих, та багатопрофільних дизайн-центрів з дизайн-відділеннями, при яких діятимуть дизайн-студії, дизайн-гуртки, дизайн-курси, дизайн-тренінги. Він зазначає, що практика показала затребуваність таких центрів, оскільки вони здатні швидко адаптуватися до нових викликів і активно використовуватися для інноваційних проєктів у сфері дизайн-освіти. Діяльність центрів освіти дорослих, завдяки широкому спектру послуг, розмаїтості освітніх пропозицій, зв'язкам з різними інституціями, сприяє посиленню освітнього і соціально-культурного потенціалу та розвитку громад і регіонів; зростанню конкурентоспроможності окремої особистості, й держави загалом. Він наводить приклади успішної діяльності таких центрів, з освітніми дизайн-програмами, на півдні і заході України – ЦОД Галицинівської ОТГ (Миколаївська обл.) і Яворівського району (Львівська обл.). Це майданчики де збираються люди, які хочуть навчатися і хочуть навчати. На думку автора, дизайн-центри можуть бути відкриті при регіональних відділеннях громадських організацій, зокрема таких як Національна спілка майстрів народного мистецтва України, спілка дизайнерів України, значний потенціал яких в цій справі зостається ще не реалізованим. Члени спілок можуть виступати в якості викладачів і учнів. Такі дизайн-центри допомогатимуть відкривати таланти людей та підтримувати традиції у регіоні, даючи можливість жителям заново відкрити себе та мати заробіток.

Ключові слова: неформальна освіта, дизайн-освіта дорослих, центри освіти дорослих, громади, громадські організації.

Anatoly BROVCHENKO,*orcid.org/0000-0001-8772-0999*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Design

Kyiv Metropolitan University named after Boris Grinchenko

(Kyiv, Ukraine) *brovchenko_a@ukr.net***ADULT DESIGN-EDUCATION AS A SCIENTIFIC AND ORGANIZATIONAL PROBLEM**

The article highlights the results of research on the problem of forming a subsystem of design education for adults in Ukraine. It indicates that non-institutionalized informal education of adults is more flexible than formal education and it is becoming a peculiar educational trend in the world. It responds quickly to the needs of adults and the labor market; gives a person the right to choose where, when, to what extent and in what way to obtain the necessary knowledge, skills, and experience. Research data show that a market for informal design education has formed in Ukraine and that it is the most popular and effective. Designers prefer it due to greater compliance with market needs. The author believes that a key and effective component of such education should be a network of adult education design centers and multidisciplinary design centers with design departments, where design studios, design circles, design courses, and design trainings will operate. He notes that practice has shown the demand for such centers, as they are able to adapt quickly to new challenges and the specialists actively use it for innovative projects in the field of design education. The activities of adult education centers, thanks to a wide range of services, a variety of educational offers, connections with various institutions, contribute to strengthening the educational and socio-cultural potential and development of communities and regions; growth of the competitiveness of an individual personality and the state in general. He cites examples of the successful operation of the centers with educational design programs in the south and west of Ukraine, such as the Adult Education Center in

Halytsyniv Amalgamated Territorial Community (Mykolaiv Oblast) and in Yavorivsky District (Lviv Oblast). These are platforms where people who want to learn and want to teach gather. In the opinion of the author, one can open design centers at regional branches of public organizations, in particular, such as the National Union of Masters of Folk Art of Ukraine, the Union of Designers of Ukraine, whose significant potential in this matter remains unrealized. Union members can act as teachers and students. Such design centers will help to discover talents of the people and maintain traditions in the region, giving residents the opportunity to rediscover themselves and have an income.

Key words: non-formal education, adult design education, adult education centers, communities, public organizations.

Постановка проблеми. В сучасному світі, освіта і наука стають ключовими чинниками соціально-економічного розвитку країни. Швидкий розвиток технологій та економік спричиняє потребу якісного розвитку трудових ресурсів, віковий склад яких змінюється. Так, в Україні середня очікувана тривалість життя збільшується і в 2019 році складала 72,01 років (Войтюк Т. 2021). Разом з тим, літні люди становлять близько 25% від усього населення нашої країни, а рівень старіння в Україні є одним з найвищих у Європі. З 1 січня 2020 року в Україні зростає кількість років трудового стажу, які необхідні для призначення пенсії за віком (Що з роботою «у віці» в Україні. 2020). Така ситуація загострює необхідність в створенні умов для навчання і перенавчання дорослих людей. За статистичними даними загальна кількість дорослих, котрі навчаються, починає перевищувати сумарну кількість учнів в інституціях дитячої і юнацької освіти. Відповідно до соціальних прогнозів міжнародних організацій, у XXI ст. освіта дорослих відіграватиме все важливішу роль у контексті забезпечення сталого й збалансованого прогресу особистості і суспільства (Маслянікова І.В. 2020). Це кардинально змінює вимоги до системи освіти дорослих України, яка є складовою неперервної освіти. Така система повинна відкривати можливості для задоволення прагнення особистості до знань і краси або вдосконалення й розширення підготовки, безпосередньо пов'язаної з вимогами професійної діяльності разом із практичною підготовкою. При цьому, вона повинна зважати, що навчання дорослої людини має низку специфічних ознак і особливостей, які мають враховуватися в освітньому процесі за андрагогічною моделлю. Соціокультурне розуміння проблеми припускає, що в навчанні дорослі потребують взаємодії з іншими на рівні їхнього власного етапу розвитку і, що відповідні посередницькі інструменти та артефакти відіграють вирішальну роль у процесі навчання (Tusting, K., Barton D. 2003).

Сучасні тенденції розвитку освіти дорослих пов'язані передусім із посиленням її змістового (урізноманітнення форм, методів навчання) й організаційного (збільшення мережі закладів) відокремлення її від традиційної освіти, і створення

системи освіти дорослих (Маслянікова І.В. 2020). У такій, відокремленій, системі освіти дорослих важливою складовою має стати підсистема дизайн-освіти дорослих.

Аналіз досліджень. Дослідження пов'язані з визначенням оптимальних видів освіти дорослих в Україні, вирішенням їх науково-організаційних проблем проводило багато вітчизняних науковців. У своєму дослідженні Зеленін Ю. М. проаналізував та систематизував базові складові законодавчого регулювання освіти дорослих у системі освіти України та виявив основні аспекти сучасного розвитку освіти дорослих в Україні. Маслянікова І. В. окреслила актуальні проблеми освітнього простору дорослих у світовому масштабі та в українських реаліях. В своїй праці Аніщенко О. В. обґрунтувала актуальність і доцільність створення центрів освіти дорослих (ЦОД) як закладів неформальної освіти в Україні. Роль центрів освіти дорослих як ключових закладів неформальної освіти досліджувала Марчук А. Особливості діяльності центрів освіти дорослих досліджувала Волярська О. Загальним роблемам розвитку неформальної освіти дорослих присвячено праці Багринець М., Богів Е., Василенко О., Огієнко О., Павлик Н., Лук'янової Л.

Мета статті – з'ясувати оптимальні форми та підходи науково-організаційного забезпечення сучасної дизайн-освіти дорослих у системі неперервної дизайн-освіти України.

Виклад основного матеріалу. Дизайн перетворюється в універсальний вид людської діяльності, який інтегрує різноманітні знання з проектування компонентів будь-якого середовища, виробів, комунікації, інформаційних технологій чи послуг, які мають бути однаково доступні чи зрозумілі всім та відповідати вимогам спільного користування (Трейтук А. 2017). Дизайнерських компетентностей потребують більшість сучасних професій. В Україні назріла потреба створення цілісної, ефективної системи неперервної дизайн-освіти, одним із важливих складників якої повинна стати підсистема дизайн-освіти дорослих. Створення ефективної моделі дизайн-освіти дорослих в Україні потребує врахування здобутків теорії та практики в цій сфері. В вітчизняній освіті дорослих законодавчо передбачено поєднання різних її

видів з метою навчання людини упродовж життя: формальної, неформальної, інформальної.

Будь-яка модель навчання дорослих, яка претендує на зразкову має зважати на самостійність (бажання взяти на себе відповідальність за процес навчання) навчання особистості, а також той факт, що більшість навчань в житті людей відбувається поза формальною освітою. Неінституціалізована неформальна освіта є гнучкішою за формальну, вона швидко реагує на потреби дорослих і ринку праці; дає людині право вибору – де, коли, в якому обсязі та в який спосіб отримувати необхідні знання, уміння, досвід (Марчук А. 2020).

Неформальна освіта (non-formal education) – професійно спрямована освіта, програми якої планують і здійснюють окремі особи чи організації з розширення спектру компетенцій та навичок здобувача. Неформальна освіта до цього часу була альтернативою або доповненням формальної освіти і надавалася за допомогою професійних тренінгів, інтернет-курсів, стажувань на робочому місці тощо. Тривалий час заклади формальної освіти не визнавали навчальні програми неформальної освіти, проте, за висновками науковців, саме неформальна освіта виступає сприятливим фактором активного розвитку регіонів (Лук'янова Л. Б. 2017: 103). Як показують результати досліджень проведених агенцією економічного розвитку PPV Knowledge Networks в рамках проекту «Моніторинг розвитку дизайну в Україні», найбільш затребуваною і ефективною є неформальна дизайн-освіта. За отриманими даними більшість українських дизайнерів-практиків не мають вищої дизайнерської освіти, а у тих дизайнерів, які мають формальну дизайнерську освіту вона недостатня для розуміння ними потреб ринку та ведення бізнесу. В дослідженні зазначається, що в Україні сформувався ринок неформальної дизайн-освіти. І дизайнери надають їй перевагу через більшу відповідність потребам ринку, гнучкість, швидкість. Ключовими її особливостями є: вузька спеціалізація під потреби компаній; навчання на основі практичних кейсів (Стан розвитку дизайну в Україні. 2019).

Важливим складником такої освіти є центри освіти дорослих. За визначенням Аніщенко О. В., центри освіти дорослих – це заклади неформальної освіти різних форм власності, що функціонують самостійно або на базі закладів формальної і неформальної освіти, закладів культури, громадських та інших організацій, соціальні підприємства з надання освітніх послуг, на які покладено здійснення освітньої, культурно-освітньої діяльності для різних категорій дорослих (Аніщенко О. В. 2018).

Створення і поширення центрів освіти дорослих як складової неформальної освіти відбувається

у багатьох країнах світу та стає своєрідним освітнім трендом, зумовленим необхідністю розширення сфери освітніх послуг для різних категорій дорослого населення. Діяльність центрів освіти дорослих, завдяки широкому спектру послуг, різноманітності освітніх пропозицій, зв'язкам з різними інституціями, сприяє посиленню освітнього і соціально-культурного потенціалу та розвитку громад і регіонів; зростанню конкурентоспроможності й окремої особистості, й держави загалом (Марчук А. 2020: 233). Тому, вважаємо, що домінуючою складовою підсистеми дизайн-освіти дорослих має стати мережа дизайн-центрів освіти дорослих, та багатопрофільних центрів освіти дорослих з дизайн-відділеннями, при яких діятимуть дизайн-студії, дизайн-гуртки, дизайн-курси, дизайн-тренінги. На нашу думку, вони будуть здатні швидко адаптуватися до нових викликів і активно використовуватися для інноваційних проєктів у сфері дизайн-освіти. Компетенція центрів освіти дорослих стає більш необхідною для комплексного консультування в сфері освіти та управління переходами між різними секторами освіти та професійної підготовки. Їх досвід та ключові компетенції завжди готові для формування суспільного та регіонального освітнього ландшафту майбутнього. Широке розмаїття програм центрів освіти дорослих в свою чергу створює велику кількість каналів зв'язку далеко за межами освітнього сектору, зокрема, з культурними та молодіжними центрами, міграційними установами. Окрім того, вони роблять вагомий внесок у розвиток культурної життєздатності громади і роблять ці громади привабливими для її мешканців, вносять життя всередині міст і місцевих центрів, що забезпечує їх значну економічну цінність для місцевого співтовариства. Таким чином, Центри зміцнюють громаду і тим самим підвищують конкурентоспроможність всього регіону (Центри світи Дорослих. Освіта як суспільна відповідальність. 2011).

Такі центри вже діють в Україні і показують свою результативність. До них належить центр освіти дорослих (ЦОД) Галицинівської ОТГ (Миколаївська обл.), філіали якого базуються в навчальних приміщеннях при школах, сільських радах, бібліотеках. Після аналізу запитів громадян щодо найпопулярніших курсів було сформовано спектр освітніх програм з дизайну та інших профілів. Сьогодні у філіях Галицинівського центру освіти дорослих діють курси з ландшафтного дизайну, флористичного дизайну, дизайну виробів з текстилю, в'язання, основ шиття, та цифрових технологій для проєктування. Крім них, в центрі започатковані програми інших профілів. Загалом у ЦОД діє більше 20 освітніх програм. На них є попит у місцевих жителі, які стають в чергу на

запис. На думку методистки центру Руслани Сікаленко, головна родзинка ЦОД у громаді полягає в тому, що він допомагає відкривати таланти людей та підтримувати традиції у регіоні, даючи можливість жителям заново відкрити себе та мати заробіток. Центри освіти для дорослих з дизайн-відділеннями повинні стати майданчиками, де збираються люди, які хочуть навчатися і хочуть навчати(Солодка В. 2020).

Іншим вдалим прикладом роботи дизайн-центрів є мережа центрів освіти дорослих Яворівського району (Львівська обл.). Зокрема в навчальному дизайн-центрі «Мастак», який діє при середній школі в селі Старичі проводять підготовку етнодизайнерів на місцевих традиціях. У ньому працюють столярна і художня майстерні, де навчають розробляти, виготовляти і розписують дерев'яні іграшки на основі традицій місцевого осередку декоративно-вжиткового мистецтва. Його Важливим завданням є збереження мистецької спадщини Яворівщини – відродження традиційного народного ремесла забавкарства. Останніми роками Товариство краєзнавців «Гостинець» досліджує історію, типологію, традиції орнаментування автентичної іграшки. Крім цього, тут пропонують також тренінги з особистісного розвитку за темами: «Позитивне мислення», «Формування команди», «Як досягти успіху», «Розвиток власної справи» та інші тренінги для охочих навчатись. Всі навчальні програми розробляються у відповідності до сучасних потреб жителів регіону. Районний центр освіти дорослих, на базі Новояворівського музею, є координаційним і методичним центром для усіх чотирнадцяти ЦОД Яворівщини. На базі зазначених центрів реалізовано мікрограндові програми: «Студія вітражного дизайну», «Яворівська вишивка, як унікальний код та оберіг краю», з підготовки етнодизайнерів (Освіта для дорослих: збірник кращих практик. 2021).

Крім навчання проектуванню, в дизайн-центрах і дизайн-відділеннях багатопрофільних центрів освіти дорослих мають розвивати творчі здібності, вивчати сучасну філософію дизайну, поведінкові науки, особливості соціальної взаємодії, бізнес-психології та формувати актуальні м'які навички дизайнера.

Для розвитку мережі дизайн-центрів освіти дорослих в Україні можуть бути задіяні громадські організації, такі, як Національна спілка майстрів народного мистецтва України, спілка дизайнерів України та інші, значний потенціал яких в цій справі зостається не реалізованим. На території нашої країни, більшість регіони мають свої етнокультурні особливості та осередки різних видів декоративно-вжиткового мистецтва, які представляють майстри Національної спілки

майстрів народного мистецтва України. Таких майстрів розглядаємо як етнічних дизайнерів, які принесуть значну користь в роботі в дизайн-центрів освіти дорослих. Створення зазначених центрів при осередках Національної спілки майстрів народного мистецтва дозволить сформувати їх розгалужену мережу. Такі дизайн-центри повинні функціонувати при організаційному і фінансовому сприянні громад. Кожна громада сама найкраще розуміє, які саме вміння і знання необхідні місцевим дорослим жителям, які саме прогалини існують в їхньому розвитку та який їхній потенціал можна використати для ефективного розвитку громади. У кожному окремому випадку слід конструювати власну регіональну систему центрів освіти дорослих з дизайн-відділеннями, яка б враховувала особливостям кожної громади. Тут не може бути стандартного універсального підходу (Косик Н. 2017: 30).

Висновки. Отже, в Україні назріла проблема створення гармонійної системи дизайн-освіти дорослих, як складової неперервної дизайн-освіти, яка відповідає сучасним потребам. Неінституалізована неформальна освіта є гнучкішою за формальну, вона швидко реагує на потреби дорослих і ринку праці; дає людині право вибору – де, коли, в якому обсязі та в який спосіб отримувати необхідні знання, уміння, досвід. Створення і поширення центрів освіти дорослих, як ключової складової неформальної освіти відбувається у багатьох країнах світу та стає своєрідним освітнім трендом, зумовленим необхідністю розширення сфери освітніх послуг для різних категорій дорослого населення. В Україні вже сформувався ринок неформальної дизайн-освіти. І дизайнери надають їй перевагу через більшу відповідність потребам ринку, гнучкість, швидкість. Ключовими складником такої освіти мають стати центри освіти дорослих. Такі центри вже діють в Україні і показали свою результативність і перспективність. Виходячи з цього, вважаємо, що домінуючою складовою підсистеми дизайн-освіти дорослих в Україні має стати мережа дизайн-центрів освіти дорослих або багатопрофільних дизайн-центрів з дизайн-відділеннями, при яких діятимуть дизайн-студії, дизайн-гуртки, дизайн-курси, дизайн-тренінги. Для розвитку мережі дизайн-центрів освіти дорослих в Україні можуть бути задіяні громадські організації, такі, як Національна спілка майстрів народного мистецтва України, спілка дизайнерів України та інші, значний потенціал яких в цій справі зостається не реалізованим. В залежності від регіональних умов, в кожному випадку слід конструювати власну систему дизайн-центрів освіти дорослих яка б відповідала особливостям кожної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко О. В. Моделі центрів освіти дорослих в Україні. 2018. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716897/1/Anishchenko%20O.%20Adult%20Education%20Center%20models.pdf> (дата звернення: 10. 04. 2024).
2. Войтюк Т. Яка середня тривалість життя в Україні. Дані Держстату. 2021. URL: <https://suspilne.media/133692-aka-seredna-trivalist-zitta-v-ukraini-dani-derzstatu/> (дата звернення: 12.04.2024).
3. Косик Н. Велосипед вже винайдено – треба тільки навчитись їхати. 2017. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/osvita-dlya-doroslykh-zbirnyk-krashchykh-praktyk> (дата звернення: 10.04.2024).
4. Лук'янова Л. Б. Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний довід. Київ, 2017. 147 с.
5. Марчук А. Андрогогіка: навч. посіб. 2020. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3218/1/andragogika.pdf> (дата звернення: 07.04.2024).
6. Маслянікова І.В. Сучасні підходи навчання дорослих: теоретичні та емпіричні аспекти. 2020. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2020/6.pdf (дата звернення: 28.03.2024).
7. Освіта для дорослих: збірник кращих практик. 2021. URL: https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukraine_pics/ukraine_2/publications_new_Ukraine/Replacing_Walls_With_Open_Windows_Project.compressed.pdf (дата звернення: 04.04.2024).
8. Стан розвитку дизайну в Україні. На прикладі графічного та предметного дизайну: звіт за результатами дослідження. Львів, 2019. 73 с. URL: https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Ukrainian_Design_Monitoring_PPV_2019_UA.pdf (дата звернення: 27. 03.2024).
9. Солодка В. Що таке центри освіти дорослих і як вони працюють в Україні. 2020. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/09/9/242257/>(дата звернення: 10.04.2024).
- 10.Трейтук А. Універсальний дизайн в освіті. 2017. URL: <https://rcpio.ipko.kubg.edu.ua/?p=2414> (дата звернення: 07.04.2024).
11. Центри Освіти Дорослих Освіта як суспільна відповідальність. Берлін. 2011. URL: https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukraine_pics/ukraine_2/centry_obrazov_vzroslykh.pdf (дата звернення: 28. 03.2024).
12. Що з роботою «у віці» в Україні. 2020. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/01/27/239676/>(дата звернення: 08.04.2024).
13. Tusting, K., Barton D. Models of Adult Learning. 2003. URL: https://www.academia.edu/12892115/Models_of_Adult_Learning?uc-g-sw=4229918 (дата звернення: 10.04.2024).

REFERENCES

1. Anishchenko O. V. (2018) Modeli tsentriv osvity doroslykh v Ukraini [Models of adult education centers in Ukraine]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716897/1/Anishchenko%20O.%20Adult%20Education%20Center%20models.pdf> (Accessed: 10. 04.2024). [in Ukrainian].
2. Voitiuk T. (2021) Yaka serednia tryvalist zhyttia v Ukraini. Dani Derzhstatu [What is the average life expectancy in Ukraine. State Statistics Service data]. URL: <https://suspilne.media/133692-aka-seredna-trivalist-zitta-v-ukraini-dani-derzstatu/> (Accessed:12.04.2024). [in Ukrainian].
3. Kosyk N. (2017) Velosyped v zhe vynaideno – treba tilky navchytys ykhaty [The bicycle has already been invented – you just have to learn to ride it]. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/osvita-dlya-doroslykh-zbirnyk-krashchykh-praktyk> (Accessed:10.04.2024). [in Ukrainian].
4. Lukianova L. B. (2017) Zakonodavche zabezpechennia osvity doroslykh: zarubizhnyi dovid [Legal provision of adult education: foreign evidence]. Kyiv. 147 s. [in Ukrainian].
5. Marchuk A. (2020) Androhohika: navch. posib. [Androgogy: a study guide]. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3218/1/andragogika.pdf> (Accessed:07.04.2024). [in Ukrainian].
6. Maslianikova I.V. (2020) Suchasni pidkhody navchannia doroslykh: teoretychni ta empyrychni aspekty [Modern approaches to adult education: theoretical and empirical aspects]. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2020/6.pdf (Accessed: 28.03.2024). [in Ukrainian].
7. Osvita dlia doroslykh: zbirnyk krashchykh praktyk (2021). [Education for adults: a collection of best practices]/ URL: https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukraine_pics/ukraine_2/publications_new_Ukraine/Replacing_Walls_With_Open_Windows_Project.compressed.pdf (Accessed:04.04.2024). [in Ukrainian].
8. Stan rozvytku dyzainu v Ukraini. Na prykladi hrafichnoho ta predmetnoho dyzainu: zvit za rezultatamy doslidzhennia (2019) [The state of development of design in Ukraine. On the example of graphic and subject design: a report on the results of the study]. Lviv. 73 s. URL: https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Ukrainian_Design_Monitoring_PPV_2019_UA.pdf (Accessed: 27. 03.2024). [in Ukrainian].
9. Solodka V. (2020) Shcho take tsentry osvity doroslykh i yak vony pratsiuut v Ukraini [What are adult education centers and how do they work in Ukraine]. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/09/9/242257/>(Accessed: 10.04.2024). [in Ukrainian].
10. Treituk A. (2017) Universalnyi dyzain v osviti [Universal design in education]. URL: <https://rcpio.ipko.kubg.edu.ua/?p=2414> (Accessed: 07.04.2024). [in Ukrainian].
11. Tsentry Osvity Doroslykh Osvita yak suspilna vidpovidalnist (2011). Berlin. [Adult Education Centers Education as a social responsibility]. URL: https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukraine_pics/ukraine_2/centry_obrazov_vzroslykh.pdf (Accessed: 28. 03.2024). [in Ukrainian].
12. Shcho z robotoiu «u vitsi» v Ukraini (2020). [What about work «at the age» in Ukraine]. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/01/27/239676/>(Accessed: 08.04.2024). [in Ukrainian].
13. Tusting, K., Barton D. (2003) Models of Adult Learning. URL: https://www.academia.edu/12892115/Models_of_Adult_Learning?uc-g-sw=4229918 (Accessed:10.04.2024).

Олександр БРЯНЦЕВ,
orcid.org/0000-0002-9220-0653

викладач кафедри дизайну
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) albrypaper@gmail.com

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ З ПАПЕРОВОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

У контексті законодавства України про освіту та стандартів вищої освіти для спеціальності 022 «Дизайн», досліджується розуміння професійних компетентностей, необхідних для майбутніх дизайнерів. Закон України «Про освіту» визначає цілі вищої освіти та компетентності, необхідні для діяльності у певній галузі. Однак, затверджений стандарт вищої освіти для дизайну має інтегральні, загальні та спеціальні компетентності для випускників. Це викликає питання щодо відповідності цих компетентностей структурі професійної компетентності майбутніх дизайнерів з паперової інженерії. В статті відображає погляди науковців на професійну компетентність у контексті дизайну. Професійна компетентність розглядається як здатність застосовувати знання та навички у практичній діяльності, як інтегративна якість особистості, що включає готовність до виконання професійних обов'язків, а також як результат навчання та соціальної адаптації до нових умов. Багатовимірний підхід до розуміння професійної компетентності свідчить про складність цього поняття та його значення у процесі підготовки майбутніх дизайнерів. Враховуючи дослідження відомих науковців у цій області, було сформовано компетентнісну схему особи, яка відображає зв'язок і місце професійних компетентностей. Ця схема включає інтегральну компетентність, що складається з загальних та спеціальних компетентностей. Загальні компетентності охоплюють комунікативні та наукові навички, які є важливими для будь-якої професійної діяльності. Спеціальні компетентності включають професійні та творчі мистецькі навички, необхідні для успішної діяльності в певній галузі. На основі цієї компетентнісної схеми було розроблено профіль компетентностей для майбутніх дизайнерів паперової інженерії. Цей профіль включає технічні навички, творчість, естетичне сприйняття, навички вирішення проблем, комунікаційні навички, знання ринкових тенденцій та етичну поведінку. Ці компетентності є ключовими для успішної кар'єри в галузі дизайну паперу.

Ключові слова: професійні компетентності, дизайнери паперової інженерії, схема компетенцій.

Oleksandr BRIANTSEV,
orcid.org/0000-0002-9220-0653

Lecturer at the Department of Design
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) albrypaper@gmail.com

ESSENCE AND STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE DESIGNERS IN PAPER ENGINEERING

In the context of Ukrainian legislation on education and higher education standards for the specialty 022 Design, the understanding of professional competencies required for future designers is explored. The Law of Ukraine "On Education" defines the goals of higher education and the competencies required to work in a particular field. However, the approved higher education standard for design has integral, general, and special competencies for graduates. This raises questions about the relevance of these competencies to the structure of the professional competence of future paper engineering designers. The article reflects the views of scientists on professional competence in the context of design. Professional competence is considered the ability to apply knowledge and skills in practical activities as an integrative quality of a personality, including readiness to perform professional duties, as well as the result of learning and social adaptation to new conditions. A multidimensional approach to understanding professional competence demonstrates the complexity of this concept and its importance in the process of training future designers. Taking into account the research of well-known scientists in this field, a competency scheme for a person was formed, which reflects the relationship and place of professional competencies. This scheme includes an integral competence consisting of general and special competences. General competencies cover communication and scientific skills that are essential for any professional activity. Specialized competencies include professional and creative artistic skills necessary for successful activity in a particular field. Based on this competency framework, a competency profile for future paper engineering designers was developed. This profile includes technical skills, creativity, aesthetic perception, problem-solving skills, communication skills, knowledge of market trends, and ethical behavior. These competencies are key to a successful career in paper design.

Key words: professional competencies, paper engineering designers, competency scheme.

Постановка проблеми. У Законі України «Про освіту» (стаття 17. Вища освіта п. 1.) зазначено, що «метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань». Стаття визначає чотири групи компетентностей, що формують професійну особу. У Стандарті вищої освіти з підготовки бакалаврів спеціальності 022 «Дизайн», затвердженому Наказом Міністерства освіти і науки України 13.12.2018 р. № 1391, в п. 4 «Перелік компетентностей випускника» (особи), зазначено інтегральну компетентність та перелік загальних компетентностей і перелік спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, що викликає питання розуміння «професійних компетентностей», визначених Законом України «Про освіту» стосовно Стандарту вищої освіти з підготовки бакалаврів спеціальності 022 «Дизайн», з одного боку, і сутності, місця і структури професійної компетентності майбутніх дизайнерів з паперової інженерії – з іншого боку.

Аналіз досліджень. Наукові розвідки щодо зрозуміння «професійна компетентність» виявили такі міркування науковців.

Розглядаючи групи компетентностей, О. Цільмак (Цільмак, 2009) визначає професійну компетентність як «здатність особистості високоефективно застосовувати сукупність набутих знань, умінь та навичок у практичній професійній діяльності», в рамках якої розглядає творчу компетентність як здатність особистості вирішувати різноманітні завдання нетрадиційним шляхом (у мистецькій діяльності – створення творів мистецтва, у науковій і технічній – новітніх інноваційних технологій). Окремо мистецькі компетентності як здатність до вільного оперування мистецькими знаннями, проведення художніх паралелей між стильовими напрямками, жанрами, видами мистецтв; відтворення об'єктивного змісту твору і вираження суб'єктивного ставлення.

Цяо Джи (Цяо, 2017: 22) визначає мистецьку компетентність як комплексне утворення в результаті опанування різних видів мистецтва; її зміст охоплює компетентності особистості у різних видах мистецької діяльності. Оскільки засоби різних мистецтв у культурних практиках можуть комплексно поєднуватися і утворювати нові форми художньо-образного висловлювання. Поняття мистецької компетентності охоплює готовність людини мобільно реагувати на такі зміни.

Науковиця Т. Мала (Мала, 2013: 103) дійшла висновку, що *професійна компетентність* – це

інтегративна якість особистості, яка включає в себе готовність і здатність людини до здійснення професійної діяльності на основі наявних знань, умінь, навичок і професійно особистісних якостей.

З. Бакум та Л. Саприкіна (Бакум, 2011) визначають професійну компетентність дизайнера як інтегративну якість (властивість) особистості, що дозволяє результативно здійснювати професійну діяльність і творчо самореалізуватися в професії. Згідно зі специфікою професійної дизайнерської діяльності це цілісний стан особистості, який виражає якісні характеристики (набір професійних і мистецьких здібностей та набір загальних здібностей її свідомості, стиль мислення, проєктну культуру й громадянську позицію).

Професійну компетентність майбутніх бакалаврів дизайну В. Горянський (Горянський, 2020: 60) визначає як складну багаторівневу характеристику особистості фахівця мистецької спеціальності, яка містить відповідні знання, уміння, навички, професійно-особистісні якості й мотивацію до мистецько-професійної діяльності, сформовані на основі застосування візуальних мистецтв.

І. Артемьева (Артемьева, 2021: 19) у дослідженні про використання компетентнісного підходу в процесі професійної освіти дизайнера, приходить до висновку формування компетентності як інтегративного утворення особистості, яке є результатом набуття компетенції, де відбиваються сфери професійної діяльності дизайнера, володіння якими необхідні фахівцеві для ефективного виконання власних професійних обов'язків.

О. Антонова (Антонова, 2011) в результаті категоріального аналізу трактувань багатьма дослідниками доходить висновку, що «професійна компетентність» – це ознака володіння певним набором компетенції відповідної галузі (сукупності знань, умінь і навичок, набутих упродовж навчання) необхідних для виконання певного виду професійної діяльності.

В контексті розвитку формування професійної компетентності молодого фахівця дизайну Л. Оружа (Оружа, 2011: 121) робить акцент на соціальній та професійній адаптації до новостворених умов, особливо, якщо майбутні дизайнери потребують прояву творчих якостей. Розкривається методологічний «трикутник», який дозволяє визначити принципи формування професійної компетентності майбутнього фахівця з дизайну, взаємопов'язані з вивченням мистецтва, художнім розвитком і культурою особистості. А. В. Тименко (Тименко, 2011: 150) вважає, що формування професійної компетентності впливає з трьох основних функцій сучасного дизайну:

комунікативно-естетичної, соціально-культурної і утилітарно-споживчої, а не через методологічний трикутник, зумовлений художнім розвитком, художньою культурою і мистецтвом, що характерне для мистецьких закладів вищої освіти.

А. Шевченко (Шевченко, 2017) вважає доцільним в основу спеціалізованих компетентностей закладати профільні компетентності дизайнерів. Формування спеціалізованих компетентностей є важливою передумовою й показником готовності до професійної діяльності, що створює замкнений цикл освітньо-професійної діяльності.

В. Орлов (Орлов, 2017) трактує професійну компетентність як готовність до самореалізації, через досягнення певного рівня професійної майстерності, оволодіння організаційними і лідерськими якостями.

Полишаючи роз'яснення науковців, в рекомендаціях до розроблення стандартів вищої освіти (затверджено Наказ Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2017 р. № 600) визначено: інтегральну компетентність рівня освіти («*узгальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності*»); загальні компетентності («*що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку*») та спеціальні (фахові, предметні) компетентності («*що залежать від предметної області, та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю*»).

Спираючись на дослідження вище зазначених науковців та рекомендації до розробки стандартів можна сформувати компетентнісну схему особи, що демонструє зв'язок і місце професійних компетентностей.

Компетентнісна схема особи

Компетентнісна схема особи демонструє інтегральну компетентність, яка складається з двох блоків: загальних і спеціальних компетентностей.

Блок загальних компетентностей містить: загальні компетентності (визначають комунікативну, з певними поглядами та світобаченням особу) та наукові компетентності (характеризує особу, як здатну виконувати певні дії з інформацією: досліджувати, аналізувати, порівнювати, описувати, впроваджувати тощо), цей блок надає певні компетентності, які характерні для всіх спеціальностей в галузі освіти.

Блок спеціальних компетентностей надає особі змогу бачити себе в певній професії, здобуваючи відповідний рівень. Професійні компетентності (визначають особу, здатну професійно діяти: володіти знаннями відповідної професії, виконувати певні маніпуляції, застосовувати технології) і творчі мистецькі компетентності (визначають особу я ту, яка може створювати нове нетрадиційними способами).

Наукові розвідки щодо формування професійної компетентності дизайнерів у паперовій інженерії показало стан недостатнього дослідження питання, оскільки, з одного боку, власне «паперова інженерія» є молодим категоріальним новоутворенням, а, з іншого боку, за останні 10 років на українському науковому просторі досліджувалися такі питання: творчих здібностей при вивченні техніки квілінгу (Олійник, 2019); особливостей завдань з паперопластики для спеціалізації «Графічний дизайн» та технічні, образотворчі та методологічні особливості паперу як основного формотворчого матеріалу в дизайнерському проектуванні (Тихонюк, 2015); сучасним тенденціям розвитку способів та засобів вирішення об'єктів графічного дизайну методами паперопластики (Васильківська, 2017); закономірностям формування та розвитку паперової пластики в світі (Мисак, 2015); розвиток паперового виробництва: культурно-історичний аспект (Мисак, 2016); методиці та технологічному процесу виготовлення з використанням технічних засобів «паперової пластики» виробів дизайнерського спрямування (Пригодій, 2007); українській паперовій творчості (Косицька, 2009).

А тому сутність і структура професійної компетентності майбутніх дизайнерів з паперової інженерії охоплює багатогранний набір навичок, знань і якостей, необхідних для досягнення успіху в цій галузі. Ця компетентність передбачає як теоретичне розуміння, так і практичне застосування в галузі інженерії та дизайну паперу.

1. *Технічні навички.* Майбутні дизайнери повинні набути всебічного розуміння властивостей паперу, виробничих процесів і технологій друку. Вони повинні вміти користуватися дизайнерським

програмним забезпеченням і бути знайомими з різними інструментами та обладнанням, що використовуються в паперовій інженерії.

2. *Творчість та інновації.* Професійна компетентність у галузі інженерії паперу вимагає креативності та здатності до інновацій. Дизайнери повинні бути здатними генерувати оригінальні ідеї, розробляти концепції дизайну та експериментувати з новими техніками, щоб розширювати межі традиційних рішень на основі паперу.

3. *Естетичне сприйняття.* Дизайнери повинні володіти гострим естетичним чуттям і бути уважними до деталей. Вони повинні вміти створювати візуально привабливі композиції, гармонійно поєднувати кольори та текстури, а також ефективно використовувати типографіку та графічні елементи для передачі повідомлень.

4. *Навички вирішення проблем.* Компетентні дизайнери повинні вміти вирішувати проблеми, здатні вирішувати виклики, що виникають під час проектування та виробництва. Це включає усунення технічних неполадок, вирішення конфліктів у дизайні та адаптацію до мінливих вимог проекту.

5. *Комунікація та співпраця.* Ефективні комунікаційні навички мають вирішальне значення для того, щоб дизайнери могли формулювати свої ідеї, співпрацювати з клієнтами, колегами та зацікавленими сторонами, а також втілювати концептуальні дизайни в реальні продукти. Вони повинні вміти

впевнено презентувати свою роботу та отримувати конструктивний зворотній зв'язок.

6. *Знання ринкових тенденцій та вподобань аудиторії.* Дизайнери повинні бути в курсі сучасних тенденцій у паперовій індустрії, вимог ринку та вподобань споживачів. Розуміння цільової аудиторії та адаптація дизайну до її потреб і очікувань є запорукою успіху.

7. *Етична та професійна поведінка.* Професійна компетентність також передбачає дотримання етичних стандартів і доброчесність у всіх аспектах дизайнерської роботи. Дизайнери повинні враховувати авторське право іншого дизайнера, дотримуватися термінів і бюджету проекту та ставити на перше місце задоволення потреб клієнта, зберігаючи при цьому найвищий рівень професіоналізму.

Отже, у якості висновків, підсумовуючи досвід науковців та нормативні положення, можна сказати, що «професійну компетентність» потрібно вважати набором професійних компетентностей, які дозволяють особі професійно та/або фахово діяти завдяки поєднанню знань, набуття досвіду та навичок, оволодіння способами професійного існування. Суть професійної компетентності майбутніх дизайнерів з паперової інженерії полягає в їхній здатності інтегрувати технічні знання з творчим баченням, навичками вирішення проблем, ефективною комунікацією та етичною поведінкою для створення інноваційних та результативних дизайнерських паперових рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є., Маслак Л. П. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 81–109.
2. Артемьева І. Реалізація компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутнього фахівця в галузі дизайну. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 80. Т. 1. С. 16–21.
3. Васильківська О. Роль паперопластики у вирішенні проектних задач графічного дизайну. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2017. № 1. С. 11–16.
4. Бакум З. Професійна компетентність і професійна компетенція в контексті підготовки майбутніх дизайнерів. Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2011. Вип. 33. С. 15–21.
5. Горянський В. Умови формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів дизайну в процесі вивчення художньо-графічних дисциплін засобами візуальних мистецтв. Педагогічні науки : реалії та перспективи 2020. Вип. 75. Т. 1. С. 58–61.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.04.2024)
7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 17.04.2024)
8. Косицька З. Українські витинанки кінця XIX–початку XXI ст.: проблеми вивчення, еволюція стилістики. Studia Ucrainica Varsoviensia. 2023. № 11. С. 95–108.
9. Мала Т. Професійна компетентність, як ключове поняття в процесі підготовки майбутніх фахівців з книжкового дизайну. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2013. № 10. ч. 2. С. 97–105.
10. Міжнародний класифікатор професій. URL: <https://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/docs/resol08.pdf> (дата звернення: 17.04.2024).
11. Мисак М. Особливості історії розвитку паперової пластики. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2015. № 4. С. 93–97.
12. Мисак М. Розвиток паперового виробництва : культурно-історичний аспект. Вісник ЛНАМ. 2016. № 28. С. 239–251.

13. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf> (дата звернення: 17.04.2024).
14. Орлов В. Інтеграційний підхід до формування і розвитку професійної компетентності та кар'єрних орієнтацій майбутніх дизайнерів. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика. Digital Library NAES of Ukraine. 2017. С. 277–282. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707231/> (дата звернення: 17.04.2024).
15. Оружа Л. Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців з дизайну. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011. Вип. 26. С. 119–122.
16. Освітні програми. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/osvitni-programi/> (дата звернення: 17.04.2024).
17. Пригодін М. Д. Курс «Паперова пластика» в навчальних закладах освіти дизайнерського спрямування. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2007. № 1. С. 60–65.
18. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 17.04.2024).
19. Тименко В. Підготовка майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 26. 2011. С. 148–151.
20. Тихонюк О. Папір як формотворчий матеріал в проектній діяльності студентів кафедри графічного дизайну. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2013. № 3. С. 39–41.
21. Цільмак О. Структури компетентностей. Наука і освіта. 2009. № 1. С. 128–135. dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13993
22. Цжи Ц. Етномистецька компетентність особистості: зміст і структура феномену. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22 (27). ч. 2. С. 20–24. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/18860> (дата звернення: 17.04.2024).
23. Шевченко А. Методика навчання художнього проектування майбутніх фахівців з дизайну: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (технічні дисципліни). Київ, 2017. 346 с. <https://enpuir.npu.edu.ua/123456789/41269>

REFERENCES

1. Antonova O., Maslak L. (2011) *Profesiina pedahohichna osvita: kompetentnisnyi pidkhid* [Professional teacher education: a competency-based approach]: monograph. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Publishing House. 81–109. [in Ukrainian].
2. Artemieva I. S. (2021) *Realizatsiia kompetentnisnogo pidkhodu v profesiinii pidhotovtsi maibutnoho fakhivtsia v haluzi dyzainu*. [Implementation of a competence-based approach in the professional training of a future specialist in the field of design] Scientific journal of the Dragomanov National Pedagogical University. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects: coll. of science papers, 80. 1. 16–21. [in Ukrainian].
3. Vasylykivska O. I. (2017) *Rol paperoplastyky u vyrishenni proektnykh zadach hrafichnoho dyzainu*. [The role of paper plastics in solving design problems of graphic design] Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: coll. of science papers, 1. 11–16. [in Ukrainian].
4. Bakum Z. P. (2011) *Profesiina kompetentnist i profesiina kompetentsiia v konteksti pidhotovky maibutnikh dyzaineriv*. [Professional competence and professional competence in the context of training future designers] Pedagogy of higher and secondary schools: a collection of scientific works: coll. of science papers, 33. 15–21. [in Ukrainian].
5. Horiatskyi V. V. (2020) *Umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv dyzainu v protsesi vyvchennia khudozhno-hrafichnykh dystsyplin zasobamy vizualnykh mystetstv*. [Conditions for the formation of professional competence of future bachelors of design in the process of studying artistic and graphic disciplines by means of visual arts] Pedagogical Sciences: Realities and Prospects: coll. of science papers, 75. 1. 58–61. [in Ukrainian].
6. *Pro osvitu*. [On education] Law of Ukraine of 05.09.2017 № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed on 17.04.2024) [in Ukrainian].
7. *Pro vyshchu osvitu*. [On higher education] Law of Ukraine of 01.07.2014 № 1556-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed April 17, 2024). [in Ukrainian].
8. Kosytska Z. (2023) *Ukrainski vytynanky kintsia XIX–pochatku XXI st.: problemy vyvchennia, evoliutsiia stylistyky*. [Ukrainian vytynanky of the late nineteenth and early twenty-first centuries: problems of study, evolution of style] Studia Ucrainica Varsoviensia: coll. of science papers, 11. 95–108. [in Ukrainian].
9. Mala T. V. (2013) *Profesiina kompetentnist, yak kliuchove poniattia v protsesi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z knyzhkovoho dyzainu*. [Professional competence as a key concept in the process of training future specialists in book design] Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University: Pedagogical Sciences: coll. of science papers, 10/2. 97–105. [in Ukrainian].
10. International Classification of Occupations. URL: <https://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/docs/resol08.pdf> (accessed April 17, 2024).
11. Mysak M. (2015) *Osoblyvosti istorii rozvytku paperovoi plastyky*. [Features of the history of paper plastics development] Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: coll. of science papers, 4. 93–97. [in Ukrainian].
12. Mysak M. (2016) *Rozvytok paperovoho vyrobnytstva: kulturno-istorychnyi aspekt*. [Development of paper production: cultural and historical aspect. Bulletin of LNAM: coll. of science papers, 28. 239–251. [in Ukrainian].

13. Metodichni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity [Guidelines for the development of higher education standards.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf> (accessed April 17, 2024). [in Ukrainian].
14. Orlov V. F. (2017) Intehratsiyni pidkhid do formuvannia i rozvytku profesiinoi kompetentnosti ta kariernykh oriientsii maibutnikh dyzaineriv. [Integration approach to the formation and development of professional competence and career orientations of future designers] Professional education in the context of integration processes: theory and practice: coll. of science papers, 277–282. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707231/> (accessed April 17, 2024). [in Ukrainian].
15. Oruzha L. V. (2011) Rozvytok profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z dyzainu. [Development of professional competence of future design specialists] Scientific journal of the Drahomanov National Pedagogical University. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects: coll. of science papers, 26. 119–122. [in Ukrainian].
16. Osvitni prohramy. [Educational programs] State Service of Education Quality of Ukraine. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/osvitni-programi/> (data zvernennia: 17.04.2024). [in Ukrainian].
17. Pryhodin M. D. (2007) Kurs «Paperova plastyka » v navchalnykh zakladakh osvity dyzainerskoho spriamuvannia. [Course "Paper Plastics" in educational institutions of design direction] Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: coll. of science papers, 1. 60–65. [in Ukrainian].
18. Slovnyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tumachnyi slovnyk. [Dictionary of the Ukrainian language. Academic explanatory dictionary] URL: <http://sum.in.ua> (accessed April 17, 2024). [in Ukrainian].
19. Tymenko V. P. (2011) Pidhotovka maibutnikh dyzaineriv u vyshchykh navchalnykh zakladakh. [Training of future designers in higher education institutions] Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects: coll. of science papers, 26. 148–151. [in Ukrainian].
20. Tykhoniuk O. V. (2013) Papir yak formotvorchy material v proektnii diialnosti studentiv kafedry hrafichnoho dyzainu. [Paper as a formative material in the design activity of students of the Department of Graphic Design] Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: coll. of science papers, 3. 39–41. [in Ukrainian].
21. Tsilmak O. M. (2009) Skladovi struktury kompetentnosti. [Components of the structure of competencies] Science and education: coll. of science papers, 1. 128–135. [in Ukrainian].
22. Tszhy Ts. (2017) Etnomystetska kompetentnist osobystosti: zmist i struktura fenomenu. [Ethno-artistic competence of the individual: content and structure of the phenomenon] Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 14: Theory and Methods of Art Education: coll. of science papers, 22/2. 20–24 [in Ukrainian].
23. Shevchenko A. I. (2017) Metodyka navchannia khudozhnoho proektuvannia maibutnikh fakhivtsiv z dyzainu. [Methods of teaching artistic design to future design professionals]: Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.02 - theory and methods of teaching (technical disciplines). Kyiv, 2017. 346 c. [in Ukrainian].

Сільвія ВАСЬКІВ,

orcid.org/0009-0000-6411-3926

викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Ужгородського національного університету

(Ужгород, Україна) *silvika30@gmail.com*

ЗАСОБИ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

У статті проаналізовано основні засоби полікультурної освіти у вихованні дітей та молоді. Вони стають важливим аспектом сучасного освітнього процесу. До них відносимо віртуальні екскурсії, мультимедійні засоби, мовну полікультурність, казки, мистецькі проєкти, культурні виставки, фестивалі.

Поняття полікультурності розглядається як ключовий аспект сучасного світогляду та виховання. У статті проаналізовано різноманітні методи та інструменти, що використовуються для формування толерантності, міжкультурного розуміння та глобальної освіченості серед молодого покоління. Досліджено роль казок, мультимедійних засобів, міжкультурних програм, мовної освіти та інших підходів у цьому процесі. Звернено увагу на важливість впровадження таких методик у навчальні заклади та виховні програми для сприяння гармонійному розвитку особистості та формуванню всебічно розвинених особистостей.

Організація культурних виставок, ярмарків та фестивалів є ефективним інструментом в контексті полікультурної освіти, оскільки вони допомагають зблизити учнів чи студентів з культурним спадком інших національностей, сприяють взаєморозумінню та сприяють формуванню толерантного та відкритого до різноманітності світу підходу до культурних традицій.

Одним із засобів полікультурної освіти є казки різних народів. Вони мають великий потенціал для використання в полікультурній освіті. Казки можуть допомогти дітям дізнатися про різні культури, цінності та особливості співіснування з різними етнічними групами населення. Це важливо не тільки для розвитку толерантності та розуміння, а й для формування характеру та особистості дітей.

Особливу увагу у полікультурній освіті слід приділяти використанню міжкультурних програм, інтерактивних методів навчання, тренінгів з міжкультурної комунікації та інших інструментів, спрямованих на формування толерантного та відкритого ставлення до різноманітності культур та ідентичностей. Результати дослідження підкреслюють важливість використання різних засобів та підходів для впровадження полікультурної освіти у сучасну педагогічну практику задля створення гармонійного та толерантного суспільства.

Ключові слова: полікультурна освіта, засоби полікультурної освіти, віртуальні екскурсії, мовна полікультурність, казки, мистецькі проєкти, фестивалі.

Silvia VASKIV,

orcid.org/0009-0000-6411-3926

Lecturer at the Department of General Pedagogy and Pedagogy of the Higher School

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) *silvika30@gmail.com*

MEANS OF MULTICULTURAL EDUCATION IN THE EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH

The article analyzes the main means of multicultural education in raising children and youth. They are becoming an important aspect of the modern educational process. These include virtual tours, multimedia tools, linguistic multiculturalism, fairy tales, art projects, cultural exhibitions, festivals.

The concept of multiculturalism is considered a key aspect of modern worldview and education. The article analyzes various methods and tools used for the formation of tolerance, intercultural understanding and global education among the younger generation. The role of fairy tales, multimedia tools, intercultural programs, language education and other approaches in this process was studied. Attention is drawn to the importance of implementing such methods in educational institutions and educational programs to promote the harmonious development of the personality and the formation of comprehensively developed personalities.

The organization of cultural exhibitions, fairs and festivals is an effective tool in the context of multicultural education, as they help bring pupils or students closer to the cultural heritage of other nationalities, promote mutual understanding and contribute to the formation of a tolerant and diverse world approach to cultural traditions.

One of the means of multicultural education is fairy tales of different peoples. They have great potential for use in multicultural education. Fairy tales can help children learn about different cultures, values and features of coexistence

with different ethnic groups. This is important not only for the development of tolerance and understanding, but also for the formation of children's character and personality.

Special attention in multicultural education should be paid to the use of intercultural programs, interactive teaching methods, intercultural communication trainings and other tools aimed at forming a tolerant and open attitude towards the diversity of cultures and identities. The results of the study emphasize the importance of using various means and approaches to introduce multicultural education into modern pedagogical practice in order to create a harmonious and tolerant society.

Key words: *multicultural education, means of multicultural education, virtual excursions, linguistic multiculturalism, fairy tales, art projects, festivals.*

Постановка проблеми. Сьогоднішній світ характеризується неймовірною культурною різноманітністю. Однак світові глобалізаційні процеси посилюють взаємовідносини та взаємовплив між націями. Міжкультурне спілкування, обмін ідеями та технологіями надзвичайно важливі для сучасного суспільства. Виховання дітей та молоді у контексті полікультурної освіти стає актуальним завданням сьогодення. Крім традиційного академічного навчання, необхідно використовувати різноманітні культурні ініціативи та засоби для поглибленого вивчення та розуміння інших культур. У цій статті досліджено різноманітні засоби та методи полікультурної освіти дітей та молоді, які сприяють взаєморозумінню, культурному обміну та збереженню культурної різноманітності.

Аналіз досліджень. Засоби полікультурної освіти досліджували у своїх працях Ю. С. Безух, В. В. Бойченко, Г. О. Ткачова, Д. А. Попова та ін.

Мета статті – проаналізувати основні засоби полікультурної освіти, які можна застосувати у вихованні дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу. Полікультурна освіта – це підхід до навчання та виховання, спрямований на взаєморозуміння та взаємодію між представниками різних культур, етносів та націй. Вона базується на ідеї взаємоповаги та різноманітності, заохочує відкритий погляд на світ і вивчення культурних традицій, мов, історії, та звичаїв різних народів. Головна мета полікультурної освіти полягає в тому, щоб сприяти створенню толерантного та глобально освіченого суспільства, що розуміє та поважає культурні відмінності і здатне до співпраці в умовах міжкультурного спілкування.

В сучасному світі, який є надзвичайно різноманітним та глобально пов'язаним, полікультурна освіта виявляється надзвичайно важливою, тому що вона сприяє розвитку культурної свідомості, розуміння та поваги до різних культур і традицій. Сучасний ринок праці потребує людей, які можуть ефективно співпрацювати з колегами та клієнтами з різних культур. Полікультурна освіта готує молодь до роботи в глобальному середовищі та підвищує їхню конкурентоспроможність. Навички міжкультурного спілкування та мови стають

ключовими в умовах світової глобалізації, що полегшує комунікацію в різних ситуаціях.

Правовий аспект полікультурної освіти базується на законодавчих актах та документах: Конституції України, Законах «Про національні меншини в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, інших документах (Безух, 2014:31).

У розвитку полікультурної освіти для дітей та молоді існують певні виклики:

1. Бар'єри в міжкультурному спілкуванні, зокрема, відсутність навичок спілкування та розуміння різних культур, що може ускладнити процес спілкування.

2. Різниця культурних традицій та цінностей може призводити до конфліктів у групі.

3. Різний рівень культурної підготовки учасників, що може ускладнити процес навчання.

4. Відсутність засобів спілкування, зокрема, володіння різними мовами може створювати бар'єри для спілкування.

5. Несприйняття нових ідей: деякі учні можуть ставити сумнів у нові ідеї та концепції, пов'язані з різницею у культурних цінностях.

Щоб зробити впровадження полікультурної освіти більш ефективним, важливо враховувати ці виклики і застосовувати комплекс різноманітних методів, засобів та підходів. Вони створюють сприятливі умови для формування толерантного та відкритого ставлення до різноманітності культур та людей у сучасному освітньому середовищі.

Мультимедійні засоби у сучасному світі мають надзвичайно великий вплив на навчання та розвиток дітей та молоді, тому використання цих інструментів у викладанні культурної спадщини різних національностей є особливо важливим та ефективним. Зображення, відео та анімації можуть стати потужним засобом вивчення культурних аспектів різних національностей. Вони дозволяють учням побачити реальність та відчутти атмосферу історичних та культурних подій. Сучасні мультимедійні платформи дозволяють створювати інтерактивні завдання, які залучають учнів та студентів до активного вивчення культурної

спадщини (наприклад, головоломки, вікторини, електронні карти та ін.). Віртуальні екскурсії або відеотури дозволяють учням «перебувати» у історичних місцях безпосередньо в класі. Інтернет-ресурси та веб-сайти містять безліч матеріалів, які можуть бути використані в процесі полікультурної освіти. Важливим є використання інтернету для спільної роботи над проектами з учнями з інших країн, що сприяє розвитку співпраці, творчості та взаєморозуміння між підлітками (Ткачова, 2017).

Організація та відвідування культурних виставок, ярмарків та фестивалів є ключовим елементом полікультурної освіти, оскільки вони допомагають учням чи студентам побачити, відчути та дослідити різноманітні аспекти культури, традицій та звичаїв різних національностей. Виставки, ярмарки та фестивалі дозволяють студентам або учням збагатити своє розуміння культури через безпосередній контакт з різноманітними елементами літератури, мистецтва, художніх промислів, кулінарії, музики та ін. Використання цих заходів як виховних інструментів може стати стимулом учням та студентам до активної участі та пізнання культурних особливостей різних народів. Виставки та фестивалі можуть надати можливість для діалогу, спілкування та обміну думками, що сприяє активному навчанню та розумінню. Участь у подібних заходах може створити відчуття культурного імперативу та ідентифікації, що сприяє розумінню і прийняттю різних культурних цінностей.

Візуальні та творчі мистецькі проекти також є важливим інструментом для розкриття різноманітності культур у процесі полікультурної освіти. Ці проекти не тільки надають можливість кращого розуміння культурних аспектів, але й заохочують креативність та інтерпретацію культурних відмінностей. Учні та студенти можуть створювати колекції мистецьких робіт, що представляють різноманітність культури різних народів. Роботи можуть бути малюнками, живописом, скульптурами, фотографіями або іншими видами мистецтва. Інформативним буде створення інсталяцій або мультимедійних зон, що демонструють різноманітність культурних звичаїв та ритуалів. Цікавим може бути створення театральних або танцювальних вистав, в яких діти можуть відображати різноманітність культурних традицій різних національностей.

Ці проекти відкривають нові можливості для дітей та молоді не лише в розумінні різноманітності культур, але й в розвитку їхніх творчих навичок та міжкультурної співпраці.

Мова грає ключову роль у полікультурній освіті, оскільки є носієм культурних цінностей та ідентичності. Вона дозволяє школярам та молоді виразити свої думки та ідеї, а також збага-

тити своє розуміння культурних традицій і ідентичності. Вміння спілкуватися іншими мовами допомагає відчути себе більш комфортно в іншій культурі, підвищує рівень міжкультурного спілкування. Мова є інструментом передачі знань та цінностей, і навички мови можуть полегшити процес вивчення культурних аспектів різних національностей. Використання мови може підкреслити та збагатити культурну ідентичність учнів та студентів. Знання різних мов сприяє легкому спілкуванню та зв'язку між різними культурами, що сприяє взаєморозумінню та взаємовпливу (Попова, 2013).

Таким чином, мова не лише є інструментом спілкування, але й важливим засобом для вивчення та розуміння культурної різноманітності. У контексті полікультурної освіти, вміння спілкуватися на різних мовах є надзвичайно важливим, оскільки вона сприяє пізнанню і розумінню різних культур та сприяє міжкультурній співпраці.

Казка також може бути важливим інструментом для полікультурної освіти, здатним вчити дітей розумінню, поваги та справедливості. Казки, зазвичай, містять певні цінності та моральні уроки. Через них діти можуть дізнатися про різні культури та вирости більш розумними, поважними та толерантними. Казки ілюструють різноманітність, яка може бути важливою для полікультурної освіти. Вони вивчають дітей про те, як різні люди можуть жити разом та співпрацювати один з одним. Через казки діти можуть вчитися про загальні риси, які спільні для всіх культур. Це допомагає їм розуміти, що кожна людина унікальна, але є також речі, які об'єднують нас усіх. Казки можуть викликати у дітей уяву, яка допомагає їм краще розуміти світ і різні культури (Безух, 2010: 28).

Казки містять у собі народний гумор, пригоди, багату та експресивну мову. Застосування такої мови та багатого змісту благотворно впливає на розвиток мовної та полікультурної компетентності у дітей. Народні казки формують у дітей позитивні моральні якості (почуття жалю, співчуття, справедливості), толерантне ставлення до представників різних національностей та народів.

Тренінги з міжкультурної комунікації є важливим інструментом у сфері полікультурної освіти, оскільки вони спрямовані на розвиток навичок ефективної взаємодії та спілкування між представниками різних культур. Ці тренінги мають за мету покращити розуміння та взаємодію між людьми з різних етнічних, соціокультурних та мовних груп. Учасники тренінгу вивчають та розуміють різниці в культурних цінностях, переконаннях, комунікаційних стилях та способах вирішення конфліктів між культурами. Учасники навчаються ефективно

спілкуватися з представниками інших культур, використовуючи відкриття, толерантність, слухання та емпатію. Тренінги повинні бути спрямовані на навчання стратегій та методів вирішення конфліктів, що виникають через міжкультурні розбіжності, таких як культурні стереотипи, непорозуміння та недооцінка іншої культури. Такі тренінги сприяють формуванню в учасників поваги до різноманітності культур та розумінню важливості взаємодії та співпраці між людьми з різних культурних контекстів.

Тренінги з міжкультурної комунікації можуть проводитися у форматі рольових ігор, групових дискусій, тренінгів зі створення сприятливого міжкультурного середовища та інших методів, що сприяють активному взаємодії та навчанню учасників. Ці тренінги відіграють важливу роль у формуванні гармонійного та толерантного суспільства, де культурна різноманітність розглядається як джерело багатства та можливостей для розвитку.

Отже, полікультурна освіта за допомогою різноманітних засобів та методів забезпечує визнання різноманітності культур та виховує толерантність, терпимість до інших расових, етнічних чи релігійних груп. Вона виступає засобом підтримки гармонійного співіснування різних націй в умовах посилення інтеграційних процесів (Безух, 2014).

Полікультурна освіта має важливе значення, адже забезпечує передумови для встановлення добросусідських відносин як всередині країни, так і на міждержавному рівні. Вона націлена на усвідомлення молоддю важливості культурного різноманіття, становлення її морально-етичних уявлень та оцінок.

Висновки. Розширення культурних, політичних та економічних зв'язків між країнами створює необхідність для формування спеціальних умов для розвитку та самореалізації особистості, яка готова вирішувати сучасні виклики. Освіта повинна відповідати ряду завдань, спрямованих на розвиток особистості, яка може оцінювати процеси або явища з позиції іншої людини, іншої культури або соціально-економічних умов. Рішення цих завдань може бути здійснене через впровадження полікультурної освіти.

Засоби полікультурної освіти виявляються надзвичайно важливими у вихованні дітей та молоді в сучасному світі. Спрямовані на розвиток розуміння, поваги та сприйняття культурної різноманітності, ці засоби створюють умови для формування толерантного підходу до інших, відкритості до інтеркультурного діалогу та вміння працювати в різноманітних культурних середовищах.

Найефективнішими інструментами у цьому процесі виявляються мультимедійні засоби, культурні програми, технології та інтерактивні методи викладання. Вони дозволяють інтегрувати різноманітні культурні аспекти в освітній процес, надаючи можливість створювати сприятливі умови для вивчення різних культур, мов та традицій.

Засоби полікультурної освіти не тільки розширюють знання дітей та молоді, але й формують їхній світогляд, підготовлюючи до розуміння й управління відносинами в сучасному глобалізованому світі. Важливо звертати увагу на цей аспект в процесі розвитку освітніх систем та розробки навчальних програм для дітей та молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безух Ю. С. Засоби полікультурної освіти школярів у навчально-виховному процесі початкової школи України. Збірник наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. 2014- № 1. с. 30–37.
2. Безух Ю. С. Казка як засіб полікультурної освіти в початковій школі США. Вісник Черкаського національного університету. Сер. «Педагогічні науки». 2010. № 4. с. 26–29.
3. Попова Д. А. Проблема полікультурної освіти у вітчизняній педагогічній теорії та практиці. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. 2013. С. 64–75.
4. Ткачова Г. О., Чжань Ювень. Формування полікультурної компетентності молоді в умовах сучасного глобалізованого суспільства. Теорія та методика навчання та виховання. 2017. Вип. 41. С. 150–159.

REFERENCES

1. Bezukh Y. (2014) Zasoby polikulturnoi osvity shkoliariv u navchalno-vykhovnomu protsesi pochatkovoї shkoly Ukrainy [Means of multicultural education of schoolchildren in the educational process of the primary school of Ukraine]. Zbirnyk nauk. pr. Umanskoho derzh. ped. un-tu imeni Pavla Tychny. - №1. s. 30–37 [in Ukrainian].
2. Bezukh Y. (2010) Kazka yak zasib polikulturnoi osvity v pochatkovii shkoli SShA. [Fairy tale as a means of multicultural education in the elementary school of the USA]. Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu. Ser. «Pedahohichni nauky», 4. s. 26–29 [in Ukrainian].
3. Popova D. (2013) Problema polikulturnoi osvity u vitchyznianiі pedahohichniі teorii ta praktytsi [The problem of polycultural education in domestic pedagogical theory and practice]. Psykholoho-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ. Pp. 64–75 [in Ukrainian].
4. Tkachova G., Chzhan Yuven. (2017) Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti molodi v umovakh suchasnoho hlobalizovanoho suspilstva [Formation of multicultural competence of youth in the conditions of modern globalized society]. Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia. Vyp. 41. Pp. 150–159 [in Ukrainian].

УДК 37.378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-52>

Анастасія ВАЩУК,
orcid.org/0000-0002-7628-9395
викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) Anastasiaaaa1608@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті охарактеризовано дефініції понять «інноваційні методи навчання», «комунікативний метод», «лексичний метод», «метод ролівої гри», «метод сценарія».

Висвітлюючи сучасні тенденції використання інноваційних підходів у навчанні іноземних мов у вищій освіті, ця стаття проводить глибокий аналіз переваг та можливостей, які пропонують новітні методи. Новаторські технології, такі як віртуальна реальність, інтерактивність програмного забезпечення та онлайн-ресурси, стають важливими компонентами у процесі вивчення мови.

В даному дослідженні розглядаються різноманітні аспекти застосування інноваційних методів для вивчення іноземних мов у вищій освіті. Перш за все, звертається увага на індивідуальні потреби та мотивацію студентів. Використання новітніх технологій дозволяє створити захопливе навчальне середовище, яке відповідає потребам індивідуального навчання. Застосування віртуальної реальності, наприклад, дозволяє студентам зануритися у мовне середовище, що стимулює їхній інтерес та активність у процесі навчання.

Додатково, стаття обговорює позитивний вплив інноваційних методів на результативність навчання. Зазначається важливість інтеграції сучасних технологій, таких як мультимедійні засоби та онлайн-ресурси, що робить навчання більш доступним і зацікавленим. Використання інтерактивних програм та онлайн-ресурсів дозволяє студентам активно залучатися до процесу навчання, що призводить до покращення їхніх мовних навичок та розуміння.

Важливим аспектом є також індивідуалізація навчання, що передбачає підбір матеріалів та завдань, що відповідають рівню та потребам кожного студента. Наголошується на створенні позитивного навчального середовища, де помилки розглядаються як частина процесу вивчення.

Окрім того, стаття робить акцент на важливості поєднання традиційних інструкційних методик із сучасними підходами. Правильне використання інноваційних методів у поєднанні з традиційними забезпечує оптимальні результати у вивченні іноземних мов у вищій освіті.

Ця стаття слугує джерелом для викладачів та дослідників, які цікавляться вдосконаленням процесу навчання іноземних мов у вищій освіті шляхом застосування інноваційних методів.

Ключові слова: інноваційні методи навчання, форми та засоби навчання, комунікативний метод, лексичний метод, метод ролівої гри, метод сценарія.

Anastasiia VASHCHUK,
orcid.org/0000-0002-7628-9395
Lecturer at the Department of English, Humanitarian Direction № 3
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) Anastasiaaaa1608@ukr.net

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article describes the definitions of the terms «innovative teaching methods», «communicative method», «lexical method», «role play method», «scenario method». Highlighting the current trends in the use of innovative approaches in teaching foreign languages in higher education, this article conducts an in-depth analysis of the advantages and opportunities offered by the latest methods. Innovative technologies such as virtual reality, software interactivity and online resources are becoming important components in the language learning process.

This study examines various aspects of the application of innovative methods for learning foreign languages in higher education. First of all, attention is paid to the individual needs and motivation of students. The use of the latest technologies allows you to create an exciting learning environment that meets the needs of individual learning. The use of virtual reality, for example, allows students to immerse themselves in the language environment, which stimulates their interest and activity in the learning process. In addition, the article discusses the positive impact of innovative methods on the effectiveness of training. The importance of integrating modern technologies, such as multimedia and

online resources, which makes learning more accessible and engaging, is noted. The use of interactive programs and online resources allows students to be actively involved in the learning process, which leads to an improvement in their language skills and understanding. An important aspect is also the individualization of education, which involves the selection of materials and tasks that correspond to the level and needs of each student. Emphasis is placed on creating a positive learning environment where mistakes are seen as part of the learning process. In addition, the article emphasizes the importance of combining traditional instructional methods with modern approaches. The correct use of innovative methods in combination with traditional ones provides optimal results in the study of foreign languages in higher education. This article serves as a resource for teachers and researchers interested in improving the process of teaching foreign languages in higher education through the use of innovative methods.

Key words: *innovative teaching methods, forms and means of teaching, communicative method, lexical method, role-playing method, scenario method.*

Постановка проблеми. Сьогодні процес навчання стає більш різноманітним і індивідуальним, особливо це помітно у вивченні іноземних мов, які відіграють важливу роль у житті кожної людини. З появою Інтернету та зростанням використання комп'ютерних технологій усі аспекти освіти зазнають змін, і це вимагає пошуку нових методів навчання, оскільки традиційні підходи часто не відповідають потребам сучасного суспільства.

Півстоліття тому головним завданням університету було підготувати фахівців, здатних ефективно виконувати роботу в своїй галузі. Однак сучасна освіта акцентується на формуванні особистості майбутнього працівника, його творчих здібностей та готовності адаптуватися до змін. Особлива увага приділяється розвитку студентів як особистостей, які вміють конкурувати та виділятися серед інших. Це відображається у впровадженні рейтингової системи, яка сприяє формуванню навичок конкурентного середовища та готує студентів до подальшої боротьби за успіх у професійній сфері.

Отже, виникає необхідність у перегляді змісту курсів, методів навчання та впровадженні новаторських підходів для студентів вищих навчальних закладів, що стає суттєвим та актуальним завданням. Сучасні дослідження у галузі лінгвістики наголошують на функціональності та ефективності нових методів вивчення мови, оскільки вибір методики навчання впливає на результативність комунікативного процесу між викладачем і студентом. Інновації в освіті спрямовані на постійне вдосконалення педагогічних технологій та методів навчання для забезпечення якісної освіти та полегшення засвоєння матеріалу студентами.

Таким чином, постає необхідність постійного впровадження передових технологій і педагогічних інновацій у вищих навчальних закладах для відповідності сучасним вимогам освіти та підготовки кваліфікованого персоналу.

Аналіз досліджень. Аналіз досліджень містять огляд актуальних наукових робіт, що досліджують інноваційні методи навчання у вищих навчальних закладах.

Під час аналізу було розглянуто якісні дослідження, які висвітлюють вплив методів на академічні досягнення студентів, ефективність різних підходів до викладання іноземних мов, мотивацію студентів та їх залучення до навчального процесу, а також їхню підготовку до викликів сучасного ринку праці.

Найвагоміші внески були зроблені такими сучасними дослідниками як Dr. Rod Ellis, Dr. Diane Larsen-Freeman та Dr. Scott Thornbury. Ці дослідники внесли значний внесок у розвиток сучасних підходів до викладання іноземних мов та дослідження їхнього впливу на навчання та вивчення.

Серед основних сучасних наукових робіт з даної теми можна виділити «*Innovative Approaches to Language Teaching: A Comparative Study*» – порівняльне дослідження інноваційних підходів до викладання мов та їхнього впливу на результативність навчання, а також «*Language Learning Strategies in the Context of Innovative Teaching Methods*» – дослідження стратегій навчання мови в контексті використання інноваційних методів.

Мета. Мета статті полягає у глибокому аналізі інноваційних підходів до викладання іноземних мов, включаючи використання сучасних технологій, активні методи навчання, інтерактивні підходи тощо. Мета полягає також у виявленні переваг та обмежень кожного з цих методів, їхнього впливу на мотивацію та результативність студентів у вивченні мови, а також у розгляді можливостей їхнього використання для розвитку комунікативних навичок та міжкультурної компетенції. Крім того, мета статті включає вивчення перспективного напрямку розвитку інноваційних методів навчання мов у вищій освіті та розробку рекомендацій щодо їхнього успішного впровадження у навчальний процес.

Основний матеріал. Протягом історії викладання іноземних мов змінювалися та розвивалися методи навчання, виходячи з доступних джерел інформації та їх використання. Однак загальна класифікація способів сприйняття нової інформації під час навчального процесу залишається сталим фактором.

Як зазначає І. Дичківська у своїй роботі «Інноваційні педагогічні технології»: «У теорії педагогічної

інноватики функціонують фундаментальні закони, знання яких дає змогу ефективно впроваджувати інновації у системі освіти і керувати ними» (Дичківська, 2004: 22). Наприклад, такі способи, як візуальний, слуховий та зоровий. Починаючи роботу зі студентами, викладач враховує ці різновиди сприйняття, щоб забезпечити більш комфортну та ефективну навчальну діяльність.

Вивчення мови через прямий контакт з викладачем дозволяє останньому керувати процесом навчання та виявляти потенціал студента під час занять.

Головною метою вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах на сучасному етапі є розвиток комунікативних навичок студентів, які дозволять їм успішно використовувати свої знання, уміння та навички для вирішення практичних комунікативних завдань у реальних життєвих ситуаціях. Іноземна мова виступає як засіб спілкування з представниками інших країн та культур.

Розглянемо детальніше різні методи навчання іноземних мов. Серед інноваційних підходів можна виділити такі:

1. Метод «Story line» або метод сценарію.
2. Метод «Role play» або метод рольової гри.
3. Метод «Case study» або метод вивчення випадків.
4. Метод «PPP» (Presentation-Practice-Production) або метод презентації, практики та продуктивності.
5. Лексичний підхід або «Lexical Approach».
6. Комунікативний підхід або «Communicative Approach».
7. Використання комп'ютерних програм для навчання, в тому числі популяризація дистанційних занять за допомогою сервісів для спілкування, таких як Skype, Zoom, Moodle, Classroom тощо.

Метод «Story line» використовує створення та інтерпретацію різних сценаріїв для вивчення мови. Діючи як актори або режисери, студенти вчаться застосовувати мову у різних ситуаціях та розвивають навички спілкування та виразності. Отже, цей метод навчання передбачає творче планування, систематизацію матеріалу та вирішення поставлених завдань.

Метод «Role play» широко використовується викладачами у вищих навчальних закладах, щоб стимулювати розвиток комунікативних навичок студентів. Цей метод «навчання в дії» допомагає вивчати іноземну мову на практиці, допомагаючи подолати мовний бар'єр. Він передбачає відтворення реальних ситуацій за допомогою ролей. Студенти грають певні ролі (наприклад, покупця та продавця у магазині або туриста та готельного клерка) та спілкуються між собою, використовуючи мову у відповідних ситуаціях. Цей підхід дозволяє опановувати нові слова, активно мис-

лити, будувати граматично правильні речення і виражати свої думки іноземною мовою. За його високої ефективності метод має велику популярність серед викладачів та студентів.

Метод «Case study» охоплює аналіз проблемних ситуацій, використовуючи знання студентів та їхні ідеї для розв'язання проблемних питань. Під час обговорення студенти формулюють власні думки, будують діалоги та полілоги. Особливо важливо, що в цьому методі студенти спілкуються між собою, без втручання викладача, що може викликати стрес. Тому цей метод є дуже корисним для подолання мовного бар'єру.

Метод Presentation-Practice-Production складається з етапів презентації, практики та застосування нового матеріалу. Важливо відзначити, що цей метод вважається більш традиційним, а тому відомим та ефективним. Він охоплює всі аспекти лексики та граматики, що викладаються у підручниках, і залишається одним із найкращих методів навчання на сьогодні. Головним недоліком цього підходу є те, що завдання більше спрямовані на правильність мови, ніж на розвиток мовленнєвих навичок. Таким чином, цей метод більше підходить для вивчення граматики та лексики, але може бути менш ефективним у навчанні вільного мовлення.

Lexical Approach – метод, що зосереджується на вивченні словникового запасу та вживанні слів у контексті. Blair вважає, що лексика відіграє центральну роль у вивченні мови (Blair, 1991: 132). Він використовує контекстуальне вивчення слів та фраз для забезпечення кращого їх запам'ятовування. Під час застосування цього методу викладач зазвичай використовує автентичні тексти, а студентам пропонується вивчити текст та виписати окремі лексичні одиниці. Недоліком цього підходу є відсутність роботи з граматикою, оскільки вивчення лексики без граматики малоімовірно принесе значні результати.

Communicative Approach – це метод, в якому мова використовується як основний засіб комунікації. Цей метод фокусується на розвитку навичок спілкування. Він ставить за мету навчити студентів використовувати мову у реальних ситуаціях, таких як обговорення тем, розв'язання проблем та взаємодія з іншими людьми. Уроки спрямовані на розвиток навичок слухання, говоріння, читання і письма, що дозволяє студентам ефективно використовувати мову в різних ситуаціях. Великою перевагою цього методу є підкреслення саме процесу спілкування над правильністю вимови. Згідно з цим підходом, студенти можуть припуститися помилки, головне – навчитися говорити та подолати мовний бар'єр. Таким чином, студенти мають можливість подолати свій страх говорити

неправильно та вдосконалити свої мовні навички. До недоліків можна віднести те, що якість мовлення не є основним критерієм. Враховуючи ефективність описаних вище методів, важливо зазначити, що вони відіграють значну роль у процесі навчання студентів.

Слід також зазначити, якого розвитку та популяризації набуло запровадження дистанційних програм. Це стало справжнім прикладом новацій у сучасній освітній сфері. Методи використання відомих сервісів для спілкування, таких як Skype, Zoom, Moodle, Classroom, а також курсів, де взаємодія з викладачем не передбачена, привернули велику увагу суспільства. Вони відповідають потребам сучасного ритму життя, оскільки дозволяють навчатися за гнучким графіком, уникнути необхідності в особистих зустрічах з викладачами та зберегти комфорт. Однак, обираючи такі методи вивчення мови, важливо мати самоконтроль і мотивацію, оскільки лише ви самі можете керувати своїм прогресом і часом, відведеним на навчання. Однак, чи можна вважати цей вибір оптимальним? Мова, як основний засіб комунікації, важлива для вивчення у взаємодії з іншими людьми, тому вивчати її без такої взаємодії може бути складно для досягнення рівня вільного спілкування. Через це популярність дистанційного навчання іноземних мов поступово згасає, зосереджуючись переважно на самостійних напрямках, таких як відеоуроки та онлайн-курси.

Тому сучасне навчання стало окремим напрямком вивчення іноземних мов, що поєднується з сучасними технологіями, розширюючи можливості для реалізації творчих і креативних підходів викладачів. Нові методи вивчення іноземних мов включають створення презентацій, відео та аудіо

матеріалів, а також використання різних джерел інформації. Незважаючи на це, багато людей віддають перевагу навчанню разом з викладачем, оскільки це дозволяє отримати додаткові знання, не обмежуючись програмою курсу.

Висновки. Інноваційні методи навчання іноземних мов, такі як використання технологій, активне навчання та інтерактивні підходи, демонструють значний потенціал у покращенні ефективності навчання та залученні студентів до навчального процесу. Результати досліджень свідчать про те, що інноваційні методи сприяють підвищенню мотивації студентів, їхнього активного залучення до вивчення мови та розвитку комунікативних навичок. Слід зазначити те, що при виборі та впровадженні інноваційних методів навчання важливо враховувати потреби та особливості студентів, а також можливості та обмеження, пов'язані з використанням новітніх технологій та методик. Окремо слід зазначити, що методи навчання іноземних мов різняться і залишаються на вибір викладача. Найбільш ефективним підходом є комбінація різних методів для створення власного стилю викладання. Основне завдання викладача – постійне оновлення та удосконалення власних знань і навичок для успішного використання на практиці. Необхідно застосовувати комплексний підхід, включаючи в себе вивчення лексики, граматики, виконання відповідних вправ та їх автоматизацію, а також використання мови у реальних розмовних ситуаціях.

Ці висновки вказують на важливість подальшого розвитку і впровадження інноваційних підходів у викладанні іноземних мов у вищій освіті з метою покращення якості навчання та підготовки студентів до вимог сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
2. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти: Педагогічна преса, 2003. 216 с.
3. Приходько Д. Інтеграція сучасних технологій у процес вивчення та викладання іноземних мов. Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2014. 191 с.
4. Blair R. Innovative approaches to language teaching. New York: Newbury House. Celce Hurcia, H., ed. 1991.
5. Smolanka V. UzhNU strategic goal – the creation of innovative European university level. Transcarpathian true, 2015.

REFERENCES

1. Dychkivska I. (2004) Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii. [Innovative pedagogical technologies] Navchalnyi posibnyk I. Dychkivska. K.: Akademydav, 2004. 352 [in Ukrainian].
2. Kovalenko O. (2003) Kontseptualni zminy u vykladanni inozemnykh mov u konteksti transformatsii inshomovnoi osvity. [Conceptual changes in the teaching of foreign languages in the context of the transformation of foreign language education] – Pedahohichna presa, 216 [in Ukrainian].
3. Prykhodko D. (2014) Intehratsiia suchasnykh tekhnolohii u protses vyvchennia ta vykladannia inozemnykh mov. [Integration of modern technologies into the process of learning and teaching foreign languages] IX Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 191 [in Ukrainian].
4. Blair R. Innovative approaches to language teaching. New York: Newbury House. Celce Hurcia, H., ed. 1991.
5. Smolanka V. UzhNU strategic goal – the creation of innovative European university level. Transcarpathian true, 2015.

UDC 376.1-056.37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-53>

Aygun Bakikhan gizi VERDIEVA,

orchid.org/0000-0965-4532-1289

PhD student, Deputy Dean of the Faculty of Humanities, Education and Social Sciences

Khazar University

(Baku, Azerbaijan) averdiyeva@khazar.org

ASSESSMENT OF STUDENT ACHIEVEMENT AS CORE COMPETENCIES OF EDUCATION

The aim of this article is to analyze the core competencies of lifelong learning in assessing student performance. The factors are considered through the prism of the debate around educational structures and shed light on the processes of formation of the core competencies of education. The purpose of this article is to analyze the core competencies of lifelong learning in assessing student performance.

The author comes to the conclusion that all this should be reflected in the achievements of students. Because achievement is so broad, it cannot simply be limited to the acquisition of knowledge or skills in a specific subject area.

Methods: During the research process, historicity, scientific character, an objective and critical attitude to historical processes, and their comparative analysis were chosen as the main research methods.

Scientific innovation: Rigorous research into student achievement; the results were interpreted in the direction of addressing the core competencies of education.

Practical significance: The article has important scientific and practical significance from the point of view of assessing education and student performance. Articles about this in field research papers, textbooks and written monographs may be useful.

Conclusions: In conclusion, as a new direction in the field of education, the issue of the formation and application of competence and assessment based on it is considered as an object of wide discussion. In the course of our research, we determined that the cooperation created in different countries in the field of education has led to the implementation of a number of projects and programs, exchange of students and teachers, mutual recognition of documents related to education, the application of new approaches and methods of education, innovation, in a word. In addition to creating conditions for the development of education in the country and integration into the global education system, it also creates conditions for the expansion of political, economic and cultural differences between countries of the world.

The main work that needs to be done in order to prepare personnel trained in the country in a quality that meets modern requirements is joint support for the work and activities of educational complexes of higher educational institutions and scientific and educational institutes.

Key words: *competence, pedagogue, world, education, evaluation.*

Айгун Бакихан gizi ВЕРДІЄВА,

orchid.org/0000-0965-4532-1289

аспірант, заступник декана гуманітарного факультету, освіти та соціальних наук

Університету Хазар

(Баку, Азербайджан) averdiyeva@khazar.org

ОЦІНЮВАННЯ УСПІХІВ СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ОСВІТИ

Метою статті є аналіз основних компетенцій безперервного навчання в оцінюванні успішності здобувачів вищої освіти. Чинники розглядаються через призму дискусії навколо освітніх структур і проливають світло на формування основних компетенцій освіти, і все це має знайти відображення в досягненнях студентів. Ці досягнення охоплюють досить широке коло компетенцій, вони не обмежуються набуттям знань чи навичок у певній предметній галузі.

У процесі дослідження за основні наукові методи було вибрано історичність, науковість, об'єктивне та критичне ставлення до історичних процесів, їх порівняльний аналіз.

Наукові інновації: ретельне дослідження досягнень здобувачів освіти; інтерпретація результатів у напрямі вирішення основних компетенцій освіти.

Стаття має важливе наукове та практичне значення з погляду оцінювання освіти та успішності здобувачів освіти. Статті, присвячені цьому питанню, в наукових працях, підручниках та монографіях у письмовому вигляді можуть виявитися корисними.

Новий напрям у сфері освіти, тобто питання формування та застосування компетентності та оцінювання на її основі, розглядається як об'єкт широкого обговорення. У ході дослідження було визначено, що співпраця, створена в різних країнах у сфері освіти, призвела до реалізації низки проектів та програм, обміну студентами та викладачами, до взаємного визнання документів, пов'язаних з освітою, застосування нових підходів та

методи освіти, інновацій. Крім покращення розвитку освіти в країні та інтеграції у світову систему освіти, міжнародна співпраця також створює умови для вивчення політичних, економічних та культурних відмінностей між країнами світу.

Основна робота, яку необхідно провести в країні з метою підготовки кадрів, відповідних сучасним вимогам, – це забезпечення спільної діяльності навчальних комплексів закладів вищої освіти та науково-освітніх інститутів.

Ключові слова: компетентність, педагог, освіта, оцінювання.

Introduction. After Azerbaijan gained its independence, the need for radical reforms in education as well as in other fields emerged. The beginning of the process of transition from the Soviet education system to a modern and world-standard education system coincides with the middle of the 90s of the last century. The first important step taken in this direction was the introduction of two-level higher education (undergraduate and graduate) in the country in 1993. That year, for the first time, 23 higher education institutions of the country admitted students to the bachelor's level. Subsequently, radical changes and renewals took place in the content of bachelor's education.

This article aims to analyze the core competencies of lifelong learning in assessing student achievement. Factors are examined through the lens of discussion around educational structures and shed light on the processes of core competencies of education.

Methods. While working on the article, the author made an effort to comprehensively systematize all sources and information based on specific historical analyses, to create a comprehensive picture of the topic. In the research process, historicity, scientificity, objective and critical attitude to historical processes, their comparative analysis were selected as the main research methods.

Scientific innovation. Thoroughly researched student achievements; the results were interpreted in the direction of solving the main competencies of education.

Practical importance. The article has important scientific and practical importance in terms of evaluating student education and achievement. Article this in the field research works, textbooks and of monographs in writing may be useful.

Main part. The rules have been further improved, standards corresponding to the requirements of the world education system have been applied, and the process of introducing the credit system in education has begun. In 1997, after the first graduation at the bachelor's level of higher education, the implementation of the transition to the second level of higher education – master's degree – began in higher schools (Agayev, 2005: 98).

Until 2005, admission to the master's degree was carried out by higher schools. In that year, by the decree of the President of Azerbaijan, the admission

of students to the master's degree was entrusted to the State Commission for Student Admission, which is the process of admission to the second level of higher education. has ensured its implementation with a successfully tested test method. In 1999, "Reform in the field of education of the Republic of Azerbaijan Program" after approval in the entire educational system, including higher education reforms at the educational level have become systematic (Reform in the field of education of the Republic of Azerbaijan Program, 2006). Based on that program structural changes were made in higher education as well as in other levels, the network of enterprises is optimized, to the structure of specialist training new specialties have been added. Considerable independence for educational institutions, wide powers have been given. Higher schools scientific councils, state certification determining the composition of commissions, their internal structure, State preparation of educational plans for specialties based on educational standards and they started solving other issues independently. In addition, 6 higher the school was given greater independence and self-management of their activities started to build based on the principle. The state of those universities It is financed by a separate item from the budget since 2001 are hold.

In the 21st century, which is the century of education that we live in, it is almost impossible to survive without innovations. The rapidly changing and globalized world, the extreme flow of information, the high level of ICT development and the ever-increasing demands have gradually displaced the traditional approach to education, training and assessment. All these factors made the issue of radically changing the traditional approach to education as a whole not only in the field of student achievement assessment in the 20th century urgent. In any field, especially in the field of education, an approach that lags behind the requirements of the time hinders development.

From this point of view, the issue of evaluating the achievement of the student of the 21st century has been approached from a new aspect. According to George Brown's conclusion in this matter, many innovative changes have taken place in the field of assessment to date.

Innovative changes in the field of assessment are classified as follows:

- Written exams – coursework
- Evaluation by the teacher – self-evaluation of the student
- Implicit evaluation criterion – overt evaluation criterion
- Competitive – cooperative
- Evaluation of the result – evaluation of the process
- Learning objectives – learning outcomes
- Content – competencies
- Course evaluation – module evaluation.

As it can be seen, the changes in the field of evaluation were accompanied by the emergence of innovative approaches in this field (Agamaliyev, 1998: 341).

In the traditional pedagogical theory, it is stated that the learning process consists of three components: the teacher, the student, and the content. It is also called the didactic triangle. This description of the learning process is based on the philosophy of knowledge transfer. Today, we know that the above training process is not very effective. Therefore, the composition of the didactic triangle has been fundamentally changed. Thus, the teacher is already characterized as a facilitator, the student as a researcher, and the content as competence concepts. The philosophy of knowledge transfer has been replaced by the philosophy of competence formation. As for the assessment, the question of evaluating the process rather than the result was more relevant today. Such a process is mainly continuous and accompanies the training process until the end.

All the changes that have taken place have, first of all, actualized the issues of what to teach and how to evaluate what we teach to the students of our time. At this time, the main thing to pay attention to is what to evaluate. We can note that in the modern era, the main focus of the assessment is the students' achievements. But what is meant by student achievement? When we say achievement, the first thing we think of is the good result, success achieved by any person in a field, at work. The achievements of the students are directly related to their learning process. As we know, in the learning process, students acquire the necessary knowledge, skills, competencies and attitudes to live in the information society and function effectively. In addition, today it is proposed as a basic condition that every student should have the concepts of values, competitiveness, responsibility, initiative, tolerance and independence, which are necessary for him to deal with personal development, lifelong learning and to be able to effectively integrate into society. All these mentioned should be reflected in the achievements of the students. I think that because achievement is a

broad concept, it cannot be limited to the acquisition of knowledge or skill in a particular subject area (Javadov, 2005: 18).

According to many educators, the competency-based approach first appeared in the American education system in the 1970s. In order to improve the quality of teacher education, both the development of competency-based programs and the conduct of competency-based assessment were conducted. Later, from the 90s of the 20th century, the concept of competence and the philosophy of evaluation based on it became the subject of wide discussion in Europe. Since those times, programs based on competencies have been developed and implemented in the higher education systems of England and Australia. Taken as a whole, the competency-based approach to education is considered a result of behaviorism theory. In modern times, competency-based assessment has benefited from the effective provisions of constructivism theory in addition to behaviorism theory.

After the establishment of the European Higher Education Area, many projects on the creation of competency-based educational programs and their assessment forms have been implemented. Here, competence is considered a dynamic combination of knowledge, skills and values. One of those projects is the Twinning project. One of the main goals of this project is to develop a competency-based approach in the higher education system. The competency-based approach effectively aligns with the provisions of the ACTTS. To what extent this approach is necessary was discussed at the World Higher Education Conference held in 1998. It was noted that the great need for lifelong education requires young people to acquire the necessary competencies to contribute to the cultural, social and economic development of society (Gardashov; Javadov, 2014: 37).

Competencies in the European Higher Education Area are divided into two groups. General competencies and specific competences related to the professional field. One of the main directions of the Twinning project, which started in 2000 with the financial support of the European Commission, was to define the main competencies in the European space. The twinning project covers the states that have almost officially joined the Bologna process. Twinning projects focus more on general competencies. General competencies are divided into three groups as follows:

Groups of general competencies:

- Instrumental;
- Cognitive;
- Analysis – the ability to synthesize, the ability to think logically, basic general knowledge;
- Methodological;

- Technological. Elementary computer skills, information management skills;
 - Linguistics. Oral and written communication skills in mother tongue, foreign language skills;
 - Interpersonal;
 - Individual – self-presentation skills, self-critical skills, ethical commitment;
 - Social team, interpersonal communication skills, the ability to work in an international environment, the ability to cooperate, the ability to work in teams of different types, the ability to communicate with specialists from other fields;
 - Systemic;
 - Organizational. Knowledge in practice, ability to work independently, research skills; (Mardanov; Agamaliyev; Mehrabov; Gardashov, 2003: 281);
 - Entrepreneurship Ability to learn, creativity, initiative and entrepreneurial skills, ability to understand the customs and traditions of other countries;
 - Leadership;
- Ability to effectively adapt to new situations, leadership skills, determination to succeed.
- Apparently, these competencies reflect the characteristics of a kind of competent personality. They essentially contain the answer to the given question: How to form a professional specialist so that he can meet the demands of the labor market and the information society at a high level?

For this, he should be taught the basic competencies of lifelong education, which include knowledge, skills, values, attitudes, ideas and characteristics necessary for personal development, employment, and integration into society (Askerov; Askerov, 2002: 198).

Conclusions. In conclusion, as a new direction in the field of education, the issue of the formation and application of competence and assessment based on it is considered as an object of wide discussion. In the course of our research, we determined that the cooperation created in different countries in the field of education has led to the implementation of a number of projects and programs, exchange of students and teachers, mutual recognition of documents related to education, the application of new approaches and methods of education, innovation, in a word. In addition to creating conditions for the development of education in the country and integration into the global education system, it also creates conditions for the expansion of political, economic and cultural differences between countries of the world.

The main work that needs to be done in order to prepare personnel trained in the country in a quality that meets modern requirements is joint support for the work and activities of educational complexes of higher educational institutions and scientific and educational institutes.

BIBLIOGRAPHY

1. Agamaliyev R. A. Azərbaycan təhsili 21-ci əsrə doğru: idarəetmə, prioritetlər, islahatlar. Bakı, Təhsil nəşr., 1998. 376 p.
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində islahat Proqramı. Bakı, 2006. 176 p.
3. Ağayev A. Təlim prosesi, ənənə və müasirlik. Bakı, 2005. 187 p.
4. Javadov I. A. Təhsilin keyfiyyət təminatında monitorinq və qiymətləndirmənin rolu. *Azərbaycan məktəbi*. Bakı, 2005, № 5. P. 15–21.
5. Askerov S., Əsgərov Ş. Q. Biliyin Qiymətləndirilməsi. *Təhsil, mədəniyyət, incəsənət jurnalı*, Bakı, 2002, № 3. P. 20–27.
6. Aliyev A. Ümumtəhsil məktəbi müəlliminin pedaqoji fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi. *Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri*. Bakı, 2003, № 2, P. 199–204.
7. Kardashov T., Javadov I. Təhsildə monitorinq sistemi və onun növləri. *Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri*. 2014, № 5, P. 35–38.
8. Mardanov M. C., Agamaliyev, R., Mehrabov, A., Gardashov, T. Təhsil sistemində monitorinq və qiymətləndirmə. Bakı. 2003, P. 406.

REFERENCES

1. Agamaliyev, R. A. (1998). “Azərbaycan təhsili 21-ci əsrə doğru: idarəetmə, prioritetlər, islahatlar”, [Azerbaijani Education towards the 21st century: management, priorities, reforms], Bakı, Təhsil nəşr., 376 s. [in Azerbaijanian].
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində islahat Proqramı (2006). [Education reform program of the Republic of Azerbaijan]. Bakı, 176 p. [in Azerbaijanian].
3. Ağayev, A. (2005). Təlim prosesi, ənənə və müasirlik [Training process, tradition and modernity], Bakı, 187 s. [in Azerbaijanian].
4. Javadov, I. A. (2005). Təhsilin keyfiyyət təminatında monitorinq və qiymətləndirmənin rolu. [The role of monitoring and evaluation in quality assurance of education]. *Azərbaycan məktəbi*. Bakı, № 5. s.15-21. [in Azerbaijanian].
5. Askerov, S., Askerov Ş. Q. (2002). Biliyin Qiymətləndirilməsi. [Knowledge Assessment]. *Təhsil, mədəniyyət, incəsənət jurnalı*, Bakı, №3. s.20-27. [in Azerbaijanian].
6. Aliyev, A. (2003). Ümumtəhsil məktəbi müəlliminin pedaqoji fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi [Evaluation of the pedagogical activity of the general education school teacher], *Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri*. Bakı, № 2, s. 199-204. [in Azerbaijanian].
7. Kardashov, T., Javadov, I. (2014). Təhsildə monitorinq sistemi və onun növləri. [Educational monitoring system and its types]. *Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri*. № 5, s. 35-38. [in Azerbaijanian].
8. Mardanov, M. C., Agamaliyev, R., Mehrabov, A., Gardashov, T. (2003). Təhsil sistemində monitorinq və qiymətləndirmə. [Educational monitoring system and its types]. Bakı. p. 406. [in Azerbaijanian].

УДК 378.091(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-54>

Оксана ВІНТОНЯК,
orcid.org/0000-0003-0040-3582
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри педагогіки та методик навчання
освітніх галузей і технологій початкової освіти
Коломийського педагогічного фахового коледжу
(Коломия, Івано-Франківська область, Україна) oksana.zv@ukr.net

ВИРОБЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩ І КОЛЕДЖІВ: НАЦІОНАЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ЕТАП 1991–2002 РОКІВ

Українська держава успадкувала від УРСР розвинену систему середніх спеціальних закладів освіти. У змісті їх професійної підготовки був слабким теоретичний складник, властивий вищій школі. Щоб уникнути цієї прогалини, узяли курс на інтеграцію педагогічних училищ, технікумів і коледжів у систему вищої освіти. Для цього в 1990-х рр. розробляли відповідну нормативно-правову базу.

Метою статті є аналіз процесу вироблення нормативно-правових засад функціонування педагогічних училищ, технікумів і коледжів у 1991–2002 рр. для вдосконалення діяльності їх правонаступників, що виникли згідно з Законом України «Про фахову передвищу освіту» (2019).

Предметно проаналізовано ухвалений 4 червня 1991 р. Закон «Про освіту», згідно з яким запроваджувалася ступенева система вищої освіти. Документ вводив у нормативно-правове поле новий тип закладу освіти – коледж та змінював статус училищ, технікумів і коледжів із закладів середньої спеціальної освіти в заклади вищої освіти. Відправною точкою формування національної ступеневої системи вищої освіти стала Постанова Кабміну «Про акредитацію вищих навчальних закладів» (червень 1992 р.), згідно з якою запроваджувалися 4 рівні акредитації вищів: I рівень – надавав право присвоювати випускникам кваліфікацію молодшого спеціаліста; II – бакалавра; III – спеціаліста; IV – магістра. Проаналізовано програмні документи, які визначали контури і базові засади функціонування системи ступеневої вищої освіти: «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)» (листопад 1993 р.); «Основні напрями реформування вищої освіти в Україні» (вересень 1995 р.); «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» (січень 1998 р.); постанови про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями (1994, 1997 рр.) та ін. Показано, як на тлі вироблення нормативно-правової бази щодо реформування педагогічних училищ та коледжів розвивалася їхня мережа.

Ключові слова: Закон «Про освіту» (1991), середній спеціальний заклад освіти, педагогічне училище, педагогічний коледж, система ступеневої вищої освіти.

Oksana VINTONIAK,
orcid.org/0000-0003-0040-3582
Candidate of Philological Sciences,
Head of the Department of Pedagogy and Teaching Methods Educational Fields
and Technologies of Primary Education
Kolomyia Pedagogical College
(Kolomyia, Ivano-Frankivsk region, Ukraine) oksana.zv@ukr.net

DEVELOPMENT OF LEGAL FRAMEWORK FOR PROGRESS OF PEDAGOGICAL SCHOOLS AND COLLEGES: NATIONAL TRANSFORMATION STAGE OF 1991–2002

The Ukrainian state inherited from the Ukrainian SSR a developed system of secondary specialized educational institutions. Their vocational training lacked a strong theoretical component typical of higher education. To avoid this gap, a course was taken to integrate pedagogical schools, technical schools, and colleges into the higher education system. For this purpose, in the 1990s, an appropriate legal framework was developed.

The aim of the article is to analyze the process of developing the legal framework for the functioning of pedagogical schools, technical schools and colleges in 1991–2002 to improve the activities of their successors that emerged in accordance with the Law of Ukraine «On Professional Pre-Higher Education» (2019).

The Law «On Education» adopted on June 4, 1991 is analyzed in detail, according to which a degree system of higher education was introduced. The document introduced a new type of educational institution – a college – into the legal field and changed the status of schools, technical schools and colleges from institutions of secondary specialized education to institutions of higher education. The starting point for the formation of the national degree system of higher education

was the Cabinet of Ministers' Resolution «On Accreditation of Higher Educational Institutions» (June 1992), according to which 4 levels of accreditation of universities were introduced: Level I – granted the right to award graduates with the qualification of a junior specialist; Level II – bachelor's degree; Level III – specialist; Level IV – master's degree. The program documents that defined the outlines and basic principles of the degree system of higher education are analyzed: the State National Program «Education» («Ukraine of the XXI Century») (November 1993); «Main Directions of Higher Education Reform in Ukraine» (September 1995); «Regulations on Educational and Qualification Levels (Degree Education)» (January 1998); resolutions on the list of fields and specialties for which training of specialists is carried out at the respective educational and qualification levels (1994, 1997), etc. It is shown how the network of pedagogical schools and colleges developed against the backdrop of the development of the legal framework for their reform.

Key words: Law «On Education» (1991); secondary specialized educational institution, pedagogical school, pedagogical college, degree system of higher education.

Постановка проблеми. Від радянської України суверенна Українська держава успадкувала розвинену систему середніх спеціальних закладів освіти, які були орієнтовані на підготовку майбутніх фахівців середнього виконавчого рівня, зокрема й учителів, вихователів дошкільних закладів освіти. Через практичну спрямованість у змісті професійної підготовки в цих закладах освіти виявився слабким фундаментальний теоретичний складник, властивий вищій школі. Щоб уникнути цієї прогалини, узяли курс на інтеграцію педагогічних училищ, технікумів і коледжів у систему вищої освіти (ВО). Це мало неоднозначні, суперечливі наслідки.

Нижню межу хронологічного виміру нашого дослідження позначають дві наближені в часі знакові події: проголошення державної незалежності України 24 серпня 1991 р. та ухвалення нового Закону «Про освіту» 4 червня 1991 р. Верхню межу визначає ухвалений 17 січня 2002 р. Закон України «Про вищу освіту», який визначив базові структурні компоненти функціонування цього складника системи національної освіти. Період між цими подіями визначаємо як національно-трансформаційний, коли успадковану від УРСР систему вищої освіти стали реформувати згідно з пріоритетами розбудови національної української державності та в напрямі вдосконалення її ступеневого характеру. Відтоді впродовж двох наступних десятиріч залишилося багато нерозв'язаних проблем, їх повинен був розв'язати профільний Закон України «Про фахову передвищу освіту» (2019), який, завершивши тривалий період реорганізації педучилищ у педагогічні фахові коледжі, мав визначати їх подальший розвиток. Отже, порушена проблема відзначається науковою актуальністю та практичною значущістю, адже вивчення попереднього досвіду є важливим чинником успішного поступу, особливо за драматичного періоду російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень. Історіографічний аналіз наукової літератури з порушеної проблеми виявив, що українські дослідники сфокусували увагу на вивченні ретроспективи розвитку передусім університетів та інститутів, водночас

коледжі, технікуми, училища, які за колишнім поділом відносилися до вищів I–II рівнів акредитації, опинилися поза їхньою увагою. Інша група науковців зосередилася на осмисленні різних аспектів навчальної і виховної діяльності педагогічних училищ, технікумів, коледжів (С. Борисюк, П. Горкуненко, А. Мартинюк, С. Слюсарук-Літвін, Л. Терлецька та ін.) та публічного управління їх розвитком (М. Братко, Н. Букало, Є. Волошина Є. Легеца, Г. Лемко, П. Лютиков, Л. Сумбаєва та ін.). Таким чином розвиток означених типів закладів освіти за доби української державності, особливо 1990-х рр., не став предметом спеціального дослідження, тому є потреба ліквідації цієї прогалини.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу процесу вироблення нормативно-правових засад функціонування педагогічних училищ, технікумів і коледжів у 1991–2002 рр. для вдосконалення діяльності їх правонаступників, що виникли згідно із Законом України «Про фахову передвищу освіту» (2019).

Виклад основного матеріалу. Для осмислення порушеної проблеми треба розуміти, що процеси демократизації та посилення національно-державницьких орієнтацій в українському суспільстві та освітній сфері розпочалося за т. зв. горбачовської перебудови, яка пробудила почуття національної ідентичності та гідності українців, започаткувала науковий дискурс і реальні кроки щодо переорієнтації змісту виховання і навчання в проукраїнське русло. Проголошена 16 липня 1990 р. «Декларація про державний суверенітет України» ствердила, що Українська РСР є «самостійною у розв'язанні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації» та забезпечує відродження її історичної свідомості і традицій, функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя (Розділ VIII) (Декларація, 1990).

Основу для вироблення нормативно-правової бази розвитку національної системи освіти після проголошення державної незалежності України створив червневий 1991 р. Закон «Про освіту». Він не зовсім коректно трактується науковцями, адже здебільшого артикулюється у зміненому після численних поправок варіанті, які модифі-

кували параметри розвитку національної системи України впродовж 26 років державної незалежності. За таких обставин аналізуємо автентичний текст документа, що з'явився в часі його ухвалення Верховною радою УРСР 4 червня 1991 р. (Закон, 1991).

В оригіналі документ називався «Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки Про освіту». Він, з одного боку, став «правонаступником» Закону Української РСР «Про народну освіту» від 28 червня 1974 р., згідно з яким технікуми і училища мали статус середніх спеціальних навчальних закладів, покликаних реалізувати головне завдання – готувати кваліфікованих фахівців із середньою спеціальною освітою, які мають необхідні теоретичні знання і практичні навички для роботи за спеціальністю (Закон, 1974).

З іншого боку, законодавчий акт 1991 р. принципово відрізнявся від свого попередника, адже, покликаючись на Декларацію 1990 р., у межах чинного радянського устрою стверджував національно-демократичну стратегію розвитку системи освіти України. Документ визначив її основні компоненти: дошкільне виховання; загальна середня освіта; професійна освіта; вища освіта; післядипломна підготовка; аспірантура; докторантура; позашкільне навчання і виховання (Стаття 25). Метою вищої освіти оголошувалося забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної і практичної підготовки та здобуття спеціальності відповідно до покликання, інтересів, здібностей громадян. До її структури включали технікуми, училища, коледжі, інститути, університети, академії, інші заклади освіти (Закон, 1991: Стаття 34). Червневий 1991 р. Закон «Про освіту» фактично запроваджував ступеневу систему ВО. У Статті 36 «Кваліфікація спеціалістів з вищою освітою» стверджувалося, що випускникам вищих навчальних закладів (ВНЗ; уважаємо науково доцільними використовувати в тексті статті термінологію досліджуваного періоду, яка відображає його специфіку і реалії. – Авт.) присвоюється кваліфікація спеціаліста з вищою освітою певної спеціальності, яка, відповідно до обсягу державної освіти, визначається такими рівнями: молодший спеціаліст (підготовку забезпечують технікуми, училища); бакалавр (коледжі, інститути); спеціаліст (інститути); магістр (інститути, академії, університети). Згідно зі Статтею 37 «Наукові ступені, вчені звання», випускникам коледжів та інститутів присуджувався «перший науковий ступінь бакалавра відповідної спеціальності», а інститутів і університетів – «другий науковий ступінь – магістр» (Закон, 1991).

Такий текстологічний аналіз засвідчує істотну відмінність між автентичним варіантом Закону

«Про освіту» від 4 червня 1991 р. та його трактуванням у науковій літературі з покликанням, повторюємо, на модифіковані внаслідок подальших поправок положення документа, які переважно фігурують у науковій літературі.

Важливе значення для розбудови національної системи освіти України мало визначення Законом 1991 р. нових контурів управління системою освіти. Збільшення ролі і повноважень профільного міністерства республіки засвідчило намагання демонтувати чинну командно-адміністративну систему управління сферою освіти. Позаяк середня спеціальна освіта була прирівняна до вищої, замість Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти створювалося Міністерство вищої освіти УРСР. Відтак Указом Президента України від 12 грудня 1991 р. були ліквідовані Міністерство вищої освіти України та Міністерство народної освіти України, натомість створено Міністерство освіти України (МО України) (Указ, 1991).

Утім, подальше нарощування прав і повноважень МО України, які раніше належали союзному профільному міністерству, зумовило збереження централізованої моделі функціонування національної системи освіти України. Важливе позитивне значення для розвитку педагогічних училищ і коледжів мало збільшення (згідно зі статтями 11–14 Закону «Про освіту» 1991 р.) прав і повноважень органів громадського самоврядування в особі місцевих рад і окремих вишів та спрощення процедури відкриття нових закладів освіти, зокрема й завдяки наділенню такими правами органів місцевого самоврядування (Закон, 1991).

Таким чином, цей законодавчий акт, по-перше, вводив у нормативно-правове поле новий тип закладу освіти – коледж, хоча не роз'яснював його сутності; по-друге, змінював статус училищ і коледжів (зокрема й педагогічних) із закладів середньої спеціальної освіти в заклади вищої освіти.

Стрижневе значення для розвитку нормативно-правової бази і концептуальних засад формування національної ступеневої системи вищої освіти має Постанова Кабміну України від 1 червня 1992 р. «Про акредитацію вищих навчальних закладів». Згідно з цим документом, створено міжгалузеву акредитаційну комісію та окреслено її мету (визначення можливостей вишів здійснювати підготовку кадрів певного рівня кваліфікації і надання їм відповідного статусу), принципи, механізми, інші аспекти реалізації. Вони концентровано відображалися в 4 рівнях акредитації ВНЗ: I рівень – надавав право присвоювати випускникам кваліфікацію молодшого спеціаліста; II – бакалавра; III – спеціаліста; IV – магістра. Зважаючи на можливості (ресурси) проводити акредитацію за певним рівнем, виші здобули відповідні права (розробка

начальних планів, програм тощо) та фінансування і обов'язки (Про акредитацію, 1992).

Таким чином, вихід з непевного статусного становища, коли середня професійна освіта опинилася в затисненому (підвішеному) стані між загальною середньою та вищою освітою, було знайдено в зарахуванні технікумів, коледжів і училищ, які раніше давали середню спеціальну освіту, до вишів I-II рівнів акредитації. Вони почали готувати молодших спеціалістів за програмами, на які можна було вступати за атестатами про здобуття базової (після 9 класу) або повної (після 11 класу) загальної середньої освіти. На практиці цей статус не надто наближав їх до інститутів, особливо університетів.

З одного боку, за словами науковців, коледжам, технікумам, училищам «було не дуже комфортно всередині системи вищої освіти»: бракувало кадрового потенціалу (не могли мати науково-педагогічних, а лише педагогічних працівників, які мали нижчий рівень оплати); давалися взнаки організаційні відмінності між традиційно орієнтованими на практичну підготовку освітніми програмами та «більш академічними» програмами університетів (Розвиток фахової, 2023: 60–61).

Додамо, що ВНЗ I-II акредитації фактично опинилися на маргінесі національної системи вищої освіти. Основні нормативно-правові акти щодо її регулювання і розвитку ухвалювалися з орієнтиром на діяльність університетів та інститутів, тому часто мало стосувалися (надавалися) для вдосконалення діяльності технікумів, коледжів, училищ. При цьому центральні органи управління галуззю освіти майже не ухвалювали окремих, орієнтованих на особливості їх діяльності і потреби рішень. Така ситуація знайшла відображення і в наукових студіях, адже навіть у доволі ґрунтовних працях про історичний досвід перебудови вищої освіти в Україні у 1985–2005 рр. автори абстрагуються від вишів I-II рівнів акредитації, зосереджуючи увагу на діяльності університетів та інститутів (Г. Січкаренко та ін.).

З іншого боку, у коледжах, технікумах, училищах як вищих закладах педагогічної освіти I-II рівнів акредитації відбувалися позитивні зміни у змісті навчання студентів завдяки впровадженню в освітній процес нового навчально-методичного забезпечення. Посилилися його гуманітаризація, гуманізація та самостійність і творчість педагогів і студентів. Відкривалися нові можливості для зростання їх професійної культури та особистісного розвитку.

Ухвалена урядом 3 листопада 1993 р. «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») стала першим за доби державної незалежності концептуальним стратегічним документом з розвитку галузі освіти. Вона визначила

пріоритети реформування ВО: перехід до гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців задля задоволення потреб особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів; оптимізація мережі ВНЗ, яка за освітніми і кваліфікаційними рівнями, типами закладів, формами навчання, джерелами фінансування задовольняла б потреби кожного регіону і держави загалом; здійснення організаційно-структурних змін у системі вищої освіти, спрямованих на розвиток закладів різних типів та створення навчально-наукових комплексів (університет – інститут – коледж – технікум – училище тощо) (Державна національна програма, 1993).

У студіях з історії національної освіти недооціненим («малопомітним») залишається такий концептуальний документ, як «Основні напрями реформування вищої освіти в Україні», затверджені Указом Президента від 12 вересня 1995 р. У ньому чи не вперше визнавалося загострення суперечності між здобутками розвитку вищої освіти (мережа вишів із 14 класичних і 45 технічних університетів, 30 академій, 72 інститутів та 740 коледжів, училищ, технікумів, зростання контингенту студентів – 170 осіб на 10 тис. населення) та «глибокою кризою», у якій вона опинилася через «катастрофічний» брак коштів, вплив викладацьких кадрів, падіння зацікавленості в набутті фундаментальної освіти, зниження вимог до рівня освіченості, загальної культури, недостатньої кількості засобів навчання тощо. Зокрема, відзначалося, що розвиток мережі ВНЗ I-II рівнів акредитації гальмувався через подвійне підпорядкування педагогічних та ін. профільних училищ, технікумів, коледжів різним міністерствам, відомствам та місцевим органам державної виконавчої влади (Основні напрями, 1995).

Визначена в документі доктрина реформування системи вищої освіти в основних напрямках реалізувалася впродовж наступних 30 років, тож він досі не втратив актуальності. Позитивним вважаємо стратегічний підхід до розв'язання цього завдань за участі всіх галузевих міністерств і відомств, з урахуванням регіональних особливостей і потреб у підготовці кадрів, на основі механізму комплексної реалізації заходів, що охоплювали всі компоненти реформування системи вищої освіти від управління на різних рівнях до діяльності окремих вишів, функцій викладачів і студентів тощо (Основні напрями, 1995).

Важливе значення для структурування системи ступеневої освіти ВО мало затверджене Кабміном 20 січня 1998 р. «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)». Документ розмежовував і визначав вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів (ОКР) з підготовки молод-

шого спеціаліста, що зазвичай здійснювалася ВНЗ I рівня акредитації. Вони забезпечували одночасне здобуття базової вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації на базі повної загальної середньої освіти або надавали можливість її здобуття на основі базової загальної середньої освіти. Навчання бакалаврів у вишах II–IV рівнів акредитації на основі повної загальної середньої освіти передбачало поглиблену загальнокультурну підготовку, вироблення фундаментальних і професійно-орієнтованих умінь і знань з обраного фаху (Положення, 1998).

Відповідно до ухвалених Кабміном у травні 1994 р. і травні 1997 р. постанов, визначався й удосконалювався перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ за відповідними ОКР (Перелік, 1997). Згідно з нашим аналізом матеріалів з історії педагогічних училищ і коледжів, представлених на їх сайтах, у 1990-х рр. абсолютна більшість (85–90 %) цих закладів за напрямом 0101 «Педагогічна освіта» здійснювали підготовку майбутніх фахівців за ОКР молодший спеціаліст і бакалавр зі спеціальностей «Дошкільне виховання» та «Початкове навчання». З 1995–1996 рр. також простежуємо збільшення кількості закладів, які акредитували спеціальності «Соціальна педагогіка», а також

«Фізичне виховання», яка відповідала напряму підготовки 0102 «Фізичне виховання і спорт».

На тлі вироблення нормативно-правової бази щодо реформування педагогічних училищ та коледжів відбувалися формування їх мережі та розбудова внутрішньої інфраструктури. Ця проблема потребує окремого предметного аналізу, тож зараз лише відзначмо деякі загальні тенденції і показники цього процесу. Аналіз матеріалів державної статистики свідчить, що розвиток мережі вишів I–II та III–IV рівнів акредитації відбувався діаметрально протилежно. Станом на 1991/1992 навчальний рік (н. р.) налічувалося 754 коледжів, училищ і технікумів, у яких навчалася 739,2 тис. осіб, та 156 університетів, академій, інститутів (876,2 тис. студентів). Упродовж досліджуваного десятиліття станом на 2002/2003 н. р. чисельність закладів першої групи зменшилася на 10 % до 667 (582,9 тис. осіб), а другої – зросла на 47 % до 330 (1686,9 тис.). Цей тренд тривав і надалі (Заклади вищої освіти, 2020).

Означені загальні дані конкретизують показники поділу та розвитку вишів I–II та III–IV рівнів акредитації за формою власності (табл. 1) та за типами і педагогічним профілем (табл. 2).

Уявлення про чинну на перетині XX–XXI ст. територіальну мережу різних типів педагогічних

Таблиця 1

Показники поділу та діяльності вишів I–II та III–IV рівнів акредитації за формою власності (Основні показники, 2014; Основні показники, 2017)

Поділ ВНЗ за формою власності	Кількість ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації		
	1995/1996 н. р.	2005/2006 н. р.	2012/2013 н. р.
Загальна кількість:	782 / 255	606 / 255	489 / 244??
державної і комунальної	735 / 191	517 / 232	415 / 238??
приватної	47 / 64	89 / 113	74 / 107
	Студентів у ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації (у тис.)		
Усього студентів, зокрема на відділеннях:	617.7 / 922.9	505.3 / 2203.8	345.2 / 1954
денному	455.6 / 616.3	373.3 / 1233.8	287.8 / 1145
вечірньому	17.1 / 24	3 / 9.3	2.7 / 5
заочному	145 / 282.2	130 / 960.6	54.7 / 804.8

Таблиця 2

Показники діяльності ВНЗ I–IV рівнів акредитації за типами і педагогічним профілем* (Основні показники, 2014; Основні показники, 2017)

Тип і профіль ВНЗ	Кількість закладів (тис.)	Чисельність студентів (тис.)	Чисельність жінок-студенток (тис.)
Технікуми	109	92 тис.	32.7 тис.
Училища	118	46.8 тис.	36.9 тис.
З них педагогічні	14	7.95 тис.	6.97 тис.
Коледжі	243	199.4 тис.	114.3 тис.
З них педагогічні	22	19.1 тис.	15.8 тис.
Університети	199	1504.3 тис.	127.6 тис.
З них педагогічні	25	172.2 тис.	114.7 тис.
Інститути	89	71.6 тис.	41.0 тис.
	5	4.44 тис.	3.11 тис.
Усього	823	2170.1 тис.	1151.2 тис.

*Примітка. У таблиці не зафіксовані показники діяльності академій (64) та консерваторій (1), позаяк серед них не було закладів педагогічного профілю.

**Заклади вищої педагогічної освіти I–II рівнів акредитації станом на 1999/2000 навчальний рік
(складено за: Звіти, 2000: 91; матеріали сайтів зазначених закладів освіти)**

<p>Педагогічні училища (22): Артемівське; Барське; Бердичівське; Бериславське; Бродівське; Володимир-Волинське; Запорізьке; Кременчуцьке; Корсунь-Шевченківське; Коростишівське; Красноармійське; Лебединське; Луцьке; Макіївське; Мукачівське; Прилуцьке; Самбірське; Сімферопольське; Чортківське; Уманське; Чернівецьке; Шахтарське</p>
<p>Педагогічні коледжі (13): Богуславський; Донецький; Київський педагогічний коледж ім. К. Д. Ушинського; Київський міський педагогічний коледж; Кременецький; Лисичанський; Новобузький; Одеський; Олександрійський; Путивльський; Стахановський; Харківський; Хмельницький гуманітарно-педагогічний</p>
<p>Індустріально-педагогічні технікуми (5): Дніпропетровський (Дніпровський), Коломийський; Конотопський; Ржищівський; Харківський</p>
<p>Відокремлені підрозділи університетів (12) Балаклійський коледж Харківського національного педагогічного університету; Балтське училище Південноукраїнського державного педагогічного університету; Білгород-Дністровське училище Південноукраїнського державного педагогічного університету; Білоцерківське педагогічне училище Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів; Дубенський коледж Рівненського державного гуманітарного університету; Жовтоводське училище Криворізького державного педагогічного університету; Красноградський коледж Харківського державного педагогічного університету; Львівський педагогічний коледж Львівського державного університету ім. І. Франка; Педагогічне училище Вінницького педагогічного університету; Педагогічне училище Дніпропетровського державного університету; Педагогічний коледж Головного управління освіти держадміністрації м. Києва при Київському університеті ім. Т.Г. Шевченка; Сарненський коледж Рівненського державного педагогічного університету</p>

вищів I–II рівнів акредитації дають дані таблиці 3. У перспективі складних процесів реорганізації, що відбувалися за наступних десятиріч, лише з ухвалою 2019 р. Закону України «Про фахову передвищу освіту» завершився процес перетворення педагогічних училищ у педагогічні коледжі та фахові педагогічні коледжі, які нині мають різний статус та здійснюють підготовку майбутніх фахівців за різними освітніми програмами і ступенями освіти.

Висновки. З проголошенням державної незалежності України розпочався активний процес реформування національної системи освіти. Її важливим складником стала запроваджена згідно з червневим 1991 р. Законом «Про освіту» ступенева система вищої освіти. У неї дещо штучно «вмонтовувалися» педагогічні училища і технікуми, які раніше належали до середньої спеціальної освіти, та новостворені коледжі. Вироблення

нормативно-правових засад їх функціонування позначали базові документи про акредитацію вищих навчальних закладів; про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту); про напрями та спеціальності, за якими здійснюється підготовка фахівців та ін. На такому тлі розвивалися мережа педагогічних училищ, коледжів і технікумів та їх діяльність, яка виявляла чимало прогалин і суперечностей у чинній нормативно-правовій базі, що потребувала подальшого вдосконалення. Предметом подальших досліджень має стати процес удосконалення нормативно-законодавчої бази діяльності педагогічних коледжів, училищ і технікумів у 2012–2024 рр., зокрема чергові виклики, з якими зіштовхнулися педагогічні коледжі з ухваленням Закону України «Про фахову передвищу освіту» (2019) та з початком повномасштабної агресії рф проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР, 1990, N 31, ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.
3. Заклади вищої освіти. Державна служба статистики України. Остання модифікація: 19.03.2020. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html
4. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про народну освіту». Закон введено в дію з 1 жовтня 1974 року (згідно з Постановою Верховної Ради Української РСР від 28 червня 1974 року N 2779-VIII). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T742778?an=2>.
5. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про освіту». Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 34, ст.451. Вводиться в дію Постановою ВР N 1144-XII (1144-12) від 04.06.91, ВВР, 1991, N 34, ст.452. https://zakononline.com.ua/documents/show/155510__599910.
6. Звіти педагогічних училищ, коледжів на початок 1999/2000 року, Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 4621. Оп. 13 Спр. 8754. 162 арк.

7. Основні напрями реформування вищої освіти в Україні Затверджено Указом Президента України від 12 вересня 1995 року N 832/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95#Text>.

8. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року Статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2014. URL: www.ukrstat.gov.ua.

9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року. Статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2017. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm.

10. Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. N 507. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-97-%D0%BF#Text>.

11. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). Затверджене постановою КМ України від 20 січня 1998 р. N 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF#Text>.

12. Про акредитацію вищих навчальних закладів. Постанова КМ від 1 червня 1992 р. N 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-92-%D0%BF#Text>.

13. Розвиток фахової передвищої освіти в умовах стратегічної невизначеності. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Николаєв та ін. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. С. 60–74. URL: <https://osvitanalitika.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>.

14. Указ Президента України «Про утворення Міністерства освіти України та ліквідацію Міністерства народної освіти України і Міністерства вищої освіти України». 12 грудня 1991 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/154316___154316.

REFERENCES

1. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy, 1990. [Declaration on the state sovereignty of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSS*. N 31, st. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>. [in Ukrainian].

2. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia») 1993. [State national program «Education» («Ukraine of the 21st century»)]. *Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada*. N 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

3. Zaklady vyshchoi osvity, 2020 [Institutions of higher education]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ostannia modyfikatsiia*: 19.03. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainiskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky «Pro narodnu osvitu», 1974. [Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic «On Public Education»]. *Zakon vvedeno v diiu z 1 zhovtnia (zghidno z Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR vid 28 chervnia 1974 roku N 2779-VIII)*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T742778?an=2>. [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainiskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky «Pro osvitu», 1991. [Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic «On Education»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSS*. N 34. St. 451. *Vvodytsia v diiu Postanovoiu VR N 1144-XII (1144-12) vid 04.06.91, VVR, 1991, N 34, st.452*. https://zakononline.com.ua/documents/show/155510___599910. [in Ukrainian].

6. Zvity pedahohichnykh uchylshch, koledzhiv na pochatok 1999/2000 roku. [Reports of pedagogical schools, colleges for the beginning of 1999/2000]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy*. F. 4621. Op. 13 Spr. 8754. 162 ark. [in Ukrainian].

7. Osnovni napriamy reformuvannia vyshchoi osvity v Ukrainy, 1995. [The main directions of higher education reform in Ukraine]. *Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 12 veresnia*. N 832/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95#Text>. [in Ukrainian].

8. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2012/13 navchalnoho roku, 2014. [Main indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2012/13 academic year]. *Statystychnyi biuleten*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: www.ukrstat.gov.ua. [in Ukrainian].

9. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2016/17 navchalnoho roku, 2017. [Main performance indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2016/17 academic year]. *Statystychnyi biuleten*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm. [in Ukrainian].

10. Perelik napriamiv ta spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka fakhivtsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh za vidpovidnymy osvitno-kvalifikatsiinymy rivniamy, 1997. [List of directions and specialties for which specialists are trained in higher educational institutions according to the relevant educational and qualification levels]. *Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 travnia*. N 507. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-97-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

11. Polozhennia pro osvitno-kvalifikatsiini rivni (stupenevu osvitu), 1998. [Regulations on educational and qualification levels (degree education)]. *Zatverdzhene postanovoiu KM Ukrainy vid 20 sichnia r. N 65*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

12. Pro akredytatsiiu vyshchykh navchalnykh zakladiv, 1992. [About accreditation of higher educational institutions]. *Postanova KM vid 1 chervnia*. N 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-92-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

13. Rozvytok fakhovoi przedvyshchoi osvity v umovakh stratehichnoi nevyznachenosti, 2023. [Development of vocational pre-higher education in conditions of strategic uncertainty]. *Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit / Ye. Nikolaiev ta in. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka*. P. 60–74. URL: <https://osvitanalitika.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>.

14. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro utvorennia Ministerstva osvity Ukrainy ta likvidatsiiu Ministerstva narodnoi osvity Ukrainy i Ministerstva vyshchoi osvity Ukrainy», 1991. 12 hrudnia. [Decree of the President of Ukraine «On the establishment of the Ministry of Education of Ukraine and the liquidation of the Ministry of Public Education of Ukraine and the Ministry of Higher Education of Ukraine»]. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/154316___154316. [in Ukrainian].

УДК 376.36

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-55>**Наталія ВОЗЧИКОВА,**

orcid.org/0000-0002-0900-4417

*аспірант кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) natasha.vozchicova@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З УСКЛАДНЕННЯМИ РОЗВИТКУ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У науково-оглядовій статті проаналізовано сучасні зміни в дошкільній освіті та тенденції до запровадження заходів і програм з раннього виявлення та корекції порушень у розвитку. Виокремлено проблематику формування навичок комунікації та її складових у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку. Проаналізовано сучасний стан вивчення проблематики формування комунікативної діяльності у дітей раннього і дошкільного віку з унормованим та дизонтогенетичним розвитком. Виокремлено авторські дефініції «передкомунікативні вміння і навички», «базові комунікативні вміння і навички», «діти з ускладненнями розвитку» та розкрито їх сутність. Наголошено на тому, що діти з ускладненнями розвитку – це діти віком до 3 років, які мають високу ймовірність відставання у фізичному та (або) психомовленнєвому розвитку за відсутності ранньої комплексної корекційно-розвиткової підтримки. Проаналізовано шкідливий вплив екзогенних та ендогенних факторів у пренатальному, інтранатальному та постнатальному періодах життя дитини. Доведено припущення про те, що спираючись на перші ознаки дизонтогенезу, вже на першому році життя дитини з ускладненнями розвитку є можливість прогнозувати виникнення у неї можливих порушень в тому числі порушень комунікативної діяльності. Зроблено ґрунтовний аналіз дефініцій «комунікативна діяльність», «комунікативна потреба», «передкомунікативні вміння і навички», «базові комунікативні вміння і навички». Визначено рівні та показники унормованого комунікативно-мовленнєвого розвитку. Проаналізовано дизонтогенетичний аспект розвитку передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

Ключові слова: комунікативна діяльність, спілкування, передкомунікативні навички, базові комунікативні навички, діти раннього віку, ускладнення у розвитку.

Natalia VOZCHIKOVA,

orcid.org/0000-0002-0900-4417

*Graduate student at the Department of Psychocorrectional Pedagogy and Rehabilitation
Ukrainian State Mykhailo Drahomanov University
(Kyiv, Ukraine) natasha.vozchicova@gmail.com*

FORMATION OF COMMUNICATIVE ACTIVITY IN CHILDREN OF EARLY AGE WITH DEVELOPMENTAL DIFFICULTIES AS A PROBLEM OF THE MODERN SPECIAL EDUCATION SYSTEM

The scientific survey analyzed daily changes in preschool education and trends in the development of approaches and programs from early detection and correction of developmental disorders. The problem of developing communication skills and storage skills in early age children with complex development is reinforced. The current state of development of the problem of the formation of communicative activity in children of early and preschool age with normalization and dysontogenetic development has been analyzed. The author's definitions «pre-communicative abilities and skills», «basic communicative abilities and skills», «children with developmental delays» and their essence are revealed. It has been agreed that children with developmental disabilities – those under 3 years of age – are likely to experience a high level of improvement in physical and (or) mental development due to early comprehensive correction but-rotational support. The gradual influx of exogenous and endogenous factors in the prenatal, intranatal and postnatal periods of a child's life has been analyzed. It has been said that there are signs of dysontogenesis in the first years of life, even in the first life of a child with complex development, it is possible to predict her possible disorders. including disruption of communication activities. An in-depth analysis of the definitions «communicative activity», «communicative need», «pre-communicative abilities and skills», «basic communicative abilities and skills» has been completed. The indicators of normalized communicative and mental development were identified. The dysontogenetic aspect of the development of pre-communicative and basic communicative abilities and skills in early age children with improved development has been analyzed.

Key words: communicative activity, communication, pre-communicative skills, basic communicative skills, young children, developmental complications.

Постановка проблеми. Сучасні зміни в дошкільній освіті та тенденції до запровадження заходів і програм з раннього виявлення та корекції порушень у розвитку зумовлюють наявність проблематики прогнозування перспектив розвитку кожної дитини, починаючи з грудного віку та періоду раннього дитинства. Питання ранньої корекційної допомоги на сьогодні входить в коло надзвичайно актуальних, оскільки частка здорових новонароджених з кожним роком суттєво знижується, внаслідок чого до 80% новонароджених є фізіологічно незрілими, а близько 70% – мають перинатальну патологію. Діти з органічним ураженням ЦНС становлять найчисленнішу групу серед дітей з інвалідністю, порушеннями розвитку або ризиком їх виникнення. Наслідками порушень функціонування вищих психічних функцій є затримка появи психічних новоутворень та якісна своєрідність усіх видів дитячої діяльності (Манько, 2014).

Особливу групу складають діти з ускладненнями розвитку віком до 3 років, які мають високу ймовірність відставання у фізичному та (або) психомовленнєвому розвитку за відсутності ранньої комплексної корекційно-розвиткової підтримки. Ускладнення у розвитку позначають стан, при якому відхилення від онтогенезу достатньо виражені в силу різних причин, насамперед нейрофізіологічного та психолого-педагогічного характеру, але тип порушеного розвитку ще не визначений.

Очевидним є той факт, що у світлі сучасних тенденцій до вивчення питань дизонтогенетичного розвитку дітей раннього віку, актуальною стає проблематика вивчення порушень формування комунікативної функції саме у період раннього дитинства. Зважаючи на те, що порушення комунікативної функції є характерною особливістю психічного дизонтогенезу дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей даної нозологічної групи є провідним аспектом корекційно-розвиткової діяльності вчителя-логопеда та корекційного педагога. Саме тому проблема формування навичок комунікації та її складових у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку потребує ґрунтовного дослідження і практичного розв'язання.

Аналіз досліджень. Вивчення особливостей розвитку дітей раннього віку розглядалося науковцями в різних аспектах: психологічному (Є. Соботович, Л. Федорович, М. Шеремет, С. Федоренко, Д. Шульженко, К. Крутій, А. Богуш, Н. Манько, Л. Ханзерук), педагогічному (Д. Шульженко, В. Тарасун, М. Шеремет), лінгводидактичному

(Є. Соботович, Л. Федорович, М. Шеремет, С. Федоренко, Д. Шульженко, К. Крутій, А. Богуш, Н. Манько), нейрофізіологічному (С. Мироннова, М. Шеремет, Д. Шульженко, Н. Пахомова, В. Синьов, Є. Синьова, Д. Супрун, С. Федоренко, Л. Фомічова, А. Шевцов).

У дослідженнях К. Крутій та Н. Манько наводяться критерії оцінки унормованого розвитку довербальних вмінь і навичок у дітей раннього віку, що дозволяє виявити групу ризику у сфері комунікативно-мовленнєвої недостатності.

М. Шеремет вбачає вирішальну умову виникнення комунікативної функції у дитини через наявність потреби у новому, тобто мовленнєвому способі спілкування і в оволодінні засобами, необхідними для цього.

Д. Шульженко наголошує на надзвичайній важливості раннього етапу корекційної роботи і розглядає його як складову стратегії корекційно-педагогічного впливу і головну умову ефективної компенсації порушень у розвитку, а також попередження виникнення більш складних інтелектуальних, емоційних, вольових, регуляторних, мовленнєвих та особистісних вад (Шульженко, 2004).

В роботах Е. Данілявічюте, С. Коноплястої, М. Шеремет та ін. доведено, що порушення формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності негативно впливає на всі сторони особистості дитини: ускладнюється розвиток пізнавальної діяльності (С. Конопляста, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Синьов, М. Супрун), порушуються всі форми спілкування та міжособистісної взаємодії (Д. Шульженко, К. Крутій, А. Богуш та ін.).

Мета статті – розкрити проблематику формування комунікативної діяльності у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку

Виклад основного матеріалу. Сучасні соціально-економічні умови в Україні визначають необхідність удосконалення змісту спеціальної освіти з врахуванням потреб суспільства, спрямованих не тільки на всебічний розвиток особистості з порушенням психофізичного розвитку, а й на своєчасне виявлення даних порушень у дітей (Черніченко, 2020: с. 11).

Діти раннього віку (особливо діти до року) знаходяться поза увагою центрів комплексної реабілітації та інклюзивно-ресурсних центрів, оскільки переважно спостерігаються в дитячих поліклініках, де на даний час не передбачена поглиблена психолого-педагогічна діагностика і комплексна реабілітація. А отже, поза увагою закладів, що надають корекційно-розвиткові послуги залишаються діти раннього віку з різними клінічними синдромами: гіпо- і гіперзбудливістю, гіпертен-

зійно-гідроцефальним синдромом, церебрастенічним синдромом, синдромом мінімальної мозкової дисфункції тощо.

У науково-методичній літературі та нормативно-правовій документації регламентовано різні формулювання на позначення патологічних процесів чи патологічних змін в організмі у зв'язку із хворобами, травмами або їх наслідками, вродженими чи набутими порушеннями у розвитку, які є причинами різних ступенів обмеження життєдіяльності. Відносно категорії дітей дошкільного віку, зазвичай, використовуються наступні дефініції: діти з інвалідністю, діти групи ризику, діти з особливостями психофізичного розвитку, діти з особливими освітніми потребами, але, на наш погляд, вони не достатньо повно розкривають дизонтогенетичний аспект розвитку психічної сфери дітей віком від народження до трьох років.

В межах нашого дослідження серед вікової групи «діти раннього віку» нами виділено в окрему категорію дітей з ускладненнями розвитку і розроблено авторське бачення даної дефініції. «Ускладнення у розвитку» у нашому розумінні – це поліморфна група порушень нервово-психічного розвитку різного генезу, обтяжених низкою патопсихологічних станів та дизонтогенетичних ознак, зумовлених шкідливим впливом екзогенних та ендогенних факторів у пренатальному, інтранатальному та постнатальному періодах життя дитини.

До дітей раннього віку з ускладненнями розвитку належать діти, патологія розвитку яких зумовлена:

1. В пренатальний період: хромосомними аномаліями (синдром Дауна, синдром Клайнфельтера, синдром Шерешевського-Тернера); генетичними захворюваннями – йдеться, передусім, про метаболічні захворювання (фенілкетонурія, галактоземія, фруктозурія, синдром кленового сиропу, амавротична ідіотія), а також про мікроцефалію справжню; інфекційними захворюваннями, на які хворіє матір під час вагітності (особливо її перший триместр): вірус герпесу, краснуха, цитомегавірус, сифіліс, токсоплазмоз, вірусний гепатит: гемолітичною хворобою новонароджених через імунологічний конфлікт внаслідок несумісності крові матері та дитини за еритроцитарними антигенами: ендокринопатією (діабет, порушення функцій щитоподібної залози); перебуванням батьків у радіоактивній зоні; алкогольними (токсичними) ураженнями ембріону та плоду.

2. В інтранатальний період: аномаліями пологової діяльності (передчасність, слабкість, чи дискоординованість пологової діяльності, стрімкі

пологи): дистресом плоду, гіпоксією та асфіксією новонароджених різного ступеню; внутрішньочерепними родовими травмами, травмами спинного мозку та периферичної нервової системи; морфологічною та функціональною незрілістю внаслідок недоношеності різного ступеню.

3. В постнатальний період: гіпотеріозом (ендокринопатією); мікроцефалією: гідроцефалією; травматичними ураженнями центральної нервової системи; інфекційними захворюваннями нервової системи (менінгіти, енцефаліти, мієліти, неврологічні прояви ВІЧ-інфекції); екзогенними інтоксикаціями ЦНС: епілепсією й епілептиформними нападами (Шульженко, 2004).

Провідними науковцями у галузі спеціальної освіти висунуто і доведено припущення про те, що спираючись на перші ознаки дизонтогенезу, вже на першому році життя дитини з ускладненнями розвитку є можливість прогнозувати виникнення у неї можливих порушень. в тому числі порушень комунікативної діяльності.

Ми погоджуємося з діяльнісним тлумаченням спілкування і в нашому дослідженні розглядаємо комунікативну діяльність як діяльність спілкування, яка важлива для соціально-психологічного нормативного становлення індивіда упродовж усього життя починаючи з першого року. Тобто у цьому дослідженні терміни «спілкування» і «комунікативна діяльність» вживаються як синонімічні (Мартиненко, 2016: 15).

Важливим аспектом у психологічному вивченні діяльності спілкування є виділення та диференціація її різновидів, визначення їх значущості у різних сферах і на різних етапах вікового розвитку (Мартиненко, 2016: 20).

У контексті нашого дослідження суттєвим ми виокремили шість закономірностей засвоєння мови, обґрунтованих Л. Федоренко: залежність здатності до сприймання рідної мови від натренованості м'язів органів мовлення дитини; зв'язок розуміння змісту мовлення від засвоєння дитиною лексичних та граматичних мовних значень різного ступеня узагальненості; залежність засвоєння виразності мови від розвитку в дитини сприйнятливості до засобів виразності; розвитку почуття мови; залежність засвоєння психічного мовлення від розвитку координації між усним та писемним мовленням; залежність темпів збагачення мови від ступеня удосконаленості структури мовленнєвих навичок (Мельник, 2016).

Комунікативна потреба, як одна з вихідних функцій спілкування, полягає в організації спільної з іншими людьми діяльності для активного пристосування до навколишнього світу, що перед-

бачає і його перетворення. Отже, у людини існує життєво важлива необхідність у спілкуванні: адже для ефективної спільної діяльності важливо, щоб комуніканти не тільки добре знали, а й адекватно оцінювали себе та оточуючих. Ця обставина і визначає виникнення у них потреби в пізнанні й оцінці один одного і самих себе. Одночасно спілкування створює можливості для відображення будь-яких людських якостей завдяки тому, що предметом його є інша людина як суб'єкт і в ході активного спілкування на нього спрямована інтенсивна психічна активність партнерів (Мартиненко, 2016: 26).

Комунікативна діяльність дітей раннього віку з ускладненнями розвитку має низку специфічних ознак, зумовлених віковими, біологічним та соціально-психологічними чинниками. Зважаючи на затримані темпи формування вербальних і невербальних засобів спілкування, особливості протікання психічного дизонтогенезу у дітей раннього віку та його проявів в зоні актуального розвитку, в контексті нашого дослідження виникла потреба виокремлення авторських дефініцій «передкомунікативні навички» та «базові комунікативні вміння і навички» серед інших компонентів комунікативної діяльності.

Під передкомунікативними навичками ми розуміємо передумови до розвитку комунікації у вигляді специфічного процесу обміну інформацією, зумовленого потребою дитини у міжособистісному спілкуванні, прагненням до взаємодії та сумісної діяльності шляхом використання передмовленневих вокалізацій і експресивно-мімічних засобів спілкування в якості комунікативних сигналів.

Розвиток передкомунікативних навичок у нашому розумінні – це умовно-рефлекторний процес, при якому у процесі спілкування дорослого і дитини утворюються мовленнєві зв'язки, які зміцнюються шляхом рефлекторного повторення. Формування передкомунікативних навичок розпочинається з формування когнітивного та сенсомоторного забезпечення мовленнєвих актів. Завдяки цьому дитина оволодіває конвенціональними формами звукової комунікації з використанням супraseгментарних, просодичних та/і сегментарних мовленнєвих засобів. Відповідно саме у період домовленнєвого розвитку формуються основи базових комунікативних навичок.

Під базовими комунікативними вміннями і навичками ми розуміємо здатність дитини до реа-

лізації комунікативної потреби у самотійно чи опосередковано організованій ситуації комунікативної взаємодії шляхом використання елементарних мовленнєвих шаблонів чи синтаксичних моделей, засвоєних в процесі ситуативно-особистісного спілкування.

З урахуванням вікових нормативів формування комунікативної функції в онтогенезі, до порушень передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку нами віднесено: пізня поява лепету, переважне використання однієї групи звуків у мовленні, недостатній стан сформованості (або відсутність) потреби у спілкуванні; відсутність мотивації і цілеспрямованості в спілкуванні з дорослим і однолітками; грубе порушення мовленнєвих засобів спілкування, їх бідність і недостатня зв'язність; домінування ситуативно-ділової форми спілкування; характерні фонетичні розлади; порушення мовленнєвих і невербальних засобів комунікації, а також невміння обирати їх задля конкретного спілкування; недорозвинення діалогової навички; невміння планувати зміст своєї участі у спілкуванні; труднощі встановлення контакту і коригування напрямів, стилю, методів спілкування і способів взаємодії тощо.

Отже, формування і розвиток комунікативної діяльності дітей раннього віку з ускладненнями розвитку передбачає не лише засвоєння ізольованих мовних одиниць, а й формування цілісної інтегрованої мовленнєвої діяльності, що має свою мотивацію і комунікативну мету й забезпечується складними комплексами мовленнєвих та комунікативних вмінь і навичок (Возчикова, 2014).

Висновки. Відповідно до специфіки та описаних труднощів у формуванні комунікативної діяльності дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, очевидним є те, що потрібним є концептуально новий міжгалузевий підхід для забезпечення максимального використання потенційних можливостей дітей вищезазначеної категорії, починаючи саме з раннього віку, що уможливить їх інтеграцію у сучасні освітні умови України. На наше стійке переконання саме сучасний міжгалузевий підхід забезпечення ранньої корекційно-розвиткової допомоги може бути реалізований у змісті комплексного міжгалузевого корекційно-розвиткового супроводу із моменту визначення перших ознак дефіцитарності розвитку складових компонентів комунікативної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Возчикова Н.В. Формування комунікативної компетентності у старших дошкільників із дитячим церебральним паралічем засобами комунікативних вправ. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ. 2014. Вип. 25. С. 18–26.

2. Манько Н.В. Абілітаційна та корекційно-розвивальна робота з дітьми раннього віку із органічними пошкодженнями ЦНС. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Київ. 2014. № 65 (Том 1). С. 407–413.
3. Мартиненко І.В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія. Київ: ДІА. 2016. 304 с.
4. Мельник І., Реснянська У. Розвиток мовлення дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку. Педагогічний часопис Волині. 2016. № 1. С. 106–110.
5. Черніченко Л.А. Рання логопедична корекція: навч.-метод. посіб. Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві. 2020. 150 с.
6. Шульженко Д.І. Дизонтогенетичні аспекти ранньої корекційно-педагогічної роботи в соціально-реабілітаційних центрах. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. 2004. № 1(3). С. 494–499.

REFERENCES

1. Vozchukova N. (2014) Formuvannya komunikatyvnoi kompetentnosti u starshykh doshkilnykiv iz dytiachym tserebralnym paralichem zasobamy komunikatyvnykh vprav. [Formation of communicative competence in older preschoolers with cerebral palsy by means of communicative exercises] Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. - Scientific journal of the M. Drahomanov NPU Series 19: Correctional pedagogy and special psychology, 5. 18–26. [in Ukrainian].
2. Manko N. (2014) Abilitatsiina ta korektsiino-rozvyvalna robota z ditmy rannoho viku iz orhanichnymy poshkodzhenniamy TsNS. [Rehabilitation and corrective and developmental work with young children with organic damage to the central nervous system] Pedagogichni nauky: zb. nauk. pr. - Pedagogical sciences: coll. of science paper, 65 (Vol 1). 407–413. [in Ukrainian].
3. Martynenko I. (2016) Osoblyvosti komunikatyvnoi diialnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z systemnymy porushenniamy movlennia: monohrafiia. [Peculiarities of communicative activity of older preschool children with systemic speech disorders: monograph]. 304 p. [in Ukrainian].
4. Melnyk I., Resnianska U. (2016) Rozvytok movlennia ditei rannoho viku iz zatrymkoiu movlennievoho rozvytku. [Speech development of young children with delayed speech development] Pedagogichnyi chasopys Volyni. – Pedagogical journal of Volyn, 1. 106–110. [in Ukrainian].
5. Chernichenko L. (2020) Rannia lohopedychna korektsiia: navch.-metod. posib. [Early logopedic correction: educational method. manual] Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. - Uman state ped. Pavlo Tychyna university. 150 p. [in Ukrainian].
6. Shulzhenko D. (2004) Dyntonogenetychni aspekty rannoi korektsiino-pedahohichnoi roboty v sotsialno-reabilitatsiinykh tsentrakh. [Dysontogenetic aspects of early correctional and pedagogical work in social rehabilitation centers] Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zb. nauk. pr. - Actual problems of education and upbringing of people with special needs: coll. of science paper. 1(3). 494–499. [in Ukrainian].

УДК 811.111'27(075.8)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-56>

Камілла ВОРОНІНА,

orcid.org/0000-0002-9346-1847

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) *k.v.voronina@karazin.ua*

Тетяна ВАЛІЙОВА,

orcid.org/0000-0002-1121-6654

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) *tvaliyovab@gmail.com*

ТЕЛЕКОМУНІЦІЙНІ ПРОЕКТИ ЯК ОСНОВА НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ У НЕМОВНОМУ ЗВО

Електронна комунікація – комунікація, яка здійснюється в електронному середовищі (в Інтернеті чи локальній мережі) за допомогою комп'ютера, який все активніше використовується в різних сферах: повсякденно-побутовій, професійній, діловій та науковій. У зв'язку з інтенсифікацією міжнародних контактів у діловій сфері, вміння здійснювати електронну комунікацію іноземною мовою у професійному середовищі сьогодні потребує кваліфікованих спеціалістів. Проведено аналіз методичних та наукових досліджень. Розглянуто методичні основи та лінгвістичні особливості навчання іншомовної електронної комунікації та виявлено, що до особливостей ЕК входять: принципи навчання ІЕК у контексті сучасної парадигми мовної освіти; компетенція у сфері ІЕК; метод проектів як основа навчання ІЕК, які мають особливе значення. Доведено, що лінгвістичні особливості ЕК можуть бути поділені на мовні, мовленнєві та прагматичні. Відповідно до комунікативно-діяльнісного підходу, метою навчання іноземної мови є іншомовна комунікативна компетенція, під якою розуміється готовність здійснювати іншомовну комунікацію у певних сферах та ситуаціях спілкування. Визначено, що компетенція у сфері ІЕК описується як область перетину комунікативних компетенцій, загальних компетенцій та компетенцій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Ця структура може деталізуватися з урахуванням сфери спілкування – повсякденно-побутової, ділової, професійної та наукової. Класифіковано проекти як засіб інтеграції у процес навчання іноземної мови та виділено три типи проектів. Проекти, що реалізуються із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ-проекти), можуть використовуватися для формування та вдосконалення специфічних компетенцій, розвиток яких у традиційних проектах утруднено чи неможливо. Проаналізовано ІКТ-проекти, які можуть бути розділені на пошукові проекти та дискусивні проекти. Іншою важливою основою для класифікації ІКТ-проектів є наявність чи відсутність у проекті комунікації. За цією ознакою виділяються проекти, які не передбачають обов'язкової ІЕК та телекомунікаційні проекти, що включають ІЕК як обов'язковий компонент.

Ключові слова: електронна комунікація, іноземна мова, професійне середовище, лінгвістичні особливості навчання, принцип навчання ІЕК, метод проектів.

Kamilla VORONINA,

orcid.org/0000-0002-9346-1847

PhD,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Professional Purposes
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) *k.v.voronina@karazin.ua*

Tetiana VALIIOVA,

orcid.org/0000-0002-1121-6654

Assistant Professor at the Foreign Languages Department
Kharkiv National University of Radioelectronics
(Kharkiv, Ukraine) *tvaliyovab@gmail.com*

TELECOMMUNICATION PROJECTS AS A BASIS FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGE ELECTRONIC COMMUNICATIONS IN NON LANGUAGE HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Electronic communication is communication carried out in the electronic environment (on the Internet or a local network) with the help of a computer which is increasingly used in various spheres: everyday life, professional, business

and scientific. In connection with the intensification of international contacts in the business sphere the ability to carry out electronic communication in a foreign language in a professional environment today requires qualified specialists. The analysis of methodical and scientific research is carried out. The methodical foundations and linguistic features of teaching foreign language electronic communication have been analyzed, it has been found out that the features of EC include: the principles of EC learning in the context of the modern paradigm of language education; competence in the field of EC; the method of projects as the basis of EC training which are of special importance. It is proved that the linguistic features of EC can be divided into linguistic, speech and pragmatic, and each of them is characterized. According to the communicative activity approach the goal of learning a foreign language is foreign language communicative competence which means the readiness to carry out foreign language communication in certain spheres and situations of communication. It is determined that competence in the field of ICT is described as an area of intersection of communicative competences, general competences and competences in the field of information and communication technologies. This structure can be detailed taking into account the sphere of communication – everyday, business, professional and scientific. Projects are classified as a means of integration into the process of learning a foreign language and three types of projects are distinguished. Projects implemented using information and communication technologies (ICT projects) can be used to form and improve specific competencies, the development of which is difficult or impossible in traditional projects. ICT projects are analyzed which can be divided into search projects and discursive projects. Another important basis for the classification of ICT projects is the presence or absence of communication in the project. According to this feature, projects that do not provide for mandatory EC and telecommunication projects that include IEC as a mandatory component are distinguished.

Key words: electronic communication, foreign language, professional environment, linguistic particularities of education, the principle of IEC education, project method.

Постановка проблеми. У даний час продовжується інтенсивний розвиток електронної комунікації (ЕК) – комунікації між двома чи більше людьми, що здійснюється в електронному середовищі (в Інтернеті чи локальній мережі) за допомогою комп'ютера, який все активніше використовується в різних сферах: повсякденно-побутовій, професійній, діловій, науковій. Електронна комунікація відрізняється від традиційної рядом психологічних, соціологічних, технічних, лінгвістичних та інших особливостей.

Сучасна методика навчання іноземних мов приділяє електронній комунікації дедалі більше уваги. У роботах дослідників розглядаються методичні особливості різних типів та засобів електронної комунікації; проблеми використання ЕК для розвитку різних компетенцій, у тому числі лексичної, граматичної, комунікативної, міжкультурної; а також питання застосування засобів ЕК в рамках очного та дистанційного навчання іноземної мови; труднощі, пов'язані з використанням засобів ЕК та способи їх подолання. У даний період вміння здійснювати ЕК іноземною мовою стає обов'язковим для випускників закладів вищої освіти.

У зв'язку з інтенсифікацією міжнародних контактів у діловій сфері, вміння здійснювати електронну комунікацію іноземною мовою у професійному середовищі сьогодні потребує кваліфікованих спеціалістів. Звісно ж, що до навчання електронної комунікації доцільно використовувати такі методи, прийоми та засоби, які дозволять студентам спілкуватися в електронному середовищі та навчатися в навчальних або реальних ситуаціях. Подібні можливості можуть надавати телекомунікаційні проекти (ТК-проекти), що об'єднують переваги методу проектів та освітній потенціал інформаційних технологій. Сьогодні

ТК-проекти активно використовуються у навчанні іноземних мов у рамках середньої (загальної) та професійної освіти для розвитку міжкультурної та соціокультурної компетенції студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні фахівці у галузі викладання іноземної мови розглядають електронну комунікацію не тільки як засіб, а й як мету навчання (В. М. Варенко, О. М. Калита, С. М. Коноплицький, О. С. Кущенко, С. А. Матвеева, А. Ю. Переломов, Darlington Roger та ін.). Необхідність спеціального навчання іншомовної електронної комунікації (ІЕК) дослідники пояснюють тим, що спілкування іноземною мовою в електронному середовищі вимагає певного рівня не тільки іншомовної комунікативної компетенції, необхідної для здійснення комунікації у традиційних формах, а й специфічних компетенцій.

Мета статті. Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю вдосконалення системи формування та розвитку компетенції у сфері іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей. Тому метою даної статті є телекомунікаційні проекти як основа навчання іншомовної електронної комунікації у немовному закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Електронна комунікація або Інтернет-комунікація – один з можливих термінів для позначення спілкування в мережі Інтернет, при якому створюється особлива модель реальності, яка характеризується ефектом присутності людини в ній і яка дозволяє діяти з уявленими й реальними об'єктами. Синонімами до цього терміна також можуть бути: Інтернет-спілкування, комунікація в електронному середовищі, комп'ютерно-опосередкована комунікація, опосередковане комп'ютером спілкування,

веб-комунікація, віртуальна комунікація та ін. Електронна комунікація має низку диференційних ознак. Так, А. Ю. Переломов вказує на специфічність Інтернет-комунікації порівняно зі спілкуванням, яке не опосередковане комп'ютером: «мережа не є безпосередньою копією реального життя, вона має свої функціональні доміанти, зокрема такі, як зміна суб'єктнооб'єктних відносин, особливості мотивації користувачів, включення до процесів комунікації лише деяких соціальних груп, технологічні детермінанти комунікативної дії. Усі вони спричиняють зміни будь-якого об'єкта, який приходить в онлайн із оффлайну, а також характерні властивості тих явищ, які виникають безпосередньо в мережевому просторі» (Переломов; 2010. 184). Ці та інші особливості Інтернету дозволяють говорити про «особливий вид комунікативного простору, основу якого складає синтез традиційних і специфічних законів комунікації взагалі та власне мовленнєвої комунікації» (Матвєєва, 2006).

Розглядаючи методичні основи та лінгвістичні особливості навчання іншомовної електронної комунікації, виявлено, що особливості ЕК, принципи навчання ІЕК у контексті сучасної парадигми мовної освіти, компетенція у сфері ІЕК, метод проектів як основа навчання ІЕК та переваги ТК-проектів для розвитку компетенції у сфері іншомовної електронної комунікації грають особливе значення.

Лінгвістичні особливості ЕК можуть кваліфікуватися на мовні, мовленнєві та прагматичні.

Мовні особливості ЕК виявляються на всіх рівнях – морфологічному, словотвірному, лексичному, синтаксичному та графічному. Основними характеристиками мови ЕК є стрімке оновлення мовних засобів, у тому числі, завдяки термінам, спеціальним аббревіатурам, акронімам та коливанням в мовних нормах.

Мовленнєві особливості ЕК полягають у специфічному поєднанні ознак усного та письмового мовлення: з одного боку, для ЕК характерні спонтанність, діалогічність, контекстуальність, спрощення засобів вираження, наявність дискурсивних слів, а з іншого – письмова форма, підготовленість, логічність, зв'язність, можливість редагування тексту та нормативність (Калита; 2012).

Прагматичні особливості ЕК включають залежність від програмних та апаратних засобів; необхідність компенсації відсутності невербальних ключів; креативність; можливість використовувати гіпертекст та мультимедіа; наявність особливого мережевого етикету.

Ключовими характеристиками сучасної парадигми мовної освіти є гуманізація, соціологізація та екологізація освіти; орієнтація навчання через все життя; міждисциплінарна інтеграція; застосування компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, міжкультурного, соціокультурного підходів, впровадження принципів особистісно-орієнтованого навчання; активне використання ІКТ. Ці особливості є визначальними і при навчанні іншомовної електронної комунікації. У даний час ІЕК інтегрується в курс навчання іноземної мови як засіб навчання (у дистанційних та комбінованих курсах), а також як одна з цілей та засіб навчання у дистанційних та комбінованих курсах розвитку умінь іншомовного письмового спілкування та мову для спеціальних цілей. Крім того, реалізуються спеціальні курси навчання ІЕК, у межах яких основними методичними цілями є формування, розвиток та контроль рівня сформованості компетенції у сфері ІЕК, причому ІЕК служить і одним з основних засобів навчання (табл. 1).

Саме останній варіант представляється найбільш ефективним для навчання ІЕК.

Відповідно до комунікативно-діяльнісного підходу, метою навчання іноземної мови є іншомовна комунікативна компетенція, під якою розуміється готовність здійснювати іншомовну комунікацію у певних сферах та ситуаціях спілкування. Для електронної комунікації виділено додаткові компетенції: готовність до здійснення ділового електронного листування, пошуку інформації в Інтернеті, читання тексту на веб сайтах та ін. Фахівці, які вивчають особливості ЕК, об'єднують компетенції, необхідні для участі у комунікації такого типу, в окрему комплексну компетенцію – «computer-mediated competence» (Lane; 2015).

Можливо описати таку комплексну компетенцію і стосовно ЕК іноземною мовою. Для її позначення було запропоновано термін «компетенція у сфері іншомовної електронної комунікації». Структура цієї компетенції розробляється на основі структури іншомовної комунікативної компетенції, запропонованої у документі «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення; викладання, оцінювання» [2].

Компетенція у сфері ІЕК описується як область перетину комунікативних компетенцій, загальних компетенцій та компетенцій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Ця структура може деталізуватися з урахуванням сфери спілкування – повсякденно-побутової, ділової, професійної та наукової. Для уточнення цілей навчання, ІЕК розглядає особливості комунікативних невдач у комунікації цього типу. Терміном «комуніка-

Інтеграція ЕК у курс навчання іноземної мови

Роль ЕК	Форма навчання	Тип курсу	Використання ЕК
Засіб навчання	Комбінована, дистанційна	– Загальний курс іноземної мови; – курс навчання мови для спеціальних цілей	+ +
Одна з цілей навчання	Очна	– Загальний курс іноземної мови; – курс навчання мови для спеціальних цілей	+ +
Одна з цілей та засіб навчання	Комбінована, дистанційна	– Загальний курс іноземної мови – курс навчання мови для спеціальних цілей	+ +
Основна ціль та засіб навчання	Усі форми	Курс ЕК	+

тивна невдача (КН)» позначається нездійснення (неповне здійснення) комунікативного наміру того, хто говорить та виникнення небажаного комунікативного та/або емоційного ефекту.

Основними причинами в ІЕК можуть бути різні рівні сформованості ІКТ-компетенцій у комунікантів, відмінності в використовуваних співрозмовниками комунікативних стратегій, неоднозначність / нерозуміння комунікативної мети внаслідок нестачі невербальних ключів, роздільність комунікантів у просторі та/або часу, нівелювання соціальних, статусних відмінностей, індивідуальні властивості комунікантів (ступінь пунктуальності та обов'язковості та ін.). Кількість та типи ІЕК та комунікативно значущих помилок, які є їх причинами, можуть бути показниками рівня сформованості різних компонентів компетенції у сфері ІЕК.

Для формування та розвитку іншомовної комунікативної компетенції у вітчизняній та зарубіжній практиці в навчанні іноземної мови ефективно застосовується метод проектів, який реалізує на практиці принципи особистісно-орієнтованого, проблемного та комунікативно-діяльнісного підходів та повністю відповідає сучасній парадигми мовної освіти. Його основними характеристиками є вибір цілей, тем і проблем, що становлять інтерес для студентів; певна послідовність роботи над проектом; орієнтація на самостійну діяльність студентів; наочне уявлення результату роботи; інтеграція знань та умінь у різних предметних областях. Для навчання іноземної мови метод проектів надає низку переваг, пов'язаних з використанням мови в максимально наближених до реального спілкування ситуаціях; інтеграцією всіх видів мовної діяльності; підвищенням мотивації до вивчення іноземної мови; інтенсивним між особовим спілкуванням учасників проектів. Проекти, що реалізуються із застосуванням інформа-

ційно-комунікаційних технологій (ІКТ-проекти), можуть використовуватися для формування та вдосконалення специфічних компетенцій, розвиток яких у традиційних проектах утруднено чи неможливо.

Відповідно до типів даних компетенцій, ІКТ-проекти можуть бути розділені на пошукові проекти, що розвивають насамперед дослідні компетенції та компетенції у рецептивних видах мовної діяльності в електронному середовищі (таких як пошук інформації в електронних джерелах, читання електронних текстів; робота з електронними словниками і т.д.) та дискурсивні проекти, що розвивають іншомовні компетенції у сфері створення електронних текстів (утворення електронних презентацій, написання текстів для публікації на веб-сайтах). Іншою важливою основою для класифікації ІКТ-проектів є наявність чи відсутність у проекті комунікації з віддаленими партнерами. За цією ознакою виділяються проекти, які не передбачають обов'язкової ІЕК та телекомунікаційні проекти, що включають ІЕК як обов'язковий компонент. Проекти обох груп можуть стосуватися і пошукових, і дискурсивних.

У свою чергу ТК-проекти можна підрозділити на дві групи відповідно до цілей взаємодії учасників: проекти, орієнтовані на обмін інформацією, і проекти, у яких здійснюється координація спільної діяльності з віддаленими партнерами, спрямованої на досягнення практичного результату. Для навчання іноземної мови ТК-проекти надають додаткові можливості, серед яких: можливість спілкування на іноземній мові у реальних безпечних ситуаціях; можливість спілкування із співрозмовниками, близькими за віком, інтересами, рівнем володіння іноземною мовою тощо; комунікація з носіями мови та представниками інших культур, які вивчають іноземну мову; підготовка інформаційного продукту для конкретного адресата; робота

в міжнародному колективі з використанням іноземної мови; можливість отримати унікальну інформацію про культуру іншої країни; досягнення практичних цілей у ході спілкування іноземною мовою. Завдяки цим можливостям ТК-проекти дозволяють формувати, розвивати та контролювати всі компоненти компетенції у сфері ІЕК.

Розглянемо методику навчання іншомовної електронної комунікації студентів немовних закладів освіти на основі телекомунікаційних проектів та особливості організації ТК-проектів для навчання ІЕК. Запропоновано комплекс вправ та завдань відповідно до реальних комунікативних потреб студентів у рамках розробленої методики, мета навчання визначається як розвиток компетенції у сфері навчально-професійної асинхронної ІЕК, що здійснюється за допомогою набору тексту на клавіатурі (Вара; 2010). Щодо англійської мови дана компетенція має таку структуру.

Комунікативна компетенція означає сукупність знань про норми та правила ведення комунікації – діалогу, суперечки, переговорів та ін.

Лінгвістична компетенція. Специфічні лінгвістичні компетенції у межах ІЕК (на прикладі електронного листа): вибір адекватного імені користувача / перша частина електронної адреси; дотримання правил ефективного позначення теми повідомлення; дотримання правил заповнення поля «from» («Від») та ін.

Мовні та мовленнєві компетенції у сфері ЕК: граматичні (використання конструкцій в активному стані, персоналізація повідомлення за рахунок використання займенника «you», використання модальних дієслів та ін); лексичні (англомовна комп'ютерна лексика, у тому числі назви засобів ЕК, їх функцій, що роблять з ними дію, компоненти електронних повідомлень тощо); орфографічна (емотикони та інші засоби для компенсації відсутності невербальних знаків, засоби виділення важливої інформації); пунктуаційна (особливості пунктуації у темі повідомлення, зверненні, підписи; неприпустимість зловживання знаком питання і оклику, смислорозрізняючі коми та ін.).

Соціолінгвістична компетенція, до складу якої входять соціолінгвістичні правила етикету, правила політкоректності, ухвалені в англійській культурі та вибір та використання адекватного стилю при здійсненні ЕК англійською мовою у навчально-професійній сфері спілкування: звернення/вітання та прощання в ЕК англійською мовою (з урахуванням статусу адресата, ситуації спілкування, характеру відносин між комунікантами); підпис в ЕК англійською; цитування тексту повідомлення в ЕК англійською (Коноплицький; 2006).

Прагматична компетенція – це вміння функціонально використовувати лінгвістичні ресурси у продуктивних і рецептивних видах мовлення – усних і письмових, вміння вести спілкування логічно і послідовно.

Дискурсивна компетенція: створення електронних листів та електронних повідомлень на форумі англійською мовою відповідно до вимог тематичної організації, зв'язності у плані змісту та висловлювання, логічної структури, риторичної ефективності (Юрчук; 2012), правила структурування та оформлення електронних листів та повідомлень на форумі англійською мовою.

Функціональна компетенція: здійснення певних інтенцій у межах ЕК англійською мовою: встановлення та підтримка контакту, запит та надання інформації, спонукання до дії тощо.

Загальні компетенції:

Соціокультурна компетенція – фільтрування, обробка, зберігання та використання інформації в електронному вигляді: отримання правил інформаційної безпеки в електронному середовищі при здійсненні ЕК англійською мовою: облік обставин, що обмежують можливості спілкування у рамках ІЕК: використання різних прийомів компенсації нестачі контексту (виділення інформації, відображення емоцій тощо) як універсальних, так і прийнятих в англійській культурі: формування власного позитивного іміджу за допомогою ЕК англійською мовою; передбачення враження від свого повідомлення англійською: визначення соціальних характеристик, характеру та інтересів відправника повідомлення на ім'я користувача, електронною адресою та різними елементами електронного повідомлення: дотримання соціокультурних правил мережі (універсальних та прийнятих в англійській культурі): неприпустимість пересилання листа без згоди відправника; необхідність запити на відправлення файлу великого розміру; неприпустимість відправлення повідомлення без зазначення теми; дотримання правил етикету в навчально-професійному спілкуванні (універсальних та прийнятих в англійській культурі: поважне ставлення до викладача та інших студентів; дотримання правила «трьох робочих днів», протягом яких необхідно відповідати на будь-яке повідомлення; відображення в темі повідомлення та/або в основній частині листа інформації, що ідентифікує студента (ім'я, прізвище, номер групи, назву предмета, номер завдання тощо); надсилання повідомлень та завдань у строк.

Міжкультурна компетенція – облік подібностей та відмінностей між правилами етикету різних культур (культури рідної країни та

англомовної культури) у межах ЕК англійською мовою: пошук ефективних стратегій для участі в ЕК англійською мовою із представниками інших культур; ефективне попередження та вирішення ситуацій нерозуміння та конфліктних ситуацій у рамках електронної комунікації англійською мовою; подолання стереотипів, що існують щодо представників інших культур.

Екзистенційна компетенція – відкрите ставлення до світу (інтерес до нового досвіду, іншим ідеям, культурам): психологічна готовність до ЕК загалом та до ІЕК зокрема: прийняття ІЕК як повноцінної форми спілкування; риси характеру: доброзичливість, терпимість, впевненість у собі тощо.

Компетенції у сфері інформаційно-комунікаційних технологій – робота із засобами ЕК: необхідність наявності певного обладнання та програмного забезпечення; можливість здійснення синхронної та асинхронної комунікації; можливість використання тексту, голосового спілкування, відеозв'язку: швидкість обміну повідомленнями, зручність користування, доступність засобів ЕК; технічні обмеження (кодування, обсяг поштової скриньки); робота з програмами електронної пошти, що мають англійський інтерфейс; знання: асинхронність електронної пошти; елементи адреси електронної пошти, їх призначення; призначення пароля; об'єм поштової скриньки; призначення папок у поштової скриньці; вміння: отримання поштової скриньки та адреси на безкоштовні сервери з англійським інтерфейсом; вхід до поштової скриньки; зміна та відновлення пароля; отримання повідомлень; налаштування фільтрації повідомлень; сортування отриманих повідомлень; надсилання повідомлень; безпечний вихід з поштової скриньки; робота з форумом, що має англійський інтерфейс; знання: асинхронність спілкування на форумі; відкритість повідомлень на форумі; необхідність розміщувати повідомлення в рамках певної теми; вміння: відвідування форуму як гостя та зареєстрованого учасника; розміщення повідомлень з існуючої теми; створення власної теми; пошук та сортування повідомлень; зміна налаштувань та ін. (Варенко; 2023).

Для уточнення цілей навчання ІЕК було проаналізовано комунікативно значущі помилки, які зустрічаються при здійсненні ЕК рідною та іноземною мовою та можуть призвести до комунікативної невдачі. З цією метою було розглянуто помилки, пов'язані з недостатнім рівнем розвитку соціокультурної та ІКТ-компетенції, а також були схожі в ЕК рідною та іноземною мовами. Помилки, характерні лише для ІЕК, були зумов-

лені недостатньо високим рівнем розвитку лінгвістичного, соціолінгвістичного, прагматичного (функціонального), міжкультурного та екзистенційного компонентів компетенції у сфері ІЕК. Таким чином, було зроблено висновок про те, що цілі та зміст навчання ІЕК у кожному конкретному випадку мають коригуватися з урахуванням рівня сформованості у студентів компетенції у сфері ЕК рідною мовою.

Основними компонентами змісту навчання ІЕК є комунікативний мінімум (функціональний мінімум, перелік інтенцій); мовленнєвий та мовний мінімуми; соціолінгвістичний та дискурсивний мінімум; соціокультурні, екзистенційні, міжкультурні знання та вміння; знання та вміння у сфері ІКТ; тексти для ознайомлення. Для навчально-професійної ІЕК найчастішими інтенціями є встановлення контакту, підтримка контакту, презентація; відновлення контакту після перерви/комунікативної невдачі; запит та надання інформації та ін. До основ навчально-професійної ІЕК належать електронний лист та повідомлення на форумі. Тексти для ознайомлення включають матеріали про мережевий етикет, приклади вдалих та невдалих електронних листів, повідомлення на форумах, присвячені мовному обміну, на тематичних, професійно орієнтованих форумах, а також у списках розсилки.

Успішність використання проектів у навчанні іноземної мови в цілому та ІЕК зокрема багато в чому залежить від всебічного обліку особливостей проектів різних типів. Як додаткове методичне підґрунтя для класифікації проектів ми пропонуємо спосіб інтеграції проектів у процес навчання іноземної мови. За цим критерієм є доцільним виділити три типи проектів:

- а) проект як форма позааудиторної роботи, не пов'язаної з курсом навчання;
- б) проект як альтернативний спосіб організації навчального процесу;
- в) проект, інтегрований у курс навчання іноземної мови (завершення вивчення певної теми або проведений під час її вивчення).

Доведено, що найбільш ефективним способом інтеграції проектів у процес навчання іноземною мовою є реалізація проектів у рамках навчальних курсів під час вивчення будь-якої теми, оскільки це дає студентам можливість одразу використовувати вивчений матеріал у реально-комунікативних ситуаціях. Роботу над проектом доцільно проводити і на заняттях, і позааудиторний час.

Для ефективної інтеграції ТК-проекту з курсу навчання іноземної мови в рамках розробленої методики пропонуються рекомендації щодо запо-

Таблиця 2

**Навчання ІЕК на основі ТК-проектів
у немовному закладі вищої освіти**

Мета навчання	– розвиток компетенції у сфері навчально-професійної ІКТ (розвиток комунікативних, загальних, ІКТ-компетенцій; попередження комунікативних невдач)
Зміст навчання	– комунікативний, мовний, мовленнєвий, соціолінгвістичний, дискурсивні; – соціокультурні, міжкультурні знання та вміння, знання та вміння у сфері ІКТ; – жанри електронної комунікації (електронний лист, повідомлення на форумі); – тексти для ознайомлення та аналізу.
Підходи до навчання	– компетентнісний; – особистісно-орієнтований; – комунікативно-діяльнісний.
Вхідний та підсумковий контроль та самоконтроль	-комплексний; – комунікативний; – контроль (написання електронних повідомлень); – формалізований контроль (тести)
Комплекс вправ та завдань	– розвиток всіх компонентів компетенції у сфері ІЕК; – зв'язок між традиційним курсом та проектом.
Метод навчання	– метод проектів
Засоби навчання	– електронна пошта; – форум
Інтеграція в курс навчання іноземної мови	– календарний план; – етапи реалізації; – пошук партнерів; – розподіл по мікрогрупах; – організація ЕК; – оцінка проекту.
Результат навчання	Компетенція у сфері навчально-професійної іншомовної електронної комунікації.

бігання та вирішення проблем організаційного та методичного характеру, пов'язаних з пошуком партнерів, плануванням проекту, забезпеченням студентам умов для участі у проекті, розподілом студентів на мікрогрупи та організацією ІЕК у проекті та за його рамками. Зокрема, під час пошуку партнерів для ТК-проекту доцільно враховувати такі критерії, як цілі навчання, тип навчального курсу, профіль навчання, спеціальність, вік студентів, кількість студентів у групі, рівень володіння мовою, що вивчається, наявні засоби ЕК і т. д. Для підвищення мотивації студентів до роботи над проектом у позааудиторний час, рекомендується розміщувати поточну інформацію щодо проекту у віртуальному навчальному середовищі, розробляти разом зі студентами графік індивідуальної роботи, проводити для них консультації за допомогою засобів ЕК (електронної пошти та форумів), що мають інтерфейс на іноземній мові. При цьому будь-яка взаємодія в електронному середовищі між партнерами по проекту всередині групи, а також між студентами та викладачем має здійснюватися мовою, що вивчається. Розроблений комплекс вправ та завдань орієнтований на розвиток усіх компетенцій, виділених як цілі навчання ІЕК у навчально-професійній сфері, а також покликаний забезпечити зв'язок між роботою студентів у рамках традиційних занять та їх проектною діяльністю. Навчальні дії в рамках комплексу відбираються та групуються відповідно до двох критеріїв: етапом реалізації ТК проекту і типом компетенції. У кожній групі виділяються мовні та мовленнєві вправи та умовно-комунікативні виконавчі завдання; функції реально-комунікативних завдань виконує роботу у рамках ТК-проекта.

Для вимірювання вихідного рівня сформованості компетенції у сфері ІЕК у студентів та збільшення даної компетенції було розроблено комплект контролюючих матеріалів, що включає тести, комунікативні завдання та анкети. Для оцінки та самооцінки роботи студентів у проекті та результатів проекту запропоновані анкети та бланки критеріальної оцінки. В усіх проектах контроль компетенції у сфері іншомовної ЕК здійснювався комплексно – за допомогою створення електронного листа / повідомлення на форумі для потенційного партнера проекту.

Крім того, результатами проектів здійснюють подолання мовного бар'єру у студентів та підвищенню їх мотивації до вивчення та практичного використання англійської мови.

Висновок. Таким чином, результати навчання підтвержують, що розроблена методика може

успішно використовуватися для розвитку компетенції студентів немовних спеціальностей у сфері навчально-професійної ЕК англійською мовою. У висновку підбиваються підсумки проведеного дослідження та наводяться рекомендації щодо адаптації розробленої методики до умов навчання та особливостям студентів, у тому числі до комунікативних потреб та рівню володіння іноземною мовою, завдяки варіюванню змісту навчання; вибору мети, теми, кінцевого продукту, тривалості проекту, уточнення критеріїв підбору партнерів для проекту, зміни кількості та типів вправ та завдань, вибору засобів електронної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варенко, В М Електронні комунікації в інформаційно-аналітичній діяльності. URL: <http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/4785> Date: 2023.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання . Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: *Ленвіт*, 2003. С.273
3. Калита О. М. Електронна комунікація: мовнокомунікативні особливості й жанрова диференціація. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2012. Вип. 9. С. 102-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2012_9_32.
4. Коноплицький, С. М. Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз. дис. канд. соціол. наук: 22.00.01. *НАН України, Інститут соціології*. К., 2006. С.154.
5. Матвєєва С. А. Сайт як жанр Інтернет-комунікації (на матеріалі персональних сайтів учених): дис. канд. філол. наук: 10.02.15; *Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка*. Луганськ, 2006. С.212.
6. Переломов А.Ю. Інтернет як канал зв'язку переклад-опосередкованої комунікації в мультилінгвальних та мультикультурних контекстах. *Філологічні трактати*. Том 2. 2010. №3. С. 183-187.
7. Юрчук, Л. В. Дискурсивна компетенція, її роль та формування в системі навчання міжкультурної комунікації у студентів немовного вузу *Лінгвістичні та методологічні проблеми технології навчання іноземним мовам в сучасних умовах : зб. матеріалів I Всеукраїнського науково- практичного семінару*, 13 лютого 2012 р. К.: НУХТ, 2012. С. 37–38.
8. Bara B. G. *Cognitive pragmatics: the mental processes of communication* Cambridge, MA. MIT Press, 2010. 304 p.
9. Lane D. R. Computer-mediated communication in the classroom: Asset or liability *International Education Studies* 8(5) April 2015 DOI:10.5539/ies.v8n5p150

REFERENCES

1. Varenko, V M (2023) Elektronni komunikatsii v informatsiino-analitychnii diialnosti [Electronic communications in information and analytical activities] URL: <http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/4785>. [in Ukrainian].
2. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Global European Recommendations from a thorough background: education, research, evaluation] Naukovyi redaktor ukrainskoho vydannia doktor ped. nauk, prof. S. Yu. Nikolaieva. K.: Lenvit, S.273. [in Ukrainian].
3. Kalyta O. M. (2012) Elektronna komunikatsiia: movnokomunikatyvni osoblyvosti y zhanrova dyferentsiatsiia. [Electronic communication: communication features and genre differentiation] .Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy. Vol. 9. S. 102-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2012_9_32. [in Ukrainian].
4. Konoplytskyi, S. M. (2006). Sotsialni aspekty komunikatsii v merezhi Internet: fenomenolohichniy analiz.[Social aspects of communication on the Internet: phenomenological analysis] dys. kand. sotsiol. nauk: 22.00.01. NAN Ukrainy, Instytut sotsiolohii. K., p. 154. [in Ukrainian].
5. Matvieieva S. A. (2006) Sait yak zhanr Internet-komunikatsii (na materiali personalnykh saitiv uchenykh) [Website as a genre of Internet communications (based on personal websites of scientists)] dys. kand. filol. nauk: 10.02.15; Luhanskyi natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. Luhansk. p. 212. [in Ukrainian].
6. Perelomov A.Iu. (2010) Internet yak kanal zviazku pereklad-oposeredkovanoi komunikatsii v multylinhvalnykh ta multykulturnykh kontekstakh.[The Internet as a channel for transfer-mediated communication in multilingual and multicultural contexts] Filolohichni traktaty. Tom 2. Vol.3. pp. 183-187. [in Ukrainian].
7. Yurchuk, L. V. (2012) Dyskursyvna kompetentsiia, yii rol ta formuvannia v systemi navchannia mizhkulturnoi komunikatsii u studentiv nemovnoho vuzuu [Discursive competence, its role and formation in the system of developing intercultural communication among students of a non-language university] Linhvistychni ta metodolohichni problemy tekhnolohii navchannia inozemnym movam v suchasnykh umovakh : zb. materialiv I Vseukrainskoho naukovu- praktychnoho seminaru, 13 liutoho. K.: NUKhT, Pp. 37–38. . [in Ukrainian].
8. Bara B. G. (2010) *Cognitive pragmatics: the mental processes of communication* Cambridge, MA. MIT Press, p. 304.
9. Lane D. R. (2015). Computer-mediated communication in the classroom: Asset or liability *International Education Studies* 8(5) April DOI:10.5539/ies.v8n5p150

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-57>

Ольга ГАЛИЦАН,

orcid.org/0000-0003-2542-649X

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) *olgagalitsan@gmail.com*

Тетяна ОСИПОВА,

orcid.org/0000-0002-6468-6545

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) *osipovatanya2009@gmail.com*

РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розглядається роль інтерактивних технологій у формуванні науково-дослідницької культури майбутніх учителів. Зазначено, що у професійній діяльності вчителя важливе місце посідає здійснення наукової діяльності, завданням якої є вирішення важливих педагогічних проблем, що виникають у загальноосвітніх закладах, і спрямованих на формування всебічно розвинених, творчих особистостей учнів. Установлено, що цьому процесу сприяє використання інноваційних технологій у закладах вищої педагогічної освіти, які відіграють важливу роль у формуванні науково-дослідницької культури майбутніх учителів відіграють інтерактивні технології, які сьогодні широко впроваджуються в освітній процес вищої школи. Інновації розглядаються як нововведення; комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів тощо як цілеспрямоване, систематичне і послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій та засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів. Визначено, що інтерактивні технології є сукупністю і певною послідовністю педагогічних методів, спрямованих на активізацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу. Зазначено, що під час викладання педагогіки використовуються такі інтерактивні методи навчання, як інтерактивні лекції, проблемні семінари, дебати, дискусії, рольові ігри, квести тощо, які сприяють не лише підвищенню навчальної мотивації студентів, а й формують у них науково-дослідницьку культуру. Наголошено, що під час підготовки до практичних занять із використанням інтерактивних методів навчання студенти повинні дотримуватися академічної доброчесності. Наведено приклади інтерактивних практичних занять (семінари, дебати, дискусії, рольові та ділові ігри) під час викладання навчальної дисципліни «Педагогіка»

Ключові слова: майбутні вчителі, науково-дослідницька культура, інноваційні технології, інтерактивна технологія, дослідницькі вміння, комунікативні вміння.

Olga GALITSAN,

orcid.org/0000-0003-2542-649X

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Pedagogy

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky

(Odesa, Ukraine) *osipovatanya2009@gmail.com*

Tatiana OSYPOVA,

orcid.org/0000-0002-6468-6545

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor at the Department of Pedagogy

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky

(Odesa, Ukraine) *osipovatanya2009@gmail.com*

THE ROLE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN SHAPING THE RESEARCH CULTURE OF FUTURE TEACHERS

The article explores the role of interactive technologies in shaping the research culture of future teachers. It is noted that scientific activity holds a significant place in the professional life of a teacher, aiming to address important

pedagogical issues arising in educational institutions and directed towards fostering well-rounded, creative personalities among students. It is established that the use of innovative technologies in higher education institutions plays a crucial role in shaping the research culture of future teachers, among which interactive technologies, widely implemented in higher education, play a significant role today. Innovations are considered as novelties; a set of measures aimed at introducing new techniques, technologies, inventions, etc., as purposeful, systematic, and consistent implementation of original, innovative methods, pedagogical actions, and tools covering the entire educational process from defining its purpose to expected results. It is determined that interactive technologies constitute a set and a certain sequence of pedagogical methods aimed at activating subject-subject interaction among participants in the educational process. It is noted that during the teaching of pedagogy, such interactive teaching methods as interactive lectures, problem seminars, debates, discussions, role-playing games, quests, etc., are used, which contribute not only to enhancing students' learning motivation but also to shaping their research culture. It is emphasized that during the preparation for practical classes using interactive teaching methods, students should adhere to academic integrity. Examples of interactive practical classes (seminars, debates, discussions, role-playing and business games) during the teaching of the academic discipline «Pedagogy» are provided.

Key words: future teachers, research culture, innovative technologies, interactive technology, research skills, communication skills.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань реформування вищої педагогічної освіти в Україні є підготовка майбутніх учителів, здатних не лише передавати знання учням, а й виявляти творчість у здійсненні педагогічної діяльності. Крім цього, професійна діяльність вчителя передбачає не лише навчальну і виховну діяльність, важливою складовою сьогодні є здійснення наукової діяльності, завданням якої є вирішення важливих педагогічних проблем, що виникають у загальноосвітніх закладах, і спрямованих на формування всебічно розвинених, творчих особистостей. Цьому процесу сприяє використання інноваційних технологій у закладах вищої педагогічної освіти, які відіграють важливу роль у розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів, комунікативних, дослідницьких, аналітичних, рефлексивних умінь, а також умінь дотримуватися академічної доброчесності під час виконання дослідницьких робіт, тобто вмінь, що характеризують науково-дослідницьку культуру, формування якої є важливим завданням педагогічних ЗВО. Однією із таких інноваційних технологій є інтерактивні технології, які сьогодні широко впроваджуються в освітній процес вищої школи і значно впливають на формування науково-дослідницької культури студентів.

Аналіз досліджень. Зазначимо, що роль інноваційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів не є новою в педагогічній науці. Так, проблема підготовки майбутніх учителів до впровадження інноваційних педагогічних технологій була предметом наукових досліджень І. Богданової, О. Дубасенюк, В. Мірошніченко, О. Пехоти, І. Руснак, О. Сидоренко, С. Тітової, М. Т. Хайруліної, С. Сисоєвої, С. Яшанова та ін.; роль інтерактивних технологій навчання в освітньому процесі ЗВО досліджували Л. Бекірова, І. Дичківська, В. Гриньова, Г. Коберник, О. Комар, Л. Пироженко, О. Пометун, Н. Руденко, С. Сисо-

єва та ін.; особливості формування науково-дослідницької культури студентів стали предметом наукових розвідок І. Беха, О. Белякової, О. Дмитришина, В. Кравцова, М. Михайліченка, В. Радула, Р. Семенишеної М. Труфкіної, Т. Туркот, В. Тушевої, Н. Уйсімбаєвої та ін. Натомість, незважаючи на достатню кількість наукових доробок з питань впровадження інновацій в освітній процес ЗВО, роль інтерактивних технологій у формуванні науково-дослідницької культури майбутніх учителів висвітлено недостатньо.

Мета статті. Визначити роль інтерактивних технологій навчання у формуванні науково-дослідницької культури майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність вищих педагогічних навчальних закладів, наголошує М. Пагута, повинна бути спрямована на створення умов, які сприяють підвищенню ефективності педагогічного процесу, який повинен бути спрямований на гармонійний розвиток та саморозвиток особистості студентів і педагогів, безперервне вдосконалення фахової освіти та підвищення кваліфікації педагогічних працівників; проведення системи методичних заходів, спрямованих на розвиток творчих можливостей студентів і педагогів; залучення майбутніх учителів до науково-дослідницької діяльності з метою їхньої підготовки до впровадження інноваційних технологій у освітній процес загальноосвітніх закладів. Одним із ефективних засобів реалізації цих завдань у професійній підготовці майбутніх учителів є інтерактивні технології навчання, використання яких в освітньому процесі сприяє активізації творчої та пізнавальної діяльності студентів (Пагута, 2016: 392).

У довідникових джерелах інновації розглядаються як нововведення; комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів тощо як цілеспрямоване, систематичне і послідовне впровадження в прак-

тику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій та засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів (Ягоднікова, 2024: 238).

Термін *технологія* (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність; *logos* – наука, закон) «у буквальному розумінні – це наука про майстерність» Технологія – це комплексні знання про методи, засоби впровадження виробничих процесів, у результаті яких відбувається якісна зміна, трансформування, модифікування оброблюваних об'єктів. Отже, наголошує Н. Руденко, технологія – це сукупність прийомів, що застосовуються у будь-якій справі, майстерності, мистецтві способів реалізації людьми конкретного складного процесу з розподілом його на систему послідовних взаємопов'язаних процедур і операцій, які виконуються більш-менш стандартно і мають на меті досягнення високої ефективності (Руденко, 2016: 18.).

В закладах освіти використовують педагогічні технології, які, за визначенням С. Гуменюк, є синтезом педагогічних досягнень, поєднанням традиційних, досконалих форм і методів із сучасними ефективними освітніми інноваціями і ґрунтуються на досягненнях психологічної, педагогічної та суспільних наук, передовому педагогічному досвіді. У цілому, зазначає науковець, педагогічна технологія реалізується як систематична, цілеспрямована, свідомо проєктована діяльність, що відрізняється від неструктурованого елементарного виконання, і тому служить досягненню мети з найменшими витратами (Гуменюк, 2014:187).

За твердженням О. Комар, широке використання сучасних інноваційних технологій змінює характер праці і місце людини у виробничому процесі, модифікує соціальну структуру сучасного суспільства, сферу діяльності і психологію людей. Народжується ера панування інформації, яка стає панівним, ключовим ресурсом (Комар, 2008: 13).

Використання в освітньому процесі педагогічних ЗВО інноваційних технологій, зазначає В. Ягоднікова, і ми цілком поділяємо її думку, найбільш ефективно впливатимуть на формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів, що, у свою чергу, дозволить їм в майбутньому успішно здійснювати інноваційну науково-дослідницьку діяльність з учнями (Ягоднікова, 2024: 240).

Аналогічну думку висловлює М. Пагута, який стверджує, що інноваційні процеси, які поєднують створення, освоєння і застосування педагогічних нововведень, здатні значно прискорити процеси оновлення як всієї системи освіти загалом, так і професійної підготовки майбутніх учителів,

дозволяють знайти оптимальні шляхи та визначити механізми формування у студентів педагогічної спрямованості, творчого і самостійного мислення, готовності до сприйняття та реалізації в подальшій професійній діяльності педагогічних інновацій (Пагута, 2016: 392).

З-поміж інноваційних технологій, що впливають на формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів, виокремлюємо інтерактивні технології, які, на нашу думку, значно впливають на формування професійної культури студентів, у тому числі й на формування в них науково-дослідницької культури.

Під інтерактивністю, наголошує О. Комар, передусім розуміють принцип побудови і функціонування педагогічного, психологічного, комп'ютерного спілкування в режимі діалогу. Реалізуючи технологічні принципи навчання, інтерактивна педагогічна технологія передбачає і інтерактивність комп'ютерних засобів навчання, і інтерактивність організації освітнього процесу, коли навчання здійснюється на основі інтерактивного спілкування (Комар, 2008: 66).

Зазначимо, що інтерактивні технології сьогодні є предметом досліджень багатьох науковців. Так, С. Сисоєва зазначає, що «інтерактивне навчання є одним із сучасних напрямків активного соціально-психологічного і педагогічного навчання, яке найбільшою мірою відповідає психологічним особливостям і педагогічним закономірностям навчання дорослої людини» (Сисоєва, 2011: 34).

За визначенням Н. Руденко, інтерактивні технології – це сукупність і певна послідовність педагогічних методів, спрямованих на реалізацію дидактичної мети, активізацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу, що впливає на якість підготовки учнів, активізацію їхньої мисленнєвої діяльності (Руденко, 2016: 42).

Під інтерактивною технологією навчання М. Кірик і В. Химинець розуміють «таку організацію навчального процесу, за якої студенти обов'язково беруть участь у колективній взаємодії під час навчального пізнання. Інтерактивні технології навчання своїм сутнісним змістом і структурою передбачають чітко спланований результат навчання» (Химинець В., М. Кірик, 2012: 257).

Розглядаючи сутність інтерактивних технологій у формуванні науково-дослідницької культури майбутніх учителів, В. Ягоднікова, слідом за М. Томашевською доходить висновку, що інтерактивна технологія є «спеціальною формою організації пізнавальної діяльності, коли кожен суб'єкт включений у процес навчання, організовується у формі взаємодії, діалогу як між викладачем і сту-

дентами, так і між самими студентами» (Ягоднікова, 2024: 239).

На думку С. Гуменюк, інтерактивне навчання – це навчання у взаємодії, спрямоване на активізацію пізнавальної діяльності студентів, що відбувається у формі діалогу між студентами, студентами і викладачем, студентськими міні-групами на засадах співробітництва. При цьому науковець наголошує на тому, що використання засобів інтерактивних технологій навчання сприяє розв'язанню навчально-пізнавальних, комунікативно-розвивальних і соціально-орієнтаційних завдань (Гуменюк, 2014: 188).

Цілком погоджуючись із поданими вище визначеннями, наголосимо, що інтерактивні технології широко впроваджуються під час викладання навчальної дисципліни «Педагогіка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Фізика, математика). Так, під час викладання педагогіки використовуються такі інтерактивні методи навчання, як інтерактивні лекції, проблемні семінари, дебати, дискусії, рольові ігри, квести тощо, які сприяють не лише підвищенню навчальної мотивації студентів, а й формують у них науково-дослідницьку культуру. Розглянемо деякі з перерахованих методів.

Відзначимо, що лекційні заняття з означеної навчальної дисципліни проходять здебільшого у форматі лекції-бесіди, під час проведення якої студенти не лише отримують знання з певних тем, а й беруть активну участь в їх обговоренні, висловлюють власні міркування щодо розглянутих понять чи педагогічних явищ, тобто використовуються *інтерактивні лекції*. Такий формат сприяє розвитку наукового світогляду студентів, формуванню комунікативних (вміння висловлювати власну думку, відстоювати її правомірність), аналітичних і рефлексивних умінь (аналізувати прослухану інформацію, робити власні висновки) умінь як важливих показників науково-дослідницької культури.

На практичних заняттях зі студентами використовувалися семінари, круглі столи, дебати, дискусії, ділові ігри, рольові ігри, тренінги, майстер-класи тощо. Зазначимо, що підготовка до проведення практичних занять передбачає як індивідуальну, так і групову діяльність майбутніх учителів.

Наведемо приклади деяких практичних занять, які певним чином сприяли формуванню науково-дослідницької культури студентів. Під час підготовки до практичних занять ми акцентували увагу студентів на необхідності дотримання академічної доброчесності, тобто обов'язковою умовою

презентації, яку готували майбутні учителі, було наведення списку використаних джерел, які студенти опрацьовували під час висвітлення тієї чи тієї інформації.

Наприклад, для проведення семінару «Законодавство України про освіту» в межах модулю «Загальні засади педагогіки» студенти попередньо отримали завдання ознайомитись із Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Концепцією Нової Української школи. З метою висвітлення основних положень, закладених у цих законодавчих документах, студенти, об'єднавшись у міні-групи по 2–3 особи, обирали один із запропонованих до розгляду документів, аналізували його і готували презентацію для демонстрування обраного документа на практичному занятті. Цей семінар дозволив майбутнім учителям краще ознайомитись із державною політикою України у сфері освіти.

На іншому семінарі «Складові професійної культури вчителя», яке проводилося в межах змістовного модулю «Особистість викладача сучасної школи», студенти готували міні-доповіді, які розкривали сутність комунікативної, інформаційної, методологічної, дослідницької, організаційної, рефлексивної, здоров'язбережувальної культур. Готуючись до семінару, майбутні вчителі на підставі вивчення психолого-педагогічної і методичної літератури відшукували необхідний матеріал для підготовки інформаційного повідомлення і презентації з обраної складової професійної культури, наводили приклади, визначали, яку роль та чи та складова відіграє у становленні професійної культури вчителя, доходили висновку щодо багатокomпонентності професійної культури вчителя, наголошували на необхідності оволодіння вміннями і навичками, що характерні для кожної з обговорюваних складових.

Таким чином, можемо відзначити, що семінарські заняття, які передбачали обмін знань студентів щодо запропонованих завчасно питань сприяли активізації пізнавальної активності студентів, забезпечували мотивацію до здійснення педагогічної діяльності і досягненню в ній успіху, поглиблювали теоретичні знання щодо професійної діяльності вчителя, сприяли розвитку дослідницьких, аналітичних, рефлексивних умінь, виробленню вмінь і навичок роботи в команді умінь дотримання академічної доброчесності.

Іншою формою інтерактивних занять з педагогіки було проведення круглих столів, під час проведення яких студенти також обмінювалися здобутою інформацією з певних питань, відшукували необхідну інформацію, аналізували її,

робили певні висновки, готували презентації, відповідали на запитання, що виникали в інших студентів щодо презентованої інформації тощо

Зокрема зі студентами проводилися круглі столи «інноваційні технології навчання» в межах змістовного модулю «Дидактика». Під час проведення практичного заняття студенти розкривали сутність однієї з інноваційних технологій, яку вони для себе обрали. Їм пропонувалося розглянути й обговорити сутність інтерактивних технологій, технологій проблемного навчання, проєктних технологій, мультимедійних технологій, ігрових технологій тощо, які активно впроваджуються сьогодні в закладах освіти.

На іншому практичному занятті в межах змістовного модулю «Теорія виховання», проводився круглий стіл «Насильство в школі і в сім'ї», для проведення якого майбутні вчителі готували інформацію щодо фізичного, морального (психологічного), економічного, сексуального насильства, наводили приклади таких видів насильства, які можуть відбуватись як у школі, так і в сім'ях учнів, висловлювали власні міркування щодо проявів насильства, пропонували обговорювати можливі рішення щодо запобігання прояву насильства відносно школярів.

Значний інтерес у майбутніх учителів викликали заняття, які проходили у форматі дискусій (наприклад, «Сучасний учитель – який він?», «Чи повинен учитель бути артистом?») чи дебатів («Біологізаторська і соціологізаторська концепції розвитку особистості: за і проти»), на яких кожний студент міг висловити свою думку щодо розглядуваного питання, вислухати думки інших студентів. Зазначимо, що під час виступів студенти завзято намагалися довести свою думку, намагаючись аргументувати правильність саме своєї позиції, що призводило до виникнення суперечок, але майбутні вчителі відзначили, що проведення занять у формі дискусій не лише були цікавими, а й навчали їх не лише відстоювати свою думку, зна-

ходити відповідні аргументи, а й вони набували таких важливих умінь, як слухати один одного, не перебивати того, хто виступає, вступаючи в суперечку, не застосовувати образливих слів, що є дуже важливим у професійній діяльності вчителя. Студенти також відзначили, що в ході дискусій, слухаючи своїх товаришів, вони навіть змогли переглянути на своє ставлення щодо обговорюваної теми і дещо його змінити.

Іншим видом практичних занять, в яких студенти із задоволенням брали участь, це рольові («Класна година», «Батьківські збори») і ділові (Фрагменти виховних заходів, нетрадиційних уроків, позакласних заходів зі спеціальності тощо) ігри, коли одні із них грали роль учителя, а інші виступали в ролі учнів чи батьків, тобто коли пропонувані ситуації були максимально наближені до професійної діяльності.

Зазначимо, що студенти відзначали привабливість таких форм організації лекційних і практичних занять, які передбачали їхню активність у проведенні, змушували знаходити необхідну інформацію, що сприяло розвитку не лише їхньої пізнавальної діяльності, а навчали, яким чином можна організовувати навчальну й виховну діяльність з учнями в подальшій професійній діяльності.

Висновки. На підставі вищезазначеного доходимо висновку, що використання інтерактивних технологій в освітньому процесі, сприяло формуванню в майбутніх учителів наукового світогляду, розвитку дослідницьких, комунікативних, аналітичних, рефлексивних умінь, умінь працювати в команді, тобто можемо стверджувати, що інтерактивні технології значно впливають на формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні методичних рекомендацій щодо формування науково-дослідницької культури студентів засобами інтерактивних технологій у професійній підготовці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуменюк С.В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. № 39 С. 187-190.
2. Комар О.А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти. Монографія. Умань: РВЦ «Софія», 2008. 332 с.
3. Пагута Мирослав. Інтерактивні технології навчання в системі підготовки майбутнього вчителя трудового навчання та технології. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С 287-392. с. 392.
4. Руденко Н. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи в умовах коледжу до застосування інтерактивних технологій на уроках математики: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 288 с.
5. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «ЕКМО», 2011. 320 с..
6. Химинець В. В., Кірик М. Ю. (2012). Інновації в початковій школі. Тернопіль : Мандрівець., 2012. 312 с.
7. Ягоднікова В.В. Роль інноваційних технологій у формуванні науководослідницької культури майбутніх учителів. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 67. С. 237-240.

REFERENCES

1. Humeniuk S.V. (2014). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii [Formation of professional competence of future teachers by means of interactive technologies]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. № 39 S. 187-190. [in Ukrainian]
2. Komar O.A. (2008). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii. [Teoretyko-metodychni aspekty [Preparation of future primary school teachers for the use of interactive technologies. Theoretical and methodological aspects]. Monohrafiia. Uman: RVTs «Sofia», 332 s. [in Ukrainian]
3. Pahuta Myroslav. (2016) Interaktyvni tekhnolohii navchannia v systemi pidhotovky maibutnoho vchytelia trudovoho navchannia ta tekhnolohii [Interactive learning technologies in the system of training the future teacher of labor education and technology]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 16. S. 287-392. [in Ukrainian]
4. Rudenko N. M. (2016) Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly v umovakh koledzhu do zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii na urokakh matematyky [Preparation of future primary school teachers in college conditions for the use of interactive technologies in mathematics lessons]: Dys...kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. 288 s [in Ukrainian]
5. Sysoieva S.O. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh [interactive technologies of adult education]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: VD «EKMO». 320 s. [in Ukrainian]
6. Khymynets V. V., Kiryk M. Yu. (2012). Innovatsii v pochatkovii shkoli [Innovations in primary school]. Ternopil : Mandrivets. 312 s. [in Ukrainian]
7. Iahodnikova V.V. (2024). Rol innovatsiinykh tekhnolohii u formuvanni naukovodoslidnytskoi kultury maibutnikh uchyteliv [The role of innovative technologies in the formation of scientific research culture of future teachers]. *Innovatsiina pedahohika*. № 67. S. 237-240. [in Ukrainian]

UDC 37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-58>

Emilya Rafiq gizi HUSEINOVA,
orcid.org/0000-0001-6575-6579
Doctor of Philosophy in Pedagogy,
Associate Professor at the Department of Pedagogy,
Azerbaijan State Pedagogical University
(Baku, Azerbaijan) huseynova.emilya23@gmail.com

JOINT ACTIVITY OF FAMILY AND SCHOOL IN FORMATION OF PATRIOTISM

The main aim of the article is to study the formation of a sense of patriotism, which has a particular scientific, pedagogical and nurturing significance in the formal education of younger generations, in which they have been educated as a completely guilty individuality. In this important sphere, the active activity of the family, as a suspenseful foundation, and the school, as a sovereign foundation, further optimizes the process of indoctrination among young people towards patriotism.

During the research process, historicity, scientific character, an objective and critical attitude to historical processes, and their comparative analysis were chosen as the main research methods.

Rigorous research into student achievement; the results were interpreted in the direction of addressing the core competencies of education.

The article has an important scientific and practical importance in terms of evaluating the joint role of family and school during patriotic education. Articles about this in field research papers, textbooks and written monographs may be useful.

In conclusion, teachers who teach natural sciences should try to increase the love of the country in students by introducing them to the nature of our Motherland, our native land, underground resources, making people love the nature of Azerbaijan, giving importance to patriotism education in the teaching of every subject. As I mentioned, if the teacher of any subject takes it upon himself to inculcate patriotism in students, a lot can be done about it. All teachers should cooperate in this sacred work.

Loving one's country does not mean only taking up arms and going into battle, but also trying to ensure peace in one's country. At the same time, each of us should always respect our national values and show loyalty to our traditions, which confirm our identity. Duty to the country, love for the country should be in everyone's heart.

Key words: youth, patriotism, formation, family, school, joint activity.

Еміля Рафік гизи ГУСЕЙНОВА,
orcid.org/0000-0001-6575-6579
доктор філософії з педагогіки,
доцент кафедри педагогіки
Азербайджанського державного педагогічного університету
(Баку, Азербайджан) huseynova.emilya23@gmail.com

СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЗМУ

Основна мета статті – вивчення формування почуття патріотизму, що має особливе науково-педагогічне та громадське значення в загальному вихованні молоді як всебічно розвинених особистостей. У цій важливій сфері спільна діяльність сім'ї як громадського виховного закладу та школи як державного навчального закладу ще більше оптимізує процес виховання в молоді почуття патріотизму.

Основними методами дослідження в процесі роботи було вибрано історичність, науковість, об'єктивне та критичне ставлення до історичних процесів, їх порівняльний аналіз.

Наукові інновації: ретельне дослідження досягнень здобувачів освіти, результати якого інтерпретовано в напрямі звернення до ключових компетентностей освіти.

Стаття має важливе науково-практичне значення з точки зору оцінювання спільної ролі сім'ї та школи в патріотичному вихованні й може бути корисною в наукових роботах, підручниках та монографіях.

Було зроблено висновки, що вчителі, які викладають природничі дисципліни, повинні намагатися виховувати в учнів любов до Батьківщини, знайомлячи їх із природою своєї країни, рідної землі, підземними багатствами, змушуючи людей любити природу Азербайджану, надаючи важливого значення патріотизму. Якщо вчитель будь-якої шкільної дисципліни візьметься за виховання патріотизму в учнів, то можна досягнути помітних успіхів у цій святій справі, особливо співпрацюючи з іншими вчителями.

Любити свою країну означає не лише брати до рук зброю та йти в бій, а й намагатися забезпечити мир у своїй країні. Водночас кожен із нас має завжди поважати національні цінності та виявляти вірність своїм традиціям, які підтверджують нашу ідентичність. Обов'язок перед Батьківщиною і любов до неї мають бути в серці кожної людини.

Ключові слова: молодь, патріотизм, становлення, сім'я, школа, спільна діяльність учителів.

Introduction. The quality of the political, economic and cultural life of the country has radically changed and its reconstruction in accordance with international standards has revealed the necessity of forming completely new principles of the work of educating the young generation, along with training and education. Universal values, which are one of the main directions of the principles of national upbringing of the educational system, serve for the person to properly serve his Motherland when they are correctly perceived by the individual. A citizen who correctly understands universal values can properly participate in the process of democratic, legal and secular state building.

The main aim of the article is to study the formation of a sense of patriotism, which has a particular scientific, pedagogical and nurturing significance in the formal education of younger generations, in which they have been educated as a completely guilty individuality. In this important sphere, the active activity of the family, as a suspenseful foundation, and the school, as a sovereign foundation, further optimizes the process of indoctrination among young people towards patriotism.

Methods. During the research process, historicity, scientific character, an objective and critical attitude to historical processes, and their comparative analysis were chosen as the main research methods.

Scientific innovation. Rigorous research into student achievement; the results were interpreted in the direction of addressing the core competencies of education.

Main part. In the educational process, it should be taken into account that students should have knowledge about their national historical roots, traditions, and spiritual wealth along with universal values, and in addition to improving their personal qualities with that knowledge, they should also promote these values in the international world as much as possible. This work should always be in the center of attention as one of the most important components of the education of those children's love for the country. In this direction of the educational work carried out on the education of students in the spirit of love for the motherland, the heroic traditions of our nation, our people, both in the past and in the present, the actions, deeds, dreams and aspirations of its National Heroes, the moral, humanistic qualities and moments of their bravery should be emphasized, should be sufficiently engraved in the minds of children.

National and moral values have been formed and collected in the life, everyday life, and activities of our nation, our people for centuries, absorbed into its soul, and are an inalienable, unassailable, and

unconquerable wealth. Just as the motherland and love for the motherland are at the root of national moral values, love for the motherland is also its main rock.

The great leader Heydar Aliyev highly appreciated the feelings of patriotism and said: "Our common task is to form, develop and propagate feelings of patriotism, loyalty to the motherland, the nation, readiness to martyrdom for the sake of the motherland in our people".

Every person is born as an individual and is formed as an individual. This formation begins at school. To put it more precisely, the first society of a person is the school after the family. From this point of view, students should be constantly instilled with patriotism during the educational process in schools, and the organization and promotion of this topic should be one of the main tasks of the methodology. The words "Mother" and "Motherland" are the first writing and reading of the students who start reading and writing. "Motherland" is our freedom, self, honor, honor. Motherland is not bought, not given, not changed, not sold, does not wear out, does not grow old, it is eternal and eternal. Protecting the motherland is the duty of every citizen, and loving it is equal to loving our mother. Love of the country, love for the country comes from within, in the blood of a person, but the feeling of patriotism should be instilled at an early age patriotism education should start in the family, continue in the school, and be formed in the society. The upbringing of children's national self-awareness, patriotic feelings, the formation of love for the country and the Motherland in them should be one of the important issues that every teacher thinks about (Agamaliyev, 1998, 78).

Instilling the sense of patriotism not only in the course of the lesson, but also outside of the lesson, holding events dedicated to patriotism plays an important role in creating and deepening the most sublime feelings of heroism and invincibility in students. Those students, who were formed with a sense of patriotism in school, are today our brave soldiers who have shown heroism in liberating our land, which has been in the hands of the enemy for 30 years.

Patriotic education is extremely important for the formation of a sense of love and affection for one's Motherland, civic responsibility, readiness to defend the Motherland and its people at any time. As one of the most important directions of the state youth policy, education of the young generation in a patriotic spirit is in the center of attention in our country. One of the most important tasks of general education schools is the upbringing and inculcation of patriotic feelings. The mass events, education and propaganda

activities carried out in that area are directly aimed at ensuring the spiritual, physical and psychological preparation of young people, increasing their love for the Motherland and native land, as well as preserving national and moral values at a time when globalization is expanding in our modern world. At a time when 20% of our land is occupied by Armenia, the proper organization of patriotic education of young people is of greater importance. In this direction, the subject “Pre-service training of young people” taught in secondary schools plays an important role. Based on its content, this subject helps students learn about the Armed Forces of Azerbaijan, the rules of military regulations, familiarize them with army life, prepare them physically and psychologically for military service, instill in students the belief that service in the Armed Forces of Azerbaijan is a sacred duty and honor, patriotism, it involves the development of moral qualities such as conviction, endurance, courage, discipline and a sense of personal responsibility, and the formation of civil defense and first aid skills. At the same time, there are enough opportunities for instilling patriotism in the teaching of all subjects, especially in the teaching of humanitarian and social subjects. The personal examples of people who showed heroism in the battles for the homeland and our lands, athletes who raised our flag in international competitions, statesmen who made Azerbaijan known in the world, scientists, writers and artists are also an educational school for students.

The educational system of secondary schools requires primary military training for young people who have not yet reached the age of conscription, to ensure their physical strength, and to prepare them for service in the army. In this regard, military-patriotic education of school youth before the draft is of great importance in the current conditions. In order to achieve this goal, school and family inculcate in children the homeland, the people, should cultivate love, strengthen their sense of honor and duty to the motherland. In recent times, in our advanced schools, attention has been paid to military-patriotic education of students. Conducting military-patriotic education on the basis of facts and rich visual aids has brought forth interesting forms and methods in this important field of education. “Battle glory” museums and corners are created in many schools, extensive work is carried out to perpetuate the memories of heroes who participated in the Karabakh war in the associations operating in schools. The establishment of relations between schools and military units is ensured (Gasimova, 2003, 56).

The formation of the conditions for the development of activity and citizen’s position is

considered in different aspects. In the philosophical aspect, academician Ramiz Mehdiyev, Ziyaddin Goyushov, Salahaddin Khalilov; in the psychological aspect, Akbar Bayramov, Abdul Alizade, Bakhtiyar Aliyev, Ramiz Aliyev; in the pedagogical aspect, it was investigated by Zahid Garalov, Abdulla Mehrabov, Yusif Talibov, Ajdar Aghayev, Farrukh Rustamov, Iramin Isayev, Akif Abbasov, Farahim Sadigov, Humeyir Ahmadov, Intigam Jabrayilov, Pirali Aliyev, Museyib Ilyasov (Ismikhano, 2012, 45).

The late professor Ajdar Agayev wrote a doctoral dissertation on the “problem of personality formation in social and pedagogical thought of Azerbaijan” and published a monograph. Professor’s works “Education of civic duty of schoolchildren” and “Civic education is a necessary requirement of today” are also directly related to the problem we are considering.

The researches of researchers Afiq Aliyev and Hamlet Ilyasov are also dedicated to the problems we are talking about. Hamlet Isayev wrote booklets called “The system of work on citizenship education conducted with children in the family”, “Citizenship education of students in modern conditions” and a number of articles. Rasul Abdulov’s dissertation refers to the problem of forming an active life position in students in the process of teaching humanitarian subjects.

Recall that the essence of patriotism is emotional attachment based on love for the country and sacrificing one’s personal interests for the sake of the country. This attachment also occurs as national sentiment or national pride based on the ethnic, cultural, political and historical characteristics of the nation to which one belongs. Here, protecting the character and cultural pearls of one’s homeland and identifying oneself with other members of the nation with these qualities, protecting the interest of the homeland and one’s people also belong to the qualities of patriotism. The historical root of patriotism is statehood, which has lived and strengthened for thousands of years, and is tied to its native land, language and traditions. In the conditions of the formation of the nation and patriotism, patriotism becomes an integral part of public thinking reflecting the national moments of its development. The concept of patriotism has been developed in different ways (Aliyev, 2003, 19).

During the American and French bourgeois revolutions in the 18th century, it was associated with revolutionary ideology and equated with the concept of “nation”. Later, patriotism became more relevant during the formation of new states, national and national-liberation movements and on the eve of wars. Throughout history, patriotism has played an important role.

The main goal of the formation of the new education system was expressed by the great leader Heydar Aliyev as follows: Now the goal of our education is to educate the young generation, children and prepare them for the future. But besides that, the biggest goal is to prepare an Azerbaijani citizen, to prepare a worthy member of the independent Azerbaijani society. This idea is established as a special provision in the Education Law (Education reform program of the Republic of Azerbaijan, 2006, 59).

Enriching the spirituality of the young generation, purifying their morals, having exemplary behavior, and growing up in the spirit of respect for Azerbaijan's statehood in the conditions of the new pedagogical thinking is very important. Schoolchildren, including high school students, should be educated based on the principles of Azerbaijanism, secularism, patriotism, and at the same time, based on the principle of statehood. It is no coincidence that the "Law of the Republic of Azerbaijan on Youth Policy" states that "on the basis of the principles of patriotism, Azerbaijaniism, statehood, and secularism, youth should be informed about the history, cultural heritage, customs and traditions of the people of Azerbaijan, the state language and symbols, national-spiritual and education in the spirit of respect for universal values is regarded as the main principle in youth policy" (Aliyev, 2003, 56).

It is an indisputable fact that patriotism, which has a social character, has a moral influence on the formation of students as citizens and on protecting the dignity of their homeland. Patriotism is expressed in studying the history of the Motherland, protecting its borders, and, if necessary, consciously following the rules set by the state. The presence of patriotic education is very important for the formation of the feeling of love and affection for the country, civic responsibility, readiness to stand up for the defense of the country and people at any moment. Education of schoolchildren in the spirit of attachment to our national heritage, patriotism, loyalty to statehood is one of the most important tasks facing our schools along with the educational process.

At the same time, war veterans should be invited to schools on various historical days and students should meet with them. At the same time, boards promoting the truths of Karabakh and our heroes should be placed in various lobbies and corners of the school. A nuance that increases the sense of patriotism in students is that they start the lesson every morning under the observation of our national anthem and flag, and the concept of homeland and flag is always kept in front (Muradova, 2015, 47–51).

The love of the country should be firmly inculcated in children. Education of their national self-consciousness

and patriotism should be one of the important issues that every teacher thinks about. Starting from the primary school teacher, all subject teachers should pay special attention to the patriotic upbringing of students. A student who loves his country loves his mother, his teachers, and his school. The task of the school and the teacher is not only to impart knowledge, but to reveal the secrets of some science, but its main task is to train a person worthy of the Motherland. A person is formed and understands himself during the school age. Many factors affect the formation of national self-awareness and patriotism in young people. If a music teacher can instill this feeling through music by teaching songs written on the theme of patriotism, a literature teacher can teach poems, can affect the student's soul, brain, and heart with plays and artistic works. Poems and poems written in the spirit of patriotism that children learn in kindergarten and school years, and even the plays and films they watch, nurture their feelings of national identity and patriotism, and play an important role in their growth in this spirit.

Teachers who teach natural sciences should try to increase the love of the country in students by introducing them to the nature of our Motherland, our native land, underground resources, making people love the nature of Azerbaijan, giving importance to patriotism education in the teaching of every subject. As I mentioned, if the teacher of any subject takes it upon himself to inculcate patriotism in students, a lot can be done about it. All teachers should cooperate in this sacred work.

Conclusions. Loving one's country does not mean only taking up arms and going into battle, but also trying to ensure peace in one's country. At the same time, each of us should always respect our national values and show loyalty to our traditions, which confirm our identity. Duty to the country, love for the country should be in everyone's heart. Because in order to protect our land, which is a legacy from our grandfathers, it is necessary to love the motherland from the heart. We should be proud that we have such a beautiful homeland today.

A teacher shows his love for the Motherland by raising worthy citizens. The mind of teenagers is like a white sheet, where the advice of adults and the right directions shown by them are very important for their future formation and becoming decent citizens. Education of patriotism is extremely important for the formation of the feeling of love and affection for one's Motherland, increasing civic responsibility, and the readiness to stand up for the defense of the Motherland and its people at any moment.

It is necessary to try to instill this feeling in students not only in the course of the lesson, but also outside of

the lesson. We can deepen this feeling in them by holding events dedicated to patriotic themes, visiting “Martyrs’ Alley”, the place of oath of our people, organizing a meeting with Karabakh fighters and veterans, and conducting many other propaganda activities. The organization of meetings between Karabakh veterans and students can be more important in this regard. Because the recommendations of our veterans who have had a great life and service and gained rich experience are an example for the founders of our future. To protect and protect the motherland, there is a need for determined and determined citizens. Love of the country, honor of the country, and zeal for the country are prominent

features characteristic of true citizens. Karabakh veterans have shown that they are ready to sacrifice their lives for the Motherland. Students should understand that these heroes who lost their health fighting for the Motherland, as well as martyrs, are never forgotten and live in the hearts of the people.

The dear Prophet of Islam Muhammad said: “Loving the country is from faith”. So, in a person who understands his Creator, why he was created, himself, his identity, the love for his country will definitely be at a high level. Otherwise, our living and benefiting from this land will contradict our honest living.

BIBLIOGRAPHY

1. Agamaliyev R. A. “Azərbaycan təhsili 21-ci əsrə doğru: idarəetmə, prioritetlər, islahatlar”. Bakı, Təhsil nəşr., 1998. 376 p.
2. Ağayev A. Təlim prosesi, ənənə və müasirlik. Bakı, 2005. 187 p.
3. Aliyev A. Ümumtəhsil məktəbi müəlliminin pedaqoji fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi. *Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri*. Bakı, 2003. № 2, p. 199–204.
4. Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində islahat Proqramı. Bakı, 2006. 176 p.
5. Gasimova L. Ədəbiyyatın tədrisi prosesində şagirdlərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə edilməsi. Bakı: BDU, 2003, 122 p.
6. Gasimova L. “Məktəblinin millimənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə edilməsi”. Bakı, Elm, 2003. 354 p.
7. Ismikhonov M. Pedaqogikanın əsasları. Bakı: Nafta-press, 2012. 235 p.
8. Muradova Z. Mədəniyyət və vətənpərvərlik tərbiyəsi. *Azərbaycan məktəbi*. 2015, № 4, p. 47–51.

REFERENCES

1. Agamaliyev, R. (1998). “Azərbaycan təhsili 21-ci əsrə doğru: idarəetmə, prioritetlər, islahatlar”, [Azerbaijani Education towards the 21st century: management, priorities, reforms], Bakı, Təhsil nəşr., 376 p. [in Azerbaijani].
2. Ağayev, A. (2005). Təlim prosesi, ənənə və müasirlik [Training process, tradition and modernity], Bakı, 187 p. [in Azerbaijani].
3. Aliyev, A. (2003). Ümumtəhsil məktəbi müəlliminin pedaqoji fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi [Evaluation of the pedagogical activity of the general education school teacher], *Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri*. Bakı, № 2, p. 199–204. [in Azerbaijani].
4. Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində islahat Proqramı (2006). [Education reform program of the Republic of Azerbaijan]. Bakı, 176 p. [in Azerbaijani].
5. Gasimova L. (2003). Ədəbiyyatın tədrisi prosesində şagirdlərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə edilməsi. [Educating students on the basis of national and moral values in the process of teaching literature]. Bakı: BDU, 2003, 122 s. Bakı: BSU, 2003, 122 p. [in Azerbaijani].
6. Gasimova, L. (2003). “Məktəblinin millimənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə edilməsi”, [Education of schoolchildren based on national moral values] Bakı, Elm, 354 p. [in Azerbaijani].
7. Ismikhonov, M. (2012). Pedaqogikanın əsasları [Basics of Pedagogy]. Bakı: Nafta-press, 235 p. [in Azerbaijani]
8. Muradova Z. (2015). Mədəniyyət və vətənpərvərlik tərbiyəsi. [Culture and patriotism education] *Azərbaycan məktəbi*. № 4, p. 47–51 [in Azerbaijani].

УДК 78.071.5:780.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-59>**Євген ДУДНИК,***orcid.org/0009-0004-3264-1125*

заслужений працівник культури України,
заслужений артист естрадного мистецтва України,
член Національної всеукраїнської музичної спілки,
Асоціації діячів естрадного мистецтва України,
Громадської організації «Асоціація барабаничників України»,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
аспірант, викладач, директор
Полтавської дитячої музичної школи № 1 імені П.І. Майбороди,
доцент кафедри музики
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Полтава, Україна) *dudikduda@ukr.net*

СТРУКТУРОВАНІ ФОРМИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО МУЗИКУВАННЯ НА УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТАХ У МУЗИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИКИ

Музикування на ударних інструментах є важливою складовою музичної освіти, пропонуючи учням унікальні можливості для розвитку ритмічних навичок, координації, експресивності та творчості. У цій статті нами досліджено роль структурованих форм індивідуального музикування на ударних інструментах у музичних навчальних закладах, пропонуючи педагогічні стратегії та практики для ефективного навчання.

У статті описано різні структуровані форми індивідуального музикування на ударних інструментах, такі як вправи з паличками, соло на барабанах, імпровізація та гра з метрономом. З'ясовано, що структуровані форми індивідуального музикування пропонують персоналізований підхід, який відповідає індивідуальним потребам учнів. Індивідуальні уроки, майстер-класи та конкурси дають можливість для розвитку навичок, отримання зворотного зв'язку та підготовки до виступів. Обговорено педагогічні переваги кожної з цих форм, а також запропоновано практичні поради щодо їх впровадження в навчальний процес. Наголошено на важливості створення сприятливого середовища для навчання, де учні відчують себе комфортно та впевнено. Запропоновано використання різноманітних методів навчання, таких як демонстрація, пояснення, моделювання та надання зворотного зв'язку. Підкреслено важливість індивідуального підходу до навчання, зважаючи на різні рівні підготовки та стилі навчання учнів. Охарактеризовано, що структуровані форми індивідуального музикування на ударних інструментах є цінним інструментом для розвитку музичних навичок та творчості учнів. Стаття підкреслює переваги структурованих форм індивідуального музикування на ударних інструментах, до яких належать розвиток технічних навичок, музичної виразності, креативності, навичок слухання та співпраці.

Ключові слова: *структуровані форми, індивідуальне музикування, ударні інструменти, музичні навчальні заклади, педагогічні стратегії, практики, розвиток навичок, музичний ріст.*

Yevhen DUDNYK,*orcid.org/0009-0004-3264-1125*

*Honoured Worker of Culture of Ukraine, Honoured Artist of Variety Art of Ukraine,
member of the National All-Ukrainian Music Union, Association of Variety Artists of Ukraine,
NGO "Association of Drummers of Ukraine", Specialist of the Highest Category,
Teacher-Methodologist,
Postgraduate Student, Lecturer, Director
Poltava Children's Music School No. 1 named after P.I. Maiboroda,
Associate Professor at the Department of Music
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) *dudikduda@ukr.net**

STRUCTURED FORMS OF INDIVIDUAL MUSIC-MAKING ON PERCUSSION INSTRUMENTS IN MUSIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS: PEDAGOGICAL STRATEGIES AND PRACTICES

Playing percussion instruments is an important component of music education, offering students unique opportunities to develop rhythmic skills, coordination, expressiveness, and creativity. In this article, we have investigated the role

of structured forms of individual music making on percussion instruments in music educational institutions, offering pedagogical strategies and practices for effective learning.

The article describes various structured forms of individual percussion music-making, such as stick exercises, drum solos, improvisation, and playing with a metronome. It was found that structured forms of individual music-making offer a personalized approach that meets the individual needs of students. Individual lessons, workshops and competitions provide an opportunity to develop skills, receive feedback and prepare for performances. The pedagogical advantages of each of these forms are discussed, as well as practical advice on their implementation in the educational process is offered. The importance of creating a favorable learning environment where students feel comfortable and confident is emphasized. A variety of teaching methods are suggested, such as demonstration, explanation, modeling, and feedback. The importance of an individual approach to learning, taking into account the different levels of training and learning styles of students, is emphasized. It is characterized that structured forms of individual music making on percussion instruments are a valuable tool for the development of students' musical skills and creativity. The article highlights the benefits of structured forms of individual music-making on percussion instruments, which include the development of technical skills, musical expressiveness, creativity, listening skills, and collaboration.

Key words: *structured forms, individual music making, percussion instruments, musical educational institutions, pedagogical strategies, practices, skill development, musical growth.*

Постановка проблеми. Музична освіта відіграє важливу роль у розвитку особистості, формуючи естетичний смак, творчі здібності та емоційно-вольову сферу учнів. У цьому контексті навчання гри на ударних інструментах стає особливо актуальним, адже воно дає можливість розвивати ритмічні навички, координацію, експресивність та творчість. Однак, традиційні методи навчання гри на ударних інструментах часто не дають учням достатньо можливостей для розвитку індивідуальних музичних здібностей. Це пов'язано з тим, що акцент робиться на колективному музикуванні, а не на індивідуальній роботі. Недостатньо розроблена система педагогічних стратегій та практик для ефективного впровадження структурованих форм індивідуального музикування на ударних інструментах у навчальний процес музичних навчальних закладів. Найпершою проблемою є відсутність чіткої концепції структурованих форм індивідуального музикування на ударних інструментах. Недостатньо розроблена система оцінювання результатів індивідуального музикування на ударних інструментах. Спостерігається відсутність методичних матеріалів для впровадження структурованих форм індивідуального музикування на ударних інструментах у навчальний процес. Отже, окреслені проблеми вимагають системного аналізу та розробки ефективних педагогічних і науково-методичних підходів.

Аналіз досліджень. Багато науковців проводять огляд існуючих досліджень з питань індивідуального музикування на ударних інструментах. Методологію навчання гри на різних ударних інструментах розробили: Д. Агостіні, А. Козир, К. Бейлі, О. Олексюк, (Олексюк, 2016: 5), В. Осадчук, С. Фінк, В. Штейман та ін. (Козир, 2008: 3).

Мета статті – охарактеризувати системи педагогічних стратегій та практик для ефективного впровадження структурованих форм індивіду-

ального музикування на ударних інструментах у навчальний процес музичних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Музична освіта відіграє важливу роль у розвитку особистості, формуючи естетичний смак, творчі здібності та емоційно-вольову сферу учнів. У цьому контексті навчання гри на ударних інструментах стає особливо актуальним, адже воно дає можливість розвивати ритмічні навички, координацію, експресивність та творчість. Однак, традиційні методи навчання гри на ударних інструментах часто не дають учням достатньо можливостей для розвитку індивідуальних музичних здібностей. Це пов'язано з тим, що акцент робиться на колективному музикуванні, а не на індивідуальній роботі (Воевідько, 2021: 2).

Структуровані форми індивідуального музикування на ударних інструментах – це методи навчання, які ґрунтуються на чіткій послідовності дій та чітко визначених цілях. Ці методи можуть бути дуже ефективними для розвитку навичок учнів та їхнього музичного зростання.

Існує багато різних педагогічних стратегій, які можна використовувати для структурування індивідуального музикування на ударних інструментах. Деякі з найпоширеніших стратегій включають: використання вправ, вивчення музичних творів; імпровізація; гра в ансамблі. Охарактеризуємо більш детально використання вправ. Вправи – це чудовий спосіб допомогти учням розвинути свої технічні навички. Існує багато різних типів вправ для ударних інструментів, які можна використовувати для різних цілей. Вивчення музичних творів – це чудовий спосіб допомогти учням розвинути свої музичні навички та виразність. Учні можуть вивчати твори різних стилів та епох. Імпровізація – це прекрасний спосіб допомогти учням розвинути свою креативність. Учні можуть імпровізувати на основі різних тем, аком-

панементів або стилів. І гра в ансамблі є рушійною силою допомоги учням для розвитку своїх навичок слухання та співпраці. Учні можуть грати в ансамблі з іншими барабанщиками або з іншими музикантами (Воевідько, 2021: 1).

Наведемо перелік педагогічних стратегій, які можна використовувати:

1. Використання вправ:

- вправи на координацію, що допомагають учням розвивати координацію між руками та ногами. Приклади таких вправ: «Грати однією рукою на барабані, а ногою – на хай-хеті», «Грати двома руками на різних барабанах, а ногою – на бас-барабані»;

- вправи на техніку допомагають учням розвивати правильну техніку гри на барабанах. Приклади таких вправ: «Грати різними типами ударів (наприклад, одинарні, подвійні, тремоло)»; «Грати з різною динамікою (наприклад, тихо, гучно, *crescendo*, *decrescendo*)» (Greene, 1989: 6);

- вправи на читання з нот допомагають учням розвивати навички читання з нот. Приклади таких вправ: «Грати прості ритмічні патерни з нот», «Грати складніші ритмічні патерни з нот».

2. Вивчення музичних творів це важлива частина структурованого індивідуального музикування на ударних інструментах, яка допомагає учням розвинути свої навички, музичність та знання музичної історії. Вивчення музичних творів допомагає учням розвинути свої технічні навички, такі як координація, ритмічний хист, динамічний контроль та контроль над паличками; розвинути свою музичність, розуміння динаміки, артикуляції, фразування та агогіки. Вивчення музичних творів з різних епох та стилів допомагає учням розвинути свої знання музичної історії; дає учням можливість досліджувати та інтерпретувати музику по-своєму; допомагає учням розвивати свою пам'ять.

- вибір творів, які відповідають віку, рівню підготовки та інтересам учня;

- аналіз творів допомагає учням проаналізувати структуру, мелодію, гармонію та ритм творів;

- вивчення творів допомагає учням вивчити твір по частинах, починаючи з простих фрагментів і поступово переходячи до складніших;

- виконання творів допомагає учням виконати твір музично та виразно.

3. Імпровізація це цінний інструмент, який можна використовувати в структурованих формах індивідуального музикування на ударних інструментах для розвитку креативності, музичної виразності та технічних навичок учнів. Імпровізація дає учням можливість вільно виражати свої

музичні ідеї та створювати власну музику. Імпровізація допомагає учням розвивати свою здатність виражати свої емоції та почуття за допомогою музики. Імпровізація може допомогти учням розвинути свої технічні навички, такі як координація, ритмічний хист та динамічний контроль; може допомогти учням розвинути свій музичний слух та здатність чути та реагувати на музику інших людей (Лозова, Троцько, 2012: 4).

- створення простих імпровізацій, учні можуть створити прості імпровізації на основі простих ритмічних патернів;

- використання різних тем;

- гра в різних стилях

4. Гра в ансамблі:

- гра з іншими барабанщиками;

- гра з іншими музикантами;

- виступ перед аудиторією.

Ансамблева гра для учнів і викладачів у класі ударних інструментів є однією з провідних видів музичної діяльності, бо більшість інструментів ударної групи є оркестровими. Заняття ансамблевою грою на ударних інструментах можуть бути розмаїтими та різножанровими.

Вчитель повинен створити атмосферу довіри та підтримки, де учні відчуватимуть себе комфортно експериментувати та робити помилки. Це можна зробити за допомогою позитивного ставлення, *encouragement* (заохочення), та індивідуального підходу до кожного учня. Ефективне навчання індивідуальному музикуванню потребує використання різноманітних методів, таких як: показ та пояснення, коли вчитель демонструє техніку гри на ударних інструментах та пояснює теоретичні аспекти музики. І моделювання: вчитель грає музичний фрагмент, а потім учень намагається його відтворити. Може використовуватися самостійна робота: учням надається час для самостійної роботи над музичним матеріалом під керівництвом вчителя. Використання метронома допомагає учням розвивати почуття ритму та темпу. Слухання музики різних стилів та епох допомагає учням розвивати музичний слух та отримувати натхнення. Вчитель повинен враховувати індивідуальні особливості кожного учня, такі як рівень підготовки, музичні уподобання та стиль навчання. Це дозволить підбирати відповідний навчальний матеріал та методи навчання.

Розроблені педагогічні стратегії та практики можуть бути впроваджені у навчальний процес музичних навчальних закладів наступним чином:

- проведення методичних семінарів та тренінгів для вчителів музики;

- розробка методичних посібників та рекомендацій;

- включення матеріалів з індивідуального музикування до навчальних програм;
- створення експериментальних груп учнів, які навчатимуться за новою методикою.

Застосування різноманітних педагогічних стратегій та практик, таких як створення сприятливого середовища навчання, використання різноманітних методів навчання, застосування індивідуального підходу та використання різноманітних форм індивідуального музикування, дозволить учням розвивати свої музичні здібності та досягти успіхів у грі на ударних інструментах. Впровадження структурованих форм індивідуального музикування на ударних інструментах у навчальний процес може суттєво підвищити ефективність навчання.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що структуровані форми індивідуального музикування на ударних інструментах відіграють важливу роль у підготовці фахівців у галузі музичної освіти. Ці методи навчання ґрунтуються на чіткій послідовності дій та чітко визначених цілях, що робить їх дуже ефективними для розвитку навичок учнів та їхнього музичного зростання. Застосування структурованих форм індивідуального музикування на удар-

них інструментах дає низку переваг: розвиток технічних навичок; музичної виразності; креативності; розвиток навичок слухання та співпраці; досягнення музичних цілей.

Для успішного впровадження структурованих форм індивідуального музикування на ударних інструментах у музичних навчальних закладах рекомендується: використовувати різноманітні педагогічні стратегії та практики, такі як вправи, вивчення музичних творів, імпровізація та гра в ансамблі; створити позитивну та підтримувальну атмосферу навчання, де учні відчують себе комфортно, щоб експериментувати та ризикувати; давати учням чіткий зворотний зв'язок та поради, щоб допомогти їм покращити свої навички та досягти своїх цілей; заохочувати учнів до самостійної роботи та практики, щоб вони могли розвивати свої навички та талант.

Структуровані форми індивідуального музикування на ударних інструментах – це цінний інструмент для педагогів музики, який може допомогти учням стати успішними музикантами. Завдяки правильному підходу та впровадженню ці методи можуть допомогти учням досягти своїх музичних цілей та розвинути свою любов до музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воевідко Л. М. Музична педагогіка – одна з основних компонент освітньо-професійної програми підготовки вчителів музичного мистецтва. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вип. 13. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В., 2021. С. 16-23.
2. Воевідко Л. М. Сучасні проблеми музичної освіти. Збірник матеріалів XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції». Київ, 2015. С. 54-60.
3. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: [моногр.] Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 380 с.
4. Лозова В. І, Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання, навчання: навчальний посібник. Харк. Пед. Ун-т. ім. Г. Сковороди. Харків: «ОВС», 2012. 400 с.
5. Олексюк О.М. Музична педагогіка: навчальний посібник. Київ: КНУКіМ, 2016. 188 с.
6. Greene M. Art Worlds in School. The Symbolic Order / Ed. P.Abbs. London, 1989.

REFERENCES

1. Voievidko L. M. (2021) Muzychna pedahohika – odna z osnovnykh komponent osvitno-profesiinoi prohramy pidhotovky vchyteliv muzychnoho mystetstva. [Music pedagogy is one of the main components of the educational and professional training program for music teachers] Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Vyp. 13. Kamianets-Podilskyy: Vydavets Kovalchuk O. V. 16-23. [in Ukrainian].
2. Voievidko L. M. (2015) Suchasni problemy muzychnoi osvity. [Modern problems of music education] Zbirnyk materialiv KhVIII vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Molod, osvita, nauka, kultura i natsionalna samosvidomist v umovakh yevropeiskoi intehratsii». Kyiv. 54-60. [in Ukrainian].
3. Kozyr A. V. (2008) Profesiina maisternist uchyteliv muzyky: teoriia i praktyka formuvannia v systemi bahatorivnevoi osvity: [Professional skill of music teachers: theory and practice of formation in the system of multi-level education] [monohr.] Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. 380. [in Ukrainian].
4. Lozova V. I, Trotsko H. V. (2012) Teoretychni osnovy vykhovannia, navchannia: [Theoretical foundations of education and training] navchalnyi posibnyk. Khark. Ped. Un-t. im. H. Skovorody. Kharkiv: «OVS». 400. [in Ukrainian].
5. Oleksiuk O.M. (2016) Muzychna pedahohika: [Musical pedagogy] navchalnyi posibnyk. Kyiv: KNUKiM. 188. [in Ukrainian].
6. Greene M. (1989) Art Worlds in School. The Symbolic Order / Ed. P. Abbs. London.

УДК 376

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-60>**Вікторія ЗВЄКОВА,***orcid.org/0000-0002-6044-8814**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти**Ізмаїльського державного гуманітарного університету**(Ізмаїл, Одеська область, Україна) vikazvekova19@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Знання про інтелектуальні порушення стає важливим у дефектології, привертаючи увагу не лише олігофрено-педагогів, а й фахівців із суміжних галузей: психологів, невропатологів, психіатрів, ембріологів та генетиків. Це важливо, оскільки кількість осіб із такими порушеннями залишається високою, що викликає занепокоєння. Світова статистика підтверджує це. Отже, головне завдання полягає у створенні умов для ефективної корекції розвиткових порушень у дітей.

У нашій країні освітні та виховні процеси для дітей з інтелектуальними порушеннями відбуваються у спеціалізованих дошкільних та шкільних закладах, які входять до системи освіти та охорони здоров'я. Діти з глибоким ураженням центральної нервової системи отримують освіту та піклуються про них у дитячих будинках соціального захисту за спеціальними програмами.

Для підвищення ефективності навчання необхідне належне обладнання спеціалізованих закладів. Тому виникає потреба у максимально точній диференціальній діагностиці, але перед цим важливо зрозуміти особливості дітей з інтелектуальними порушеннями, їх пізнавальну активність, емоційно-вольову сферу та поведінку. Діти з інтелектуальними порушеннями потребують особливої уваги та підтримки у навчально-виховному процесі. Їхні особливості вимагають індивідуалізованого підходу та використання спеціальних методик і технологій. Робота з цією категорією дітей вимагає від педагогів глибокого розуміння їхніх потреб, можливостей та особливостей. У цьому контексті важливо розглянути ключові аспекти роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, а також визначити ефективні методи та стратегії, спрямовані на їхнє успішне соціальне та навчальне включення. У даній статті ми детально розглянемо особливості роботи з цією категорією дітей та запропонуємо практичні рекомендації для педагогів і фахівців у сфері спеціальної освіти. Зокрема, розглядаються підходи до навчання, виховання та соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями. Звертається увагу на необхідність індивідуалізованого підходу до кожного учня з урахуванням його потреб і можливостей. Також обговорюються методики та методи, які можуть бути ефективними у роботі з цією аудиторією, включаючи використання різноманітних навчальних технологій та інтерактивних методів.

Ключові слова: *особливості, інтелектуальні порушення, спеціальна освіта, корекція, виховні процеси.*

Viktorii ZVIEKOVA,*orcid.org/0000-0002-6044-8814**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Special Education**Izmail State University of Humanities**(Izmail, Odesa region, Ukraine) vikazvekova19@gmail.com*

WORKING WITH CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Knowledge of intellectual disabilities becomes crucial in defectology, attracting the attention not only of oligophrenic educators but also of professionals from related fields: psychologists, neurologists, psychiatrists, embryologists, and geneticists. This is important because the number of individuals with such disorders remains high, causing concern. Global statistics confirm this. Therefore, the main task is to create conditions for the effective correction of developmental disorders in children.

In our country, educational and upbringing processes for children with intellectual disabilities take place in specialized preschools and schools that are part of the education and healthcare system. Children with severe central nervous system impairment receive education and care in social protection childcare facilities under special programs.

To enhance the effectiveness of education, specialized institutions require appropriate equipment. Therefore, there is a need for precise differential diagnostics, but it is important to first understand the characteristics of children with intellectual disabilities, their cognitive activity, emotional-volitional sphere, and behavior. Children with intellectual disabilities require special attention and support in the educational process. Their characteristics necessitate an individualized approach and the use of special methodologies and technologies. Working with this category of children requires educators to deeply understand their needs, capabilities, and peculiarities. In this context, it is important to

consider the key aspects of working with children with intellectual disabilities and to identify effective methods and strategies aimed at their successful social and educational inclusion. This article will thoroughly examine the specifics of working with this category of children and offer practical recommendations for educators and specialists in the field of special education. Specifically, approaches to teaching, upbringing, and socialization of children with intellectual disabilities are discussed. Emphasis is placed on the need for an individualized approach to each student, taking into account their needs and abilities. Additionally, methodologies and methods that can be effective in working with this audience are discussed, including the use of various educational technologies and interactive methods.

Key words: characteristics, intellectual disorders, special education, correction, educational processes.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти в Україні переживає зміну підходів до навчання та виховання, активно шукає нові напрямки, технології та методики. Особливістю сьогодення є перетворення та удосконалення змісту освіти на всіх її рівнях. Враховуючи зміни в законодавстві та гуманізацію відносин у сфері освіти, виникає необхідність в подальшому вдосконаленні процесу навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Однією з провідних груп серед них є діти з інтелектуальними порушеннями, зокрема розумовою відсталістю різного ступеня тяжкості. Це пояснюється поширенням нових комбінацій порушень та значним зростанням кількості дітей із цими порушеннями в освітніх закладах, як спеціальних, так і інклюзивних.

Аналіз досліджень. Дослідження щодо особливостей розвитку психіки дітей з порушеним інтелектом проводили такі вчені, як Л. Занков, В. Петрова, Б. Пінський, С. Рубінштейн, І. Соловйов, Ж. Шиф. В Україні цією проблемою займалися такі науковці, як Л.С. Вавіна, А.М. Висоцька, О.В. Гаврилов, Ю.В. Галецька, О.В. Гармаш, В.В. Золотоверх, А.А. Колупаєва, М.П. Матвеєва, Н.Д. Мацько, Т.В. Сак, В.М. Синьов, О.П. Хохліна та інші. Дослідження організації допомоги дітям з інтелектуальними порушеннями та їхнім батькам проводили М.В. Бірюкова, М.Г. Генінг, С.Д. Забрамна, Н.Б. Лур'є, Т.Н. Чернікова. Питання емоційних порушень вивчалися з різних позицій у працях Л. Божовича, В. Лебединського, Ю. Міланича, В. Мухіної, О. Нікольської, В. Прокоф'євої. В дослідженнях Т. Антоненко, В. Бачиніна, Н. Крилової, Л. Ковалевої, В. Толстиха, П. Якобсона та інших велика увага була приділена пошуку засобів та методів формування емоційної культури у дітей різних вікових груп.

Мета статті полягає у глибокому та всебічному вивченні проблем та завдань під час виховання та навчання дітей з інтелектуальними порушеннями як об'єкту вивчення.

Виклад основного матеріалу. Поняття «корекція» в сучасній науковій літературі належить до термінів соціальної педагогіки (О. Безпалько, Р. Вайнола, М. Галагузова, А. Капська, А. Мудрик);

спеціальної педагогіки (В. Бондар, С. Гончаренко, Т. Нікуленко, І. Підласий, В. Синьов, М. Супрун), психології (О. Степанов), соціальної роботи (В. Курбатов, Е. Холостова). Сучасні дослідники визначають поняття «корекція» як комплексний процес або систему заходів, спрямованих на виправлення, усунення або подолання недоліків, порушень або вад у психічному або фізичному розвитку особи. Це включає в себе різноманітні психолого-педагогічні практики, методи та технології, спрямовані на покращення якості життя та соціальної адаптації людей з різними формами особливих освітніх потреб. Корекційна діяльність зазвичай передбачає індивідуальний підхід до кожної особи з урахуванням її потреб, можливостей та контексту оточення. Вона також орієнтована на досягнення оптимального рівня функціонування та розвитку особистості з урахуванням її потенціалу та обставин. (Супрун, 2005).

Отже, на основі врахування психолого-фізіологічних особливостей учнів, гнучкого коригування змісту освіти, адаптації до здібностей учнів можна забезпечити успішну організацію навчання дітей з помірно інтелектуальною недостатністю в умовах навчально-корекційного простору. Як методологічна основа надання психолого-педагогічного супроводу. Важливим є використання різноманітних методів, прийомів, видів особистої роботи зі студентами, спеціалізованих навчальних організацій, які створюють сприятливу основу для очікуваних позитивних результатів.

Дитина з інтелектуальними порушеннями може добре навчатися в школі, але може потребувати індивідуальної програми та допомоги в освітніх потребах. Вирішувати завдання їх соціальної реабілітації на основі оптимальної підготовки до самостійного життя і праці неможливо без забезпечення постійного корекційного впливу на процеси їх розвитку в процесі навчання і виховання. Оскільки діти з особливостями інтелектуального розвитку мають багато суттєвих вад у фізичному та психічному розвитку, які значною мірою перешкоджають реалізації шкільної освіти та освітніх цілей, необхідно використовувати спеціальну систему засобів навчання для подолання або послаблення цих вад. У цьому і полягає суть корекційно-

виховної роботи, реалізація якої є специфічним завданням допоміжної школи та інклюзивного навчання і відбувається у двох взаємопов'язаних напрямках: виправлення дефектів, властивих дітям з інтелектуальними порушеннями; сприяти розвитку дітей. Інтелектуальні порушення у дітей представляють складну особливість їхнього розвитку. Розумова відсталість включає систематичний розлад у пізнавальній діяльності, який може бути тимчасовим (затримкою психічного розвитку) або постійним.

Однією з основних причин таких порушень є органічне ураження кори головного мозку, яке може не прогресувати, дозволяючи дітям поступово, хоча й з труднощами, розвивати пізнавальні функції. Це не обмежує їхніх можливостей жити та розвиватися в суспільстві, мати власні переконання та думки. Порушення інтелектуального розвитку – це особливий шлях розвитку, який не вичерпує всього потенціалу. Діти з такими порушеннями можуть навчатися, але повільніше, і можуть не оволодіти деякими знаннями та навичками.

Інтелектуальна недостатність у дітей може мати різні ступені від легкої до глибокої форми, залежно від інтенсивності ураження кори головного мозку. Для визначення ефективних стратегій розвитку необхідно, щоб батьки мали інформацію, яка допоможе зрозуміти бажані результати та визначити найкращі чинники для позитивних змін у розвитку дитини (Миронова, 2015).

Залежно від інтенсивності ураження кори головного мозку інтелектуальна недостатність у дітей може проявлятися різними якісними ознаками: від легкої (IQ 50–70) до середньої (IQ 35–49), важкої (IQ 25–49) і глибокої (IQ 24 і нижче) форми. Ступінь порушень інтелектуального розвитку відображається у фізичному та психічному розвитку дитини. Наприклад, діти з вираженими порушеннями можуть мати відставання у психомоторному розвитку, що виявляється у важкостях з ходьбою чи сидінням. Також вони можуть мати обмеження у вираженні усного мовлення, використовуючи лише окремі звукові комплекси для передачі емоцій та потреб.

Діти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня мають незначні порушення в сферах пізнання та афективно-вольової діяльності. Серед дітей з порушеннями інтелектуального розвитку таких дітей більшість. Діти шкільного віку навчаються за спеціальною програмою, яка базується на змісті програми початкової освіти, до якої додаються спрощені вивчення історії, географії, природознавства, домашньої хімії та фізики. Трудове навчання, соціальна та сімейна орієнтація

займають особливе місце у шкільному навчанні дітей з легкою інтелектуальною недостатністю.

Раніше порушення інтелектуального розвитку називали «розумовою відсталістю». Термін запозичений з медицини, але термінологія постійно розвивається. Сьогодні ми говоримо, що на першому місці люди, а на другому – розлади чи особливості розвитку. Тому слово «відсталий» вживати не можна. Інтелектуальну недостатність неможливо вилікувати. Воно супроводжуватиме людину все життя. ППР є основними порушеннями, але слідує наслідки та особливості. Незначні відхилення можуть бути виправлені навіть вчителем. Інтелектуальна недостатність спричинена більш ніж 250 факторами при народженні або в ранньому дитинстві. Діти з ППР розвиваються повільніше та відрізняються від нормотипових дітей. Їх розвиток іноді нагадує схему «два кроки вперед, крок назад» (Бобренко, 2019).

Люди, які мають інтелектуальні порушення, перебувають у стані інтелектуальної депривації, при якому інформація із зовнішнього світу спотворено сприймається, переробляється і засвоюється, а отже спотворено усвідомлюється. Явне порушення емоційно-вольової сфери, нерозвиненість пізнавальної діяльності, психічних процесів перешкоджає повноцінній соціалізації таких дітей і перешкоджає встановленню двостороннього зв'язку між дитиною і суспільством, що в свою чергу не може не позначитися на формуванні Некритичне мислення дітей з інтелектуальними порушеннями є одним із провідних факторів патологічного формування Я-концепції.

Молодші школярі з інтелектуальними порушеннями виявляють сильну емоційну прихильність до матері, незалежно від способу життя матері та її ставлення до дітей. Багато дітей не уникають негативних якостей архетипу особистості асоціальної матері, тому така дитина може надалі засвоїти ці якості та закріпити їх як зразки для своєї поведінки та особистої організації. Діти, матері яких демонструють позитивні якості особистості та позитивні моделі поведінки, також виявляють тенденцію до поглинання та закріплення цих якостей у поведінці та особистості (Чеботарьова, 2018).

Отже, варто зазначити, що всі вищевказані особливості психологічної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями є стабільними і є результатом органічних уражень на різних етапах розвитку (генетичного, внутрішньоутробного, пологового, післяпологового). Хоча інтелектуальні порушення вважаються необоротними, це не означає, що їх не можна виправити. Вчені відзначають позитивну динаміку розвитку дітей з

інтелектуальними порушеннями під впливом правильно організованого навчання в умовах спеціальних установ.

Відповідно до законодавства з метою створення умов для здобуття освіти в системі загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) психологічного розвитку, відкривається спеціальна мережа загальноосвітніх навчальних закладів: школи, школи-інтернати, навчальні заклади та реабілітаційні центри, навчально-виховний комплекс.

З 2000 року в Україні активізувалася законодавча діяльність, що регулює надання освітніх, медичних та соціальних послуг особам з інвалідністю. З 1 січня 2006 року набрав чинності Закон України «Про реабілітацію інвалідів», прийнятий Верховною Радою у 2005 році, що має особливе значення для реформування спеціальної освіти в цей період. Тому 2006 рік можна вважати початком періоду розвитку інклюзивної освіти в Україні. Згідно з українським законодавством, з того часу передбачено можливість спільного навчання дітей з особливими потребами з однолітками з типовим розвитком, але не визначено механізми фінансування, підготовку кадрового потенціалу та розробку психолого-педагогічного супроводу. Тому процес інклюзії на самому початку зустрів великий опір, особливо серед учителів загальноосвітніх і спеціальних шкіл, батьків дітей з типовим розвитком. Однак з 2015 року його було зміцнено, і сьогодні інклюзія стає ще важливішою. Створюються інклюзивні ресурсні центри, у межах яких передбачено консультування, освіту та батьківські послуги для дітей з вадами розвитку, інклюзійні класи в загальноосвітніх школах тощо.

В Україні найактивніше розвивається система навчання дітей з легкою формою інтелектуальних порушень, хоча в описаних закладах також перебували і діти з помірною інтелектуальною недостатністю для навчання яких було сформовано спеціально програму (для другого відділення спеціальної школи). Спочатку він базувався на навчальній програмі для дітей з інтелектуальною недостатністю легкого ступеня, тобто був спрощений, знижуючи вимоги до рівня засвоєння знань і сформованості навичок. Але в 2011 році був розроблений новий план навчання за 5 напрямками для дітей з помірною інтелектуальною недостатністю: «Математика», «Українська мова», «Трудове навчання», «Образотворче мистецтво», «Фізична культура». У цій програмі навчальні здібності дітей удосконалюються і дітям стає легше навчатися. Однак програма розроблена лише для початкової освіти.

За даними МОЗ, на початку 2001 року інтелектуальні порушення становили 23,1% усіх психіатричних діагнозів в Україні. На медичному обліку перебуває 53 175 дітей віком до 15 років, тобто 608,7 на 100 тис. населення. Серед 278 000 людей з інтелектуальними порушеннями різного віку 59 127 були легкими, 218 873 були помірними і 218 873 були важкими. (Слід зазначити, що не всі люди з легкими інтелектуальними порушеннями, особливо люди похилого віку, мають документально підтверджені психічні розлади). Загалом, за даними зарубіжної статистики, люди з інтелектуальними порушеннями становлять близько 1% населення планети (Нагорна, 2016).

Задоволення особливих потреб осіб з інтелектуальною недостатністю, особливо в дитинстві, також полягає в забезпеченні умов для прогресу в когнітивній сфері відповідно до їхніх здібностей і практичних потреб. Рівень і специфіка актуальних потреб таких дітей залежить від їх загального рівня розвитку, а освіта і виховання відіграють вирішальну роль у розвитку кожного. Саме ці два чинники дозволяють людині більш-менш досягнути культурні та цивілізаційні надбання людства та знайти своє місце в суспільстві.

Вітчизняна олігофренопедагогіка підкреслює важливість системного підходу до корекційного впливу на розвиток школярів з інтелектуальними порушеннями. Цей підхід включає створення таких педагогічних умов, за яких особистість розвиватиметься як цілісна структура, з урахуванням пізнавальних здібностей, потреб і інтересів, мотивації, установок, емоцій та вольових якостей. У процесі комплексної корекційної роботи над розвитком мислення розумово відсталих дітей, покладається акцент не лише на саме мислення, але й на свідоме ставлення учнів до різних аспектів дійсності, їхню здатність свідомо засвоювати інформацію та розуміти соціальні ситуації.

Для успішного здійснення корекції інтелектуальних порушень учнів важливо враховувати наступні умови: використання адаптованих методів навчання, що відповідають когнітивному рівню дітей з інтелектуальними порушеннями, а також максимальне використання цих методів для розвитку учнів; стимулювання творчого мислення учнів для підвищення їхньої мотивації до навчання та розвитку; використання корекційних прийомів для підвищення інтелектуальної самостійності учнів з інтелектуальними порушеннями; надання завдань, які відповідають рівню розвитку учнів, що допомагає досягти успішності в навчальному процесі та підтримує подальший розвиток їхніх пізнавальних здібностей (Миронова, 2015).

Корекційна спрямованість в олігофренопедагогії передбачає, що корекція інтелектуальних порушень не є окремим елементом, а становить невід'ємну складову всього навчально-виховного процесу, спрямованого на гармонійний розвиток особистості дитини з інтелектуальними викликами.

Особливе значення для соціалізації дітей з порушенням інтелектуального розвитку та формування їх життєвих здібностей має організація та функціонування простору для виховання та розвитку окремих категорій дітей. Особливо важливо збільшити освітні ресурси батьків, які є важливою частиною раннього процесу взаємодії зі своїми дітьми. Водночас забезпечення та підтримання балансу професійної взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу дозволяє успішно соціальну адаптацію дитини з порушенням інтелектуального розвитку та створює максимально сприятливі умови для її розвитку.

У дефектологічному словнику термін «корекція» також трактується як система спеціальних педагогічних заходів, метою яких є подолання або послаблення не тільки індивідуальних недоліків розвитку аномальних дітей, але й формування їх особистості.

Дитина, розвиток якої ускладнюється певними труднощами, не тільки менш розвинена, ніж однолітки, але й розвивається по-іншому, – вважав Л.С. Виготський. Тому підхід до навчання таких дітей має бути іншим, особливим. Слід враховувати специфіку інтелектуальних розладів. У цих дітей низька допитливість і уповільнена здатність до навчання – здатність оволодівати соціальним досвідом у вигляді знань, умінь і навичок. У них порушуються всі когнітивні процеси (сприйняття, пам'ять, уява, мислення, мова, увага), які протікають і розвиваються повільно, в більш пізні терміни і мають специфічні особливості. Спостерігаються також порушення в розвитку емоційно-вольової сфери діяльності особистості, які вважаються вто-

ринними, похідними, залежними від недоліків пізнавальної сфери.

Велика кількість наукових досліджень довела, що діти з помірною інтелектуальною недостатністю, як правило, здатні здійснювати навчальну та практичну діяльність за умови, що зміст навчальних матеріалів адаптований відповідно до індивідуальних здібностей дитини, ретельно розроблені завдання, безперервний психологопедагогічний супровід, умови навколишнього корекційно-розвиваючого середовища. Навчання шляхом багаторазового показу виконання готує дітей до роботи. Підростаючи, вони можуть виконувати прості практичні роботи під наглядом і керівництвом учителів.

Головною метою спеціальних навчальних закладів є створення оптимальних умов для індивідуального розвитку кожної дитини з урахуванням особливостей фізичного та розумового розвитку, індивідуальних здібностей і обдарувань кожної дитини.

Висновки. Робота з дітьми, які мають інтелектуальні порушення, вимагає комплексного підходу та урахування їхніх індивідуальних потреб і особливостей. Основні вимоги до такої роботи включають глибоке розуміння індивідуальних характеристик кожного учня, застосування індивідуалізованих методик і технологій, а також створення сприятливої середовища для їхнього навчання, виховання та розвитку. Важливо враховувати результати наукових досліджень у цій області та застосовувати сучасні методи та стратегії, спрямовані на успішне соціальне та навчальне включення дітей з інтелектуальними порушеннями. Робота з цією категорією дітей вимагає спеціалізованої підготовки педагогів та фахівців, а також постійного вдосконалення методик і підходів з метою забезпечення їхнього повноцінного розвитку та інтеграції в суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобренко І. В. Організація занять з формування безпечної поведінки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. І. В. Бобренко. Діти з особливими потребами в освітньому просторі : Збірник матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі», 10-11 жовтня 2019 року, Чернігів 33 (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка). Київ : Симоненко О. І., 2019. С. 22–25.
2. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. С. П. Миронова. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навч. метод. Посібник. В. Войтко. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
4. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. О. Б. Нагорна. Рівне, 2016. 141 с.
5. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями. навч.-метод. посіб. авт.: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Бобренко, І. В. Гладченко, О. І. Мякушко, С. В. Трикоз, І. В. Сухіна, Н. А. Ярмола. За ред.: О. В. Чеботарьової, І. В. Сухіної. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.

6. Супрун М. О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX-перша половина XX ст.): Монографія. Київ: Вид. КЮІ МВСУ Паливода АВ, 2005. 350 с.

7. Чеботарьова О.В. Методичні підходи до проектування освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: Наша друкарня. 2018. С. 166–172.

REFERENCES

1. Bobrenko I. V. (2019) Orhanizatsiia zaniat z formuvannia bezpechnoi povedinky uchniv z porushenniamy intelektualnogo rozvytku. [Organization of classes aimed at developing safe behavior for students with intellectual disabilities] I. V. Bobrenko. Dity z osoblyvymy potrebamy v osvitnomu prostori : Zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoho konhresu zi spetsialnoi pedahohiky, psykholohii ta reabilitolohii «Dity z osoblyvymy potrebamy v osvitnomu prostori», 10-11 zhovtnia 2019 roku, Chernihiv 33 (Natsionalnyi universytet «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H.Shevchenka). Kyiv : Symonenko O. I. S. 22–25. [in Ukrainian].

2. Myronova S. P. (2015) Korektsiina psykhopedahohika. Olihofrenopedahohika: pidruchnyk. [Corrective Psychopedagogy. Oligophrenopedagogy: textbook.] S. P. Myronova. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka. 312 s. [in Ukrainian].

3. Navchannia i vykhovannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: suchasni pidkhody: navch. metod. Posibnyk. (2016) [Teaching and nurturing children with special educational needs: contemporary approaches] V. Voitko. Kropyvnytskyi: KZ «KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskooho». 84 s. [in Ukrainian].

4. Nahorna O. B. (2016) Osoblyvosti korektsiino-vykhovnoi roboty z ditmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: navchalno-metodychni posibnyk. [Characteristics of corrective and educational work with children with special educational needs] O. B. Nahorna. Rivne. 141 s. [in Ukrainian].

5. Osoblyvosti realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu v osviti ditei z intelektualnymy porushenniamy. [Features of implementing a competency-based approach in the education of children with intellectual disabilities] navch.-metod. posib. avt. (2019): O. V. Chebotarova, H. O. Blech, I. V. Bobrenko, I. V. Hladchenko, O. I. Miakushko, S. V. Trykoz, I. V. Sukhina, N. A. Yarmola. Za red.: O. V. Chebotarovoï, I. V. Sukhinoï. K.: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. 233 c. [in Ukrainian].

6. Cuprun M. O. (2005) Korektsiine navchannia uchniv dopomizhnykh zakladiv osvity: vytoky, stanovlennia ta rozvytok (druga polovyna KhIKh-persha polovyna KhKh st.) [Correctional education for students in auxiliary educational institutions: origins, formation, and development (late 19th - early 20th centuries)]: Monohrafiia. Kyiv: Vyd. KIuI MVSU Palyvoda AV. 350 s. [in Ukrainian].

7. Chebotarova O.V. (2018) Metodychni pidkhody do proektuvannia osvitnoho seredovyshcha dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. Osvida osib z osoblyvymy potrebamy. [Methodological approaches to designing educational environments for children with special educational needs. Education for individuals with special needs: contemporary challenges]: vyklyky sohodennia: zbirnyk materialiv vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv: Nasha drukarnia. С. 166–172. [in Ukrainian].

УДК 371.1:78.071:159.923

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-61>**Світлана ІРИГІНА,***orcid.org/0000-0001-9773-0752*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри вокально-хорової підготовки

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна) *lavrikos.music@gmail.com***Олена ЛЕСНИК,***orcid.org/0000-0002-4875-3832*

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна) *a.lesnik.66@gmail.com*

КОНВЕРГЕНТНИЙ ПІДХІД ЩОДО СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИРИГЕНТІВ – ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджується конвергентний підхід щодо сутності та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів – здобувачів вищої музично-педагогічної освіти. Проаналізовано теоретичну сутність поняття «конвергенція», під яким розуміють інструмент розширення уявлень стосовно підготовки майбутніх спеціалістів, ознайомлення їх із загальними принципами та універсальними законами, які дозволяють аналізувати різні явища з єдиної точки зору. Визначено, що у контексті психологічної підготовки майбутніх диригентів, конвергентний підхід виявляється як водночас ефективний та неконкурентний метод, котрий спрямований на гармонійне зближення різноманітних аспектів освіти. Встановлено, що музика відіграє ключову роль у конвергентному підході щодо сутності та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів, забезпечуючи комплексний вплив на їхні психічні процеси та сприяючи формуванню необхідних музично-педагогічних компетенцій. Зазначено, що конвергентність формальної та неформальної освіти виявляється в процесі фахової підготовки майбутніх диригентів, яка обумовлена взаємовпливом і взаємопроникненням компонентів, які формуються під час засвоєння студентами дисциплін навчальних планів (формальний компонент освіти) та у художньо-творчих колективах (неформальний компонент). Встановлено, що факторами удосконалення диригентсько-психологічної підготовки студентів є систематичність у вивченні психологічних аспектів, практика в управлінні музичним колективом та постійне самовдосконалення у взаємодії з музикантами. На основі проведеного дослідження встановлено, що основними факторами удосконалення диригентсько-психологічної підготовки студентів є систематичність у вивченні психологічних аспектів, практика в управлінні хором колективом та постійне самовдосконалення для результативної взаємодії з музикантами.

Ключові слова: конвергенція у професійній освіті, культурологічна спрямованість диригентсько-педагогічної діяльності, психологічна складова диригентсько-педагогічної підготовки, психологічна взаємодія «диригент – хоровий колектив», механізми набуття досвіду знань щодо психології відповідних професійних відносин, фактори удосконалення диригентсько-психологічної підготовки здобувачів вищої освіти.

Svitlana IRUHINA,*orcid.org/0000-0001-9773-0752*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Vocal and Choral Training

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odessa, Ukraine) *lavrikos.music@gmail.com***Olena LIESNIK,***orcid.org/0000-0002-4875-3832*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Vocal and Choral Training

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odessa, Ukraine) *a.lesnik.66@gmail.com*

A CONVERGENT APPROACH REGARDING THE ESSENCE AND CONTENT OF THE PSYCHOLOGICAL TRAINING OF FUTURE CONDUCTORS – ACQUIRING HIGHER MUSIC AND PEDAGOGICAL EDUCATION

The paper studies a convergent approach to the essence and content of psychological training of future conductors – students of higher musical and pedagogical education. The theoretical essence of the concept of convergence is analyzed,

which is understood as a tool for broadening ideas regarding the training of future specialists, introducing them to general principles and universal laws that allow analyzing various phenomena from a single point of view. It was determined that in the context of the psychological training of future conductors, the convergent approach turns out to be an effective and non-competitive method at the same time, which is aimed at the harmonious convergence of various aspects of education. It has been established that music plays a key role in a convergent approach to the essence and content of the psychological training of future conductors, providing a comprehensive impact on their mental processes and contributing to the formation of the necessary musical and pedagogical competencies. It was determined that the convergence of formal and informal education is manifested in the process of professional training of future conductors, which is due to the mutual influence and interpenetration of components that are formed during students' assimilation of curriculum disciplines (formal component of education) and in artistic and creative collectives (informal component). It has been established that the factors for improving the conducting and psychological training of students are systematicity in the study of psychological aspects, practice in managing a musical team, and constant self-improvement in interaction with musicians. On the basis of the conducted research, it was established that the main factors for improving the conducting and psychological training of students are systematicity in the study of psychological aspects, practice in managing a choral team, and constant self-improvement for effective interaction with musicians.

Key words: convergence in professional education, cultural orientation of conducting and teaching activities, psychological component of conducting and pedagogical training, psychological interaction "conductor – choir", mechanisms of gaining experience and knowledge about the psychology of relevant professional relationships, factors of improvement of conducting and psychological training of students of higher education.

Постановка проблеми. У сучасній освітній практиці конвергенція визнається як важливий метод, що дозволяє врахувати різноманітність та взаємозв'язок різних галузей знань. В контексті підготовки майбутніх диригентів цей підхід є особливо актуальним, оскільки він дозволяє не лише розглядати музично-педагогічну діяльність з психологічної точки зору, а й інтегрувати різні аспекти психологічної підготовки в навчальний процес. Підготовка майбутніх диригентів є складним та багатограним процесом, який вимагає не лише музичних знань та вмій, але й психологічної готовності до взаємодії з музикантами та управління хоровим колективом. Психологічна підготовка в цій сфері набуває особливого значення, оскільки вона визначає успішність та ефективність роботи диригента з хоровим або оркестровим складом.

Незважаючи на важливість психологічної підготовки майбутніх диригентів, на сьогоднішній день існує певна неоднозначність та недостатня увага до цього аспекту в процесі їхньої освітньої підготовки. Відсутність чіткої методології та програми психологічної підготовки може стати перешкодою для розвитку професійних якостей диригента та його успішної взаємодії з музикантами. Таким чином, виникає необхідність у детальному дослідженні та розробці ефективних підходів до психологічної підготовки майбутніх диригентів, спрямованих на підвищення їхньої професійної компетентності та успішнішу роботу з музичними колективами, тому актуальним являється розгляд конвергентного підходу щодо сутності та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів – здобувачів вищої музично-педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику дослідження конвергентного підходу щодо сутності та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів – здобувачів вищої музично-

педагогічної освіти досліджує незначна кількість науковців. Зокрема, Н. В. Сулаєва підкреслює, що конвергентність формальної педагогічної освіти студентів у поєднанні з неформальною мистецькою освітою в художньо-творчих колективах має значний вплив на якість підготовки майбутніх диригентів. Особливо це проявляється у розвитку ключових компетентностей, таких як обізнаність і самовираження у сфері культури, соціальна та громадянська компетентності. Дослідниця підтверджує, що використання конвергентного підходу значно підвищує рівень сформованості загальних і фахових компетентностей майбутніх диригентів, а також сприяє гармонійному розвитку здобувачів вищої музично-педагогічної освіти, які відповідають потребам сучасного освітнього середовища.

Федорець В. М. дослідив роль компетентності в здоров'язбережувальній діяльності вчителя фізичної культури на основі застосування конвергентного підходу, а також надав практичні рекомендації щодо її впровадження та розвитку в педагогічній практиці. Костенко Л. Ю., Шумська Л. Ю. висунули нові методики викладання хорового диригування, які дозволяють покращити якість навчання цього предмета. Бойко В. Г. визначив особливості професійної діяльності диригента академічного хору та запропонував практичні поради для покращення результатів у цій сфері. Доронюк В., Серганюк Л., Серганюк Ю. надали педагогам шкільних хорів нові інструменти та методики для успішного керування хоровим колективом. Волкова Ю. І. запропонувала практичні рекомендації щодо формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики і хореографії, які дозволяють покращити якість їхньої педагогічної діяльності.

Мета статті полягає в систематизації та аналізі конвергентного підходу щодо сутності та змісту

психологічної підготовки майбутніх диригентів – здобувачів вищої музично-педагогічної освіти. Для досягнення мети виокремлено такі завдання: визначити сутність конвергентного підходу щодо сутності та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів та проаналізувати характерні ознаки психологічної підготовки майбутніх диригентів. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Конвергенція, яка визначається як взаємопроникнення різноманітних явищ, наукових галузей та знань, знайшла своє застосування в освіті як метод подолання фрагментації та одностороннього уявлення про професійного світу. У професійній освіті конвергенція виступає як інструмент розширення уявлень стосовно підготовки майбутніх спеціалістів, що ознайомлює їх із загальними принципами та універсальними законами, які дозволяють аналізувати різні явища з єдиної точки зору.

Конвергенцію (лат. *converg* – зближення, сходження) розуміємо як важливий аспект для досягнення певних цілей, збереження сутностей та системності у процесі взаємодії різних феноменів. У контексті психологічної підготовки майбутніх диригентів, конвергентний підхід виявляється як водночас ефективний та неконкурентний метод, котрий спрямований на гармонійне зближення різноманітних аспектів освіти. У багатьох випадках конвергентність проявляється як співвідносність та синхронність процесів, що дозволяє зберігати їхню цілісність та інтегрованість, проте, варто зауважити, що не завжди можливо інтегрувати всі феномени, оскільки це може призвести до втрати первинних якостей чи конкурентних стратегій, що несуть недоцільні наслідки (Федорець, 2019).

В контексті музичної освіти конвергентний підхід здійснюється через інтеграцію музичної та психологічної компетенцій для підготовки майбутніх диригентів. Важливою є необхідність активізації різних видів пізнавальної діяльності психіки здобувачів освіти, що переважно обмежувалася мисленнєвими процесами. Музика, в цьому контексті, є ключовим інструментом у досягненні цієї мети, яка завдяки своїм особливостям та властивостям, має потужний вплив на людську психіку та емоційний стан, а сам процес сприйняття музики відкриває нові можливості для розвитку пізнавальних, емоційних та творчих здібностей здобувачів освіти.

Музично-звукова матерія, за своєю природою, здатна викликати різноманітні відчуття та сприй-

няття, розширюючи сферу переживань та дозволяючи відчути нові стани тіла. Крім того, музика, як вид мистецтва, має тимчасовий характер та може керувати загальним психологічним станом людини. Її вплив на психічний стан, а також її здатність брати участь у конвергенції, робить музику незамінним інструментом у диригентсько-психологічній підготовці здобувачів вищої освіти.

Важливість психологічної підготовки диригентів полягає у формуванні в них здатності до забезпечення ефективної комунікації та взаємодії з хоровим колективом. Вольовий вплив диригента сприяє створенню сприятливого творчого середовища, в якому музиканти можуть відчувати себе заохоченими до творчості та розвитку. Активізація всіх пізнавальних процесів, в тому числі емоційного сприйняття, підтримується через використання музики як засобу впливу (Clack, 2002).

Сучасні дослідження підтверджують, що багато музичних творів відображають різні аспекти мисленнєвого процесу, моделюючи фази та операції, що відбуваються у мозку людини. Важливо відзначити, що музика здійснює вплив на обидва типи мислення – довільне та мимовільне, що робить її потужним інструментом для підтримки когнітивних процесів здобувачів освіти.

Варто відзначити, що звучання музики викликає фізіологічні реакції в організмі людини, змушуючи серце та внутрішні органи працювати в певному режимі. Наукові дослідження підтверджують, що музика впливає на діяльність мозку, сприяючи його роботі у відповідний спосіб (Ericsson, Pool, 2016). Однак, вибір музичних творів та їх параметрів, таких як динаміка та тривалість звучання, має бути обдуманим і зробленим з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти. У контексті впливу музики на процеси мислення варто відзначити позитивний вплив музичних занять на розвиток мозкової активності, де дані заняття сприяють формуванню різних психічних процесів, які у свою чергу впливають на когнітивні та емоційні аспекти особистості (Levitin, 2006).

Процеси конвергенції в освіті при використанні музики можуть бути реалізовані ще в одному – світоглядному аспекті. Музика, як мистецтво звуків, є не лише джерелом естетичного задоволення, але й відображенням загальних законів Всесвіту. У середні віки Отці Церкви тлумачили музику як прояв Божественного Логосу (Слова), що відбивається в малих логосах буття, включаючи послідовність Фібоначчі. Ця послідовність, яка зустрічається в різних явищах неживої та живої природи, також проявляється в музичних елементах, таких

як діатонічний звукоряд та структура акордів. Принципи гравітації також можуть бути відображені у музичних творах через наявність сильних і несильних тонів, а також у музичному розмірі. Звідси походить розмовна лексика музикантів про «вищі» і «нижчі» ноти.

Крім того, музика має властивість будувати простір у психічному вимірі, що відображає принципи світобудови – зв'язок між простором і часом. Таким чином, музика не лише надає естетичний досвід, але й сприяє розумінню загальних законів Всесвіту. Врахування цього фактору є значно важливим для психологічної підготовки майбутніх диригентів під час здобуття ними вищої музично-педагогічної освіти (Deutsch, 2013).

Отже, можемо зазначити, що музика відіграє ключову роль у конвергентному підході щодо сутності та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів, забезпечуючи комплексний вплив на їхні психічні процеси та сприяючи формуванню необхідних музично-педагогічних компетенцій.

Варто відзначити, що конвергентність формальної та неформальної освіти виявляється в процесі фахової підготовки майбутніх диригентів, яка обумовлена взаємовпливом і взаємопроникненням компонентів, які формуються під час засвоєння студентами дисциплін навчальних планів (формальний компонент освіти) та у художньо-творчих колективах (неформальний компонент). Під час навчання формується підґрунтя фахової компетентності, яка збагачується завдяки різноманітності неформальної мистецької освіти (Сулаєва, 2014: 182).

Необхідно зауважити, що ефективність мистецько-освітньої діяльності в художньо-творчих колективах, де надається неформальна мистецька освіта, визначається різними функціями. Одна з них – функція естетичної соціалізації, що прояв-

ляється у формуванні естетичних смаків, розвитку творчого потенціалу та усвідомленні загально-людських цінностей через мистецтво. Важливою є і ціннісно-орієнтаційна функція, яка сприяє формуванню світогляду та розвитку духовності у здобувачів вищої освіти (Сулаєва, 2009а; Про затвердження Концепції, 2015; Сулаєва, 2015). Неформальна мистецька освіта також має важливу професійно-розвивальну функцію, що допомагає у розвитку необхідних навичок для майбутньої професійної діяльності. Для студентів цінними є також катарсисно-компенсаційна та рекреаційна функції, які сприяють формуванню гармонійної особистості та збереженню фізичного і психічного здоров'я (Сулаєва, 2014: 8–9).

У процесі конвергентної взаємодії формальної освіти та неформальної мистецької активізуються важливі механізми соціалізації майбутнього диригента: ідентифікації, емпатії, сублімації тощо (Сулаєва, 2009b). Здобувачі вищої музично-педагогічної освіти відчувають важливість узгодження керованих та некерованих процесів соціального формування особистості, що стимулює їх до поглиблення знань та розвитку професійної майстерності. Неформальна мистецька освіта надає можливість кожній особистості задовольнити свої освітні потреби через вибір видів музичної діяльності та участь у художньо-творчих колективах. У зв'язку з цим, можемо відзначити, що ефективне поєднання формальної та неформальної мистецької освіти дозволяє студентам зробити суттєвий внесок у свій особистісний розвиток та професійне становлення (Сулаєва, Левченко та ін., 2020).

Найбільш значущими в формуванні комунікативних компетенцій диригентів виступають особистісні показники в декількох планах: соціально-психологічному, індивідуально-особистісному, морально-політичному та комунікативному (див. рис. 1).

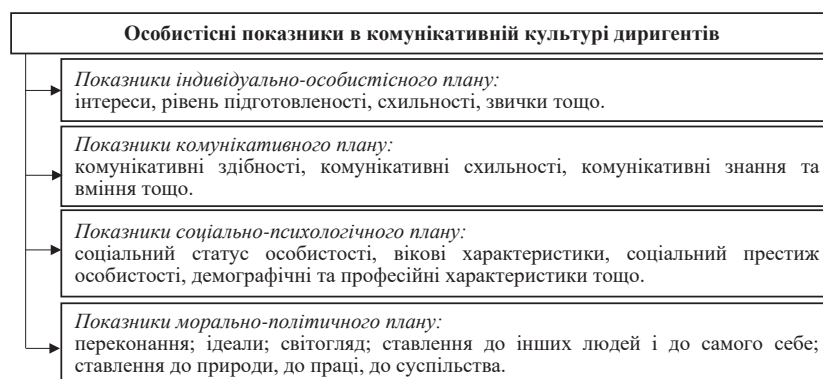

Рис. 1. Особистісні показники в комунікативній культурі диригентів

Примітки: сформовано автором на основі джерела: (Максимова, 2016).

Невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх диригентів є активна концертна та конкурсна діяльність, де ця категорія діяльності формує в здобувачів вищої освіти стресостійкість, здатність бути критичним та самокритичним, формує такі навички, як селф-брендинг та командоутворення, робота з власними психологічними бар'єрами та страхами, здатність презентувати себе та власний творчий продукт.

Варто відзначити, що ефективна психологічна взаємодія між диригентом і хором базується на взаємному розумінні, довірі та співпраці. Диригент повинен мати вміння сприяти психологічній єдності колективу та підтримувати його моральний дух. Керування хором передбачає багатоаспектну роботу, включаючи переконання колективу виконувати музичні твори за вказівкою диригента та сприяння розвитку музично-художньої спрямованості. Важливо, щоб вольовий вплив диригента супроводжувався вольовою взаємодією між ним та хором. Авторитет хорового диригента в колективі сприяє творчому становленню групи, створюючи оптимальні умови для музичної реалізації творчих задумів (Костенко, Шумська, 2019).

Надзвичайно важливою складовою успішного керівництва хором є диригент з сильною волею, який має здатність ставити перед собою великі цілі, приймати значущі рішення та реалізовувати їх у професійній, виконавчій та вокально-хоровій діяльності. Вміння впоратися з негативними емоціями та подолання перешкод є ключовими аспектами забезпечення успішності роботи диригента з хором. Дослідження підтверджує, що хоровий диригент зі слабкими вольовими якостями не може досягти значущих результатів у керівництві хором. Через такі умови ефективна співпраця та досягнення творчих цілей ускладнюються, що негативно впливає на музичну діяльність хорового колективу (Бойко, 2019). У зв'язку з цим необхідно відзначити, що високий рівень вольових якостей у хорового диригента є ключовим фактором для досягнення успіху у роботі з хором та розвитку виконавців відповідних музичних здібностей та професійної майстерності.

У диригентському виконавстві всі якості повинні перебувати у певній взаємодії і рівновазі. Вольовий вплив хорового диригента включає два основних аспекти: образний вплив жесту, що ілюструє музичний твір, та внутрішньо-активний вплив, який спрямований на формування емоційного стану виконавців (Доронюк, Серганюк, Серганюк, 2010). Для хорового диригента особливе

значення має сила волі, яка необхідна для організації роботи з колективом та впливу на кожного виконавця, зокрема з різним характером та темпераментом. Психологічна складова диригентсько-педагогічної підготовки включає в себе розуміння психологічних особливостей та потреб хорового колективу, а також вміння створювати психологічно комфортну атмосферу під час репетицій та виступів.

Вольовий стан та здатність до самоконтролю є важливими чинниками, що допомагають диригенту досягати успіху в хоровій практиці. Вокально-хорова діяльність, яка є особливим видом колективної творчості, сприяє формуванню вольових якостей у виконавців та хорового диригента, де даний процес включає перевтілення, самоконтроль і корекцію музичних дій, що є ключовими складовими успішної вокально-хорової діяльності (Волкова, 2016).

На основі проведеного аналізу, можемо відзначити, що основними факторами удосконалення диригентсько-психологічної підготовки студентів є систематичність у вивченні психологічних аспектів, практика в управлінні хором та постійне самовдосконалення для результативної взаємодії з музикантами. Ключовим чинником удосконалення диригентсько-психологічної підготовки студентів є глибоке розуміння психологічних аспектів взаємодії між диригентом і музикантами, що включає в себе усвідомлення психологічних потреб і особливостей кожного виконавця. Практичний досвід у керуванні хором надає можливість студентам відточувати свої навички в реальних ситуаціях та адаптувати їх до різних музичних груп. Крім того, постійне самовдосконалення у взаємодії з музикантами, а також активний пошук нових методик і підходів до роботи з колективом, сприяє підвищенню ефективності диригентської діяльності та розвитку професійних компетенцій.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження визначено, що конвергентний підхід до сутності та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів – здобувачів вищої музично-педагогічної освіти дозволяє врахувати комплексний характер цього процесу та важливість забезпечення комунікативних компетенцій. Встановлено, що конвергентний підхід до психологічної підготовки майбутніх диригентів базується на інтеграції музичної та психологічної компетенцій з метою створення сприятливого середовища для творчого розвитку хорового колективу, що у свою чергу вимагає від диригента не лише вольового керівництва, але й розвинених

комунікативних навичок та розуміння психологічних аспектів сприйняття музики. Встановлено, що успішна психологічна підготовка майбутніх диригентів включає в себе не лише засвоєння теоретичних знань, а й практичну роботу з управлінням музичним колективом. Діяльність на концертних та конкурсних заходах сприяє формуванню стресостійкості та розвитку критичного мислення у студентів.

Подальших розвідок потребує дослідження впливу різних методів навчання на формування психологічних компетенцій у майбутніх диригентів. Адже додаткові дослідження можуть розкрити оптимальні стратегії та підходи, які сприятимуть ефективнішому розвитку здобувачів вищої освіти. Крім того, важливо дослідити вплив різних педагогічних методик на формування психологічної

стійкості та самовпевненості у майбутніх диригентів в ході їхньої професійної діяльності. Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні області вивчення та обрання напрямків та змісту психологічної підготовки майбутніх диригентів до роботи з різними типами хорових колективів та аналізі впливу різних чинників, таких як музичний досвід, особистісні особливості та стиль лідерства диригента, на його успішність у роботі з колективом. Крім того, важливим аспектом є вивчення впливу сучасних технологій на психологічну підготовку майбутніх диригентів, таких як використання віртуальної реальності або онлайн-навчання, оскільки такі дослідження можуть сприяти подальшому розвитку методик та програм підготовки диригентів і вдосконаленню їх професійної майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федорець В.М. Конвергентна концепція компетентності як спосіб для розкриття феноменології буття в здоров'язбережувальній діяльності вчителя фізичної культури. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Педагогічні науки»*, 2019, Випуск 9(38), С. 154–206.
2. Clack J.A. Patterns and processes in the early evolution of the tetrapod ear. *Journal of Neurobiology*, 2002, 53, pp. 251–264.
3. Ericsson K.A., Pool R. *Peak: Secrets from the New Science of Expertise*, Eamon Dolan / Houghton Mifflin Harcourt, 2016.
4. Levitin D.J. *This is Your Brain on Music: The Science of a Human Obsession*, Kindle edition, 2006.
5. Deutsch D. (Ed.). *The psychology of music* (3rd ed.). Elsevier Academic Press. 2013.
6. Сулаєва Н. В. Неформальна мистецька освіта майбутніх учителів у художньо-творчих колективах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 591 с.
7. Сулаєва Н. В. Неформальна мистецька освіта як засіб соціалізації майбутнього педагога. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту : зб. наук. пр. Серія: Педагогіка та психологія*. Чернівці : ЧНУ, 2009а. Вип. 449–450.
8. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ МОН України від 16.06.2015 № 641. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
9. Сулаєва Н. В. Православна духовна музична освіта в Україні: формальні й неформальні ознаки. *Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти та освіти дорослих НАПН України ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка ; гол. ред. М. І. Степаненко*. Київ ; Полтава, 2015. Вип. 12. С. 104–116.
10. Сулаєва Н. В. Формування моральності майбутнього педагога в системі неформальної мистецької освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2009б. № 10 (99). С. 45–49.
11. Змістовий складник формальної професійної освіти вчителів музичного мистецтва (І освітній рівень) : монографія / ПНПУ імені В. Г. Короленка ; Н. В. Сулаєва, Г. С. Левченко, О. О. Лобач та ін. К. : Талком, 2020. 294 с.
12. Максимова О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок*. 2016. № 5. С. 59–63.
13. Костенко Л. Ю., Шумська Л. Ю. Методика викладання хорового диригування : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 145 с.
14. Бойко В. Г. Специфіка професійної діяльності диригента академічного хор. *Культура України. Серія : Мистецтвознавство*. Харків : ХДАК, 2019. Вип. 63. С. 8–18.
15. Доронюк В., Серганюк Л., Серганюк Ю. Диригент шкільного хору: навч. посіб. / В.Доронюк. Івано-Франківськ, 2010. 45 с.
16. Волкова Ю.І. Формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики і хореографії: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» 2016. 20 с.

REFERENCES

1. Fedorets V.M. (2019). Konverhentna kontseptsiia kompetentnosti yak sposib dlia rozkryttia fenomenolohii buttia v zdoroviazbereshuvalnii diialnosti vchytelia fizychnoi kultury. [The convergent concept of competence as a way to reveal the phenomenology of being in the health-preserving activity of a physical culture teacher.]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. «Seriiia «Pedahohichni nauky»*, Vypusk 9(38), pp. 154–206. [in Ukrainian].
2. Clack J.A. (2002). Patterns and processes in the early evolution of the tetrapod ear. *Journal of Neurobiology*, 53, pp. 251–264 [in English].

3. Ericsson K.A., Pool R. (2016). *Peak: Secrets from the New Science of Expertise*, Eamon Dolan / Houghton Mifflin Harcourt [in English].
4. Levitin D.J. (2006). *This is Your Brain on Music: The Science of a Human Obsession*, Kindle edition [in English].
5. Deutsch D. (Ed.). (2013). *The psychology of music* (3rd ed.). Elsevier Academic Press [in English].
6. Sulaieva N. V. (2014). Neformalna mystetska osvita maibutnikh uchyteliv u khudozhno-tvorchykh kolektyvakh. [Informal art education of future teachers in artistic and creative collectives]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 591 p. [in Ukrainian].
7. Sulaieva N. V. (2009a). Neformalna mystetska osvita yak zasib sotsializatsii maibutnoho pedahoha. [Informal art education as a means of socialization of the future teacher]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho un-tu : zb. nauk. pr. Seriya: Pedahohika ta psykholohiia*. Chernivtsi : ChNU, Vyp. 449–450. [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhenia Kontseptsii natsionalnopatriotychnoho vykhovannia ditei i molodi, Zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi ta metodychnykh rekomendatsii shchodo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. (2015). [On the approval of the Concept of national-patriotic education of children and youth, Measures regarding the implementation of the Concept of national-patriotic education of children and youth and methodical recommendations on national-patriotic education in general educational institutions]. Nakaz MON Ukrainy vid 16.06.2015 № 641. Retrieved from: [http://osvita.ua/legislation/ Ser_osv/47154/](http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/) [in Ukrainian].
9. Sulaieva N. V. (2015). Pravoslavna dukhovna muzychna osvita v Ukraini: formalni y neformalni oznaky. [Orthodox spiritual musical education in Ukraine: formal and informal features]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii : zb. nauk. pr. / In-t ped. osvity ta osvity doroslykh NAPN Ukrainy ; Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka ; hol. red. M. I. Stepanenko*. Kyiv ; Poltava. Vyp. 12. S. 104–116. [in Ukrainian].
10. Sulaieva N. V. (2009b). Formuvannia moralnosti maibutnoho pedahoha v systemi neformalnoi mystetskoï osvity. [Formation of morality of the future teacher in the system of informal art education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*. № 10 (99). S. 45–49. [in Ukrainian].
11. Sulaieva N. V., Levchenko H. S., Lobach O. O. (2020). Zmistovyi skladnyk formalnoi profesiinoï osvity vchyteliv muzychnoho mystetstva (I osvitnii riven). [The content component of the formal professional education of music teachers (I educational level)]. *PNPU imeni V. H. K. : Talkom*. 294 s. [in Ukrainian].
12. Maksymova O. (2016). Komunikatyvna kompetentnist vchytelia pochatkovoï shkoly. [Communicative competence of primary school teachers]. *Molod i rynek*. № 5. pp. 59–63 [in Ukrainian].
13. Kostenko L. Yu., Shumska L. Yu. (2019). Metodyka vykladannia khorovoho dyryhuvannia. [Methodology of teaching choral conducting]: navch. posib. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia. 145 p. [in Ukrainian].
14. Boiko V. H. (2019). Spetsyfika profesiinoï diialnosti dyryhenta akademichnoho khor. [The specifics of the professional activity of the conductor of the academic choir.]. *Kultura Ukrainy. Seriya : Mystetstvoznavstvo. Kharkiv : KhDAK*, Vyp. 63. pp. 8–18. [in Ukrainian].
15. Doroniuk V., Serhaniuk L., Serhaniuk Yu. (2010). Dyryhent shkilnoho khoru. [Conductor of the school choir]: navch. posib. / V. Doroniuk. Ivano-Frankivsk, 45 p. [in Ukrainian].
16. Volkova Yu. I. (2016). Formuvannia khudozhno-komunikatyvnykh umin maibutnikh uchyteliv muzyky i khoreografii. [Formation of artistic and communicative skills of future teachers of music and choreography]: avtoref. dys. kand. ped. nauk: spets. 13.00.02 «Teoriia ta metodyka muzychnonnavchannia». 20 p. [in Ukrainian].

UDC 37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-62>

Majid Abdulla ISMIKHANOV,

orcid.org/0000-0003-2469-6666

Professor at the Department of Pedagogy

Baku State University

(Baku, Azerbaijan) m.ismixanov@mail.ru

Nazakat Baylar IMAMVERDIYEVA,

orcid.org/0000-0001-8973-1763

Associate Professor at the Department of Pedagogy

Baku State University

(Baku, Azerbaijan) naza-52@mail.ru

A. S. MAKARENKO ABOUT THE ROLE OF TRADITIONS IN CHILDREN'S COLLECTIVISM

In the article, the concept of education of the outstanding Ukrainian educator A. S. Makarenko and the role and application of traditions in the children's collectivism, which is an important branch of it, were considered. The problem of tradition as the main factor of correct upbringing and a strong children's collectivism was analyzed on a large scale – all spheres of life and activity of the collectivism – daily regime, children's work and play activities, behavior and relations, mass events, discipline, organization, and development of the collectivism in close unity. As the main content of the article, A.S. Makarenko's work system reflects the creation, renewal, forms and means, methods of application, strengthening and preservation of traditions. The article presents the system of optimal traditions and its successful results, which was successfully applied by a prominent educator based on dialectical logic, according to specific conditions. As a result of the conducted analyses, the relevance of the valuable pedagogical heritage of the talented Master of Education A. S. Makarenko in terms of solving multifaceted issues related to the formation of the children's collectivism and the organization of traditions in the modern era was noted. The world-renowned pedagogue dedicated his whole life to forming a new person, creating "tomorrow's pedagogy". He developed and implemented the original system of theoretical and practical issues of new human education. Valuable work experience and ideas of the outstanding educator have gained deep sympathy all over the world and retain their relevance and importance in our modern era. At one time, some educators, who did not understand the innovations of the great educator and ignored them, had the wrong idea that Makarenko's pedagogical system, including the organization of the children's collectivism, the tradition of militarization, could only be applied to delinquent children, as if it was not suitable for normal children. This misconception comes from not knowing A.S. Makarenko's pedagogical heritage well. Although at first there were "difficult children" in the colony, where unsupervised and "law-breaking" children were involved, in a very short time, everything became normal, the education system of the great educator justified itself, more than three thousand "law-breaking" children grew up to be good citizens. This was a great service of an outstanding educator to the society, the people, and the state.

The valuable theoretical and practical heritage of the master of education has always been deeply studied by advanced educators and education workers, and is still being studied and used today. The follower of A. S. Makarenko's precious pedagogical heritage, the well-known Ukrainian pedagogue V. A. Sukhomlinsky, highly appreciating the services of the world-famous teacher in his pedagogical successes and development, said that "Today, everything that is alive and creative in our school is the fruit of A. S. Makarenko".

Key words: *A. S. Makarenko, pedagogy, pedagogical heritage, collectivism, upbringing, tradition.*

Маджид Абдулла ІСМІХАНОВ,

orcid.org/0000-0003-2469-6666

професор кафедри педагогіки

Бакинського державного університету

(Баку, Азербайджан) m.istixanov@mail.ru

Назакат Байлар ІМАМВЕРДІЄВА,

orcid.org/0000-0001-8973-1763

доцент кафедри педагогіки

Бакинського державного університету

(Баку, Азербайджан) naza-52@mail.ru

A. S. MAKARENKO PRO ROL' TRADICIJ U DITJACOMU KOLEKTIVIZMI

У статті розглянуто концепцію виховання видатного українського просвітителя А. С. Макаренка, розглянуто роль і застосування традицій у дитячому колективізмі, який є важливою галуззю навчання. Проблема тра-

диції як основного чинника правильного виховання та міцного дитячого колективізму розглядалася широко. Це всі сфери життя та діяльності колективу – режим дня, трудова та ігрова діяльність дітей, поведінка та стосунки, масові заходи, дисципліна, організація і розвиток колективізму в тісній єдності. У статті проаналізовано творчість А. С. Макаренка, відображено створення, відновлення, форми і засоби, методи застосування, змінення і збереження традицій. Представлено систему оптимальних традицій та її успішні результати, які вдало застосовував видатний педагог на основі діалектичної логіки й відповідно до конкретних умов. У результаті проведеного аналізу підтверджено актуальність цінної педагогічної спадщини талановитого майстра педагогіки А. С. Макаренка в плані вирішення багатоаспектних питань, пов'язаних із формуванням дитячого колективізму та організацією традицій у сучасну епоху. Усе своє життя всесвітньо відомий педагог присвятив формуванню нової людини, створенню «педагогіки завтрашнього дня». Він розробив і реалізував оригінальну систему теоретичних і практичних питань нової освіти людини. Цінний досвід роботи та ідеї видатного педагога здобули глибоку симпатію в усьому світі й зберігають свою актуальність і значення дотепер. Свого часу деякі педагоги, які не розуміли нововведень великого педагога й ігнорували їх, неправильно стверджували, що педагогічна система Макаренка, зокрема організація дитячого колективізму, може бути застосована лише до дітей-правопорушників, а для нормальних дітей нібито не підходить. Це помилкове уявлення походить від незнання педагогічної спадщини А. С. Макаренка. Хоча спочатку в колонії були «важкі діти», куди залучали бездоглядних і «порушників», але за дуже короткий час все нормалізувалося, система виховання великого педагога себе виправдала, більше трьох тисяч дітей-правопорушників стали хорошими громадянами. Це була велика заслуга видатного просвітителя перед суспільством, народом і державою.

Цінна теоретична і практична спадщина майстра освіти завжди глибоко вивчалася передовими педагогами та працівниками освіти, вивчається та використовується й сьогодні. Послідовник А. С. Макаренка, відомий український педагог В. А. Сухомлинський, високо оцінюючи заслуги всесвітньо відомого освітянина в його педагогічних успіхах і розвитку, зазначив: «Сьогодні все живе і творче в нашій школі – це плід праці А. С. Макаренка».

Ключові слова: А. С. Макаренко, педагогіка, педагогічна спадщина, колективізм, виховання, традиції.

Introduction. The great Ukrainian pedagogue A.S. Makarenko was a profound theoretician and an innovative practical pedagogue who took an honorable place in the history of world pedagogy. It is no coincidence that UNESCO, which celebrated the 100th anniversary of his birth worldwide, praised A. S. Makarenko among the most outstanding scientists who defined the pedagogical thinking style of the 20th century – J. Dewey, G. Kershensteiner, M. Montessori. His works were included in the world pedagogical fund and enriched the science of pedagogy.

In the pedagogical heritage of A. S. Makarenko, the organization of the children's collectivism, the creation of traditions, takes a central place. The great pedagogue considers the collectivism as "the main form of educational work" and pointed out that it has "unparalleled power": "If there is a real children's collectivism organization, then real miracles can be created". Indeed, he was able to create such miracles during his intense and effective pedagogical activity: with the help of a healthy children's collectivism, he educated more than 3 thousand homeless, law-breaking children and raised them into good citizens.

A. S. Makarenko highly valued the role of flexible work style and traditions in the work of collectivism education, he considered traditions as an important indicator of a well-organized collectivism. He said: "...nothing strengthens the collectivism like tradition. Creating and protecting these traditions is the most important task of education. A school without traditions cannot be a good school" (Makarenko, 1983: 163).

The rich legacy of the outstanding educator on the role and application of traditions in the children's

collectivism is a great contribution to the theory and practice of pedagogy. As always, it is greatly needed in training practice today. However, it is not enough to use this precious heritage in school; it is not fully applicable in the case of a system. In order to take advantage of the rich pedagogical heritage of A. S. Makarenko, it is necessary to study it in depth. The need to develop the topic is related to this.

The extent of the problem. The world-renowned theoretician and innovative practitioner – pedagogue A. S. Makarenko left a very valuable pedagogical and artistic legacy. Both research scientists and practical workers have always shown great interest in its rich heritage and tried to benefit from it. Valuable ideas of the outstanding educator are widely studied and studied.

The issue of children's collectivism and its upbringing, which is the central link of A. S. Makarenko's theoretical pedagogical heritage, has always been in the center of attention of researchers. Many foreign and domestic researchers have dealt with various theoretical and experimental areas of this problem: V. A. Sukhomlinski, T. V. Khillig, N. D. Yarmachenko, M. Muradkhanov (Muradkhanov, 1968), N. Kazimov (Kazimov, 1988), Y. Talibov (Talibov, 1988) and others.

Some of the studies are related to a specific field of A. S. Makarenko's theoretical and practical activity: B. F. Morgun (Morgun, 2002), G. N. Filanov (Filanov, 1994), A. Agayev (Agayev, 1988), H. Ahmadov (Ahmadov, 1988), S. Zeynalov (Zeynalov, 1988) and others.

The problem of traditions in A. S. Makarenko's children's collectivism has not yet been fully studied,

nor has it been studied in a special systematic way. As a result, an exhaustive concept of the theoretical and practical heritage of the outstanding master of education in the field of creation and development of traditions in the collectivism has not been developed.

Some studies on collectivism theory do not touch on this issue at all, while others (Bruce Baker, 1968; Muradkhanov, 1968; Talibov, 1988) highlight separate areas of the problem.

The analysis of research on the topic shows that the problem of traditions in A.S. Makarenko's children's collectivism has not yet been studied in a sufficiently complete and systematic way. However, the study and analysis of the valuable legacy of a prominent educator in this field is of great interest from the point of view of educational theory and practice.

As it can be seen, the great theoretical and practical importance and necessity of the considered problem, as well as its incomplete study, determine the development of the presented topic.

Aim and tasks. The purpose of the article is to study and analyze the theoretical heritage and practical activity of A. S. Makarenko on the creation and development of traditions in the children's collectivism, and to define the system of traditions.

Methods. During the research, the methodology of comparative analysis between the sources related to the topic, the analytical research method in general was used. Generalization, historical-comparative and systematic approach, analysis, synthesis, induction and deduction methods were used depending on the tasks set in the research.

Main part. What is tradition, what is its educational significance?

A clear answer to these questions can be found in A. S. Makarenko's rich pedagogical heritage and valuable practical activity. The great pedagogue characterized the traditions as "unwritten laws" as unshakable, solid rules accepted by all and respected by all members of the collectivism. These rules and laws are repeated over the years and become firm customs. Such traditions serve to continue and keep alive the positive experience created earlier – the experience of older generations. A.S. Makarenko said: "Nothing can unite the collectivism as firmly as tradition" (Makarenko, 1983: 235). In this sense, he called traditions "social glue".

A. S. Makarenko saw the importance of traditions and their easing of educational work, facilitating the teacher's work. Prominent researcher of Makarenko, Professor M. Muradkhanov, explained it in such a way that a child who is newly admitted to the institution is influenced by the traditions that the children before him respect and fulfill without talking, and he has

to accept them without objection. Also, before the teacher, the children stand guard over the rules and invite their friends who break the rules to discipline themselves. Thus, strong traditions become an educational factor in the children's collectivism and create an opportunity to show a "parallel influence" on the individual (Muradkhanov, 1965: 234). In addition, certain rules, which have become customary due to the influence of traditions, are accepted by everyone without question, which makes their organization much easier.

One of the importance of traditions is that they give emotional height, cheerfulness and beauty to the collectivism. This is closely related to the ceremonial organization of traditions, accompanying certain ceremonies and attractive external form.

Due to all this, A. S. Makarenko gave a wide place to traditions in his educational activity. Whether in the colony or the commune, many different traditions were used. They can be conditionally divided into five groups:

1. Regime traditions.
2. Communication traditions.
3. Traditions related to children's behavior and attitudes.
4. Traditions related to mass events.
5. Traditions related to incentives and punishment.

Let's dwell on the content and implementation issues of individual traditions.

When we say regime traditions, we understand the rules that have become a firm custom as a result of daily repetition. There were many such traditions. For example, checking the cleaning work every morning, giving a report by the duty commander about the situation in the collectivism every evening, carrying out the tasks of the health commission member and the duty commander without negotiation, expecting accuracy in every job as a moral norm, calling a general meeting every day and there are the events that happen in the collectivism everyday discussion etc.

All these traditions arose as a collectivism need and gradually took the form of law.

Let's review the tradition of inspecting cleaning works every day. The duty member of the sanitary commission, wearing a red cross badge on his arm, strictly supervised the cleaning work in the dormitory, at the workplace, during lunch every day. He had great rights, in Makarenko's words, "right to rule": he could suggest to each of his team members, for example, to get up from the table and wash his hands during the meal. The child had to obey.

The commander on duty was responsible for all the work of the team during the day. He had the right to order and command all the children. No one could

challenge his command; him “on the head, comrade commander!” he said without saying a word. Without such an answer, the order was considered unfulfilled. The commander on duty had to give a report on the day’s work in the evening.

A general meeting was held every evening in the colony and commune. Everyday events are discussed here: the child who had misbehaved had to appear and answer questions. One minute was given for each speech. Then the general meeting made a decision about the child.

In the colony and commune, there was a tradition of punctuality to time, work, words, and opinions. You should not be late for a meeting, event, work, or class. When one of the Communards was 5 minutes late to the meeting, the chairman would say: you are 5 minutes late, so you should get five orders (this meant working five hours extra). Such accuracy was expected in other fields as well. A. S. Makarenko appreciated the tradition of accuracy and wrote: “Accuracy is a great thing. When I see that the Communard is accurate, I think that a good person will come out of him. Collectivism respect shows itself in punctuality, and without it, a person cannot be moral” (Makarenko, 1983: 104).

Militarization traditions were also widespread in the colony and commune. A. S. Makarenko attached special importance to such traditions, because they brought external beauty and cheerfulness to the collectivism and had a disciplining effect on the children. These traditions were firmly embedded in the life of the colony and commune. Apart from this, traditions of guarding and respecting the flag were also practiced.

Respect for the flag was considered the most important quality that characterizes the colonist and the commune. Strict rules were laid down for keeping, moving and removing the flag, and protecting it during processions. According to tradition, the Communards stood guard by the flag day and night, even when the children were marching, the flag was not without a guard. The honor of the flag was a powerful educational tool: in the events accompanied by the flag, children behaved politely and discreetly as a sign of respect for it. Makarenko wrote in this regard: “Respect for the flag is not only a symbol of love for the country, but also of hard work in the collectivism – the flag is a rich educational tool” (Makarenko, 1983: 237).

One of the military traditions was the children’s shooting with rifles (without bullets). Once a month, the teams took turns guarding; the members of the guard team were changed every two hours. A. S. Makarenko noted that guard work plays an important role in the education of children’s fearlessness, will, discipline,

and the feeling of protecting the collectivism honor: “I analyzed this incident and came to the following conclusion: this tradition is necessary, first of all, because at night when 600 people sleep 13-Even if a 14-year-old boy is standing near the open door with a rifle and protecting his commune, it will force him to believe in himself” (Makarenko, 1983: 45).

In general, A. S. Makarenko attached great importance to the signs of accuracy and beauty, especially to game elements, in the traditions of martial arts: “Thus, for sixteen years, not only in these cases, but also in many other cases, it is a well-known martial art that I was very “angry” with time. game commander to say hi etc. “I played” the game (Makarenko, 1983: 223). The teacher’s game with the child gave collectivism joy.

A. S. Makarenko considered militarization as one of the types of games in the children’s education center (Muradkhanov, 1965: 237). For example, a commander instead of a brigadier for a squad leader, a report to give an account, a salute instead of a salute, a trumpet instead of a bell, and other military uniforms, Makarenko valued the elements of the game on the one hand, and the signs of accuracy, honesty, and beauty on the other hand. He showed that militarization also allows saving time, accustoming children to discipline, introducing elements of play and quickness into their lives, saving time and actions.

Makarenko attached great importance to military uniforms in terms of children’s beautiful and neat clothes. He said that “beautiful clothes are a very good tool for uniting a team... A well-dressed team is 50% at your disposal” (Muradkhanov, 1965: 240).

Among the traditions applied in the colony and commune, the traditions related to children’s behavior and attitudes occupied an important place. These traditions include the friendship of older children with younger ones, making concessions to a friend, attention to girls, cultural behavior, and neatness, not leaning against walls, not holding a jug, etc. such traditions were included.

The friendship of older and younger children played an important role in maintaining the common work style and harmony in the collectivism. In “Pedagogical poem” and in the article “Education in the family and school”, A. S. Makarenko discusses such friendship and its positive results. In the last article, it is shown that every senior student had an absolute “curu” in another class, in another group, in another workshop (“curu” is a special term for homeless children – *I. M.*). They were older and younger brothers; the older brother did not ignore the younger brother. If a small child made a mistake, his “curu” had to answer in front of the general meeting.

Makarenko highly valued this relationship between adults and children: "such friendship creates a very strange relationship in the team, it gives them a beauty and sincerity that is only in the family" (Makarenko, 1948: 91). He showed that it is possible and useful to organize this work at school.

Among the children, there was one more tradition of caring and attention to the girls: giving way to the girls, making room for them, holding their coats, removing their head coverings, freeing them from hard work, etc. In the colony, intimate relations between boys and girls – the tradition of "not creating love novels with girls" was strictly expected.

In the colony and the commune, cultural behavior, tidiness, and cleanliness traditions also prevailed. Even though they pointed out each other's faults and faults in the general meeting, the children always treated each other with respect and politeness, and defended each other in front of others. There was such a firm rule in the collectivism: both teachers and children should behave discreetly, always dress cleanly, keep shoes, clothes, hands, and nails clean and tidy.

Other traditions related to cleanliness and polite behavior were strictly observed by everyone: not to lean against the wall and table, not to lie on the sofa, not to spit on the floor, not to throw away the cigarette butt, not to pour its ashes on the floor, not to walk around the room with a hat and coat, etc.

A large group of traditions firmly embedded in the life of the colony and the commune is organized by the traditions related to mass events. Among these traditions, the following can be mentioned: celebrating historical holidays, holding harvest festivals every year, all children going on trips to other cities together in the summer, not complaining about difficulties (no nagging), ceremonially giving the name of colonist to those admitted to the commune after a certain trial period, establishing close contact with graduates etc.

The collectivism acceptance of a newly arrived child had its own tradition – the tradition of acceptance into the group: the past "biography" of the child was burned in front of everyone, and a general meeting of the group was called in his honor. Here, the team commander introduced him to the team members in turn, and they explained the internal rules of the commune to him. A certain trial period was assigned to the child admitted to the group. During this period, he was preparing himself to become a colonist. When he was ready for this, he was given an honorary title – the name and badge of a colonist (communalist) at the general assembly. Along with this honorary name, the child also gained new rights. Colonists and Communards always guarded the honor of this name

like the apple of their eye (even when they went to study or work, and when they started a family).

Labor traditions were solemnly celebrated in the colony and commune. Every year, the first day of the grain harvest was celebrated as a joyful holiday in the colony. Serious preparations were made for this day: all preparations for the harvest were completed, roads were built, the lake was cleaned for swimming, delicious meals were prepared, and honored guests were invited. The "First Grain Tailor" holiday was celebrated interestingly.

The delivery of the collected product to the customer was organized in such a solemn manner: a flag, a march with an orchestra, labor reports, a rally, exciting speeches, handing over the product to the customer under the joyful and proud shouts of 500 people – all this is pride for the work done. instilled feelings.

Every summer, when all the children of the colony (commune) went on trips to distant places, they followed traditional ceremonies and events such as flag, trumpet, drum, orchestra, rapport, and general meeting. Collectivism works combined with external bright forms made children friendly and gave them a high mood.

In the colony and commune, certain traditions prevailed during the encouragement and punishment of children. A. S. Makarenko considered giving thanks in front of the line to be the highest form of encouragement. At this time, special ceremonies were expected: everyone – children and teachers lined up in festive clothes, a flag was brought to the sound of the orchestra, a child who received thanks appeared in front and the order was read. Thanks were written in the general notebook of the team and the commune and on the red board.

Teams were encouraged according to the results of the competition: every month, work, education, discipline, etc. The best sets were determined and numbered based on the indicators. The first-place team was given a temporary flag. The first 7 sets received weekly theater tickets (I set 7, II – 6, III – 5 etc. tickets). He himself distributed these tickets among the best children in the group.

Punishment also had its own traditions. Various types of punishments for children due to indiscipline: reprimand, reprimand with command in front of the line of children during the daily report, work outside of the shift, not letting them go to work, from the cinema, theater, graduation, etc. punishments such as deprivation, writing the child's name on a black board, imprisonment, and expulsion from the collectivism were applied.

These punishments (apart from imprisonment) were applied to children who had not yet received the name of colonist (communalist). Punishment, as a

rule, was imposed by the collectivism – because of the decision of the general meeting. Sometimes the order about reprimand was read during the feast. Often, as soon as this punishment was applied, the child was corrected in such a way that the reading of the order was withdrawn before the holiday.

The only punishment imposed on the colonist was “imprisonment” (the child sat quietly in Makarenko’s room with his belt unbuckled; he was only allowed to talk to the commander on duty and Makarenko). In cases where it was necessary to “imprison” the child for more than 10 days (theft, drunkenness, card game, several violations of discipline, etc.), the issue of his dismissal from the team was raised at the general meeting.

The children who received the name of Communist were given a lot of rights; a lot was demanded of them: they were not forgiven. Because of this, the Communards treated themselves with high demands. There was also a tradition related to punishment: accounting of punishment was carried out, that is, all the punishments received by each child were written on his personal sheet; and the defective actions of the child who had served his punishment were not talked about later.

The tradition of children to completely forget their past faults and crimes and not to hit them in the face started from the first day they entered the collectivism. A. S. Makarenko was interested in the children’s future, not their past. Since he considered respect for human personality to be one of the main principles of his educational system, Makarenko did not treat any of the visitors to the colony as a person with a criminal past; he was able to awaken the good aspects, true human feelings, and forces in each of them.

We reviewed the traditions applied in the colony and the commune. Together, these traditions form

the cheerful working style of the collectivism. A. S. Makarenko considers it very important to preserve the established traditions and showed that traditions are born late, but if they are not preserved, they can disappear very quickly. To preserve the traditions, Makarenko also determined its conditions: the tradition should be stable, it should not be changed or violated. If the rules are changed often, or if they are violated once or twice, then those rules cannot become a tradition and lose their force. Therefore, everyone should respect the established traditions and stand by them without making any concessions. The children’s collectivism should be educated in the spirit of preserving traditions. In this case, the traditions live for a long time and make the life of the collectivism easier and more beautiful.

The system of traditions developed and successfully implemented by A. S. Makarenko maintains its importance and vitality even today. Learning this valuable heritage, creatively applying it in accordance with modern requirements and keeping it alive in school conditions should become the native and honorable work of pedagogical collectivism.

The result. On the basis of the research conducted on the educational traditions of the children’s collectivism, it was determined that the creative ideas and positive experience of the outstanding master of education A. S. Makarenko on the subject under study are a valuable source for the modern era. Its precious heritage meets modern requirements. In-depth study, creative and systematic application of the rich heritage of the outstanding theoretician and innovative pedagogue in this direction is an important condition for the successful solution of the important tasks and demands of the modern era, educational reform.

BIBLIOGRAPHY

1. Ağayev Ə. Makarenkonun pədaqoji ideyalarından yenidənqurma şəraitində məktəblərdə istifadə edilməsi imkanları. *Azərbaycan məktəbi*. 1988. № 3. P. 44–49.
2. Əhmədov H. A. S. Makarenkonun pədaqoji irsi Azərbaycan məktəbi və pədaqogikasının tükənməz mənbəyidir. *Azərbaycan məktəbi*. 1988. № 3. P. 31–35.
3. Əlizadə Ə. A. S. Makarenko ailə tərbiyəsi haqqında. *Azərbaycan məktəbi*. 1988. № 3. P. 22–27.
4. Bruce Baker Anton Makarenko and the idea of the collective, Willey online library, 1968. p. 285–294.
5. Filanov G. N. Anton Makarenko, Prospects: the quarterly review of comparative education vol. XXIV, 1994. no 1/2, p. 77–91.
6. Halverson T. Key pedagogic thinkers: Anton Makarenko. *Journal of pedagogic development*. 2014. № 4. p. 58–71.
7. Kazımov N. Böyük nəzəriyyəçi pədaqoq. *Azərbaycan məktəbi*. 1988. № 3. P. 16–22.
8. Makarenko A.S. Pədaqoji poema. Bakı: Uşaqgənclənəşr, 1952. 616 p.
9. Makarenko A.S. Seçilmiş pədaqoji əsərləri : I c, Bakı: Maarif nəşr., 1983. 384 p.
10. Makarenko A.S. Tərbiyə işləri haqqında. Bakı: Azərənşr, 1948. s. 90–95.
11. Muradxanov M. A.S. Makarenkonun pədaqoji irsi. Bakı: Maarif nəşr, 1968. 360 s.
12. Ніжинський М.П. Життя і педагогічна діяльність А.С. Макаренка. Київ, 1967. С. 22–36.
13. Моргун В.Ф. Психологія особистості в педагогіці А. С. Макаренка. Полтава: АСМІ, 2002. 84 с.
14. Talıbov Y. Kollektiv tərbiyənin görkəmli təşkilatçısı. *Azərbaycan məktəbi*. 1988. № 3. S. 27–31.
15. Zeynalov S. A. S. Makarenkonun əmək tərbiyəsi sistemi. *Azərbaycan məktəbi*. 1988. № 3. P. 41–44.

REFERENCES

1. Ağayev Ə. (1988). Makarenkonun pedaqoji ideyalarından yenidənqurma şəraitində məktəblərdə istifadə edilməsi imkanları [Possibilities of using Makarenko's pedagogical ideas in schools under reconstruction] *Azərbaycan məktəbi – Azerbaijan school*, N3, s. 44-49 [in Azerbaijani].
2. Əhmədov H. (1988). A.S.Makarenkonun pedaqoji irsi Azərbaycan məktəbi və pedaqogikasının tükənməz mənbəyidir [A.S. Makarenko's pedagogical heritage is an inexhaustible source of Azerbaijani school and pedagogy] *Azərbaycan məktəbi – Azerbaijan school*, N3, s. 31-35 [in Azerbaijani].
3. Əlizadə Ə. (1988). A.S. Makarenko ailə tərbiyəsi haqqında [A.S. Makarenko on family upbringing] *Azərbaycan məktəbi – Azerbaijan school*, N3, s. 22-27 [in Azerbaijani].
4. Bruce Baker. (1968) Anton Makarenko and the idea of the collective, Willey online library, p. 285-294
5. Filanov G.N. (1994). Anton Makarenko, Prospects: the quarterly review of comparative education vol. XXIV, no 1/2, p. 77-91
6. Halverson T. (2014). Key pedagogic thinkers: Anton Makarenko, Journal of pedagogic development, N4, p. 58-71
7. Kazımov N. (1988). Böyük nəzəriyyəçi pedaqoq [Great theoretician pedagogue] *Azərbaycan məktəbi – Azerbaijan school*, N3, s. 16-22 [in Azerbaijani].
8. Makarenko A.S. (1952). Pedaqoji poema [A Pedagogical Poem]. Bakı, Uşaqgəncnəşr, 616 s. [in Azerbaijani].
9. Makarenko A.S. (1983). Seçilmiş pedaqoji əsərləri [Selected pedagogical works:]: 1 c, Bakı Maarif nəşr., 384s [in Azerbaijani].
10. Makarenko A.S. (1948). Tərbiyə işləri haqqında [On Education]. Bakı: Azərnəşr, s. 90-95 [in Azerbaijani].
11. Muradxanov M. (1968). A.S. Makarenkonun pedaqoji irisi [Life and pedagogical activity A.S. Makarenko]. Bakı, Maarif nəşr, 360 s. [in Azerbaijani].
12. Nizhinskiy M.P. (1967). Zhyttia i pedahohichna diialnist A.S. Makarenka [Life and pedagogical activity of A.S. Makarenko]. Kyiv, 22-36 p. [in Ukrainian].
13. Morhun V.F. (2002). Psykholohiia osobystosti v pedahohitsi A. S. Makarenka [Personality psychology in pedagogy by A. S. Makarenko] Poltava: ASMI, 84 p. [in Ukrainian].
14. Talıbov Y. (1988). Kollektiv tərbiyənin görkəmli təşkilatçısı [Outstanding organizer of collective education] *Azərbaycan məktəbi – Azerbaijan school*, N3, s. 27-31 [in Azerbaijani].
15. Zeynalov S. (1988). A.S. Makarenkonun əmək tərbiyəsi sistemi [A.S. Makarenko's labor education system] *Azərbaycan məktəbi – Azerbaijan school*, N3, s. 41-44 [in Azerbaijani].

УДК 378.147:004:34(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-63>**Vitalii KEMENIASH,***orcid.org/0009-0001-6771-6965**аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»**(Львів, Україна) vitalii.i.kemeniash@lpnu.ua*

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПРАВОЗНАВСТВА В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Стаття здійснює глибокий аналіз та порівняльне дослідження моделей змішаного навчання у сфері юридичної освіти, акцентуючи увагу на Україні та міжнародному досвіді. Основна увага приділена викликам, можливостям та перспективам, які ці моделі навчання пропонують для підготовки майбутніх юристів, що є критично важливим для сучасного юридичного освітнього простору. Особливий акцент робиться на вивченні ефективності змішаного навчання, його адаптації до кризових ситуацій, а також на здатності задовольняти потреби студентів за допомогою гнучкого, інтерактивного та технологічно насиченого освітнього середовища. В статті наголошується на важливості інтеграції новітніх технологій, підтримки самостійного навчання, забезпечення інтерактивності, гнучкості та адаптивності освітніх моделей.

Велике значення приділяється перевагам застосування інтерактивних онлайн-платформ, впровадження елементів гейміфікації та використання міждисциплінарного підходу в навчальному процесі, що сприяє не тільки зацікавленості та залученості студентів, але й глибшому розумінню юридичних дисциплін. На основі аналізу існуючих даних пропонується розробка універсальної моделі змішаного навчання, яка б інтегрувала найкращі практики та рішення з метою покращення якості юридичної освіти в Україні. Окреслюються ключові аспекти для успішної імплементації цієї моделі, включаючи розвиток цифрової компетентності, встановлення етичних стандартів використання технологій, а також наголошується на необхідності постійного оновлення освітніх програм та курсів з урахуванням найновіших правових та технологічних тенденцій.

Змішане навчання виступає як потужний інструмент, що відкриває нові можливості для підготовки юридичних кадрів, адаптованих до вимог сучасного динамічного світу. Ефективне використання цього інструментарію передбачає не тільки технічну оснащеність та доступність освітніх ресурсів, але й забезпечення високого рівня професійної підготовки викладачів, які мають стати не тільки передавачами знань, але й наставниками, здатними навчати студентів критично мислити та самостійно здобувати нові знання. Успішне впровадження та реалізація змішаного навчання можуть кардинально підвищити якість юридичної освіти в Україні, підготувавши висококваліфікованих фахівців, готових ефективно діяти в складних умовах сучасного правового середовища.

Ключові слова: змішане навчання, юридична освіта, міжнародний досвід, технологічна інтеграція, самостійне навчання, універсальна модель змішаного навчання.

Vitalii KEMENIASH,*orcid.org/0009-0001-6771-6965**Ph.D. student at the Department of Pedagogy and Innovative Education**Lviv Polytechnic National University**(Lviv, Ukraine) vitalii.i.kemeniash@lpnu.ua*

MODEL OF TRAINING OF LAW STUDENTS IN THE CONDITIONS OF MIXED EDUCATION

The article undertakes a detailed examination and juxtaposition of various blended learning models within the realm of legal education, both within Ukraine and internationally. It delves into the various challenges these models present, alongside the opportunities and future prospects they hold for the training and development of future legal professionals. The study critically assesses the efficiency of blended learning methodologies, their resilience in times of crisis, and their capacity to fulfill the diverse needs of students by providing an educational setting that is not only flexible and interactive but also enriched with advanced technological resources. It places significant emphasis on the importance of technological incorporation, bolstering independent study practices, enhancing interactivity, and ensuring the learning models' flexibility and adaptability. The benefits derived from employing interactive online platforms, the application of gamification techniques, and the adoption of an interdisciplinary strategy in the educational framework are underscored. Drawing from the insights gained through the analysis, the article suggests a comprehensive model for blended learning that amalgamates the most effective practices and solutions aimed at elevating the standard of legal education in Ukraine. It outlines crucial elements vital for the successful deployment of this model, such as fostering digital literacy among learners, establishing ethical guidelines for technological use, and the imperative for ongoing refinement of educational

curricula to keep pace with evolving legal and technological landscapes. This proposed universal model of blended learning serves as a cornerstone for reimagining and enhancing the pedagogical approach to legal education, ensuring that it is well-suited to meet the demands of the contemporary legal profession and the dynamic global environment.

Key words: *blended learning, legal education, international experience, technological integration, independent learning, universal learning model.*

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та їх все більшого впливу на освітні процеси, з'являється потреба в адаптації традиційних методів навчання до сучасних вимог. Актуальність дослідження обумовлена стрімкими змінами в професійному середовищі юристів, які вимагають від випускників не лише глибоких знань у галузі права, але й вміння ефективно використовувати цифрові інструменти, а також навички самоосвіти та критичного мислення. Змішане навчання, яке поєднує в собі елементи традиційної аудиторної роботи та дистанційних технологій, пропонує новітні можливості для ефективної підготовки майбутніх юристів.

Завданням дослідження є визначення ефективних стратегій впровадження змішаного навчання, які б сприяли підвищенню якості освітнього процесу, а також розробка практичних рекомендацій для освітніх закладів, держави та правової спільноти у створенні інноваційної, доступної та ефективною системи підготовки юристів, здатних адаптуватися до швидкозмінних умов сучасного світу.

Ця стаття прагне дослідити та аналізувати роль змішаного навчання у відповіді на ці виклики, зокрема, як інтеграція традиційних освітніх методів з новітніми цифровими технологіями може підвищити якість та доступність юридичної освіти. Основна увага зосереджена на вивченні існуючих моделей змішаного навчання, їх ефективності, викликах, які вони представляють, та перспективах розвитку в контексті української юридичної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Стаття опирається на аналіз наявних досліджень та практик змішаного навчання, включаючи розгляд досвіду зарубіжних країн, та вивчення поточного стану юридичної освіти в Україні. Викладені в статті висновки та пропозиції ґрунтуються на комплексному підході, що включає технологічну підтримку, методики активного навчання, самостійну роботу студентів та адаптивність навчального процесу до потреб сучасного юридичного ринку праці.

На основі аналізу дослідження «Вплив впровадження методу змішаного навчання на результати навчання студентів на прикладі професійної етики та права охорони здоров'я в програмі підготовки акушерів» Ульфи Фаррах Ліси та ін., а також «Дистанційне та змішане навчання як ефективні технології викладання іноземної мови в умовах

воєнного стану» О.А. Зимовець та В.І. Кулака, я виявив значний інтерес до використання змішаного навчання в різних освітніх контекстах. Ці дослідження вказують на потенціал змішаного навчання підвищити якість освіти, а також надають цікаві приклади щодо ефективності та гнучкості такого підходу в непростих умовах, таких як пандемія COVID-19 або воєнний стан.

Мета статті – глибокий аналіз та оцінка потенціалу змішаного навчання для реформування юридичної освіти в Україні. Вона прагне визначити, як інтеграція традиційних та цифрових освітніх методів може підвищити якість та доступність навчання, розвиваючи при цьому глибокі теоретичні знання, практичні навички, критичне мислення, та здатність до самоосвіти серед студентів. Основна увага приділяється аналізу існуючих вітчизняних та зарубіжних моделей змішаного навчання, виявленню їхніх переваг та недоліків, та формулюванню універсальної моделі, яка відповідає б сучасним освітнім викликам та потребам юридичної професії.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи модель змішаного навчання у контексті підготовки студентів правознавства, основна увага зосереджується на інтеграції традиційних освітніх підходів із новітніми технологіями. Це поєднання дозволяє створити гнучке навчальне середовище, де студенти мають можливість отримувати, обробляти та застосовувати знання у більш інтерактивний та практичний спосіб. Використання електронних ресурсів, відео лекцій, онлайн семінарів, а також розробка спеціалізованих віртуальних платформ для співпраці, забезпечує студентам доступ до широкого спектру матеріалів та можливостей для самостійного вивчення. Такий підхід сприяє не лише покращенню засвоєння теоретичних знань, але й розвитку критичного мислення, аналітичних навичок і здатності до самоосвіти, що є критично важливими для майбутньої професійної діяльності юристів (Ліса та ін., 2021:4).

На наступному етапі розглядаємо практичну сторону змішаного навчання, яка передбачає використання віртуальних симуляцій, кейс-методів та інтерактивних вправ. Ці інструменти дозволяють студентам випробувати реальні ситуації, з якими вони можуть зіткнутися у професійній діяльності, та розвивати навички вирішення проблем.

Крім того, онлайн-дискусії та форуми сприяють обміну думками, де студенти можуть аналізувати різні точки зору та обговорювати складні правові питання. Такий підхід спонукає до глибшого розуміння предмету та стимулює активну участь у навчальному процесі.

Для подальшого аналізу теми змішаного навчання в правовій освіті, слід врахувати наступні ключові аспекти, які можуть допомогти розширити обсяг дослідження:

1. Технологічна підтримка змішаного навчання: детально розглянути, які платформи та інструменти використовуються в змішаному навчанні для підготовки студентів правознавства. Аналіз їхньої ефективності та зручності використання в освітньому процесі (Зимовець О.А., Кулак В.І., 2023:6).

2. Взаємодія між студентами та викладачами: Оцінити, як змішане навчання впливає на взаємодію між учасниками освітнього процесу, зокрема на ефективність спілкування, обміну досвідом, і наставництва.

3. Самостійне навчання та мотивація студентів: Розглянути, як змішане навчання сприяє розвитку навичок самостійного навчання серед студентів, їхньої здатності до самоорганізації та самомотивації.

4. Адаптація навчальних матеріалів та методик оцінювання: Аналізувати, як навчальні матеріали та методики оцінювання адаптуються під змішане навчання, включаючи використання інтерактивних завдань, проектної роботи та використання цифрових інструментів для оцінювання (Зимовець О.А., Кулак В.І., 2023:8).

5. Юридичні симуляції та практичне застосування знань: Вивчити роль та ефективність юридичних симуляцій та інших практичних завдань у змішаному навчанні для підготовки студентів до реальних ситуацій у юридичній практиці.

6. Вплив на розвиток критичного мислення та аналітичних навичок: Огляд того, як змішане навчання впливає на здатність студентів аналізувати складні юридичні питання, розвивати критичне мислення та ефективно застосовувати теоретичні знання на практиці.

Ці аспекти становлять основу для глибшого дослідження змішаного навчання в контексті правової освіти, дозволяючи оцінити його потенціал, виклики та перспективи розвитку.

У контексті швидких змін, що охопили освітній простір через пандемію COVID-19, важливість адаптивної підготовки студентів правознавства до реалій сучасного юридичного середовища набуває нового значення. Змішане навчання, що об'єднує традиційні та цифрові педагогічні підходи, висту-

пає не лише як відповідь на виклики карантинних обмежень, але й як стратегічна ініціатива, спрямована на збагачення освітнього процесу. Розгортання цієї моделі в правовій освіті має потенціал глибоко трансформувати методи навчання, зробивши їх більш гнучкими, інтерактивними та орієнтованими на студента (Ліса та ін., 2021:10).

Основою для таких міркувань є досвід, накопичений під час пандемії, коли вищі навчальні заклади були змушені швидко переходити на дистанційні форми навчання. Цей досвід підкреслив не тільки виклики, але й можливості, що відкриваються завдяки цифровізації освітнього процесу. Сучасні технології дозволяють студентам правознавства не просто споживати інформацію, але й активно взаємодіяти з нею, використовуючи віртуальні симуляції судових процесів, доступ до онлайн-баз даних та інших ресурсів, що раніше були обмежені або недоступні.

Також варто зазначити, що інтеграція онлайн та офлайн елементів навчання відкриває нові перспективи для педагогічної інновації. Це включає розробку гібридних моделей навчальних курсів, де теоретичні аспекти можуть бути вивчені онлайн, а практичні – в рамках традиційних класних занять або через практичні тренінги. Особливу увагу слід приділити розробці методів оцінювання, які б враховували особливості змішаного навчання та забезпечували об'єктивну оцінку знань студентів.

За кордоном, змішане навчання часто базується на добре розроблених платформах, що інтегрують відео лекції, онлайн дискусії, кейс-стаді, та інші інструменти для підтримки самостійного навчання студентів. Наприклад, використання платформи Moodle, яка дозволяє створювати гнучкі курси з великим набором дидактичних інструментів, є поширеною практикою у багатьох країнах. Подібні платформи не лише спрощують доступ до навчальних матеріалів, але й дозволяють викладачам і студентам здійснювати постійний контроль за процесом навчання та оцінювання.

Українські заклади вищої освіти також активно адаптуються до нових реалій, інтегруючи дистанційні технології у навчальний процес. Однак, для досягнення рівня зарубіжних закладів, необхідно зосередитись не лише на технічному забезпеченні, але й на методологічній базі змішаного навчання. Це передбачає розробку комплексних навчальних програм, що враховують специфіку юридичної освіти, і стимулюють розвиток критичного мислення, аналітичних навичок та самостійної роботи студентів.

Особлива увага має бути приділена розвитку методів оцінювання, що відображають особливості

змішаного навчання та забезпечують об'єктивну оцінку навчальних досягнень студентів.

Інноваційні підходи, такі як базоване навчання, використання портфоліо, а також самооцінювання, можуть сприяти формуванню глибокого розуміння юридичних концепцій та розвитку практичних навичок. Також важливим є включення інтерактивних елементів, як-от віртуальні майстер-класи та симуляції реальних юридичних ситуацій, що дозволяють студентам випробовувати та рефлексувати над своїми знаннями в контексті, наближеному до реальної професійної діяльності.

Подальший розвиток змішаного навчання в правовій освіті України може бути надихнутий міжнародним досвідом, де активне використання технологій ІКТ у навчанні вже стало нормою. Наприклад, досвід Відкритого Університету Великобританії, який є лідером у сфері дистанційної освіти, показує, як можна ефективно інтегрувати онлайн-ресурси та платформи для забезпечення доступності та гнучкості в навчанні. Враховуючи українські реалії, такий досвід може бути адаптований з урахуванням місцевих особливостей та потреб, але з збереженням основних принципів якості та доступності освіти.

Для успішної імплементації змішаного навчання необхідна системна підтримка на рівні держави, зокрема, розробка стандартів дистанційної освіти, надання ресурсів для підготовки викладачів, а також забезпечення доступу студентів до необхідних технологій. Крім того, важливим є створення умов для обміну досвідом між навчальними закладами та стимулювання інновацій у сфері освітніх технологій.

Опираючись на проаналізовані матеріали, можна сказати що змішане навчання відкриває нові перспективи для розвитку правової освіти в Україні, пропонуючи більш гнучкі та індивідуалізовані підходи до навчання. Його успішне впровадження залежатиме від готовності освітньої системи до інновацій, відкритості до міжнародного досвіду, та забезпечення необхідних умов для якісного та ефективного навчання.

Також, ключовим аспектом ефективного змішаного навчання є створення умов для розвитку професійної спільноти як серед студентів, так і викладачів. Взаємодія в онлайн та офлайн форматах має сприяти формуванню міцних зв'язків, обміну знаннями та досвідом, що в свою чергу забезпечує більш глибоке засвоєння матеріалу та розвиток важливих професійних якостей. Створення віртуальних класів, де студенти можуть працювати над спільними проектами, проводити дебати та обговорення юридичних кейсів, не лише

підвищує мотивацію до навчання, але й сприяє формуванню навичок критичного мислення та аргументації.

Освітні інституції мають забезпечити підтримку викладачам у впровадженні змішаного навчання, організувавши тренінги та майстер-класи з використання цифрових освітніх інструментів, методів онлайн викладання та ефективного використання електронних ресурсів. Також важливим є врахування зворотного зв'язку від студентів для постійного удосконалення навчального процесу, адаптації програм та методів викладання до потреб та очікувань студентської аудиторії.

На міжнародному рівні, успішні приклади впровадження змішаного навчання в юридичній освіті демонструють значну роль співпраці між університетами, науково-дослідницькими інститутами та практикуючими юристами. Це сприяє не лише актуалізації навчального контенту, але й інтеграції реального професійного досвіду в освітній процес. Українським вищим навчальним закладам варто розглянути можливості для розвитку подібних партнерств, що дозволить забезпечити студентам доступ до сучасних знань і практик, а також сприятиме їхній професійній адаптації та успіху в майбутньому.

Змішане навчання в правовій освіті представляє собою потужний інструмент для підготовки висококваліфікованих юридичних фахівців, здатні не лише налаштуватися на ефективне вирішення юридичних проблем в різноманітних контекстах. Щоб досягти цього, важливо продовжувати розширювати кордони освітніх інновацій (Зимовець О.А., Кулак В.І., 2023:193), активно інтегруючи новітні технології та методики навчання. Це, в свою чергу, вимагає збалансованого підходу, що враховує як незаперечні переваги цифровізації, так і потребу в збереженні особистісно орієнтованого підходу в освіті, який сприяє формуванню не тільки професійних, але й громадянських компетенцій.

Розвиток змішаного навчання також передбачає активну участь студентів у процесі освіти, де вони виступають не як пасивні споживачі знань, а як активні учасники, мотивовані до саморозвитку та самовдосконалення. Це вимагає від викладачів здатності мотивувати студентів, заохочувати їх до критичного мислення, самостійного дослідження та колаборативної роботи над проектами.

Такий підхід до навчання допомагає студентам не тільки набуті глибокі знання в галузі права, але й розвинути важливі м'які навички, такі як комунікаційні здібності, уміння працювати в команді, критичне мислення, які є ключовими для успішної кар'єри в будь-якій сфері.

З огляду на це, подальше впровадження та розвиток змішаного навчання в правовій освіті України повинно стати пріоритетом для освітньої політики, з метою підготовки кваліфікованих юристів, готових відповідати викликам сучасного світу. Важливою умовою успіху в цьому напрямку є взаємодія між державними структурами, освітніми інституціями та представниками юридичної професії для створення ефективної, інноваційної та доступної системи юридичної освіти.

Інтеграція змішаного навчання в юридичну освіту також відкриває нові можливості для міжнародної співпраці та обміну досвідом між юридичними факультетами різних країн. Це може включати спільні онлайн-курси, міжнародні вебінари, та віртуальні майстер-класи з відомими юристами та правознавцями, що дозволить студентам отримати унікальний міжкультурний досвід та розширити своє розуміння різних правових систем. Такий підхід не тільки збагачує навчальний досвід, але й сприяє формуванню міцної міжнародної мережі молодих юристів, готових до співпраці в глобалізованому світі.

Для реалізації цих перспектив, важливо створити умови для вільного доступу до міжнародних юридичних ресурсів та баз даних, які можуть слугувати надійним фундаментом для глибокого вивчення міжнародного права, порівняльного правознавства, та інших важливих аспектів сучасної юридичної освіти. Це також вимагає від викладачів готовності до постійного професійного розвитку, оволодіння новими педагогічними методиками та технологіями, що дозволять ефективно інтегрувати міжнародний досвід у навчальний процес.

Одночасно, слід акцентувати увагу на важливості збереження академічної чесності та етики в онлайн-освіті, розробляючи чіткі правила та стандарти для запобігання плагіату та іншим формам академічного недоброчесності. Використання сучасних технологій для контролю якості наукових робіт, таких як спеціалізоване програмне забезпечення для перевірки на плагіат, може стати одним із ключових елементів в системі забезпечення якості освіти.

На завершення, змішане навчання представляє не лише виклик, але й величезний потенціал для реформування юридичної освіти в Україні, відкриваючи нові горизонти для підготовки майбутніх поколінь юристів.

Ефективне використання цього потенціалу залежатиме від готовності всіх учасників на зміни, інновації та постійне самовдосконалення. Підтримка держави, активна участь приватного сек-

тору та громадянського суспільства у розробці та впровадженні нових освітніх програм, може значно сприяти цьому процесу. Розширення меж діалогу між науковцями, практикуючими юристами, та студентами за допомогою онлайн-платформ та соціальних мереж створює умови для постійного обміну знаннями та досвідом, що є критично важливим для адаптації юридичної освіти до потреб сучасного суспільства.

Також, важливим аспектом є розробка та впровадження спеціалізованих курсів, які б готували студентів до вирішення глобальних проблем, таких як міжнародне право, права людини, екологічне право, та інших сфер, де потрібен широкий міждисциплінарний підхід. Використання міжнародних кейс-стаді, реальних ситуаційних задач, та симуляцій судових процесів на міжнародному рівні може допомогти студентам краще зрозуміти складність та взаємопов'язаність сучасних юридичних викликів.

На завершення, змішане навчання у юридичній освіті відіграє ключову роль у підготовці юристів, здатних ефективно діяти в швидкозмінному світі. Цей підхід дозволяє не тільки розширити горизонти знань та навичок студентів, але й сприяє формуванню нового покоління юридичних фахівців, які будуть готові відповідати на виклики глобалізації, технологічного прогресу та соціальних змін. Освіта, яка забезпечує глибоке розуміння права, розвиває критичне мислення та адаптивність, є незамінною для будь-якого суспільства, яке прагне до правової держави, демократії, та захисту прав людини.

Враховуючи глобальні тенденції та постійний розвиток технологій, однією з перспективних областей для інтеграції у змішане навчання є штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання. Ці технології можуть революціонізувати підходи до навчання права, пропонуючи нові методики для аналізу юридичних документів, прогнозування судових рішень та моделювання правових процесів. Використання ШІ для аналітичної роботи дозволяє студентам вчитися на реальних кейсах з величезної бази даних рішень судів, законодавчих актів та юридичних коментарів, значно підвищуючи якість та актуальність навчального матеріалу.

Крім того, гейміфікація навчального процесу, тобто впровадження елементів гри в освітній контекст, може значно збільшити зацікавленість та мотивацію студентів. Розробка спеціалізованих ігор та симуляцій, які імітують реальні юридичні виклики, дозволяє студентам розвивати практичні навички в рішенні складних проблем, проведенні переговорів, та ухваленні обґрунтованих рішень.

Іншою інновацією, яка заслуговує уваги, є використання віртуальної та доповненої реальності для створення іммерсивних навчальних досвідів. Ці технології можуть забезпечити студентам можливість «відвідувати» віртуальні судові засідання, спостерігати за процесом допиту свідків, або навіть брати участь у віртуальних майстер-класах з відомими юристами та суддями з усього світу. Такий підхід не тільки робить навчання більш захопливим, але й дозволяє студентам краще зрозуміти практичні аспекти юридичної професії.

Враховуючи ці нові можливості, важливо також зосередитися на розвитку етичних норм у використанні технологій у правовій освіті. Питання конфіденційності, захисту даних та етичного використання штучного інтелекту стають все більш актуальними, і їх вирішення є ключовим для підтримки принципів правової етики у цифровому віці. Освіта має включати не лише технічні аспекти використання новітніх технологій, але й підготовку до відповідального їх застосування в професійній юридичній діяльності.

Подальший розвиток юридичної освіти в контексті змішаного навчання також має враховувати зростаючу роль міждисциплінарних досліджень. Виклики сучасного світу вимагають від юристів не тільки глибоких знань у сфері права, але й розуміння економіки, політики, технологій, екології та інших областей. Змішане навчання може сприяти інтеграції різноманітних дисциплін в юридичну освіту, надаючи студентам комплексний погляд на проблеми сучасного світу та готуючи їх до ефективного вирішення складних міждисциплінарних завдань.

Важливо також згадати про значення неперервної освіти та саморозвитку в юридичній професії. У світі, де законодавство та правові норми постійно змінюються, а нові технології невпинно розвиваються, змішане навчання може стати ефективним інструментом для підтримки довічного навчання та професійного зростання юристів. Цифрові освітні платформи, онлайн-курси та вебінари дозволяють юридичним фахівцям оновлювати свої знання та навички, адаптуючись до нових викликів професійного та суспільного життя.

Інтеграція змішаного навчання у юридичну освіту відкриває широкі перспективи для підготовки нового покоління юристів, здатних ефективно діяти в умовах глобалізації, цифровізації та соціальних змін. Створення інноваційної, гнучкої та відповідальної системи юридичної освіти, яка готує фахівців не лише до застосування права, але й до активної участі в житті суспільства, є ключовим завданням для освітніх закладів, держави та всього правового співтовариства.

Інтеграція змішаного навчання в юридичну освіту відкриває широкі перспективи для підготовки нового покоління юристів, здатних ефективно діяти в умовах глобалізації, цифровізації та соціальних змін. Створення інноваційної, гнучкої та відповідальної системи юридичної освіти, яка готує фахівців не лише до застосування права, але й до активної участі в житті суспільства, є ключовим завданням для освітніх закладів, держави та всього правового співтовариства.

З аналізованих матеріалів випливають кілька ключових моментів та аргументів, які підкріплюють тезу про ефективність і необхідність змішаного навчання в юридичній освіті:

Ефективність змішаного навчання: Дослідження «Вплив впровадження методу змішаного навчання» підкреслило, що змішане навчання позитивно впливає на результати навчання студентів. Було показано, що існує значний вплив на результати навчання студентів, коли впроваджуються методи змішаного навчання, як це видно з покращених середніх балів студентів, які проходили змішане навчання, порівняно з тими, хто не проходив.

Адаптація під час кризи: Ситуація під час воєнного стану, як аналізується в «Дистанційне та змішане навчання як ефективні технології викладання іноземних мов під час воєнного стану», показує адаптивність технологій дистанційного та змішаного навчання. Ці методи швидко розвивалися та адаптувалися до дистанційного формату, що не тільки захищало людей від хвороб, але й від загрози ракетного обстрілу, підкреслюючи критичну роль цих навчальних модальностей під час криз.

Змішане навчання є потужним інструментом у сучасній юридичній освіті, який має потенціал значно підвищити якість та доступність навчання для студентів в Україні та за її межами. Зокрема, використання дистанційних технологій та змішаних форм навчання дозволяє освітнім закладам швидко адаптуватися до зовнішніх викликів, таких як глобальні пандемії або соціальні зміни, забезпечуючи при цьому неперервність та ефективність навчального процесу.

Особливо актуальним є питання інтеграції новітніх технологій у навчальний процес. Впровадження інструментів штучного інтелекту, машинного навчання, віртуальної та доповненої реальності може значно збагатити навчальний досвід, зокрема через симуляції реальних правових процедур, віртуальні судові засідання та інтерактивні кейси. Це дозволить студентам не тільки краще засвоїти теоретичний матеріал, але й розвинути практичні навички, необхідні для успішної юридичної практики.

Україна, як і багато інших країн, стикається з викликами, пов'язаними з інтеграцією змішаного навчання в юридичну освіту. Однак, українські освітні заклади демонструють значний потенціал та готовність до інновацій. Посилення співпраці між університетами, правовими фірмами, та технологічними компаніями може сприяти подальшому розвитку та впровадженню ефективних моделей змішаного навчання. Це, в свою чергу, відкриє нові можливості для студентів, дозволяючи їм отримати якісну юридичну освіту, що відповідає вимогам сучасного світу.

Також важливим є питання підвищення рівня цифрової грамотності серед студентів та викладачів, що є ключовим для ефективного використання переваг змішаного навчання. Організація тренінгів, семінарів та майстер-класів для викладачів є важливим кроком у цьому напрямку. Забезпечення доступу до актуальних онлайн-ресурсів та освітніх платформ допоможе і викладачам, і студентам краще адаптуватися до нових умов навчання та ефективно використовувати переваги змішаного навчання.

Особлива увага має бути приділена розробці та впровадженню оцінювальних методик, що відповідають специфіці змішаного навчання. Сучасні технології надають можливість використання різноманітних форм оцінювання, включаючи онлайн-тести, проектні роботи, портфоліо та інтерактивні завдання, що можуть допомогти об'єктивно оцінити знання та навички студентів.

Для подальшого розвитку змішаного навчання важливим є також забезпечення рівного доступу до освіти для всіх студентів. Це означає не лише надання технічних засобів для дистанційного навчання, але й розробку програм, що враховують різноманітність потреб студентів, зокрема тих, хто має обмежені можливості або проживає в віддалених регіонах.

На основі аналізу змішаного навчання в Україні та зарубіжних країнах можна виділити кілька ключових аспектів, які впливають на ефективність підготовки студентів. Моделі змішаного навчання за кордоном часто характеризуються високим рівнем інтеграції технологій, сильною підтримкою самостійного навчання та активним використанням інтерактивних онлайн-платформ. Натомість, в Україні, хоча змішане навчання теж набирає обертів, існують певні виклики, зокрема, стосовно технічного забезпечення, доступу до якісних онлайн-ресурсів та розробки ефективних методів оцінювання студентів у таких програмах.

Оцінка моделей підготовки:

Технологічна інтеграція: Зарубіжні моделі часто включають використання передових тех-

нологій для підтримки змішаного навчання, від платформ для відеоконференцій до спеціалізованих програм для симуляції юридичних процесів. Українські університети можуть підвищити ефективність своїх програм, інтегруючи подібні технологічні рішення.

Самостійне навчання: Зарубіжні інституції часто надають студентам широкий доступ до електронних ресурсів та самоосвітніх інструментів. Українським закладам варто розширити доступ до таких ресурсів, сприяючи розвитку самостійного навчання серед студентів.

Інтерактивність та залученість: Ефективні зарубіжні моделі активно використовують інтерактивні елементи, такі як онлайн-дискусії та групові проекти. Українські програми можуть виграти від інтеграції подібних підходів для підвищення залученості студентів.

На основі проаналізованих даних можна запропонувати універсальну модель змішаного навчання для України, яка б інтегрувала найкращі практики та рішення:

Гібридна модель із зосередженням на технологіях: Центральним елементом має стати інтеграція передових технологій, включаючи ШІ для персоналізованого навчання, віртуальні класи, онлайн-симуляції, та доповнену реальність для практичних завдань. Це дозволить забезпечити гнучкість у навчанні та підвищити якість освітнього процесу.

Розвиток самостійного навчання та критичного мислення: Створення онлайн-курсів з відкритим доступом, що охоплюють як базові, так і спеціалізовані юридичні дисципліни, де студенти можуть вивчати матеріал у власному темпі та використовувати додаткові ресурси для глибшого розуміння предмету.

Інтерактивне та колаборативне навчання: Впровадження платформ для співпраці, які дозволяють студентам працювати над спільними проектами, обговорювати кейси у групах, та проводити онлайн-зустрічі з викладачами та експертами з різних галузей.

Гнучкість у підходах до оцінювання: Розробка системи оцінювання, яка включатиме як традиційні форми перевірки знань (екзамени, контрольні роботи), так і альтернативні методи, як-от портфоліо, проектні роботи, самооцінка та взаємне оцінювання.

Підтримка та розвиток викладачів: Організація постійних тренінгів та майстер-класів для викладачів, спрямованих на освоєння нових технологій, методик викладання в змішаному форматі, та ефективного використання цифрових ресурсів.

Така універсальна модель може стати основою для реформування юридичної освіти в Україні, роблячи її більш адаптованою до потреб сучасного суспільства та викликів професійного середовища. Важливо, щоб такі інновації супроводжувалися діалогом між усіма зацікавленими сторонами: університетами, студентами, державою та юридичною спільнотою, щоб забезпечити ефективну реалізацію та довгострокову стійкість змін.

Висновки. У підсумку, змішане навчання, яке інтегрує традиційні освітні методи з новітніми цифровими технологіями, демонструє значний потенціал для підвищення якості та доступності юридичної освіти. Воно дозволяє студентам гнучко адаптуватися до швидкозмінного професійного середовища, розвиваючи не лише глибокі теоретичні знання, але й практичні навички, критичне мислення та здатність до самоосвіти.

Ефективне впровадження змішаного навчання в юридичну освіту в Україні вимагає комплексного

підходу, що включає технологічну підтримку, розвиток інтерактивності та залученості студентів, а також акцент на самостійне навчання. Важливим аспектом є також розробка гнучких та адаптивних методів оцінювання, що враховують специфіку змішаного навчання.

Співпраця між вищими навчальними закладами, правовими фірмами, та технологічними компаніями може значно сприяти розвитку та впровадженню інноваційних моделей змішаного навчання. Така взаємодія відкриє нові можливості для студентів, надаючи їм доступ до сучасних знань і практик, необхідних для успішної кар'єри в юридичній сфері.

Отже, пропонується універсальна модель підготовки студентів в умовах змішаного навчання в Україні підкреслює необхідність інтеграції змішаного навчання в юридичну освіту як відповідь на сучасні виклики, пропонуючи ефективні, гнучкі та інноваційні підходи до навчання, забезпечуючи адаптацію до глобалізації та цифровізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ліса У.Ф., Юлізаваті, Сафарінгга М. Вплив впровадження методу змішаного навчання на результати навчання студентів на прикладі професійної етики та права охорони здоров'я в програмі підготовки акушерів в медичному факультеті університету Андалас. *Журнал акушерства*. 2021. Т. 6, № 1.
2. Зимовець О.А., Кулак В.І. Дистанційне та змішане навчання як ефективні технології викладання іноземної мови в умовах воєнного стану. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2023. № 3(114). С. 190-197.

REFERENCES

1. Lisa U.F., Yulizavati, & Safarinhha M. (2021) Vplyv vprovadzhenia metodu zmishanoho navchannia na rezultaty navchannia studentiv na prykladi profesiinoi etyky ta prava okhorony zdorov'ia v prohrami pidhotovky akusheriv v medychnomu fakulteti universytetu Andalas. [The effect of implementing the blended learning method on the learning outcomes of students in the example of professional ethics and health law in the midwifery training program at Andalas University Medical Faculty] *Zhurnal akusherstva*, - Journal of Midwifery, 6(1). [in Ukrainian].
2. Zymovets O.A., & Kulak V.I. (2023) Dystantsiine ta zmishane navchannia yak efektyvni tekhnolohii vykladannia inozemnoi movy v umovakh voiennoho stanu. [Distance and blended learning as effective technologies for teaching foreign languages under martial law conditions] *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*, - Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Pedagogical Sciences, 3(114), 190-197. [in Ukrainian].

УДК 378. 147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-64>**Марина КОМІНА,***orcid.org/0000-0003-2973-0165*

кандидатка філологічних наук,

старша викладачка кафедри іноземних мов

Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського

(Харків, Україна) *komina.hnusa@gmail.com***Ірина ГАВРИШ,***orcid.org/0000-0001-9313-1058*

кандидатка філологічних наук, доцентка,

завідувачка кафедри іноземних мов

Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського

(Харків, Україна) *gavira.ukr.mova@gmail.com*

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ В КИТАЙСЬКІЙ АУДИТОРІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Метою статті було проаналізувати специфіку розвитку навичок усного українського мовлення в студентів з Китаю та встановити найбільш дієві способи її реалізації. Теоретико-методологічну основу роботи склали напрацювання, присвячені викладу теоретичних аспектів говоріння як виду мовленнєвої діяльності, основних його типів і форм. Комунікативно орієнтований підхід з притаманним йому відтворенням реальних мовленнєвих ситуацій під час навчального процесу названо найдоцільнішим для досягнення окреслених педагогічних цілей. Сформульовано основні причини труднощів під час навчання говоріння китайців (разючі типологічні відмінності двох мовних систем, раціонально-логічний стиль опанування іноземної мови, розбіжності в ментальності представників східної та слов'янської культур тощо). Водночас визначено й проаналізовано провідні етнопсихологічні особливості представників китайського світу, врахування яких сприятиме продуктивній педагогічній стратегії (колективізм, високу залежність від групи, специфічну єдність на основі чіткого розподілу ролей, працелюбність, терплячість, наполегливість, витримку, спокійність, невибагливість, пристосовуваність, беззаперечність авторитету старших, високу формалізованість стосунків між учителем і учнем тощо). Запропоновано розглядати разючу пасивність згаданої аудиторії під час відпрацювання навичок усної комунікації як генетичну стриманість і зосередженість на кінцевому результаті. Найоптимальнішими шляхами досягнення високих комунікативних результатів в україномовних китайських студентів встановлено грамотне поєднання видів мовленнєвої діяльності в межах одного заняття; роль викладача-співрозмовника; виправдану мотивацію; стратегію «еластичної стрічки»; опору на підготовлене мовлення та візуальне сприйняття; кооперативну роботу; поліетнічні об'єднання; рольову гру тощо.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, говоріння, ситуація, комунікативно орієнтований підхід, діалог, монолог, етнопсихологічний аспект.

Maryna KOMINA,*orcid.org/0000-0003-2973-0165*

PhD in Philology,

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department

Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts

(Kharkiv, Ukraine) *komina.hnusa@gmail.com***Iryna HAVRYSH,***orcid.org/0000-0001-9313-1058*

PhD in Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Foreign Languages Department

Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts

Kharkiv (Ukraine) *gavira.ukr.mova@gmail.com*

THE SPECIFICS OF SPEAKING SKILLS FORMATION IN A CHINESE AUDIENCE DURING LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

The purpose of the article was to analyze the specifics of the development of oral Ukrainian speaking skills among students from China and to establish the most effective ways of its implementation. The theoretical and methodological basis of the work was made up of studies devoted to the presentation of the theoretical aspects of speaking as a type of

speech activity, its main types and forms. A communicatively oriented approach with its inherent reproduction of real-life situations during the educational process was called the most expedient for achieving the outlined pedagogical goals. The main reasons for difficulties in learning speaking skills among Chinese people were formulated (striking typological differences between the two language systems, rational-logical style of learning a foreign language, differences in the mentality of representatives of Eastern and Slavic cultures, etc.). At the same time, the leading ethno-psychological characteristics of the representatives of the Chinese world were identified and analyzed, taking into account them will contribute to a productive pedagogical strategy (collectivism, high dependence on the group, specific unity based on a clear division of roles, hard work, patience, perseverance, endurance, calmness, unpretentiousness, adaptability, unquestioning authority of elders, high formalization of the relationship between the teacher and the student, etc.). It was proposed to consider the striking passivity of the mentioned audience during the practice of oral communication skills as a genetic restraint and concentration on the final result. The most optimal ways of achieving high communicative results among Ukrainian-speaking Chinese students were established by a competent combination of types of speech activity within one lesson; the role of the teacher-interlocutor; justified motivation; «elastic band» strategy; reliance on prepared speech and visual perception; cooperative work; polyethnic associations; role play, etc.

Key words: *speech activity, speaking, situation, communication-oriented approach, dialogue, monologue, ethnopsychological aspect.*

Постановка проблеми. Українське усне мовлення іноземних студентів потребує особливої викладацької уваги, адже саме говоріння як продуктивний вид мовленнєвої діяльності є своєрідною квінтесенцією володіння мовою, здатністю послугоуватися її основною функцією – комунікувати. Натомість сама здатність або прагнення до спілкування серед представників різних культурних середовищ може відрізнитися. Зокрема для китайських інофонів власне говоріння на заняттях з української мови становить неабияку проблему, що пов'язано з раціонально-логічним стилем оволодіння іноземною мовою (Груцяк, 2015: 19). Відтак специфіка формування навичок цього виду мовленнєвої діяльності саме в китайській аудиторії є актуальною педагогічною темою. Адже тільки той викладач, який володіє знаннями про ментальні відмінності, що визначають емоційні реакції студентів, їхній спосіб мислення, особливості національної поведінки, має змогу створити для студентів сприятливу психологічну атмосферу та ефективно організувати навчальний процес, досягнувши найвищих педагогічних результатів (Моргунова, 2022: 25).

Аналіз досліджень. Теоретико-методологічну основу роботи складають праці в галузі теорії та практики викладання іноземних мов загалом і формування іншомовної комунікативної компетентності зокрема. Це ґрунтовні наукові напрацювання вітчизняних (О. Бігич, Н. Бориско, Л. Морська, С. Ніколаєвська І. Суїма та ін.) та зарубіжних (С. Брумфіт, М. Свейн, В. Літлвуд та ін.) учених. Натомість національно орієнтовані методики навчання української як іноземної саме китайської студентської аудиторії не є широко представленими у вітчизняній педагогіці (В. Груцяк, Н. Моргунова, Ху Жунсі та ін.). Відповідно досі відкритим залишається й питання специфіки розвитку комунікативної компетенції таких слухачів.

Відтак **мета нашої роботи** – дослідити поняття говоріння як виду мовленнєвої діяльності та встановити найбільш дієві способи формування його навичок у середовищі китайських студентів під час вивчення української мови.

Виклад основного матеріалу. Щодо теоретичних аспектів окресленого в заголовку питання було з'ясовано, що говоріння є видом мовленнєвої діяльності, за допомогою якого здійснюється вербальне спілкування. На думку Л. Байдак, воно є найактивнішою формою комунікативної взаємодії, оскільки забезпечує вирішення пізнавальних та соціальних завдань. Серед його форм науковиця виділяє як елементарні (простий вигук, називання предметів, відповіді на запитання), так і складніші (самостійні розгорнуті висловлювання тощо) (Байдак, 2016: 250). Також йдеться про основні рівні мовлення: підготовлений та непередбачений, де перший, на відміну від другого, передбачає забезпечення мовним матеріалом або виділенням часу на підготовку. Отже, варто підкреслити, що основною метою навчання цього виду мовленнєвої діяльності є розвиток в інофонів здатності здійснювати усне спілкування в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях.

Більшість учених (Байдак, 2016; Бичок, 2014) одноголосні у виокремленні монологічного та діалогічного говоріння, що передусім передбачає участь різної кількості учасників та пов'язане з різними педагогічними цілями. Так, на переконання А. Бичок, діалогічність характеризується короткістю та чіткістю висловлювання; вживанням у мовленні зрозумілих комунікантам одиниць; широким застосуванням невербальних засобів (міміки, жестів тощо); важливістю інтонаційного та синтаксичного оформлення; використанням запитань, доповнень, пояснень, різноманітних допоміжних слів, специфічних неповних речень (Бичок, 2014: 22). Монологічне ж мовлення відзначається поширеністю, комунікативною спрямованістю та безперервністю, що уможливорює зв'язне й чітке висловлювання цілеспрямованих, логічних і послідовних поглядів. Порівнюючи, дослідниця, наголошує на більшій складності використання діалогу в навчальному процесі, а до низки факторів-ускладнювачів зараховує: наявну ситуацію, психологічні особливості комунікантів, рівень володіння іноземною мовою, загальну

спроєктованість навчального процесу, розвине-ність аналітичних здібностей і критичного мислення інофонів (Бичок, 2014: 23).

На нашу думку, найбільш доцільним для реалізації окресленого педагогічного завдання (навчання говорінню) є саме комунікативно орієнтований підхід, який полягає в моделюванні реальної мовленнєвої ситуації під час навчального процесу, повністю або частково виключаючи використання рідної або опорної мов (Суїма, 2022: 128). За таких умов говоріння набуває подвійної функції, постаючи одночасно метою та засобом її досягнення. Відповідно суттєво змінюється й роль усіх учасників такої взаємодії, відтепер студенти є не об'єктами педагогічного процесу, а повноцінними суб'єктами, так чи так проявляючись як психологічно складні індивіди в рамках соціально-культурних контекстів. Змінюється й роль викладача, який стає координатором навчальної діяльності слухачів, їхнім радником, співрозмовником та дистанційно ближчим (з методологічного погляду) учасником процесу навчання (Задунайська, 2018: 33).

Доведено, що говоріння безпосередньо пов'язане з когнітивними, емоційними та психомоторними аспектами особистості (Лешньова, Павлова, Сергеева, 2016: 130). Тому, на наш погляд, для продуктивної комунікативної взаємодії під час представлення курсу української мови як іноземної педагогові необхідно зосередитися на таких аспектах: створення емоційно-комфортної атмосфери та вибір ефективних методів навчання, спрямованих на формування мовленнєвих компетенцій студентів, представників іншого етносу.

Далі вважаємо доцільним розглянути основні етнопсихологічні особливості китайської іншомовної аудиторії, які прямо чи опосередковано пов'язані з розвитком комунікативних навичок. Чи не основною причиною не бажання говорити на заняттях з української мови в китайців можна назвати так званий раціонально-логічний стиль оволодіння іноземною мовою (на відміну від арабських й африканських представників) (Груцьяк, 2015: 19). Велика кількість учнів у класі, відсутність у педагога можливості застосовувати індивідуальний підхід до кожного суб'єкта навчального процесу в середній школі Китаю сформували специфічну китайську освітню модель, в основі якої заучування матеріалу, позбавлене будь-якої аналітичної чи творчої складової (Груцьяк, 2015; Моргунова, 2022). Їм важко формулювати та висловлювати власне ставлення. Тому, погоджуючись із думкою Н. Моргунової, вважаємо, що для подолання психологічного бар'єру перед комунікацією на початковому етапі викладач може застосовувати метод заучування мовних кліше, поєднуючи його з обов'язковою опорою на візуальне сприйняття матеріалу. Таким чином, долаючи стрес від

нової, незвичної для китайців навчальної діяльності, поступово формувати впевненість у власних силах научуваних, стимулюючи до подальшої комунікативної активності.

У цьому контексті важливим буде звернути увагу на саму специфіку мовленнєвої діяльності як процесу активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовою та зумовленого ситуацією спілкування, прийому та видачі повідомлення у взаємодії людей між собою (Байдак, 2016). І хоча серед основних її видів говоріння ідентифікують як продуктивний, а аудіювання як рецептивний, які за своєю суттю мають різні завдання (відповідно, відтворення або отримання інформації), науковці майже одногосно стверджують, що для повноцінної участі у спілкуванні мовець повинен володіти всіма чотирма видами мовленнєвої діяльності (Байдак, 2016; Бичок, 2014). Відповідно, застосовуючи такий природний рецептивно-продуктивний взаємозв'язок протягом викладання мови китайцям, педагог латентно розвиватиме й навички говоріння, адже, тільки правильно зрозумівши (прочитавши або почувши) надану інформацію, учень зможе сформулювати адекватну комунікативну відповідь.

Ще одним аргументом, який ускладнює мотивацію до говоріння китайських студентів, за словами В. Груцьяка, є істотне розходження типологічно далеких української та китайської мов. Учений підкреслює специфічну фонетичну систему останньої: «виділяють чотири варіації інтонації складів, які називаються тонами (високий рівний, висхідний, спадно-висхідний і різко спадний)» (Груцьяк, 2015: 19). У нормативній «путунхуа» виділяють близько 300 складів, тоді як в українській існує необмежена кількість варіацій поєднання звуків. Дослідник наголошує: «кожен китайський склад має свій тон і відповідно несе свій смисл, він майже не підлягає звуковим видозмінам і збігається з морфемою, що не характерно для слов'янських мов» (Груцьяк, 2015: 19). Уподібнюючись до слова, він має наголос і специфічне графічне зображення і, залежно від тону, змінює своє значення. Відтак цілком зрозуміло, що фонетичні помилки (неправильний наголос; поплутання звуків, наприклад, [л] замість [р], який відсутній в їхній мові; проблеми з керуванням слів у реченні через відсутність зміни форм слова) в усному мовленні китайських студентів супроводжуватимуть їх протягом усього періоду вивчення мови, таким чином позбавляючи мотивації (Груцьяк, 2015: 19).

Однак викладачеві важливо пам'ятати, що згідно з концепцією комунікативно орієнтованого навчання, основним завданням цього виду діяльності є формування комунікативної компетенції інофона, відтак провідного значення набуває саме зміст студентського висловлювання, тоді як

виправлення помилок у такому випадку є вторинним. Тож переривати без того ще не впевнене усне українське мовлення китайського учня варто лише за умови наявності в ньому комунікативно значущих помилок, які перешкоджають розуміння сенсу повідомлення. Водночас протягом подальшого вивчення мови применшувати роль корекції усних помилок теж не варто, оскільки саме вони сигналізують про неуспішність засвоєння, об'єктивні труднощі оволодіння мовним матеріалом, недостатній рівень автоматизації мовних кліше.

Слід підкреслити й важливість урахування педагогом відмінностей у ментальних особливостях східного та західного психотипу особистості. Відтак культура Сходу з її орієнтацією на цінності моралі, на тлі активної особистісно центричної філософії Заходу часто трактується як бездіяльна й аморфна. Науковці виокремлюють такі характерні риси її представників: традиціоналізм, консерватизм, шанобливе ставлення до старших за віком, колективізм, висока залежність від групи, переважання інтровертних орієнтацій над екстравертними, працелюбність, наполегливість, терплячість, пристосовуваність тощо (Груцьяк, 2015: 21; Моргунова, 2022: 26; Ху Жунсі, 2013: 39). Таким чином, одним із найбільш дієвих способів організації комунікативно орієнтованої роботи в нашому випадку є групова або парна робота, яка є близькою для типової китайської освітньої моделі. Серед основних переваг використання методу вирізнять такі: не потребує багато часу на підготовку, сприяє послабленню психологічного навантаження на комунікантів, може застосовуватися майже на кожному занятті тощо.

Ще одним козирем на початковому етапі можуть стати поліетнічні групи. Погоджуючись із думкою Н. Мантуло, зазначмо, що подібний вид об'єднання інофонів, представників різних національностей, має «незаперечний педагогічний потенціал, зумовлений можливістю налагодження продуктивної взаємодії не лише між викладачем і студентами, а й між самими студентами як суб'єктами міжкультурної комунікації» (Мантуло, 2018: 394). Кооперація реактивних китайців з комунікабельними арабами й латиноамериканцями уможливує залучення їх до інтерактивної взаємодії, уникаючи таким чином небезпеки «безособистісно-сухого» заняття (Мантуло, 2018: 397). Також подібне спілкування стимулюватиме східний освітній контингент до участі в ігрових та імпровізованих формах роботи, підтримуватиме освітню конкуренцію.

За Н. Лешньовою (та співавторами), одним з найбільш ефективних методів подолання страху говоріння є рольова гра, оскільки вона дає змогу залучити до взаємодії всіх учасників групи, добре мотивує, наповнює заняття творчим та емоційним змістом, також протягом короткого проміжку

часу сприяє розвитку професійних, інтелектуальних і поведінкових навичок (Лешньова, Павлова, Сергеева, 2016: 132). Мова йде про створення тієї самої емоційно-сприятливої атмосфери, яка має стимулювати процес навчання. Наприклад, китайський студент отримує так звану нову, іноземну, ідентичність (іноземне ім'я, місце проживання в країні, мову якої вивчає, нову професію тощо). Під час занять він просто грає роль, а педагог зважає на це, навіть коли виправляє помилки, відповідно, можна припустити, що всі свої помилки та негативну реакцію на них студент співвідносить з новою роллю, тож сприймає спокійніше, а значить, не втрачає мотивації для подальшого іншомовного спілкування.

Повертаючись до проблеми аморфності представників східного психотипу, змінимо ракурс її розгляду. Так консультантка з перемовин С. Кейн, підтримуючи погляди М. Ганді, пропонує сприймати подібну стриманість як своєрідну зосередженість на кінцевій меті та відмову від витрачання енергії на марні зіткнення (Кейн, 2007: 187). Тобто китайці не разуче бездіяльні – вони вміло стримані, і щоб їх розговорити потрібен особливий підхід. Зокрема наше завдання – допомогти таким студентам розширити, а не залишити зону їхнього комфорту. Це «теорія еластичної стрічки», згідно з якою, децю збільшуються вимоги (а значить, і можливості) до учня-інтроверта, хоча при цьому все ще діють звичні та комфортні для нього обмеження. Наприклад, у невеликих за кількістю учасників, а значить психологічно сприятливіших, групах, китайським студентам буде легше розкритися й заговорити. А от відпрацювати поступовий перехід від монологічного до діалогічного мовлення на заняттях з української як іноземної допоможе метод мікродіалогу як мікроуспіху. Також обов'язково сприятиме перевага завчасно підготовлених виступів/реплік перед імпровізованими.

Показовим і важливим у цьому контексті стане також розуміння того, що навіть китайське речення має чітко фіксовану синтаксичну структуру, а значить формує в носіїв цієї мови настанову на світ як на логічне й передбачуване утворення (тоді як носії української мови, де синтаксична структура не фіксована, вважають світ непередбачуваним) (Кірсонова, 2005: 31). Це означає, що викладач-мовник повинен послідовно й доступно доносити до студентів з Китаю основні завдання того чи іншого виду мовленнєвої діяльності, уникаючи відхилень від основного предмета розмови, непрямого шляху до мети своїх висловлювань – таким чином інофони поступово розширюватимуть та поглиблюватимуть свої знання та практичні вміння (Ху Жунсі, 2013: 39). Те ж саме стосується й тем для усного обговорення. Чіткі, зрозумілі, задалегідь оприлюднені для необхідної підготовки, з можливістю вибору – вони краще

сприйматимуться студентами та стануть запорукою їхнього позитивного усного мовлення та подальшої мотивації до спілкування.

До того ж, відповідно до «теорії вільних якостей», за С. Кейн, деякі риси особистості (приміром, схильність до інтроверсії) ми отримуємо або з народженням, або в процесі культурного розвитку, але при цьому за потреби можемо діяти всупереч істинному «я» заради «провідних особистісних проєктів» (Кейн, 2017: 105). Інакше кажучи, якщо мета виправдовує засоби та зусилля, інтроверти здатні діяти як екстраверти. Тобто важливим завданням викладача під час роботи з китайськими слухачами постає грамотна та виправдана (враховуючи їхні надзусилля з говоріння) мотивація. Це можуть бути запрошені на заняття інші студенти з Китаю з вищим рівнем володіння комунікативними навичками української мови, організовані розмовні клуби тощо. Не менш важливо після вправ на говоріння подбати про можливість відновлення витраченої некомунікабельними учнями енергії. Тут у пригоді стануть завдання на відпрацювання інших видів мовленнєвої діяльності або навіть перерва.

Також, на нашу думку, потрібно активно залучати згадане вище вміння студентів з Китаю самостійно наполегливо вдосконалювати власні орфоепічні вміння. Доцільними будуть тренувальні вправи на наслідування носія мови, діалогічне мовлення з уявним співрозмовником, ретельне відпрацювання вимови звуків з використанням аудіо-записів тощо. Правильно використовуючи свій педагогічний авторитет, викладач також може обережно підводити учнів до самовиправлення або тактовно виправляти допущені ними лінгвістичні огріхи, уникаючи принципу персоналізації, ніби

підсумовуючи загальні здобутки й вади групи доти, доки вимова не буде правильною. Перекладання відповідальності за помилку на весь студентський колектив дасть змогу уникнути неприйнятної для китайців безпосередності в стосунках та допоможе «не втратити обличчя» інофонові, який припустився великої кількості помилок під час говоріння. Отже, процес встановлення контактів з носіями аналітичної мови має бути формалізованим, подібно до того, як китайські слова пов'язуються між собою через формальну структуру речення та службові слова (Кірсонова, 2005: 32).

Висновки. Підсумовуючи, зазначмо, що формування навичок говоріння в китайських студентів на заняттях з української мови як іноземної має свою специфіку та нерозривно пов'язане з етнопсихологічними особливостями. Зважаючи на традиціоналізм, формалізм і раціонально-логічне сприйняття мовної картини світу китайцями, головними особливостями процесу формування в них іншомовної комунікативної компетенції є комунікативно орієнтований підхід з опорою на вдало поєднані в межах заняття продуктивні та репродуктивні види мовленнєвої діяльності; зміна функції викладача; виправдана мотивація; стратегія «еластичної стрічки»; залучення до ситуативного спілкування в поліетнічних групах; різноманіття видів навчальної діяльності (групова та парна роботи, рольові ігри, проєктні й проблемні завдання з можливістю підготовленого висловлювання) тощо. Перспективним уважасмо розроблення новітніх способів самостійного відпрацювання навичок діалогічного мовлення з уявним співрозмовником в умовах дистанційного навчання, поза україномовним середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байдак Л. І. Взаємопов'язане навчання видам мовленнєвої діяльності при викладанні іноземної мови у нелінгвістичному виші. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*: матеріали XXV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 250–256.
2. Бичок А. В. Говоріння як мета і засіб комунікативного навчання іноземній мові в процесі міжкультурного іншомовного спілкування майбутніх фахівців економічних та технічних спеціальностей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2014. Вип. 32. С. 22–24.
3. Бігич О. В. Методика формування іншомовної компетентності в аудіюванні. *Іноземні мови*. 2012. № 2. С. 19–30.
4. Груцяк В. І. Деякі особливості навчання китайських учнів на підготовчому відділенні для іноземних громадян. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2015. Вип. 27. С. 16–24.
5. Задунайська Ю. Формування іншомовної комунікативної компетентності у вищих навчальних закладах педагогічного профілю. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 23. С. 30–34.
6. Кейн С. Сила інтровертів. Тихі люди у світі, що не може мовчати. Київ: Наш формат, 2017. 368 с.
7. Кірсонова Н. Мова і поведінка китайців. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність*: зб. ст. Київ, 2005. С. 31–34.
8. Лешньова Н. О., Павлова Н. В., Сергеева О. А. Роль викладача в подоланні страху говоріння у студентів на заняттях з іноземної мови. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2016. Вип. XXXIX. С. 129–135.
9. Мантуло Н. Б., Сергієнко Г. О. Особливості педагогічного спілкування викладача української мови з іноземними студентами в поліетнічній групі на підготовчому етапі навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. Вип. 58–59 (111–112). С. 394–400.
10. Моргунова Н. С. Особливості дистанційного навчання китайських студентів української мови як іноземної: психолого-педагогічний аспект. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 52 (2). С. 24–28.

11. Ху Жунсі. Соціокультурні особливості адаптації китайських студентів до навчання в університетах України. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. № 1. С. 36–41.
12. Brumfit Ch. J. *Communicative Methodology in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1990. 166 p.
13. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communication Approaches to a Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*. 1980. Vol. 1. P. 1–47.
14. Littlewood W. *Communicative Language Teaching*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1996. 108 p.
15. Suima I. Development of speaking skills while learning ukrainian as a foreign language. *Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language*. 2022. Issue 16. P. 128–138.

REFERENCES

1. Baidak L. I. (2016) Vzaiemopoviazane navchannia vydam movlenniivoi diialnosti pry vykladanni inozemnoi movy u nelinhvystychnomu vyshi. [Interrelated learning of types of speech activity when teaching a foreign language in a non-linguistic higher education institution] *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatku tretoho tysiacholittia u krainakh Yevropy ta Azii. – Problems and prospects of the development of science at the beginning of the third millennium in the countries of Europe and Asia : materials XXV International science and practice internet conference. Pereyaslav-Khmelnyskyi. 250–256. [in Ukrainian]*.
2. Bychok A. V. (2014) Hovorinnia yak meta i zasib komunikatyvnoho navchannia inozemnoi movy v protsesi mizhkulturnoho inshomovnoho spilkuvannia maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnykh ta tekhnichnykh spetsialnostei. [Speaking as a goal and a means of communicative learning of a foreign language in the process of intercultural foreign language communication of future specialists in economic and technical specialties] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pedagogika i psykholohiia»*. – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University: Pedagogy and Psychology, 32. 22–24. [in Ukrainian].
3. Bihych O. V. (2012) Metodyka formuvannia inshomovnoi kompetentnosti v audiiuvanni. [Methodology of formation of foreign language competence in listening] *Inozemni movy. – Foreign languages*, 2. 19–30. [in Ukrainian].
4. Hruksiak V. I. (2015) Deiaki osoblyvosti navchannia kytaiskyykh uchniv na pidhotovchomu viddilenni dlia inozemnykh hromadian. [Some peculiarities of Chinese students' education at the preparatory department for foreign citizens] *Vykladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky. Naukovi doslidzhennia. Dosvid. Poshuky. – Language teaching in higher education institutions at the modern stage. Interdisciplinary connections. Scientific research. Experience. Search*, 27. 16–24. [in Ukrainian].
5. Zadunaiska Yu. (2018) Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti u vyshchyykh navchalnykh zakladakh pedahohichnoho profilu. [Formation of foreign language communicative competence in higher educational institutions of pedagogical profile] *Sotsialno-humanitarnyi visnyk. – Social and humanitarian bulletin*, 23. 30–34. [in Ukrainian].
6. Kane S. (2017) Sylu introvertiv. Tykhi liudy u sviti, shcho ne mozhe movchaty [The power of introverts. Silent people in a world that cannot be silent]. Kyiv : Our format. 368. [in Ukrainian].
7. Kirnosova N. (2005) Mova i povedinka kytaitsiv. [Language and behavior of the Chinese] *Kytaiska tsyvilizatsiia: tradytsii ta suchasnist: zb. st. – Chinese Civilization: Tradition and Modernity: coll. of articles*. Kyiv. 31–34. [in Ukrainian].
8. Lieshnova N. O., Pavlova N. V., Serheieva O. A. (2016) Rol vykladacha v podolanni strakhu hovorinnia u studentiv na zaniattiakh z inozemnoi movy. [The teacher's role in overcoming students' fear of speaking in foreign language classes] *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky. – Scientific notes of the department of pedagogy, XXXIX*. 129–135. [in Ukrainian].
9. Mantulo N. B., Serhiienko H. O. (2018) Osoblyvosti pedahohichnoho spilkuvannia vykladacha ukrainskoi movy z inozemnyimi studentamy v polietnichnii hrupi na pidhotovchomu etapi navchannia. [Peculiarities of the pedagogical communication of the Ukrainian language teacher with foreign students in a multi-ethnic group at the preparatory stage of education] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. – Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and secondary schools*, 58–59 (111– 112). 394–400. [in Ukrainian].
10. Morhunova N. S. (2022) Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia kytaiskyykh studentiv ukrainskoi movy yak inozemnoi: psykholoho-pedahohichnyi aspekt. [Peculiarities of distance learning of Chinese students of Ukrainian as a foreign language: psychological and pedagogical aspect] *Innovatsiina pedahohika. – Innovative pedagogy*, 52. 24–28. [in Ukrainian].
11. Khu Zhunsi. (2013) Sotsiokulturni osoblyvosti adaptatsii kytaiskyykh studentiv do navchannia v universytetakh Ukrainy. [Socio-cultural features of adaptation of Chinese students to study at Ukrainian universities] *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia: Pedagogika i psykholohiia*, 1. 36–41. [in Ukrainian].
12. Brumfit Ch. J. *Communicative Methodology in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. 166 p.
13. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communication Approaches to a Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1. 1980. P. 1–47.
14. Littlewood W. *Communicative Language Teaching*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1996. 108 p.
15. Suima I. Development of speaking skills while learning ukrainian as a foreign language. *Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language*, 16. 2022. P. 128–138.

УДК 378.147.091.33:338.48

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-65>**Роман КОРСАК,***orcid.org/0000-0001-9245-252X*

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) korsakr@i.ua

Тетяна ГУШТАН,*orcid.org/0000-0002-0299-0437*

доктор економічних наук,
професор кафедри технології і організації ресторанного господарства
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету
(Ужгород, Україна) hushtantetiana@gmail.com

Марія КАШКА,*orcid.org/0000-0001-7437-6156*

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри туризму
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) m-kashka@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій та інноваційних методів у професійній підготовці фахівців з готельно-ресторанної справи. Автори звертають увагу на актуальні виклики, що постають перед освітньою системою у цій галузі, а також на нові можливості та перспективи.

Дослідження включає аналіз сучасних підходів до навчання, роль інноваційних методів у підготовці кадрів для готельно-ресторанного бізнесу, а також інші ключові аспекти, що впливають на якість та ефективність професійної підготовки. В цілому, стаття спрямована на розширення розуміння та підвищення якості професійної підготовки у готельно-ресторанній справі відповідно до сучасних вимог та потреб ринку.

В рамках статті також розглядаються перспективи подальшого розвитку професійної підготовки фахівців з готельно-ресторанної справи. Враховуючи стрімкий розвиток готельно-ресторанної індустрії та зростаючу конкуренцію, автори наголошують на необхідності постійного вдосконалення методів навчання та підготовки кадрів, а також на важливості адаптації програм до змін у галузі. Дослідження має практичне значення для навчальних закладів, працедавців та студентів, які займаються готельно-ресторанним бізнесом, сприяючи їхньому професійному зростанню та успіху у цій сфері.

У рамках дослідження, для вирішення наукових завдань, використовувалися різноманітні загальнонаукові та спеціально-наукові методи. Серед них були використані метод синтезу, метод аналізу, метод узагальнення та інші. Під час дослідження проводився аналіз наукової літератури, педагогічних джерел та освітніх програм, що дозволило отримати комплексне уявлення про сучасний стан та напрями розвитку галузі. На основі отриманих даних та застосованих методів були сформульовані узагальнюючі висновки, які відображають основні тенденції та важливі аспекти розглянутого питання.

Ключові слова: професійна підготовка, готельно-ресторанна індустрія, готельно-ресторанна справа, освітньо-професійна програма, вища освіта, сфера обслуговування, індустрія гостинності, кадровий потенціал, тенденції, інновації, методи.

Roman KORSAK,

orcid.org/0000-0001-9245-252X

Doctor of Historical Sciences, Professor;

Head of the Department of Tourism Infrastructure and Hotel and Restaurant Industry

Uzhhorod National University

(Uzhgorod, Ukraine) korsakr@i.ua

Tetiana HUSHTAN,

orcid.org/0000-0002-0299-0437

Doctor of Economic Sciences,

Professor at the Department of Technology and Organization of Restaurant Management

Uzhhorod Trade and Economic Institute of State University of Trade and Economics

(Uzhhorod, Ukraine) hushtantetiana@gmail.com

Maria KASHKA,

orcid.org/0000-0001-7437-6156

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Tourism

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) m-kashka@ukr.net

PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS: CURRENT TRENDS AND INNOVATIVE METHODS

The article is devoted to the study of modern trends and innovative methods in the professional training of specialists in the hotel and restaurant business. The authors draw attention to the current challenges facing the educational system in this field, as well as new opportunities and prospects.

The study includes an analysis of modern approaches to training, the role of innovative methods in training personnel for the hotel and restaurant business, as well as other key aspects that affect the quality and effectiveness of professional training. In general, the article is aimed at expanding understanding and improving the quality of professional training in the hotel and restaurant business in accordance with modern market requirements and needs.

Within the framework of the article, the prospects for the further development of professional training of specialists in the hotel and restaurant business are also considered. Taking into account the rapid development of the hotel and restaurant industry and the growing competition, the authors emphasize the need for continuous improvement of training and training methods, as well as the importance of adapting programs to changes in the industry. The study has practical significance for educational institutions, employers and students involved in the hotel and restaurant business, contributing to their professional growth and success in this field.

As part of the research, various general scientific and special scientific methods were used to solve scientific problems. Among them, the method of synthesis, the method of analysis, the method of generalization and others were used. During the research, an analysis of scientific literature, pedagogical sources and educational programs was carried out, which made it possible to obtain a comprehensive picture of the current state and directions of development of the industry. On the basis of the obtained data and applied methods, generalized conclusions were formulated that reflect the main trends and important aspects of the issue under consideration.

Key words: *professional training, hotel and restaurant industry, hotel and restaurant business, educational and professional program, higher education, service sector, hospitality industry, personnel potential, trends, innovations, methods.*

Постановка проблеми. Актуальність наукового дослідження визначається низкою факторів. По-перше, готельно-ресторанна індустрія постійно змінюється під впливом нових технологій, споживчих тенденцій та конкуренції. Отже, вивчення сучасних тенденцій у підготовці фахівців є критично важливим для забезпечення конкурентоспроможності у цій галузі.

По-друге, інноваційні підходи до професійної підготовки можуть сприяти підвищенню якості обслуговування та задоволення клієнтів

у готельно-ресторанній сфері. Запровадження нових методів навчання, використання сучасних технологій та адаптація навчальних програм до потреб ринку можуть допомогти випускникам здобути необхідні навички та знання для успішної кар'єри у цій галузі.

Насамкінець, зростаюча глобалізація та міжнародний туризм створюють попит на кваліфікованих фахівців у готельно-ресторанній справі, які володіють міжкультурними навичками та розуміють потреби різних аудиторій. Таким чином,

дослідження сучасних тенденцій та інновацій у професійній підготовці стає важливим завданням для забезпечення успішної кар'єри майбутніх фахівців у готельно-ресторанному бізнесі.

Аналіз дослідження. У вітчизняних дослідженнях вже розглянуті різні аспекти підготовки фахівців у сфері готельно-ресторанної справи. Наприклад, М. Попик розглянула формування дослідницьких умінь майбутніх фахівців цієї галузі (Попик, 2020). У інших працях проаналізовано закордонний досвід теоретичних та практичних аспектів підготовки фахівців у сфері туризму (Сақун, 2004; Pnytskyi, Korsak, Hodia, 2018; Pnytskyi, Korsak, Sichka, 2019) і особливості підготовки фахівців готельно-ресторанного бізнесу (Симонович, 2021) та ін. Актуальні питання використання виховних аспектів військово-патріотичного туризму вивчали В. Ільницький та Р. Косак (Ільницький, 2016; Ільницький, 2017; Ільницький, Корсак, 2017а; Ільницький, Корсак, 2017б). Проте, варто відзначити, що комплексне дослідження професійної підготовки фахівців у готельно-ресторанній справі у контексті сучасних тенденцій та інноваційних методів розглянуто не достатньо.

Мета статті – комплексно дослідити професійну підготовку фахівців у готельно-ресторанній справі у контексті сучасних тенденцій та інноваційних методів. Для реалізації мети нами було визначено наступні завдання:

- дослідити сучасні тенденції та інноваційні методи підготовки фахівців у готельно-ресторанному бізнесі;
- проаналізувати наукові джерела із даної проблематики;
- зробити обґрунтовані висновки щодо проведеної роботи.

Виклад основного матеріалу. Спеціальність 241 «Готельно-ресторанна справа» або «Готельно-ресторанний бізнес» є галуззю, яка підготовлює фахівців для роботи у готельному господарстві, ресторанному бізнесі та сфері обслуговування. Спеціальність включає різні аспекти, спрямовані на забезпечення ефективності та якості обслуговування в сфері гостинності. Основні аспекти галузі включають (Освітньо-професійна програма підготовки фахівців за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Освітньо-професійна програма підготовки фахівців за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа» першого (бакалаврського) рівня Миколаївський національний аграрний університет):

1. Управління готельним господарством;
2. Теоретичні та практичні аспекти організації ресторанного бізнесу;
3. Обслуговування та комунікації;

4. Маркетинг і продажі у готельно-ресторанному бізнесі;

5. Технології та інновації – врахування впливу сучасних технологій на готельно-ресторанний бізнес.

Вивчення актуальних тенденцій у підготовці фахівців для готельно-ресторанного бізнесу включає у себе не лише оновлення навчальних програм, але й аналіз різноманітних чинників, що впливають на цю галузь. Зокрема, це означає врахування змін у суспільстві, які включають у себе зміни в культурних уподобаннях, технологічному прогресі та рості екологічної свідомості. Реагуючи на ці зміни, освітні установи повинні пристосовувати свої програми для того, щоб забезпечити підготовку фахівців, які матимуть необхідні знання та навички для успішної кар'єри в готельно-ресторанному секторі. Зазначене може означати включення курсів з розвитку міжособистісних навичок, оволодіння сучасними технологіями управління готелями та ресторанами, а також освоєння принципів сталого розвитку та екологічної відповідальності в готельно-ресторанному бізнесі (Povidaychik, Poryuk, 2021: 51–53; Ball, Medintsev, 2011: 7–14; Повідайчик, Попик, 2020: 106–110).

Також відмітимо, що війна яка триває на території України має серйозний вплив на сучасні тенденції підготовки фахівців здобувачів за спеціальністю «Готельно-ресторанна справа». Ось кілька тенденцій, які суттєво впливають на це (Tomej, Bilynets, Koval, 2023: 99):

1. Зміна в туристичному потоці. Це пов'язано з тим, що війна призвела до зменшення туристичного потоку до країни та певних її регіонів, особливо східних та південних.

2. Безпека і захист. В умовах воєнного конфлікту безпека стає найважливішим питанням для туристів і працівників готелів і ресторанів. Фахівці у галузі готельно-ресторанної справи повинні мати знання про засоби захисту та безпеки, а також про процедури евакуації та реагування на екстрені ситуації.

3. Психологічний аспект. Війна викликала стрес та тривогу у співробітників готелів і ресторанів, а також серед гостей. Тому, майбутні фахівці готельно-ресторанної справи повинні мати навички в управлінні стресом.

4. Гуманітарна допомога. У разі конфлікту готелі та ресторани стали місцями надання гуманітарної допомоги для внутрішньо переміщених осіб та біженців (Tomej, Bilynets, Koval, 2023: 99).

Отже, війна в Україні впливає на сучасні тенденції підготовки фахівців у галузі готельно-ресторанної справи, вимагаючи від них більш широкого спектру знань та навичок, щоб ефективно

відповідати на виклики, що постають в умовах конфлікту та кризи (Корсак, Годя, 2020: 155–158).

У сучасних умовах підготовки фахівців за спеціальністю «Готельно-ресторанна справа» використовуються різноманітні методи, спрямовані на забезпечення якісної та комплексної освіти, яка враховує вимоги сучасного ринку праці та специфіку галузі. Деякі з сучасних інноваційних методів підготовки фахівців включають (Попик, Повідайчик, Реблян, 2021: 333–337; Освітньо-професійна програма підготовки фахівців за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»):

1. Практичне навчання. Акцент на практичному навчанні дозволяє студентам отримувати реальний досвід роботи в готельно-ресторанному бізнесі. Це може включати стажування у відомих готелях та ресторанах, відвідування майстер-класів від професіоналів галузі та участь у різних проектах та подіях;

2. Симуляційні ігри та кейси. Використання симуляційних ігор та кейс-методів в навчальному процесі дозволяє здобувачам спеціальності вирішувати реальні ситуації, з якими вони можуть зіткнутися у своїй професійній діяльності. Це сприяє розвитку аналітичних навичок та умінь приймати ефективні рішення в реальних умовах;

3. Електронне навчання. Використання сучасних технологій у навчальному процесі, таких як відеоуроки, вебінари, інтерактивні курси та он-лайн-платформи, дозволяє студентам здобувати знання у будь-якому місці та в будь-який час. Це особливо корисно у ситуаціях, коли доступ до традиційних навчальних закладів обмежений, наприклад, через конфліктні обставини;

4. Міждисциплінарний підхід. Як вже зазначалося вище підготовка фахівців за спеціальністю «Готельно-ресторанна справа» включає інтеграцію знань з різних областей наук. Цей міждисциплінарний підхід дозволяє здобувачам отримати більш широкий спектр компетенцій та готовність до різноманітних завдань у галузі.

Таким чином, розглянуті методи, поєднані з урахуванням специфіки та потреб фахівців у галузі готельно-ресторанної справи, допомагають забезпечити якісну та актуальну підготовку здобувачів до успішної кар'єри у цій сфері.

Сучасні тенденції у підготовці фахівців за спеціальністю «Готельно-ресторанна справа» включають (Попик, Реблян, 2021: 24–28; Симонович, 2021: 39–42; Ball, Medintsev, 2011: 7–14):

1. Акцент на екологічність та сталий розвиток. У зв'язку з ростом екологічної свідомості та зростанням популярності сталого розвитку, підготовка фахівців у цій галузі все більше включає в себе

навчання принципам екологічного ведення бізнесу, використанню енергоефективних технологій та зменшення впливу на довкілля.

2. Цифрові технології та інновації. Швидкий розвиток цифрових технологій розвиває та змінює готельно-ресторанний бізнес, що вимагає від фахівців у цій галузі розуміння та вміння використовувати ці інструменти – від обробки замовлень до маркетингу та обслуговування клієнтів. Таким чином, цифрові технології стають необхідним елементом підготовки фахівців у готельно-ресторанному бізнесі.

3. Міжнародний досвід та культурна компетентність. Глобалізація готельно-ресторанного бізнесу створює попит на фахівців, які мають досвід роботи з різними культурами та мовами. Підготовка здобувачів до роботи в міжнародному середовищі, включаючи вивчення іноземних мов та культурних особливостей, стає важливим елементом навчальної програми.

4. Бета-тестування та інновації в навчальних програмах. Швидкі зміни у готельно-ресторанній галузі вимагають постійного оновлення навчальних програм та методів навчання. Університети та коледжі постійно впроваджують нові курси, лабораторні роботи та практичні заняття, які відповідають сучасним вимогам галузі.

Таким чином, розглянуті тенденції відображають важливі напрямки розвитку підготовки фахівців у галузі готельно-ресторанної справи і спрямовані надати відповідь на сучасні виклики та потреби цієї динамічної галузі економіки.

Висновки. Узагальнюючи дослідження на тему професійної підготовки фахівців у готельно-ресторанній справі необхідно відмітити, що сфера гостинності динамічно розвивається та адаптується до сучасних викликів. Тому очевидно, що розвиток та адаптація програм навчання у галузі готельно-ресторанної справи є постійним процесом, оскільки галузь сама по собі постійно змінюється. За цих умов важливо, щоб вітчизняні навчальні заклади були гнучкими та відкритими до інновацій, реагуючи на нові тенденції та вимоги ринку праці.

Отже, розуміння та врахування сучасних тенденцій та інноваційних методів у професійній підготовці фахівців за спеціальністю «Готельно-ресторанна справа» є важливим елементом для досягнення успіху у сфері гостинності. Постійне вдосконалення програм навчання, акцент на практичний досвід та використання сучасних методів допомагають здобувачам отримати необхідні знання та навички для відповіді на виклики сучасного готельно-ресторанного бізнесу і розширення практичного досвіду своєї професійної кар'єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільницький В. Використання військово-патріотичного туризму як чинник збереження національної пам'яті. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 252–254.
2. Ільницький В. Музеї як чинник розвитку військово-патріотичного туризму на Прикарпатті. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів III-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 8–9.
3. Ільницький В., Корсак Р. Проблеми та перспективи розвитку військово-патріотичного туризму. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 403–405.
4. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ї Міжнародної науково-практичної конференції (27 – 28 квітня 2017 р., м. Ужгород). Ужгород: ПП “Інватор”, 2017. С. 84–86.
5. Корсак Р. Годя В. Способи функціонування готельного підприємства в умовах кризової ситуації. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції. Львів, 2020. С. 155–158.
6. Освітньо-професійна програма підготовки фахівців за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет» URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/55468> (дата звернення 04.04.2024).
7. Освітньо-професійна програма підготовки фахівців за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа» першого (бакалаврського) рівня Миколаївський національний аграрний університет. URL: <https://www.mnau.edu.ua/files/faculty/men/opp/241-grs-bak/opp/opp-2020.pdf> дата звернення 24.03.2024).
8. Повідайчик О., Попик М. Методологічні підходи до підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанного бізнесу у вищій школі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Вип 1 (46). 2020. С. 106–110.
9. Попик М.М. Формування дослідницьких умінь майбутніх фахівців готельно-ресторанного бізнесу. *Сучасні методи організації освітнього процесу для студентів економічних спеціальностей в Україні та країнах ЄС (Стальова Воля, Польща, 31 липня-10 вересня 2020 р)*. Stalowa Wola: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Wolі. 2020. С. 33–36.
10. Попик М.М., Повідайчик О.С., Реблян А.М. Особливості науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців сфери гостинності в процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Вип 1 (48). 2021. С. 333–337.
11. Попик М.М., Реблян А.М. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери гостинності в європейських країнах. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Vol 63.2021. P. 24–28.
12. Сакун Л.В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинених країнах світу: *Монографія*. К: МАУП, 2004. 399 с.
13. Симонович Н. Визначальні особливості професійної підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи. *Нова педагогічна думка*. Том 106 № 2. 2021. С. 39–42.
14. Ball G. & Medintsev. Personality as an individual mode of culture and as an integrative quality of personality. *Horizons of education*, 3. 2011. P. 7–14.
15. Ilnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.
16. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. С. 67–89.
17. Povidaychik O., Popyk M. Some scientific approaches to professional training of future specialists of hotel and restaurant business. *Modern science and practice. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. Boston, USA. March 26 – 27, 2021. P. 51–53.
18. Tomej K., Bilynets I., Koval O. Tourism business resilience in the time of war: The first three months following Russia's invasion of Ukraine. *Annals of Tourism Research*, 2023, 99.

REFERENCES

1. Ilnytskyi V. (2016). Vykorystannia viiskovo-patriotichnoho turyzmu yak chynnyk zberezhennia natsionalnoi pamiaty [The use of military-patriotic tourism as a factor of preservation of national memory]. *Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia i pidkhody: zbirnyk materialiv I-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* / [redaktery-uporiadnyky A. Dushnyi, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. Baku – Uzhhorod – Drohobych: Posvit. S. 252–254.
2. Ilnytskyi V. (2017). Muzei yak chynnyk rozvytku viiskovo-patriotichnoho turyzmu na Prykarpatti [Museums as a factor in the development of military-patriotic tourism in Prykarpattia]. *Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia i pidkhody: zbirnyk materialiv III-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* / [redaktery-uporiadnyky A. Dushnyi, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. – Baku – Uzhhorod – Drohobych: Posvit. S. 8–9.

3. Ilnytskyi V., Korsak R. (2017a). Problemy ta perspektyvy rozvytku viiskovo-patriotychnoho turyzmu [Problems and prospects for the development of military-patriotic tourism]. *Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovopraktychni rishennia i pidkhody: zbirnyk materialiv II-yi Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* / [redaktory-uporiadnyky A. Dushnyi, M. Makhmudov, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. Baku – Uzhhorod – Drohobych: Posvit. S. 403–405.
4. Ilnytskyi V., Korsak R. (2017b). Suchasni tendentsii rozvytku viiskovoho turyzmu v Ukraini [Modern trends in the development of military tourism in Ukraine]. *Tendentsii rozvytku turystychnoi industrii v umovakh hlobalizatsii: materialy I-oi Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* (27 – 28 kvitnia 2017 r., m. Uzhhorod). Uzhhorod: PP “Invazor”. S. 84–86.
5. Korsak, R. Hodia, V. (2020). Sposoby funktsionuvannia hotelnoho pidpriemstva v umovakh kryzovoi sytuatsii. [Ways of operation of a hotel enterprise in a crisis situation]. *Geography, economy and tourism: national and international experience. Proceedings of the XIV International Scientific Conference*. Lviv. P. 155–158. [in Ukrainian].
6. Osvitno-profesiina prohrama pidhotovky fakhivtsiv za spetsialnistiu 241 Hotelno-restoranna sprava v UzhNU [Educational and professional training programme for the specialty 241 Hotel and restaurant business in Uzhhorod National University]. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/55468>. (data zvernennia 04.04.2024) [in Ukrainian].
7. Osvitno-profesiina prohrama pidhotovky fakhivtsiv za spetsialnistiu 241 «Hotelno-restoranna sprava» pershoho (bakalavrskoho) rivnia Mykolaivskiy natsionalnyi ahrarnyi universytet. [Educational and professional training program for specialists in specialty 241 «Hotel and restaurant business» of the first (bachelor’s) level Mykolaiv National Agrarian University.] <https://www.mnau.edu.ua/files/faculty/men/opp/241-grs-bak/opp/opp-2020.pdf> data zvernennia 24.03.2024) [in Ukrainian].
8. Povidaichyk, O., Popyk, M. (2020). Metodolohichni pidkhody do pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv hotelno-restorannoho biznesu u vyshchii shkoli. [Methodological approaches to the training of future specialists of the hotel and restaurant business in higher education]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Pedagogy. Social work»*. Issue 1 (46). P. 106–110. [in Ukrainian].
9. Popyk, M.M. (2020). Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh fakhivtsiv hotelno-restorannoho biznesu. [Formation of research skills of future specialists in the hotel and restaurant business]. *Modern methods of organizing the educational process for students of economic specialties in Ukraine and EU countries* (Stalowa Wola, Poland, July 31-September 10, 2020). Stalowa Wola: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli. P. 33–36. [in Ukrainian].
10. Popyk, M.M., Povidaichyk, O.S., Reblan, A.M. (2021). Osoblyvosti naukovodoslidnytskoi roboty maibutnikh fakhivtsiv sfery hostynnosti v protsesi profesiinoy pidhotovky. [Peculiarities of research work of future specialists in the field of hospitality in the process of professional training]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Pedagogy. Social work»*. Issue 1 (48). P. 333–337. [in Ukrainian].
11. Popyk, M.M., Reblan, A.M. (2021). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv sfery hostynnosti v yevropeiskykh krainakh. [Professional training of future specialists in the field of hospitality in European countries]. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Vol. 63. P. 24–28. [in Ukrainian].
12. Sakun, L.V. (2004). Teoriia i praktyka pidhotovky fakhivtsiv sfery turyzmu v rozvynenykh krainakh svitu. [Theory and practice of training specialists in the field of tourism in the developed countries of the world]. Monograph. K: MAUP, 2004. 399 p. [in Ukrainian].
13. Symonovych, N. (2021). Vyznachalni osoblyvosti profesiinoy pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv hotelno-restoranoi spravy. [Determining features of professional training of future specialists in the hotel and restaurant business]. *A new pedagogical thought*. Volume 106 No. 2. P. 39–42.
14. Ball, G. & Medintsev, V. (2011). Personality as an individual mode of culture and as an integrative quality of personality. *Horizons of education*, 3. R. 7–14.
15. Ilnytskyi, V., Korsak, R., Hodia, I. (2018). Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.
16. Ilnytskyi, V., Korsak, R., Sichka, I. (2019). Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. Vol. 7. № 1. C. 67–89.
17. Povidaichyk, O., Popyk, M. (2021). Some scientific approaches to professional training of future specialists of hotel and restaurant business. *Modern science and practice. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. Boston, USA. March 26 – 27. P. 51–53.
18. Tomej, K., Bilynets, I., Koval, O. (2023). Tourism business resilience in the time of war:: The first three months following Russia’s invasion of Ukraine. *Annals of Tourism Research*, 99.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Світлана АТАМАНСЬКА (ДЕРКАЧ) ВПЛИВ ВІЙНИ НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ НАСЕЛЕННЯ БУЧАНСЬКОГО РАЙОНУ) КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	4
Ярослав БАЛАНОВСЬКИЙ, Ольга ГОРБОВА, Крістіна СИТНИК ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ З АТРИБУТИВНИМИ ВИМІРАМИ ЕЛІТИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.).....	11
Лілія ГРИНИК, Тарас БАТЮК РЕАЛІЗАЦІЯ ОПЕРАЦІЇ «ЗАПАД» НА ДРОГОБИЧЧИНІ: ДОКУМЕНТАЛЬНЕ СВДЧЕННЯ.....	19
Петро КОТЛЯРОВ, Марія МЕЛЬНИК САКРАЛЬНИЙ ЖИВОПИС ЦЕРКВИ СЯТОГО ЮРА В ДРОГОБИЧІ: СИМВОЛІКА ВІЗУАЛЬНИХ ОБРАЗІВ.....	39

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Уляна БАЛАН, Світлана ПАШУКОВА ПРАКТИКА СКЕТЧІНГУ В УКРАЇНІ: РОЗВИТОК ТА СУЧАСНИЙ СТАН.....	46
Інеса БЕРЕНБЕЙН МЕТАФОРИЧНИЙ СВІТ ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ВОКАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАЛЕНТИНА КОСТЕНКА.....	51
Тетяна БОЛЬШАКОВА СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС НА ФАКУЛЬТЕТІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ХДАК ЗА УМОВ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ.....	56
Артем ВЕРЕЩАКА ОСОБЛИВОСТІ ФЕСТИВАЛІВ ЕСТРАДНОЇ ПІСНІ В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ.....	64
Гао СЯОТЯНЬ ГІБРИДНІ ВІЗУАЛЬНІ ПРАКТИКИ В НЕКАНОНІЧНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО КИТАЙСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	69
Лариса ГОРЕНКО, Олена ІВАНЕНКО ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	75
Євген ГУЛА, Єлизавета ДЕРЕВ'ЯНКО, Оксана МАЗНІЧЕНКО СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ФОРМОТВОРЕННЯ ЛОГОТИПІВ В УКРАЇНСЬКИХ БРЕНДОВИХ ПРОДУКЦІЯХ.....	85
Любов ГУНДЕР, Ольга ФАБРИКА-ПРОЦЬКА ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ СЕРГІЯ БОРТКЕВИЧА ЯК ПРИКЛАД ЗБЕРЕЖЕННЯ РИС ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ЧУЖИНІ.....	92
Андрій ДЕМ'ЯНЧУК ІСТОРІЯ ЧУДОТВОРНОГО ОБРАЗУ ПРЕСВЯТОЇ ДІВИ МАРІЇ ЗЦПЛЕННЯ ХВОРИХ ТА ЙОГО КОПІЇ В УКРАЇНІ.....	99
Валентина ДРОТЕНКО СТИЛІ І СТИЛІСТИЧНІ МОДУСИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ У ВІЗУАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ.....	107
Ольга КАЛЕНЮК, Олександра ПАНФІЛОВА ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ СУЧАСНОГО ДЕКОРАТИВНОГО ЖИВОПИСУ ВОЛИНІ.....	113
Євгеній КАЛКАТОВ ВЗАЄМОВПЛИВ ВИСОКОЇ МОДИ ТА STREET STYLE.....	117

Ганна КАРАСЬ, Уляна КОНВАЛЮК НОТОВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САКРАЛЬНОЇ МУЗИКИ В ДІАСПОРІ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОСТІ І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ...	126
Сергій КАЧУРИНЕЦЬ, Люція ЦИГАНЮК УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КУЛЬТУРА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (НА ПРИКЛАДІ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ).....	134
Роман КИКТА ГРАФІКА МИХАЙЛА ДЗИНДРИ: ОБРАЗНО-ТЕМАТИЧНІ ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	142
Світлана КИСЛА, Анна АРЕФ'ЄВА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ: ОБРАЗИ ПОСТРЕФЛЕКСІЇ В СЦЕНІЧНІЙ ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ.....	154
Дарина КІРИК УКРАЇНСЬКИЙ РАДЯНСЬКИЙ БАЛЕТ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІДЕОЛОГІЇ БІЛЬШОВИЗМУ.....	160
Марія КОВАЛЬ ПЕРШОДЖЕРЕЛО В «БОГОРОДИЧНИХ ДОГМАТАХ» ОЛЕКСАНДРА КОШИЦЯ: МОДЕЛЬ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ.....	166
Дмитро КОНИК ТЕМА ДИТИНСТВА У ТРИЛОГІЇ В. НЕСТАЙКА «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ» ПРИ РОБОТІ НАД ІНСЦЕНІЗАЦІЄЮ РОМАНУ.....	174
Тарас КОПАНСЬКИЙ, Наталія СЕРГЕЄВА ЕСТЕТИКА КІБЕРПАНКУ У МИСТЕЦТВІ КОМІКСІВ: ВИТОКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІЗУАЛЬНОЇ МОВИ.....	182
Ксенія КОРОКНАЙ СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ПРОЕКТУВАННІ ВІЗУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ АЙДЕНТИКИ ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ.....	188
Мар'ян КОРОЛЬ МАПИ МІСТА ОЛЕГА КАПУСТЯКА: СЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА КОМПОЗИЦІЙНА СТРУКТУРА.....	193
Ірина КУРИЛЯК, Анастасія ЧУБІНСЬКА, Віталій БАРАН СУЧАСНІ ВОКАЛЬНІ ТЕХНІКИ ТА ЇХ ПРОНИКНЕННЯ В АКАДЕМІЧНИЙ СОЛЬНИЙ СПІВ...	200

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Айсель Акіф кизи АДЖАЛОВА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА КОПІЯ «ДИВАНА» КЕМАЛЯ УММІ.....	205
Iryna BASARABA, Iryna BETS, Yurii BETS CURRENT TRENDS IN THE RECOGNITION AND DECODING OF PHRASEOLOGICAL UNITS...	211
Марія БЛОКОПИТОВА АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ <i>CAN</i> ТА <i>COULD</i> В СУЧАСНІЙ ГРАМАТИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	217
Ольга ДЕМЧУК ТОПОС АМЕРИКИ Й ОБРАЗ <i>ІНШОГО</i> В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВАСИЛЯ МАХНА.....	223
Oleksii DOVHAN WORKING WITH LINGUISTIC MARKERS AND ITS ROLE IN TEXT ANALYSIS BY ARTIFICIAL NEURAL NETWORK CONCERNING CLEANROOM METHOD.....	228
Тетяна ЄВТУШИНА, Ліліана ПРОКОПЕНКО, Лілія ЗОСИМОВА КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ УЧНІВ 7 КЛАСУ ЗА ПРОЄКТОМ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ».....	237
Антон ЄРЕЦЬКИЙ МУЗИЧНИЙ МОТИВ ЯК ОСНОВА МУЗИЧНОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	245

Ольга ЄФРЕМОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ПЕНЕЛОПИ У РОМАНАХ МАРГАРЕТ ЕТВУД ТА КОСТАСА ВАРНАЛІСА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	252
Оксана ЗУБЕНКО ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЧИТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ЗДОБУВАЧІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	257
Олена ІЛЬЄНКО, Тетяна МИХАЙЛОВА, Людмила ШУМЕЙКО СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ В СУЧАСНІЙ КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ.....	264
Наталія КОЛОМІЄЦЬ, Марія МАКОВСЬКА, Діана МІТЬКО КОНЦЕПТ «РОЗВИТОК» У КИТАЄМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	271
Леся КРАВЧЕНКО, Марина ШУТІЙ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ-ДИСПУТІВ ТА УРОКІВ-СЕМІНАРІВ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	279
Оксана КРАЙНЯК, Євгенія ІЖКО ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ АКТИВНИХ ТА ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	284
Svitlana MAKUKHINA THE USE OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	289
Yuliia MASLOVA, Viktoriia ULIANOVA NEWSPAPER DISCOURSE AS LINGUISTIC AND COGNITIVE MODELLING OF THE LANGUAGE WORLD PICTURE.....	294
ПЕДАГОГІКА	
Inna APONENKO, Inna LOSHCHYNOVA INTRODUCTION OF COMPETENCY-BASED APPROACH AND ACTIVE TEACHING METHODS IN TEACHING THE LATIN LANGUAGE AND MEDICAL TERMINOLOGY.....	302
Іван АТМАЖОВ ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	307
Світлана БАДЕР, Марія ПОЧИНКОВА КРИТЕРІЇ Й РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	312
Марія БІЛОКОПИТОВА, Карина ОСТРОВСЬКА ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ГРАМАТИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	320
Оксана БОРОВЕЦЬ, Олена СІРМАН, Ірина ПОТАШНІЮК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН КАРДІОРЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	324
Катерина БРОВКО СУЧАСНІ ОНЛАЙН-СЕРВІСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	329
Анатолій БРОВЧЕНКО ДИЗАЙН-ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ПРОБЛЕМА.....	334
Олександр БРЯНЦЕВ СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ З ПАПЕРОВОЇ ІНЖЕНЕРІЇ.....	339
Сільвія ВАСЬКІВ ЗАСОБИ ПОЛКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ.....	345
Анастасія ВАЩУК ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	349
Aygun Bakikhan gizi VERDIEVA ASSESSMENT OF STUDENT ACHIEVEMENT AS CORE COMPETENCIES OF EDUCATION.....	353

Оксана ВІНТОНЯК ВИРОБЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩ І КОЛЕДЖІВ: НАЦІОНАЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ЕТАП 1991–2002 РОКІВ.....	357
Наталія ВОЗЧИКОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З УСКЛАДНЕННЯМИ РОЗВИТКУ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	364
Камілла ВОРОНІНА, Тетяна ВАЛІЙОВА ТЕЛЕКОМУЦІЙНІ ПРОЕКТИ ЯК ОСНОВА НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ У НЕМОВНОМУ ЗВО.....	369
Ольга ГАЛІЩАН, Тетяна ОСИПОВА РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	377
Emilya Rafiq gizi HUSEINOVA JOINT ACTIVITY OF FAMILY AND SCHOOL IN FORMATION OF PATRIOTISM.....	383
Євген ДУДНИК СТРУКТУРОВАНІ ФОРМИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО МУЗИКУВАННЯ НА УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТАХ У МУЗИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	388
Вікторія ЗВЄКОВА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	392
Світлана ІРИГІНА, Олена ЛЕСНІК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПІДХІД ЩОДО СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИРИГЕНТІВ – ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	398
Majid Abdulla ISMIKHANOV, Nazakat Baylar IMAMVERDIYEVA A. S. MAKARENKO ABOUT THE ROLE OF TRADITIONS IN CHILDREN'S COLLECTIVISM.....	405
Віталій КЕМЕНЯШ МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПРАВОЗНАВСТВА В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ.....	412
Марина КОМІНА, Ірина ГАВРИШ СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ В КИТАЙСЬКІЙ АУДИТОРІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	420
Роман КОРСАК, Тетяна ГУШТАН, Марія КАШКА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ.....	426

CONTENTS

HISTORY

Svitlana ATAMANSKA (DERKACH) IMPACT OF WAR ON EDUCATION IN UKRAINE (POPULATION OF BUCHA DISTRICT OF KYIV REGION AS AN EXAMPLE).....	4
Yaroslav BALANOVSKY, Olga GORBOVA, Kristina SYTNYK COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PROPERTIES OF REPRESENTATIVES OF THE STATE AUTHORITY OF UKRAINE WITH ATTRIBUTIVE DIMENSIONS OF THE ELITE (END OF XX – BEGINNING OF XXI CENTURY).....	11
Liliia HRYNYK, Taras BATIUK IMPLEMENTATION OF OPERATION “WEST” IN DROHOBYCH REGION: DOCUMENTARY EVIDENCE.....	19
Petro KOTLYAROV, Maria MELNYK SACRED PAINTING OF THE CHURCH OF ST. GEORGE IN DROHOBYCH: SYMBOLISM OF VISUAL IMAGES.....	39

ART STUDIES

Uliana BALAN, Svitlana PASHUKOVA TECHNICAL AND AESTHETIC ASPECTS OF UKRAINIAN CONTEMPORARY SKETCHING.....	46
Inesa BERENBEIN THE METAPHORICAL WORLD OF LESYA UKRAINKA’S POETRY IN THE VOCAL WORKS OF VALENTYN KOSTENKO.....	51
Tetiana BOLSHAKOVA STUDENT-CENTERED EDUCATIONAL PROCESS AT THE DEPARTMENT OF MUSICAL ART OF THE KHSAK UNDER THE CONDITIONS OF WARTIME REALITIES.....	56
Artem VERESHCHAKA PECULIARITIES OF POP SONG FESTIVALS IN UKRAINIAN MUSIC.....	64
Gao XIAOTIAN HYBRID VISUAL PRACTICES IN THE NON-CANONICAL SPHERE OF MODERN CHINESE FINE ARTS.....	69
Larisa GORENKO, Olena IVANENKO IDENTIFICATION AND SELF-IDENTIFICATION OF CREATIVE PERSONALITY AS AN OBJECT OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH.....	75
Ievgen GULA, Yelyzaveta DEREVIANKO, Oksana MAZNICHENKO MODERN CONCEPTS OF LOGO SHAPIN IN UKRAINIAN BRANDED PRODUCTS.....	85
Liubov GUNDER, Olga FABRYKA-PROTSKA THE CREATIVE PORTRAIT OF SERHIY BORTKEVYCH AS AN EXAMPLE OF PRESERVING THE IDENTITY TRAITS OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE ABROAD.....	92
Andrii DEMIANCHUK THE HISTORY OF THE MIRACULOUS IMAGE OF THE BLESSED VIRGIN MARY, HEALTH OF THE SICK AND ITS COPY IN UKRAINE.....	99
Valentyna DROTENKO STYLES AND STYLISTIC MODES OF POSTMODERNISM IN VISUAL ART.....	107
Olga KALENIUK, Oleksandra PANFILOVA ARTISTIC AND STYLIST PRINCIPLES OF MODERN DECORATIVE PAINTING IN VOLYNM.....	113
Yevhenii KALKATOV THE INTERACTION OF HAUTE COUTURE AND STREET STYLE.....	117

Hanna KARAS, Uliana KONVALIUK SHEET MUSIC PUBLICATIONS OF UKRAINIAN SACRED MUSIC IN THE DIASPORA AS A FACTOR IN PRESERVING SPIRITUALITY AND NATIONAL-CULTURAL IDENTITY.....	126
Serhii KACHURYNETS, Liutsiia TSYHANIUK UKRAINIAN FOLK CULTURE OF THE SOVIET PERIOD (ON THE EXAMPLE OF FOLK CHOREOGRAPHY).....	134
Roman KYKTA GRAPHICS OF MYKHAILO DZYNDRA: FIGURATIVE, THEMATIC AND ARTISTIC FEATURE....	142
Svitlana KISLA, Anna AREFYEVA MUSICAL CULTURE AS A SYNTHESIS OF THE ARTS: IMAGES OF POST-REFLECTION IN THE STAGE CREATIVITY OF COMPOSERS.....	154
Daryna KIRYK UKRAINIAN SOVIET BALLET:A CONTEMPORARY PERSPECTIVE THROUGH THE PRISM OF BOLSHEVISM.....	160
Mariia KOVAL THE PRIMARY SOURCE OF “THE DOGMAS OF THE VIRGIN MARY” BY OLEKSANDR KOSHYTS: MUSICAL AND THEORETICAL ANALYSIS PATTERN.....	166
Dmytro KONYK THE THEME OF CHILDHOOD IN V. NESTAYKO’S TRILOGY “TOREADORAS FROM VASYUKIVKA” WHILE WORKING ON THE NOVEL’S ADAPTATION.....	174
Taras KOPANSKYI, Nataliia SERHEIEVA CYBERPUNK AESTHETICS IN COMIC ART: ORIGINS AND FEATURES OF VISUAL LANGUAGE.....	182
Kseniia KOROKNAI CONTEMPORARY CHALLENGES IN DESIGNING THE VISUAL COMPONENT IDENTITY OF TOPONYMS OF UKRAINE.....	188
Maryan KOROL OLEG KAPUSTYAK’S CITY MAPS: SEMIOTIC ANALYSIS AND COMPOSITIONAL STRUCTURE....	193
Iryna KURYLYAK, Anastasiia CHUBINSKA, Vitalii BARAN MODERN VOCAL TECHNIQUES AND THEIR PENETRATION INTO ACADEMIC SOLO SINGING.....	200

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Aysel Akif gizi ADJALOVA AZERBAIJANI COPY OF KEMAL UMMI'S “DIVAN”.....	205
Iryna BASARABA, Iryna BETS, Yurii BETS CURRENT TRENDS IN THE RECOGNITION AND DECODING OF PHRASEOLOGICAL UNITS....	211
Mariia BILOKOPYTOVA ANALYSING THE USAGE OF THE MODAL VERBS <i>CAN</i> AND <i>COULD</i> IN CONTEMPORARY ENGLISH GRAMMAR.....	217
Olha DEMCHUK THE AMERICAN TOPOS AND THE IMAGE OF <i>OTHER</i> IN THE VASYL MAKHNO’S POETRY.....	223
Oleksii DOVHAN WORKING WITH LINGUISTIC MARKERS AND ITS ROLE IN TEXT ANALYSIS BY ARTIFICIAL NEURAL NETWORK CONCERNING CLEANROOM METHOD.....	228
Tetiana YEVTUSHYNA, Liliana PROKOPENKO, Lilia ZOSIMOVA COMPETENCE-ORIENTED TEACHING OF PHRASEOLOGY 7TH CLASS STUDENTS UNDER THE “INTELLECT OF UKRAINE” PROJECT.....	237
Anton YERETSKY THE MUSICAL MOTIVE AS A FOUNDATION OF MUSICAL LANGUAGE THEORETICAL ASPECTS.....	245
Olha YEFREMOVA TRANSFORMATION OF PENELOPE’S IMAGE IN THE NOVELS OF MARGARET ATWOOD AND KOSTAS VARNALIS: A COMPARATIVE ASPECT.....	252

Oksana ZUBENKO DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY-ORIENTED ENGLISH READING SKILLS OF STUDENTS WITH NON-LINGUAL SPECIALIZATIONS.....	257
Olena ILYENKO, Tetiana MYKHAILOVA, Lyudmyla SHUMEIKO STRUCTURAL AND SEMANTICAL CHANGES IN MODERN COMMUNICATIVE SITUATION.....	264
Natalia KOLOMIETS, Mariia MAKOVSKA, Diana MITKO THE CONCEPT OF “DEVELOPMENT” IN CHINESE-SPEAKING POLITICAL DISCOURSE.....	271
Lesia KRAVCHENKO, Maryna SHUTH FEATURES OF LESSONS-DISPUTES AND LESSONS-SEMINARS ON FOREIGN LITERATURE IN UNIVERSITIES.....	279
Oksana KRAINIAK, Yevheniia IZHKO PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF ACTIVE AND INTERACTIVE METHODS OF LEARNING DURING DISTANCE LEARNING.....	284
Svitlana MAKUKHINA THE USE OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	289
Yuliia MASLOVA, Viktoriia ULIANOVA NEWSPAPER DISCOURSE AS LINGUISTIC AND COGNITIVE MODELLING OF THE LANGUAGE WORLD PICTURE.....	294
PEDAGOGY	
Inna APONENKO, Inna LOSHCHYNOVA INTRODUCTION OF COMPETENCY-BASED APPROACH AND ACTIVE TEACHING METHODS IN TEACHING THE LATIN LANGUAGE AND MEDICAL TERMINOLOGY.....	302
Ivan ATMAZHOV PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF PRESCHOOLERS’ ENVIRONMENTAL EDUCATION.....	307
Svitlana BADER, Mariia POCHYNKOVA CRITERIA AND LEVELS OF FORMATION CRITICAL THINKING OF PERSON.....	312
Mariia BILOKOPYTOVA, Karyna OSTROVSKA PECULIARITIES OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES.....	320
Oksana BOROSETS, Olena SIRMAN, Irina POTASHNYUK FUNCTIONAL STATE OF THE CARDIORESPIRATORY SYSTEMS OF STUDENTS IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION.....	324
Kateryna BROVKO MODERN ONLINE SERVICES AS A MEANS OF FORMING THE COGNITIVE ORIENTATION OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE.....	329
Anatoly BROVCHENKO ADULT DESIGN-EDUCATION AS A SCIENTIFIC AND ORGANIZATIONAL PROBLEM.....	334
Oleksandr BRIANTSEV ESSENCE AND STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE DESIGNERS IN PAPER ENGINEERING.....	339
Silvia VASKIV MEANS OF MULTICULTURAL EDUCATION IN THE EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH.....	345
Anastasiia VASHCHUK INNOVATIVE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	349
Aygun Bakikhan gizi VERDIEVA ASSESSMENT OF STUDENT ACHIEVEMENT AS CORE COMPETENCIES OF EDUCATION.....	353

.....	
Oksana VINTONIAK	
DEVELOPMENT OF LEGAL FRAMEWORK FOR PROGRESS OF PEDAGOGICAL SCHOOLS AND COLLEGES: NATIONAL TRANSFORMATION STAGE OF 1991–2002.....	357
Natalia VOZCHIKOVA	
FORMATION OF COMMUNICATIVE ACTIVITY IN CHILDREN OF EARLY AGE WITH DEVELOPMENTAL DIFFICULTIES AS A PROBLEM OF THE MODERN SPECIAL EDUCATION SYSTEM.....	364
Kamilla VORONINA, Tetiana VALIHOVA	
TELECOMMUNICATION PROJECTS AS A BASIS FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGE ELECTRONIC COMMUNICATIONS IN NON LANGUAGE HIGHER EDUCATION INSTITUTION.....	369
Olga GALITSAN, Tatiana OSYPOVA	
THE ROLE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN SHAPING THE RESEARCH CULTURE OF FUTURE TEACHERS.....	377
Emilya Rafiq gizi HUSEINOVA	
JOINT ACTIVITY OF FAMILY AND SCHOOL IN FORMATION OF PATRIOTISM.....	383
Yevhen DUDNYK	
STRUCTURED FORMS OF INDIVIDUAL MUSIC-MAKING ON PERCUSSION INSTRUMENTS IN MUSIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS: PEDAGOGICAL STRATEGIES AND PRACTICES	388
Viktorii ZVIEKOVA	
WORKING WITH CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES.....	392
Svitlana IRUHINA, Olena LIESNIK	
A CONVERGENT APPROACH REGARDING THE ESSENCE AND CONTENT OF THE PSYCHOLOGICAL TRAINING OF FUTURE CONDUCTORS – ACQUIRING HIGHER MUSIC AND PEDAGOGICAL EDUCATION.....	398
Majid Abdulla ISMIKHANOV, Nazakat Baylar IMAMVERDIYEVA	
A. S. MAKARENKO ABOUT THE ROLE OF TRADITIONS IN CHILDREN’S COLLECTIVISM.....	405
Vitalii KEMENIASH	
MODEL OF TRAINING OF LAW STUDENTS IN THE CONDITIONS OF MIXED EDUCATION.....	412
Maryna KOMINA, Iryna HAVRYSH	
THE SPECIFICS OF SPEAKING SKILLS FORMATION IN A CHINESE AUDIENCE DURING LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....	420
Roman KORSACK, Tetiana HUSHTAN, Maria KASHKA	
PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS: CURRENT TRENDS AND INNOVATIVE METHODS.....	426

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 74. ТОМ 1
ISSUE 74. VOLUME 1**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 15.05.2024 р. Підписано до друку 03.06.2024.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 51.15. Зам. № 0624/415. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.